

भगवानुं ठेकाणुं :
 श्री अ. भा. २००. स्थानकवासी
 नैन शास्त्रोद्धार समिति,
 ठे. गरेडियाकुवा रोड, श्रीन लोंग
 पासे, राणकेट, (सौराष्ट्र).

Published by :
 Shri Akhil Bharat S. S.
 Jain Shastroddhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra), W Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालोद्भयं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुल पृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति : प्रत १२००
 वीर संवत् : २४६०
 विक्रम संवत् २०२०
 धंसवीसन १९६४

: मुद्रक :
 भण्डिलाद छगनदाद शाह
 नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
 धी कांटा रोड, अमदावाद.

श्री भगवती सूत्र भा० सातवें की विषयानुक्राणिका

अनुक्रमांक

विषय

पृष्ठाङ्क

आठवें शतकका आठवां उद्देश

१ आठवें उद्देशका विषयविवरण	१-३
२ गुर्वादिकप्रत्यनीकके स्वरूपकानिरूपण	४-१५
३ व्यवहार के स्वरूपका निरूपण	१६-२७
४ कर्मबन्ध के स्वरूपका निरूपण	२७-७५
५ सांपरायिक कर्मबन्ध के स्वरूपका- निरूपण	७५-९३
६ कर्म-प्रकृति और परीपहके स्वरूपका वर्णन	९३-१२४
७ उष्णपरीपह के हेतुभूत सूर्यका निरूपण	१२५-१५४

नववां उद्देश

८ नववें उद्देशका संक्षिप्तविषयविवरण	१५५-१६०
९ बन्धके स्वरूपका निरूपण	१६०-१६१
१० विस्मृता बन्धके स्वरूपका निरूपण	१६२-१८०
११ प्रयोगबन्धके स्वरूपका निरूपण	१८१-२२८
१२ औदारिक शरीर प्रयोगबन्ध का वर्णन	१२८-२८२
१३ वैक्रियशरीर प्रयोगबन्धका वर्णन	२८२-३२०
१४ वैक्रिय शरीर गमनागमनविषयक प्रयोगबन्धका वर्णन	३२१-३४७
१५ आहारक शरीर प्रयोगबन्धका वर्णन	३४७-३६१
१६ तैजस शरीर प्रयोगबन्धका वर्णन	३६२-३७२
१७ कर्मणशरीर प्रयोगबन्धका निरूपण	३७३-४११
१८ औदारिकादि बन्धों के परस्पर में सम्बन्धका निरूपण	४१२-४३६
१९ औदारिक आदि शरीरों के देशबन्धक, सर्वबन्धक, और अवन्धक के अल्पबहुत्वका कथन	४३६-४४५

दशवां उद्देश

२० दशवें उद्देश का संक्षिप्तविषयविवरण	४४६-४६३
२१ शील श्रुतादिका निरूपण	४४८-४६३
२२ आराधनाका निरूपण	४६४-४८८

२३ पुद्गलपरिणाम का निरूपण	४८९-४९३
२४ पुद्गलास्तिकाय के स्वरूपका निरूपण	४९४-५१२
२५ लोकाकाश प्रदेशका निरूपण	५१३-५१५
२६ कर्मप्रकृति का निरूपण	५१५-५३३
२७ ज्ञानावरणीयादि कर्मके सम्बन्धका निरूपण	५३३-५६५
२८ जीवादिकों के पुद्गल पुद्गलीका विचार	५६५-५७३
नववे शतकका प्रथम उद्देशा	
२९ जम्बूद्वीप के स्वरूपका निरूपण	५७४-५८२
दूसरा उद्देशा	
३० जम्बूद्वीपमें चन्द्रसूर्यादि ज्योतिष्कका कथन	५८३-६०३
नववें शतकके तीसरे उद्देशकसे तीस उद्देशक	
३१ एकोरुक् आदि द्वीपवरविशेष का निरूपण	६०४-६१२
इकतीसवां उद्देशा	
३२ इकतीसवें उद्देशेका संक्षिप्तविषयविवरण	६१३-६१६
३३ अश्रुत्वा केवलीके धर्मादिलाभका निरूपण	६१७-७७४
३४ अश्रुत्वा अवधिकज्ञान के उत्पाद का निरूपण	६७४-६८३
३५ अश्रुत्वा अवधिज्ञानि के छेद्यादि का निरूपण	६८३-७०९
३६ अश्रुत्वा केवलीका वर्णन	७१०-७२३
३७ श्रुत्वा प्रतिपन्नावधिज्ञानि का निरूपण	७२४-७६४

समाप्त

उदासवार भेम्भरोनी संख्या

ता. २५ -१२-६३ ना रोण

३०	आधमुरणीश्री,	श. ५००० थी वधु रकम भरनार
३७	मुरणीश्री,	श. १००० थी वधु रकम भरनार
१३३	सहायक भेम्भरो,	श. ५०० थी वधु रकम भरनार
५८६	लाधक भेम्भरो,	श. २५० थी वधु रकम भरनार
४६	भीन नभरना जुना भेम्भरो,	श. १५० थी वधु रकम भरनार

“અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ”

..... શ્રી વિનોદ કુમાર વીરાણી

(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

જન્મ : પોર્ટસુદાન સાં. ૧૯૯૨

દીક્ષા

ખીચન - (રાજસ્થાન)

સં. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨

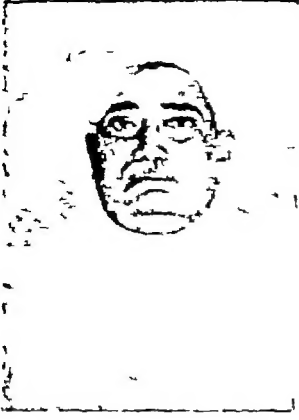
તા. ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર

નિર્વાણ

ફો. દી - (રાજસ્થાન)

સાં. ૨૦૧૩ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૨

તા. ૭-૮-૫૭ બુધવાર

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ

૧ વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન મૂલચંદ
જવાહીરલાલભાઈ ખરડિયા
૨ બાજુમાં બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલભાઈ ખરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નાનાભાઈ પૂનમચંદ ખરડિયા

શેઠશ્રી નેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ.

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ.

આદ્યમુરખીશ્રીઓ

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. જોહરી
ઉમેલા સુપુત્ર ચિ મહેતાખચંદજી સા. જૈન
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દોષતા)

(સ્વ) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

શેઠશ્રી ગાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ વીરાણી
રાજકોટ.

(અ) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ ગાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠશ્રી જગનલાલ શામજીદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

આધમુરખીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લભજી પારેખ
રાજકોટ.

કેઠારી હરગોવિંદ જેથંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જીવણલાલ
બારસી.

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકન્દચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ.

આધ્યસુરજીશ્રી

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત

આધ્યસુરજીશ્રી દાનવીર

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ મેલડા
મદ્રાસ.

ખા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

આ પરમ વૈરાગી અને દયાના પુત્ર જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૬૬૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહા લાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ મણિબેન વીરાણી, બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રૂચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ, કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીઝર્લેન્ડ, તેમજ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ. સં. ૨૦૦૬ ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩ માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મિરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મિર, ઇજિપ્ત અને યુરોપનાં સુદર સ્થળોની સુલાકાત લીધી હોવા છતાંયે તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત વતન પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લાગ્યું. હુંડા-કાલ અવસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાંચમા આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા. દેશ-પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષણાણુ તેઓ ચૂક્યા નહીં. જા'ચી કોટિની રૌયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા માટે એક આદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ શયન કરતા અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝલ્લો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા, બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મૂડપત્તિ, પાથરજી, રજોડરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી

સાથે રાખતા, સંઠાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે લાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંઠાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવહયાની ખરાબર જતન કરતા હતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતો કોઈ ભરોસો નથી. “અસંસ્કયં જીવિયં મા પમાયદ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, તૂટ્યું જીવન સંધાતું નથી. માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદજી મહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજ પૂ. મુનિશ્રી લાયચંદજી મહારાજ શ્રમણ સંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. ધ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. સુખ્યમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ, તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતાપિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે પણ મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વ ભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઇને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, જે હંમેશા વાર છે સમય પાકવા દીઓ, જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ ના અષાઠ શુક્ર ૧૫ થી શ્રી ત્રિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમિયાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી, દીક્ષાના ભાવિકે શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ

પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજ-
લાઇએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજલાઇની દીક્ષા તિથિ પૂ. શ્રી પુરુષોત્તમજી
મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે
નક્કી કરી. શ્રી જસરાજલાઇ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા શ્રી વિનોદકુમારે
શ્રી જસરાજલાઇની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે
નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક
વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેના તેમણે ખીન્ને
રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં
થયેલ હતો અને ત્યારમાઠ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા
પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂજ્ય શ્રી લાલચંદજી મહારાજ, ખીચન ગામે
પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા
છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો
લેવી જ છે. આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયંમેવ
દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં
ઘણાં વિઘ્નો થાશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું
નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ
સાંજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. લોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં
બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણ ક્યાં વગર દીક્ષાના વિદ્યોમાંથી બચવા
માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ
ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદનપરથી માલુમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ ના
રોજ રાત્રે અઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને જોધપુરની ટિકિટ
લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા. ત્યાં અઢી
કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમિયાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ
રાખીને બાકીના કઠાવી નાખ્યા અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન
તથા જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ૪૧૧ વાગ્યે
ફોલોલી પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યા અને ઉપા-
શ્રયમાં ખિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા, વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા
પૂછી બહાર નીકળ્યાં અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી
પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમા
પવ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં” ના બદલે “જાવ જીવ પવ્જુવાસામિ તિવિહં

તિવિદ્યેન” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે “ વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “ અપ્પાણં વોસિરામિ ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “ સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી બરાબર જ છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો. ”

તે જ દિવસે બપોરના સાંજ પૂ મુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “ તમે એક સારા આનંદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો, જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “ જે થયું તે થયું, હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો ”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ ઉપર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “ અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે ” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સંઘ સમક્ષ પ્રકટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “ અસત્ત્વં જીવિયં મા પમાણ ” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ ભણીને મારા આત્માના કંઠ્યાણુ માટે મેં દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જીવસાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રજ્ઞાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ માં અધ્યયનપરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરું કર્તવ્ય મોક્ષકેળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબતથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કામ માટે મારે જરાપણ પ્રમદ કરવો ઉચિત નથી તેથી વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “તથાસ્તુ”

રાજકોટમાં-શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી, એટલે તપાસ થવા માંડી, ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યો. ક્યાંયથી સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં, અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાત યાદ આવી. ને એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ, કારણ કે ખીચનમાં પૂ. ગુરુ મહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને એકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે. જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ. લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે ”

આ વાતચીતનું સ્મરણ તેમના પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજીદકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતજીનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું, તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની સગવડ છે? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો. બન્નેનો આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી. તા. ૨૬-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વિરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા. તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. તેઓ બજારગાડીમાં ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા

૪ બિરાજતા હતા. કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે, તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો, અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા. અને બાપુજીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહિ પણ “સવિ શુભ કર શાસન રસી” ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી એ ભાવના હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રિના રવાના થઈ, તા. ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીપહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ. શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ સુદ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફ્લોદી ચોમાસા દરમિયાન શ્રી વિનોદમુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદમુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમિયાન ન રોકી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી જાઉ છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ રચના રચવી હતી આજે જ એકલા જવાનો બનાવ હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી. ખીજી બાજુથી ટ્રેઝન પણ આવી રહી હતી, તેની ઊંડસણ વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય ચરચરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા,

ગાયોને તો બચાવી જ લીધી. પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધન ભૂત રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને અપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત... અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું. રક્તપ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વળતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં, અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરાપર લબ્ધ શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશા તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ફોલોવીંગી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે, એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વળતો વળત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફોલોવીંગ સંઘે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફોલોવીંગ પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસ્ફોટ થઈ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અડધી કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબદો પણ ચહેરા જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત પરંતુ અંતરાય કર્મો તેમ બન્યું નહીં.

આથી પ્લેનનો પોત્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ ટ્રેન મારફત ફોલોવીંગ પહોંચ્યા, શ્રી દુર્લભજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એક્ય કરીને, શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકામાં સાર આ પ્રમાણે છે.

“હવે તો એ રત્ન આલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક એલવાઈ ગયો! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે, બેન ! લાવિ પ્રબળ છે આ બાબતમાં . મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે અને સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે તો પત્રી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગળું છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી

પૂ. શ્રી સમર્થમહાજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:—

પ્રાથમિક તેમજ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિશે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘ અદ્વૈતજ્ઞા પેમાણુ-રાગરક્તે ’ નો પરિચય કરાવતી હતી. પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દૃષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષય વિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. બાહ્ય પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કૃત્રિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧—તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર—પાંચમાં આરામાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિસુક્ત) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તે જ રાત્રે તેણે બારમી ભિખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળાણીના પરીષદથી કાળ કરી નલીનગુદ્ધ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્રશ્ન ૨—આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ—ગજસુકુમાર મુનિ, મેતારજ(મતાર્ય) મુનિ, કૌશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ, ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જલ્દી હવું, તો મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલા બધાં કર્મ કેવી રીતે બપે ? બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સંક્ષેપ કરેલ છે.

॥ श्रीवीतरागाय नमः ॥

श्रीजैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-वासीलालव्रतिविरचितया प्रमेय-
चन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं व्याख्याप्रज्ञाप्यापरनामकम्

श्री-भगवतीसूत्रम् ।

(सप्तमो भागः)

अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

अष्टमशतकस्य अष्टमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्—

गुरुप्रत्यनीकाः, गतिप्रत्यनीकाः, समूहप्रत्यनीकाः, अनुकम्पाप्रत्यनीकाः, श्रुतप्रत्य-
नीकाः, भावप्रत्यनीकाः, व्यवहारः, व्यवहारस्य फलम्, ऐर्यापथिकः सांपरायिकश्च
बन्धः, ऐर्यापथिकबन्धस्य स्वामी, ऐर्यापथिकं कर्म वेदरहितो जीवो बध्नाति, स्त्रीपुं-
नपुंसकपश्चात्कृतो जीव ऐर्यापथिकं कर्म बध्नाति, ऐर्यापथिककर्मसम्बन्धे विकल्पाः,

आठवें शतक के आठवां उद्देशक

आठवें शतक के इस अष्टम उद्देश में जो विषय वर्णित हुआ है
—उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—गुरुप्रत्यनीक, गतिप्रत्यनीक,
समूहप्रत्यनीक, अनुकंशप्रत्यनीक, श्रुतप्रत्यनीक, भावप्रत्यनीक, इनका
कथन। व्यवहार और व्यवहारफल, ऐर्यापथिकबन्ध, सांपरायिकबन्ध,
तथा ऐर्यापथिकबन्धके स्वामी इनका कथन। ऐर्यापथिककर्म यदि वेदरहित
जीव बांधता है तो स्त्रीनपुंसक पश्चात्कृतादि जीव बांधता है क्या ? ऐसा

आठवां शतकनो आठमो उद्देशक

आठवां शतकना आठवां उद्देशकमां जे विषयनुं प्रतिपादन करवामां
आव्यु छे, तेनुं संक्षिप्त विवरण नीचे प्रमाणे छे—गुरु प्रत्यनीक, गति प्रत्य-
नीक, समूह प्रत्यनीक, अनुकंषा प्रत्यनीक, श्रुत प्रत्यनीक, भाव प्रत्यनीक, आ
छ प्रकारना प्रत्यनीके। (विरोधीओनुं) कथन. व्यवहार अने व्यवहार फलनुं
कथन. ऐर्यापथिक बंध, सांपरायिक बंध अने ऐर्यापथिक बंधना स्वामीनुं
कथन. ऐर्यापथिक कर्म जे वेदरहित एव बांधता होय, तो शु स्त्रीनपुंसक पश्चात्-
कृतादि एव बांधे छे ? ओवो प्रश्न अने तेनो उत्तर. ऐर्यापथिक कर्मना

ऐर्यापथिककर्मसम्बन्धे सादिसपर्यवसितादिभङ्गाः, ऐर्यापथिकं कर्म किं देशात् देशं बध्नाति ' इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, सर्वेण सर्वं बध्नाति, साम्परायिककर्मबन्धस्य स्वामी, स्त्रीप्रभृति बध्नाति, स्त्रीपश्चात्कृतादिः बध्नाति, सांपरायिकं कर्म अबध्नात्, बध्नाति, भंत्स्यति, इत्यादिसम्बन्धे विकल्पाः, सादिसपर्यवसितादिविकल्पाः, सांपरायिककर्म, देशात् देशं बध्नाति ? कर्मप्रकृतयः, परिपहाः, परिपहाणां कर्मप्रकृतिः समवतारः वेदनीयकर्मसु समवतारः, दर्शनमोहनीयकर्मसु समवतारः, चारित्रमोहनीयकर्मसु समवतारः, अन्तरायकर्मणि समवतारः, सप्तविधकर्मबन्धकानां परिपहाः, अष्टविधकर्मबन्धकानां परिपहाः, पञ्चविधकर्मबन्धकानां परिपहाः, एक-

प्रश्न और उत्तर, ऐर्यापथिक कर्मके संबंध में विकल्प । ऐर्यापथिक कर्म के संबंध में सादि, सपर्यवसित आदि भङ्ग । ऐर्यापथिककर्म के एकदेश को एकदेश से जीव बांधता है ? इत्यादि प्रश्न । सर्व से सर्व को बांधता है ऐसा उत्तर । सांपरायिक कर्मबंध के स्वामी । स्त्री आदि भी इसे बांधते हैं ऐसा कथन । स्त्री पश्चात्कृतादि जीव सांपरायिक कर्म को बांधता है ऐसा कथन । सांपरायिक कर्म जीवने बांधा है, बांधता है, बांधेगा-इत्यादि सम्बन्धमें अनेक विकल्प । सांपरायिक कर्मबंधमें सादि सपर्यवसित आदि विकल्प । साम्परायिक कर्म के देश को देश से जीव बांधता है ? ऐसा प्रश्न और उत्तर । कर्मप्रकृतियों का परीषहों का कर्मप्रकृतियों में समवतार का कथन । इनका ज्ञानावरणीय, वेदनीय, मोहनीय और अन्तराय में समवतार होता है ऐसा कथन । सप्तविधकर्म बन्धक जीवों के परीषहों का कथन । अष्टविध कर्मबन्धक जीवों के परी-

विषयमां विकल्पतु कथन. ऐर्यापथिक कर्म विषेना सादि, सपर्यवसित आदि भङ्ग, प्रश्न—“ शुं एव ऐर्यापथिक कर्मना एक देशेथी एक देशेने बांधे छे ? ” उत्तर—सर्वेथी सर्वेने बांधे छे. ” सांपरायिक कर्म बांधना स्वामीनुं कथन, स्त्री आदि पणु ते बांधे छे एवुं कथन स्त्रीपश्चात् कृतादि एव सांपरायिक कर्म बांधे छे, एवुं कथन सांपरायिक कर्म एवे बांध्युं छे, बांधे छे अने बांधशे इत्यादिने अनुलक्षीने अनेक विकल्प सांपरायिक कर्म बांधमां सादि सपर्यवसित आदि विकल्प. “ शुं सांपरायिक कर्मना देशेने देशेथी एव बांधे छे ? ” अवे। प्रश्न अने तेने। उत्तर. कर्म प्रकृतियोनुं, परीषहोनां कर्मप्रकृतियोमां समवतारनुं- (समावेशनुं) कथन तेमने। ज्ञानावरणीय, वेदनीय, मोहनीय अने अन्तरायमां समवतार थाय छे एवुं कथन अष्टविध कर्म बांधक एवेना।

વિધવન્ધકવીતરાગછદ્વસ્થસ્ય પરિપદ્ધાઃ, એકવિધવન્ધકસયોગિકેવલિનઃ પરિપદ્ધાઃ, કર્મવન્ધરહિતાડયોગિકેવલિનઃ પરિપદ્ધાઃ, જમ્બૂદ્વીપે દૂરસ્થોઽપિ સૂર્યઃ કથં સમીપવર્તી પ્રતીયતે, સૂર્યઃ સર્વત્રૈવ ઉચ્ચત્વે સમાન એવ, તેજસઃ પ્રતિઘાતાત્ દૂરવર્તી ભૂત્વાઽપિ સમીપવર્તી પ્રતીયતે, તેજસઃ અભિતાપાત્ સમીપસ્થોઽપિ દૂરતરવર્તી પ્રતીયતે, અતીતક્ષેત્રં પ્રતિ ગચ્છતિ ?, ઇત્યાદિપ્રશ્નઃ, અતીતં પ્રકાશયતિ, ઇત્યાદિપ્રશ્નઃ, વર્તમાનં ક્ષેત્રં પ્રકાશયતિ, સ્પૃષ્ટક્ષેત્રં પ્રકાશયતિ, અતીતં ક્ષેત્રમુદ્યોતયતિ, ઇત્યાદિપ્રશ્નોત્તરમ્, સૂર્યપરિસ્પન્દનં વર્તમાનક્ષેત્રે ભવતિ, સૂર્યઃ સ્પૃષ્ટાં ક્રિયાં કરોતિ, ક્રિય-

પદ્ધાં કા કથન । ષડ્વિધ કર્મવન્ધક જીવોં કે પરીપદ્ધાં કા કથન । એકવિધ કર્મવન્ધક વીતરાગ છદ્વસ્થ જીવ કે પરીપદ્ધાં કા કથન । એકવિધ વન્ધક સયોગી કેવલી કે પરીપદ્ધાં કા કથન । કર્મવન્ધ રહિત અયોગી કેવલી કે પરીપદ્ધાં કા કથન-જમ્બૂદ્વીપ મેં દૂરસ્થ બી સૂર્ય સમીપ મેં રહા હુઆ કયોં પ્રતીત હોતા હૈ એસા પ્રશ્ન । સૂર્ય સર્વત્ર હી ઝંચાઈ મેં સમાન હી હૈ એસા કથન । તેજ કે પ્રતિઘાત સે દૂરવર્તી હોકર બી સૂર્ય સમીપવર્તી પ્રતીત હોતા હૈ-તેજ કે અભિતાપ સે સમીપસ્થ બી સૂર્ય દૂર તરવર્તી પ્રતીત હોતા હૈ એસા કથન । સૂર્ય અતીતક્ષેત્ર કે પ્રતિ જાતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન-અતીતક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન-વર્તમાન ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતા હૈ એસા કથન-સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતા હૈ એસા સમાધાન, અતીત ક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતા હૈ એસા ઉત્તર-સૂર્ય કી પરિસ્પન્દરૂપ ક્રિયા વર્તમાનક્ષેત્ર મેં હોતી હૈ એસા કથન-સૂર્ય

‘પરીપદ્ધાં કથન. એ જ પ્રમાણે સપ્તવિધ અને ષડ્વિધ કર્મવન્ધક જીવોના પરીપદ્ધાં કથન. એકવિધ કર્મવન્ધક વીતરાગ છદ્વસ્થ જીવના પરીપદ્ધાં કથન એકવિધ કર્મવન્ધક સયોગી કેવલીના પરીપદ્ધાં કથન કર્મવન્ધ રહિત અયોગી કેવલીના પરીપદ્ધાં કથન “જમ્બૂદ્વીપમાં દૂર રહેલો સૂર્ય શા કારણે સમીપમાં રહેલો દેખાય છે,” એવો પ્રશ્ન. ઉત્તર—“સૂર્ય સર્વત્ર સમાન ઊગ્રાઈએ જ છે. તેજના પ્રતિઘાતથી દૂર રહેલો સૂર્ય પણ સમીપમાં હોય એવું લાગે છે. તેજના અભિતાપથી સમીપમાં રહેલો સૂર્ય પણ દૂર દેખાય છે એવું કથન.”

“સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રની તરફ જાય છે ખરો ? એવો પ્રશ્ન. “અતીત ક્ષેત્રને સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે ખરો ?” એવો પ્રશ્ન વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે એવું કથન, સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે એવું સમાધાન અતીત ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરે છે એવો ઉત્તર-સૂર્યની પરિસ્પન્દરૂપ ક્રિયા વર્તમાન ક્ષેત્રમાં થાય છે એવું કથન સૂર્ય સ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરે છે એવું કથન. “સૂર્ય

ત્ક્ષેત્રમૂર્ધ્વં તાપયતિ ? મનુષ્યોત્તરપર્વતોત્તરર્વર્તિચન્દ્રાદિદેવઃ કિમૂર્ધ્વલોકોત્પન્નઃ ? મનુષ્યોત્તરપર્વતસ્ય વહિશ્ચન્દ્રાદિદેવઃ કિમૂર્ધ્વલોકોત્પન્નોઽસ્તિ ? ઇન્દ્રસ્થાનં કિય-ત્કાલપર્યન્તમ્ ઉપપાતવિરહિતં ભવેત્ ? इति ।

ગુર્વાદિપ્રત્યનીકવક્તવ્યતા ।

સપ્તમો દેશકે સ્થવિરાન્ પ્રતિ અન્યતીર્થિકાણાં પ્રત્યનીકતયા પ્રરૂપિતત્વેન પ્રત્ય-નીકપ્રસ્તાવાત્ અષ્ટમોદેશકે ગુર્વાદિપ્રત્યનીકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘રાયગિહે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—રાયગિહે નયરે જાવ એવં વ્યાસી—ગુરુ ણં મંતે ! પડુચ્ચ કઙ્ પડિણીયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! તઓ પડિણીયા પળ્લન્તા, તં જહા--આયરિયપડિણીય, ઉવઙ્ઙાયપડિણીય, થેરપડિણીય । ગઙ્ ણં મંતે ? પડુચ્ચ કઙ્ પડિણીયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! તઓ પડિણીયા પળ્લન્તા, તં જહા ઇહ લોગપડિણીય, પરલોગપડિણીય, દુહઓલોગપડિણીય । સમૂહં ણં મંતે ! પડુચ્ચ કઙ્ પડિણીયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! તઓ પડિણીયા પળ્લન્તા, તં જહા--કુલપડિણીય, ગળપડિણીય, સંઘપડિણીય । અણુકંપં પડુચ્ચ પુચ્છા ? ગોયમા ! તઓ પડિણીયા પળ્લન્તા તં જહા--તવસ્સિપડિણીય, ગિલાણપડિણીય, સેહપડિણીય । સુયં ણં મંતે ! પડુચ્ચ પુચ્છા ? ગોયમા ! તઓ પડિણીયા

સ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરતા હૈ એસા કથન । સૂર્ય કિતને ઝંચે તપતા હૈ એસા પ્રશ્ન ? માનુષોત્તરપર્વત કે અંતર જો ચન્દ્રાદિદેવ હૈં વે કયા ઝર્ધ્વલોક મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં ? ઇન્દ્રસ્થાન કિતને કાલતક ઉપપાતસે રહિત કહા ગયા હૈ ? એસે પ્રશ્ન ઓર ઇનકે ઉત્તર ।

કેટલો ઊંચો તપે છે ? ” એવો પ્રશ્ન માનુષોત્તર પર્વતની અંદર જે ચન્દ્રાદિ દેવો છે, તે શું ઊર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ? ઇન્દ્રસ્થાન કેટલા કાળ સુધી ઉપપાતથી રહિત કહ્યું છે ? આ પ્રશ્નો અને તેમના ઉત્તરો આ ઉદ્દેશકમાં આપવામાં આવ્યા છે.

પણ્ણત્તા, તં જહા--સુત્તપડિણીય, અત્થપડિણીય, તદુભય-
પડિણીય, ભાવં ણં ભંતે ! પહુચ્ચ પુચ્છા ? ગોયમા ! તઓ
પડિણીયા પણ્ણત્તા, તં જહા--નાણપડિણીય, દંસણપડિણીય,
ચરિત્તપડિણીય ॥ સૂ. ૧ ॥

છાયા—રાજગૃહે નગરે યાવત્ એવમ્ અવાદીત્-ગુરુન સહુ ભદન્ત !
પ્રતીત્ય કતિ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—

ગુર્વાદિક પ્રત્યનીક— દ્વેષી વક્તવ્યતા

‘રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગર મેં
ગૌતમ ને યાવત્ હસ પ્રકાર સે કહા-પૂછા-(ગુરુણં ભંતે ! પહુચ્ચ કહ
પડિણીયા પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! ગુરુજનોં કો આશ્રિત કરકે કિતને પ્રત્ય-
નીક કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તઓ પડિણીયા પણ્ણત્તા)
ત્રીન પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં (ત જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં (આયરિય
પડિણીય, ઉવજ્ઞાયપડિણીય, થેરપડિણીય) આચાર્યપ્રત્યનીક ઉપાધ્યા-
યપ્રત્યનીક ઓર સ્થવિરપ્રત્યનીક ! (ગહ્ણં ભંતે ! પહુચ્ચ કહ પડિણીયા
પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! ગતિકી અપેક્ષા કરકે કિતને પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં ?
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તઓ પડિણીયા પણ્ણત્તા) ત્રીન પ્રત્યનીક કહે

ગુર્વાદિક પ્રત્યનીક (દ્વેષી) ની વક્તવ્યતા—

“રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી” इत्यादि—

સૂત્રાર્થ—(રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર
ત્રણ પધાર્યા. (યાવત્) ગૌતમ સ્વામીએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—(ગુરુણં
ભંતે ! પહુચ્ચ કહ પડિણીયા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! ગુરુજનોની અપેક્ષાએ
કેટલા પ્રત્યનીક (દ્વેષી વિરોધી) કહ્યા છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તઓ પડિણીયા પણ્ણત્તા) ગુરુજનોની અપે-
ક્ષાએ ત્રણ પ્રત્યનીક કહ્યાં છે. (તં જહા) તે ત્રણ પ્રત્યનીક આ પ્રમાણે છે—
(અયરિય પડિણીય, ઉવજ્ઞાય, પડિણીય, થેરપડિણીય) (૧) આચાર્ય પ્રત્યનીક,
(૨) ઉપાધ્યાય પ્રત્યનીક અને (૩) સ્થવિર પ્રત્યનીક.

(ગહ્ણં ભંતે ! પહુચ્ચ કહ પડિણીયા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! ગતિની
અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીક કહ્યા છે ?

“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (તઓ પડિણીયા પણ્ણત્તા) ગતિની અપેક્ષાએ

આચાર્યપ્રત્યનીકઃ, ઉપાધ્યાયપ્રત્યનીકઃ, સ્થવિરપ્રત્યનીકઃ, ગતિં સ્વલુ ભદન્ત ! પ્રતીત્ય કતિ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-ઈહ-લોકપ્રત્યનીકઃ, પરલોકપ્રત્યનીકઃ, દ્વિધા લોકપ્રત્યનીકઃ, સમૂહં સ્વલુ ભદન્ત ! પ્રતીત્ય કતિ પ્રત્યનીકાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-કુલપ્રત્યનીકઃ, ગણપ્રત્યનીકઃ, સંઘપ્રત્યનીકઃ, અનુકરંપાં પ્રતીત્ય પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-તપસ્વીપ્રત્યનીકઃ, ગ્લાનપ્રત્યનીકઃ, શૈક્ષપ્રત્ય-

ગયે હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં- (ઇહલોગપડિણીએ, પરલોગ-પડિણીએ, દુહઓલોગપડિણીએ) ઇહ લોકપ્રત્યનીક, પરલોકપ્રત્યનીક ઓર ઉભયલોકપ્રત્યનીક । (સમૂહણં ભંતે ! પડુચ્ચ કહ પડિણીયા પળ્લતા) હે ભદન્ત ! સમૂહ કો લેકર કિતને પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તઓ પડિણીયા પળ્લતા) સમૂહ કો લેકર ત્રીન પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં । ‘ તં જહા ’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં- ‘ કુલપડિણીએ, ગણપડિણીએ, સંઘપડિણીએ ’ કુલપ્રત્યનીક, ગણપ્રત્યનીક ઓર સંઘપ્રત્યનીક ‘ અણુકંપં પડુચ્ચ પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! અનુકરંપા કો લેકર કિતને પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં ? ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ તઓ પડિણીયા પળ્લતા ’ અનુકરંપા કો લેકર ત્રીન પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં ‘ તં જહા ’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘ તવસ્સિપડિણીએ, ગિલાણપડિણીએ, સેહપડિણીએ ’ તપસ્વીપ્રત્યનીક, ગ્લાનપ્રત્યનીક ઓર શૈક્ષપ્રત્યનીક । ‘ સુયળ્લં ભંતે !

ત્રણ પ્રત્યનીક કહ્યા છે- (તં જહા) તે ત્રણ પ્રત્યનીક નીચે પ્રમાણે છે- (ઇહલોગ પડિણીએ, પરલોગપડિણીએ, દુહઓલોગપડિણીએ) (૧) ઇહલોક પ્રત્યનીક (૨) પરલોક પ્રત્યનીક અને (૩) ઉભયલોક પ્રત્યનીક.

(સમૂહણં ભંતે ! પડુચ્ચ કહ પડિણીયા પળ્લતા) હે ભદન્ત ! સમૂહની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીક કહ્યા છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તઓ પડિણીયા પળ્લતા-તં જહા) સમૂહની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રત્યનીક કહ્યા છે- (કુલપડિણીએ, ગણપડિણીએ, સંઘપડિણીએ) (૧) કુલ પ્રત્યનીક, (૨) ગણ પ્રત્યનીક અને સંઘ પ્રત્યનીક.

“ અણુકંપં પડુચ્ચ પુચ્છા ? ” હે ભદન્ત ! અનુકરંપાની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીક કહ્યા છે ?

“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તઓ પડિણીયા પળ્લતા-તં જહા ” અનુકરંપાની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રત્યનીક કહ્યા છે- “ તવસ્સિપડિણીએ, ગિલાણપડિણીએ, સેહ પડિણીએ ” તપસ્વી પ્રત્યનીક (૨) ગ્લાન પ્રત્યનીક અને (૩) શૈક્ષ પ્રત્યનીક. (સુયળ્લં ભંતે પુચ્છા) હે ભદન્ત ! શ્રુતની અપેક્ષાએ કેટલા

નીકઃ । શ્રુતં સ્વલુ ભદન્ત ! પ્રતીત્ય પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-સૂત્રપ્રત્યનીકઃ, અર્થપ્રત્યનીકઃ, તદુભયપ્રત્યનીકઃ । ભાવં સ્વલુ ભદન્ત ! પ્રતીત્ય પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-જ્ઞાનપ્રત્યનીકઃ, દર્શનપ્રત્યનીક, ચારિત્રપ્રત્યનીકઃ ।

ટીકા-‘રાયગિહે નયરે જાવ’ એવં વયાસી’ રાજગૃહે નગરે યાવત્ સ્વામી’ સમવસૃતઃ, સ્વામિનં વન્દિતું પર્વત્ નિર્ગચ્છતિ, વન્દિત્વા ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્વત્, તતઃ

પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! શ્રુત કી અપેક્ષા કરકે કિતને પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં ? ‘ગોયમા તઓ, પઢિળીયા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! શાસ્ત્ર કી અપેક્ષા કરકે પ્રત્યનીક ત્રીન પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં । ‘સુત્તપઢિળીએ, અત્થપઢિળીએ, તદુભયપઢિળીએ’ શ્રુતપ્રત્યનીક અર્થપ્રત્યનીક ઓર તદુભયપ્રત્યનીક ‘ભાવં ણં મંતે ! પહુચ્ચ પુચ્છા’ હૈં ભદન્ત ! ભાવ કો લેકર પ્રત્યનીક કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તઓ પઢિળીયા પળ્ળત્તા’ ભાવ કો લેકર પ્રત્યનીક ત્રીન પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘નાળ-પઢિળીએ, દંસળપઢિળીએ, ચરિત્તપઢિળીએ’ જ્ઞાનપ્રત્યનીક, દર્શનપ્રત્યનીક ઓર ચારિત્રપ્રત્યનીક ।

ટીકાર્થ-સસમ ઉદ્દેશક મેં સ્થવિરોં કે પ્રતિ અન્યયૂથિકોં કો પ્રત્યનીક રૂપ સે કહા ગયા હૈં । હસલિયે પ્રત્યનીક કે પ્રકરણ સે આઠવેં ઉદ્દેશક મેં ગુર્વાદિકોં કે જો પ્રત્યનીક-દ્રેષી હૈં ડનકી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર કરતે હૈં (રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગર મેં યાવત્

પ્રત્યનીક કહ્યા છે ? “ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (તઓપઢિળીયા પળ્ળત્તા-તં જહા--શ્રુતની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના પ્રત્યનીક કહ્યા છે. “સુત્તપઢિળીએ, અત્થપઢિળીએ, તદુભયપઢિળીએ” શ્રુત પ્રત્યનીક અર્થ પ્રત્યનીક અને તદુભય પ્રત્યનીક. (ભાવં ણં મંતે ! પહુચ્ચ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ભાવની અપેક્ષાએ પ્રત્યનીક કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? “ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “તઓપઢિળીયા પળ્ળત્તા-તં જહા” ભાવની અપેક્ષાએ પ્રત્યનીક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જેવાં કે-(નાળપઢિળીએ, દંસળપઢિળીએ, ચરિત્તપઢિળીએ) (૧) જ્ઞાનપ્રત્યનીક, (૨) દર્શન પ્રત્યનીક અને (૩) ચારિત્ર પ્રત્યનીક.

ટીકાર્થ-સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પરતીથિકોને સ્થવિરોના પ્રત્યનીક (દ્રેષી) રૂપે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. હવે આ આઠમા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે ગુરુ આદિના પ્રત્યનીક (દ્રેષી, વિરોધી) ની પ્રરૂપણા કરી છે “રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી”

શુશ્રૂપમાણો નમસ્યન્ વિનયેન પ્રાઙ્ગલિપુટો ગૌતમઃ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-
 ‘ગુરુ ણં મંતે ! પઙ્કચ કઙ્ પઢિણીયા પળ્લત્તા ?’ હે મદન્ત ! ગુરુન્ ધર્મતત્ત્વોપ-
 દેશકાન્ સ્વલ્લ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય કતિ કિયન્તઃ પ્રત્યનીકાઃ વિરુદ્ધાચરણશીલાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? પ્રત્યનીકમિવ પ્રતિસૈન્યમિવ પ્રતિકૂલતયા યે વર્તન્તે તેઽપિ પ્રત્યનીકા-
 ઉચ્યન્તે, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ તઓ પઢિણીયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રયઃ
 પ્રત્યનીકાઃ ગુરુણાં વિરોધિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ-‘તં જહા-આયરિયપઢિણીએ,

મહાવીરસ્વામી પધારે, મહાવીરસ્વામી કો વન્દના કરને કે લિયે પરિષદ્
 આઈ વન્દના કરકે ઓર ધર્મોપદેશ સુનકર કે વહ વાપિસ આ ગયી ।
 પ્રભુ સે ધર્મોપદેશ સુનને કી ઇચ્છાવાલે ગૌતમ ને પ્રભુ કો દોનોં હાથ
 જોડકર નમસ્કાર ક્રિયા ઓર ફિર ડનસે ઇસ પ્રકાર સે પૂછા-(ગુરુ ણં
 મંતે ! પઙ્કચ કઙ્ પઢિણીયા પળ્લત્તા) હે મદન્ત ! ગુરુ કી અપેક્ષા સે
 કિતનેક પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈં-ધર્મોપદેશકકા નામ ગુરુ હૈ । વિરુદ્ધાચરણ
 શીલ કા નામ પ્રત્યનીક હૈ । પ્રત્યનીક શબ્દ કા અર્થ પ્રતિસૈન્ય હોતા
 હૈ । જૈસે પ્રત્યનીક સૈન્ય પ્રતિકૂલ આચરણ કરને વાલા હોતા હૈ-ડસી
 પ્રકાર જો અપને ગુરુજનોં કે પ્રતિ પ્રતિકૂલ આચરણશીલ હોતે હૈં વે
 પ્રત્યનીક કહે જાતે હૈં । ઇઠ્ઠીં પ્રત્યનીકોં કે પ્રકાર જાનને કે લિયે ગૌતમ
 કા યહ પ્રશ્ન હૈ-ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તઓ
 પઢિણીયા પળ્લત્તા) ગુરુ કી અપેક્ષા લેકર પ્રત્યનીક ત્રીન પ્રકાર કે કહે

રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને માટે
 પરિષદ નીકળી. વંદણા નમસ્કાર કરીને તથા ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને પરિષદ
 વિસર્જિત થઈ ત્યારબાદ ધર્મોપદેશ સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ
 મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને, બે હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે
 પૂછ્યું—“ગુરુ ણં મંતે ! પઙ્કચ કઙ્ પઢિણીયા પળ્લત્તા ?” હે ભદન્ત ! ગુરુની
 અપેક્ષાએ કેટલા પ્રકારના પ્રત્યનીક કહ્યા છે ?

ધર્મોપદેશકને ગુરુ કહે છે. વિરુદ્ધાચરણશીલને પ્રત્યનીક કહે છે.
 “પ્રત્યનીક” શબ્દનો અર્થ પ્રતિસૈન્ય (હરીક સેના) થાય છે. જેવી રીતે
 પ્રત્યનીક સૈન્ય (પ્રતિ સૈન્ય) પ્રતિકૂળ આચરણ કરનાર હોય છે, એ જ પ્રમાણે
 ગુરુજનો પ્રત્યે પ્રતિકૂળ આચરણ કરનારા લોકોને પણ ગુરુપ્રત્યનીક કહે છે.
 એવા ગુરુપ્રત્યનીકોના પ્રકાર બાણવા માટે ગૌતમસ્વામીએ ઉપયુક્ત
 પ્રશ્ન પૂછ્યો છે.

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ !
 “તઓ પઢિણીયા પળ્લત્તા” ગુરુજનોની અપેક્ષાએ પ્રત્યનીક ત્રણ પ્રકારના

ઉવજ્ઞાયપઢિणीए, थेरपडिणीए ' તથા-આચાર્યપ્રત્યનીકઃ, ઉપાધ્યાયપ્રત્ય-
નીકઃ, સ્થવિરપ્રત્યનીકઃ, તત્ર આચાર્યઃ-અર્થવ્યાખ્યાનકર્તા, । ઉપાધ્યાયઃ-સૂત્ર-
દાયકઃ, સ્થવિરસ્તુ ત્રિવિધઃ-જાતિ-શ્રુત-પર્યાયભેદાત્, તત્ર જાત્યા સ્થવિરઃ
ષ્ટિવર્ષજાતવયસ્કઃ, શ્રુતેનસ્થવિરઃ સ્થાનાઙ્ગસમવાયધરઃ, પર્યાયેણ સ્થવિરો
વિંશતિવર્ષપર્યાયઃ, એતેષાં પ્રત્યનીકતા ચેત્યમ્—

‘ જચ્ચઈદિં અવન્નં, માસइ वटइ न यावि उववाए ।

अहिओ छिहप्पेही, पगासवाई अणणुलोमो ॥ ૧ ॥

ગયે હૈં । અર્થાત્ ગુરુજનોં કે વિરોધી જન યે ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં—
(તં જહા) જૈસે—(આચરિયપઢિणीए, ઉવજ્ઞાયપઢિणीए, थेरपडिणीए)
આચાર્યપ્રત્યનીક, ઉપાધ્યાયપ્રત્યનીક, સ્થવિરપ્રત્યનીક । અર્થ કા જો
વ્યાખ્યાન કરતે હૈં ઉનકા નામ આચાર્ય હૈ । સૂત્રદાતા કા નામ ઉપા-
ધ્યાય હૈ । જાતિ, શ્રુત ઓર પર્યાયકે ભેદસે સ્થવિર ત્રીન પ્રકારકા હોતા
હૈ । વય-અવસ્થાસે જો વઢા હોતા હૈ વહ જાતિ સ્થવિર હૈ । સાઠ વર્ષકી અવ-
સ્થાવાલા જાતિ સ્થવિર કહા ગયા હૈ । સ્થાનાઙ્ગ, સમવાયાઙ્ગ, કા જો પાઠી
હોતા હૈ વહ શ્રુત સ્થવિર કહા ગયા હૈ । જો ૨૦ વીસ વર્ષ કી પર્યાય
વાલા હોતા હૈ વહ પર્યાય સ્થવિર હૈં । ઇનકી પ્રત્યનીકતા ઇસ પ્રકાર
સે આતી હૈ—

જો શિષ્ય જાતિ આદિ કો લેકર ઇનકા અર્થાત્ ગુરુજનોં કા અવ-
ર્ણવાદ કરતા હૈ, ઉનકા વિનય નહીં કરતા હૈ ઉનકે અહિત કરને મેં

કહ્લા છે. એટલે કે ગુરુજનો વિરોધીઓ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. “ત જહા”
જેવાં કે—“ આચરિયપઢિणीए, ઉવજ્ઞાયપઢિणीए, थेरपडिणीए ” ૧ આચાર્ય
પ્રત્યનીક, ૨ ઉપાધ્યાય પ્રત્યનીક અને ૩ સ્થવિર પ્રત્યનીક. અર્થનું જે વ્યાખ્યાન
કરે છે તેમનું નામ આચાર્ય છે. સૂત્રદાતાને ઉપાધ્યાય કહે છે. જાતિ, શ્રુત
અને પર્યાયના ભેદથી સ્થવિર ત્રણ પ્રકારના હોય છે. ઉમરમાં જે મોટા હોય
તેમને જાતિસ્થવિર કહે છે સાઠ વર્ષની ઉમરવાળાને જાતિસ્થવિર કહે છે.
સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ આદિના જે પાઠી હોય છે તેમને શ્રુતસ્થવિર કહે છે.
જે ૨૦ વર્ષની પર્યાયવાળા (દીક્ષાવાળા) હોય છે, એવા સાધુને પર્યાયસ્થવિર
કહે છે. તેમની પ્રત્યનીકતા આ પ્રકારે થતી હોય છે

જે શિષ્ય જાતિ આદિની અપેક્ષાએ ગુરુજનોનો અવર્ણવાદ કરે છે,
તેમના પ્રત્યે વિનય બતાવતો નથી, તેમનું અહિત કરવાને તત્પર રહે છે,

અહવાચિ ચપ્ એવં, ઉવણ્સ પરસ્સ દેહિ એવં તુ ।

દસવિધવૈયાવૃત્ત્યે, કાયવ્વ સયં ન કુર્વંતિ ’ ॥ ૨ ॥

છાયા—જાત્યાદિભિઃ અવર્ણે ભાપતે, વર્તતે—ન ચાપિ ઉપાતે ‘વિનયે’ ।

અહિતઃ છિદ્રપ્રેક્ષી પ્રકાશનાદી ‘દોષપ્રકાશકઃ’ અનુલોમા ‘પ્રતિકૂલઃ’ ॥ ૧ ॥

અથવાઽપિ વદેદેવમ્ ઉપદેશં પરસ્પ દદાત્યેવં તુ ।

દશવિધવૈયાવૃત્ત્યં કર્તવ્યં સ્વયં ન કુર્વંતિ ॥ ૨ ॥

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ગઈ ણં મંતે ! પહુચ્ચ કઙ્ પહિણીયા પળ્લત્તા ? હે ભદન્ત !

ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ માનુષ્યત્વાદિગતિવિરોધિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—‘તં જહા—જહ-

લગા રહતા હૈ, છિદ્રોં કી તલાશ કરતા રહતા હૈ, અનેકોં દોષોં કા પ્રકાશ કરતા હૈ અનેકોં હમેશા પ્રતિકૂલ હોકર ચલતા હૈ અથવા ગુરુજનોં સે યોં બી કહતા હૈ કિ દૂસરોં કે લિયે ઉપદેશ હસ પ્રકાર સે દિયા જાતા હૈ । ગુરુજનોં કા જો દશ પ્રકાર સે વૈયાવૃત્ત્ય કરના કહા ગયા હૈ—અસે યે સ્વયં નહીં કરતે હૈ । હસ પ્રકાર કી શિષ્યજનોં કી પ્રવૃત્તિ અનેકોં પ્રત્યનીકતા પ્રદર્શિત કરતી હૈ । હસ પ્રત્યનીકતા કે સંબંધ સે બે શિષ્ય બી યહાં પ્રત્યનીક પ્રકટ કિયે ગયે હૈ ॥ ૧ ॥ ૨ ॥

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈ—(ગઈ ણં મંતે ! પહુચ્ચ કઙ્ પહિણીયા પળ્લત્તા) માનુષ્યત્વ આદિ રૂપ ગતિ કો લેકર હે ભદન્ત ! કિતને પ્રત્યનીક કહે ગયે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તઓ પહિણીયા પળ્લત્તા) માનુષ્યત્વ આદિ ગતિ કો આશ્રિત કરકે પ્રત્યનીક—માનુષ્યત્વાદિ ગતિ વિરોધી તોન કહે ગયે હૈ—(તં

તેમના છિદ્રો શોધ્યા કરે છે, તેમના દોષોને ખૂંટલા પાડે છે, તેમની વિશ્દ્ધ વર્તન રાખ્યા કરે છે, અથવા ગુરુજનોને એમ કહે છે કે તમારે બીજાને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપવો જોઈએ, જે દશ પ્રકારે ગુરુજનોનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવાનું કહ્યું છે તે પ્રમાણે તે પોતે વૈયાવૃત્ત્ય કરતો નથી; આ પ્રકારની શિષ્યોની બે પ્રવૃત્તિ હોય તો તેમનામાં પ્રત્યનીકતા છે, તેમ કહી શકાય છે આ પ્રત્યનીકતાની અપેક્ષાએ એવા શિષ્યોનેપણ આહીં પણ પ્રત્યનીક જ કહેવામાં આવ્યા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ ગઈ ણં મંતે ! પહુચ્ચ કઙ્ પહિણીયા પળ્લત્તા ? ” હે ભદન્ત ! માનુષ્યત્વ આદિ ગતિની અપેક્ષાએ પ્રત્યનીક કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તઓ પહિણીયા પળ્લત્તા ” માનુષ્યત્વ આદિ ગતિની અપેક્ષાએ પ્રત્યનીક—માનુષ્યત્વ આદિ ગતિ વિરોધી—ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે.

લોગપડિણી, પરલોગપડિણી, દુહઓલોગપડિણી ' તથા—ઈહલોકપ્રત્યનીકઃ, પરલોકપ્રત્યનીકઃ, દ્વિધાતો લોકપ્રત્યનીકઃ, તત્ર ઇહલોકસ્ય પ્રત્યક્ષસ્ય માનુષત્વ-લક્ષણપર્યાયસ્ય પ્રત્યનીકો વિરોધી ઇન્દ્રિયાર્થપ્રતિકૂલકારિત્વાત્ પશ્ચાગ્નિતપસ્વિ-વદ્ ઇહલોકપ્રત્યનીકઃ ઉચ્યતે, પરલોકસ્ય જન્માન્તરસ્ય પ્રત્યનીકઃ વિરોધી ઇન્દ્રિ-યાર્થતત્પરત્વાત્ પરલોકપ્રત્યનીકઃ, દ્વિધાતોલોકસ્ય ઉભયલોકસ્ય પ્રત્યનીકશ્ચ સ્તેયા-દિભિરિન્દ્રિયાર્થસાધનતત્પરો દ્વિધાતોલોકપ્રત્યનીકઃ ઉચ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ' સમૂહં ણં ભંતે ! પહુચ્ચ કહ્ પડિણીયા પળ્લન્તા ? ' હે ભદન્ત ! સમૂહં શ્રમણસમુ-દાયં સ્વલુ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય કતિ કિયન્તઃ પ્રત્યનીકાઃ વિરોધિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ— ' ગોયમા ! તઓ પડિણીયા પળ્લન્તા ' હે ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ

જહા) જૈસે (ઈહલોગપડિણી, પરલોગપડિણી, દુહઓ લોગપડિણી) ઇહલોક પ્રત્યનીક પરલોકપ્રત્યનીક, ઉભયલોકપ્રત્યનીક, ઇન્દ્રિયાર્થપ્રતિ-કૂલકારી હોને સે પશ્ચાગ્નિ તાપતે હૈં વહ ઇહલોકપ્રત્યનીક હૈં । તા-પર્યં યહ હૈં કિ-ઈન્દ્રિયાદિક સે પ્રતિકૂલ અજ્ઞાનમૂલક કષ્ટાચરણ કરને વાલા જો જીવ હૈં વહ ઇહલોક પ્રત્યનીક હૈં ક્યોં કિ એસી ક્રિયાણં પ્રત્યક્ષભૂત હસ માનુષ પર્યાય કે વિરુદ્ધ હૈં । ઇન્દ્રિયોં કે વિષયોં મેં સદા તત્પર રહને વાલા જીવ પરલોકપ્રત્યનીક હૈં ચોરી આદિ કુકર્મોં દ્વારા ઇન્દ્રિયોં કે વિષય કો પોષણ કરને મેં તત્પર બના રહને વાલા જીવ ઉભયલોક-પ્રત્યનીક હૈં । અબ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં—(સમૂહણં ભંતે ! પહુચ્ચ કહ્ પડિણીયા પળ્લન્તા) હે ભદન્ત ! સમૂહ કો-શ્રમણ સમુદાય કો લેકર કે કિતને પ્રત્યનીક-વિરોધી કહે ગયે હૈં ? અર્થાત્ શ્રમણસમુદાય કે કિતને વિરોધી કહે ગયે હૈં—હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે

“ ત જહા ” એવાં કે—“ ઇહલોગપડિણી, પરલોગપડિણી, દુહઓલોગ પડિ-ણી ” ૧ ઇહલોકપ્રત્યનીક, ૨ પરલોકપ્રત્યનીક, ૩ ઉભયલોકપ્રત્યનીક.

એ એવ ઇન્દ્રિયોવડે પ્રતિકુળ અજ્ઞાનમૂલક કષ્ટાચરણ કરે છે, એવા એવાને ઇહલોક પ્રત્યનીક કહે છે, કારણ કે એવી ક્રિયાઓ પ્રત્યક્ષભૂત આ મનુષ્યપર્યાયની વિરુદ્ધ હોય છે.

ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં સદા પ્રવૃત્ત રહેનારો એવ પરલોક પ્રત્યનીક હોય છે. ચોરી આદિ કુકર્મો વડે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને પોષનારો એવ ઉભયલોક પ્રત્યનીક કહેવાય છે.

હવે ગૌતમરવામી સમૂહ પ્રત્યનીકની અપેક્ષાએ મહાવીરપ્રભુને આ પ્રશ્નો પ્રશ્ન પૂછે છે—“ સમૂહણં ભંતે ! પહુચ્ચ કહ્ પડિણીયા પળ્લન્તા ? ” હે ભદન્ત ! શ્રમણ સમુદાયની અપેક્ષાએ પ્રત્યનીક (વિરોધી) કેટલા પ્રકારે કહ્યા છે ?

સાધુસમુદાયસ્ય વિરોધિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—‘ તં જહા કુલપટ્ટિનીય, ગણપટ્ટિનીય, સંઘપટ્ટિનીય ’ તદ્યથા—કુલપ્રત્યનીકઃ, ગણપ્રત્યનીકઃ, સંઘપ્રત્યનીકઃ, તત્ર કુલં ચાન્દ્રાદિકં, તત્સમુદાયો ગણઃ—કોટિકાદિઃ, તત્સમુદાયઃ સંઘઃ, એતેષાં પ્રત્યનીકતાચાવર્ણવાદા (નિન્દા) દિર્ભિર્ભવતિ કુલાદિલક્ષણં ચેત્યમ્—

‘ એત્ય કુલં વિન્નેયં, એગાયરિયસ્સ સંતર્જજા ડ ।

તિપ્પહ કુલાણ મિહો પુણ, સાવેક્કલાણં ગણો હોઈ ॥ ૧ ॥

સન્ધોવિ નાણદંસણચરણગુણવિહૂસિયાણ સમણાણં ।

સમુદાઓ પુણ સંઘો, ગણસમુદાઓ—તિ ક્કાલ્લણં ” ॥૨॥

છાયા—અત્ર કુલં વિજ્ઞેયમ્ એકાચાર્યસ્ય સન્તતિઃ યા ચ ।

ત્રયાણાં કુલાનાં મિથઃ પુનઃ સાપેક્ષાણાં ગણો ભવતિ ॥ ૧ ॥

સર્વોડપિ જ્ઞાનદર્શનચરણગુણવિભૂષિતાનાં શ્રમણાનાં

સમુદાયઃ પુનઃ સંઘો ગણસમુદાય ઇતિ કૃત્વા ॥ ૨ ॥

ગૌતમ ! (તઓ પટ્ટિનીયા પણ્ણત્તા) સાધુસમુદાય કે પ્રત્યનીક વિરોધી ત્રીન કહે ગયે હૈં (તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં (કુલપટ્ટિનીય, ગણપટ્ટિનીય, સંઘપટ્ટિનીય) કુલપ્રત્યનીક, ગણપ્રત્યનીક ઓર સંઘપ્રત્યનીક । ચાન્દ્ર આદિ ગચ્છ કો કુલ કહતે હૈં ઓર કુલોંકે સમુદાય કો ગણ કહતે હૈં, ઓર ગણોં કે સમુદાયકો સંઘ કહતે હૈં સો ઇનકી નિન્દા આદિ કરને સે કરને વાલે જીવ સે પ્રત્યનીકતા આતી હૈ, કુલ આદિકા લક્ષણ ઇસ પ્રકાર સે કહા ગયા હૈ—

એક આચાર્ય કી સંતતિ કા નામ કુલ હૈ । ત્રીન કુલોંકે સમૂહ કા નામ ગણ હૈ । તથા જ્ઞાન-દર્શન ઓર ચારિત્ર ગુણ સે વિભૂષિત હુએ શ્રમણોં કે સમૂહ કા નામ સંઘ અથવા ગણ સમુદાય કો સંઘ કહતે હૈં ।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા” હે ગૌતમ ! “ તઓ પટ્ટિનીયા પણ્ણત્તા ” સાધુ સમુદાયના પ્રત્યનીક (વિરોધી) ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. “ તં જહા ” તે ત્રણ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—“ કુલપટ્ટિનીય, ગણપટ્ટિનીય, સંઘપટ્ટિનીય ” ૧ કુલપ્રત્યનીક, ૨ ગણપ્રત્યનીક અને ૩ સંઘપ્રત્યનીક ચાન્દ્ર આદિ ગચ્છને કુલ કહે છે. કુલોના સમુદાયને ગણ કહે છે, અને ગણોના સમુદાયને સંઘ કહે છે તેમની નિન્દા વગેરે કરનાર જીવને તેમના વિરોધી માનવામાં આવે છે કુલ આદિનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે બતાવ્યું છે—

એક આચાર્યની સંતતિને કુલ કહે છે. ત્રણ કુલોના સમૂહોને ગણ કહે છે. તથા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણથી વિભૂષિત એવા શ્રમણોના સમૂહને સંઘ કહે છે અથવા ગુણ સમુદાયને પણ સંઘ કહે છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ અણુકંપં પડુચ્ચ પુચ્છા ? ’ હે ભદન્ત ! અનુકમ્પાં ભક્ત-
પાનાદિભિરનુગ્રહં પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય પૃચ્છા પ્રશ્નઃ ? તથા ચ ક્રિયન્તઃ અનુકમ્પા
પ્રત્યનીકાઃ અનુકમ્પાયા વિરોધિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—‘ તં જહા—તવસ્સિપડિ-
ણીણ, ગિલાણપડિણીણ, સેહપડિણીણ ’ તથા—તપસ્વિપ્રત્યનીકઃ, ગ્લાનપ્રત્યનીકઃ,
શૈક્ષપ્રત્યનીકઃ, તત્ર તપસ્વિનઃ ક્ષણકસ્ય પ્રત્યનીકઃ વિરોધી તપસ્વિપ્રત્યનીકઃ,
ગ્લાનસ્ય રોગાદિભિરસમર્થસ્ય પ્રત્યનીકો—વિરોધી ગ્લાનપ્રત્યનીકઃ, શૈક્ષસ્ય નૂતન-
પ્રવ્રજિતસ્ય પ્રત્યનીકો વિરોધી શૈક્ષપ્રત્યનીકઃ ઉચ્યતે, તત્ર શિક્ષયતે इति શિક્ષઃ,
શિક્ષણશૈક્ષઃ ‘ પ્રજ્ઞાદિત્વાત્ સ્વાર્થે અણુ નવદીક્ષિત इत्यર્થઃ । एतेषां हि—पङ्कजीवनि-
कायानाम् अननुकम्पकतया तदकरणाऽकारणाभ्यां च प्रत्यनीकता भवति, गौतमः
पृचछति—सुयं णं भंते । पडुच्च पुचछा ’ હે ભદન્ત ! શ્રુતં સ્વલુ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય પૃચ્છા

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—(અણુકંપં પડુચ્ચ પુચ્છા)
હે ભદન્ત ! ભક્ત, પાન આદિ દ્વારા અનુગ્રહ કરને રૂપ અનુકમ્પા કો
આશ્રિત કરકે પ્રત્યનીક કિતને કહે ગયે હૈં ? અર્થાત્ અનુકમ્પા કે
વિરોધી કિતને કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહેતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
(તઓ પડિણીયા પળણ્ણા) અનુકમ્પા કે વિરોધી ત્રીને કહે ગયે હૈં ‘ તં
જહા) જો હસ પ્રકાર હૈં ‘ તવસ્સિ પડિણીણ, ગિલાણપડિણીણ, સેહ
પડિણીણ ’ તપસ્વિપ્રત્યનીક, ગ્લાનપ્રત્યનીક, ઓર શૈક્ષપ્રત્યનીક હનમેં
જો ક્ષણક કા વિરોધી હૈં વહ તપસ્વિપ્રત્યનીક હૈં, રોગાદિ કે દ્વારા
અસમર્થ બને હુણ કા જો વિરોધી હૈં વહ ગ્લાનપ્રત્યનીક હૈં તથા નૂતન-
દીક્ષિત હુણ કા જો વિરોધી હૈં વહ શૈક્ષપ્રત્યનીક હૈં । ‘ સુયણ્ણં ભંતે ।
પડુચ્ચ પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! શ્રુત કે પ્રત્યનીક—વિરોધી કિતને કહે ગયે

હવે ગૌતમસ્વામી અનુકંપા પ્રત્યનીક વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે—“અણુકંપં પડુચ્ચ
પુચ્છા” હે ભદન્ત ! આહાર, પાણી આદિ દ્વારા અનુગ્રહ કરવારૂપ અનુ-
કંપાની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રકારના પ્રત્યનીક કહ્યા છે ?

ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તઓ પડિણીયા પળણ્ણા—તં જહા ”
અનુકંપાના વિરોધીઓ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. તે ત્રણે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે
છે—“ તવસ્સિપડિણીણ, ગિલાણપડિણીણ, સેહપડિણીણ ” ૧ તપસ્વી પ્રત્યનીક,
ગ્લાન પ્રત્યનીક અને ૩ શૈક્ષપ્રત્યનીક. ક્ષણકના જે વિરોધીઓ હોય છે તેમને
તપસ્વી પ્રત્યનીક કહે છે, રોગાદિ દ્વારા શક્તિહીન બનેલા સાધુઓના જે
વિરોધીઓ છે તેમને ગ્લાન પ્રત્યનીક કહે છે. નવદીક્ષિત સાધુના વિરોધીઓને
શૈક્ષપ્રત્યનીક કહે છે.

પ્રશ્નઃ, તથા ચ શ્રુતપ્રત્યનીકાઃ કિયન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! તઓ-
પડિળીયા પળ્ળત્તા ’ હે ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ શ્રુતસ્ય વિરોધિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
તાનેવાહ—‘ તં જહા—સુત્તપડિળીય, અત્થપડિળીય, તદુભયપડિળીય ’ તથયા—
સૂત્રપ્રત્યનીકઃ, અર્થપ્રત્યનીકઃ, તદુભયપ્રત્યનીકઃ, તત્ર સૂત્રસ્ય વ્યાખ્યેયસ્ય મૂલ-
સૂત્રસ્ય પ્રત્યનીકો વિરોધી સૂત્રપ્રત્યનીકઃ, અર્થસ્ય સૂત્રવ્યાખ્યાનરૂપસ્ય અભિધેયસ્ય
પ્રત્યનીકો વિદ્વેષી અર્થપ્રત્યનીકઃ, તદુભયસ્ય સૂત્રાર્થોભયરૂપસ્ય પ્રત્યનીકો વિદ્વેષી
તદુભયપ્રત્યનીકઃ ઉચ્યતે, તેપાં પ્રત્યનીકતા ચેત્થમ્—

“ કાયા વયા ય તેચ્ચિય તે ચેવ પમાયઅપ્પમાયાય ।

મોક્કસાહિગારિયાણં, જોડસજોળીહિં કિં કજ્જં ? ” ॥ ૧ ॥

છાયા—કાએન વચસા ચ તે ચેવ પ્રમાદિનઃ, અપ્રમાદિનશ્ચ ।

મોક્ષાધિકારિણાં જ્યોતિષ્કયોર્નિમિઃ કિં કાર્યમ્ ॥

હત્યાદિરૂપેણ દૂપળોદ્ભાવનરૂપા વોધ્યા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ ભાવં ણ મંતે !
પહુચ્ચ પુચ્છા ? ’ હે મદન્ત ! ભાવં સ્વલુ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય પૃચ્છા પ્રશ્નઃ ? તથા ચ
ભાવપ્રત્યનીકાઃ કિયન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? હિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! તઓ-

હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ તઓ પડિળીયા,
પળ્ળત્તા ’ શ્રુત કે વિરોધી ત્રીન કહે ગયે હૈં—‘ તં જહા ’ જો હસ પ્રકાર
સે હૈં—‘ સુત્તપડિળીય, અત્થપડિળીય, તદુભયપડિળીય ’ સૂત્રપ્રત્યનીક,
અર્થપ્રત્યનીક ઓર તદુભયપ્રત્યનીક જો વ્યાખ્યેય મૂલસૂત્ર કા પ્રત્યનીક
વિરોધી હોતા હૈં વહ સૂત્રપ્રત્યનીક હૈં સૂત્ર વ્યાખ્યાનરૂપ અર્થ કા અભિ-
ધેય કા—જો વિરોધી હોતા હૈં વહ અર્થપ્રત્યનીક હૈં । સૂત્ર ઓર અર્થ હન
દોનોં કા જો વિરોધી—વિદ્વેષી હોતા હૈં વહ તદુભય પ્રત્યનીક હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘ ભાવં ણ મંતે ! પહુચ્ચ
પુચ્છા ’ હે મદન્ત ! ભાવ કે વિરોધી કિતને કહે ગયે હૈં—ઉત્તર

ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન—“ સુયળ્ળં મંતે ! પહુચ્ચ પુચ્છા ” હે ભદન્ત !
શ્રુતના વિરોધી કેટલા કહ્યા છે ? ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તઓ
પડિળીયા પળ્ળત્તા—તં જહા ” શ્રુત પ્રત્યનીકતા નીચે પ્રેમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા
છે—“ સુત્તપડિળીય અત્થપડિળીય, તદુભયપડિળીય ” ૧ સૂત્ર પ્રત્યનીક, ૨
અર્થ પ્રત્યનીક અને ૩ તદુભય પ્રત્યનીક. વ્યાખ્યેય મૂળ સૂત્રના વિરોધીને
સૂત્ર પ્રત્યનીક કહે છે. સૂત્ર વ્યાખ્યાનરૂપ અર્થને અભિધેયનો—જે વિરોધી
હોય છે તેને અર્થ પ્રત્યનીક કહે છે, સૂત્ર અને અર્થ, એ બન્નેના વિરોધીને
તદુભય પ્રત્યનીક કહે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ ભાવં ણ મંતે !
પહુચ્ચ પુચ્છા ” હે ભદન્ત ! ભાવના વિરોધી કેટલા કહ્યા છે ? તેનો ઉત્તર

પઢિળીયા પળ્લત્તા ' હે ગૌતમ ! ત્રયઃ પ્રત્યનીકાઃ ભાવસ્ય વિદ્વેષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—' તં જહા—નાળપઢિળીય, દંસળપઢિળીય, ચરિત્તપઢિળીય ' તથા—જ્ઞાનપ્રત્યનીકઃ, દર્શનપ્રત્યનીકઃ, ચારિત્રપ્રત્યનીકશ્ચ, અયમાશયઃ—ભાવઃ પર્યાયઃ, સ ચ જીવાજીવશતઃ, તત્ર જીવસ્ય પ્રશસ્તોઽપ્રશસ્તશ્ચ, તત્ર પ્રશસ્તઃ ક્ષાયિકાદિઃ, અપ્રશસ્તઃ—વિવક્ષયૌદયિકઃ, ક્ષાયિકાદિઃ પુનર્જ્ઞાનાદિરૂપોઽતો ભાવાન્ જ્ઞાનાદીન્ પ્રતિ પ્રત્યનીકતા ચ તેષાં મિથ્યાપ્રરૂપણતઃ, દૂષણતો વા ભવતિ, તથા ચોક્તમ્—

‘ પાયયસુત્તનિવદ્ધં, કો વા જાણહ પળીય કેળેયં ? ।

કિં વા ચરણેણં તુ, દાણેણ વિના ઉ હવહિત્તિ ? ” ॥૧ ॥

છાયા—પ્રાકૃતસૂત્રનિવદ્ધં કો વા જાનાતિ પ્રણીતં કેનેદમ્ ।

કિં વા ચરણેન તુ દાનેન વિના તુ ભવતિ ઇતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ તઓ પઢિળીયા પળ્લત્તા ’ ભાવ કે પ્રત્યનીક—વિદ્વેષી ત્રીન કહે ગયે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં—‘ નાળપઢિળીય દંસળપઢિળીય, ચરિત્તપઢિળીય, ’ જ્ઞાનપ્રત્યનીક, દર્શન પ્રત્યનીક ઓર ચારિત્રપ્રત્યનીક—તાત્પર્ય યહ હૈં—ભાવ નામ પર્યાય કા હૈં । યહ પર્યાય જીવ મેં બી હોતી હૈં ઓર અજીવ મેં બી હોતી હૈં । જીવ મેં પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્ત દોનો પ્રકાર કી પર્યાય હોતી હૈં—ક્ષાયિક આદિરૂપ પ્રશસ્તપર્યાય હોતી હૈં, ઓર વિવક્ષાવશ અપ્રશસ્ત પર્યાય ઔદયિક આદિરૂપ હોતી હૈં । ક્ષાયિક જ્ઞાનાદિરૂપ ભાવોં કે પ્રતિ પ્રત્યનીકતા યહી હૈં જો હનકી મિથ્યાપ્રરૂપણા કી જાતી હૈં । અથવા હનમેં જો દૂષણ લગાયા જાતા હૈં વહ બી હનકી પ્રત્યનીકતા હૈં ।

કહા બી હૈં—‘ પાયય સુત્ત ’ ઇત્યાદિ । પ્રાકૃતસૂત્ર સે રચિત હુએ કો

આપતા પ્રભુ કહે છે—“ તઓ પઢિળીયા પળ્લત્તા—તં જહા ” હે ગૌતમ ! ભાવ પ્રત્યનીક (ભાવ વિદ્વેષી) ના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે—“ નાળ પઢિળીય, દંસળપઢિળીય, ચરિત્તપઢિળીય ” ૧ જ્ઞાનપ્રત્યનીક ૨ દર્શનપ્રત્યનીક અને ૩ ચારિત્ર પ્રત્યનીક. તેનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—ભાવ એટલે પર્યાય આ પર્યાય જીવમાં પણ હોય છે અને અજીવમાં પણ હોય છે. જીવમાં પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત, એ બંને પ્રકારની પર્યાય હોય છે. ક્ષાયિક આદિરૂપ પ્રશસ્ત પર્યાય હોય છે. અને અપ્રશસ્ત પર્યાય ઔદારિક આદિરૂપ હોય છે ક્ષાયિક જ્ઞાનાદિરૂપ ભાવો પ્રત્યેની પ્રત્યનીકતા (વિરોધી વૃત્તિ) એટલે કે તેમની મિથ્યાપ્રરૂપણા કરવી તે. અથવા એમાં જે દોષ લગાડવામાં આવે છે. એ પણ તેના પ્રત્યેની પ્રત્યનીકતા જ ગણાય છે. કહ્યું પણ છે કે—“ પાયય સુત્ત ” ઇત્યાદિ પ્રાકૃત સૂત્રને

વ્યવહારવક્તવ્યતા ।

ગુર્વાદિભાવાન્તસ્ય પ્રત્યનીકાશ્ચ અપુનઃકરણેનામ્યુત્થિતાઃ શુદ્ધિમર્હન્તિ, શુદ્ધિશ્ચ વ્યવહારાદ્ ભવતિ, અતો વ્યવહારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કઙ્કિવિહેણં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—કઙ્કિવિહે ણં ભંતે ! વવહારે પળ્ળત્તે ? ગોચમા ! પંચ-
વિહે વવહારે પળ્ળત્તે, તં જહા--આગમે ? સુણ ૨ આણા ૩ ધારણા ૪
જીણ ૫। જહા સે તત્થ આગમે સિયા આગમેણં વવહારં પટ્ટવેજ્ઞા ।
ળો ય સે તત્થ આગમે સિયા જહા સે તત્થ સુણ સિયા, સુણં
વવહારં પટ્ટવેજ્ઞા । ણો વાસે તત્થ સુણ સિયા જહા સે તત્થ
આણા સિયા આણાણ વવહારં પટ્ટવેજ્ઞા । ણો ય સે તત્થ આણા
સિયા, જહા સે તત્થ ધારણા સિયા, ધારણાણ ણં વવહારં પટ્ટ-
વેજ્ઞા । ણો ય સે તત્થ ધારણા સિયા, જહા સે તત્થ જીણ સિયા,
જીણં વવહારં પટ્ટવેજ્ઞા । ઇચ્છેણહિં પંચહિં વવહારં પટ્ટવેજ્ઞા,
તં જહા-આગમેણં, સુણં, આણાણ, ધારણાણ, જીણં । જહા જહા
સે આગમે સુણ આણા, ધારણા જીણ તહા તહા વવહારં પટ્ટવેજ્ઞા ।
સે કિમાહુ ભંતે ! આગમવલિયા સમ્મણા નિગંથા, ઇચ્છેયં પંચ-
વિહં વવહારં જયા જયા જહિં જહિં તહા તહા તહિં તહિં અણિ-
સ્સિઓવસ્સિયં સમ્મં વવહરમાણે સમણે નિગંથે આણાણ
આરાહણ ભવઈ ॥ સૂ. ૨ ॥

‘છાયા--કતિવિધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! વ્યવહારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? । ગૌતમ ! પશ્ચવિધો
વ્યવહારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા--આગમઃ, શ્રુતમ્, આજ્ઞા, ધારણા, જીતમ્, યથા સ તત્ર
કૌન જાનતા હૈ ? ન માલૂમ યહ કિસને બનાયા હૈ ? દાન સે રહિત
અકેલે ચાગિત્ર સે કયા હોતા હૈ ? ॥ સૂ. ૧ ॥

આધારે રચિતને કોણુ બાણુ છે ? શી ખબર તે કોણુ બનાવ્યું છે ? દાનથી
રહિત એકલા ચારિત્રથી શું વળે ? ” આ પ્રકારની માન્યતાને ભાવપ્રત્ય-
નીકતા કહે છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

આગમઃ સ્યાત્, આગમેન વ્યવહારં પ્રસ્થાપયેત્ । નો ચ તત્ તત્ર આગમઃ સ્યાત્, યથા તસ્ય તત્ર શ્રુતં સ્યાત્, શ્રુતેન વ્યવહારં પ્રસ્થાપયેત્, નો વા તસ્ય તત્ર શ્રુતં સ્યાત્, યથા તસ્ય તત્ર આજ્ઞા સ્યાત્, આજ્ઞયા વ્યવહારં પ્રસ્થાપયેત્ । નો ચ તસ્ય

॥ વ્યવહાર વક્તવ્યતા ॥

‘કઙ્કિહે ણં મંતે । વવહારે પળ્લત્તે’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—‘કઙ્કિહે ણં મંતે ! વવહારે પળ્લત્તે’ હે ભદ્રન્ત વ્યવહાર કિતને પ્રકાર કો કહા ગયા હૈ ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘પંચવિહે વવહારે પળ્લત્તે’ વ્યવહાર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ ‘આગમે, સુણ, આણા ધારણા, જીણ’ આગમવ્યવહાર, શ્રુતવ્યવહાર, આજ્ઞાવ્યવહાર, ધારણાવ્યવહાર ઓર જીતવ્યવહાર ‘જહા સે તત્થ આગમે સિયા, આગમેણં વવહાર પઢ્ઢવેજ્ઞા, ણો ય સે તત્થ આગમે સિયા જહા સે તત્થ સુણ સિયા, સુણં તત્થ વવહારં પઢ્ઢવેજ્ઞા’ હસ પાંચ પ્રકાર કે વ્યવહાર મેં જૈસા વહાં વહ આગમ હો, ડસ આગમ સે વહાં વ્યવહાર ચલાના ચાહિયે યદિ વહાં પર આગમ નહીં હો તો જૈસા વહાં પર શ્રુત હો ડસ શ્રુત સે વહાં પર વ્યવહાર ચલાના ચાહિયે । ‘જો વા સે તત્થ સુણ સિયા, જહા સે તત્થ આણા સિયા, અણાણ વવહારં પઢ્ઢવેજ્ઞા, ણો ય સે તત્થ આણા સિયા, જહા સે તત્થ ધારણા સિયા,

વ્યવહાર વક્તવ્યતા—

“કઙ્કિહેણ મંતે । વવહારે પળ્લત્તે” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(કઙ્કિહેણ મંતે । વવહારે પળ્લત્તે ?) હે ભદ્રન્ત ! વ્યવહારના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે વવહારે પળ્લત્તે) વ્યવહારના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (તં જહા) તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—(આગમે, સુણ, આણા, ધારણા, જીણ) ૧ આગમવ્યવહાર, ૨ શ્રુતવ્યવહાર, ૪ આજ્ઞાવ્યવહાર અને ૫ શ્રુતવ્યવહાર (જહા સે તત્થ આગમે સિયા, આગમેણં વવહાર પઢ્ઢવેજ્ઞા, ણો ય સે તત્થ આગમે સિયા જહા સે તત્થ સુણ સિયા, સુણં વવહારં પઢ્ઢવેજ્ઞા) આ પાંચ પ્રકારના આગમમાંથી જેવો ત્યા તે આગમ હોય, એવા આગમથી ત્યાં વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ, જો ત્યાં આગમનો આશ્રય લઈ શકાય તેમ ન હોય તે જેવું શ્રુત ત્યાં હોય એવા શ્રુતથી વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ. (જો વા સે તત્થ સુણ સિયા, જહા સે તત્થ આણાસિયા, આણાણ વવહાર પઢ્ઢવેજ્ઞા, ણો ય સે તત્થ આણાસિયા જહા

તત્ર આજ્ઞાસ્યાત્ , યથા તસ્ય તત્ર ધારણાસ્યાત્ , ધારણયા લલુ વ્યવહારં પ્રસ્થાપયેત્
નો ચ તસ્ય તત્ર ધારણા સ્યાત્ યથા તસ્ય તત્ર જીતં સ્યાત્ , જીતેન વ્યવહારં
પ્રસ્થાપયેત્ । इत्येतैः पञ्चभिः व्यवहारं प्रस्थापयेत् , तत्रधा-आगमेन, श्रुतेन,
आज्ञया, धारणया, जीतैन, यथा यथा तस्य आगमः, श्रुतम् , आज्ञा, धारणा,
जीतम् , तथा तथा व्यवहारं प्रस्थापयेत् , अथ किमाहुः भदन्त । आगमबलिका

ધારણાએ જીં વ્યવહારં પટ્ટવેજ્ઞા ' યદિ વહાં પર શ્રુત ન હો તો જૈસી વહાં
આજ્ઞા હો ઉસ પ્રકાર સે ઉસે વહાં વ્યવહાર ચલાનાં ચાહિયે । યદિ વહાં
આજ્ઞા બી ન હો તો જિસ પ્રકાર સે વહાં ધારણા હો ઉસ પ્રકાર સે વ્ય-
વહાર ચલાનાં ચાહિયે । (જો ય સે તત્થ ધારણા સિયા, જહા સે તત્થ
જીએ સિયા, જીએ જીં વ્યવહારં પટ્ટવેજ્ઞા) યદિ વહાં પર ધારણા બી ન હો
તો જિસ પ્રકાર સે ઉસકે પાસ જીત હો ઉસ જીત સે ઉસે અપના વ્ય-
વહાર ચલાનાં ચાહિયે । ' इच्छेएहिं पंचहिं व्यवहारं पट्टवेज्जा ' इस तरह
કે ઇન પાંચ વ્યવહારોં દ્વારા વ્યવહાર ચલાનાં ચાહિયે । ' तं जहा-आग-
मेणं, सुएणं, आणाए, धारणाए, जीएणं, जहा से आगमे, सुए, आणा,
धारणा, जीए, तथा तथा, व्यवहारं पट्टवेज्जा ' जैसे-आगम से, श्रुत से,
आज्ञा से, धारणा से और जीत से जैसा जैसा उसके पास आगम,
श्रुत, आज्ञा, धारणा, जीत हो, वैसा वैसा उसे व्यवहार चलाना चाहिये ।
(से किमाहु अन्ते ! आगमबलिया समणा निग्गंथा) हे भदन्त !

સે તત્થ ધારણા સિયા, ધારણાએ જીં વ્યવહારં પટ્ટવેજ્ઞા) ને ત્યાં શ્રુતને આધાર
મળે તેમ ન હોય, તો જેવી ત્યાં આજ્ઞા હોય તે પ્રમાણે વ્યવહાર ચલાવવો
નેહએ. ને ત્યાં આજ્ઞાનો આધાર પણ લઈ શકાય તેમ ન હોય તો ત્યાં જેવા
પ્રકારની ધારણા હોય, તે પ્રમાણે વ્યવહાર ચલાવવો નેહએ (જો ય સે તત્થ
ધારણા સિયા, જહા સે તત્થ જીએ સિયા, જીએ જીં વ્યવહારં પટ્ટવેજ્ઞા) ને ત્યાં
ધારણાનો આધાર પણ મળે તેમ ન હોય તો ત્યાં જે પ્રકારની જીત હોય, તે
જીતને આધારે પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવો નેહએ, (इच्छेएहिं पंचहिं व्यवहारं
पट्टवेज्जा) આ પ્રકારના પાંચ વ્યવહારો દ્વારા વ્યવહાર ચલાવવો નેહએ. (तं
जहा-आगमेण, सुएणं, आणाए, धारणाए, जीएणं, जहा जहासे आगमे, सुए,
आणा, धारणा, जीए, तथातथा व्यवहारं पट्टवेज्जा) જેમ કે—આગમથી, શ્રુતથી
આજ્ઞાથી, ધારણાથી અને જીતથી જેવાં જેવાં તેની પાસે આગમ શ્રુત, આજ્ઞા
ધારણા અને જીત હોય, એવા એવા તેણે વ્યવહાર ચલાવવા નેહએ (સે

શ્રમણાઃ નિર્ગ્રન્થા, इत्येतं पञ्चविधं व्यवहारं यदा यदा यत्र यत्र तदा तदा तत्र तत्र अनिश्रितं सम्यग् व्यवहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थः आज्ञाया आराधको भवति ॥सू०२

ટીકા—‘કહિવિહં મંતે ! વવહારે પણત્તે ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લુ વ્યવહારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! પંચવિહે વવહારે પણત્તે ’

આગમ કે વલ વાલે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કયા કહતે હૈં ? અર્થાત્ હસ પંચવિધ વ્યવહાર કા કયા ફલ હોના શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કહતે હૈં ? (इच्छे तं पंचविहं व्यवहारं जया जया जहिं जहिं तहा तहा तहिं तहिं अणिसोवस्सितं सम्मं ववहरमाणे समणे निग्गंथे आणाए आराहए भवह) હે ગૌતમ ! વે એસા કહતે હૈં કિ જહાં જહાં જવ જવ ચહ પાંચ પ્રકાર કા વ્યવહાર ડચિત લગે, વહાં વહાં તવ તવ રાગદ્વેષ કા પરિહાર કરતે હુણ અચ્છી તરહ સે હન વ્યવહારો સે અપના વ્યવહાર ચલાતા હુઆ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આજ્ઞા કા આરાધક હોતા હૈ ।

ટીકાર્થ—ગુર્વાદિ સે લેકર આવ તક કે પ્રત્યનીક જન—ગુરુકે વિરોધી જન યદિ ઉનકે અપ્રત્યનીક (ગુરુ કે આજ્ઞાકારી) બન જાતે હૈં—અવ હમ પુનઃ એસા નહીં કરેંગે—હસ તરહ સે અપને આપકો તૈયાર કર લેતે હૈં—તો વે શુદ્ધિ કે લાયક બન જાતે હૈં । વહ શુદ્ધિ વ્યવહાર સે હોતી હૈ, હસી વ્યવહાર કી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા કી હૈ—હસમેં

किमाहु भते ! आगमवलिया समणा निग्गंथा) डे लदन्त ! आगमना भल-
वाला श्रमणु निर्ग्रंथो शु डडे छे ? ऐतदे के आ पाय प्रकारना व्यवहारनु
कथुं इण श्रमणु निर्ग्रंथो डडे छे ? (इच्छे तं पंचविहं व्यवहार जया जया
जहिं जहिं तहा तहा तहिं तहिं अणिसोवस्सितं सम्म ववहरमाणे समणे निग्गंथे
आणाए आराहए भवह) डे गौतम ! तेओ ऐवुं डडे छे डे न्या न्यां न्यादे
न्यादे आ पांय प्रकारना व्यवहार योग्य लागे, त्यां त्या त्यारे त्यारे राग
द्वेषना त्याग करीने सारी रीते व्यवहार अलापतो श्रमणु निर्ग्रंथ आज्ञानो
आराधक डाय छे.

ટીકાર્થ—ગુરુ પ્રત્યનીકથી લઈને લાવ પ્રત્યનીક પર્યન્તના પ્રત્યનીકો (વિરોધીઓ) ને તેમની પ્રત્યે અપ્રત્યનીક (આજ્ઞાકારી) બની જાય, તો તેઓ શુદ્ધિને લાયક બની જાય છે “ હવે હું તેમનો વિરોધ, દ્વેષ આદિ કરીશ નહિ ” આ પ્રકારનો નિર્ણય કરી નાખે તો તેઓ અપ્રત્યનીક બની જવાથી શુદ્ધિને પાત્ર બને છે. આ શુદ્ધિ વ્યવહારથી થાય છે. સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં તે વ્યવહારની પ્રરૂપણા કરી છે. વ્યવહારને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર

હે ગૌતમ ! પશ્ચવિધો વ્યવહારઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'તં જહા-આગમે, સુએ, આણા, ધારણા, જીએ' તથા-આગમઃ શ્રુતમ્, આજ્ઞા, ધારણા, જીતમ્, અત્ર વ્યવહરણં વ્યવહાર ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા મોક્ષાભિલાષીજીવપ્રવૃત્તિરૂપઃ, તદ્વેતુત્વાદ્ જ્ઞાનવિશેષોઽપિ વ્યવહાર ઉચ્યતે, તત્ર આગમ્યન્તે પરિચ્છિદ્યન્તે નિશ્ચયવિષયીક્રિયન્તે અર્થાઃ અનેનેત્યાગમઃ-કેવલજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાના-અધિજ્ઞાન-ચતુર્દશપૂર્વ-દશપૂર્વનવપૂર્વરૂપો બોધ્યઃ તથાવિધાગમેન

ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘ કહવિહે નં મંતે ! વવહારે પળ્લન્તે ’ હૈ મદન્તે ! જિસ વ્યવહાર સે પ્રત્યનીકોં કી શુદ્ધિ હોતી હૈ-વહ વ્યવહાર કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (પંચવિહે વવહારે પળ્લન્તે) વ્યવહાર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ‘ તંજહા ’ જૈસે-‘ આગમે, સુએ, આણા, ધારણા, જીએ ’ આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા, ધારણા ઓર જીત ‘ વ્યવહરણં વ્યવહારઃ ’ હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર મોક્ષાભિલાષી જીવ કા પ્રવૃત્તિ ઓર નિવૃત્તિ રૂપ જો જ્ઞાનવિશેષ હૈ વહ વ્યવહાર કા હેતુ હોનેસે વ્યવહારરૂપ સે કહા ગયા હૈ । ‘ આગમ્યન્તે પરિચ્છિદ્યન્તે નિશ્ચયવિષયી ક્રિયન્તે અર્થાઃ અનેન ઇતિ આગમઃ ’ હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર જિસસે જીવાદિક પદાર્થ જાને જાતે હૈં-નિશ્ચય કે વિષયભૂત બનાયે જાતે હૈં-એસા વહ જ્ઞાન આગમ હૈ । એસા આગમરૂપ જ્ઞાન કેવલજ્ઞાન, મનઃપર્યવ જ્ઞાન, અધિજ્ઞાન હૈ, તથા ચતુર્દશપૂર્વધારી કા જ્ઞાન, દશ પૂર્વધારી કા

પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-‘ કહ વિહેનં મંતે ! વવહારે પળ્લન્તે ? ’ હે ભદન્ત ! જે વ્યવહાર પ્રત્યનીકોની શુદ્ધિ થાય છે, તે વ્યવહાર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ પંચવિહે વવહારે પળ્લન્તે ” તે વ્યવહાર પાંચ પ્રકારનો કહ્યો છે. “ તં જહા ” તે પાંચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-“ આગમે, સુએ, આણા, ધારણા, જીએ ” ૧ આગમ ૨ શ્રુત, ૩ જ્ઞાન, ૪ ધારણા અને ૫ જીત “ વ્યવહરણં વ્યવહારઃ ” આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર મોક્ષાભિલાષી જીવનું પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ રૂપ જે જ્ઞાન વિશેષ હોય છે તે વ્યવહારના કારણરૂપ હોવાથી તેને જ વ્યવહારરૂપ કહ્યું છે “ આગમ્યન્તે પરિચ્છિદ્યન્તે નિશ્ચય વિષયીક્રિયન્તે અર્થાઃ અનેન ઇતિ આગમ. ” આ આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર જેના દ્વારા જીવાદિક પદાર્થોને જાણી શકાય છે જેના દ્વારા તેમનો નિશ્ચય કરી શકાય છે-એવું જે જ્ઞાન તે આગમ છે. એવું આગમ રૂપ જ્ઞાન-કેવલજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન, અધિજ્ઞાન, તથા ચૌદ પૂર્વધારીનું જ્ઞાન

પ્રવર્તિતો જીવપ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપો વ્યવહાર આગમવ્યવહાર ઉચ્યતે, શ્રુતમ્ આચારાજ્ઞા-
દિકમ્, નવાદિપૂર્વાણાં ચ શ્રુતત્વેઽપિ અતીન્દ્રિયાર્થેષુ વિશિષ્ટજ્ઞાનહેતુત્વેન સાતિશયત્વાત્
આગમવ્યપદેશઃ કેવલજ્ઞાનવત્, શ્રુતજ્ઞાનેન ચ પ્રવર્તિતઃ પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપઃ શ્રુતવ્યવ-
હાર ઉચ્યતે, તથા આજ્ઞા-અતિચારાન્ આલોચયિતું કેનચિત્ ગીતાર્થસાધુના સ્વાગી-
તાર્થશિષ્યેણ સહ અન્યદેશસ્થિતગીતાર્થસાધુસમીપે ગૂઢાર્થપદાનિ પ્રેષિતાનિ, તેન ચ
ગૂઢાર્થપદવેદિના ગીતાર્થસાધુના તદ્ગૂઢાર્થપદાતિચારશુદ્ધયર્થં પ્રતિપ્રેષિતં પ્રાયશ્ચિત્ત-
માજ્ઞાવ્યવહાર ઉચ્યતે, તથા ધારણા-દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવાન્ વિચાર્ય ગીતાર્થસાધુના,

જ્ઞાન ઓર નૌ પૂર્વધારી કા જ્ઞાન એસા હી આગમરૂપ જ્ઞાન હૈ । હસ
પ્રકાર કે આગમજ્ઞાન સે પ્રવર્તિત ક્રિયા ગયા મોક્ષામિલાષી જીવ કા
જો પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ રૂપ વ્યવહાર હૈ વહ આગમવ્યવહાર હૈ । આચારાજ્ઞ
આદિ શ્રુત હૈ । યદ્યપિ નૌ આદિ પૂર્વો મેં ભી શ્રુતત્વ હૈ પરન્તુ વે અતી-
ન્દ્રિય પદાર્થોં કે જ્ઞાન મેં વિશિષ્ટ રૂપ સે હેતુ હોને કે કારણ સાતિશય
માને ગયે હૈ-અતઃ હનમેં શ્રુતકા વ્યપદેશ ન હોકર કેવલ જ્ઞાનકી તરહ
આગમ કા વ્યપદેશ હુઆ હૈ-શ્રુતજ્ઞાન સે પ્રવર્તિત હુઆ મોક્ષા-
મિલાષી જીવ કા જો પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિરૂપ વ્યવહાર હૈ વહ શ્રુતવ્ય-
વહાર હૈ । કિસી ગીતાર્થ સાધુ ને અતિચારોં કી આલોચના
કરને કે લિયે અપને અગીતાર્થ શિષ્ય કે સાથ અન્યદેશસ્થિત
ગીતાર્થસાધુ કે પાસ ગૂઢ અર્થવાલે પદ પ્રેષિત કિયે-હન ગૂઢાર્થ પદવેદી
ગીતાર્થસાધુ કે દ્વારા હન ગૂઢાર્થ પદોં સે અતિચાર જાનકર હનકી શુદ્ધિ

હસ પૂર્વધારીતું જ્ઞાન અને નવ પૂર્વધારીતું જ્ઞાન ગણાય છે આ પ્રકારના
આગમજ્ઞાનથી ચાલતો 'એવો મોક્ષામિલાષી જીવનો જે પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ રૂપ
વ્યવહાર છે, તે વ્યવહારતું નામ આગમ વ્યવહાર છે. આચારાંગ આદિ શ્રુત
ગણાય છે જો કે નવ આદિ પૂર્વોમાં પણ શ્રુતત્વ છે પરન્તુ તેઓ અતીન્દ્રિય
પદાર્થોના જ્ઞાનમાં વિશિષ્ટ રૂપે હેતુરૂપ હોવાને કારણે સાતિશય માનવામાં
આવ્યા છે તેથી તેમનામાં શ્રુતનો વ્યપદેશ ન થતાં, કેવલજ્ઞાનની જેમ આગ
મનો વ્યપદેશ થયો છે. શ્રુતજ્ઞાનથી પ્રવર્તિત થયેલા મોક્ષામિલાષી જીવનો જે
પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ રૂપ વ્યવહાર છે, તે વ્યવહારને શ્રુત-વ્યવહાર કહે છે. કોઈ
ગીતાર્થ સાધુએ (જેઠ સૂત્રનો જાણકાર) અતિચારોની આલોચના કરવાને માટે
પોતાના અગીતાર્થ શિષ્યની સાથે બીજા દેશમાં રહેતા ગીતાર્થ સાધુની પાસે
ગૂઢ અર્થવાળા પદ મોકલ્યાં-તે ગૂઢાર્થ પદના જાણકાર ગીતાર્થ સાધુએ તે
ગૂઢાર્થ પદો દ્વારા અતિચાર જાણીને તેમની શુદ્ધિને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત મોકલી દીધું.

યાદશાપરાધે યત્ પ્રાયશ્ચિત્તં દત્તં તદ્ ધારણયા તાદૃશોપરાધે તથાવિધસ્યૈવ પ્રાયશ્ચિત્તસ્ય દાનં ધારણા વ્યવહારઃ ઉચ્યતે, અથવા કશ્ચિત્ સાધું સર્વાણિ છેદસૂત્રાણિ શિક્ષિતુમસમર્થં ગુરુર્યત્ પ્રાયશ્ચિત્તપદં શિક્ષયેત્, તદ્ધારણં ધારણા ઉચ્યતે, તથા જીતઃ—દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવાપેક્ષયા શારીરિકવલાવલં વિચાર્ય દીયમાનં પ્રાયશ્ચિત્ત જીતવ્યવહાર ઉચ્યતે, અથવા વહુભિઃ ગીતાર્થસાધુભિઃ સદ્ પરામૃશ્ય પ્રવર્તિતો યઃ પ્રાયશ્ચિત્તવ્યવહારો વહુભિરન્યૈશ્વાનુવર્તિતઃ, સ જીતવ્યવહાર ઉચ્યતે । અય આગમાદિપંચસુ પૂર્વપૂર્વસ્ય વલવત્તરત્વમ્, ઉત્તરોત્તરસ્ય ચ ન્યૂનવલ્ત્વં પ્રતિપાદયિતું

કે નિમિત્ત પ્રાયશ્ચિત્ત મેજ દિયા—સો એન્દા મેજા ગયા યદ્ પ્રાયશ્ચિત્ત આજ્ઞા વ્યવહાર હૈ । દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ इनको विचार कर के गीतार्थसाधु ने अमुक अपराध हो जाने पर जैसा प्रायश्चित्त दिया हो उस प्रायश्चित्त की धारणा करके इसी तरह के और दूसरे अपराध में उसी प्रकार का प्रायश्चित्त देना सो यह धारण व्यवहार है । अथवा कोई गुरु अपने शिष्य साधु को छेद सूत्रों को सीखने के लिये असमर्थ जान कर जो उसे प्रायश्चित्त पद सिखाता है सो उस प्रायश्चित्त पद का धारण करना—यह धारणा व्यवहार है । द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव इनकी अपेक्षा से शारीरिक बलाबलका विचार कर दिया गया जो प्रायश्चित्त है वह जीत व्यवहार है । अथवा—अनेक गीतार्थ साधुओं के साथ परामर्श करके प्रवर्तित किया गया जो प्रायश्चित्त का व्यवहार है, सो उस व्यवहार को जो अन्य साधुजन मानते हैं वह जीत व्यवहार है । इस पांच प्रकार के व्यवहार में पूर्वपूर्व के व्यवहार में बलवत्तरता तथा

તો આ રીતે મોકલવામાં આવેલા તે પ્રાયશ્ચિત્તને આજ્ઞા—વ્યવહાર કહે છે

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવનો વિચાર કરીને ગીતાર્થ સાધુએ અમુક દોષ કરનારને અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું હોય હવે તે પ્રાયશ્ચિત્તની ધારણા કરીને એજ પ્રકારના એવા બીજા દોષ કરનારને એજ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું તેનું નામ ધારણા—વ્યવહાર છે. અથવા કોઈ ગુરુ પોતાના શિષ્ય સાધુને છેદ સૂત્રો શીખવાને અસમર્થ માનીને તેને પ્રાયશ્ચિત્ત પદ શીખવે છે, તો તે પ્રાયશ્ચિત્ત પદને ધારણ કરવું, તેનું નામ ધારણા વ્યવહાર છે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ શારીરિક બલાબલનો વિચાર કરીને જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવ્યું હોય તેને જીતવ્યવહાર રૂપ માનવામાં આવે છે અથવા અनेक गीतार्थ साधुओंની साथे यथो विचारणा करीने प्रवर्तित करवाમાં આવેલ જે પ્રાયશ્ચિત્તનો વ્યવહાર છે, તે વ્યવહારને પણ જીતવ્યવહાર કહે છે. આ

તેષાં વ્યાપારણે ઉત્સર્ગપદ્ધતૌ આહ—‘જહા સે તત્થ આગમે સિયા, આગમેણં વવહારં પઢ્વેજ્જા’ યથા યત્પ્રકારકઃ કેવલજ્ઞાનાદીનામુપર્યુક્તાનામેકતમઃ કશ્ચિત્ દાનાદિવ્યવહારકાલે, વ્યવહર્તવ્યે વા વસ્તુનિ વિષયે આગમઃ કેવલજ્ઞાનાદિઃ સ્યાત્ ભવેત્ તત્પ્રકારકેણૈવ આગમેન વ્યવહારં પ્રાયશ્ચિત્તદાનાદિકં પ્રસ્થાપયેત્ પ્રવર્તયેત્, આગમેઽપિ પઢ્વિધે કેવલેનૈવ વ્યવહારં પ્રવર્તયેત્, કેવલજ્ઞાનસ્ય અવન્ધ્યબોધકત્વાત્, તદભાવે તુ મનઃપર્યવજ્ઞાનેન, એવં રીત્યા પ્રધાનતરાલામે ઉત્તરોત્તરેણ અપ્રધાને-

ઉત્તર ઉત્તર કે વ્યવહાર સેં ન્યૂન ચલતા હૈં હસ વાત કો સ્પષ્ટ કરને કે લિયે इनके व्यापारण में—लगाने में उत्सर्ग और अपवाद को सूत्रकार प्रकट करते हैं—‘जहा से तत्थ आगमे सिया—आगमे णं ववहारं पढ्वेज्जा’ पांच प्रकार के व्यवहार में से व्यवहारकर्ता के पास जो भी कोई आगम हो उससे वह प्रायश्चित्त दानादि व्यवहारकाल में, अथवा व्यवहर्तव्य वस्तु के विषय में अपना व्यवहार चलावे—पांच प्रकार के पूर्वोक्त आगमों में से यदि उसके पास केवलज्ञानरूप आगम है तो उससे वह उस प्रकार व्यवहार चलावे, क्योंकि केवलज्ञान अवन्ध्य बोधक होता है। यदि केवलज्ञानरूप आगम व्यवहर्ता के पास नहीं है और मनः पर्यवज्ञानरूप आगम व्यवहर्ता के पास है—तो वह उससे उस प्रकार का अपना व्यवहार चलावे इस तरह प्रधानतर के अभाव में उत्तरोत्तर अप्रधान आगम से व्यवहार चलाने की बात की पुष्टि—‘णो

પાંચ પ્રકારના જે વ્યવહાર બતાવવામાં આવ્યા છે તેમાં પૂર્વ પૂર્વના (આગળના) વ્યવહારોમાં બદલવત્તરતા અને ઉત્તર ઉત્તરના વ્યવહારમાં ન્યૂનબલતા છે. એજ વાતને સ્પષ્ટ કરીને તેમના ઉપયોગની પદ્ધતિ સૂત્રકાર નીચેનાસૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે (જહા સે તત્થ આગમે સિયા, આગમેણં વવહારં પઢ્વેજ્જા) પાંચ પ્રકારના વ્યવહારમાંથી વ્યવહાર કર્તા પાસે જે કોઈ પણ આગમ હોય, તેની મદદથી પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે અથવા વ્યવહર્તવ્ય વસ્તુના વિષયમાં તેણે પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ પૂર્વોક્ત પાંચ પ્રકારના આગમોમાંથી જો તેની પાસે કેવલ-જ્ઞાનરૂપ આગમ હોય, તો તેના દ્વારા તેણે તે પ્રકારનો વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ, કારણ કે કેવલજ્ઞાન અવન્ધ્ય બોધક હોય છે જો વ્યવહર્તાની પાસે કેવલ-જ્ઞાનરૂપ આગમ ન હોય, પણ મનઃ-પર્યવ-જ્ઞાનરૂપ આગમ હોય, તો તેણે તેના દ્વારા તે પ્રકારનો પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ આ રીતે પ્રધાનતર આગમને અભાવે ઉત્તરોત્તર અપ્રધાન આગમથી વ્યવહાર ચલાવવાની પુષ્ટિ નીચેના સૂત્ર દ્વારા કરવામાં આવી છે.

નાપિ વ્યવહારં સ્થાપયેત્, તદાહ-‘ જો ય સે તત્થ આગમે સિયા, જહા સે તત્થ સુણ સિયા, સુણં વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા’ નો ચ-નૈવ યદિ તસ્ય વ્યવહર્તુઃ તત્ર વ્યવહર્ત-
વ્યાદૌ આગમઃ સ્યાત્ ભવેત્ તદા યથા યત્પ્રકારકં યાદૃશમિત્યર્થઃ, તસ્ય તત્ર શ્રુતં
સ્યાત્ તાદૃશેન શ્રુતેનૈવ વ્યવહાર પ્રાયશ્ચિત્તાદિકં પ્રસ્થાપયેત્ ‘ જો વા સે તત્થ સુણ
સિયા, જહા સે તત્થ આણા સિયા, આણા વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા’ નો વા નૈવ યદિ
તસ્ય વ્યવહર્તુઃ તત્ર વ્યવહર્તવ્યાદૌ શ્રુતં સ્યાત્ તદા યથા યાદૃશી તસ્ય વ્યવહર્તુસ્તત્ર
વ્યવહર્તવ્યાદૌ આજ્ઞા સ્યાત્ તાદૃશ્યા આજ્ઞયૈવ વ્યવહારં પ્રાયશ્ચિત્તાદિકં પ્રસ્થાપયેત્
પ્રવર્તયેત્, ‘જો ય સે તત્થ આણા સિયા, જહા સે તત્થ ધારણા સિયા, ધારણા
ણં વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા’ નો ચ નૈવ યદિ તસ્ય વ્યવહર્તુસ્તત્ર વ્યવહર્તવ્યાદૌ વિષયે
આજ્ઞા સ્યાત્તદા યથા યાદૃશી તસ્ય તત્ર ધારણા સ્યાત્ તાદૃશ્યા ધારણયૈવ સ્વલુ વ્યવ-

ય સે તત્થ આગમે સિયા, જહા સે તત્થ સુણ સિયા સુણં વવહારં પઢ્ઢ-
વેજ્જા’ હસ સૂત્ર સે હોતી હૈ-સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ વ્યવહર્તા કે પાસ
વ્યવહર્તવ્ય વસ્તુ કે વિષય મેં યદિ આગમ નહીં હૈ, તો જૈસા ઉસકે
પાસ શ્રુત હો વહ ઉસસે હી ઉસ વસ્તુ કા પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વ્યવહાર
ચલાવે (જો વા સે તત્થ સુણ સિયા-જહા સે તત્થ આણા સિયા આણા
વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા) યદિ ઉસકે પાસ શ્રુત નહીં હૈ-તો વ્યવહર્તા
કે પાસ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કો ચલાવે કે લિયે ઉસકે વિધાન દેવે કે
લિયે-જૈસી આજ્ઞા હો-જૈસા આજ્ઞારૂપ વ્યવહાર હો, ઉસસે હી
વહ ઉસ પ્રકાર કા પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કે દેવે કા વ્યવહાર ચલાવે
‘ જો ય સે તત્થ આણા સિયા જહા સે તત્થ ધારણા સિયા, ધારણા
ણં વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા’ વ્યવહર્તા કે પાસ યદિ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિકે લિયે આજ્ઞા

(જો ય સે તત્થ આગમે સિયા, જહા સે તત્થ સુણ સિયા સુણં વવહારં
પઢ્ઢવેજ્જા) સૂત્રકાર કહે છે કે વ્યવહર્તાની પાસે વ્યવહર્તવ્ય વસ્તુના વિષયમાં
જો આગમ ન હોય, પણ શ્રુતનો સદ્ભાવ હોય તો, તેણે શ્રુતને આધારે જ
તે વસ્તુના પ્રાયશ્ચિત્તનો વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ. (જો વા સે તત્થ સુણ
સિયા, જહા સે તત્થ આણા સિયા આણા વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા) જો વ્યવહર્તાની
પાસે શ્રુતનો સદ્ભાવ ન હોય, તો પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ આપવાને માટે-તેનું
વિધાન દેવાને માટે જેવી આજ્ઞા હોય-જેવો આજ્ઞારૂપ વ્યવહાર હોય-તેના
દ્વારા તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ આપવાનો વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ.

(જો ય સે તત્થ આણા સિયા, જહા સે તત્થ ધારણા સિયા, ધારણા
ણં વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા) જો વ્યવહર્તાની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત આદિને માટે આજ્ઞારૂપ

હારપ્રાયશ્ચિત્તાદિકં પ્રસ્થાપયેત્, ' જો ય સે તત્થ ધારણા સિયા, જહા સે તત્થ જીણ સિયા, જીણ વવહારં પટ્ટવેજ્જા ' નો ચ નૈવ યદિ તસ્ય વ્યવહારકર્તુસ્તત્ર વ્યવહર્તવ્યાદૌ ધારણા સ્પાત્તદા યથા યાદશં તસ્ય તત્ર જીતં સ્પાત્ તાદર્શેન જીતે નૈવ વ્યવહારં પ્રાયશ્ચિત્તાદિકં પ્રસ્થાપયેત્ પ્રવર્તયેત્, ઉપર્યુક્તમુપસંહરન્નાહ—' ઇચ્છે-
 ણ્હિં પંચહિં વવહારં પટ્ટવેજ્જા, તં જહા-આગમેણં, સુણં, આણાણ, ધારણાણ, જીણં ' इत्येतैः उपर्युक्तैः पञ्चभिः आगम-श्रुता-ज्ञाधारणाजितैः व्यवहार प्राय-
 श्चिन्तादिकं प्रस्थापयेत् प्रवर्तयेत्, तान्येवाह-तद्यथा आगमेन, श्रुतेन, आज्ञया,

રૂપ વ્યવહાર નહીં હૈ, તો જૈસી ઉસકે પાસ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વ્યવહાર ચલાને કે લાયક ધારણા હો-વહ ઉસસે, ઉસ પ્રકાર કા પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દેવેં (જો ય સે તત્થ ધારણા સિયા, જહા સે તત્થ જીણ સિયા, જીણ વવહારં પટ્ટવેજ્જા) યદિ વ્યવહાર કર્તા કો વ્યવહર્તવ્ય આદિ મેં ધારણા નહીં હૈ તો જૈસા ઉસકે પાસ જીત વ્યવહાર હો, ઉસસે હી વહ ઉસ પ્રકાર કા પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વ્યવહાર ચલાવેં । અવ સૂત્રકાર ઉસ ઉપર્યુક્ત વિષય કા ઉપસંહાર કરતે હુણ કહતે હૈં કિ ' ઇચ્છેણ્હિં પંચહિં વવહારં પટ્ટવેજ્જા ' હિસ પ્રકાર સે હન પાંચ વ્યવહારોં સે-આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા, ધારણા ઓર જીત હનસે-વ્યવહર્તા પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કો ચલાવેં । હન્હીં વ્યવહારોં કે નામ હિસ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કિયે ગયે હૈં ' તં જહા-
 'આગમેણં, સુણં, આણાણ, ધારણાણ, જીણં' । હન આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા ધારણા ઓર જીતરૂપ વ્યવહારોં મેં સે કિસી એક સે જો જિસકે પાસ

વ્યવહાર ન હોય, તો પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દેવાને માટે તેની પાસે જેવી ધારણા હોય, તે ધારણા દ્વારા તેણે તે પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દેવું જોઈએ. (જો ય સે તત્થ ધારણા સિયા, જહા સે તત્થ જીણ સિયા, જીણ વવહારં પટ્ટવેજ્જા) જે વ્યવહાર કર્તાની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દેવાને માટે ધારણા ન હોય, તો તેની પાસે જેવો જીતવ્યવહાર હોય એવા જીતવ્યવહાર દ્વારાજ તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વ્યવહાર ચલાવેા જોઈએ.

હવે સૂત્રકાર ઉપર્યુક્ત વિષયનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે—(ઇચ્છેણ્હિં પંચહિં વવહારં પટ્ટવેજ્જા) આ પ્રકારના આ પાંચ વ્યવહારોથી (આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા, ધારણા અને જીત) વ્યવહર્તાએ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વ્યવહાર ચલાવેા તે વ્યવહારોના નામ આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કર્યાં છે—
 (તં જહા-આગમેણ, સુણં, આણાણ, ધારણાણ, જીણં) આ આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા, ધારણા અને જીતરૂપ વ્યવહારોમાંનો જે કોઈ એક વ્યવહાર જેની

ધારણા, જીતેન, ઇત્યેતેપામન્યતમેનેત્યર્થઃ ઇતિ સામાન્યનિગમનમુત્ત્વા વિશેષ-
નિગમનમાહ-‘જહા જહા સે આગમે, સુણ, આણા, ધારણા, જીણ તહા તહા વવહારં
પઢ્ઢવેજ્જા’ યથા યથા યાદુક્ક તસ્ય વ્યવહારકર્તુઃ આગમઃ, શ્રુતમ્, આજ્ઞા, ધારણા,
જીતં સ્યાત્, તથા તથા તાદ્દશોન વ્યવહારં પ્રાયશ્ચિત્તાદિકં પ્રસ્થાપયેત્ પ્રવર્તયેત્,
ગૌતમ એતૈર્વ્યવહર્તુઃ ફલં પૃચ્છતિ-‘સે કિમાહુ મંતે ! આગમવલિયા સમણા
નિગમંથા ?’ હે મદન્ત ! તત્ અથ આગમવલિકાઃ પ્રામાણિકા ઉક્તજ્ઞાનવિશેષવલ-
વન્તઃ-શ્રમણાઃ નિર્ગન્થાઃ કેવલિપ્રવૃત્તયઃ એતૈર્વ્યવહારકર્તુઃ કિં ફલમાહુઃ પ્રતિપાદ-
યન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ઇચ્છેયં પંચવિહં વવહારં જયા જયા જહિં જહિં, તહા
તહા તહિં તહિં અણિસ્સિઓવરિસવં સમ્મં વવહરમાણે સમણે નિગમંથે આણાણ
આરાહણ મવહ’ હે ગૌતમ ! ઇત્યેતમ્ ઉક્તરવરૂપમ્ એતં પ્રત્યક્ષં પંચવિધં વ્યવહારં

હો ઉત્તરે પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કો વ્યવહારો પ્રવૃત્તિ કરતા રહે યહી વાત
હસ વિશેષ નિગમનદ્વારા સૂત્રકાર ને પ્રકટ કી હૈ (જહા જહા સે આગમે
સુણ, આણા, ધારણા જીણ તહા ૨ વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા)। અથ ગૌતમસ્વામી
હન પાંચ વ્યવહારોં સે સે કિસીં સ્ત્રી વ્યવહાર સે વ્યવહાર ચલાને વાલે
કો કયા ફલપ્રાપ્ત હોતા હૈ-હસ વાત કો પૂછતે હૈ-‘સે કિમાહુ મંતે !
આગમવલિયા સમણા નિગમંથા’ હે મદન્ત ! આગમવલવાલે-આગમપ્ર-
માણમાનનેવાલે-ઉક્તજ્ઞાનવિશેષરૂપફલવાલે-શ્રમણનિર્ગન્થ-કેવલીઆદિ
વ્યવહારજન-હનસે વ્યવહાર કરને કો કિસ ફલ કી પ્રાપ્તિ હોના કહતે
હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ઇચ્છેય પંચવિહં વવહારં જયા
જયા જહિં જહિં, તહા તહા તહિં તહિં અણિસ્સિઓવરિસવં સમ્મં વવહ-
રમાણે સમણે નિગમંથે આણાણ આરાહણ મવહ’ હે ગૌતમ ! જો શ્રમણ

પાસે હોય તેના દ્વારા વ્યવહાર કરીએ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વ્યવહાર ચલાવે।
જેમ, જેમ વાત વિશેષ નિગમન દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે-(જહા જહા
સે આગમે, સુણ, આણા, ધારણા, જીણ તહારં વવહારં પઢ્ઢવેજ્જા)

હવે ગૌતમ સ્વામી એ જાણવા માગે છે કે આ પાંચ વ્યવહારોમાંના
કોઈ પણ વ્યવહારનો આશ્રય લઈને વ્યવહાર ચલાવન રને કયા ફળની પ્રાપ્તિ
થાય છે-(સે કિમાહુ મંતે ! આગમવલિયા સમણા નિગમંથા ?) હે ભદન્ત !
આગમખળવાળા (આગમને પ્રમાણ માનનારા) ઉક્ત જ્ઞાન-વિશેષરૂપ ફળવાળા
શ્રમણ નિર્ગન્થ-કેવલી આદિ વ્યવહારજન-આ વ્યવહાર પ્રમાણે વ્યવહાર કર-
નારને કયું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ કહે છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે-(ઇચ્છેય પંચવિહં વવહારં
જયા જયા જહિં જહિં, તહા તહા તહિં તહિં અણિસ્સિઓવરિસવં સમ્મં વવ-

प्रायश्चित्तदानादिरूपं यदा यदा काले यस्मिन् यस्मिन् अवसरे यत्र यत्र प्रयोजने वा क्षेत्रे वा यो य उचितस्तं तमित्यर्थः तदा तदा काले अवसरे तस्मिन् तस्मिन् प्रयोजनादौ अनिश्रितोपश्रितम् अनिश्रितैः सर्वांशंसारहितैः उपश्रितम् अङ्गीकृतम् अनिश्रितोपश्रितम्, अथवा निश्रितं रागः, उपश्रितं द्वेषः ताभ्यां रहितम् अनिश्रितोपश्रितम्, सम्यग् व्यवहरन् प्रवर्तयन् श्रमणो निर्ग्रन्थः आज्ञायाः जिनोपदेशस्याराधको भवति ॥ सू० २ ॥

कर्मबन्धवक्तव्यता ।

आज्ञाराधकश्च अशुभं कर्म क्षपयति शुभं वा कर्म बध्नातीति बन्धप्रस्तावात् तं प्ररूपयितुमाह—‘कइविहेणं भंते बन्धे इत्यादि ।

मूलम्—कइविहे णं भंते ! बंधे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे बंधे पण्णत्ते, तं जहा—ईरियावहियाबंधे य संपराइयबंधे य, ईरियावहियण्णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधइ, तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्सो बंधइ, मणुस्सी बंधइ, देवो बंधइ, देवी बंधइ ? गोयमा ! णो नेरइओ बंधइ, णो तिरिक्खजोणिओ बंधइ, णो तिरिक्खजोणिणी बंधइ, णो

निर्ग्रन्थ उक्त स्वरूप वाले इस प्रत्यक्षीभूत पंचविध प्रायश्चित्त दानादिरूप व्यवहार द्वारा जिस जिस अवसर में जिस जिस प्रयोजन में अथवा क्षेत्र में जो जो उचित है उस उस को उस उस अवसर में उस उस प्रयोजनादि में सर्वांशंसारहित होकर या रागद्वेषरहित होकर अच्छी तरह से व्यवहार चलाता है वह श्रमण निर्ग्रन्थ—केवली जिनोपदेश का आराधक होता है ॥सू०२॥

हरमाणे समणे निग्गथे आणाए आराहए भवइ) डे जीतम ! ने श्रमणु निर्ग्रंथ उक्त स्वरूपवाणा आ प्रत्यक्षीभूत पंचविध प्रायश्चित्त आपवा इप व्यवहार द्वारा ने ने प्रसणे ने ने प्रयोजनमां अथवा क्षेत्रमां ने ने व्यवहार उचित होय तो ते व्यवहारतुं ते ते अवसरे ते ते प्रयोजनादिमां णिलकुल आशंका राख्या वगर अने रागद्वेष रहित धर्मे सारी रीते आचरणु करे छे, ते श्रमणु निर्ग्रंथ—केवली जिनोपदेशनो आराधक भवइ छे ॥ सूत्र २ ॥

देवो बंधइ, णो देवी बंधइ, पुव्वपडिवन्नए पडुच्च मणुस्सा
 य । मणुस्सीओ य बंधंति, पडिवज्जमाणए पडुच्च मणुस्सो वा
 बंधइ १, मणुस्सी वा बंधइ २, मणुस्सा वा बंधंति ३, मणु-
 स्सीओ वा बंधंति ४, अहवा मणुस्सो य मणुस्सी य बंधइ ५,
 अहवा मणुस्सो य मणुस्सीओ य बंधंति ६, अहवा मणुस्सा य,
 मणुस्सी य बंधंति ७, अहवा मणुस्सा य मणुस्सीओ य बंधंति ८ ।
 तं भंते ! किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, नपुंसगो बंधइ, इत्थीओ
 बंधंति, पुरिसा बंधंति, नपुंसगा बंधंति, नोइत्थीनोपुरिस
 नोनपुंसओ बंधइ ? गोयसा ! णो इत्थी बंधइ, णो पुरिसो
 बंधइ, जाव नोनपुंसगा बंधंति. पुव्वपडिवन्नए पडुच्च अव-
 गयवेदो बंधंति, पडिवज्जमाणए य पडुच्च अवगयवेदो वा,
 बंधइ, अवगयवेदा वा बंधंति । जइ णं भंते ! अवगयवेदो वा
 बंधइ, अवगयवेदा वा बंधंति, तं भंते ! किं इत्थीपच्छाकडो
 बंधइ १, पुरिसपच्छाकडो बंधइ २, नपुंसगपच्छाकडो बंधइ ३,
 इत्थीपच्छाकडा बंधंति ४, पुरिसपच्छाकडा बंधंति ५,
 नपुंसगपच्छाकडा बंधंति ६, उदाहु इत्थीपच्छाकडो य,
 पुरिसपच्छाकडो य बंधइ ७, उदाहु इत्थी पच्छाकडोय णपुं-
 सगपच्छाकडो य बंधइ ८, उदाहु पुरिसपच्छाकडो य, णपुंसग-
 पच्छाकडोय बंधइ ९, उदाहु इत्थी पच्छाकडो य पुरिसपच्छा-
 कडो य, णपुंसगपच्छाकडो य भाणियव्वं ८, एवं एते छवीसं २६
 भंगा भाणियव्वा जाव उदाहु इत्थीपच्छाकडा य, पुरिसपच्छाकडा

य, नपुंसगपच्छाकडा य बंधंति ? गोयमा ! इत्थी पच्छाकडो वि,
 बंधइ १, पुरिसपच्छाकडो वि बंधइ २, नपुंसगपच्छाकडो वि
 बंधइ ३, इत्थीपच्छाकडा वि बंधंति ४, पुरिसपच्छाकडा वि
 बंधंति ५, नपुंसगपच्छाकडा वि बंधंति ६, अहवा इत्थी-
 पच्छाकडा य पुरिसपच्छाकडो य बंधइ ४, जाव अहवा इत्थी-
 पच्छाकडाय, पुरिसपच्छाकडाय, नपुंसगपच्छाकडाय बंधंति ।
 तं भंते ! किं बंधी बंधइ, बंधिस्सइ १, बंधी बंधइ, न बंधिस्सइ २,
 बंधी न बंधइ बंधिस्सइ ३, बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ ४, न
 बंधी बंधइ, बंधिस्सइ ५, न बंधी बंधइ न बंधिस्सइ ६, न बंधी
 न बंधइ बंधिस्सइ ७, न बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ ८ ? गोयमा !
 भवागरिसं पडुच्च अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ, अत्थेगइए
 बंधी बंधइ न बंधिस्सइ, एवं तं चेव सव्वं जाव अत्थेगइए न
 बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ, गहणागरिसं पडुच्च अत्थेगइए
 बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ, एवं जाव अत्थेगइए न बंधी, बंधइ,
 बंधिस्सइ, णो चेव णं न बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ, अत्थेगइए न
 बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ, अत्थेगइए न बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ ।
 तं भंते ! किं साइयं सपज्जवसियं बंधइ, साइयं अपज्जवसियं बंधइ,
 अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ ? गोयमा !
 साइयं सपज्जवसियं बंधइ, णो साइयं अपज्जवसियं बंधइ, णो अणा-
 इयं सपज्जवसियं बंधइ, णो अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ । तं भंते !
 किं देसेणं देसं बंधइ, देसेणं सव्वं बंधइ, सव्वेणं देसं बंधइ,

સઠ્ઠેણં સઠ્ઠં બંધહ ? ગોયમા ? ખો દેસેણં દેસં બંધહ, ખો દેસેણં સઠ્ઠં બંધહ, ખો સઠ્ઠેણં દેસં બંધહ, સઠ્ઠેણં સઠ્ઠં બંધહ ॥સૂ.૦૩॥

હાયા--કર્ત્તવિધ. સ્વલુ ભદન્ત ! વન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્વથા-એર્યાપથિકવન્ધશ્ચ । સાંપરાયિકવન્ધશ્ચ, એર્યાપથિકં સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મ કિં નૈરયિકો વધ્નાતિ, તિર્યગ્યોનિકો વધ્નાતિ, તિર્યગ્યોનિકી વધ્નાતિ, મનુષ્યો વધ્નાતિ, માનુષી વધ્નાતિ, દેવો વધ્નાતિ, દેવી વધ્નાતિ ? ગૌતમ ! નો નૈરયિકો વધ્નાતિ,

કર્મબન્ધ વક્તવ્યતા

‘કહ્વિહેણં ભંતે ! બંધે પળ્લત્તે’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કહ્વિહેણં ભંતે ! બંધે પળ્લત્તે) હે ભદન્ત ! બંધ કિનને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહે બંધે પળ્લત્તે) બંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(ઈરિયાવહિયાબંધે ચ, સંપરાહ્યબંધે ચ) એક એર્યાપથિકવન્ધ ઓર દૂસરા સાંપરાયિક બંધ—(ઈરિયાવહિયા ણં ભંતે ! કર્મ્મં કિં નેરહ્ઓ વંધહ, તિરિક્કલ્લજોણિઓ વંધહ) હે ભદન્ત ! એર્યાપથિક કર્મ કયા નારકજીવ બાંધતા હૈ યા તિર્યચ યોનિકજીવ બાંધતા હૈ ? (તિરિક્કલ્લજોણિણી વંધહ મણુસ્સો વંધહ, મણુસ્સી વંધહ, દેવો વંધહ, દેવી વંધહ) યા તિર્યચ સ્ત્રી બાંધતી હૈ ? યા મનુષ્ય બાંધતા હૈ ? યા મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધતી હૈ ? યા દેવ બાંધતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! એર્યાપથિક કર્મ (ખો નેરહ્ઓ વંધહ, ખો તિરિક્કલ્લજોણિઓ

કર્મબન્ધ વક્તવ્યતા—

“કહ્વિહેણં ભંતે ! બંધે પળ્લત્તે” ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(કહ્વિહેણં ભંતે ! બંધે પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત ! બંધ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહે બંધે પળ્લત્તે) બંધ બે પ્રકારના કહ્યા છે (તંજહા) જેવાં કે (ઈરિયાવહિયા બંધે ચ, સંપરાહ્ય ચ બંધે ચ) (૧) એર્યાપથિક બંધ અને (૨) સાંપરાયિક બંધ. (ઈરિયાવહિયાણં ભંતે ! કર્મ્મ કિં નેરહ્ઓ વંધહ, તિરિક્કલ્લજોણિઓ વંધહ) હે ભદન્ત ! એર્યાપથિક બંધ શું નારક જીવ બાંધે છે ? કે તિર્યચયે નિક જીવ બાંધે છે ? (તિરિક્કલ્લજોણિણી વંધહ, મણુસ્સો વંધહ, મણુસ્સી વંધહ, દેવો વંધહ, દેવી વંધહ ?) કે તિર્યચ સ્ત્રી બાંધે છે ? કે મનુષ્ય બાંધે છે ? કે મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે ? કે દેવ બાંધે છે ? કે દેવી બાંધે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! એર્યાપથિક કર્મ (ખો નેરહ્ઓ વંધહ, ખો તિરિક્કલ્લજોણિઓ વંધહ, ખો તિરિક્કલ્લજોણિણી વંધહ,

નો તિર્યગ્યોનિકો વધ્નાતિ, નો તિર્યગ્યોનિકી વધ્નાતિ, નો દેવો વધ્નાતિ, નો દેવી વધ્નાતિ । પૂર્વપ્રતિપક્ષકાન્ પ્રતીત્ય મનુષ્યાશ્ચ માનુષ્યશ્ચ વધ્નન્તિ, પ્રતિપક્ષમાનકાન્ પ્રતીત્ય મનુષ્યો વા વધ્નાતિ ૧, માનુષી વા વધ્નાતિ ૨, મનુષ્યા વા વધ્નન્તિ ૩, માનુષ્યો વા વધ્નન્તિ ૪, અથવા મનુષ્યશ્ચ, માનુષી ચ વધ્નાતિ ૫, અથવા મનુષ્યાશ્ચ માનુષ્યશ્ચ વધ્નન્તિ ૬, અથવા મનુષ્યાશ્ચ મનુષી ચ વધ્નન્તિ ૭, અથવા મનુષ્યશ્ચ

વંધહ, ણો તિરિક્વજ્જોણિણી વંધહ, ણો દેવો વંધહ, ણો દેવી વંધહ, પુવ્વ પહિવજ્જણે પહુચ્ચ મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ, પહિવજ્જમાણે પહુચ્ચ મણુસ્સો વા વંધહ ?) નારક નહીં બાંધતા હૈ, તિર્યંચ યોનિ કે જીવ નહીં બાંધતે હૈ, તિર્યંચ સ્ત્રી નહીં બાંધતી હૈ, દેવ નહીં બાંધતા હૈ દેવી નહીં બાંધતી હૈ, કિન્તુ પૂર્વપ્રતિપક્ષ કો આશ્રિત કરકે મનુષ્ય ઔર મનુષ્યસ્ત્રી બાંધતી હૈ । પ્રતિપક્ષમાન કો આશ્રિત કરકે મનુષ્ય બાંધતા હૈ ૧ (મણુસ્સી વા વંધહ) અથવા મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધતી હૈ ૨ (મણુસ્સા વા વંધંતિ ૩ મણુસ્સીઓ વા વંધંતિ ૪) અથવા મનુષ્ય બાંધતે હૈ ૩ અથવા મનુષ્યસ્ત્રીયાં બાંધતી હૈ ૪ (અથવા મણુસ્સો ય મણુસ્સી ય વંધહ ૫) અથવા મનુષ્ય ઔર મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધતી હૈ (અથવા મણુસ્સો ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ ૬) અથવા મનુષ્ય ઔર મનુષ્યસ્ત્રીયાં બાંધતી હૈ (અથવા-મણુસ્સા ય મણુસ્સી ય વંધંતિ ૭) અથવા સઘ મનુષ્ય બાંધતે હૈ ઔર મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધતી હૈ ૭, (અથવા-મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ ૮) અથવા સઘ મનુષ્ય ઔર સઘ મનુષ્યસ્ત્રીયાં બાંધતી હૈ । (તં ભંતે ! કિં હત્થી

ણો દેવો વંધહ, ણો દેવી વંધહ, પુવ્વપહિવજ્જણે પહુચ્ચ મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ, પહિવજ્જમાણે પહુચ્ચ મણુસ્સો વા વંધહ, મણુસ્સી વા વંધહ) નારક બાંધતો નથી, તિર્યંચોનિકો બાંધતા નથી, તિર્યંચ સ્ત્રી બાંધતી નથી. દેવ બાંધતા નથી, દેવી બાંધતી નથી, પરંતુ પૂર્વપ્રતિપક્ષની અપેક્ષાએ મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે. પ્રતિપક્ષમાનની અપેક્ષાએ મનુષ્ય બાંધે છે, (૧) મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે (૨) (મણુસ્સા વા વંધંતિ, મણુસ્સીઓ વા વંધંતિ) (૩) અથવા મનુષ્યો બાંધે છે, (૪) અથવા મનુષ્ય સ્ત્રીઓ બાંધે છે, (અથવા મણુસ્સો ય મણુસ્સી ય વંધહ) (૫) અથવા મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે, (અથવા મણુસ્સો ય મણુસ્સીઓ ય વંધહ) (૬) અથવા મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રીઓ બાંધે છે, (અથવા મણુસ્સા ય મણુસ્સીય વંધંતિ) (૭) અથવા સઘણા મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે, (અથવા મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ) (૮) અથવા સઘણા મનુષ્યો અને સઘણી મનુષ્ય સ્ત્રીઓ બાંધે છે

માનુષ્યશ્ચ વધનન્તિ । તદ્ ભદન્ત ! કિં સ્ત્રી વધનાતિ, પુરુષો વધનાતિ, નપુંસકો વધનન્તિ, સ્ત્રિયો વધનન્તિ, પુરુષા વધનન્તિ, નપુંસકા વધનન્તિ, નોસ્ત્રીનોપુરુષ-નોનપુંસકો વધનાતિ ? ગૌતમ ! નો સ્ત્રી વધનાતિ, નો પુરુષો વધનાતિ, નો નપુંસકો વધનાતિ, યાવત્ નોનપુંસકો વધનાતિ, પૂર્વપ્રતિપન્નકાન્ પ્રતીત્ય અપગતવેદા વધનન્તિ, પ્રતિપદ્યમાનકાંશ્ચ પ્રતીત્ય અપગતવેદો વા વધનાતિ, અપગતવેદા વા વધનન્તિ । યદિ સ્વલુ ભદન્ત ! અપગતવેદો વા વધનાતિ, અપગતવેદા વા વધનન્તિ, તત્ ભદન્ત ! કિં સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતો વધનાતિ ૧, પુરુષપશ્ચાત્કૃતો વધનાતિ ૨, નપુંસક-

બંધહ, પુરિસો બંધહ, નપુંસગો બંધહ, ઇત્થીઓ વધન્તિ, પુરિસા બંધન્તિ, નપુસગા બંધન્તિ, નોઈત્થી, નોપુરિસો નોનપુંસઓ બંધહ) હે ભદન્ત ! ઇર્યાપથિક કર્મ કયા સ્ત્રી બાંધતી હૈ ? યા પુરુષ બાંધતા હૈ ? યા સ્ત્રિયાં બાંધતી હૈ ? યા પુરુષ બાંધતે હૈ ? અથવા નપુંસક બાંધતે હૈ ? તથા નો સ્ત્રી, નો પુરુષ, નો નપુંસક બાંધતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જો ઇત્થી બંધહ, જો પુરિસો બંધહ, જાવ જો નપુંસગા બંધન્તિ, પુઞ્વપડિવન્નપ પડુચ્ચ અવગયવેદા બંધન્તિ, પડિવજ્જમાણપ ય પડુચ્ચ અવગયવેદો વા બંધહ, અવગયવેદા વા બંધન્તિ) ઇર્યાપથિક કર્મ કો ન સ્ત્રી બાંધતી હૈ, ન પુરુષ બાંધતા હૈ, યાવત્ ન નપુંસક બાંધતે હૈ । પૂર્વ પ્રતિપન્ન કો આશ્રિત કરકે વેદરહિત જીવ બાંધતે હૈ । પ્રતિપદ્યમાન કો આશ્રિત કરકે વેદરહિત એક જીવ યા વેદરહિત સઘ જીવ બાંધતે હૈ । (જહ જં મંતે ! અવગયવેદો વા બંધહ, અવગયવેદા વા બંધન્તિ, તં મંતે કિં ઇત્થી પચ્છાકહો બંધહ ૧,

(તં મંતે ! કિં ઇત્થી બંધહ, પુરિમો બંધહ, નપુંસગો બંધહ, ઇત્થીઓ બંધન્તિ, પુરિસા બંધન્તિ, નપુંસગા બંધન્તિ, નો ઇત્થી, નો પુરિસો, નો નપુંસઓ બંધહ ?) હે ભદન્ત ! શું ઇર્યાપથિક કર્મ સ્ત્રી બાંધે છે ? કે પુરુષ બાંધે છે ? કે નપુંસક બાંધે છે ? કે સ્ત્રીઓ બાંધે છે ? કે પુરુષો બાંધે છે ? કે નપુંસકો બાંધે છે ? અથવા નો સ્ત્રી, નો પુરુષ, નો નપુંસક બાંધે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જો ઇત્થી બંધહ, જો પુરિસો બંધહ, જાવ જો નપુંસગા બંધન્તિ પુઞ્વપડિવન્નપ પડુચ્ચ અવગય વેદા બંધન્તિ, પડિવજ્જમાણપ ય પડુચ્ચ અવગયવેદો વા બંધહ, અવગયવેદા વા બંધન્તિ) ઇર્યાપથિક કર્મ સ્ત્રી બાંધતી નથી, પુરુષ બાંધતો નથી, અને નપુંસકો પર્યન્તના ઉપયુક્ત કેઈ પણ જીવો બાંધતા નથી. પણ પૂર્વપ્રતિપન્નની અપેક્ષાએ વેદરહિત જીવો બાંધે છે અને પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ વેદરહિત એક જીવ અથવા વેદરહિત બધાં જીવો ઇર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે.

(જહ મંતે ! અવગય-વેદો વા બંધહ, અવગય વેદા વા બંધન્તિ, તં મંતે કિં ઇત્થી પચ્છાકહો બંધન્તિ ૧, પુરિસપચ્છાકહો બંધહ ૨, નપુંસગપચ્છાકહો

पश्चात्कृतो बध्नाति ३, स्त्रीपश्चात्कृता बध्नन्ति ४ पुरुषपश्चात्कृता बध्नन्ति ५, नपुंसकपश्चात्कृता बध्नन्ति ६, उताहो स्त्रीपश्चात्कृतश्च पुरुषपश्चात्कृतश्च बध्नाति ४ उताहो स्त्रीपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च बध्नाति ४, उताहो पुरुषपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च बध्नाति ४, उताहो स्त्रीपश्चात्कृतश्च पुरुषपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च भणितव्यः ८, एवमेते षड्विंशतिः भङ्गाः भणितव्याः २६ यावत् उताहो स्त्रीपश्चा-

पुरिसपच्छाकडो बंधइ, २, नपुंसगपच्छाकडो बंधइ ३, इत्थीपच्छाकडा बंधंति ४, पुरिसपच्छाकडा बंधंति ५, नपुंसगपच्छाकडा चि बंधंति ६, उदाहु इत्थियपच्छाकडो य. पुरिसपच्छाकडो य बंधइ ४, उदाहु इत्थी पच्छाकडो य, नपुंसगपच्छाकडो य बंधइ ४) हे भदन्त ! जो वेदरहित जीव या वेदविना के जीव ऐर्यापथिक कर्म को बांधते हैं तो जिसके पहिले स्त्री वेदथा ऐसा जीव बांधता है अथवा पुरुष पश्चात्कृत जीव-जिसके पहिले पुरुष वेद था ऐसा जीव-उस कर्म को बांधता है ? अथवा नपुंसक पश्चात्कृत जीव-जिसके पहिले नपुंसक वेद था-ऐसा जीव उसे बांधता है ? अथवा-स्त्री पश्चात्कृत जीव, और पुरुषपश्चात्कृत जीव बांधता है ? अथवा जो जीव स्त्रीपश्चात्कृत है और नपुंसक पश्चात्कृत है वह बांधता है (उदाहु—पुरिसपच्छाकडो य नपुंसगपच्छाकडो य बंधइ) अथवा जो जीव पुरुष पश्चात्कृत और नपुंसकपश्चात्कृत है वह बांधता है ४, (उदाहु इत्थीपच्छाकडो य. पुरिसपच्छाकडो य, नपुंसगपच्छाकडो य, भाणियव्वं ८) अथवा-स्त्रीपश्चात्कृत, पुरुषपश्चात्कृत जीव बांधता है ? (एवं एए छव्वीसं भंगा २६ जाव उदाहु इत्थीपच्छाकडा

बंधइ ३, इत्थीपच्छाकडा बंधंति ४, पुरिसपच्छाकडा बंधंति ५, नपुंसगपच्छाकडा बंधंति ६, उदाहु इत्थी पच्छाकडो य, पुरिसपच्छाकडो य बंधइ ४, उदाहु इत्थी पच्छाकडो य, नपुंसगपच्छाकडो य बंधइ ४ ?) हे भदन्त ! जो वेदरहित जीव अथवा वेद विना जीवो ऐर्यापथिक कर्म बांधता होय, तो पूर्व के स्त्रीवेदवाणो जीव होतो ते बांधे छे ? के पुरुष-पश्चात्कृत जीव (पूर्व के पुरुष वेदवाणो होतो ऐवो जीव) बांधे छे ? के नपुंसक-पश्चात्कृत जीव (पडेलो के नपुंसक-वेदवाणो होतो ऐवो जीव) बांधे छे ? अथवा स्त्री-पश्चात्कृत जीव अने पुरुष-पश्चात्कृत जीव बांधे छे ' अथवा स्त्री-पश्चात्कृत अने नपुंसक-पश्चात्कृत जीव बांधे छे ? (उदाहु-पुरिसपच्छाकडो य नपुंसगपच्छाकडो य बंधइ, ४) अथवा पुरुष पश्चात्कृत अने नपुंसक पश्चात्कृत जीव बांधे छे ? (उदाहु-इत्थीपच्छाकडो य पुरिसपच्छाकडो य नपुंसगपच्छाकडो य भाणियव्वं ८) अथवा स्त्री-पश्चात्कृत, पुरुष-पश्चात्कृत अने नपुंसक-पश्चात्कृत जीव बांधे छे ? (एवं एए छव्वीसं भंगा २६, जाव उदाहु इत्थी-

ત્કૃતાશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધનન્તિ ? ગૌતમ! સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતોઽપિ વધનાતિ ૧, પુરુષપશ્ચાત્કૃતોઽપિ વધનાતિ ૨, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતોઽપિ વધનાતિ ૩, સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાઅપિ વધનન્તિ ૪, પુરુષપશ્ચાત્કૃતા અપિ વધનન્તિ ૫, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતા-અપિ વધનન્તિ ૬, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધનાતિઃ ૪, એવમ્ એતે ચૈવ પઙ્કવિંશતિઃ મહ્ના મણિતવ્યાઃ, યાવત્ અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃ-
ય, પુરિસપચ્છાકકડા ય નપુંસગપચ્છાકકડાય ય વંધન્તિ) હસ્ય તરહ સે ચે ૨૬ અંગ યાવત્ અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત જીવ એવં નપું-
સકપશ્ચાત્કૃત જીવ વાંધતે હૈં ? યહાં તક જાનના ચાહિયે । (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (હત્થીપચ્છાકકડો વિ વંધહ ૧, પુરિસપચ્છાકકડો વિ વંધહ ૨, નપુંસગપચ્છાકકડો વિ વંધહ ૩, હત્થીપચ્છાકકડા વિ વંધન્તિ ૪, પુરિસપચ્છા-
કકડા વિ વંધન્તિ ૫, નપુંસગપચ્છાકકડા વિ વંધન્તિ ૬) સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત જીવ
ભી એર્યાપથિક કર્મ કો વાંધતા હૈં, પુરુષપશ્ચાત્કૃત જીવ ભી એર્યાપથિક
કર્મ કો વાંધતા હૈં ઓર નપુંસકપશ્ચાત્કૃત જીવ ભી એર્યાપથિક કર્મ કો
વાંધતા હૈં । તથા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત જીવ ભી એર્યાપથિક કર્મ કો વાંધતે હૈં,
પુરુષપશ્ચાત્કૃત જીવ ભી એર્યાપથિક કર્મકો વાંધતે હૈં ઓર નપુંસકપશ્ચા-
ત્કૃત જીવ ભી એર્યાપથિક કર્મ કો વાંધતે હૈં ૬ । (અહવા-હત્થીપચ્છા-
કકડો ય પુરિસપચ્છાકકડો ય વંધહ ૭) અથવા એમા જીવ કિ જો સ્ત્રી
પશ્ચાત્કૃત ઓર પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈં એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરના હૈં ।
(એવં એષ છન્વીસં અંગા માણિયન્વા) હસ્ય પ્રકાર સે ૨૬ અંગ કહના

પચ્છાકકડા ય, પુરિસપચ્છાકકડા ય, નપુંસગપચ્છાકકડા ય વંધન્તિ) આ રીતે
૨૬ અંગ (વિકલ્પ) સમજવા છેલ્લો અંગ આ પ્રમાણે સમજવો-અથવા
સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત જીવો, પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત જીવો અને નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત જીવો બાંધે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (હત્થીપચ્છાકકડો વિ વંધહ ૧, પુરિસપચ્છાકકડો વિ
વંધહ ૨, નપુંસગપચ્છાકકડો વિ વંધહ ૩, હત્થીપચ્છાકકડા વિ વંધન્તિ ૪, પુરિસપચ્છા-
કકડા વિ વંધન્તિ ૫, નપુંસગપચ્છાકકડા વિ વંધન્તિ ૬) સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત જીવ પણ
એર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે, (૨) પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત જીવ પણ એર્યાપથિક કર્મ
બાંધે છે, (૩) નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત જીવ પણ એર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે. (૪) સ્ત્રી
પશ્ચાત્કૃત જીવો પણ એર્યાપથિક બંધ બાંધે છે (૫) પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત જીવો
પણ એર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે, (૬) નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત જીવો પણ એર્યાપથિક
કર્મ બાંધે છે. (અહવા-હત્થીપચ્છાકકડો ય પુરિસ-પચ્છાકકડો ય વંધહ) અથવા
સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત અને પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય એવો જીવ પણ એર્યાપથિક કર્મ
બાંધે છે. (એવં એષ છન્વીસમંગા માણિયન્વા) આ પ્રમાણે ૨૬ અંગ કહેવા

તાશ્ચ નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધ્નન્તિ । તદ્ ભદન્ત । કિં વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ
૧, વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૨, વદ્ધવાન્ ન વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ૩ વદ્ધ-

ચાહિયે-(જાવ અહવા હત્થીપચ્છાકડા ય, પુરિસપચ્છાકડા ય, નપુંસ-
ગપચ્છાકડા ય વંધંતિ) યાત્રત્ અથવા સ્ત્રી પશ્ચાત્કૃત જીવ, પુરુષપશ્ચા-
ત્કૃત જીવ ઓર નપુંસક પશ્ચાત્કૃત જીવ ઉસ એર્યાપથિક કર્મ કો
વાંધતે હૈં યહાં તક ।

(તં મંતે ! કિં વંધી વંધહ, વંધિસ્સહ ૧, વંધી વંધહ ન વંધિસ્સહ ૨,
વંધી ન વંધહ વંધિસ્સહ ૩, વંધી ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ ૪, વંધી વંધહ,
વંધિસ્સહ ૫, ન વંધી વંધહ, નવંધિસ્સહ ૬, ન વંધી ન વંધહ, વંધિસ્સહ
૭, ન વંધી ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ ૮) હે મદન્ત ! ઉસ એર્યાપથિક કર્મ
કો પહિછે કિસી જીવ ને કયા વાંધા હૈં ? વર્તમાન મૈં વહી જીવ ઉસે
કયા વાંધતા હૈં ? ભવિષ્યત્ મૈં વહી જીવ કયા ઉસે વાંધેગા ? ૧, કયા
ઉસકો કિસી ને પૂર્વકાલ મૈં વાંધા હૈં ? વર્તમાન મૈં વહ ઉસકો વાંધતા
હૈં ? ભવિષ્યત્ મૈં કયા વહ ઉસકો નહીં વાંધેગા ? ૨, પૂર્વ મૈં હસે કિસી
જીવ ને વાંધા હૈં, વર્તમાન મૈં વહ જીવ હસે વાંધતા નહીં હૈં ? ઓર આગે
વહ જીવ હસે વાંધેગા નહીં ? ૩, પૂર્વ મૈં હસકો કિસી જીવ ને વાંધા
હૈં ? વર્તમાન મૈં વહી જીવ હસકો નહીં વાંધતા હૈં, આગે વહી જીવ

જોઈએ. (જાવ-અહવા હત્થીપચ્છાકડા ય, પુરિસપચ્છાકડા ય, નપુંસગ-પચ્છકડા ય
વંધંતિ) ૨૬ મો લાંગ આ પ્રમાણે બનશે અથવા સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત જીવો,
પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત જીવો અને નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત જીવો આ એર્યાપથિક કર્મ બાંધે
છે. અહીં સુધીના ૨૬ લાંગો સમજવા.

(તં મંતે ! કિં વંધી વંધહ, વંધિસ્સહ ૧, વંધી વંધહ, ન વંધિસ્સહ ૨,
વંધી ન વંધહ વંધિસ્સહ ૩, વંધી ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ ૪, ન વંધી વંધહ,
વંધિસ્સહ ૫, ન વંધી ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ ૬, ન વંધી વંધહ, વંધિસ્સહ ૭, ન
વંધી ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ ૮) હે ભદન્ત ! આ એર્યાપથિક કર્મ શું પહેલાં
કોઈ જીવે બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં શું એજ જીવ તે કર્મ બાંધે છે, ભવિષ્યમાં
શું એજ જીવ તે કર્મ બાંધશે ? (૧) શું કોઈ જીવે ભૂતકાળમાં તે બાંધ્યું છે,
વર્તમાનમાં શું એજ જીવ તે કર્મ બાંધે છે, ભવિષ્યમાં શું એજ જીવ તે
કર્મ નહીં બાંધે ? (૨) ભૂતકાળમાં કોઈ જીવે તે કર્મ બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં
તે જીવ તે કર્મ બાંધતો નથી, અને ભવિષ્યમાં તે જીવ તેને બાંધશે ? (૩)
ભૂતકાળમાં કોઈ જીવે તે બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં એજ જીવ તેને બાંધતો નથી

વાન્ ન વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૪ ન વદ્ધવાન્ વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ૫ ન વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૬, ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ૭ । ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૮ ? ગૌતમ ! મવાકર્ષ પ્રતીત્ય અસ્ત્યેકકો વદ્ધવાન્ . વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ, અસ્ત્યેકકો વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ, એવં તદેવ સર્વં

હસકો નહીં બાંધેગા ? ૪, પૂર્વ મેં કિસી જીવ હસે નહીં બાંધા હૈ, વર્તમાનમેં વહી જીવ હસે બાંધતા હૈ, અવિષ્યત્ મેં વહી જીવ હસે બાંધેગા ? ૫, પૂર્વ મેં કિસી જીવ ને હસે નહીં બાંધા, વર્તમાન મેં વહી જીવ હસે બાંધતા હૈ, અવિષ્યત્ મેં વહી જીવ હસે નહીં બાંધેગા ૬, પૂર્વ મેં કિસી જીવ ને હસે નહીં બાંધા, વર્તમાન મેં વહી જીવ હસે નહીં બાંધતા હૈ, અવિષ્યત્ મેં વહી જીવ હસે બાંધેગા ૭, પૂર્વ મેં કિસી જીવ ને હસે નહીં બાંધા, વર્તમાન મેં બી વહી જીવ હસે નહીં બાંધતા હૈ, અવિષ્યત્ મેં બી વહી જીવ હસે નહીં બાંધેગા ? ૮ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! ' મવાગરિંસુ પદુચ્ચ અત્યેગદ્દે વંધી, વંધદ્, વંધિસ્સદ્, અત્યેગદ્દે વંધી વંધદ્, ન વંધિસ્સદ્, એવં તં ચેવ સવ્વં જાવ અત્યેગદ્દે, ન વંધી, ન વંધદ્, ન વંધિસ્સદ્ ' મવાકર્ષ (મવગૃહ્ણા)કો આશ્રય કરકે કિસી એક જીવ ને હસ એર્યાપથિક કર્મકો બાંધા હૈ, વહી એક જીવ હસે બાંધતા હૈ ઓર વહી એક જીવ હસે બાંધેગા

અને ભવિષ્યમાં એજ જીવ તેને બાંધશે નહીં ? (૪) ભૂતકાળમાં કોઈ જીવે શું તે બાંધ્યું નથી, વર્તમાનમાં એજ જીવ તેને બાંધે છે, અને ભવિષ્યમાં એજ જીવ તેને બાંધશે ? (૫) ભૂતકાળમાં શું કોઈ જીવે તે બાંધ્યું નથી, વર્તમાનમાં એજ જીવ તેને બાંધે છે, અને ભવિષ્યમાં એજ જીવ તેને નહીં બાંધે છે ? (૬) ભૂતકાળમાં શું કોઈ જીવે તેને બાંધ્યું નથી, વર્તમાનમાં પણ એજ જીવ તેને બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં એજ જીવ તેને બાંધશે ? (૭) ભૂતકાળમાં શું કોઈ જીવે તેને બાંધ્યું નથી, વર્તમાનમાં પણ એજ જીવ તેને બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ એજ જીવ તેને બાંધશે નહીં ? ૮

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (મવાગરિંસુ પદુચ્ચ અત્યેગદ્દે વંધી, વંધદ્, વંધિસ્સદ્, અત્યેગદ્દે વંધી, વંધદ્, ન વંધિસ્સદ્, એવં તં ચેવ સવ્વં જાવ અત્યેગદ્દે ન વંધી, ન વંધદ્, ન વંધિસ્સદ્) ભવાકર્ષની અપેક્ષાએ (અનેક ભવોમાં ઉપશમ શ્રેણી આદિની પ્રાપ્તિથી ઐર્યાપથિક કર્મ પુદ્ગલોને શ્રદ્ધા કરવા તેનું નામ ભવાકર્ષ છે) કોઈ એક જીવે ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધ્યું હોય છે, એજ એક જીવ તેને બાંધે છે અને એજ એક જીવ તેને બાંધશે કોઈ એક જીવે

યાવત્-અસ્ત્યેકકો ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, ન ભન્તસ્યતિ, ગ્રહણાકર્ષ પ્રતીત્ય અસ્ત્યેકકો વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, ભન્તસ્યતિ, एवं यावत् अस्त्येकको न वद्धवान्, वध्नाति, भन्तस्यति, नो चैव खलु न वद्धवान्, वध्नाति, न भन्तस्यति, अस्त्येकको न वद्धवान्, न

કિસી એક ને ઉસે પહિલે ઘાંધા હૈ, વહી એક ઉસે ઘાંધતા હૈ, વહી એક જીવ ઉસે નહીં ઘાંધેગા ' एवं तं चेव सच्च ' इस तरह पूर्वोक्त सच कथन यहां ' जाव अत्ये गइए न बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ ' यावत् किसी एक ने पूर्व में इसे बांधा नहीं है, वर्तमान में वही एक जीव इसे बांधता नहीं है और भविष्यत् में वही एक जीव इसे बांधेगा नहीं " इस सूत्र पाठ तक जानना चाहिये । ' गहणागरिसं पडुच्च अत्येगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ-एवं जाव अत्येगइए न बंधी, बंधइ बंधिस्सइ ' ग्रहणाकर्ष को आश्रित करके किसी एक जीव ने उस ऐर्यापथिक कर्म को पहिले बांधा है, वर्तमान में वही एक जीव इसे बांधता है, और आगे इसे वही एक जीव बांधेगा । इसी तरह से यावत् किसी एक जीव ने बांधा नहीं है, बांधता है, और बांधेगा यहां तक कथन पूर्वोक्त रूपसे जानना चाहिए । (णो चेव णं न बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ) यहां यह भंग- " बांधा नहीं है, बांधता है, बांधेगा नहीं " नहीं है । (अत्येगइए न बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ) किसी एक जीवने पहिले इसे बांधा नहीं

પહેલા તેને બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં એજ જીવ તેને બાંધે છે અને એજ એક જીવ તેને બાંધશે નહીં. (एवं तं चेव सच्च) આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું એટલે કે " કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધ્યું નથી, વર્તમાનમાં એજ જીવ તેને બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં એજ જીવ તેને બાંધશે નહીં " આ સૂત્રપાઠ સુધીનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. (गहणागरिसं पडुच्च अत्येगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ-एवं जाव अत्येगइए न बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ) ગ્રહણાકર્ષની અપેક્ષાએ (એકજ ભવનાં ઐર્યાપથિક કર્મપુટ્ટગોળને ગ્રહણ કરવા તેનું નામ ગ્રહણાકર્ષ છે) કોઈ એક જીવે તે ઐર્યાપથિક કર્મ પહેલા બાંધ્યું હોય છે, વર્તમાનમાં એજ એક જીવ તેને બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એજ એક જીવ તેને બાંધશે. એજ પ્રમાણે " કોઈ એક જીવે તેને બાંધ્યું નથી, એજ જીવ તેને બાંધે છે અને બાંધશે " અહીં સુધીનું કથન આગળના કથન સુજળ સમજવું (णो चेव णं न बंधी बंधइ, न बंधिस्सइ) પરંતુ અહીં આ ભંગ લાગુ પડતો નથી- " બાંધ્યું નથી બાંધે છે, બાંધશે નહીં " (अत्येगइए न बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ) કોઈ

વધ્નાતિ, મન્ત્યતિ, અસ્ત્યેકકો ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, ન મન્ત્યતિ, તદ્
 મદન્ત કિં સાદિકં સપર્યવસિતં વધ્નાતિ, સાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ, અનાદિકં
 સપર્યવસિતં વધ્નાતિ, અનાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ ? ગૌતમ ! સાદિકં સપર્ય-
 વસિતં વધ્નાતિ, નો સાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ । નો અનાદિકં સપર્યવસિતં
 વધ્નાતિ, નો અનાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ, તદ્ મદન્ત ! કિં દેશેન દેશં
 વધ્નાતિ, દેશેને સર્વં વધ્નાતિ, સર્વેણ દેશં વધ્નાતિ, સર્વેણ સર્વં વધ્નાતિ ? ગૌતમ !

હૈ, વહી એક જીવ ઇસે વાંધતા નહીં હૈ, વહી એક જીવ ઇસે વાંધેગા નહીં ।
 (તં મંતે ! કિં સાહ્યં સપજ્જવસિયં વંધહ, સાહ્યં અપજ્જવસિયં વંધહ,
 અણાહ્યં સપજ્જવસિયં વંધહ, અણાહ્યં અપજ્જવસિયં વંધહ ?) હે મદન્ત !
 ઉસ ઐર્યાપથિક કર્મકા વધ સાદિ સપર્યવસિત હોતા હૈ ? યા સાદિ
 અપર્યવસિત હોતા હૈ ? યા અનાદિ સપર્યવસિત હોતા હૈ ? યા અનાદિ
 અપર્યવસિત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! ‘ સાહ્યં સપજ્જવસિયં
 વધહ, જો સાહ્યં અપજ્જવસિયં વંધહ, જો અણાહ્યં સપજ્જવસિયં
 વંધહ જો અણાહ્યં અપજ્જવસિયં વંધહ ’ ઉસ ઐર્યાપથિક કર્મ કા વંધ
 સાદિ સપર્યવસિત હોતા હૈ, સાદિ અપર્યવસિત નહીં હોતા હૈ, અનાદિ
 સપર્યવસિત નહીં હોતા હૈ ઓર ન અનાદિ અપર્યવસિત હોતા હૈ । ‘ તં
 મંતે ! કિં દેસેણ દેસં વંધહ, દેસેણં સવ્વં વંધહ, સવ્વેણં દેસં
 વંધહ, સવ્વેણં સવ્વં વંધહ ?) હે મદન્ત ! જીવ જો ઉસ ઐર્યાપથિક કર્મ
 કા વંધ કરતા હૈ સો કયા વહ દેશ સે દેશકા વંધ કરતા હૈ ? યા દેશ

એક જીવે પડેલા તે ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધ્યું નથી, એજ એક જીવ વર્તમાનમાં
 તેને બાંધતો નથી અને એજ એક જીવ ભવિષ્યમાં તેને બાંધશે નહીં ।
 (તં મંતે ! કિં સાહ્યં સપજ્જવસિયં વંધહ, સાહ્યં અપજ્જવસિયં વંધહ, અણા-
 હ્યં સપજ્જવસિયં વંધહ, અણાહ્યં અપજ્જવસિયં વંધહ ?) હે મદન્ત ! તે ઐર્યા-
 પથિક કર્મનો બંધ સાદિ સપર્યવસિત હોય છે ? કે સાદિ અપર્યવસિત હોય
 છે ? કે અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે ? કે અનાદિ અપર્યવસિત હોય છે ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સાહ્યં સપજ્જવસિયં વંધહ, જો સાહ્યં અપજ્જ
 વસિયં વંધહ, જો અણાહ્યં સપજ્જવસિયં વંધહ, જો અણાહ્યં અપજ્જવસિયં
 વંધહ) આ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ સાદિ સપર્યવસિત હોય છે, સાદિ અપર્ય-
 વસિત હોતો નથી, અનાદિ સપર્યવસિત હોતો નથી અને અનાદિ અપર્ય-
 વસિત પણ હોતો નથી.

(તં મંતે ! કિં દેસેણ દેસં વંધહ, દેસેણં સવ્વં વંધહ, સવ્વેણ દેસં વંધહ,
 સવ્વેણં સવ્વં વંધહ ?) મદન્ત ! જીવ જે આ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે
 છે, તે જીવ દેશથી દેશનો બંધ કરે છે ? કે દેશથી સર્વનો બંધ કરે છે ? કે

નો દેશેન દેશં વધ્નાતિ, નો દેશેન સર્વં વધ્નાતિ નો સર્વેણ દેશં વધ્નાતિ, સર્વેણ સર્વં વધ્નાતિ, ॥ સૂ ૩ ॥

ટીકા—‘કઙ્ઘિદ્દેણં મંતે ! વંધે પણ્ણત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલુ વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? વન્ધસ્વ દ્રવ્યતોનિગડગૃહ્ણલાદિવન્ધો, ભાવતઃ કર્મ-વન્ધઃ, અત્ર ચ પ્રકરણાત્ ભાવતઃ કર્મવન્ધાધિકારઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! દુવિદ્દે-

સે સર્વકા વંધ કરતા હૈ ? યા સર્વ સે દેશ કા વંધ કરતા હૈ ? યા સર્વ સે સર્વ કા વંધ કરતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જો દેસેણં દેસં વંધહ, જો દેસેણં સર્વં વંધહ, જો સર્વેણં દેસં વંધહ સર્વેણં સર્વં વંધહ) જીવ દેશ સે દેશ વા વંધ નહીં કરતા હૈ, ન દેશ સે સર્વ કા વંધ કરતા હૈ, ન સર્વસે દેશકા વંધ કરતા હૈ કિન્તુ સર્વસે સર્વકા વંધ કરતા હૈ ।

ટીકાર્થ—આરાધક જીવ અશુભ કર્મ કા ક્ષય કરતા હૈ ઓર શુભ કર્મકા વંધ કરતા હૈ—ઇસ પ્રકાર કે વંધકે વિષયસે સૂત્રકાર ઇસ વંધ કા પ્રરૂપણ કરતે હૈ—ઇસમેં ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્નસે એસા પ્રછા હૈ—‘કઙ્ઘ વિદ્દેણં મંતે ! વંધે પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! વંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? દ્રવ્યવંધ ઓર ભાવવંધ કે ભેદ સે વંધ દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈ નિગડ આદિ સે જો વાંધના હોતા હૈ વહ દ્રવ્યવંધ હૈ ઓર રાગાદિસે જો કર્મોંકા વંધ હોતા હૈ વહ ભાવવંધ હૈ । સો વહાં-પર ગૌતમકા એસા યહ પ્રશ્ન આવવન્ધ કો લેકર હુઆ હૈ—કયોં કિ પ્રકરણવશ ભાવવન્ધ કા

સર્વથી દેશનો બંધ કરે છે ? કે સર્વથી સર્વનો બંધ કરે છે ? (ગોયમા ।) હે ગૌતમ ! (જો દેસેણં દેસં વંધહ, જો દેસેણં સર્વં વંધહ, જો સર્વેણં દેસં વંધહ, સર્વેણં સર્વં વંધહ) જીવ દેશથી દેશનો બંધ કરતો નથી, દેશથી સર્વનો બંધ પણ કરતો નથી, સર્વથી દેશનો બંધ પણ કરતો નથી, પરન્તુ સર્વથી સર્વનો બંધ કરે છે

ટીકાર્થ—આરાધક જીવ અશુભ કર્મનો ક્ષય કરે છે અને શુભ કર્મનો બંધ કરે છે આ સંબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે અહીં બંધના વિષે પ્રજ્ઞપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે—(કઙ્ઘિદ્દેણં મંતે ! વંધે પણ્ણત્તે ?) હે ભદ્રન્ત ! બંધ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (દ્રવ્યબંધ અને ભાવબંધની અપેક્ષાએ બંધ બે પ્રકારના કહ્યા છે. નિગડ (ખેડી) આદિ વડે જે બંધ બાંધવામાં આવે છે તેને દ્રવ્યબંધ કહે છે. રાગાદિથી કર્મોનો જે બંધ બંધાય છે તેને ભાવબંધ કહે છે. અહીં ગૌતમ સ્વામીએ ભાવબંધની અપેક્ષાએ ઉપરનો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે એમ સમજવું, કારણ કે આ પ્રકરણમાં ભાવબંધનો અધિકાર જ આવી રહ્યો છે.)

વધે પળત્તે, તં જહા-ઈરિયાવહિયાવંધે ચ સંપરાડ્યવધે ચ ' હે ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ કર્મવન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તચ્ચથા-એર્યાપથિકવન્ધથ્થ, સાંપરાયિકવન્ધથ્થ, તત્ર-ઈરણમ્-ઈર્યા-ગમનં તદ્વિશિષ્ટઃ તત્પ્રધાનો વા પન્થાઃ ઈર્યાપથઃ, તત્ર ભવઃ એર્યાપથિકઃ વ્યુત્પત્તિમાત્રમિદમ્, પ્રવૃત્તિનિમિત્તં તુ યઃ કેવલયોગપ્રત્યયઃ ઉપશાન્તમોદાદિત્રયસ્ય શાતવેદનીયકર્મવન્ધઃ સ એર્યાપથિકવન્ધઃ । સ ચૈકસ્ય વેદનીયસ્ય ભવતિ । સંપરૈતિ સંસારં પર્યટતિ એમિરિતિ સંપરાયાઃ કપાયાસ્તેષુ ભવં સાંપરાયિકં કર્મ તમ્ય યો

અધિકાર ચલ રહ્યા છે । ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! (દુવિહે વંધે પળત્તે) વધ દો પ્રકાર કા કહ્યા ગયા છે-‘તં જહા’ જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં-‘ઈરિયાવહિયવંધે ચ, સંપરાડ્યવંધે ચ’ એક એર્યાપથિક વંધ ઓર દૂસરા સાંપરાયિક વંધ “ ઈર્યા નામ ગમન કા હૈં-ઇસસે યુક્ત અથવા ઇસ પ્રધાન વાલા જો પથ રાસ્તા હૈં વહ ઈર્યાપથ હૈં-ઇસ ઈર્યાપથ મેં જો વંધ હોતા હૈં વહ એર્યાપથિક વંધ હૈં । સો એસી જો યહ એર્યાપથિક કી વ્યુત્પત્તિ હૈં વહ કેવલ વ્યુત્પત્તિમાત્ર હી હૈં-એર્યાપથિક કી પ્રવૃત્તિ કા નિમિત્ત તો એસા હી હૈં કિ જો વંધ કેવલ યોગનિમિત્તક હોતા હૈં વહ એર્યાપથિક વધ હૈં । યહ વધ સાતાવેદનીય કર્મવધરૂપ હોતા હૈં । ઓર યહ ૧૧ વેં ૧૨ વેં એવં ૧૩ વેં શુણસ્થાન મેં હોતા હૈં । ક્યોં કિ ઇન શુણસ્થાનોં મેં એક વેદનીય કર્મ કા હી વંધ હોતા હૈં । જિનકે દ્વારા જીવ સંસાર મેં ભ્રમણ કરતા હૈં-उनका नाम संपराय है-ऐसे ये संपराय कषाये हैं । इन कषायों के सद्भाव में जो કર્મ હોતા હૈં વહ સાંપરાયિક

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! દુવિહે વંધે પળત્તે-તં જહા) હે ગૌતમ ! બંધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે—(ઈરિયાવહિ ચ વંધેય, સંપરાડ્યવંધેય) એર્યાપથિક બંધ અને (૨) સાંપરાયિક બંધ.

‘ ઈર્યા ’ એટલે ગમન. તેનાથી યુક્ત જે માર્ગ તેને ઈર્યાપથ કહે છે. તે ઈર્યાપથમાં જે બંધ થાય છે તેનું નામ એર્યાપથિક બંધ છે. આ તો માત્ર ઈર્યાપથની વ્યુત્પત્તિ જ છે. પણ અહીં તેનો આ પ્રમાણે અર્થ સમજવો—
“ એર્યાપથિક પ્રવૃત્તિ યોગ નિમિત્તે જ થાય છે. તેથી યોગનિમિત્તક જે બંધ હોય છે તેને એર્યાપથિક બંધ કહે છે. આ બંધ સાતાવેદનીય કર્મબંધ રૂપ હોય છે. અને તે ૧૧ માં, ૧૨ માં અને ૧૩ માં શુણસ્થાનમાં થાય છે. કારણ કે તે શુણસ્થાનોમાં એક વેદનીય કર્મનો જ બંધ હોય છે. જેના દ્વારા જીવ સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે તેનું નામ સંપરાય છે. કષાયો એવાં સંપરાય રૂપ હોય છે. તે કષાયોનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે જે કર્મ બંધાય છે તેનું નામ

વન્ધઃ સ સાંપરાયિકવન્ધઃ કષાયપ્રત્યયઃ, સ ચ અવીતરાગગુણસ્થાનકેષુ સર્વેષુ ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ ईरियावहियं णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ वंधइ ? ’ हे भदन्त ! ऐर्यापथिकं खलु कर्म किं नैरयिको वध्नाति ? ‘ तिरिक्खजोणिओ वंधइ ’ किं वा तिर्यग्योनिको वध्नाति ? ‘ तिरिक्खजोणिणी वंधइ ? ’ तिर्यग्योनिकी तिरश्ची वध्नाति ? ‘ मणुस्सो वंधइ, मणुस्सी वंधइ ’ किं वा मनुष्यो वध्नाति ? किं वा मानुषी वध्नाति ? ‘ देवो वंधइ ’ किं वा देवो वध्नाति किं देवी वध्नाति ? भगवानाह—‘ गोयमा ! नो नेरइओ वंधइ, नो तिरिक्खजोणिओ वंधइ ’ हे गौतम ! ऐर्यापथिकं कर्म नो नैरयिको वध्नाति, नो वा तिर्यग्योनिको वध्नाति, ‘नो तिरिक्ख-जोणिणी वंधइ’ नो वा तिर्यग्योनिकी वध्नाति, ‘णो देवो वंधइ णो देवी वंधइ’ नो

કર્મ હૈ । इस कर्म का जो बंध है वह सांपरायिक बन्ध है । यह सांपरा-यिक बन्ध कषाय कारणक माना गया है यह बंध समस्त अवीतराग गुणस्थानवाले जीवों में होता माना गया है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ ईरियावहियं णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ वंधइ ’ हे भदन्त ! ऐर्यापथिक कर्म को क्या नैरयिक जीव बांधता है ? ‘ तिरिक्खजोणिओ वंधइ ’ या तिर्यग्योनिक जीव बांधता है ? या ‘ तिरिक्खजोणिणी वंधइ ’ तिर्यच्योनिक-तिरश्ची बांधती है ? ‘ मणुस्सो वंधइ ’ या मनुष्य बांधता है ? ‘ मणुस्सी वंधइ ’ या मनुष्य स्त्री बांधती है ? ‘ देवो वंधइ ’ या देव बांधता है ? या ‘ देवी वंधइ ’ देवी बांधती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गोयमा ’ हे गौतम ! (नो नेरइओ वंधइ, नो तिरिक्ख-जोणिओ वंधइ) इस ऐर्यापथिक कर्म को न नैरयिक बांधता है, न

સાંપરાયિક કર્મ છે તે કર્મના બંધને સાંપરાયિક બંધ કહે છે આ સાંપ-રાયિક બંધનું કારણ કષાયોને માનવામાં આવે છે અને સમસ્ત અવીતરાગ શુભુસ્થાનવાળા જીવોમાં આ બંધનો સદ્ભાવ માનવામાં આવે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ईरियावहियं णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ वंधइ ?) હે ભદન્ત ! શુ નારક જીવ ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે ? (તિરિક્ખ-જોણીઓ વંધइ) તે તિર્યચ ચોનીવાળો જીવ બાંધે છે ? (તિરિક્ખજોણિણી વંધइ) કે તિર્યચ ચોનિક સ્ત્રી (તિર્યચિણી) બાંધે છે ? (મણુસ્સો વંધइ) કે મનુષ્ય બાંધે છે ? (મણુસ્સી વંધइ) કે મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે ? (દેવો વંધइ) કે દેવ બાંધે છે ? “ દેવી વંધइ ” કે દેવી બાંધે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ गोयमा । ” હે ગૌતમ ! (નો નેરइओ વંધइ, નોતિરિક્ખજોણિઓ વંધइ, નોતિરિક્ખજોણિણી વંધइ) આ ઐર્યાપથિક

વા દેવો વધ્નાતિ, નૈવ વા દેવી વધ્નાતિ, અપિતુ 'પુન્નપહિવન્નણ પહુચ્ચ મણુસ્સા ય, મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ' પૂર્વપ્રતિપન્નકાન્ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય ઐર્યાપથિકં કર્મ મનુષ્યાશ્ચ માનુષ્યશ્ચ વધ્નન્તિ, અયમાશયઃ—પૂર્વ પ્રાકાલે પ્રતિપન્નમૈર્યાપથિકકર્મવન્ધકત્વં ચૈસ્તે પૂર્વપ્રતિપન્નકાઃ તે ચ ઐર્યાપથિકકર્મવન્ધસ્ય દ્વિતીય તૃતીયાદિસમયવર્તિનો ભવન્તિ, તાદૃશોશ્ચ કતિપયે પુરુષાઃ સ્ત્રિયશ્ચ સન્તિ, ઉભયપ્રકારકાઃ કેવલિનઃ સર્વદા ભવન્તિ, ઐર્યાપથિકકર્મવન્ધકાશ્ચ વીતરાગો—પ્રશાન્તમોહ—ક્ષીણમોહ—સયોગિકેવલિગુણગુણ-સ્થાનવર્તિનો મનુષ્યા ભવન્તિ, તથા ચ મનુષ્યસ્યૈવ ઐર્યાપથિકકર્મવન્ધો ભવતિ નેતરેપામિત્યભિપ્રાયેણ૧૬—'મણુસ્સા ય, મણુરસીઓ ય ' ઇતિ ।

તિર્યંચયોનિક જીવ બાંધતા હૈ, ' નો તિરિક્કલ્લજોણિણી વંધહ ' ન તિ-ર્યંચ સ્ત્રી બાંધતી હૈ, ' ણો દેવો વંધહ ' ન દેવ બાંધતા હૈ, ' ણો દેવી વંધહ ' ન દેવ સ્ત્રી બાંધતી હૈ અપિ તુ ' પુન્નપહિવન્નણ પહુચ્ચ મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધહ ' પૂર્વપ્રતિપન્નકોં કો આશ્રિત કરકે ઐર્યાપથિક કર્મ કો મનુષ્ય ઔર મનુષ્યસ્ત્રિયાં બાંધતી હૈં । હસકા તાત્પર્ય ંસા હૈ । જિન્હોંને પહિલે ંર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કિયા હોતા હૈ ંે પૂર્વપ્રતિપન્નક કહલાતે હૈં ંસે ંે જીવ ંર્યાપથિક કર્મ વન્ધ કે દ્વિતીય તૃતીય આદિ સમયવર્તી હોતે હૈં । ંસે ંનેક મનુષ્ય ઔર ંનેક સ્ત્રિયાં હોતી હૈં । ક્યોં કિ દોનોં પ્રકાર કે કેવલી હમેશા હોતે હૈં । ંર્યાપથિક કર્મ કે વન્ધક વીતરાગ ઉપશાન્તમોહ, ક્ષીણમોહ ઔર સયોગકેવલી હન ગુણ-સ્થાનોં સેં રહને વાલે જીવ હોતે હૈં । તથા ચ—મનુષ્ય કો હી ંર્યાપથિક

કર્મ નારક જીવ બાંધતો નથી, તિર્યંચ યોનિક જીવ પણ બાંધતો નથી, તિર્યંચ યોનિક સ્ત્રી પણ બાંધતી નથી, (ણો દેવો વંધહ, ણો દેવી વંધહ) દેવ પણ બાંધતા નથી ંને દેવી પણ બાંધતી નથી. પરન્તુ (પુન્નપહિવન્નણ પહુચ્ચ મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધહ) પૂર્વપ્રતિપન્નકની અપેક્ષાં મનુષ્ય ંને મનુષ્ય સ્ત્રીં ંર્યાપથિક કર્મનો બંધ બાંધે છે તેનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—જેમણે પહેલાં ંર્યાપથિક કર્મનો બંધ કયોં હોય છે, તેમને પૂર્વપ્રતિપન્નક કહે છે. ંવાં તે જીવ ંર્યાપથિક કર્મબંધના દ્વિતીય, તૃતીય આદિ સમયવર્તી હોય છે—ંવાં ંનેક મનુષ્યો ંને ંનેક સ્ત્રીં હોય છે, કારણ કે ંન્ને પ્રકારના કેવલી હમેશા હોય છે. ંર્યાપથિક કર્મના બંધક વીતરાગ ઉપશાન્ત મોહ, ક્ષીણ મોહ ંને સયોગ કેવલી, ંે ગુણસ્થાનોમાં રહેનારા જીવો હોય છે. મનુષ્ય જ ંર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. બીજાં જીવો તે કર્મનો બંધ કરતા નથી, ંે અભિપ્રાયની અપેક્ષાં જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે—(મણુસ્સા ય

અથ પ્રતિપદ્યમાનકાપેક્ષયાઽઽહ-‘પહિવજ્જમાણે પહુચ્ચ મણુસ્સો વા વંધહ? ૧’ પ્રતિપદ્યમાનકાન્ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય તુ ઐર્યાપથિક કર્મ મનુષ્યો વા વંધનાતિ?, અયમાશયઃ-ઐર્યાપથિકકર્મવન્ધસ્ય પ્રથમસમયવર્તિનઃ કેવલોત્પત્તૌ પ્રથમસમય इत्यर्थः मनुष्याः प्रतिपद्यमानका उच्यन्ते, एषां च विरहसंभवात् एकदा मनुष्यश्च मनुष्याश्चैकैकयोगे एकत्व-बहुत्वाभ्यां चत्वारो विकल्पाः, तथा द्विकसंयोगेऽपि चत्वारो विकल्पाः, एवंरीत्या सर्वे अष्टौ विकल्पा भवन्ति, इत्यभिप्रायेणाह-‘मणुस्सो वा ’ इत्यादि । अथ एकैकसंयोगे द्वितीयादिविकल्पानाह-‘ मणुस्सी वा वंघइ २ ’ प्रति-

કર્મ કા વંધ હોતા હૈ દૂસરોં કો નહીં હોતા હૈ, ઇસી અભિપ્રાય કો લેકર સૂત્રકાર ને ‘મણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય’ એસા કહા હૈ ।

અથ સૂત્રકાર પ્રતિપદ્યમાનક જીવોંકી અપેક્ષાએ એસા કહતે હૈ-‘પહિવજ્જમાણે પહુચ્ચ મણુસ્સો વા વંધહ’ કિ પ્રતિપદ્યમાનક જીવોંકો આશ્રિત કરકે તો ઐર્યાપથિક કર્મ કા વંધ મનુષ્ય કરતા હૈ, ઇસકા આશય એસા હૈ-ઐર્યાપથિક કર્મ વંધ કે પ્રથમ સમય મેં જો વર્તમાન હોં-અર્થાત્ વીતરાગ અવસ્થા કી પ્રાપ્તિ કે પ્રથમ સમય મેં જો મૌજૂદ હોં-એસે મનુષ્ય પ્રતિપદ્યમાનક કહલાતે હૈં ઇનકા વિરહ સંભવિત હોને સે એક સમય મેં એક મનુષ્ય ઔર અનેક મનુષ્ય ઇનકે એક-એક કે યોગ મેં એકત્વ ઔર બહુત્વ કો લેકર ચાર વિકલ્પ હોતે હૈં । તથા દ્વિક સંયોગ મેં ભી ચાર વિકલ્પ હોતે હૈં । ઇસ રીતિ સે સવ આઠ વિકલ્પ હોતે હૈં । ઇસી અભિપ્રાય કો લેકર સૂત્રકાર ને એસા કહા હૈ ‘મણુસ્સો વા ’ ઇત્યાદિ । અથ એક એક કે સંયોગ મેં અન્ય દ્વિતીયાદિ વિકલ્પોં કો સૂત્રકાર કહતે હૈં-‘મણુસ્સી વા વંધइ’ ૨ પ્રતિપદ્યમાનક કી અપેક્ષા મનુષ્યસ્ત્રી ઐર્યા-

મણુસ્સીઓ ય) “ મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રીઓ બે ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે. ”

હવે સૂત્રકાર પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે કહે છે-(પહિવજ્જમાણે પહુચ્ચ મણુસ્સો વા વંધइ) (૧) પ્રતિપદ્યમાન જીવોની અપેક્ષાએ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ મનુષ્ય કરે છે. ઐર્યાપથિક કર્મબંધના પ્રથમ સમયમાં જે વર્તમાન (મોજૂદ) હોય-એટલે કે વીતરાગ અવસ્થાની પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયમાં જે મોજૂદ હોય-એવાં મનુષ્યને પ્રતિપદ્યમાનક કહે છે. તેમનો વિરહ સંભવિત હોવાથી એક સમયમાં એક મનુષ્ય અને અનેક મનુષ્યના એક એકના યોગમાં એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ ચાર વિકલ્પ બને છે તથા દ્વિક સંયોગથી પણ ચાર વિકલ્પ બને છે આ રીતે કુલ આઠ વિકલ્પ નીચે પ્રમાણે બને છે-(૧) પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ મનુષ્ય (એક વચનમાં) ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૨) “ મણુસ્સી વા વંધइ ” પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ

પદ્યમાનકાપેક્ષયા માનુષી વા એર્યાપથિકં કર્મ વધ્નાતિ ૨ ‘મણુસ્સા વા વંધંતિ ૩’ મનુષ્યા વા વધ્નન્તિ ૩, ‘મણુસ્સીઓ વા વંધંતિ ૪’ માનુષ્યઃ-મનુષ્યસ્ત્રિયો વા વધ્નન્તિ, અથ દ્વિકસંયોગેન ચતુરો વિકલ્પાનાહ-અહવા મણુસ્સો ય મણુસ્સી ય વંધંતિ ૫, ‘અથવા મનુષ્યશ્ચ માનુષી ચ વધ્નાતિ ૫, ‘અહવા મણુસ્સો ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ ૬’ અથવા મનુષ્યશ્ચ માનુષ્યઃ મનુષ્યસ્ત્રિયશ્ચ વધ્નન્તિ ૬ ‘અહવા મણુસ્સાય મણુસ્સીય વંધંતિ ૭’ અથવા મનુષ્યાશ્ચ માનુષી ચ વધ્નન્તિ ૭, ‘અહવા માણુસ્સા ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ ૮’ અથવા મનુષ્યાશ્ચ માનુષ્યઃ-મનુષ્યસ્ત્રિયશ્ચ એર્યાપથિકં કર્મ વધ્નન્તિ ૮, एतेषां च पुंस्त्व-

પથિક કર્મ કા વધ કરતી હૈ ૨ ‘મણુસ્સા વા વંધંતિ ૩’ અનેક મનુષ્ય એર્યાપથિક કર્મ કા વધ કરતે હૈ ૩, ‘મણુસ્સીઓ વા ૪’ અથવા અનેક મનુષ્યસ્ત્રિયાં એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતી હૈ ૪। હમ તરહ સે “એક મનુષ્ય ઓર અનેક મનુષ્ય, એક મનુષ્ય સ્ત્રી ઓર અનેક મનુષ્ય-સ્ત્રિયાં પ્રતિપદ્યમાન કી અપેક્ષા એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતી હૈ” યે ચાર વિકલ્પ એક એક કે એકત્વ ઓર વહુત્વ કો લેકર કહે ગયે હૈ। અથ દ્વિક કે યોગ મેં જો ચાર વિકલ્પ હોતે હૈ વે હમ પ્રકાર સે હૈ-‘અહવા મણુસ્સો ય મણુસ્સી ય વંધંતિ’ એક મનુષ્ય એક મનુષ્યસ્ત્રી એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતી હૈ ૧, ‘અહવા મણુસ્સો ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ’ અથવા એક મનુષ્ય ઓર અનેક મનુષ્યસ્ત્રિયાં એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતી હૈ ૨ ‘અહવા મણુસ્સા ય મણુસ્સી ય વંધંતિ ૩’ અથવા-અનેક મનુષ્ય ઓર એક મનુષ્યસ્ત્રી એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતી હૈ ૩। ‘અહવા-મણુસ્સા ય,

એક મનુષ્ય સ્ત્રી એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૩) “મણુસ્સા વા વંધંતિ” અનેક મનુષ્યો એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૪) “મણુસ્સીઓ વા” અથવા અનેક મનુષ્ય સ્ત્રીઓ એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે એ ૪ પ્રમાણે એક મનુષ્ય અને અનેક મનુષ્યો, એક મનુષ્ય અને અનેક મનુષ્ય સ્ત્રીઓ પ્રતિ પદ્યમાનની અપેક્ષાએ એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે આ ચાર વિકલ્પ એક એકના એકત્વ અને બહુત્વની દૃષ્ટિએ કહેવામાં આવ્યા છે હવે દ્વિકના યોગથી જે ચાર વિકલ્પો બને છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા-“અહવા મણુસ્સો ય મણુ-સ્સી ય વંધંતિ” અથવા એક મનુષ્ય અને એક મનુષ્ય સ્ત્રી એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૨) “અહવા મણુસ્સો ય મણુસ્સીઓ ય વંધંતિ” અથવા એક મનુષ્ય અને અનેક મનુષ્ય સ્ત્રીઓ એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૩) અહવા મણુસ્સા ય મણુસ્સી ય વંધંતિ” અથવા અનેક મનુષ્ય અને એક સ્ત્રી એર્યા-પથિક કર્મનો બંધ કરે છે

સ્ત્રીત્વે તત્તલિજ્ઞાપેક્ષયા વિજ્ઞેયે, નતુ વેદાપેક્ષયા, તેષાં ક્ષીણોપશાન્તવેદત્વાત્,

અષ્ટમજ્ઞ-જ્ઞાનાય સ્થાપનાયન્ત્રમ્ ।		
એકસંયોગિનશ્ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪ (એકવચનવહુવચનાભ્યામ્)		
પુરુષઃ ૧	સ્ત્રી ૨	૪
પુરુષાઃ ૩	સ્ત્રીયઃ ૪	
દ્વિકસંયોગિનશ્ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪ પુરુષઃ, સ્ત્રી ૧ પુરુષા, સ્ત્રી ૨ પુરુષઃ, સ્ત્રીયઃ ૩ પુરુષાઃ, સ્ત્રીયઃ ૪		
એવમેતેઽષ્ટૌ મજ્ઞાઃ ૮		

અથ વેદાપેક્ષયા સ્ત્રીત્વ-પુંસ્ત્વ-નપુંસકત્વમધિકૃત્યાહ-‘તં મંતે’ इत्यादि । ‘તં મંતે ! કિં इत्थી વંધહ, પુરિસો વંધહ, નપુંસગો વંધહ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! તદ્ એર્યાપથિકં કર્મ-કિં સ્ત્રી વધ્નાતિ, પુરુષો વધ્નાતિ, નપુંસકો વા વધ્નાતિ ? ‘इत्थીઓ વંધંતિ, પુરિસા વંધંતિ, નપુંસગા વંધંતિ ?’ કિં વા સ્ત્રિયઃ એર્યાપથિકં કર્મ વધ્નન્તિ,

મણુસસીઓ ય વંધંતિ ૪ ’ અથવા-અનેક મનુષ્ય ઓર અનેક મનુષ્ય-સ્ત્રિયાં એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતી હૈં ૪ । इनमें पुल्लिङ्गता और स्त्रीलिङ्गता अपने २ लिङ्गों की अपेक्षासे जाननी चाहिये-वेद की अपेक्षा से नहीं । क्यों कि ये क्षीण और उपशान्त वेद वाले होते हैं । अब वेद की अपेक्षा से गौतम प्रश्नु से ऐर्यापथिक કર્મ કે વંધ કે વિષય મેં એસા પૂછતે હૈં-‘ તં મંતે ! કિં इत्थી વંધહ, પુરિસો વંધહ, નપુંસગો વંધહ, હે મદન્ત ! ઉસ એર્યાપથિક કર્મ કો કયા સ્ત્રી વાંધતી હૈ ? યા પુરુષ વાંધતા હૈ ? યા નપુંસક વાંધતા હૈ ? ’ इत्थीઓ વંધંતિ, પુરિસા વંધંતિ, નપુંસગા

(૪) (અહવા-મણુસસા ય મણુસસીઓ ય વંધતિ) અથવા અનેક મનુષ્યો અને અનેક મનુષ્ય સ્ત્રીઓ એર્યાપથિક કર્મના બંધ કરે છે તેમનામાં પુર્લિંગતા અને સ્ત્રીલિંગતા પોતપોતાના લિંગોની અપેક્ષાએ સમજવી લેઈએ, વેદની અપેક્ષાએ સમજવી નહીં કારણ કે તેઓ ક્ષીણ અને ઉપશાન્તવેદવાળા હોય છે. હવે ગૌતમસ્વામી વેદની અપેક્ષાએ એર્યાપથિક કર્મના બંધ વિષે આ પ્રમાણે પૂછે છે-(ત મંતે ! કિં इत्थી વંધહ, પુરિસો વંધહ, નપુંસગો વંધહ) હે મદન્ત ! શું સ્ત્રી એર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે ? કે પુરુષ બાંધે છે ? કે નપુંસક બાંધે છે ? (इत्थીઓ વંધંતિ, પુરિસા વંધંતિ નપુંસગા વંધંતિ) આવા શું એર્યા-

પુરુષાઃ વા વધ્નન્તિ, નપુંસકા વા વધ્નન્તિ? કિં વા ' નોદ્ધત્થીનોપુરિસનોનપુંસઓ વંધઈ? ' નોસ્ત્રી નોપુરુષો નોનપુંસકો વધ્નાતિ? તથા ચ આદિભિઃ પદ્પદૈઃ સવેદકાનાં કર્મવન્ધવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, ' નો સ્ત્રી '—ઈત્યાદિ સપ્તમપદેન અવેદકસ્ય કર્મવન્ધવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, તદનુસારેણૈવ આદીનાં ણણાં વેદકવિષયકપદાનાં નિષેધાત્મકમુત્તરમ્ સપ્તમપદોક્તવ્યપગત વેદવિષયકં સ્વીકારાત્મકમુત્તરમિત્યાદૃ—'ગોયમા! નો દ્ધત્થી વંધઈ, નોપુરિસો વંધઈ, જાવ નો નપુંસગા વંધંતિ ' હે ગૌતમ ! ઐર્યાપથિકં કર્મ નો સ્ત્રી સ્ત્રીત્વવેદકો વધ્નાતિ, નો પુરુષઃ પુંસ્ત્વવેદકો વધ્નાતિ, યાવત્ નો નપુંસકઃ—નપુંસકત્વવેદકો વધ્નાતિ, નો વા સ્ત્રિયઃ સ્ત્રીત્વવેદાઃ વધ્નન્તિ, નો પુરુષાઃ પુંસ્ત્વવેદા

વંધંતિ ' કિં વા સ્ત્રિયાં વાંધતી હૈં, પુરુષ વાંધતે હૈં, યા નપુંસક વાંધતે હૈં? અથવા ' નો દ્ધત્થી નો પુરિસો નો નપુંસઓ વંધઈ ' નો સ્ત્રી નો પુરુષ નો નપુંસક અર્થાત્ સિદ્ધ વાંધતા હૈ કયા? યહાં વેદ કી અપેક્ષા લેકર યે ૭ સાત પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈં—સો દ્ધનમેં સે આદિ કે ૬ પદોં દ્વારા વેદ વાલે જીવોં કે ઐર્યાપથિક કર્મ કે વધ કે વિષય કે ૬ પ્રશ્ન હૈં ઔર ' નો દ્ધત્થી ' આદિરૂપ જો યહ સાતવાં પદ હૈં ઉસસે અવેદક જીવ કે ઐર્યાપથિકકર્મવંધ હોનેકે વિષય મેં પ્રશ્ન હૈં સો આદિ કે વેદ વિષયક ૬ પ્રશ્નોં કે ઉત્તર નિષેધાત્મક હૈં । ઔર સપ્તમ પ્રશ્ન કા ઉત્તર સ્વીકારાત્મક હૈં હસી વાત કો સૂત્રકાર ' ગોયમા ! નો દ્ધત્થી વંધઈ, નો પુરિસો વંધઈ, જાવ નો નપુંસગા વંધંતિ ' હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈં—વે કહતે હૈં હે ગૌતમ ! ઐર્યાપથિક કર્મ કો ન સ્ત્રી—સ્ત્રીત્વવેદક જીવ—વાંધતા હૈં, ન પુરુષ—પુંસ્ત્વવેદક જીવ—વાંધતા હૈં, યાવત્ ન નપુંસક—નપુંસકત્વવેદક જીવ—વાંધતા હૈં, ન સ્ત્રીત્વ વેદવાલે જીવ વાંધતે હૈં, ન પુરુષ પુરુષ

પથિક કર્મ આઓ બાંધે છે, કે પુરુષો બાંધે છે, કે નપુંસકો બાંધે છે? અથવા શું (નો દ્ધત્થી, નો પુરિસો, નો નપુંસઓ વંધઈ) નો સ્ત્રી, નો પુરુષ, નો નપુંસક—એટલે કે સિદ્ધ બાંધે છે? આહી વેદને અનુલક્ષીને ઉપર પ્રમાણે સાત પ્રશ્નો પૂછવામા આવ્યા છે. તે સાત પ્રશ્નોમાંથી પહેલાં છ પ્રશ્નો દ્વારા વેદવાળા જીવોના ઐર્યાપથિક કર્મ બંધ વિષે પ્રશ્ન પૂછ્યા છે અને (નો દ્ધત્થી) આદિ રૂપ સાતમો પ્રશ્ન અવેદક જીવના ઐર્યાપથિક કર્મ બંધ વિષે પૂછવામાં આવ્યો છે. શરૂઆતના વેદવિષયક ૬ પ્રશ્નોના ઉત્તર નિષેધાત્મક (નકારવાચક) છે અને સાતમા પ્રશ્નનો ઉત્તર સ્વીકારાત્મક (હકારવાચક) છે એજ વાત સૂત્રકાર મહાવીર પ્રભુના ઉત્તર દ્વારા નીચે પ્રમાણે પ્રકટ કરે છે—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો દ્ધત્થી વંધઈ, નો પુરિસો વંધઈ, જાવ નો નપુંસગા વંધંતિ) ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ સ્ત્રી (સ્ત્રીત્વ વેદક જીવ) બાંધતી નથી. પુરુષ (પુરુ.

વધ્નન્તિ, નો વા-નપુંસકાઃ નપુંસકત્વવેદા વધ્નન્તિ, અપિ તુ 'પુઞ્વપહ્વિવન્નપ પહુચ્ચ અવગયવેદા વંધંતિ' પૂર્વપ્રતિપન્નકાન્ મનુષ્યાન્ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય અપગતવેદા ઈર્યાપથિકં કર્મ વધ્નન્તિ, 'પહ્વિવજ્જમાણપ પહુચ્ચ અવગયવેદો વા વંધઈ, અવગયવેદા વા વંધંતિ' પ્રતિપદ્યમાનકાંશ્ચ મનુષ્યાન્ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય અપગતવેદો વા વધ્નાતિ, અપગતવેદા વા વધ્નન્તિ, અયમાશયઃ—'નોસ્ત્રીનોપુરુષો-નોનપુંસકઃ' ઇતિ પૂર્વપક્ષીયસપ્તમપદોક્તવ્યપગતવેદેષુ પૂર્વપ્રતિપન્નકાઃ, પ્રતિપદ્યમાનકાશ્ચ ભવન્તિ, તત્ર-પૂર્વપ્રતિપન્નકાનાં કર્મવન્ધદ્વિત્રાદિસમયવર્તિતયા સદૈવ વહુત્વસદ્ભાવાત્ 'પૂર્વપ્રતિપન્નકાન્' ઇત્યાદિના એકમેવ વિકલ્પમુક્તવાન્, પ્રતિ-

વેદવાલે જીવ વાંધતે હૈં, ન નપુંસક-નપુંસક વેદવાલે જીવ વાંધતે હૈં, અપિતુ 'પુઞ્વપહ્વિવન્નપ પહુચ્ચ અવગયવેદા વંધંતિ' પૂર્વ પ્રતિપન્ન મનુષ્યોં કો આશ્રિત કરકે અપગતવેદવાલે જીવ ઈર્યાપથિક કર્મ કો વાંધતે હૈં। તથા 'પહ્વિવજ્જમાણપ પહુચ્ચ અવગયવેદો વા વંધઈ, અવગયવેદા વા વંધંતિ' પ્રતિપદ્યમાન મનુષ્યોં કો આશ્રિત કરકે અપગત વેદવાલા મનુષ્ય અથવા અપગતવેદવાલે મનુષ્ય હસ ઈર્યાપથિક કર્મકો વાંધતે હૈં। તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ—“નો સ્ત્રી નો પુરુષ નો નપુંસક” ઈસા જો યહ પૂર્વપક્ષસંબધી સપ્તમ પદ હૈ ઉસમેં વ્યપગતવેદોં મેં-પૂર્વપ્રતિપન્નક ઔર પ્રતિપદ્યમાનક દોનોં પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હૈં। સો હનમેં જો પૂર્વપ્રતિપન્નક મનુષ્ય હૈં વે ઈર્યાપથિક કર્મ વન્ધ કે દો ત્રીન આદિ સમયવર્તી હોને કે કારણ સદા વહુત હોતે હૈં હસ કારણ “પૂર્વપ્રતિપન્નકાન્” ઇત્યાદિ દ્વારા

પત્વ વેદક જીવ) બાંધતો નથી, નપુંસક (નપુંસકત્વ વેદક જીવ) બાંધતો નથી, સ્ત્રીત્વ વેદક જીવો બાંધતા નથી, પુરુષત્વ વેદક જીવો બાંધતા નથી અને નપુંસકત્વ વેદક જીવો પણ બાંધતા નથી, પરન્તુ (પુઞ્વપહ્વિવન્નપ પહુચ્ચ અવગયવેદા વંધંતિ) પૂર્વપ્રતિપન્ન મનુષ્યોની અપેક્ષાએ અપગત વેદવાળા (અવેદક-વેદરહિત) જીવો જ ઈર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. તથા (પહ્વિવજ્જમાણપ પહુચ્ચ અવગયવેદો વા વંધઈ, અવગયવેદા વા વંધંતિ) પ્રતિપદ્યમાનની) અપેક્ષાએ અપગત વેદવાળો (વેદરહિત) મનુષ્ય અથવા અપગત વેદવાળા મનુષ્યો ઈર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—(નો સ્ત્રી, નો પુરુષ, નો નપુંસક) એવું જે પૂર્વપક્ષ સંબંધી સાતમું પદ છે—તેમાં સમાવિષ્ટ વેદોમાં—પૂર્વપ્રતિપન્નક, એ બંને પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે, તેમાંના જે પૂર્વપ્રતિપન્નક મનુષ્યો છે તેઓ ઈર્યાપથિક કર્મ બંધના બે ત્રણ આદિ સમયવર્તી હોવાના કારણે સદા અનેક હોય છે તે કારણે (પૂર્વપ્રતિપન્નકાન્) ઇત્યાદિ દ્વારા એક જ વિકલ્પ સૂત્રકારે કહ્યો છે. પરન્તુ જે

પદ્યમાનકાનાં તુ ણેર્યાપથિકકર્મવન્ધપ્રથમસમયવર્તિતયા વિરહાભાવેન એકાદિસંમવાત્
 ‘પ્રતિપદ્યમાનકાન્’ ઇત્યાદિના વિકલ્પદ્વયમુક્તમ્ । અથ અપગતવેદમૈર્યાપથિકકર્મ-
 વન્ધમાશ્રિત્ય સ્ત્રીત્વાદિ ભૂતભાવાપેક્ષયા વિકલ્પયન્ આહ-‘જઇ ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।
 જઇ ણં મંતે ! અવગયવેદો વા વંધઇ, અવગયવેદા વા વંધંતિ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે
 મદન્ત ! યદિ સ્વલુ ણેર્યાપથિકં કર્મ અપગતવેદો વા વધ્નાતિ, અપગતવેદા વા
 વધ્નન્તિ ‘તં મંતે ! કિં ઇત્થીપચ્છાકહો વંધઇ ? હે મદન્ત ! તત્ ણેર્યાપથિકં કર્મ
 કિં સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતઃ સ્ત્રીત્વં પશ્ચાત્કૃતમ્ અતીતત્વં નીતં યેન અવેદકેનાસૌ સ્ત્રીપશ્ચા-
 ત્કૃતઃ ભૂતપૂર્વસ્ત્રીત્વવેદક ઇત્યર્થઃ, વધ્નાતિ, ‘પુરિસપચ્છાકહો વંધઇ ૨’ કિં વા

એક હી વિકલ્પ સૂત્રકાર ને કહ્યા હૈ । પરન્તુ જો પ્રતિપદ્યનામક હોતે હૈં વે
 ણેર્યાપથિક કર્મવંધ કે પ્રથમસમયવર્તી હોતે હૈં, ઇસલિયે ઇનમૈં વિરહ કી
 સંભાવના હોનેસે એક આદિકા સદ્ભાવ રહતા હૈં ઇસ કારણ “પ્રતિપદ્ય-
 માનકાન્” ઇત્યાદિ દ્વાગ સૂત્રકારને દો વિકલ્પ કહે હૈં । અવ.ગૌતમસ્વામી
 અપગતવેદવાલે ણેર્યાપથિક કર્મવંધ કો આશ્રિત કરકે સ્ત્રીત્વાદિ ભૂત-
 ભાવકી અપેક્ષા સે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં ‘જઇ ણં મંતે । અવગયવેદો વા
 વંધઇ અવગયવેદા વા વંધંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ વેદરહિત જીવ ણેર્યા-
 પથિક કર્મ કો બાંધતા હૈં યા વેદરહિત જીવ ણેર્યાપથિકકર્મ કો બાંધતે
 હૈં-‘તં મંતે । કિં ઇત્થીપચ્છાકહો વંધઇ ?’ તો હે મદન્ત ! જો સ્ત્રી પશ્ચા
 ત્કૃત હૈં-જિસ અવેદક જીવ ને સ્ત્રીત્વ કો અતીતાવસ્થા મૈં કર દિયા
 હૈં-એસા ભૂતપૂર્વ સ્ત્રીત્વ વેદક અવેદક જીવ-ઉસ ણેર્યાપથિકકર્મકા વંધ

મનુષ્ય પ્રતિપદ્યમાનક હોય છે તેઓ ઔર્યાપથિક કર્મબંધના પ્રથમ સમયવર્તી
 હોય છે, તેથી તેમનામાં વિરહની સંભાવના હોવાથી એક આદિનો સદ્ભાવ
 રહે છે. તે કારણે (પ્રતિપદ્યમાનકાન્) ઇત્યાદિ દ્વારા સૂત્રકારે બે વિકલ્પ કહ્યા છે,
 હવે ગૌતમસ્વામી અપગતવેદનાવાળા (વેદ રહિત) ઔર્યાપથિક કર્મ
 બંધની અપેક્ષાએ સ્ત્રીત્વ આદિ ભૂતભાવને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને નીચે
 પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- (જઇ ણં મંતે ! અવગયવેદો વા વંધઇ, અવગયવેદા વા
 વંધંતિ) હે મદન્ત ! બે વેદરહિત એક જીવ ઔર્યાપથિક કર્મ બાંધતો હોય
 અથવા વેદરહિત અનેક જીવો ઔર્યાપથિક કર્મ બાંધતા હોય, તો (તં મંતે !
 કિં ઇત્થી પચ્છાકહો વંધઇ) (૧) હે મદન્ત ! શું સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવ
 ઔર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (બે જીવે સ્ત્રીત્વનો અતીતકાળમાં અનુભવ
 કરી લીધો હોય એવા ભૂતપૂર્વ સ્ત્રીત્વ વેદક જીવને સ્ત્રી પશ્ચાત્કૃત કહે છે,
 (૨) (પુરિસપચ્છાકહો વંધઇ) કે શું પુરુષ પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવ ઔર્યાપ-

પુરુષપશ્ચાત્કૃતઃ પુરુષત્વઃ પશ્ચાત્કૃતમ્ અતીતતાં નીતં યેન અવેદકેન અસૌ પુરુષપશ્ચાત્કૃતઃ ભૂતપૂર્વપુંસ્ત્વવેદકો વધ્નાતિ ૨૧, 'નપુંસગપચ્છાકડો વધ્ ૩' કિંવા, નપુંસકત્વં પશ્ચાત્કૃતમ્ અતીતતાં નીતં યેન અવેદકેન અસૌ નપુંસકપશ્ચાત્કૃતઃ ભૂતપૂર્વનપુંસકત્વવેદક-इत्यर्थः, वध्नाति ३? अत्रेदं बोध्यम्—एकैकयोगे एकत्वं बहुत्वाभ्यां तद्विकल्पाः, द्विकयोगे तु तत्रैवैकत्वं बहुत्वाभ्यां द्वादश, त्रिकयोगे पुनस्तथैवाष्टौ, सर्वे चैते पञ्चविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तत्र त्रय उक्ताः शेषान् तानेवाह क्रमशः—इत्थीपच्छाकडा बंधति ४, किंवा स्त्रीपश्चात्कृता बध्नन्ति ४. 'पुरिसपच्छा-

करेता है? 'पुरिसपच्छाकडो य वंधइ' या जो अवेदक जीव पुरुषपश्चात्कृत है—भूतपूर्व पुंस्त्ववेदक है—वह 'ऐर्यापथिक' कर्म का बंध करता है? 'नपुंसगपच्छाकडो वंधइ ३' या जो जीव नपुंसक पश्चात्कृत है—जिस अवेदक जीव ने पूर्व में नपुंसक वेद का वेदन किया है—ऐसा भूतपूर्व नपुंसकत्व वेदक जीव इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करता है? यहाँ ऐसा समझना चाहिये—कि एक एक के योग में एकत्व और बहुत्व को लेकर ६ विकल्प होते हैं, तथा द्विक के योग में एकत्व और बहुत्व को लेकर १२ विकल्प होते हैं, और त्रिक के योग में एकत्व बहुत्व को लेकर ८ विकल्प होते हैं—इस प्रकार सब ये २६ विकल्प हो जाते हैं—इनमें ३ तीन विकल्प तो कह दिये गये हैं। बाकी २३ विकल्प क्रमशः इस प्रकार से हैं—'इत्थीपच्छाकडा बंधति' ४ या जो अवेदक जीव

- થિક કર્મનો બંધ કરે છે? (જે જીવે સ્ત્રીત્વનો અતીતકાળમાં અનુભવ કરી લીધો હોય એવા ભૂતપૂર્વ સ્ત્રીત્વવેદક જીવને સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત કહે છે.) (૨) " પુરિસપચ્છાકડો વંધઈ " કે શું પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે? (ભૂતપૂર્વ પુરુષત્વ વેદક જીવને પુરુષપશ્ચાત્કૃત કહે છે.) (૩) (નપુંસગપચ્છાકડો વંધઈ) (૩) કે શું નપુંસકપશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે? (જે જીવે પૂર્વે નપુંસક વેદનું વેદન કર્યું હોય એવા જીવને નપુંસક પશ્ચાત્કૃત કહે છે.) અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે એક એકના યોગથી એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ ૬ વિકલ્પ થાય છે, તથા દ્વિકના યોગથી એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ ૧૨ વિકલ્પ થાય છે અને ત્રિકના યોગથી એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ ૮ વિકલ્પ થાય છે. આ રીતે કુલ ૨૬ વિકલ્પ થાય છે. તેમાંના ત્રણ વિકલ્પો તો ઉપર કહેવામાં આવી ચુક્યા છે. બાકીના ૨૩ વિકલ્પો અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—

(૪) " ઇત્થીપચ્છાકડા વંધતિ " અથવા શું સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવે

કઢાવિ વંધંતિ ૫ ' કિંવા પુરુષપશ્ચાત્કૃતા અપિ વધ્નન્તિ ૫, ' નપુંસગપચ્છાકઢાવિ વંધંતિ ૬ ' કિંવા નપુસકપશ્ચાત્કૃતા અપિ વધ્નન્તિ ૬ ।, અથ દ્વિકમંયોગે દ્વાદશવિ-
કલ્પાનાહ-‘ઉદાહુ ઇત્યીપચ્છાકઢો ય વંધઃ પુરિસપચ્છાકઢો ય વંધઃ’ ઉતાહો
અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધ્નાતિ । પુરુષપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધ્નાતિ ૧, ઉતાહો સ્ત્રીપશ્ચા-
ત્કૃતશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધ્નન્તિ ૨, ઉતાહો સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃ-

સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હોતે હૈં વે હસ ઁર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતે હૈં ? ‘ પુરિ-
સપચ્છાકઢા વંધંતિ ૫ ’ યા જો અવેદક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત હોતે હૈં વે
હસ ઁર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતે હૈં ? ‘ નપુસગપચ્છાકઢા વંધંતિ ૬ ’
યા જો અવેદક જીવ નપુંસકપશ્ચાત્કૃત હોતે હૈં-વે હસ ઁર્યાપથિક કર્મ
કા વંધ કરતે હૈં ? યે ૬ વિકલ્પ ઁક ઁક કે યોગ મૈં કહે ગયે હૈં । અવ
દ્વિકકે યોગમૈં જો ૧૨ વારહ વિકલ્પ ઁકત્વ વહુત્વકો ઢેકર હોતે હૈં-વે હસ
પ્રકાર સે હૈં-

‘ ઉદાહુ ઇત્યીપચ્છાકઢો ય, પુરિસપચ્છાકઢો ય વંધઃ ૧ ’ અથવા
જો કોઈ ઁક અવેદક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈં ઁર કોઈ ઁક પુરુ-
ષપશ્ચાત્કૃત હૈં-અર્થાત્ પહિલે જિસ કિસી ઁક ને સ્ત્રીવેદ કા ઁર કિસી
ઁક ને પુરુષવેદ કા વેદન કિયા હોતા હૈં ઁસે યે ઢોનોં અવેદક જીવ કયા
હસ ઁર્યાપથિક કર્મકા વંધ કરતે હૈં?(૧) યા જો જીવ-અવેદક ઁક જીવ
સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈં યા જો કોઈ વહુત અવેદક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈં ઁસે યે
ઁકત્વવહુત્વવાલે અવેદક જીવ કયા હસ ઁર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતે
હૈં? ૨, અથવા જો કોઈ વહુત અવેદક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈં, ઁર કોઈ ઁક

ઁર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૫) “ પુરિસપચ્છાકઢા વંધંતિ ” અથવા
શું પુરુષપશ્ચાત્કૃત અવેદક ઁવો ઁર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૬)
“ નપુંસગપચ્છાકઢા વંધંતિ ” અથવા શું નપુસક-પશ્ચાત્કૃત અવેદક ઁવો
ઁર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? આ રીતે ઁક ઁકના યોગથી આ ૬
વિકલ્પ કહેવામાં આવ્યા છે. હવે દ્વિકના યોગથી ઁકત્વ અને બહુત્વની
અપેક્ષાએ જે ૧૨ વિકલ્પ બને છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા—

(૧) “ ઉદાહુ ઇત્યીપચ્છાકઢો ય પુરિસપચ્છાકઢો ય વંધઃ ” અથવા કોઈ
ઁક અવેદક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત ઁવ અને કોઈ ઁક અવેદક પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત ઁવ
શું ઁર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? ઁટલે કે પહેલાં જેણે સ્ત્રીવેદનું વેદન
કયું હોય ઁવો ઁક ઁવ તથા જેણે પુરુષ-વેદનું પૂર્વે વેદન કયું હોય
ઁવો ઁક ઁવ, ઁ બન્ને અવેદક ઁવ શું ઁર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ?
(૨) અથવા અવેદક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત ઁવ તથા કોટલાક અવેદક પુરુષ-પશ્ચા-

તત્ત્વ વધનન્તિ ૩, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધનન્તિ ૪, 'ઉદાહુ
 इत्थीपच्छाकडो य, णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ ? ५ ' उताहो स्त्रीपश्चात्कृतश्च
 नपुंसकपश्चात्कृतश्च वधनन्ति, अथवा स्त्रीपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च
 वधनाति ६, अथवा स्त्रीपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च वधनन्ति ७, स्त्रीपश्चात्कृ-
 ताश्च, नपुंसकपश्चात्कृताश्च वधनाति ८ उदाहू पुरिसपच्छाकडो य, णपुंसगपच्छाकडो
 य बंधइ ९' उताहो पुरुषपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च वधनाति, उताहो पुरुषपश्चा-

अवेदक जीव पुरुष पश्चात्कृत है-वे क्या इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध
 करते हैं ? ३, अथवा-जो अवेदक जीव कितनेक स्त्रीपश्चात्कृत हैं और
 कितनेक पुरुषपश्चात्कृत हैं वे क्या इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते
 हैं ? ४, 'उदाहू-इत्थी पच्छाकडो य, णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ'
 अथवा जो कोई एक अवेदक जीव स्त्री पश्चात्कृत और कोई एक
 नपुंसक पश्चात्कृत है वे क्या इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं ? ५
 अथवा जो एक अवेदक जीव स्त्रीपश्चात्कृत है और कितनेक नपुंसक
 पश्चात्कृत हैं वे क्या इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं ? ६, अथवा
 जो कितनेक अवेदक जीव स्त्रीपश्चात्कृत हैं और कोई एक अवेदक जीव
 नपुंसकपश्चात्कृत है वे क्या इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं ? ७,
 अथवा जो अनेक अवेदक जीव स्त्री पश्चात्कृत हैं और कितनेक नपुंसक
 पश्चात्कृत हैं वे क्या इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं ? ८, (उदाहू
 पुरिसपच्छाकडो य, णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ) अथवा जो कोई एक

તૃત ળવો, આ બન્ને પ્રકારના અવેદક ળવો શું ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ
 કરે છે ? (૩) અથવા કેટલાક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત અવેદક ળવ અને કોઈ એક પુરુષ
 પશ્ચાત્કૃત અવેદક ળવ શું ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૪) અથવા
 કેટલાક અવેદક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત ળવો અને કેટલાક અવેદક પુરુષપશ્ચાત્કૃત ળવો
 શું ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૫) "ઉદાહૂ-इत्थीपच्छाकडो य, णपुंसग
 पच्छाकडो य बंधइ" અથવા શું કોઈ એક અવેદક પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત ળવ અને
 કોઈ એક અવેદક નપુંસક પશ્ચાત્કૃત ળવ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ?
 (૬) અથવા એક અવેદક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત ળવ અને કેટલાક નપુંસક પશ્ચાત્કૃત
 ળવો શું ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૭) અથવા શું કેટલાક અવેદક
 સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત ળવો અને એક નપુંસક પશ્ચાત્કૃત ળવ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ
 કરે છે ? (૮) અથવા અनेक અવેદક સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત ળવો અને અનેક અવેદક
 નપુંસક પશ્ચાત્કૃત ળવો શું ઐર્યાપથિક બંધ બાંધે છે ? (૯) ઉદાહૂ-पुरिस
 पच्छाकडो य, णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ) અથવા પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત ળવો એવો

ત્કૃતૈશ્ચ નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધન્તિ ૧૦, અથવા પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ નપું-
સકૃતૈશ્ચ વધન્તિ ૧૧, અથવા પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ
વધન્તિ ૧૨ । અથા ત્રિકસંયોગેન ત્રયો વિકલ્પાનાહ—‘ઉદાહુ इत्थीपच्छाकडो
य, पुरिसंपच्छाकडो य, नपुंसगपच्छाकडो य भाणियन्व’ । ‘उताहो स्त्रीपश्चात्कृ-
तश्च, पुरुषपश्चात्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च वध्नाति १, इति भणितव्यम्, एवम्

અવેદક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત છે અને કોઈ એક નપુંસકપશ્ચાત્કૃત છે કે
કયા-હસ-એર્થાપથિક કર્મ કા વંધ કરતે છે ૧, અથવા-જો એક અવેદક
જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત છે અને કિતનેક અવેદક જીવ નપુંસકપશ્ચાત્કૃત છે
તો કયા-એ-દોનો તરફ કે જીવ ઉસ-એર્થાપથિક કર્મ કા વંધ કરતે છે ?
૧૦, અથવા-કિતનેક અવેદક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત છે અને એક અવેદક
જીવ નપુંસકપશ્ચાત્કૃત છે તો કયા એ દોનો હસ-એર્થાપથિક કર્મવંધ કરતે
છે ? ૧૧, અથવા-જો અનેક અવેદક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત છે અને અનેક
હી અવેદક જીવ નપુંસકપશ્ચાત્કૃત છે તો એ દોનો હી પ્રકારકે અવેદક જીવ
એર્થાપથિક કર્મકા વંધ કરતે છે ? ૧૨, હસ-પ્રકાર સે-એ એકત્વ અને વહુત્વ
કો છેકર-દ્વિક કે સયોગ મેં ૧૨ ભંગ હોતે છે । ત્રિકસંયોગ મેં જો આઠ
વિકલ્પ હોતે છે કે-હસ પ્રકાર સે છે—‘ઉદાહુ इत्थीपच्छाकडो य, पुरिस-
पच्छाकडो य, नपुंसगपच्छाकडो य भाणियन्व’ હસ-એર્થાપથિક કર્મ
કો ‘જો અવેદક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત છે, પુરુષપશ્ચાત્કૃત છે, નપુંસકપ-

એક અવેદક એવ અને નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત હોય એવો એક એવ શું ઐર્થા-
પથિક કર્મ આધે છે ? (૧૦) અથવા-પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય એવો એક અવેદક
એવ અને નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત હોય એવો અનેક અવેદક એવો શું ઐર્થાપથિક
કર્મનો વંધ કરે છે ? (૧૧) અથવા પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય એવો અનેક અવેદક
એવો અને નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત હોય એવો એક અવેદક એવ શું ઐર્થાપથિક
કર્મ આધે છે ? (૧૨) અથવા પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય એવા અનેક અવેદક એવો
અને નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત હોય એવા અનેક અવેદક એવો શું ઐર્થાપથિક કર્મ
આધે છે ? આપરીતે એકત્વ અને વહુત્વની અપેક્ષાએ દ્વિકતા સંયોગથી ઉપર
‘મુળ ૧૨-ભંગ (વિકલ્પ) અને છે—

ત્રિક સંયોગથી જે આઠ વિકલ્પો અને છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) ઉદાહુ-इत्थी, पच्छाकडो य, पुरिसंपच्छाकडो य, नपुंसगपच्छाकडो य
भाणियन्व) અથવા જે અવેદક એવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત છે, પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત છે અને

અથવા-સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃતશ્ચ, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધનન્તિ ૨, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધનન્તિ ૩, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધનન્તિ ૪, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતશ્ચ નપુંસકપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધનન્તિ ૫, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતશ્ચ નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધનન્તિ ૬, અથવા-

આત્મકૃત હૈ વહુ બાંધતા હૈ કયા ? ૧-૧ અથવા-એક અવેદક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈ અવેદકોં મેં કોઈ એક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈ કિતનેક જીવ નપુંસકપશ્ચાત્કૃત હૈ, તો કયા યે સઘ જીવ હસ ઈર્યાપથિક કર્મ કા બંધ કરતે હૈ ? ૨-૨ અથવા-અવેદકોં મેં કોઈ એક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈ કિતનેક પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈ, ઔર કોઈ એક નપુંસકપશ્ચાત્કૃત હૈ-તો કયા ઈર્યાપથિક કર્મ કા બંધ કરતે હૈ ? ૩-૩ અથવા-અવેદક મેં કોઈ એક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈ, કિતનેક જીવ પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈ ઔર કિતનેક નપુંસકપશ્ચાત્કૃત હૈ-તો કયા યે સઘ જીવ હસ ઈર્યાપથિક કર્મ કા બંધ કરતે હૈ ? ૪-૪ અથવા-અવેદકોં મેં કિતનેક જીવ એસે હૈ જો સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈ કોઈ એક પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈ, ઔર કોઈ એક નપુંસકપશ્ચાત્કૃત હૈ-તો કયા એસે યે સઘ જીવ હસ ઈર્યાપથિક કર્મ કા બંધ કરતે હૈ ? ૫-૫ અથવા-જો અવેદકોં મેં કિતનેક એસે હૈ કિ. જિન્હોં ને પૂર્વ મેં સ્ત્રી વેદ કા વેદન કિયા હૈ, કિસી એક ને પુરુષ વેદ કા વેદન કિયા હૈ, ઔર કિતનેક ને નપુંસક વેદ કા વેદન કિયા હૈ-તો કયા યે સઘ હસ ઈર્યા

નપુંસક પશ્ચાત્કૃત છે, તે શું ઈર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૨) અથવા એક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવ, એક પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવ અને અનેક નપુંસક-પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવો શું તે કર્મનો બંધ કરે છે ? (૩) અથવા અવેદકોમાંનો કોઈ એક જીવ સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કેટલાક જીવો પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય, અને કોઈ એક જીવ નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હોય, તો શું તેઓ બધાં ઈર્યાપથિક-કર્મનો બંધ કરે છે ? (૪) અથવા અવેદકોમાંનો કોઈ એક જીવ સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કેટલાક જીવો પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય અને કેટલાક જીવો સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય તો શું તેઓ બધાં ઈર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ? (૫) અથવા અવેદકોમાંનો કેટલાક જીવો સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કોઈ એક જીવ પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય અને કોઈ એક જીવ નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હોય, તો શું તેઓ બધાં તે કર્મનો બંધ કરે છે ? (૬) અથવા અવેદકોમાંનો કેટલાક જીવો સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કોઈ એક-પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત હોય અને કેટલાક નપુંસક

સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ નપુસકપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધ્નન્તિ ૭, एवं एए छव्वीसं भंगा २६ भाणियव्वा जाव उदाहु इत्थीपच्छाकडा य, पुरिसपच्छाकडा य नपुंसगपच्छाकडा य वंधंति ८ ? ' एवं रीत्या एते सर्वे उपरिवर्णिताः पद्द्वि-
शतिः २६ भङ्गाः विकल्पाः भवन्ति यावत्-उदाहो स्त्रीपश्चात्कृताश्च पुरुषपश्चा-
त्कृताश्च नपुसकपश्चात्कृताश्च ऐर्यापथिकं कर्म वध्नन्ति ८, भगवानाह-‘गोयमा ।
इत्थीपच्छाकडो वि वंधइ ? ’ हे गौतम ! स्त्रीपश्चात्कृतोऽपि ऐर्यापथिकं कर्म

પથિક કર્મ કા વંધ કરતે હૈં ? ૬, અથવા-અવેદકોં મેં કિતનેક અવેદક
એસે જો સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈં, ઓર કિતનેક એસે હૈં જો પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈં,
કોઈ એક નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હૈં તો ક્યા યે સવ હસ એર્યાપથિક કર્મ કા
વંધ કરતે હૈં ? ૭, ‘ एवं एए छव्वीसं भंगा भाणियव्वा जाव उदाहु इ-
त्थीपच्छाकडा य, पुरिस पच्छाकडा य, नपुंसगपच्छाकडा य वंधंति ’ હસ
પ્રકાર સે યે “ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, નપુંસક પશ્ચાત્કૃતાશ્ચ ”
હસ આઠવેં ભંગ કો ધિલાને સે ૨૬ ભંગ હો જાતે હૈં । હસ આઠવેં ભંગ
કા તાત્પર્ય હસ પ્રકાર સે હૈં-અવેદકોં મેં જો કિતનેક જીવ સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત
હૈં, કિતનેક પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈં, કિતનેક નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હૈં સો ક્યા
યે સવ હસ એર્યાપથિક કર્મ કા વંધ કરતે હૈં ? હન સવ પ્રશ્નોં કે ઉત્તર
મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ઇત્થીપચ્છાકડો વિ

પશ્ચાત્કૃત હોય, તો શું તેઓ બધાં તે કર્મનો બંધ કરે છે ? (૭) અથવા
અવેદકોમાંના કેટલાક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કેટલાક હોય પુરુષ-પશ્ચાત્કૃત
હોય અને કોઈ એક હોય નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હોય, તો શું તેઓ બધાં તે
કર્મનો બંધ કરે છે ? (૮) ઇત્થીપચ્છાકડા ય, પુરિસપચ્છાકડા ય નપુંસકપચ્છ-
કડાય વંધંતિ) અથવા અવેદકોમાંના કેટલાક હોય સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કેટલાક
હોય પુરુષ પશ્ચાત્કૃત હોય અને કેટલાક હોય નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હોય, તો
શું તેઓ બધાં એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ?

(एवं एए छव्वीसं भंगा भाणियव्वा-जाव-उदाहु- इत्थी पच्छाकडा य,
पुरिसपच्छाकडा य, नपुंसगपच्छाकडा य, वंधंति) આ પ્રમાણે ત્રિક સંયોગથી
બનતા ઉપર્યુક્ત આઠ ભંગ (વિકલ્પ) બીજા ભંગો સાથે મેળવવાથી કુલ
૨૬ ભંગ બને છે. આ રીતે જે છેલ્લો ભંગ બને છે તે નીચે પ્રમાણે
સમજવો. “ અવેદકોમા કેટલાક હોય સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય, કેટલાક હોય
પુરુષ પશ્ચાત્કૃત હોય અને કેટલાક હોય નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હોય, તો શું
તેઓ બધાં એર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે ?

વધ્નાતિ, 'પુરિસપચ્છાકડો વિ વંધઈ ૨' પુરુષપશ્ચાત્કૃતોઽપિ વધ્નાતિ, ૨, 'નપુંસગપચ્છાકડો વિ વંધઈ ૩' નપુંસકપશ્ચાત્કૃતોઽપિ વધ્નાતિ ૩, 'ઈત્થી-પચ્છાકડા વિ વંધંતિ ૪, સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતા અપિ વધ્નન્તિ ૪, 'પુરિસપચ્છાકડા વિ વંધંતિ ૫, પુરુષપશ્ચાત્કૃતા અપિ વધ્નન્તિ ૫, 'નપુંસગપચ્છાકડા વિ વંધંતિ ૬, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતા અપિ વધ્નન્તિ ૬, અથવા ઈત્થીપચ્છાકડો ય પુરિસપચ્છાકડો ય વંધઈ ૭, અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતશ્ચ વધ્નાતિ ૭, एवं

बंधइ' (१) जो अवेदक जीव स्त्रीपश्चात्कृत होता है वह भी इस ऐर्यापथिक कर्मका बंध करता है 'पुरिसपच्छाकडो वि बंधइ' (२) जो पुरुषपश्चात्कृत होता है वह भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करता है, 'नपुंसगपच्छाकडो वि बंधइ ३' और जो नपुंसकपश्चात्कृत होता है वह भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करता है 'इत्थीपच्छाकडा वि वंधंति ४' जो जीव-अवेदक जीव स्त्रीपश्चात्कृत होते हैं वे भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं। 'पुरिस पच्छाकडा वि वंधंति ५' जो अवेदक जीव पुरुषपश्चात्कृत होते हैं वे भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं। 'नपुंसग पच्छाकडा वि वंधंति ६' जो अवेदक जीव नपुंसक पश्चात्कृत होते हैं वे भी ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं। 'अहवा-इत्थी पच्छाकडो य, पुरिसपच्छाकडो य वंधइ ७' अथवा जो अवेदक जीव स्त्रीपश्चात्कृत होता है तथा पुरुषपश्चात्कृत होता है वह भी ऐर्यापथिक

હવે ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે “ગોચમા !” હે ગૌતમ ! (ઈત્થીપચ્છાકડો વિ વંધઈ) (૧) જે અવેદક જીવ સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય છે તે પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૨) પુરિસપચ્છાકડો વિ વંધઈ) પુરુષ પશ્ચાત્કૃત જીવ પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૩) “નપુસગપચ્છાકડો વિ વંધઈ” નપુંસક પશ્ચાત્કૃત જીવ પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૪) “ઈત્થી પચ્છાકડા વિ વધતિ” સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવો પણ આ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૫) પુરિસ પચ્છાકડા વિ વંધંતિ” પુરુષ પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવો પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૬) “નપુસગપચ્છાકડા વિ વંધતિ” નપુસક પશ્ચાત્કૃત અવેદક જીવો પણ ઐર્યાપથિક બંધ કરે છે (૭) “અહવા-ઈત્થી પચ્છાકડો ય, પુરિસ પચ્છાકડો ય વંધઈ” જે અવેદક જીવ સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય છે તથા પુરુષ પશ્ચાત્કૃત હોય છે, તે પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. “एव ए

एए चेव छव्वीसं भंगा भाणियव्वा ' एवमुक्तीत्या एते चैव सर्वे - षड्विंशतिः
 भङ्गाः विकल्पाः भणितव्याः । ' जाव अहवा इत्थीपच्छाकडा य, पुरिसपच्छा-
 कडा य, नपुंसगपच्छाकडा य वंधंति ' यावत् अथवा स्त्रीपश्चात्कृताश्च पुरुषपश्चा-
 त्कृतश्च नपुंसकपश्चात्कृतश्च वध्नन्ति, एवं षड्विंशतितमो भङ्गः २६ । यावत्पदे-
 कथिताः मध्यगताः शेषाः अष्टादशभङ्गाः प्रदर्श्यन्ते, तथाहि - यावत्पदेन-अथवा
 स्त्रीपश्चात्कृताश्च पुरुषपश्चात्कृताश्च वध्नन्ति २६, अथवा स्त्रीपश्चात्कृतश्च पुरुषप-
 श्चात्कृताश्च वध्नन्ति ८, स्त्रीपश्चात्कृतश्च पुरुषपश्चात्कृतश्च वध्नन्ति ९,
 अथवा स्त्रीपश्चात्कृताश्च पुरुषपश्चात्कृताश्च वध्नन्ति १०, अथवा स्त्रीपश्चात्कृतश्च

કર્મ કો બંધ કરતા હોય છે । ' એવં એએ ચેવ છવ્વીસં ભંગાં ભાણિયવ્વા ' હાલ
 તરહ સે યે હી ૨૬ ભંગ કહેનાં ચાહિયે । ' જાવ અહવાં ઇત્થીપચ્છાકડા
 ય, પુરિસપચ્છાકડા ય, નપુસંગપચ્છાકડા ય વંધંતિ ' યાવત્ શબ્દ સે
 યહાં યે અવશિષ્ટ ભંગ ગ્રહીતે હુએ હૈં-જો અવેદક જીવ કિતનેક સ્ત્રીપ-
 શ્ચાત્કૃત હોતે હૈં । ઓર કિતનેક પુરુષપશ્ચાત્કૃત હોતે હૈં વે ઈર્થાપથિક
 કર્મ કો બંધ કરતે હૈં ૮, અથવા-इनमें जो कोई एक स्त्रीपश्चात्कृत हो
 तथा कितनेक पुरुषपश्चात्कृत हों-तो ये सब भी ऐर्यापथिक कर्म का
 बंध करते हैं ९, अथवा-इनमें कितनेक स्त्रीपश्चात्कृत हों, कितनेक
 पुरुषपश्चात्कृत हों-तो वे भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं १०;
 अथवा इनमें कोई एक स्त्रीपश्चात्कृत हो, कोई एक नपुंसकपश्चात्कृत
 हो-तो ऐसा जीव भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करता है ११, अथवा

‘ચેવ છવ્વીસં ભંગાં ભાણિયવ્વા’ આ પ્રમાણે એજ ૨૬ વિકલ્પો કહેવા જોઇએ.

‘ જાવ અહવાં ઇત્થી પચ્છાકડા ય, પરિસપુચ્છાકડા ય, નપુસંગપચ્છા-
 કડાય વંધંતિ ’ આ સૂત્રમાં આવતા ‘ જાવ. (યાવત્) પદથી નીચેના ભંગો
 થકણ કિરવામાં આવ્યા છે (૮) કેટલાક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય અને કોઈ એક
 પુરુષ પશ્ચાત્કૃત હોય એવા અવેદક હોવા પછી ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કરે
 છે. (૯) અથવા કોઈ એક સ્ત્રી-પશ્ચાત્કૃત હોય અને કેટલાક પુરુષ પશ્ચાત્કૃત
 હોય એવા અવેદક હોવા પછી ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૧૦) અથવા
 કેટલાક સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હોય અને કેટલાક પુરુષ પશ્ચાત્કૃત હોય એવા હોવા
 પછી ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૧૧) અથવા કોઈ એક સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત
 હોય અને કોઈ એક નપુસંગ પશ્ચાત્કૃત હોય હોય, તો તે પછી ઐર્થા-

નપુંસકપદ્ધાત્કૃતશ્ચ વધ્નાતિ ૧૧, અથવા સ્ત્રીપદ્ધાત્કૃતશ્ચ નપુંસકપદ્ધાત્કૃતાશ્ચ વધ્નન્તિ ૧૨, અથવા સ્ત્રીપદ્ધાત્કૃતાશ્ચ નપુંસકપદ્ધાત્કૃતશ્ચ વધ્નન્તિ ૧૩, અથવા સ્ત્રીપદ્ધાત્કૃતાશ્ચ નપુંસકપદ્ધાત્કૃતાશ્ચ ઐર્યાપથિક કર્મ વધ્નન્તિ ૧૪, અથવા પુરુષપદ્ધાત્કૃતશ્ચ નપુંસકપદ્ધાત્કૃતશ્ચ વધ્નાતિ ૧૫, इत्येवं पूर्वपक्षोक्ताः सर्वे षोडशादारभ्य पञ्चविंशतिभङ्गपर्यन्तं संग्राह्याः, अन्तिममाह-अथवा स्त्रीपदधातुक-
ताश्च पुरुषपदधातुकताश्च नपुंसकपदधातुकताश्च ऐर्यापथिकं कर्म वध्नन्ति २६ ।
इत्याशयः, सर्वे षड्विंशतिः भवन्ति ।

-इनमें कोईएक जीव स्त्रीपदधातुकन हो और कितनेक नपुंसकपदधा-
तुकत हो तो वह भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करता है १२, अथवा
इनमें कितनेक जीव स्त्रीपदधातुकत हो और कोई एक नपुंसकपदधातुकत
हो तो वे भी इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं १३, अथवा-इनमें
कितनेक स्त्रीपदधातुकत हों, और कितनेक नपुंसकपदधातुकन हों तो वे भी
इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करते हैं, वा अथवा-इनमें कोई एक जीव
पुरुषपदधातुकत हो और कोई एक नपुंसकपदधातुकत हो-तो ऐसा जीव
भी इस ऐर्यापथिक कर्मका बंध करता है १५, इस प्रकार से पूर्वपक्षमें
कहे गये सर्व पद यहां ग्रहण करना चाहिये-अन्तिम भंग तक ये सब
भंग २६ होते हैं-सो अब अन्तिम पद २६वां 'अथवा-स्त्रीपदधातुकताश्च,
पुरुषपदधातुकताश्च, नपुंसकपदधातुकताश्च' यह त्रिक संगोगवाला है ।

अब सूत्रकार इस ऐर्यापथिक कर्म के बन्धन की जालजय

પથિક કર્મનો બંધ કરે છે (૧૨) અથવા કેટલાક સ્ત્રીપદધાતુક જીવો હોય
અને કોઈ એક નપુસક પદધાતુક જીવ હોય, તો તે પણ ઐર્યાપથિક બંધ
કરે છે (૧૩) અથવા કોઈ એક જીવ સ્ત્રીપદધાતુક હોય, અને કેટલાક જીવો
નપુંસક પદધાતુક હોય, તો તે પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૧૪)
અથવા કેટલાક સ્ત્રીપદધાતુક જીવો હોય અને કેટલાક નપુંસક પદધાતુક
જીવો હોય, તો તેઓ પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે. (૧૫) અથવા
તેઓમાંથી કોઈ એક જીવ નપુસક પદધાતુક હોય તો એવો જીવ પણ આ
ઐર્યાપથિક બંધ કરે છે. આ રીતે બાકીના ૧૧ ભગ પણ પૂર્વપક્ષમાં (પ્રથમ
સૂત્રમાં) કહ્યા પ્રમાણે જ ગ્રહણ કરવા જોઈએ, આ રીતે કુલ ૨૬ ભગ બનશે
છેલ્લો (૨૬ મો) ત્રિક સંયોગવાળો આ પ્રમાણે છે-“ અથવા સ્ત્રીપદધાતુકતાશ્ચ,
પુરુષપદધાતુકતાશ્ચ નપુસકપદધાતુકતાશ્ચ ” અવેદકોમાંના કેટલાક જીવો સ્ત્રી
પદધાતુક હોય, કેટલાક જીવો પુરુષ પદધાતુક હોય અને કેટલાક નપુસક
પદધાતુક હોય, તો તેઓ બધા પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે.

પદ્મચાત્ક્રુતે ૨૬ પદ્વિંશતિભક્તકોષ્ટકમ્ ।

અકસંયોગિનઃ પદ્મભક્તાઃ ૬

સ્ત્રી ૧, પુરુષઃ ૨, નપુંસકમ્ ૩, } ૬
સ્ત્રિયઃ ૪, પુરુષાઃ ૫, નપુંસકાનિ ૬

દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશ ભક્તાઃ ૧૨, તત્ર—

સ્ત્રીપુરુષયોગે ચત્વારો ભક્તાઃ ૪

સ્ત્રી, પુરુષઃ ૧ । સ્ત્રી, પુરુષાઃ ૨ । } ૪
સ્ત્રિયઃ, પુરુષઃ ૩ । સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ ૪

અવં-સ્ત્રીનપુંસકયોગે ચત્વારો ભક્તાઃ ૪

સ્ત્રી, નપુંસકમ્ ૧ । સ્ત્રીનપુંસકાનિ ૨ । } ૪
સ્ત્રિય, નપુંસમ્ ૩ । સ્ત્રિયઃ, નપુંસકાનિ ૪

અવં પુરુષ-નપુંસકયોગેઽપિ ચત્વારો ભક્તાઃ ૪

પુરુષઃ, નપુંસકમ્ ૧ । પુરુષઃ, નપુંસકાનિ ૨ । } ૪
પુરુષાઃ, નપુંસકમ્ ૩ । પુરુષાઃ, નપુંસકાનિ ૪ ।

અતે દ્વિકસંયોગે દ્વાદશભક્તાઃ — ૧૨

ત્રિકસંયોગેઽષ્ટૌભક્તાઃ ૮

સ્ત્રી, પુરુષઃ, નપુંસકમ્ ૧

સ્ત્રી, પુરુષઃ, નપુંસકાનિ ૨

સ્ત્રી, પુરુષાઃ, નપુંસકમ્ ૩

સ્ત્રી, પુરુષાઃ, નપુંસકાનિ ૪

સ્ત્રિયઃ, પુરુષઃ, નપુંસકમ્ ૫

સ્ત્રિયઃ, પુરુષઃ, નપુંસકાનિ ૬

સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ, નપુંસકમ્ ૭

સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ, નપુંસકાનિ ૮

અકસંયોગે ષટ્ ૬, દ્વિકસંયોગે દ્વાદશ ૧૨

ત્રિકસંયોગે ષાષ્ઠૌ ૮ । સર્વસંમેલને

જાતાઃ પદ્વિંશતિર્ભક્તાઃ । ૨૬ ।

અથ ઐર્યાપથિક કર્મવન્ધનમેવ અતીતાદિકાલત્રયેણ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘તં ભતે ! કિં વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ ?’ હે ભદન્ત ! તત્ ઐર્યાપથિક કર્મ કિં વદ્ધવાન્, વન્નાતિ,

કો અપેક્ષા સે પ્રરૂપણા કરતે હૈં—હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુ સે એસા પૂછા હૈ ‘તં ભતે ! કિં વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ’ હે ભદન્ત ! હસ ઐર્યાપથિક કર્મ કો પહિલે—ભૂતકાલ મેં કયા કિસી જીવ ને વાંધા હૈ ? વર્તમાન મેં વહ હસે વાંધતા હૈ ? ભવિષ્યત્કાલ મેં કયા વહ હસે વાંધેગા ? હસ પ્રકાર કા યહ પહિલા વિકલ્પ હૈ—હસી તરહ સે સાન વિકલ્પ ઓર હૈં—જો હસ પ્રકાર સે હૈં—‘વંધી, વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ’ ૨ કિસી જીવ ને કયા હસે

હવે સૂત્રકાર આ ઐર્યાપથિક કર્મ, બંધનની ત્રણે કાળની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરે છે ગૌતમ સ્વામીને। પ્રશ્ન—“ તં ભતે ! કિં વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ ? ” હે ભદન્ત ! આ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ શું ભૂતકાળમાં કોઈ હવે બાંધે છે ? વર્તમાનકાળમાં તે તેને બાંધે છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં શું તે તેને બાંધશે ? આ પ્રમાણે પહેલો ભંગ છે. બીજા સાત ભંગ (વિકલ્પ) નીચે પ્રમાણે છે—“ વંધી, વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ” (૨) કોઈ હવે પહેલાં શું તે કર્મનો

મન્ત્સ્યતિ ઇતિ પ્રથમો વિકલ્પઃ, એવમન્યાન્ સપ્ત વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયતિ—
 ‘વંધી, વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ૨’ કિં વા વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૨, ‘વંધી,
 ન વંધઈ, વંધિસ્સઈ ૩’ કિં વા વદ્ધવાન્ ન વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ચ ૩, ‘વંધી, ન
 વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ૪, કિંવા વદ્ધવાન્ ન વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૪, ‘ન વંધી, વંધઈ,
 વંધિસ્સઈ ૫’ કિં વા ન વદ્ધવાન્, અપિ તુ વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ૫, ‘ન વંધી, વંધઈ,
 ન વંધિસ્સઈ ૬’ કિં વા ન વદ્ધવાન્, અપિ તુ વધ્નાતિ, ન વા મન્ત્સ્યતિ ૬, ‘ન વંધી
 ન વંધઈ, વંધિસ્સઈ ૭’ કિં વા ન વદ્ધવાન્, ન વા વધ્નાતિ, કિન્તુ મન્ત્સ્યતિ ૭,
 ‘ન વંધી, ન વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ૮’ ? કિં વા ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, ન વા

પહિલે વાંધા હૈ, હસે કયા વહ વર્તમાન મેં વાંધતા હૈ, ભવિષ્યત્ મેં કયા
 વહ હસે નહીં વાંધેગા ? ૨ ‘વંધી, ન વંધઈ, વંધિસ્સઈ ૩’ કિસી જીવ ને
 ભૂતકાલ મેં કયા હસે વાંધા હૈ ? વર્તમાન મેં વહ હસે નહીં વાંધતા હૈ ?
 ભવિષ્યત્ કાલ મેં કયા વહ હસે વાંધેગા ? ૩ ‘વંધી, ન વંધઈ ન વંધિસ્સઈ ૪’
 ભૂતકાલ મેં કિસી જીવ ને કયા હસે વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હસે નહીં
 વાંધતા હૈ ? ઓર ભવિષ્યત્કાલ મેં કયા વહ હસે નહીં વાંધેગા ૪,
 ‘ન વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ ૫’ કયા ભૂત કાલ મેં હસે કિસી જીવ ને
 નહીં વાંધા હૈ ? વર્તમાન મેં વહ કયા હસે વાંધતા હૈ ? ઓર ભવિષ્યત્ મેં
 કયા વહ હસે વાંધેગા ? ૫ ‘ન વંધી, વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ૬’ ભૂતકાલ
 મેં હસે કયા કિસી જીવ ને નહીં વાંધા હૈ ? વર્તમાન મેં વહ વાંધતા હૈ ?
 ભવિષ્યત્ મેં વહ હસે નહીં વાંધેગા કયા ? ૬ ‘ન વંધી, ન વંધઈ વંધિસ્સઈ
 ૭’ ભૂતકાલ મેં હસે કિસી જીવને નહીં વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં
 વહ હસે નહીં વાંધતા હૈ, ભવિષ્યત્ મેં વહ હસે વાંધેગા ? ૭ અથવા
 -- ‘ન વંધી, ન વંધઈ ન વંધિસ્સઈ ૮’ ન હસે કિસી ને પહિલે વાંધા

બંધ બાંધે. છે, વર્તમાનમાં શું તે તેને બાંધે છે, ભવિષ્યમાં શું તે તેને
 નહીં બાંધે ? (૩) “વંધી, ન વંધઈ, વંધિસ્સઈ” કોઈ એવે ભૂતકાળમાં તે
 કર્મનો બંધ બાંધે. હોય, વર્તમાનમાં બાંધતો ન હોય અને ભવિષ્યમાં
 બાંધવાનો હોય એવું બને છે ખરું ? (૪) “વંધી, ન વંધઈ ન વંધિસ્સઈ” કોઈ
 એવે ભૂતકાળમાં તે કર્મનો બંધ બાંધે છે, વર્તમાનમાં બાંધતો નથી અને
 ભવિષ્યમાં બાંધશે નહીં, એવું બને છે ખરું ? (૫) “ન વંધી, ન વંધઈ, ન
 વંધિસ્સઈ” શું ભૂતકાળમાં કોઈ એવે તેને બાંધે નથી ? શું વર્તમાનમાં તે
 તેને બાંધે છે ? શું ભવિષ્યમાં તે તેને બાંધશે ? (૬) ન વંધી, વંધઈ, ન
 વંધિસ્સઈ” શું ભૂતકાળમાં તે બંધ કોઈ એવે બાંધે નથી ? વર્તમાનમાં
 શું એજ એવું તેને બાંધે છે ? અને શું ભવિષ્યમાં તે તેને નહીં બાંધે ?

મન્તસ્યતિ ૮^૧ મગવાનાહ-‘ગોયમા ! મવાગરિસં પહુચ્ચ અત્યેગહ્ણ વંધી, વંધહ, વંધિસ્સહ’ હે ગૌતમ ! મવાકર્ષે પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય મવાકર્ષાપેક્ષયા इत्यर्थः અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ત્ એર્યાપથિકં કર્મ વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ચ મવે અનેક મવે ઉપશમાદિશ્રેણિપ્રાપ્તયા આકર્ષઃ-એર્યાપથિકકર્માણુપુદ્ગલાનાં ગ્રહણં મવાકર્ષઃ કથ્યતે, તદપેક્ષયા ‘અત્યેગહ્ણ વંધી, વંધહ, ન વંધિસ્સહ’ અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ત્ એર્યાપથિક કર્મ વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, કિન્તુ ન મન્તસ્યતિ^૨, ‘અવં તં ચેવ સવ્વં જાવ અત્યેગહ્ણ ન વંધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ, અવં રીત્યા તદેવ પૂર્વપક્ષોક્તં સવ્વં યાવત્-અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ત્ વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ^૩, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્

હૈ ? ન હસે વહ વાંધતા હૈ ઓર ન હસે વહ વાંધેગા ? ૮, હસ પ્રકાર સે યે આઠ વિકલ્પ હૈં । હસકે ઉત્તર મેં મગવાન્ કહતે હૈં-‘ગોય-મા ! મવાગરિસં પહુચ્ચ અત્યેગહ્ણ વંધી, વંધહ, વંધિસ્સહ’ હે ગૌતમ ! મવાકર્ષકો આશ્રિક કરકે-અર્થાત્ મવાકર્ષ કી અપેક્ષા લેકર કે કિસી એક જીવ ને એર્યાપથિક કર્મ કો વાંધા હૈ, વહ વાંધતા હૈ ઓર વહ વાંધે-ગા । અનેક મવોં મેં ઉપશમશ્રેણી આદિ કીપ્રાપ્તિ સે એર્યાપથિક કર્મ પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ કરના હસકા નામ મવાકર્ષ હૈ । હસ મવાકર્ષ કી અપેક્ષા સે જિસ કિસી એક જીવને પહિલે એર્યાપથિક કર્મ કો વાંધા હૈ, વહી હસ વર્તમાન મેં વાંધતા હૈ, આગે વહ હસે વાંધેગા, યહ પ્રથમ વિકલ્પ હૈ । ‘અવં તં ચેવ સવ્વંજાવ અત્યેગહ્ણ ન વંધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ’ હસી તરહ સે પૂર્વપક્ષોક્ત વીચ કે અન્ય છહ વિકલ્પોં કે સંવન્ધ મેં મી લગા-

(૭) “ ન વંધી, ન વંધહ, વંધિસ્સહ ” શુ ભૂતકાળમાં તે બંધ કોઈ એ બાંધે નથી ? શુ એજ એવ વર્તમાનમાં તેને બાંધતો નથી ? શુ તે ભવિ-ષ્યમાં તેને બાંધશે ? (૮) (ન વંધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ) શુ ભૂતકાળમાં કોઈ એવે તે બંધ બાંધે નથી, વર્તમાનમાં બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં એ એવ તેને બાંધશે પણ નહીં ? આ પ્રમાણે આઠ પ્રશ્નરૂપ વિકલ્પો છે.

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-“ ગોયમા ! મવાગરિસં પહુચ્ચ અત્યેગહ્ણ વંધી, વંધહ, વંધિસ્સહ ” હે ગૌતમ ! ભવાકર્ષની અપેક્ષાએ કોઈ એક એવે ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધ્યું છે, તે બાંધે છે અને તે બાંધશે. (અનેક ભવોમાં ઉપશમશ્રેણી આદિની પ્રાપ્તિથી ઐર્યાપથિક કર્મપુદ્ગલોને શ્રદ્ધા કરવા તેનું નામ ભવાકર્ષ છે) આ ભવાકર્ષની અપેક્ષાએ જે કોઈ એવે પહેલા ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધ્યું હોય છે, એજ એવ વર્તમાનમાં પણ તેને બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં પણ બાંધશે. આ પહેલો વિકલ્પ છે. (અવં તં ચેવ સવ્વં જાવ અત્યેગહ્ણ ન વંધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ ” એજ પ્રમાણે પ્રશ્ન

વદ્ધવાન્ ન વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ૪, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ ન વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ૫, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ ન વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ૬, અસ્ત્યેકકઃ ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, અપિ તુ મન્તસ્યતિ ૭, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, ન વા મન્તસ્યતિ ૮, इति भावः । अत्रोदं बोध्यम्—प्रथमविकल्पोक्तः कश्चि-
ज्जीवः पूर्वभवे उपशान्तमोहत्वे सति ऐर्यापथिकं कर्म वद्ववान्, वर्तमानभवे
चोपशान्तमोहत्वे वध्नाति, भाविभवे चोपशान्तमोहावस्थायाम् मन्तस्यति, इति
प्रथमो विकल्पः १। द्वितीयः पुनर्यः पूर्वस्मिन् भवे उपशान्तमोहत्वं लब्धवान्,
वर्तमानभवे च क्षीणमोहत्वं प्राप्तः स पूर्वं वद्ववान्, वर्तमाने च वध्नाति, शैलेश्य-
वस्थायां पुनर्न मन्तस्यति २, तृतीयस्तु पूर्वजन्मनि उपशान्तमोहत्वे वद्ववान्, उप-
शान्तमोहात् प्रच्युतो न वध्नाति, अनागते चोपशान्तमोहत्वं यदा प्रतिपत्स्यते

लेना चाहिये—यहां तक कि कोई एक जीव ऐर्यापथिक कर्म न भूतकाल
में बांधा है न वर्तमान में बांधता है और न भविष्यत्काल में बांधेगा ८।
यहां पहले और आठवें भंग का ग्रहण किया है,—शेष बीच के छह भंग
प्रश्न वाक्य से समझ लेना चाहिये—अतएव टीकाकार ने ‘एवं तं चेव
सर्वं जाव ऐसा कहा है अब वे आठों भंग यहां दिखलाये जाते हैं—भूत-
काल में जिस किसी जीव ने ऐर्यापथिक कर्म को बांधा है, वह वर्तमान
में इसे बांधता है, आगे भी बांधेगा १, कोई एक जीव ऐसा है कि
जिसने पहिले ऐर्यापथिक कर्म का बंध किया होता है, वर्तमान में वह
उसका बंध करता है और आगे वह उसका बन्ध नहीं रहेगा २, कोई
एक जीव होता है जिसने पहिले इसका बंध किया है, पर वर्तमान काल
में वह उसका बंध नहीं करता और भविष्यत् में वह उसका बंध करेगा

સૂત્રોમા બતાવ્યા પ્રમાણે બીજાં વિકલ્પો પણ સમજી લેવા. આઠમો વિકલ્પ
આ પ્રમાણે સમજવો:—“ કોઈ એક જીવે ઐર્યાપથિક કર્મ ભૂતકાળમાં બાંધ્યું
નથી, વર્તમાનમાં બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ બાંધશે નહીં. ” અહીં
પહેલો અને આઠમો વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો છે બાકીના છ વિકલ્પો પ્રશ્ન
વાક્ય ઉપરથી સમજી લેવાના છે, તેથી જ સૂત્રકારે “ एवं તં ચેવ સર્વ ”
એજ પ્રમાણે બાકીનું સમસ્ત કથન સમજવું, એમ કહ્યું છે હવે તે આઠ
વિકલ્પ નીચે આપવામાં આવે છે—

(૧) ભૂતકાળમાં જે જીવે ઐર્યાપથિક કર્મ બાંધ્યું છે તે વર્તમાનમાં પણ
તેને બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં પણ બાંધશે (૨) જે જીવે ભૂતકાળમાં ઐર્યા-
પથિક કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, તે વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરે છે અને
ભવિષ્યમાં તેનો બંધ નહીં કરે. (૩) જે જીવે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો

તદા મન્તસ્યતિ ૩, ચતુર્થઃ પુનઃ શૈલેશીપૂર્વકાલે વદ્ધવાન્, શૈલેશ્યવસ્થાયાં ચ ન વધ્નાતિ, ન ચ મન્તસ્યતિ ૪ । પશ્ચમસ્તુ પૂર્વજન્મનિ ઉપશાન્તમોહત્વસ્યાલબ્ધત્વાત્ ન વદ્ધવાન્, ઇદાનીં ચ તલ્લબ્ધત્વાત્ વધ્નાતિ, પુનરપિ મધિષ્યત્કાલે ઉત્તશાન્ત-મોહાદ્યવસ્થાયાં મન્તસ્યતીતિ ૫ । પૃષ્ઠસ્તુ પૂર્વમવે ક્ષીણમોહત્વસ્યાલબ્ધત્વે ન વદ્ધવાન્, ઇદાનીન્તુ ક્ષીણમોહત્વસ્ય લબ્ધત્વાત્ વધ્નાતિ, શૈલેશ્યવસ્થાયાં ન પુનર્મન્તસ્યતિ ઇતિ પૃષ્ઠ ૬ । સપ્તમસ્તુ મવ્યસ્ય મવતિ, સદિ અનાદૌ કાલે ન વદ્ધવાન્, અધુનાઽપિ ન વધ્નાતિ, કાલાન્તરે પુનર્માવિનિ મન્તસ્યતીતિ ૭ । અષ્ટમસ્તુ અમવ્યસ્ય મવતિ, સ હિ પૂર્વમપિ ઇર્યાપથિકં કર્મ ન વદ્ધવાન્, ન ચાધુના વધ્નાતિ, ન વા માવિનિ કાલે મન્તસ્યતીતિ ૮, માવઃ । અથ ચ ' ગઢ્ઢનાગરિસં પઢ્ઢચ્ચ અત્થેગઈય વંધી,

૩, કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ પૂર્વ મેં ઇસકા વંધ કિયા હૈ, વર્ત-
માન મેં ઇસે નહીં વાંધતા હૈ, ઓર મધિષ્યત્ મેં મી વહ ઇસે નહીં વાંધેગા
૪ । કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ જિસને પૂર્વકાલ મેં ઇસકા વંધ
નહીં કિયા હૈ, વર્તમાન મેં ઇસકા વંધ કરતા હૈ ઓર મધિષ્યત્ મેં મી
વહ ઇસકા વંધ કરેગા ૫ । કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ જિસને
ભૂતકાલ મેં ઇસકા વંધ નહીં કિયા, વર્તમાન મેં વંધ કરતા હૈ ઓર
મધિષ્યત્ મેં વહ ઇસકા વંધ નહીં કરેગા ૬ । કિસી જીવ ને ભૂતકાલ
મેં ઇસકા વંધ નહીં કિયા હૈ ઓર વર્તમાન મેં નહીં કરતા હૈ કિન્તુ
મધિષ્યત્ મેં કરેગા ૭ । કોઈ જીવ એસા હોતા હૈ કિ ઇસકા વંધન ભૂત-
કાલ મેં કિયા હૈ, ન વર્તમાન મેં કરતા હૈ ઓર ન મધિષ્યત્કાલ મેં કરે-
ગા ૮ । યે આઠભંગ હોતે હૈ ।

છે, તે જીવ વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં તે તેનો
બંધ કરશે. (૪) કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો
બંધ કર્યો છે, પણ વર્તમાનમાં કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં.
(૫) કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો નથી,
વર્તમાનકાળમાં એજ જીવ તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો
બંધ કરશે. (૬) કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો
બંધ કર્યો નથી, વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરે છે પણ ભવિષ્યમાં તેનો બંધ કરશે
નહીં. (૭) કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે જે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કરતો
નથી, વર્તમાનમાં પણ કરતો નથી પણ ભવિષ્યમાં તેનો બંધ કરશે. (૮) કોઈ
એક જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો નથી, વર્તમા-
નમાં પણ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં.

ऐर्यापथिककर्म के बन्ध का तीनों काल संबन्धी कोष्टक

	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
१	किया	करता है	करेगा
२	किया	करता है	नहीं करेगा
३	किया	नहीं करता है	करेगा
४	किया	नहीं करता है	नहीं करेगा
५	नहीं किया	करता है	करेगा
६	नहीं किया	करता है	नहीं करेगा
७	नहीं किया	नहीं करता है	करेगा
८	नहीं किया	नहीं करता है	नहीं करेगा

इन सव विकल्पों का सारांश इस प्रकार से है—प्रथम विकल्प में जो कहा गया है—सो वहाँ ऐसा समझना चाहिये—कि कोई एक ऐसा अवेदक जीव कि जिसका पूर्वभव में मोह उपशान्त हो गया था, उसने ऐर्यापथिक कर्म का बंध उस समय वहाँ किया था—और अब वर्तमान

ऐर्यापथिक कर्मबंधना त्रये काण संबन्धी कोष्ठो—

વિકલ્પનો ક્રમ	ભૂતકાળ	વર્તમાનકાળ	ભવિષ્યકાળ
૧	કર્યો છે	કરે છે	કરશે
૨	કર્યો છે	કરે છે	નહીં કરે
૩	કર્યો છે	કરતો નથી	કરશે
૪	કર્યો છે	કરતો નથી	નહીં કરે
૫	નથી કર્યો	કરે છે	કરશે
૬	નથી કર્યો	કરે છે	નહીં કરે
૭	નથી કર્યો	કરતો નથી	કરશે
૮	નથી કર્યો	કરતો નથી	નહીં કરે

આ બધાં વિકલ્પોનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—પહેલા વિકલ્પમાં જે જે વાત કહેવામાં આવી છે તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—કોઈ એક અવેદક જીવ કે જેનો પૂર્વભવમાં મોહ ઉપશાંત થઈ ગયો હતો તેણે તે મમત્તે ત્યાં ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હતો, અને વર્તમાનકાળે પણ જો તેની અંદર

ભવમેં મોહકી ઉપશાન્તતા ઉસમેં હૈ, અતઃ હસસે વહ હસ સમય મોહ ઉસકા બંધ કર રહા હૈ તથા ભાવિભવ મેં મોહ કી ઉપશાન્તતા હોને પર હસકા બંધ કરેગા ૧, પૂર્વભવ મેં કિસી અવેદક જીવ ને ૧૧વે ગુણસ્થાન મોહ કી ઉપશાન્ત અવસ્થા મેં પ્રાપ્તક્રિયા સો વહાં ઉસને ઉસ સમય ઐર્થાપથિક કર્મ કા બંધ ક્રિયા, અથ વહી જીવ વર્તમાનભવ મેં ૧૨ વે ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન કો પ્રાપ્ત કરકે મોહ કી ક્ષીણતાવાલા બન રહા હૈ-એસી સ્થિતિ મેં વહ વર્તમાન મેં મોહ ઐર્થાપથિક કર્મ કા બંધ કર રહા હૈ-પર અથ યહ અવેદક શૈલેશી અવસ્થા મેં આરુઢ હો જાવેગા તથા હસે વહ નહીં બાંધેગા-હસ પ્રકાર સે યહ દ્વિતીયવિકલ્પ કા સ્પષ્ટાર્થ હૈ-તૃતીય વિકલ્પ મેં એસા સમજાયા ગયા હૈ-કિસી અવેદક જીવને પૂર્વભવ મેં મોહ કે ઉપશાન્ત હોને પર હસ કાંપરાગિક કર્મ કા બંધ ક્રિયા થા, પર જવ વહ ઉસ ૧૧ વે ગુણસ્થાન સે પતિત હો ગયા-તથા વહ હસ વર્તમાન સમય મેં ઉસકા બંધ નહીં કરતા હૈ, ઓર જવ વહ ભવિષ્યત્ કાલ મેં ઉપશાન્ત મોહવાલા હોગા-તો હસ કા બંધ કરલેગા ૩, ચતુર્થ વિકલ્પ મેં એસા સમજાયા ગયા હૈ-કિ અવેદક જીવ જવનક શૈલેશી અવસ્થાવાલા નહીં થા-તથાતક હસકે પહિલે ઉસને ઐર્થાપથિક કર્મ

મોહની ઉપશાન્તતા હોય, તો તે વર્તમાન સમયે પણ તેનો બંધ કરતો હોય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ મોહની ઉપશાન્તતા રહે તો ત્યારે પણ તે તેનો બંધ કરશે.

બીજા વિકલ્પનો ભાવાર્થ—પૂર્વભવમાં કોઈ અવેદક જીવે મોહની ઉપશાન્ત અવસ્થામાં ૧૧ માં ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તો ત્યારે તેણે ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, હવે એજ જીવ વર્તમાનભવમાં ૧૨ માં ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને મોહની ક્ષીણતાવાળો બન્યો રહ્યો છે-એવી સ્થિતિમાં વર્તમાનમાં પણ તે ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે પણ જ્યારે એજ જીવ ભવિષ્યમાં શૈલેશી અવસ્થાએ પહોંચી જશે, ત્યારે તે ઐર્થાપથિક કર્મ બાંધશે નહીં.

ત્રીજા વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ—કોઈ અવેદક જીવે પૂર્વભવમાં મોહ ઉપશાન્ત થઈ જવાથી ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હતો, પણ તે ૧૧ માં ગુણસ્થાનેથી નીચે ઉતરી જવાને લીધે વર્તમાનકાળે તેનો બંધ કરતો નથી, અને જો તે ભવિષ્યકાળમાં ઉપશાન્ત મોહવાળો થશે તો તે તેનો બંધ કરશે.

ચોથા વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ—અવેદક જીવ જ્યાં સુધી શૈલેશી અવસ્થાવાળો થયો ન હતો ત્યાં સુધી તેણે ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હતો, શૈલેશી

કા વંધ ક્રિયા થા-શૈલેશી અવસ્થા મેં આજાને પર અવ વહ ફસકા વંધ નહીં કરતા હૈ ન અવ વહ આગે મી ફસકા વંધ કરેગા, પંચમવિકલ્પમેં એસા સમજાયા ગયા હૈ-કિ પૂર્વભવ મેં કિસી અવેદક જીવ કો મોહકી ઉપશાન્તતા પ્રાપ્ત નહીં હો સકી અતઃ ઉસ સમય ઐર્યાપથિક કર્મ કા વંધ નહીં હો સકા, અવ ફસ ભવ મેં ઉસી જીવ કા ફસ ઉપશાન્ત મોહ-ત્વ કી પ્રાપ્તિ હો ગઈ હૈ-સો ઉસકે ઐર્યાપથિક કર્મ કા વંધ હો રહા હૈ તથા ભવિષ્યત્ કાલ મેં મી વહ મોહ કી ઉપશાન્તતા મેં ફસકા વંધ કરને વાલા હોગા ૫, છટે વિકલ્પ મેં એસા સમજાયા ગયા હૈ-કિ કિસી અવેદક જીવ કો પહિલે ભવ મેં ક્ષીણમોહત્વ કી પ્રાપ્તિ નહીં હુઈ સો ઉસે ઉસ સમય ફસકા વંધ નહીં હુઆ, વર્તમાન ભવ મેં ઉસે ક્ષીણ-મોહ કી પ્રાપ્તિ હો રહી હૈ અતઃ ફસસે વહ ફસે વાંધ રહા હૈ, પર જવ વહી જીવ શૈલેશી અવસ્થા મેં આરુઢ હો જાવેગા તો ફસકા વંધકર્તા નહીં હોગા સાતવાં વિકલ્પ તો ભવ્ય કો હોતા હૈ-ભવ્ય જીવ ને અનાદિકાલ સે અમીતક ફસે નહીં વાંધા હૈ, અમી મી વહ ફસે નહીં વાંધ રહા હૈ, ભવિષ્યત્કાલ મેં જવ વહ ઉપશાન્ત મોહાદિ અવસ્થાવાલા

અવસ્થામાં આવી જવાથી હવે તે તેનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે નહીં.

પાંચમાં વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ—પૂર્વભવમાં કોઈ એક જીવ મોહની ઉપ-શાન્તતા પ્રાપ્ત કરી શક્યો ન હતો, તેથી ત્યારે તેણે ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો ન હતો, પણ વર્તમાનભવમાં તેણે મોહની ઉપશાન્તતા પ્રાપ્ત કરી લીધી છે, તેથી તે વર્તમાનમાં તે આ કર્મનો બંધ બાંધી રહ્યો છે. અને ભવિષ્યમાં પણ મોહની ઉપશાન્તતા રહેવાથી તે આ કર્મનો બંધ કરશે.

છઠ્ઠા વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ—કોઈ અવેદક જીવે પૂર્વભવમાં ક્ષીણમોહત્વની પ્રાપ્તિ કરી ન હતી, તેથી ત્યારે તેણે આ કર્મનો બંધ કર્યો ન હતો, વર્ત-માનભવમાં તેને ક્ષીણમોહત્વની પ્રાપ્તિ થઈ રહી છે, તેથી તે વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરી રહ્યો છે, પણ ભવિષ્યમાં જ્યારે એ જ જીવ શૈલેશી અવસ્થાએ ચડી જશે, ત્યારે તે તેનો બંધ કરશે નહીં.

સાતમા વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ—ભવ્ય જીવને આ વિકલ્પ લાગુ પડે છે. ભવ્ય જીવે અનાદિ કાળથી અત્યાર સુધી તેને બાંધ્યો નથી, અત્યારે પણ તે તેને બાંધતો નથી, ભવિષ્યકાળમાં જ્યારે તે ઉપશાન્ત મોહાદિવાળી અવસ્થા-વાળો થઈ જશે, ત્યારે તેનો બંધકર્તા થઈ જશે.

વંધઈ, વંધિસ્સઈ ' હે ગૌતમ ! ગ્રહણાકર્ષમ્ એકસ્મિન્નેવ ભવે ઐર્યાપથિકકર્મપુદ્ગલાનાં ગ્રહણરૂપ આકર્ષઃ ગ્રહણાકર્ષસ્ત પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિજ્જીવો વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ચ ? ' એવં જાવ અત્યેગઈ ન વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ , એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-યાવત્પદેન દ્વિતીયાદારભ્ય ચતુર્થમ્ભૂપર્યન્તમત્ર વાચ્યમ્ , પશ્ચમ-ધ્યાયમ્-અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્-ન વદ્ધવાન્ વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ, ઇતિ। અથ દ્વિતીયાદારભ્ય પશ્ચમમ્ભૂ પર્યન્તમેકૈકશઃ પ્રદર્શયતે-અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ ન મન્તસ્યતિ ૨, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ૩, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ વદ્ધ-

હો જાવેગા-તો હસકા વંધકર્તા હો જાવેગા । અષ્ટમ વિકલ્પ અભવ્ય કો હોતા હૈ-અભવ્ય જીવ પહિલે ખી ઐર્યાપથિક કર્મ કા વંધ નહીં કિયા હોતા હૈ, વર્તમાન મેં ખી વહ હસ કર્મ કા વંધ નહીં કરતા હૈ ઓર ન આગામીકાલ મેં ખી ઉસે હસ કર્મ કા વંધહોતા હૈ । અવ ગ્રહણાકર્ષ કો એક હી ભવ મેં ઐર્યાપથિક કર્મ પુદ્ગલોં કે ગ્રહણરૂપ આકર્ષ કો-આશ્રિત કરકે કિસી એક જીવ ને હસકા વંધ કિયા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હસે વંધ રહા હૈ આગે કે સમયોં મેં ખી વહ હસકા વંધ કરેગા ૧, ' એવં જાવ અત્યેગઈ ન વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ ' હસી પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર યાવત્-કિસી એક જીવ ને હસકા વંધ કિયા હૈ, વંધ કર રહા હૈ, આગે વહ હસકા વંધ નહીં કરેગા ૨, કિસી એક જીવ ને પૂર્વ મેં હસે વંધા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હસે નહીં વંધ રહા હૈ-આગે વહ હસે વંધેગા ૩, કિસી

આઠમો વિકલ્પ—અભવ્યને લાગુ પડે છે. અભવ્ય હવે પહેલાં પણ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હોતો નથી, વર્તમાનમાં પણ તે આ કર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તે આ કર્મનો બંધ કરશે નહીં.

હવે ગ્રહણાકર્ષની અપેક્ષાએ (એક જ ભવમાં ઐર્યાપથિક કર્મ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવારૂપ આકર્ષની અપેક્ષાએ) કોઈ એક હવે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેનો બંધ કરશે, આ પહેલો વિકલ્પ છે (૧) (એવં જાવ અત્યેગઈ ન વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ) એ જ પૂર્વોક્ત રીતે બાકીના વિકલ્પો બને છે (૨) કોઈ એક હવે તેનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં કરી રહ્યો છે, અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં. (૩) કોઈ એક હવે પૂર્વ તેને (ઐર્યાપથિક કર્મને) બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં તે આ કર્મ બાંધતો નથી, ભવિષ્યમાં તે તેને બાંધશે. (૪) કોઈ એક હવે

વાન્, ન વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ૪, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ ન વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ૫, 'ળો ચેવળં ન વંધી, વધઇ, ન વંધિસ્સઇ' કિન્તુ નો ચૈવ નૈવ ચ્લુ કશ્ચિજ્જીવો ન વદ્ધવાન્ ન વા મન્ત્સ્યતિ અપિ તુ વધ્નાતિ ૬, ઇતિ પઠ્ઠો વિકલ્પો ન સંભવત્યેવ, એતસ્ય તત્ત્વં સ્પષ્ટીકરણસમયેઽગ્રે વિવેચયિષ્યતે, 'અત્યેગઇ ન વંધી, ન વંધઇ, વંધિસ્સઇ' અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ અપિ તુ મન્ત્સ્યતિ ૭, અત્યેગઇ ન વંધી, ન વંધઇ, ન વંધિસ્સઇ' અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ ગ્રહણાકર્ષકો જીવઃ યેર્યાપથિકં કર્મ ન વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, ન વા મન્ત્સ્યતિ ૮ ઇતિભાવઃ,

એક જીવ ને પૂર્વ મેં હસે વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હસે નહીં વાંધ રહા હૈ આગે મી વહ હસે નહીં વાંધેગા ૪, કિસી એક જીવ ને પહિલે હસે નહીં વાંધા, અવ હસે વાંધ રહા હૈ, આગે મી વાંધેગા ૫, 'ળો ચેવ ળં ન વંધી વધઇ, ન વધિસ્સઇ' એસા નહીં હૈ કિ "કિસી જીવ ને હસે નહીં વાંધા નહીં વાંધેગા કિન્તુ વહ વાંધ રહા હૈ" એસા વહ છઠા વિકલ્પ નહીં વનતા હૈ। હસ વિષય કો હમ જવ હસકા સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરને લગેગે તવ કહેગે 'અત્યેગઇ ન વધી ન વંધઇ, વધિસ્સઇ ૭' કોઈ જીવ એસા હોતા હૈ કિ જિસને પૂર્વ મેં હસકા વંધ નહીં કિયા હૈ, ન વહ વર્તમાન મેં હસકા વંધ કર રહા હૈ—પર આગે હસકા વંધ કરેગા—'અત્યેગઇ ન વંધી ન વધઇ, ન વધિસ્સઇ' કોઈ એક એસા જીવ હૈ—કિ જિસને પહિલે હસકા વંધ નહીં કિયા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હસકા વંધ નહીં કર રહા હૈ ઓર ન આગે મી વહ હસકા વંધ કરેગા ૮।

પૂર્વે તેને બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં તે તેને બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં બાંધશે નહીં (૫) કોઈ એક જીવે પૂર્વે આ કર્મ બાંધ્યું નથી, વર્તમાનમાં બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં પણ બાંધશે. (ળો ચેવ ળં ન વધઇ, વધઇ, ન વંધિસ્સઇ " કોઈ જીવે તે કર્મબંધ બાંધ્યો નથી, બાંધશે નહીં, પણ વર્તમાનમાં બાંધી રહ્યો છે, " આ પ્રકારનો છઠો વિકલ્પ અહીં બનતો નથી. તેનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરતી ધખતે આ બાબતનું કારણ આપવામાં આવશે.

(૭) "અત્યેગઇ ન વધી, ન વંધઇ, વધિસ્સઇ" કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં ઔર્યાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હોતો નથી, વર્તમાનમાં પણ કરતો નથી, પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે. (૮) "અત્યેગઇ ન વધી, ન વંધઇ, ન વધિસ્સઇ" કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો હોતો નથી, વર્તમાનમાં પણ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં.

અત્રેદં તત્ત્વમ્-પ્રથમવૈકલ્પિકો ગ્રહણાર્પકો જીવઃ ઉપશાન્તમોહાદિ ર્યદા ઈર્યા-પથિકં કર્મ વદ્ધ્વા વધ્નાતિ તદા અતીતકાલાપેક્ષયા વદ્ધવાન્, વર્તમાનકાલાપેક્ષયા ચ વધ્નાતિ, ભવિષ્યત્કાલાપેક્ષયા તુ મન્તસ્યતિ ઇતિ ૧, દ્વિતીયસ્તુ કેવલી અતીત-કાલે વદ્ધવાન્, વર્તમાનકાલે ચ વધ્નાતિ, શૈલેશ્યવસ્થાયાન્તુ ન મન્તસ્યતીતિ ૨, તૃતીયઃ પુનરુપશાન્તમોહત્વે વદ્ધવાન્, ઉપશાન્તમોહત્વાત્પ્રચ્યુતસ્તુ ન વધ્નાતિ, પુન-સ્તત્રૈવ ભવે ઉપશમશ્રેણીં પ્રતિપન્નો મન્તસ્યતીતિ, એકમવેઽપિ ઉપશમશ્રેણી વારદ્વયં

યહાં એસા સમજના ચાહિયે-પ્રથમ વિકલ્પ સ્વંધી ગ્રહણાર્પક-ઉપશાન્તમોહાદિવાલા જીવ ઈર્યાપથિક કર્મકો વાંધકર ઉસે વાંધતા હૈ તવ વહ અતીતકાલ કી અપેક્ષા સે ઉસકા વાંધનેવાલા બન જાતા હૈ ઓર વર્તમાનકાલ કી અપેક્ષા સે વહ ઉસે વાંધ રહા હૈ એસા બન જાતા હૈ તથા ભવિષ્યત્કાલકી અપેક્ષાસે વહ ઉસે વાંધેગા એસા બન જાતા હૈ । દ્વિતીય વિકલ્પ કેવલીકી અપેક્ષાસે હૈ કેવલીને ઈર્યાપથિક કર્મ કો અતીતકાલમેં વાંધા હૈ-વર્તમાનમેં વે ઉસે વાંધ રહે હૈ, પર શૈલેશી અવસ્થા મેં વે ઉસે નહીં વાંધેગે । તૃતીય વિકલ્પમેં ઉપશાન્તમોહકી દશા મેં જીવને ઇસ ઈર્યાપથિક કર્મકા વંધ કિયા હૈ, પર જવ વહ ઉસસે પ્રચ્યુત હો જાતા હૈ । તવ ઇસકા વંધ ઉસે નહીં હોતા હૈ ઓર જવ વહી જીવ પુનઃ ઉસી ભવ મેં ઉપશમશ્રેણી પર આરુઢ હો જાવેગા-તવ ઉસકા વંધ કરને લગેગા । ઉપશમ શ્રેણી કી પ્રાપ્તિ જીવ કો એક ભવ મેં દો વાર તક હો સકતી

પહેલા વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ—ગ્રહણાર્પક (એક જ ભવમાં ઈર્યાપથિક કર્મપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવા રૂપ આર્પક) ની અપેક્ષાએ ઉપશાન્ત મોહવાળો જીવ ન્યારે ઈર્યાપથિક કર્મ બાંધીને આ કર્મનો બંધ બાંધે છે, ત્યારે અતીત (ભૂત) કાળની અપેક્ષાએ તે તેનો બંધક ગણાય છે, વર્તમાનકાળમાં તે તેનો બંધક બની રહે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધક બનશે. બીજો વિકલ્પ કેવલીની અપેક્ષાએ આપ્યો છે. કેવલીએ ઈર્યાપથિક કર્મ તો ભૂતકાળમાં બાંધ્યું હોય છે, વર્તમાનમાં પણ તેઓ તે કર્મ બાંધે છે, પણ ભવિષ્યમાં શૈલેશી અવસ્થામાં તેઓ તેને બાંધશે નહીં. તૃતીય વિકલ્પ એ બતાવે છે કે પૂર્વ ઉપશાન્ત મોહની દશામાં જીવે ઈર્યાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો હતો, પણ વર્તમાનકાળે તે ઉપશાન્ત મોહવાળો રહ્યો નથી (તેમાંથી પ્રચ્યુત થઈ ગયો છે) તેથી વર્તમાનમાં તે જીવ તે બંધ કરતો નથી, પણ એ જીવ ફરીથી એજ ભવમાં ન્યારે ઉપશમ શ્રેણીએ ચડી જશે ત્યારે તેનો બંધ કરવા માંડશે. ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિ જીવને એક ભવમાં વધારેમાં વધારે બે વાર થાય છે.

પ્રાપ્યતે એવેતિ ૩, ચતુર્થસ્તુ સયોગિત્વે વદ્ધવાન્, શૈલેશ્યવસ્થાયાં ન વધ્નાતિ, ન વા મન્ત્સ્યતીતિ ૪, પન્ચમઃ પુનરાયુષઃ પૂર્વભાગે ઉપશાન્તમોહત્વાદેરલબ્ધત્વાત્ ન વદ્ધવાન્, અધુના તસ્ય લબ્ધત્વાત્ વધ્નાતિ, તદ્દ્વાયા એવ ચ ચવિષ્યત્સમયે પુનર્મન્ત્સ્યતીતિ ૫, પઠસ્તુ ન ભવત્યેવ, તત્ર ન વદ્ધવાન્, અપિ તુ વધ્નાતિ इत्यनयोरुपपद्यमानत्वेऽपि न મન્ત્સ્યતીત્યસ્ય અનુપપદ્યમાનત્વાત્, તથાદિ-આયુષઃ પૂર્વભાગે ઉપશાન્તમોહત્વાદેરલબ્ધત્વાત્ ન વદ્ધવાન્, તલ્લાભસમયે ચ વધ્નાતિ,

હૈ। ચતુર્થ વિકલ્પ મેં સયોગી અવસ્થા મેં જીવ ને હસે વાંધા હૈ, શૈલેશી અવસ્થા મેં પહુંચ ને પર વહ હસે નહીં વાંધતા હૈ, ઓર આગે મી ફિર યહ હસે નહીં વાંધેગા। પંચમવિકલ્પ મેં આયુ કે પૂર્વભાગ મેં ઉપશાન્ત મોહાદિ કી અલબ્ધતા હોને સે જીવ ને પહિલે હસે નહીં વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં અમી ઉપશાન્ત મોહાદિ કી લબ્ધતા મેં યહ હસે વાંધ રહા હૈ, ઓર આગે મી વહ વાંધેગા ‘કિસી જીવ ને પહિલે હસે નહીં વાંધા હૈ, નહીં વહ હસે વાંધેગા, અપિતુ અવ વહ હસે વાંધ રહા હૈ’ એસા જો યહ વિકલ્પ હૈ વહ નહીં વનતા હૈ યદ્યપિ “ન વદ્ધવાન્, અપિ તુ વધ્નાતિ” યે દો વાતેં વન સકતી હૈં-ફિર મી “ન મન્ત્સ્યતિ” યહ વાત નહીં વનતી હૈ હસ વિષય મેં સ્પષ્ટીકરણ હસ પ્રકાર સે હૈ-આયુ કે પૂર્વભાગ મેં ઉપશાન્તમોહ આદિ કી અલબ્ધતા હોને સે જીવ ને પહિલે હસે નહીં વાંધા હૈ, ઓર જબ ઉપશાન્ત મોહાદિ કી જીવ કો લબ્ધતા હો જાતી હૈ

ચોથો વિકલ્પ એ બતાવે છે કે જીવે સયોગી અવસ્થામાં આ કર્મનો બંધ કર્યો હતો, વર્તમાનમાં શૈલેશી અવસ્થાએ પહોંચતા તે આ બંધ બાંધતો નથી અને લવિષ્યમાં પણ ફરીથી આ બંધ બાંધશે નહીં. પાંચમાં વિકલ્પમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે આયુષ્યના પૂર્વકાળમાં ઉપશાન્ત મોહાદિની પ્રાપ્તિ નહીં થવાથી જીવે તે બંધ બાંધ્યો ન હતો અને વર્તમાનમાં તેને ઉપશાન્તમોહની પ્રાપ્તિ થઈ જવાથી તે આ કર્મનો બંધ કરે છે અને લવિષ્યમાં પણ તે આ કર્મનો બંધ કરશે. “કોઈ જીવે પહેલાં આ કર્મનો બંધ કર્યો નથી, લવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં, પરંતુ વર્તમાનમાં તે આ કર્મનો બંધ કરી રહ્યો હોય છે.” આવો છૂટો વિકલ્પ અહીં બની શકતો નથી. જો કે “ન વદ્ધવાન્, અપિ તુ વધ્નાતિ” આ બે વાતો બની શકે છે. પરંતુ “ન મન્ત્સ્યતિ” આ વાત બનતી નથી તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે-આયુની પૂર્વાવસ્થામાં ઉપશાન્ત મોહાદિની પ્રાપ્તિ નહીં થવાથી જીવે ત્યારે ઐર્થાપથિક કર્મનો બંધ કર્યો ન હતો. વર્તમાનમાં તેને ઉપશાન્ત મોહાદિની પ્રાપ્તિ કરી છે, તેથી હાલમાં તે

તતોડનન્તરસમયેષુ ચ મન્તસ્યત્યેવ, ન તુ ન મન્તસ્યતીતિ, સમયમાત્રસ્ય વન્ધસ્યેદા-
ભાવાત્, મોહોપશમનિર્ગ્રન્થસ્ય સમયાનન્તરમરણેન ઐર્યાપથિકકર્મવન્ધરૂપઃ સમય-
માત્રસ્તુ ન પૃષ્ઠવિકલ્પહેતુઃ સંભવતિ, બ્રહ્માકર્પસ્યૈવ પ્રકૃતે પ્રક્રાન્તત્વે ન તદનન્ત-
રૈર્યાપથિકકર્મવન્ધાભાવસ્ય ભવાન્તરવર્તિત્વાત્, યદિ તુ સયોગિચરમસમયે વન્નાતિ
તતોડનન્તરં ન મન્તસ્યતીતિ ઉચ્યતે તદા સયોગિચરમસમયે યદ્ વન્નાતિ તદ્વન્ધ-
પૂર્વકમેવ સ્યાત્ નાવન્ધપૂર્વકમિતિ તત્પૂર્વસમયે તસ્ય વન્ધકત્વાત્ દ્વિતીયે એવ

-તવ વહ હસે વાંધતા હૈ-હસ તરહ સે યહ કથન તો વન સકતા હૈ-
પરન્તુ “અનન્તર સમયોં મેં બી વહ હસે નહીં વાંધેગા ” યહ કથન નહીં
વનતા હૈ-ક્યોં કિ ઉપશાન્ત મોહાદિ કી લબ્ધતા કે અનન્તર સમયોં મેં
બી યહ ઉસે વાંધેગા હી કારણ સમયમાત્ર વંધ કા યહાં અભાવ હૈ ।
અતઃ “નહીં વાંધેગા ” યહ વાત નહીં વનતી હૈ । મોહોપશમનિર્ગ્રન્થ કા
સમયાનન્તર મેં મરણ હો જાને સે ઐર્યાપથિક કર્મવન્ધ કા સમયમાત્ર
છટે ભંગ કા હેતુ હો જાવેગા સો એસી વાત બી નહીં કહની વાહિયે-
ક્યોં કિ યહાં પર બ્રહ્માકર્પક કા હી પ્રકરણ ચલ રહા હૈ હસલિયે
તદનન્તર સમય મેં જો ઐર્યાપથિક કર્મ કે વંધ કા અભાવ હોગા વહ તો
ભવાન્તરવર્તી કહલાવેગા । યદ્યપિ સયોગી કે ચરમ સમય મેં હસ
ઐર્યાપથિક કર્મ કા વન્ધ જીવ કરતા હૈ-અનન્તર સમયોં મેં ફિર વહ
ઉસકા વધ નહીં કરેગા-હસ તરહ સે યદિ હસ છટે ભંગ કો વનાને કે
લિયે કહા જાવે-તો એસા કહના બી નહીં વનતા હૈ-ક્યોં કિ સયોગી

આ બંધ કરી રહ્યો છે આ પ્રકારની બે વાત તો સંભવી શકે છે, પરન્તુ
“આયુની ઉત્તરાવસ્થામાં પણ તે તેને નહીં બાંધે, ” આ વાત સંભવી શકતી
નથી કારણ કે ઉપશાન્ત મોહાદિની લબ્ધતા (પ્રાપ્તિ) ના અનન્તર (પછીના)
સમયોમાં પણ તે આ કર્મનો બંધ કરશે જ કારણ કે સમય માત્ર બંધનો
ત્યાં અભાવ છે. તેથી “બાંધશે નહીં ” એવી વાત સંભવી શકતી નથી.
મોહોપશમ નિર્ગ્રન્થનું સમયાન્તરમાં મરણ થઈ જવાથી ઐર્યાપથિક કર્મબંધનો
સમય માત્ર છૂટા વિહલ્પનો હેતુ (કારણ) બની જશે. તેથી એવી વાત પણ
કહેવી નોંધાયે નહીં, કારણ કે અહીં ગ્રહણાકર્ષનું પ્રકરણ જ ચાલી રહ્યું છે,
ત્યારબાદના સમયમાં જે ઐર્યાપથિક કર્મબંધનો અભાવ હશે, તે તો ભવાન્તર
વર્તી ગણાશે. જે કે સયોગીના ચરમ સમયમાં આ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ
છૂટ કરે છે. અનન્તર સમયોમાં તે ફરીથી તેનો બંધ નહીં કરે-આ પ્રકારની
પરિસ્થિતિમાં આ છૂટો બંધ બની શકે એમ કહેવું-તે પણ ખરાબર નથી,

વિકલ્પે પર્યવસાનં સ્યાત્ ન પઠ્યો વિકલ્પઃ इति भावः, सप्तमस्तु भव्यविशेषस्य ७, अष्टमस्तु अभव्यस्य इति ८। अत्र 'भवाकर्षापेक्षेषु अष्टसु विकल्पेषु 'बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' इति प्रथमे विकल्पे उपशान्तमोहः१, 'बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ' इति द्वितीये क्षीणमोहः२, 'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' इति तृतीये उपशान्तमोहः३, 'बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ' इति चतुर्थे शैलेशीगतः४, 'न बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' इति पञ्चमे उपशान्तमोहः५, 'न बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ' इति षष्ठे क्षीण-

કે ચરણ સમય મેં જો જીવ ઐર્યાપથિક કર્મ કા બંધ કરતા હૈ વહ ઉસકે બંધ પૂર્વક હી કરતા હૈ અવન્ધપૂર્વક નહીં કરતા હૈ અતઃ જવ વહ ઉસે બાંધકર ઉસકા બંધ કરતા હૈ તો યહ કથન તો દ્વિતીય ભંગ મેં હી આ જાતા હૈ-ફિર હસકે લિયે છઠે ભંગકો સ્વતંત્ર વનાનેકી વ્યા આવશ્ય-કના હૈ। સાતવાં ભંગ ભવ્ય વિશેષ કી અપેક્ષા સે હૈ। ઔર આઠવાં ભંગ અભવ્ય કી અપેક્ષા સે હૈ। ભવાકર્ષ કે જો આઠ વિકલ્પ કહે ગયે હૈ-ઉનમેં જો યહ (બંધી, બંધइ, વધિસ્સइ) પ્રથમ વિકલ્પ હૈ વહ ઉપ-શાન્ત મોહવાલે જીવ કી અપેક્ષા સે હૈ, (બંધી, બંધइ, ન વંધિસ્સइ) ઐસા જો દ્વિતીય વિકલ્પ હૈ વહ ક્ષીણમોહવાલે જીવ કી અપેક્ષા સે હૈ, (બંધી ન બંધइ, વંધિસ્સइ) યહ તૃતીય વિકલ્પ ઉપશાન્ત મોહવાલે કી અપેક્ષાસે હૈ, (બંધી ન બંધइ ન વંધિસ્સइ) યહ ચતુર્થ વિકલ્પ શૈલેશી ગત જીવકી અપેક્ષા સે હૈ, (ન વંધી, બંધइ, વંધિસ્સइ) ઐસા જો યહ પાંચવાં વિકલ્પ હૈ વહ ઉપશાન્ત મોહવાલે જીવ કી અપેક્ષા સે હૈ, (બંધી, બંધइ,

કારણ કે સયોગીના ચરમ સમયમાં જે જીવ ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરે છે, તે તેના બંધપૂર્વક જ કરે છે-અબંધપૂર્વક કરતો નથી. તેથી જ્યારે તેને બાંધીને તેના બંધ કરે છે, તો એવું કથન તો બીજા ભંગમાં પણ આવી જાય છે. તો પછી તેને માટે છઠો સ્વતંત્ર વિકલ્પ બનાવવાની શી જરૂર છે ? સાતમો વિકલ્પ ભવ્યવિશેષની અપેક્ષાએ કહ્યો છે, અને આઠમો વિકલ્પ અભવ્ય વિશેષની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. ભવાકર્ષના જે આઠ વિકલ્પો કહ્યાં છે તેમાંનો “વધી, વધइ, વધિસ્સइ” આ પહેલો વિકલ્પ ઉપશાન્ત મોહવાળા જીવની અપેક્ષાએ કહ્યો છે “વધી, વંધइ, ન વંધિસ્સइ” આવો જે બીજો વિકલ્પ છે તે ક્ષીણ મોહવાળા જીવની અપેક્ષાએ કહ્યો છે, “વંધી, ન વધइ, વધિસ્સइ” આવો ત્રીજો જે વિકલ્પ છે તે ઉપશાન્ત-મોહવાળાની અપેક્ષાએ કહ્યો છે, “વધી, ન વંધइ, ન વંધિસ્સइ” આ ચોથો વિકલ્પ શૈલેશી અવસ્થાવાળા જીવને અનુલક્ષીને કહ્યો છે. “ન વધી, વંધइ, વંધિસ્સइ” આ પાંચમો વિકલ્પ ઉપશાન્ત મોહવાળા જીવને અનુલક્ષીને કહ્યો છે. “વધો, વંધइ, ન વંધિસ્સइ”

મોહઃ૬, 'ન વંધી, ન વંધઈ, વંધિસ્સઈ' इति सप्तमे भव्यः७, 'न वंधी, न वंघइ, न वंघिस्सइ' इति अष्टमे अभव्यः८, ग्रहणाकर्षापेक्षेषु पुनरेतेषु प्रथमे विकल्पे उपशान्त-
मोहः क्षीणमोहो वा१, द्वितीये पुनः केवली२, तृतीये तूपशान्तमोहः३, चतुर्थे शैलेशी-
गतः४, पञ्चमे उपशान्तमोहः५, क्षीणमोहो वा६, षष्ठः शून्यः, सप्तमे भव्यो भाविमो-
होपशमः, भाविमोहक्षयो वा७, अष्टमे पुनरभव्य एवेति फलितम् । अथ ऐर्यापथिक-

न वंघिस्सइ) यह छठा विकल्प क्षीणमोहवाले जीव की अपेक्षा से है
(न वंधी, न वंघइ, वंघिस्सइ) यह सातवां विकल्प भव्य जीव की
अपेक्षा से है, (न वंधी, न वंघइ, न वंघिस्सइ) यह आठवां विकल्प
अभव्य जीव की अपेक्षा से है । इसलिये प्रथम विकल्प में उपशान्त
मोहवाला जीव, द्वितीय विकल्प में क्षीण मोहवाला जीव, तृतीय में
उपशान्त मोहवाला जीव, चतुर्थ में शैलेशीगत जीव, पंचम में उप-
शान्त मोहवाला जीव, छठे में क्षीणमोहवाला जीव सप्तम में भव्य और
अष्टम में अभव्य गृहीत हुए हैं । इसी तरह से ग्रहणाकर्षापेक्ष इन्हीं
आठों विकल्पों में से प्रथम विकल्प में उपशान्तमोहवाला जीव, अथवा
क्षीण मोहवाला जीव, द्वितीय विकल्प में केवली, तृतीय विकल्प में
उपशान्तमोही जीव, चतुर्थ में शैलेशीगत जीव, पंचम में उपशान्त-
मोही जीव, अथवा क्षीणमोही जीव, छठे अंग में शून्य, सप्तम विकल्प
में भव्य जिसके मोह का उपशम होने वाला है, अथवा मोह का क्षय
होनेवाला है आठवें विकल्प में अभव्य जीव गृहीत हुए हैं । अब ऐर्या-

આ છઠ્ઠો વિકલ્પ ક્ષીણ-મોહવાળા જીવની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. “ ન વંધી,
ન વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ” આ સાતમો વિકલ્પ ભવ્ય જીવની અપેક્ષાએ કહ્યો
છે. “ ન વંધી, ન વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ ” આ આઠમો વિકલ્પ અભવ્ય જીવની
અપેક્ષાએ કહ્યો છે. તેથી પહેલા વિકલ્પમાં ઉપશાન્ત મોહવાળો જીવ, બીજા
વિકલ્પમાં ક્ષીણ-મોહવાળો જીવ, ત્રીજા વિકલ્પમાં ઉપશાન્ત મોહવાળો જીવ,
ચોથા વિકલ્પમાં શૈલેશીગત જીવ, પાંચમા વિકલ્પમાં ઉપશાન્ત મોહવાળો જીવ,
છઠ્ઠા વિકલ્પમાં ક્ષીણ-મોહવાળો જીવ, સાતમામાં ભવ્ય જીવ અને આઠમ માં
અભવ્ય જીવ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે ગ્રહણાકર્ષની અપેક્ષાએ
બનતાં આઠ વિકલ્પોમાંના પહેલા વિકલ્પમાં ઉપશાન્ત મોહવાળો અથવા ક્ષીણ
મોહવાળો જીવ, બીજા વિકલ્પમાં કેવલી, ત્રીજા વિકલ્પમાં ઉપશાન્ત મોહવાળો
જીવ, ચોથામાં શૈલેશીગત જીવ, પાંચમાં વિકલ્પમાં ઉપશાન્તમોહી જીવ અથવા
ક્ષીણમોહી જીવ, છઠ્ઠા ભાગમાં શૂન્ય, સાતમામાં જેના મોહનો ઉપશમ થવાનો
છે એવો ભવ્ય જીવ અને આઠમા વિકલ્પમાં અભવ્ય જીવ ગૃહીત થયેલ છે.

बन्धमेव प्ररूपयितुमाह—‘ तं भंते ! किं साइयं सपज्जवसियं बंधइ ? ’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! तत् ऐर्यापथिकं कर्म किं सादिकं सपर्यवसितं बध्नाति ? १ ‘ साइयं अपज्जवसियं बंधइ ? ’ किं वा सादिकम् अपर्यवसितं बध्नाति ? २ अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ ? किं वा अनादिकं सपर्यवसितं बध्नाति ? ३ ‘ अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ ? ’ किं वा अनादिकम् अपर्यवसितं बध्नाति ? ४, इति चतुर्विकल्पेषु ऐर्यापथिककर्मणः प्रथमे एव विकल्पे बन्धो भवति नान्तिमेषु त्रिषु, इत्यभिप्रायेण भगवानाह—‘ गोयमा ! साइयं सपज्जवसियं बंधइ, ’ हे गौतम ! ऐर्यापथिकं कर्म सादिकं सपर्यवसितं बध्नाति ‘ णो साइयं अपज्जवसियं बंधइ ’ नो सादिकम् अपर्यवसितं बध्नाति, ‘ णो अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ ’ नो वा अनादिकं सपर्यवसितं बध्नाति, ‘ णो अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ ’ नापि अनादिकम् अपर्यवसितं

पथिक कर्म को जीव कैसा बांधता है ? इस विषय को गौतम प्रभु से पूछते हैं—(तं भंते ! किं साइयं सपज्जवसियं बंधइ ?) हे भदन्त ! उस ऐर्यापथिक कर्म को क्या जीव सादि सपर्यवसित बांधता है ? या (साइयं अपज्जवसियं बंधइ) सादि अपर्यवसित बांधता है ? (अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ) या अनादि सपर्यवसित बांधता है ? या (अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ) अनादि अपर्यवसित बांधता है ? इस तरह से ये ऐर्यापथिक कर्मबन्ध के विषय में चार विकल्प हैं—इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (साइयं सपज्जवसियं बंधइ) जीव—ऐर्यापथिक कर्म का बंध सादि सपर्यवसित रूप में करता है, अन्यतीन विकल्पों के रूप में नहीं करता है—(णो साइयं अपज्जवसियं बंधइ, णो अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ, णो अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ) यही

डेवे गौतमस्वामी महावीर प्रभुने पूछे छे डे—(तं भंते ! किं साइयं सपज्जवसियं बंधइ ? डे भदन्त ! शुं सादि (आदि सद्धित) सपर्यवसित इपे एव ऐर्यापथिक कर्म आधे छे ? (साइयं अपज्जवसियं बंधइ ?) डे सादि अपर्यवसित इपे एव तेने आधे छे ? (अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ ?) डे अनादि सपर्यवसित इपे एव तेने आधे छे ? (अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ ?) डे अनादि अपर्यवसित इपे एव तेने आधे छे ? आ दीते ऐर्यापथिक कर्म—बन्ध विषे चार विकल्पो छे

उत्तर—(गोयमा !) डे गौतम ! (साइयं सपज्जवसियं बंधइ) एव ऐर्यापथिक कर्मनो बन्ध सादि अपर्यवसित इपे न करे छे—भीला त्रले विद्ध एपइपे करेता नथी ओन वात सूत्रकारे (णो साइयं अपज्जवसियं बंधइ, णो अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ, णो अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ) आ सूत्र पढे दारा प्रकट करी छे.

વધ્નાતિ, સાદિરનાદિઃ સપર્યવસિતોઽપર્યવસિતથ પૂર્વ પ્રકૃપિત એવ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘ તં મંતે ! કિં દેસેણં દેસં વંધઃ ? ’ હે મદન્ત ! તત્ત્વ યેર્યાપથિકં કર્મ કિં દેશેન-
 જીવદેશેન જીવસ્યેકદેશેવેત્યર્થઃ, દેશં-કર્મદેશં કર્માંગમિત્યર્થઃ વધ્નાતિ ? ‘ દેસેણં
 સવ્વં વંધઃ ’ કિં વા દેશેન જીવસ્યાંગશેન સર્વં સમગ્રં કર્મ વધ્નાતિ ? ‘ સવ્વેણં દેસં
 વંધઃ ’ કિં વા સર્વેણ સર્વાત્મના દેશં કર્માંગં વધ્નાતિ ? ‘ સવ્વેણં સવ્વં વંધઃ ? ’
 કિં સર્વેણ સર્વં સર્વાત્મના સમગ્રં કર્મ વધ્નાતિ ? इत्यादिरीत्या चतुर्भङ्ग्या प्रश्नः,
 सत्र जीवद्वेशेन कर्मणो देशः, सर्वं वा कर्म न बध्यते, एवं जीवसर्वात्मना वा कर्म-
 णो देशो न बध्यते, अपितु सर्वात्मना जीवेन सर्वमेव कर्म बध्यते जीवस्य तथा
 स्वभावत्वादित्यभिप्रायेण भगवानाह-‘गोयमा ! णो देसेणं देसं वंघइ, णो देसेणं
 सव्वं वंघइ, णो सव्वेणं देसं वंघइ, सव्वेण सव्वं वंघइ ’ हे गौतम ! नो देशेन

વાત્તે હેન સૂત્રપદો દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ છે । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે (તં
 મંતે ! કિં દેસેણં દેસં વંધઃ) હત્યાદિ વાત પૂછતે હૈં-હસમેં એસા પૂછા
 છે કિં હે મદન્ત ! જીવ જો યેર્યાપથિક કર્મ કો વાંધતા હૈ સો વહ અપને
 એક દેશ સે ઉસ યેર્યાપથિક કર્મ કે એક દેશ કો વાંધતા હૈ ? યા
 (દેસેણં સવ્વં વંધઃ) યા અપને એકદેશસે ઉસ સમસ્ત યેર્યાપથિક કર્મ
 કો વાંધતા હૈ ? યા (સવ્વેણં દેસં વંધઃ) અપને સમસ્તદેશ સે યેર્યાપથિક-
 કે અંશ કો વાંધતા હૈ ? યા (સવ્વેણં સવ્વં વંધઃ) અપને સમસ્તદેશ સે
 સમસ્ત યેર્યાપથિક કર્માંગો કો વાંધતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ગૌતમ
 સે કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ણો દેસેણં દેસં વંધઃ, ણો દેસેણં
 સવ્વં વંધઃ, ણો સવ્વેણં દેસં વંધઃ, સવ્વેણ સવ્વં વંધઃ) જો પૂર્વોક્ત રૂપસે
 ચતુર્ભંગી દ્વારા પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈં-ઉસ વિષય મેં સમાધાન એસા હૈ કિ
 જીવ અપને સમસ્ત દેશ સે યેર્યાપથિક કર્મ કો સમ્પૂર્ણ રૂપ સે વાંધતા

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—(તં મંતે ! કિં દેસેણં દેસં વંધઃ ?) હે મદન્ત-
 ન્ત ! એવ જો યેર્યાપથિક કર્મ બાંધે છે, તે શું પોતાના એક દેશથી તેના
 (યેર્યાપથિક કર્મના) એક દેશને બાંધે છે ? કે (દેસેણં સવ્વં વંધઃ ?)
 પોતાના એક દેશથી શું તે સમસ્ત યેર્યાપથિક કર્મને બાંધે છે ? કે (સવ્વે
 ણં દેસં વંધઃ ?) પોતાના સમસ્ત દેશથી યેર્યાપથિક કર્મના અંશને બાંધે છે ?
 (સવ્વે ણં સવ્વં વંધઃ ?) પોતાના સમસ્ત દેશોની યેર્યાપથિક કર્માંગોને
 બાંધે છે ? તેના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્નુ કહે છે કે—(ગોયમા) હે
 ગૌતમ ! (ણો દેસેણં દેસં વંધઃ, ણો દેસેણં સવ્વં વંધઃ, ણો સવ્વેણં દેસં
 વંધઃ સવ્વેણં સવ્વં વંધઃ) એવ પોતાના સમસ્ત દેશોથી યેર્યાપથિક કર્મને
 સંપૂર્ણરૂપે બાંધે છે, તે તેના એક દેશથી (અંશથી) તે કર્મના એક અંશને

जीवांशेन देशं कर्मांशं बध्नाति, नो वा देशेन जीवांशेन सर्वं समग्रं कर्म बध्नाति,
नो वा सर्वेण सर्वात्मना देशं कर्मांशं बध्नाति, अपितु सर्वेण सर्वात्मना सर्वं कर्म
बध्नातीति भावः ॥ सू० ३ ॥

सांपरायिककर्मबन्धवक्तव्यता

अथ सांपरायिक कर्मबन्धं, निरूपयितुमाह—‘ संपराइयं णं ’ इत्यादि ।

मूलम्—संपराइयं णं भंते ! कस्मं किं नेरइओ वंधइ, ति-
रिक्खजोणिओ वंधइ, जाव देवी वंधइ ? गोयमा ! नेरइओ वि
बंधइ, तिरिक्ख जोणिओ वि वंधइ, तिरिक्खजोणिणी वि वंधइ,
मणुस्सो वि वंधइ, मणुस्सी वि वंधइ, देवो वि वंधइ, देवी वि
बंधइ । तं भंते ! किं इत्थी वंधइ, पुरिसो वंधइ, तहेव जाव नो-
इत्थीनोपुरिसनोनपुंसओ वंधइ ? गोयमा ! इत्थी वि वंधइ,
पुरिसो वि वंधइ, जाव नपुंसगो वि वंधइ, अहवेए य
अवगयवेदो य वंधइ, अहवेए य अवगयवेया य वंधंति, जइ
भंते ! अवगयवेयो य वंधइ, अवगयवेया य वंधंति तं भंते !
किं इत्थीपच्छाकडो वंधइ, पुरिसपच्छाकडो वंधइ ? एवं जहेव
ईरियावहियाबंधगस्स तहेव निरवसेसं जाव अहवा इत्थी
पच्छाकडा य, पुरिसपच्छाकडा य, नपुंसगपच्छाकडा य
बंधंति । तं भंते ! किं बंधी, वंधइ, बंधिस्सइ १, बंधी, वंधइ,

है—एसा नहीं है—कि जीव अपने एकदेशसे इस कर्म के एकदेश का
अथवा सर्वदेश का बंध करे या अपने सर्वदेश से इसके एक अंश का
बंध करे । वह तो अपने सर्वांश से इसके सर्वांशका बंध करता है । सू० ३ ।

के समस्त अंशोना बंध करतो नथी, अने ते तेना सर्वं अंशोथी ते कर्माना
अेक अंशोना बणु बंध करतो नथी, आ रीते “ चोतना सर्वांशोथी तेना
सर्वांशोना बंध करे छे ” जेवा बोधा विकल्पना स्वीकार करवाभां आब्यो छे ॥ सू० ३ ॥

न बंधिस्सइ२, बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ३, बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ ४, ? गोयमा ! अत्थे गइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ? अत्थेगइए बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ२, अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ३, अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ, तं भंते ! किं साइयं सपज्जवसियं बंधइ०? पुच्छा तहेव, गोयमा ! साइयं वा सपज्जवसियं बंधइ, अणाइयं वा सपज्जवसियं बंधइ अणाइयं वा अपज्जवसियं बंधइ, णो चेव णं साइयं अपज्जवसियं बंधइ । तं भंते ! किं देसेणं देसं बंधइ, एवं जहेव ईरियावहिया बंधगस्स जाव सव्वेणं सव्वं बंधइ ॥ सू० ४ ॥

छाया—सांपरायिकं खलु भदन्त ! कर्म किं नैरयिको बध्नाति ? तिर्यग्यो-
निको बध्नाति, यावत् देवी बध्नाति ? गौतम ! नैरयिकोऽपि बध्नाति, तिर्यग्यो-
निकोऽपि बध्नाति, तिर्यग्योनिकी अपि बध्नाति, मनुष्योऽपि बध्नाति, मनुषी अपि
बध्नाति, देवोऽपि बध्नाति, देवी अपि बध्नाति, तद् भदन्त ! किं स्त्री बध्नाति,

—सांपरायिक कर्मबन्धवस्तव्यता—

‘ सांपराइयं णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ बंधइ ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(सांपराइयं णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ बंधइ तिरिक्ख-
जोणिओ बंधइ, जाव देवी बंधइ) हे भदन्त ! सांपरायिक कर्म को क्या
नारक बांधता है ? या तिर्यच बांधता है ? या यावत् देवी बाधती है ?
(गोयमा) हे गौतम ! (नेरइओ वि बंधइ, तिरिक्खजोणिओ वि बंधइ
तिरिक्खजोणिणी वि बंधइ, मणुस्सो वि बंधइ, मणुस्सी वि बंधइ, देवो

सांपरायिक कर्मबंध वस्तव्यता

“ सांपराइयं णं भंते ! कम्मं किं नेरओ बंधइ ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(सांपराइयं णं भंते ! कम्मं किं नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ
बंधइ, जाव देवी बंधइ ?) हे भदन्त ! सांपरायिक कर्मं शुं नारक बांधे छे ?
हे शुं तिर्यच बांधे छे ? हे (यावत्) शुं देवी बांधे छे ? (गोयमा) हे गौ-
तम ! (नेरइओ वि बंधइ, तिरिक्खजोणिओ वि बंधइ, तिरिक्खजोणिणी वि बंधइ
मणुस्सो वि बंधइ, मणुस्सी वि बंधइ, देवो वि बंधइ, देवी वि बंधइ) सांपरा-

પુરુષો વધ્નાતિ, તથૈવ યાવત્ નોસ્ત્રીનોપુરુષનોનપુંસકો વધ્નાતિ ? ગૌતમ ! સ્ત્રી અપિ વધ્નાતિ, પુરુષોઽપિ-વધ્નાતિ, યાવત્-નપુંસકોઽપિ વધ્નાતિ, અથવા એતે ચ અપગવેદશ્ચ વધ્નાતિ, અથવા એતે ચ અપગતવેદાશ્ચ વધ્નન્તિ । યદિ ભદન્ત ! અપગતવેદશ્ચ

વિ વધઃ, દેવી વિ વંધઃ) નારક જીવ મી સાંપરાયિક કર્મ કો વાંધતા હૈ, તિર્યંચ મી વાંધતા હૈ ? તિર્યંચ સ્ત્રી મી વાંધતી હૈ, મનુષ્ય મી વાંધતા હૈ, મનુષ્ય સ્ત્રી મી વાંધતી હૈ, દેવ મી વાંધતા હૈ ઓર દેવી મી વાંધતી હૈ । (તં મંતે ! કિં ઇત્યી વંધઃ, પુરિસો વધઃ તહેવ જાવ નોઇત્યી, નો-પુરિસનોનપુંસકો વંધઃ) હે ભદન્ત ! સાંપરાયિક કર્મ કો કયા સ્ત્રી વાંધતી હૈ ? પુરુષ વાંધતા હૈ ? ઇસી તરહ સે કયા યાવત્ નો સ્ત્રી, નો પુરુષ ઓર નો નપુંસક વાંધતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ઇત્યી વિ વધઃ, પુરિસો વિ વંધઃ, જાવ નપુંસકો વિ વંધઃ) સાંપરાયિક કર્મ કો સ્ત્રી મી વાંધતી હૈ, પુરુષ મી વાંધતા હૈ, યાવત્ નપુંસક મી વાંધતા હૈ । (અહવેય ય અવગય વેદોય વધઃ) અથવા યે ઓર વેદ રહિત સ્ત્રી વગેરેહ એક જીવ મી વાંધતા હૈ, (અહવેય ય અવગયવેયા ય વંધતિ) અથવા-યેઔર વેદરહિત અનેક જીવ મી વાંધતે હૈ । (જઃ મંતે ! અવગયવેયો ય વધઃ, અવગયવેયા ય વંધન્તિ, તં મંતે ! કિં ઇત્યી પચ્છાકકો

યિક કર્મ નારક જીવ પણુ બાંધે છે, તિર્યંચ પણુ બાંધે છે, તિર્યંચિણી પણુ બાંધે છે, મનુષ્ય પણુ બાંધે છે, મનુષ્ય સ્ત્રી પણુ બાંધે છે, દેવ પણુ બાંધે છે અને દેવી પણુ બાંધે છે. (તં મંતે ! કિં ઇત્યી વધઃ, પુરિસો વધઃ, તહેવ જાવ નો ઇત્યી નો પુરિસનો નપુંસકો વધઃ) હે ભદન્ત ! સાંપરાયિક કર્મ શું સ્ત્રી બાંધે છે ? શું પુરુષ બાંધે છે ? એજ પ્રમાણે શું નો સ્ત્રી, નો પુરુષ કે નો નપુંસક બાંધે છે ? ” ત્યાં સુધીના પૂર્વોક્ત પ્રશ્નો અહીં પણુ ગ્રહણ કરવા.

(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ઇત્યી વિ વંધઃ, પુરિસો વિ વંધઃ, જાવ નપુંસકો વિ વંધઃ) સાંપરાયિક કર્મ સ્ત્રી પણુ બાંધે છે, પુરુષ પણુ બાંધે છે, અને નપુંસક પર્યન્તના જીવ પણુ બાંધે છે. (અહવેય અવગયવેદો ય વંધઃ) અથવા ઉપર્યુક્ત વેદસહિત જીવો તથા વેદરહિત સ્ત્રી વગેરે એક જીવ પણુ બાંધે છે. (અહવેય ય અવગયવેયા ય વંધતિ) અથવા વેદસહિત જીવો તથા વેદરહિત અનેક જીવો પણુ બાંધે છે.

(જઃ મંતે ! અવગયવેયો ય વધઃ, અવગયવેયા ય વંધન્તિ, તં મંતે ! કિં ઇત્યીપચ્છાકકો વંધઃ, પુરિસ પચ્છાકકો વધઃ ?) હે ભદન્ત ! નો આ સાંપ-

વધ્નાતિ, અપગતવેદાશ્ચ વધ્નન્તિ, તદ્ ભદન્ત ! કિં સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતો વધ્નાતિ ? પુરુષ-
પશ્ચાત્કૃતો વધ્નાતિ ? એવ યથૈવ ઐર્યાપથિકવન્ધકસ્ય તથૈવ નિરવશેષં યાવત્ અથવા
સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ વધ્નન્તિ, તદ્ ભદન્ત ! કિં

વંધઈ, પુરિસપચ્છાકડો વંધઈ?) હે ભદન્ત ! આ સાંપરાયિક કર્મકો યદિ
વેદરહિત એક જીવ વાંધતા હૈ યા વેદરહિત અનેક જીવ વાંધતે હૈં તો જો જીવ
સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત હૈ વહ વાંધતા હૈ યા જો પુરુષપશ્ચાત્કૃત હૈ વહ વાંધતા હૈ ? યા
જો નપુંસકપશ્ચાત્કૃત હૈ વહ વાંધતા હૈ ? આદિ । (ગોયમા) હે ગૌતમ ?
(એવં જહેવ ઈરિયાવહિયાવંધગસ્સ તહેવ નિરવસેસં જાવ અહવા
આત્મીપચ્છાકડા ય, પુરિસપચ્છાકડા ય, નપુંસગપચ્છાકડા ય વંધંતિ)
જિસ પ્રકાર ઐર્યાપથિક કે વંધક કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ ડસી તરહ
યાં પર “ અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત, પુરુષપશ્ચાત્કૃત ઓર નપુંસકપશ્ચાત્કૃત
અનેક જીવ આસે વાંધતે હૈં ” યાં તક જાનના ચાહિયે । (તં મંતે ! કિં
વંધી, વંધઈ, વંધિસ્સઈ) હે ભદન્ત ! આ સાંપરાયિક કર્મકો ભૂતકાલ મેં
જીવ ને વાંધા હૈ વર્તમાન મેં વહ આસે વાંધતા હૈ ઓર આગે વાંધેગા ? ૧,
(વંધી, વંધઈ, ન વંધિસ્સઈ) જીવ ને આસે પહિલે વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં વહ
વાંધતા હૈ, આગે વહ આસે નહીં વાંધેગા ૨, (વંધી, ન વંધઈ, વંધિસ્સઈ)

રાયિક કર્મને વેદરહિત એક જીવ પશુ બાંધે છે અથવા વેદરહિત અનેક જીવો
પશુ બાંધે છે, તો શું સ્ત્રી પશ્ચાત્કૃત જીવ તેને બાંધે છે ? કે પુરુષ પશ્ચાત્કૃત
જીવ તેને બાંધે છે ? કે નપુંસક પશ્ચાત્કૃત જીવ તેને બાંધે છે ? આદિ
પ્રશ્નો અહીં પશુ શ્રવણ કરવા.

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (એવં જહેવ ઈરિયાવહિયાવંધગસ્સ તહેવ નિર-
વસેસં જાવ અહવા આત્મીપચ્છાકડા ય, પુરિસપચ્છાકડા ય, નપુંસગપચ્છાકડા ય,
વંધંતિ) ઐર્યાપથિક બંધક વિષે જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે
સાંપરાયિકના બંધક વિષે પશુ સમસ્ત કથન સમજવું “ અથવા સ્ત્રી પશ્ચા-
ત્કૃત પુરુષ પશ્ચાત્કૃત અને નપુંસક પશ્ચાત્કૃત અનેક જીવો પશુ તેને બાંધે
છે. ” અહીં સુધીનું કથન શ્રવણ કરવું. (તં મંતે ! કિં વંધી, વંધઈ વંધિસ્સઈ)
હે ભદન્ત ! (૧) સાંપરાયિક કર્મને બંધ શું જીવે ભૂતકાળમાં કર્યો છે,
વર્તમાનમાં કરે છે અને ભવિષ્યમાં કરશે ? (વંધી વંધઈ ન વંધિસ્સઈ) (૨)
જીવે પહેલા તેના બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેના બંધ કરે છે. અને
ભવિષ્યમાં નહીં કરે ? (વંધી, ન વંધઈ વંધિસ્સઈ) (૩) કે જીવે પહેલાં તેના

વદ્ધવાન્ , મન્તસ્યતિ ૧ વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ૨, વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ ૩, વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ? ૪, ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકો વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ૧, અસ્ત્યેકકઃ વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ૨, અસ્ત્યેકકો વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ૩, અસ્ત્યેકકો વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ૪, તદ્ મંતે ! કિં સાદિકં સપર્યવસિતં વધ્નાતિ ? પૃચ્છા તથૈવ, ગૌતમ ! સાદિકં વા

જીવને પહિલે હિસે વાંધા હૈ વહ વર્તમાન મેં નહીં વાંધતા હૈ, આગે વહ હિસે વાંધેગા ? ૩, (વધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ) ભૂતકાલ મેં હિસે જીવ ને વાંધા હૈ વહ અવ હિસે નહીં વાંધતા હૈ ઓર આગે મી વહ હિસે નહીં વાંધેગા ? ૪, (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહૈ વંધી, વંધહ, વંધિસ્સહ) કિસી એક જીવ ને હિસે પહિલે ભૂતકાલ મેં વાંધા હૈ । વર્તમાન મેં વહ હિસે વાંધતા હૈ । આગે મી વહ હિસે વાંધેગા । (અત્યેગહૈ વંધી, વંધહ, ન વંધિસ્સહ) તથા કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ જિસને હિસે પહિલે વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હિસે વાંધતા હૈ આગે વહ હિસે નહીં વાંધેગા ૨ । (અત્યેગહૈ વંધી, ન વંધહ, વંધિસ્સહ) તથા કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ જિસને હિસે પહિલે વાંધા હૈ, વર્તમાન મેં વહ હિસે નહીં વાંધતા હૈ આગે વહ હિસે વાંધેગા ૩ । (અત્યેગહૈ વંધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ) તથા કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ જિસને હિસે પહિલે વાંધા હૈ વર્તમાન મેં વહ હિસે નહીં વાંધતા હૈ આગે મી વહ હિસે નહીં વાંધેગા (તં મંતે ! કિં સાદ્યં સપજ્જવસિયં વંધદં ૧, પુચ્છા તથૈવ) હે મદન્ત ! જીવ

બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં કરતો નથી, પણ ભવિષ્યમાં કરશે ? (વંધી વંધહ ન વંધિસ્સહ) (૪) કે ભૂતકાળમાં હવે તે કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે નહીં ? (ગોચમા ।) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહૈ વંધી, વંધહ, વંધિસ્સહ) કોઈ એક હવે ભૂતકાળમાં તે કર્મ બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં પણ તે તેને બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તે બાંધશે. (અત્યેગહૈ વંધી, વંધહ, ન વંધિસ્સહ) તથા કોઈ હવે એવો પણ હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં સાંપરાયિક કર્મ બાંધ્યું હોય છે, વર્તમાનમાં પણ તેને બાંધતો હોય છે પણ ભવિષ્યમાં તે તેને નહીં બાંધે. (અત્યેગહૈ વંધી, ન વંધહ, વંધિસ્સહ) તથા કોઈક હવે એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેને બાંધ્યું હોય છે, વર્તમાનમાં તે તેને બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં તે તેને બાંધશે (અત્યેગહૈ વંધી, ન વંધહ, ન વંધિસ્સહ) તથા કોઈક હવે એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેને બાંધ્યું હોય છે, વર્તમાનમાં તે તેને બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં બાંધશે નહીં.) (તં મંતે ! કિં સાદ્યં સપજ્જવસિયં વંધદં ? પુચ્છા

સપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૧, અનાદિકં વા સપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૨, અનાદિકં વા અપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૪, નો ચૈવ સ્વલુસાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૨, તદ્ ભદન્ત ! કિં દેશેન દેશં વધ્નાતિ, एवं यथैव ऐर्यापथिकवन्धकस्य यावत्सर्वेण सर्वं वध्नाति ॥ सू० ४ ॥

इस सांपरायिक कर्म को क्या सादि सपर्यवसितरूप में बांधता है ? इत्यादि प्रश्न ऐर्यापथिक कर्म के बांधने के विषय में जैसे किये गये हैं वैसा ही यहां पर भी करना चाहिये । (गोयमा) हे गौतम ! (साइयं वा सपज्जवसियं बंधइ, अणाइयं वा सपज्जवसियं बंधइ, अणाइयं वा अपज्जवसियं बंधइ, णो चेव णं साइयं अपज्जवसियं बंधइ) हे गौतम ! इस कर्म को जीव सादि सपर्यवसित बांधता है, अनादि सपर्यवसित बांधता है और अनादि अपर्यवसित बांधता है परन्तु सादि अपर्यवसित रूप से नहीं बांधता है । (तं भन्ते ! किं देसेणं देसं बंधइ) हे भदन्त ! जीव उस कर्म को जो बांधता है सो क्या अपने एक देश से उसके एक देश को बांधता है ? इत्यादि प्रश्न पहिले की तरह यहां पर भी करना चाहिये । (एवं जहेव ईरिया वहिया बंधगस्स जाव सन्वेणं सव्वं बंधइ) हे गौतम ! जैसा कथन पहिले ऐर्यापथिक कर्म के बंध के विषय में कहा गया है, वैसा ही उत्तररूप कथन यहां पर भी जानना चाहिये—यावत् जीव अपने सर्वदेश से इस कर्म को सम्पूर्णरूप से बांधता है ।

તહેવ) હે ભદન્ત ! શું જીવ સાંપરાધિક કર્મને સાદિ સપર્યવસિત રૂપે બાંધે છે ? અહીં પણ ઐર્યાપથિક કર્મના બંધ વિષેના પ્રશ્નો જેવાં જ બીજા પ્રશ્નો પણ સમજી લેવા. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સાઈયં વા સપજ્જવસિયં બંધઈ, અણાઈયં વા સપજ્જવસિયં બંધઈ, અણાઈયં વા અપજ્જવસિયં બંધઈ, ણો ચેવ ણં સાઈયં અપજ્જવસિયં બંધઈ) આ કર્મને જીવ સાદિ સપર્યવસિત રૂપે બાંધે છે, અનાદિ સપર્યવસિતરૂપે પણ બાંધે છે, અનાદિ અપર્યવસિત રૂપે પણ બાંધે છે પરન્તુ સાદિ અપર્યવસિત રૂપે બાંધતો નથી. (તં ભન્તે ! કિં દેસેણં દેસં બંધઈ) હે ભદન્ત ! શું જીવ પોતાના એક દેશથી (અંશથી) તેના એક દેશને બાંધે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો અહીં પણ પૂછવા જોઈએ. (એવં જહેવ ઈરિયા-વહિયા બંધગસ્સ જાવ સન્વેણં સવ્વં બંધઈ) હે ગૌતમ ! પહેલાં ઐર્યાપથિક કર્મના બંધ વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ ઉત્તરરૂપ કથન અહીં પણ સમજી લેવું. “ જીવ પોતાના સર્વ દેશોથી આ કર્મને સંપૂર્ણરૂપે બાંધે છે. ” ત્યાં સુધીનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું.

ટીકા—‘સંપરાઈયં ણં મંતે ! કમ્મં કિં નેરહયો વંધઈ ?’ ગૌતમઃ પૃજ્છતિ—હે ભદન્ત ! સાંપરાયિકં સ્વલુ કર્મ સંપરૈતિ—સંસારં પર્યટતિ જીવંભિરિતિ સંપરાયાઃ—કષાયાઃ, સ્તેષુ, એવં સાંપરાયિક તત્ત્વકર્મ કિં નૈરયિકો વધ્નાતિ ? ‘તિરિક્કલજોણિઓ વંધઈ, જાવ દેવી વંધઈ ?’ કિં વા તિર્યગ્ગોનિકો વધ્નાતિ ? યાવત્—કિં વા તિર્યગ્ગોનિકો વધ્નાતિ ? કિં વા મનુષ્યો વધ્નાતિ ? કિં વા મનુષી વધ્નાતિ ? કિંવા દેવો વધ્નાતિ, કિં વા દેવી વધ્નાતિ ? इति सप्त प्रश्नाः । भगवान् प्राह—‘गोयमा ! नेरहओ वि वंघइ ’ हे गौतम ! सांपरायिकं कर्म नैरयिकोऽपि वध्नाति, ‘तिरिक्क-

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા સાંપરાયિક કર્મ વંધ કે વિષય કી વત્તવ્યતા કા કથન કિયા હૈ—સંપરાય શબ્દ કા અર્થ કષાય હૈ ક્યોં કિ જીવ કષાય કે નિમિત્ત સે હી સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતા હૈ “સંપરૈતિ સંસારં એમિઃ સંપરાયાઃ” એસી સંપરાય કી વ્યુત્પત્તિ હૈ હન કષાયોં કે હોને પર જો કર્મ હોતા હૈ વહ સાંપરાયિક કર્મ હૈ । હસ કર્મ કે વંધ કા નામ સાંપરાયિક કર્મ વંધ હૈ ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ “સંપરાઈયં ણં મંતે ! કમ્મં કિં નેરહયો વંધઈ” હે ભદન્ત ! સાંપરાયિક કર્મ કા વંધ કૌન કરતા હૈ—કયા નારક કરતા હૈ ? (તિરિક્કલ-જોણિયો વંધઈ) યા તિર્યગ્ગોનિક જીવ કરતા હૈ ? (જાવ દેવી વંધઈ) યાવત્ દેવી કરતી હૈ ? યહાં યાવત્ શબ્દ સે “યા તિર્યચ સ્ત્રી કરતી હૈ, યા મનુષ્ય કરતા હૈ, યા મનુષ્ય સ્ત્રી કરતી હૈ, અથવા દેવ કરતા હૈ” હસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । હસ પ્રકાર સે યે સાત પ્રશ્ન હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નેરહઓ વિ વંધઈ)

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા સાંપરાયિક કર્મબંધના વિષયનું નિરૂપણ કર્યું છે. સંપરાય એટલે કષાય. તે કષાયને કારણે જ જીવને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. “સંપરૈતિ સંસારં એમિ સંપરાયા” એવી સંપરાયની વ્યુત્પત્તિ થાય છે. આ કષાયોનો સદ્ભાવ હોવાથી જે કર્મ બંધાય છે તેને સાંપરાયિક કર્મ કહે છે. અને તે કર્મના બંધનું નામ સાંપરાયિક કર્મબંધ છે. હવે તે કર્મબંધ વિષે ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુને નીચેના પ્રશ્નો પૂછે છે—“સંપરાઈયં ણં મંતે ! કમ્મં કિં નેરહઓ વંધઈ ?” હે ભદન્ત ! સાંપરાયિક કર્મનો બંધ કોણ કરે છે—શું નારક કરે છે ? કે “તિરિક્કલજોણિઓ વંધઈ” તિર્યચ યોનીનો જીવ કરે છે ? “જાવ દેવી વંધઈ” તિર્યચ યોનીની સ્ત્રી કે મનુષ્ય કરે છે ? કે મનુષ્ય સ્ત્રી કરે છે ? કે દેવ કરે છે ? કે દેવી કરે છે ? આ પ્રકારના સાત પ્રશ્નો અહીં પૂછવામાં આવ્યા છે.

જોણિઓ વિ વંધઈ ' તિર્યગ્યોનિકોઽપિ વધ્નાતિ, ' તિરિક્સ્વજોણિની વિ વંધઈ ' તિર્યગ્યોનિકી અપિ વધ્નાતિ, ' મણુસ્સો વિ વંધઈ ' મનુષ્યોઽપિ વધ્નાતિ, ' મણુસ્સી વિ વંધઈ ' મનુષી અપિ વધ્નાતિ, ' દેવો વિ વંધઈ ' દેવોઽપિ વધ્નાતિ, ' દેવી વિ વંધઈ ' દેવી અપિ વધ્નાતિ, इति रीत्या यथा प्रश्नं सप्त उत्तराण्यपि, किन्तु एतेषु मनुष्यमानुषीवर्जाः पञ्च सकृपायत्वात् नियमतः साम्परायिककर्मवन्धका एव भवन्ति, मनुष्यमनुष्यौ तु भजनया, सकृपायित्वे सति साम्परायिकं कर्म वध्नीतः, अकृपायित्वे तु न वध्नीत इत्याशयः । अथ साम्परायिककर्मवन्धमेव स्त्र्याद्यपेक्षया

સાંપરાયિક કર્મ કા વંધ નૈરયિક ભી કરતા હૈ, (તિરિક્સ્વજોણિઓ વિ વંધઈ) તિર્યંચ યોનિક જીવ ભી કરતા હૈ (તિરિક્સ્વજોણિની વિ વંધઈ) તિર્યંચ સ્ત્રી ભી કરતી હૈ (મણુસ્સો વિ વંધઈ) મનુષ્ય ભી કરતા હૈ, (મણુસ્સી વિ વંધઈ) મનુષ્ય સ્ત્રી ભી કરતી હૈ, (દેવો વિ વંધઈ) દેવ ભી કરતા હૈ, (દેવી વિ વંધઈ) દેવી ભી કરતી હૈ । इस प्रकार से ये पूर्वोक्त सात प्रश्नों के उत्तर हैं । किन्तु इनमें मनुष्य और मनुष्य स्त्री इनको छोड़कर पांच जीव कषाय सहित होने से नियमतः सांपरायिक कर्म के बंधक ही होते हैं । मनुष्य और मनुष्य स्त्री ये दो सांपरायिक कर्म के बंधक भजना से होते हैं—अर्थात् जब ये कषाय सहित होते हैं तब तो सांपरायिक कर्म बंध करते हैं और जब कषाय सहित नहीं होते हैं—तब सांपरायिक कर्म का बंध नहीं करते हैं । अब सूत्रकार स्त्री आदि की अपेक्षा लेकर सांपरायिक कर्म बंध की ही प्ररूपणाकरते

મહાવીરપ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે જૌતમ । “ નેરહઓ વિ વધઈ ” સાંપરાયિક કર્મનો બંધ નારક પણ કરે છે, “ તિરિક્સ્વજોણિઓ વિ વધઈ ” તિર્યંચ યોનિક જીવ પણ કરે છે, “ તિરિક્સ્વજોણિની વિ વંધઈ ” તિર્યંચિણી પણ કરે છે, “ મણુસ્સો વિ વંધઈ ” મનુષ્ય પણ કરે છે, “ મણુસ્સી વિ વંધઈ ” મનુષ્ય સ્ત્રી પણ કરે છે, “ દેવો વિ વંધઈ ” દેવ પણ કરે છે, “ દેવી વિ વંધઈ ” અને દેવી પણ કરે છે । પૂર્વોક્ત સાતે પ્રશ્નોના ઉત્તર આ પ્રમાણે છે. પણ તે સાતેમાંથી મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રી સિવાયના પાંચ પ્રકારના જીવો કષાયસહિત હોવાને કારણે નિયમથી જ સાંપરાયિક કર્મના બંધક હોય છે. મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રી ચિકલ્પે તેના બંધક હોય છે. એટલે કે જ્યારે તેઓ કષાયયુક્ત હોય છે ત્યારે સાંપરાયિક કર્મનો બંધ કરે છે પણ જ્યારે કષાય-યુક્ત હોતા નથી ત્યારે તેનો બંધ કરતા નથી.

હવે સૂત્રકાર સ્ત્રી આદિની અપેક્ષાએ સાંપરાયિક કર્મબંધનું નિરૂપણ કરવા નિમિત્તે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો આપે છે—“ તં મંતે ! કિં રૂઢી વંધઈ,

પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ તં ભતે ! કિં હત્થી વંધઈ, પુરિસો વંધઈ, તહેવ જાવ નોહ્ત્થી નોપુરિસ નોનપુંસઓ વંધઈ ? ’ હે ભદન્ત ! તત્ સામ્પ્રત્યાયિકકર્મ કિં સ્ત્રી વંધનાતિ ? કિં વા પુરુષો વંધનાતિ ? તથૈવ ઐર્યાપથિક કર્મ વન્ધવદેવ યાવત્—કિં વા નપુંસકો વંધનાતિ, કિં વા સ્ત્રિયઃ વંધનન્તિ, પુરુષાઃ વંધનન્તિ, નપુસકાઃ વંધનન્તિ, અથવા નોસ્ત્રીનોપુરુષનો નપુંસકો વંધનાતિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! હત્થી વિ વંધઈ, પુરિસો વિ વંધઈ, જાવ નપુંસગો વિ વંધઈ ’ હે ગૌતમ ! સાંપ્રત્યાયિક કર્મ સ્ત્રી અપિ વંધનાતિ, પુરુષોઽપિ વંધનાતિ, યાવત્ નપુંસકોઽપિ વંધનાતિ, સ્ત્રિયોઽપિ વંધનન્તિ, પુરુષા અપિ વંધનન્તિ, નપુસકા અપિ વંધનન્તિ, નોસ્ત્રીનોપુરુષ-નોનપુંસકોઽપિ વંધનાતિ, ઇતિ ભાવ’, ‘ અહવેણ્ય અવગયવેયો ય વંધઈ ’ અથવા

હૈં—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ (તં ભંતે ! કિં હત્થી વંધઈ, પુરિસો વંધઈ, તહેવ જાવ નોહ્ત્થી નોપુરિસો, નોનપુંસઓ વંધઈ) હે ભદન્ત ! ઉસ સામ્પ્રત્યાયિક કર્મ કો કયા સ્ત્રી વાંધતી હૈ ? યા પુરુષ વાંધતા હૈ ? યા તથૈવ—ઐર્યાપથિક કર્મવન્ધ કી તરહ હી યાવત્—નપુંસક વાંધતા હૈ ? યા સ્ત્રિયા વાંધતી હૈ ? યા પુરુષ વાંધતે હૈ ? નપુંસક વાંધતે હૈ ? અથવા જો નો સ્ત્રી નો પુરુષ નો નપુંસક હૈ વહ વાંધતા હૈ ? इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गौयमा) हे गौतम ! (હત્થી વિ વંધઈ, પુરિસો વિ વંધઈ, જાવ નપુંસગો વિ વંધઈ) સામ્પ્રત્યાયિક કર્મ સ્ત્રી ભી વાંધતી હૈ, પુરુષ ભી વાંધતા હૈ યાવત્ નપુંસક ભી વાંધતા હૈ, સ્ત્રિયા ભી વાંધતી હૈ, પુરુષ ભી વાંધતે હૈ, ઓર નપુસક ભી વાંધતે હૈ । તથા જો નો સ્ત્રી નો પુરુષ નો નપુંસક હૈ વહ ભી વાંધતા હૈ । (અહવા ઇણ ય અવગયવેઓ ય વંધઈ) અથવા યે પૂર્વોક્ત સ્ત્રી આદિક વાંધતે હૈ, તથા જો

પુરિસો વંધઈ, તહેવ જાવ નો હત્થી, નો પુરિસો, નો નપુંસઓ વંધઈ ? ” હે ભદન્ત ! આ સાંપ્રત્યાયિક કર્મ શું સ્ત્રી બાંધે છે, કે પુરુષ બાંધે છે, કે નપુંસક બાંધે છે ? કે સ્ત્રીઓ બાંધે છે ? કે પુરુષો બાંધે છે ? કે નપુંસકો બાંધે છે ? અથવા જે નો સ્ત્રી, નો પુરુષ કે નો નપુંસક હોય તે બાંધે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ હત્થી વિ વંધઈ, પુરિસો વિ વંધઈ, જાવ નપુંસગો વિ વંધઈ ” સાંપ્રત્યાયિક કર્મ સ્ત્રી પણ બાંધે છે, પુરુષ પણ બાંધે છે, નપુસક પણ બાંધે છે, સ્ત્રીઓ પણ બાંધે છે, પુરુષો પણ બાંધે છે અને નપુંસકો પણ બાંધે છે. તથા નો સ્ત્રી, નો પુરુષ અને નો નપુંસક પણ તે કર્મ બાંધે છે. (અહવા ઇણ ય અવગયવેઓય વંધઈ) અથવા પૂર્વોક્ત સ્ત્રી આદિ જીવ પણ બાંધે છે અને વેદવહિત જીવ પણ તે કર્મ

एते च स्यादयो बध्नन्ति, अपगतवेदश्च बध्नाति ' अहवा एए य अवगयवेयाय वधन्ति ' अथवा एते च स्यादयो बध्नन्ति, अपगतवेदाश्च बध्नन्ति । अयमाशयः—अत्र स्यादयो विवक्षितैकत्वबहुत्वाः पट् सर्वदा साम्परायिकं कर्म बध्नन्ति, अपगतवेदश्च कदाचिदेव बध्नाति, तस्य कदाचित्कत्वात्, अत एव स्यादयः वेदसहिता अपि बध्नन्ति अपगतवेदा वेदरहिताश्चापि, ततश्च यदा अपगतवेदास्तदोच्यते— ' अथवा एते स्यादयो बध्नन्ति, अपगतवेदश्च बध्नाति, तस्य एकस्याऽपि संभवात्, अथवा एते स्यादयो बध्नन्ति, अपगतवेदाश्च वन्नन्ति तेषां बहूनामपि संभवात् ।

जीव वेदरहित होते हैं वह भी बांधता है । (अहवा एए य अवगयवेया य वधन्ति) ये स्त्री आदिक बांधते हैं और जो जीव वेदरहित होते हैं वे बांधते हैं । तात्पर्य इस कथन का इस प्रकार से है—जिनमें एकत्व और बहुत्व की विवक्षा की गई है ऐसे ये स्त्री आदि ६ तो सर्वदा सांपरायिक कर्म को बांधते हैं । परन्तु जो अपगत वेद वाला जीव है वह कदाचित् ही इसे बांधता है । क्यों कि अपगतवेदता कादाचित्क है । इसलिये स्त्री आदि केवल वेदसहित अवस्था में भी इसे बांधते हैं और जब कि अपगत वेद वाले हो जाते हैं—तब भी इसे बांधते हैं । इसलिये अपगतवेद वाले जीव इसे बांधते हैं इस अपेक्षा से “ अथवा—ये स्त्री—आदिक जीव सांपरायिक कर्म बांधते हैं ऐसा कहा गया है । ” “ और जो अपगत वेदवाला जीव है वह इसे बांधता है ” ऐसा जो कहा गया है वह एक जीव को लेकर कहा गया है—क्यों कि अपगत वेद वाला एक जीव भी हो सकता है । अर्थात् इन स्यादि कों में से कोई एक जीव वेदरहित भी हो सकता है और शेष जीव वेदसहित भी हो सकते हैं ।

બાધે છે. (અહવા એએ ય અવગયવેયા ય વધન્તિ) અથવા પૂર્વોક્ત સ્ત્રી આદિ જીવો તથા વેદરહિત જીવો પણ સાંપરાયિક કર્મ બાધે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ સ્ત્રી આદિ છ તો સાંપરાયિક કર્મ સર્વદા બાધે છે. પરન્તુ અપગત વેદવાળો જીવ તો ક્યારેક જ તે કર્મ બાધે છે. કારણ કે અપગતવેદતા ક્યારેક સંભવે છે. તેથી સ્ત્રી આદિ કેવળ વેદસહિત અવસ્થામાં પણ તેને બાધે છે અને જ્યારે તેઓ અપગતવેદવાળા (વેદરહિત) થઈ જાય છે, ત્યારે પણ તેને બાધે છે. તેથી અપગતવેદવાળા જીવ તેને બાધે છે એ અપેક્ષાએ “ અથવા તે સ્ત્રી આદિ જીવો સાંપરાયિક કર્મ બાધે છે. ” એવું કહેવામાં આવ્યું છે “ અપગતવેદવાળો જીવ તેને બાધે છે, ” એવું જ કહેવામાં આવ્યું છે તે એક જીવની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યું છે, કારણ કે અપગતવેદવાળો એક જીવ પણ હોઈ શકે છે. એટલે કે આ સ્ત્રી આદિ જીવોમાંથી કોઈ એક જીવ વેદરહિત પણ હોઈ શકે છે અને બાકીના જીવો વેદસહિત પણ હોઈ શકે છે.

અપગતવેદૈવ સામ્પરાયિકકર્મવંધનો વેદત્રયે ઉપશાન્તે ક્ષીણે વા યાવન્ યથાહ્યાતં ન પ્રાપ્નોતિ તાવલ્લભ્યતે । અત્ર ચ પૂર્વપ્રતિપન્ન-પ્રતિપદ્યમાનકવિવક્ષા ન કૃતા, દ્વયોરપિ એકત્વં બહુત્વયોર્માત્રેન નિર્વિશેષત્વાત્ । તથાદિ-અપગતવેદત્વે સામ્પરાયિકવંધોઽલ્પકાલિક એવ, તત્ર ચ યોઽપગતવેદત્વં પ્રતિપન્નપૂર્વઃ સામ્પરાયિકં વંધનાતિ, અસૌ એકોઽનેકો વા સ્યાત્, એવં પ્રતિપદ્યમાનકોઽપીતિ માવઃ, ગૌતમઃ

તથા-“સ્ત્યાદિક જીવ હસે વાંધતે હૈં ઓર અપગતવેદવાલે જીવ હસે વાંધતે હૈં ”-યહ કથન બહુતોં મેં અપગત વેદતા કી સંભાવના કો લેકર ક્રિયા હૈ । કયોં કિ હનમેં બહુત સે જીવ અપગતવેદનાવાલે ભી હો સકતે હૈં । અપગતવેદવાલા જીવ તચતક સાંપરાયિક કર્મ કા વંધક હોતા હૈ કિ જંચતક વહ વેદત્રય કી ઉપશાંતિ મેં અથવા ઉસકી ક્ષીણતા મેં યથાહ્યાત ચારિત્ર કો પ્રાપ્ત નહીં કર લેના હૈ । યહાં પર પૂર્વપ્રતિપન્નકં એવં પ્રતિપદ્યમાનક કી વિવક્ષા નહીં કી ગઈ હૈ, કયોં કિ હન દોનોં મેં એકત્વ ઓર બહુત્વ કે સદ્ભાવ સે કોઈ વિશેષતા નહીં ભાતી હૈ । વેદ કી અપગતતા મેં સાંપરાયિક કા વંધ અલ્પકાલિક હી હોતા હૈ હસમેં જો પ્રતિપન્નપૂર્વ અપગતવેદનાવાલા સાંપરાયિક કર્મ કો વાંધતા હૈ એસા જીવ એક ભી હો સકતા હૈ ઓર અનેક જીવ ભી હો સકતે હૈં । હસી તરહ સે પ્રતિપદ્યમાનક ભી જબ સાંપરાયિક કર્મ કો વાંધતા હૈ તબ વહ એક ભી હો સકતા હૈ ઓર અનેક ભી હો સકતે હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ

તથા “ તે સ્ત્રી આદિ જીવો તેને બાંધે છે અને અપગતવેદવાળા જીવો તેને બાંધે છે, ” આ કથન ઘણા જીવોમાં અપગતવેદનાની સંભાવનાની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે તેઓમાં ઘણાં જીવો અપગતવેદવાળા પણ હોઈ શકે છે. અપગતવેદવાળો જીવ ત્યાં સુધી જ સાંપરાયિક કર્મનો બંધક હોય છે કે જ્યાં સુધી તે વેદત્રય (ત્રણ વેદ) ની ઉપશાંતિમાં અથવા તેની ક્ષીણતામાં યથાજ્યાત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી લેતો નથી અહીં પૂર્વપ્રતિપન્નક અને પ્રતિપદ્યમાનકની વાત કરવામાં આવી નથી કારણ કે તે બંનેમાં એકત્વ અને બહુત્વના સદ્ભાવથી કોઈ વિશેષતા આવતી નથી વેદની અપગતતામાં સાંપરાયિક કર્મનો બંધ અલ્પકાલિક જ હોય છે. તેમાં જે પૂર્વપ્રતિપન્ન અપગત વેદવાળો જીવ સાંપરાયિક કર્મને બાંધે છે, એવો જીવ એક પણ હોઈ શકે છે. અને અનેક જીવો પણ હોઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે પ્રતિપદ્યમાનક પણ બ્યારે સાંપરાયિક કર્મ બાંધે છે, ત્યારે તે એક પણ હોઈ શકે છે અને અનેક પણ હોઈ શકે છે.

પૃચ્છતિ—‘જહ મંતે ! અવગયવેયો ય વંધહ, અવગયવેયા ય વંધંતિ તં મંતે ! કિં હત્થી પચ્છાકહો વંધહ, પુરિસપચ્છાકહો વંધહ ? ’ હે ભદન્ત ! યત્ સામ્પરાયિકં કર્મ અપગતવેદશ્ચ વધ્નાતિ, અપગતવેદાશ્ચ વધ્નન્તિ, તત્ સાંપરાયિકં કર્મ હે ભદન્ત ! કિં સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતો વધ્નાતિ ? કિં વા પુરુષપશ્ચાત્કૃતો વધ્નાતિ ? इत्यादिप्रश्नः, भगवानाह—‘ एवं जहेव ईरियावहियाबंधगस्स तहेव निरवसेसं जाव अहवा इत्थीपच्छाकडा य पुरिस्पच्छाकडा य, नपुंसगपच्छाकडाय वंधंति ’ हे गौतम ! एवं पूर्वोक्तीत्या यथैव ऐर्यापधिककर्मबन्धकस्योक्तं तथैव साम्परायिककर्मबन्धकस्यापि निरवशेषं सर्वं भणितव्यं यावत्—स्त्रीपश्चात्कृता अपि वध्नन्ति, पुरुषपश्चात्कृताश्च अपि वध्नन्ति, नपुंसकपश्चात्कृता अपि वध्नन्ति, इत्यादयः पट्विंशतिः पूर्वोक्ताः

સે એસા પૂછતે હૈં—(જહ મંતે ! અવગયવેયો ય વંધહ, અવગયવેયા ય વંધંતિ તં મંતે ! કિં હત્થીપચ્છાકહો વંધહ, પુરિસપચ્છાકહો વંધહ ?) હે ભદન્ત ! યદિ સાંપરાયિક કર્મ અપગતવેદવાલા એક જીવ વાંધતા હૈ યા અપગતવેદવાલે અનેક જીવ વાંધતે હૈં, તો હે ભદન્ત ! જો સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત જીવ હૈ વહ વાંધતા હૈ ? યા જો પુરુષ પશ્ચાત્કૃત જીવ—અપગતવેદવાલા હૈ વહ વાંધતા હૈ ? इत्यादि प्रश्न-इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(एवं जहेव ईरियावहियाबंधगस्स तहेव निरवसेसं जाव अहवा इत्थी पच्छाकडा य, पुरिस्पच्छाकडा य, नपुंसगपच्छाकडा य वंधंति) हे गौतम ! जिस प्रकार से पहिले ऐर्यापधिक कर्मबन्धक के विषय में कहा गया है, उसी प्रकार से इस सांपरायिक कर्म बंध के विषय में भी वह कथन संपूर्णरूप से कहना चाहिये। यावत् जो जीव—स्त्रीपश्चात्કृत होते

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જહ મંતે ! અવગયવેયો ય વંધહ, અવગયવેયા ય વંધંતિ તં મંતે ! કિં હત્થીપચ્છાકહો વંધહ, પુરિસપચ્છાકહો વંધહ ?) હે ભદન્ત ! ને સાંપરાયિક કર્મ અપગતવેદવાળો એક જીવ બાંધે છે અથવા અપગતવેદવાળા અનેક જીવો બાંધે છે, તો હે ભદન્ત ! શું અપગતવેદવાળો સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃત જીવ તેને બાંધે છે કે અપગતવેદવાળો પુરુષ પશ્ચાત્કૃત જીવ તેને બાંધે છે ? इत्यादि प्रश्नो अर्हो पणु अणुणु करवा नेधये.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં જહેવ ઈરિયાવહિયા વંધગસ્સ, તહેવ નિરવસેસ જાવ અહવા હત્થીપચ્છાકહા ય, પુરિસપચ્છાકહા ય, નપુસગપચ્છાકહા ય વંધંતિ ” હે ગૌતમ ! ઐર્યાપથિક કર્મબંધના વિષયમાં આગળ જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન સમજવું નેધએ. એટલે કે જે અવેદક જીવ સ્ત્રી પશ્ચાત્કૃત હોય છે તે પણ સાંપરાયિક કર્મને

વિકલ્પા ઝહાઃ, તત્સૂચયિતુમન્તિમમાહ-અથવા સ્ત્રીપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ પુરુષપશ્ચાત્કૃતાશ્ચ, નપુંસકપશ્ચાત્કૃતાશ્ચાપિ સામ્પરાયિકં કર્મ વધ્નન્તીત્યાશયઃ । અથ સાંપરાયિકકર્મ-બન્ધમેવ અતીતાદિ કાલત્રયેણ પ્રરૂપયન્નાહ-‘ તં મંતે ! કિં બંધી, બંધહ, બંધિસ્સહ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! તત્ સાંપરાયિકં કર્મ કિં વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ ? ‘ બંધી, બંધહ, ન બંધિસ્સહ ૨ ’ કિં વા વદ્ધવાન્ , વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ, ‘ બંધી, ન બંધહ, બંધિસ્સહ ૩ ’ કિં વા વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ, મન્ત્સ્યતિ, ‘ બંધી, ન બંધહ, ન બંધિસ્સહ ૪ ’ કિં વા વદ્ધવાન્ , ન વધ્નાતિ, ન મન્ત્સ્યતિ ? મગવાનાહ-

હૈ, વેં મીં ઇસ સાંપરાયિક કર્મ બંધ કરતે હૈં, જો પુરુષપદ્ધાત્કૃત હોતે હૈં વેં મીં ઇસ સાંપરાયિક કર્મ કા બંધ કરતે હૈં, ઓર જો નપુંસકપદ્ધાત્કૃત હોતે હૈં વેં મીં ઇસ સામ્પરાયિક કર્મ કા બંધ કરતે હૈં । યહ અંતિમ મજ્જ વહુવચન કા હોતા હૈં ઇત્યાદિ ૨૬ પૂર્વોક્ત વિકલ્પ સબ યહાં પર લગા લેના ચાહિયે । ઇસી વાત કો સૂચિત કરને કે લિયે (અહવા-ઇત્થીપચ્છાકઢા ય, પુરિસપચ્છાકઢા ય, નપુંસગપચ્છાકઢા ય વંધંતિ) એસા અન્તિમ પાઠ કહા ગયા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ-(તં મંતે ! કિં બંધી, બંધહ, બંધિસ્સહ) હે ભદન્ત ! ઇસ સાંપરાયિક કર્મકો કયા-વાંધા હૈં, વાંધતા હૈં, વાંધેગા ? (બંધી, બંધહ, ન બંધિસ્સહ) વાંધા હૈં, વાંધતા હૈં, આગે નહીં વાંધેગા ? ૨ (બંધી, ન બંધહ, બંધિસ્સહ) વાંધા હૈં, નહીં વાંધતા હૈં, આગે વાંધેગા ? (બંધી, ન બંધહ, ન બંધિસ્સહ) વાંધા હૈં, નહીં વાંધતા હૈં, આગે મીં નહીં વાંધેગા ? ઇસકે ઉત્તર

બંધ કરે છે, જે પુરુષ પશ્ચાત્કૃત હોય છે તે પણ સાંપરાયિક કર્મને બંધ કરે છે અને જે નપુંસક પશ્ચાત્કૃત હોય છે તે પણ સાંપરાયિક કર્મને બંધ કરે છે, ઇત્યાદિ ૨૬ પૂર્વોક્ત વિકલ્પ અહીં ગ્રહણ કરવા લેઈએ. એજ વાત સૂચિત કરવાને માટે-(અહવા-ઇત્થીપચ્છાકઢા ય, પુરિસ પચ્છાકઢા ય, નપુંસગ પચ્છાકઢા ય વંધંતિ) એવો અન્તિમ સૂત્રપાઠ આપવામા આવ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-(તં મંતે ! કિં બંધી, બંધહ, બંધિસ્સહ ” હે ભદન્ત ! આ સાંપરાયિક કર્મને શું કોઈ એવે ભૂતકાળમાં બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં બાંધશે ?

“ બંધી, બંધહ, ન બંધિસ્સહ ” ભૂતકાળમાં બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં બાંધે છે અને ભવિષ્યમાં નહીં બાંધે ? “ બંધી ન બંધહ, બંધિસ્સહ ” ભૂતકાળમાં બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં બાંધશે ? “ બંધી, ન બંધહ, ન બંધિસ્સહ ” ભૂતકાળમાં બાંધ્યું છે, વર્તમાનમાં બાંધતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ નહીં બાંધે ?

‘ગોયમા ! અત્યેગદ્વંધી, વંધદ્વંધી, વંધિસ્સદ્વંધી ?’ હે ગૌતમ ! સામ્પરાયિકં કર્મ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ત્વં વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ ૧, ‘અત્યેગદ્વંધી, વંધદ્વંધી, ન વંધિસ્સદ્વંધી ?’ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ત્વં વદ્ધવાન્, વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ ૨, ‘અત્યેગદ્વંધી, ન વંધદ્વંધી, વંધિસ્સદ્વંધી ?’ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ત્વં વદ્ધવાન્, ન વધ્નાતિ, મન્તસ્યતિ, ‘અત્યેગદ્વંધી, ન વંધદ્વંધી, ન વંધિસ્સદ્વંધી ?’ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ત્વં વદ્ધવાન્ ન વધ્નાતિ, ન મન્તસ્યતિ, અયમાશયઃ-અત્ર પૂર્વોક્તેષુ અપ્રસુ વિકલ્પેષુ આદ્યાશ્વન્વાર એવં સંભવન્તિ,

મેં પ્રસુ કહતે હેં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અત્યેગદ્વંધી, વંધદ્વંધી, વંધિસ્સદ્વંધી) કોઈ જીવ અપગતવેદવાલા એસા હોતા હૈં કિ જિસને પૂર્વકાલમેં હમ સાંપરાયિક કર્મકા વંધકિયા હૈં વર્તમાનમેં વહ હસકા વંધ કરતા હૈં, ઓર આગે બી વહ હસકા વંધ કરેગા । (અત્યેગદ્વંધી, વંધદ્વંધી, ન વંધિસ્સદ્વંધી) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈં કિ જિસને પૂર્વકાલ મેં હમકા વંધ કિયા હૈં, વર્તમાન મેં વહ હસકા વંધ કર રહા હૈં, પર આગે વહ હસકા વંધ નહીં કરેગા ૨, (અત્યેગદ્વંધી, ન વંધદ્વંધી, વંધિસ્સદ્વંધી) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈં કિ જિસને હસકા વંધ પહિલે કિયા હોતા હૈં ૨, વર્તમાનમેં વહ હસકા વંધ નહીં કરતા હૈં, હાં ભવિષ્યત્ મેં વહ હસકા વંધ કરનેવાલા હોતા હૈં ૩, (અત્યેગદ્વંધી, ન વંધદ્વંધી, ન વંધિસ્સદ્વંધી) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈં જો હસકા પહિલે તો વંધ કરતા હૈં, પર વર્તમાન મેં વહ હસકા વંધ નહીં કરતા ઓર ન ભવિષ્યત્ મેં વહ હસકા વંધ કરનેવાલા બનતા હૈં । હસ કથન કા અશય એસા હૈં કિ પૂર્વોક્ત આઠ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! “ અત્યેગદ્વંધી વંધદ્વંધી, વંધિસ્સદ્વંધી ” (૧) કોઈ અપગત વેદવાળો જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં આ સામ્પરાયિક કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. “ અત્યેગદ્વંધી, વંધદ્વંધી, ન વંધિસ્સદ્વંધી ” (૨) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો હોય છે, પણ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે. “ અત્યેગદ્વંધી, ન વંધદ્વંધી, વંધિસ્સદ્વંધી ” (૩) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી, પણ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે. “ અત્યેગદ્વંધી ન વંધદ્વંધી, ન વંધિસ્સદ્વંધી ” (૪) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જેણે ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો હોય છે, પણ વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે નહીં. આ કથનનો આશય એવો

નાન્તિમાચ્ચત્વારો જીવાનાં સાંપરાયિકકર્મબંધસ્યાનાદિતયા ' ન વંધી ' ઇત્યાદેર સંભવાત્ , આદ્યેષુ ચતુર્ણુ ચ પ્રથમઃ સર્વ એવ સંસારી યથાખ્યાતાસંપ્રાપ્તોપગમકક્ષપ-
કાવસાનઃ સ ચ પૂર્વ સામ્પરાયિકં કર્મ વદ્ધવાન્ , વર્તમાનકાલે તુ વધ્નાતિ,
ભવિષ્યત્કાલાપેક્ષયા ચ મન્ત્સ્યતિ, ઇતિ પ્રથમઃ ૧, દ્વિતીયસ્તુ મોહક્ષયાત્પૂર્વમતીત-
કાલાપેક્ષયા વદ્ધવાન્ , વર્તકાલે તુ વધ્નાતિ, ભાવિમોહક્ષયાપેક્ષયા તુ ન મન્ત્સ્યતિ
ઇતિ ૨, તૃતીયઃ પુનરુપશાન્તમોહત્વાત્ પૂર્વ વદ્ધવાન્ ઉપશાન્તમોહત્વે ન વધ્નાતિ,

વિકલ્પોં મેં સે યહાં આદિ કે ચાર વિકલ્પ હી બનતે હૈં-અન્તિમ
ચાર વિકલ્પ નહીં-ક્યોં કિ જીવોં કે સાંપરાયિક કર્મ કા બંધ
અનાદિ સે હોતા હુઆ ચલા આ રહા હૈ અતઃ (ન વંધી) ઇત્યાદિ કી
અસંભવતા હૈ આદિ કે ચારોં મેં સે પ્રથમ વિકલ્પ ઇસ પ્રકાર સે બન
જાતા હૈ કિ સમસ્ત હી સંસારી જીવ જવતક યથાખ્યાતચારિત્ર કો પ્રાપ્ત
નહીં કર પાયે હૈં, ઉપશમક નહીં હો પાયે હૈં, ક્ષપક નહીં બન પાયે હૈં
ઇસકે પહિલે વે સાંપરાયિક કર્મ કા બંધ કિયે હુએ હોતે હૈં । વર્તમાન
મેં ભી વે સાંપરાયિક કર્મ કો બાંધતે હૈં ઓર ભવિષ્યત્ મેં ભી વે ઉસે
બાંધને વાલે હોતે હૈં । દ્વિતીય ભંગ ઇસ પ્રકાર સે બનતા હૈ-મોહનીય
કર્મ ક્ષય હોને કે પહિલે અતીત કાલ કી અપેક્ષા સે ઉસ સાંપરાયિક
કર્મ કો જીવ ને બાંધા હૈ વર્તમાન કાલ મેં જીવ ઉસે બાંધતા રહતા હૈ
ઓર જવ ઇસ જીવ કા મોહક્ષય હો જાવેગા-તવ વહ ઉસે નહીં
બાંધેગા । તૃતીયભંગ ઇસ અપેક્ષા સે ઘટતા હૈ-ઉપશાન્ત મોહ હોને સે

છે કે ઐર્થાપથિક કર્મના જેવા આઠ વિકલ્પ પહેલાના પ્રકરણમાં આવવામાં
આવ્યા છે એવા આઠ વિકલ્પ સાંપરાયિક કર્મના બનતા નથી, પણ તેમાંથી
પહેલાં ચાર વિકલ્પ બને છે અને છેલ્લાં ચાર બનતા નથી કારણ કે જીવોમાં
સાંપરાયિક કર્મના બંધ તો અનાદિથી આવ્યો જ આવે છે, તેથી “ ન વંધી ”
આદિ વિકલ્પોની અસંભવતા રહે છે શરૂઆતના ચાર વિકલ્પોમાંનો પહેલો
વિકલ્પ આ પ્રકારે સુસંગત બની નીચે છે-સંસારી જીવ જ્યાં સુધી યથાખ્યાત
ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી, ઉપશમક થઈ શક્યા નથી, ક્ષપક બની શક્યા
નથી, તે પહેલાં તો તેઓ સાંપરાયિક કર્મના બંધ કરતા જ હોય છે. વર્ત-
માનમાં પણ તેઓ તેનો બંધ કરતા હોય છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેઓ
તેનો બંધ કરતા રહેશે બીજો વિકલ્પ આ પ્રકારે સુસંગત બની નીચે છે.
મોહનીય કર્મના ક્ષય થયા પહેલાં ભૂતકાળમાં જીવે સાંપરાયિક કર્મ બાંધ્યું
હોય છે, વર્તમાનમાં પણ જીવ તેને બાંધતો રહે છે પણ જ્યારે તેના મોહનો
ક્ષય થઈ જશે ત્યારે તે તેને બાંધશે નહીં. ત્રીજો વિકલ્પનું સ્પષ્ટીકરણ આ

અનાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ ? ૪, ઇતિ ચતુર્થમંગી પ્રશ્નઃ કલ્પનીયઃ, ‘ મગવા-
નાહ-‘ ગોયમા ! સાહ્યં વા સપજ્જવસિયં બંધઈ ’ હે ગૌતમ ! સાંપરાયિકં કર્મ
પ્રથમભક્કગતં સાદિકં વા સપર્યવસિતં વધ્નાતિ, ‘ અણાહ્યં વા સપજ્જવસિયં બંધઈ ’
અનાદિકં વા સપર્યવસિતં તૃતીયભક્કગતં વધ્નાતિ, ‘ અણાહ્યં વા અપજ્જવસિયં
બંધઈ ’ અનાદિકં વા અપર્યવસિતં ચતુર્થમંગીગતં વધ્નાતિ, કિંન્તુ ‘ ણો ચેવ ણં
સાહ્યં અપજ્જવસિયં બંધઈ ’ નો ચૈવ સ્વલ્લ સાંપરાયિકં કર્મ દ્વિતીયમંગીગતં
સાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ, તથા ચ ઉપશાન્તમોહત્વાત્પ્રચ્યુતઃ પુનરુપ-

મેં બાંધતા હૈ ? યા અનાદિ અપર્યવસિતરૂપ મેં બાંધતા હૈ ? હસી પ્રકાર
સે જિસે ઐર્યાપથિક કર્મબંધ કે વિષય મેં પહિલે ચતુર્થમંગી કો લેકર
પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈ—ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ભી યે પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈ ।
હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સાહ્યં વા સપજ્જ-
વસિયં બંધઈ) જીવ સાંપરાયિક કર્મ કા બધ કરતા હૈ—વહ યા તો
સાદિ સપર્યવસિતરૂપ સે કરતા હૈ (અણાહ્યં વા અપજ્જવસિયં બંધઈ)
અથવા અનાદિ અપર્યવસિતરૂપ સે કરતા હૈ, (અણાહ્યં સપજ્જવસિયં
બંધઈ) યા અનાદિ સપર્યવસિત રૂપ સે કરતા હૈ ? પરન્તુ (ણો ચેવ ણં
સાહ્યં અપજ્જવસિયં બંધઈ) વહ સાદિ અપર્યવસિતરૂપ સે ઉસકા બંધ
નહીં કરતા હૈ । જીવ સાંપરાયિક કર્મ કા બધ સાદિ સપર્યવસિતરૂપ
સે કરતા હૈ હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ જીવ જવ ઉપશાન્ત મોહવાલા હોકર
ઉસસે પ્રચ્યુત—(રહિત) હો જાતા હૈ ઓર ફિર જવ વહ આગે ઉપશાન્ત

કે સાદિ અપર્યવસિત રૂપે બાંધે છે ? કે અનાદિ સપર્યવસિત રૂપે બાંધે છે ?
કે અનાદિ અપર્યવસિત રૂપે બાંધે છે ? જેવી રીતે ઐર્યાપથિક કર્મબંધના
વિષયમાં પહેલાં ચાર વિકલ્પવાળા પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, એજ રીતે સાંપરાયિક
કર્મબંધ વિષે પણ અહીં ચાર વૈકલ્પિક પ્રશ્નો પૂછ્યા છે.

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ !
(સાહ્યં વા સપજ્જવસિયં બંધઈ) જીવ સાંપરાયિક કર્મનો જે બંધ કરે છે
તે કાંતો સાદિ સપર્યવસિત રૂપે કરે છે, (અણાહ્યં વા અપજ્જવસિયં બંધઈ)
કાંતો અનાદિ અપર્યવસિત રૂપે કરે છે, (અણાહ્યં સપજ્જવસિયં બંધઈ) કાંતો
અનાદિ સપર્યવસિત રૂપે કરે છે, પરન્તુ (ણો ચેવ ણં સાહ્યં અપજ્જવસિયં બંધઈ)
તે સાદિ અપર્યવસિત રૂપે તેનો બંધ કરતો નથી. જીવ સાદિ સપર્યવસિત
રૂપે સાંપરાયિક કર્મનો બંધ કરે છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ જીવ જ્યારે ઉપશાન્ત
મોહવાળો બનીને તેનાથી પ્રચ્યુત (રહિત) થઈ જાય છે અને પત્રી ફરીથી

શાન્તમોહતાં ક્ષીણમોહતાં વા પ્રતિપત્સ્યમાનઃ સામ્પરાયિક કર્મ સાદિકં સપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૧, આદિતઃ ક્ષપકાપેક્ષયા તુ અનાદિકં સપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૨, અભવ્યાપેક્ષયા ચ અનાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ^૩, કિન્તુ નૈવ સ્વલ્પ સામ્પરાયિકં કર્મ દ્વિતીયમજ્ઞગતં સાદિકમ્ અપર્યવસિતં વધ્નાતિ, સાદિસામ્પરાયિકકર્મવન્ધો મોહોપશમાત્ પ્રચ્યુતસ્યૈવ ભવતિ, તસ્ય ચ નિયમતો મોહક્ષાયિત્વાત્ સામ્પરાયિકકર્મવન્ધસ્ય વ્યવચ્છેદસમ્ભવાત્, અતएव સાદિરપર્યવસિતઃ દ્વિતીયમજ્ઞગતઃ સામ્પરાયિકકર્મ વન્ધો નાસ્તીતિફલિતમ્ । ગૌતમ પૃચ્છતિ-‘તં મંતે ? કિં દેસેણં દેસં વંધઈ ?’ હે ભદન્ત ! તત્સામ્પરાયિકં કર્મ કિં દેશેન જીવાંશેન દેશં કર્માંશં વધ્નાતિ ? ‘एव જહેવ

મોહદશા કો યા ક્ષીણમોહદશા કો પ્રાપ્ત કરને વાલા હોતા હૈ તથા વહ સાંપરાયિક કર્મ કા વંધ સાદિ સપર્યવસિતરૂપ સે કરતા હૈ । જો જીવ અભવ્ય હોતા હૈ ઉસકી અપેક્ષા સાંપરાયિક કર્મ કા અનાદિ અપર્યવસિત હોતા હૈ । ક્ષપક કી અપેક્ષા જીવ પહિલે સે સામ્પરાયિક કર્મ કા વંધ અનાદિ સપર્યવસિતરૂપ સે કરતા હૈ । કિન્તુ સામ્પરાયિક કર્મ કા જીવ કો સાદિ અપર્યવસિતરૂપ સે નહીં હોતા હૈ । ક્યોં કિ સામ્પરાયિક કર્મ કા સાદિ વંધ મોહોપશમસે પ્રચ્યુત-(રહિત) હુએ જીવકો હી હોતા હૈ । ઓર જો મોહોપશમ સે પ્રચ્યુત હુઆ હૈ વહ જીવ નિયમ સે મોહ કા ક્ષય કરને વાલા હોતા હૈ-હસ કારણ સાંપરાયિક કર્મ કે વંધ કા વ્યવચ્છેદ સંભવ હોને સે ઉસકા વંધ સાદિ હોકર અપર્યવસિત નહીં હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે-(તં મંતે ! કિં દેસેણં દેસં વંધઈ) એસા પૂછતે હૈં-કિ હે ભદન્ત ! સાંપરાયિક કર્મ કા વંધ જીવ જો કરતા હૈ સો ક્યા વહ અપને કિસી ઇક અંશ સે ઉસકે ઇક અંશ કા

ન્યારે તે ઉપશાન્ત મોહદશાને કે ક્ષીણ મોહદશાને પ્રાપ્ત કરનારો બને છે, ત્યારે તે સાંપરાયિક કર્મનો બંધ સાદિ સપર્યવસિત રૂપે કરે છે. જે એવ અભવ્ય હોય છે તેની અપેક્ષાએ સાંપરાયિક કર્મનો બંધ અનાદિ અપર્યવસિત હોય છે ક્ષપકની અપેક્ષાએ એવ પહેલેથી જ સાંપરાયિક કર્મનો બંધ અનાદિ સપર્યવસિત રૂપે કરે છે, પરન્તુ એવ સાંપરાયિક કર્મનો બંધ સાદિ અપર્યવસિત રૂપે કરતો નથી કારણ કે સાંપરાયિક કર્મનો સાદિ બંધ મોહોપશમથી પ્રચ્યુત (રહિત) થયેલો એવ જ કરે છે. અને જે મોહોપશમથી પ્રચ્યુત થયેલો છે એવો એવ નિયમથી જ મોહનો ક્ષય કરનારો હોય છે, તે કારણે સાંપરાયિક કર્મના બંધનો વ્યવચ્છેદ (છેદન) સંભવિત હોવાથી તેનો બંધ સાદિ થવા છતાં અપર્યવસિત હોતો નથી

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(તં મંતે ! કિં દેસેણં દેસં વંધઈ) હે ભદન્ત ! શું એવ પોતાના એક દેશથી (અંશથી)

ઈરિયા વહિયા બંધગસસ જાવ સન્વેણં સન્વં વંચઈ ' એવં રીત્યા યથૈવ એર્યાપથિક-
કર્મવન્ધકસ્ય પ્રકારેણ ઉક્તં તથૈવાત્રાપિ યાવત્-દેશેન સર્વં વધ્નાતિ, સર્વેણ દેશં
વધ્નાતિ, સર્વેણ સર્વં વા વધ્નાતિ ? इति प्रश्नोत्तरं पूर्ववदेव अत्रापिबोध्यम्, जीवः
सर्वेण आत्मना सर्वं साम्परायिकं कर्म वध्नाति न तु देशेन देशमित्यादि त्रयं
वध्नाति ॥ सू. ४ ॥

કર્મપ્રકૃતિ-પરીપહવર્ણવ્યતા

પૂર્વે કર્મવત્કવ્યતા પ્રરૂપિતા, અતઃ ચ કર્મસ્વેવ યથાયોગં પરીપહાવ-
તારં પ્રરૂપયિતુ કામઃ કર્મપ્રકૃતીઃ, પરિપહૉથ વર્ણયન્નાહ—' કઈણં ભંતે' इत्यादि ।

મૂલમ્—કઈ ણં ભંતે ! કમ્મપયડીઓપણત્તાઓ ? ગોયમા !
અટ્ટ કમ્મપયડીઓ પણત્તાઓ, તં જહા—ણાણાવરણિજ્ઞં જાવ
અંતરાઈયં । કઈ ણં ભંતે ! પરીસહા પણત્તા ? ગોયમા વાવીસં
પરીસહા પણત્તા, તં જહા — ડિગિંછાપરીસહે, પિવાસાપરીસહે,
જાવ દંસણપરીસહે । એણ ણં ભંતે ! વાવીસં પરીસહા કઈસુ

બંધ કરતા હૈ યા અપને એક અંશ સે ડસ સાંપરાયિક કે પૂર્ણ અંશોંકા
બંધ કરતા હૈ ? યા અપને સમસ્ત અંશોંસે ડસકે સમસ્ત અંશોંકા બંધ
કરતા હૈ ? ઇસ પ્રકાર સે જૈસે એર્યાપથિક કર્મ વંધક કે પ્રકરણ મેં
કહા ગયા હૈ ડસી તરહ સે યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે—જો પ્રકટ
કિયા જા ચુકા હૈ । ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—હે ગૌતમ !
આદિ કે ત્રીન વિકલ્પ તો યહાં માને નહીં ગયે હૈ । કિન્તુ અન્તિમ જો
વિકલ્પ હૈ વહી સ્વીકાર કિયા ગયા હૈ અર્થાત્—જીવ અપને સમસ્ત અંશોં
સે ડસ પૂરે સામ્પરાયિક કર્મ કા બંધ કરતા હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

સાંપરાયિક કર્મના એક અંશનો બંધ કરે છે ? કે પોતાના એક અંશથી તે
સાંપરાયિક કર્મના પૂર્ણ અંશનો બંધ કરે છે ? કે પોતાના સમસ્ત અંશોથી
તેના સમસ્ત અંશોનો બંધ કરે છે ? આ રીતે એર્યાપથિક બંધના વિષયમાં
બે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સાંપરાયિક કર્મબંધના વિષયમાં
અહીં કહેવામાં આવ્યું છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગૌતમ પહેલા ત્રણ વિકલ્પનો અહીં સ્વી-
કાર કરવામાં આવ્યો નથી. પણ છેલ્લા વિકલ્પનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો
છે. એટલે કે જીવ પોતાના સમસ્ત અંશોથી સંપૂર્ણ સાંપરાયિક કર્મનો બંધ
કરે છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

कम्मपगडीसु समोयरंति ? गोयमा ! चउसु कम्मपयडीसु समो-
यरंति, तं जहा--नाणावरणिज्जे, वेयणिज्जे, मोहणिज्जे, अंतराइए ।
नाणावरणिज्जे णं भंते कम्मे कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा !
दो परीसहा समोयरंति, तं जहा--पन्नापरीसहे, नाणपरीसहे
य । वेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा !
एक्कारसपरीसहा समोयरंति, तं जहा--पंचेव आणुपुव्वीए चरिया
सेज्जा वहे य । रोगे य, तणफासजल्लमेव य एक्कारस वेयणि-
ज्जंमि ५८ ॥ दंसणमोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइ परीसहा
समोयरंति ? गोयमा ! एगे दंसणपरीसहे समोयरइ । चरित्त-
मोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा !
सत्त परीसहा समोयरंति, तं जहा--अरइ, अचेल, इत्थी, निसी-
हिया, जायणा य, अक्कोसे, सक्कार पुरक्कारे, चरित्तमोहंमि सत्तेए
॥ ५९ ॥ अंतराइए णं भंते ! कम्मे कइ परीसहा समोयरंति ?
गोयमा ! एगे अलाभपरीसहे समोयरइ । सत्तविहबंधगस्स णं
भंते ! कइ परीसहा पण्णत्ता ? गोयमा ! बावीसं परीसहा पण्णत्ता,
वीसं पुण वेएइ, जं समयं सीयपरिसहं वेएइ, णो तं समयं उसिण-
परीसहं वेएइ, जं समयं उसिणपरीसहं वेएइ, णो तं समयं सीयपरी-
सहं वेएइ, जं समयं चरियापरीसहं वेएइ, णो तं समयं निसीहियापरी-
सहं वेएइ, जं समयं निसीहियापरीसहं वेएइ, णो तं समयं चरिया-
परीसहं वेएइ, एवं अट्टविहबंधगस्स वि । छव्विहबंधगस्स णं
भंते ! सरागच्छउमत्थस्स कइ परीसहा पण्णत्ता ? गोयमा !
चोइस परीसहा पण्णत्ता, बारसपुण वेएइ, जं समयं सीयपरी-

सहं वेएइ, णो तं समयं उसिणपरीसहं वेएइ, जं समयं उसिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं वेएइ, जं समयं चरियापरीसहं वेएइ, णो तं समयं सेज्जापरीसहं वेएइ, जं समयं सेज्जापरीसहं वेएइ णो तं समयं चरिया परीसहं वेएइ । एकविहबंधगस्स णं भंते ! बीयरागच्छउमत्थस्स कइ परीसहा पणत्ता ? गोयमा ! एवं चेव जहेव छव्विहं बंधणस्स णं एग-विहबंधगस्स णं भंते । सजोगिभवत्थकेवलिस्स कइ परीसहा पणत्ता ? गोयमा । एक्कारस परीसहा पणत्ता, नव पुण वेएइ, सेसं जहा छव्विहबंधगस्स । अबंधगस्स णं भंते । अजोगि-भवत्थकेवलिस्स कइ परीसहा पणत्ता ? गोयमा । एक्कारस परीसहा पणत्ता, नव पुण वेएइ, जं समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उसिणपरीसहं वेएइ जं समयं उसिणपरीसहं वेएइ, नो तं समयं सीयपरीसहं वेएइ, जं समयं चरियापरीसहं वेएइ, नो तं समयं सेज्जापरीसहं वेएइ, जं समयं सेज्जा-परीसहं वेएइ नो तं समयं चरियापरीसहं वेएइ ॥ सू० ५ ॥

जाया—कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्ट कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—ज्ञानावरणीयं यावत्-अन्तरायिकम् । कति खलु भदन्त ! परी-

कर्मप्रकृति-परीषह-वक्तव्यता

‘कइणं भंते ! कम्मपयड्डीओ पणत्ताओ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइणं भंते ! कम्मपयड्डीओ पणत्ताओ) हे भदन्त ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही गई हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अष्ट कम्मप-

कर्मप्रकृति-परीषह वक्तव्यता

“ कइ णं भंते ! कम्मपयड्डीओ पणत्ताओ ” इत्यादि

सूत्रार्थ—(कइ णं भंते ! कम्मपयड्डीओ पणत्ताओ ?) हे भदन्त ! कर्मप्रकृतियों केटकी कही छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अष्ट कम्मपयड्डीओ

પહાઃ પ્રવ્રસાઃ ? ગૌતમ ! દ્વાવિંશતિઃ પરીપહાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા—જિઘત્સાપરીપહઃ, પિપાસાપરીપહો યાવત્-દર્શનપરીપહઃ । એતે સ્વલુ ભદન્ત ! દ્વાવિંશતિઃ પરિપહાઃ ક્રતિષુ કર્મપ્રકૃતિષુ સમવતરન્તિ ?, ગૌતમ ! ચતસ્રપુ કર્મપ્રકૃતિષુ સમવતરન્તિ, તથથા—જ્ઞાનાવરણીયે, વેદનીયે, મોહનીયે આન્તરાયિકે । જ્ઞાનાવરણીયે સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મણિ કતિ પરીપહાઃ સમવતરન્તિ ? ગૌતમ ! દ્વૌ પરીપહૌ સમવતરતઃ, તથથા—

પચ્છીઓ પળ્લન્તાઓ) કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી ગઈ છે । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે છે (જાણાવરણિજ્ઞં, જાવ અંતરાઈયં) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય । (કહ્ણં મંતે ! પરીસહા પળ્લન્તા) હે ભદન્ત ! પરિપહ કિતને કહે ગયે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! બાવીસં પરીસહા પળ્લન્તા) પરીપહ ૨૨ કહે ગયે છે । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે છે—(દિગિંછાપરીસહે, પિવાસા પરીસહે, જાવ દંસણપરીસહે) ક્ષુધાપરીપહ, પિપાસાપરીપહ યાવત્ દર્શન પરીપહ । (એણં મંતે ! બાવીસં પરીમહા કહસુ કમ્મપચ્છીસુ સમોયરંતિ) હે ભદન્ત ! યે ૨૨ પરીપહોં કા કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં મેં સમાવેશ હોતા હૈ ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચઉસુ કમ્મપચ્છીસુ સમોયરંતિ’ બાઈસ પરીપહોં કા ચાર કર્મપ્રકૃતિયોં મેં સમાવેશ હોતા હૈ ‘તં જહા’ જૈસે—‘ નાણાવરણિજ્ઞે, વેયણિજ્ઞે, મોહણિજ્ઞે, અંતરાઈય’ જ્ઞાનાવરણીય મેં, વેદનીય મેં, મોહનીય મેં ઓર અન્તરાય મેં । ‘ નાણાવરણિજ્ઞે ણં મંતે ! કમ્મે કહ પરીસહા સમોયરંતિ’ હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ મેં કિતને પરીપહોં કા સમાવેશ હોતા હૈ ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

પળ્લન્તાઓ) કર્મપ્રકૃતિઓ આઠ કહી છે. (તં જહા) જે આ પ્રમાણે છે—(જાણાવરણિજ્ઞં, જાવ અંતરાઈયં) જ્ઞાનાવરણીયથી લઈને અંતરાય પર્યન્તની (કહ્ણં મંતે ! પરીસહા પળ્લન્તા) છે ભદન્ત ! પરીપહ કેટલા કહ્યા છે ? (ગોયમા !) છે ગૌતમ ! (બાવીસં પરીસહા પળ્લન્તા) પરીપહ બાવીશ કહ્યા છે. (તં જહા) તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે. (દિગિંછા પરીસહે, પિવાસા પરીસહે, જાવ દંસણપરીસહે) ક્ષુધા પરીપહ, પિપાસા પરીપહ, યાવત્ દર્શન પરીપહ. (એણં મંતે ! બાવીસ પરીસહા કહસુ કમ્મપચ્છીસુ સમોયરંતિ ?) છે ભદન્ત ! તે બાવીશ પરીપહોનો સમાવેશ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓમાં થાય છે ? (ગોયમા !) છે ગૌતમ ! (ચઉસુ કમ્મપચ્છીસુ સમોયરંતિ) બાવીશ પરીપહોનો ચાર કર્મપ્રકૃતિઓમાં સમાવેશ થાય છે (તં જહા) જેમ કે (જાણાવરણિજ્ઞે, વેયણિજ્ઞે, મોહણિજ્ઞે, અંતરાઈય) જ્ઞાનાવરણીયમાં વેદનીયમાં, મોહનીયમાં અને અન્તરાયમાં (નાણાવરણિજ્ઞેણં મંતે ! કમ્મે કહ પરીસહા સમોયરંતિ ?) છે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મમાં કેટલા પરીપહોનો સમાવેશ થાય છે ? (ગોયમા ! હો

પ્રજ્ઞાપરીષદ્ધઃ જ્ઞાનપરીષદ્ધશ્ચ વેદનીયે સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મણિ કૃતિપરીષદ્ધાઃ સમવતરન્તિ ? ગૌતમ ! એકાદશ પરીષદ્ધાઃ સમવતરન્તિ, તથા-પંચૈવ આણુપુલ્વી, “ચર્યા, શય્યા, વધશ્ચ, રોગશ્ચ, તૃણસ્પર્શઃ, જલ્લમેવ ચ । એકાદશ વેદનીયે ॥૫૮॥ દર્શનમોહનીયે” સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મણિ કૃતિ પરીષદ્ધાઃ સમવતરન્તિ ? ગૌતમ ! એકો દર્શનપરીષદ્ધઃ સમવતરતિ, ચારિત્રનોહનીયે સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મણિ કૃતિપરીષદ્ધાઃ સમવતરન્તિ ?

‘દો પરીસહા સમોયરંતિ’ જ્ઞાનાવરણીય કર્મમેં દો પરીષદ્ધોં કા સમાવેશ હોતા હૈ । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘પન્નાપરિસહે, નાણપરીસહેય’ પ્રજ્ઞાપરીષદ્ધ ઓર જ્ઞાનપરીષદ્ધ । ‘વેયણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ’ હે ભદન્ત ! વેદનીય કર્મ મેં કિતને પરીષદ્ધોં કા સમાવેશ હોતા હૈ ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એક્કારસ પરીસહા સમોયરંતિ’ વેદ-વેદનીય કર્મ મેં ગ્યારહ ૧૧ પરીષદ્ધોં કા સમાવેશ હોતા હૈ । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘પંચેવ આણુપુલ્વી, ચરિયા સેજ્જાવહે ય, રોગે ય તણ્ણાસજલ્લમેવ ય, એક્કારસ વેયણિજ્જંમિ ૫૮’ ક્રમશઃ પહિલે કે પાંચ પરીષદ્ધ ક્ષુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ, ઓર દંશશક-ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ ઓર મલ ચે ગ્યારહ ૧૧ પરીષદ્ધોં કા વેદનીય કર્મ મેં સમાવેશ હોતા હૈ । દંસણમોહણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ’ હે ભદન્ત ! દર્શનમોહનીય કર્મ મેં કિતને પરીષદ્ધોં કા સમાવેશ હોતા હૈ ? ‘ગોયમા’ ગૌતમ ! ‘એગે દંસણ પરીસહે સમોયરહ’ દર્શનમોહનીય કર્મમેં એક દર્શન-

પરીસહા સમોયરંતિ) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મમેં બે પરીષદ્ધોંનો સમાવેશ થાય છે (તં જહા) બેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે (પન્નાપરીસહે, નાણ-પરીસહેય) પ્રજ્ઞાપરીષદ્ધ અને જ્ઞાનપરીષદ્ધ (વેયણિજ્જેણં મંતે કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ?) હે ભદન્ત ! વેદનીય કર્મમેં કેટલા પરીષદ્ધોંનો સમાવેશ થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (એક્કારસ પરીસહા સમોયરંતિ - તં જહા) વેદનીય કર્મમા નીચેના ૧૧ પરીષદ્ધોંનો સમાવેશ થાય છે- (પંચેવ આણુપુલ્વી, ચરિયા, સેજ્જા, વહેય, રોગે ય, તણ્ણાસજલ્લમેવ ય, એક્કારસ વેયણિજ્જંમિ ૪૮) અનુક્રમે પહેલા પાંચ પરીષદ્ધો- (૧) ક્ષુધા, (૨) તૃષા, (૩) શીત (૪) ઉષ્ણ અને (૫) દંશશક, (૬) ચર્યા, (૭) શય્યા, (૮) વધ, (૯) રોગ, (૧૦) તૃણસ્પર્શ અને (૧૧) મલ આ અગિયાર પરીષદ્ધોંનો વેદનીય કર્મમેં સમાવેશ થાય છે. (દંસણમોહણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ?) હે ભદન્ત ! દર્શનમોહનીય કર્મમેં કેટલા પરીષદ્ધોંનો સમાવેશ થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (એગે દંસણપરીસહે સમોયરહ) દર્શનમોહનીય કર્મ

ગૌતમ ! સપ્ત પરીપદાઃ સમવતરન્તિ, તદ્વથા—“અરતિઃ, અચેલઃ, સ્ત્રી, નૈપેધિકી, યાચના ચ । આક્રોશઃ, સત્કારપુરસ્કારૌચરિત્રમોદે સમૈતે ” ॥૫૯॥ આન્તરાયિકે સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મણિ કતિ પરીપદાઃ સમવતરન્તિ ? ગૌતમ ! એકઃ અલાભપરીપદઃ સમવતરતિ । સપ્તવિધવન્ધકસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કતિ પરીપદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! દ્વાવિંશતિઃ પરીપદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, વિંશતિઃપુનર્વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે શીતપરીપદં વેદ-

પરીપદકા સમાવેશ હોતા હૈ । (ચરિત્તમોહણિજ્ઞેણં મંતે ! કહ પરીસહા સમોચરંતિ) હે ભદન્ત ! ચારિત્ર મોહનીયકર્મ મેં કિતને પરિપદોં કા સમાવેશ હોતા હૈં ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (સત્ત પરીસહા સમોચરંતિ) ચારિત્ર મોહનીયકર્મમેં સાત પરીપદોંકા સમાવેશ હોતા હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં (અરતી, અચેલ, હત્થી, નિસીહિયા, જાયણા ય, અક્રોસે, સત્કારપુરસ્કારે ચરિત્તમોહંમિ સત્તેતે) અરતિ, અચેલ, સ્ત્રી, નૈપિધિકી, યાચના, આક્રોશ ઓર સત્કારપુરસ્કાર હસ પ્રકાર યે સાત પરીપદ હૈં । ૫૯ । (અંતરાહ્ણ ણં મંતે ! કમ્મે કહ પરીસહા સમોચરંતિ) હે ભદન્ત ! અન્તરાયકર્મ મેં કિતને પરીપદોં કા સમાવેશ હોતા હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (એગે અલાભપરીસહે સમોચરહ) અન્તરાય કર્મ મેં એક અલાભ પરીપદ કા સમાવેશ હોતા હૈ । (સત્તવિહવંધગસ્સ ણં મંતે ! કહ પરીસહા પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! સાત પ્રકાર કે કર્મ કા વંધ કરનેવાલે જીવ કે કિતને પરીપદ હોતે હૈં ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (વાવીસં પરીપદા પણ્ણત્તા) સાત પ્રકાર કે કર્મ કા વંધ કરને વાલે જીવ કે વાઈસ પરી-

માં એક દર્શન પરીપદોના જ સમાવેશ થાય છે. (ચરિત્તમોહણિજ્ઞેણં મંતે ! કહ પરીસહા સમોચરંતિ ?) હે ભદન્ત ! ચારિત્ર મોહનીય કર્મમાં કેટલા પરીપદોના સમાવેશ થાય છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સત્તપરીસહા સમોચરંતિ - તં જહા) ચારિત્ર મોહનીય કર્મમાં નીચે પ્રમાણે સાત પરીપદોના સમાવેશ થાય છે. (અરતી, અચેલ, હત્થી, નિસીહિયા, જાયણા ય, અક્રોસે, સત્કાર પુરસ્કારે ચરિત્તમોહંમિ સત્તે તે) અરતિ, અચેલ, સ્ત્રી, નૈપેધિકી, યાચના આક્રોશ અને સત્કારપુરસ્કાર, આ પ્રમાણે સાત પરીપદોના ચારિત્ર મોહનીય કર્મમાં સમાવેશ થાય છે (અંતરાહ્ણ મંતે ! કમ્મે કહ પરીસહા સમોચરંતિ ?) હે ભદન્ત ! અંતરાય કર્મમાં કેટલા પરીપદોના સમાવેશ થાય છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (એગે અલાભપરીસહે સમોચરહ) અંતરાય કર્મમાં એક અલાભ પરીપદોના જ સમાવેશ થાય છે (સત્તવિહ વંધગસ્સ ણં મંતે ! કહ પરીસહા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! સાત પ્રકારને કર્મોના વંધ કરનાર જીવને કેટલા પરીપદો સહન કરવા પડે છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (વાવીસં પરીસહા પણ્ણત્તા)

યતિ, નો તસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીપહં વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીપહં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે શીતપરીપહં વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીપહં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે નૈષેધિકીપરીપહં વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે નૈષેધિકીપરીપહં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીપહં વેદયતિ । એવમ્ અષ્ટવિધવન્ધકસ્યાપિ । પદ્ધવિધવન્ધકસ્ય સ્વલ્ભદન્ત ! સરાગછદ્મસ્થસ્ય કતિ પરિપદ્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! ચતુર્દશ પરીપદ્ધાઃ

પદ્ધા હોતે હૈં । (વીસં પુણવેદ્દ) પરન્તુ વેદન જીવ કે એક સાથ વીસ પરીપદ્ધોં કા હોતા હૈં । (જં સમયં સીયપરીસહં વેદ્દ, ણો તં સમયં ઉસિણ પરીસહં વેદ્દ, જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેદ્દ, ણો તં સમયં સીયપરીસહં વેદ્દ, જં સમયં ચરિયાપરીસહં વેદ્દ, ણો તં સમયં નિસીહિયાપરીસહં વેદ્દ) જિસ સમય શીતપરીપદ્ધા કા વેદન હોતા હૈં, ઉસ સમય ઉષ્ણ-પરીપદ્ધા કા વેદન નહીં હોતા હૈં, તથા જિસ સમય ઉષ્ણપરીપદ્ધા કા વેદન હોતા હૈં, ઉસ સમય શીતપરીપદ્ધા કા વેદન નહીં હોતા હૈં । જિસ સમય ચર્યા પરીપદ્ધા કા વેદન હોતા હૈં ઉસ સમય નૈષેધિકી પરીપદ્ધા કા વેદન નહીં હોતા હૈં ઓર જિસ સમય નૈષેધિકી પરીપદ્ધા કા વેદન હોતા હૈં ઉસ સમય ચર્યા પરીપદ્ધા કા વેદન નહીં હોતા હૈં । (એવં અદ્ધવિદ્ધવધગસ્સ વિ) હસી તરહ સે આઠ પ્રકાર કે કર્મ કા વંધ કરને વાલે જીવ કે ભી વાર્દસ પરીપદ્ધા હોતે હૈં । પરન્તુ વેદન ૨૦ વીસ કા હી હોતા હૈં એક સાથ । (છવ્વિદ્ધવધગસ્સ ણં મંતે ! સરાગછદ્મસ્થસ્સ કદ્ધ પરીસહા પળ્લપ્પા) હે ભદન્ત ! છદ્ધ પ્રકાર કે કર્મોં કા વંધ કરને વાલે સરાગ

સાત પ્રકારના કર્મોના બધ કરનાર જીવને બાવીશ પરીપદ્ધા સહન કરવા પડે છે (વીસં પુણ વેદ્દ) પણ એક સાથે ૨૦ પરીપદ્ધાનું જીવને વેદન કરવું પડે છે (જં સમય સીયપરીસહં વેદ્દ, ણો તં સમયં ઉસિણપરીસહં વેદ્દ, જં સમયં ઉસિણ પરીસહં વેદ્દ, ણો તં સમયં સીયપરીસહં વેદ્દ, જં સમયં ચરિયા પરીપદ્ધા વેદ્દ, ણો તં સમયં નિસીહિયાપરીસહં વેદ્દ) જે સમયે શીત પરીપદ્ધનું વેદન થાય છે, તે સમયે ઉષ્ણપરીપદ્ધનું વેદન થતું નથી, તથા જે સમયે ઉષ્ણપરીપદ્ધનું વેદન થાય છે, તે સમયે શીતપરીપદ્ધનું વેદન થતું નથી. તથા જે સમયે ચર્યાપરીપદ્ધનું વેદન થાય છે, તે સમયે નૈષેધિકી પરીપદ્ધનું વેદન થતું નથી, અને જે સમયે નૈષેધિકી પરીપદ્ધનું વેદન થાય છે, તે સમયે ચર્યાપરીપદ્ધનું વેદન થતું નથી. (એવં અદ્ધવિદ્ધ વધગસ્સ વિ) એજ પ્રમાણે આઠ પ્રકારના કર્મોના બધ કરનાર જીવને પણ બાવીશ પરીપદ્ધા સહન કરવા પડે છે. પરન્તુ એવો જીવ એક સાથે ૨૦ પરીપદ્ધાનું જ વેદન કરે છે. (છવ્વિદ્ધ વધગસ્સ ણં મંતે ! સરાગ છદ્મસ્થસ્સ કદ્ધ પરીસહા પળ્લપ્પા ?) હે ભદન્ત !

પ્રશ્નતા: ? ગૌતમ ! એવેવ, યથેવ પદ્ધવિધવન્ધકસ્ય । એકવિધવન્ધકસ્ય / સ્વલુ
ભદન્ત । સયોગિભવસ્થકેવલિનઃ કતિ પરીપદ્ધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! એકાદશ-
પરીપદ્ધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, નવ પુનર્વેદયતિ, શેષં યથા પદ્ધવિધવન્ધકસ્ય । અવન્ધકસ્ય
સ્વલુ ભદન્ત । અયોગિભવસ્થકેવલિનઃ કતિ પરીપદ્ધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! એકાદશ-

વીતરાગછઝમત્થસ્સ કહ્ પરીસહા પળ્લન્તા) હે ભદન્ત ! એક પ્રકાર કે
કર્મ કા બંધ કરને વાલે વીતરાગ છઝમત્થ કે કિતને પરીપદ્ધા હોતે હૈં ?
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એવં ચેવ જહેવ છવ્વિહવંધગસ્સ) જિસ પ્રકાર
સે છહ પ્રકાર કે કર્મોં કા બંધ કરને વાલે જીવ કે પરીપદ્ધોં કા હોના
કહા ગયા હૈં ઉતને હી પરીપદ્ધોં કા હોના એક પ્રકાર કે કર્મ કા બંધ
કરનેવાલે વીતરાગ છઝમત્થકે કહા ગયા હૈં । (એગવિહવંધગસ્સ ણં મંતે ।
સયોગિભવત્થકેવલિસ્સ કહ્ પરીસહા પળ્લન્તા) હે ભદન્ત ! એકવિધવં
ધક સયોગી ભવસ્થ કેવલજ્ઞાની કે કિતને પરીપદ્ધા હોતે હૈં ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! એકવિધ વંધક સયોગી ભવસ્થ કેવલજ્ઞાની કે (એકારસ
પરીસહા પળ્લન્તા) ગ્યારહ ૧૧ પરીપદ્ધા હોતે હૈં । (નવપુળ વેણ્હ) પરન્તુ
વહ એક સાથ નૌ પરીપદ્ધોં કા વેદન કરતા હૈં । (સેસં જહા છવ્વિહ
વંધગસ્સ) વાકી કા ઓર સવ કથન ૬ પ્રકાર કે કર્મોં કો બંધ કરને
વાલે જીવ કી તરહ સે જાનના ચાહિયે । (અવંધગસ્સ ણં મંતે ! અયોગિ
ભવત્થ કેવલિસ્સ કહ્ પરીસહા પળ્લન્તા) હે ભદન્ત ! કર્મવંધરહિત

રાગછઝમત્થસ્સ કહ્ પરીસહા પળ્લન્તા ? ” હે ભદન્ત ! એક પ્રકારના કર્મોંનો
બંધ કરનાર વીતરાગ છઝમત્થને કેટલા પરીપદ્ધો વેઠવા પડે છે ?

“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ એવં ચેવ જહેવ છવ્વિહવંધગસ્સ) છ
પ્રકારના કર્મોંનો બંધ કરનાર જીવના જેટલા પરીપદ્ધો કહ્યા છે, એટલા જ
પરીપદ્ધો એક પ્રકારના કર્મોંનો બંધ કરનાર વીતરાગ છઝમત્થના પણ કહ્યા
છે. (એગવિહવંધગસ્સ ણં મંતે ! સયોગી ભવત્થકેવલિસ્સ કહ્ પરીસહા પળ્લન્તા ?)
હે ભદન્ત ! એક પ્રકારના કર્મોંનો બંધ કરનાર સયોગી ભવસ્થ કેવલજ્ઞાનીના
કેટલા પરીપદ્ધો કહ્યા છે ? “ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ એક પ્રકારના કર્મોંનો
બંધ કરનાર સયોગી ભવસ્થ કેવલજ્ઞાનીના (એકારસ પરીસહા પળ્લન્તા) અગિ-
યાર પરીપદ્ધો કહ્યા છે. (નવ પુળ વેણ્હ) પરન્તુ તે એક સાથે નવ પરીપદ્ધો
હોતું જ વેદન કરે છે. (સેસં જહા છવ્વિહવંધગસ્સ) બાકીનું સમસ્ત કથન
૬ છ પ્રકારના કર્મોંનો બંધ કરનાર જીવના કથન પ્રમાણે સમજવું (અવંધગસ્સ
ણં મંતે ! અયોગિભવત્થકેવલિસ્સ કહ્ પરીસહા પળ્લન્તા ?) હે ભદન્ત કર્મ

પરીષદ્ધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, નવ પુનર્વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે શીતપરીષદ્ધં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીષદ્ધં વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીષદ્ધં વેદયતિ નો તસ્મિન્ સમયે શય્યાપરીષદ્ધં વેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે શય્યાપરીષદ્ધં વેદયતિ નો તસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીષદ્ધં વેદયતિ ॥ સૂ. ૫ ॥

ટીકા—‘કદ્ધ જં મંતે ! કમ્મપયડીઓ પળ્લતાઓ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! કતિ કિયત્થ સ્વલ્લ કર્મપ્રકૃતયઃ સાવયાનુષ્ઠાનલક્ષણાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગધાનાહ—‘ગોયમા !

અયોગી ભવસ્થ કેવલી કે કિતને પરીષદ્ધ હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! કર્મવંધરહિત અયોગી ભવસ્થ કેવલી કે (એકારસપરીસદ્ધા પળ્લતા) ૧૧ પરીષદ્ધ હોતે હૈં । (નવ પુણવેદેહ) પરન્તુ વે એક સાથ નો પરીષદ્ધોં કા વેદન કરતે હૈં । (જં સમયં સીયપરિસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં ઉસિ-
ણપરીસદ્ધં વેદ્દ, જં સમયં ઉસિણપરીસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં સીય પરીસદ્ધં વેદ્દ, જં સમયં ચરિયાપરિસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં સેજ્ઞાપરીસદ્ધં વેદ્દ, જં સમયં સેજ્ઞાપરીસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં ચરિયાપરીસદ્ધં વેદ્દ)
કયોં કિ જિસ સમય મેં વે શીતપરીષદ્ધ કા વેદન કરતે હૈં ઉસ સમય વે ઉષ્ણપરીષદ્ધ કા વેદન નહીં કરતે હૈં । ઓર જવ વે ઉષ્ણપરીષદ્ધ કા વેદન કરતે હૈં તવ શીતપરીષદ્ધ કા વેદન નહીં કરતે હૈં । તથા જવ વે ચર્યાપરીષદ્ધ કા વેદન કરતે હૈં, ઉસ સમય વે શય્યાપરીષદ્ધ કા વેદન નહીં કરતે હૈં, ઓર જવ વે શય્યાપરીષદ્ધ કા વેદન કરતે હૈં, તવ વે ચર્યાપરીષદ્ધ કા વેદન નહીં કરતે હૈં ।

ખંધ રહિત અયોગી ભવસ્થ કેવલીના કેટલા પરીષદ્ધો કહ્યા છે ? (ગોયમા ।) હે ગૌતમ ! કર્મખંધ રહિત અયોગી ભવસ્થ કેવલીના (એકારસ પરીસદ્ધા પળ્લતા) અગિયાર પરીષદ્ધો કહ્યા છે, (નવ પુણ વેદ્દ) પરન્તુ તેઓ એક સાથે નવ પરીષદ્ધોં વેદન કરે છે. (જં સમયં સીયપરિસદ્ધં - વેદ્દ, નો તં સમયં ઉસિણપરીસદ્ધં વેદ્દ, જં સમયં ઉસિણપરીસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં સીય-
પરીસદ્ધં વેદ્દ, જં સમયં ચરિયાપરીસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં સેજ્ઞાપરીસદ્ધં વેદ્દ, જં સમયં સેજ્ઞાપરીસદ્ધં વેદ્દ, નો તં સમયં ચરિયાપરીસદ્ધં વેદ્દ) કારણ કે જે સમયે તેઓ શીતપરીષદ્ધ વેદન કરે છે, તે સમયે ઉષ્ણપરીષદ્ધ વેદન કરતા નથી, અને જે સમયે ઉષ્ણપરીષદ્ધ વેદન કરે છે, તે સમયે શીતપરી-
ષદ્ધ વેદન કરતા નથી. અને જ્યારે તેઓ ચર્યાપરીષદ્ધ વેદન કરે છે, ત્યારે શય્યાપરીષદ્ધ વેદન કરતા નથી, અને જ્યારે તેઓ શય્યા પરીષદ્ધ વેદન કરે છે, ત્યારે ચર્યાપરીષદ્ધ વેદન કરતા નથી.

અદૃ કમ્મપયદીઓ પળ્લસાઓ' હે ગૌતમ ! અદૃ, કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ, 'ત જહા-
નાનાવરણિજ્જં જાવ અંતરાઈયં' તદ્વથા-જ્ઞાનાવરણીયં ૧, યાવત્ આન્તરાયિકમ્ ,
યાવચ્છવ્દાત્ દર્શનાવરણીયમ્ ૨, વેદનીયમ્ ૩, મોહનીયમ્ ૪, આયુષ્કમ્ ૫,
નામદ, ગોત્રમ્ ૭, ચેત્યેતેષાં ગ્રહણમ્ , ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ કહ્ નં મંતે ! પરીસહા-
પળ્લસા ? ’ હે ભદન્ત ! કતિ સ્વલુ પરીપદ્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? પરિતઃ સમન્તાત્ સ્વહેતુભિ-
રુદીરિતા માર્ગઽચ્ચવન-કર્મનિર્જારથં સાધુભિઃ સહ્યન્તે ઇતિ પરીપદ્ધાઃ, મગવાનાહ-
‘ ગોયમા ! વાવીસં પરીસહા પળ્લસા ’ હે ગૌતમ ! દ્વાવિંશતિથિ તે પરીપદ્ધાઃ પ્રજ્ઞસાઃ,

ટીકાર્થ—પહિલે કર્મવક્તવ્યતા કા પ્રરૂપણ કિયા જા ચુકા હૈ । સો
અવ ઉન્હીં કર્મોં મેં યથાયોગ્ય પરીપદ્ધોં કે અવતાર (સમાવેશ) કો
પ્રરૂપણ કરને કી ઇચ્છા સે સૂત્રકાર યહાં કર્મપ્રકૃતિયોં કા ઔર પરી-
પદ્ધોં કા વર્ણન કરતે હૈં-હસ મેં ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ ‘ કહ
નં મંતે ! કમ્મપડીયઓ પળ્લસાઓ ’ હે ભદન્ત ! સાવધાનુષ્ઠાનરૂપ કર્મ
પ્રકૃતિયાં કિતની વહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ’ હે
ગૌતમ ! ‘ અદૃ કમ્મ પયડીઓ પળ્લસાઓ ’ કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી
ગઈ હૈં । ‘ તં જહા ’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘ નાનાવરણિજ્જં જાવ અંત-
રાઈયં ’ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ,
ગોત્ર ઔર અન્તરાય । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(કહનં
મંતે । પરિસહા પળ્લસા) હે ભદન્ત ! પરીપદ્ધ કિતને કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વાવીસં પરીસહા પળ્લસા)

ટીકાર્થ—પહેલાંના પ્રકરણમાં કર્મવક્તવ્યતાની પ્રરૂપણ કરવામાં આવી
છે. હવે તે કર્મોમાં યથાયોગ્ય પરીપદ્ધોના અવતારનું (સમાવેશનું) નિરૂપણ
કરવા નિમિત્તે સૂત્રકાર અહીં કર્મપ્રકૃતિયો અને પરીપદ્ધોનું વર્ણન કરે છે. આ
વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે-“ કહ નં મંતે !
કમ્મપયડીઓ પળ્લસાઓ ? ” હે ભદન્ત ! સાવધાનુષ્ઠાનરૂપ કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી
કહી છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ !
“ અદૃ કમ્મપયડીઓ પળ્લસાઓ ” કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે. “ તં જહા ”
જે આ પ્રમાણે છે-“ નાનાવરણિજ્જં જાવ અંતરાઈયં ” જ્ઞાનાવરણીય, દર્શના-
વરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કહ નં મંતે ! પરીસહા પળ્લસા ? ” હે ભદન્ત !
પરીપદ્ધો કેટલા કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ વાવીસં પરીસહા
પળ્લસા ” પરીપદ્ધો વાવીસ કહ્યા છે. પરીપદ્ધ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે

તાનેવાહ-‘ તં જહા-દિગિંછાપરીસહે, પિવાસાપરીસહે જાવ દંસણપરીસહે ’ તથા-
જિઘત્સાપરીષહઃ સ એવ બુધુક્ષાપરીષહઃ, તપોર્થમ્ અનેષણીયમ્નકપરિહારાર્થ મોક્ષાભિલા-
પિણા પરિપ્રહમાણત્વાત્ બુધુક્ષાપરીષહઃ ૧, એવં પિપાસાપરીષહઃ ૨, યાવત્-દર્શનપરી-
ષહોઽપિ, યાવત્કરુણાત્-૩-શીતપરીષહઃ, ૪-ઉષ્ણપરીષહઃ, ૫-દંશમશકપરીષહઃ,

પરીષહ બાઈસ ૨૨ કહે ગયે હૈં । “ પરિતઃ-સમન્તાત્ સ્વહેતુભિઃ ઉદીરિતા
માર્ગાન્યવન કર્મનિર્જરાર્થ સાધુભિઃ સહ્યન્તે इति परीषदाः ” यह परीषह
शब्द की व्युत्पत्ति है । साधुओं द्वारा जो मार्ग से च्युत न होने और
कर्म की निर्जरा के निमित्त सब ओर से अपने हेतुओं द्वारा उदीरित
करके सहन करने योग्य हों उनका नाम परीषह हैं । (तं जहा) जो
इस प्रकार से हैं-(दिगिच्छापरीसहे, पिवासापरीसहे जाव दंसणपरीस-
हे) जिघत्सा परिषह-बुधुक्षापरीषह, पिपासा-तृषा परीषह यावत् दर्शन-
परीषह; क्षुधा और तृषा की चाहे कैसी भी वेदना हो फिर अंगीकार
की हुई मर्यादा के विरुद्ध आहार पानी न लेते हुए समभावपूर्वक ऐसी
वेदनाओं को सहन करना सो क्षुधापरीषह और तृषापरीषह हैं । इन
परीषहों को सहन करने का भाव तप संयम की वृद्धि करने के लिये
होता है । इसी लिये मोक्षाभिलाषीसाधु अनेषणीय-अप्राप्तुक आहार
पानी का परित्याग करते हुए तज्जन्य वेदनाओं को शान्ति के साथ
सहन करते रहते हैं । यहां यावत् पद से इन निम्नलिखित परीषहों का
संग्रह हुआ है-शीतपरीषह, उष्णपरीषह, दंशमशकपरीषह, अचेलपरी-

છે-“ પરિતઃ-સમન્તાત્ સ્વહેતુભિઃ ઉદીરિતા માર્ગાન્યવન કર્મનિર્જરાર્થ સાધુભિઃ
સહ્યન્તે इति परीषदाः ” સાધુઓ દ્વારા જે માર્ગથી ચ્યુત ન થવાને નિમિત્તે
નિર્જરાને નિમિત્તે બધી તરફથી પોતાના હેતુઓ દ્વારા ઉદીરિત કરીને સહન
કરવાને યોગ્ય હોય, તેમનું નામ પરીષહ છે. “ તં જહા ” તે પરીષહો નીચે
પ્રમાણે છે-“દિગિંછાપરીસહે જાવ દસણપરીસહે” જિઘત્સાપરીષહ (ક્ષુધાપરીષહ)
પિપાસા (તૃષા) પરીષહ, યાવત્ દર્શનપરીષહ ક્ષુધા અને તૃષાની ગમે તેટલી
વેદના હોય છતાં પણ અંગીકાર કરેલી મર્યાદાની વિરુદ્ધ આહાર પાણી નહીં
લેતાં સમભાવપૂર્વક એવી વેદનાઓને સહન કરવી તેનું નામ ક્ષુધાપરીષહ અને
તૃષાપરીષહ છે આ પરીષહોને સહન કરવાનો ભાવ તપસંયમની વૃદ્ધિ કરવાને
માટે થાય છે. તેથી મોક્ષાભિલાષી સાધુઓ અનેષણીય-અપ્રાપ્તુક આહાર,
પાણીનો પરિત્યાગ કરીને તેના કારણે ઉદ્ભવતી વેદનાઓને શાન્તિપૂર્વક સહન
કર્યા કરે છે. અહીં ‘ જાવ ’ (યાવત્) પદથી નીચેના પરીષહો ગ્રહણ કરવામાં
આના છે-શીતપરીષહ, ઉષ્ણપરીષહ, દંશમશકપરીષહ, અચેલપરીષહ, અરતિ

૬-અચેલપરીબદ્ધઃ, ૭-અરતિપરીબદ્ધઃ, ૮-સ્ત્રીપરીબદ્ધઃ, ૯-ચર્યાપરીબદ્ધઃ, ૧૦-
નૈષેધિકીપરીબદ્ધઃ, ૧૧-શય્યાપરીબદ્ધઃ, ૧૨-આક્રોશપરીબદ્ધઃ, ૧૩-વધપરીબદ્ધઃ,
૧૪-યાચનાપરીબદ્ધઃ, ૧૫-અલાભપરીબદ્ધઃ, ૧૬-રોગપરીબદ્ધઃ, ૧૭-તૃણસ્પર્શપરી-
બદ્ધઃ, ૧૮-જલપરીબદ્ધઃ, ૧૯-સત્કારપુરસ્કારપરીબદ્ધઃ, ૨૦-પ્રજ્ઞાપરીબદ્ધઃ, ૨૧-
જ્ઞાનપરીબદ્ધઃ, ૨૨-દર્શનપરીબદ્ધઃ। અત્ર પરિસહન પરીબદ્ધઃ इति भावव्युत्पत्त्या दुःखा-
दिसहनं परीबद्धः, परिबद्ध्यन्ते इति व्युत्पत्त्या तु बुभुक्षादिरेव परीबद्धः, तत्र बुभुक्षा-
जन्यदुःखसहनं बुभुक्षापरीबद्धः १, पिपासासहनं पिपासापरीबद्धः २, शीतोष्णे परीबद्धौ
च आतापनार्थं शीतोष्णवाधायामपि अग्न्यादिसेवनस्नानाद्यकृत्यपरिवर्जनार्थं वा मो-
क्षाभिलाषिणा तयोः परिबद्ध्यमाणत्वात् ४, दंशमशकपरीबद्धः-दंशमशकाः चतुरिन्द्रिय-

પહ, અરતિપરીબહ, સ્ત્રીપરીબહ, ચર્યાપરીબહ, નૈષેધિકીપરીબહ, શય્યાપ-
રીબહ, આક્રોશપરીબહ, વધપરીબહ, યાચનાપરીબહ, અલાભપરીબહ,
રોગપરીબહ, તૃણસ્પર્શપરીબહ, મલપરીબહ, સત્કારપુરસ્કારપરિબહ, પ્રજ્ઞા-
પરીબહ ઓર જ્ઞાનપરીબહ, દર્શનપરીબહ। ‘પરિસહનં પરીબહઃ’ इस
भावव्युत्पत्ति के अनुसार दुःखादिकों का सहना परीबद्ध है और जब
“परिबद्ध्यन्ते परीबद्धाः” ऐसी व्युत्पत्ति की जाती है-तब इसके अनुसार
बुभुक्षा आदि ही स्वयं परीबद्धरूप होते हैं। बुभुक्षा (भूख) जन्य दुःख
का सहना इसका नाम बुभुक्षा परीबद्ध तथा पिपासा जन्य दुःख का
सहना पिपासापरीबद्ध है। ठंड और गरमीसे चाहे कितना ही कष्ट होता
हो, तो भी उनके निवारणार्थ अकल्प्य किसी भी वस्तुका-अग्नि आदिका
-स्नान आदिका-सेवन किये बिना ही समभाव पूर्वक उन वेदनाओंका
सहन करना सो अनुक्रमसे शीत और उष्णपरीबद्ध हैं। दंशमशक चौइ

પરીબદ્ધ, સ્ત્રીપરીબદ્ધ, ચર્યાપરીબદ્ધ, નૈષેધિકીપરીબદ્ધ, શય્યાપરીબદ્ધ, આક્રોશપરી-
બદ્ધ, વધપરીબદ્ધ, યાચનાપરીબદ્ધ, અલાભપરીબદ્ધ, રોગપરીબદ્ધ, તૃણસ્પર્શપરીબદ્ધ
મલપરીબદ્ધ, સત્કારપુરસ્કારપરીબદ્ધ, પ્રજ્ઞાપરીબદ્ધ, જ્ઞાનપરીબદ્ધ અને દર્શનપરી-
બદ્ધ “પરિસહન પરીબદ્ધ.” આ ભાવવ્યુત્પત્તિ અનુસાર દુઃખાદિને સહન કરવા
તેનું નામ પરીબદ્ધ છે “પરીબદ્ધ્યન્તે પરીબદ્ધા” આ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ કરવામાં
આવે ત્યારે ક્ષુધા આદિ પોતે જ પરીબદ્ધરૂપ બની બીજા છે બુભુક્ષા (ભૂખ,
ભૂખ) જન્ય દુઃખને સહન કરવું તેનું નામ બુભુક્ષાપરીબદ્ધ છે. તૃષ્ણા જન્ય
દુઃખને સહન કરવું તેનું નામ પિપાસાપરીબદ્ધ છે. ઠંડી અને ગરમીને લીધે
ગમે તેટલી મુશ્કેલી પડે, છતાં પણ તેમના નિવારણ માટે અગ્નિસ્નાન આદિ
કેઈ પણ અકલ્પ્ય વસ્તુનું સેવન કર્યા વિના સમભાવપૂર્વક તે વેદનાઓને સહન
કરવી તેનું નામ અનુક્રમે શીત અને ઉષ્ણપરીબદ્ધ છે.

લઘુજીવવિશેષાઃ, અનયોરુપલક્ષણત્વાત્ યુકામાત્કુળમશ્વિકાદિપરિગ્રહઃ, પરીપહત્વં ચૈ-
તેષાં શરીરવ્યથામુત્પાદયતામપિ તેષામનિવારણભયદ્વેષાભાવતો વિજ્ઞેયમ્ ૫, અચેલં=
ચેલાભાવઃ જિનકલ્પિકવિશેષણમ્। સ્થવિરકલ્પિકાનાં તુ જીર્ણં સ્વઙ્ઙિતમલ્પમૂલ્યં પ્રમા-
ણોપેતં ચ ચેલં સદપ્યચેલમેવ। તદેવ પરીપહઃ અચેલપરીપહઃ ૬ અરતિપરીપહઃ-તત્ર-રતિઃ
મોહનીયજન્યો મનોવિકારઃ, તસ્યા અભાવઃ-અરતિઃ તસ્યાઃ પરીપહસ્તન્નિષેધનેન

ન્દ્રિય જીવ હૈ-યુકા, સત્કુળ-લઘુમલ-મશ્વિકાદિ ચે સઘ દંશમશક પરી-
પહમેં આ જાતે હૈ-અતઃ ડાંસ, મચ્છર આદિ જન્તુઓંકા ઉપદ્રવ હોને પર
સ્વિન્ન ન હોતે હુએ ઉસે સમભાવપૂર્વક સહન કર લેના સો દંશમશક પરીપહ
હૈ। દંશમશક કો પરીપહ ઇસલિયે કહા ગયા હૈ કિ ચે શરીર મેં કષ્ટ
ઉત્પન્ન કરતે હૈ-ફિર ભી ઇન્હેં નહીં ભગાના ઉનસે ભયનહીં રાખના, ઉનકે
ઉપર દ્વેષ ભાવ નહીં કરના-ઇનકે દ્વારા ઉત્પાદિત કષ્ટ કો શાંતિ સે
સહના। વસ્ત્ર કા સઘથા અભાવ અચેલ હૈ, યહ જિનકલ્પિયોં કો હોતા
હૈ। સ્થવિરકલ્પિયોં કો જીર્ણ, સ્વઙ્ઙિત, અલ્પમૂલ્યવાલે એવં પ્રમાણોપેત
વસ્ત્ર હોતે હૈ તો ભી ઉનકો અચેલ હી જાનના ચાહિયે। ઇસ રૂપ પરીપહ
હી અચેલ પરીપહ હૈ ૬। મોહનીયજન્ય માનસિક વિકાર કા નામ રતિ
હૈ-સો ઉસ કા પ્રસંગ આ જાને પર ભી-ઉસ સમય ઉસમેં રતિ રુચિ
કો ન લાતે હુએ ધૈર્યપૂર્વક ઉસે સહન કરના-ઇસકા નામ અરતિપરીપહ
હૈ। સાધક પુરુષ યા સ્ત્રી કો અપની સાધના મેં વિજાતીય આકર્ષણ સે

જૂં, માકડ, માખી આદિ ચતુરિન્દ્રિય જીવોને દંશમશક કહે છે. એવાં
જીવો તથા ડાંસ, મચ્છર આદિ જીવોનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે ખિન્ન ન થતા,
તેના ત્રાસને સમભાવ પૂર્વક સહન કરવો તેનું નામ દંશમશક પરીપહ છે.
દંશમશકને પરીપહ ગણવાનું કારણ એ છે કે તેઓ શરીરમાં કષ્ટ ઉત્પન્ન કરે
છે, છતાં પણ તેમને ભગાડવા નહીં, તેમનો ભય ન રાખવો, તેમના ઉપર
દ્વેષ ન કરવો અને તેમના દ્વારા ઉત્પાદિત કષ્ટને શાંતિથી સહન કરવું તેનું
નામ જ દંશમશક પરીપહ છે. “અચેલ” એટલે વસ્ત્રનો અભાવ હોય છે.
સ્થવિર કલ્પિયો જીર્ણ, સ્વઙ્ઙિત, અલ્પમૂલ્યવાળા અને પ્રમાણોપેત વસ્ત્ર રાખે
છે. છતાં પણ તેમને અચેલ જ ગણવામાં આવે છે. અને તે પ્રકારના પરીપહ-
હને અચેલ પરીપહ કહે છે.

મોહનીય જન્ય માનસિક વિકારનું નામ રતિ છે. તો તેનો પ્રસંગ
આવી પડે ત્યારે તેમાં રતિ-રુચિ રાખ્યા વિના ધૈર્યપૂર્વક તેને સહન કરવી
તેનું નામ અરતિપરીપહ છે. સાધક પુરુષ કે સ્ત્રીએ પોતાની સાધનામાં વિર્ભ-

સહનાત્૭, સ્ત્રીપરીપહઃ, તન્નિરપેક્ષત્વં મૈથુનવર્જનં બ્રહ્મચર્યમિત્યર્થઃ૮, ચર્યાપરીપહઃ—
ચર્યાયાં ગ્રામનગરાદિષુ સંચરણસ્ય પરિપહણમ્ અપ્રતિવદ્ધતયા વિહરણમ્ ચર્યાપરી,
પહઃ ૯, નૈષેધિકીપરીપહઃ—નૈષેધિક્યાઃ સ્વાધ્યાયભૂમેઃ શૂન્યાગારાદિરૂપાયાઃ પરિ-
પહણમ્, તત્રોપસર્ગવાધાદૌ ત્રાસાભાવઃ૧૦, શય્યાપરીપહઃ—શય્યાયા વસતેઃ પરિપ-
હણં તજ્જન્યદુઃસ્વાદેરુપેક્ષા, ૧૧, આક્રોશપરીપહઃ—આક્રોશસ્ય ગાલિપ્રદાનાદિ-
દુર્વચનસ્ય પરિપહણમ્ ૧૨, વધપરીપહઃ—વધસ્ય યષ્ટ્યાદિના તાડનસ્ય પરિપહણં

નહીં લલચાના મૈથુન સેવન કા ત્યાગ કરના—બ્રહ્મચર્ય કા પાલન કરના
યહ સ્ત્રીપરિપહ હૈ । સ્વીકાર કિયે હુએ ધર્મજીવન કો પુષ્ટ રાખને કે લિયે
અસંગ ધન ભિન્ન ૨ સ્થાનોં મેં ગ્રામ નગર આદિકોં મેં—વિહાર કરના—
ઉત્તમેં નિયત વાસ સ્વીકાર નહીં કરના—इसका नाम चर्यापरीपह है ।
શૂન્યાગાર (સૂને ઘર) આદિ રૂપ સ્વાધ્યાયભૂમિ કા નામ નૈષેધિકી હૈ
—इसका सहन करना अर्थात् साधना के अनुकूल एकान्त जगह में
મર્યાદિત સમય તક આસન લગાકર બેઠે હુએ યદિ ભય કા પ્રસંગ આ
પડતા હૈ તો ઉસે વિના કિસી કમ્પિતવૃત્તિ કે સહલેના इसका नाम
नैषेधिकी परीपह हैं । वसति को सहन करना—तज्जन्य दुःखादिकों की
ઉપેક્ષા કરના—अर्थात् कोमल या कठिन, ऊँची या नीची जैसी भी
સહજભાવ સે મિલે વૈસી જગહ મેં સમભાવ સે રહના—इसका नाम
शय्यापरीपह है । गालीप्रदानादि रूप दुर्वचनों का सहन करना—कोई भी
વ્યક્તિ અપ્રિય, કઠોર વચન કહે—तो उसे सत्कार के जैसा समझ कर

તીય આકર્ષણથી લલચાવું બેઠ્યો નહીં. તેમણે મૈથુન સેવનનો ત્યાગ કરવો
બેઠ્યો—બ્રહ્મચર્ય પાળવું બેઠ્યો તેનું નામ જ સ્ત્રીપરીપહ છે. અંગીકાર કરેલા
ધર્મજીવનને પુષ્ટ કરવાને માટે અસંગ બનીને જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં—ગામ,
નગર આદિમાં વિહાર કરવો—તેમાં નિયતવાસ ન સ્વીકારવો—તેનું નામ ચર્યા
પરીપહ છે. શૂન્યાગાર (સૂનાં ઘર) આદિ રૂપ સ્વાધ્યાય ભૂમિને નૈષેધિકી
કહે છે—તેને સહન કરવું એટલે કે સાધનાને અનુકૂળ એકાન્ત સ્થાનમાં મર્યા-
દિત સમય સુધી આસન જમાવીને બેઠા હોય ત્યારે લયનો પ્રસંગ આવી પડે
તો તેને બિલકુલ નિર્ભય બનીને સહી લેવો તેનું નામ નૈષેધિકી પરીપહ છે.
ઠોમળ કે કઠિન, ઊંચી કે નીચી, સહજ લાવે જેવી મળે એવી જગ્યામાં
સમભાવપૂર્વક રહેવું તેનું નામ શય્યાપરીપહ છે.

કોઈ પણ વ્યક્તિ ગાળો દે, અપ્રિય અને કઠોર વચન સંભળાવે, તો
તેને સત્કાર સમાન ગણીને સહન કરી લેવો—તેનું નામ આક્રોશ-પરિપહ છે.

क्षान्त्यवलम्बनम् १३, याचनापरीषदः—याचनाया भिक्षादिरूपायाः परीषदं तत्र मानापमानसहनम् १४, अलाभपरीषदः—अलाभस्य प्राप्त्यभावस्य वा परीषदं, तत्र दैन्यानुत्पादनम् १५, रोगपरीषदः—रोगस्य परीषदं तज्जन्यपीडासहनम् चिकित्सावर्जनं च १६, तृणस्पर्शपरीषदः—तृणस्पर्शस्य शय्यादौ कुशादिस्पर्शस्य परीषदं शय्यादिगततृणस्पर्शजन्यदुःखादिसहनम् १७, जलपरीषदः—शरीरगतमल-

सहलेना इसका नाम आक्रोशपरीषद है। कोई भी ताड़न-लकड़ी आदि से प्रहार आदि करे—फिर भी उसे आनन्द के साथ सहलेना इसका नाम वधपरीषद है। भिक्षा में मान अपमान का ख्याल नहीं करना—अर्थात् दीनभाव या अभिमान न रखते हुए सिर्फ संयमयात्रा के निर्वाहार्थ याचकवृत्ति स्वीकार करना इसका नाम याचना परीषद है। प्राप्ति के अभाव को सहन करना—उसमें दीनता नहीं करना अर्थात्—चाहनेपर भी यदि अभीष्ट वस्तु न मिले—तो प्राप्ति की वजाय अप्राप्ति को ही सच्चा तप समझना—उसमें संतोष रखना इसका नाम अलाभ-परीषद है। रोग-रोगजन्य पीडा का सहना—चिकित्सा कराने का भाव नहीं रखना—अर्थात् रोग से व्याकुल होने पर भी—समभाव पूर्वक रोगजन्य कष्टों को सहन करना इसका नाम रोगपरीषद है। तृण-कुशादिकों के स्पर्शजन्य दुःख को समता से सहना—अर्थात् संथारे में या अन्यत्र तृण आदि की तीक्ष्णता या कठोरता का अनुभव हो तो मृदुशय्या के सेवन जैसा उनमें भाव रखना—इसका नाम तृणस्पर्श

कोई पशु व्यक्ति लाकड़ी आदि वड़े भार भारे, तो पशु तेने आनंदपूर्वक सहन करवे। तेनुं नाम वधपरीषद छे। भिक्षाभां मान-अपमाननो विचार न करवे। ओटले के दीन भाव के अभिमान राख्या विना मात्र समययात्रा निलाव अर्थे याचकवृत्ति स्वीकारवी तेनुं नाम याचना परीषद छे। छिछित वस्तुनी प्राप्ति न थाय तो दीनता नही करवी, प्राप्तिना अलावने सहन करवे, अभीष्ट वस्तु न भणे तो प्राप्तिने भटले अप्राप्तिने न साधु तप मानवुं अने तेभां संतोष मानवे। तेनुं नाम अलाभ परीषद छे। रोग-रोगजन्य पीडाने सहन करवी, चिकित्सा करावानो भाव न राखवे। ओटले के रोगजन्य पीडाने व्याकुल थया विना समभावपूर्वक सहन करवी तेनुं नाम रोगपरीषद छे। तृण कुशादिकोना स्पर्शजन्य दुःखने समतापूर्वक सहन करवुं—ओटले के संथाराभां अथवा तो अन्यत्र तृणादिनी तीक्ष्णता के कठोरतानो अनुभव करवे। पडे, तो ते समये मृदुशय्यानुं सेवन करता होईये तेवे। भाव राखवे। तेनुं नाम

જન્યપીડાસહનમ્ સર્વતો વા સ્નાનોદ્વર્તનાદિવર્જનમ્ ૧૮, સત્કારપુરસ્કારપરીષદ્ઃ-
તત્ર સત્કારસ્ય વસ્ત્રાદિપ્રાપ્તિરુપસ્ય, પૂજનસ્ય, પુરસ્કારસ્ય રાજાદિકૃતાભ્યુત્થાનાદિ
સન્માનસ્ય પરીષદ્ધર્મ તત્સદ્ભાવે આત્મોત્કર્ષબુદ્ધિવર્જનમ્, તદ્ભાવે દૈન્યગ્લાનિવર્જનં,
તદનાકાઙ્ક્ષા ચ ૧૯, પ્રજ્ઞાપરીષદ્ઃ-પ્રજ્ઞાયા મતિજ્ઞાનવિશેષરૂપાયાઃ પરિષદ્ધર્મ,
તસ્યા અભાવે ઉદ્વેગાકરણં, તદ્ભાવે ચ મદાકરણમ્ ૨૦, જ્ઞાનપરીષદ્ઃ-જ્ઞાનસ્ય

પરીષદ્ હૈ । જલ્લપરીષદ્ મેં જલ્લ શબ્દ મલ-મૈલ વાચક હૈ । શરીર મેં લગે
હુએ મૈલ સે ઉત્પન્ન દુઃખ કો સહન કરના અર્થાત્ શરીર મેં વાહે જિતના
મૈલ લગા હો, ડસસે ચિત્ત મેં વિક્ષોભ ઉત્પન્ન ન હોના ઓર થોડે સે
સ્નાન કો અથવા અધિક સ્નાન કો વાહના નહીં કરના સ્નાન કરને કા
સર્વથા પરિત્યાગ કરના-હસકા નામ મલ-જલ્લ પરીષદ્ હૈ । જલ્લ શબ્દ
દેશીયભાષા કા શબ્દ હૈ વસ્ત્રાદિ દ્વારા કૃત સત્કાર સે ઓર રાજા આદિ
દ્વારા કૃત અભ્યુત્થાન આદિરૂપ સન્માન સે ફૂલના નહીં, ઓર સત્કાર
પુરસ્કાર નહીં હોને પર શેદસ્ત્રિન્ન હોના નહીં હસકા નામ સત્કાર પુરસ્કાર
પરીષદ્ હૈ । સત્કારપુરસ્કાર પરીષદ્ જયી સાધુ સ્વપ્ન મેં મીં અપને સત્કાર
પુરસ્કાર કો કામના નહીં કરતા હૈ । મતિજ્ઞાન વિશેષરૂપ પ્રજ્ઞા કા-ચમ-
ત્કારિણી બુદ્ધિ કા-ગર્વ નહીં કરના ઓર ડસકે નહીં હોને પર દુઃખિત
નહીં હોના હસકા નામ પ્રજ્ઞાપરીષદ્ હૈ । મત્યાદિ જ્ઞાનરૂપ બુદ્ધિ કો વિશિ-

તૃણસ્પર્શ-પરીષદ્ છે. જલ્લપરિષદ્માં જલ્લ શબ્દ મળ (મેલ) વાચક છે.
શરીરે લાગેલા મેલ જન્ય દુઃખને સહન કરવું. શરીર પર ગમે તેટલો મેલ
લાગેલો હોય, તો પણ ચિત્તમાં વિક્ષોભ થવા ન દેવો અને થોડા સ્નાનની
કે વધારે સ્નાનની ઇચ્છા નહીં કરવી-સ્નાનનો ખિલકુલ પરિત્યાગ કરવો તેનું
નામ મલ-જલ્લ પરીષદ્ છે. જલ્લ શબ્દ ગામઠી શબ્દ છે અને તે મેલ
શબ્દનો વાચક છે.

વસ્ત્રાદિ દ્વારા સત્કાર કરવામાં આવે અને રાજા આદિ દ્વારા અભ્યુત્થાન આદિ
રૂપ સન્માન કરવામાં આવે તો ફૂલાઈ જવું નહીં, અને સત્કાર પુરસ્કાર ન થાય તો
ખિન્ન ન થવું તેનું નામ સત્કારપુરસ્કાર પરીષદ્ છે. સત્કારપુરસ્કાર પરીષદ્
ઉપર જેમણે વિજય મેળવ્યો છે એવા સાધુઓ સ્વપ્નમાં પણ સત્કારપુરસ્કાર
ની કામના કરતા નથી મતિજ્ઞાનનો-વિશેષરૂપ પ્રજ્ઞાનો-ચમત્કારિણી બુદ્ધિનો
ગર્વ ન કરવો અને તે ન હોય તો મનમાં દુઃખ ન માનવું તેનું નામ પ્રજ્ઞા-
પરીષદ્ છે. મત્યાદિ જ્ઞાનરૂપ બુદ્ધિની વિશિષ્ટતાના સદ્ભાવમાં પણ તેનું અભિ-

—મત્યાદિરૂપસ્ય પરિપહણમ્ તસ્ય વિશિષ્ટસ્ય ચિલ્ક્ષણસ્ય સદ્ભાવે મદવર્જનમ્, અસદ્ભાવે ચ દૈન્યગ્લાનિપરિવર્જનમ્ ૨૧, દર્શનપરીપહઃ—દર્શનસ્ય તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપસ્ય પરિપહણમ્ જિનાનાં જિનોક્તસૂક્ષ્મભાવાનાં ચાશ્રદ્ધાનવર્જનમ્ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एण णं भंते ! वावीसं परिसहा कइसु कम्मपयडीसु समोयरंति ? हे भदन्त ! एते खलु बुभुक्षादीनां बुभुक्षादिरूपा वा द्वाविंशतिः परीपहाः कतिपु कर्मप्रकृतिषु विषये समवतरन्ति ? समवतार प्राप्नुवन्ति ? समाविष्टा भवन्तीत्यर्थः भगवानाह—‘गोयमा । चउसु कम्मपयडीसु समोयरंति, चउसु कर्मप्रकृतिषु विषये उप-
र्युक्ताः द्वाविंशतिः परीपहाः समवतरन्ति=समाविशन्ति, तं जहा—‘नाणावरणिज्जे, वेयणिज्जे, मोहणिज्जे, अंतराइए ’ तद्यथा—ज्ञानावरणीये, वेदनीये, मोहनीये,

ષ્ટતા કે સદ્ભાવ મેં મી અભિમાન કરને કા ત્યાગ કરના ઓર નહીં હોને પર-અપને આપકો હીન ન માનના હસકા નામ જ્ઞાન પરીપહ હૈ । સૂક્ષ્મ ઓર અતીન્દ્રિય પદાર્થોં કા દર્શન ન હોને સે સ્વીકાર કિયા હુઆ ત્યાગ નિષ્ફલ પ્રતીત હોને પર વિવેક સે શ્રદ્ધાવનાયે રચના-શ્રદ્ધા મેં કમી નહીં આને દેના-અશ્રદ્ધાનરૂપ પરિણામ નહીં હોને દેના-હસકા નામ દર્શન પરીપહ હૈ અન્ન ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં કિ-एणं भंते ! वावीसं परिसहा कइसु कम्मपयडीओ समोयरंति) હે ભદન્ત ! યે જો ૨૨ પરીપહ કહે ગયે હૈં સો યે કિન કર્મ પ્રકૃતિયોં મેં સમાવિષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ચउसु कम्मपयडीसु समोयरंति) યે ૨૨ પરીપહ ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોં મેં સમાવિષ્ટ હોતે હૈં । (તં જહા) હસી વાન કો સૂત્રકાર અન્ન સ્પષ્ટ કરકે કહતે હૈં—(नाणावरणिज्जे, वेयणिज्जे मोहणिज्जे, अंतराइए) જ્ઞાનાવરણીય

માન ન કરવું, અને તે ન હોય તો પોતાને હીન ન માનવો તેનું નામ જ્ઞાનપરીપહ છે સૂક્ષ્મ અને અતીન્દ્રિય પદાર્થોનું દર્શન ન થવાથી અંગીકાર કરેલો ત્યાગ નિષ્ફળ જતો જણાય ત્યારે પણ વિવેકથી શ્રદ્ધામાં અડગતા રાખવી-શ્રદ્ધાને બિલકુલ ડગવા ન દેવી. અશ્રદ્ધાએ પરિણામ હોવા ન દેવું, તેનું નામ દર્શનપરીપહ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ एण णं भंते ! वावीसं परिसहा कइसु कम्मपयडीओ समोयरंति ” હે ભદન્ત ! આજે બાવીશ પરીપહો કહ્યા છે, તેમનો સમાવેશ કઈ પ્રકૃતિયોમાં થાય છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ गोयमा ! ” હે ગૌતમ ! “ चउसु कम्मपयडीसु समोयरंति, तं जहा ” તે બાવીશ પરીપહોનો સમાવેશ ચાર કર્મપ્રકૃતિયોમાં થાય છે—“ नाणावरणिज्जे, वेयणिज्जे, मोहणिज्जे, अंतराइए ” (૧) જ્ઞાનાવરણીય

આન્તરાયિકે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નાણાવરણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમો-
યરંતિ ?’ હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયે સ્વલ્લુ કર્મણિ કતિ પરીપદ્ધાઃ સમવતરન્તિ ^૧ મગ્-
વાનાહ—‘ગોયમા ! દો પરીસહા સમોયરંતિ ’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયે કર્મણિ દ્વૌ
પરીપદ્ધૌ સમવતરતઃ, ‘ તં જહા—પણ્ણાપરીસહે, નાણપરીસહે ય ’ તચ્ચથા—પ્રજ્ઞાપરી-
પદ્ધઃ, જ્ઞાનપરીપદ્ધશ્ચ, તત્ર પ્રજ્ઞાપરીપદ્ધૌ જ્ઞાનાવરણે મતિજ્ઞાનાવરણરૂપે સમવતરતિ
તસ્યાઃ સમવતારશ્ચ પ્રજ્ઞાયા અભાવમાશ્રિત્ય વોધ્યઃ તદભાવસ્ય જ્ઞાનાવરણોદયસમ્ભ-
વાત્, યચ્ચ તદભાવે દૈન્યપરિવર્જનં તત્સદ્ભાવે ચ માનવર્જનમિત્યુક્તમ્, ત્ત્વારિત્ર-

કર્મ મેં વેદનીયકર્મ મેં, મોહનીય કર્મ મેં ઓર અન્તરાયિક-અન્તરાય
કર્મ મેં યે ૨૨ પરીપદ્ધ સમાવિષ્ટ હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે
એસા પૂછતે હૈં—(નાણાવરણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમો-
યરંતિ) હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ મેં કિતને પરીપદ્ધ સમાવિષ્ટ હોતે
હૈં અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદય મેં કિતને પરીપદ્ધ હોતે હૈં ?
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ દો પરીસહા સમો-
યરંતિ ’ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ મેં દો પરીપદ્ધ સમાવિષ્ટ હોતે હૈં—‘ તં
જહા ’ જૈસે—(પણ્ણાપરીસહે નાણપરીસહે) એક પ્રજ્ઞા પરીપદ્ધ ઓર દૂસરા
જ્ઞાન પરીપદ્ધ પ્રજ્ઞાપરીપદ્ધ મતિજ્ઞાનાવરણરૂપ જ્ઞાનાવરણ મેં સમાવિષ્ટ
હોતા હૈં । હસકા સમાવેશ પ્રજ્ઞા કે અભાવ કો આશ્રિત કરકે જાનના
ચાહિયે । ક્યોં કિ જ્ઞાનાવરણ કર્મ કે ઉદય સે પ્રજ્ઞા કા અભાવ સંભ-
વિત હોતા હૈં । તથા જો એસા કહા ગયા હૈં કિ પ્રજ્ઞા કે અભાવ મેં દીનતા
કા પરિવર્જન કર દેના ચાહિયે ઓર ડસકે સદ્ભાવ મેં માન કા પરિવર્જન

કર્મમાં (૨) વેદનીયકર્મમાં (૩) મોહનીય કર્મમાં અને (૪) અન્તરાય કર્મમાં
તે ૨૨ બાવીશ પરીપદ્ધોનો સમાવેશ થાય છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—“ નાણાવરણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમો-
યરંતિ ? ” હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મમાં કેટલા પરીપદ્ધોનો સમાવેશ થાય
છે ? એટલે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયમાં કેટલા પરીપદ્ધો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ દો પરીસહા સમોયરંતિ-તં જહા ” હે ગૌતમ !
જ્ઞાનાવરણીય કર્મમાં નીચે પ્રમાણે બે પરીપદ્ધોનો સમાવેશ છે—“ પણ્ણાપરીસહે,
નાણપરીસહે ” (૧) પ્રજ્ઞાપરીપદ્ધ અને (૨) જ્ઞાનપરીપદ્ધ પ્રજ્ઞાપરીપદ્ધ મતિજ્ઞાના-
વરણરૂપ જ્ઞાનાવરણમાં સમાવૃત્ત થાય છે. તેનો સમાવેશ પ્રજ્ઞાના અભાવને
અનુલક્ષી સમજવો જોઈએ. કારણ કે જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉદયથી પ્રજ્ઞાનો
અભાવ સંભવિત હોય છે તથા એવું બે કહેવામાં આવ્યું છે કે “ પ્રજ્ઞાના
અભાવમાં દીનતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને તેના સદ્ભાવમાં માનનો ત્યાગ.

મોહનીયક્ષયોપશમાદેર્વોધ્યમ્, જ્ઞાનપરીપઠસ્તુ મત્યાદિજ્ઞાનાવરણે સમવતરતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેયણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ?’ હે મદન્ત ! વેદનીયે સ્વલુ કર્મણિ કતિ પરીપહાઃ સમવતરન્તિ ? મગધાનાહ-‘ગોયમા ! એકારસ પરીસહા સમોયરતિ’ હે ગૌતમ ! વેદનીયે કર્મણિ એકાદશ પરીપહાઃ સમવતરન્તિ, તાનેવ એકાદશ પરીપહાનાહ-‘તં જહા-“પંચેવ આણુપુન્નિ ચરિયા સેજ્જા વહેય રોમેય । તણ્ણાસજ્જલ્લમેવય, એકારસવેયણિજ્જંમિ” ॥૫૯॥ તથા-પચ્ચ એવ આનુપૂર્વી, શય્યા, વધશ્ચ રોગશ્ચ, તુણસ્પર્શઃ, મલમેવ એકાદશ વેદનીયે, તત્ત્વ

કર દેના ચાહિયે-સો યહ કથન ચારિત્રમોહનીય કે ક્ષયોપશમ આદિ કી અપેક્ષા સે જાનના ચાહિયે । ક્યોં કિ સહન કરના આદિ રૂપ જો આચરણ હોતા હૈ વહ ચારિત્રમોહનીય કર્મ કે ક્ષયોપશમાદિ સે હોતા હૈ । જ્ઞાનપરીપહ મત્યાદિજ્ઞાનાવરણ મેં સમાવિષ્ટ હોતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(વેયણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ) હે મદન્ત ! વેદનીય કર્મ મેં કિતને પરીપહોં કા સમાવેશ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એકારસપરીસહા સમોયરંતિ) વેદનીય કર્મ મેં ૧૧ ગ્યારહપરીપહોં કા સમાવેશ હોતા હૈ-અર્થાત્ વેદનીય કર્મ કે ઉદય મેં ૧૧ પરીપહ હોતે હૈં -(તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં-(પંચેવ આણુપુન્નિ, ચરિયા, સેજ્જા, વહેય, રોમેય તણ્ણાસજ્જલ્લમેવય એકારસવેયણિજ્જંમિ) પાંચ આનુપૂર્વો-ધુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ ઓર દંશમશક યે પાંચ પરીપહ, તથા ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ તુણસ્પર્શ, એવં મલ યે ૧૧ પરીપહ વેદનીય કર્મ મેં

કરવે બોધએ ” આ કથન ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમ આદિની અપેક્ષાએ થયું છે એમ સમજવું. કારણ કે સહન કરવા આદિ રૂપ જે આચરણ થાય છે તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમ આદિથી થાય છે. જ્ઞાનપરીપહનો સમાવેશ મત્યાદિ જ્ઞાનાવરણમાં થાય છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-“વેયણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ?” હે મદન્ત ! વેદનીયકર્મમાં કેટલા પરીપહોનો સમાવેશ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “એકારસપરીસહા સમોયરંતિ” વેદનીય કર્મમાં ૧૧ પરીપહોનો સમાવેશ થાય છે-એટલે કે વેદનીય કર્મના ઉદયમાં ૧૧ પરીપહો હોય છે “તં જહા” તે ૧૧ પરીપહોનીયે પ્રમાણે છે-“પંચેવ આણુપુન્નિ, ચરિયા, સેજ્જા, વહેય, રોમેય, તણ્ણાસજ્જલ્લમેવય એકારસવેયણિજ્જંમિ” પહેલાં પાંચ પરીપહો એટલે કે ધુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ અને દંશમશકે તથા ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તુણસ્પર્શ

આનુપૂર્વ્યાં યથાનુપૂર્વીં અનુક્રમેણ પશ્ચ ક્ષુધા-પિપાસા શીતો-ષ્ણ-દંશમશકપરીપહાઃ, ઇત્યાશયઃ, એતેષુ ચ વેદનીયજન્યા પીડૈવ ભવતિ, તદધિસહનં-તુ ચારિત્રમોહનીય ક્ષયોપશમાદિસંભવં બોધ્યમ્, અધિસહનસ્ય ચારિત્રરૂપત્વાત્ ચર્યાદિકં તુ પ્રતિપાદિતમેવ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દંસણમોહણિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ?’ હે ભદન્ત ! દર્શનમોહનીયે સ્વલુ કર્મણિ વિષયે કતિ પરીપહાઃ સમવતરન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ! એગે દંસણપરીસહે સમોયરહ્ ’ હે ગૌતમ ! દર્શનમોહનીયે કર્મણિ વિષયે એકો દર્શનપરીપહઃ સમવતરતિ, દર્શનસ્ય તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપત્વાત્ દર્શનમોહનીયસ્ય ક્ષયોપશમાદૌ તત્સંભવાત્, દર્શનમોહનીયસ્યોદયે તુ તત્સંભવાભાવાત્ તત્ર કેવલં દર્શનપરીપહઃ સમવતરતિ, ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ચરિત્તમોહ-

સમાવિષ્ટ હુએ હૈં । ઇન પરીષહોં મેં જો પીડા હોતી હૈં વહ વેદનીયકર્મ-જન્ય હોતી હૈં । તથા ઇસ પીડા કો જો સહન કરના હોતા હૈં વહ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કે ક્ષયોપશમાદિ કે હોને સે હોતા હૈં । કયોં કિ સહન કરના યહ ચારિત્રરૂપ હોતા હૈં । ચર્યાદિક તો કહે હી જા ચુકે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(દંસણમોહણિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ) હે ભદન્ત ! દર્શન મોહનીય કર્મ મેં કિતને પરીષહોં કા સમાવેશ હોતા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એગે દંસણપરીસહે સમોયરહ્) દર્શનમોહનીય કર્મ મેં એક દર્શન પરીષહ કા સમાવેશ હોતા હૈં । કયોં કિ દર્શન તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ હોતા હૈં । તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનમોહનીય કર્મ કે ક્ષયોપશમાદિ હોને પર હોતા હૈં । દર્શનમોહનીય કે ઉદય હોને પર તો તત્ત્વ શ્રદ્ધાનરૂપ

અને મલ, આ ૧૧ અગિયાર પરીષહોનો વેદનીય કર્મમાં સમાવેશ થાય છે. આ પરીષહોમાં જે પીડા થાય છે તે વેદનીય કર્મ જન્ય હોય છે. તથા તે પીડાને જે સહન કરવી પડે છે તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમાદિ થવાથી જ સહન કરવી પડે છે. કારણ કે સહન કરવું એ ચારિત્રરૂપ હોય છે. ચર્યાદિકનો અર્થ પડેલા આપી દેવામાં આવ્યો છે

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-“ દંસણમોહણિજ્જે ણં ભંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ?” હે ભદન્ત ! દર્શન મોહનીય કર્મમાં કેટલા પરીષહોનો સમાવેશ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ એગે દંસણપરીસહે સમોયરહ્ ” દર્શનમોહની કર્મમાં એક દર્શન પરીષહનો સમાવેશ થાય છે, કારણ કે દર્શન તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ હોય છે. તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ દર્શન મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમાદિ થાય ત્યારે થાય છે. દર્શનમોહનીયનો ઉદય થતા તો તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ દર્શન થતું નથી તેથી દર્શનમોહનીય કર્મમાં દર્શનપરીષહનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ ? હે મદન્ત ! ચારિત્રમોહનીયે સ્વલ્લ
કર્મણિ વિપયે કતિ પરીપહાઃ સમવતરન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ’ સત્ત પરીસહા
સમોયરંતિ’ હે ગૌતમ ! ચારિત્રમોહનીયે કર્મણિ વિપયે સપ્ત પરીપહાઃ સમવતરન્તિ,
તાનેવાહ—‘તં જહા—“અરહિ, અચેલ, હત્થી, નિસીહિયા, જાયણા ય અક્કોસે । સકાર-
પુરુષકારે ચરિત્તમોહંમિ સત્તેતે” ॥૬૯॥ તથા—અરતિઃ ૧, અચેલ્ ૨, સ્ત્રી ૩, નૈવેધિકી,
૪, યાચના ચ ૫, આક્રોશઃ, સત્કારપુરસ્કારશ્ચારિત્રમોહનીયે સપ્ત એતે પરીપહા
મવન્તિ, તત્ર ચ અરતિ પરીપહો રતિમોહનીયે તજ્જન્યત્વાત્, અચેલપરીપહો જુગુપ્સા-
મોહનીયે લજ્જાપેક્ષયા, સ્ત્રીપરીપહઃ પુરુષવેદમોહનીયે, તત્ત્વતસ્તસ્ય સ્ત્ર્યાદ્યમિલાપરુપ

દર્શન પરીષહ્ન કા સમાવેશ દર્શનમોહનીય કર્મ મેં કહા ગયા હૈ । અથ
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—(ચરિત્તમોહણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે
કહ્ પરીસહા સમોયરંતિ) હે મદન્ત ! ચારિત્રમોહનીય કર્મ મેં કિતને
પરીષહોં કા સમવતાર હોતા હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે
ગૌતમ ! (સત્ત પરીસહા સમોયરંતિ) ચારિત્રમોહનીય કર્મ મેં સાત
પરીષહોં કા સમાવેશ હોતા હૈ । જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(આરતી અચેલ
હત્થીનિસીહિયા જાયણા ય અક્કોસે, સકારપુરુષકારે ચરિત્તમોહંમિ સત્તેતે)
અરતિ, અચેલ, સ્ત્રી, નૈવેધિકી, યાચના, આક્રોશ ઓર સત્કાર પુરસ્કાર
હનમે અરતિ પરીષહ્ન કા સમવતાર મોહનીય મેં હોના હૈ, ક્યોં કિ
અરતિ-અરતિમોહનીયજન્ય હોતી હૈ । અચેલપરીપહ્ન લજ્જા કી અપેક્ષા
સે જુગુપ્સામોહનીય મેં સમાવિટ્ હોતા હૈ । સ્ત્રીપરીષહ્ન પુરુષવેદમોહનીય
મેં, સ્ત્રી કી અપેક્ષા સે પુરુષપરીષહ્ન સ્ત્રીવેદમોહનીય મેં, ક્યોં કિ પુરુષવ-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ચરિત્તમોહણિજ્જેણં મંતે ! કમ્મે કહ્ પરીસહા
સમોયરંતિ ? ” હે મદન્ત ! ચારિત્રમોહનીય કર્મમાં કેટલા પરીષહોનો
સમાવેશ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ સત્ત પરીસહા સમા-
યરંતિ ” ચારિત્રમોહનીય કર્મમાં નીચે પ્રમાણે સાત પરીષહોનો સમાવેશ થાય
છે—“ અરતી, અચેલ, હત્થી, નિસીહિયા જાયણા ય અક્કોસે સકારપુરુષકારે
ચરિત્તમોહંમિ સત્તેતે ” અરતિ, અચેલ, સ્ત્રી, નૈવેધિકી, યાચના, આક્રોશ અને
સત્કાર પુરસ્કાર. આ સાત પરીષહોમાંના—અરતિ પરીષહનો સમાવેશ મોહ-
નીયમાં થાય છે કારણ કે અરતિ અરતિમોહનીયજન્ય હોય છે. અચેલ પરી-
ષહનો સમાવેશ લજ્જાની અપેક્ષાએ જુગુપ્સામોહનીયમાં થાય છે. સ્ત્રીપરીષહનો
પુરુષવેદ મોહનીયમાં અને સ્ત્રીની અપેક્ષાએ પુરુષ પરીષહનો સ્ત્રીવેદ મોહ-
નીયમાં સમાવેશ થાય છે. કારણ કે પુરુષ પરીષહ સ્ત્રી આદિની અભિલાષા

ત્વાત્, ભયમોહનીયે ઉપસર્ગબાધા મયાપેક્ષયા નૈષેધિકીપરીપહઃ, માનમોહનીયે તદ્
 દુષ્કરત્વાપેક્ષયા યાચનાપરીપહઃ સમવતરતિ, માનમોહનીયે મદોત્પત્ત્યપેક્ષયા સત્કાર-
 પુરસ્કારપરીપહઃ સમવતરતિ । સર્વેઽપિ એતે સપ્ત સામાન્યતથ્ચારિત્રમોહનીયે સમવ-
 તરન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અંતરાઈએ જાં મંતે ! કર્મમે કહી પરીસહા સમોયરંતિ ? ’
 હે ભદન્ત ! આન્તરાયિકે સ્વલ્પ કર્મણિ વિષયે કતિ પરીપહાઃ સમવતરન્તિ ? મગ-
 વાનાહ—‘ ગોયમા ! એમે અલાભપરીસહે સમોયરહ ’ હે ગૌતમ ! અન્તરાયે કર્મણિ
 એકઃ અલાભપરીપહ એવ સમવતરતિ, અન્તરાયથ્ચાત્ર લાભાન્તરાયરૂપો વિજ્ઞેયઃ તદુદયે
 રીપહ સ્ત્રી આદિ કી અભિલાષા રૂપ હોતા હૈ, નૈષેધિ કી પરીપહ ઉપસર્ગ
 બાધા ઓર ભય કી અપેક્ષા સે મયમોહનીય મેં, યાચનાપરીપહ દુષ્કરત્વ
 કી અપેક્ષા સે માનમોહનીય મેં સમાવિષ્ટ હોતે હૈં । ક્રોધોત્પત્તિ કી અપેક્ષા
 સે આક્રોશપરીપહ ક્રોધમોહનીય મેં, મદોત્પત્તિ કી અપેક્ષા સે સત્કાર
 પુરસ્કાર પરીપહ માનમોહનીય મેં સમાવિષ્ટ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર યે
 સાત પરીપહ સામાન્યરૂપ સે ચારિત્રમોહનીય મેં સમાવિષ્ટ હોતે હૈં । અવ
 ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં (અંતરાઈએ જાં મંતે ! કર્મમે કહી
 પરીસહા સમોયરંતિ) હે ભદન્ત ! અન્તરાયિક કર્મ મેં કિતને પરીપહોં
 કા સમાવેશ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નકરતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (એમે અલાભપરીસહે સમોયરહ) અન્તરાય કર્મ મેં એક અલાભપરીપહ
 કા સમાવિષ્ટ હોતા હૈ । યહાં અન્તરાયસે લાભાન્તરાયરૂપ જાનના ચાહિયે
 ક્યોં કિ લાભાન્તરાય કે ઉદય મેં હી લાભ કા અભાવ હોતા હૈ । હસ

રૂપ હોય છે. નૈષેધિકી પરીપહનો સમાવેશ ઉપસર્ગ, બાધા અને ભયની
 અપેક્ષાએ ભયમોહનીયમાં થાય છે યાચના પરિપહનો દુષ્કરત્વની અપેક્ષાએ
 માનમોહનીયમાં સમાવેશ થાય છે. ક્રોધોત્પત્તિની અપેક્ષાએ આક્રોશ પરીપહનો
 માનમોહનીયમાં અને મદોત્પત્તિની અપેક્ષાએ સત્કાર પુરસ્કાર પરિપહનો પણ
 માનમોહનીયમાં સમાવેશ થાય છે આ પ્રમાણે સાત પરિપહનો સમાવેશ
 સામાન્ય રીતે ચારિત્ર મોહનીયમાં થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ અંતરાઈએ જાં મંતે ! કર્મમે કહી પરીસહા સમો-
 યરંતિ ? ” હે ભદન્ત ! અંતરાય કર્મમાં કેટલા પરીપહોનો સમાવેશ થાય છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે “ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ !
 (એમે અલાભપરિસહે સમોયરહ) અન્તરાય કર્મમાં એક અલાભ પરીપહનો જ
 સમાવેશ થાય છે. અહીં અન્તરાયને લાભાન્તરાય રૂપ સમજવો. કારણ કે
 લાભાન્તરાયના ઉદય વખતે જ લાભનો અભાવ રહે છે. આ પરીપહ સહુવો
 તે ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમ રૂપ હોય છે.

એવ લાભાભાવાત્, તત્પરિપઢનં ચ ચારિત્રમોહનીયક્ષયોપશમરૂપમ્ । અથ વન્ધ-
સ્થાનાન્યાશ્રિત્ય પરીષદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સત્તવિહવંધગસ્સ ણં મંતે ! કહ્ પરીસહા
પણ્ણત્તા ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! સપ્તવિધવન્ધકસ્ય આયુર્વર્જશેષસપ્તપૂર્વોક્ત-
કર્મવન્ધકસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય કતિ પરીષદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા !
વાવીસં પરીસહા પણ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ ! સપ્તવિધકર્મવન્ધકસ્ય દ્વાવિંશતિઃ પરી-
ષદાઃ પૂર્વોક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કિન્તુ ‘ વીસં પુણ વેણ્ઠ ’ વિંશતિં પુનઃ પરીષદાન્ વેદ-
યતિ, તદાહ—‘ જં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ઠ ણો તં સમયં ઉસિણપરિસહં વેણ્ઠ ’
‘ સુત્રે—‘ જં સમયં ’ इत्यत्र द्वितीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात् । एवमग्रेऽपि बोध्यम्,
ततः यस्मिन् समये इत्यर्थः शीतपरीषदं वेदयति, नो स्वलु तस्मिन् समये उष्ण-

પરીષદ્દ કા સહના વહ ચારિત્રમોહનીય કે ક્ષયોપશમરૂપ હોતા હૈ । અથ
સૂત્રકાર બંધસ્થાનોં કો આશ્રિત કરકે પરીષદોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—
હસ મેં ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—(સત્તવિહવંધગસ્સ ણં
મંતે ! કહ્ પરીસહા પણ્ણત્તા) હે મદન્ત ! આયુર્કર્મ કો છોડકર શેષ
સાતકર્મોં કા વન્ધ કરને વાલે જીવકે કિતને પરીષદ્દ કહે ગયે હૈ ? ઉત્ત-
રમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ (ગોયમા ! વાવીસં પરીસહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! એસે
જીવકે ૨૨ પરીષદ્દ કહે ગયે હૈ । કિન્તુ (વીસં પુણ વેણ્ઠ) વેદન ઉનકે
૨૦ કા હી હોતા હૈ । ક્યોં કિ (જં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ઠ) જિસ સમય
વહ શીત પરીષદ્દ કા વેદન કરતા હૈ (ણો તં સમયં ઉસિણપરિસહં વેણ્ઠ)
ઉસ સમય વહ ઉષ્ણ પરીષદ્દ કા વેદન નહીં કરતા હૈ । ક્યોં કિ શીત
ઔર ઉષ્ણ ઇનકા પરસ્પર મેં અત્યન્ત વિરોધ હૈ—હસ કારણ યુગપત્ ઇન

હવે સૂત્રકાર બંધસ્થાનોની અપેક્ષાએ પરીષદોની પ્રરૂપણા કરે છે—આ
વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—
(સત્તવિહવંધગસ્સ ણં મંતે ! કહ્ પરીસહા પણ્ણત્તા ?) હે મદન્ત ! આયુર્કર્મ
સિવાયના સાત કર્મોનો બંધ કરનાર જીવના કેટલા પરીષદ કહ્યા છે ? તેનો
ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે (ગોયમા ! વાવીસં પરીસહા પણ્ણત્તા ?)
હે ગૌતમ ! એવા જીવના ૨૨ બાવીશ પરીષદ કહ્યા છે. પરંતુ (વીસં પુણ
વેણ્ઠ) તે ૨૦ વીસનું જ વેદન એક સાથે જ કરે છે. કારણ કે (જં સમયં
સીયપરીસહ વેણ્ઠ) જે સમયે તે શીતપરીષદનું વેદન કરે છે, (ણો તં સમયં
ઉસિણપરીસહ વેણ્ઠ) જે સમયે તે ઉષ્ણપરીષદનું વેદન કરતો નથી, કારણ કે
શીત અને ઉષ્ણતા વચ્ચે પરસ્પર અત્યન્ત વિરોધ હોય છે. તેથી તે બન્નેનું

પરીષદ્ વેદયતિ, શીતોષ્ણયોઃ પરસ્પરમત્યન્તવિરોધેન યુગપદેકત્રાસંભવાત્, અથ ચ ' જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ ણો તં સમયં સીય પરીસહં વેણ્ઙ્ઞ' યસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીષદ્ વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે શીતપરીષદ્ વેદયતિ અનુભવતીત્યર્થઃ ' જં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ, ણો તં સમયં નિસીહિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ' યસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીષદ્ વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે નૈષેધિકીપરીસહં વેદયતિ —અનુભવતિ, અથ ચ ' જં સમયં નિસીહિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ, ણો તં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ' યસ્મિન્ સમયે નૈષેધિકીપરીષદ્ વેદયતિ—અનુભવતિ, નો તસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીષદ્ વેદયતિ, અયમાશયઃ — ચર્યા નગર-ગ્રામાદિષુ વિચરણં, નૈષેધિકી ચ નગરગ્રામાદિષુ પ્રતિપન્નમાસકલ્પાદેઃ સ્વાધ્યાયા-દિનિમિત્તં શય્યાતો વિવિક્તતરોપાશ્રયે ગત્વા નિપદનમ્, અનયોશ્ચ ચર્યાનૈષે-

કા એક મેં વેદન હોના અસંભવ હૈ । તથા (જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) જિસ સમય મેં ઉષ્ણપરીષદ્ કા વેદન હોતા હૈ (ણો તં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) ઉસ સમય મેં શીત પરીષદ્ કા વેદન નહીં હોતા હૈ (જં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ, ણો તં સમયં નિસીહિયા પરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) જિસ સમય મેં ચર્યાપરીષદ્ કા વેદન હોતા હૈ, ઉસ સમય મેં નૈષેધિકી પરીષદ્ કા વેદન નહીં-હોતા હૈ । (જં સમયં નિસીહિયા પરીસહં વેણ્ઙ્ઞ, ણો તં સમયં ચરિયા પરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) જિસ સમય નૈષેધિકી પરીષદ્ કા વેદન હોતા હૈ ઉસ સમય ચર્યાપરીષદ્ કા વેદન નહીં હોતા હૈ । ગ્રામ નગર આદિ મેં વિચરણ કરના હસકા નામ ચર્યા હૈ । નગર ગ્રામ આદિ મેં માસકલ્પ આદિ કો સ્વીકાર કિયે હુણ સાધુ કા સ્વાધ્યાય આદિ કે નિમિત્ત શય્યા સે ઉતર કર એકાન્ત ઉપાશ્રય મેં જા કરકે મર્યાદિત

એક સાથે વેદન થતું સંભવિત નથી. તથા (જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) જે સમયે તે ઉષ્ણપરીષદ્નું વેદન કરે છે, (ણો તં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) તે સમયે શીતપરીષદ્નું વેદન કરતો નથી. તથા (જં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ, ણો તં સમય નિસીહિયા પરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) જે સમયે ચર્યાપરીષદ્નું વેદન થાય છે, તે સમયે નૈષેધિકી પરીષદ્નું વેદન થતું નથી. (જ સમયં નિસીહિયા પરીસહં વેણ્ઙ્ઞ, ણો તં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ્ઞ) જે સમયે નૈષેધિકી પરીષદ્નું વેદન થાય છે. તે સમયે ચર્યાપરીષદ્નું વેદન થતું નથી. ગ્રામ, નગર આદિ માં વિચરણ કરતું તેનું નામ ચર્યા છે. નગર, ગ્રામ આદિમાં માસકલ્પ આદિને સ્વીકાર કર્યો હોય એવા સાધુ સ્વાધ્યાય આદિને નિમિત્તે શય્યા માંથી ઉતરીને એકાન્ત ઉપાશ્રયમાં જઈને મર્યાદિત સમય સુધી આસન જમા-

ધિક્ચોવિહારાવસ્થાનરૂપત્વેન પરસ્પરવિરોધાન્ન યુગપત્ સંભવ્યમિતિ, તથા ચ શીતોષ્ણચર્યાનૈષેધિકીણુ એકદા દ્વયોરેવ વેદનાત્ વિંશતિપરીપહવેદનમ્, 'એવં અદ્વિહવંધગસ્સ વિ' એવં સપ્તવિધકર્મવન્ધકવદેવ આયુઃસહિતાષ્ટવિધકર્મવન્ધક્રૂયાપિ દ્વાવિંશતિઃ પરીપદા અવસેયાઃ । ગૌતમઃ, પૃચ્છતિ—'છન્નિહવંધગસ્સ પં મંતે ! સરાગછઝમત્થસ્સ કઈપરીસહા પળ્લત્તા' હે ભદ્રન્ત ! પઢ્વિધકર્મવન્ધકસ્ય ચલુ આયુર્મોહરહિતસ્ય સુક્ષ્મસંપરાયસ્યેત્યર્થઃ આયુર્મોહભિન્નકર્મવન્ધકસ્ય તદેવાહ સરાગછઝસ્થસ્ય સુક્ષ્મલોભાદીનાં વેદનાત્ સરાગસ્ય અનુત્પન્નકેવલજ્ઞાનત્વાત્ છઝસ્થસ્ય કતિ પરીપદાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! ચોદસ પરી-

સસય તક આસન લગા કરકે બેઠના હસકા નામ નૈષેધિકી પરીપહ હૈ । યે દોનોં વિહાર ઔર અવસ્થાનરૂપ હોને સે—ચર્યાવિહારરૂપ એવં નૈષેધિકી અવસ્થાનરૂપ હોને સે—પરસ્પર મેં વિરુદ્ધ હેં હસ કારણ યુગપત્ (એકસાથ) હનકા હોના નહીં વનતા હૈ । તથા ચ—શીત, ઊષ્ણ, ચર્યા ઔર નૈષેધિકી હન મેં સે એક કાલ મેં દો હી પરીપહોં કા વેદન હોતા હૈ । હસસે ૨૦ પરીપહોં કા યુગપત્ વેદન હોના કહા ગયા હૈ । (એવં અદ્વિહવંધગસ્સ વિ) સપ્તવિધ કર્મ વંધક કી તરહ આયુસહિત આઠ કર્મોં કા વંધ કરનેવાલે જીવ કે ભી ૨૨ પરીસહ હોતે. હેં—પરન્તુ વેદન ૨૦કા હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । અચ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હેં (છન્નિહવંધગસ્સ પં મંતે ! સરાગ છઝમત્થસ્સ કઈપરીસહા પળ્લત્તા) હે ભદ્રન્ત ! જો જીવ આયુર્મોહવર્જિત ૬ પ્રકાર કે કર્મોં કા વંધક હૈ—

વીને ખેસી બથ તેનું નામ નૈષેધિકીપરીપહ છે. આ બન્ને વિહાર અને અવસ્થાન રૂપ હોવાથી (ચર્યા વિહારરૂપ છે અને નૈષેધિકી અવસ્થાનરૂપ છે) પરસ્પરમાં વિરોધ છે. તે કારણે તે બન્ને એક સાથે સંભવી શકતા નથી. આ રીતે શીત, ઊષ્ણ, ચર્યા અને નૈષેધિકી, એ ચારમાંથી એક સાથે બે પરીપહોનું જ વેદન થાય છે, તેથી જ વીસ પરીપહોનું એક સાથે વેદન થાય છે, એવું કહેવામાં આવ્યું છે

(એવં અદ્વિહવંધગસ્સ વિ) સપ્તવિધ કર્મવંધકની જેમ આયુ સહિત અષ્ટવિધ કર્મોના વંધ કરનાર જીવના પણ ૨૨ બાવીશ પરીપહો કહ્યા છે, પરન્તુ એવો જીવ પણ એક સાથે ૨૦ વીસ પરીપહોનું જ વેદન કરે છે,

હશે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે— (છન્નિહવંધગસ્સ પં મંતે ! સરાગછઝમત્થસ્સ કહ પરીસહા પળ્લત્તા ?) હે ભદ્રન્ત ! જે જીવ આયુ અને મોહ સિવાયના છ પ્રકારના કર્મોના વંધક હોય છે—સૂક્ષ્મ

સહા પળ્લન્તા, વારસ પુળ વેણ્ડ ' હે ગૌતમ ! પડ્વિધકર્મબન્ધકસ્ય સરાગછદ્વ-
સ્થસ્ય ચતુર્દશ પરીપહાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તત્ર દર્શનમોહનીયસ્ય ઇકો દર્શનપરીપહઃ, સપ્ત
ચારિત્રમાહનીયસ્ય તથા ચ દર્શનપરીપહઃ-૧, અરતિપરીપહઃ ૨, અચૈલપરીપહઃ ૩,
સ્ત્રીપરીપહઃ ૪, નૈર્વેધિકીપરીપહઃ ૫, યાચનાપરીપહ ૬, આક્રોશપરીપહઃ ૭, સપ્તકારપુર-
સ્કારપરીપહઃ इत्येवं, રૂપાણામ્ અષ્ટાનાં મોહનીયસમ્ભવાનાં તસ્યમોહાભાવેનાભાવાત્
દ્વાવિંશતેઃ પરિશેષાશ્ચતુર્દશ પરીપહાઃ ભવન્તીત્યાશયઃ । કિન્તુ દ્વાદશ પરીપહાન

સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનવર્તી હૈ-યહ સૂક્ષ્મ લોભકષાયવાલા હોને સે
સરાગ ઓર કેવલજ્ઞાનકી ઉત્પત્તિ સે રહિત હોનેકે કારણ છદ્વસ્થ હોતા
હૈ-સો ઇસ ષડ્વિધ કર્મબન્ધક સરાગ છદ્વસ્થ જીવ કે કિતને પરીપહ
હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—' ગોયમા ' હે ગૌતમ ।
(ચોદસપરીસહા પળ્લન્તા) ઇસ જીવ કે ચૌદહ ૧૪ પરીપહ હોતે હૈ ।
પરન્તુ (વારસપુળવેણ્ડ) યહ વારહ ૧૨ પરીપહોં કા વેદન કરતા હૈ ।
દર્શનમોહનીય ઓર ચારિત્રમોહનીય કે ભેદ સે મોહનીયકર્મ દો પ્રકાર
કા કહા ગયા હૈ । ઇનમેં દર્શનમોહનીયનિમિત્તક ઇક દર્શનપરીપહ ઓર
ચારિત્રમોહનીય નિમિત્તક સાત પરીપહ યહાં નહીં હોતે હૈ । યદ્યપિ ઇસ
ગુણસ્થાન મેં મોહ હૈ-પર વહ ઇતના અલ્પ હોતા હૈ કિ ઉસકા અસ્તિત્વ
નહીં જૈસા હી હોતા હૈ ઇસ કારણ મોહનિમિત્તક-મોહજન્ય આઠ પરીપહ
યહાં નહીં હોતે હૈ, કેવલ ચૌદહ ૧૪ પરીપહ હી હોતે હૈ ઇસા કહા હૈ ।
ચૌદહ ૧૪ પરીપહ યહાં હોને પર ભી વેદન વારહ ૧૨ કા હી હોતા હૈ ।

સંપરાયગુણસ્થાનવર્તી હોય છે-તો સૂક્ષ્મ લોભકષાયવાળો હોવાથી સરાગ હોય
છે અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી રહિત હોવાથી છદ્મસ્થ હોય છે-તો એવા
પ્રકારના કર્મના બંધક સરાગ છદ્મસ્થ જીવના કેટલા પરીપહો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ચોદસપરીસહા પળ્લન્તા?)
એવા જીવના ૧૪ પરીપહો હોય છે, પરન્તુ (વારસ પુળ વેણ્ડ) તે ૧૨
પરીપહોનું એક સાથે વેદન કરે છે મોહનીય કર્મના બે ભેદ કહ્યા છે-(૧)
દર્શનમોહનીય અને (૨) ચારિત્રમોહનીય તેમાંથી દર્શનમોહનીય નિમિત્તક
એક દર્શનપરીપહ અને ચારિત્રમોહનીય નિમિત્તક સાત પરીપહનો અહીં
અભાવ હોય છે. જો કે આ ગુણસ્થાનમાં મોહનું અસ્તિત્વ હોય છે, પણ તે
એટલું અલ્પ હોય છે કે અહીં તેનું અસ્તિત્વ નહીં જોવા જાય છે, તે
કારણે મોહજન્ય આઠ પરીપહોનો અહીં અભાવ હોય છે અને બાકીના ૧૪
પરીપહોના જ સદ્ભાવ હોય છે. બળી ૧૪ પરીપહોના સદ્ભાવ હોવા છતાં એક

વેદયતિ, તદેવાહ-‘જંમયં સીયપરીસહં વેણ્ઙ, ણો તં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ ’ યસ્મિન્ સમયે શીતપરીષહં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીષહં વેદયતિ, અથ ચ ‘જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ, નો તં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ઙ’ યસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીષહં વેદયતિ, નો યત્તુ તસ્મિન્ સમયે શીતપરીષહં વેદયતિ, ‘જં સમયં ચરિયા પરીસહં વેણ્ઙ, ણો તં સમયં સેઙ્ગાપરીસહં વેણ્ઙ’ યસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીષહં વેદયતિ, નો યત્તુ તસ્મિન્ સમયે શય્યાપરીષહં વેદયતિ શીતોષ્ણવત્ વિહારાવસ્થાનવચ્ચ ચર્યાશય્યયો રપિ પરસ્પરવિરોધેન યુગપદસંભવાત્ અત એવ ‘જં સમયં સેઙ્ગાપરીસહં

इसका कारण यह है कि (जं समयं सीयपरीसहं वेण्ण, णो तं समयं उसिणपरीसहं वेण्ण) वह सराग छद्मस्थ जीव जिस समय शीतपरीषह का वेदन करता है उस समय वह उष्णपरीषह का वेदन नहीं करता, (जं समयं उसिणपरीसहं वेण्ण, नो तं समयं सीयपरीसहं वेण्ण, जं समयं चरियापरीसहं वेण्ण, नो तं समयं सेङ्गापरीसहं वेण्ण) और जिस समय उष्णपरीषह का वेदन करता है, उस समय वह शीतपरीषह का वेदन नहीं करता है। तथा जिस समय वह चर्यापरीषह का वेदन करता है उस समय वह शय्यापरीषह का वेदन नहीं करता है। क्यों कि शीतोष्ण की तरह तथा विहार और अवस्थान की तरह इन दोनों चर्या और शय्यापरीषह का आपस में युगपत् एक साथ अवस्थान का विरोध है। इस तरह शीत, उष्ण चर्या

સાથે વેદન તો ૧૨ પરીષદોનું જ થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે (જં સમયં સીય-પરીસહં વેણ્ઙ, ણો તં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ) તે સરાગ છદ્મસ્થ જે સમયે શીતપરીષદનું વેદન કરે છે તે સમયે તે ઉષ્ણપરીષદનું વેદન કરતો નથી, તથા (જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ઙ, નો તં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ઙ) જે સમયે ઉષ્ણપરીષદનું વેદન કરે છે, તે સમયે તે શીતપરીષદનું વેદન કરતો નથી. (જં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ, નો તં સમયં સેઙ્ગાપરીસહં વેણ્ઙ, જં સમયં સેઙ્ગાપરીસહં વેણ્ઙ, નો તં સમયં ચરિયાપરીસહં વેણ્ઙ) જે સમયે તે ચર્યા-પરીષદનું વેદન કરે છે, તે સમયે તે શય્યાપરીષદનું વેદન કરતો નથી. તથા જે સમયે તે શય્યાપરીષદનું વેદન કરે છે, તે સમયે તે ચર્યાપરીષદનું વેદન કરતો નથી. કારણ કે શીત અને ઉષ્ણતાની જેમ તથા વિહાર અને અવસ્થાનની જેમ ચર્યા અને શય્યા, એ બન્ને વિરોધી શબ્દો હોવાથી તે બન્નેનું એક સાથે અસ્તિત્વ સંભવી શકતું નથી. આ રીતે શીત, ઉષ્ણ, ચર્યા, અને શય્યા

વેદ્ય, જો તં સમયં ચરિયાપરીષહ વેદ્ય ' યસ્મિન્ સમયે શય્યાપરીષહં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીષહ વેદયતિ, તથા ચ શીતોષ્ણચર્યાશય્યાસુ

और शय्या इन परीषहों से एक काल में दो ही का वेदन हो सकता है इस कारण यहां १२ परीषहों का वेदन होना कहा गया है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं (एगविहबन्धगस्स णं भन्ते ! वीयरग छउमत्थस्स कई परीसहा पणत्ता) हे भदन्त ! जो जीव एकविध कर्म का बन्धक होता है ऐसे उस उपशान्त मोहवाले में और वीतराग छद्मस्थ में कितने परीषह कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (एवं चेव जहेव छव्विहबन्धगस्स णं) जिस प्रकार से छ प्रकार के कर्मबन्धक जीव में—क्षुधा, पिपासा, शीत, उष्ण, दंशमशक, चर्या, प्रज्ञा, ज्ञान, अलाभ, शय्या, वध, रोग, तृणस्पर्श, और मल—ये १४ परीषह कहे गये हैं और मोह के अभाव से—दर्शनपरीषह, अरतिपरीषह, स्त्रीपरीषह, नैवेधिकीपरीषह, याचनापरीषह, आक्रोशपरीषह, सत्कारपुरस्कारपरीषह—ये ८ परीषह नहीं होते कहे गये हैं—उसी प्रकार से जो जीव एक वेदनीय कर्म का बन्धक होता है ऐसे उस वीतराग छद्मस्थ—उपशान्त मोहवाले और क्षीणमोहवाले जीव के भी—

એ ચાર પરીષહોમાંથી એક જ સમયે જો પરીષહોતું જ વેદન થઈ શકે છે, તે કારણે અહીં એવું કહ્યું છે કે તે એક સાથે ૧૨ પરીષહોતું જ વેદન કરે છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(એગવિહબંધગસ્સ ણં ભન્તે ! વીયરાગછઉમત્થસ્સ कई परीसहा पणत्ता ?) હે ભદન્ત ! જે જીવ એક પ્રકારના કર્મને બંધક હોય છે એવા ઉપશાન્ત મોહવાળા જીવના એને વીતરાગ છદ્મસ્થના કેટલા પરીષહ કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(एवं चेव जहेव छव्विहबन्धगस्स णं) છ પ્રકારના કર્મના બંધક જેવું જ કથન અહીં પણ સમજવું જે પ્રકારે છ પ્રકારના કર્મના બંધક જીવના ક્ષુધા, પિપાસા, શીત, ઉષ્ણ, દંશમશક, ચર્યા પ્રજ્ઞા, જ્ઞાન અલાભ, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ અને મલ એ ૧૪ પરીષહો કહ્યા છે. અને મોહના અભાવને લીધે દર્શનપરીષહ અરતિપરીષહ, સ્ત્રીપરીષહ, નૈવેધિકીપરીષહ, યાચનાપરીષહ, આક્રોશપરીષહ અને સત્કારપુરસ્કાર પરીષહ, આ આઠ પરીષહોનો તેમનામાં અભાવ કહ્યો છે. એજ પ્રમાણે ફક્ત એક જ કર્મના (વેદનીય કર્મના) બંધક વીતરાગ છદ્મસ્થ—ઉપશાન્ત મોહવાળા અને

एकदा द्वयोरवेदनात् द्वादशवेदनम् । गौतमः पृच्छति-‘एकविहबंधगस्त णं भंते ! वीपरागछउमत्थस्स कई परीसहा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! एकविधकर्मबन्ध-
कस्य खलु वेदनीयबन्धकस्य दीतरागच्छवस्थस्य उपशान्तमोहस्य क्षीणमोहस्य
चेत्यर्थः कति कियन्तः परीषहाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा ! एवं चेव
जहेव छन्विहबंधगस्स०’ हे गौतम ! एवमेव पूर्वोक्तरीत्यैव यथैव पड्विध-
कर्मबन्धकस्य चतुर्दश परीषहाः मोहनीयाद्यष्टपरीषहभिन्नाः पूर्वं प्रतिपादितास्तथैव
एकविधवेदनीयकर्मबन्धकस्यापि चतुर्दश एव उपर्युक्ताः परीषहाः प्रतिपत्तव्याः,
द्वादश पुनर्वेदयति शीतोष्णयोश्चर्याशययोश्च पर्यायेण वेदनात् । गौतमः पृच्छति-
‘एगविहबंधगस्त णं भंते ! सजोगिभवत्थकेवलस्स कई परीसहा पणत्ता ?’ हे
भदन्त ! एकविधकर्मबन्धकस्य खलु वेदनीयबन्धकस्य त्रयोदशगुणस्थानकवर्तिनः
सयोगिभवत्थकेवलिनः कति परीषहाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा ! एकारस-
परीसहा पणत्ता, नव पुण वेइ’ हे गौतम ! वेदनीयमात्रबन्धकस्य सयोगिभवत्थ-

૧૪ પરીષહ હોતે હૈં-મોહજન્ય ૮ પરીષહ નહીં હોતે હૈં । શીત, ઉષ્ણ,
ચર્યા ઓર શય્યા इन चार परीषहों में एक काल में दो का ही वेदन
होने से यहां-वेदन १२ का होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते
हैं-(एगविहबंधगस्त णं भंते ! सजोगिभवत्थकेवलस्स कई परीसहा
पणत्ता) हे भदन्त ! जो जीव एकविध कर्म का बन्धक होता है ऐसे
उस सयोगि भवत्थ केवली जीव में कितने परीषह कहे गये हैं ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (एकारसपरीसहा
पणत्ता) एक वेदनीय कर्म का बन्ध करने वाले उस तेरहवें गुणस्था-
नवर्ती सयोगी भवत्थ केवली के ११ परीषह कहे गये हैं । परन्तु वेदन
यहां एक काल में शीत, चर्या और शय्या इनमें से दो परीषहों का ही

ક્ષીણ મોહવાળા જીવના પણ ૧૪ પરીષહો હોય છે તેમનામાં પણ મોહજન્ય
આઠ પરીષહોનો સંકલપ હોતો નથી. તેઓ પણ શીત, ઉષ્ણ, ચર્યા અને
શય્યા, એ ચાર પરીષહોમાંથી એક સમયે બે પરીષહોનું જ વેદન કરે છે આ
રીતે તેઓ એક સાથે ૧૨ પરીષહોનું જ વેદન કરે છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(એગવિહબંધગસ્સ ણં ભંતે ! સજોગિભવત્થકેવલિસ્સ
કઈ પરીસહા પણત્તા ?) હે ભદન્ત ! એક પ્રકારના કર્મના બાંધક એના
સયોગી ભવત્થ કેવલી જીવના કેટલા પરીષહ કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-(ગોયમા એકારસપરીસહા પણત્તા ?) હે ગૌતમ !
વેદનીય કર્મનો બાંધ કરતા તે તેરમાં ગુણસ્થાનવર્તી સયોગી ભવત્થ કેવલીના
૧૧ પરીષહ કહ્યા છે, પણ એવો જીવ એક સાથે ૮ નવ પરીષહોનું જ વેદન

કેવલિનઃ એકાદશ પરીષદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, નવ પુનઃ પરીષદાન્ વેદયતિ એકદા શીતો-
ણચર્યાશય્યાસુ દ્વયોરેવ વેદનાત્ નવવેદનમિત્યર્થઃ ‘સેસં જહા છન્વિહવંધગસ્સ’ શેષ
યથા ષડ્વિધકર્મબન્ધકસ્યોક્તાસ્તથા વક્તવ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અવંધગસ્સ ખં
મંતે ! અજોગિભવત્થકેવલિસ્સ કઈ પરીસહા પળ્ણત્તા ’ હે ભદન્ત ! અવન્ધકસ્ય
સ્વલ્લ અયોગિભવસ્થ કેવલિનઃ કતિ પરીષદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !
એકારસપરીસહા પળ્ણત્તા, નવ પુણવેણ્ણ ’ હે ગૌતમ અવન્ધકસ્ય ચતુર્દશગુણસ્થાન-
કવર્તિનઃ અયોગિભવસ્થકેવલિનઃ એકાદશ પરીષદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, નવ પુનઃ પરીષદાન્
વેદયતિ, તદેવાહ-‘જં સમયં સીયપરીસહં વેણ્ણ, નો તં સમયં ઉસિણપરીસહં
વેણ્ણ ’ યસ્મિન્ સમયે શીતપરીષદમ્ અવન્ધકઃ અયોગિભવસ્થકેવલી વેદયતિ, નો
તસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીષદં વેદયતિ, એવં ‘જં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ણ, નો તં
સમયં સીયપરીસહં વેણ્ણ ’ યસ્મિન્ સમયે ઉષ્ણપરીષદં વેદયતિ, નો તસ્મિન્ સમયે

હોતા હૈ-અતઃ વેદન ૯ કા કહા ગયા હૈ । (સેસં જહા છન્વિહવંધગસ્સ)
હસી વાત કો હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સમજાયા ગયા હૈ । અબ ગૌતમસ્વામી
પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-(અવન્ધગસ્સ ખં મંતે ! અજોગિ ભવત્થ કેવલિસ્સ
કઈ પરીસહા પળ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! અયોગિભવસ્થ અવન્ધકકેવલી કે
કિતને પરીષદ હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-(ગોયમા) હે
ગૌતમ ! (એકારસ પરીસહા પળ્ણત્તા) અયોગિ ભવસ્થ અવન્ધક કેવલી
કે ગ્યારહ ૧૧ પરીષદ હોતે હૈ । પરન્તુ (નવપુણ વેણ્ણ) વહ વેદન નૌ
પરીષદોં કા કરતા હૈ । હસી વાત કો સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ-(જં સમયં
સીયપરીસહં વેણ્ણ, નો તં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ણ, જં સમયં ઉસિ-

કરે છે, કારણ કે શીત, ઉષ્ણ, ચર્યા અને શય્યા, એ ચાર પરીષદોનું જ એક
સાથે વેદન થાય છે એવા વાતને (સેસં જહા છન્વિહવંધગસ્સ) આ સૂત્ર
દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે.

ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્ન-(અવંધગસ્સ ખં મંતે ! અજોગિભવત્થકેવલિસ્સ
કઈ પરીસહા પળ્ણત્તા ?) કે ભદન્ત ! અયોગી ભવસ્થ અવંધક કેવલીના
કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-(ગોયમા !) કે ગૌતમ ! (એકારસપરીસહા પળ્ણત્તા ?)
અયોગી ભવસ્થ અવંધક કેવલીના ૧૧ પરીષદો કહ્યા છે. પરન્તુ (નવ પુણ
વેણ્ણ) તે નવ પરીષદોનું વેદન કરે છે. તેનું કારણ ખતાવતાં સૂત્રકાર કહે
છે કે-“જં સમયં સીયપરીસહ વેણ્ણ, નો તં સમયં ઉસિણપરીસહં વેણ્ણ,
જં સમયં ઉસિણપરીસહ વેણ્ણ, નો તં સમયં સીયપરીસહ વેણ્ણ, જં સમયં

શીતપરીપહં વેદયતિ, શીતોષ્ણયોર્યુગપદ્વેદના સંભવાત્ તથૈવ ' જં સમયં ચરિયાપ-
 રોસહં વેદૈ, નો તં સમયં સેજ્જાપરીસહં વેદૈ ' યસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરિપહં વેદ-
 યતિ, નો તસ્મિન્ સમયે શય્યાપરીપહં વેદયતિ, એવમેવ 'જં સમયં સેજ્જાપરીસહં વેદૈ,
 નો તં સમયં ચરિયાપરીસહં વેદૈ, યસ્મિન્ સમયે શય્યાપરીપહં વેદયતિ, નો
 તસ્મિન્ સમયે ચર્યાપરીપહં વેદયતિ, વિહરણાવસ્થાનયોર્યુગપદસંભવાત્ । એવં ચૈકા-
 દશસુ પરીપહેષુ શીતોષ્ણચર્યા શય્યાનાં ચતુર્ણાં મધ્યે એકદા દ્વયોરેવ વેદનાત્ નૈવ
 વેદયતિ ઇત્યાશયઃ ॥ સૂ. ૬ ॥

ળપરીસહં વેદૈ, નો તં સમયં સીયપરીસહં વેદૈ, જં સમયં ચરિયાપ-
 રીસહં વેદૈ, નો તં સમયં સેજ્જાપરીસહં વેદૈ, જં સમયં સેજ્જાપરીસહં
 વેદૈ, નો તં સમયં ચરિયાપરીસહં વેદૈ) ચતુર્દશગુણસ્થાનવર્તી અવન્ધક
 અયોગિ ભવસ્થ કેવલી જિસ સમય શીતપરીપહં કા વેદન કરતા હૈ ઉસ
 સમય વહ ઉષ્ણપરીપહં કા વેદન નહીં કરતા હૈ ઓર જિસ સમય વહ
 ઉષ્ણપરિપહં કા વેદન કરતા હૈ ઉસ સમય વહ શીત પરિપહં કા વેદન
 નહીં કરતા હૈ । તથા જિસ સમય વહ ચર્યા પરીપહં કા વેદન કરતા હૈ
 ઉસ સમય વહ શય્યાપરિપહં કા વેદન નહીં કરતા હૈ ઓર જિસ સમય
 વહ શય્યાપરીપહં કા વેદન કરતા હૈ ઉસ સમય વહ ચર્યાપરીપહં કા
 વેદન નહીં કરતા હૈ । ક્યોં કિ વિહાર ઓર અવસ્થાન અવસ્થામેં ઇનકા
 યુગપત્ એકસમય હોના સંભાવિત નહીં હૈ । ઇસ તરહ ૧૧ પરીપહોં મેં સે
 શીત, ઉષ્ણ, ચર્યા ઓર શય્યા ઇન ૪ પરીપહોં કે વોચ એક સાથ
 કિન્હીં દો કા વેદન હોને સે યહાં નૌ કા વેદન કહા ગયા હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

ચરિયા પરિસહં વેદૈ, નો તં સમય સેજ્જાપરીસહં વેદૈ, જં સમય સેજ્જાપરી-
 સહં વેદૈ, નો તં સમય ચરિયાપરિસહં વેદૈ " ચૌદમાં ગુણસ્થાનવર્તી,
 અવન્ધક અયોગી ભવસ્થ કેવલી જ્યારે શીત પરીપહં વેદન કરે છે, ત્યારે
 ઉષ્ણપરીપહં વેદન કરતા નથી. તથા જ્યારે તેઓ ઉષ્ણપરીપહં વેદન કરે
 છે, ત્યારે શીતપરીપહં વેદન કરતા નથી. તથા જ્યારે તેઓ ચર્યાપરીપહં
 વેદન કરે છે, ત્યારે શય્યાપરીપહં વેદન કરતા નથી તથા જ્યારે તેઓ શય્યા
 પરીપહં વેદન કરે છે, ત્યારે ચર્યાપરીપહં વેદન કરતા નથી. કારણ કે વિહાર
 અને અવસ્થાન, એ બંનેમાં વિરોધ હોવાથી તે બંને પરીપહોં એક સાથે
 હોઈ શકતા નથી આ રીતે શીત, ઉષ્ણતા, ચર્યા અને શય્યા, એ ચાર પરી-
 પહોમાંથી એક સાથે બે પરિપહોં જ વેદન થઈ શકતું હોવાથી અહીં એવું
 કહેવામાં આવ્યું છે કે તેઓ એક સાથે નવ પરીપહોં વેદન કરે છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

उष्णपरीषदहेतुभूतसूर्यवक्तव्यता ।

इतः पूर्वं परीषहान्तर्गततया उष्णपरीषदः प्ररूपितः, तद्धेतवश्च सूर्याः, अतः सूर्यवक्तव्यतामाह—‘ जंबुद्वीवेण भंते ’ इत्यादि ।

मूलम्—जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति, मज्झंतियमुहुत्तंसि मूले य, दूरे य दीसंति, अत्थमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति ? हंता, गोयमा ! जंबुद्वीवे णं दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि, दूरे य, तं चेव जाव अत्थमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य, दीसंति जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि मज्झंतियमुहुत्तंसि य अत्थमणमुहुत्तंसि य सव्वत्थ समा उच्चत्तेणं ? हंता गोयमा ! जंबुद्वीवेणं दीवे सूरिया उग्गमण जाव उच्चत्तेणं । जइ णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि य, मज्झंतियमुहुत्तंसि य, अत्थमणमुहुत्तंसि य मूले जाव उच्चत्तेणं । से केणं खाइ अट्ठे णं भंते ! एवं बुच्चइ — जंबुद्वीवे णं दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति, जाव अत्थमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति ? गोयमा ! लेसापडिघाएणं उग्गमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य, दीसंति, लेसाभितावेणं मज्झंति य मुहुत्तंसि मूले य दूरे य दीसंति, लेसापडिघाएणं अत्थमणमुहुत्तंसि दूरे य मूले य दीसंति, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ—जंबुद्वीवे णं दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि दूरे य मूले य दीसंति, जाव अत्थमण० जाव दीसंति, जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया किं तीयं खेत्तं गच्छंति, पडुपन्नं खेत्तं गच्छंति ? अणागयं खेत्तं गच्छंति ? गोयमा !

णो तीयं खेत्तं गच्छंति, पडुप्पन्नं खेत्तं गच्छंति, णो अणागयं खेत्तं गच्छंति । जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया किं तीयं खेत्तं ओभासंति, पडुप्पन्नं खेत्तं ओभासंति, अणागयं खेत्तं ओभासंति ? गोयमा ! नो तीयं खेत्तं ओभासंति, पडुप्पन्नं खेत्तं ओभासंति, णो अणागयं खेत्तं ओभासंति । तं भंते ! किं पुट्टं ओभासंति, अपुट्टं ओभासंति ? गोयमा ! पुट्टं ओभासंति । णो अपुट्टं ओभासंति, जाव नियमा छद्दिसिं । जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया किं तीयं खेत्तं उज्जोवेति ? एवं चेव जाव नियमा छद्दिसिं । एवं तवेति, एवं भासंति, जाव नियमा छद्दिसिं । जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया किं तीये खेत्ते किरिया कज्जइ, पडुप्पन्ने खेत्ते किरिया कज्जइ, अणागए खेत्ते किरिया कज्जइ ? गोयमा ! णो तीये खेत्ते किरिया कज्जइ, पडुप्पन्ने खेत्ते किरिया कज्जइ णो अणागए खेत्ते किरिया कज्जइ, सा भंते ! किं पुट्टा कज्जइ, अपुट्टा कज्जइ ? गोयमा ! पुट्टा कज्जइ, नो अपुट्टा कज्जइ, जाव नियमा । छद्दिसिं जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे सूरिया केवइयं खेत्तं उड्डं तवंति ? केवइयं खेत्तं अहे तवंति ? केवइयं खेत्तं तिरियं तवेति ? गोयमा ! एगं जोयणसयं उड्डं तवंति, अट्टारस जोयणसयाइं अहे तवंति, सीयालीसं जोयणसहस्साइं दोन्नि तेवट्टे जोयणसयाइं, एक्कवीसं च सट्ठिभाए जोयणस्स तिरियं तवंति । अंतो णं भंते ! माणुसुत्तरस्स णव्वयस्स जे चंदिम-सूरिय गहगण-णक्खत्त-तारारूवा तेणं भंते ! देवा किं उड्डोववन्नगा जहा

જીવાભિગમે તદેવ નિરવસેસં જાવ ઉક્કોસેણં છમ્માસા । વહિયા
ળં મંતે ! માણુસુત્તરસ્સ જહા જીવાભિગમે જાવ ઇંદદ્ધાણે ણં મંતે!
કેવદ્ધયં કાલં ઉવવાણં વિરહિણ પજ્જત્તે? ગોયમા? જહણ્ણેણં એકં
સમયં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા, સેવં મંતે ? સેવં મંતે ? ત્તિ ॥સૂ૦૬॥

અટ્ટમસણ અટ્ટમો ઉદ્દેસો સમત્તો ॥૮--૮॥

છાયા-જમ્બૂદ્વીપે સ્થલ મદન્ત ! દ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગમનમુદ્ગત્તે દૂરે ચ, મૂલે ચ દૃશ્યેતે,
મધ્યાન્તિકમુદ્ગત્તે મૂલે ચ દૂરે ચ દૃશ્યેતે, અસ્તમનમુદ્ગત્તે દૂરે ચ મૂલે ચ દૃશ્યેતે ?
હન્ત, ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગમનમુદ્ગત્તે, દૂરે ચ, તદેવ યાવત્-અસ્ત-
મનમુદ્ગત્તે દૂરે ચ મૂલે ચ દૃશ્યેતે । જમ્બૂદ્વીપે સ્થલ મદન્ત ! દ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગમનમુદ્ગત્તે

ઉચ્છવપરીવહ કે હેતુભૂત સૂર્યં કી વક્તવ્યતા-

‘ જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા યગ્ગમણમુદ્ગત્તંસિ ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ-(જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા યગ્ગમણમુદ્ગત્તંસિ દૂરે ય
મૂલે ય દિસંતિ) હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ નામકે દ્વીપમેં દો સૂર્ય ઉદય
હોનેકે સમયમેં દૂર હોને પર ખી સૂલમેં-પાસમેં દિખતે હેં (મજ્જાંતિય
મુદ્ગત્તંસિ મૂલે ય, દૂરે ય, દીસંતિ) મધ્યાન્હકાલમેં પાસ હોને પર ખી
દૂર દિખતે હેં (અત્થમણમુદ્ગત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ) તથા અસ્ત
હોને કે સમય દૂર હોને પર ખી પાસ મેં દિખતે હેં ? (હંતા ગોયમા !
જંબુદ્વીપે ણં સૂરિયા યગ્ગમણમુદ્ગત્તંસિ દૂરે ય, તં ચેવ જાવ અત્થમણમુ-
દ્ગત્તંસિ દૂરેય મૂલે ય દીસંતિ) હાં ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં દો

ઉચ્છવપરીવહના કારણરૂપ સૂર્યની વક્તવ્યતા-

(જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા યગ્ગમણમુદ્ગત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ)
હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્યો ઉદય થવાને સમયે દૂર હોવા
છતાં પણ ભૂગર્ભમાં (પાસે) દેખાય છે, (મજ્જાંતિય મુદ્ગત્તંસિ મૂલે ય દૂરે ય
દિસંતિ) મધ્યાહ્નકાળે પાસે હોવા છતાં પણ દૂર દેખાય છે, (અત્થમણમુદ્ગ-
ત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ) અને અસ્ત થવાને સમયે દૂર હોવા છતાં પણ
શું પાસે દેખાય છે ?

(હંતા, ગોયમા ! જંબૂદ્વીપે ણં દીવે સૂરિયા યગ્ગમણમુદ્ગત્તંસિ દૂરે ય તંચેવ
જાવ અત્થમણમુદ્ગત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ) હા, ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના

મધ્યાન્તિકમુહૂર્તે ચ અસ્તમનમુહૂર્તે ચ સર્વત્ર સમો ઉચ્ચત્વેન ? હન્ત, ગૌતમ ! જમ્બૂ દ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગમન૦ યાવત્ ઉચ્ચત્વેન । યદિ સ્વલુ ભદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વોપે સૂર્યો ઉગ્ગમનમુહૂર્તે ચ મધ્યાન્તિકમુહૂર્તે ચ અસ્તમનમુહૂર્તે ચ મૂલે યાવત્

સૂર્ય ઉદય હોને કે સમય દૂર હોને પર ખી પાસ મેં દિખતે હેં, મધ્યાહ્ન-કાલ મેં પાસ હોને પર ખી દૂર દિખતે હેં, ઓર અસ્ત હોને કે સમય દૂર હોને પર ખી પાસ મેં દિખતે હેં । (જંબુદીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમનમુહુત્તંસિ મજ્ઞંતિ ય મુહુત્તંસિ ય અત્યમનમુહુત્તંસિ ય સવ્વત્થ સમા ઉચ્ચત્તેણ) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં દો સૂર્ય ઉદય હોને કે સમય મેં, મધ્યાહ્નસમય મેં ંવં અસ્ત હોનેકે સમય મેં સર્વત્ર ઁંચાઈ કી અપેક્ષા સમાન દિખતે હેં કયા ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (જંબુદીવે ણં દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમન જાવ ઉચ્ચત્તેણ) જંબૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં દો સૂર્ય ઉદય હોને કે સમય, મધ્યાહ્ન કે સમય ંવં અસ્ત હોને કે સમય ઁંચાઈ કી અપેક્ષા સમાન દિખતે હેં । (જહ્ ણં મંતે ! જંબુદીવે દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમનમુહુત્તંસિ ય મજ્ઞંતિ ય મુહુત્તંસિ ય, અત્યમનમુહુત્તંસિ ય મૂલે જાવ ઉચ્ચત્તેણ સે કેણં સ્વાહ અદ્દે ણં મંતે ! ંવં વુચ્ચહ, જંબુદીવેણ દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમનમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ જાવ અત્યમનમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામ કે દ્વીપ મેં દો સૂર્ય ઉદય હોને કે સમય મેં, મધ્યાહ્ન કે સમય મેં, ંવં અસ્ત

દ્વીપમાં ંે સૂર્ય ઉદય પામતી વખતે દૂર હોવા છતાં પણ પાસે દેખાય છે, મધ્યાહ્નકાળે પાસે હોવા છતાં પણ દૂર દેખાય છે અને અસ્ત પામતી વખતે દૂર હોવા છતાં પણ પાસે દેખાય છે.

(જંબુદીવેણ મંતે ! દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમનમુહુત્તંસિ મજ્ઞંતિ ય મુહુત્તંસિ ય અત્યમનમુહુત્તંસિ ય સવ્વત્થ સમા ઉચ્ચત્તેણ ?) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ંે સૂર્ય ઉદય સમયે, મધ્યાહ્નકાળે તથા અસ્તકાળે શું સર્વત્ર સમાન ઊંચાઈએ હોય છે ?

(હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (જંબુદીવેણ દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમન જાવ ઉચ્ચત્તેણ) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ંે સૂર્ય ઉદય થતી વખતે મધ્યાહ્નકાળે તથા અસ્ત સમયે સર્વત્ર સમાન ઊંચાઈએ હોય છે. (જહ્ ણં મંતે ! જંબુદીવે દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમનમુહુત્તંસિ ય મજ્ઞંતિ ય મુહુત્તંસિ ય, અત્યમનમુહુત્તંસિ ય મૂલે જાવ ઉચ્ચત્તેણ સે કેણં સ્વાહ અદ્દે ણં મંતે ! ંવં વુચ્ચહ, જંબુદીવેણ દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમનમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ જાવ અત્યમનમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ ?) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામના ંે દ્વીપમાં ંે સૂર્ય ઉદય પામતી

ઉચ્ચત્વેન । તત્ કેન પુનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—જમ્બૂદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગ-
મનમુહૂર્તે દૂરે ચ મૂલે ચ દૃશ્યતે યાવત્ અસ્તમનમુહૂર્તે દૂરે ચ, મૂલે ચ દૃશ્યતે ?
ગૌતમ ! લેશ્યાપ્રતિઘાતેન ઉદ્ગમનમુહૂર્તે દૂરે ચ, મૂલે ચ દૃશ્યતે, લેશ્યાભિતાપેન
મધ્યાન્તિકમુહૂર્તે મૂલે ચ દૂરે ચ દૃશ્યતે, લેશ્યાપ્રતિઘાતેન અસ્તમનમુહૂર્તે દૂરે ચ,
મૂલે ચ દૃશ્યતે, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે—જમ્બૂદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે સૂર્યો

હોને કે સમય મેં યાવત્ ઝંઘાર્દીની અપેક્ષા સમાન દિશ્વતે હૈં—તો હે
ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ જંબૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ
મેં દો સૂર્ય ઉદય હોને કે સમય દૂર હોને પર ખી પાસ મેં દિશ્વતે હૈં,
યાવત્ અસ્ત હોને કે સમય દૂર હોને પર ખી પાસ મેં દિશ્વતે હૈં ? (ગોઘ-
મા ! લેસ્સાપડિઘાણં ડગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ, લેસ્સાભિ
તાવેણં મઝ્ઙ્ઘંતિયમુહુત્તંસિ મૂલે ય દૂરે ય દીસંતિ લેસ્સાપડિઘાણં અત્થ
મણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—
જંબુદ્વીપે ણં દીવે સૂરિયા ડગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ જાવ
અત્થમણ જાવ દીસંતિ) હે ગૌતમ ! લેશ્યા—તેજ કે પ્રતિઘાત સે ઉદય
કે સમય દો સૂર્ય દૂર હોને પર ખી પાસ દિશ્વતે હૈં, તથા લેશ્યા કે અભિ-
તાપ સે મધ્યાહ્નકાલ મેં પાસ હોને પર ખી દૂર દિશ્વતે હૈં, ઓર લેશ્યા કે
પ્રતિઘાત સે, અસ્ત હોને કે સમય દૂર હોને પર ખી પાસ દિશ્વતે હૈં । હસ
લિયે હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ જંબૂદ્વીપ નામ કે દ્વીપ મેં દો સૂર્ય

વળતે મધ્યાહ્નકાળે. અને અસ્ત પામતી વળતે (યાવત્) ઊંચાઈની અપેક્ષાએ
સમાન હોય છે, તો હે ભદન્ત ! એવું આપ શા કારણે કહો છો કે જંબૂદ્વીપ
નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય ઉદય થતી વળતે દૂર હોવા છતાં પણ પાસે દેખાય
છે, મધ્યાહ્નકાળે પાસે હોવા છતાં દૂર દેખાય છે અને અસ્તકાળે દૂર હોવા
છતાં પાસે દેખાય છે ?

(ગોયમા ! લેસ્સાપડિઘાણં ડગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ, લેસ્સા-
ભિતાવેણં મઝ્ઙ્ઘંતિય મુહુત્તંસિ મૂલે ય દૂરે ય દીસંતિ, લેસ્સાપડિઘાણં અત્થમણમુહુ-
ત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—જંબુદ્વીપે ણં દીવે
સૂરિયા ડગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય, દીસંતિ જાવ અત્થમણ જાવ દીસંતિ)
હે ગૌતમ ! લેશ્યા (તેજ) ના પ્રતિઘાતથી ઉદયકાળે બે સૂર્ય દૂર હોવા છતાં
પાસે દેખાય છે, તથા લેશ્યા (તેજ) ના અભિતાપથી મધ્યાહ્નકાળે તેઓ પાસે
હોવા છતાં દૂર દેખાય છે અને લેશ્યાના પ્રતિઘાતથી અસ્તકાળે તેઓ દૂર
હોવા છતાં પણ પાસે દેખાય છે હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે

ઉદ્ગમનમુહૂર્તે દૂરે ચ, સૂર્યે ચ દૃશ્યતે યાવત્ અસ્તમન યાવદ્ દૃશ્યેતે । જમ્બૂદ્વીપે
 खलु भदन्त ! द्वीपे सूर्यौ किम् अतीतं क्षेत्रं गच्छतः, प्रत्युत्पन्नं क्षेत्रं गच्छतः,
 अनागतं क्षेत्रं गच्छतः? गौतम ! नो अतीतं क्षेत्रं गच्छतः, प्रत्युत्पन्नं क्षेत्रं गच्छतः नो
 अनागतं क्षेत्रं गच्छतः । जम्बूद्वीपे खलु भदन्त । द्वीपे सूर्यौ किम् अतीतं क्षेत्रम् अवभा-
 सयतः, प्रत्युत्पन्नं क्षेत्रम् अवभासयतः अनागतं क्षेत्रम् अवभासयतः? गौतम ! नो
 अतीतं क्षेत्रम् अवभासयतः प्रत्युत्पन्नं क्षेत्रं अवभासयतः नो अनागतं क्षेत्रम् अवभा-

उदय होने के समय दूर होने पर भी पास दिखते हैं यावत् अस्त होने
 के समय में दूर होने पर भी पास दिखते हैं । (जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे
 सूरिया किं तीयं खेत्तं गच्छंति, पटुप्पन्नं खेत्तं गच्छंति, अणागयं खेत्तं
 गच्छंति) हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में दो सूर्य क्या अतीत
 क्षेत्र के प्रति जाते हैं ? या वर्तमान क्षेत्र के प्रति जाते हैं या अनागत
 क्षेत्र के प्रति जाते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (णो तीयं खेत्तं गच्छंति,
 पटुप्पन्नं खेत्तं गच्छंति णो अणागयं खेत्तं गच्छंति) हे अतीतक्षेत्र के
 प्रति नहीं जाते हैं । किन्तु वर्तमान क्षेत्र के प्रति जाते हैं । अनागतक्षेत्र
 के प्रति भी नहीं जाते हैं । (जंबुद्वीपे णं दीवे सूरिया किं तीयं खेत्तं
 ओभासंति, पटुप्पन्नं खेत्तं ओभासंति, अणागयं खेत्तं ओभासंति) हे
 भदन्त ! जंबूद्वीप में दो सूर्य क्या अतीतक्षेत्र को प्रकाशित करते
 हैं या वर्तमानक्षेत्र को प्रकाशित करते हैं, या अनागतक्षेत्र को प्रका-

જાંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય ઉદયકાળે દૂર હોવા છતાં પાસે દેખાય છે,
 મધ્યાહ્નકાળે પાસે હોવા છતાં દૂર દેખાય છે અને અસ્તકાળે દૂર હોવા છતાં
 પાસે દેખાય છે. (જંબુદ્વીપેણં ભંતે ! દીવે સૂરિયા કિં તીયં ચેત્તં ગચ્છંતિ, પટુ-
 પ્પન્નં ચેત્તં ગચ્છંતિ, અણાગયં ચેત્તં ગચ્છંતિ ?) હે ભદન્ત ! જાંબુદ્વીપ નામના
 દ્વીપમાં બે સૂર્ય શું અતીત ક્ષેત્ર તરફ દેખાય છે ? કે વર્તમાન ક્ષેત્ર તરફ
 જાય છે ? કે અનાગત (ભવિષ્યકાલિન) ક્ષેત્ર તરફ જાય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ણો તીયં ચેત્તં ગચ્છંતિ, પટુપ્પન્નં ચેત્તં ગચ્છંતિ
 ણો અણાગયં ચેત્તં ગચ્છંતિ) તેઓ અતીત ક્ષેત્ર તરફ જતા નથી, પણ વર્ત-
 માન ક્ષેત્ર તરફ જાય છે. તેઓ અનાગત ક્ષેત્ર તરફ પણ જતા નથી.
 (જંબુદ્વીપેણં દીવે સૂરિયં કિં તીયં ચેત્તં ઓભાસંતિ, પટુપ્પન્નં ચેત્તં ઓભાસંતિ
 અણાગયં ચેત્તં ઓભાસંતિ ?) હે ભદન્ત ! જાંબુદ્વીપમાં બે સૂર્ય અતીત (ભૂત-
 કાલિન) ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, કે વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, કે
 અનાગત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ?

સયતઃ। તત્ ભદન્ત ! કિં સ્પૃષ્ટમ્ અવભાસયતઃ, અસ્પૃષ્ટમ્ અવભાસયતઃ ? ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટમ્ અવભાસયતઃ નો અસ્પૃષ્ટમ્ અવભાસયતઃ, યાવત્ નિયમાત્ પઙ્કદિશઃ ! જમ્બૂ-દ્વીપે સ્થલુ ભદન્ત ! દ્વીપે સૂર્યો કિમ્ અતીતં ક્ષેત્રમ્ ઉદ્ઘોતયતઃ, એવમેવ યાવત્ નિય-માત્ પઙ્કદિશઃ, એવં તપતઃ, એવં અવભાસયતઃ યાવત્ નિયમાત્ પઙ્કદિશઃ ! જમ્બુદ્વીપે

શિત કરતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો તીયં ચેત્તં ઓભા-સંતિ પઙ્કપ્પન્નં ચેત્તં ઓભાસંતિ નો અણાગયં ચેત્તં ઓભાસંતિ) વે ન અતીતક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં ન અનાગત ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં કિન્તુ વર્તમાન ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં । (તં મંતે ! કિં પુટ્ટં ઓભાસંતિ, અપુટ્ટં ઓભાસંતિ) હે ભદન્ત ! વે સૂર્ય કયા સ્પૃષ્ટ હુએ ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં યા અસ્પૃષ્ટ હુએ ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પુટ્ટં ઓભાસંતિ, ણો અપુટ્ટં ઓભાસંતિ જાવ હહિસિં) વે સ્પૃષ્ટ હુએ ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં અસ્પૃષ્ટ હુએ ક્ષેત્ર કો નહીં । યાવત્ અવશ્ય વે છહદિશાઓં કો પ્રકાશિત કરતે હૈં । (જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કિં તીયં ચેત્તં ઉજ્જોવેતિ) હે ભદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ મેં વે સૂર્ય કયા અતીતક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈં ? ઇત્યાદિ । (એવં ચેવ નિયમા જાવ હહિસિં) હે ગૌતમ ! વે સૂર્ય અતીતક્ષેત્ર કો અનાગતક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત નહીં કરતે હૈં કિન્તુ વર્તમાનક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈં ।

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો તીયં ચેત્તં ઓભાસંતિ, પઙ્કપ્પન્નં ચેત્તં ઓભાસંતિ, ણો અણાગયં ચેત્તં ઓભાસંતિ) તેઓ અતીત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતા નથી, અનાગત ક્ષેત્રને પણ પ્રકાશિત કરતા નથી, પણ વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે. (તં મંતે ! કિં પુટ્ટં ઓભાસંતિ, અપુટ્ટં ઓભાસંતિ ?) હે ભદન્ત ! તેઓ શું સ્પૃષ્ટ થયેલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે કે અસ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પુટ્ટં ઓભાસંતિ, ણો અપુટ્ટં ઓભાસંતિ જાવ હહિસિં) તેઓ સ્પૃષ્ટ થયેલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, અસ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતા નથી. (યાવત્) તેઓ છ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે. (જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા તીયં ચેત્તં ઉજ્જોવેતિ ?) હે ભદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપમાં બે સૂર્યો શું અતીત ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો થકણ કરવા. “ એવં ચેવ નિયમા જાવ હહિસિં ” હે ગૌતમ ! તેઓ અતીત ક્ષેત્રને કે અનાગત ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરતા નથી, પરન્તુ વર્તમાન ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરે છે. (યાવત્) તેઓ અવશ્ય છબે દિશાઓને ઉદ્યોતિત કરે છે. “ એવં તવેતિ, એવં ભાસંતિ

खलु भदन्त ! द्वीपे सूर्ययोः किम् अतीते क्षेत्रे क्रिया क्रियते, प्रत्युत्पन्ने क्षेत्रे क्रिया-
क्रियते, अनागते क्षेत्रे क्रिया क्रियते ? गौतम ! नो अतीते क्षेत्रे क्रिया क्रियते,
प्रत्युत्पन्ने क्षेत्रे क्रिया क्रियते, नो अनागते क्षेत्रे क्रिया क्रियते । सा भदन्त ! किं
स्पृष्टा क्रियते, अस्पृष्टा क्रियते ? गौतम ! स्पृष्टा क्रियते, नो अस्पृष्टा क्रियते
यावत् नियमात् पइदिशः । जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे सूर्यौ कियत्कं क्षेत्रम् ऊर्ध्व-

यावत् अवश्य वे छहदिशाओं को उद्योतित करते हैं । (एवं तवेति,
एवं भासंति जाव नियमा छहिसिं) इसी तरह से वे यावत् नियम से
छहदिशाओं को तपाते हैं । (जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे सूरियाणं किं तीए
खेत्ते किरिया कज्जइ पडुप्पन्ने खेत्ते किरिया कज्जइ, अणागए खेत्ते
किरिया कज्जइ) हे भदन्त ! जम्बूद्वीप में वे सूर्य क्या अतीतक्षेत्र में
क्रिया करते हैं ? या वर्तमानक्षेत्र में क्रिया करते हैं ? या अनागतक्षेत्र
में क्रिया करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! वे सूर्य (णो तीये खेत्ते
किरिया कज्जइ, पडुप्पन्ने खेत्ते किरिया कज्जइ, णो अणागए खेत्ते
किरिया कज्जइ) न अतीत क्षेत्र में क्रिया करते हैं, न अनागत क्षेत्र में
क्रिया करते हैं किन्तु वर्तमान क्षेत्र में क्रिया करते हैं । (सा भंते ! किं
पुट्ठा कज्जइ, अपुट्ठा कज्जइ) हे भदन्त ! वे जो क्रिया करते हैं वे
स्पृष्ट क्रिया करते हैं या अस्पृष्ट क्रिया करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम !
(पुट्ठा कज्जइ, नो अपुट्ठा कज्जइ, जाव नियमा छहिसिं) स्पृष्ट हुई क्रिया
सूर्य करते हैं अस्पृष्ट हुई क्रिया नहीं करते हैं । यावत् वे छहदिशा में

जाव नियमा छहिसिं) એજ પ્રભાણે તેઓ તેને તપાવે છે અને ચમકાવે છે.
(યાવત્) તેઓ છએ દિશાઓને અવશ્ય તપાવે છે અને ચમકાવે છે.

(જંબુદ્વીપેણં ભંતે ! દીવે સૂરિયાણં કિં તીએ ખેત્તે કિરિયા કજ્જઈ, પડુપ્પન્ને
ખેત્તે કિરિયા કજ્જઈ, અણાગએ ખેત્તે કિરિયા કજ્જઈ ?) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપમાં
શું તે એ સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રમાં ક્રિયા કરે છે ? કે વર્તમાન ક્ષેત્રમાં ક્રિયા કરે
છે ? કે અનાગત ક્ષેત્રમાં ક્રિયા કરે છે ?

(ગોયમા !) તેઓ (ણો તીયે ખેત્તે કિરિયા કજ્જઈ પડુપ્પન્ને ખેત્તે કિરિયા
કજ્જઈ, ણો અણાગએ ખેત્તે કિરિયા કજ્જઈ) અતીત ક્ષેત્રમાં ક્રિયા કરતા નથી,
અનાગત ક્ષેત્રમાં પણ ક્રિયા કરતા નથી, પણ વર્તમાન ક્ષેત્રમાં જ ક્રિયા કરે
છે. (સા ભતે ! કિં પુટ્ઠા કજ્જઈ, અપુટ્ઠા કજ્જઈ ?) હે ભદન્ત ! તેઓ શું
સ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરે છે, કે અસ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
“ પુટ્ઠા કજ્જઈ, નો અપુટ્ઠા કજ્જઈ, જાવ નિયમા છહિસિં) તેઓ સ્પૃષ્ટ ક્રિયા

તપતઃ, કિયત્કં ક્ષેત્રમ્ અધસ્તપતઃ, કિયત્કં ક્ષેત્રં તિર્યક્તપતઃ? ગૌતમ ! એકં યોજન-
શતમ્ ઊર્ધ્વં તપતઃ, અષ્ટાદશયોજનશતાનિ અધસ્તપતઃ, સપ્તચત્વારિકદ્યોજનસહ-
સ્રાણિ, દ્વે ત્રિપદિઃ, યોજનશતે એકવિંશતિં ચ પદિભાગાન્ યોજનસ્ય તિર્યક્ તપતઃ ।
અન્તઃ સ્વલુ ભદન્ત ! મનુષ્યોત્તરસ્ય પર્વતસ્ય યે ચન્દ્ર-સૂર્ય-ગ્રહગણ-નક્ષત્ર-તારા-
પાસ્તે સ્વલુ ભદન્ત ! દેવાઃ કિમ્ ઊર્ધ્વોપપન્નકાઃ ? યથા જીવાભિગમે તથૈવ નિરવશેષ

નિયમ સે સ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરતે હૈં (જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કેવહ્યં
સ્વેત્તં ઉદ્ભૂં તવંતિ, કેવહ્યં સ્વેત્તં અહેતવંતિ-કેવહ્યં સ્વેત્તં તિરિયં તવંતિ) હે
ભદંત ! જમ્બૂદ્વીપમેં વે સૂર્ય ઊપરમેં કિતને ઊંચે ક્ષેત્રકો તપાતે હૈં, નીચેમેં
કિતને નીચે ક્ષેત્ર કો તપાતે હૈં, ઓર તિરછે મેં કિતને તિરછે ક્ષેત્ર કો
તપાતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એમં જોયણસયં ઉદ્ભૂં તવંતિ, અદ્વારસ-
જોયણસયાઈં અહે તવંતિ, સીયાલીસં જોયણસહસ્સાઈં દોન્નિ તેવદ્દે
જોયણસએ એકવીસં ચ સદ્ધિભાએ જોયણસસ તિરિયં તવંતિ) વે ઊંચે મેં
સૌ યોજનતક કે ક્ષેત્ર કો તપાતે હૈં । નીચે મેં ૧૮ સૌ યોજન તક કે
ક્ષેત્ર કો તપાતે હૈં ઓર તિરછે મેં ૪૭૨૬૩ યોજન ઓર એક યોજન કે
૬૦ ભાગોં મેં સે ૨૧ ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર તપાતે હૈં । (અંતો ણં મંતે !
માણુસુત્તરસમ પવ્વયસસ જે ચંદિમ સૂરિયગ્રહગણણક્ષત્તતારારૂવા-તેણં
મંતે ! દેવા કિં ઉદ્ધોવવન્નગા) હે ભદન્ત ! માણુપોત્તરપર્વત કે ખીતર જો

કરે છે, અસ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરતા નથી. (યાવત્) તેઓ છએ દિશાઓમાં
નિયમથી જ સ્પૃષ્ટ ક્રિયા કરે છે.

(જંબુદ્વીપે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કેવહ્યં સ્વેત્તં ઉદ્ભૂં તવંતિ, કેવહ્યં
સ્વેત્તં અહે તવંતિ, કેવહ્યં સ્વેત્તં તિરિયં તવંતિ) હે ભદન્ત ! જંબુદ્વીપમાં એ સૂર્યો
ઉપરના કેટલી ઊંચાઈના ક્ષેત્રને તપાવે છે ? નીચેના કેટલી ઊંચાઈના ક્ષેત્રને
તપાવે છે ? અને તિરકસની અપેક્ષાએ કેટલા તિરછા ક્ષેત્રને તપાવે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (એમં જોયણસયં ઉદ્ભૂં તવંતિ, અદ્વારસ જોય-
ણસયાઈં અહે તવંતિ, સીયાલીસં જોયણસહસ્સાઈં દોન્નિ તેવદ્દે જોયણસએ એકવીસં ચ
સદ્ધિભાએ જોયણસસ તિરિયં તવંતિ) તેઓ ઊંચે ૧૦૦ યોજન સુધીના ક્ષેત્રને
તપાવે છે, નીચે ૧૮૦૦ યોજન સુધીના ક્ષેત્રને તપાવે છે અને ૪૭૨૬૩/૨૧/૬૦
(સુડતાળીશ હજાર, બસો તેસઠ યોજન અને એક યોજનના ૬૦ ભાગોમાંથી
૨૧ ભાગ પ્રમાણ) યોજન પ્રમાણ તિરછા ક્ષેત્રને તપાવે છે ?

(અંતો ણં મંતે ! માણુસુત્તરસમ પવ્વયસસ જે ચંદિમસૂરિયગ્રહગણણક્ષત્ત-
તારારૂવા-તેણં મંતે ! દેવા કિં ઉદ્ધોવવન્નગા ?) હે ભદન્ત ! માણુપોત્તર પર્વતની

યાવત્ ઉત્કર્ષેણ षડ્ માસાઃ, વાહ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! માનુષ્યોત્તરસ્ય૦ યથા જીવાભિ-
ગમે યાવત્ ઇન્દ્રસ્થાનમ્ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયન્તં કાલમ્ ઉપપાતેન વિરહિતં મજ્જન્તમ્?
ગૌતમ ! જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કર્ષેણ षડ્ માસાઃ । તદેવં ભદન્ત ! તદેવં
ભદન્ત ! ઇતિ ॥ મૂ૦ ૬ ॥

અષ્ટમશતકે અષ્ટમુદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૮-૮ ॥

ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર ઓર તારારૂપ દેવ હૈં-વે કયા હે ભદન્ત !
ઊર્ધ્વલોક મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં ? (જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં જાવ
ઉક્ષોસેણં છમ્માસા) હે ગૌતમ ! ઇસ વિષય મેં જૈસા જીવાભિગમ સૂત્ર
મેં “ ઇનકા ઉપપાતવિરહકાલ એક સમય જઘન્ય સે હૈ ઓર યાવત્
ઉત્કૃષ્ટ ૬ માસ હૈ ” યહાં તક કહા હૈ વૈસા હી યહાં પર ભી જાનના
ચાહિયે । (બહિયા ણં મંતે ! માણુસુત્તરસ્સ) હે ભદન્ત ! માનુષોત્તરપર્વત
કે બાહર જો ચંદ્રમા આદિ દેવ હૈં વે કયા ઊર્ધ્વલોક મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં ?
(જહા જીવાભિગમે-જાવ ઇન્દ્રાણે ણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઉવવાણં
વિરહિણ પ્પણ્ણત્તે ?) હે ગૌતમ ! જૈસા જીવાભિગમસૂત્ર મેં કહા હૈ વૈસા
જાનના ચાહિયે । યાવત્ હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રસ્થાન કિતને કાલતક ઉપપાત
સે વિરહ યુક્ત કહાગયા હૈ ? (ગોચમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્ષોસેણં
છમ્માસા સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રસ્થાન જઘન્ય સે
એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૬ માસતક ઉપપાત સે વિરહિત કહા

અંદર જે ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારારૂપ દેવો છે, તે શું
ઊર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ?

(જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં જાવ ઉક્ષોસેણં છમ્માસા) હે ગૌતમ !
આ વિષયને અનુલક્ષીને જીવાભિગમ સૂત્રમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે
સમસ્ત કથન “ તેમનો ઉપપાત વિરહકાલ ઓછામાં ઓછો એક સમય છે
અને વધારેમાં વધારે ૬ માસનો છે. ” આ કથન પર્યાન્ત ગ્રહણ કરવું.

(બહિયા ણં મંતે ! માણુસુત્તરસ્સ) હે ભદન્ત ! માનુષોત્તર પર્વતની બહાર
જે ચન્દ્રમા આદિ દેવો છે, તેઓ શું ઊર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ? (જહા
જીવાભિગમે-જાવ ઇન્દ્રાણે ણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઉવવાણં વિરહિણ પ્પણ્ણત્તે ?)
હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન જીવાભિગમ સૂત્રમાં કરવામાં
આવ્યું છે, તે અહીં ગ્રહણ કરવું. (યાવત્) “ હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રસ્થાન કેટલા
કાળ સુધી ઉપપાતથી વિરહયુક્ત કહ્યું છે ? ”

(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્ષોસેણં છમ્માસા-
સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) ઇન્દ્રસ્થાન ઓછામાં ઓછું એક સમય સુધી

ટીકા—‘જંબુદીવેણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે ખલુ દ્વીપે—મધ્યજમ્બૂદ્વીપે, ઉદ્ગમનમુહૂર્તે—
ઉદયવેલાયામ્ સૂર્યો દૂરે વ્યવહિતે ચ સત્યપિ મૂલે નિકટે ચ દૃશ્યેતે ? તથા ચ
દર્શકસ્થાનાપેક્ષયા દૂરે વ્યવહિતે દેશે સત્યપિ મૂલે—દ્રષ્ટપ્રતીત્યપેક્ષયા આસન્ને નિકટે
સૂર્યો દૃશ્યેતે, દ્રષ્ટા હિ સ્વરૂપતો વહુભિર્યોજનસહસૈઃ વ્યવહિતમપિ સૂર્યમુદયાસ્તમન-

ગયા હૈ । હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ, વહ બિલકુલ એસા હી હૈ ।
હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ બિલકુલ એસા હી હૈ । ઇસ પ્રકાર
કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ।

ટીકાર્થ—ઇસકે પહિલે પરીબહોં કે અન્તર્ગત હોને સે ઉષ્ણપરીબહ
કા પ્રતિપાદન કિયા હૈ—ઇસકે હેતુ સૂર્ય હોતે હૈ—ઇસલિયે સૂર્યસંબંધી
વક્તવ્યતા કો સૂત્રકાર ને ઇસ સૂત્ર દ્વારા કહા હૈ—ઇસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન
સે એસા પૂછા હૈ—(જંબુદીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમણમુહુત્તંસિ દૂરે
ય, મૂલે ય દીસંતિ) હે ભદન્ત ! ઇસ જમ્બૂદ્વીપ નામ કે દ્વીપ મેં દો સૂર્ય
કહે ગયે હૈ—સો યે સૂર્ય જબ ઉદિત હોતે હૈ તબ વે દૂર—વ્યવહિત દેશ મેં
હોને પર ભી મૂલ મેં—દેખને વાલોં મનુષ્યોં કી અપેક્ષા સે પાસ મેં—
દિખલાઈ દેતે હૈ—ઉદય ઓર અસ્ત હોનેકે સમય મેં દર્શકજન ઉન્હેં પાસ
મેં રહે હુઅ દેખતા હૈ—યદ્યપિ વે સ્વરૂપ સે અનેક હજાર યોજનોં કી દૂરી

અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી ઉપપાતથી વિરહિત કહ્યું છે. હે ભદન્ત !
આપે જેવું કહ્યું એવું જ છે હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન
કયું તે ખિલકુલ સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર
કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા.

ટીકાર્થ—પહેલાના પ્રકરણમાં પરીબહોનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું.
૨૨ પરીબહોમાં જેનો સમાવેશ થાય છે એવા ઉષ્ણ-પરીબહનું પ્રતિપાદન પણ
ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે. ઉષ્ણતાનું કારણ સૂર્ય હોવાથી હવે સૂત્રકાર અહીં
સૂર્ય સંબંધી વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર સ્વામીને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ જંબુદીવે ણં
મંતે ! દીવે સૂરિયા ઉગ્ગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ ” હે ભદન્ત ! જંબૂ
દ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય કહ્યા છે. તે બે સૂર્ય બ્યારે ઉદય પામે છે
ત્યારે દૂર હોવા છતાં પણ દેખનાર મનુષ્યની અપેક્ષાએ પાસે દેખાય છે.
ઉદય અને અસ્ત પામતી વળતે તેમને જોનાર લોકો તેમને નજીકમાં દેખે છે
જો કે તેઓ ખરી રીતે તો હજારો યોજન દૂર હોય છે. પણ તે સદ્ભૂત

કાલયોઃ—ઉદ્ગમનાસ્તમનયોરાસન્નવર્તિનયા પશ્યતિ, સદ્ભૂતઞ્ચ વિપ્રકર્ષે વિદ્યમાન-
મપિ ન પશ્યતિ, ન પ્રતિપદ્યતે વા ? ‘મજ્ઞંતિયમુહુત્તંસિ, મૂલે ય દૂરે ય દીસંતિ’
હે મદન્ત ! મધ્યાન્તિકમુહૂર્તે મધ્યાહ્નકાલે ચ મૂલે નિકટે ચ સત્યપિ, દૂરે વ્યવ-
હિતે દેશે સૂર્યો દૃશ્યતે, તથા ચ મધ્યો—મધ્યમઃ અન્તઃ—ગગનરય દિવસસ્ય વા
ભાગો यस્ય મુહૂર્તસ્યાસ્તિ સ મધ્યાન્તિકમુહૂર્તસ્તસ્મિન્ કાલે ‘મૂલે’ આસન્ને
દર્શકસ્થાનાપેક્ષયા નિકટે દેશે વર્તમાનાવપિ ‘દૂરે’ દ્રષ્ટપ્રતીત્યપેક્ષયા વ્યવહિતે
દેશે સૂર્યો દૃશ્યતે પ્રતીયેતે, યદ્યપિ દ્રષ્ટા હિ મધ્યાહ્નકાલે ઉદયાસ્તમનકાલિક
દર્શનાપેક્ષયા આસન્નદેશસ્થમેવ રતિં પશ્યતિ, મધ્યાહ્નકાલે હિ યોજનશતાષ્ટકેનૈવ

પર હૈં । પર સદ્ભૂત જો દૂરી હૈં—વિદ્યમાન જો—વિપ્રકર્ષ હૈં—ઉસે દર્શક
નહીં દેખના હૈં અથવા નહીં જાનતા હૈં ? નહીં સમજતા હૈં ? (મજ્ઞંતિ ય
મુહુત્તંસિ મૂલે ય દૂરે ય દીસંતિ) તથા મધ્યાન્તિક મુહૂર્ત મેં—મધ્યા-
હ્નકાલ મેં દર્શક કો સૂર્ય કે સમીપ હોને પર ભી, વે વહૂન દૂર દેશમેં હૈં
ઇસ રૂપ સે દિગ્ગલાઈ પડતે હૈં । મધ્યાહ્નકાલ મેં સૂર્ય દર્શકજન કે સ્થાન
કી અપેક્ષા સે સમીપ મેં વર્તમાન રહતે હૈં, તો ભી દર્શકકી પ્રતીતિ કી
અપેક્ષા સે વે વ્યવહિત—દૂર—દેશ મેં ઉસે પ્રતીત હોતે હૈં । યદ્યપિ દર્શક
મધ્યાહ્નકાલ મેં ઉદય ઓર અસ્તકાલ સંબંધી દર્શન કી અપેક્ષા સે
સમીપ દેશસ્થ હી સૂર્ય કો દેખતા હૈં ક્યોં કિ સૂર્ય મધ્યાહ્નકાલ મેં આઠ
સૌ યોજન કે વ્યવધાન મેં રહતા હૈં । તો ભી ઉદય ઓર અસ્તકાલ કી
અપેક્ષા સે વહ ઉસે વ્યવહિત—દૂર માનતા હૈં । તાત્પર્ય ઇસ કથન કા
એસા હૈં કિ ઉદય ઓર અસ્ત હોનેકે સમયમેં દર્શકકે સ્થાનકી અપેક્ષાસે
સૂર્ય દૂર હોતે હૈં તો ભી દર્શક કો સૂર્ય પાસ હૈં એસા પ્રતીત હોતા હૈં ।

(વિદ્યમાન) અતરને શું દર્શક (દેખનારો) દેખતો નથી અથવા શું જાણતો
નથી ? સમજતો નથી ?

(મજ્ઞંતિ ય મુહુત્તંસિ મૂલે ય દૂરે ય દીસંતિ) તથા મધ્યાહ્નકાળે સૂર્ય
સમીપમાં હોવા છતાં પણ જોનારને તે જાણે કે જાણે દૂર રહેલો હોય એવું
લાગે છે. ખરી રીતે મધ્યાહ્ને સૂર્ય જોનારના સ્થાનની અપેક્ષાએ સમીપમાં જ
રહેલો હોય છે. છતાં પણ જોનારને એવો ભાસ થાય છે કે સૂર્ય દૂર દૂર રહેલો
છે. જો કે મધ્યાહ્નકાળે સૂર્ય ઉદયકાળ તથા અસ્તકાળ કરતાં સમીપના સ્થાનમાં
રહેલો હોય છે, છતાં પણ જોનારને એવું લાગે છે કે મધ્યાહ્નકાળે સૂર્ય ઉદયકાળ
તથા અસ્તકાળ કરતાં જાંચે સ્થાને હોય છે જો કે સૂર્ય મધ્યાહ્નકાળે ૮૦૦
યોજનને અંતરે હોય છે, તો પણ ઉદયકાળ અને અસ્તકાળની અપેક્ષાએ તે
તેને દૂર માને છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉદય અને અસ્તકાળે દૃષ્ટાના
સ્થાનની અપેક્ષાએ સૂર્ય દૂર હોવા છતાં પણ તેને એવું લાગે છે કે તે તેની

સૂર્યસ્ય વ્યવહિત્વાત્ તથાપિ ઉદયાસ્તમનપ્રતીત્યપેક્ષયા વ્યવહિતં મન્યતે इति તત્ર કિં કારણમિતિ । પ્રશ્નુરાશયઃ ઉક્તમેવાહ—‘ અત્યમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ ? ’ અસ્તમનમુહૂર્તે અસ્તમનવેલાયાં દૂરે વ્યવહિતે દેશે ચ વર્તમાનાવપિ સૂર્યો મૂલે ચ આસન્ને નિઠટે દરપેતે પ્રતીયેતે જ્ઞાયેતે, इत्यर्थः, તત્ર કિં કારણમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ હંતા ગોયમા ! જંબુદીવે ણં દીવે સૂરિયા ઉગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, ત ચેવ જાવ અત્યમણમુહુત્તંમિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસતિ ’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્ જમ્બૂદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે-મધ્યજમ્બૂદ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગમનમુહૂર્તે ઉદયકાલે ‘ દૂરે ચ ’ દર્શકસ્થાનાપેક્ષયા વ્યવહિતે દેશે ચ વર્તમાનાવપિ તદેવ પૂર્વપશ્ચોક્તરીત્યેવ યાવત્

દૃષ્ટા ઉદય હોને કે સમય મેં ઓર અસ્ત હોને કે સમય મેં હજારોં યોજન દૂર સૂર્ય કો દેખતા હૈ પર ઉસે એસા લગતા હૈ કિ સૂર્ય પાસ મેં હૈ । મધ્યાહ્ન સમય મેં સૂર્ય દૃષ્ટા કે સ્થાન કી અપેક્ષા પાસ મેં હોતા હૈ—તવ્ ખી ઉસે સૂર્ય દૂર હૈ એસા લગતા હૈ । દૃષ્ટા ઉદય ઓર અસ્ત સમય કી અપેક્ષા મધ્યાહ્ન મેં સૂર્ય કો પાસ મેં દેખતા હૈ—ક્યોં કિ ઉસ સમય સૂર્ય આઠસૌ યોજન કે અન્તર પર હોતા હૈ, પર ઉસે ઉદય ઓર અસ્ત કી અપેક્ષા વહ દૂર જ્ઞાનતા હૈ—સો ઇસકા કયા કારણ હૈ ? એસા પ્રશ્ન કરને વાલોં કા આશય હૈ—ઈસી ઉક્ત બાત કો સૂત્રકાર ને (અત્યમણ મુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય દીસંતિ) ઇસ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત ક્રિયા હૈ કિ અસ્તકાલ મેં સૂર્ય દૂર રહતા હૈ—પર વહ મૂલ-પાસ મેં દિખતા હૈ । સો ઇસમેં કયા કારણ હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—(હંતા ગોયમા) હાં ગૌતમ ! બાત તા એસી હી હૈ, કિ (જંબુ દીવે ણં દીવે સૂરિયા ઉગમ-

સમીપમાં જ છે ઉદય અને અસ્તકાળે દૃષ્ટા હજારો યોજન દૂર રહેલા સૂર્યને જોવે છે, ત્યારે તેને જોવો ભાસ થાય છે કે સૂર્ય પોતાની નજીકમાં જ છે. મધ્યાહ્ન સમયે દૃષ્ટાના સ્થાનની અપેક્ષાએ સૂર્ય નજીકમાં જ (૮૦૦ યોજન દૂર) હોય છે, છતાં પણ તેને તો દૂર હોવાનો ભાસ થાય છે ખરી રીતે તો ઉદય અને અસ્તની અપેક્ષાએ મધ્યાહ્નકાળે સૂર્ય વધારે નજીકમાં હોય છે, છતાં દેખનારને મધ્યાહ્નકાળે તે વધારે દૂર લાગે છે. તેનું કારણ જાણવાના આશયથી આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે, એજ વાતને સૂત્રકારે “ અત્યમણ-મુહુત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ ” આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરી છે—અસ્તકાળે સૂર્ય દૂર હોય છે પણ નજીકમાં દેખાય છે તેનું કારણ શું છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“ હંતા, ગોયમા ! ” હા, ગૌતમ ! એવું જ બને છે કે (જંબુદીવે ણં દીવે સૂરિયા ઉગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય

‘ મૂલે ચ ’ આસન્ને દ્રષ્ટૃપ્રતીત્યપેક્ષયા નિકટે દૃશ્યેતે, અથ ચ મધ્યાન્તિકમુહૂર્તે મધ્યાહ્નકાલે ‘ મૂલે ચ ’ દ્રષ્ટૃસ્થાનાપેક્ષયા આસન્ને દેશે વર્તમાનાવપિ ‘ દૂરે ચ ’ દ્રષ્ટૃપ્રતીત્યપેક્ષયા વ્યવહિતે દેશે દૃશ્યેતે પ્રતીયેતે, અથ ચ અસ્તમનમુહૂર્તે અસ્તમન-વેલાયામ્ ‘ દૂરે ચ ’ દ્રષ્ટૃસ્થાનાપેક્ષયા વ્યવહિતે દેશે વર્તમાનાવપિ ‘ મૂલે ચ ’ દર્શકપ્રતીત્યપેક્ષયા સન્નિહિતે દેશે સૂર્યો દૃશ્યતે પ્રતીયેતે, एतत्कारणं चाग्रे व्यक्ती-करिष्यते । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ઊગમણમુહુત્તંસિ, મજ્જંતિયમુહુત્તંસિ ચ સવ્વત્થ સમા ઉચ્ચત્તેણં ? ’ હે ભદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે સૂર્યો ઉદ્ગમનમુહૂર્તે ઉદયકાલે, મધ્યાન્તિકમુહૂર્તે ચ, મધ્યાહ્નકાલે, અસ્તમનમુહૂર્તે ચ અસ્તકાલે સર્વત્ર સમો ઉચ્ચત્વેન વર્તેતે કિંમ્ ? દ્વયોઃ સૂર્યયોઃ સમભૂતલાપેક્ષયા

મણમુહુત્તંસિ દૂરે ચ તં ચેવ જાવ અત્યમણમુહુત્તંસિ દૂરે ચ, મૂલે ચ દીસંતિ) હસ જંબૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં-મધ્યજમ્બૂદ્વીપ મેં-સૂર્ય ઉદ્ગમન મુહૂર્ત મેં-ઉદયવેલા મેં-દર્શકજન કે સ્થાન કી અપેક્ષાસે વ્યવહિત દેશ મેં વર્તમાન હોતે હૈં તો મી વે ઉસે પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર પાસ મેં હૈં એસે લગતે હૈં ઔર મધ્યાન્તિક મુહૂર્ત મેં-મધ્યાહ્નકાલ મેં-દર્શકજન કે સ્થાન કી અપેક્ષા વે આસન્નદેશ મેં વર્તમાન રહતે હૈં તો મી ઉસે વે અપની પ્રતીતિ કી અપેક્ષા સે દૂર લગતે હૈં-તથા અસ્તમનવેલા મેં વે દર્શકજન કી અપેક્ષા સે દૂર હોને પર મી “ મૂલે ” પાસમેં ઉસે લગતે હૈં -સો હસ વિષય મેં જો તુમને કારણ પૂછા હૈં ઉસે હમ આગે કહેગે -અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં (જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ઊગમણમુહુત્તંસિ, મજ્જંતિય મુહુત્તંસિ ચ, અત્યમણ-

તંચેવ જાવ અત્યમણમુહુત્તંસિ દૂરે ચ મૂલે ચ દીસંતિ) આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં-મધ્યજંબૂદ્વીપમાં-ઉદય પામતી વળતે દ્રષ્ટાજનના સ્થાનની અપેક્ષાએ દૂર રહેલા સૂર્ય પણ તેને સમીપમાં દેખાય છે, મધ્યાહ્નકાળે દ્રષ્ટાજનના સ્થાનની અપેક્ષાએ સમીપમાં રહેલા સૂર્ય પણ પોતાની પ્રતીતિની અપેક્ષાએ તેને દૂર લાગે છે, તથા અસ્તકાળે તે બન્ને સૂર્ય દ્રષ્ટાજનના સ્થાનની અપેક્ષાએ દૂર હોવા છતાં પણ દેખનારને તેઓ પાસે હોવાનો ભાસ થાય છે. આવું કેમ બને છે તે આગળ બતાવવામા આવશે.

ગૌતમ સ્નામીનો પ્રશ્ન—(જંબુદ્વીવેણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ઊગમણ મુહુત્તંસિ મજ્જંતિય મુહુત્તંસિ ચ, અત્યમણ મુહુત્તંસિ ચ સવ્વત્થ સમા ઉચ્ચત્તેણં ?) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય ઉદયકાળે, મધ્યાહ્નકાળે અને અસ્તકાળે શું સર્વત્ર સમાન જિઆઈએ હોય છે ? પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે બન્ને સૂર્યોની

સર્વત્ર ઉચ્ચત્વમષ્ટયોજનશતાનિ અસ્તિ? इति प्रश्नाशयः। भगवानाह—‘हंता गोयमा! जंबुद्वीवेणं दीवे सूरिया उगमण० जाव उच्चत्तेणं’ हे गौतम ! हन्त, सत्यं जम्बू-
द्वीपे खलु द्वीपे सूर्यो उद्गमनमुहूर्ते यावत् मध्यान्तिकमुहूर्ते च अस्तमनमुहूर्ते च
सर्वत्र समी उच्चत्वेन वर्तेते इति भावः, अथोक्तार्थे गौतमः कारणं पृच्छति—‘जइ णं
भंते ! जंबुद्वीवे दीवे सूरिया उगमणमुहुत्तंसि य, मज्झंतियमुहुत्तंसि य, अत्थमण-
मुहुत्तंसि य मूले जाव उच्चत्तेणं ’ हे भदन्त ! यदि खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे सूर्यो
उद्गमनमुहूर्ते च मध्यान्तिकमुहूर्ते च अस्तमनमुहूर्ते च मूले आसन्ने यावत् सर्वत्र
समी उच्चत्वेन वर्तेते, द्वयोरपि सूर्ययोः समभूतलापेक्षया सर्वत्र उच्चत्वमष्टौ
योजनशतानि इति उच्यते ‘ से केणं खाइ अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ—जंबुद्वीवे णं

मुहुत्तंसि य सच्चत्थ सया उच्चत्तेणं) हे भदन्त ! जंबूद्वીप नामके
इस द्वीप में दो सूर्य उदयकाल में, मध्याह्नकाल में और अस्तंगतकाल
में ऊँचाई की अपेक्षा सर्वत्र सम हैं क्या ? अर्थात् पूछने का आशय
ऐसा है कि दोनों सूर्यो की ऊँचाई समभूतल की अपेक्षा से सर्वत्र
क्या आठ सौ योजन की है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ हंता,
गोयमा ’ हां, गौतम ! सत्य है ‘ जंबुद्वीवेणं दीवे सूरिया उगमण जाव
उच्चत्ते णं’ इम जंबूद्वीप नाम के द्वीप में दोनों सूर्य उदय काल में मध्या-
ह्नकाल में और अस्तमनकाल में ऊँचाईकी अपेक्षा सर्वत्र सम हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—जइणं भंते ! जंबुद्वीवे
दीवे सूरिया उगमणमुहुत्तंसि य, मज्झंतिय मुहुत्तंसि य, अत्थमणमु-
हुत्तंसि य, मूले जाव उच्चत्ते णं) हे भदन्त ! यदि इस जम्बूद्वीप नामके
द्वीप में दोनों सूर्य उद्गमन मुहूर्त में, मध्यान्तिकमुहूर्त में और अस्तम-
नमुहूर्तमें आसन्न हैं यावत् सर्वत्र ऊँचाईमें सम हैं—समभूतलकी अपेक्षा
से सर्वत्र ऊँचाई इनकी आठ सौ योजन की है—ऐसा आप कहते हैं—

ઉંચાઈ સમભૂતલની અપેક્ષાએ શું બધે ૮૦૦ યોજનની જ છે ?

મહાવીર પ્રભુને જવાબ—“ હંતા, ગોયમા ! ” હા, ગૌતમ ! એ વાત
ખરી છે કે (જંબૂદ્વીવેણં દીવે સૂરિયા ઉગમણ જાવ ઉચ્ચત્તેણં) આ જંબૂદ્વીપમાં
બન્ને સૂર્ય ઉદયકાળે, મધ્યાહ્નકાળે અને અસ્તકાળે સર્વત્ર એક સરખી
ઉંચાઈએ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ જइणं भंते ! जंबूद्वीवे दीवे सूरिया उगमण
मुहुत्तंसि य, मज्झंतिय, मुहुत्तंसि य, अत्थमणमुहुत्तंसि य, मूले जाव उच्चत्तेणं ”
હે ભદન્ત ! જો આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના બન્ને સૂર્ય ઉદય પામતી વખતે,
મધ્યાહ્નકાળે અને અસ્ત પામતી વખતે સર્વત્ર સમાન ઉંચાઈએ રહેલા હોય
છે (સમભૂતલની અપેક્ષાએ સર્વત્ર ૮૦૦ યોજનની ઉંચાઈએ રહેલા હોય

દીવે સૂરિયા ઉગમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય, મૂલે ય, દીસંતિ, જાવ અત્યમણમુહુત્તંસિ દૂરે ય મૂલે ય દીસંતિ ?' તત્ તદા કેન પુનરર્થેન કારણેન ' સ્વાહ ' इति पुनरर्थ-
 वाचको देशीयः शब्दः, हे भदन्त ! एवमुक्तरीत्या उच्यते यत्-जम्बूद्वीपे खलु
 द्वीपे सूर्यो उद्गमनमुहूर्ते दूरे च व्यवहिते देशे वर्तमानावपि मूले सन्निहिते च
 देशे दृश्येते यावत्-यावत् मध्यान्तिकमुहूर्ते मध्याह्नकाले मूले-सन्निहिते वर्त-
 मानावपि दूरे बहुव्यवहिते देशे दृश्येते, एवम् अस्तमनमुहूर्ते च अस्तકालે દૂરે च
 बहुव्यવहितે देशે વર્તમાનાવપિ મૂલે ચ અતિસમીપે દૃશ્યેતે ? इति । भगवानाह-
 ' गोयमा ! लेस्सापडिघाएणं उगमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य, दीसंति ' हे गौतम !
 લેશ્યાપ્રતિઘાતેન તેજસઃ પ્રતિષ્ઠમ્બેન તદેશસ્ય દૂરત્વાત્ તદપ્રસરણેત્યર્થઃ, લેશ્યા-
 પ્રતિઘાતે હિ સુખદૃશ્યત્વેન સ્વરૂપતો દૂરસ્થાવપિ સૂર્યો આસન્નપતીતિ જનયતઃ, इति

(સે કેણં સ્વાહ અટ્ટેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ जंबुद्वीवे णं दीवे सूरिया उग-
 मणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति, जाव अत्यमणमुहुत्तंसि दूरे य,
 मूले य दीसंति ' तो फिर हे भदन्त । ऐसा आप किस कारण से कहते
 हैं कि इस जंबूद्वीप नाम के द्वीप में दो सूर्य उदित होने के समय में
 दूर रहने पर भी पास दिखलाई पड़ते हैं, मध्यान्तिकमुहूर्त में पास होने
 पर भी दूर मालूम देते हैं और अस्तमन समय में दूर होने पर भी
 पास में प्रतीत होते हैं ? इसके विषय में उत्तर देते हुए प्रभु गौतम-से
 कहते हैं-‘ गोयमा । ’ हे गौतम ! ‘ लेस्सापडिघाए णं उगमणमुहु-
 त्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति ’ લેશ્યા કે પ્રતિઘાત સે-તેજ કે પ્રતિષ્ઠમ્બ
 -અપ્રસારણ સે અર્થાત્ તેજ કે નહીં ફેલને સે સૂર્ય સુખપૂર્વક દેખે જાને

છે) એવું આપ કહો છો, “ સે કેણં સ્વાહ અટ્ટેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ, जंबुद्वीवेणं
 दीवे सूरिया उगमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य, दीसंति जाव अत्यमणमुहुत्तंसि
 दूरे य मूले य दीसंति ” तो हे भदन्त ! आप शा कारणे एवुं कहे छो કે
 જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય ઉદયકાળે દૂર રહેલા હોવા છતાં સમીપમાં
 દેખાય છે, મધ્યાહ્નકાળે સમીપમાં હોવા છતાં પણ દૂર લાગે છે અને અસ્ત
 પામતી વખતે દૂર હોવા છતાં પણ સમીપમાં દેખાય છે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (લેસાપડિઘાણં
 उगमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य, दीसंति) લેશ્યાના પ્રતિઘાતથી-તેજના પ્રતિ-
 ષ્ઠમ્બથી એટલે કે તેજનું પ્રસરણ નહીં થવાને કારણે સૂર્ય સુખપૂર્વક દેખવા
 યોગ્ય થઈ જાય છે-તેથી તેઓ સ્વરૂપતઃ (ખરેખર) દૂર હોવા છતાં પણ

ભાવઃ, તદાહ-ઉદ્ગમનમુદ્ગર્તે-ઉદયકાલે દૂરે ચ વહુવ્યવહિતે દેશે વર્તમાનાવપિ મૂલે ચ સન્નિહિતે દેશે દૃશ્યેતે પ્રતીયેતે, एवमेव 'लेस्साभितावेणं मज्झंति यमुहुत्तंसि मूले य दूरे य दीसंति' 'लेस्याऽभितापेन तेजसोऽभितापेन मध्याह्निकमुहुत्तं मध्याह्न-
કાલે મૂલે ચ આસન્ને દેશે વર્તમાનાવપિ દૂરે ચ વહુવ્યવહિતે દેશે દૃશ્યેતે પ્રતીયેતે, મધ્યાહ્ને हि अत्यासन्नत्वात् सूर्यो तेजसा प्रतपतः, तेजःप्रतापे च दुर्दृश्यत्वेन प्रत्यासन्नतरावपि तौ दूरप्रतीतिं जनयतः इति भावः, एवं 'लेस्सापडिघाएणं अत्थ-
મણમુહુત્તંસિ દૂરે ચ મૂલે ચ, દીસંતિ' 'लेस्याप्रतिघातेन तेजसः प्रतिघातेन अस्त-
મનમુદ્ગર્તે અસ્તસમયે 'દૂરે ચ'-અત્યન્તવ્યવહિતે દેશે વર્તમાનાવપિ તૌ સૂર્યો
'મૂલે ચ' અત્યન્તસન્નિહિતે દેશે દૃશ્યેતે પ્રતીયેતે, લેસ્યાપ્રતિઘાતે સુખદૃશ્યતયા
સ્વરૂપેણ દૂરસ્થાવપિ સૂર્યો આસન્નપ્રતીતિં જનયતઃ, इति भावः, 'से तेणद्वेणं
ગોયમા ! एवं बुच्चई-जंबुदीवेणं दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य,
दीसंति, जाव अत्थमणं जाव दीसति' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन, एवमुच्यते-

योग્ય હો જાતે હૈ-इसलिये वे स्वरूपतः दूर रहने पर भी समीप हैं इस प्रकार की प्रतीति द्रष्टाजन के लिये अपने उदयकाल में कराते हैं । इसी तरह से (लेस्साभितावेणं मज्झंति यमुहुत्तंसि मूले य, दूरे य दीसंति) मध्याह्नकाल में जब सूर्य आ जाते हैं तब वे अपने तेज से पूर्णरूप में तपने लगते हैं-अतः ऐसी स्थिति में वह दुर्दृश्य बन जाते हैं । सो वे अत्यासन्न होने पर भी बहुत दूर द्रष्टाजन के लिये कराता हैं । ' एवं ले-
स्सापडिघाए णं अत्थमणं अत्थमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति' इसी तरह से सूर्य जब अस्त होते लगते हैं-तब वे अपने तेज के प्रति-
घात से सुखदृश्य होने के कारण स्वरूपतः दूरस्थ होने पर भी आसन्न हैं इस प्रकार की प्रतीति द्रष्टाजन के लिये कराते हैं । ' से तेणद्वेणं
ગોયમા ! एवं बुच्चई जंबुदीवे णं दीवे सूरिया उग्गमणमुहुत्तंसि दूरे य, मूले य दीसंति, जाव अत्थमण जाव दीसंति' इस कारण हे गौतम !

દ્રષ્ટાજનને તે બન્ને સૂર્ય નશ્વકમાં હોવાનો ભાસ તેમના ઉદયકાળે થાય છે. અને (લેસ્સાભિતાવેણ મજ્ઝંતિયમુહુત્તંસિ મૂલે ચ દૂરે ચ દીસંતી) મધ્યાહ્નકાળે બન્ને સૂર્ય ચોતાના તેજથી પૂર્ણ રીતે તપવા લાગે છે. તેથી એવી સ્થિતિમાં તેઓ દુર્દશ્ય (સુખપૂર્વક દેખી ન શકાય એવા) બની જાય છે તેથી તેઓ નશ્વકમાં હોવા છતાં પણ દેખનારને દૂર હોવાનો ભાસ કરાવે છે. (एवं लेस्सापडिघाए णं अत्थमण मुहुत्तंसि दूरे य मूले य, दीसंति) ઉદયકાળની જેમ અસ્તકાળે પણ ચોતાના તેજના પ્રતિઘાતથી તે બન્ને સૂર્ય સુખપૂર્વક દેખવા યોગ્ય હોવાથી, અરેખર દૂર હોવા છતાં પણ દ્રષ્ટાજનને સમીપમાં હોય એવો ભાસ થાય છે.

યત્-જમ્બૂ દ્વીપે સ્થલ દ્વીપે સૂર્યો ડદ્ગમનમુદ્ધર્તે દૂરે ચ-વ્યવહિતે દેશે વર્તમાના-
વપિ, મૂલે ચ-આસન્ને દેશે દૃશ્યેતે, યાવત્ મધ્યાન્તિકમુદ્ધર્તે મધ્યાહ્નકાલે મૂલે ચ
સન્નિહિતે દેશે વર્તમાનાવપિ ' દૂરે ચ ' વ્યવહિતે દેશે દૃશ્યેતે, અસ્તમનમુદ્ધર્તે
અસ્તકાલે યાવત્ ' દૂરે ચ ' વહુવ્યવહિતે દેશે વર્તમાનાવપિ, મૂલે ચ-આસન્ને
દૃશ્યેતે પ્રતીયેતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ' જંબુદીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કિં તીયં
સ્વેત્તં ગચ્છંતિ, પહુપ્પન્નં સ્વેત્તં ગચ્છંતિ, અણાગયં સ્વેત્તં ગચ્છંતિ ? ' હે મદન્ત !
જમ્બૂદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે સૂર્યો કિમ્ અતીતં વ્યતિક્રાન્તં ક્ષેત્રં ગચ્છતઃ ? કિં વા
પ્રત્યુત્પન્નં વર્તમાનમ્ અતિક્રમ્યમાણં ક્ષેત્રં ગચ્છતઃ, કિં વા અનાગતમ્ ગંસ્યમાનમ્

મૈને એસા કહા હૈ કિં હસ જંબુદ્વીપ નામ કે દ્વીપ મેં દો સૂર્ય હૈં ઓર યે
દોનોં હી સૂર્ય જબ ઉદિત હોતે હૈં તવ ડસ કાલ મેં દૂર રહને પર ભી
દ્રષ્ટાજન કે લિયે " પાસ હૈં " એસી પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરાતે હૈં । ઓર જબ
યે દોનોં સૂર્ય મધ્યાહ્નકાલ મેં આતે હૈં-તવ પાસ મેં આ જાને પર ભી યે
દૂર હૈં એસી પ્રતીતિ દ્રષ્ટાજન કે લિયે કરાતે હૈં-હસી તરહ સે જબ યે
અસ્ત હોને લગતે હૈં તવ દૂર હોને પર ભી યે પાસ હૈં એસી પ્રતીતિ દ્રષ્ટા
જન કે લિયે કરાતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- ' જંબુદીવે ણં મંતે ! દીવે
સૂરિયા કિં તીયં સ્વેત્તં ગચ્છંતિ, પહુપ્પન્નં સ્વેત્તં ગચ્છંતિ, અણાગયં સ્વેત્તં
ગચ્છંતિ ' હે મદન્ત ! હસ જમ્બૂદ્વીપવર્તી દોનોં સૂર્ય-કયા વ્યતિક્રાન્ત
ક્ષેત્રમેં આતે હૈં ? યા અતિક્રમ્યમાણ ક્ષેત્ર મેં જાતે હૈં ? યા ગંસ્યમાન-
આગે જહાં જાના હૈ-ડસ ગન્તવ્યક્ષેત્ર મેં જાતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન

(સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुचइ-जंबुद्वीवेणं दीवे सूरिया उगमणमुद्धर्त्तसि
दूरे य, मूले य, जाव अत्यमण जाव दीसन्ति) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું
કહ્યું છે કે જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય છે. તે બન્ને સૂર્ય ઉદયકાળે
દૂર હોવા છતાં દ્રષ્ટાજનને " પાસે છે " એવી પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરાવે છે, અને
મધ્યાહ્નકાળે જ્યારે તેઓ સમીપમાં હોય છે, ત્યારે " દૂર છે " એવી પ્રતીતિ
કરાવે છે અને જ્યારે તે બન્ને સૂર્ય અસ્ત થવા માંડે છે, ત્યારે દૂર હોવા
છતાં પણ ' પાસે છે ' એવી પ્રતીતિ તેમને કરાવે છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- (જંબુદીવેણં મંતે !
દીવે સૂરિયા કિં તીયં સ્વેત્તં ગચ્છંતિ, પહુપ્પન્નં સ્વેત્તં ગચ્છંતિ, અણાગયં સ્વેત્તં
ગચ્છંતિ ?) હે ભદન્ત ! આ જમ્બૂદ્વીપના બન્ને સૂર્ય શું વ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્રમાં
આવે છે ? કે અતિક્રમ્યમાણ ક્ષેત્રમાં જાય છે ? કે ગંસ્યમાન-ભવિષ્યમાં જ્યાં
જવાનું છે એવા ગંતવ્ય-ક્ષેત્રમાં જાય છે ?

અતિક્રંસ્યમાનં ક્ષેત્રં ગચ્છતઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોચમા ! જો તીયં ચેત્તં ગચ્છંતિ, પદુપ્પન્નં ચેત્તં ગચ્છંતિ, જો અણાગયં ચેત્તં ગચ્છંતિ ’ હે ગૌતમ ! સૂર્યો નો અતીતં ક્ષેત્રં ગચ્છતઃ, નો વા અનાગતમ્ ગંસ્યમાનં ક્ષેત્ર ગચ્છતઃ, અનાગતસ્યાપિ વર્તમાન-ગમનવ્યાપારસ્યાવિષયત્વાત્, ક્ષેત્રં ચાત્ર યદાઽઽકાશખણ્ડમાદિત્યઃ સ્વતેજસા વ્યાપ્નોતિ તત્ ઉચ્યતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—જંબુદ્વીપે જં મંતે ! દીવે સૂરિયા કિં તીયં ચેત્તં ઓમાસંસિ, પદુપ્પન્નં ચેત્તં ઓમાસંસિ, અણાગયં ચેત્તં ઓમાસંતિ? ’ હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે ચલુ દ્વીપે કિં સૂર્યો અતીતમ્ અતિક્રાન્તં ક્ષેત્રમ્ અવમાસયતઃ પ્રકાશ-યતઃ ? કિં વા પ્રત્યુત્પન્નં વર્તમાનં ગમ્યમાનં ક્ષેત્રમ્ અવમાસયતઃ પ્રકાશયતઃ ? કિં

વહતે હિં—‘ ગોચમા ! હે ગૌતમ ! ’ જો તીયં ચેત્તં ગચ્છંતિ, પદુપ્પન્નં ચેત્તં ગચ્છંતિ, જો અણાગયં ચેત્તં ગચ્છંતિ ’ જમ્બૂદ્વીપસ્થ સૂર્ય ન વ્યતિક્રાન્ત દેશ મેં જાતે હિં ઓર ન ગંસ્યમાનક્ષેત્ર-દેશ મેં જાતે હિં કિન્તુ પ્રતિપન્ન-ગમ્યમાનક્ષેત્રમેં જાતે હિં અતીતક્ષેત્ર મેં તો વે ઇસલિયે નહિં જાતે હિં કિં વહ ક્ષેત્ર ઉનકે દ્વારા અતિક્રાન્ત હો ચુકા હે । તથા અનાગતક્ષેત્ર મેં-ગંસ્યમાન ક્ષેત્ર મેં-વે ઇસલિયે નહિં જાતે હિં કિં વહ ક્ષેત્ર વર્તમાનગમન-વ્યાપાર કા અવિષયભૂત હે । જિતને આકાશખણ્ડ કો આદિત્ય-સૂર્ય-અપને તેજ સે વ્યાસ કરતા હે ઉસ આકાશખણ્ડ કા નામ ક્ષેત્ર હે ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હિં—(જંબુદ્વીપે જં મંતે ! દીવે સૂરિયા કિં તીયં ચેત્તં ઓમાસંતિ, પદુપ્પન્નં ચેત્તં ઓમાસંતિ, અણાગયં ચેત્તં ઓમાસંતિ) હે મદન્ત ! ઇસ જમ્બૂદ્વીપમેં વર્તમાન દોનો સૂર્ય કયા અતીતક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હિં ? કિં વા-વર્તમાનક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોચમા ! ” હે ગૌતમ ! (જો તીયં ચેત્તં ગચ્છંતિ, પદુપ્પન્નં ચેત્તં ગચ્છંતિ, જો અણાગયં ચેત્તં ગચ્છંતિ) જમ્બૂદ્વીપસ્થ બન્ને સૂર્ય વ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્રમાં જતાં નથી, ગંસ્યમાન ક્ષેત્રમાં પણ જતાં નથી, પરન્તુ પ્રતિપન્ન (ગમ્યમાન) ક્ષેત્રમાં જાય છે. અતીત ક્ષેત્રમાં તેઓ જતા નથી, કારણ કે તે ક્ષેત્ર તો તેમના દ્વારા અતિક્રાન્ત થઈ ગયું હોય છે. તથા અનાગત ક્ષેત્રમાં-ગંસ્યમાન ક્ષેત્રમાં-તેઓ જતા નથી તેનું કારણ એ છે કે તે ક્ષેત્ર વર્તમાન-ગમન વ્યાપારને અવિષયભૂત હોય છે. જેટલા આકાશખંડને સૂર્ય પોતાના તેજથી વ્યાપ્ત કરે છે તે આકાશખંડનું નામ ક્ષેત્ર છે

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જંબુદ્વીપે જં મંતે ! દીવે સૂરિયા કિં તીયં ચેત્તં ઓમાસંતિ, પદુપ્પન્નં ચેત્તં ઓમાસંતિ, અણાગયં ચેત્તં ઓમાસંતિ ?) હે મદન્ત ! આ જમ્બૂદ્વીપવર્તી બન્ને સૂર્યો જું અતીત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ? કે વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ? કે

વા પ્રત્યુત્પન્નં વર્તમાનં ગત્યમાનં ક્ષેત્રમ્ અવભાસયતઃ ? કિં વા અનાગતં ગંસ્યમાનં ક્ષેત્રમ્ અવભાસયતઃ ? ઈપદુદ્ધોતયતઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! નો તીયં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ, પદુપ્પન્ન સ્વેત્તં ઓમાસંતિ, ણો અણાગયં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ ’ હે ગૌતમ ! અવભાસમાનો સૂર્યો નો અતીતમ્ અતિક્રાન્તં ક્ષેત્રમ્ અવભાસયતઃ, અતીતક્ષેત્રસ્યા તિક્રાન્તત્વેન વર્તમાનાવભાસનાવિષયત્વાત્, અપિ તુ પ્રત્યુત્પન્નં વર્તમાનમ્ અવભાસ્યમાનં ક્ષેત્રમ્ અવભાસયતઃ, નો સ્વલુ અનાગતમ્ અવભાસયિષ્યમાણં ક્ષેત્રમ્ અવભાસયતઃ, અનાગતસ્ય વર્તમાનાવભાસનવ્યાપારાવિષયત્વાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘ તં મંતે ! કિં પુઠ્ઠ ઓમાસંતિ, અપુઠ્ઠ ઓમાસંતિ ? હે મદન્ત ! તત્ ક્ષેત્રં કિં

કરતે હૈં ? યા અનાગતક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં ? અવભાસન શબ્દ કા અર્થ યહાં ઈષ્ટપ્રકાશિત કરના હૈં । ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો તીયં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ, પદુપ્પન્નં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ, ણો અણાગયં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ) જમ્બૂદ્વીપ મેં ‘ દોનોં સૂર્ય અતીત-ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત નહીં કરતે હૈં ’ ઓર ન અનાગતક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતે હૈં—કિન્તુ વે દોનોં વર્તમાન ક્ષેત્ર કો હી પ્રકાશિત કરતે હૈં । અતીતક્ષેત્રકો અવભાસમાન દોનોં સૂર્ય ઇસલિયે અવભાસિત નહીં કરતે હૈં કિં વહ અતીતક્ષેત્ર અતિક્રાન્ત હો જાને કે કારણ વર્તમાન સંબંધી અવભાસન કા વિષયભૂત નહીં બનતા હૈં । ઇસી તરહ અનાગત ક્ષેત્ર કો મી વે દોનોં સૂર્ય અવભાસિત નહીં કરતે હૈં—ક્યોંકિ વહ અનાગત હોને કે કારણ વર્તમાન સંબંધી અવભાસનકે વ્યાપાર કા અવિષય હૈં ।

અનાગત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ? (અવભાસન શબ્દનો અર્થ અહીં ‘ ઇષ્ટપ્રકાશિત કરવું ’ થાય છે)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(નો તીયં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ, પદુપ્પન્નં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ, નો અણાગયં સ્વેત્તં ઓમાસંતિ) હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપના બન્ને બન્ને સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતા નથી, અનાગત ક્ષેત્રને પણ પ્રકાશિત કરતા નથી, પરન્તુ તેઓ બન્ને વર્તમાન ક્ષેત્રને જ પ્રકાશિત કરે છે. તે બંને સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતા નથી, તેનું કારણ એ છે કે અતીત ક્ષેત્ર તો અતિક્રાન્ત થઈ જવાને કારણે વર્તમાન સંબંધી અવભાસનના વિષયભૂત બની શકતું નથી. એજ પ્રમાણે અનાગત ક્ષેત્રને પણ અવભાસિત (પ્રકાશિત) નહીં કરવાનું કારણ એ છે કે તે અનાગત હોવાથી વર્તમાન સંબંધી અવભાસનના વ્યાપારનો વિષય બની શકતું નથી.

સૂર્યોં તેજસા સ્પૃષ્ટ સમ્બદ્ધમ્ અવભાસયતઃ ? કિં યા તેજસા અસ્પૃષ્ટમ્ અસંબદ્ધમ્ અવભાસયતઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોચમા ! પુટું ઓભાસંતિ, જો અપુટું ઓભાસંતિ ’ હે ગૌતમ ! તત્ ક્ષેત્રં સૂર્યોં સ્વતેજસા સ્પૃષ્ટ સમ્બદ્ધ સત્ અવભાસયતઃ, નો અસ્પૃષ્ટમ્ અસમ્બદ્ધમવભાસયતઃ, જાવ નિયમા છદિસિં ’ યાવત્ નિયમાત્ નિયમતઃ પદ્ધિદિશઃ— ચતુર્દિશઃ ઉર્ધ્વાધશ્ચ સૂર્યોં અવભાસયતઃ, યાવત્કરણાદેવં દ્રષ્ટવ્યમ્—‘ તં મંતે ! કિં ઓગાઢં ઓભાસંતિ અજોગાઢં ઓભાસંતિ? ગોચમા ! ઓગાઢં ઓભાસંતિ, નો અજોગાઢં ઓભાસંતિ, ઇત્યાદિ, હે ભદન્ત ! તત્ ક્ષેત્રં કિમ્ અવગાઢમ્ અવભાસયતઃ? અનવગાઢમ્

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘ તં મંતે ! કિં પુટું ઓભાસંતિ, અપુટું ઓભાસંતિ ’ હે ભદન્ત ! વે દોનોં સૂર્ય જો વર્તમાન ક્ષેત્રકો અવભાસિત કરતે હૈં—સો કયા અપને તેજસે સમ્બન્ધ હુએ ઉસ વર્તમાનક્ષેત્ર કો વે અવભાસિત કરતે હૈં યા અસંબદ્ધ હુએ ઉસ ક્ષેત્રકો અવભાસિત કરતે હૈં ? ઉસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (પુટું ઓભાસંતિ, જો અપુટું ઓભાસંતિ) વે દોનોં સૂર્ય અપને તેજ સે સમ્બદ્ધ વર્તમાન ક્ષેત્ર કો અવભાસિત કરતે હૈં અસંબદ્ધ વર્તમાન ક્ષેત્ર કો અવભાસિત નહીં કરતે હૈં । ‘ જાવ નિયમા છદિસિં ’ યાવત્ નિયમ સે વે ચાર દિશાઓંકો ઓર ઉપર નીચેકો અવભાસિત કરતે હૈં । યહાં (યાવત્) શબ્દસે પ્રશ્નસે એસા પૂછા ગયા હૈ (તં મંતે ! કિં ઓગાઢં ઓભાસંતિ જોગાઢં ઓભાસંતિ ? ગોચમા ! ઓગાઢં ઓભાસંતિ, નો અજોગાઢં ઓભાસંતિ) કિં હે ભદન્ત ! વે દોનોં સૂર્ય અવગાઢ હુએ ક્ષેત્ર કો અવભાસિત કરતે હૈં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તં મંતે ! કિં પુટું ઓભાસંતિ, અપુટું ઓભાસંતિ ?) હે ભદન્ત ! તે જાન્ને સૂર્ય જો વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, તો શું પોતાના તેજથી સ્પૃષ્ટ (સંબદ્ધ) થયેલા વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ? કે અસ્પૃષ્ટ (અસંબદ્ધ) થયેલા તે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોચમા ! ” હે ગૌતમ ! (પુટું ઓભાસંતિ, જો અપુટું ઓભાસંતિ) તે જાન્ને સૂર્ય પોતાના તેજથી સંબદ્ધ થયેલા વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, પણ અસંબદ્ધ વર્તમાન ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતા નથી “ જાવ નિયમા છદિસિં ” (યાવત) નિયમથી જ તે છ દિશાઓને (પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઉર્ધ્વદિશા, અધોદિશા) પ્રકાશિત કરે છે અહીં યાવત્ પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે—

(તં મંતે ! કિં ઓગાઢ ઓભાસંતિ, અજોગાઢ ઓભાસંતિ ?) હે ભદન્ત ! તે જાન્ને સૂર્ય શું અવગાઢ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, કે અનવગાઢ ક્ષેત્રને પ્રકા-

અવભાસયતઃ? હે ગૌતમ! અવગાઢમ્ અવભાસયતઃ, નો અનવગાઢમ્ અવભાસયતઃ, તતઃ
 'તં મંતે! કદ્દિસિં ઓભાસંતિ?' ગોયમા! નિયમા છદ્દિસિં ઓભાસંતિ' હે મદન્ત!
 તત્ કતિ દિશઃ અવભાસયતઃ? ગૌતમ! નિયમાદ્ પ્રાચીં, પ્રતીચીમવાચીમુદીચીમૂર્ધ્વ-
 મધ્યશ્ચ પદ્દિશઃ અવભાસયત ઇત્યાશયઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જંબુદીવે ણં મંતે! દીવે
 સૂરિયા કિં તીયં સ્વેતં ઉજ્જોવેતિ? એવં ચેવ જાવ નિયમા છદ્દિસિં' હે મદન્ત!
 જમ્બુદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે સૂર્યોં કિમ્ અતીતમ્ વપતિક્રાન્તં ક્ષેત્રમ્ ઉદ્યોતયતઃ પ્રકર્ષણ-
 પ્રકાશયતઃ? એવં ચેવ પૂર્વોક્તરીત્યા યાત્ત્વ પ્રતિત્યુત્પન્નં વર્તમાનં ક્ષેત્રમ્ ઉદ્યો-
 તયતઃ? કિં વા અનાગતં ક્ષેત્રમ્ ઉદ્યોતયતઃ? હે ગૌતમ! નો અતીતં ક્ષેત્રમ્

યા અનવગાઢ હુએ ક્ષેત્ર કો અવભાસિત કરતે હૈં? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા
 હૈં—ગૌતમ! વે દોનોં સૂર્ય અવગાઢ હુએ ક્ષેત્ર કો અવભાસિત કરતે હૈં
 અનવગાઢ હુએ ક્ષેત્ર કો અવભાસિત નહીં કરતે હૈં। ઇત્યાદિ—ઇસકે વાદ
 ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં—(તં મંતે! કદ્દિસિં ઓભાસંતિ?
 ગોયમા! નિયમા છદ્દિસિં) હે મદન્ત! વે દોનોં સૂર્ય કિતની દિશાઓં
 કો અવભાસિત કરતે હૈં? પ્રશ્ન કહતે હૈં—હે ગૌતમ! વે નિયમ સે છહ-
 દિશાઓં કો પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર દક્ષિણ ઇન ચાર દિશાઓં કો તથા
 ઝપર નીચે કો—અવભાસિત કરતે હૈં। અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા
 પૂછતે હૈં—(જંબુદીવે ણં મંતે! દીવે સૂરિયા કિં તીયં સ્વેતં ઉજ્જોવેતિ, એવં
 ચેવ જાવ નિયમા છદ્દિસિં) હે મદન્ત! જમ્બુદ્વીપ નામકે ઇસ દ્વીપ મેં
 દો સૂર્ય કયા અતીતક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈં? યા પ્રત્યુત્પન્ન—વર્તમાન
 ક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈં? યા અનાગતક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈં?

શિત કદ્દે છે? (ગોયમા! ઓગાઢં ઓભાસંતિ, નો અણોગાઢં ઓભાસંતિ)
 તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ! તે બન્ને સૂર્ય
 અવગાઢ થયેલા ક્ષેત્રને જ પ્રકાશિત કરે છે—અનવગાઢ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતા નથી.
 ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તં મંતે! કદ્દિસિં ઓભાસંતિ?) હે મદન્ત!
 તે બન્ને સૂર્ય કેટલી દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે? મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—
 “ગોયમા! નિયમા છદ્દિસિં” હે ગૌતમ! તે બન્ને સૂર્ય, પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર,
 દક્ષિણ, ઉર્ધ્વ અને અધો, એ છએ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જંબુદીવેણ
 મંતે! દીવે સૂરિયા કિં તીયં સ્વેતં ઉજ્જોવેતિ, એવં ચેવ જાવ નિયમા છદ્દિસિં)
 હે મદન્ત! જંબુદ્વીપના બન્ને સૂર્યો શું અતીત ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરે છે? કે
 વર્તમાન ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરે છે? કે અનાગત ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરે છે?
 (ઉદ્યોતિત કરવું એટલે ઘણા અધિક પ્રમાણમાં પ્રકાશિત કરવું.)

ઉદ્યોતયતઃ નો વા અનાગતં ક્ષેત્રં ઉદ્યોતયતઃ, અપિતુ પ્રત્યુત્પન્નં વર્તમાનં ક્ષેત્રમ્ ઉદ્યોતયતઃ । એવમ્ તેજસા સ્પૃષ્ટં ક્ષેત્રમ્ ઉદ્યોતયતઃ, એવં નિયમાત્ તેજસા સ્પૃષ્ટા એવ પ્રાચ્યાદિપદ્ધિશઃ ઉદ્યોતયતઃ, ‘ એવં તર્વેતિ, એવં ભાસંતિ જાવ નિયમા છદિસિ ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા તાપયતઃ—ઉષ્ણરશ્મિત્વાત્ તૌ સૂર્યો કિય્ અતીતં ક્ષેત્રં તાપયતઃ, પ્રત્યુત્પન્નં વા ક્ષેત્રં તાપયતઃ, અનાગતં વા ક્ષેત્રં તાપયતઃ । હે ગૌતમ ! નો અતીતં ક્ષેત્રં તાપયતઃ, એવં પૂર્વોક્તરીત્યા અવભાસયતઃ—નો અતીતં ક્ષેત્રં અવભાસયતઃ, નો વા અનાગતં ક્ષેત્રમ્ અવભાસયતઃ, અપિતુ પ્રત્યુત્પન્નં ક્ષેત્રં અવભાસયતઃ પ્રકાશયતઃ, યાવત્—નિયમાત્ નિયમતઃ પદ્ દિશઃ પ્રાચ્યાદિદિશોઽવ ભાસયતઃ ઇતિ ભાવઃ, ઉક્તા-

બહુત અધિકરૂપ સે પ્રકાશિત કરને કા નામ ઉદ્યોતિત કરના હૈ । ઇસ્કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ । જંબૂદ્વીપ મેં વે દોનોં સૂર્ય પ્રત્યુત્પન્ન-વર્તમાનક્ષેત્ર ઔર અનાગતક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત નહીં કરતે હૈ । ઇસી તરહ સે વે દોનોં સૂર્ય અપને તેજ સે સ્પૃષ્ટક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈ—અપને તેજ સે અસ્પૃષ્ટક્ષેત્ર કો ઉદ્યોતિત નહીં કરતે હૈ । ઇસી પ્રકાર વે દોનોં સૂર્ય અપને તેજ સે સ્પૃષ્ટ છહ દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત કરતે હૈ । (એવં તર્વેતિ, એવં ભાસંતિ, જાવ નિયમા છદિસિ) ઉષ્ણરશ્મિવાલે હોને સે વે દોનોં સૂર્ય હે ભદન્ત । કયા અતીતક્ષેત્ર કો તાપિત કરતે હૈ ? યા પ્રત્યુત્પન્નક્ષેત્ર કો તાપિત કરતે હૈ ? યા અનાગતક્ષેત્ર કો તાપિત કરતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ । વે દોનોં સૂર્ય અતીતક્ષેત્ર ઔર અનાગતક્ષેત્ર કો તાપિત નહીં કરતે હૈ—ફિન્તુ પ્રત્યુત્પન્નક્ષેત્ર કો હી તાપિત કરતે હૈ । ઇસી પ્રકારસે યહ બી સમજાલેના ચાહિયે કિ વે દોનોં

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે બન્ને સૂર્ય જંબૂદ્વીપમાં વર્તમાન ક્ષેત્રને જ ઉદ્યોતિત કરે છે, અતીત ક્ષેત્રને તથા અનાગત ક્ષેત્રને જ ઉદ્યોતિત કરતા નથી એજ રીતે તે બન્ને સૂર્ય પોતાના તેજથી સ્પૃષ્ટ થયેલા ક્ષેત્રને જ ઉદ્યોતિત કરે છે, પોતાના તેજથી અસ્પૃષ્ટ રહેલા ક્ષેત્રને ઉદ્યોતિત કરતા નથી. એજ પ્રમાણે તે બન્ને સૂર્ય પોતાના તેજથી સ્પૃષ્ટ છએ દિશાઓને ઉદ્યોતિત કરે છે

(એવં તર્વેતિ, ભાસંતિ, જાવ નિયમા છદિસિ) હે ભદન્ત ! ઉપ્પુ દિર-છોવાળા હોવાને કારણે શું તે બન્ને સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રને તપાવે છે ? કે વર્તમાન ક્ષેત્રને તપાવે છે ? કે અનાગત ક્ષેત્રને તપાવે છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીરપ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે બન્ને સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રને તથા અનાગત ક્ષેત્રને તપાવતા નથી, પણ વર્તમાન ક્ષેત્રને જ તપાવે છે એજ પ્રમાણે એ પણ

યથેવ શિષ્યહિતાય પ્રકારાન્તરેણાહ—‘જંબુદ્વીવે ણં મંતે । દીવે સૂરિયાણં કિં તીણે
 રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, પહુપ્પન્ને રેત્તે કિરિયા કજ્જહ ’ અણાગણે રેત્તે કિરિયા
 કજ્જહ ? ’ હે મહન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે સૂર્યયોઃ કિય્મ અતીતે વ્યતિક્રાન્તે
 ક્ષેત્રે ક્રિયા ક્રિયતે ? અવભાસનાદિક્ષા ક્રિયા ભવતિ ? કિં વા પ્રત્યુત્પન્ને વર્તમાને
 ક્ષેત્રે ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ ? કિં વા અનાગતે ક્ષેત્રે ક્રિયા ક્રિયતે ? ભવતિ ? મગ-
 વાનાહ—‘ગોયમા ! નો તીયે રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, પહુપ્પન્ને રેત્તે કિરિયા કજ્જહ,
 ણો અણાગણે રેત્તે કિરિયા કજ્જહ ’ હે ગૌતમ ! નો અતીતે વ્યતિક્રાન્તે ક્ષેત્રે

સૂર્ય અતીત ઓર અનાગતક્ષેત્રકો ભાસિત-પ્રકાશિત નહીં કરતે હૈં-
 કિન્તુ પ્રત્યુત્પન્ન ક્ષેત્ર કો હી પ્રકાશિત કરતે હૈં । ઇસી તરહસે વે યાવત્
 છહ દિશાઓં કો નિયમ સે અવભાસિત કરતે હૈં । ઉત્કાર્થ કો હી અથ
 શિષ્ય કે હિતકે લિયે પ્રકારાન્તરસે સૂત્રકાર કહતે હૈં—ઇસમૈં ગૌતમ ને
 પ્રભુ સે ઇસા પૂછા (જંબુદ્વીવે ણં મંતે । દીવે સૂરિયાણં કિં તીણે રેત્તે
 કિરિયા કજ્જહ, પહુપ્પન્ને રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, અણાગણે રેત્તે કિરિયા
 કજ્જહ) હે મહન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામ કે દ્વીપમૈં દોનોં સૂર્યોંકી કયા અતીત
 ક્ષેત્ર મૈં ક્રિયા-અવભાસનાદિરૂપ હોતી હૈ ? યા પ્રત્યુત્પન્નક્ષેત્ર મૈં
 અવભાસનાદિરૂપ ક્રિયા હોતી હૈ ? યા અનાગતક્ષેત્ર મૈં અવભાસનાદિરૂપ
 ક્રિયા હોતી હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મૈં પ્રભુ કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (નો તીયે રેત્તે કિરિયા કજ્જહ પહુપ્પન્ને રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, ણો
 અણાગણે રેત્તે કિરિયા કજ્જહ) વે દોનોં સૂર્ય અતીતક્ષેત્ર મૈં અવભા-

સમજી લેવું જોઈએ કે તે બન્ને સૂર્ય અતીત અને અનાગત ક્ષેત્રને ભાસિત
 (પ્રકાશિત) કરતા નથી, પણ વર્તમાન ક્ષેત્રને જ ભાસિત કરે છે, એ જ
 પ્રમાણે તેઓ (યાવત્) છ દિશાઓને અવશ્ય અવભાસિત કરે છે. એ જ
 વાતને હવે સૂત્રકાર શિષ્યના હિતને ખાતર બીજી રીતે પ્રકટ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે—(જંબુદ્વીવેણં મંતે । દીવે સૂરિ-
 યાણં કિં તીણે રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, પહુપ્પન્ને રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, અણાગણે રેત્તે
 કિરિયા કજ્જહ ?) હે મહન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બન્ને સૂર્યની શું
 અતીત ક્ષેત્રમાં ક્રિયા (અવભાસન આદિ રૂપ ક્રિયા) થાય છે ? કે વર્તમાન
 ક્ષેત્રમાં અવભાસન આદિ રૂપ ક્રિયા થાય છે ? કે અનાગત ક્ષેત્રમાં તે
 ક્રિયા થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (નો તીયે રેત્તે
 કિરિયા કજ્જહ, પહુપ્પન્ને રેત્તે કિરિયા કજ્જહ, ણો અણાગણે રેત્તે કિરિયા કજ્જહ)

ક્રિયા ક્રિયેતે સૂર્યયોઃ અવભાસનાદિકા ક્રિયા ભવતિ, નો વા અનાગતે ક્ષેત્રે ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ, અપિતુ પ્રત્યુત્પન્ને ક્ષેત્રે ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— 'સા મંતે ! કિં પુઢ્ઠા કજ્જહ, અપુઢ્ઠા કજ્જહ ?' હે મદન્ત ! સા સૂર્યયોરવભાસનાદિ ક્રિયા કિં સ્પૃષ્ટા ભવતિ ? તેજસા સ્પર્શનાત્ યા ક્રિયા સા સ્પૃષ્ટા ક્રિયા इत्यर्थः કિં વા અસ્પૃષ્ટા ? તેજસા સ્પર્શનાદ્ વિનૈવેત્યર્થઃ સા અવભાસનાદિકા ક્રિયા ભવતિ કિમ્ ? મગવાનાહ 'ગોયમા ! પુઢ્ઠા કજ્જહ, નો અપુઢ્ઠા કજ્જહ, જાવ નિયમા છદિસિં' હે ગૌતમ ! સૂર્યયોઃ સા અવભાસનાદિકા ક્રિયા સ્પૃષ્ટા એવ ક્રિયતે ભવતિ, નો અસ્પૃષ્ટા સતી ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ યાવત્-નિયમાત્ નિયમતઃ પઙ્-દિશાસુ સ્પૃષ્ટા ક્રિયા ક્રિયતે, સૂર્યયોઃ નિયમતઃ પદ્સ્વપિ દિક્ષુ તેજસા સ્પૃષ્ટા

સનાદિરૂપ ક્રિયા નહીં કરતે હૈં ઓર ન અનાગતક્ષેત્ર મેં અવભાસનાદિ રૂપ ક્રિયા કરતે હૈં કિન્તુ પ્રત્યુત્પન્નક્ષેત્ર મેં હી વે અવભાસનાદિરૂપ ક્રિયા કરતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સા મંતે ! કિં પુઢ્ઠા કજ્જહ, અપુઢ્ઠા કજ્જહ) હે મદન્ત ! સૂર્યોં કી વહ અવભાસનાદિરૂપ ક્રિયા પ્રત્યુત્પન્નક્ષેત્ર મેં વ્યા સ્પૃષ્ટ હુઈ હોતી હૈં ? યા અસ્પૃષ્ટ હુઈ હોતી હૈં ? તેજ કે દ્વારા છુઈ છુઈ જો ક્રિયા હોતી હૈં વહ સ્પૃષ્ટ ક્રિયા હૈં ઓર તેજ કે દ્વારા નહીં છુઈ છુઈ જો ક્રિયા હોતી હૈં વહ અસ્પૃષ્ટ ક્રિયા હૈં । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પુઢ્ઠા કજ્જહ, નો અપુઢ્ઠા કજ્જહ, જાવ નિયમા છદિસિં) સૂર્યોં કી વહ અવભાસનાદિક ક્રિયા સ્પૃષ્ટ હુઈ હી હોતી હૈં, અસ્પૃષ્ટ હુઈ નહીં હોતી હૈં । હસી તરહ સે છઠ્ઠ દિશાઓં મેં ખી તેજસે સ્પૃષ્ટ હુઈ હી અવભાસનાદિ ક્રિયા હોતી હૈં ।

તે જન્ને સૂર્ય અતીત ક્ષેત્રમા અવભાસન આદિ રૂપ ક્રિયા કરતા નથી, અનાગત ક્ષેત્રમાં પણ અવભાસન આદિ રૂપ ક્રિયા કરતા નથી, પરન્તુ વર્તમાન ક્ષેત્રમાં જ અવભાસન આદિ રૂપ ક્રિયા કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સા મંતે ! પુઢ્ઠા કજ્જહ, અપુઢ્ઠા કજ્જહ) હે મદન્ત ! તે જન્ને સૂર્યની વર્તમાન ક્ષેત્રમાં અવભાસન આદિ રૂપ જે ક્રિયા થાય છે તે શું સ્પૃષ્ટ થાય છે કે અસ્પૃષ્ટ થાય છે ? તેજના દ્વારા સ્પર્શિત જે ક્રિયા હોય છે, તે ક્રિયાને સ્પૃષ્ટ ક્રિયા કહે છે અને તેજના દ્વારા અસ્પર્શિત જે ક્રિયા હોય છે તેને અસ્પૃષ્ટ ક્રિયા કહે છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (પુઢ્ઠા કજ્જહ, નો અપુઢ્ઠા કજ્જહ, જાવ નિયમા છદિસિં) જન્ને સૂર્યની તે અવભાસન ક્રિયા-સ્પૃષ્ટ જ થાય છે, અસ્પૃષ્ટ થતી નથી. એ જ પ્રમાણે છએ દિશાઓમાં પણ તેજથી સ્પૃષ્ટ (સ્પર્શિત) થયેલી જ અવભાસન આદિ ક્રિયા થતી હોય છે.

એવાવભાસનાદિક્રિયા મરતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કેવહ્યં રેત્તં ઉહું તવંતિ, કેવહ્યં રેત્તં અહે તવંતિ, કેવહ્યં રેત્તં તિરિયં તવંતિ ?’ હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે રલ્લ દ્વીપે સૂર્યો કિયત્ ક્ષેત્રમ્ ઉર્ધ્વં તાપયતઃ, કિયત્ક્ષેત્રમ્ અધસ્તાપયતઃ ? કિયત્ક્ષેત્રં તિર્યક્ તાપયતઃ ? મગલાવાહ—‘ગોયમા ! ઇગં જોયણસયં ઉહું તવંતિ, અદ્દારસ જોયણસયાઈ’ । અહે તવંતિ સીયાલીસં જોયણસહસ્સાઈં દોન્નિ તેવદ્દે જોયણસયાઈં, ઇક્કવીસં ચ સદ્ધિમાણ જોયણસસ તિરિયં તવંતિ ’ હે ગૌતમ ! ઇકં યોજનશતમ્ ઉર્ધ્વં તાપયતઃ સ્વસ્વવિમાનસ્યોપરિ યોજનશતપ્રમાણસ્યૈવ તાપક્ષેત્રસ્ય ભાવાત્, અષ્ટાદશ યોજનશત્તાનિ અધસ્તાપયતઃ, તથાહિ સૂર્યાત્ અષ્ટસુ યોજનશતેષુ ભૂતલં વર્તતે. ભૂતલાચ્ચ યોજનસહસ્રેઽધોલોકગ્રામા ભવન્તિ, તેષાં ચ સર્વેષામુદ્ગ્રોતનાત્, સપ્તચત્વારિંશદ્ યોજનસહસ્રાણિ, દ્વે ત્રિપષ્ટિઃ યોજનશતે ત્રિપષ્ટ્યધિકં યોજનશતદ્વયમ્ ઇકવિંશતિં ચ પષ્ટિભાગાન્

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે હૈં (જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કેવહ્યં રેત્તં ઉહું તવંતિ, કેવહ્યં રેત્તં અહે તવંતિ, કેવહ્યં રેત્તં તિરિયં તવંતિ) હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં દોનોં સૂર્ય કિતને પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો ઉપર મેં તપાતે હૈં કિતને પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો નીચે મેં તપાતે હૈં, ઔર કિતને પ્રમાણક્ષેત્ર કો તિરછે મેં તપાતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ઇગં જોયણસયં ઉહું તવંતિ, અદ્દારસજોયણસયાઈં, અહે તવંતિ સીયાલીસં જોયણસહસ્રાઈં દોન્નિ તેવદ્દે જોયણસા ઇક્કવીસં ચ સદ્ધિમાણ જોયણસસ તિરિયં તવંતિ) વે દોનોં સૂર્ય ઉંચે મેં ઇક સૌ યોજન પ્રમાણક્ષેત્ર કો તપાતે હૈં, નીચે મેં આઠારહ સૌ યોજન પ્રમાણક્ષેત્ર કો તપાતે હૈં ઔર તિરછે મેં ૪૭૨૬૩ યોજન ઔર ઇક યોજન કે ૬૦ ભાગોં સે સે ૨૧ ભાગપ્રમાણક્ષેત્ર કો તપાતે હૈં । અપને

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—(જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા કેવહ્યં રેત્તં ઉહું તવંતિ, કેવહ્યં રેત્તં અહે તવંતિ, કેવહ્યં રેત્તં તિરિયં તવંતિ ?) હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બન્ને સૂર્ય ઉપર કેટલી ઊંચાઈના ક્ષેત્રને તપાવે છે ? નીચે કેટલા ક્ષેત્રને તપાવે છે ? અને કેટલા તિરછા ક્ષેત્રને તપાવે છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઇગં જોયણસયં ઉહું તવંતિ, અદ્દારસ જોયણસયાઈં અહે તવંતિ, સીયાલીસં જોયણસહસ્રાઈં દોન્નિ તેવદ્દે જોયણસા ઇક્કવીસ ચમદ્ધિમાણ જોયણસસ તિરિયં તવંતિ) તે બન્ને સૂર્ય ઊંચે ૧૦૦ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને તપાવે છે, નીચે ૧૮૦૦ યોજન ક્ષેત્રને તપાવે છે અને ૪૭૨૬૩૨૧૬૦ યોજન પ્રમાણ તિરછા ક્ષેત્રને તપાવે છે. પોતપોતાના વિમાનથી ઉપરના ભાગમાં ૧૦૦ યોજન પ્રમાણ જ તાપક્ષેત્ર છે,

યોજનસ્ય તિર્યક્ તાપયતઃ. એતચ્ચસર્વોત્કૃષ્ટદિવસે ચક્ષુઃસ્પર્શાપેક્ષયાઽવસેયમ્, અથ સૂર્યવક્તવ્યવતાનિરૂપણાનન્તરં સામાન્યેન જ્યોતિષ્કવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયતિ — ‘અંતો ણં મંતે ! માણુસુત્તરસ્સ પવ્વયસ્સ જે ચંદિમસૂરિયગહગણનક્ષત્તારારૂવા, તે ણં મંતે ! દેવા કિં ઉહોવવન્નગા ? ’ હે ભદન્ત ! માનુષોત્તરસ્ય મનુષ્યલોકસીમાકારકસ્ય પર્વતસ્ય અન્તઃ અભ્યન્તરે યે ચન્દ્રગ્રહગણનક્ષત્તારારૂપાદેયાઃ સન્તિ હે ભદન્ત ! તેત્થલુ દેવાઃ કિમ્ ઉર્ધ્વોપપન્નકાઃ ? ઉર્ધ્વલોકોત્પન્ના ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં જાવ ઉક્કો-

અપને વિમાન કે ઉપર એક સૌ યોજન પ્રમાણ હી તાપક્ષેત્ર હૈ અતઃ ઉપર મેં સૂર્ય કા તાપક્ષેત્ર એક સૌ યોજન પ્રમાણ કહા ગયા હૈ । સૂર્ય સે આઠ સૌ યોજનતક નીચે મેં ભૂતલ હૈ—ભૂતલ સે એક હજાર યોજન મે અધોલોકગ્રામ હૈ । इन सब को उद्योतित करने से यहां नीचे में सूर्य का तापक्षेत्र १८ सौ योजन प्रमाण कहा गया है । तथा जो तिरछे में सूर्य का तापक्षेत्र कहा गया है वह सर्वोत्कृष्ट दिवसमें चक्षुः स्पर्श की अपेक्षा से कहा गया है । अब सूर्यविषयक वक्तव्यता के निरूपण के अनन्तर सूत्रकार सामान्य रूप से ज्योतिषकों की वक्तव्यता की प्ररूपणा करते हैं—‘इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा हैं’—(अंतो णं मंते । माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स જે ચંદિમ સૂરિય—ગહગણ—નક્ષત્ત—તારારૂવા, તેણં મંતે ! દેવા કિં ઉહોવવન્નગા) માનુષોત્તર પર્વત કે જો ચન્દ્ર, સૂર્ય ગ્રહગણ, નક્ષત્ર ઓર તારારૂપ દેવ હૈ—હે ભદન્ત ! વે દેવ કયા ઉર્ધ્વલોકમે ઉત્પન્ન હુવ હૈ ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(जहा जीवाभिगमे तहेव

તેથી ઉપર સૂર્યનું તાપક્ષેત્ર ૧૦૦ યોજન પ્રમાણ કહેવામાં આવ્યું છે. સૂર્યથી આઠસો યોજન સુધી નીચે ભૂતલ છે અને ભૂતલથી ૧૦૦ યોજન નીચે અધો-લોકગ્રામ છે. સૂર્ય તે બન્નેને ઉદ્યોતિત કરે છે. તેથી તેમનું તાપક્ષેત્ર નીચે ૧૮૦૦ યોજન પ્રમાણ કહ્યું છે. તથા સૂર્યનું જે તિરછું તાપક્ષેત્ર કહ્યું છે, તે સર્વોત્કૃષ્ટ દિવસમાં ચક્ષુઃસ્પર્શની અપેક્ષાએ કહ્યું છે. આ રીતે સૂર્યની વક્તવ્યતાનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર જ્યોતિષિકોની પ્રરૂપણા કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“અંતોણં મંતે ! માણુસુત્તરસ્સ પવ્વયસ્સ જે ચંદિમ સૂરિય—ગહગણ—નક્ષત્ત—તારારૂવા, તેણં મંતે ! દેવા કિં ઉહોવવન્નગા ?) હે ભદન્ત ! માનુષોત્તર પર્વતના જે ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્રો અને તારાણ દેવો છે, તેઓ શું ઉર્ધ્વલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ?

સેણં છમ્મામા' હે ગૌતમ ! યથા જીવાભિગમસૂત્રો પ્રતિપાદિતં તથૈવ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ પ્હ માસાઃ, તથા ચોક્તં જીવાભિગમે સૂત્રે—' કપ્પોવવન્નગા, વિમાણોવવન્નગા, ચારોવવન્નગા, ચારદ્વિડ્યા, ગરહ્યા, ગરહસમાવન્નગા ? ગોયમા ! તેણં દેવા નો ડહ્હોવવન્નગા, નો કપ્પોવવન્નગા, વિમાણોવવન્નગા, ચારોવવન્નગા' કલ્પોપપન્નકાઃ વિમાનોપપન્નકાઃ, ચારોપપન્નકાઃ ચરસ્થિતિકાઃ, ગતિરતિકાઃ, ગતિસમાપન્નકાઃ ? હે ગૌતમ તે સ્વલુ દેવાઃ ચન્દ્રાદયઃ પચ્ચ ડ્યોતિષ્કાઃ નો ડ્ધ્વોપપન્નકાઃ, નો કલ્પોપપન્નકાઃ, અપિતુ વિમાનોપપન્નકા, ચારોપપન્નકા—ડ્યોતિશ્ચક્રચરણોપલક્ષિતક્ષેત્રોપપન્નાઃ ભવન્તિ, નો ચારસ્થિતિકાઃ, ચારો ડ્યોતિ-ધામવસ્થાનક્ષેત્રમ્, નો નૈવ ચારે સ્થિતિર્યેપાંતે તથા, અત એવ ગતિરતિકાઃ, અતએવ

નિરવસેસં—જાવ ઉક્કોસેણં છમ્માસા) હે ગૌતમ ! જીવાભિગમસૂત્ર મેં કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર મી સમ્પૂર્ણરૂપ સે જાનના ચાહિયે । યાવત્—ઉપપાતવિરહ કાલ જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે છહ માસ કા હૈં । સો હી જીવાભિગમસૂત્ર મેં કહા ગયા હૈં—(કપ્પોવવન્નગા, વિમાણોવવન્નગા, ચારોવવન્નગા, ચારદ્વિડ્યા, ગરહ્યા, ગરહસમાવન્નગા ? ગોયમા ! તેણં દેવા નો ડહ્હોવવન્નગા નો કપ્પોવવન્નગા, વિમાણોવવન્નગા, ચારોવવન્નગા) હે ગૌતમ ! વે ચન્દ્રાદિક પાંચ ડ્યોતિષ્ક દેવ ડ્ધ્વોપપન્નક-ડ્ધ્વલોક મેં ઉત્પન્ન નહીં હુએ હૈં, ન કલ્પોપપન્નક—કલ્પોમેં ઉત્પન્ન નહીં હુએ હૈં, કિન્તુ—વિમાનોપપન્નક હૈં, ચારોપપન્નક હૈં—ડ્યોતિશ્ચક્ર ચરણોપલક્ષિત ક્ષેત્રોત્પન્ન હૈં । યે ચારસ્થિતિય—ડ્યોતિષોંકે અવસ્થાનક્ષેત્રરૂપ ચારમેં સ્થિતિ વાછે નહીં હૈં । અતએવ યે ગતિરતિક ઓર હસીલિયે યે ગતિસમાપન્નક હૈં ।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં—જાવ ઉક્કો-સેણં છમ્માસા) હે ગૌતમ ! આ વિષયની જેવી પ્રશ્નણા જીવાભિગમસૂત્રમાં કરવામાં આવી છે, એવી જ પ્રશ્નણા અહીં પણ સંપૂર્ણ રૂપે સમજવી. “ ઉપપાત વિરહકાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછો) એક સમયનો અને વધારેમાં વધારે છ માસનો છે ” અહીં સુધીનું સમસ્ત કથન શ્રદ્ધા કરવું જોઈએ જીવાભિગમ સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ કપ્પોવવન્નગા, વિમાણોવવન્નગા, ચારોવવન્નગા, ચારદ્વિડ્યા, ગરહ્યા, ગરહ-સમાવન્નગા ? ગોયમા ! તેણં દેવા નો ડહ્હોવવન્નગા, નો કપ્પોવવન્નગા, વિમાણો-વવન્નગા, ચારોવવન્નગા) હે ગૌતમ ! તે ચન્દ્રાદિક પાંચ જ્યોતિષ્ક દેવ ડ્ધ્વ-લોકમાં ઉત્પન્ન થયા નથી, કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયા નથી, પરન્તુ વિમાનોપપન્નક છે, ચારોપપન્નક છે—જ્યોતિશ્ચક્ર ચરણોપલક્ષિત ક્ષેત્રોત્પન્ન છે. તેઓ ચારસ્થિતિક જ્યોતિષ્કોના અવસ્થાન ક્ષેત્રરૂપ આરમાં સ્થિતિવાળા—નથી તેથી તેઓ ગતિ-રતિક અને ગતિસમાપન્નક છે.

च गतिसमापन्नका इति भावः । गौतमः पृच्छति—‘वहिया णं भंते ! माणुसुत्तरस्स जहा जीवाभिगमे जाव इंदट्ठाणे णं भंते ! केवइयं कालं उववाएणं विरहिए पणत्ते’ हे भदन्त ! मानुषोत्तरस्य मनुष्यलोकसीमाकारकस्य पर्वतस्य बाह्याः वह्निप्रदेशस्थिता-
श्चन्द्रादयो देवाः यथा जीवाभिगमे जीवाभिगमसूत्रे उक्तं यावत्—इन्द्रस्थानं खलु भदन्त ! कियन्तं कालम् उपपातेन विरहितं प्रज्ञप्तम् ? यावत्करणात्—‘जीवा-
भिगमसूत्रमेवं द्रष्टव्यम्—“ जे चंदिमसूरियगहगणनक्खत्तताराख्वाते णं भंते ! देवा किं उड्डोववन्नगा ? गोयमा ! ते णं देवा नो उड्डोववन्नगा, नो कप्पोववन्नगा, विमाणोववन्नगा, नो चारोववन्नगा, चारट्ठिइया, नो गइरइया, नो गइसमावन्नगा ” इत्यादि । ‘ इंदट्ठाणे णं भंते ! केवइयं कालं विरहिए उववाएणं ?

अत्र गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(वहिया णं भंते ! माणु-
सुत्तरस्स जहा जीवाभिगमे जाव इंदट्ठाणे णं भंते ! केवइयं कालं उव-
वाएणं विरहिए पणत्ते) हे भदन्त ! मानुष्योत्तर पर्वत के वहिः प्रदेश
में स्थित चन्द्रादिक देव—चन्द्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र, तारारूप ये सब
उर्ध्वलोक में उत्पन्न हुए हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(जहा
जीवाभिगमे) हे गौतम ! जैसा जीवाभिगम सूत्र में कहा गया है वैसा
जानना चाहिये । जीवाभिगम सूत्र में इस विषय में क्या कहा गया है ?
इसके लिये कहते हैं कि—(जे चंदिम, सूरिय, गहगण, नक्खत्त—तारा-
ख्वा, तेणं भंते ! देवा किं उड्डोववन्नगा ? गोयमा ! तेणं देवा नो उड्डो
ववन्नगा, नो कप्पोववन्नगा, विमाणोववन्नगा, नो चारोववन्नगा, चारट्ठि-
इया, नो गइरइया, नो गइसमावन्नगा) वहां ऐसा कहा गया है । अब

डवे गौतम स्वामी भडावीर प्रभुने अवेो प्रश्न पूछे छे डे—(वहिया णं
भंते ! माणुसुत्तरस्स जहा जीवाभिगमे जाव इंदट्ठाणेणं भंते ! केवइयं कालं उव-
वाएणं विरहिए पणत्ते ?) डे भदन्त ! मानुषोत्तर पर्वतनी णडारता प्रदेशभां
रडेला चन्द्रादिक देव—चन्द्र, सूर्य, ग्रहगण नक्षत्रो अने ताराओ शु उर्ध्व-
लोकभां उत्पन्न थयेला छे ?

तेनो उत्तर आपता भडावीर प्रभु डडे छे—“ जहा जीवाभिगमे ” डे
गौतम ! आ विषयनुं समस्त कथन एवाभिगम सूत्रभां कक्षा प्रमाणे समज्जु.
ते सूत्रभां आ विषयने अनुलक्षीने नीचे प्रमाणे कथन थयुं छे—

(जे चंदिम सूरिय, गहगण, नक्खत्त, ताराख्वा, तेणं भंते ! देवा किं
उड्डोववन्नगा ? गोयमा ! तेणं देवा नो उड्डोववन्नगा, नो कप्पोववन्नगा, विमाणो-
ववन्नगा, नो चारोववन्नगा, चारट्ठिइया, नो गइरइया, नो गइसमावन्नगा)

મગધનાહ—‘ગોયમા ! જહળ્લેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા ’ હે ગૌતમ !
 ઇન્દ્રસ્થાનં સ્વલુ જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉપપાતેન વિરહિત ભવતિ, ઉત્કર્પેણ પડ્-
 માસાઃ પળ્માસપર્યન્તમ્ ઉપપાતવિરહિતં ભવતિ । અન્તે ગૌતમઃ સર્વં સત્યાપયતિ—
 ‘ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ’ હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત !
 મવદુક્તં સત્યમેવેતિ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक - पञ्चदशभाषाकलि-
 तललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-
 श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त - ‘ जैनशास्त्राचार्य ’ - पदभूषित-
 कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
 घासीलालव्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
 व्याख्यायाम् अष्टशतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥ ८-८ ॥

ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—(ઇંદ્રાણેણ મંતે ! કેવહયં કાલં
 વિરહિણ ઉવવાણં) હે મદન્ત ! ઇન્દ્રસ્થાન ઇન્દ્રકે ઉત્પાત સે કિતને સમ-
 યતક વિરહિત રહતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
 ઇન્દ્રસ્થાન ઇન્દ્ર કે ઉત્પાદ સે (જહળ્લેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા)
 કમ સે કમ ? સમયતક ઔર અધિક સે અધિક છહ માસ તક વિર-
 હિત રહતા હૈ । અવ અન્ત મેં ગૌતમસ્વામી પ્રભુ કે વચન મેં પ્રમાણતા
 સ્વીકાર કરતે હુણ (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) એસા કહતે હૈં કિ હે
 મદન્ત ! આપ કે દ્વારા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હૈ—હે
 મદન્ત ! સર્વથા સત્ય હૈ । ઇસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને
 સ્થાન પર બેઠ ગયે ॥ સૂ૦ ૬ ॥

॥ આઠવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે—(ઇંદ્રાણેણં મંતે ! કેવહયં
 કાલં વિરહિણ ઉવવાણં ?) હે મદન્ત ! ઇન્દ્રસ્થાન ઇન્દ્રના ઉત્પાતથી વિરહિત રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! જહળ્લેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં
 છમ્માસા ” હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રસ્થાન ઇન્દ્રના ઉત્પાતથી ઓછામાં ઓછું એક
 સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી વિરહિત રહે છે. “ સેવં
 મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” હવે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા
 ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે હે મદન્ત ! આપના દ્વારા પ્રતિપાદિત આ સમસ્ત
 વિષય સર્વથા સત્ય છે. હે મદન્ત ! આપની વાત યથાર્થ છે આ પ્રમાણે
 કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. સૂ. ૬

॥ આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૮ ॥

નવમોદેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતૈ—

૧૬ અષ્ટમશતકે નવમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

વન્ધવક્તવ્યતા, વિસ્ત્રસાવન્ધઃ, અનાદિવિસ્ત્રસાવન્ધઃ, ધર્માસ્તિકાય અનાદિ વિસ્ત્રસાદેશવન્ધઃ, અનાદિવિસ્ત્રસાવન્ધસ્ય કાલઃ, સાદિવિસ્ત્રસાવન્ધઃ, વન્ધનપ્રત્યયિકવન્ધઃ, ભાજનપ્રત્યયિકવન્ધઃ, પરિણામપ્રત્યયિકવન્ધઃ, પ્રયોગ-વન્ધઃ, આલાપનવન્ધઃ, આલીનવન્ધઃ, શ્લેષણાવન્ધઃ, ઉચ્ચયવન્ધઃ, સમુચ્ચય-વન્ધઃ, સંહનનવન્ધઃ, દેશસંહનનવન્ધઃ, સર્વસંહનનવન્ધઃ, શરીરવન્ધઃ, પૂર્વપ્રયોગ-પ્રત્યયિકવન્ધઃ, પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગ પ્રત્યયિકવન્ધઃ, શરીરપ્રયોગવન્ધઃ, ઔદારિકશરીર-પ્રયોગવન્ધઃ, એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ કસ્ય

આઠમે શતક કે નવવાં ઉદ્દેશક

અષ્ટમશતક કે હસ નૌવે ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈં ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપ સેં હસ પ્રકાર હૈં—બંધવિષયક વક્તવ્યતા, સાદિ વિસ્ત્રસા બંધ ઔર અનાદિ વિસ્ત્રસા બંધ કથન અનાદિ વિસ્ત્રસા બંધકે પ્રકારોં કા કથન ધર્માસ્તિકાય કે અનાદિ વિસ્ત્રસા દેશબંધ હોતા હૈં એસા કથન અનાદિ વિસ્ત્રસા બંધકે કાલ કા કથન સાદિ વિસ્ત્રસા બંધ કે પ્રકારોં કા કથન વન્ધનપ્રત્યયિક બંધ, ભાજનપ્રત્યયિક બંધ, પરિણામપ્રત્યયિક બંધ હન કે પ્રકારોં કા કથન પરિણામપ્રત્યયિક બંધ, પ્રયોગ બંધ, આલાપન બંધ, આલીનબંધ, શ્લેષણબંધ, ઉચ્ચયબંધ, સમુચ્ચયબંધ, સંહનનબંધ, દેશસંહ-નનબંધ, સર્વસંહનનબંધ, શરીરબંધ, પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકબંધ, પ્રત્યુત્પન્નપ્ર-યોગપ્રત્યયિકબંધ, શરીરપ્રયોગબંધ, ઔદારિક શરીરપ્રયોગબંધ, એકેન્દ્રિ-

આઠમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક પ્રારંભ

આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશકમા જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે—

બંધ વિષયક વક્તવ્યતા, સાદિ વિસ્ત્રસાબંધ અને અનાદિ વિસ્ત્રસાબંધનું કથન, અનાદિ વિસ્ત્રસાબંધના પ્રકારોનું પ્રતિપાદન ધર્માસ્તિકાયનો અનાદિ વિસ્ત્રસા દેશબંધ થાય છે એવું કથન. અનાદિ વિસ્ત્રસાબંધના કાળનું કથન, સાદિ વિસ્ત્રસા બંધના પ્રકારોનું કથન. બંધન પ્રત્યયિક બંધ, ભાજન પ્રત્યયિક બંધ અને પરિણામ પ્રત્યયિક બંધ, પ્રયોગ બંધ, આલાપન બંધ, આલીન બંધ, શ્લેષણા બંધ, ઉચ્ચય બંધ, સમુચ્ચય બંધ, સંહનન બંધ, દેશસંહ-નન બંધ, સર્વસંહનન બંધ, શરીર બંધ, પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિક બંધ, પ્રત્યુ-ત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધ, શરીર પ્રયોગ બંધ, ઔદારિક શરીર પ્રયોગ

કર્મણ ઉદયાત્ ભવતીતિ પ્રશ્નોત્તરમ્, એકેન્દ્રિયૌદારિકપ્રયોગબન્ધઃ, મનુષ્યૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, ઔદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધકાલઃ, એકેન્દ્રિયઃ, ^{૧૫} પૃથિવીકાયિકઃ, ઔદારિકશરીરબન્ધસ્યાન્તરકાલઃ, એકેન્દ્રિયઃ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયઃ, પञ्चेन्द्रियतिर्यग् ઔદારિકશરીરબન્ધસ્યાન્તરમ્, એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધસ્યાન્તરમ્, પૃથિવીકાયિકૌદારિકશરીરબન્ધસ્યાન્તરમ્, ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વબન્ધક-દેશબન્ધકાઽવન્ધકાનામ્ અલ્પબહુત્વવક્તવ્યતા, વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધો ભવતિ ? તદ્ભિન્નૈકેન્દ્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધઃ કસ્ય કર્મણઃ ઉદયાત્ ભવતીતિ પ્રશ્નો-

યૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધ ઇન સર્વ બંધોં કા કથન ઔદારિક શરીર પ્રયોગબન્ધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ એસા પ્રશ્ન ઔર હસકા ઉત્તર એકેન્દ્રિયૌદારિકપ્રયોગબન્ધ, પञ्चेन्द्रियૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધ મનુષ્યૌદારિક શરીરપ્રયોગબંધ, ઔદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધકાલ, એકેન્દ્રિય, પૃથિવીકાયિક, ઔદારિકશરીરબન્ધ કા અન્તરકાલે, એકેન્દ્રિય, પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય, પञ्चेन्द्रियतिर्यग् ઔદારિક શરીરબન્ધ કા અન્તર, એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગબન્ધ કા અન્તર, પૃથિવીકાયિકૌદારિક શરીરબન્ધકા અન્તર, ઇન સર્વકા કથન ઔદારિક શરીરકે સર્વબન્ધક, દેશબન્ધક ઔર અવન્ધકોં કે અલ્પ બહુત્વ કા કથન વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબન્ધ કે પ્રકાર કથન એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય શરીરપ્રયોગબંધ હોતા હૈ યા હસસે ભિન્ન એકેન્દ્રિયશરીરપ્રયો-

બંધ, એકેન્દ્રિયૌદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, આ બધા બંધોનું પ્રતિપાદન આ ઉદેશકમાં કર્યું છે. “ ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે, ” એવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર—

એકેન્દ્રિયૌદારિક પ્રયોગ બંધ, પञ્चेन्द्रियૌદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, મનુષ્યૌદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, ઔદારિક શરીર પ્રયોગબંધકાળ, એકેન્દ્રિય, પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય, પञ્चेन्द्रियतिर्यग् ઔદારિક શરીર બંધનું અંતર, એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધનું અંતર અને પૃથ્વીકાયિક ઔદારિક શરીર બંધનું અંતર, આ બધાનું કથન આ ઉદેશકમાં કરવામાં આવ્યું છે. ઔદારિક શરીરના સર્વબંધક, દેશબંધક અને અબંધકોના અલ્પ બહુત્વનું કથન. વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના પ્રકારોનું કથન. એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય શરીર પ્રયોગબંધ હોય છે કે તેનાથી ભિન્ન (જુદા

ત્તરમ્, વાયુકાયિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, નૈરયિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, તિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, દેશબન્ધઃ, સર્વબન્ધશ્ચ, વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ-
બન્ધકાલઃ, વાયુકાયિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધકાલઃ, રત્નપ્રમાનૈરયિકવૈક્રિય-
શરીરપ્રયોગબન્ધકાલઃ, વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધસ્યાન્તરમ્, વાયુકાયિકવૈક્રિયશરીર-
પ્રયોગબન્ધસ્યાન્તરમ્, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધસ્યાન્તરમ્, વાયુકા-
યિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધસ્યાન્તરમ્, રત્નપ્રમાનારકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધસ્યા-
ન્તરમ્, અસુરકુમારા નાગકુમારાઃ યાવત્ સહસ્રારદેવાઃ, આનતદેવવૈક્રિયશરીરપ્રયો-
ગબન્ધસ્યાન્તરમ્, ગ્રૈવેયકકલ્પાત્તીતાઃ, અનુત્તરૌપપાતિકાઃ, એતેપામન્તરકાલઃ ।
એતેપાં વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશબન્ધક - સર્વબન્ધકા-ડબન્ધકવિષયેડ્વલ્પબહુત્વવક્ત-
વ્યતા, આહારકશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, મનુષ્યવર્જિતાનામ્ આહારકશરીરપ્રયોગ-

ગબન્ધ હોતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન, વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કિસ કર્મ કે ઉદય
સે હોતા હૈ એસા પ્રશ્ન, ઓર હસકા ઉત્તર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય
શરીરપ્રયોગબન્ધ કે સંબંધ મેં પ્રશ્ન નૈરયિક વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબન્ધ,
તિર્યગ્યોનિક વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ, હનકે સંબંધ મેં પ્રશ્ન ઓર ઉત્તર
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધ દેશબન્ધ હૈ કિ સર્વબન્ધ હૈ હસ વિષય મેં પ્રશ્ન
ઓર ઉત્તર વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધ કે કાલ કા કથન વાયુકાયિક કે
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કે કાલ કા કથન રત્નપ્રમા નૈરયિક કે વૈક્રિય
શરીરપ્રયોગબંધ કા કાલ કથન વૈક્રિય-શરીરપ્રયોગબંધ કા અન્તર-વાયુ-
કાયિક વૈક્રિય શરીરપ્રયોગ બંધ કા અન્તર કથન તિર્યક્ષ્ણ પંચેન્દ્રિય
વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ કા અન્તર અસુરકુમાર, નાગકુમાર યાવત્ સહ-
સ્રાર દેવોં મે સર્વબન્ધ, દેશબન્ધ કે અન્તર કા કથન આનતદેવલોક કે

પ્રકારનો) એકેન્દ્રિય શરીર પ્રયોગબંધ હોય છે ? એવો પ્રશ્ન. અને તેનો
ઉત્તર. “ વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? ” એવો
પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર. વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધને વિષે
પ્રશ્ન. નૈરયિક વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ, અને તિર્યગ્યોનિક વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ
બંધ વિષયક પ્રશ્ન અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ દેશબંધ છે કે સર્વ-
બંધ છે, એવો પ્રશ્ન અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના કાળનું કથન,
વાયુકાયિકના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના કાળનું કથન રત્નપ્રમા નૈરયિકના
વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના કાળનું કથન, વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધના
અંતરનું કથન, વાયુકાયિક વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના અંતરનું કથન, તિર્યક્ષ્ણ
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના અંતરનું કથન, અસુરકુમાર, નાગ-
કુમાર, યાવત્ સહસ્રાર દેવોમાં સર્વબંધ અને દેશબંધના અંતરનું કથન,

बन्धो भवति न वेतिप्रश्नोत्तरम्, आहारकशरीरप्रयोगबन्धः कस्यः कर्मणः उदयात् भवतिप्रश्नः, देशबन्धः, सर्वबन्धश्च, आहारकशरीरप्रयोगबन्धस्य कालः अन्तरं च, देशबन्धक-सर्वबन्धका-बन्धकानामल्पबहुत्ववक्तव्यव्यता । तैजसशरीरप्रयोगबन्धः, एकेन्द्रियः, यावत् पर्याप्तसर्वार्थसिद्धः । तैजसशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उदयात् भवति ? देशबन्धः, सर्वबन्धश्च वर्तते न वा ! सर्वबन्धो नास्ति, तैजसशरीरप्रयोगबन्धकालः, तैजसशरीरप्रयोगबन्धस्यान्तरम्, कर्मणशरीरप्रयोगबन्धः, ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उदयाद् भवति ! इति प्रश्नः ? दर्शना-

देवों के वैक्रिय शरीरप्रयोगबंध का अन्तर कथन ग्रैवेयक कल्पातीत, अनुत्तरौपपातिक इनके अल्प बहुत्व की वक्तव्यता आहारक शरीरप्रयोग बंध के प्रकार के विषय में प्रश्न मनुष्यवर्जितों के आहारक शरीर प्रयोगबन्ध होता है या नहीं होता है ऐसा प्रश्न और इसका उत्तर आहारक शरीर प्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ऐसा प्रश्न-देशबन्ध, सर्वबन्ध, आहारक शरीर प्रयोगबन्ध का काल, अन्तर, देशबन्धक, सर्वबन्धक और अबन्धकों की अल्पबहुत्ववक्तव्यता तैजस शरीर प्रयोगबंध, एकेन्द्रिय यावत् पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध तैजस शरीर प्रयोगबंध किस कर्म के उदय से होता है ? देशबंध और सर्वबन्ध है या नहीं ? सर्वबन्ध नहीं है । तैजसशरीरप्रयोगबंध काल-तैजसशरीरप्रयोगबंध का अन्तर कर्मणप्रयोग बंध ज्ञानावरणीय कर्मणशरीर प्रयोगबंध किस कर्म के उदय से होता है ऐसा प्रश्न दर्शनावरणीय

आनत देवलोकांना देवाना वैक्रिय शरीर प्रयोगबंधना अंतरनुं कथन, ग्रैवेयक कल्पातीत अने अनुत्तरौपपातिकना अल्प-बहुत्वनी वक्तव्यता, आहारक शरीर प्रयोगबंधना प्रकार विषेना प्रश्न मनुष्य सिवायना ज्योने आहारक शरीरबंध थाय छे के नहीं, ज्यो प्रश्न अने तेना उत्तर. आहारक शरीर प्रयोगबंध कया कर्मना उदयथी थाय छे, ज्यो प्रश्न अने तेना उत्तर.

देशबन्ध, सर्वबन्ध, आहारक शरीर प्रयोगबंधना काण, अंतर, तथा देशबन्धक, सर्वबन्धक अने अबन्धकोनी अल्पबहुत्व वक्तव्यतानुं कथन. तैजस शरीर प्रयोगबन्ध एकेन्द्रियथी लघने पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध पर्यन्तना तैजस शरीर प्रयोगबंध कया कर्मना उदयथी थाय छे ? देशबन्ध अने सर्वबन्ध छे के नहीं ? सर्वबन्ध नथी. तैजस शरीर प्रयोगबन्ध काण अने तैजस शरीर प्रयोगबंधना अंतरनुं कथन. कर्मण प्रयोगबंध-ज्ञानावरणीय कर्मण शरीर प्रयोगबंध कया कर्मना उदयथी थाय छे ज्यो प्रश्न-दर्शनावरणीय कर्मण

વરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધઃ, સાતાવેદનીયમ્, અસાતાવેદનીયમ્, મોહનીયમ્, નારકાયુષ્કમ્, તિર્યગ્યોનિકાયુષ્કમ્, મનુષ્યાયુષ્કમ્, દેવાયુષ્કમ્, શુભનામ, અશુભનામ, ઉચ્ચગોત્રમ્, નીચગોત્રમ્, અન્તરાયઃ, જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણઃ દેશબંધઃ સર્વબંધો વા ? જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધસ્ય કાલઃ, જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધસ્યાન્તરમ્, દેશબંધકસ્યાડબંધકસ્યાલ્પબહુત્વમ્, આયુઃકર્મણો દેશબંધકસ્યાવંધકસ્ય ચાલ્પબહુત્વમ્, ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વબંધૈઃ સહ વૈક્રિયશરીરબંધસમ્બન્ધઃ, આહારકશરીરબંધસમ્બન્ધઃ, તૈજસશરીરસમ્બન્ધઃ, દેશબંધકઃ, અબંધકો વા ? કાર્મણશરીરસમ્બન્ધઃ, ઔદારિકશરીરસ્ય દેશબંધેન સહ વૈક્રિયશરીરસમ્બન્ધઃ, વૈક્રિયશરીરસર્વબંધૈઃ સહ ઔદારિકશરીરસમ્બન્ધઃ, દેશબંધૈ સહ

કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ, સાતાવેદનીય, અસાતાવેદનીય, મોહનીયનારકાયુષ, તિર્યગ્યોનિકાયુષ, મનુષ્યાયુષ, દેવાયુષ, શુભનામ, અશુભનામ, ઉચ્ચગોત્ર, નીચગોત્ર, અન્તરાય इनके प्रयोगबंध के संबंध में प्रश्न और उत्तर । ज्ञानावरणीय कर्म का देशबंध होता है या सर्वबंध होता है ? ऐसा प्रश्न और इसका उत्तर ज्ञानावरणीय कर्मणशरीरप्रयोग का बंध काल ज्ञानावरणीयकर्मणशरीर प्रयोगबंध का अन्तर देशबंधक का अबंधक का अल्पबहुत्व-आयुर्कर्म के देशबंधक का और अबंधक का अल्पबहुत्व औदारिक शरीर के सर्वबंधों के साथ वैक्रियशरीर बंध का संबंध आहारक शरीरबंध का सम्बन्ध तैजसशरीरसंबंध, देशबन्धक अथवा अबन्धक कर्मणशरीरसंबंध औदारिकशरीर के देशबन्ध के साथ वैक्रियशरीर संबंध वैक्रियशरीर के सर्वबंधों के साथ औदारिक शरीर

શરીર પ્રયોગબંધ, સાતાવેદનીય, અસાતાવેદનીય, મોહનીય, નારકાયુષ્, તિર્યગ્યોનિકાયુષ, મનુષ્યાયુષ, દેવાયુષ, શુભ નામ, અશુભ નામ, ઉચ્ચ ગોત્ર, નીચ ગોત્ર, અને અન્તરાયના પ્રયોગબંધ વિષયક પ્રશ્ન અને તેમના ઉત્તર.. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો દેશબંધ થાય છે કે સર્વબંધ થાય છે, એવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગને બંધકાળ-જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધનું અંતર, દેશબંધક અને સર્વબંધકનું અલ્પબહુત્વ આયુર્કર્મના દેશબંધક અને અબંધકનું અલ્પબહુત્વ. ઔદારિક શરીરના સર્વબંધોની સાથે વૈક્રિય શરીર બંધનો સંબંધ, આહારક શરીરબંધનો સંબંધ, તૈજસ શરીરબંધનો સંબંધ, દેશબંધક અથવા અબંધક કાર્મણ શરીર સંબંધ. ઔદારિક શરીરના દેશબંધની સાથે વૈક્રિય શરીર સંબંધ, વૈક્રિય શરીરના સર્વબંધોની સાથે ઔદારિક શરીરનો સંબંધ, દેશબંધોની સાથે ઔદારિક

ઔદારિકશરીરવન્ધસમ્બન્ધઃ, આહારકશરીરસર્વવન્ધૈઃ સહ ઔદારિકશરીરવન્ધ-
સમ્બન્ધઃ, આહારકશરીરદેશવન્ધૈઃ સહ ઔદારિકશરીરવન્ધસમ્બન્ધઃ, તૈજસશરીર-
દેશવન્ધકૈઃ સહ ઔદારિકશરીરસમ્બન્ધઃ, ઔદારિકશરીરં દેશવન્ધકમ્ સર્વવન્ધકં
વા ? વૈક્રિયશરીરં વન્ધકમ્ અવન્ધકં વા, કાર્મણશરીરં વન્ધકમ્ અવન્ધકં વા । દેશ-
વન્ધકમ્ અવન્ધકં વા ? કાર્મણશરીરસ્ય દેશવન્ધકૈઃ સહ ઔદારિકશરીરવન્ધકસ્ય
સમ્બન્ધઃ, શરીરસ્ય દેશવન્ધક સર્વવન્ધકાવન્ધકાલપવહુત્વવક્તવ્યતેતિ ।

અષ્ટમોદ્દેશકાન્તે સૂર્યચન્દ્રાદિજ્યોતિષ્કાણાં વક્તવ્યતા પ્રરૂપિતા, સા ચ
વૈસ્રસિકીરૂપા, અતો વૈસ્રસિકં પ્રાયોગિકં ચ વન્ધં પ્રતિપિપાદયિષન્ નવમોદ્દેશક-
મારભતે—‘કઙ્કિવિહે ણં મંતે !’ इत्यादि !

મૂલમ્—કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે ? ગોયમા ! ટુવિહે
વંધે પળ્લત્તે, તં જહા—પયોગવંધે ય વીસસાવંધે ય ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—કતિવિધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધો વન્ધઃ
પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા—પ્રયોગવન્ધશ્ચ, વિસ્રસાવન્ધશ્ચ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

કા સંબંધ દેશવન્ધોં કે સાથ ઔદારિક શરીરવંધ કા સંબંધ આહારક
શરીર કે સર્વવંધોં કે સાથ ઔદારિક શરીર વંધ કા સંબંધ આહારક
શરીર કે દેશવંધ કે સાથ ઔદારિક શરીરવંધ કા સંબંધ તૈજસશરીર
કે દેશવંધક કે સાથ ઔદારિક શરીર કા સંબંધ ઔદારિક શરીર
દેશવંધક હૈ યા સર્વવંધક હૈ ? વૈક્રિયશરીર વંધક હૈ અથવા અવંધક
હૈ—કર્મણશરીર વંધક હૈ યા અવંધક હૈ ? દેશવંધક હૈ અથવા અવંધક
હૈ ? કાર્મણશરીરકે દેશવંધકોંકે સાથ ઔદારિક શરીર વંધકા સંબંધ
શરીરકે દેશવંધક, સર્વવંધક ઓર અવંધક इनके अल्पवहुत्वका कथन ।

‘કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે ?’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે) હે ભદન્ત ! વંધ કિતને

શરીર બન્ધનો સંબંધ, આહારક શરીરના સર્વબન્ધોની સાથે ઔદારિક શરીર
બંધનો સંબંધ, તૈજસ શરીરના દેશબન્ધકની સાથે ઔદારિક શરીરનો સંબંધ
ઔદારિક શરીર દેશબંધક છે કે સર્વબન્ધક છે ? વૈક્રિય શરીરબન્ધક છે કે
અબંધક છે ? કાર્મણ શરીરબંધક છે કે અબંધક છે ? દેશબંધક છે કે
અબંધક છે ? કાર્મણ શરીરના દેશબંધકોની સાથે ઔદારિક શરીર બંધનો
સંબંધ, શરીરના દેશબંધક, સર્વબન્ધક અને અબંધકના અલ્પબહુત્વનું કથન.

(કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે ?) इत्यादि—

સૂત્રાર્થ—(કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત ! બંધ કેટલા

ટીકા—‘કહિહે જં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કતિવિધઃ
 સ્વલુ વન્ધઃ પુદ્ગલાદિવિષયઃ સમ્બન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! દુવિહે વંધે
 પળ્લત્તે, તં જહા—પયોગવંધે ય, વીસસાવંધે ય ’ હે ગૌતમ ! દ્વિવિધવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,
 તથા—પયોગવન્ધશ્ચ, વિસસાવન્ધશ્ચ, તત્ર જીવપયોગકૃતઃ પ્રયોગવન્ધઃ, સ્વભાવ-
 સમ્પન્નો વિસસાવન્ધોઽવસેયઃ—इत्याशयः ॥ सू. १ ॥

પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહે વંધે પળ્લત્તે—તં
 જહા—પયોગવંધે ય, વીસસા વંધે ય) વંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ।

જૈસે—એક પ્રયોગવંધ, દૂસરા વિસસા વંધ—

ટીકર્થ—આઠવે ઉદ્દેશક કે અન્ત મેં સૂર્ય ચન્દ્ર આદિ જ્યોતિષ્કદેવોં
 કી વક્તવ્યતા પ્રરૂપિત હુઈ હૈં । યહ વક્તવ્યતા વૈશ્વસિકી રૂપ હોતી હૈ ।
 હસલિયે વૈશ્વસિક ઔર પ્રયોગવંધ કો પ્રતિપાદન કરને કી હ્ચ્છા સે
 સૂત્રકાર ને હસ નૌથે ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ કિયા હૈ । હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન
 સે એસા પૂછા હૈ—(કહિહે જં મંતે ! વંધે પળ્લત્તે) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલા-
 દિવિષયક સમ્બન્ધરૂપ વન્ધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસ કે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહે વંધે પળ્લત્તે)
 પુદ્ગલાદિવિષયક સમ્બન્ધરૂપ વંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—(તં જહા)
 જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(પયોગવંધે ય, વીસસાવંધે ય) એક પ્રયોગવન્ધ,
 ઔર દૂસરા વિસસાવન્ધ જીવકે પ્રયોગસે જો વંધ હોતા હૈ—વહ પ્રયોગ
 વન્ધ હૈ, ઔર જો વન્ધ સ્વભાવ સે હોતા હૈ વહ વિસસાવંધ હૈ ॥સૂ. ૧॥

પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે વંધે પળ્લત્તે—ત જહા—પયોગવંધેય વીસ-
 સાવંધેય) હે ગૌતમ ! બધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે—(૧) પ્રયોગ
 બંધ અને (૨) વિસસાબંધ

ટીકર્થ—આઠમા ઉદ્દેશકને અન્તે સૂર્ય, ચન્દ્ર આદિ જ્યોતિષ્ક દેવોની
 વક્તવ્યતાની પ્રશ્નપણા કરવામાં આવી છે તે વક્તવ્યતા વૈશ્વસિકી હોય છે તેથી
 વૈશ્વસિક અને પ્રયોગબંધનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી સૂત્રકારે આ નવમાં
 ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ કર્યો છે. ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર
 પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે કે “ કહિ વિહેજ મંતે ! વંધે પળ્લત્તે ? ” હે ભદન્ત !
 પુદ્ગલાદિ વિષયક સંબંધરૂપ બંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહે વંધે પળ્લત્તે)
 પુદ્ગલાદિ વિષયક સંબંધરૂપ બંધ બે પ્રકારના કહ્યા છે. “ ત જહા ” બે
 પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે—(પયોગવંધે ય, વીસસાવંધે ય) (૧) પ્રયોગબંધ અને
 (૨) વિસસાબંધ બધના પ્રયોગથી બે બંધ થાય છે, તે બંધને પ્રયોગ બંધ
 કહે છે. અને બે બંધ સ્વાભાવથી થાય છે, તે બંધને વિસસાબંધ કહે છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

विस्रसावन्धवक्तव्यता ।

यथासंख्यन्यायाश्रयणेन प्रथमं प्राप्तमपि प्रयोगवन्धं परित्यज्य सूचीकटाहन्यायं यथाऽऽवन्तिन्यायं वा आश्रित्य पश्चात्पठितमपि विस्रसावन्धं प्ररूपयितुं प्रस्तौति—‘वीससा वंधे णं भंते । इत्यादि ।

मूलम्—वीससावंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा !
 दुविहे पणत्ते, तं जहा—साइए वीससावंधे, अणाइए वीससा-
 वंधे य । अणाइए वीससावंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा !
 तिविहे पणत्ते, तं जहा—धम्मत्थिकाय अन्नमन्नअणाइय-
 वीससावंधे, अधम्मत्थिकाय— अन्नमन्नअणाइयवीससावंधे,
 आगासत्थिकाय अन्नमन्नअणाइयवीससावंधे । धम्मत्थिकाय-
 अन्नमन्नअणाइयवीससावंधे णं भंते ! किं देसवंधे, सव्व-
 वंधे ? गोयमा ! देसवंधे, नो सव्ववंधे, एवं खेव अधम्मत्थि-
 काय अन्नमन्नअणाइयवीससावंधे वि, एवमागासत्थिकाय-
 अन्नमन्नअणाइयवीससावंधे वि । धम्मत्थिकाय अन्नमन्न-
 अणाइय-वीससावंधे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?
 गोयमा ! सव्वद्धम्, एवं अधम्मत्थिकाए, एवं आगासत्थिकाए।
 साइयवीससावंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा !
 तिविहे पणत्ते, तं जहा—बंधणपच्चइए, भायणपच्चइए,
 परिणामपच्चइए । से किं तं बंधणपच्चइए ? ’ बंधण-
 पच्चइए जणं परमाणुपुग्गलाणं दुपएसियाणं, तियपएसियाणं,
 जाव दसपएसियाणं, संखेज्जपएसियाणं, असंखेज्जपएसियाणं,
 अणंनपएसियाणं खंधाणं, वेसायनिद्धयाए, वेसायलुक्ख-
 याए, वेसायनिद्धलुक्खयाए बंधणपच्चए णं वंधे, सनुप्पज्जइ

જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, સે તં બંધણ-
પચ્ચહ્ણ, સે કિં તં ભાયણપચ્ચહ્ણ ? ભાજણપચ્ચહ્ણ જણં જુન્ન-
સુરા જુન્નગુલ જુન્નતંદુલાણં ભાયણપચ્ચહ્ણ ણં બંધે સમુપ્પજ્જહ્ણ,
જહ્ણેણં અંતોસુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં, સે તં ભાયણ-
પચ્ચહ્ણ । સે કિં તં પરિણામપચ્ચહ્ણ ? પરિણામપચ્ચહ્ણ જણં
અભાણં, અભરુક્કલાણં જહા તદ્વપસે જાવ અમોહાણં પરિ-
ણામપચ્ચહ્ણ ણં બંધે સમુપ્પજ્જહ્ણ, જહ્ણેણં એકં સમયં,
ઉક્કોસેણ છમ્માસા, સે તં પરિણામપચ્ચહ્ણ, સે તં સાહ્ય-
વીસસાવંધે, સે તં વીસસાવંધે ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છાયા—વિશ્વસાવન્ધઃ खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सादिको विश्वसावन्धः, अनादिको विश्वसावन्धश्च । अनादिको विश्व-
सावन्धः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिविध प्रज्ञप्तः तद्यथा—धर्मा-

વિશ્વસાવન્ધવક્તવ્યતા

‘વીસસાવંધે ણં ભંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(વીસસાવંધે ણં ભંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત વિશ્વ-
સાવંધ ક્રિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહે પણ્ણ-
ત્તે) વિશ્વસાવન્ધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર
સે હૈ (સાહ્યવીસસાવંધે, અણાહ્ય વીસસાવંધે ય) એક સાદિ વિશ્વસા
વંધ ઔર દૂસરા અનાદિ વિશ્વસાવંધ (અણાહ્ય વીસસાવંધે ણં ભંતે !
કહ્વિહે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત ! અનાદિવિશ્વસાવંધ ક્રિતને પ્રકાર કા કહા
ગયા હૈ ? (ગોયમા ! તિવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અનાદિ વિશ્વસાવંધ

વિશ્વસાવંધની વક્તવ્યતા—

“ વીસસા વંધે ણં ભંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ? ” ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(વીસસા વંધે ણં ભંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?) હે ભદન્ત !
વિશ્વસાવંધના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે—તં જહા) હે
ગૌતમ ! વિશ્વસાવંધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે—(સાહ્ય વીસસા વંધે,
અણાહ્ય, વીસસા વંધે ય) (૧) સાદિ વિશ્વસા વંધ અને (૨) અનાદિ વિશ્વસા
વંધ. (અણાહ્ય વીસસા વંધે ણં ભંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?) હે ભદન્ત ! અનાદિ
વિશ્વસા વંધના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા ! તિવિહે પણ્ણત્તે—તં જહા)

स्तिकायान्योन्यानादिकविस्रसावन्धः, अधर्मास्तिकायान्योन्यानादिकविस्रसावन्धः,
आकाशास्तिकायान्योन्यानादिकविस्रसावन्धः, धर्मास्तिकायान्योन्यानादिक-
विस्रसावन्धः खलु भदन्त ! किं देशवन्धः सर्ववन्धः ? गौतम ! देशवन्धः, न सर्व-
वन्धः, एव मेव अधर्मास्तिकायान्योन्यानादिकविस्रसावन्धोऽपि, एवम् आकाशास्तिका-
यान्योन्यानादिकविस्रसावन्धोऽपि । धर्मास्तिकायान्योन्यानादिकविस्रसावन्धः

तीन प्रकार का कहा गया है । (तं जहा) जो इस प्रकार से है (धम्म-
त्थिकायअन्नमन्नअणाइयवीससावंधे, अधम्मत्थिकाय अन्नमन्न अणा-
इय वीससावंधे, आगासत्थिकाय अन्नमन्न अणाइयवीससावंधे)
धर्मास्तिकाय का अन्योन्य अनादि विस्रसावंध, अधर्मास्तिकाय का-
अन्योन्य अनादि विस्रसावंध, एवं आकाशास्तिकाय अन्योन्य अनादि
विस्रसावंध (धम्मत्थिकाय अन्नमन्न अणाइय वीससावंधे ण भंते ! किं
देसवंधे, सव्ववंधे) हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय का अन्योन्य अनादि विस्र-
सावंध देशवंधरूप है या सर्ववंधरूप है ? (गोयमा ! देसवंधे, नो सव्व-
वंधे) हे गौतम ! धर्मास्तिकाय का अन्योन्य अनादि विस्रसावंध देशवंध
रूप है, सर्ववंधरूप नहीं है । (एवं चेव अधम्मत्थिकाय अन्नमन्न अणाइय
वीससावंधे वि एवमागासत्थिकाय अन्नमन्न अणाइय वीससावंधे वि)
इसी तरह से अधर्मास्तिकाय का अन्योन्य अनादि विस्रसावंध भी
जानना चाहिये और आकाशास्तिकाय का अन्योन्य अनादि विस्रसावंध

हे गौतम ! अनादि विस्रसावंधता नीचे प्रमाणों द्वारा प्रकार कही
छे—(धम्मत्थिकायअन्नमन्नअणाइयवीससावंधे, अधम्मत्थिकायअन्नमन्नअणा-
इय वीससावंधे, आगासत्थिकाय अन्नमन्न अणाइयवीससावंधे) (१) धर्मा-
स्तिकायनो अन्योन्य अनादि विस्रसावंध, (२) अधर्मास्तिकायनो अन्योन्य
अनादि विस्रसावंध अने (३) आकाशास्तिकायनो अन्योन्य अनादि विस्रसावंध,
(धम्मत्थिकाय अन्नमन्न अणाइयवीससावंधे ण भंते ! किं देसवंधे सव्ववंधे ?)
हे भदन्त ! धर्मास्तिकायनो अन्योन्य अनादि विस्रसावंध देशवंध रूप छे के
सर्ववंध रूप छे ? (गोयमा ! देसवंधे, नो सव्ववंधे) हे गौतम ! धर्मास्ति-
कायनो अन्योन्य अनादि विस्रसावंध देशवंध रूप छे, सर्ववंध रूप नहीं.
(एवं चेव अधम्मत्थिकाय अन्नमन्न अणाइय वीससावंधे वि, एवमागासत्थिकाय-
अन्नमन्नअणाइय वीससावंधे वि) ओ४ प्रमाणों अधर्मास्तिकायनो अन्योन्य
अनादि विस्रसावंध विषे पणु समञ्जुं, आकाशास्तिकायनो अन्योन्य अनादि
विस्रसावंध विषे पणु ओ४ प्रमाणों समञ्जुं. (धम्मत्थिकायअन्नमन्नअणा-

ખલુ ભદન્ત ! કાલતઃ કિયચ્ચિરં મયતિ?, ગૌતમ ! સર્વાદામ્ । એવમ્ અધર્માસ્તિકાયઃ, એવમ્ આકાશાસ્તિકાયઃ, સાદિકવિશ્વસાવન્ધઃ, ખલુ ભદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-વન્ધપ્રત્યયિકં, ભાજનપ્રત્યયિકં, પરિણામપ્રત્યયિકમ્ । તત્ કિં તત્ વન્ધનપ્રત્યયિકમ્, વન્ધનપ્રત્યયિકં, યત્ ખલુ પરમાણુપુદ્ગલાનાં દ્વિપ્રદેશિકાનાં ત્રિપ્રદેશિકાનાં, યાત્ દશપ્રદેશિ-

મી । (ધર્મસ્થિકાયઅન્નમન્નઅણાહ્યવીસસાવન્ધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયકા અન્યોન્ય અનાદિ વિશ્વસાવન્ધ કાલ કી અપેક્ષા સે કવતક રહતા હૈ ? (ગોયમા ! સવ્વદ્ધં) હે ગૌતમ ! યહ વન્ધ કાલ કી અપેક્ષા સે સર્વકાલ રહતા હૈ । (એવં અધર્મસ્થિકાએ, એવં આગાસથિકાએ) ઇસી તરહ સે અધર્માસ્તિકાય ઔર આકાશાસ્તિ કા અન્યોન્ય અનાદિ વિશ્વસાવન્ધ જાનના ચાહિયે । (સાહ્યવીસસા વન્ધે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લસે ?) હે ભદન્ત ! સાદિ વિશ્વસાવન્ધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિવિહે પળ્લસે) સાદિ વિશ્વસાવન્ધ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો ઇસ પ્રકારસે હૈ—(વંધણપચ્ચઈએ, ભાયણપચ્ચઈએ, પરિણામપચ્ચઈએ) વંધનપ્રત્યયિક, ભાજનપ્રત્યયિક, પરિણામપ્રત્યયિક (સે કિં તં વંધણપચ્ચઈએ) હે ભદન્ત ! વહ વન્ધનપ્રત્યયિક સાદિવન્ધ વ્યા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વંધણપચ્ચઈએ જન્નં પરમાણુપોગ્ગલા દુપ્પસિયા

ઇય વીસસા વન્ધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયનેા અન્યોન્ય અનાદિ વિશ્વસાવન્ધ કાળની અપેક્ષાએ કેટલા સમય સુધી રહે છે ? (ગોયમા ! સવ્વદ્ધં) હે ગૌતમ ! તે અંધકાળની અપેક્ષાએ સર્વકાળ રહે છે. (એવં અધર્મસ્થિકાએ એવં આગાસથિકાએ) એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને અને આકાશાસ્તિકાયના અન્યોન્ય અનાદિ અંધના કાળના વિષયમાં પણ સમજવું. (સાહ્યવિસસાવન્ધે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લસે ?) હે ભદન્ત ! સાદિ વિશ્વસાવન્ધ કેટલા પ્રકારનેા કહ્યો છે ?

(ગોયમા ! તિવિહે પળ્લસે—તંજહા) હે ગૌતમ ! સાદિ વિશ્વસાવન્ધના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે—(વંધણ પચ્ચઈએ, ભાયણપચ્ચઈએ, પરિણામ પચ્ચઈએ) (૧) અંધન પ્રત્યયિક, (૨) ભાજન પ્રત્યયિક અને (૩) પરિણામ પ્રત્યયિક. (સે કિં તં વંધણપચ્ચઈએ) હે ભદન્ત ! અંધનપ્રત્યયિક સાદિ અંધનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વંધણ પચ્ચઈએ જન્નં પરમાણુ પોગ્ગલા દુપ્પસિયા તિપ્પસિયા જાવ દસપ્પસિયા સંલેક્ખપ્પસિયા અસંલે-

કાનાં, સંસ્થાનપ્રદેશિકાનામ્ અસંસ્થાતપ્રદેશિકાનામ્ અનન્તપ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનાં વિમાત્રસ્તિગ્ધતયા, વિમાત્રસ્તિગ્ધતયા વિમાત્રસ્તિગ્ધસ્તિગ્ધતયા વન્ધનપ્રત્યયિકેન સ્વલુ વન્ધઃ સમુત્પદ્યતે જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કર્ષેણ અસંસ્થેયં કાલમ્, તદેતત્ વન્ધનપ્રત્યયિકમ્, અથ કિં તત્ ભાજનપ્રત્યયિકમ્ ? ભાજનપ્રત્યયિકં ચત્ સ્વલુ જીર્ણસુરા જીર્ણગુડ-જીર્ણતંદુલાનાં ભાજનપ્રત્યયિકેન વન્ધઃ સ્વલુ સમુત્પદ્યતે જઘન્યેન

તિપણસિયા જાવ દસપણસિયા સંસ્થેજ્જપણસિયા અસંસ્થેજ્જપણસિયા અણં-
તપણસિયાણં સંધાણં વેમાયા નિદ્ધયાણ, વેમાયલુક્કયાણ, વેમાયનિદ્ધલુ-
ક્કયાણ વંધણપચ્ચદ્દણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) પરમાણુ દ્વિપ્રદેશિક, ત્રિપ્રદેશિક,
ચાવત્ દશપ્રદેશિક, સંસ્થાતપ્રદેશિક, અસંસ્થાતપ્રદેશિક ઔર અન-
ન્તપ્રદેશિક પરમાણુ પુદ્ગલોં સ્કન્ધોં કા વિષમ સ્તિગ્ધતા કે દ્વારા, વિષ-
મસ્તિગ્ધતાકે દ્વારા, એવં સ્તિગ્ધતાસ્તિગ્ધતાકે દ્વારા વંધનપ્રત્યયિક વંધ હોતા
હે (જઘ્નેણં એકં સમયં ઉત્કોસેણં અસંસ્થેજ્જં કાલં-સે તં વંધણપચ્ચદ્દ) યહ વંધનપ્રત્યયિક વંધ જઘન્ય સે એક સમય તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે
અસંસ્થાત કાલતક રહતા હે। ઇસ તરહ સે યહ વન્ધનપ્રત્યયિક વંધ
હે। (સે કિં તં ભાયણપચ્ચદ્દ) હે ભદન્ત ! યહ ભાજનપ્રત્યયિકવંધ કયા
હે ? (ભાયણપચ્ચદ્દ જણં જુત્ત સુરા જુત્ત ગુલજુત્ત તંદુલાણં ભાયણપચ્ચ-
દ્દણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) એક ભાજન મેં રહી હુઈ પુરાની મદિરા કા પુરાને
ગુડ કા ઔર પુરાને ચાવલોં કા જો એક પિંડ બન જાતા હે વહ ભાજન

જ્જપણસિયા અણંતપણસિયાણં સંધાણં વેમાયા નિદ્ધયાણ વેમાયલુક્કયાણ વેમાય-
નિદ્ધલુક્કયાણ વંધણપચ્ચદ્દણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) દ્વિપ્રદેશિક, ત્રિપ્રદેશિક, દશ
પ્રદેશિક પર્વન્તના, સંસ્થાત પ્રદેશિક, અસંસ્થાત પ્રદેશિક અને અનન્ત પ્રદેશિક
પરમાણુ પુદ્ગલ સ્કન્ધાની વિષમ સ્તિગ્ધતા દ્વારા, વિષમ સ્તિગ્ધતા દ્વારા અને
વિષમ સ્તિગ્ધતા સ્તિગ્ધતા દ્વારા વંધન પ્રત્યયિક વંધ થાય છે (જઘ્નેણં એક
સમયં, ઉત્કોસેણં અસંસ્થેજ્જં કાલં-સે તં વંધણપચ્ચદ્દ) તે વંધન પ્રત્યયિક
વંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે અસંસ્થાત કાળ
સુધી રહે છે. વંધન પ્રત્યયિક વંધનું આવું સ્વરૂપ છે.

(સે કિં તં ભાયણપચ્ચદ્દ) હે ભદન્ત ! ભાજન પ્રત્યયિકવંધનું કેવું સ્વરૂપ
હોય છે ? (ભાયણપચ્ચદ્દ જણં જુત્ત સુરા જુત્ત ગુલજુત્ત તંદુલાણં ભાયણપચ્ચદ્દણં
વંધે સમુપ્પજ્જહ) એક પાત્રમાં રાખી મૂકેલા જુની મદિરાનો જુના ગોળનો
અને જુના ચોખાનો જે એક પિંડ બની જાય છે, તેનું નામ ભાજન પ્રત્યયિક

અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેય કાલમ્, તદેતત્ ભાજનપ્રત્યયિકમ્, અથ કિં તત્ પરિણામપ્રત્યયિકમ્ ? પરિણામપ્રત્યયિકં યત્ સ્વલુ અગ્રાણામ્ અભ્રવૃક્ષાણામ્ યથા તૃતીયશતકે યાવત્ અમોહાનાં પરિણામપ્રત્યયિકઃ સ્વલુ વન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કર્ષેણ પદ્માસાઃ, તદેતત્ પરિણામપ્રત્યયિકમ્, સ એપઃ સાદિક-વિસ્તસાવન્ધઃ, સ એપ વિસ્તસાવન્ધઃ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

પ્રત્યયિક વન્ધ હૈ । (જહન્નેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં) યહ વન્ધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત કાલતક રહના હૈ । (સે ત્તં ભાચણપચ્ચહૈ) હસ તરહસે યહ ભાજનપ્રત્યયિક વન્ધ હૈ । (સે કિં તં પરિણામપચ્ચહૈ) હે ભદન્ત ! વહ પરિણામ પ્રત્યયિક વન્ધ કયા હૈ ? (પરિણામપચ્ચહૈ જન્નં અવમાણં અવમરુક્ષાણં જહા તત્તિયસપ જાવ અમોહાણં પરિણામપચ્ચહૈણં વધે સમુપ્પજ્જહ-જહણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા-સે ત્તં પરિણામપચ્ચહૈ-સે ત્તં સાહ્ય વીસસા વધે -સે ત્તં વીસસા વધે) મેઘોં કા, અભ્રવૃક્ષો-વૃક્ષાકાર મેઘોં કા, જૈસા તૃતીયશતક મેં કહા ગયા હૈ યાવત્ અમોઘોં કા પરિણામપ્રત્યયિક વન્ધ ઉત્પન્ન હોના હૈ । યહ વન્ધ જઘન્ય સે એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે છહ માસતક રહતા હૈ । હસ તરહ સે યહ પરિણામપ્રત્યયિક વધ કહા ગયા હૈ । હસ મેદ કથન સે સાદિવિસ્તસા વન્ધ ઓર વિસ્તસાવધ કથિત હો જાના હૈ ।

બંધ છે (જહણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં) આ બંધ ઓછામાં ઓછો એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે (સે તં ભાચણપચ્ચહૈ) ભાજન પ્રત્યયિક બંધનુ એ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે. (સે કિં તં પરિણામપચ્ચહૈ) હે ભદન્ત ! પરિણામ પ્રત્યયિક બંધનું કેવું સ્વરૂપ છે ? (પરિણામપચ્ચહૈ જન્નં અવમાણં અવમરુક્ષાણં જહા તત્તિયસપ જાવ અમોહાણં પરિણામપચ્ચહૈણં વધે સમુપ્પજ્જહ-જહણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા-સે તં પરિણામ પચ્ચહૈ-સે તં સાહ્ય વીસસા વધે-સે તં વીસસા વધે) મેઘોનો, અભ્રવૃક્ષોનો (વૃક્ષાકારે દેખાતાં મેઘોનો), ત્રીજા શતકમાં કદા પ્રમાણે યાવત્ અમોઘોનો પરિણામ પ્રત્યયિક બંધ ઉત્પન્ન થાય છે. આ બંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી રહે છે. પરિણામ પ્રત્યયિક બંધનું સ્વરૂપ આ પ્રકારનું છે આ પ્રમાણે ભેદોનું કથન કરવાથી સાદિ વિસ્તસાબંધ અને વિસ્તસાવંધનું કથન થઈ ગયું છે.

ટીકા—‘વીસસાવંધેણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! વિસસાવન્ધઃ વિસસયા સ્વભાવેન સમ્પન્નો વન્ધઃ વિસસાવન્ધઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! દુવિહે પળ્લત્તે ’ હે ગૌતમ ! વિસસાવન્ધો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘ તં જહા-સાહ્યવિસસાવન્ધે, અણાહ્યવિસસાવન્ધે ય ’ તથથા-સાદિકઃ વિસસાવન્ધઃ, અનાદિકઃ વિસસાવન્ધશ્ચ, તત્ર આદિના સહિતઃ સાદિકો વિસસાવન્ધો વ્યપદિશ્યતે, આદિના રહિતોઽનાદિકો વિસસાવન્ધ ઉચ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

ટીકાર્થ—યથાસંખ્યન્યાય કો આશ્રય કરકે સૂત્રકાર કો પ્રથમપ્રાપ્ત પ્રયોગબંધ કા કથન કરના ચાહિયે થા-પર એસા ન કરકે જો સૂત્રકાર ને પશ્ચાત્ પઠિત મી વિસસા વંધ કા કથન કિયા હૈ વહ સૂત્રીકટાહન્યાય કો આશ્રિત કરકે કિયા હૈ । ઇસમ્ને ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ- (વીસસા વંધે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! વિસસાવંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? જો વન્ધ સ્વભાવ સે હોતા હૈ-વહ વિસસાવંધ હૈ । ઇસકે ઉત્તર મ્ને પ્રભુ કહતે હૈ-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! (દુવિહે પળ્લત્તે) વિસસાવંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ-(સાહ્યવિસસાવંધે, અણાહ્યવિસસાવંધે ય) એક સાદિક વિસસાવંધ ઓર દૂસરા અનાદિક વિસસાવંધ જો સ્વાભાવિક વંધ વિસસાવંધ આદિસહિત હોતા હૈ-વહ સાદિકવિસસાવંધ હૈ । પ્રારંભરહિત જો વંધ હૈ-વહ અનાદિકવિસસા વંધ હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી

ટીકાર્થ—યથાસંખ્યન્યાયનો આશ્રય લઈને સૂત્રકારે પહેલાં પ્રયોગબંધનું નિરૂપણ કરવું જોઈતું હતું-પણ એવું ન કરતાં સૂત્રકારે જે વિસસાવંધનું નિરૂપણ કર્યું છે તે સૂત્રીકટાહ ન્યાયને આશ્રિત કરીને કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—

(વીસસાવંધેણં મંતે ! કઙ્કિ વિહે પળ્લત્તે ?) હે મદન્ત ! વિસસા વંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? (જે વંધ સ્વભાવથી થાય છે, તે વંધને વિસસા વંધ કહે છે)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (દુવિહે પળ્લત્તે) વિસસા વંધના બે પ્રકાર કહ્યા છે. “ તજહા ” તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- (સાહ્ય વિસસાવંધે, અણાહ્યવિસસા વંધે ય) (૧) સાદિક વિસસા વંધ અને (૨) અનાદિક વિસસા વંધ જે સ્વાભાવિક વંધ (વિસસા વંધ) આદિ સહિત હોય છે, તેને સાદિક વિસસા વંધ કહે છે પ્રારંભ રહિત જે વંધ છે તેને અનાદિક વિસસા વંધ કહે છે.

‘અણાદ્યવીસસાવધે જં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે ?’ હે ભદન્ત ! અનાદિકવિશ્વસાવન્ધઃ
 સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! તિવિહે પળ્લત્તે ’ હે ગૌતમ ! અના-
 દિકવિશ્વસાવન્ધસ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘ત જહા—ધમ્મત્થિકાયઅન્નમન્નઅણાદ્ય-
 વીસસાવધે,’ તથા—ધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિશ્વસાવન્ધઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્ય
 અન્યોન્યં પ્રદેશાનાં પરસ્પરેણ યઃ અનાદિકો વિશ્વસાવન્ધઃ સ ધર્માસ્તિકાયાન્યો-
 ન્યાનાદિકવિશ્વસાવન્ધઃ, ‘અધમ્મત્થિકાય અન્નમન્નઅણાદ્યવીસસાવધે’ અધર્મા-

પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં (અણાદ્ય વીસસાવધે જં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે)
 હે ભદન્ત ! જો અનાદિકવિશ્વસાવધ હોતા હૈં વહ કિતને પ્રકાર કા કહા
 ગયા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તિવિહે
 પળ્લત્તે) અનાદિકવિશ્વસાવધ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં । (તં જહા)
 જો હસ પ્રકાર સે હૈં—(ધમ્મત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીય વીસસાવધે)
 ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાદિક વિશ્વસાવધ—ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં કા
 જો પરસ્પર મેં અનાદિકાલ સે સ્વાભાવિક વધ હો રહા હૈં—વહ ધર્માસ્તિ-
 કાય અન્યોન્યાદિકવિશ્વસાવધ હૈં । વહ તો પ્રકટ હી ક્રિયા જા ચુકા
 હૈં કિ જો વધ સ્વાભાવિક જીવ કે પ્રયોગ વિના હોતા હૈં વહ સ્વાભા-
 વિક વધ—વિશ્વસાવધ હૈં । ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં કા જો વધ પરસ્પર
 મેં ચલા આ રહા હૈં વહ જીવ પ્રયોગકૃત નહીં હૈં—વહ તો અનાદિકાલ
 સે હી એસા હુઆ હૈં—અનઃ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં કે હસ પ્રકાર કે
 પરસ્પર વધ કો અનાદિ કાલસે સ્વાભાવિક હોને કે કારણ ધર્માસ્તિ-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(અણાદ્ય વીસસાવધે જં મંતે ! કહિવિહે
 પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત ! જે અનાદિ વિશ્વસાવધ છે, તેના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (તિવિહે પળ્લત્તે)
 અનાદિ વિશ્વસાવધ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. ‘ત જહા’ જે પ્રકારો નીચે
 પ્રમાણે છે—(ધમ્મત્થિકાયઅન્નમન્નઅણાદીયવીસસાવધે) ધર્માસ્તિકાય અન્યો-
 ન્યાનાદિક વિશ્વસાવધ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોનો જે પરસ્પરમાં અનાદિ
 કાળથી સ્વાભાવિક બધ થઈ રહ્યો હોય છે, તેને ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક
 વિશ્વસાવધ કહે છે. જો વાત તો પહેલાં પ્રકટ કરવામાં આવી ચુકી છે કે
 જે બધ જીવના પ્રયોગ વિના સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે, તે સ્વાભાવિક
 બધને વિશ્વસાવધ કહે છે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોનો જે બધ પરસ્પરમાં
 આવે છે તે જીવ પ્રયોગકૃત હોતો નથી, તે તો અનાદિ કાળથી જ
 એવું બનેલું છે તેથી ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોના આ પ્રકારના પરસ્પર બધને
 અનાદિ કાળથી સ્વાભાવિક હોવાને કારણે “ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્ય અનાદિક

સ્તિકાયસ્ય અન્યોન્યં પ્રદેશાનાં પરસ્પરેણ યોડનાદિકો વિસ્ત્રસાવન્ધઃ સોડધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્ત્રસાવન્ધઃ, 'આગાસત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીયવીસસાવંધે' આકાશાસ્તિકાયસ્ય અન્યોન્યં પ્રદેશાનાં પરસ્પરેણ યઃ અનાદિકો વિસ્ત્રમાવન્ધઃ સ આકાશાસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્ત્રમાવન્ધઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—' ધમ્મત્થિકાય-અન્નમન્નઅણાદ્યવીસસાવંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ? ' હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્ત્રમાવન્ધઃ સ્વલ્લુ કિં દેશવન્ધો ભવતિ ? દેશાપેક્ષયા વન્ધો દેશવન્ધઃ, યથા કટે સર્જૂરપત્રાદીનાં સંયોજનમ્ ? કિમ્વા સર્વવન્ધો ભવતિ ? સર્વા-

કાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્ત્રમાવધ કહા ગયા હૈ । (અધમ્મત્થિકાય અન્નમન્નઅણાદીયવીસસાવંધે) દૂસરા ૨ અધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિકવિસ્ત્રમાવંધ ઓર તીસરા(આગાસત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીયવીસસાવંધે) આકાશાસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિકવિસ્ત્રમાવંધ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—(ધમ્મત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીયવીસસાવંધે ણં મંતે ! દેસવંધે, સવ્વવંધે) હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય અન્યોનાદિક વિસ્ત્રસા વંધ કયા દેશવંધરૂપ હોતા હૈ, યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ । કટ ચટાઈ મેં જિસ પ્રકાર સે સર્જૂર કે પત્રાદિકોં કા સંયોજન-સંવધ હોતા હૈ વહ દેશવન્ધ હૈ—યહ દેશવન્ધ-સર્વ ભાગોં મેં નહીં હોતા હૈ કુછ ૨ ભાગોં મેં હોતા હૈ—ઇસલિયે હસે દેશાપેક્ષ હોને સે દેશવધ કહા ગયા હૈ । નીર ઓર ક્ષીર કે વધ કી તરહ જો વંધ હોતા હૈ વહ સર્વવંધ હૈ । યહ વંધ સર્વાત્મા સે હોતા હૈ । ઇસ વંધ મેં પરસ્પર મેં પદાર્થોં કા આપસ મેં

વિસ્ત્રસા બંધ ” કહેવામાં આવ્યો છે (અધમ્મત્થિકાય અન્નમન્નઅણાદીયવીસસાવંધે) અનાદિક વિસ્ત્રસા બંધનો બીજો પ્રકાર અધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્ત્રસા બંધ છે અને ત્રીજો પ્રકાર (આગાસત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીય વીસસાવંધે) આકાશાસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્ત્રસા બંધ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ધમ્મત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીયવીસસાવંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ? ” હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્ય અનાદિક વિસ્ત્રસા બંધ શું દેશબંધ રૂપ હોય છે, કે સર્વબંધ રૂપ હોય છે ? ચક્રાર્થમાં જે રીતે ખજૂરીના પાન આદિનું સંયોજન થાય છે, તે સંયોજન (સંબંધ) દેશબંધ રૂપ હોય છે. આ દેશબંધ સર્વ ભાગોમાં થતો નથી, પણ કોઈ કોઈ ભાગોમાં થાય છે આ રીતે તે બંધ દેશાપેક્ષ હોવાથી તેને દેશબંધ કહ્યો છે. નીર અને ક્ષીરના બંધ જેવો જે બંધ હોય છે તેને સર્વબંધ કહે છે. આ બંધ સર્વાત્માથી થાય છે આ બંધમાં પદાર્થોનું પરસ્પરમાં સંમિશ્રણ થઈ જાય છે

ત્મના વન્ધઃ સર્વવન્ધો યથાનીરક્ષીરયોર્વન્ધઃ પરસ્પરમિશ્રણમ્ , ભગવાનાહ—‘ગોયમા !
દેશવંધે, નો સન્ધવંધે ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાનાં પરસ્પરસંસ્પર્શેન
વ્યવસ્થિતત્વાદ્દેશવન્ધ એવ, ન પુનઃ સર્વવન્ધઃ, તત્ર હિ એકમ્ય પ્રદેશસ્ય પ્રદેશાન્તરૈઃ
સર્વથા વન્ધે અન્યોન્યાન્તર્ભાવેન એકપ્રદેશત્વમેવસ્યાત્ નાસંખ્યેયપ્રદેશત્વમિતિ ભાવઃ,
‘ એવં ચેવ અધમ્મત્થિકાયઅન્નમન્નઅણાડ્યવીસસાવંધે વિ ’ એવમુક્તરીત્યા ચૈવ
અધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્તસાવન્ધેઽપિ દેશવન્ધ એવ ભવતિ, નો સર્વવન્ધઃ,

સમ્મિશ્રણ હો જાતા હૈ । ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (દેસવંધે, નો સન્ધ-
વંધે) હે ગૌતમ !—ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્તસાવંધમેં દેશવંધ
હોતા હૈ, સર્વવંધ નહીં હોતા હૈ । ક્યોં કિ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ
આપસ મેં એક દૂસરે પ્રદેશ કો સ્પર્શ કરકે વ્યવસ્થિત રહતે હૈં । ઇસલિયે
ધર્માસ્તિકાય મેં જો પ્રદેશોં કા અન્યોન્ય વંધ માના ગયા હૈ વહ દેશવંધ
રૂપ હી માના ગયા હૈ । યદિ હન પ્રદેશોં કા વંધ ડસમેં સર્વવંધરૂપ માના
જાવે તો એસી સ્થિતિ મેં જિતને મી પ્રદેશ ડસ ધર્માસ્તિકાય મેં હૈં વે
સવ આપસ મેં એક દૂસરે મેં સર્વથા અન્તર્ભૂત હો જાને કે કારણ ડન
પ્રદેશોં મેં એકરૂપતા કે આજાને કે કારણ એક પ્રદેશતા હી આવેગી અતઃ
ધર્મદ્રવ્ય મેં જો સિદ્ધાન્તકારોં ને અસંખ્યાત પ્રદેશતા કહી હૈ વહ નહીં
વન સકેગી । (એવં ચેવ અધમ્મત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીય વીસસાવંધે વિ)
ઇસી તરહ સે અધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્તસા વંધ મેં મી દેશ-
વંધ હી હોતા હૈ, સર્વવન્ધ નહીં હોતા હૈ । (એવમાગાસત્થિકાય અન્નમન્ન

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“ દેસ
વંધે, નો સન્ધવંધે ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાદિક વિસ્તસા બધમાં
દેશવંધ થાય છે, સર્વવંધ થતો નથી, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો પર-
સ્પર એક બીજા પ્રદેશનો સ્પર્શ કરીને વ્યવસ્થિત રહે છે તેથી ધર્માસ્તિકાયમાં
જે પ્રદેશોનો અન્યોન્ય બંધ માનવામાં આવ્યો છે, તે દેશવંધ રૂપ જ માન-
વામાં આવ્યો છે જો તેમાં તે પ્રદેશોનો બંધ સર્વવંધ રૂપે માનવામાં આવે
તો તે ધર્માસ્તિકાયમાં જેટલા પ્રદેશો હોય તે બધા પ્રદેશો અસ્પર્શ-એકબીજાની
સાથે સર્વથા અન્તર્ભૂત થઈ જવાને કારણે તે પ્રદેશોમાં એકરૂપતા આવી જવાને
લીધે એક પ્રદેશતા જ આવી જશે. તેથી એવી પરિસ્થિતિ બની થશે કે ધર્મ
દ્રવ્યમાં સિદ્ધાન્તકારોએ જે અસંખ્યાત પ્રદેશતા કહી છે, તે સંભવી શકશે નહીં.

(એવં ચેવ અધમ્મત્થિકાય અન્નમન્નઅણાદીયવીસસાવંધે વિ) એજ
મમાણે અધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્તસા બધમાં પણ દેશવંધ જ થાય

‘ એવમાગાસત્થિકાય અન્નમન્નઅણાદીયવીસસાવંધે વિ ’ એવમુક્તરીત્યૈવ આકાશાસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્રસાવન્ધોઽપિ દેશવન્ધ એવ ભવતિ, નો સર્વવન્ધઃ इति भावः, ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘ ધમ્મત્થિકાયઅન્નમન્નઅણાદીયવીસસાવંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ’ હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્રસાવન્ધઃ સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં ભવતિ?, મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સન્વહં ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્રસાવન્ધ ? : કાલાપેક્ષયા સર્વાઢાં સર્વકાલં ભવતીત્યર્થઃ ‘ એવં અધમ્મત્થિકાએ, એવં આગાસત્થિકાએ ’ એમ્ ઉક્તરીત્યૈવ અધર્માસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્રસાવન્ધોઽપિ કાલાપેક્ષયા સર્વકાલં ભવતિ, એવં તથૈવ આકાશાસ્તિકાયાન્યોન્યાનાદિકવિસ્રસાવન્ધોઽપિ કાલાપેક્ષયા સર્વકાલં ભવતિ । ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘ સાદ્યવીસસાવંધે ણં મંતે ! કઙ્ગિહં પ્પણત્તે ? ’ હે મદન્ત !

અણાદીયવીસસાવંધે વિ) ઔર इसी तरह से—उत्तरीति के अनुसार आकाशास्तिकाय अन्योन्यानादिक विस्त्रसाबंध में भी देशबंध ही होता है, सर्वबंध नहीं होता है । अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं—(धम्म त्थिकाय अन्नमन्न अणाईय वीससा वंधे णं मंते । कालओ केवच्चिरं होइ) हे मदन्त ! धर्मास्तिकाय अन्योन्यानादिक विस्त्रसाबंध काल की अपेक्षा कबतक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं (सन्वहं) हे गौतम ! धर्मास्तिकाय अन्योन्यानादिक विस्त्रसाबंध काल की अपेक्षासे सब काल कहता है । (अधम्मत्थिकाए, एवं आगासत्थिकाए) इसी तरह से अधर्मास्तिकाय अन्योन्यानादिकविस्त्रसाबंध सबकाल रहता है—आकाशास्तिकाय अन्योन्यानादिक विस्त्रसाबंध भी कालकी अपेक्षा सर्वकाल रहता है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं (साईय विस्त्रसाबंधे णं

છે—સર્વબંધ થતો નથી “ એવમાગાસત્થિકાય અન્નમન્નઅણાદીયવિસસા વંધે વિ ” અને એજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્રસા બંધમાં પણ દેશબંધ જ થાય છે, સર્વબંધ થતો નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “ ધમ્મત્થિકાય અન્નમન્ન અણાદીયવીસસાવંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્રસા બંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ સન્વહં ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્રસા બંધ કાળની અપેક્ષાએ સર્વકાળ રહે છે. “ અધમ્મત્થિકાએ એવં આગાસત્થિકાએ ” એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અન્યોન્યાનાદિક વિસ્રસા બંધ પણ કાળની અપેક્ષાએ સર્વકાળ રહે છે.

સાદિકવિસસાવન્ધઃ સ્વલુ આદિના સહિતઃ સાદિહો યો વિસસાવન્ધઃ સ તથા, કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! તિવિહે પળ્ણત્તે ’ હે ગૌતમ ! સાદિક વિસસાવન્ધસ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘ તં જહા-વંધણ પચ્ચદ્દે, માયણપચ્ચદ્દે, પરિણામ પચ્ચદ્દે ’ તત્તથા-વન્ધપ્રત્યયિક, માજનપ્રત્યયિક, પરિણામપ્રત્યયિકચ્ચ, તત્ર વધ્યતેઽનેનેતિ વન્ધનં વિવક્ષિતસ્તિગ્ધતાદિકો ગુણઃ સ એવ પ્રત્યયો હેતુર્યત્ર સ વન્ધન પ્રત્યયિક, એવં માજનમાધારઃ પ્રત્યયો યત્ર સ માજનપ્રત્યયિક, તથૈવ પરિણામો રૂપાન્તરપ્રાપ્તિઃ પ્રત્યયો યત્ર સ પરિણામપ્રત્યયિકઃ इति भावः, गौतमः पृच्छति—

મંતે ! કહિવિહે પળ્ણત્તે) હે મદન્ત ! સાદિકવિસસાવંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ઇસકે ઉત્તર યે પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિવિહે પળ્ણત્તે) સાદિક વિસસાવંધ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(વંધણપચ્ચદ્દે, માયણપચ્ચદ્દે પરિ-ણામપચ્ચદ્દે) વધનપ્રત્યયિક, માજનપ્રત્યયિક ઓર પરિણામપ્રત્યયિક (વધ્યતે અનેન इति वंधनं) ઇસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર જિસકે દ્વારા વાંધા જાય વહ વંધન હૈ એસા વંધન વિવક્ષિત સ્તિગ્ધતા આદિગુણ હોતા હૈ । વહી જિસ વંધ મેં હેતુ હોતા હૈ વહ વંધનપ્રત્યયિક સાદિક વિસસાવંધ હૈ । માજન નામ આધાર કા હૈ । યહ આધાર જિસ વંધ મેં હેતુ-કારણ હોતા હૈ વહ માજનપ્રત્યયિક સાદિક વિસસાવંધ હૈ । રૂપાંતર પ્રાપ્તિ કા નામ પરિણામ હૈ । વહ પરિણામાન્તરપ્રાપ્તિ જિસ સાદિક વિસસાવંધ મેં હેતુ હોતી હૈ વહ પરિણામપ્રત્યયિક સાદિક વિસસાવંધ હૈ । અવ ગૌતમ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સાહ્ય વીસસા વ વેળં મંતે ! કહિવિહે પળ્ણત્તે ?) હે ભદન્ત ! સાદિક વિસસા વંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમા ! “ તિવિહે પળ્ણત્તે વંજહા ” સાદિક વિસસા વંધના ત્રીયે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર છે—(વંધણપચ્ચદ્દે માયણપચ્ચદ્દે, પરિણામપચ્ચદ્દે,) (૧) વંધન પ્રત્યયિક, ભાજન પ્રત્યયિક અને (૨) પરિણામ પ્રત્યયિક.

(વધ્યતે અનેન इति वंधनं) આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જેના દ્વારા વંધ-વામાં આવે તે વંધન છે, એવું વંધન જેનું અગણ કરવામાં આવશે તે સ્તિગ્ધતા આદિ ગુણો છે. તે ગુણો જ જે વંધના કારણરૂપ હોય છે, તે વંધને વંધન પ્રત્યયિક સાદિક વિસસા વંધ કહે છે. ભાજન એટલે આધાર. આ આધાર જે વંધમાં કારણરૂપ હોય છે, તેને ભાજન પ્રત્યયિક સાદિક વિસસા વંધ કહે છે. પરિણામ એટલે રૂપાન્તર પ્રાપ્તિ. તે પરિણામાન્તર

‘સે કિં તં વંધનપચ્ચહ્ણ ?’ હે મહન્ત ! અથ કિં સ વન્ધનપ્રત્યયિકઃ સાદિ-
વન્ધ ઉચ્યતે ? મગધનાદ-‘વંધનપચ્ચહ્ણ જં ણં પરમાણુપુગ્ગલાણં દુપણ્ણસિયાણં, તિપ-
ણ્ણસિયાણં જાવ દસપણ્ણસિયાણં સંઘેજ્જપણ્ણસિયાણં, અણંતપણ્ણસિયાણં મંતે ! સંધાણં’
હે ગૌતમ ! વન્ધનપ્રત્યયિકઃ સાદિવન્ધઃ — યત્ત્વં પરમાણુપુદ્ગલાણાં દ્વિપદેશિ-
કાનાં, ત્રિપદેશિરાનાં યાવત્ત્વં ચતુઃપદ્ધપ્પસાપ્પ નવદશપદેશિકાનામ્ ‘સંઘેયપદે-
શિકાનામ્, અસંઘેયપદેશિકાનામ્ અનન્તપદેશિકાનાં સ્કન્ધાનામ્ ‘વેમાયનિદ્ધ-
યાણ, વેમાયલુક્કલયાણ, વેમાયનિદ્ધલુક્કલયાણ વંધનપચ્ચહ્ણ ણં વંધે સમુપ્પજ્જનઠ,
પ્રમુ સે એસા પુદ્ધતે હિં—‘સે કિં તં વંધનપચ્ચહ્ણ ?’ હે મહન્ત ! વત્ત્વં વન્ધ-
નપ્રત્યયિક સાદિ વંધ કયા કહ્ણતા હિં ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહ્ણતે હિં—‘વંધ-
નપચ્ચહ્ણ જં ણં પરમાણુપોગ્ગલા દુપણ્ણસિયા, તિપણ્ણસિયા, જાવ દસ-
પણ્ણસિયા, સંઘેજ્જપણ્ણસિયા, અસંઘેજ્જપણ્ણસિયા, અણંતપણ્ણસિયા ણં
મંતે ! સંધાણં’ હે ગૌતમ ! વંધનપ્રત્યયિક સાદિવંધ વત્ત્વં હિં જો પરમાણુ-
પુદ્ગલોં કા, દ્વિ પ્રદેશિકોં કા, ત્રિપ્રદેશિકોં કા, યાવત્ત્વં ચાર, પાંચ, છહ,
સાત, આઠ, નૌ, દશ, પ્રદેશિકોં કા, સંઘ્યાતપ્રદેશિકોં કા, અસંઘ્યાત-
પ્રદેશિકોં કા, અનન્તપ્રદેશિકોં કા અર્થાત્ત્વં એસે પરમાણુ પુદ્ગલસ્કન્ધોં કા
—(વેમાયનિદ્ધયાણ, વેમાયલુક્કલયાણ વેમાયનિદ્ધલુક્કલયાણ) વિપન-
સ્તિગ્ધતા ગુણ કે દ્વારા—વિપમ હિં માત્રા જિસમેં એસી જો સ્તિગ્ધતા, ડસ
વિષમાંશ સ્તિગ્ધતા કે દ્વારા, વિષમાંશસ્કન્ધતા કે દ્વારા, વિષમાંશસ્તિ-
ગ્ધતા ઓર સ્કન્ધતા હન દોનોં કે દ્વારા ઉત્પન્ન હોતા હિં । યત્ત્વં વંધન પ્રત્ય-

પ્રાપ્તિ જે સાદિક વિશ્વસા બંધમાં કારણરૂપ હોય છે, તેને પરિણામ પ્રત્યયિક
સાદિક વિશ્વસા બંધ કહે છે

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(સે કિં તં
વંધનપચ્ચહ્ણ ?) હે મહન્ત ! તે બંધન પ્રત્યયિક સાદિ બંધ કેને કહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(વંધનપચ્ચહ્ણ જં ણં પરમાણુપોગ્ગલા દુપણ્ણસિયા,
તિપણ્ણસિયા, જાવ દસપણ્ણસિયા, સંઘેજ્જપણ્ણસિયા, અસંઘેજ્જપણ્ણસિયા, અણંતપણ્ણ-
સિયા ણં સંધાણં) હે ગૌતમ ! બંધન પ્રત્યયિક સાદિ બંધ તે છે કે જે
દ્વિપ્રદેશિક, ત્રિપ્રદેશિક, અને દસપ્રદેશિક પર્યાન્તના પરમાણુ પુદ્ગલ સ્કન્ધોના,
તથા સંઘ્યાત પ્રદેશિક, અસંઘ્યાત પ્રદેશિક અને અનંત પ્રદેશિક પરમાણુ
પુદ્ગલ સ્કન્ધોના (વેમાયનિદ્ધયાણ, વેમાયલુક્કલયાણ, વેમાયનિદ્ધલુક્કલયાણ)
વિષમ સ્તિગ્ધતા ગુણ દ્વારા (ચીકાશના ગુણ દ્વારા) જેમાં સ્તિગ્ધતાની માત્રા
વિષમ છે એવી વિષમાંશ સ્તિગ્ધતા દ્વારા, વિષમાંશ રૂક્ષતા દ્વારા, વિષમાંશ

જહ્ણણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં અમંસેજ્જં કાલં, સેત્તં વંધણપચ્ચદ્દુ ૧' વિમાત્ર-
સ્તિગ્ધતયા-વિપમા માત્રા યસ્યાં સા વિમાત્રા, સા ચાસૌ સ્તિગ્ધતા ચેતિ વિમાત્ર-
સ્તિગ્ધતા તયા વિપમાંશસ્તિગ્ધતયા, વિમાત્રરૂક્ષતયા-વિપમા માત્રા યસ્યાં સા તયા
વિપમાંશરૂક્ષતયા, વિમાત્રસ્તિગ્ધરૂક્ષતયા-વિપમા માત્રા સ્તિગ્ધા રૂક્ષા ચ યસ્યાં સા
તયા, વિપમાંશસ્તિગ્ધરૂક્ષતયા વન્ધનપ્રત્યયિકઃ સ્વલુ સાદિવન્ધઃ સમુત્પદ્યતે
ઉત્પન્નો ભવતિ, સ ચ વન્ધનપ્રત્યયિકઃ સાદિવન્ધો જવન્ધેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ
અસંખ્યેયકાલમ્ અસંખ્યાતોત્સર્પિણ્યવસર્પિણીરૂપ યાવન્ નિષ્ઠતિ, વન્ધો હિ વિપમ-
સ્તિગ્ધરૂક્ષગુણવતામેવ પુદ્ગલાનાં ભવતિ, ન તુ સમસ્તિગ્ધરૂક્ષગુણવતામ્,

યિક સાદિવંધ હૈ। તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ “ સ્તિગ્ધરૂક્ષત્વાદ્વન્ધઃ ”
હસ નિયમ કે અનુસાર જો દ્વિપ્રદેશીપરમાણુપુદ્ગલસ્કન્ધ સે લેકર અન-
ન્તપ્રદેશી પુદ્ગલ પરમાણુસ્કન્ધોં તક જો આપસ મેં સ્તિગ્ધરૂક્ષતા કે
વિપમાંશોં કો લેકર દો આદિ પરમાણુઓં કા વંધ હો રહા હૈ હોતા હૈ
વહ વંધનપ્રત્યયિક સાદિવિચ્છસાવંધ હૈ। યહ વંધ કિસી વ્યક્તિ વિશેષ
કે દ્વારા નહીં કરાયા જાતા હૈ અતઃ વિચ્છસા-સ્વાભાવિક હૈ। ઓર જવ
મી સ્તિગ્ધતા ઓર રૂક્ષતા યા હન દોનોં કે વિપમાંશ વાલે દો આદિ
પરમાણુ મિલતે હૈં તમી યહ વંધ હો જાતા હૈ-હસલિયે યહ સાદિ હૈ।
એવં સ્તિગ્ધતા આદિરૂપ નિમિત્ત કો લેકર યહ સંપન્ન હોતા હૈ-હસલિયે
વંધનપ્રત્યયિક હૈ। યહ વંધ (જહ્ણણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં અસંસેજ્જં
કાલં) જવન્ધ સે એક સમય તક રહતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત-

સ્તિગ્ધતા અને રૂક્ષતા દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે. એવા બંધને બંધન પ્રત્યયિક
સાદિ બંધ કહે છે આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

(સ્તિગ્ધરૂક્ષત્વાદ્ વન્ધઃ) આ નિયમ અનુસાર જે દ્વિપ્રદેશી પરમાણુ
પુદ્ગલ સ્કંધથી લઈને અનંત પ્રદેશી પર્યાન્તના પુદ્ગલ પરમાણુ સ્કન્ધોના પર-
સ્પર્શમાં સ્તિગ્ધ રૂક્ષતાના વિપમાંશોની અપેક્ષાએ જે બંધ થઈ રહ્યો હોય છે,
તેને બંધન પ્રત્યયિક સાદિ વિચ્છસાબંધ કહે છે આ બંધ કોઈ વ્યક્તિ વિશેષ
દ્વારા કરાવવામાં આવતો નથી, તેથી આ બંધ વિચ્છસા-સ્વાભાવિક હોય છે.
અને જ્યારે સ્તિગ્ધતા અને રૂક્ષતા અથવા તે બંનેના વિપમાંશવાળા બે આદિ
પરમાણુ મળે છે ત્યારે આ બંધ થાય છે, તે કારણે તે સાદિ બંધ છે. અને
સ્તિગ્ધતા આદિ રૂપ નિમિત્તથી તે સંપન્ન હોય છે, તેથી તેને બંધન પ્રત્ય-
યિક કહે છે આ બંધ (જહ્ણણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં અસંસેજ્જં કાલં)
ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી રહે છે અને અધિકમાં અધિક અસંખ્યાત

તથા ચોક્તમ્—“સમનિદ્વયાણ વંધો ન હોઝ, સમલુક્ષયાણ વિ ન હોઝ,
વેમાયનિદ્વલુક્ષ-ત્તણેણ વંધો ડ સ્વંધાણ ”

છાયા—સમસ્તિગ્ધતયા વન્ધો ન ભવતિ, સમસ્તતયાડપિ ન ભવતિ,
વિમાત્રસ્તિગ્ધરુક્ષત્વેન વન્ધગતુ સ્કન્ધાનામ્, ઇતિ ।

અવમાણયઃ—સમગુણસ્તિગ્ધસ્ય સમગુણસ્તિગ્ધેન પરમાણુદ્વયણુકાદિના વન્ધો
ન ભવતિ, સમગુણરુક્ષસ્યાપિ સમગુણરુક્ષેણ વન્ધો ન ભવતિ, અપિ તુ યદા વિષમા
માત્રા તદા ભવતિ વન્ધઃ, વિષમમાત્રા ચૈત્થમ્—

કાલ તક વના રહતા હૈ । અર્થાત્ અસંખ્યાત ઉત્તર્પિણી અવતર્પિણીકાલ
તક યહ નષ્ટ નહીં હોતા હૈ । સો હી કહ્તા હૈ—(સમનિદ્વયાણ વંધો ન
હોઝ, સમલુક્ષયાણ વિ ન હોઝ, વેમાયનિદ્વલુક્ષત્તણેણ વંધો ડ સ્વંધાણ)
સમગુણસ્તિગ્ધવાલે પુદ્ગલપરમાણુઓં કા સમગુણસ્તિગ્ધવાલે પુદ્ગલપરમા-
ણુઓંકે સાથ, વંધ નહીં હોતા હૈ । સમગુણરુક્ષવાલે પુદ્ગલપરમાણુઓંકા
સમગુણરુક્ષતાવાલે પુદ્ગલ પરમાણુકે સાથ બંધ નહીં હોતા હૈ । પરન્તુ જવ
ઇનકી વિષમમાત્રા રહતી હૈ તમી વંધ હોતા હૈ । પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ કી
ઉત્પત્તિ ઉસકે અવયવભૂત પરમાણુ આદિ કે પારસ્પરિક સંયોગમાત્ર સે
નહીં હોતી, ઇસકે લિયે સંયોગ કે સિવાય જો અપેક્ષિત હોતા હૈ—વહી
યહાં પ્રકટ કિયા જા રહા હૈ । સ્કંધોં કી ઉત્પત્તિ કે લિયે સ્તિગ્ધતા-
ચિકનાપન ઔર રુક્ષતા-રુદ્ધાપન ગુણ કા હોના આવશ્યક હૈ જવ યે
દોનોં આપસ મેં મિલતે હૈ—તમી વંધ-एकत्वपरिणाम હોતા હૈ । સમ-
માત્ર મેં યદિ યે દોનોં ગુણ હૈ તો વંધ નહીં હોતા હૈ । વંધ હોને કે લિયે

કાળ સુધી કાયમ રહે છે એટલે કે અસંખ્યાત ઉત્તર્પિણી કાળ પર્યન્ત તે
નષ્ટ થતો નથી એજ વાત નીચેના સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રકટ કરી છે—(સમનિદ્વયાણ
વંધો ન હોઝ, સમલુક્ષયાણ વિ ન હોઝ, વેમાય નિદ્વલુક્ષત્તણેણ વંધો ડ સ્વંધાણ),
સમગુણ-સ્તિગ્ધતાવાળા પુદ્ગલ પરમાણુઓના સમગુણ સ્તિગ્ધતાવાળા પુદ્ગલ પર-
માણુઓ સાથે બંધ થતો નથી. સમગુણ રુક્ષતાવાળા પુદ્ગલ પરમાણુઓના
સમગુણ રુક્ષતાવાળા પુદ્ગલ પરમાણુઓની સાથે બંધ થતો નથી. પરન્તુ જ્યારે
તેમની વિષમ માત્રા હોય છે ત્યારે જ તેમનો બંધ થાય છે પૌદ્ગલિક સ્કન્ધની
ઉત્પત્તિ તેના અવયવ રૂપ પરમાણુ આદિના પરસ્પરના સંયોગ માત્રથી જ
થતી નથી, તે માટે સંયોગ ઉપગંત બેની જરૂર પડે છે એજ અહીં પ્રકટ
કરવામાં આવ્યું છે સ્કન્ધોની ઉત્પત્તિને માટે સ્તિગ્ધતા (ચીકાશ) અને રુક્ષ-
તાના ગુણ હોવા તે આવશ્યક હોય છે. જ્યારે તે બંને અન્યોન્યમાં મળે છે

“ નિદ્વસ્સ નિદ્વેણ દુયાહિણ, લુક્વસ્સ લુક્વેણ દુયાહિણ,
નિદ્વસ્સ લુક્વેણ ઉવેદ વંધો, જહન્નવજ્જો વિસમો સમો વા ॥૧॥ ”

સ્નિગ્ધસ્ય સ્નિગ્ધેન દ્વિકાધિકેન, રુક્ષસ્ય રુક્ષેણ દ્વિકાધિકેન ।

સ્નિગ્ધસ્ય રુક્ષેણ ઉપૈતિ વન્ધઃ, જવન્યવર્જો વિષમઃ સમો વા । ઇતિ ।

તદુપસંહરતિ-સ એષ વન્ધનપ્રત્યયિકો વન્ધઃ પ્રરૂપિતઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
' સે કિં તં ભાયણપચ્ચદ્વય ? ' અથ, હે ભદન્ત ! કિં સ ભાજનપ્રત્યયિકો નામ

इन गुणों की विषममात्रा सापेक्षित होती है । वह विषममात्रा इस प्रकार से कही गई है । जैसे—“ निद्वस्स निद्वेण ” इत्यादि ।

इस का तात्पर्य यह है कि-स्निग्ध का दो गुना अधिक स्निग्ध के साथ बंध होता है । इसी प्रकार रुक्ष के भी दो गुने अधिकरुक्ष के साथ बन्ध होता है, जैसे पहलास्निग्ध एक गुना है तो दूसरा स्निग्ध तीनगुना से लेकर अधिक कितना ही होगा तो बंध होगा । एवं पहला स्निग्ध दो गुना हो तो दूसरा चार गुना तो कम से कम होना ही, इससे अधिक भले हो बन्ध हो जायगा किन्तु दो गुने से कम होगा तो बन्ध नहीं होगा । इसी प्रकार रुक्ष का रुक्ष के साथ के विषय में भी जान लेना चाहिये । स्निग्ध का रुक्ष के साथ जो बन्ध होता है वह जघन्य वर्ज करके होता है, जघन्य से एक गुना लेना चाहिये । अर्थात् एक गुणे स्निग्ध का एक गुने रुक्ष के साथ बंध नहीं होगा इससे अधिक स्निग्ध रुक्ष का बंध हो जायगा चाहे वह विषम हो चाहे सम हो अर्थात् दोनों

ત્યારેજ બંધ થાય છે જો આ બન્ને ગુણુસમ માત્રામાં હોય તો બંધ થતો નથી. બંધ થવાને માટે એ ગુણુની વિષમ માત્રાની આવશ્યકતા રહે છે. તે વિષમ માત્રા આ પ્રમાણે કહેવામાં આવી છે, જેમકે—‘નિદ્વસ્સનિદ્વેણ’ ઇત્યાદિ

આ ગાથાનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-સ્નિગ્ધનો બેગણુ અધિક સ્નિગ્ધની સાથે બંધ થાય છે. એજ પ્રમાણે રુક્ષનો પણ તે બે ગણુ અધિક કરવાથી રુક્ષની સાથે બંધ થાય છે. જેમકે પહેલું સ્નિગ્ધ એક ગુણુ હોય તો બીજું સ્નિગ્ધ ત્રણ ગણુથી લઇને ગમે તેટલા ગણુ હશે તો પણ તેમનો બંધ થશે. અને પહેલું સ્નિગ્ધ બેગણુ હોય, તો બીજું ઓછામાં ઓછું ચારગણુ તો હોવું જ જોઈએ, અને ચારગણુથી અધિક હોય તો પણ બંધ થઈ જશે, પરંતુ બમણીથી ઓછું હશે તો બંધ થશે નહીં. એજ પ્રમાણે રુક્ષનો રુક્ષની સાથે બંધ થવા વિષે પણ સમજવું સ્નિગ્ધનો રુક્ષની સાથે જે બંધ થાય છે, તે જઘન્ય વર્જ કરીને થાય છે, જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછા) એક ગણુ લેવા જોઈએ. એટલે કે એક ગણુ સ્નિગ્ધનો એક ગણુ રુક્ષની સાથે બંધ થતો નથી, તેથી અધિક સ્નિગ્ધ રુક્ષનો બંધ થઈ જશે-પત્રી બલે તે વિષમ

સાદિકવન્ધઃ ? મગધાનાહ—‘ માયણપચ્ચદ્વે જં ણં જુન્નસુરા જુન્નગુલ-જુન્નતંદુલાણં માયણપચ્ચદ્વે ણં વંધે સમુપ્પજ્જહ, જહણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં, સેત્તં માયણપચ્ચદ્વે ’ હે ગૌતમ ! માજનપ્રત્યયિકો વન્ધઃ—યત્ત્વં સ્વલુ જીર્ણસુરા-જીર્ણગુલ-જીર્ણતંદુલાણાં માજનપ્રત્યયિકઃ સ્વલુ વન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, તત્ત્વં જીર્ણસુરાયાઃ સ્ત્યાત્તીમવનલક્ષણો વન્ધઃ, જીર્ણગુલરય જીર્ણતંદુલાણાં ચ પિણ્ડો મવનલક્ષણો વન્ધઃ, સ ચ માજનપ્રત્યયિકો વન્ધઃ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંખયેયં કાલં

રાશિ વિષમ હો અથવા સમ હો જૈસે-વિષમ-હધર દો અથવા ત્રી આદિ ઉધર પાંચ છ આદિ હો તો વંધ હો જાયગા, સમ-હધર દો ઉધર ત્રી દો, કિન્તુ એક ગુને કે સાથ વંધ નહીં હોગા । કયોં કિં વે જઘન્ય (એક) ગુણ વાલે દોનોં હોને સે અવદ્વદશા મેં હી રહતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં—(સે કિં તં માયણપચ્ચદ્વે) હે મહન્ત ! માજનપ્રત્યયિક સાદિકવન્ધ કયા હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(માયણપચ્ચદ્વે જં ણં જુન્નસુરા જુન્નગુલ જુન્ન તંદુલાણં માયણપચ્ચદ્વે ણં વંધે સમુપ્પજ્જહ જહન્નેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં-સે ત્તં માયણપચ્ચદ્વે) હે ગૌતમ ! માજનપ્રત્યયિક વંધ વહ હૈં જો પુરાની સુરા મેં, પુરાના ગુલમેં ઓર પુરાને તંદુલોં મેં હોતા હૈં । અર્થાત્ત એક માજન મેં ભર કર જવ યે પદાર્થ રક્ષ દિયે જાતે હૈં ઓર વહુત સમયતક રક્ષે રહતે હૈં-તવ યે પિણ્ડીભૂત વન જાતે હૈં । હિસ પિણ્ડીભૂત

હોય કે સમ હોય-એટલે કે બન્ને રાશિ વિષમ હોય કે સમ હોય, તો પણ બંધ થશે. જેમકે-વિષમ પહેલામાં બે, ત્રણ આદિ અને બીજામાં ચાર, પાંચ, છ આદિ હોય તો બંધ થઈ જશે સમની અપેક્ષાએ પહેલામાં બે અને બીજામાં પણ બે હોય તો પણ બંધ થઈ જશે. પરન્તુ એક ગણના એક ગણની સાથે બંધ થશે નહીં, કારણ કે તેઓ બન્ને ઓછામાં ઓછા (એક) ગુણવાળા હોવાથી અબદ્ધ દશામાં જ રહે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કિં તં માયણપચ્ચદ્વે) હે મહન્ત ! ભાજન પ્રત્યયિક સાદિક બંધ કેને કહે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(માયણપચ્ચદ્વે જં ણં જુન્નસુરા જુન્નગુલ જુન્ન તંદુલાણં માયણપચ્ચદ્વે ણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! ભાજન પ્રત્યયિક બંધ એ છે કે જે પુરાણા મદિરામાં, જુના ગોળમાં અને જુના ચોખામાં થાય છે. એટલે કે એક પાત્રમાં ભરીને જ્યારે આ પદાર્થોને લાંબા સમય સુધી રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ પિંડરૂપ બની જાય છે આ રીતે પિંડ

તિષ્ઠતિ, સ એપ ભાજનપ્રત્યયિકો વન્ધઃ પ્રરૂપિતઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે કિં તં પરિણામપચ્ચહ ? ’ હે ભદન્ત ! અથ કિં મ પરિણામપ્રત્યયિકો નામ વન્ધઃ ? ભગવાનાહ—‘ પરિણામપચ્ચહ જં ણં અઘ્માણં અઘ્મરુક્ખાણં જહા તદ્દયસે જાવ અમોહાણં પરિણામપચ્ચહ ણં વંધે સમુપ્પજ્જહ ’ હે ગૌતમ ! પરિણામપ્રત્યયિકો વન્ધઃ—યત્તુ અધ્રાણાં મેધાનામ્ અધ્રવૃક્ષાણામ્ અધ્રાત્મકવૃક્ષાણામ્ યથા તૃતીય-શતકે સસમોદેશકે પ્રતિપાદિતાનામ્ યાવત્ અમોહાનામ્, યાવત્પદેન—વક્ષ્યમાણ-પદાનાં સંગ્રહઃ—સન્ધ્યાનામ્, ગન્ધર્વનગરાણામ્ આકાશે વ્યન્તરકૃતનગરાકારપરિણ-

વનને મેં કારણ ઉનકા ભાજન મેં ભર કર રચ્ચ દેના હૈ । અતઃ હસ પ્રકાર કા યહ પિણ્ડીભૂત હોને રૂપ વંધ ભાજનપ્રત્યયિક કહા ગયા હૈ । હસ વંધ કા જઘન્ય કાલ અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાલ સંખ્યાતકાલ રૂપ હૈ । અર્થાત્ કમ સે કમ યહ વંધ એક અન્તર્મુહૂર્ત તક રહતા હૈ ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાતકાલ તક રહતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(સે કિં તં પરિણામપચ્ચ-હ) હે ભદન્ત ! પરિણામપ્રત્યયિક વંધ કયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! પરિણામપ્રત્યયિક વંધ વહ હૈ (જં ણં અઘ્માણં અઘ્મરુક્ખાણં જહા તત્તિયસે જાવ અમોહાણં પરિણામપચ્ચહ ણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) જો તૃતીયશતક કે સસમ ઉદ્દેશક મેં પ્રતિપાદિત અધ્રો (વાદલો) કી, અધ્રવૃક્ષ આદિકોં કી રૂપાન્તર પ્રાપ્તિરૂપ હોતા હૈ । યહાં (યાવત્) શબ્દ સે હસ તૃતીયશતક કે સસમ ઉદ્દેશક મેં કહે ગયે પાઠ

રૂપ યની જવાનું કારણ તે ભાજનમાં (પાત્રમાં) તેમને ભરી રાખ્યા તે છે. તેથી આ પ્રકારના પિંડભૂત યની જવા રૂપ બંધને ભાજનપ્રત્યયિક કહે છે. (જહત્તેણં અંતોમુહુત્તં ચક્કોસેણં સંલેક્ખંકાલં સે તં માયણપચ્ચહ) આ બંધના ઓછામાં ઓછા કાળ અન્તર્મુહૂર્તનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળનો હોય છે. એટલે કે આ બંધ ઓછામાં ઓછો એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કિં તં પરિણામપચ્ચહ ?) હે ભદન્ત ! પરિણામ પ્રત્યયિક બંધ કેવો હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! પરિણામ પ્રત્યયિક બંધ તે છે કે જે (જં ણં અઘ્માણં અઘ્મરુક્ખાણં જહા તદ્દયસે જાવ અમોહાણં પરિણામપચ્ચહ ણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) ત્રીજા શતકના સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિ-પાદિત અધ્રોની (વાદળોની) અને અધ્રવૃક્ષ આદિકોની રૂપાન્તર પ્રાપ્તિરૂપ હોય છે.

તાનામ્, ઉલ્કાપાતાનામ્, દિશિદાહાનાં દહ્યમાનમહાનગરપ્રકાશસદૃશાનામ્, ગર્જિ-
તાનાં, વિદ્યુત્પાતાનામ્, પાંશુવૃષ્ટીનામ્, યુપાનામ્-સ્તંભાકાર મેધાનામ્, યક્ષોદી-
પ્તાનામ્, ધૂમિકાનામ્, મહિકાનામ્, રજઃઉદ્વાતાનામ્, ચન્દ્રોપરાગાણામ્, સૂર્યોપ-
રાગાણામ્, ચન્દ્રપરિવેષાણામ્, સૂર્યપરિવેષાણામ્, પ્રતિચન્દ્રાણામ્, પ્રતિસૂર્યાણામ્,
ઇન્દ્રધનુષામ્, ઉદકમત્સ્યકપિહસિતાનામ્, તથા-અમોઘાનામ્ સૂર્યસ્યોદયાસ્તસમયે
સંજાતાનાં પૂર્વપશ્ચિમાયતરેશ્વારૂપાણામ્ પરિણામપ્રત્યયિકઃ, પરિણામો રૂપાન્તર-
પ્રાપ્તિઃ, તત્પ્રત્યયિકસ્તન્નિમિત્તકો વન્ધઃ પરિણામપ્રત્યયિકો વન્ધઃ સ્વલ્લુ સમુત્પ-
દ્યતે, સ ચ પરિણામપ્રત્યયિકો વન્ધઃ-‘જહણ્ણેણં એકં સમયં ઉકોસેણં છમ્માસા’
જવન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કર્ષેણ પઙ્ માસાન્ તિષ્ઠતિ, ‘સેત્તં પરિણામપચ્ચઇણ’ સ
એવ ઉપર્યુક્તઃ પરિણામપ્રત્યયિકો વન્ધઃ ઉચ્યતે, ‘સેત્તં સાહયવીસસાવંધે’ સ એવ ઉપ-

કા સંગ્રહ હુઆ હૈ-સન્ધ્યાનામ્, ગંધર્વનગરાણામ્-આકાશે વ્યન્તરકૃત
નગરાકારપરિણતાનામ્, ઉલ્કાપાતાનામ્, દિશિદાહાનામ્, દહ્યમાન-
મહાનગરપ્રકાશસદૃશાનામ્, ગર્જિતાનાં, વિદ્યુત્પાતાનામ્, પાંશુવૃષ્ટી-
નામ્, યક્ષોદીપ્તાનામ્, ધૂમિકાનામ્, મહિકાનામ્, રજઃઉદ્વાતાનામ્,
ચન્દ્રોપરાગાણામ્, સૂર્યોપરાગાણામ્, ચન્દ્રપરિવેષાણામ્, સૂર્યપરિવેષાણામ્,
પ્રતિચન્દ્રાણામ્, પ્રતિસૂર્યાણામ્, ઇન્દ્રધનુષામ્, ઉદકમત્સ્યકપિહસિતાનામ્”
હસ પાઠ કા અર્થ વહીં પર લિખ્વા ગયા હૈ અન્તઃ વહીં સે જાન લેના
ચાહિયે । હસ પરિણામપ્રત્યયિક વંધ કા જવન્યકાલ એક સમય માત્ર
ઔર ઉત્કૃષ્ટકાલ છહમાસ કા હૈ । (સે ત્ત સાહયવીસસાવંધે) હસ પ્રકાર
સે યહ પૂર્વોક્તરૂપ મેં કહા ગયા સાદિકવિસસા વંધ હૈ । અન્ત અન્ત મેં

“ચાવત્” પદ્ધતી અહીં ત્રીજા શતકના સાતમાં ઉદ્દેશકમાં કથિત નીચેના
પાઠને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે—

(સન્ધ્યાનામ્, ગંધર્વનગરાણામ્ આકાશે વ્યન્તરકૃતનગરાકારપરિણતાનામ્
ઉલ્કાપાતાનામ્, દિશિદાહાનામ્, દહ્યમાનમહાનગરપ્રકાશસદૃશાનામ્, ગર્જિતાનામ્,
વિદ્યુત્પાતાનામ્, પાંશુવૃષ્ટીનામ્, યક્ષોદીપ્તાનામ્, ધૂમિકાનાં, મહિકાનાં, રજઃઉદ્વા
તાનામ્, ચન્દ્રોપરાગાણામ્, સૂર્યોપરાગાણામ્, ચન્દ્રપરિવેષાણામ્, સૂર્યપરિવેષાણામ્,
પ્રતિચન્દ્રાણામ્, પ્રતિસૂર્યાણામ્, ઇન્દ્રધનુષામ્, ઉદકમત્સ્યકપિહસિતાનામ્”

આ સૂત્રપાઠનો અર્થ ત્યાં આપવામાં આવ્યો છે, તે બિશાસુઓએ
ત્યાંથી વાંચી લેવો. આ પરિણામ પ્રત્યયિક બંધનો ઓછામાં ઓછો કાળ એક
સમયનો અને વધારેમાં વધારે છ માસનો હોય છે. (સે ત્ત સાહયવીસસા
વંધે) આ પ્રકારનું-પૂર્વોક્ત રૂપનું સાદિક વિસસા બંધનું સ્વરૂપ છે. સૂત્રને

યુક્તઃ સાદિકવિસ્રસાવન્ધો વ્યપદિશ્યતે । અન્તે વિસ્રસાવન્ધનિગમયન્નાહ-‘ સેત્તં વીસસાવંધે ’ સ એષ ઉક્તરીત્યોપદર્શિતઃ વિસ્રસાવન્ધોઽવસેયઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

પ્રયોગવન્ધવક્તવ્યતા

સૂત્રીકટાહન્યાયેન પશ્ચાત્પઠિતમપિ વિસ્રસાવન્ધં પ્રથમં પ્રરૂપ્ય પ્રથમપઠિતં પ્રયોગવન્ધં પ્રરૂપયિતું પ્રસ્તૌતિ-‘ સે કિં તં ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-સે કિં તં પ્રયોગવંધે ? પ્રયોગવંધે તિવિહે પળળત્તે ? તં જહા-અળાઈએ વા અપજ્જવસિએ, સાઈએ વા અપજ્જવસિએ, સાઈએ વા સપજ્જવસિએ, તત્થ ણં જે સે અળાઈએ અપજ્જવસિએ, સે ણં અટ્ટુહં જીવમજ્ઝપણ્ણા ણં, તત્થ વિ ણં તિણ્ણં ૨ અળા-ઈએ અપજ્જવસિએ, સેસાળં સાઈએ, તત્થ ણં જે સે સાઈએ અપજ્જ-વસિએ, સે ણં સિદ્ધાળં, તત્થ ણં જે સે સાઈએ સપજ્જવસિએ સે ણં ચડઠ્ઠિવિહે પળળત્તે, તં જહા-આલાવળવંધે, અલ્હિયાવળવંધે, સરીરવંધે, સરીરપ્પયોગવંધે । સે કિં તં આલાવળવંધે ? આલાવળવંધે જં ણં તળભારાળ વા, કટ્ટભારાળ વા, પત્ત ભારાળ વા, પલ્લભારાળ વા, વેલ્લભારાળ વા, વેત્તલયા વાગવરત્તરજ્જુવલ્લિકુસદ્બમાઈએહિં, આલાવળવંધે સમુપ્પજ્જઈ, જહળળેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જં કાલં, સેત્તં આલાવળ-વંધે । સે કિં તં અલ્હિયાવળવંધે ? અલ્હિયાવળવંધે ચડઠ્ઠિવિહે પળળત્તે, તં જહા-લેસળાવંધે, ઉચ્ચયવંધે, સમુચ્ચયવંધે, સ-હ-ળળાવંધે । સે કિં તં લેસળાવંધે, લેસળાવંધે જં ણં કુહ્ણાળં,

સૂત્રકાર વિસ્રસાવંધકા નિગમન કરતે હુણ કહતે હિં કિ (સે ત્તં વીસસા વંધે) ઉક્ત રીતિકે અનુસાર વિસ્રસાવંધકા કથન કિયા ગયા હૈ ॥સૂ.૨॥

અંતે સૂત્રકાર વિસ્રસા બંધનું નિગમન કરતા કહે છે કે (સે ત્તં વીસસા વંધે) આ પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણેનું વિસ્રસા બંધનું સ્વરૂપ છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

कौटिमाणं, खंभाणं, पासायाणं, कट्टाणं, चम्माणं, घडाणं,
 पडाणं, कडाणं, लुहाचिक्खिल्लसिलेसलक्खमहुसित्थमाइएहिं
 लेसणएहिं बंधे समुप्पज्जइ, जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
 संखेज्जं कालं, से त्तं लेसणा बंधे । से किं तं उच्चयबंधे ?
 उच्चयबंधे जं णं तणरासीण वा कट्टरासीण वा, पत्त-
 रासीण वा, तुसरासीण वा, भुसरासीण वा, गोमयरासीण
 वा, अवगररासीण वा, उच्चत्ते णं बंधे समुप्पज्जइ, जहण्णेणं
 अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं, से त्तं उच्चयबंधे । से
 किं तं समुच्चयबंधे ? समुच्चयबंधे जं णं अगडतडागनई
 दहवावीपुक्खरिणीदीहिया णं, गुंजालियाणं, सराणं, सरपंति-
 याणं, सरसरपंतियाणं, विलपंतियाणं, देवकुल-सभापव्वथूभ-
 खाइयाणं, फलिहाणं, पागारट्टालगचरियदारगोपुरतोरणाणं,
 पासायघरसरणलेणआवणाणं, सिंघाडगतियचउक्कचच्चर
 चउम्भुह महापहमाईणं लुहाचिक्खिल्लसिलेससमुच्चएणं
 बंधे समुप्पज्जइ, जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं,
 से त्तं समुच्चय बंधे । से किं तं साहणणाबंधे ? साहणणाबंधे
 दुविहे पणत्ते, तं जहा-देससाहणणाबंधे य, सव्वसाहणणा-
 बंधे य, से किं तं देससाहणणाबंधे ? देससाहणणाबंधे जं
 णं सगडरहजाणजुग्गगिल्लिथिल्लिसीयसंदमाणियालोही-
 लोहकडाहकडुच्छुअ सणसयणखंभभंडमत्तोवगरणमाईणं
 देससाहणणाबंधे समुप्पज्जइ, जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसे-

णं संखेज्जं कालं, सेत्तं देससाहणणा बंधे । से किं तं सव्वसाह-
 णणाबंधे ? सव्वसाहणणाबंधे से णं खीरोदगमाईणं, से त्तं
 सव्वसाहणणाबंधे, से त्तं साहणणाबंधे, से त्तं अल्लियावण-
 बंधे । से किं तं सरीरबंधे ? सरीरबंधे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-
 पुव्वप्पओगपच्चइए य, पडुप्पन्नपओगपच्चइए य । से किं तं
 पुव्वप्पओगपच्चइए ? पुव्वप्पओगपच्चइए जं णं नेरइयाणं
 संसारत्थाणं सव्वजीवाणं तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारणेसु
 समोहणमाणाणं जीवप्पएसाणं बंधे समुप्पज्जइ, से त्तं पुव्व-
 प्पओगपच्चइए । से किं तं पडुप्पन्नप्पओगपच्चइए ? पडुप्प-
 न्नप्पओगपच्चइए जं णं केवलनाणिस्स अणगारस्स केवलि-
 समुग्घाएणं समोहयस्स ताओ समुग्घायाओ पडिनि यत्तेमाणस्स
 अंतरामंथे वट्ठमाणस्स तेयाकम्माणं बंधे समुप्पज्जइ, किं कारणं ?
 ताहे से पएसा एगत्तीकिया भवंति त्ति, से त्तं पडुप्पन्नप्पओग-
 पच्चइए, से त्तं सरीरबंधे । से किं तं सरीरप्पओगबंधे ? सरीर-
 प्पओगबंधे पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरालियसरीरप्पओगबंधे,
 वेउठिवियसरीरप्पओगबंधे, आहारगसरीरप्पओगबंधे, तेयासरीरप्प-
 ओगबंधे कम्मासरीरप्पओगबंधे । ओरालियसरीरप्पओगबंधे णं
 भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-
 एगिंदियओरालियसरीरप्पओगबंधे, बेंदियओरालियसरीरप्प-
 ओगबंधे, जाव-पंचिदिय ओरालियसरीरप्पओगबंधे, एगिंदिय
 ओरालियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !

पंचविहे पणत्ते, तं जहा--पुढविक्काइय एगिंदिय ओरालिय
 सरीरप्पओगबंधे । एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहण-
 संठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वो जाव पज्जत्त-
 गवभवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरप्पओगबंधे य,
 अपज्जत्तगवभवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरप्पओग-
 बंधे य, ओरालियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कस्स
 कम्मस्स उदएणं ? गोयमा ! वीरियसजोग सहव्वयाए पमाय-
 पच्चया कम्मं च जोगं च भवं च, आउयं च, पडुच्च ओरा-
 लियसरीरप्पओगनामकम्मस्स उदएणं ओरालियसरीर-
 प्पओगबंधे । एगिंदियओरालियसरीरप्पओगबंधे णं भंते !
 कस्स कम्मस्स उदएणं ? एवं चेव । पुढविक्काइयएगिंदिय-
 ओरालियसरीरप्पओगबंधे एवं चेव, एवं जाव वणस्सइ-
 काइया, एवं वेइंदिया, एवं तेइंदिया, एवं चउरिंदियतिरिक्ख-
 जोणियओरालियसरीरप्पओगबंधे एवं चेव । पंचिंदिय
 ओरालियसरीरप्पओगबंधेणं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ?
 गोयमा ! वीरियसजोग--सहव्वयाए पमाय--जाव--आउयं
 पडुच्च पंचिंदियओरालियसरीरप्पओगनामाए कम्मस्स
 उदएणं, तिरिक्खपंचिंदियओरालियसरीरप्पओगबंधे एवं
 चेव । मणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरप्पओगबंधे णं भंते !
 कस्स कम्मस्स उदएणं ? गोयमा ! वीरियसजोगसहव्वयाए
 पमादपच्चया जाव--आउयं च पडुच्च मणुस्सपंचिंदियओरा-

લિયસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણ્ણ મણુસ્સપંચિ-
દિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગબંધે ॥ સૂ૦ ૩ ॥

છાયા—અથ કઃ પ્રયોગબંધ ? પ્રયોગબંધત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞન્તઃ, તથથા-અના-
દિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર
સ્થ યઃ સોડનાદિકઃ અપર્યવસિતઃ, સ સ્થ અણનાં જીવમધ્યપ્રદેશાનામ્, તત્રાપિ
સ્થ ત્રયાણાં ત્રયાણામ્ અનાદિકઃ અપર્યવસિતઃ, શેષાણાં સાદિકઃ, તત્ર સ્થ યઃ

પ્રયોગબંધવક્તવ્યતા

‘સે કિં તં પઓગબંધે ?’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે કિં તં પઓગબંધે) હે ભદન્ત ! પ્રયોગબંધ કયા
સ્વરૂપ હૈ ? (પઓગબંધે તિવિદે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પ્રયોગબંધ ત્રીન
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) પ્રયોગબંધ કે વે ત્રીન પ્રકાર વે હૈ—
(અણાણ વા અપજ્જવસિણ, સાણ વા અપજ્જવસિણ, સાણ વા સપજ્જ-
વસિણ) અનાદિઅપર્યવસિત, સાદિઅપર્યવસિત, ઓર સાદિસપર્યવસિત
(તત્થ ણં જે સે અણાણ અપજ્જવસિણ, સે ણં અટ્ટણ્હં જીવ મજ્જપણ્ણસાણં)
ઇનમેં જો અનાદિ અપર્યવસિત પ્રયોગબંધ હૈ વહ જીવ કે આઠ મધ્યપ્રદેશોં
કા હોતા હૈ । (તત્થ વિ ણં તિણ્હં તિણ્હં અણાણ અપજ્જવસિણ) ઇન આઠ-
પ્રદેશોં મેં મી ત્રીન ત્રીન પ્રદેશોં કા જો બંધ હૈ વહ અનાદિ અપર્યવસિત
બંધ હૈ । (સેસાણં સાણ) બાકી કે સર્વ પ્રદેશોં કા સાદિ સપર્યવસિત

પ્રયોગબંધવક્તવ્યતા—

“સે કિં તં પઓગબંધે ? ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(સે કિં તં પઓગબંધે ?) હે ભદન્ત ! પ્રયોગ બંધનું સ્વરૂપ
કેવું છે ? (પઓગબંધે તિવિદે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પ્રયોગબંધ ત્રણ પ્રકારનો
કલ્પો છે. (તંજહા) તે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—

(અણાણ વા અપજ્જવસિણ, સાણ વા અપજ્જવસિણ, સાણ વા સપજ્જવસિણ)
(૧) અનાદિ અપર્યવસિત (૨) સાદિ સપર્યવસિત અને (૩) સાદિ અપર્યવસિત.
(તત્થ ણં જે સે અણાણ અપજ્જવસિણ સે ણં અટ્ટણ્હં જીવમજ્જપણ્ણસાણં) તેમાંથી
જે અનાદિ અપર્યવસિત પ્રયોગ બંધ છે, તે છવના આઠ મધ્યપ્રદેશોનો હોય
છે. (તત્થ વિ ણં તિણ્હં તિણ્હં અણાણ અપજ્જવસિણ) તે આઠ પ્રદેશોમાં પણ
જે ત્રણ ત્રણ પ્રદેશોનો બંધ હોય છે, તે અનાદિ અપર્યવસિત બંધ હોય
છે. (સેસાણં સાણ) બાકીના સર્વ પ્રદેશોનો સાદિ સપર્યવસિત બંધ હોય

સ સાદિકઃ અપર્યવસિતઃ સ સ્વલુ સિદ્ધાનામ્, તત્ર સ્વલુ યઃ સ સાદિકઃ સપર્યવસિતઃ, સ સ્વલુ ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-આલાપનવન્ધઃ, આલીનવન્ધઃ, શરીરવન્ધઃ, શરીરપ્રયોગવન્ધઃ, અથ કઃ સ આલાપનવન્ધઃ? આલાપનવન્ધો યઃ સ્વલુ તૃણભારાણાં વા, કાષ્ઠભારાણાં વા, પત્રભારાણાં વા, પલાલભારાણાં વા, વેલ્લ (પલ્લવ) ભારાણાં વા, વેત્તલતા-વલ્ક વરત્ત રજ્જુ-વલ્લિ-કુશ-દર્ભાદિભિઃ આલાપનવન્ધઃ સમુત્પદ્યતે

બંધ હૈ । (તત્થ ણં જે સે સાહૅ અપજ્જવસિૅ સે ણં સિદ્ધાણં) સાદિ અપર્યવસિત વંધ સિદ્ધ જીવ કે પ્રદેશોં કા હૈ । (તત્થ ણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિૅ સે ણં ચત્તવિહૅ પણ્ણત્તે) હનમેં જો સાદિ સપર્યવસિત વંધ હૈ વહ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ —(આલાવણવંધે, અલ્હિયાવણવંધે, સરીરવંધે, સરીરપ્પઓગવંધે) ? આલાપનવંધ, ૨ આલીનવંધ, ૩ શરીરવંધ, ૪ શરીરપ્રયોગવંધ । (સે કિં તં આલાવણવંધે) હે ભદન્ત ! આલાપનવંધકા કયા સ્વરૂપ હૈ ? (આલાવણવંધે જં ણં તણભારાણ વા, કટ્ટભારાણ વા, પત્તભારાણ વા, પલાલભારાણ વા, વેલ્લભારાણ વા, વેત્તલયા-વાગ-વરત્ત-રજ્જુ-વલ્લિ-કુશ-દર્ભમાહૅહિં આલાવણવંધે સમુપ્પજ્જહૅ) હે ગૌતમ ! આલાપનવંધ વહ હૈ-જો તૃણ કે ગટ્ટોં કો, કાષ્ઠ કે ગટ્ટોં કો, પત્ર કે ગટ્ટોં કો પલાલકે બોક્ષોં કો, વેલ્લોંકે બોક્ષોં કો, વેત્ત સે-લતા સે, છાલ સે, વરત્ત સે, રસી સે,

છે. (તત્થ ણં જે સાહૅ અપજ્જવસિૅ સે ણં સિદ્ધાણં) સિદ્ધ જીવના પ્રદેશોના બંધ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. (તત્થ ણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિૅ સે ણં ચત્તવિહૅ પણ્ણત્તે-તં જહા) તેમાંના જે સાદિ અપર્યવસિત બંધ છે, તેના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર છે—(આલાવણવંધે, અલ્હિયાવણવંધે, સરીરવંધે, સરીરપ્પઓગવંધે) (૧) આલાપન બંધ, (૨) આલીન બંધ, (૩) શરીર બંધ અને (૪) શરીર પ્રયોગ બંધ (સે કિં તં આલાવણવંધે) હે ભદન્ત ! આલાપન બંધનું સ્વરૂપ કેવું ? (આલાવણવંધે જં ણં તણભારાણ વા, કટ્ટભારાણ વા, પત્તભારાણ વા, પલાલભારાણ વા, વેલ્લભારાણ વા, વેત્તલયાવાગ-વરત્ત-રજ્જુ-વલ્લિ-કુશ દર્ભમાહૅહિં આલાવણવંધે સમુપ્પજ્જહૅ) હે ગૌતમ ! આલાપન બંધ તે છે કે જે ઘાસના ભારાને, લાકડાંના ભારાને, પાતના ભારાને, ધાન્યરહિત પરાળની ગાંસડીને, લતાઓના ભારાને, લતાઓથી, છાલોથી, અમડાની ઢોરીથી, શણ આદિની ઢોરીથી, કાંઈ વેલથી, નિર્મૂળ દર્ભોથી અને સમૂળ દર્ભોથી બાંધવાથી થાય છે. એટલે કે ઘાસ વગેરેના ભારાને લતા આદિ વડે જે બાંધવાનું થાય છે, તેને આલા

જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયં કાલમ્, સ એવ આલાપનવન્ધઃ। અથ કઃ સં આલીનવન્ધઃ ? આલીનવન્ધઃ ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા-શ્લેષણાવન્ધઃ, ઉચ્ચયવન્ધઃ, સમુચ્ચયવન્ધઃ, સંહનનવન્ધઃ, અથ કઃ સ શ્લેષણાવન્ધઃ ? શ્લેષણાવન્ધો યત્ સ્વલ્પ કુડ્યાનાં કૂટાનાં કુટ્ટિમાનામ્, સ્તમ્ભાનામ્, પ્રાસાદાનામ્, કાષ્ઠાનામ્, ચર્મનામ્, ઘટાનામ્, પટાનામ્, કટાનામ્, સુધાકર્દમલશ્લેષલાક્ષા-મધુ-સિક્થાદિભિઃ શ્લેષણૈઃ વન્ધઃ સમુપપદ્યતે, જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયં કાલમ્, સ એવ

કિસી વેલ સે, કુશ અથવા ઢામ વગેરહ સે વાંધને સે હોતા હૈ । અર્થાત્ ઘાસ વગેરહકે ગટ્ટેકો વેંતકી વેલ આદિ સે જો વાંધના હૈ વહ આલાપન વંધ હૈ । (જહણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉકોસેણં સંખેજ્જકાલં) હિસ આલાપન વંધ કા કાલ જઘન્યસે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત કાલકા હૈ અર્થાત્ યહ વંધ કમસે કમ રહે તો અન્તર્મુહૂર્ત તક રહતા હૈ, ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાતકાલ તક રહતા હૈ । (સે તં આલાવણ વંધે) યહી આલાપન વંધ કા સ્વરૂપ હૈ । (સે કિં તં અલ્હિયાવણવંધે) હૈ ભદન્ત ! આલીન વંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? (અલ્હિયાવણવંધે ચડવિવહે પણ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! આલીન વંધ ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ-(તં જહા) જો હિસ પ્રકાર સે હૈ-(લેસણાવંધે, ઉચ્ચયવંધે, સમુચ્ચયવંધે, સાહણ-ણાવંધે) ૧ શ્લેષણાવંધ, ૨ ઉચ્ચયવંધ, ૩ સમુચ્ચયવંધ ઓર ૪ સંહન-નવંધ (સે કિં તં લેસણાવંધે) હૈ ભદન્ત ! શ્લેષણાવંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? (લેસણાવંધે જં ણં કુડ્ઢાણં, કોટ્ટિમાણં, સંભાણં, પ્રાસાયાણં, કટ્ટાણં, ચર્માણં, ઘટ્ટાણં, પટ્ટાણં, કટ્ટાણં, છુહાચિન્નિલ્લસિલેસલક્ખ મહુ-સિન્થ માહણિં લેસણણિં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હૈ ગૌતમ ! શ્લેષણા વંધ વહ હૈ જો ભિત્તિયોં કા, મણિપ્રસ્તર જહિત ભૂમિયોં કા, સંભોં કા,

પન બંધ કહે છે (જહણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉકોસેણં સંખેજ્જકાલં) આ આલાપન બંધ ઓછામાં ઓછો એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યા તકાળ સુધી રહે છે. (સે તં આલાવણવંધે) આલાપન બંધનું એવું સ્વરૂપ છે. (સે કિં તં અલ્હિયાવણવંધે ?) હે ભદન્ત ! આલીન બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? (અલ્હિયાવણવંધે ચડવિવહે પણ્ણત્તે-તં જહા) હે ગૌતમ ! આલીન બંધના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર છે-(લેસણાવંધે, ઉચ્ચયવંધે, સમુચ્ચયવંધે, સાહણાવંધે) (૧) શ્લેષણા બંધ, (૨) ઉચ્ચય બંધ, સમુચ્ચય બંધ અને (૪) સંહનન બંધ. (સે કિં તં લેસણાવંધે ?) હે ભદન્ત ! શ્લેષણા બંધનું કેવું સ્વરૂપ છે ? (લેસણાવંધે જં ણં કુડ્ઢાણં, કોટ્ટિમાણં, સંભાણં, પ્રાસાયાણં, કટ્ટાણં, ચર્માણ, ઘટ્ટાણં, પટ્ટાણં કટ્ટાણં છુહાચિન્નિલ્લસિલેસલક્ખ મહુસિન્થ માહણિં લેસણણિં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! શ્લેષણાબંધ તે છે કે જે દીવાદોનું, ભણિપ્રસ્તર

શ્લેષણાવન્ધઃ, અથ કઃ સ ઉચ્ચયવન્ધઃ ? ઉચ્ચયવન્ધો યઃ સ્વલુ તૃણરાશીનાં વા, કાષ્ઠરાશીનાં વા, પત્રરાશીનાં વા, તુષરાશીનાં વા, બુસરાસીનાં વા, ગોમયરાશીનાં વા, અવકરરાશીનાં વા, ઉચ્ચત્વેન વન્ધઃ સમુપપદ્યતે, જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયં કાલમ્, સ એષ ઉચ્ચયવન્ધઃ, અથ કઃ સઃ સમુચ્ચયવન્ધઃ ? સમુચ્ચય-

પ્રાસાદોં કા, કાષ્ઠોં કા, ચમડે કા, ઘડોં કા, પટોં કા વસ્ત્રોં કા ઓર ઘટાર્દ્યોં કા ચૂના, કર્દમ, વજ્રલેપ, લાક્ષા, મોમ इसके द्वारा परस्पर में जुड़ जाना होता है। (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) यह बंध जघन्य से अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से संख्यातकाल तक रहता है। (से त्तं लेसणाबधे) यही श्लेषणा बंध का स्वरूप है। (से किं तं उच्चयबधे) हे भदन्त ! उच्चयबंधका क्या स्वरूप है ? (उच्चयबधे जं णं तणरासीण वा, कट्टरासीण वा, पत्तरासीण वा, तुसरासीण वा, भुसरासीण वा, गोमयरासीण वा, अवगररासीण वा, उच्चत्तेणं बधे समुप्पज्जइ) तृणराशि का, काष्ठराशि का, पत्रराशि का, तुषराशि का, भूसा की राशि का, गोबर के ढेर का, कूड़ा के ढेर का जो उच्चपने से बंध होता है, वह उच्चयबंध है। (जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) यह बंध जघन्य से अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से

જડિત ભૂમિયોનું, સ્તંભોનું, પ્રાસાદોનું, કાષ્ઠોનું, ચામડાનું, ઘડાઓનું, વસ્ત્રોનું અને ચટાર્દ્યોનું ચૂના, કીચડ, વજ્રલેપ, લાખ અને મીણુ દ્વારા પરસ્પર સાથે જોડાઈ જવાનું બને છે (જહણ્ણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જંકાલ) આ બંધ ઓછામાં ઓછો એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાલ સુધી રહે છે. (સે તં લેસણાબધે) શ્રેષ્ઠણા બંધનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે.

(સે કિં તં ઉચ્ચયબધે ?) હે ભદન્ત ! ઉચ્ચય બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? (ઉચ્ચયબધે જં ણં તણરાસીણ વા, કટ્ટરાસીણ વા, પત્તરાસીણ વા, તુસરાસીણ વા, ભુસરાસીણ વા, ગોમયરાસીણ વા, અવગરરાસીણ વા, ઉચ્ચત્તેણં બધે સમુપ્પજ્જઈ) ધાસના ઢગલાનો, કાષ્ઠના ઢગલાનો, પથ્થુના ઢગલાનો, તુપના ઢગલાનો, ભુસાના (પરાળના) ઢગલાનો, છાણુના ઢગલાનો, કચરાના ઢગલાનો જે ઊંચાઈની અપેક્ષાએ ઓટલે કે તે પદાર્થોના આપસમાં સંબંધરૂપ જે બંધ થાય છે, તેને ઉચ્ચય બંધ કહે છે. (જહણ્ણેણં અંતોમુહૂત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જંકાલ) આ બંધ ઓછામાં ઓછો એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારે

વન્ધો યત્ ક્વલુ અગડ (અવટ) તડાગ નદી દ્વદ વાપી દીર્ઘિકાનાં ગુજ્જાલિકાનાં
સરસાં સરઃપટ્ટિકાનામ્, સરઃસરઃપટ્ટિકાનામ્, વિલપટ્ટિકાનામ્,
દેવકુલસભા-પર્વ-સ્તૂપ-સ્વાતિકાનામ્, પરિસ્થાનામ્, પ્રાકારાટ્ટાલક-ચરિક-
દ્વાર-ગોપુર-તોરણાનામ્, પ્રાસાદ-ગૃહ-શરણ-લયનાર્પણાનામ્, શૃંગાટક-ત્રિક-
ચતુષ્ક - ચત્વર - ચતુર્મુખ - મહાપથાદીનાં સુધાકર્દમલ^૪લેપસમુચ્ચયેન વન્ધઃ

સંખ્યાતકાલતક રહતા હૈ । (સે તં ઉચ્ચયવંધે) યહી ઉચ્ચય વંધ કા
સ્વરૂપ હૈ । (સે કિં તં સમુચ્ચયવંધે) હે ભદન્ત ! સમુચ્ચય વંધકા કયા
સ્વરૂપ હૈ ? (સમુચ્ચયવંધે જં ણં અગડતડાગ-નદી-દ્વદ વાવી-પુસ્કલરિણી
દીહિયા ગુંજાલિયાણં, સરાણં, સરપંતિયાણં, સરસરપંતિયાણં, વિલપંતિ-
યાણં, દેવકુલ-સમાપઞ્વ-ધૂમસ્વાદ્યં ફરિહાણં પાગારાટ્ટાલગચરિય દાર-
ગોપુરતોરણાણં, પ્રાસાદઘર સરણલેણ આવણાણં, સિંઘાડગ તિય-ચઝક
-ચચ્ચર-ચઝમ્મુહ-મહાપહમાદ્યં-હુહા-ચિત્તિલ્લ સિલેસ સમુચ્ચયણં
વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! કુંઓ, તાલાવ, નદી, દ્રહ, વાપી, પુષ્ક-
રિણી, દીર્ઘિકા, ગુંજાલિકા, સરોવર, સરોવરપટ્ટિકા, સરઃસર
પટ્ટિકા, વિલપટ્ટિકા, દેવકુલ સભા, પ્યાઝ, સ્તૂપ, સ્વાઈયાં પરિઘ,
કોટ, અટારિયાં, ચરિકા, દ્વાર, ગોપુર, તોરણ, પ્રાસાદ, ચર, શરણ,
બાજાર, શૃંગાટકમાર્ગ, ત્રિકમાર્ગ, ચતુષ્કમાર્ગ, ચત્વર, ચતુર્મુખમાર્ગ,

દેશાં વધારે સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. (સે તં ઉચ્ચયવંધે) ઉચ્ચય વંધનું
એવું સ્વરૂપ છે.

(સે કિં તં સમુચ્ચયવંધે ?) હે ભદન્ત ! સમુચ્ચય વંધનું કેવું
સ્વરૂપ છે ?

(સમુચ્ચય વંધે જં ણં અગડતડાગનદીદ્વદવાવી, પુસ્કલરિણી દીહિયાણં
ગુંજાલિયાણ, સરાણં,, સરપંતિયાણં, સરસરપંતિયાણં, વિલપંતિયાણં, દેવકુલ-સમ
પઞ્વ-ધૂમ સ્વાદ્યાણં ફરિહાણં, પાગારાટ્ટાલગચરિયદારગોપુરતોરણાણં પ્રાસાદઘર
સરણલેણઆવણાણં, સિંઘાડગ-તિય-ચઝક-ચચ્ચર-ચઝમ્મુહ-મહાપહમાદીણં-હુહા
-ચિત્તિલ્લ સિલેસ સમુચ્ચયણં વંધે સમુપ્પજ્જહ)

હે ગૌતમ ! દ્વા, તળાવ, નદી, દ્રહ (કૂંડ), વાપી, પુષ્કરિણી, દીર્ઘિકા;
ગુંજાલિકા, સરોવર; સરોવર પટ્ટિકા, સરઃસર પટ્ટિકા (મહાસરોવર શ્રેણી),
વિલ પટ્ટિકા, દેવકુલ, સભા, પ્યાઝ (હવાડો), સ્તૂપ, બાઈઓ, પરિઘ, કોટ,
અટારીઓ (પ્રાસાદનો ઊર્ધ્વ ભાગ), ચરિકા (નગર અને દુર્ગનો મધ્યવર્તી
ભાગ), દ્વાર, ગોપુર (નગર દ્વાર), તોરણ, પ્રાસાદ, ઘર, શરણ (સ્થાનવિશેષ),
દેષ (ગૃહ વિશેષ), બજાર, શૃંગાટક માર્ગ, ત્રિક માર્ગ ચતુષ્ક માર્ગ, ચત્વર માર્ગ,

સમુત્પદ્યતે, જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયં કાલમ્, સ एष સમુચ્ચ-
યવન્ધઃ, અથ કઃ સ સંહનનવન્ધઃ ? સંહનનવન્ધો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-
દેશસંહનનવન્ધશ્ચ, સર્વસંહનનવન્ધશ્ચ અથ કઃ સ દેશસંહનનવન્ધઃ ? દેશસંહનનવન્ધો
યત્ સ્વલ્પ શકટરથયાનયુગ્યગિલ્લિથિલ્લિશિવિકાસ્પન્દમાનિકા લોહી લોહકટાહ-
કઙ્કુચ્છુકાઽસન-શયન-સ્તમ્ભ-ભાણ્ડા-ઽમત્રોપકરણાદીનાં દેશસંહનનવન્ધઃ સમુત્પ-

મહાપથમાર્ગ, -રાજમાર્ગ' इत्यादि का चूना द्वारा कीचड़ द्वारा और
श्लेष के समुच्चय द्वारा जो बंध होता है वह समुच्चय बंध है।
(जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) यह बंध जघन्य से
अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से संख्यातकाल तक रहता है। (से स
समुच्चयबंधे) इस प्रकार से यह समुच्चयबंध का स्वरूप है। (से किं तं साह-
णणा बंधे) हे भदन्त ! संहननबंध का क्या स्वरूप है ?
(साहणणा बंधे दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! संहनन बंध दो प्रकार का
कहा गया है। (तं जहा) जो इस प्रकार से है- (देससाहणणा बंधे यं
संव्वसाहणणा बंधे यं) ? देशसंहनन बंध, २ सर्वसंहननबंध (से किं
तं देससाहणणा बंधे) हे भदन्त ! देशसंहननबंध का क्या स्वरूप है ?
(देससाहणणा बंधे जं णं सगड-रह-जाणं-जुगं-गिल्लि-थिल्लि-सीय-
संदमाणिया, लोही-लोहकडाह-कङ्कुच्छुआसणसयण खंभ भंडमत्तोवगं-
रणमाइणं देससाहणणा बंधे समुप्पज्जइ) हे गौतम ! शकट, रथ, यान,
युग्यवाहन-घोडागाडी, गिल्ली-हाथी की अंवाडी, थिल्लि-वग्गी शिबिका

ચતુર્થ માર્ગ, મહાપથ (રાજમાર્ગ), ઇત્યાદિનો ચૂના દ્વારા, કીચડ-દ્વારા અને
શ્લેષ (વજ્રશ્લેષ) ના સમુચ્ચય દ્વારા જે બંધ થાય છે તે બંધને સમુચ્ચય બંધ
કહે છે. (જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં) આ બંધ ઓછામાં ઓછો
એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. (સે
તં સમુચ્ચયબંધે) આ પ્રકારનું સમુચ્ચય બંધનું સ્વરૂપ છે. (સે કિં તં સાહ-
ણના બંધે ?) હે ભદન્ત ! સંહનન બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? (સાહણના બંધે
દુવિહે પણત્તે-તં જહા) હે ગૌતમ ! સંહનન બંધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર
છે- (દેસસાહણના બંધેય, સંવ્વસાહણના બંધેય) (૧) દેશ સંહનન બંધ અને
(૨) સર્વ સંહનન બંધ. (સે કિં તં દેસસાહણના બંધે ?) હે ભદન્ત ! દેશ
સંહનન બંધનું કેવું સ્વરૂપ છે ? (દેસસાહણના બંધે જં ણં સગડરહ-જાણ-જુગ-
-ગિલ્લિ, થિલ્લિ સીય-સંદમાણિયા-લોહી-લોહકડાહ, કઙ્કુચ્છુ-આસણસયણે સંભ-
મત્તોવગરણમાઈણં દેસસાહણના બંધે સમુપ્પજ્જઈ) હે ગૌતમ ! શકટ (ગાડું),
રથ, યાન, યુગ્ય વાહન (ઘોડાગાડી), ગિલ્લિ (હાથીની અંબાડી), થિલ્લિ

સ્પદ્યતે, જઘન્યેન અત્તર્મુદ્ધર્તમ્, ઉત્તર્કર્ષેણ સંખ્યેયં કાલમ્, સ એપ દેશસંહનનબંધઃ, અથ કઃ સ સર્વસંહનનબંધઃ ? સર્વસંહનનબંધઃ સ ચ્છલ્લ શીરોદકાદીનામ્, સ એપ સર્વસંહનનબંધઃ, સ એપ સંહનનબંધઃ, સ એપ આલીનબંધઃ । અથ કઃ સ શરીર-

એવં સ્યન્દમાની-પુરુષ પ્રમાણવાહનવિશેષ, તવા કઢાહી, કરછી, આસન, શયન, સ્તંભ, ખાણ્ડ, પાત્ર, તથા ઓર ખી નાનાપ્રકાર કે ઉપકરણાદિ પદાર્થોં કા જો સંબંધ હોતા હૈં વ્હ દેશસંહનનબંધ હૈં । (જહણ્ણેણં અંતો-મુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં) યહ બંધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુદ્ધર્ત તક રહતા હૈં ઓર ઉત્ત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાતકાલતક રહતા હૈં । (સે ત્તં દેસસા-હણ્ણાબંધે) હસ પ્રકાર સે યહ દેશસંહનનબંધ કા સ્વરૂપ હૈં । (સે કિં તં સન્વસાહણાબંધે) હે ભદન્ત ! સર્વસંહનનબંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈં ? (સન્વસાહણાબંધે-સે ણં ચીરોદગમાઈણં સે ત્તં સન્વસાહણાબંધે) હે ગૌતમ ! દૂધ ઓર પાની આદિ પદાર્થોં કા જો બંધ હૈં વ્હ સર્વસંહનન બંધ હૈં । યહી સર્વસંહનનબંધ કા સ્વરૂપ હૈં । હસ પ્રકાર સે યહાં તક (સે ત્તં સાહણાબંધે, સે ત્તં અલ્હિયાવળબંધે) સાદિ સપર્યવસિત બંધકે ચાર પ્રકારોં મેં સે દ્વિતીય પ્રકારરૂપ આલીનબંધ કા કથન સંહનનબંધ કા કથન કરને પર હો જાતા હૈં । (સે કિં તં સરીરબંધે) હે ભદન્ત ! સાદિ સપર્યવસિતબંધ કા જો તૃતીય ભેદ શરીરબંધ હૈં ઉસકા કયા

(બગ્ગી), શિખિકા (પાલ્લખી), સ્યન્દમાદિકા (પુરુષ પ્રમાણ વાહન વિશેષ), તાવડો, કઢાહી, કઢછી, આસન, શયન, સ્તંભ, લાંડ, પાત્ર, તથા ખીજાં વિવિધ પ્રકારના ઉપકરણાદિ પદાર્થોના જે બંધ થાય છે, તે બંધને દેશ સંહનન બંધ કહે છે. (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં) આ સંહનન બંધ ઓછામાં ઓછો એક અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. (સે ત્તં દેસસાહણાબંધે) આ પ્રકારનું દેશ સંહનન બંધનું સ્વરૂપ છે. (સે કિં તં સન્વસાહણાબંધે ?) હે ભદન્ત ! સર્વ સંહનન બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? (સન્વસાહણા બંધે-સે ણં ચીરોદગમાઈણં સે ત્તં સન્વસાહણા બંધે) હે ગૌતમ ! દૂધ અને પાણી આદિ પદાર્થોના જે બંધ થાય છે તે બંધનું નામ સર્વસંહનન બંધ છે. આ પ્રકારનું સંહનન બંધનું સ્વરૂપ છે. આ અહીં સુધીમાં (સે ત્તં સાહણા બંધે, સે ત્તં અલ્હિયાવળબંધે) સાદિ સપર્યવસિત બંધના ચાર પ્રકારોમાંથી ખીજા પ્રકારરૂપ આલીન બંધનું કથન-સંહનન બંધનું નિરૂપણ થઈ જવાથી પૂરું થાય છે.

(સે કિં તં સરીરબંધે ?) હે ભદન્ત ! સાદિ સપર્યવસિત બંધનો જે ત્રીજો શરીરબંધ નામનો લેહ છે, તેનું કેવું સ્વરૂપ છે ?

વન્ધઃ ? શરીરવન્ધો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકશ્ચ પ્રતિપન્નપ્રયોગ-પ્રત્યુયિકશ્ચ, અથ કઃ સ પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકઃ ? પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકો યઃ સ્વલુ નૈર-યિકાણાં સંસારસ્થાનાં સર્વજીવાનાં તત્ર તત્ર તેષુ તેષુ કારણે સમવહન્યમાનાનાં જીવપ્રદેશાનાં વન્ધઃ સમુપપદ્યતે, સ એવં પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકઃ, અથ કઃ સ પ્રત્યુત્પન્ન-પ્રયોગપ્રત્યયિકઃ ? પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિકો યઃ સ્વલુ કેવલજ્ઞાનિનોડનગારસ્ય

સ્વરૂપ હૈ ? (શરીરબંધે દુવિદ્ધે પળ્લન્તે) હૈ ગૌતમ ! શરીરબંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો હસ તરહ સે હૈ-(પુન્વપ્પયોગપચ્ચ-હૈ ય, પહુપ્પન્નપઓગપચ્ચહૈ ય) પૂર્વ પ્રયોગપ્રત્યયિક શરીરબંધ ઔર પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિકશરીરબંધ । (સે કિં તં પુન્વપ્પઓગપચ્ચહૈ) હૈ ભદન્ત ! પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકશરીર બંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? (પુન્વપ્પઓ-ગપચ્ચહૈ જં ણં નેરહયાણં સંસારવત્થાણં સન્વજીવાણં તત્થ તત્થ તેસુ તેસુ કારણેસુ સમોહણમાણાણં જીવપ્પણ્ણાણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હૈ ગૌત-મ ! જો ડન ડન કારણોં કે હોને પર સમુદ્ધાત કરતે હુએ નૈરયિક એવં સર્વસંસારી જીવોં કે જીવ પ્રદેશોં કા જો બંધ હોતા હૈ વહ પૂર્વપ્રયોગપ્ર-ત્યયિકશરીરબંધ હૈ । (સે ત્તં પુન્વપ્પઓગપચ્ચહૈ) યહી પૂર્વપ્રત્યયિક શરીર બંધ કા સ્વરૂપ હૈ । (સે કિં તં પહુપ્પન્નપઓગપચ્ચહૈ) હૈ ભદન્ત પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક બંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? (પહુપ્પન્નપઓગપચ્ચ-હૈ જં ણં કેવલનાણિસ્સ અણગારસ્સ કેવલિસમુદ્ધાણં સમોહયસ્સ

(શરીરબંધે દુવિદ્ધે પળ્લન્તે-તંજહા) હૈ ગૌતમ ! શરીરબંધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે-(પુન્વપ્પયોગપચ્ચહૈ ય, પહુપ્પન્નપઓગપચ્ચહૈ ય) (૧) પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્યયિક શરીરબંધ અને (૨) પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક શરીર બંધ. (સે કિં તં પુન્વપ્પયોગપચ્ચહૈ ?) હૈ ભદન્ત ! પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્યયિક શરીરબંધનું કેવું સ્વરૂપ છે ?

(પુન્વપ્પયોગપચ્ચહૈ જં ણં નેરહયાણં સંસારવત્થાણં સન્વજીવાણં તત્થ તત્થ તેસુ તેસુ કારણેસુ સમોહણમાણાણં જીવપ્પણ્ણાણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હૈ ગૌતમ તે તે ક્ષેત્રોમાં તે તે કારણો ઉત્પન્ન થવાથી (સમુદ્ધાતના કારણરૂપ વેદના આદિ કારણો ઉદ્ભવે ત્યારે) સમુદ્ધાત કરતા એવા નારક અને સર્વ સંસારી એવાના જીવપ્રદેશોના બે બંધ થાય છે, તે બંધને પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્ય-યિક શરીરબંધ કહે છે. (સે ત્તં પુન્વપ્પઓગપચ્ચહૈ) પૂર્વપ્રત્યયિક શરીરબંધનું એવું સ્વરૂપ છે. (સે કિં તં પહુપ્પન્નપઓગપચ્ચહૈ ?) હૈ ભદન્ત ! પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધનું કેવું સ્વરૂપ છે ?

કેવલિસમુદ્ધાતેન સમવહતસ્ય તસ્માત્ સમુદ્ધાતાત્ પ્રતિનિવર્તમાનસ્ય અન્તરા મ-
ન્યાને વર્તમાનસ્ય તૈજસકાર્મણયોઃ વન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, કિં કારણમ્ ? તદા તસ્ય
પ્રદેશાં એકત્વીકૃતા ભવન્તિ ઇતિ, સ એવ પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિકઃ, સ એવ શરીર-
વન્ધઃ, અથ કઃ સ શરીરપ્રયોગવન્ધઃ ? શરીરપ્રયોગવન્ધઃ પંચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? તથા-
તાઓ સમુદ્ધાયાઓ પડિયિત્તેમાણસ્સ અંતરામંથે વટ્ટમાણસ્સ તેયાકમ્માણં
બંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! કેવલિસમુદ્ધાત સે સમુદ્ધાત કરતે હુએ
ઑર ફિર પીછે ઉસસે ફિરતે હુએ કેવલી કે મંથાન અવસ્થા મેં રહતે
સમય તૈજસ ઑર કાર્મણ શરીર કા જો બંધ હોતા હૈં વહ પ્રત્યુત્પન્નપ્રયો
ગપ્રત્યયિક બંધ હૈં । (કિં કારણં) હે ભદન્ત ! તૈજસ ઑર કાર્મણશરીર
કે બંધ હોને મેં વહાં કયા કારણ હૈં ? (તાહે સે પપ્પસા ઇગત્તીયા ભવં-
તિ, ત્તિ) હે ગૌતમ ! ઉસ સમય કેવલી કે આત્મપ્રદેશ સંઘાત કો
પ્રાપ્ત હોતે હૈં । ઇસ કારણ સે ઉસ કેવલી કે તૈજસ ઑર કાર્મણ શરીર
પ્રદેશોં કા બંધ હોતા હૈં । (સે ત્તં પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહ) યહી પ્રત્યુ-
પ્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક બંધ કા સ્વરૂપ હૈં (સે ત્તં સરીરબંધે) ઇસ તરહ સે
શરીરબંધ કા સ્વરૂપ કહા । (સે કિં તં સરીરપ્પઓગબંધે) હે ગૌતમ !
શરીરપ્રયોગબંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈં (સરીરપ્પઓગબંધે પંચવિદ્દે પળગત્તે)
હે ગૌતમ ! શરીરપ્રયોગબંધ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં । (તં જહાં)
જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં- (ઓરાલિયસરીરપ્પઓગબંધે) ? ઔદારિક શરીર

(પહુપ્પન્નપ્પઓગ પચ્ચહ જં ણં કેવલનાણિસ્સ ષળગારસ્સ કેવલિસમુદ્ધાણં
સમોહયસ્સ તાઓ સમુદ્ધાયાઓ પડિનિયત્તેમાણસ્સ અંતરામંથે વટ્ટમાણસ્સ તેયા-
કમ્માણં બંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! કેવલિ સમુદ્ધાત દ્વારા સમુદ્ધાત કરતા
અને ત્યારબાદ તે સમુદ્ધાતમાંથી પાછા ફરતી વખતે મંથાન અવસ્થામાં રહેતી
વખતે કેવલીને જે તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો બંધ થાય છે, તે બંધને
પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગપ્રત્યયિક બંધ કહે છે. (કિં કારણં ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ
અને કાર્મણ શરીરનો બંધ થવામાં ત્યાં શું કારણ હોય છે ? (તાહે સે પપ્પસા
ઇગત્તીયા ભવંતિ, ત્તિ) હે ગૌતમ ! તે સમયે કેવલીના આત્મપ્રદેશો સંઘાત
પામે છે. તે કારણે તે કેવલી તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો બંધ કરે છે
(સે ત્તં પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહ) એજ પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધનું
સ્વરૂપ છે. (સે ત્તં સરીરબંધે) આ પ્રકારે અહીં શરીરબંધના સ્વરૂપનું
પ્રતિપાદન પૂરું થાય છે.

(સે કિં તં સરીરપ્પઓગબંધે ?) હે ભદન્ત ! શરીર પ્રયોગ બંધનું
સ્વરૂપ કેવું છે ? (સરીરપ્પઓગબંધે પંચવિદ્દે પળગત્તે-તં જહાં) હે ગૌતમ !
શરીર પ્રયોગ બંધના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે- (ઓરાલિયસરીરપ્પઓગ-

ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ । ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ' તદ્યથા—એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, યાવત્—પશ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ । એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ?

પ્રયોગવંધ, (વેડવ્વિચસરીરપ્પઓગવંધે) ૨ વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ, (આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) ૩ આહારકશરીરપ્રયોગવંધ, (તેયાસરીરપ્પઓગવંધે) ૪ તૈજસશરીરપ્રયોગવંધ ઓર (કમ્માસરીરપ્પઓગવંધે) ૫ કાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ (ઓરાલિયશરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત ! ઔદારિકસરીરપ્રયોગવંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જૈસે ઇગિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધે, વેંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે, જાવ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે) એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ, દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ, યાવત્ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગ વંધ । (ઇગિંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયો-

વં) (૧) ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, (વેડવ્વિચસરીરપ્પઓગવંધે) (૨) વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ, (આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) (૩) આહારક શરીર બંધ, (તેયાસરીરપ્પઓગવંધે) (૪) તૈજસ શરીર પ્રયોગ બંધ અને (કમ્મા સરીરપ્પઓગવંધે) (૫) કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બંધ.

(ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ કેટલા પ્રકરનો કહ્યો છે ?

(ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે—તં જહા) હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—(ઇગિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે, વેંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે, જાવ પંચિંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે) (૧) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, (૨) દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીર પ્રયોગ બંધ, (૩) તેઇન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, (૪) ચતુરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ અને (૫) પચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ. (ઇગિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?)

गौतम । पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धः, एवम् एतेन अभिलाषेण भेदो यथा अवगाहनासंस्थाने औदारिकशरीरस्य तथा भाणितव्यः, यावत् पर्याप्तकर्मव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगवन्धश्च, अपर्याप्तकर्मव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगवन्धश्च । औदारिकशरीरप्रयोगवन्धः खलु भदन्त ! कस्य कर्मण उदयेन ? गौतम ! वीर्यसयोगसद्द्रव्यतया,

गबन्ध कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंचविहे पणन्ते) पांच प्रकार का कहा गया है । (तं जहा) जो इस प्रकार से है—(पुढविकाइयएगिंदियओरालियसरीरप्पओगबन्धे एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वो) पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीरप्रयोग बन्ध इस तरह से इस अभिलाषद्वारा जैसा “ अवगाहना संस्थान ” पद में औदारिक शरीर का भेद कहा गया है वैसा यहां पर कहना चाहिये (जाव पज्जत्तगग्गभवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय ओरालिय सरीरप्पओगबन्धे य, अपज्जत्तगग्गभवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरप्पओग जाव बन्धे य) यावत् पर्याप्तकर्मजमनुष्यपंचेन्द्रियऔदारिक शरीरप्रयोगबन्ध और अपर्याप्तकर्मजमनुष्यपंचेन्द्रियऔदारिक शरीरप्रयोगबन्ध । (ओरालियसरीरप्पओगबन्धे णं भेदो ! कस्स कम्मस्स उदएणं) हे भदन्त ! औदारिकशरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (गोयमा)

हे भदन्त ! एकेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध केटला प्रकारेणो क्ह्यो छे ?

(गोयमा ! पंचविहे पणन्ते-तंजहा) हे गौतम ! तेना नीये प्रमाणे पांच प्रकार क्ह्यो छे—(पुढविकाइयएगिंदियओरालियसरीरप्पओगबन्धे एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वो) पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध, आ प्रकारे आ अभिलाष द्वारा “ अवगाहना संस्थान ” पदमां औदारिक शरीरना जेवा लेहो कहेवामां आओ छे, जेवा लेहो अही पणु कहेवा जेअओ.

(जाव पज्जत्तगग्गभवक्कंतियमणुस्स पंचिंदिय ओरालिय सरीरप्पओगबन्धेय, अपज्जत्तगग्गभवक्कंतियमणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरप्पओग जाव बन्धेय) यावत् “ पर्याप्त कर्मज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध अने अपर्याप्त कर्मज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध. ” (ओरालिय सरीरप्पओगबन्धेणं भेदो ! कस्स कम्मस्स उदएणं ?) हे भदन्त ! औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध कया कर्मना उदयथी थाय छे ?

આયુષ્કં ચ પ્રતીત્ય મનુષ્યપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણ ઉદયેન મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધઃ ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકા—‘ સે કિં તં પઓગબંધે ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ — હે મદન્ત ! અથ કઃ કતિવિધઃ સ પ્રયોગબન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ—‘ પઓગબંધે તિવિદે પળ્લત્તે ’ હે ગૌતમ ! પ્રયોગબન્ધસ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘ તં જહા—અણાદ્દે વા અપજ્જવસિદ્દે, સાદ્દે વા અપજ્જવસિદ્દે, સાદ્દે વા સપજ્જવસિદ્દે ’ તથથા

મણુસ્સપંચિંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગનામકમ્મસ્સ ઉદણ્ણં મણુસ્સ પંચિંદિયસરીરપ્પઓગબંધે) જીવ કી વીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા, પ્રમાદરૂપહેતુ—ઇનસે કર્મ, યોગ, ભવ એવં આયુષ્ક કો લેકર કે મનુ-
ષ્યપંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગ નામકર્મ કે ઉદય સે મનુષ્યપંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગ બંધ હોતા હૈ ।

ટીકાર્થ—સૂચી કટાહ ન્યાય સે પશ્ચાત્ પઠિત મી વિસ્તસાવંધ કા પ્રરૂપણ કરકે સૂત્રકાર અવ પ્રયોગબન્ધ કી પ્રરૂપણા કર રહે હૈ—ઇસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘ સે કિં તં પઓગબંધે—પઓગબંધે તિવિદે પળ્લત્તે ’ હે મદન્ત ! પ્રયોગબન્ધ કિં જિસકા સ્વરૂપ વિસ્તસાવંધ સે ભિન્ન હૈ કથા હૈ—અર્થાત્—પ્રયોગબંધ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! પ્રયોગબન્ધ ત્રીન પ્રકાર કા હૈ—‘ તં જહા ’ જો ઇસ તરહ સે હૈ—‘ અણાદ્દે વા અપજ્જવસિદ્દે, સાદ્દે વા અપજ્જવસિદ્દે, સાદ્દે વા

આઉયં ચ પહુચ્ચ મણુસ્સપંચિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગ નામકમ્મસ્સ ઉદણ્ણં મણુસ્સ પંચિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગબંધે) જીવની વીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા, અને પ્રમાદરૂપ કારણથી કર્મ, યોગ, ભવ અને આયુષ્કને આશ્રિત કરીને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ થાય છે.

ટીકાર્થ—કમ પ્રમાણે ગણતા પ્રયોગબંધની પ્રરૂપણા પહેલાં થવી જોઈતી હતી, પરન્તુ ‘ સૂચી કટાહ ન્યાયને ’ અનુસરીને પશ્ચાત્ પઠિત વિસ્તસા બંધની પ્રરૂપણા પહેલા કરવામાં આવી છે. હવે સૂત્રકાર પ્રયોગબંધની નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કિં તં પઓગબંધે ?) હે મદન્ત ! વિસ્તસાબંધથી ભિન્ન એવા પ્રયોગ બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? એટલે કે પ્રયોગબંધના કેટલા પ્રકાર છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(પઓગબંધે તિવિદે પળ્લત્તે—તં જહા) હે ગૌતમ ! પ્રયોગબંધના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર છે—(અણાદ્દે વા અપજ્જવસિદ્દે, સાદ્દે વા

અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર જીવવ્યાપારેણ જીવપ્રદેશાનામ્ ઔદારિકાદિશરીરપુદ્ગલાનાં ચ બન્ધઃ પ્રયોગવન્ધઃ તસ્ય, ચ ચત્વારો વિકલ્પા ભવન્તિ, તથાહિ-અનાદિકમ્ અપર્યવસિતમ્ ૧, અનાદિકં સપર્યવસિતમ્ ૨, સાદિકમ્ અપર્યવસિતમ્ ૩, સાદિકં સપર્યવસિતમ્ ૪, કિન્ત્વત્ર તેષુ ચતુર્ણુ ત્રય એવ વિકલ્પાઃ અનાદિકસપર્યવસિતરૂપદ્વિતીયવિકલ્પવર્જિતાઃ સંભવન્તિ, તત્ર પ્રથમભંગોદાહરણાયાહ-‘તત્થ ણં જે સે’ ઇત્યાદિ । તેષુ ચ અસંખ્યાત પ્રદેશિકજીવસ્ય યે અષ્ટૌ મધ્યપ્રદેશાઃ સન્તિ તેષામ્ અનાદિકો-અપર્યવસિતો વન્ધો ભવતિ, યતો હિ યદાપિ જીવઃ કેવલિસમુદ્ઘાતસમયે સમગ્રલોકં વ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ તદાપિ અસૌ તથાવિધાયામેવ સ્થિતૌ તિષ્ઠતિ, અન્યેષાં પુનર્જીવપ્રદેશાનાં

વા સપજ્જવસિણ ” ૧ અનાદિ અપર્યવસિત, ૨ સાદિઅપર્યવસિત, ઔર સાદિસપર્યવસિત, જીવ કે વ્યાપાર સે જીવપ્રદેશોં કા ઔર ઔદારિકાદિશરીરપુદ્ગલોં કા જો વંધ હૈ વહ પ્રયોગવંધ હૈ । હસકે ચાર વિકલ્પ હોતે હૈ-અનાદિ અપર્યવસિત ૧, અનાદિ સપર્યવસિત ૨, સાદિઅપર્યવસિત ૩, ઔર સાદિસપર્યવસિત ૪, કિન્તુ હન ચાર વિકલ્પોં મેં સે યહાં તીન હી વિકલ્પ બનતે હૈ-અનાદિ સપર્યવસિતરૂપ દ્વિતીય વિકલ્પ નહીં બનને સે છોડ દિયા ગયા હૈ । પ્રથમ ભંગ કો ઉદાહરણ દ્વારા સમજાને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈ-‘ તત્થ ણં જે સે ’ ઇત્યાદિ, અસંખ્યાત પ્રદેશોં વાલે જીવ કે જો આઠ મધ્ય કે પ્રદેશ હૈ, હનકા અનાદિ અપર્યવસિત વંધ હોતા હૈ । કયોં કિ જિસ સમય કેવલી ભગવાન્ કેવલિ સમુદ્ઘાત કરતે હૈ હસ સમય વે સમગ્રલોક કો વ્યાપ્ત કરલેતે હૈ-પરન્તુ વે મધ્યપ્રદેશ હનકે હસી સ્થિતિ મેં રહતે હૈ-હનમેં કોઈ વિપરિવર્તન નહીં

અપજ્જવસિણ, સાદિણ વા સપજ્જવસિણ) (૧) અનાદિ અપર્યવસિત, (૨) સાદિ અપર્યવસિત અને (૩) સાદિ સપર્યવસિત. હવના વ્યાપારથી હવપ્રદેશોનો અને ઔદારિકાદિ શરીર પુદ્ગલોનો જે બંધ થાય છે, તેને પ્રયોગબંધ કહે છે. તેના ચાર વિકલ્પ થાય છે-(૧) અનાદિ અપર્યવસિત, (૨) અનાદિ સપર્યવસિત, (૩) સાદિ અપર્યવસિત અને (૪) સાદિ સપર્યવસિત. પરન્તુ આ ચાર વિકલ્પોમાંથી અહીં ત્રણ વિકલ્પ જ બને છે, અનાદિ સપર્યવસિત ૩૫ બીજો વિકલ્પ બનતો નથી, તેથી ઉપર મુજબ ત્રણ પ્રકાર પડે છે. હવે પહેલા ભંગને ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે “ તત્થ ણં જે સે ” ઇત્યાદિ, અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા હવના જે આઠ મધ્યપ્રદેશો છે, તેમને અનાદિ અપર્યવસિત બંધ થાય છે, કારણ કે જે સમયે કેવલી ભગવાન કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે, તે સમયે તેઓ સમગ્ર લોકને વ્યાપ્ત કરી લે છે. પરન્તુ તેમના તે મધ્યપ્રદેશો એજ સ્થિતિમાં રહે છે-તેમાં કોઈ પરિવર્તન થતું નથી

વિપરિવર્તમાનત્વાન્નાસ્તિ અનાદિકોઽપર્યવસિતો વન્ધઃ, તત્સ્થાપના ચેયમ્ [૭|૭]
 એતેષામુપરિ અન્યેઽપિ ચત્વારઃ એવમેતેઽષ્ટૌ ભવન્તીત્યભિપ્રાયેણાહ—‘તત્થ ણં જે સે
 અણાઈએ અપજ્જવસિએ, સે ણં અટ્ટહં જીવમજ્ઞપણ્ણાણં’ તત્રાપિ ત્રિપુ ઉપર્યુક્તવિકલ્પેષુ
 અપિ સ્વલુ યઃ તસ્ય જીવસ્ય અનાદિકોઽપર્યવસિતો વન્ધઃ સ સ્વલુ અષ્ટાનાં જીવ-
 મધ્યપ્રદેશાનાં ભવતિ । एवं रीत्या समुदायतोऽष्टानां वन्धः प्रतिपादितः, अथ तेषु एकै-
 केन आत्मप्रदेशेन सह यावतां परस्परं वन्धो भवति तदर्शयितुमाह—‘तत्थवि णं
 तिण्हं तिण्हं अणाइए, अपज्जवसिए, सेसाणं साइए ’ तत्रापि तेष्वपि अष्टसु जीव-
 प्रदेशेषु मध्ये स्वलु त्रयाणां त्रयाणाम् एकैकेन सह अनादिकोऽपर्यवसितो वन्धः
 अनादिरनन्तो वन्ध इत्यर्थो वर्तते, तथाहि—पूर्वोक्तरीत्याऽवस्थितानामष्टानामुपरि-
 तनप्रतरस्य यः कश्चिदेकः प्रदेशो विवक्षितः तस्य, पार्श्ववर्तिनी द्वौ प्रदेशौ एकश्चाधोव-
 र्तीत्येवंरीत्या एते त्रयः सम्बध्यन्ते, शेषस्त्वेकः उपरितनः, यत्राधस्तना न सम्बध्यन्ते

હોતા હૈ—અન્ય પ્રદેશોં મેં વિપરિવર્તન હોતા હૈ, હસલિયે અનાદિ અપ-
 ર્યવસિતવન્ધ જીવ કે આઠ મધ્યપ્રદેશોં કે સિવાય અન્યપ્રદેશોં મેં નહીં
 હોતા હૈ । उनकी स्थापना इस प्रकार से है—[७|७] इनके ऊपर और भी
 चार प्रदेश हैं. इस तरह समुदाय की अपेक्षा से इन आठ प्रदेशों का
 वन्ध प्रतिपादित हुआ है । अब उनमें से एक एक आत्मप्रदेश के साथ
 जितने प्रदेशों का परस्पर वन्ध होता है—इस बात को दिखाने के लिये
 सूत्रकार कहते हैं—‘तत्थ वि णं तिण्हं तिण्हं अणाइए, अपज्जवसिए ’
 ‘सेसाणं साइए ’ उन आठ प्रदेशों में भी तीन तीन प्रदेशों का एक एक
 प्रदेशके साथ अनादि—अपर्यवसित अनादि अनन्त वंध है । पूर्वोक्तरीति
 के अनुसार अवस्थित उन आठ प्रदेशों में से उपरितनप्रतरका जो कोई
 एक विवक्षित प्रदेश है—उस विवक्षित प्रदेशका, अपने पासके दो प्रदेशों

અન્ય પ્રદેશોમાં જ પરિવર્તન થાય છે. તેથી અનાદિ અપર્યવસિત બંધ જીવના
 આઠ મધ્યપ્રદેશો સિવાયના અન્ય પ્રદેશોમાં થતો નથી. તેમની સ્થાપના આ
 પ્રમાણે સમજવી—[७|७] તેમની ઉપર બીજાં પણ ચાર પ્રદેશ છે, આ રીતે
 સમુદાયની અપેક્ષાએ આ આઠ પ્રદેશોનો બંધ પ્રતિપાદિત થયો છે. હવે તેમના
 એક એક પ્રદેશોનો પરસ્પર બંધ થાય છે તે વાત પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકાર
 કહે છે કે—(તત્થ વિ ણં તિણ્હં તિણ્હં અણાઈએ, અપજ્જવસિએ, સેસાણં સાઈએ)
 તે આઠ પ્રદેશોમાં પણ ત્રણ ત્રણ પ્રદેશોનો એક એક પ્રદેશની સાથે અનાદિ
 અપર્યવસિત (અનાદિ અનંત) થાય છે. પૂર્વોક્ત રીત પ્રમાણે અવસ્થિત
 (ગોઠવાયેલા, રહેલા) તે આઠ પ્રદેશોમાંથી ઉપરિતન પ્રતરનો જે કોઈ એક
 અમુક પ્રદેશ છે—તે અમુક પ્રદેશનો, પોતાની પાસેના બે પ્રદેશોની સાથે અને

दूरवर्तित्वेन व्यवहितत्वात्, एवमधस्तनप्रतरापेक्षयापि इति बोध्यम्, शेषाणाम् मध्यमाष्टभ्योऽन्येषां जीवप्रदेशानां सादिरपर्यवसितः सपर्यवसितो वा बन्धो भवति विपरिवर्तमानत्वात्, इति प्रथमो विकल्पो व्याख्यातः, 'अनादिः सपर्यवसितः' इति द्वितीयो विकल्पस्तु नेह संभवति अनादिसंवद्धानाम् अष्टानां जीवप्रदेशानाम् विपरिवर्तमानत्वेन बन्धस्य अनादि सपर्यवसितत्वानुपपत्तेः। अथ तृतीयं विकल्पमुः

के साथ और नीचे के एक प्रदेश के साथ इस तरह से इन तीन प्रदेशों के साथ अनादि अनन्त संबंधरूप बंध है। ऊपर का एक प्रदेश और नीचे के तीन इस के साथ संबंध नहीं हैं। क्योंकि ये उससे दूरवर्ती होने के कारण व्यवहित होते हैं। इसी तरह से अधस्तन (नीचे की) प्रतर की अपेक्षा से भी जानना चाहिये। इसी कारण तीन २ प्रदेशों का अनादि अनन्तरूप बंध कहा गया है। इन मध्यम आठ प्रदेशों से अतिरिक्त और जो जीवप्रदेश हैं उनका सादिरपर्यवसित, या सादिरसपर्यवसित बंध है। क्योंकि इनमें विपरिवर्तन होता है। इस प्रकार से प्रथमविकल्प के विषय में यह स्पष्टीकरण है। "अनादि सपर्यवसित" ऐसा जो द्वितीयविकल्प है वह इन जीव के मध्य आठ प्रदेशों में संभवित नहीं होता है। क्योंकि ये आठ प्रदेश अविपरिवर्तमान हैं—इस कारण इनमें अपर्यवसितता होने के कारण सपर्यवसितता नहीं बनती है—अतः अनादि अपर्यवसित बंध में अनादि सपर्यवसितता नहीं

नीचेना ओक प्रदेशनी साथे—आ रीते ते त्रषु प्रदेशोनी साथे अनादि अनन्त संबंधरूप बंध छे। उपरना ओक प्रदेशनी साथे—अने नीचेना त्रषु प्रदेशोनी साथे तेना संबंध नथी, कारण के तेओ तेनाधी दूर डाय छे। तेथी तेमनी साथे तेना संबंध होतो नथी ओज प्रमाणे अधस्तन (नीचेनी) प्रतरनी अपेक्षाओ पणु समझवुं। ओज कारणे त्रषु त्रषु प्रदेशोना अनादि अनन्तइय कह्यो छे। आ मध्यम आठ प्रदेशो सिवायना भीज के एवप्रदेशो छे तेमनो सादि अपर्यवसित, अथवा सादि सपर्यवसित बंध डाय छे, कारण के तेओमां विपरिवर्तन थाय छे।

आ प्रमाणे पडेलो विकल्पतुं स्पष्टीकरण करीने सूत्रकार "अनादि सपर्यवसित इय भीज विकल्पतुं स्पष्टीकरण करे छे—अनादि सपर्यवसित इय के भीजे विकल्प छे ते ओ एवोना आठ मध्यप्रदेशोमां संलपित थतो नथी, कारण के ते आठ प्रदेशो अविपरिवर्तमान छे, ते कारणे तेमनामा अपर्यवसितता होवाने दीधे सपर्यवसितता सलवी शकती नथी तेथी अनादि अपर्यवसित बंधमां अनादि सपर्यवसितता होती नथी। डवे सूत्रकार बीज

દાહરતિ-‘ તત્થળં જેસે સાહૅ અપજ્જવસિહ, સે ણં સિદ્ધાણં ’ તત્ર ત્રિષુ ઉપર્યુક્તેષુ વિકલ્પેષુ સ્વલુ યસ્તસ્ય જીવપ્રદેશસ્ય સાદિકઃ અપર્યવસિતો વન્ધઃ સ સ્વલુ સિદ્ધાનાં ભવતિ, તથા ચ સિદ્ધાનાં સાદિરપર્યવસિતો જીવપ્રદેશવન્ધઃ શૈલેશ્યવસ્થાયાં સંસ્થાપિતપ્રદેશાનાં સિદ્ધત્વેઽપિ ચલનાભાવાત્ અથ ચતુર્થ વિકલ્પં સમેદં પ્રરૂપયતિ- ‘ તત્થ ણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિહ, સે ણં ચઙ્ગિવિહે પળ્લણત્તે ’ તત્ર ઉપર્યુક્તેષુ ત્રિષુ વિકલ્પેષુ સ્વલુ યસ્તસ્ય જીવપ્રદેશસ્ય સાદિકઃ સપર્યવસિતો વન્ધો ભવતિ, સ સ્વલુ ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘ તં જહા-આલાવળવંધે, અલ્લિયાવળવંધે, સરીરવંધે, સરીરપ્પઓગવંધે ’ તત્રથા આલાપનવન્ધઃ ૧, આલીનવન્ધઃ ૨, શરીરવન્ધઃ ૩, શરીરપ્રયોગવન્ધઃ ૪,

આતી હૈ । અવ સૂત્રકાર તૃતીય વિકલ્પ કે વિષય મેં કથન કરતે હુણ ઉદાહરણ પ્રદર્શિત કરતે હૈ-‘ તત્થ ણં જે સે સાહૅ અપજ્જવસિહ, સે ણં સિદ્ધાણં ’ ઇન ત્રીન ઉપર્યુક્ત વિકલ્પો મેં જો જીવપ્રદેશ કા સાદિઅપર્યવસિતવંધ હૈ વહ સિદ્ધોં કે હોતા હૈ । ક્યોં કિ શૈલેશી અવસ્થા મેં સંસ્થાપિત જીવપ્રદેશોં કા સિદ્ધ અવસ્થા હો જાને પર ફિર પર્યવસાન નહીં હોતા હૈ વે ઝ્યોં કે ત્યોં વને રહતે હૈ । ઇસલિયે સાદિઅપર્યવસિત વન્ધ સિદ્ધોં કે હોતા હૈ । અવ સૂત્રકાર ચૌથે વિકલ્પ કા ભેદ સહિત નિરૂપણ કરતે હૈ-‘ તત્થળં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિહ, સે ણં ચઙ્ગિવિહે પળ્લણત્તે ’ અપર્યુક્ત વિકલ્પોં મેં જીવપ્રદેશ કા સાદિસપર્યવસિત વંધ હૈ, વહ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-‘ તં જહા ’ જૈસે-‘ આલાવળવંધે, અલ્લિયાવળવંધે, સરીરવંધે, સરીરપ્પઓગવંધે ’ આલાપનવન્ધ, આલીનવંધ, શરીર-

વિકલ્પનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે ઉદાહરણ આવે છે-

(તત્થ ણં જે સે સાહૅ અપજ્જવસિહ, સે ણં સિદ્ધાણં) ઉપર્યુક્ત ત્રણ વિકલ્પોમાંના જે જીવ પ્રદેશનો સાદિ અપર્યવસિત જીવ બંધ છે, તે સિદ્ધ જીવો કરે છે, કારણ કે શૈલેશી અવસ્થામાં સંસ્થાપિત જીવ પ્રદેશોનું સિદ્ધ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થયા પછી ફરીથી પર્યવસાન થતું નથી પણ તેઓ જે સ્થિતિમાં હોય એજ સ્થિતિમાં કાયમ રહે છે. તેથી સિદ્ધો દ્વારા જ સાદિ અપર્યવસિત (અનંત) બંધ થાય છે. હવે સૂત્રકાર ચોથા વિકલ્પનું લેહરહિત પ્રતિપાદન કરે છે-(તત્થ ણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિહ, સે ણં ચઙ્ગિવિહે પળ્લણત્તે) ઉપર્યુક્ત ચાર વિકલ્પોમાંથી જે જીવપ્રદેશનો સાદિ સપર્યવસિત બંધ છે, તેના ચાર પ્રકાર છે. (તં જહા) જે ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે-

(આલાવળવંધે, અલ્લિયાવળવંધે, સરીરવંધે, સરીરપ્પઓગવંધે) (૧)
આલાપનબંધ, (૨) આલીનબંધ (૩) શરીર બંધ અને (૪) શરીરપ્રયોગબંધ

તત્ર આલાપ્યતે આલીનં ક્રિયતે ઇમિરિત્યાલાપનાનિ રજ્જ્વાદીનિ, તૈસ્તૃણાદીનાં
વન્ધઃ આલાપનવન્ધઃ ૧, એવમ્ દ્રવ્યસ્ય દ્રવ્યાન્તરેણ શ્લેષાદિના આલીનીકરણરૂપો-
વન્ધઃ આલીનવન્ધઃ ૨, તથા ‘ સરીરવંધે ’ इति समुद्धाते सति विस्तारितसंको-
चितजीवप्रदेशसम्बन्धविशेषणवशात् तैजसादिशरीरप्रदेशानां सम्बन्धविशेषः
शरीરવન્ધઃ, કેચિત્તુ તત્ર શરીરિણઃ સમુદ્ઘાતે વિક્ષિપ્તજીવપ્રદેશાનાં સંકોચને વન્ધઃ
શરીરવન્ધ इति मन्यन्ते ૩, ‘ સરીરપ્પઓગવંધે ’ इति, एवं शरीरस्य औदारिकादेः
प्रयोगेण वीर्यान्तरायक्षयोपशमादि जनितव्यापारेण वन्धः तत्पुद्गलोपादानं, शरीर-
रूपस्य वा प्रयोगस्य वन्धः शरीरप्रयोगवन्ध इत्यर्थः ४। गौतमः पृच्छति—‘ से किं तं
आलावणवंधे ? ’ हे भदन्त ! अथ कः कतिविधः स आलापनवन्धः प्रज्ञप्तः ?

બંધ ઓર શરીરપ્રયોગવંધ રસી આદિ દ્વારા જો તૃણ આદિ ઘાસ વગે-
રહ કા બાંધના હૈ, વહ આલાપનવંધ હૈ । એક દ્રવ્ય કા દૂસરે દ્રવ્ય કે
સાથ જો ફલ્પરૂપમેં વંધ હોતા હૈ વહ આલીનવંધ હૈ । સમુદ્ઘાત અવસ્થા
મેં વિસ્તારિત ઓર સંકોચિત જીવપ્રદેશોં કે સંબંધવશ સે તૈજસાદિ
શરીરપ્રદેશોં કા જો સંવંધવિશેષ હૈ વહ શરીર વંધ હૈ । અથવા કોઈ
એસા ખી માનતે હૈં કિ સમુદ્ઘાત કરને પર વે વિક્ષિપ્ત જીવ પ્રદેશોં કો
સંકુચિત કરને મેં જો વંધ હૈ વહ શરીરિ વંધ હૈ । ‘ સરીરપ્પઓગવંધે ’
ઔદારિક આદિ શરીર કે પ્રયોગ સે-વીર્યાન્તરાય કે ક્ષયોપશમાદિ સે
જનિત વ્યાપાર સે-શરીર પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ જો વંધ હૈ વહ
શરીરપ્રયોગવન્ધ હૈ । અથવા શરીરરૂપ પ્રયોગ કા જો વંધ હૈ વહ શરી-
રપ્રયોગવંધ હૈ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(સે કિં તં

દોરી આદિ વડે જે ઘાસ આદિને બાંધવું તેનું નામ આલાપન બંધ છે એક
દ્રવ્યનો બીજા દ્રવ્યની સાથે જે શ્લેષરૂપે બંધ થાય છે, તેનું નામ આલીન
બંધ છે. સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં વિસ્તારિત અને સંકોચિત જીવ પ્રદેશોના સંબં-
ધને કારણે તૈજસ આદિ શરીર પ્રદેશોના જે સંબંધ વિશેષ છે, તેનું નામ
શરીરબંધ છે અથવા કોઈ એવું પણ માને છે કે સમુદ્ઘાત કરવામાં આવે
ત્યારે અમુક જીવ પ્રદેશોને સંકુચિત કરવામાં જે બંધ થાય છે, તે બંધને
શરીરબંધ કહે છે. (સરીરપ્પઓગવંધે) ઔદારિક આદિ શરીરના પ્રયોગથી
વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમ આદિ દ્વારા જનિત વ્યાપારથી-શરીરપુદ્ગલોને ગ્રહણ
કરવા રૂપ જે બંધ થાય છે, તેને શરીર પ્રયોગ બંધ કહે છે. અથવા શરીર
રૂપ પ્રયોગોના જે બંધ છે તેનું નામ શરીર પ્રયોગ બંધ છે.

હવે સૂત્રકાર આલાપન બંધ આદિનું વિસ્તારપૂર્વક સમજાવે છે.

ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન-(સે કિં તં આલાવણવંધે ?) હે ભદન્ત ! આલાપન

મગધનાહ-‘ આલાવળવંધે જં ણં તળભારાણ વા, કટ્ટભારાણ વા, પત્તભારાણ વા, પલ્લભારાણ વા, વેલ્લભારાણ વા, વેત્તલયાવાગવરત્ત રજ્જુવલ્લિકુસદબ્બમાદિણિં આલાવળવંધે સમુપ્પજ્જહં ’ આલાપનવંધો યત્ સ્થલ તળવારાણાં વા, કાષ્ઠભારાણાં વા, પત્રભારાણાં વા, પલ્લભારાણાં વા, ધાન્યરહિતતળપુજ્જભારાણામિત્યર્થઃ, ‘વેલ્લભારાણાં વા’ પ્રવાલભારાણામિત્યર્થઃ પ્રવાલવાત્કો દેશીયો વેલ્લશબ્દઃ, વેત્તલતા-વલ્ક-વરત્ત-રજ્જુ-વલ્લી-કુશ-દર્માદયઃ, તત્ર વેત્તલતા જલવંશકમ્વા, વલ્કઃ વલ્કલઃ-ત્વચા, વરત્ત-ચર્મમયોરજ્જુઃ, રજ્જુશણાદિમયી વ્હી ત્રપુગ્રાદિકા, કુશા નિર્મૂલદર્માઃ, દર્માસ્તુ સમૂલાઃ, આદિશબ્દાઘીચરાદીનાં પરિગ્રહસ્તૈરિત્યર્થઃ આલાપનવંધઃ સમુત્પદ્યતે, ભવતિ, સ ચ આલાપનવંધઃ ‘ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં ’ જઘન્યેન

આલાવળવંધે) હે અદન્ત ! આલાપનવંધ કિનને પ્રકાર કા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-(આલાવળવંધે જં ણં તળભારાણ વા, કટ્ટભારાણ વા, પત્તભારાણ વા, પલ્લભારાણ વા, વેલ્લભારાણ વા, વેત્તલયાવાગવરત્ત રજ્જુવલ્લિકુસદબ્બમાદિણિં આલાવળવંધે સમુપ્પજ્જહં) હે ગૌતમ ! તળ-ભારાં કા ઘાસ કે ગઢાં કા, કાષ્ઠ કે ભારાં કા-લકડિયોં કે ગઢાં કા, પત્ર ભારાં કા-પત્તોં કી ગઠરિયોં કા, ધાન્યરહિત પલ્લ કે ભારાં કા અર્થાત્ ધાન્યરહિત તળપુજ-સુસા કી ગઠરિયોં કા, લનાઓં કી ગઠરિયોં કા, અથવા-કોપલોં કી ગઠરિયોં કા, જો વેત કી છાલોં સે, વલ્કલોં સે, વરત્ત-ચર્મ કી બની હુઈ રસ્સિયોં સે, શન આદિ કી બની-હુઈ-હોરિયોં સે, નિર્મૂલદર્માં સે, સમૂલદર્માં સે એવં કપડોં કી ધગિયોં સે જો બાંધનાં હોતા હૈ, વહ આલાપનવંધ હૈ । યહ આલાપનવંધ ‘ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં-સે ત્તં આલાવળવંધે ’ કસ સે કમ અન્તમુહુત્તં તકં રહતા હૈ, ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાતકાલતક

બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીરપ્રભુને ઉત્તર-(આલાવળવંધે જં ણં તળભારાણ વા, કટ્ટભારાણ વા, પત્તભારાણ વા, પલ્લભારાણ વા, વેલ્લભારાણ વા, વેત્તલયાવાગવરત્ત રજ્જુવલ્લિકુસદબ્બમાદિણિં આલાવળવંધે સમુપ્પજ્જહં) હે ગૌતમ ! ઘાસની ગાંસડીઓને, કાષ્ઠના ભારાને, પાનની ગાંસડીને, લતાઓની ગાંસડીઓને, અથવા કોપલોની ગાંસડીઓને જે નેતરની છાંયથી, લતાઓથી, ચામડાની દોરીથી, શણના દોરડાથી નિર્મળ દલોથી, સમૂળ દલોથી અને કપડાના લાંબા ચિદરડાથી બાંધવામાં આવે છે, તેને આલાપન બંધ કહે છે તે આલાપન બંધ (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં) ઓછામાં ઓછો અંતમુહુત્તં સુધી અને વધારા

અન્તર્મુહર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયં કાલં તિષ્ઠતિ પશ્ચાત્ વિધ્વંસં પ્રાપ્નોતિ । સે ત્તં આલાવણવંધે' સ एष आलापनबन्धः प्रज्ञप्तः । अथ आलीनबन्धमाह—' से किं तं अल्लियावणवंधे ? ' हे भदन्त ! अथ कः कतिविधः आलीनबन्धः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—' अल्लियावणवंधे चउच्चिहे पण्णत्ते ' हे गौतम ! आलीनबन्धश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, ' तं जहा—लेसणावंधे, उच्चयवंधे, समुच्चयवंधे, साहणणावंधे ' तथेश—' श्लेषणावंधः, उच्चयबन्धः, समुच्चयबन्धः संहननबन्धश्च, तत्र श्लेषणा—श्लेषद्रव्येण द्रव्ययोः संयोजनं, तद्रूपो बन्धः श्लेषणावंधः १, एवम् उच्चयः—ऊर्ध्वं चयनं राशीकरणं, तद्रूपो बन्धः उच्चयबन्धः २, तथा सं०सङ्गतः उच्चयापेक्षया विशिष्टतरः उच्चयः समुच्चयः, तद्रूपो बन्धः समुच्चयबन्धः ३, एवं संहननम्—अवयवानां संग्राहनं समूहः

રહતા હૈ । ઇસકે વાદ વહ નષ્ટ હો જાતા હૈ । એસા કથન આલાપનબંધ કે વિષય મેં તીર્થંકરાદિકોં ને ક્રિયા હૈ । અવ આલીનબંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ઇસ વિષય મેં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ—' સે કિં તં અલ્લિયાવણવંધે ' હે ભદન્ત ! આલીનબંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહને હૈ—' અલ્લિયાવણવંધે ચઉચ્ચિહે પણ્ણત્તે ' હે ગૌતમ ! આલીનબંધ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—' તં જહા ' જૈસે—' લેસણાવંધે, ઉચ્ચયવંધે, સમુચ્ચયવંધે, સાહણણાવંધે ' શ્લેષણાવંધ, સમુચ્ચયવંધ ઓર સંહનનવંધ દો દ્રવ્યોં કા આપસમેં કિસી શ્લેષપદાર્થ સે જોડના ઇસકા નામ શ્લેષણાવંધ હૈ, રાશી કરનેરૂપ જો બંધ હોતા હૈ વહ ઉચ્ચયવંધ હૈ । ઉચ્ચય કી અપેક્ષા જો વિશિષ્ટતર ઉચ્ચય હૈ વહ સમુચ્ચયવંધ હૈ । અવયવોં કા જો સમૂહ હૈ વહ સંહનનવંધ હૈ । અર્થોન્ અવયવોં

રેમાં વધારે સખ્યાત કાળ સુધી રહે છે. ત્યાર બાદ નાશ પામે છે. (સે ત્તં આલાવણવંધે) એવું કથને આલાપન બંધ વિષે તીર્થંકરાદિકોએ કયું છે. ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્ન—(સે કિં તં અલ્લિયાવણવંધે ?) હે ભદન્ત ! આલીનબંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(અલ્લિયાવણવંધે ચઉચ્ચિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! આલીનબંધના ચાર પ્રકાર છે. (તં જહા) તે પ્રકારોની નીચે પ્રમાણે છે—(લેસણાવંધે, ઉચ્ચયવંધે, સમુચ્ચયવંધે સાહણણાવંધે,) (૧) શ્લેષણા બંધ, (૨) ઉચ્ચયબંધ (૩) સમુચ્ચયબંધ અને (૪) સંહનનબંધ.

જો પદાર્થોને એક બીજાની સાથે કોઈ શ્લેષપદાર્થ વડે જોડાવો તેનું નામ શ્લેષણા બંધ છે, રાશી (ઢગડો) કરવા રૂપ જે બંધ થાય છે તેનું નામ ઉચ્ચય બંધ છે. ઉચ્ચયના કરતાં પણ વિશિષ્ટતર જે ઉચ્ચય છે તેનું નામ

તદ્ભૂવો વન્ધઃ સંહનનવન્ધઃ અવયવાનાં સમૂહરૂપેણ વન્ધ इत्यर्थः ४ । गौतमः पृच्छति-
 ' से किं तं लेसणाबंधे ' हे भदन्त ! अथ कः कतिविधः स श्लेषणाबन्धः
 प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—' लेसणाबंधे जंणं कुट्टाणं, कोट्टिमाणं, खंमाणं, पासायाणं,
 कट्ठाणं, चम्माणं, घडाणं, पडाणं कडाणं छुहाचिक्खिल्लसिलेसलक्खमहुसित्थमाइ-
 एहिं लेसणएहिं बंधे समुप्पज्जइ ' श्लेषणाबन्धो यत् खलु कुड्यानां भित्तीनां,
 कुट्टिमानां मणिप्रस्तरखचितभूमीनाम्, स्तम्भानाम् स्थाणूनाम्, स्थूगारूपाणाम्,
 प्रासादानाम् हर्म्यविशेषाणाम्, काष्ठानाम्, चर्मणाम्, प्रद्यानाम्, पटानाम्, वस्त्रा-
 णाम् कटानाम् संस्तराणाम्, 'सुधाचिक्खिल्लश्लेषलक्षामधुसिक्खादिभिः, तत्र सुधा
 'चूना' इतिभाषाप्रसिद्धा, चिक्खिल्लः कर्दमः श्लेषो वज्रलेपः लाक्षा-जतु मधुसि-
 क्थम् मदनम्, मोम'इति भाषा प्रसिद्धम् आदि शब्दात् गुग्गुल राल-खल्यादिपरि-
 ग्रहस्तैः, श्लेषणैः परस्परसंयोजकैः वन्धः समुत्पद्यते, स च श्लेषणाबन्धः ' जह-

का समૂહરૂપ સે જો વન્ધન હૈ વહ સંહનનવન્ધ હૈ । इन्हीं आलीनबंध प्रकारों के विषय में प्रभु से गौतम पूछते हैं—' से किं तं लेसणाबंधे ' हे भदन्त श्लेषणाबंध कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—' लेसणाबंधे जंणं कुट्टाणं कोट्टिमाणं, खंमाणं, पासायाणं, कट्ठाणं चम्माणं, घडाणं, पडाणं, कडाणं, छुहाचिक्खिल्लसिलेसलक्खमहुसित्थमाइएहिंबंधे समुप्पज्जइ ' हे गौतम ! भीतों का अथवा कूट-पर्वतों की शिखरोंका, कुट्टियों-मणिप्रस्तर खचितभूमियों-का, अथवा स्थाणुओं का, प्रासादों-धनिकों के मकानों का, लकड़ियों का, चमड़े का, घड़ोंका परोंवस्त्रोंका कटों-चटाईकोंका सुधा-चूनासे, कीचड़ से, श्लेष-वज्रलेप से, लाक्षा-लाखसे, मधुसिक्थमोम से, तथा गुग्गल, राल खल आदि

સમુચ્ચય બંધ છે. અવયવોના જે સમૂહ છે તેનું નામ સંહનન બંધ છે. એટલે કે અવયવોના સમૂહ રૂપે જે બન્ધન છે, તે સંહનન બંધ છે,

હવે સૂત્રકાર આલીન બંધના ચારે પ્રકારોનું ઉદાહરણો દ્વારા સ્પષ્ટી-
 કરણુ કરે છે—ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કિં તં લેસણાબંધે) હે ભદન્ત !
 શ્લેષણા બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તેનો ઉત્તર આપતાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—
 (લેસણાબંધે જં ણં કુટ્ટાણં, કોટ્ટિમાણ, ખંમાણં, પાસાયાણં કટ્ટાણં, ચમ્માણં
 ઘડાણં, પડાણં, કડાણં, છુહાચિક્ખિલ્લસિલેસલક્ખમહુસિત્થમાइएहिं લેસણएहिં બંધે
 સમુપ્પજ્જइ) હે ગૌતમ ! ભીતોને અથવા પર્વતોનાં શિખરોને, કુટ્ટિઓને,
 (મણિપ્રસ્તર ખચિત ભૂમિઓને) સ્તંભોને અથવા સ્થાણુઓને પ્રાસાદોને
 (ધનિકોના બંગલાઓને) કાષ્ઠોને, ચામડાને, ઘડાઓને, વસ્ત્રોને, અને ચટ્ટા-
 ઇઓને ચૂનાથી, માટીથી, શ્લેષ (વજ્રલેપ) થી, લાખથી, મીણથી, રાજથી,

જેણં અંતોમુદ્ઘૂતં, ઉક્તોસેણં સંસ્થેજ્જં કાલં, સે તં લેસણાવંધે ' જઘન્યેન અન્તર્મુદ્ધ-
મ્, ઉત્કર્ષેણ સંસ્થેયં કાલં તિષ્ઠતિ, સ એપ શ્લેષણાવંધઃ પ્રવ્રપ્તઃ । ગૌતમઃ
છતિ- ' સે કિં તં ઉચ્ચયવંધે ' હે મદન્ત ! અથ કઃ કતિવિધઃ સ ઉચ્ચ-
વંધઃ પ્રવ્રપ્તઃ ? મગવાનાહ- ' ઉચ્ચયવંધે જં ણં તણરાસીણ વા, કઠ્ઠરાસીણ વા,
પત્તરાસીણ વા, તુસરાસીણ વા, મુસરાસીણ વા, ગોમયરાસીણ વા, અવગરરાસીણ
વા ઉચ્ચત્તેણં વંધે સમુપ્પજ્જહ ' હે ગૌતમ ! ઉચ્ચયવંધો યત્ત્વલ્લ ત્ણરાસીણાં વા
પાસપુજ્જાનાં, કાષ્ઠરાસીણાં વા; પત્તરાસીણાં વા, તુપરાસીણાં વા, મુસરાસીણાં વા,

સે, લેપ કરને પર જો સુધા આદિ કા અનેક સાથ શ્લેષણરૂપ સંબંધ
હોતા હૈ વહ શ્લેષણાવંધ હૈ । યહ શ્લેષણા સંબંધરૂપ વંધ જઘન્ય સે એક
અન્તર્મુદ્ઘૂતકાલ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંસ્થાતકાલ તક અનેકોનો કા આપસ
મેં બના રહતા હૈ । હસકે બાદ વહ નિયમ સે વિનષ્ટ હો જાતા હૈ ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ- (સે કિં તં ઉચ્ચયવંધે) હે
મદન્ત ! સાદિ સપર્યવસિત વંધ કે ભેદ આલીન વંધ કા ભેદ જો ઉચ્ચ-
યવંધ હૈ વહ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? અર્થાત્ત્ યહ ઉચ્ચયવંધ
કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- (ઉચ્ચયવંધે જં ણં તણરાસીણ
વા, કઠ્ઠરાસીણ વા, પત્તરાસીણ વા, તુસરાસીણ વા, મુસરાસીણ વા,
ગોમયરાસીણ વા, અવગરરાસીણ વા, ઉચ્ચત્તેણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે
ગૌતમ ! ઘાસ કા જો ઝૂંચા ઢેર લગા દિયા જાતા હૈ, કાષ્ઠો કા જો
ઝૂંચા ઢેર લગા દિયા જાતા હૈ, પત્તો કા જો ઝૂંચા ઢેર લગા દિયા જાતા

સરેસ આદિથી લેપ કરવાથી ચુના આદિનો તેમની સાથે જે શ્લેષણરૂપ સંબંધ
થાય છે, તે શ્લેષણાવંધ કહેવાય છે. આ શ્લેષણા સંબંધ રૂપ બધા ઓછામાં
ઓછા એક અન્તર્મુદ્ઘૂત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંસ્થાતકાળ સુધી તે
બંનેમાં અસ્પર્શની અંદર ટકી રહે છે, ત્યાર બાદ તે નિયમથી જ નષ્ટ
થઈ જાય છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન- (સે કિં તં ઉચ્ચયવંધે ?) હે મદન્ત ! સાદિ સપર્ય-
વસિત વંધના આલીનવંધ નામના પ્રકારનો જે ઉચ્ચયવંધ નામનો બીજો ભેદ છે,
તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર- (ઉચ્ચયવંધે જં ણં તણરાસીણ વા, કઠ્ઠરાસીણ
વા, પત્તરાસીણ વા, તુસરાસીણ વા, મુસરાસીણ વા, ગોમયરાસીણ વા, અવગરરા-
સીણ વા, ઉચ્ચત્તેણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! ઘાસનો જે ઊંચો ઢગલો ઊંચો
ઢગલો કરવામાં આવે છે, લાકડાંનો જે ઊંચો ઢગલો કરવામાં આવે છે, પાનનો
કરવામાં આવે છે. તુષોનો જે ઊંચો ઢગલો કરવામાં આવે છે, બુટ્ટા (પરાણ)

ગોમયરાશીનાં વા, અવકરરાશીનાં કચવરપુજ્જાનાં, ઉચ્ચત્વેન ઝર્ષ ચયનેન વન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, સ ઉચ્ચયવન્ધઃ 'જહ્વણેણં અંતોમુહુર્તં, ઉત્કર્ષેણં સંલેજ્જં કાલં, સેતં ઉચ્ચયવંધે' જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંલેયેયં કાલં તિષ્ઠતિ, સ એવ ઉચ્ચયવન્ધઃ પ્રજ્ઞાતઃ । ગૌતમઃ પૂછતિ—'સે કિં તં સમુચ્ચયવંધે ?' હે ભદન્ત ! અથ કઃ કતિવિધઃ સ સમુચ્ચયવન્ધઃ પ્રજ્ઞાતઃ? ભગવાનાહ—'સમુચ્ચયવંધે જં ણં અગડ-તડાગ-નદી-દહ-વાવી-પુષ્કરિણી-દીહિયાણં, ગુંજાલિયાણં, સરાણં, સરપંતિયાણં, સરસરપંતિયાણં, ચિલપંતિયાણં' હે ગૌતમ ! સમુચ્ચયવન્ધો યત્ સ્વલુ અગડ(અચટ કૂપ) તડાગ-નદી-દહ-વાવી-પુષ્કરિણી-દીર્ઘિકાણાં ગુજ્જાલિકાનામ્ ગોલાકારપુષ્કરિણી-

હૈ, તુષોં કા જો ઝંચા ઢેર લગા દિયા જાતા હૈ, મુસા કા જો ઝંચા ઢેર લગા દિયા જાતા હૈ, ગોમય (ગોવર) કા જો ઝંચા ઢેર લગા દિયા જાતા હૈ, કૂડા-કચડા કા જો ઝંચા ઢેર લગા દિયા જાતા હૈ, હસ ઢેર મેં જો ડન પદાર્થોં કા આપસ મેં સંબંધરૂપ વંધ હૈ વહ ઉચ્ચય વંધ હૈ । યહ ઉચ્ચયવંધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંલેયાત કાલ તક રહતા હૈ—હસકે બાદ વહ નષ્ટ હો જાતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે સમુચ્ચયવંધ કે વિષય મેં પૂછતે હૈ—(સે કિં તં સમુચ્ચયવંધે) હે ભદન્ત સમુચ્ચયવંધ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ અર્થાત્ સમુચ્ચયવંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(સમુચ્ચયવંધે જં ણં અગડતડાગ નદી-દહ-વાવી, પુષ્કરિણી, દીહિયાણં ગુંજાલિયાણં, સરાણં, સરપંતિયાણં, ચિલપંતિયાણં) હે ગૌતમ ! અગડકૂપ, તડાગ-તાલાવ, નદી, દહ-દહ, વાવી, પુષ્કરિણી, દીર્ઘિકા,

નો જે ઊંચો ઢગલો કરવામાં આવે છે, ગોમર (છાણ) નો જે ઊંચો ઢગલો કરવામાં આવે છે, કચરા પુખ્તનો જે ઊંચો ઢગલો કરવામાં આવે છે, તે ઢગલામાં રહેલા તે પદાર્થોના પરસ્પરના સંબંધ રૂપ જે બંધ છે, તેને ઉચ્ચય બંધ કહે છે. આ ઉચ્ચય બંધ ઓછામાં ઓછો એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે, ત્યારબાદ તે નષ્ટ થઈ જાય છે । હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને સમુચ્ચય બંધ વિષે એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(સે કિં તં સમુચ્ચય વંધે ?) હે ભદન્ત ! સમુચ્ચય બંધનું કેવું સ્વરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(સમુચ્ચય વંધે જં ણં અગડ તડાગ-નદી-દહ-વાવી, પુષ્કરિણી, દીહિયાણં, ગુંજાલિયાણં, સરાણં, સરપંતિયાણં, સરસરપંતિયાણં, ચિલપંતિયાણં) હે ગૌતમ ! કૂડા, તળાવ, નદી, દહ (દહ-કૂડ), વાવ,

નામ્, સરસાં-સરોવરાણામ્, સરઃપંક્તિકાનામ્-સરોવરશ્રેણીનામ્, સરઃસરઃપંક્તિકાનામ્ મહાસરોવરશ્રેણીનામ્, વિલપંક્તિકાનામ્-જલમૃતગર્ભશ્રેણીનામ્, 'દેવકુલ-સભા-પવ્વથૂમ-સ્વાયંયાનં ફલિજાનં ધામાર-કુલ્લગ ચરિચ-દાર-ગોપુરતોરણાણં' દેવકુલ-સભા-પર્વ-સ્તૂપ-સ્વાતિકાનામ્, પરિવાનામ્- 'સ્વાઈ' ઇતિ પ્રમિદ્ધાનામ્, પ્રાકાર-અટ્ટાલક-ચરિક-દ્વાર-ગોપુર-તોરણાનામ્ તત્ર પ્રાકારઃ=દુર્ગઃ, અટ્ટાલકઃ=પ્રસાદોર્ધ્વભાગઃ, ચરિકા=નગરદુર્ગયોર્ધ્વવર્તીમાર્ગઃ, દ્વારં સામાન્યદ્વારમ્, ગોપુરમ્-નગરદ્વારમ્, તોરણં-વિવાહોત્સવપ્રસંગે પતાકાસહિતરચિતદ્વારભાગવિશેષઃ તેષામ્, 'પાસાય-ઘર-સરણ-લેણ-આવળાણં, સિંઘાલગ-તિય-ચતુર્વક્રચચર-ચડમુહ-મહાપહ-માઈણં, છુહાનિવિલ્લસિલેસસમુચ્ચણં વંધે સમુપ્પજ્જઈ' પ્રાસાદ-ગૃહ-શરણલય-નાડપ્પણાનામ્, તત્ર પ્રાસાદો=રાજભવનમ્, ગૃહમ્, શરણં=સ્થાનવિશેષઃ, યાત્રિકાણાં નિવાસસ્થાનમિતિ ભાવઃ, લયનમ્ પર્વતવર્તી=ગૃહવિશેષ આપણઃ=દૃઢઈતિપ્રસિદ્ધઃ,

ગુણાલિકા, ગોળાકાર પુષ્કરિણી, સરોવર, સરઃપંક્તિ, સરઃસરઃ પંક્તિ, અર્થાત્ મહાસરોવરશ્રેણી, વિલપંક્તિ, (દેવકુલ) इत्यादि, દેવકુલ, સભા પ્યાઝ, સ્તૂપ, સ્વાતિકા પરિઘ, પ્રાકાર-દુર્ગ, અટ્ટાલિકા-પ્રાસાદ કા ઉર્ધ્વ-ભાગ, ચરિકા-નગર ઓર દુર્ગકા મધ્યવર્તીમાર્ગ, દ્વાર, ગોપુર-નગર દ્વાર તોરણ-વિવાહ કે પ્રસંગ પર પતાકા સહિત રચિત દ્વાર કા ભાગવિશેષ (પાસાયઘર) इत्यादि, પ્રાસાદ-રાજભવન, ઘર, શરણ-સ્થાનવિશેષ, લેણ-ગૃહવિશેષ, આપણ-યાજાર, શ્રૃંગાટકાકારમાર્ગવિશેષ, ત્રિકમાર્ગ ચતુષ્કમાર્ગ, ચત્વરમાર્ગ, ચતુર્મુખમાર્ગ ઓર રાજમાર્ગ, इन सब स्थान विशेषोंका चूना द्वारा, कचरा द्वारा और श्लेष-वज्रश्लेष के समुच्चय द्वारा जो बंध होता है वह समुच्चयबंध है। श्लेषणाबंध में और समुच्चयबंध में इतना ही अन्तर है कि उस बंध की अपेक्षा यह बंध चूना

પુષ્કરિણી, દીર્ઘિકા, ગુંબલિકા (ગોળાકાર પુષ્કરિણી), સરોવર, સરઃપંક્તિ, સરઃસરઃ પંક્તિ (મહાસરોવરની શ્રેણી), વિલપંક્તિ, " દેવકુલ ઇત્યાદિ " દેવકુલ, સભા, પ્યાઝ (હવાડા), સ્તૂપ, સ્વાતિકા, પરિઘ, પ્રાકાર (દુર્ગ), અટ્ટાલિકા (પ્રાસાદનો ઉર્ધ્વભાગ-ઘટારી), ચરિકા (નગર અને દુર્ગનો મધ્ય-વર્તી માર્ગ), દ્વાર, ગોપુર (નગરદ્વાર), તોરણ, " પાસાય ઘર ઇત્યાદિ " પ્રાસાદ (રાજભવન), ઘર, શરણ (સ્થાન વિશેષ), લેણ (ગૃહ વિશેષ), આપણ (યાજાર), શ્રૃંગાટકાર માર્ગ, ત્રિક માર્ગ, ચતુષ્ક માર્ગ, ચત્વર માર્ગ, ચતુર્મુખ માર્ગ અને રાજમાર્ગ, આ બધાં સ્થાન વિશેષોનો ચૂના દ્વારા, કચરા દ્વારા અને શ્લેષ-વજ્રશ્લેષના સમુચ્ચય દ્વારા જે બંધ થાય છે, તેને સમુચ્ચય બંધ કહે છે. શ્લેષણા બંધ અને સમુચ્ચય બંધમાં એટલો જ તફાવત છે કે

તેષામ્, શૃંગાટક=ત્રિક-ચતુષ્ક-ચત્વર-ચતુર્મુખ-મહાપથાદીનામ્, મુધા ચિવિલ્લ-
શ્લેષાણાં ચિક્ષણદ્રવ્યાણાં સમુચ્ચયેન સમુચ્છાયેન વન્ધઃ સમુપપદ્યતે, તત્ર શૃંગાટકમ્
ત્રિકોણાકારફલવિશેષસદૃશસ્ત્રિપથમાર્ગવિશેષઃ, અન્યત્સર્વં સ્પષ્ટમ્ સ ચ સમુચ્ચ-
યવન્ધઃ—‘ જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્તોસેણં સંસ્થેજ્જં કાલં, સેત્તં સમુચ્ચયવંધે ’ જઘ-
ન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંસ્થયેયં કાલં તિષ્ઠતિ, સ એપ સમુચ્ચયવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્ત-
ઈતિ આલીનવન્ધસ્ય તૃતીયો ભેદઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે કિં તં સાહ્ણણાવંધે ? ’
હે ભદન્ત ! અથ કઃ કતિવિધઃ સ સંહનનવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગધાનાહ—‘ સાહ-
ણનાવંધે દુવિહે પ્પણત્તે ’ સંહનનવંન્ધો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘ તં જહા—દેસસાહ્ણણા-

આદિ કે સમુચ્ચય સે સાધ્ય હોતા હૈં ઓર શ્લેષણા વંધ મેં ચૂના વગે-
રહ કે સમુચ્ચય કી વિવક્ષા નહીં હોતી હૈં—અર્થાત્ શ્લેષણાવંધ દો
પદાર્થો કો ચિપકાને રૂપ હૈં ઓર સમુચ્ચયવંધ કૂપ આદિ પદાર્થો કો
ચૂના આદિ દ્વારા પોતાને રૂપ હૈં । ઉચ્ચયવંધ મેં પદાર્થો કી રાશિ કરના
વિવક્ષિત હૈં ઓર હસમેં રાશિ કરના વિવક્ષિત નહીં હૈં । યહ સમુચ્ચય
વંધ (જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્તોસેણં સંસ્થેજ્જં કાલં સે ત્તં સમુચ્ચયવંધે
જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્તતક રહતા હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંસ્થાત કાલ
તક રહતા હૈં । હસકે બાદ નિયમ સે વહ નષ્ટ હો જાતા હૈં । હસ તરહ
સે યહ સમુચ્ચયવંધ કા સ્વરૂપ હૈં ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સે કિં તં સાહ્ણણાવંધે)
હે ભદન્ત ! સંહનનવંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં—(સાહ્ણણાવંધે દુવિહે પ્પણત્તે) હૈં ગૌતમ ! સંહનનવંધ દો

તે બંધની અપેક્ષાએ આ બંધ ચૂના આદિના સમુચ્ચયથી સાધ્ય થાય છે.
શ્લેષણા બંધમાં ચૂના વગેરેના સમુચ્ચયની આવશ્યકતા રહેતી નથી. એટલે કે
શ્લેષણા બંધ બે પદાર્થોને ચોટાડવા રૂપ હોય છે અને સમુચ્ચય બંધ કૂપ
આદિ પદાર્થોને ચૂના આદિ દ્વારા લીપવા રૂપ હોય છે. ઉચ્ચય બંધમાં પદાર્થોની
રાશિ કરવાની અપેક્ષા રહે છે, સમુચ્ચય બંધમાં રાશિ કરવાની આવ-
શ્યકતા રહેતી નથી. આ સમુચ્ચય બંધ (જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્તોસેણં સંસ્થેજ્જં
કાલં—સે ત્તં સમુચ્ચયવંધે) ઓછામાં ઓછો એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને
અધિકમાં અધિક સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે, ત્યારબાદ તે અવશ્ય નાશ પામે
છે. સમુચ્ચય બંધનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી સંહનન બંધ વિષે મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે
છે કે—(સે કિં તં સાહ્ણણા વંધે ?) હે ભદન્ત ! સંહનન બંધનું કેવું સ્વરૂપ
છે ? એટલે કે તેના કેટલા પ્રકાર છે ?

વંધેય, સન્વસાહણનાવંધે ય ' તદ્યથા-દેશસંહનનવન્ધ, સર્વસંહનનવન્ધ, તત્ર
દેશેન દેશેસ્ય સંઘાતીભવનરૂપ (એકીભવનરૂપ) સંહનનલક્ષણો વન્ધઃ સમ્બન્ધઃ શક-
ટાદ્વાદીનામિવેતિ દેશસંહનનવન્ધઃ, એવં સર્વેણ સર્વસ્ય સંહનનરૂપતદ્વાદીભવનલક્ષણો
વન્ધઃ સમ્બન્ધો નીરક્ષીરાદીનામિવ સર્વસંહનનવન્ધઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ' સે કિં તં
દેસ સાહણનાવંધે ? ' ભદન્ત ! અથ કઃ સ્વલુ સ દેશસંહનનવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ?
' દેસસાહણનાવંધે જં ણં સગડ રહ જાણ જુગ્ગ ગિલિલ ધિલિલ સીયસંદમાણિયા
લોહી-લોહકડાહ-કડુચ્છુયાSSસણ સયણ-સ્વંમ-મંડમત્તોવગરણમાઈણં દેસસાહણના-

પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-જો હસ તરહ સે હૈ-(દેસ સાહણનાવંધે ય
સન્વસાહણના વંધે ય) એક દેશ સંહનનવંધ ઓર દૂસરા સર્વ સંહનન
વંધ કિસી એક વસ્તુ કે અપને એક દેશ સે કિસી દૂસરી વસ્તુ કે એક
દેશ કે સાથ પરસ્પર મેં સંબંધિત હોના હસકા નામ એક દેશ સંહનન
વંધ હૈ । જૈસે શકટ-ગાઢી આદિ કે અવયવો મેં હોતા હૈ । સર્વરૂપ સે
દુસરે દ્રવ્ય કે સાથ સંબંધિત હોના હસકા નામ સર્વ સંહનનવંધ હૈ ।
જૈસે-દુધ ઓર પાની મેં હોતા હૈ । સર્વ સંહનનવંધ મેં દોનો પદાર્થ
આપસમેં એક મેક હો જાતે હૈ-ઓર દેશસંહનનવંધ મેં એસા નહીં હોતા
હૈ । હસી વાત કો ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈ-(સે કિં તં દેસસંહણના
વંધે) હે ભદન્ત ! દેશસંહનન વંધ ક્યા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-
(દેસસંહણના વંધે જં ણં સગડરહજાણજુગ્ગગિલિલિધિલિસીય સંદમાણિયા

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર-(સાહણના વંધે દુવિહે પળ્લવે-તંજઠા) હે ગૌતમ !
સંહનન બંધના નીચે પ્રમાણે જે પ્રકાર છે-(દેસસાહણના વંધે ય,
સન્વસાહણનાવંધે ય) (૧) દેશસંહનન બંધ અને (૨) સર્વસંહનન બંધ
કોઈ એક વસ્તુના એક દેશ (અંશ) નો બીજી વસ્તુના એક દેશની સાથે
આપસમાં સંબંધ થવો, તેનું નામ એક દેશસંહનન બંધ છે. જેમ કે ગાઢી
આદિના અવયવોમાં એવું બને છે. સર્વ રૂપે બીજા દ્રવ્યની સાથે સંબંધિત
થવું તેનું નામ સર્વસંહનન બંધ છે, જેમ કે દૂધ અને પાણીમાં એવો બંધ
થાય છે. સર્વ સંહનન બંધમાં બંને પદાર્થ આપસમાં એક-રૂપ થઈ જાય છે.
દેશસંહનનમાં બંધમાં એવું બનતું નથી. એજ વાતનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ નીચેના
પ્રશ્નોત્તર દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(સે કિં તં દેસસંહણના વંધે) હે ભદન્ત ! દેશસંહ-
નન બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-
(દેસસાહણના વંધે જં ણં સગડરહજાણજુગ્ગગિલિલિધિલિસીયસંદમાણિયા લોહી,

બંધે સમુપ્પજ્જઈ' હે ગૌતમ ! દેશસંહનનવન્ધો યત્તુ સ્વલુ શકટ-રથ-યાન-યુગ્યગિલ્લિ થિલ્લિ-શિવિકા-સ્થન્દમાનિકા લોહી-લોહકટાહકકુચ્છુકાસન-શયન-સ્તંભ-ખાણ્ડાસન્નોપકરણાદીનાં દેશસંહનનવન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, તત્ર યુગ્યં ગોલ્લદેશે પ્રસિદ્ધો હસ્તદ્વયપ્રમાણવેદિકાયુક્તો જમ્પાનવિશેષઃ, ગિલ્લિઃ-ગજપૃષ્ઠાસ્તપઃ રણવિશેષઃ, 'અંવાડી' इति भाषाप्रसिद्धः, થિલ્લિઃ ઘોટકદ્વયયુક્તો યાનવિશેષઃ 'વગ્ગી' इति भाषा-प्रसिद्धः, શિવિકા-કૂટા-કારેણાચ્છાદિતો જમ્પાનવિશેષઃ, સ્થન્દમાનિકા વા-પુરુષપ્રમાણો જમ્પાનવિશેષઃ, લોહી-વ્યજ્ઞનપચન ભાજનવિશેષઃ, લોહકટાહો ભાજનવિશેષઃ, કહુચ્છુકઃ દર્વીપદવાચ્યઃ પરિવેષણપાત્રવિશેષઃ, ખાણ્ડમ્ યૃન્મયભાજનમ્, અમત્રં

લોહી લોહકટાહ કહુચ્છય આસનસયણ સ્વંભમંડમત્તોવગરહમાઈણં દેસ સંહનનાવંધે સમુપ્પજ્જઈ) હે ગૌતમ ! શકટ, રથ, યાન, યુગ્ય, ગિલ્લિ, થિલ્લી, શિવિકા, સ્થન્દમાનિકા, લોહી, લોહકટાહ, કરછી, આસન, શયન, સ્તંભ, ખાણ્ડ તથા ઔર ખી અનેક પ્રકાર કે જો ઉપકરણસોં इनका जो संबंध होता है वह देशसंहनन बंध है । ગોલ્લદેશપ્રસિદ્ધ, હસ્તદ્વય પ્રમાણવેદિકા સે યુક્ત જો જમ્પાનવિશેષ હૈં ઉસકા નામ યુગ્ય હૈં, જિસે આજ કી બાષા મેં રિક્સાગાડી કહતે હૈં । અંવાડી કા નામ ગિલ્લિ હૈં । દો ઘોડોં સે યુક્તયાનવિશેષકા નામ-જિસે ભાષા મેં 'વગ્ગી' કહતે હૈં થિલ્લિ હૈં । કૂટાકાર સે આચ્છાદિત જમ્પાનવિશેષ પુરુષપ્રમાણ હોતા હૈં ઉસકા નામ સ્થન્દમાનિકા હૈં । વ્યજ્ઞનકો પકાનેકા જો ભાજન-વિશેષ હોતા હૈં ઉસકા નામ લોહી-તથા હૈં, લોહકટાહ-લોહે કી કટાહી કા નામ હૈં । જિસસે દાલ આદિ પદાર્થ પોસે જાતે હૈં ઉસકા નામ

લોહકટાહકહુચ્છુયઆસનસયણસ્વંભમંડમત્તોવગરણમાઈણ દેસસંહનના વંધે સમુ-પ્પજ્જઈ) હે ગૌતમ ! શકટ (ગાડું), રથ, યાન, યુગ્ય, ગિલ્લિ, થિલ્લિ, શિવિકા, સ્થન્દમાનિકા, તાવડો, લોહ કટાહી, કહી, આસન, શયન, સ્તંભ ભાંડ તથા ખીલ્લં વિવિધ પ્રકારના ઉપકરણોના જે સંબંધ હોય છે, તે દેશ સંહનન બંધ છે. ગોલ્લ દેશપ્રસિદ્ધ, જે હાથ પ્રમાણ વેદિકાથી યુક્ત જે વાહનવિશેષ છે, તેને (યુગ્ય) કહે છે, (જેને હાલમાં રિક્ષા કહે છે. (ગિલ્લિ) એટલે અંવાડી (થિલ્લિ) એટલે જે થોડા નેડેલી ગાડી અથવા બગ્ગી, (શિવિકા) એટલે પાલખી પુરુષપ્રમાણ મ્યાનાને સ્થન્દમાનિકા કહે છે (લોહી) શાક વગેરે પકાવવાની તવીને કહે છે, લોહાની કટાહીને (લોહ કટાહ) કહે છે. જેના વડે દાળ આદિ પદાર્થ પિરસવામાં આવે છે, તેને કહી (કહુચ્છુય)

ભાજનવિશેષઃ, ઉપકરણં નાનાપ્રકારકં તદન્યોપકરણમ્, અન્યત્સર્વં સ્પષ્ટમ્ । સ
 ચં દેશસંહનનવન્ધઃ—‘ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંસેજ્જં કાલં, મેત્તં દેસસા-
 હણણાવંધે ’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ સંસુચેયં કાલં તિષ્ઠતિ, સ એપ
 દેશસંહનનવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—સે કિં તં સવ્વસાહણણાવંધે ? ’ હે
 ભદન્ત ! અથ કઃ કસ્તાવત્ સ સર્વસંહનનવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, મગવાનાહ—‘ સવ્વ-
 સાહણણાવંધે સે ણં સ્વીરોદગમાઈણં, સેત્તં સવ્વસાહણણાવંધે, સેત્તં સાહણણાવંધે,
 સેત્તં અલ્લિયાવળવંધે ’ હે ગૌતમ ! સર્વસંહનનવન્ધઃ સ સ્વલુ સ્વીરોદગમાઈણં સર્વેણ-
 સર્વસ્ય સદ્ધાતીભવનલક્ષણસંહનનવન્ધઃ સસ્વન્ધઃ સર્વસંહનનવન્ધઃ । સ એપ ઉપર્યુક્તઃ
 સર્વસંહનનવન્ધો વોધ્યઃ, સઃ એપ સંહનનવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ એપ ઉપર્યુક્તરીત્યાં પ્રતિ-

કહુચ્છય—કરછલી હૈ । મિટ્ટી કે પાત્ર કા નામ ભાણડ હૈ । ભાજનવિશેષ
 કા નામ અમત્ર હૈ—इसे भाषा में कुर्वा कहते हैं । तथा इनसे अति-
 रिक्त और भी जो उपकरण हैं—ये सब देश संहननबंध का समय रहने
 का (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संसेज्जं कालं) जघन्य से अंत-
 र्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से संसुचात कालका है । इसके बाद यह बंध
 नष्ट हो जाता है ।

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(से किं तं सव्वसंहणणा
 वंधे) हे भदन्त ! सर्व संहनन बंध क्या है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
 हैं—हे गौतम ! (सव्वसाहणणा वंधे से णं स्वीरोदगमाईणं—से त्तं सव्व
 साहणणा वंधे) दूध और पानी में जो एकभावरूप बंध संबन्ध है वह
 सर्व संहनन बंध है । इसी तरह का सर्वसंहनन बंध और भी पदार्थों
 में होता है । इस प्रकार से यह सर्वसंहनन बंध का स्वरूप है । इन दोनों

કહે છે. માટીના પાત્રોને લાંડ કહે છે. અને શકોરા (ચપણિયા) ને (અમત્ર)
 કહે છે. તથા આ સિવાયના બીજાં પણ બે વિવિધ ઉપકરણો છે, તે દેશ
 સંહનન બંધથી યુક્ત હોય છે—આ દેશ સંહનન બંધ (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
 ઉક્કોસેણં સંસેજ્જં કાલં) ઓછામાં ઓછો અતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં
 વધારે સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે ત્યાર બાદ તે બંધ નષ્ટ થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ સે કિં તં સવ્વસાહણણા વંધે ? ” હે ભદન્ત !
 સર્વસંહનન બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ સવ્વસાહણણા વંધે સે ણં સ્વીરોદગમાઈણં
 સે ત્તં સવ્વસાહણણાવંધે ” હે ગૌતમ ! દૂધ અને પાણીમાં બે એકત્વ લાવ
 રૂપ બંધ સંબંધ છે, તે સર્વસંહનન બંધ છે. સર્વસંહનન બંધનું એવું
 સ્વરૂપ છે. સંહનન બંધના બંને પ્રકારોનું કથન પૂરું થવાથી સંહનન બંધનું

પાદિતઃ, આલીનબન્ધઃશ્લેષણાદિચતુર્ભેદયુક્તઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ગૌતમઃ । પૃચ્છતિ-‘ સે કિં તં સરીરબંધે ? ’ હે મદન્ત ! અથ કઃ કતિવિષ્ઠઃ સ શરીરબન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ‘ મગવાનાહ-‘ સરીરબંધે દુવિહે પળ્લન્તે ’ શરીરબન્ધો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘ તં જહા-પુવ્વપ્પઓગપચ્ચહ્ણ ય, પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહ્ણ ય ’ તથા-પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકથ, પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિકથ પૂર્વઃ પ્રાક્કાલાસેવિતઃ-પ્રયોગઃ જીવવ્યાપારો વેદના કષાયાદિસમુદ્ઘાતરૂપઃ પ્રત્યયઃ કારણં યત્ર શરીરબન્ધે સ એવ પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકો બન્ધઃ, એવં પ્રત્યુત્પન્નઃ અપ્રાપ્તપૂર્વો વર્તમાનઃ પ્રયોગઃ કેવલિસમુદ્ઘાતલક્ષણવ્યાપારઃ

સંહનન વંધ કે કથન હો જાને પર સંહનન-વંધ કા કથન સમાપ્ત હો જાતા હૈ । હસ પ્રકાર આલીન વંધ અપને શ્લેષણાવંધ-આદિ ચાર ભેદોં સે કથિત ક્રિયા જા ચુકા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(સે કિં તં સરીરબંધે) હે મદન્ત ! સાદિ સપર્યવસિત વંધ કા તૃતીય ભેદ જો શરીર વંધ હૈ વહ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(સરીરબંધે દુવિહે પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! શરીર વંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તં જહા) જૈસે (પુવ્વપઓગપચ્ચહ્ણ ય, પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહ્ણ ય) પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિક ઓર પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક જિસ શરીર વંધ મેં પૂર્વકાલ મેં આસેવિત પ્રયોગ-જીવ વ્યાપાર-વેદના-કષાય આદિ સમુદ્ઘાતરૂપ જીવ વ્યાપાર કારણ હોતા હૈ વહી પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિક વંધ હૈ । અપ્રાપ્તપૂર્વ કેવલિ સમુદ્ઘાતરૂપ વર્તમાનપ્રયોગ જિસ શરીર વંધ મેં

કથન અહીં સમાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે આલીન બંધના શ્લેષણાબંધ આદિ ચાર ભેદોનું કથન અહીં સમાપ્ત થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ સે કિં તં સરીરબંધે ? ” હે મદન્ત ! સાદિ સપર્યવસિત બંધનો જે શરીર બંધ નામનો જે ત્રીજો ભેદ છે, તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? અથવા શરીર બંધના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(સરીરબંધે દુવિહે પળ્લન્તે-તં જહા) હે ગૌતમ ! શરીર બંધના ત્રીજે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે—(પુવ્વપ્પઓગપચ્ચહ્ણ, પહુ-પ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહ્ણ ય, (૧) પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્યયિક અને (૨) પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક. જે શરીર બંધમાં પૂર્વકાળમાં સેવવામાં આવેલ પ્રયોગ-જીવ વ્યાપાર વેદના, કષાય આદિ સમુદ્ઘાત રૂપ જીવ વ્યાપાર કારણરૂપ હોય છે, તે બંધને પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધ કહે છે. અપ્રાપ્ત પૂર્વ કેવલિ સમુદ્ઘાત રૂપ વર્તમાન

પ્રત્યયો યત્ર સ એવ પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક્કિત્વમ્ इत्यर्थः गौतमः पृच्छति—‘ से किं तं पुनर्वप्यओगपच्चइए ? ’ हे भदन्त ! अथ कः किंस्वरूपः स पूर्वोक्तः पूर्वप्रयोग-
प्रत्ययिकः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘ पुनर्वप्यओगपच्चइए जं णं नेरइयाणं, संसारव-
त्थाणं सव्वजीवाणं, तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारणेसु समोहणमाणाणं जीवप्पएसाणं
बंधे समुप्पज्जइ, सेत्तं पुनर्वप्यओगपच्चइए ’ हे गौतम ! पूर्वप्रयोगप्रत्ययिको यत्
खलु नैरयिकाणाम्, संसारावस्थानानाम्, सर्वजीवानाम् तत्र क्षेत्रेषु इत्यर्थः, एतेन
समुद्घातकरणक्षेत्राणां बाहुल्यमुक्तम्, तेषु तेषु कारणेषु, एतेन समुद्घातकार-

कारण होता है वही प्रत्युत्पन्नप्रयोगप्रत्ययिक बंध है। इसी बात को
गौतम प्रभु से पूछते हैं—(से किं तं पुनर्वप्यओगपच्चइए) हे भदन्त !
जो शरीर बन्ध पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक होता है उसका क्या स्वरूप है ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं—(पुनर्वप्यओगपच्चइए जं णं नेरइयाणं संसार
वत्थाणं सव्वजीवाणं तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारणेसु समोहणमाणाणं
जीवप्पएसाणं बंधे समुप्पज्जइ, से त्तं पुनर्वप्यओगपच्चइए) हे गौतम ! जो
उन उन क्षेत्रोंमें, उन उन कारणों के होने पर—समुद्घात के कारणभूत
वेदना आदि कारणोंके होने पर—समुद्घात करते समय—शरीर से बाहर
जीवप्रदेशों को निकालने रूप समुद्घात करते समय, नैरयिक एवं सर्व
संसारी जीवों के जीवप्रदेशों का जो बंध रचनादि विशेष होता है वह
पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक शरीर बंध है। “ तत्र तत्र क्षेत्रेषु ” ऐसा जो यहां
पर कहा गया है उससे समुद्घात करने के क्षेत्रोंकी बहुलता कही गई

પ્રયોગ જે શરીર બંધમાં કારણરૂપ હોય છે, તે શરીર બંધને પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ
પ્રત્યયિક શરીર બંધ કહે છે.

એજ વાત ગૌતમ સ્વામી આ પ્રશ્ન દ્વારા પ્રભુને પૂછે છે—“ સે કિં તં
પુનર્વપ્યઓગપચ્ચઈએ ? ” હે ભદન્ત ! જે શરીર બંધ પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્યયિક હોય
છે, તેનું કૈવું સ્વરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(પુનર્વપ્યઓગપચ્ચઈએ જં ણં નેરइयाणं संसार
वत्थाणं सव्वजीवाणं तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारणेसु समोहणमाणाणं जीवप्पएसाणं
बंधे समुप्पज्जइ, से त्तं पुनर्वप्यओगपच्चइए) હે ગૌતમ ! તે તે ક્ષેત્રમાં
તે તે કારણો ઉદ્ભવવાને કારણે સમુદ્ઘાતના કારણરૂપ—વેદના આદિ કારણોના
હોવાથી સમુદ્ઘાત કરતી વખતે—શરીરની બહાર જીવપ્રદેશોને કાઢવારૂપ સમુદ્-
ઘાત કરવાના સમયે, નારક અને સર્વ સંસારી જીવોના જીવપ્રદેશોનો જે
બંધ (રચનાદિ વિશેષ) થાય છે, તેને પૂર્વપ્રયોગ પ્રત્યયિક શરીર બંધ કહે
છે. “ તત્ર તત્ર ક્ષેત્રેષુ ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા સમુદ્ઘાત કરવાના ક્ષેત્રોની બહુલતા

જાનાં વેદનાદીનાં બહુલ્યં પ્રતિપાદિતમ્ , સમુદ્બન્ધમાનાનામ્-શરીરાદ્ વહિ જીવ-
પ્રદેશપ્રક્ષેપલક્ષણં સમુદ્ધાતં ગચ્છતાં જીવપ્રદેશાનાં વન્ધઃ રચનાદિવિશેષઃ સમુત્પ-
દ્યતે । અત્ર શરીરવન્ધપ્રસ્તાવે જીવપ્રદેશાનામિત્યભિધાનમસંજ્ઞતમ્ इति નાશઙ્કનીયમ્
તત્પ્રસ્તાવેऽપિ “ તાત્સ્થ્યાત્ તદ્વચપ્રદેશઃ ” इतिન્યાયસાશ્રિત્ય તસ્ય જીવપ્રદે-
શાશ્રિતતૈજસકાર્મણશરીરપ્રદેશાનામિત્યર્થાત્ ‘ શરીરવન્ધઃ ’ इति, પક્ષાન્તરે તુ
સમુદ્ધાતેન વિશિષ્ટ્ય સંકોચિતાનામુપસર્જનીકૃતતૈજસાદિશરીરપ્રદેશાનાં જીવપ્રદે-
શાનામેવેતિ બોધ્યમ્ , સ પ ઉપર્યુક્તઃ પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિકો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘ સે કિં તં પદુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચइए ? ’ हे भदन्त ! अथ कः किंस्वरूपः
स प्रयुतान्नप्रयोगप्रत्ययिको वन्धः ? ’ भगवानाह-‘ पदुपपन्नपपओगपच्चइए जं णं

है । तथा “ तेषु तेषु कारणेषु ” इस पद द्वारा समुद्धान्तके कारण वेदना
आदिकों की बहुलता कही गई है । यहां पर ऐसी आशंका नहीं करनी
चाहिये कि यहां शरीर बंध प्रस्ताव के समय में जीवप्रदेशों का कथन
असंगत है-क्यों कि शरीर बंध प्रस्तावमें ही “ तात्स्थ्यात् तद्वचपदेशः ”
इस नियम को आश्रित करके जीवप्रदेशाश्रित तैजस और कर्मण
शरीरों के प्रदेशों को लिया गया है । इससे ऐसा निष्कर्ष निकलता है
कि वेदना आदि समुद्धान्तरूप जीव के व्यापार निमित्त से हुआ जीव
प्रदेशाश्रित तैजस कर्मण शरीर का बंध, वह पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक बंध
है । “ शरीर बंध ” इस पक्षान्तर में तो समुद्धान्त से प्रदेशोंको बिखेर
करके पुनः उन्हीं बिखरे हुए जीव प्रदेशों का कि जिनमें तैजसादि
शरीरप्रदेश गौणरूप किये गये हैं जो बंध है वह शरीरिवन्ध है ।

પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. તથા “ તેષુ તેષુ કારણેષુ ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા વેદના
આદિ સમુદ્ધાતના કારણોની બહુલતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. અહીં એવી
આશંકા કરવી જોઈએ નહીં કે અહીં શરીરબંધ પ્રસ્તાવને સમયે જીવપ્રદેશોનું
કથન અસંગત છે, કારણ કે શરીરબંધ પ્રસ્તાવમાં પણ “ તાત્સ્થ્યાત્ તદ્વચપ્રદેશઃ ”
આ નિયમને આધારે જીવપ્રદેશાશ્રિત તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના પ્રદેશોને
લેવામાં આવ્યા છે તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે વેદના આદિ સમુદ્ધાત
રૂપ જીવના વ્યાપારને કારણે થયેલો જીવપ્રદેશાશ્રિત તૈજસ અને કાર્મણ શરી-
રનો બંધ, પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધ જ છે “ શરીરવંધ ” આ પક્ષાન્તરમાં તો
તે સમુદ્ધાતથી પ્રદેશોને વિખેરી નાખીને ફરીથી તે વિખરાયેલા જીવ પ્રદેશોનો
કે જેમાં તૈજસ આદિ શરીર પ્રદેશ ગૌણરૂપ કરાયા છે-જે બંધ છે તેનું
નામ શરીર બંધ છે.

કેવલનાણિસ્સ અણગારસ્સ કેવલિસમુઘાણં સમોહયસ્સ તાઓ સમુઘાયાઓ પહિનિયત્તેમાણસ્સ અંતરામંથે વટ્ટમાણસ્સ તેયાકમ્માણં વંધે સમુપ્પજ્જહ' હે ગૌતમ ! પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિકો યત્ સ્વલ્લુ કેવલજ્ઞાનિનઃ અનગારસ્ય કેવલિસમુદ્ઘાતેન દણ્ડ-કપાટ-મંથનકરણાન્તરપૂરણલક્ષણેન સમુપદ્ધતસ્ય સમવઘાતં પ્રાપ્તસ્ય વિસ્તા-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક વંધ કે વિષય મેં પૂછતે હૈં-(સે કિં નં પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહૈ) હે ભદન્ત ! પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક વંધ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-(પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહૈ જં ણં કેવલનાણિસ્સ અણગારસ્સ કેવલિ સમુઘાણં સમોહયસ્સ તાઓ સમુઘાયાઓ પહિનિયત્તેમાણસ્સ અંતરામંથે વટ્ટમાણસ્સ તેયાકમ્માણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! કેવલિ સમુદ્ઘાત દ્વારા સમુદ્ઘાત કરતે હુએ ઔર ફિર ઉસ સમુદ્ઘાતસે પીછે ફિરતે સમય જો મંથાન મેં રહને પર કેવલિ અનગાર કે તૈજસ ઔર કાર્મણશરીર કા વંધ હોતા હૈ વહ પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક વંધ હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ વર્તમાનકાલ મેં કેવલિ સમુદ્ઘાતરૂપ જીવ વ્યાપાર સે હુઆ જો તૈજસ કાર્મણશરીર કા વંધ હૈ વહ પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક વંધ હૈ । કેવલજ્ઞાની અનગાર જય કિસી કારણવશકેવલિસમુદ્ઘાત કરતે હૈં-દણ્ડ, કપાટ ઔર મંથાન કરને કે વાદ ઉસકે અન્તર કો પૂરણ કરને રૂપ, લોકપૂરણ સમુદ્ઘાત સે સમવહત હોતે હૈં-અર્થાત્

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બધના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે-(સે કિં તં પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહૈ ?) હે ભદન્ત ! પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બધનું કેવું સ્વરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(પહુપ્પન્નપ્પઓગપચ્ચહૈ જં ણં કેવલનાણિસ્સ અણગારસ્સ કેવલિસમુઘાણં સમોહયસ્સ તાઓ સમુઘાયાઓ પહિનિયત્તેમાણસ્સ અંતરામંથે વટ્ટમાણસ્સ તેયાકમ્માણં વંધે સમુપ્પજ્જહ) હે ગૌતમ ! કેવલિ સમુદ્ઘાત દ્વારા સમુદ્ઘાત કરતા એવા અને ત્યારબાદ તે સમુદ્ઘાતમાંથી પાછા ફરવાને સમયે મંથનમાં રહેતી વખતે કેવલી અણુગારને જે તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો બંધ થાય છે, તે બંધને પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બધ કહે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

વર્તમાનકાળમાં સમુદ્ઘાત રૂપ જીવવ્યાપાર દ્વારા થયેલો જે તૈજસ કાર્મણ શરીરનો બધ છે, તે પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધ છે. કેવળજ્ઞાની અણુગાર જ્યારે ઠોઠ કારણે સમુદ્ઘાત કરે છે-દંડ, કપાટ અને મંથન કર્યા બાદ તેના અંતરને પૂરણ કરવારૂપ, લોકપૂરણ સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે.

રિતજીવપ્રદેશસ્ય તસ્માત્ સમુદ્ઘાતાત્ પ્રતિનિવર્તમાનસ્ય પ્રદેશાન્ સંહરતઃ, સમુદ્ઘાતાત્ પ્રતિનિવર્તમાનત્વશ્ચ પશ્ચમાદિષુ અનેકેષુ સમયેષુ સંભવતિ અતો વિશ્વિનષ્ટિ-અન્તરામન્થે વર્તમાનસ્યેતિ, તથા ચ નિવર્તનક્રિયાયાઃ અન્તરા મધ્યેડવસ્થિતસ્ય પશ્ચમસમયે इत्यर्थः, યદપિ ષષ્ઠાદિસમયેષુ અપિ તૈજસાદિશરીરસંઘાતઃ સમુત્પદ્યતે તથાપિ અભૂતપૂર્વતયા પશ્ચમસમયે એવાસૌ ભવતિ, શેષેષુ તુ ભૂતપૂર્વતયૈ-વેતિ સૂચયિતુમ્ ' અન્તરા મન્થે વદ્માણસ્સ ' इत्युक्तम्, તૈજસકાર્મણયો શરીરયોઃ

મૂલ શરીર કો ન છોડકર અપને આત્મપ્રદેશોં કો શરીરસે બાહર નિકાલતે હૈં ઓર ઉન્હેં વિસ્તારિત કરતે હૈં, જ્ય વે પૂર્ણરૂપ સે વિસ્તૃત હો ચુકતે હૈં-લોકપૂરણ સમુદ્ઘાત કર ચુકતે હૈં-ઇસ કે બાદ વે વિસ્તારિત ઉન આત્મપ્રદેશોં કો પીછે સંહૃત કરતે હૈં । દણ્ડ, કપાટ, મંથાન ઓર લોકપૂરણ इनके करने में ४ समय लगते हैं और पांचवें समय में समुद્घात से निवृत्त होते, वे जब मंथानमें वर्तमान होते हैं-तब उस समय जो इनके तैजस और कर्मण शरीर का बंध होता है वह प्रत्युत्पन्न-प्रयोगप्रत्ययिक बंध है । यहां जो पांचवें समय में होने वाले तैजस और कर्मण बंध का प्रत्युत्पन्नप्रयोगप्रत्ययिक बंध कहा है-सो उसका कारण यह है कि यह बंध यहां अभूतपूर्व ही होता है-यद्यपि षष्ठादि समयों में भी तैजस आदि शरीरों का संघात होता है, पर वह यहां विवक्षित नहीं हुआ है क्योंकि यह अभूतपूर्व नहीं होता है-भूतपूर्व होता है । इसी बातको सूचित करने के लिये (अन्तरा मन्थे वदमाणास्स) ऐसा कहा है ।

એટલે કે મૂળ શરીરને છોડ્યા વિના પોતાના આત્મપ્રદેશોને બહાર કાઢે છે અને તેમને વિસ્તારિત કરે છે, બ્યારે તે પૂર્ણ રૂપે વિસ્તારિત થઈ જાય છે. લોકપૂરણ સમુદ્ઘાત કરી ચુકે છે-ત્યારે તેઓ તે વિસ્તારિત આત્મપ્રદેશોને પાછાં સંહૃત (સંકુચિત) કરી લે છે. દંડ, કપાટ, મંથાન અને લોકપૂરણ, એ બધું કરવામાં ચાર સમય લાગે છે, અને પાંચમાં સમયે સમુદ્ઘાતમાંથી નિવૃત્ત થતા એવા તેઓ બ્યારે મંથાનમાં વર્તમાન (રહેલા) હોય છે, ત્યારે તેમના તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો જે બંધ થાય છે, તે પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધ છે. અહીં જે પાંચમાં સમયમાં થનારા તજસ અને કાર્મણ બંધને પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે આ બંધ ત્યાં અભૂતપૂર્વ જ હોય છે. જો કે છઠ્ઠા આદિ સમયોમાં પણ તૈજસ આદિ શરીરનો સંઘાત હોય છે, પણ અહીં તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી કારણ કે તે અભૂતપૂર્વ હોતો નથી પણ ભૂતપૂર્વ હોય છે. એજ વાતને સૂત્રકારે “ અન્તરા મન્થે વદ્માણસ્સ ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રકટ કરી છે,

બન્ધઃ સંઘાતઃ સમુત્પદ્યતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ કિં કારણં ? ’ તત્ર કિં કારણમ્ ?
કો હેતુઃ ?, ભગવાનાહ-‘ તાહે સે પપસા એગતીગયા ભવંતિ-ત્તિ, સેત્તં પઙ્કપ્પન્નપ્પ-
ઓગપ્પચ્ચઈપ્પ, સેત્તં સરીરવંધે ’ હે ગૌતમ ! તદા સમુદ્ઘાતનિવૃત્તિકાલે તસ્ય કેવ-
લિનઃ પ્રદેશા જીવપ્રદેશાઃ એકત્વં ગતાઃ સંઘાતમાપન્ના ભવન્તિ, તદનુવૃત્ત્યા ચ તૈજ-
સાદિશરીરપ્રદેશાનાં બન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, શરીરિવન્ધ ઇતિ પક્ષાન્તરે તુ તૈજસકાર્મણા-
શ્રયભૂતત્વાત્ તૈજસકાર્મણાઃ શરીરિદેશાસ્તેષામ્ બન્ધઃ સમુત્પદ્યતે ઇત્યવસેયમ્,
સ એવ ઉપર્યુક્તઃ પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગપ્રત્યયિકસ્તૃતીયો બન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । અથ સાદિસપર્ય-

ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા હી પૂછતે હૈં કિ ‘ તત્થ કિં કારણં ’ હે ભદ્રન્ત !
પંચમસમય મેં હી વર્તમાન કેવલી કે તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કા વંધ
હોતા હૈ-ઇસમેં કય કારણ હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા !
સે પપસા એગતીગયા ભવંતિ ’ હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાત સે નિવૃત્તકાલ મેં
ઉસ કેવલી કે જીવપ્રદેશ સંઘાતરૂપ હો જાતે હૈં-અર્થાત્-સમુદ્ઘાત
કાલ મેં વિલ્લરે હુએ આત્મપ્રદેશ સમુદ્ઘાત સે નિવૃત્ત હોતે સમય એક-
ચિત્ત હો જાતે હૈં-સો ઇન્હીં આત્મપ્રદેશોં કા અનુસરણ કરકે તૈજસ
આદિ શરીરપ્રદેશોં કા ઉનકે વંધ હોના હૈ । “ શરીરિવંધ ” ઇસ પક્ષા-
ન્તર મેં “ તાત્થ્યાત્ તદ્વ્યપદેશઃ ” કે અનુસાર તૈજસ ઓર કાર્મણ કે
આશ્રયભૂત હોને સે શરીર-આત્મા કે પ્રદેશોં કો તૈજસ કાર્મણરૂપ કહ
દિયા ગયા હૈ સો ઉનકા વંધ હોના હૈ । ઇસ તરહ સે યહ પ્રત્યુત્પન્નપ્રયો-
ગપ્રત્યયિક કર્મવંધ કા સ્વરૂપ કહા । અથ સાદિ સપર્યવસિત વંધ કા

ગૌતમ સ્વ.મીનો પ્રશ્ન—“ તત્થ કિં કારણં ? ” હે ભદ્રન્ત ! પાંચમાં
સમયમાં જ વર્તમાન (સ્થિત) કેવલીને તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો બંધ
થવાનું કારણ શું છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા ! સે પપસા એગતીગયા ભવંતિ) હે
ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતમાંથી નિવૃત્ત થતી વખતે તે કેવલીના જીવપ્રદેશો સંઘાત
રૂપ થઈ જાય છે. એટલે કે સમુદ્ઘાત કાળે વિખરાયેલા આત્મપ્રદેશો સમુદ્ઘ-
ધાતમાંથી નિવૃત્ત થતી વખતે એકત્રિત થઈ જાય છે-એજ આત્મપ્રદેશોનું
અનુસરણ કરીને તેમને તૈજસ આદિ શરીર પ્રદેશોનો બંધ થાય છે. “ શરીર
વંધ ” આ પક્ષાન્તરમાં “ તાત્થ્યાત્ તદ્વ્યપદેશઃ ” ના અનુસાર તૈજસ અને
કાર્મણના આશ્રયભૂત હોવાથી શરીર આત્માના પ્રદેશોને તૈજસ કાર્મણ રૂપ
કહેવામાં આવ્યા છે-અને તેમનો બંધ થાય છે, એવું કહેવામાં આવ્યું છે.
પ્રત્યુત્પન્ન પ્રયોગ પ્રત્યયિક બંધનું સ્વરૂપ આ પ્રકારનું છે.

વસિતસ્ય ચતુર્થભેદેષુ ચતુર્થભેદમાહ—‘ સે કિં તં ’ इत्यादि । गौतमः पृच्छति—‘ से किं तं सरीरप्पओगवंधे ? ’ हे भदन्त ! अथ कः किंस्वरूपः कतिविधः स शरीर-प्रयोगवन्धः ? भगवानाह—‘ सरीरप्पओगवंधे पंचविहे पणत्ते ’ हे गौतम ! शरीर-प्रयोगवन्धः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, ‘ तं जहा—ओरालियसरीरप्पओगवंधे, वेउन्विय-सरीरप्पओगवंधे, आहारगसरीरप्पओगवंधे, तेयासरीरप्पओगवंधे, ’ तद्यथा—औदारिक शरीरप्रयोगवन्धः, वैक्रियशरीरप्रयोगवन्धः, आहारकशरीरप्रयोगवन्धः, तैजसशरीरप्रयोगवन्धः, कर्मणशरीरप्रयोगवन्धः । गौतमः पृच्छति—‘ ओरालिय सरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? ’ हे भदन्त ! औदारिकशरीरप्रयोग-वन्धः कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘ गोयमा ! पंचविहे पणत्ते ’ हे गौतम ।

चौथा भेद जो शरीरप्रयोगबंध है उसके विषय में गौतम प्रभु से पूछते हैं—‘ से किं तं सरीरप्पओगवंधे ’ हे भदन्त ! शरीरप्रयोग बन्ध कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ सरीरप्पओग बंधे पंचविहे पणत्ते ’ हे गौतम ! शरीरप्रयोगबंध पांच प्रकार का कहा गया है । ‘ तं जहा ’ जो इस प्रकार से है—‘ ओरालियसरीरप्पओगबंधे, वेउन्वियसरीरप्पओगबंधे, आहारगसरीरप्पओगबंधे, तेयासरीरप्पओगबंधे, कम्मासरीरप्पओगबंधे ’ औदारिकशरीरप्रयोगवन्ध, वैक्रिय-शरीरप्रयोगबंध, आहारकशरीरप्रयोगबंध, तैजस शरीरप्रयोगबंध और कर्मणशरीरप्रयोगवन्ध ।

अब गौतमस्वामी औदारिकशरीरप्रयोगबंध के विषय में प्रभु से पूछते हैं—‘ ओरालियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ’ हे भदन्त ! औदारिकशरीरप्रयोगबंध कितने प्रकार का कहा गया है ?

હવે સાદિ સપર્યાવસિત બંધનો શરીર પ્રયોગ બંધ નામનો જે થોથો ભેદ છે તેના વિષે ગૌતમ સ્વામી નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“ સે કિં તં સરીરપ્પઓગવંધે ? ” હે ભદન્ત ! શરીર પ્રયોગ બંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(સરીરપ્પઓગવંધે પંચવિહે પણત્તે—તં જહા ” હે ગૌતમ ! શરીર પ્રયોગ બંધના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—

(ઓરલિયસરીરપ્પઓગવંધે, વેઝન્વિયસરીરપ્પઓગવંધે, આહારગસરીર-પ્પઓગવંધે, તેયાસરીરપ્પઓગવંધે, કમ્માસરીરપ્પઓગવંધે) (૧) ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, (૨) વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ, (૩) આહારક શરીર પ્રયોગ બંધ, (૪) તૈજસ શરીર પ્રયોગ બંધ અને (૫) કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બંધ. હવે ગૌતમ સ્વામી ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ વિષે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“ ઓરલિયસરીરપ્પઓગવંધેણ ” ભંતે ! કइविहे

ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ પञ्चविधः प्रज्ञप्तः, ' तं जहा—एगिंदियओरालियसरीर-
प्पओगवंधे, वेदियओरालियसरीरप्पओगवंधे, जाव पंचिंदियओरालियसरीरप्प-
ओगवंधे ' तद्यथा—एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रायोगवन्धः, द्वीन्द्रियौदारिकशरीर-
प्रायोगवन्धः, यावत्—त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रायोगवन्धः, गौतमः
पृच्छति—' एगिंदियओरालियसरीरप्पओगवंधेणं भन्ते । कइविहे पणत्ते ? ' हे
भदन्त ! एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रायोगवन्धः खलु कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—
' गोयमा ! पंचविहे पणत्ते ' हे गौतम ! एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रायोगवन्धः
पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, ' तं जहा—पुढविवकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरप्पओगवंधे '

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં—' ગોયમા ' હે ગૌતમ ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધ
' પંચવિહે પણત્તે ' પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ' તં જહા ' જો હસ
પ્રકાર સે હૈ—' એગિંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે, વેહંદિય ઓરાલિય-
સરીરપ્પઓગવંધે, જાવ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે ' એકેન્દ્રિય
ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધ, વેહંદ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ, તે હંદ્રિય
ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ, ચૌ હંદ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ ઔર
પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—' એગિંદિયઓરાલિયસરીર-
પ્પઓગવંધે ણં ભંતે । કહવિહે પણત્તે ' હે ભદન્ત ! જો એકેન્દ્રિય ઔદા-
રિકશરીરપ્રયોગવંધ હૈ—વહ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? પ્રશ્ન ઉત્તર
મેં કહતે હૈં—' ગોયમા ' હૈ ગૌતમ । એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ
' પંચવિહે પણત્તે ' પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ' તં જહા ' જૈસે—

પણત્તે ? ' હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! પંચવિહે પણત્તે—તં જહા ” હે
ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—
“ એગિંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે, વેહંદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે, જાવ
પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે ” (૧) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ
બંધ, (૨) બેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ, (૩) તેહંદ્રિય ઔદારિક
શરીર પ્રયોગ બંધ, (૪) ચતુરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ અને (૫)
પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—એગિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગ વંધેણં ભંતે !
કહ વિહે પણત્તે ? હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ
કેટલા પ્રકારનો છે ?

તથા પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, ' एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वो ' एवंરીત્યા एनेन पृथिवीकायिकૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધવિષયકેण अभिलापेन भेदः—अप्रकायिकादिभेदो यथा प्रज्ञापनाया एकविंशतितमे पदे अवगाहनसंस्थाने औदारिकशरीरस्य प्रतिपादितः तथाऽत्रापि भणितव्यः ' जाव पज्जत्तगम्भवक्कंतिय मणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरप्पओगवंधे य, अपज्जत्तगम्भवक्कंतियमणुस्स जाव-पंचिंदिय ओरालिय सरीरप्पओगवंधे य ' यावत्—अप्रायिक तेजस्कायिक—वायु-कायिक—वनस्पतिकायिकૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગઃ, વિકલેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-

' પુઠવિક્કાહ્ય ઇગિંદિયઓરલિયસરીરપ્પઓગવંધે ' પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધ ' एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा जहा ओगाहणसंठाणे ओरालिय सरीरस्स तहा भाणियव्वो ' इसपृथिवी-कायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीरप्रयोगवंध विषयक अभिलाप से अप्र-कायिकादि का भेद जैसा प्रज्ञापना के २१ वें पद अवगाहनासंस्थान में औदारिकशरीर का कहा गया है वैसा यहां पर भी कहना चाहिये—' जाव पज्जत्तगम्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय ओरालियसरीरप्पओग-वंधे य ' यावत् पर्याप्त गर्भज मनुष्यपंचेन्द्रिय औदारिकशरीरप्रयोगवंध ' यहां तक यहां यावत् शब्द से—“ अप्रायिक. तेजस्कायिक, वायुका-यिक, वनस्पतिकायिक इन एकेन्द्रिय जीवों के औदारिकशरीरप्रयोग-वंध का, विकलेन्द्रिय के औदारिकशरीरप्रयोगवंध का, पंचेन्द्रियतिर्य-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોચમા ! ” હે ગૌતમ ! (પંચવિદ્દે પળ્લન્તે તંજહા) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—(પુઠવિક્કાહ્ય ઇગિંદિયઓરલિયસરીરપ્પઓગવંધ) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ (एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वो) પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૧ માં અવગાહન સંસ્થાન પદમાં પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ વિષયક અભિલાપ દ્વારા અપ્રકાયિક આદિ ભેદોનું જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું અહીં પણ કહેવું જોઈએ. (જાવ પજ્જત્તગમ્ભવક્કંતિય મણુસ્સ પંચિંદિય ઓરલિયસરીરપ્પઓગવંધે ય, “ पर्याप्तक गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बंध ” सुधीनुं कथन अर्हो अहणु करवुं. अर्हो (जाव) (यावत्) पृथ्वी अप्रकायिक तेजस्कायिक, वायुकायिक, अने वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय एवेना औदारिक शरीर प्रयोग बंधने, विकलेन्द्रियना औदारिक शरीर प्रयोग बंधने, पंचेन्द्रिय तिर्यग्यायिक औदारिक शरीर प्रयोग बंधने,

निकर्षाप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धश्च, अपर्याप्तक
गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य—यावत् पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धश्च विज्ञेयः, गौतमः
पृच्छति—‘ओरालियसरीरप्पओगवन्धे णं भन्ते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ?’ हे
भदन्त ! औदारिकशरीरप्रयोगबन्धः खलु कस्य कर्मण उदयेन भवति ? भगवा-
नाह—‘गोयमा ! वीरियसजोगसहव्वयाए पमादपच्चया, कम्मं च जोगं च, आउयं
च पडुच्च ओरालियसरीरप्पओगनामकम्मस्स उदएणं ओरालियसरीरप्पओग-
वन्धे’ हे गौतम ! वीर्यसयोगमद्द्रव्यतया—वीर्यं वीर्यान्तरायक्षयादिकृता शक्तिः,
योगाः मनप्रभृतयः, योगैः सह वर्तते इति सयोगः, सन्ति विद्यमानानि द्रव्याणि

स्थानिक औदारिकशरीरप्रयोगबन्ध का, पर्याप्तक गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय
के औदारिकशरीरप्रयोगबन्ध का, अपर्याप्तकगर्भज मनुष्यपञ्चेन्द्रिय के
औदारिकशरीरप्रयोगबन्ध का ग्रहण हुआ है। अब गौतमस्वामी प्रभु
से ऐसा पूछते हैं—‘ओरालियसरीरप्पओगवन्धेणं भन्ते ! कस्स कम्मस्स
उदएणं ?’ हे भदन्त ! औदारिकशरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से
होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘वीरिय
सजोग सहव्वयाए पमादपच्चया कम्मं च, भवं च, आउयं च पडुच्च
ओरालियसरीरप्पओग नाम कम्मस्स उदएणं ओरालियसरीरप्पओग-
वन्धे’ सवीर्यता, सयोगता, सद्रव्यता से तथा प्रमादरूप कारण से
कर्म, योग, भव और आयुष्य को आश्रित कर जीव को औदारिक-
शरीरप्रयोग नाम कर्म के उदय होने पर औदारिकशरीरप्रयोगबन्ध होता
है। वीर्यान्तरायकर्म के क्षयोपशमादि से जन्य शक्ति का नाम वीर्य है

पर्याप्तक गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रियना औदारिक शरीर प्रयोग बन्धने तथा
अपर्याप्तक गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रियना औदारिक शरीर प्रयोग बन्धने श्रद्धा
करवाभां आवेक्ष्ये।

गौतमस्वामीने। प्रश्न—(ओरालियसरीरप्पओगवन्धे णं भन्ते ! कस्स कम्मस्स
उदएणं ?) हे भदन्त ! औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध कया कर्मना उदयथी थाय्ये ?

महावीर प्रभुने। उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! (वीरिय सजोग
सहव्वयाए पमादपच्चया, कम्मं च, भवं च, आउयं च, पडुच्च ओरालिय सरीर-
प्पओगनामकम्मस्स उदएणं ओरालियसरीरप्पओगवन्धे) सवीर्यता, सयोगता
अने सद्रव्यताथी तथा प्रमादरूप कारणे कर्म, योग, भव अने आयुष्से
आश्रित करीने लवना औदारिक शरीर प्रयोग नामकर्मने उदय थवाथी
औदारिक शरीर प्रयोग बन्ध थाय्ये। वीर्यान्तराय कर्मना क्षयोपशमादि द्वारा

તથાવિધપુદ્ગલા यस્ય જીવસ્યાસૌ સદ્દ્રવ્યઃ, વીર્યપ્રધાનઃ સયોગો વીર્યસયોગઃ, સ
 ત્ત્વાસૌ સદ્દ્રવ્યશ્ચ તસ્ય ભાવસ્તયા વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા સવીર્યતયા, સયોગ-
 તયા, સદ્દ્રવ્યતયા ચ જીવસ્ય, તથા પ્રમાદપ્રત્યયાત્ પ્રમાદલક્ષણકારણાત્, તથા
 'કર્મ ચ' એકેન્દ્રિયજાત્યાદિકમુદયવર્તિ, 'યોગં ચ' કાયયોગાદિકમ્,
 'ભવં ચ' અનુભૂયમાનમ્ તિર્યગ્ભવાદિકમ્ 'આયુષ્યશ્ચ' ઉદયવર્તિતિર્યગાયુ-
 ષ્કાદિકમ્, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય કર્મ-યોગ-ભવાયુષ્કાપેક્ષયા इत्यर्थ, ઔદારિક-
 શરીરપ્રયોગનામકર્મણઃ ઔદારિકશરીરપ્રયોગસમ્પાદકં યન્મામ તસ્ય કર્મણઃ ઉદ-
 યેન ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'एगिंदिय
 ओरालियसरीरपयोगबंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं' हे भदन्त ! एके-

और इस वीर्य से युक्तता का नाम सवीर्यता है । एकेन्द्रिय से लेकर
 पंचेन्द्रिय तक समस्त जीवों के तरतमादिरूप में सवीर्यता है । मन,
 वचन और काय इनके व्यापार का नाम योग है-इस योग से युक्तता
 का नाम सयोगता है । तथाविध पुद्गलों का नाम द्रव्य है । इस द्रव्य से
 युक्तता का नाम सद्रव्यता है । विकथा, कषाय आदि का नाम प्रमाद
 है । उदयवर्ती एकेन्द्रिय जाति आदि कर्म, काययोग, अनुभूयमान-
 तिर्यच आदि भवे और उदयवर्ती तिर्यगायुष्क आदि आयुष्क हैं । जीव
 जब इन सवीर्यता आदि से युक्त होता है और कर्म योग आदि के
 वशवर्ती होता है-तब उसके औदारिकशरीरसम्पादक नामकर्म के
 उदय में औदारिकशरीरप्रयोगबंध होना है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'एगिंदियओरालियसरी-
 रपयोगबंधेणं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय

જન્ય શક્તિનું નામ વીર્ય છે. અને તે વીર્યથી યુક્તતાનું નામ સવીર્યતા છે.
 એકેન્દ્રિયથી લઈને પચેન્દ્રિય પર્યન્તના સમસ્ત જીવોમાં તરતમાદિ (વધારે,
 એનાથી પણ વધારે) રૂપે સવીર્યતા હોય છે. મન, વચન અને કાયના વ્યાપાર
 (પ્રવૃત્તિ) ને યોગ કહે છે. તે યોગથી યુક્તતાને સયોગતા કહે છે. તથાવિધ
 પુદ્ગલોનું નામ દ્રવ્ય છે. અને તે દ્રવ્યથી યુક્તતાનું નામ સદ્રવ્યતા છે. વિકથા,
 કષાય આદિનું નામ પ્રમાદ છે. ઉદયવર્તી એકેન્દ્રિય જાતિ આદિ કર્મ, કાય-
 યોગ, આદિયોય, અનુભૂયમાન તિર્યચ આદિ ભવ, અને ઉદયવર્તી તિર્યગાયુષ્ક
 આદિ આયુષ્ક છે. જીવ જ્યારે આ સવીર્યતા આદિથી યુક્ત થાય છે, અને
 કર્મ, યોગ આદિને અધીન થાય છે, ત્યારે ઔદારિક શરીર સમ્પાદક નામ
 કર્મના ઉદયથી તેના દ્વારા ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન—(एगिंदियओरालियसरीरपयोगबंधे णं भंते !

ન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કસ્ય કર્મણઃ ઉદયેન ભવતિ ? મગવાનાહ—
‘ એવં ચેવ ’ હે ગૌતમ ! એવં ચૈવોક્તરીત્યા વીર્યસયોગસદ્વ્યતયા પ્રમાદપ્રત્ય-
યાત્, કર્મ — યોગ — ભવાયુષ્કાપેક્ષયા એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગનામકર્મણ
ઉદયેન એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ । તથૈવ ‘ પૃથ્વીકાચિક-
અગ્નિદિવ્યોરાલિયસરીરપ્રયોગવન્ધે, ‘ એવં ચેવ ’ પૃથ્વીકાચિકૈકેન્દ્રિયૌદારિક-
શરીરપ્રયોગવન્ધઃ એવં ચૈવ-ઉક્તરીત્યૈવ પૃથ્વીકાચિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગ
નામકર્મણઃ ઉદયેન ભવતીતિ ભાવઃ, ‘ એવં જાવ વળસ્સહકાઈયા ’ એવં તથૈવ
યાવત્ અપ્કાચિક-તેજસ્કાચિક-વાયુકાચિક-વનસ્પતિકાચિકૈકેન્દ્રિયૌદારિક-
શરીરપ્રયોગવન્ધાઃ વીર્યસયોગાદ્યાયુષ્કાન્તાપેક્ષયા અપ્કાચિક-તેજસ્કાચિક-
વાયુકાચિક-વનસ્પતિકાચિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગનામકર્મણામુદયેન ભવતીતિ

ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધ જીવકે કિસ કર્મકે ઉદય સે હોના હૈ ? ઉત્તર
પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ એવંચેવ ’ અમી જો સવીર્યતા
આદિ કહે ગયે હૈ—સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્વ્યતા, પ્રમાદપ્રત્યયિક, કર્મ,
યોગ, ભવ ઔર આયુષ્ક તો इनकी अपेक्षा से एकेन्द्रिय औदारिक-
शरीर सम्पादक नाम कर्म के उदय में इस जीव के एकेन्द्रिय औदारिक-
शरीरप्रयोगबन्ध होता है । इसी तरह से पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदा-
रिकशरीरप्रयोगबन्ध पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीरप्रयोग नाम-
कर्म के उदय में होता है । ‘ एवं जाव वणस्सहकाइया ’ इसी तरह से
अपूकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय
औदारिक शरीरप्रयोगबन्ध सवीर्यता, सयोगता आदि आयुष्कान्त की

कस्सकम्मस्स उदणं ?) હે બહન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બન્ધ
કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા પ્રશ્ન કહે છે કે—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ એવં
ચેવ ” સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્વ્યતા, પ્રમાદ પ્રત્યય, કર્મ, યોગ, ભવ અને
આયુષ્કની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર સંપાદક નામ કર્મનો ઉદય
થાય ત્યારે જ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બન્ધ કરે છે એજ પ્રમાણે
પૃથ્વીકાચિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બન્ધ પૃથ્વીકાચિક એકેન્દ્રિય
ઔદારિક શરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે “ એવં જાવ વળસ્સહ
કાઈયા ” એજ પ્રમાણે અપ્કાચિક, તેજસ્કાચિક, વાયુકાચિક અને વનસ્પતિ
કાચિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બન્ધ પણ સવીર્યતા, સયોગતા આદિથી
લઈને આયુષ્ક પર્યન્તનાની અપેક્ષાએ અપ્કાચિક, તેજસ્કાચિક, વાયુકાચિક અને

ભાવઃ, 'એવં વેદંદિયા, એવં તેદંદિયા, એવં ચત્તરિંદિયતિરિક્તજોણિયા ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે' એવમુક્તંતિયા દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, ત્રીન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, એવં ચતુરિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધોઽપિ વીર્યસયોગાદ્યાયુષ્કાન્તાપેક્ષયા દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરપ્રયોગનામકર્મણામુદયેન ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'પંચિંદિય-ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ?' હે ભદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલ્લુ કસ્ય કર્મણ ઉદયેન ભવતિ ?, મગવાનાહ-

અપેક્ષા સે અપૂર્વાગિક, તેજસ્કાગિક, વાયુકાગિક ઓર વનસ્પતિકાગિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ નામ કર્મોં કે ઉદય મેં હોતે હૈં । (એવં વેદંદિયા, એવં તેદંદિયા, એવં ચત્તરિંદિયતિરિક્તજોણિયા ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધે) હસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગવન્ધ, ત્રીન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ, ચૌદ્વિન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ ઓર તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર પ્રયોગવંધ યે સવ પ્રયોગવંધ મી સવીર્યતા, સયોગતા આદિ આયુષ્કકી અપેક્ષાસે દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર સમ્પાદક નામકર્મકે ઉદયસે હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-(પંચિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) હે ભદન્ત ! જો પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ હૈ વહ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા

અને વનસ્પતિકાગિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે. (એવં વેદંદિયા, એવં તેદંદિયા, એવં ચત્તરિંદિયતિરિક્તજોણિયા ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધે) એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ, ત્રીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ, ચતુરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ, અને ચતુરિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ પણ સવીર્યતા, સયોગતા આદિથી લઈને આયુષ્ક પર્યન્તના કારણેની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર સમ્પાદક નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગ વંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ? ” હે ભદન્ત ! કયા કર્મના ઉદયથી પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ થાય છે ?

‘ गोयमा ! वीरियसजोगसद्व्ययाए पमायजावआउयं पंडुच्च पंचिदिय-
ओरालियसरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं ’ हे गौतम ! वीर्यसयोगसद्व्य-
तया सवीर्यतया, सयोगतया, सद्व्यतया, प्रमादप्रत्ययात् यावत्-कर्म च, योगश्च,
भावश्च, आयुष्कं च प्रतीत्य आश्रित्य तेषामपेक्षया पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोग-
नाम्नः कर्मणः उदयेन पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रभवो भवति, एवं-‘ तिरिक्ख-
पंचिदियओरालियसरीरप्पओगवधे एवं चेव ’ तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीर-
प्रयोगन्धः एवञ्चैव-उक्तरीत्यैव, वीर्यसयोगादिभवायुष्कान्तापेक्षया तिर्यग्योनिक-
पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगनामकर्मण उदयेन भवति । गौतमः पृच्छति-‘ मणुस्स
पंचिदियओरालियसरीरप्पओगवधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ? ’ हे भदन्त !

है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (वीरियसजोगसद्व्य-
याए पमाय जाव आउयं पंडुच्च पंचिदियओरालियसरीरप्पओगनाम
कम्मस्स उदएणं) पंचेन्द्रिय जीव के सवीर्यता, सयोगता, सद्व्यता से
तथा प्रमाद कारण से, यावत्-कर्म, योग, भाव और आयुष्क इनको
आश्रित करके अर्थात् इनकी अपेक्षा से और पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर
प्रयोग नामकर्म के उदय से पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग का बंध
होता है । इसी तरह से (तिरिक्खपंचिदियओरालिय सरीरप्पओगवधे
एवं चेव) इसी तरह से सवीर्यता, सयोगता आदि भवायुष्कान्त की
अपेक्षा से एव तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर सम्पादक नाम-
कर्म के उदय से तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग
बंध होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(मणुस्सपंचिदिय ओरा-
लियसरीरप्पओगवधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं हे भदन्त ! मणुस्स

‘ भडावार प्रभुने उत्तर—“ गोयमा ! ” हे गौतम ! (वीरियसजोग
सद्व्ययाए पमाय जाव आउयं पंडुच्च पंचिदिय ओरालिय सरीरप्पओग नाम
कम्मस्स उदएणं ” पंचेन्द्रिय जीवनी सवीर्यता, सयोगता अने सद्व्यताथी
तथा प्रमादना कारणथी कर्म, योग, भाव अने आयुष्कनी अपेक्षाअे अने
पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग नाम कर्मना उदयथी पंचेन्द्रिय औदारिक
शरीर प्रयोग बंध थाय छे अने प्रभावे “ तिरिक्खपंचिदियओरालिय-
सरीरप्पओगवधे एवं चेव ” सवीर्यता, सआयुता, सद्व्यता, प्रमादना
कारणथी कर्म, योग, भाव अने आयुष्कनी अपेक्षाअे अने तिर्यग्योनिक
पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर सम्पादक नाम कर्मना उदयथी तिर्यग्योनिक पंचे-
न्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बंध थाय छे ।

मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धः खलु कस्य कर्मण उदयेन भवति ? भगवानाह—‘ गोयमा ! वीरियसजोगसद्व्ययाए पमादपच्चया जाव आउयं च पडुच्च मणुस्सपंचिदियओरालियसरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं मणुस्सपंचिदियओरालियसरीरप्पओगबन्धे ’ हे गौतम ! वीर्यसयोगसद्व्यतया सवीर्यतया सयोगतया सद्व्यतया प्रमादप्रत्ययात्—यावत् कर्म च, योगश्च, भवश्च, आयुष्कश्च प्रतीत्य आश्रित्य तदपेक्षयेत्यर्थः मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगनामकर्मण उदयेन मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धो भवतीति भावः ॥ सू० ३ ॥

औदारिकशरीरप्रयोगबन्धवक्तव्यता ।

गौतमः पृच्छति—‘ ओरालियसरीर ’ इत्यादि ।

मूलम्—ओरालियसरीरप्पओग बंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? गोयमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि, एगिंदिय ओरालियसरीरप्पओग बंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? एवं चेव, एवं पुढविकाइया, एवं जाव मणुस्सपंचिदियओरालियसरीरप्पओगबंधेणं भंते ! किं

पंचेन्द्रिय औदारिक शरीरप्रयोगबंध किस कर्म के उदय से होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (वीरियसजोग सद्व्ययाए पमादपच्चया जाव आउयं च पडुच्च मणुस्सपंचिदिय ओरालिय सरीरप्पओगनामकम्मस्स उदएणं मणुस्स पंचिदिय ओरालिय सरीरप्पओगबंधे) सवीर्यता से सयोगता सद्व्यता से तथा प्रमादरूप कारण से, यावत्—कर्म, योग, भव और आयुष्य की अपेक्षा से मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर सम्पादक नामकर्म के उदय से मनुष्यपंचेन्द्रिय औदारिक शरीरप्रयोगबंध होता है ॥ सू० ३ ॥

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—(मणुस्स पंचिदिय ओरालियसरीरप्पओग बंधेणं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ?) डे अट्ठन्त ! क्या कर्मना उदयथी मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बंध थाय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“ गोयमा ! ” डे गौतम ! (वीरिय सजोग सद्व्ययाए पमाद पच्चया जाव आउयं च पडुच्च मणुस्स पंचिदियओरालियसरीरप्पओग नाम कम्मस्स उदएणं मणुस्स पंचिदिय ओरालियसरीरप्पओग बंधे ” सवीर्यताथी, सयोगताथी, सद्व्यताथी तथा प्रमादरूप कारणे, यावत् कर्म, योग, भव अने आयुष्यनी अपेक्षाअे अने मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर सम्पादक नाम कर्मना उदयथी मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोग बंध थाय छे ॥ सूत्र ३ ॥

देसबंधे, सव्वबंधे ? गोयमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि, ओरा-
लियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?
गोयमा ! सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहण्णेणं एक्कं समयं
उक्कोसेणं तिन्निपलिओवमाइं समयूणाइं, एगिंदियओरालिय-
सरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा !
सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसे-
णं बावीसं वास सहस्साइं समयूणाइं, पुढविकाइयएगिंदिय
पुच्छा, गोयमा ! सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहण्णेणं
खुड्ढागभवग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोस्सेणं बावीसं वाससहस्साइं
समयूणाइं; एवं सव्वेसिं सव्वबंधो एक्कं समयं, देसबंधो
जेसिं नत्थि वेउव्वियसरीरं तेसिं जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं
तिसमयऊणं, उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयूणा कायव्वा,
जेसिं पुण अत्थि वेउव्वियसरीरं तेसिं देसबंधो जहण्णेणं एक्कं
समयं, उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समऊणा कायव्वा, जाव
मणुस्साणं देसबंधे जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं तिन्नि
पलिओवमाइं समयऊणाइं । ओरालियसरीरबंधंतरे णं भंते !
कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहण्णेणं
खुड्ढागभवग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं
पुव्वकोडिसमयहियाइं, देसबंधंतरं जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसे-
णं तेत्तीसं सागरोवमाइं तिसमयाहियाइं । एगिंदियओरालिय०
पुच्छा, गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं,

तिसमयऊणं, उक्कोसेणं . बावीसं वाससहस्साइं समयाहियाइं,
 देसबंधंतरं जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं ।
 पुढविकाइयएगिंदिय० पुच्छा, गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहेव
 एगिंदियस्स तहेव भाणियव्वं, देसबंधंतरं जहण्णेणं एक्कं
 समयं, उक्कोसेणं तिन्निं समया जहा पुढविकाइयाणं एवं
 जाव चउरिंदियाणं वाउक्काइयवज्जाणं, नवरं सव्वबंधंतरं
 उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयाहिया कायव्वा, वाउ-
 क्काइयाणं सव्वबंधंतरं जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं तिसमयऊणं,
 उक्कोसेणं तिन्नि वाससहस्साइं समयाहियाइं, देसबंधंतरं जह-
 ण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, पंचिंदियतिरिक्ख-
 जोणियओरालियपुच्छा सव्वबंधंतरं जहण्णेणं खुड्ढागभव-
 ग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी, समयाहिया, देस-
 बंधंतरं जहा एगिंदियाणं तथा पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं, एवं
 मणुस्साणविनिरेवसेसं भाणियव्वं जाव उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं ।
 जीवस्स णं भंते ! एगिंदियत्ते, णोएगिंदियत्ते, पुणरवि एगिंदियत्ते
 एगिंदियओरालियसरीरप्पओगबंधंतरं कालओ केवच्चिरं
 भवइ ? गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहण्णेणं दो खुड्ढागभवग्गह-
 णाइं तिसमयऊणाइं, उक्कोसेणं दो सागरोवम सहस्साइं संखे-
 ज्जवासमव्वहियाइं, देसबंधंतरं जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं
 समयाहियं, उक्कोसेणं दोसागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमव्व-
 हियाइं, जीवस्स णं भंते ! पुढविकाइयत्ते, णो पुढविकाइयत्ते,

पुनरपि पुढविकाइयत्ते, पुढविकाइयएगिंदियओरालियसरीर-
 प्पओगबंधंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ! गोयमा ! सव्वबंधंतरं
 जहण्णेणं दो खुड्ढागभवग्गहणाइतिसमयऊणाइं उक्कोसेणं
 अणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ
 अणंता लोगा असंखेज्जा पोग्गलपरियट्ठा, ते णं पोग्गलपरियट्ठा
 आवलियाए असंखेज्जइभागो, देसबंधंतरं जहण्णेणं खुड्ढाग-
 भवग्गहणं समयाहियं, उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव आवलियाए
 असंखेज्जइभागो, जहा पुढविकाइयाणं एवं वणस्सइकाइयव-
 ज्जाणं जाव मणुस्साणं, वणस्सइकाइयाणं दोन्नि खुड्ढाइं, एवं
 चेव उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं, असंखिज्जाओ उस्सप्पिणी
 ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा, एवं देसबं-
 धंतरंपि उक्कोसेणं पुढवीकालो, एएसि णं भंते ! जीवाणं
 ओरालियसरीरस्स देसबंधगाणं सव्वबंधगाणं, अबंधगाण य,
 कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा
 जीवा ओरालियसरीरस्स सव्वबंधगा, अबंधगा विसेसा-
 हिया, देसबंधगा असंखेज्जगुणा ॥ सू०४ ॥

छाया—औदारिकशरीरप्रयोगवन्धः खलु भदन्त ! किं देशवन्धः, सर्वबंधः ?
 गौतम ! देशवन्धोऽपि सर्ववन्धोऽपि, एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगवन्धः खलु

औदारिकशरीरप्रयोगवन्ध वक्तव्यता

‘ओरालियसरीरप्पओगबंधेणं भंते !’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(ओरालियसरीरप्पओगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्व-

औदारिकशरीरप्रयोगवन्ध वक्तव्यता—

सूत्रार्थ—ओरालियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ?

મદન્ત ! કિં દેશવન્ધઃ સર્વવન્ધઃ ? એવં ચૈવ, એવં પૃથિવીકાયિકાઃ, એવં યાવત્ મનુષ્યપન્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં દેશવન્ધઃ, સર્વવન્ધઃ ? ગૌતમ ! દેશવન્ધોઽપિ સર્વવન્ધોઽપિ । ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ મદન્ત !

વંધે ' હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ મેં ઉસકા દેશવંધ હોતા હૈ યા સર્વવંધ હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ) ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ મેં ઉસકા દેશવંધ ભી હોતા હૈ ઓર સર્વવંધ ભી હોતા હૈ । (એગિદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કિં દેસવંધ, સવ્વવંધે ?) હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ મેં ઉસકા દેશવંધ હોતા હૈ યા સર્વવંધ હોતા હૈ ? (એવં ચૈવ) હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ કી તરહ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ મેં ઉસકા દેશવંધ ભી હોતા હૈ ઓર સર્વવંધ ભી હોતા હૈ । (એવં પુઠવિકાઢ્યા એવં જાવ) હસી તરહ સે પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ ભી દેશવંધરૂપ ભી હોતા હૈ, ઓર સર્વવંધરૂપ ભી હોતા હૈ । હસી તરહ સે અપૂકાયિક આદિ ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ ભી દેશવંધરૂપ ઓર સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ । (મણુસ્સ પંચિદિયઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કિં દેસવંધે સવ્વવંધે) હે મદન્ત ! મનુષ્યપંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ કયા દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ) મનુષ્યપંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ ભી હોતા હૈ ઓર

હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધમાં તેનો દેશબંધ થાય છે, કે સર્વબંધ થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ) ઔદારિક શરીરપ્રયોગબંધમાં તેનો દેશબંધ પણ થાય છે અને સર્વબંધ પણ થાય છે. (એગિદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ?) હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધમાં તેનો દેશબંધ થાય છે, કે સર્વબંધ થાય છે ? (એવં ચૈવ) હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધની જેમ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધમાં તેનો દેશબંધ પણ થાય છે અને સર્વબંધ પણ થાય છે. (એવં પુઠવિકાઢ્યા એવં જાવ) એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ પણ દેશબંધ રૂપ પણ હોય છે, અને સર્વબંધ રૂપ પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે અપૂકાયિક આદિ ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ પણ દેશબંધ રૂપ પણ હોય છે અને સર્વબંધ રૂપ પણ હોય છે.

(મણુસ્સપંચિદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કિં દેસવંધે સવ્વવંધે ?) હે મદન્ત ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ દેશ-

કાલતઃ કિયચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સર્વબંધઃ એકં સમયં, દેશબંધો જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલયોપમાનિ સમયોનાનિ, એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગ-
બંધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ કિયચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સર્વબંધઃ એકં સમયમ્,
દેશબંધો જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિઃ વર્ષસહસ્રાણિ સમયોનાનિ,
પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયં પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સર્વબંધઃ, એકં સમયં દેશબંધો જઘન્યેન

સર્વબંધરૂપ મી હોતા હૈ । (ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા કિતને કાલતક રહતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સન્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિપલિઓવમાઈં સમયઝ્ઞાઈં) સર્વબંધ એક સમયતક ઓર દેશબંધ જઘન્ય સે એક સમયતક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમયન્યૂન ત્રીનપલયોપમ તક રહતા હૈ । (ઇગિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા કિતને કાલતક રહતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સન્વવંધે એકં સમયં દેસવંધે જહ્ણણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમયઝ્ઞાઈં-પુઢ-
વિકાઈયઈયઈય પુચ્છા ? ગોયમા ! સન્વવંધે એકં સમયં દેસવંધે જહ્ણણેણં સ્વહ્માગમવગ્ગહ્ણં તિ સમયઝ્ઞાં, ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં

બંધ ૩૫ હોય છે, કે સર્વબંધ ૩૫ હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(દેસવંધે વિ, સન્વવંધે વિ) મતુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ
દેશબંધ ૩૫ પણ હોય છે અને સર્વબંધ ૩૫ પણ હોય છે.

(ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે
ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ ઝાળની અપેક્ષાએ કેટલા ઝાળ સુધી રહે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં એકં
સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિપલિઓવમાઈં સમયઝ્ઞાઈં) સર્વબંધ એક સમય સુધી
રહે છે, અને દેશબંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી અને વધારેમાં
વધારે ત્રણ પલયોપમ પ્રમાણઝાળ કરતાં એક સમય ન્યૂન સુધી રહે છે
(ઇગિંદિય ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે
ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ ઝાળની અપેક્ષાએ કેટલા
ઝાળ સુધી રહે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વવંધે એકં સમયં દેસવંધે જહ્ણણેણં એક
સમયં ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસ સહસ્સાઈં સમય ઝ્ઞાઈં-પુઢવિકાઈયઈય ઇગિંદિય પુચ્છા ?

શુદ્ધકભવગ્રહણં ત્રિસમયોનમ્ ઉત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિઃ વર્ષસહસ્રાણિ સમયોનાનિ, એવં સર્વેષાં સર્વવંધઃ એકં સમયમ્, દેશવંધો યેષાં નાસ્તિ વૈક્રિયશરીરં તેષાં જઘન્યેન શુદ્ધકભવગ્રહણં ત્રિસમયોનમ્, ઉત્કર્ષેણ યા યસ્ય સ્થિતિઃ સા સમયોના કર્તવ્યા યેષા પુનરસ્તિ વૈક્રિયશરીરં તેષાં દેશવંધો જઘન્યેન એકં સમયં ઉત્કર્ષેણ યા યસ્ય સ્થિતિઃ સા સમયોના કર્તવ્યા યાવત્ મનુષ્યાણાં દેશવંધો જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ

સમયઝળાઈં એવં સર્વેસિં સર્વવંધો એકં સમયં, દેસવંધો જેસિં નત્થિ વેડવિચસરીરં તેસિં જહણેણં સુદ્ધાગં ભવગ્રહણં તિસમયઝળં) એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધ મેં સર્વવંધ એક સમયતક ઔર દેશવંધ જઘન્ય સે એક સમયતક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય કમ ૨૨ હજાર વર્ષતક રહતા હૈ । હસી તરહ એસે યદિ પૂછા જાવે કિ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કા સર્વવંધ કાલ કવતક કા હૈ ઔર દેશવંધકાલ કવતક કા હૈ ? તો હૈ ગૌતમ ! ઉસકા ઉત્તર એસા હૈ કિ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કા સર્વવંધ કાલ એક સમયતક કા ઔર દેશવંધ કાલ જઘન્ય સે ત્રીણ સમય કમ શુદ્ધક ભવગ્રહણપર્યન્ત હૈ તથા (ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટ સે (વાવીસં વાસસહસ્રાઈં સમયઝળાઈં) એક સમયકે ૨૨ હજાર વર્ષતક કા હૈ । (એવં સર્વેસિં સર્વવંધો એકં સમયં, દેસવંધો જેસિં નત્થિ વેડવિચસરીરં તેસિં જહણેણં સુદ્ધાગભવગ્રહણં તિસમયઝળં, ઉત્કર્ષેણં જા જસસ ઠિઈં સા સમયઝળા કાયવ્વા, જેસિં પુણ અત્થિ વેડવિચ-

ગોયમો ! સર્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહણેણં સુદ્ધાગભવગ્રહણં તિ સમયઝળં ઉત્કર્ષેણં વાવીસંવાસસહસ્રાઈં સમય ઝળાઈં એવં સર્વેસિં સર્વવંધો એકં સમયં, દેસવંધો જેસિં નત્થિ વેડવિચસરીરં તેસિં જહણેણં સુદ્ધાગ ભવગ્રહણં તિ સમયઝળં) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધનો સર્વવંધ એક સમય સુધી અને દેશવંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૨૨ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય સુધી રહે છે. એજ પ્રમાણે જો એવું પૂછવામાં આવે કે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયનો સર્વવંધકાળ કેટલો છે અને દેશવંધકાળ કેટલો છે, તો હે ગૌતમ ! તેનો ઉત્તર એવો છે કે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયનો સર્વવંધકાળ એક સમય સુધીનો છે અને તેનો દેશવંધકાળ ઓછામાં ઓછો શુદ્ધક ભવગ્રહણપર્યન્ત છે તથા (ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કર્ષથી (વાવીસં વાસસહસ્રાઈં સમયઝળાઈં) વધારેમાં વધારે બાવીસ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય સુધીનો છે (એવં સર્વેસિં સર્વવંધો એકં સમયં દેસવંધો જહણેણં સુદ્ધાગ-

સમયોનાનિ । ઔરાલિકગરીરવન્ધાન્તરં સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ ક્રિયચિવરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં ત્રિસમયોનમ્ , ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્તિશત્ સાગરોપમાનિ પૂર્વકોટિસમયાધિકાનિ, દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયમ્ ,

સરીરં તેસિં દેસવંધો જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈ સા સમયઞ્જા કાયવ્વા) હસી તરહ સર્વજીવોંકા સર્વવંધ કાલ એક સમયકા હૈ ઔર દેશવંધકાલ જિનકો વૈક્રિયશરીરં નહીં હૈ ઇનકા જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ પર્યન્ત હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે જિસકી જિતની આયુષ્ય સ્થિતિ હૈ ઉસમેં સે એક સમય કમકા હૈ તથા જિનકો વૈક્રિય શરીર હૈ ઉનકે દેશવંધ કા કાલ જઘન્ય સે એક સમય કા હૈ ઉત્કૃષ્ટ સે જિસકી જિતની આયુષ્યસ્થિતિ હૈ ઉસમેં સે એક સમય કમ કા હૈ । (જાવ મણુ-સાણં દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિપલિઓવમાઈં સમ-યઞ્જાઈં) યાવત્ મનુષ્યોં કા દેશવંધ કાલ જઘન્ય સે એક સમયતક કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય કમ ત્રીન પલ્યોપમ તક કા હૈ । (ઔરા-લિયસરીરવંધતરેણં ભંતે ! કાલઓ કેવચિવરં હોઈ) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર કે વંધ કા અન્તરાકાલ કી અપેક્ષા કિતના હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં સુહ્રાગં ભવગ્રહણં ત્રિસમયઞ્જા, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોટિસમયાહિયાઈં, દેસવંધંતરં જહ

ભવગ્રહણં ત્રિસમયઞ્જાં) એજ પ્રમાણે સર્વે જીવોના ઓછામાં ઓછો દેશવંધકાળ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમયનો છે (ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈ સા સમયઞ્જા કાયવ્વા, જેસં પુણ અતિવેડવિવસરીરં તેસિં દેસવંધો જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈ સા સમયઞ્જા કાયવ્વા) અને ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) કાળ જેમની જેટલી આયુષ્ય સ્થિતિ છે તેના કરતાં એક ઓછા સમયનો છે. અને જેમને વૈક્રિય શરીર હોય છે તે જીવોના દેશવંધનો કાળ - ઓછામાં ઓછો એક સમયનો છે, અને જેમની જેટલી આયુષ્યસ્થિતિ છે, તેના કરતાં એક ઓછા સમયનો ઉત્કૃષ્ટ દેશવંધ કાળ હોય છે

(જાવ મણુસાણં દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણ તિન્નિપલિ ઓવમાઈં સમયઞ્જાઈં) યાવત્ મનુષ્યોના દેશવંધ કાળ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધીનો અને વધારેમાં વધારે ત્રણ પલ્યોપમ પ્રમાણ કરતાં એક ન્યૂન સમય પર્યન્તનો છે. (ઔરાલિયસરીરવંધતરેણં ભંતે ! કાલઓ કેવચિવરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર વંધતુ અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં સુહ્રાગં ભવ-ગ્રહણં, ત્રિ સમયઞ્જા, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોટિસમયાહિયાઈં

ઉત્કર્ષેન ત્રયસ્વિંશત્ સાગરોપમાનિ, ત્રિસમયાધિકાનિ, એકેન્દ્રિયૌદારિકપૃચ્છા ? ગૌતમ ! સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં ત્રિસમયોનમ્ , ઉત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિઃ વર્ષસદસ્રાણિ સમયાધિકાનિ, દેશબંધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયમ્ , ઉત્કર્ષેણ અન્તર્મુહૂર્તમ્ , પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપૃચ્છા ? ગૌતમ ! સર્વબંધાન્તરં યથૈવ એક-

ષ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં તિસમયાહિયાઈં) સર્વબંધ'કા અંતર જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણપર્યન્તં હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય અધિક ઓર પૂર્વકોટિ અધિક તેત્તીસ સાગરોપમ કા હૈં । તથા દેશબંધ'કા અંતર જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન સમય અધિક ૩૩ સાગરોપમ કા હૈં । (એગિંદિય ઓરાલિયપુચ્છા) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કે બંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સન્નવબંધંતરં જહણ્ણેણં સુહુગં ભવગ્રહણં તિસમયઝ્ઞં ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસ-સહસ્સાઈં સમયાહિયાઈં, દેસબંધંતરં જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) એકેન્દ્રિય કે ઔદારિક શરીર કે સર્વબંધ કા અંતર જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણપર્યન્તં હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય અધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા હૈં । દેશબંધ કા અંતર જઘન્ય સે એક સમય કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં । (પુઢવિકાહ્યએગિંદિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કે

દેસબંધંતરં જહણ્ણેણં એક સમયં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં તિસમયાહિયાઈં) સર્વબંધનું અંતર ઓછામાં ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ઓછો સમય પર્યન્તનું છે અને વધારેમાં વધારે તેત્રીસ સાગરોપમ કરતાં એક પૂર્વકોટિ અને એક સમય અધિકનું હોય છે. તથા દેશબંધનું અંતર ઓછામાં ઓછું એક સમયનું અને વધારેમાં વધારે ૩૩ સાગરોપમ અને ત્રણ સમયનું હોય છે.

(એગિંદિય ઓરાલિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્નવબંધંતરં જહણ્ણેણં સુહુગં ભવગ્રહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમયાહિયાઈં, દેસબંધંતરં જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરના સર્વબંધનું અંતર ઓછામાં ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પર્યન્તનું અને વધારેમાં વધારે બાવીસ હજાર વર્ષ અને એક સમય પર્યન્તનું છે. દેશબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ એક અન્તર્મુહૂર્તનું છે । (પુઢવિકાહ્યએગિંદિય પુચ્છા) હે ભદન્ત !

ન્દ્રિયસ્ય તથૈવ ભણિતવ્યમ્, દેશવન્ધાન્તરમ્ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રયઃ સમેયાઃ યથા પૃથિવીકાયિકાનામ્, એવં યાવત્-ચતુરિન્દ્રિયાણામ્, વાયુકાય વર્જિતાનામ્, નવરં સર્વવન્ધાન્તરમ્ ઉત્કર્ષેણ યા યસ્ય સ્થિતિઃ સા સમયાધિકા

વન્ધકા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કે ઔદારિક શરીર કે વંધ કા અંતર (સર્વવંધંતરં જહેવ ઇગિંદિયસ્સ તહેવ ભાણિયવ્વં, દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં) તિન્નિ સમયા જહા પુઢવિક્કાહયાણં) સર્વવંધ કી અપેક્ષા સે જૈસા એકેન્દ્રિય કા સર્વવંધ કા અંતર કહાં ગયા હૈ વૈસા હૈ ઔર દેશવંધ કા અંતર જઘન્ય સે એક સમય કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન સમય કા હૈ । જૈસાં પૃથિવીકાયિક જીવ કે ઔદારિક શરીર વંધ કા અંતર કહાં ગયા હૈ ઉસી તરહ સે (એવં જાવ ચતુરિંદિયાણં વાસકાહય-વજ્જાણં) યાવત્ ચૌહિન્દ્રિય જીવોં તક કે ઔદારિક શરીર વંધ કા અન્તર વાયુકાયિક જીવોં કે ઔદારિક શરીર વંધ કે અન્તર કો છોડકર જાનનાં ચાહિયે (નવરં સર્વવંધંતરં ઉક્કોસેણં જા જસ્સ-ઠિઈં સા સમયાહિયા કાયવ્વા) પર યહાં જો વિશેષનાં હૈ વહ એસી હૈ કિં યહાં સર્વવંધ કા ઉત્કૃષ્ટ અન્તર જિસકી જિતની આયુષ્ય સ્થિતિ હૈ ઉસે એક સમય અધિક કરકે કહનાં ચાહિયે । અર્થાત્ સર્વવંધ કા અન્તર

પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરના બંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરના બંધનું અંતર (સર્વવંધંતરં જહેવ ઇગિંદિયસ્સ તહેવ ભાણિયવ્વં, દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં) તિન્નિ સમયા જહા પુઢવિક્કાહયાણં) સર્વબંધની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયના સર્વબંધના અંતર જેટલું જ છે અને દેશ-બંધની અપેક્ષાએ તે અંતર ઓછામાં ઓછું એક સમયનું અને વધારેમાં વધારે ત્રણ સમયનું છે. જેવી રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવોના ઔદારિક શરીર બંધનું અંતર કહેવામાં આવ્યું છે, (એવં જેવ જાવ ચતુરિંદિયાણં વાસકાહય-વજ્જાણં) એજ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના ઔદારિક શરીર બંધનું અંતર પણ સમજીશુ. પણ વાયુકાયિક જીવોના ઔદારિક શરીર બંધના અંતરને તે પ્રમાણે સમજીશું જોઈએ નહીં. એટલે કે વાયુકાય સિવાયના જીવોના શરીર બંધના અંતરને જ આ કથન લાગુ પડે છે. (નવરં સર્વવંધંતરં ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈં સા સમયાહિયા કાયવ્વા) પણ અહીં એટલી જ

કર્તવ્યા, વાયુકાયિકાનામ્ સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણમ્ ત્રિસમયોનમ્ ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ વર્ષસહસ્રાણિ સમયાધિકાનિ, દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કર્ષેણ અન્તર્મુહૂર્તમ્, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકપૃચ્છા ? સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણમ્, ત્રિસમયોનમ્, ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટી સમયાધિકા, દેશ-

યહાં ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમયાધિકા અપની ૨ આયુસ્થિતિ કે વરાવર હૈ । (વાઉકકાઙ્યાણં સવ્વવંધંતરં જહ્ણણેણં સુહ્વાગભવગ્રહણં તિસમયઙ્ગં, ઉક્કોસેણં તિન્નિવાસસહસ્સાઙ્ગં સમયાહિયાઙ્ગં, દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતો મુહુત્તં) વાયુકાયિકા જીવોં કે ઔદારિકશરીર-વંધ કા સર્વવંધ કા અન્તર જઘન્યકી અપેક્ષા ત્રીન સમય કમ ક્ષુદ્રભવ-ગ્રહણપર્યન્ત હૈ, ઔર ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા એકસમય અધિક ત્રીન હજાર વર્ષ કા હૈ । દેશવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈ । (પંચિન્દ્રિયતિરિક્કજોણિય ઔરાલિયપુચ્છા) હે ભદન્ત ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચોનિક જીવોં કે ઔદારિકશરીરવંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા સે કિન્ના હૈ ? (સવ્વવંધંતરં જહ્ણણેણં સુહ્વાગભવગ્રહણં તિસમયઙ્ગં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોટી સમયાહિયા) હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચોનિક જીવોં કે ઔદારિકશરીર કે સર્વવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે ત્રીનસમય કમ ક્ષુલ્લકભવગ્રહણપર્યન્ત ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એક

વિશેષતા છે કે અહીં સર્વબંધનું ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) અંતર જેની જેટલી આયુષ્ય સ્થિતિ છે, તેના કરતાં એક અધિક સમયનું સમજવું. એટલે કે સર્વબંધનું અંતર અહીં ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પોતપોતાની આયુસ્થિતિ કરતાં એક અધિક સમયનું છે. (વાઉકકાઙ્યાણં સવ્વવંધંતરં જહ્ણણેણં સુહ્વાગ ભવગ્રહણ તિસમયઙ્ગં, ઉક્કોસેણં તિન્નિવાસસહસ્સાઙ્ગં સમયાહિયાઙ્ગં, દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) વાયુકાયિકા જીવોના ઔદારિક શરીરબંધના સર્વબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુદ્ર લવચ્છણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પર્યન્તનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ત્રણ હજાર વર્ષ અને એક સમયનું છે. તેના દેશબંધનું જઘન્ય અંતર એક અન્તર્મુહૂર્તનું છે.

(પંચિન્દ્રિય તિરિક્કજોણિય ઔરાલિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોનિક ઔદારિક શરીર બંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ? (સવ્વવંધંતરં જહ્ણણેણં સુહ્વાગભવગ્રહણં તિસમયઙ્ગં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોટી સમયાહિયા) હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોનિક જીવોના ઔદારિક શરીરના સર્વબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક લવચ્છણ કરતાં ન્યૂન સમય

વન્ધાન્તરં યથા એકેન્દ્રિયાણામ્ તથા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્ , एवं मनुष्या-
णामपि निरवशेषं भणितव्यम् , यावत्-उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तम् । जीवस्य खलु भदन्त !
एकेन्द्रियत्वे नो एकेन्द्रियत्वे , पुनरपि एकेन्द्रियत्वे एकेन्द्रियोदारिकशरीरप्रयोग-
वन्धान्तरं कालतः क्रियच्चिरं भवति ? गौतम ! सर्ववन्धान्तरं जघन्येन द्वे क्षुल्लक-
भवग्रहणे त्रिसमयोने , उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षसमभ्यधिके , देश-

સમય અધિક પૂર્વકોટિપ્રમાણ છે । (દેસવંધતરં જહા ઇગિંદિયાણં-તહા
પંચિંદિય તિરિક્સ્વજોણિયાણં) દેશવંધ કા અન્તર જૈસા એકેન્દ્રિય કા
કહા ગયા છે ઉસી પ્રકાર સે સમસ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કા જાનના ચાહિયે ।
(एवं मनुस्साण वि निरवसेसं भाणियव्वं जाव उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं)
इसी तरह से मनुष्यों के भी औदारिक शरीर के बंध का-सर्वबंध का
और देशबंध का अन्तर जानना चाहिये-यावत् उत्कृष्ट से वह अन्त-
र्मुहूर्त का है । (जीवस्स णं भंते ! एगिंदियत्ते नो एगिंदियत्ते पुनरवि
एगिंदियत्ते एगिंदिय ओरालियसरीरप्पओगबंधतरं कालओ केवच्चिरं
होइ) हे भदन्त ! कोई एक जीव एकेन्द्रियपर्याय में हो और बाद में
वह एकेन्द्रिय सिवाय दूसरी कोई जाति में जावे , पुनः वहां से वह एके-
न्द्रियपर्याय में आजावे ता ऐसी अवस्थामें एकेन्द्रिय औदारिकशरीरबंध
का अंतर कालकी अपेक्षा कितना होता है ? (गोयमा) हे गौतम !
(सव्वबंधंतरं जहण्णेणं दो खुड्ढाई भवग्गहणाई तिसमयऊणाई , उक्को-

પર્યાન્તનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પૂર્વકોટિ પ્રમાણ કરતાં એક અધિક સમ-
યનું છે . (દેસવંધતરં જહા ઇગિંદિયાણં-તહા પંચિંદિય તિરિક્સ્વજોણિયાણં)
દેશવંધનું અંતર જેવું એકેન્દ્રિયનું કહ્યું છે , એજ પ્રકારે સમસ્ત પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિકોનું સમજવું . (एवं मनुस्साणं वि , निरवसेसं भाणियव्वं जाव उक्कोसेणं
अंतोमुहुत्तं) એજ પ્રમાણે મનુષ્યોના પણ ઔદારિક શરીરબંધના સર્વબંધ અને
દેશવંધનું અંતર સમજવું . “ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે એક અન્તર્મુહૂર્તનું છે , ”
ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું (जीवस्स णं भंते ! एगिंदियत्ते नो एगिं-
दियत्ते पुनरवि एगिंदिय ओरालियसरीरप्पओगबंधतरं कालओ केवच्चिरं
होइ ?) હે ભદન્ત ! કોઈ એક જીવ પહેલાં એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં હોય , પણ
ત્યારબાદ તે એકેન્દ્રિય સિવાયની કોઈ બીજી પર્યાયમાં જાય , અને ફરી ત્યાંથી
એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં પાછો આવી જાય , તે એવી પરિસ્થિતિમાં એકેન્દ્રિય
ઔદારિક શરીરબંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (गोयमा !)
હે ગૌતમ ! સવ્વવંધતરં જહણ્ણેણં દો ખુડ્ઢાઈ ભવગ્ગહણાઈ તિસમયઊણાઈ ,

વન્ધાન્તરં જઘન્યેન શુલ્લકભવગ્રહણં સમયાધિકમ્, ઉત્કર્ષેણ દ્વે સાગરોપમસહસ્રે સંખ્યેયવર્ષાભ્યધિકે જીવસ્ય । સ્વલુ ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકત્વે નોપૃથિવી-કાયિકત્વે, પુનરપિ પૃથિવીકાયિકત્વે, પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગ-વન્ધાન્તરં કાલતઃ કિયન્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન દ્વે શુલ્લક-

સેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંખેજ્જવાસમઽભિયાઈં) સર્વબંધ કા અન્તર જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ દો શુલ્લકભવગ્રહણપર્યન્ત, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત વર્ષ અધિક દો હજાર સાગરોપમ કા હોતા હૈ । (દેસવંધતરં જહણેણં સ્વહુગં ભવગ્રહણં સમયાહિયં, ઉત્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંખેજ્જવાસમઽભિયાઈં) તથા દેશવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે એક સમય અધિક શુલ્લકભવગ્રહણ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત વર્ષ અધિક દો હજાર સાગરોપમ કા હોતા હૈ । (જીવસ્સ ણં મંતે ! પુઢવિકાહ્યત્તે નો પુઢવિકાહ્યત્તે પુનરવિ પુઢવિકાહ્યત્તે પુઢવિકાહ્યપ્પિન્દિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! કોઈ જીવ પૃથિવીકાય કો પર્યાય મેં હો ઓર વાદ મેં વહ વહાં સે મર કર પૃથિવીકાય કો છોડકર અન્ય પર્યાય મેં ચલા જાવે ઓર ફિર વહી જીવ પૃથિવીકાય મેં આકર જન્મ ધારણ કરલે, તો એસી સ્થિતિ મેં પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બંધ કા અંતર કાલ કી અપેક્ષા

ઉત્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંખેજ્જવાસમઽભિયાઈં) સર્વબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછું) બે શુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પર્યન્તનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ (વધારેમાં વધારે) બે હજાર સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત અધિક વર્ષનું હોય છે. (દેસ વંધતરં જહણેણં સ્વહુગં ભવગ્રહણં સમયાહિયં, ઉત્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંખેજ્જવાસ મઽભિયાઈં) તથા દેશબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ શુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ બે હજાર સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત અધિક વર્ષનું હોય છે.

(જીવસ્સ ણં મંતે ! પુઢવિકાહ્યત્તે નો પુઢવિકાહ્યત્ત પુનરવિ પુઢવિકાહ્યત્તે પુઢવિકાહ્યપ્પિન્દિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! કોઈ જીવ પહેલાં પૃથ્વીકાયની પર્યાયમાં હોય, ત્યારબાદ ત્યાંથી મરીને તે પૃથ્વીકાય સિવાયની કોઈ બીજી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય, અને ત્યાંથી મરીને ક્ષરીથી તે પૃથ્વીકાયમાં જન્મ લે, તો એવી સ્થિતિમાં પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરબંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

ભવગ્રહણે ત્રિસમયોને, ઉત્કર્ષે અનન્ત કાલમ્, અનન્તા ઉત્તર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અનન્તા લોકાઃ, અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરાવર્તાઃ, તે સ્વલુ પુદ્ગલપરાવર્તાઃ આવલિકાયાઃ અસંખ્યેયભાગઃ, દેશવન્ધાન્તર જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં સમયાધિકમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્ત કાલં યાવત્-આવલિકાયાઃ અસંખ્યેયભાગઃ, યથા પૃથિવીકાયિકાનામ્, એવં વનસ્પતિકાયિકવર્જાનામ્ યાવત્-મનુષ્યાણામ્, વનસ્પતિકાયિકાનાં દ્વે ક્ષુલ્લકે, એવં ચૈવ ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયં કાલમ્, અસંખ્યાતા

કિતના હોતા હૈ ? । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં દો खुद्वाइं भवगहणाइं, तिसमयऊणाइं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता उत्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा असंखेज्जा पोग्गलपरियट्ठा, ते णं पोग्गलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जइभागो) સર્વવન્ધકા અન્તર યહાં જઘન્ય સે તીન સમય કમ્ દો ક્ષુલ્લકભવગ્રહણપર્યન્ત હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે કાલ કી અપેક્ષા અનન્તકાલ-અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ હૈ, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અનન્તલોક-અસંખ્ય પુદ્ગલપરાવર્તરૂપ હૈ ઓર યહ પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ જિતના હૈ । (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં खुद्वागभवगहणं समयाहियं, उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव आवलियाए असंखेज्जइभागो) તથા દેશવંધ કા અંતર જઘન્ય સે સમયાધિક ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ યાવત્ આવલિકા કા અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ હૈ । (જહા પુઢવિ-

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સર્વ વંધંતરં જહણ્ણેણં દો खुद्वाइं भवगहणाइं, तिसमयऊणाइ, उक्कोसेणं अणंतकालं अणंता उत्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा असंखेज्जा पोग्गलपरियट्ठा, ते णं पोग्गलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जइभागो) એવા જીવના સર્વવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ બે ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અનંતકાળ-અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનંતલોક-અસંખ્ય પુદ્ગલ પરાવર્તરૂપ છે અને તે પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ બેટલા છે (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં खुद्वागभवगहणं समयाहियं, उक्कोसेण अणंतकाल जाव आवलियाए असंखेज्जइ भागो) તથા દેશવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અનંતકાળ-યાવત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ છે. (જહા પુઢવિક્કાહયાણં एवं वणस्सइकाइयवज्जणं जाव मणु-

ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અસંખ્યાતા લોકાઃ, એવં દેશવન્ધાન્તરમપિ ઉત્કૃષ્ટેન પૃથિવીકાલઃ । એતેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાનામ્ ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધકાનાં સર્વવન્ધકાનામ્ અવન્ધકાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા ?

વકાઢ્યાણં એવં વગરસઢ કાઢ્યવજ્જાણં જાવ મણુસ્સાણં, વણસ્સઢકાઢ્યાણં દોન્નિ સુઢાઢં—એવં ચેવ ઉક્કોસેણ અસંસેજ્જં કાલં, અસંસેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓ સપ્પિણીઓકાલઓ સેત્તઓ અસંસેજ્જા લોગા એવં દેસવંધંતરંપિ ઉક્કોસેણ પુઢવિકાલઓ) જૈસા પૃથિવીકાયિકોં કે સંવંધ મેં કહા ગયા હૈ ડસી તરહ સે વનસ્પતિકાયિક જીવોં કે સિવાય વાકી કે યાવત્ મલુબ્ધતક કે જીવોં કે વિષય મેં સી જાનના ચાહિયે । વનસ્પતિકાયિકોં કે સર્વવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે કાલ કી અપેક્ષા તીન સમય કમ દો ક્ષુલ્લકભવપ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાતકાલ—અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ હૈ । તથા ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ હૈ । ડસી તરહ સે દેશવંધ કા સી અન્તર જઘન્ય સે સમયાધિક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણપ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૃથિવીકાયિક કા સ્થિતિકાલ (અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી) તક જાનના ચાહિયે (એસિં ણં મંતે ! જીવાણં ઓરાલિય સરીરસ્સ દેસવંધગાણં સવ્વવંધગાણં અવંધગાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા) હે ભદન્ત ! ડન ઔદારિક શરીર કે દેશવન્ધકોં મેં, સર્વવંધકોં એવં અવંધકોં મેં કૌન

સ્સાણ, વણસ્સઢકાઢ્યાણં દોન્નિ સુઢાઢં—એવં ચેવ ઉક્કોસેણ અસંસેજ્જં કાલ અસંસેજ્જાઓ ઉસપ્પિણીઓસપ્પિણીઓ કાલઓ સેત્તઓ અસંસેજ્જા લોગા—એવં દેસવંધંતરંપિ ઉક્કોસેણ પુઢવિકાલઓ) એવું પૃથ્વીકાયોના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એવું જ વનસ્પતિકાયિકો સિવાયના બાકીના મનુષ્ય પર્યન્તના જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું. વનસ્પતિકાયિકોના સર્વવંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછું બે ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પ્રમાણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમયનું અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ—અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોકપ્રમાણ છે. એજ પ્રમાણ દેશવંધનું અંતર પણ ઓછામાં ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ અને વધારેમાં વધારે પૃથ્વીકાયિકના સ્થિતિકાળ પ્રમાણ (અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ) છે, એમ સમજ લેવું. (એસિં ણં મંતે ! જીવાણં ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવંધગાણં સવ્વવંધગાણં અવંધગાણ ય કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?) હે ભદન્ત ! આ ઔદારિક શરીરના દેશવંધકો, સર્વવંધકો અને અવંધકોમાં કોણ કોના કરતાં વધારે છે,

ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવા ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકાઃ, અવન્ધકાઃ વિશેષાધિકાઃ, દેશવન્ધકાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

ટીકા—‘ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણ મતે ! કિં દેસવંધે ? સવ્વવંધે ?’ હે મદન્ત ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કિં દેશવન્ધો ભવતિ, આદોસ્વિત્ સર્વવન્ધો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ દેશવન્ધોઽપિ ભવતિ, સર્વવન્ધોઽપિ ભવતિ, તત્ર યથા અપૂપઃ ઘૃતાદિસ્નેહપરિપૂરિતતપ્તાપિકાયામ્ પ્રક્ષિપ્તઃ સન્ પ્રથમસમયે ઘૃતાદિસ્નેહં ગૃહ્ણાત્યેવ, શેષેષુ તુ સમયેષુ ગૃહ્ણતિ વિસૃજતિ ચ, एवम् અયં જીવો યદા પ્રાક્તનં શરીરં વિહાય અન્યદ્

જીવ કિન જીવોં સે યાવત્ વિશેષાધિકૃ હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધોવા જીવા ઓરાલિયસરીરસ્સ સવ્વવંધગા, અવંધગા વિસેસાહિયા દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા ’ સવ સે કમ ઔદારિક શરીરકે સર્વવંધક જીવ હૈં, इनकी अपेक्षा अवंधक जीव विशेषाधिक हॆं और इनकी अपेक्षा देशवन्धक जीव असंख्यात गुणित हॆं ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ પૂછતે હૈં—‘ ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધેણ મતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ’ હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધ રૂપ હોતા હૈં ? યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તરમૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં— ‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ ’ ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધદેશવંધરૂપ મી હોતા હૈં, ઓર સર્વવંધરૂપ મી હોતા હૈં । જૈસે પુઆ ઘૃતાદિસે પૂરિત તપી હુઈ કઢાહીમૈં જવ ઢાલા જાતા હૈં તવ વહ પ્રથમ સમયમૈં ચારોં ઓરસે ઘૃતાદિકક્કો ગ્રહણ હી કરતા હૈં, શેષ સમયોંમૈં

યાવત્ વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધોવા જીવા ઓરાલિય સરીરસ્સ સવ્વવંધગા, અવંધગા, વિસેસાહિયા દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા) ઔદારિક શરીરના સર્વવંધક છેવો સૌથી ઓછાં છે, તેમના કરતા અવંધક છેવો વધારે છે, અને અવંધકો કરતા દેશવંધક છેવો અસંખ્યાતગુણાં છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને છેવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણ મતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ?) હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ દેશરૂપ હોય છે કે સર્વરૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ ” હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ દેશવંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વવંધરૂપ પણ હોય છે જેમકે માલપુઆ, પુરી આદિને ઘી આદિથી પૂરેપૂરી તપ થયેલી તવીમાં જ્યારે નાખવામાં આવે છે, ત્યારે પ્રથમ સમયમાં તો તે

ગૃહ્ણતિ, તદા પ્રથમસમયે ઉત્પત્તિસ્થાનગતાન્ શરીરપ્રાયોગ્યપુદ્ગલાન્ ગૃહ્ણત્યેવ इत्येवं પ્રથમસમયાપેક્ષયા સર્વબંધઃ, તતો દ્વિતીયાદિષુ સમયેષુ તાન્ ગૃહ્ણતિ, વિસૃજતિ ચેત્યેવં દ્વિતીયાદિસમયાપેક્ષયા દેશબંધઃ, તથા ચ એવમૌદારિકસ્ય દેશબંધોઽપ્યસ્તિ, સર્વબંધોઽપ્યસ્તિ, इतिभावः । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एगिंदियओरालियसरीर-पयोगबंधेणं भंते ! किं देशबन्धे, सव्वबंधे ?’ हे भदन्त ! एकेन्द्रियौदारिकशरीर-प्रयोगबन्धः खलु किं देशबन्धो भवति ? किं वा सर्वबन्धो भवति ? भगवानाह—‘एवं चेव’ हे गौतम ! एदञ्चैव उक्तौदारिकशरीरप्रयोगबन्धवदेव एकेन्द्रियौदारिकशरीर-

उसे ग्रहण भी करता है और छोड़ता भी है । इसी तरह से जब यह जीव पहिले शरीर को छोड़ करके दूसरे शरीर को ग्रहण करता है, तब वह प्रथम समयमें उत्पत्ति स्थानगत शरीरयोग्य पुद्गलों को तो केवल ग्रहण ही करना है, इस तरह प्रथम समय की अपेक्षा यह जो ग्रहण करता है वह सर्वबंध है । बाद में द्वितीयादिक समयों में वह उन्हें ग्रहण भी करता है और छोड़ता भी है—इस तरह से जो ग्रहण करना और छोड़ना है वह द्वितीयादि समयों की अपेक्षा देशबंध है । तथा च—इस तरह से यह औदारिकका देशबंध भी होता है और सर्व बंध भी होता है । अब गौतम प्रश्नसे ऐसा पूछते हैं—‘ एगिंदिय ओरालिय सरीरप्पओगबंधेणं भंते । किं देशबन्धे, सव्वबन्धे ’ हे भदन्त ! एकेन्द्रिय औदारिक शरीर प्रयोगबंध देशबंधरूप होता है या सर्वबंधरूप

ધી આદિને ગ્રહણ કરે જ છે, પણ પછીના સમયોમાં તેને ગ્રહણ કરે છે પણ ખરાં અને છોડે છે પણ ખરાં. એજ પ્રમાણે બ્યારે જીવ પહેલા શરીરને છોડીને બીજા શરીરને ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે તે પ્રથમ સમયે ઉત્પત્તિ સ્થાનગત શરીરયોગ્ય પુદ્ગલોને તો અવશ્ય ગ્રહણ કરે જ છે, આ રીતે પ્રથમ સમયની અપેક્ષાએ તે જે ગ્રહણ કરે છે તે સર્વબંધરૂપ હોય છે. ત્યારબાદ દ્વિતીયાદિ સમયોમાં તે તેમને ગ્રહણ પણ કરે છે અને છોડે છે પણ ખરાં. આ રીતે જે ગ્રહણ કરવા અને છોડવાનું થાય છે તે દ્વિતીયાદિ સમયની અપેક્ષાએ દેશબંધરૂપ છે. આ રીતે આ ઔદારિકનો દેશબંધ પણ થાય છે અને સર્વબંધ પણ થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(एगिंदिय ओरालियसरीरप्पओगबंधेणं भंते ! किं देशबन्धे, सव्वबंधे ?) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ શું દેશબંધ રૂપ હોય છે, કે સર્વબંધ રૂપ હોય છે ?

પ્રયોગવન્ધોઽપિ દેશવન્ધોઽપિ ભવતિ, સર્વવન્ધોઽપિ ભવતીતિ ભાવઃ, 'એવં પુઢવીકા-
હ્યા, એવં જાવ ' એવમુક્તૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધવદેવ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિક-
શરીરપ્રયોગવન્ધોઽપિ દેશવન્ધોઽપિ ભવતિ, સર્વવન્ધોઽપિ ચ ભવતિ, એવં તથૈવ
યાવત્ અપ્કાયિક-તેજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિય-
પઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધા દેશવન્ધાઃ અપિ ભવન્તિ, સર્વવન્ધાઃ
અપિ ભવન્તિ, ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'મણુસ્સપંચિંદિયોરાલિયશરીરપ્પઓ-
વંધેણં ધંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ? ' હે ભદન્ત ! મણુપ્પપઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીર-
પ્રયોગવન્ધઃ સ્વલ્લુ કિં દેશવન્ધો ભવતિ ? સર્વવન્ધો વા ભવતિ ? મગ્ગવાનાહ—'ગોયમા !

હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—' એવં ચેવ ' હે ગૌતમ ! ઔદા-
રિક શરીરપ્રયોગવંધકી તરહ સે એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરવંધ મી
દેશવંધ રૂપ મી હોતા હૈ ઔર સર્વવંધરૂપ મી હોતા હૈ । ' એવં પુઢવિ-
કાહ્યા એવં જાવ ' ઉક્ત ઔદારિક શરીર પ્રયોગવંધ કી તરહ હી પૃથિ
વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરપ્રયોગ વંધ મી દેશવંધરૂપ ઔર
સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ । હસી તરહ સે યાવત્—અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક,
વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોનિક હન જીવોં કે મી ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ દેશ વંધરૂપ
મી હોતે હૈ, ઔર સર્વવંધરૂપ મી હોતા હૈ । અબ ગૌતમસ્વામી
પૂછતે હૈ—' મણુસ્સપંચિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણં ધંતે ! કિં
દેસવંધે ' હે ભદન્ત ! મણુપ્પપંચેન્દ્રિય કા જો ઔદારિકશરીરપ્રયોગ
વંધ હૈ વહ્ ક્યા દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ હસકે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ ” હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ
વંધની જેમ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધ પણ દેશવંધ રૂપ પણ
હોય છે અને સર્વવંધ રૂપ પણ હોય છે. “ એવં પુઢવિકાહ્યા એવં જાવ ”
ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધની જેમ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર
પ્રયોગ વંધ પણ દેશવંધ રૂપ અને સર્વવંધ રૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણે
અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક જીવોના ઔદારિક શરીર પ્રયોગનો વંધ પણ દેશવંધ રૂપ પણ
હોય છે અને સર્વવંધ રૂપ પણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(મણુસ્સ પંચિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણં
ધંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધ ?) હે ભદન્ત ! મણુપ્પ પંચેન્દ્રિયનો જે ઔદા-
રિક શરીર પ્રયોગ વંધ છે, તે જુ દેશવંધ રૂપ હોય છે, કે સર્વવંધ રૂપ હોય છે ?

દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ ' હે ગૌતમ ! મનુષ્યપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધો
દેશવન્ધોઽપિ ભવતિ, સર્વવન્ધોઽપિ ભવતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે
ળં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ' હે મદન્ત ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ
કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! સવ્વવંધે એકકં સમયં,
દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણ તિન્નિપલિઓવમાઈં સમયઝ્ઞાઈં ' હે
ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય સર્વવન્ધઃ એકં સમયં ભવતિ, ઉપર્યુક્તાપૂપ-
દ્દષ્ટાન્તે નૈવ તત્સર્વવન્ધસ્યૈકસમયત્વાત્, તસ્ય દેશવન્ધસ્તુ જઘન્યેન એકં સમયં

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે
વિ' મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા જો ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ હૈં વહ દેશવંધ
રૂપ ભી હોતા હૈં ઓર સર્વવંધરૂપ ભી હોતા હૈં । અવ ગોતમસ્વામી પ્રશ્ન
સે એસા પૂછતે હૈં—' ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધ ળં મંતે ! કાલઓ કેવ-
ચ્ચિરં હોઈ ' હે મદન્ત જો ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ હૈં, 'વહ કાલકી
અપેક્ષા કવતક રહતા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—' ગોયમા ! સવ્વવંધે
એકકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવ-
માઈં સમયઝ્ઞાઈં ' હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ કા સર્વવંધ
એક સમયતક હોતા હૈં । ઓર દેશવંધ જઘન્ય સે એક સમયતક ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય કમ ત્રીન પલ્યોપમ તક હોતા હૈં । તાત્પર્યં હસ
કા યહ હૈં—જૈસે પુઆ જવ ઘૃતાદિ સે ભરી હુઈ કઢાહી મેં પક્રને કે લિયે
હાલા જાતા હૈં—તવ વહ પ્રથમ સમય મેં તો કેવલ ઘૃતાદિ કા શોષણ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ) હે
ગૌતમ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયનો જે ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ છે, તે દેશ
બંધ રૂપ પણ હોય છે અને સર્વબંધ રૂપ પણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધે ળં મંતે ! કાલઓ કેવ-
ચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! જે ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધ છે, તે કાળની
અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! સવ્વવંધે એકકં સમયં, દેસવંધે જહ-
ણ્ણેણં એકકં સમય, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં સમયઝ્ઞાઈં) હે ગૌતમ !
ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધનો સર્વબંધ એક સમય સુધી રહે છે, અને તેનો
દેશબંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ત્રણ પલ્યો-
પમ કરતાં એક ન્યૂન સમય પર્યન્ત રહે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે
પ્રમાણ છે—જેમ ઉકળતા ઘી આદિથી ભરેલી કઠાહીમાં માલપુઆ, પૂરી વગેરે
નાખવામાં આવે ત્યારે પ્રથમ સમયે તો તે ઘી આદિનું શોષણ જ કરે છે,

भवति, तथाहि-यदा वायुर्मनुष्यादिर्वा वैक्रियकृत्वा परित्यज्य च, पुनरौदारिकस्य एकं समयं सर्वबन्धं कृत्वा पुनस्तस्य देशबन्धं कुर्वन् एकसमयानन्तरं म्रियते तदा जघन्येन एकं समयम् अस्य देशबन्धो भवतीति भावः, अथ च उत्कृष्टेन त्रीणि-पत्योपमानि समयोनानि देशबन्धो भवति, तथाहि-औदारिकशरीरिणां त्रीणि-

ही करता है-बाकी के समयों में वह उसका शोषण भी करता है और उसे छोड़ता भी है-इसी तरह प्रथम समय में जीव अपने द्वारा गृहीत पूर्व शरीर को छोड़कर उत्पत्ति स्थानगत शरीरपुद्गलों को ग्रहण ही करता है और शेष समयों में वह उन पुद्गलों को ग्रहण भी करता है और उन्हें छोड़ता भी रहता है-इस तरह से केवल ग्रहण करने का जो एक समयरूप काल है वही सर्वबंध का काल है और ग्रहण करने तथा छोड़नेका जो काल है वह देशबंध का काल है। यह देशबंध का काल जघन्य से तो एक समयरूप है-क्यों कि जब वायुकायिक एकेन्द्रिय जीव या मनुष्य आदि पंचेन्द्रिय जीव वैक्रिय करके और उसे छोड़ करके पुनः औदारिकके केवल एक समय वाले सर्वबंध को करता है और फिर देशबंध को करता है-इस तरह से करता हुआ वह जब मर जाता है तब वह इसका देशबंध एक समयका जघन्य से होता है। और उत्कृष्ट से जो इसका देशबंध एक समय कम तीन पत्योपम का कहा गया है वह औदारिकशरीर वालों की तीनपत्य की उत्कृष्ट स्थिति

પરન્તુ ખાકીના સમયોમાં તે તેનું શોષણ પણ કરે છે અને તેને છોડે પણ છે, એજ પ્રમાણે જીવ પ્રથમ સમયે પોતાના દ્વારા ગૃહીત પૂર્વશરીરને છોડીને ઉત્પત્તિ સ્થાનગત શરીર પુદ્ગલોને ગ્રહણ જ કરે છે અને ખાકીના સમયોમાં તે (જીવ) તે પુદ્ગલોને ગ્રહણ પણ કરે છે અને છોડે પણ છે. આ રીતે કેવલ ગ્રહણ કરવાનો જે એક સમયરૂપ કાળ છે, એજ સર્વબંધનો કાળ છે. અને ગ્રહણ કરવા તથા છોડવાનો જે કાળ છે, તે દેશબંધનો કાળ છે. તે દેશબંધનો કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ (એટલે કે આછામાં આછો) એક સમયનો છે-કારણ કે જ્યારે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ અથવા મનુષ્ય આદિ પંચેન્દ્રિય જીવ વૈક્રિય કરીને અને તેને છોડીને ફરી ઔદારિકના કેવળ એક સમયવાળો સર્વબંધ કરે છે અને પછી દેશબંધ કરતો કરતો જ્યારે તે મરી જાય છે, ત્યારે તેનો તે દેશબંધ જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનો હોય છે. તેના દેશબંધનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ત્રણ પત્યોપમ કરતા એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ કહેવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે-ઔદારિક શરીરવાળાની ત્રણ પત્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ

પલ્યોપમાનિ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિર્વર્તતે, તેષુ ચ પ્રથમસમયે સર્વવન્ધકો ભવતિ, અત
 એવોત્કર્ષતઃ સમયન્યૂનાનિ ત્રીણિપલ્યોપમાનિ ઔદારિકશરીરિણાં દેશવન્ધકાલો-
 ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ એગિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ।
 કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ’ હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલ્પ
 કાલઃ કાલાપેક્ષયા કિયન્નિરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા । સવ્વંધે એકં
 સમયં દેસવંધે જહન્નેણ એકં સમયં ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમયૂણાઈં ’
 હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયૌદારિક શરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય સર્વવન્ધઃ એકં સમયં ભવતિ,

કો લેકર કહા ગયા હૈ, ક્યૌં કિ ઔદારિક શરીર વાલોં કી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ
 ત્રીણપલ્યોપમા કી હોતી હૈ । ઇસમેં જો એક સમય કમ કિયા ગયા હૈ
 ઉત્કૃષ્ટ કારણ યહ હૈ કિ જીવ પ્રથમ સમય મેં સર્વબંધક હી હોતા હૈ
 ઔર સર્વબંધ કા કાલ એક સમય કા હૈ અતઃ એક સમય કમ ત્રીણ-
 પલ્યોપમા કી સ્થિતિવાલા ઔદારિક શરીર વાલોં કા દેશવંધકાલ ઉત્કૃષ્ટ
 સે હૈ—યહ વાત સ્પષ્ટ જાતી હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(એગિંદિય ઓરાલિય
 સરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય
 ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા સે કલતક હોતા હૈ ?
 ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! (સવ્વંધે એકં
 સમયં, દેસવંધે જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં
 સમયૂણાઈં) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરપ્રયોગ વંધ કા સર્વવંધ એક
 સમયતક હોતા હૈ ઔર ઇસકા દેશવંધ જહન્ય સે એક સમયતક ઔર

સ્થિતિ હોય છે આ ત્રણ પલ્યોપમામાંથી એક સમય ઓછો કરવાનું કારણ
 એ છે કે જીવ પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક જ હોય છે, અને સર્વબંધનો કાળ
 એક સમયનો છે આ એક સમયની ગણતરી ઔદારિક શરીરવાળાના દેશબંધ
 કાળમાં થતી નથી. તેથી ઔદારિક શરીરવાળા જીવોનો દેશબંધ કાળ ઉત્કૃષ્ટની
 અપેક્ષાએ ત્રણ પલ્યોપમા કાળ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ એગિંદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ।
 કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ” હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બધ
 કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ !
 (સવ્વંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં વાવીસંવાસ-
 સહસ્સાઈં સમયૂણાઈં) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બધનો સર્વબંધ
 એક સમય સુધીનો હોય છે અને તેનો દેશબંધ ઓછામાં ઓછો એક સમયનો

તસ્ય દેશવન્ધસ્તુ જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ દ્વાવિંશતિઃ વર્ષસહસ્રાણિ સમયન્યૂનાનિ ભવતિ, તત્ર ઔદારિકશરીરીવાયુશ્ચ વૈક્રિયં ગતઃ સન્ પુનરૌદારિકપ્રતિ-
પત્તૌ સર્વવન્ધકો ભૂત્વા, દેશવન્ધકૈકં સમયં ભૂત્વા મૃતઃ, इत्येवं જઘન્યેન એકં
સમયં દેશવન્ધઃ, અથ ચ ઉત્કર્ષેણ એકેન્દ્રિયાણાં દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્થિતિઃ
તત્રાસૌ પ્રથમસમયે સર્વવન્ધકઃ, શેષેષુ સમયેષુ દેશવન્ધકો ભવતિ, इत्येवं સમય-
ન્યૂનાનિ દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ ઉત્કર્ષતઃ એકેન્દ્રિયાણાં દેશવન્ધકાલ ઇતિ ભાવઃ,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ પુદવિકાઙ્ગિયર્ગિદિયપુન્છા ’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાયિકૈકે-

ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય કમ ૨૨ હજાર વર્ષ તક હોતા હૈ । હસકા તાત્પર્ય
એસા હૈ કિ કોઈ ઔદારિક શરીર ચાલા જીવ યા વાયુકાયિક જીવ
વૈક્રિય કરકે પુનઃ ઔદારિક શરીર કી પ્રતિપત્તિ કે સમય મેં એક
સમય ચાલે સર્વવન્ધ કા કર્તા હોકર ઔર જઘન્ય સે એક સમય ચાલે
દેશવન્ધ કા કર્તા હોકર મર જાતા હૈ તો એસી હાલત મેં વહ ઔદારિક
શરીરવન્ધ કા જઘન્ય સે એક સમય ચાલે દેશવન્ધ કો કરને ચાલા હૈ
એસા માના જાતા હૈ—ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે જો દેશવન્ધ કા હસકા કાલ એક
સમયન્યૂન ૨૨ હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ વહ એકેન્દ્રિય જીવ કી ૨૨
હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ કો લેકર કહા ગયા હૈ । ક્યોં કિ એકેન્દ્રિય જીવ
કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ । હસમેં યહ જીવ પ્રથમ
સમય મેં સર્વવન્ધક હોતા હૈ—શેષ સમયોં મેં દેશવન્ધક હોતા હૈ । હસ
તરહ સે એકેન્દ્રિયોં કા દેશવન્ધ કા કાલ ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય કમ ૨૨

અને વધારેમાં વધારે ૨૨૦૦૦ વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમયનો હોય છે. આ
કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—કોઈ ઔદારિક શરીરવાળો જીવ અથવા
વાયુકાયિક જીવ વૈક્રિય કરીને પુનઃ ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિને સમયે એક
સમયવાળો સર્વવન્ધ કરીને અને જઘન્યની અપેક્ષાએ દેશવન્ધ કરીને મરણ
પામે તો એવી સ્થિતિમાં તે ઔદારિક શરીરવન્ધના જઘન્યની અપેક્ષાએ એક
સમયવાળા દેશવન્ધનો કર્તા ગણાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તેનો દેશ-
વન્ધ કાળ જે ૨૨ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ કહ્યો છે તે
એકેન્દ્રિય જીવની ૨૨ હજાર વર્ષની સ્થિતિની અપેક્ષાએ કહ્યો છે, કારણ કે
એકેન્દ્રિય જીવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ હજાર વર્ષની કહી છે. તે ૨૨૦૦૦ વર્ષ-
માંના પ્રથમ સમયમાં તે જીવ સર્વવન્ધક હોય છે, અને બાકીના સમયોમાં
દેશવન્ધક હોય છે. આ રીતે એકેન્દ્રિય જીવોના દેશવન્ધનો કાળ ઉત્કૃષ્ટની
અપેક્ષાએ (વધારેમાં વધારે) ૨૨૦૦૦ વર્ષ કરતાં એક સમય ન્યૂન
કહેવામાં આવ્યો છે.

ન્દ્રિયપુચ્છા, તથા ચ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગબંધઃ કાલતઃ કિ
યચ્ચિરં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાદ-‘ ગોયમા ! સવ્વબંધે એકં સમયં, દેસબંધે
જહણેણં સુહ્ઠાગભવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમ-
ઝ્ઞાઈં ’ હે ગૌતમ ! પૃથિવિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય સર્વવન્ધઃ
એકં સમયં ભવતિ, તસ્ય દેશવન્ધસ્તુ જઘન્યેન તિસમયન્યૂનં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણકાલં
ભવતિ, ઉત્કુષ્ટેન તુ દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્સાગિ સમયન્યૂનાનિ ભવતિ, તત્ર ઔદારિક-
શરીરિણાં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં જીવિતં ભવતિ, તથા ચોક્તમ્—

“ દોન્નિ સયાઈં નિયમા, છપ્પન્નાઈં પમાણઓ હોંતિ ।

આવલિપપમાણેણં સુહ્ઠાગભવગ્ગહણમેયં ॥ ૧ ॥

હજાર વર્ષ કા કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રસુ સે એસા પૂછતે હૈ
‘ પુઠવિક્કાહય એગિંદિય પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કે
ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈ ? તો ઇસકે
ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધે એકં સમયં,
દેશવંધે જહણેણં સુહ્ઠાગભવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં વાવીસં
વાસસહસ્સાઈં સમયઝ્ઞાઈં) પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કે ઔદારિક
શરીર પ્રયોગવંધ કા સર્વવંધ એક સમય તક હોતા હૈ ઓર ઇસકા
દેશવંધ જઘન્યસે ત્રીન સમય કમ ક્ષુલ્લકભવગ્રહણપર્યંત હોતા હૈ, ઓર
ઉત્કુષ્ટ સે એક સમય કમ ૨૨ હજાર વર્ષ તક કા હોતા હૈ । વહાં
ઔદારિક શરીરવાળોં કા જઘન્ય સે ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ પર્યંત જીવિતકાલ
હૈ—સો હી કહા હૈ—(દોન્નિ સયાઈં) ઇત્યાદિ । ઇન ગાથાઓં કા તાત્પર્ય

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(પુઠવિક્કાહયએગિંદિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પૃથિ-
વિકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બંધના કાળ કેટલા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધે એકં
સમયં, દેસવંધે જહણેણં સુહ્ઠાગભવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં વાવીસં
વાસસહસ્સાઈં સમયઝ્ઞાઈં) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીર પ્રયોગ
બંધના સર્વબંધનો કાળ એક સમયનો છે, અને તેના દેશબંધનો કાળ ઓછામાં
ઓછો ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પર્યંતનો હોય છે. અને
વધારેમાં વધારે કાળ બાવીસ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય પર્યંતનો
હોય છે. અહીં ઔદારિક શરીરવાળાનો જીવિતકાળ ઓછામાં ઓછો ક્ષુલ્લક
ભવગ્રહણ પર્યંતનો કહ્યો છે. એજ વાત “ દોન્નિ સયાઈ ” ઇત્યાદિ ગાથામાં
કહેવામાં આવેલ છે. તે ગાથાઓનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

પણસદ્વિસહસ્રાઈ, પંચેવ સયાઈ તહ ય છત્તીસા ।

સુદ્ધાગમવગ્ગહના હવંતિ અંતોમુહુત્તેણ ॥ ૨ ॥

સત્તરસ મવગ્ગહના, સુદ્ધાગા હંતિ આણુપાણંમિ ।

તેરસ ચેવ સયાઈ, પંચાણડયાઈ અંસાણં ” ॥ ૩ ॥

છાયા— દ્વેશતે નિયમાત્ પદ્મપ્રશ્નશત્ પ્રમાણતો મવન્તિ ।

આવલિકાપ્રમાણેન ક્ષુલ્લકમવગ્ગહણમેતત્ ॥ ૧ ॥

પશ્ચપટ્તિસહસ્રાણિ, પઠ્ઠચૈવ શતાનિ, તથા ચ પદ્ત્રિંશત્ ।

ક્ષુલ્લકમવગ્ગહણાનિ મવન્તિ અન્તર્મુહૂર્તેન ॥ ૨ ॥

સપ્તદશ મવગ્ગહણાનિ, ક્ષુલ્લકાનિ મવન્તિ આનપ્રાણેષુ ।

ત્રયોદશ ચૈવ શતાનિ, પશ્ચનવતિરંશાનામ્ ॥ ૩ ॥

ઇત્યાદિરીત્યોક્તલક્ષણસ્ય (૬૫૫૩૬) પદ્ત્રિંશદધિકપશ્ચશતોત્તર-પશ્ચપટ્તિ-સહસ્રસંસ્કર્યકસ્ય અન્તર્મુહૂર્તગતસ્ય ક્ષુલ્લકમવગ્ગહણરાશે ત્રિસપ્તત્યધિકસપ્તશતોત્તર-ત્રિસહસ્રલક્ષણેન ૩૭૭૩, અન્તર્મુહૂર્તગતોચ્છ્વાસરાશિના ભાગે હતે સતિ યા લઘ્વિઃ સપ્તદશરૂપા મવતિ સા એકત્ર શ્વાસોચ્છ્વાસે ક્ષુલ્લકમવગ્ગહણપરિમાણં મવતિ, યો હિ અવશેષઃ (૧૩૯૫) પશ્ચનવત્યધિકત્રયોદશશતરૂપો મવતિ સ અંશરાશિઃ, તથા ચ

એસા હૈ—એક એક મુહૂર્ત મેં ૬૫૫૩૬ પે સઠ હજાર પાંચસો છત્તીસ ક્ષુલ્લક મવ હોતે હૈ, સૂક્ષ્મનિગોદ કે અભિપ્રાય સે, ઘાદરનિગોદ પ્રત્યેક વનસ્પતિ ચારસ્થાવર દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય આદિકે ક્ષુલ્લક મવક્રમશઃ ઘડે ઘડે હોતે હૈ । અવની કાયજાતી આદિ કી અપેક્ષા સે છોટે મવ કો ક્ષુલ્લક મવ સમજના ચાહિયે । ઓર એક એક મુહૂર્ત મેં ૩૭૭૩ શ્વાસોચ્છ્વાસ હોતે હૈ । હન ૬૫૫૩૬ મેં ૩૭૭૩ કા ભાગ દેને સે જા ૧૩૯૫ આતે હૈ યહ અંશ રાશિ હૈ ઓર લઘ્વિરૂપ જો ૧૭ આતે હૈ વે એક શ્વાસોચ્છ્વાસ મેં ક્ષુલ્લક મવગ્ગહણ કા પરિમાણ હૈ । અર્થાત્ એક

એક મુહૂર્તમાં ૬૫૫૩૬ ક્ષુલ્લક ભવ થાય છે, સૂક્ષ્મ નિગોદની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ, પ્રત્યેક વનસ્પતિ, ચાર સ્થાવર, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય આદિના ક્ષુલ્લક ભવ ક્રમશઃ મોટા મોટા થતા જાય છે પોતાની કાય, જાતિ આદિની અપેક્ષાએ નાના ભવને ક્ષુલ્લક ભવ કહે છે. પ્રત્યેક મુહૂર્તમાં ૩૭૭૩ શ્વાસોચ્છ્વાસ થાય છે. આ ૬૫૫૩૬ ને ૩૭૭૩ વડે ભાગવાથી જે ૧૭ ભાગદળ આવે છે, તે એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણનું પરિણામ છે. અને આ ભાગાકારમાં જે ૧૩૯૫ વધે છે તે અશરાશિ છે. એટલે કે એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ૧૭ ક્ષુલ્લક ભવ થાય છે. જે અંશોના ૩૭૭૩ દ્વારા ૧૭

સરીરં તેસિ જહ્ણેણં खुड्ढागं भवग्रहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयऊणा कायव्वा ' एवं रीत्या सर्वेषां जीवानां सर्वबन्धः एकं समयं भवति, देशबन्धस्तु येषां वैक्रियशरीरं नास्ति तेषां जघन्येन त्रिसमयन्यूनं क्षुल्लकभवग्रहणपर्यन्तं भवति, उत्कृष्टेन तु या-यावती यस्य स्थितिः-आयुष्यकालो वर्तते सो तस्य समयोना कर्तव्या, एवञ्च अप्तेजोवनस्पतिद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां जघन्येन त्रिसमयन्यूनक्षुल्लकभवग्रहणपर्यन्तं देशबन्धो भवति, एतेषां हि वैक्रियशरीराभावात्, वैक्रियशरीरे सति तु जघन्येन औदारिकशरीरदेशबन्धः पूर्वोक्तयुक्त्या एकसमयं

સવ્વબંધો એકં સમયં દેસવંધો જેસિં નત્થિ વેડવિચસરીરં તેસિં જહ્ણેણં खुड्ढागं भवग्रहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयऊणा कायव्वा) इस तरह से सर्व जीवों के सर्वबन्ध एक समय तक होता है और देशबन्ध जिनके वैक्रिय शरीर नहीं है उनके जघन्य से तीन समयन्यून क्षुल्लक भवग्रहण पर्यन्त होता है और उत्कृष्ट से वह जिस जीवका जितना आयुष्यकाल है उसमें से एक समय कम करने पर उतना होता है । इस प्रकार अप्काय, तेजस्काय, वनस्पतिकाय दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चार इन्द्रिय जीवों के देशबन्ध जघन्य से तीन समय कम क्षुल्लकभवग्रहणपर्यन्त होता है । इन जीवों के वैक्रियशरीर नहीं होता है । वैक्रिय शरीरके होने पर तो औदारिक शरीरका देशबन्ध जघन्यसे पूर्वोक्त उक्तिके अनुसार एक समयतक होता है और उत्कृष्टसे अप्कायिक जीवोंके वह सर्वबन्धके समय से न्यून ७हजार वर्षतक होता है

(एव सव्वेसिं सव्ववंधो एकं समयं देसवंधो जेसिं नत्थि वेडविच सरीरं तेसिं जह्णेणं खुड्ढागभवग्रहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयऊणा कायव्वा) આ રીતે સર્વે જીવોનો સર્વબંધ એક સમય સુધીનો હોય છે, અને જેમને વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે એવા જીવોનો દેશબંધ કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ ત્રણ સમય ન્યૂન ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યન્તનો હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે જીવનો જેટલો આયુષ્કાળ છે તે આયુષ્કાળ કરતા એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ હોય છે. એજ પ્રમાણે અપ્કાય, તેજસ્કાય, વનસ્પતિકાય, દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનો દેશબંધ જઘન્યની અપેક્ષાએ ત્રણ સમય ન્યૂન ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યન્તનો હોય છે. તે જીવોને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. વૈક્રિય શરીરનો સહાવ હોય ત્યારે તે ઔદારિક શરીરનો દેશબંધ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અપ્કાયિક જીવોના તે સર્વબંધના સમય

સ્યાત્, ઉત્કર્ષેણ તુ અપ્કાયિકાનાં સપ્તવર્ષસહસ્રાણિ સ્થિતિઃ તેજસ્કાયિકાનાં ત્રયઃ અહોરાત્રાઃ, વનસ્પતિકાયિકાનાં દશવર્ષસહસ્રાણિ, દ્વીન્દ્રિયાણાં દ્વાદશ વર્ષાણિ, ત્રીન્દ્રિયાણામેકોનપચ્ચાશત્ અહોરાત્રાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાણાં ષષ્માસાઃ, અત એવ એતેષામ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ સર્વવન્ધસમયન્યૂનો દેશવન્ધો ભવતિ, इत्याशयः, ‘જેસિં પુન અત્થિ વેડ-વિવ્યસરીરં તેસિં દેસવંધો જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈં સા સમયજ્ઞા કાયવ્વા, જાવ મણુસ્સાણં દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં સમયજ્ઞાઈં ’ યેષાં પુનર્જીવાનામ્ અપ્તેજોવનસ્પતિદ્વિત્રિચતુરિ-

તેજસ્કાયિક જીવોં કે વહ એક સમય કમ ત્રીન અહોરાત્ર તક હોતા હૈ, વનસ્પતિકાયિક જીવોં કે વહ એક સમય દશહજાર વર્ષતક હોતા હૈ, દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે વહ એક સમયકમ ૧૨ વર્ષતક હોતા હૈ, તેહન્દ્રિય જીવોં કે વહ એક સમય કમ ૪૨ દિનરાત તક હોતા હૈ ઓર ચૌહન્દ્રિય જીવોં કે વહ છ માસતક હોતા હૈ । હસીલિયે એસા કહા ગયા હૈ કિ જિન જીવોં કે વૈક્રિય શરીર નહીં હોતા હૈ ઉનકે વહ દેશવંધ ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય કમ અપની ૨ આયુકાળ તક હોતા હૈ । (જેસિં પુન અત્થિ વેડ-વિવ્યસરીરં તેસિં દેસવંધો જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈં સા સમયજ્ઞા કાયવ્વા જાવ મણુસ્સાણં દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં સમયજ્ઞાઈં) અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દો હન્દ્રિય, તે હન્દ્રિય ઓર ચૌ હન્દ્રિય ઇન

કરતાં ૭૦૦૦ વર્ષ ન્યૂન હોય છે, તેજસ્કાયિક જીવોમાં તે ત્રણ અહોરાત્ર (રાત્રિ દિવસ) કરતાં એક સમય ન્યૂન હોય છે, વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં તે હસ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ હોય છે, દ્વીન્દ્રિય જીવોમાં તે ૧૨ વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ હોય છે, ત્રીન્દ્રિય જીવોમાં તે ૪૨ દિન રાત કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ હોય છે, અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં તે છ માસ કરતાં એક ન્યૂન સમય પર્યન્ત હોય છે. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “ જે જીવોમાં વૈક્રિય શરીર હોતું નથી, તે જીવોમાં તે દેશવંધ વધારેમાં વધારે તે દરેકના આયુષ્કાળ કરતાં એક સમય ન્યૂન હોય છે. ”

(જેસિં પુન અત્થિ વેડવિવ્યસરીરં તેસિં દેસવંધો જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઠિઈં સા સમયજ્ઞા કાયવ્વા જાવ મણુસ્સાણં દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં સમયજ્ઞાઈં) અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોથી લિપ્ત, જેમને વૈક્રિય

ન્દ્રિયભિન્નાનાં વૈક્રિયશરીરમસ્તિ તેષાં દેશબંધો જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ યા યાવતી યસ્ય જીવસ્ય સ્થિતિરાયુષ્કકાલો વર્તતે સા તાવતી સ્થિતિઃ સમયોના સમયન્યૂના કર્તવ્યા, તથા ચ ઔદારિકશરીરિણો વાયવઃ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચઃ મનુષ્યાશ્ચ વૈક્રિયશરીરિણઃ સન્તઃ, એતેષાં જઘન્યેન દેશબંધ એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વાયૂનાં ત્રિણિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્થિતિઃ, પંચેન્દ્રિયતિરથાં મનુષ્યાણાં ચ પલ્યોપમત્રયમ્, એવં ચોત્કર્ષેણ એતેષાં દેશબંધસ્થિતિઃ સર્વબંધસમયન્યૂના ભવતીતિ બોધ્યમ્, ઉક્તાતિદેશેનમનુષ્યાણાં દેશબંધસ્થિતે લંબધત્વેऽપિ તેષામન્તિમતયા

જીવોં સે ભિન્ન જિન જીવોં કે વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ અનેક ઔદારિક શરીર કા દેશબંધ જઘન્ય સે એક સમયતક હોતા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે જિતની જિસ જીવ કી સ્થિતિ હૈ ઉસમેં સે એક સમય કમ ઉતની સ્થિતિતક હોતા હૈ। હસ તરહ સે ઔદારિક શરીર વાલે જીવોં કે તથા વૈક્રિયશરીર વાલે વાયુ, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ ઔર મનુષ્યોં કે-ઔદારિક શરીર કા દેશબંધ જઘન્ય સે એક સમયતક હોતા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વાયુકાયિક કે એક સમય કમ ત્રીનહજાર વર્ષ તક, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ ઔર મનુષ્યોં કે એક સમય કમ ત્રીનપલ્યોપમતક હોતા હૈ। ક્યોં કિ વાયુકાયિક જીવોં કી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ત્રીન હજાર વર્ષ કી ઔર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં ઔર મનુષ્યોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીનપલ્યોપમ કી હૈ। સો હસ અપની ૨ સ્થિતિ મેં સે સર્વબંધ કે કાલ કા એક સમય કમ કર દેને સે ઔદારિક શરીર કે દેશબંધ કા ઉત્કૃષ્ટ સમય હોતા હૈ। યચપિ હસ

શરીર હોય છે એવા જીવોના ઔદારિક શરીરનો દેશબંધ જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ જે જીવની જેટલી આયુષ્યસ્થિતિ હોય તેના કરતાં એક ન્યૂન સમય-પ્રમાણ હોય છે. આ રીતે ઔદારિક શરીરવાળા જીવોના તથા વૈક્રિય શરીરવાળા વાયુ, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યના ઔદારિક શરીરનો દેશબંધ જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનો હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વાયુકાયિકનો દેશબંધ ત્રણ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ, અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યનો દેશબંધ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ત્રણ પલ્યોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ હોય છે કારણ કે વાયુકાયિકોની ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષની છે અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોની ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની છે. તે દરેકની આયુ સ્થિતિમાથી સર્વબંધ કાળનો એક સમય ખાદ કરવાથી ઔદારિક શરીરના દેશબંધનો ઉત્કૃષ્ટ સમય પ્રાપ્ત થાય છે. જો કે આ કથન દ્વારા મનુષ્યોના

સાક્ષાદેવ તામાહ—યાવત્ મનુષ્યાણામિત્યાદિ, તથા ચ યાવત્કરુણાત્ વાયુનાં પંચેન્દ્રિયતિરસ્થાં મનુષ્યાણાં ચ દેશવન્ધો જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન વાયુનાં ત્રીણિ વર્ષસહસ્રાણિ, પશ્ચેન્દ્રિયતિરસ્થાં મનુષ્યાણાં ચ સર્વવન્ધસમયોનાનિ ત્રીણિપલ્લોપમાનિ દેશવન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ, ઉક્તરીત્યા ઔદારિકશરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય કાલં પ્રરૂપ્ય અથ તસ્યૈવાન્તરં પ્રરૂપયિતુમાહ—“ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધંતરે ણં મંતે । કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ ?” ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! ઔદારિકશરીરપ્રયોગ-

કથન સ્થે મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર કે દેશવંધ કી સ્થિતિ લભ્ય હો જાતી હૈ ફિર ભી જો સૂત્રકાર ને ઉસે “યાવત્ મનુષ્યાણામ્” એસા કહકર પ્રકટ કિયા હૈ ઉસકા કારણ ઉનકા અન્તિમ કથન હૈ । યહાં “ યાવત્ ” પદ સે યહી પ્રકટ કી ગઈ હૈ કિ વાયુકાયિકોં કે, પંચેન્દ્રિયતિર્યસ્થોં કે ઓર મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર કા દેશવંધ જઘન્ય સે એક સમય તક હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ વાયુકાયિક જીવોં કે એક સમયકમ ત્રીન હજાર વર્ષતક ઓર પંચેન્દ્રિયતિર્યસ્થોં કે તથા મનુષ્યોં કે એક સમયકમ ત્રીનપલ્લોપમતક હોતા હૈ । ઉક્તરીતિ સે ઔદારિક શરીરપ્રયોગવંધ કે કાલ કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર ઉસકે અન્તર કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—(ઓરાલિય સરીરપ્પઓગવંધંતરે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ) હસમેં ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછ રહે હૈ કિ હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીર-પ્રયોગવંધ કા અંતર કાલ કી અપેક્ષા કિનને કાલતક રહતા હૈ ? અંતર

ઔદારિક શરીરના દેશવંધની સ્થિતિ પ્રકટ થઈ જાય છે, છતાં પણ સૂત્રકારે તેને “ યાવત્ મનુષ્યાણામ્ ” આ પ્રમાણે કહીને પ્રકટ કરી છે, તેનું કારણ તેમનું અંતિમ કથન છે. અહીં “ યાવત્ ” પદથી એજ વાત પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે વાયુકાયિકો, પંચેન્દ્રિય તિર્યસ્થો અને મનુષ્યોના ઔદારિક શરીરના દેશવંધનો કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનો હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે વાયુકાયિક જીવોમાં ૩૦૦૦ વર્ષ કરતાં એક ઓછા સમયનો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યસ્થો તથા મનુષ્યોમાં ત્રણ પલ્લોપમ કરતાં એક ઓછા સમયનો હોય છે. આ રીતે ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધના કાળનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર તેના અંતરની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધંતરે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ ?) હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીર પ્રયોગ વંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ‘ અંતર ’ એટલે વિરહકાલ.

વન્ધાન્તરં સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સવ્વવંધંતરં જહણેણં સુહુગં ભવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉવ્વકોસેણં તેત્તીસં સાગરો-વમાઈં પુવ્વકોહીસમયાહિયાઈં ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન ત્રિસમયન્યૂનં ક્ષુલ્લકં ભવગ્ગહણં ભવતિ, ઉત્ક્રુષ્ટેન તુ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાનિ પૂર્વકોટી સમયાધિકાનિ સર્વવન્ધાન્તરં ભવતિ, તત્ર કથં તાવત્ જઘન્યેન સર્વવન્ધા-ન્તરં ત્રિસમયોનં ક્ષુલ્લકભવગ્ગહણપર્યન્તં ભવતિ ? इति चेदत्रोच्यते—ત્રિસમયવિગ્ર-હેણૌદારિકશરીરિપુ આગતસ્તત્ર દ્વૌ સમયૌ અનાહારકસ્તૃતીયસમયે સર્વવન્ધકઃ.

કા મતલબ વિરહકાલ સે હૈ ઔદારિક શરીર કો એક વાર ગ્રહણ કરકે પુનઃ અન્ય શરીર કો ગ્રહણ કરને કે બાદ ઉસ ઔદારિક શરીર કો ગ્રહણ કરને સેં જો કાલ કા વ્યવધાન પડતા હૈ—ઉસકા નામ વિરહકાલ હૈ । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गौयमा) हे गौतम ! (सव्ववंधंतरं जहण्णेणं सुहूगं भवग्गहणं तिसमयज्ઞं, ઉવ્વકોસેણં તેત્તીસં સાગરો-વમાઈં પુવ્વકોહીસમયાહિયાઈં) ઔદારિક શરીર કે સર્વવંધ કા અંતર જઘન્ય સે ત્રીન સમયકમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણતક હૈ, ઔર ઉત્ક્રુષ્ટ સે પૂર્વકોટિ સમયાધિક ૩૩ સાગરોપમ તક કા હૈ । यदि कोई यहां पर ऐसा प्रश्न करे कि जघन्य से औदारिक शरीर के सर्वबंध का अन्तर तीन समय कम क्षुल्लकभवग्रहणपर्यन्त कैसे है ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि—कोई एक जीव तीन समय वाले विग्रह—मांडे के द्वारा औदारिक शरीर वालों में उत्पन्न हुआ वहां वह दो समय तक अनाहारक रहा

ઔદારિક શરીરને એકવાર ગ્રહણ કરીને, ત્યારબાદ બીજા શરીરને ગ્રહણ કર્યા પછી ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ કરવામાં જે કાળનું અંતર (આંતર) પડે છે, તે કાળનું નામ વિરહકાળ છે.

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ સવ્વ વંધંતરં જહણેણં સુહુગં ભવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉવ્વકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વ-કોહીસમયાહિયાઈ ” ઔદારિક શરીરના સર્વવંધનું અંતર (વિરહકાળ) જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ કરતાં ત્રણ સમયન્યૂન સમય પર્યન્તનું છે અને ઉત્ક્રુષ્ટની અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં પૂર્વકોટિ અને એક સમય આધિક પર્યન્તનું છે.

ઔદારિક શરીરના સર્વવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવ-ગ્રહણ કરતાં ત્રણ સમય પ્રમાણ ન્યૂન કહેવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—

ધારે કે કેઈ એક જીવ ત્રણ સમયવાળા વિરહ—માંડા દ્વારા ઔદારિક શરીર વાળાઓમાં ઉત્પન્ન થયો છે. ત્યાં તે જે સમય સુધી અનાહારક રહ્યો

ક્ષુલ્લકભવં ચ સ્થિત્વા મૃતઃ સન્ ઔદારિકશરીરિષ્વેયોત્પન્નઃ તત્ર પ્રથમસમયે સર્વ-
બન્ધકો ભવતિ, તથા ચ સર્વબન્ધસ્યાન્તરં ક્ષુલ્લકભવો વિગ્રહગતસમયત્રયન્યૂનો ભવતિ,
એવં કથં તાવત્ પૂર્વકોટી સમયાભ્યાધિકા ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમાનિ ઉત્કુપ્ટેન
સર્વબન્ધાન્તરં ભવતિ? इति चेदत्रोच्यते-मनुष्यादिषु अविग्रहेण आगतः, तत्र च
प्रथमसमये एव सर्वबन्धकोभूत्वा पूर्वकोटिं च स्थित्वा त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमस्थि-
तिको नैरयिकः सर्वार्थसिद्धको वा भूत्वा त्रिसमयेन विग्रहेण औदारिकशरीरी
सम्पन्नः, तत्र विग्रहस्य द्वौ समयौ अनाहारकस्तृतीये च समये सर्वबन्धकः औदारिक-

और तृतीय समय में उसने औदारिक शरीर का सर्वबंध किया और
क्षुल्लकभवतक वह वहां रहा—बाद में वह वहां से मरा और मर कर
औदारिक शरीर वालों में ही उत्पन्न हुआ वहां वह प्रथम समय में
सर्वबंधक हुआ इस तरह सर्वबंध का अन्तररूप क्षुल्लकभव तीन समय
से न्यून होता है। यदि पुनः कोई ऐसी आशंका करे कि पूर्वकोटि सम-
याधिक ३३ सागरोपमप्रमाण सर्वबंध का अन्तर कैसे होता है? तो
इसका उत्तर ऐसा है कि कोई एक जीव मनुष्यादि पर्यायों में बिना
मोड़े के आकर उत्पन्न हो गया—वह वहां प्रथम समयमें ही सर्वबंधक
बना और सर्वबंधक बनकर वह वहां एक पूर्वकोटितक रहा—बादमें वहां
से मरकर तेतीस सागरोपमप्रमाण स्थितिवाला सप्तमनरक का नारक
हुआ या सर्वार्थसिद्ध का अहमिन्द्र देव हुआ—फिर वह वहां से च्युत
होकर तीन समयवाले विग्रह से पुनः औदारिक शरीर धारी हुआ—यहां

અને ત્રીજે સમયે તેણે ઔદારિક શરીરનો સર્વબંધ કર્યો અને ક્ષુલ્લક ભવ
મુધી તે ત્યાં રહ્યો. ત્યારબાદ ત્યાંથી મરીને તે ઔદારિક શરીરવાળાઓમાં
ઉત્પન્ન થઈ ગયો. ત્યાં તે પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક થયો. આ રીતે સર્વ-
બંધના અંતર ૩૫ ક્ષુલ્લક ભવ ત્રણ સમય પ્રમાણે ન્યૂન થાય છે.

સર્વબંધનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર ૩૩ સાગરોપમ કરતાં પૂર્વકોટિ સમયાધિક
કેવી રીતે થાય છે તે સૂત્રકારે નીચે બતાવ્યું છે—

કોઈ એક જીવ મનુષ્ય આદિ પર્યાયોમાં અવિગ્રહ ગતિથી (મોડા વિના)
આવીને ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે. તે ત્યાં પ્રથમ સમયમાં જ સર્વબંધક બન્યો
અને સર્વબંધક બનીને તે ત્યાં પૂર્વકોટિ કાળ પર્યન્ત રહ્યો. ત્યારબાદ ત્યાંથી
મરીને તે તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણે સ્થિતિવાળો સાતમી નરકનો નારક થયો
અથવા તે સર્વાર્થસિદ્ધનો અહમિન્દ્ર દેવ થયો. પછી તે ત્યાંથી ચ્યવીને ત્રણ
સમયવાળા વિગ્રહથી પુનઃ ઔદારિક શરીરધારી થયો—અહીં વિગ્રહના બે સમય

શરીરસ્યેવ ચ યૌ તૌ દ્વૌ અનાહારસમયૌ તયોરેકઃ પૂર્વકોટીસર્વવન્ધસમયસ્થાને ક્ષિપ્તસ્તતશ્ચ પૂર્ણા પૂર્વકોટી જાતા, એકથ સમયોઽતિરિક્તઃ, એવ્ચ સર્વવન્ધસ્ય સર્વ વન્ધસ્ય ચોત્કર્ષણાન્તરં પૂર્વોક્તા પૂર્વકોટી સમયાધિક ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ ચ ભવતિ ઇતિ ભાવઃ । ‘દેસવંધંતરં જહ્વણેણં એકં સમય ઉક્તોસેણં તેત્તીસં સાગરો- વમાઈં તિસમયાહિયાઈં ’ ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ ત્રિસમયાધિકાનિ ભવતિ, તથા હિ— દેશવન્ધકો મૃતઃ સન્ અવિગ્રહેણૈવ ઉત્પન્નઃ, તંત્ર ચ પ્રથમસમયે એવ સર્વવન્ધકો ભવતિ, દ્વિતીયાદિષુ ચ સમયેષુ દેશવન્ધકઃ સમ્પન્નઃ, તદેવં દેશવન્ધસ્ય દેશવન્ધસ્ય

વિગ્રહ કે દો સમય તક વહ અનાહારક રહા—ઔર તૃતીય સમય મેં વહ ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધક બના । ઔદારિક શરીર કે હી જો વે દો અનાહાર કે સમય હૈંં ઉનમેંં સે એક સમય સર્વવંધ કે સમયરૂપ પૂર્વકોટિ કે સ્થાન મેંં ડાલ દેને પર ઔદારિક શરીર કે સર્વવંધ, સર્વવંધ કા ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર એક સમય અધિક એકકોટિપૂર્વ યુક્ત ૩૩ સાગરોપમ કા હો જાતા હૈંં । (દેસવંધંતરં જહ્વણેણં એકં સમયં ઉક્તોસેણં તેત્તીસં સાગરોપમાઈં તિસમયાહિયાઈં) ઔદારિક શરીર કે દેશવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા હોતા હૈંં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન સમય અધિક ૩૩ સાગરોપમ કા હોતા હૈંં—યહ હસ તરહ સે હોતા હૈંં—કોઈ ઔદારિક શરીર કા દેશવંધક જીવ મરા—ઔર મર કર અવિગ્રહગતિ સે હી વહ ઉત્પન્ન હુઆ—વહ વહાંં પ્રથમ સમય મેંં હી સર્વવંધક હો ગયા ઔર દ્વિતીયાદિ સમયોંં મેંં વહ દેશવંધક હુઆ—હસ તરહ સે દેશવંધ દેશવંધ

સુધી તે અનાહારક રહ્યો અને ત્રીજે સમયે તે ઔદારિક શરીરનો સર્વવંધક બન્યો. ઔદારિક શરીરના જ જે તે બે અનાહારના સમય છે, તેમાંથી એક સમય સર્વવંધના સમયરૂપ પૂર્વ કોટિના સ્થાનમાં નાખી દેવાથી ઔદારિક શરીરનો સર્વવંધ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ કરતાં એક પૂર્વ કોટિ અને એક સમય પ્રમાણ થઈ જાય છે. “દેસવંધંતરં જહ્વણેણં એકં સમય, ઉક્તોસેણં તેત્તીસં સાગરોપમાઈં તિસમયાહિયાઈં ” ઔદારિક શરીરના દેશવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં ત્રણ અધિક સમયનું છે. આ કથનનું સ્પષ્ટી-કરણ નીચે પ્રમાણે છે—

કોઈ એક ઔદારિક શરીરનો દેશવંધક જીવ મરીને અવિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થતો હોય ત્યારે તે ત્યાં પ્રથમ સમયે તે સર્વવંધક જ બની રહે છે પણ દ્વિતીય આદિ સમયોમાં તે દેશવંધક થાય છે. આ રીતે દેશવંધનું જઘન્ય

ચાન્તરં જવન્યેન એકઃ સમયો ભવતિ સર્વવન્ધસમ્બન્ધીતિ તાત્પર્યમ્ એવં દેશવન્ધકો-
મૃતઃ ઉત્પન્નશ્ચ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાયુઃ સર્વાર્થસિદ્ધાદૌ, તતશ્ચ ચ્યુત્વા ત્રિસમયેન
વિગ્રહેણ ઔદારિકશરીરી સમ્પન્નઃ, તત્ર ચ વિગ્રહસ્ય સમયદ્વયેઽનાહારકસ્વતીયે ચ
સમયે સર્વવન્ધકઃ તતો દેશવન્ધકો જાતઃ, એવશ્ચ દેશવન્ધસ્ય ચોત્ક-
ર્ષેણ અન્તરં ત્રિસમયાધિકાનિ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ ભવતીતિ ભાવઃ, ઉક્ત-
રીત્યૌદારિકશરીરવન્ધસ્ય સામાન્યતોઽન્તરમુક્ત્વાઽથ વિશેષતસ્તસ્ય તદાહ-
'એગિંદિયોરાલિયં પુચ્છા' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયૌદારિકં પૃચ્છા
તથા ચ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરવન્ધાન્તરં કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ,

કા અન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા હોતા હૈ इसी तरह से कोई देश-
बंधक जीव मरा और ३३ सागरोपमप्रमाण वाले सर्वार्थसिद्ध आदि
स्थानों में देव आदि की पर्याय से वह उत्पन्न हो गया वहां की आयु-
स्थिति समाप्त कर फिर वह वहां से च्युत हुआ और तीन समय युक्त
मोडेवाली गति से वह औदारिक शरीर वाला हुआ वह विग्रह के दो
समयों में अनाहारक रहा और तृतीय समय में वह सर्वबंधक हो गया
बाद में देशबंधक बन गया। इस तरह देशबंध देशबंध का उत्कृष्ट
अन्तर-अन्तराल तीन समय अधिक ३३ सागरोपम का आता है।
उक्तरीति के अनुसार औदारिक शरीर बंध का सामान्य से अन्तराल
प्ररूपित करके अब सूत्रकार इसी अन्तराल को विशेषरूप से कहते हैं
-इसमें गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है-(एगिंदिय ओरालिय पुच्छा) हे

(એછામાં એછું) અંતર એક સમયનું હોય છે એજ પ્રમાણે કેઇ દેશ-
બંધક જીવ મરણ પામીને ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ આદિ
સ્થાનોમાં દેવ આદિની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો, પછી ત્યાંની આયુસ્થિતિ
સમાપ્ત કરીને તે ત્યાંથી અ્યવીને ત્રણ સમયયુક્ત વડગતિથી તે ઔદા-
રિક શરીરવાળો બન્યો વિગ્રહના બે સમયોમાં તે અનાહારક રહ્યો અને ત્રીજા
સમયમાં તે સર્વબંધક થઈ ગયો અને ત્યારબાદ દેશબંધક થઈ ગયો. આ
રીતે તે બંને દેશબંધનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર ૩૩ સાગરોપમ કરતાં ત્રણ અધિક
સમય પ્રમાણ આવી જાય છે. આ રીતે ઔદારિક શરીર બંધનું સામાન્યતઃ
અંતર (અંતરાલ) પ્રરૂપિત કરીને હવે સૂત્રકાર એજ અંતરનું વિશેષરૂપે
પ્રતિપાદન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “ એગિંદિય ઓરા-
લિય પુચ્છા ” હે ભદ્રન્ત ! એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિક શરીરના બંધનું અંતર
કાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ?

મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં સુહુહાગં મવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમયાહિયાઈં ’ હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયૌદારિક-શરીરસ્ય સર્વવંધાન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકં મવગ્ગહણં તિસમયન્યૂનં ભવતિ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાવિંશતિઃ વર્ષસહસ્રાણિ સમયાધિકાનિ તસ્ય સર્વવંધાન્તરં ભવતિ, તથા ચ તિસમયેન વિગ્રહેણ પૃથિવ્યાદિષુ આગતઃ, તત્ર ચ વિગ્રહસ્ય સમયદ્વયમનાદારકસ્તુ-તીયે ચ સમયે સર્વવંધકસ્તત્તિસમયોનં ક્ષુલ્લકં મવગ્ગહણં સ્થિત્વા મૃતઃ અવિગ્રહેણ ચ યદોત્પદ્ય સર્વવંધક એવ ભવતિ તદા એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય સર્વવંધસ્ય ચાન્તરં જઘન્યેન તિસમયોનં ક્ષુલ્લકમવગ્ગહણપર્યન્તં ભવતિ, એવમ્ અવિગ્રહેણ

મદન્ત ! એકેન્દ્રિય જીવ કે ઔદારિક શરીર વંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં સુહુહાગં મવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમયાહિયાઈં) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધાન્તર જઘન્ય સે તો તિસમયન્યૂન ક્ષુલ્લકમવગ્ગહણરૂપ હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ સમયાધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા હૈં । યહ હસ તરહ સે હોતા હૈં—કોઈ જીવ તોન સમયવાલી વિગ્રહગતિ સે પૃથિવ્યાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ—વિગ્રહ કે દો સમયતક વહાં અનાહારક રહા ઔર તૃતીય સમય મેં વહ સર્વવંધક હુઆ—હસકે વાદ વહ તોન સમય કમ ક્ષુલ્લક મવતક વહાં રહકર મરા, ઔર મર કર અવિગ્રહગતિ સે વિના મોડે વાલી ગતિ સે—વહ જવ ઉત્પન્ન હોકર સર્વવંધક હી હોના હૈં, તવ એકેન્દ્રિય ઔદારિક

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહ-ણ્ણેણં સુહુહાગં મવગ્ગહણં તિસમયઝ્ઞં, ઉક્કોસેણં બાવીસ વાસસહસ્સાઈં સમયાહિયાઈં) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરતું સર્વવંધાન્તર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ૨૨ હજાર વર્ષ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે—કોઈ જીવ ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિથી પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પન્ન થયો છે તે વિગ્રહના એ સમય સુધી ત્યાં અનાહારક રહ્યો અને ત્રીજે સમયે સર્વવંધક થયો. ત્યારબાદ ક્ષુલ્લક ભવ કરતાં ત્રણ આઠા સમય પર્યન્ત તે ત્યાં રહીને મરણ પામ્યો, અને મરીને અવિગ્રહ ગતિથી—મોડ વિનાની ગતિથી ઉત્પન્ન થઈને જ્યાં તે સર્વવંધક જ હોય છે, ત્યાં એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના પૂર્વના સર્વવંધ અને હરેના સર્વવંધનું અંતર—એ સર્વવંધો વચ્ચેનું અંતર—(અન્તરાલ) જઘન્યની

પૃથિવીકાયિકેષુ આગતઃ પ્રથમે એવ સમયે સર્વવન્ધકસ્તતો દ્વાવિંશતિ વર્ષસહસ્રાણિ સમયોનાનિ સ્થિત્વા ત્રિસમયયા વિગ્રહગત્યા અન્યેષુ પૃથિવ્યાદિષ્ટૂત્પન્નઃ, તત્ર ચ સમયદ્વયમનાહારકો ભૂત્વા તૃતીયસમયે સર્વવન્ધકઃ સમ્પન્નઃ, અનાહારકસમયદ્વયાત્ ચૈકઃ સમયઃ સમયોનેષુ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રેષુ તત્પૂરણાય ક્ષિપ્તઃ, તતથ સમયાધિકાનિ દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાણિ એકેન્દ્રિયૌદારિકાણાં સર્વવન્ધયોરુત્કૃષ્ટમન્તરં ભવતીતિ તાત્પર્યમ્, 'દેસવંધતરં જહણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં' એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ભવતિ, તત્ર એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરદેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયં યથા

શરીર કે સર્વવંધ સર્વવંધ કા અન્તરાલ જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણપર્યન્ત હોતા હૈ । હસી તરહ અવિગ્રહ સે પૃથિવીકાયિકોં મેં આયા હુઆ જીવ પ્રથમ સમય મેં હી વહાં સર્વવન્ધક હો ગયા-ઑર વંહ વહાં એક સમય કમ ૨૨ હજાર વર્ષ રહ કર ત્રીન સમય કી વિગ્રહગતિ સે અન્યપૃથિવ્યાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ-વહ વહાં દો સમય તક અનાહારક રહા ઑર અનાહારક રહકર તૃતીય સમય મેં વહ સર્વવંધક હો ગયા અનાહારકકે દો સમયોં મેં કા એક સમય, એક સમય કમ ૨૨ હજાર વર્ષોં મેં ઉન્હેં પૂર્ણ કરનેકેલિયે પ્રક્ષિપ્ત કર દિયા-હસ તરહ સમયાધિક ૨૨ હજાર વર્ષ કા એકેન્દ્રિય જીવોં કે ઑદારિકોં કે દો સર્વવંધોં મેં ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તરાલ આ જાતા હૈ । (દેસવંધતરં જહણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) એકેન્દ્રિય જીવોં કે ઑદારિક શરીર કે દેશવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા હૈ ઑર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર્મુહૂર્ત કા

અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ હોય છે. આ રીતે અવિગ્રહથી પૃથ્વીકાયિકોમાં આવેલો જીવ પ્રથમ સમયમાં જ ત્યાં સર્વવંધક થઈ ગયો-અને ત્યાં ૨૨ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય રહીને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિથી અન્ય પૃથ્વી-આદિકોમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તે બે સમય સુધી અનાહારક રહ્યો અને અનાહારક રહીને ત્રીજે સમયે તે સર્વવંધક થઈ ગયો. અનાહારકના બે સમયોમાંનો એક સમય, બાવીસ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમયમાં, તેને પૂર્ણ કરવાને માટે નાખી દેવામાં (ઉમેરવામાં) આવે તો બે રીતે એકેન્દ્રિય ઔદારિકના બે સર્વવંધોનું અન્તરાલ (અંતર) ઉત્કૃષ્ટ કાળની અપેક્ષાએ ૨૨ હજાર વર્ષ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ આવી જાય છે. (દેસવંધતરં જહણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણ અંતોમુહુત્તં) એકેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરના દેશવંધનું અંતર આઠમાં આઠું એક સમયનું

કશ્ચિદ્ દેશવન્ધકો મૃતઃ સન્ અવિગ્રહેણ સર્વવન્ધકો ભૂત્વા એકસ્મિન્ સમયે પુનર્દેશ-
વન્ધક એવ જાતઃ, એવં સતિ દેશવન્ધયોર્જઘન્યેન એકઃ સમયોઽન્તરં ભવતિ,
ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ યથા વાયુરૌદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધકઃ સન્ વૈક્રિયં ગતઃ
તત્ર ચાન્તર્મુહૂર્તમ્ સ્થિત્વા પુનરૌદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકો ભૂત્વા દેશવન્ધક એવ
જાતઃ, એવંચ દેશવન્ધયોરુત્કર્ષેણાન્તર્મુહૂર્તમન્તરં ભવતીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
' પુઢવિક્કાહ્યેર્ગિંદિયં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયં પૃચ્છા, તથા
ચ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરવન્ધાન્તરં કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? इति
પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' સવ્વવંધંતરં જહેવ એર્ગિંદિયસ્સ તહેવ ભાણિયવ્વં '

હૈ। જૈસે કોઈ દેશવંધક જીવ મરા ઓર મરકર વહ અવિગ્રહ સે સર્વ-
વંધક હોકર એક સમય મેં પુનઃ દેશવંધક હી હો ગયા ઇસ તરહ દેશવંધક
દેશવંધક મેં જઘન્ય સે એક સમય કા અન્તરાલ હો જાતા હૈ। કોઈ
વાયુકાયિક જીવ ઔદારિક શરીર કા દેશવંધક હોકર વૈક્રિય શરીર
કો પ્રાપ્ત હુઆ, ઓર વહાં વહ અન્તર્મુહૂર્ત તક રહકર પુનઃ ઔદારિક
શરીર કા સર્વવંધક હોકર દેશવંધક હી હો ગયા—ઇસ તરહ પહિલે દેશ-
વંધ મેં ઓર ઇસ દેશવંધ મેં અન્તર્મુહૂર્ત કા ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તરાલ પડ ગયા।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(પુઢવિક્કાહ્યેર્ગિંદિય-
પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કૈ ઔદારિક શરીર વંધ કા
અન્તર કાલ સે કિતના હોતા હૈ। ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહેવ એર્ગિંદિયસ્સ તહેવ ભાણિયવ્વં) સર્વવંધ

અને અધિકમાં અધિક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે
પ્રમાણ છે—જેમકે કોઈ એક દેશવંધક જીવ મરણ પામે છે. મરીને તે
અવિગ્રહગતિથી સર્વવંધક થઈને એક સમયમાં પુનઃ દેશવંધક જ થઈ ગયો.
આ રીતે તે દેશવંધ અને આ દેશવંધની વચ્ચે ઓછામાં ઓછો એક સમ-
યનો આંતરો (અંતર) પડી જાય છે. કોઈ વાયુકાયિક જીવ ઔદારિક શરીરનો
દેશવંધક થઈને વૈક્રિય શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે, અને ત્યાં તે અંતર્મુહૂર્ત સુધી
રહીને ફરીથી ઔદારિક શરીરનો સર્વવંધક બનીને દેશવંધક જ બની ગયો
તો આ રીતે પહેલા દેશવંધ અને આ દેશવંધ વચ્ચે ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ
અન્તર્મુહૂર્તનો આંતરો પડી જાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે—(પુઢવિક્કાહ્ય
ર્ગિંદિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરના
વંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

હે ગૌતમ ! સર્વવન્ધાન્તરં યથા એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ પૃથિવી-
કાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ , તથા ચ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌ-
દારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન ત્રિસમયન્યૂનં છુલ્લકં ભવગ્રહણં
ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન એકસમયાધિકાનિ દ્વાવિંશતિ-વર્ષસહસ્રાણિ । ભવતિ ઇતિભાવઃ,
'દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિસમયા 'પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌ-
દારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકંસમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીન્ સમયાન્
ભવતિ, તથાહિ-પૃથિવીકાયિકો દેશવન્ધકો મૃતઃ સન્ અવિગ્રહગત્યા પૃથિવીકાયિ-
કેષુ એવોત્પન્નઃ એકં સમયં ચ સર્વવન્ધકો ધૃત્વા પુનર્દેશવન્ધકો જાતઃ, તથા સતિ

કા અન્તર જૈસા એકેન્દ્રિય કે ઔદારિક શરીર કા કહા જા ચુકા હૈ ઉસી
તરહ સે પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કે ઔદારિક કા ભી વહ જાનના
ચાહિયે । તથા ચ-પૃથિવીકાયિક કે ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધાન્તર
જઘન્ય સે ત્રિસમયન્યૂન છુલ્લકભવગ્રહણરૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ
એક સમય અધિક ઘાઈસ હજાર વર્ષકી હૈ । (દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં
એકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ સમયા) પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય કે
ઔદારિક શરીર કે દેશવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન સમય કા હોતા હૈ । જૈસે કોઈ પૃથિવીકાયિક જીવ
દેશવંધક હોકર મરા ઓર અવિગ્રહગતિ સે વહ પૃથિવીકાયિકોં મેં હી
ઉત્પન્ન હુઆ ઓર વર્હા એક સમય તક સર્વવંધક હોકર પુનઃ દેશ-
વંધક હો ગયા-હસ તરહ સે દોનોં દેશવંધોં મેં જઘન્ય સે એક-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહેવ
એકેન્દ્રિયસ્ય તહેવ માણિયવ્વ) સર્વવંધનું અંતર જેવું એકેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરનું કહ્યું છે, એવું જ પૃથ્વીકાયિકના એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરનું પણ
સમજવું. એટલે કે પૃથ્વીકાયિકના ઔદારિક શરીરનું સર્વવંધાતર જઘન્યની
અપેક્ષાએ છુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટની
અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક પૂર્વકોટિ અને એક સમય અધિક છે.
(દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં તિન્નિસમયા) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
ઔદારિક શરીરના દેશવંધનું અંતર આછામાં આછું એક સમયનું અને
વધારેમાં વધારે ત્રણ સમયનું હોય છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ-જેમકે કોઈ પૃથ્વી-
કાયિક જીવ દેશવંધક થઈને મરણ પામે છે, અને અવિગ્રહ ગતિથી તે
પૃથ્વીકાયિકમાં જ ઉત્પન્ન થયો, અને ત્યાં એક સમય સુધી સર્વવંધક રહીને
પુનઃ દેશવંધક થઈ ગયો. આ રીતે બંને દેશવંધો વચ્ચે આછામાં આછો

દેશવન્ધયોર્જઘન્યેન એકં સમયમ્ અન્તરં ભવતિ, એવં પૃથિવીકાયિકો દેશવન્ધકો મૃતઃ સન્ ત્રિસમયેન વિગ્રહેણ તેજ્વોત્પન્નઃ, તત્ર ચ સમયદ્વયમનાહારકસ્તૃતીય સમયે ચ સર્વવન્ધકો ભૂત્વા પુનર્દેશવન્ધકો જાતઃ, તથા સતિ ઉત્કર્ષેણ ત્રયઃ સમયાઃ દેશવન્ધયોરન્તરમિત્યાશયઃ ॥ અથાપ્કાયિકાદીનાં વન્ધાન્તરમાહ—‘ જહા પુઢવિક્કાહ્યાણં, એવં જાવ ચઝરિંદિયાણં, વાઝક્કાહ્યવજ્જાણં ’ યથા પૃથિવીકાયિકાનાં સર્વવન્ધાન્તર દેશવન્ધાન્તરશ્ચોક્તમ્ એવં તથૈવ યાવત્ વાયુકાયમુક્ત્વા ચતુરિન્દ્રિય-પર્યન્તં વક્તવ્યમ્—તથા ચ અપ્કાયિક—તેજસ્કાયિક—વનસ્પતિકાયિક—રૂપૈકેન્દ્રિય-

સમય કા અન્તરાલ આજાતા હૈ । હસી તરહ સે કોઈ પૃથિવીકાયિક જીવ દેશવંધક હોકર મરા ઔર મરકર વહ તીન સમયવાલે વિગ્રહ સે પૃથિવીકાયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હો ગયા—વહાં વહ દો સમય તક અનાહારક ઔર તૃતીયસમય મેં સર્વવંધક હોકર પુનઃ દેશવંધક હો ગયા—હસ તરહ સે ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે દોનોં દેશવંધોં કા અન્તરાલ તીન સમય કા આજાતા હૈ । અવ સૂત્રકાર અપ્કાયિક આદિ કે ઔરાદિક શરીર કે અન્તર કા કથન કરતે હૈ—(જહા પુઢવિક્કાહ્યાણં, એવં જાવ ચઝરિંદિયાણં વાઝક્કાહ્યવજ્જાણં) વે હસ સૂત્રદ્વારા કહતે હૈં કિ જિસ પ્રકાર સે પૃથિવીકાયિકોં કા સર્વવન્ધાન્તર ઔર દેશવંધાન્તર કહા હૈં હસી તરહ સે યાવત્—અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક હન એકેન્દ્રિય જીવોં કે ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધાન્તર કા કથન જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે કર લેના ચાહિયે । હસી તરહ સે દ્વીન્દ્રિય,

એકે સમયનો આંતરો પડી જાય છે. એજ પ્રમાણે કોઈ પૃથ્વીકાયિક જીવ દેશવંધક થઈને મરણ પામે છે, અને મરીને તે ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિથી પૃથ્વીકાયિકોમાં જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યાં તે બે સમય સુધી અનાહારક રહે છે અને તૃતીય સમયમાં સર્વવંધક થઈને પુનઃ દેશવંધક થઈ જાય છે, તે આ પરિસ્થિતિમાં બંને દેશવંધ વચ્ચેનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર ત્રણ સમય પ્રમાણે આવી જાય છે.

હવે સૂત્રકાર અપ્કાયિક આદિના ઔદારિક શરીરના અન્તરનું નિરૂપણ કરે છે—(જહા પુઢવિક્કાહ્યાણં, એવં જાવ ચઝરિંદિયાણં વાઝક્કાહ્યવજ્જાણં) જેવી રીતે પૃથ્વીકાયિકોનું સર્વવંધાન્તર અને દેશવંધાન્તર કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરના સર્વવંધાન્તર અને દેશવંધાન્તરનું કથન જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની ત્રીન્દ્રિય અપેક્ષાએ કરવું જોઈએ. એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય

-દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયાણાં વક્તવ્યમ્, તથા ચ અપ્કાયિકાનાં જઘન્યેન સર્વબંધાન્તરં ત્રિસમયોનં ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સમયાધિકાનિ સપ્તર્ષ-સહસ્રાણિ, દેશબંધાન્તરં તુ જઘન્યેન એકઃ સમયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રયઃ સમયાઃ, એવં વાયુકાયવર્જિતાનિ તેજસ્કાયિકાદીનામપિ બોધ્યમ્, કિન્તુ ઉક્તમેવ વિશેષમાહ - 'નવરં સવ્વવંધંતરં ઉક્કોસેણ જા જસ્સ ઠિઈ સા સમયાહિયા કાયવ્વા 'નવરં પૃથિવીકાયિકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ સર્વબંધાન્તરમ્ ઉત્કૃષ્ટેન યા યાવતી યસ્ય સ્થિતિઃ આયુષ્યકાલો વર્તતે સા તાવતી સ્થિતિઃ સમયાધિકા કર્તવ્યા સ્વકીયા સ્વકીયા સ્થિતિઃ સમયાધિકા વક્તવ્યા યથા પ્રદર્શિતૈવ, પૂર્વમતિદેશે 'વારુકા

ત્રીન્દ્રિય ઔર ચતુરિન્દ્રિય જીવોંકે ભી ઔદારિક શરીરકા જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે સર્વબંધાન્તર ઔર દેશબંધાન્તર કા કથન કર લેના ચાહિયે । તથા ચ અપ્કાયિક જીવોં કે ઔદારિક શરીર કા સર્વબંધાન્તર કમ સે કમ ત્રીન સમય ન્યૂન ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણપર્યન્ત હૈ અધિક સે અધિક એક સમય અધિક ૭ હજાર વર્ષ કા હૈ । દેશબંધાન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન સમય કા હૈ-હસી તરહ સે અન્તર વાયુકાયિક જીવોંકો છોડકર તેજસ્કાયિક જીવોં કે ભી જાનના ચાહિયે । (નવરં સવ્વવંધંતરં ઉક્કોસેણ જા જસ્સ ઠિઈ સા સમયાહિયા કાયવ્વા) પરન્તુ સર્વબંધાન્તર મેં ઉત્કૃષ્ટ કી અપેક્ષા જો વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ-કિ જિતની જિસકી સ્થિતિ હૈ-ઉસ સ્થિતિ મેં એક ૨ સમય ઔર વઢા દેના ચાહિયે-સો હસ પ્રકાર સે કરને સે સર્વબંધ કા તેજસ્કાયિક આદિ જીવોં કે અન્તર ઉત્કૃષ્ટ સે આજાતા હૈ । કૌન કૌન

જીવોના પણ ઔદારિક શરીરનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સર્વબંધાન્તર અને દેશબંધાન્તરનું કથન કરી લેવું જોઈએ. જેમકે અપ્કાયિક જીવોના ઔદારિક શરીરનું સર્વબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ છે, અને વધારેમાં વધારે ૭૦૦૦ વર્ષ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ છે. દેશબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું એક સમયનું અને વધારેમાં વધારે ત્રણ સમયનું છે. વાયુકાયિક જીવોને છોડી દઈને તેજસ્કાયિકોમાં પણ એજ પ્રમાણે સર્વબંધાન્તર અને દેશબંધાન્તર સમજવું. (નવરં સવ્વવંધંતરં ઉક્કોસેણ જા જસ્સ ઠિઈ સા સમયાહિયા કાયવ્વા) પણ સર્વ બંધાન્તરમાં ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ નીચે મુજબ વિશેષતા છે—જેની જેટલી આયુષ્યસ્થિતિ હોય, તે આયુષ્યસ્થિતિમાં એક, એક સમય વધારી દેવાથી તેજસ્કાય આદિ જીવોના સર્વબંધના અન્તરનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ આવી જાય છે. કયા એકેન્દ્રિય જીવની

इयवज्जाणं ' इत्युक्त्वा वायुवन्धान्तरे विलक्षणता सूचिता, तामेवाह—
' वाउक्काइयाणं सव्ववंधंतरं जहण्णेणं खुड्डागभवग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं
तिन्नि वाससहस्साइं समयाहियाइं ' वायुकायिकानां सर्ववन्धान्तरं जघन्येन क्षुल्ल-
कभवग्रहणं त्रिसमयो नम् उत्कृष्टेन त्रीणि वर्षसहस्राणि समयाधिकानि सर्ववन्धान्तरं
भवति, ' देसवंधंतरं जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं ' वायुकायि-
कानां देशवन्धान्तरं च जघन्येन एकं समयं भवति, उत्कृष्टेन तु अन्तर्मुहूर्तं भवति,
उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तं कथमिति चेदत्रोच्यते—वायुरौदारिकशरीरस्य देशवन्धकः सन्
यदा वैक्रियवन्धमन्तर्मुहूर्तं कृत्वा पुनरौदारिकसर्ववन्धसमयानन्तरमौदारिकदेश-
वन्धं करोति तदा अन्तर्मुहूर्तं देशवन्धान्तरं भवतीत्याशयः । गौतमः पृच्छति—
' पंचिदियतिरिक्खजोणियओरालियपुच्छा ' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिरिग्योनिकौ

एकेन्द्रिय जीवों की—कितनी २ स्थिति है यह बात पहिले प्रकट ही कर दी गई है । (वाउक्काइयाणं सव्ववंधंतरं जहण्णेणं खुड्डागभवग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं तिन्निवाससहस्साइं समयाहियाइं) वायुकायिक जीवों का सर्ववंधान्तर जघन्य से तीन समयकम क्षुल्लकभवग्रहण पर्यंत है और उत्कृष्ट से समयाधिक तीन हजार वर्ष का है । (देसवंधंतरं जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) वायुकायिक जीवोंका देशवंधान्तर जघन्यसे एक समयका और उत्कृष्टसे एक अन्तर्मुहूर्त का होता है । उत्कृष्टसे यहां देशवंधान्तर अन्तर्मुहूर्तका कैसे है ?

उत्तर—औदारिक शरीर का देशवंधक हुआ वायुकायिक जीव जब वैक्रियबंध अन्तर्मुहूर्ततक करके पुनः औदारिक के सर्ववन्धान्तर के बाद औदारिक का देशबंध करता है उस समय अन्तर्मुहूर्त का देशवन्धान्तर होता है ।

કેટલી સ્થિતિ છે, તે વાત પહેલા પ્રકટ કરવામા આવેલ છે. (વાઉક્કાઇયાણં સવ્વવંધંતરં જહણ્ણે નં ખુડ્ડાગભવગ્ગહણં તિસમયઊણં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ વાસ-સહસ્સાઈં સમયાહિયાઈં) વાયુકાયિક જીવોનું સર્વવંધાન્તર ઓછામાં ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતા એક અધિક સમય પ્રમાણુ છે. (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં એકં સમય, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) વાયુકાયિક જીવોનું દેશવંધાન્તર ઓછામાં ઓછું એક સમયનું અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે અહીં ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ દેશવંધાન્તર કેવી રીતે અન્તર્મુહૂર્તનું છે ?

ઉત્તર—ઔદારિક શરીરનો દેશવંધક બનેલો વાયુકાયિક જીવ જ્યારે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કરીને પુનઃ ઔદારિકના સર્વવંધાન્તર બાદ ઔદારિકનો દેશવંધ કરે છે, તે સમયે અન્તર્મુહૂર્તનું દેશવંધાન્તર થાય છે.

દારિકપૃચ્છા, તથા ચ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરસ્ય વન્ધાન્તરં કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘सर्वबंधंतरं जहण्णेणं खुड्डागभवग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी समयाहिया ’ हे गौतम ! पंचेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकૌદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન છુલ્લકભવગ્રહણં ત્રિસમયોનં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પૂર્વકોટી સમયાધિકા તસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં ભવતિ, તથાદિ-પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય અવિગ્રહગત્યોત્પન્નઃ સન્ પ્રથમસમયે એવ સર્વવંધકઃ, તતઃ સમયોનાં પૂર્વકોટીં સ્થિત્વા વિગ્રહગત્યા ત્રિસમયાત્મિકયા તેષ્વેવોત્પન્નઃ, તત્ર ચ સમયદ્વય-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—(પંચિંદિયતિરિક્ખજો-ણિય ઓરાલિય પુચ્છા) હે મંદન્ત ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કે ઔદારિક શરીર કે વંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા સે કિતના હૈ ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(सर्वबंधंतरं जहण्णेणं खुड्डागभवग्गहणं तिसमयऊणं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी समयाहिया) हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जીव के औदारिक शरीर के सर्वबंध का अन्तर जघन्य से तीन समय कम छुल्लकभव ग्रहण पर्यन्त है और उत्कृष्ट से एक समय अधिक एक कोटि पूर्व का है । इस विषय में ऐसा समझना चाहिये—कोई जीव पंचेन्द्रियतिर्यचपर्याय में अविग्रहगति से उत्पन्न हुआ सो वह उत्पन्न होते ही प्रथम समय में सर्वबंधक हो गया—और वह एक समय कम पूर्वकोटितक वहां रहा बाद में वहां से मर कर तीन समयवाली विग्रहगति से वह उनमें ही उत्पन्न हो गया—वहां दो समय

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(પચિંદિયતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક જીવના ઔદારિક શરીરના બંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં છુદ્ધાગભવગ્ગહણં તિસમયઊણં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી સમયાહિયા) હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક જીવના ઔદારિક શરીરના સર્વબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ છુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ છે, અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ એક કોટિ પૂર્વ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ છે. આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે—કોઈ જીવ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય પર્યાયમાં અવિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, ઉત્પન્ન થતાં જ પ્રથમ સમયે તે સર્વબંધક થઈ જાય છે, અને તે પૂર્વ કોટિ કરતાં એક ન્યૂન સમય પર્યન્ત ત્યાં રહે છે, ત્યારબાદ ત્યાંથી મરીને ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિથી તે તેમાં જ (પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં જ) ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ત્યાં બે સમય સુધી આનાહારક રહીને તૃતીય સમયમાં

મનાહારકઃ સન્ તૃતીયે સમયે સર્વવન્ધકઃ સમ્પન્નઃ, અનાહારકસમયદ્વયસ્યૈકઃ સમયઃ સમયોનાયાં પૂર્વકોટ્યાં તત્પૂરણાર્થે ક્ષિપ્તઃ એકસ્ત્વધિકઃ, इति उत्कृष्टेन સમયાધિકા પૂર્વકોટી સર્વવન્ધાન્તરં ભવતિ, इति भावः, 'દેસવંધંતરં જહા ઇર્ગિ-દિયાણં તહા પંચિંદિય તિરિક્કલજોણિયાણં' દેશવન્ધાન્તરં તુ યથા એકેન્દ્રિયાણા-મુક્તં તથા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામપિ વક્તવ્યમ્, તથા ચ જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, યથા દેશવન્ધકો મૃતઃ સર્વવન્ધસમયાનન્તરં દેશવન્ધકો જાતઃ' इत्येवं देश-वन्धान्तरं जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तं यथा औदारिकशरीरी देश-

તક અનાહારક રહકર તૃતીય સમય મેં વહ સર્વવન્ધક થના । અનાહાર અવસ્થા કે દો સમયોં મેં સે એક સમય, સમય હીન પૂર્વકોટિ મેં હસે પૂરી કરને કે લિયે મિલા દિયા ઓર એક થચા રહા-સો હસ તરહ સે સર્વવંધ કા અન્તર ઉત્કૃષ્ટ સે યહાં એક સમય અધિક પૂર્વકોટિ કા આજાતા હૈ-(દેસવંધંતરં જહા ઇર્ગિંદિયાણં તહા પંચિંદિય તિરિક્કલજો-ણિયાણં) દેશવંધ કા અન્તર જૈસા એકેન્દ્રિય જીવોં કા કહા ગયા હૈ વૈસા હી પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કા ભી જાનના ચાહિયે । એકેન્દ્રિય જીવોં મેં ઔદારિક શરીર કા દેશવંધાન્તર જઘન્ય સે એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર્મુહૂર્ત કા કહા ગયા હૈ । ઊસી પ્રકાર સે યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે । જૈસે કોઈ દેશવંધક મરા ઓર વહ સર્વવંધકે એક સમય કે બાદ દેશવંધક હો ગયા-હસ તરહ સે તો દેશવંધ કા જઘન્ય સે અન્તર એક સમય કા હોતા હૈ । તથા કોઈ ઔદારિક શરીરી દેશવંધક હોકર

તે સર્વવંધક બની ગયો છે. અનાહારક અવસ્થાના બે સમયોમાંથી એક સમય, સમયહીન (એક સમયની ન્યૂનતાવાળા) પૂર્વકોટિકાળમાં તેને પૂરો કરવાને માટે મેળવી દેવામાં આવ્યો અને એક સમય બાકી રહ્યો. આ રીતે સર્વવંધનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર અહીં પૂર્વકોટિ કરતા એક અધિક સમયનું આવી જાય છે. (દેસવંધંતરં જહા ઇર્ગિંદિયાણં તહા પંચિંદિયતિરિક્કલજોણિયાણં) દેશવંધનું અંતર જેવું એકેન્દ્રિય જીવોનું કહ્યું છે, એવું જ પંચેન્દ્રિય તિર્ય-ચોનું પણ સમજવું એકેન્દ્રિય જીવોમાં ઔદારિક શરીરનું દેશવંધાન્તર જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અંતર્મુહૂર્તનું કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું હવે તેનું સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવે છે-જેમ કે કોઈ દેશવંધક મરીને સર્વવંધના એક સમય બાદ દેશવંધક થઈ જાય, તો આ રીતે દેશવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનું થાય છે. તથા કોઈ ઔદારિક શરીરી દેશવંધક થઈને વિક્રિયાને પ્રાપ્ત કરે છે

વન્ધકઃ સન્ વૈક્રિયં પ્રતિપન્નઃ, તત્રાન્તર્મુહૂર્તે સ્થિત્વા પુનરૌદારિકશરીરી જાતઃ તત્ર ચ પ્રથમસમયે સર્વવન્ધકો દ્વિતીયાદિપુ તુ દેશવન્ધકઃ, इत्येवं देशवन्धयोस्तुत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तमन्तरमिति तात्पर्यम्, एवमेव मनुष्याणामपि बोध्यमित्याह—‘ एवं मणुस्साण वि निरवसेसं भाणियव्वं जाव उक्कोसेणં अंतोमुहुत्तं ’ एवं पञ्चेन्द्रियतिर्य-
 ग्योनિકવદેવ મનુષ્યાણામપિ નિરવશેષં સર્વં મણિતવ્યં વક્તવ્યં યાવત્—સર્વવન્ધા-
 ન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં ત્રિસમયોનં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટી સમયાધિકા,
 દેશવન્ધાન્તરન્તુ જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કર્ષેણ અન્તર્મુહૂર્તં ભવતીતિ ભાવઃ ।
 અર્થૌદારિકવન્ધાન્તરં પ્રકારાન્તરેણ આહ—‘જીવસ્સ ણં મંતે ! ઇગિંદિયત્તે, ણોઈગિ-

વિક્રિયા કો પ્રાપ્ત હુઆ ઔર વહ વહાં એક અન્તર્મુહૂર્ત તક રહકર પુનઃ
 ઔદારિક શરીરી હો ગયા વહાં પર વહ પ્રથમ સમય મેં સર્વવન્ધક
 હુઆ ઔર દ્વિતીયાદિ સમયોં મેં દેશવન્ધક હુઆ—इस प्रकार से इन
 दोनों देशबंधों में अन्तर उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है । (एवं
 मणुस्साण वि निरवसेसं भाणियव्वं जाव उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) पंचे-
 न्द्रियतिर्यग्योनिक जीवों की तरह मनुष्यों के भी समस्तरूप से ऐसा
 ही कथन जानना चाहिये । यावत्—यहां—सर्ववधान्तर जघन्य से तीन
 समय कम क्षुल्लक भवग्रहणपर्यन्त है और उत्कृष्ट से एक समय पूर्व-
 कोटिकप्रमाण है । तथा देशवधान्तर जघन्य से एक समय का है और
 उत्कृष्ट से अन्तर्मुहूर्तका है ।

અચ ઔદારિકવન્ધ કે અન્તર કો સૂત્રકાર પ્રકારાન્તર સે
 દિખાતે હૈં—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—(जीवस्सणं मंते !

અને તે ત્યાં એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને પુનઃ ઔદારિક શરીરી થઈ જાય
 છે. તે ત્યાં તે પ્રથમ સમયમાં સર્વબન્ધક થયો હોય છે અને દ્વિતીયાદિ
 સમયોમાં દેશબન્ધક થયો હોય છે. આ પ્રકારે તે બન્ને દેશબંધો વચ્ચે
 ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ એક અન્તર્મુહૂર્તનું અંતર પડે છે (एवं मणुस्साण वि
 निरवसेसं भाणियव्वं जाव उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોંની
 જેમ મનુષ્યોનું કથન પણ સંપૂર્ણરૂપે કરવું જોઈએ. એટલે કે અહીં સર્વ બંધાન્તર
 ઓછામાં ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટની
 અપેક્ષાએ પૂર્વ કોટિકાળ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ છે. તથા દેશબંધાન્તર
 ઓછામાં ઓછું એક સમયનું અને વધારેમાં વધારે અન્તર્મુહૂર્તનું છે.

હવે ઔદારિક બંધના અંતરને સૂત્રકાર બીજી રીતે પ્રકટ કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(जीवस्स णं मंते ! एगिंदियत्ते, णो एगिदियत्ते

દિયત્તે, પુનરવિ ઇર્ગિદિયત્તે ઇર્ગિદિયઓરાલિયસરીરપ્પઓગવંધંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! જીવસ્ય સ્વલુ એકેન્દ્રિયત્વે નો એકેન્દ્રિયત્વે—દ્વીન્દ્રિયત્વાદ્વૌ પુનરેકેન્દ્રિયત્વે સતિ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધાન્તરં કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—' ગોયમા ! સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં દો સુહ્હાગભવગ્ગહ્ણાઈં તિસમયઙ્ગાઈં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં, સંઘેજ્જવાસમમ્મહિયાઈં ' હે ગૌતમ ! જીવસ્ય તથાવિધે પુનરેકેન્દ્રિયત્વે એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય સર્વબન્ધાન્તરં જઘન્યેન દ્વે ક્ષુલ્લકમવગ્રહણે ત્રિસમયોને ભવતિ ઉત્ક-

ઈર્ગિદિયત્તે, ણો ઇર્ગિદિયત્તે પુનરવિ ઇર્ગિદિયત્તે ઇર્ગિદિયઓરાલિય-સરીરપ્પઓગવંધંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદ્રન્ત ! કોઈ જીવ એકેન્દ્રિય પર્યાય મેં હો ઔર ફિર વહ મરકર દ્વીન્દ્રિયાદિકોં મેં ચલા જાય ઔર ફિર વહાં સે મરકર પુનઃ એકેન્દ્રિય હો જાવે—તો એસી સ્થિતિ મેં એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગ કે વંધ મેં અન્તરકાલ કી અપેક્ષા 'કિતના પડતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં દો સુહ્હાગભવગ્ગહ્ણાઈં તિસમયઙ્ગાઈં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંઘેજ્જવાસમમ્મહિયાઈં) જો જીવ પહિલે એકેન્દ્રિયપર્યાય મેં થા. ઔર ફિર એકેન્દ્રિયપર્યાય કો છોડકર અન્ય પર્યાય મેં જન્મ ધારણ કરને કે વાદ પુનઃ એકેન્દ્રિય પર્યાય મેં આ ગયા—તો એસી સ્થિતિ મેં ઉસકે ઔદારિક શરીર કા સર્વ-બંધાન્તર જઘન્ય સે ત્રિસમય કસ દો ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણપર્યન્ત હોતા

પુનરવિ ઇર્ગિદિયત્તે ઇર્ગિદિય ઓરાલિય સરીરપ્પઓગ વંધંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદ્રન્ત ! કોઈ એક જીવ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય, ત્યાંથી મરીને તે જીવ એકેન્દ્રિય સિવાયની (દ્વીન્દ્રિય આદિ) અન્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય, અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો એવી સ્થિતિમાં ઔદારિક શરીર પ્રયોગના બંધમાં કેટલા કાળનું અંતર પડે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં દો સુહ્હાગભવગ્ગહ્ણાઈં તિસમયઙ્ગાઈં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંઘેજ્જવાસમમ્મહિયાઈં) જે જીવ પહેલાં એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં હતો, અને પછી એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને કોઈ અન્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો હોય, અને ત્યારબાદ ફરીથી એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો એવી સ્થિતિમાં તેના ઔદારિક શરીરનું સર્વબંધાન્તર જઘન્યની અપેક્ષાએ ત્રણ સમય ન્થુ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યન્તનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ બે હજાર

ષ્ટેન તુ દ્વે સાગરોપમસદૃશ્વે સંખ્યેયવર્ષસમ્ભયધિકે ભવતિ, તથાહિ-એકેન્દ્રિય-
ત્ત્રિસમયયા વિગ્રહગત્યા ઉત્પન્નઃ, તત્ર ચ દ્વૌ સમયૌ અનાહારકો ભૂત્વા તૃતીયસમયે
સર્વવન્ધં કૃત્વા તદ્દૂનં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં સ્થિત્વા મૃતઃ સન્ અનેકેન્દ્રિયેષુ ક્ષુલ્લક-
ભવગ્રહણમેવ જીવિત્વા મૃતઃ સન્ અવિગ્રહેણ પુનરેકેન્દ્રિયેષ્વેવ ઉત્પદ્ય સર્વવન્ધકો
જાતઃ, એવંચ જીવસ્ય પુનરેકેન્દ્રિયત્વે સતિ સર્વવન્ધયોરન્તરમ્ જવન્યેન ત્રિસમ-
યોને દ્વે ક્ષુલ્લકભવગ્રહણે ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અવિગ્રહેણ એકેન્દ્રિયઃ સમુત્પન્નઃ, તત્ર
ચ પ્રથમસમયે સર્વવન્ધકો ભૂત્વા દ્વાવિંશતિં વર્ષસદૃશાણિ જીવિત્વા મૃતસ્ત્વસકાયિ-

હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાતવર્ષ અધિક દો હજાર સાગરોપમ હોતા હૈ ।

इसका स्पष्टीकरण इस प्रकार से है—कोई जीव एकेन्द्रिय पर्यायमें
तीन समयवाली विग्रहगति से उत्पन्न हुआ, वहां वह दो समय तक
अनाहारक रहकर तृतीय समय में औदारिक शरीर का सर्वबंध करके
दो समय कम क्षुल्लकभव ग्रहण तक रहा और फिर मरकर वह द्वीन्द्रि-
यादिकों में उत्पन्न हो गया सो वहां पर भी वह क्षुल्लकभवग्रहणतक
ही जीवित रहा—बाद में वहां से मरकर वह अविग्रहगति से पुनः एके-
न्द्रिय पर्याय में ही उत्पन्न हो गया—इस तरह इन दोनों सर्वबंधों का
अन्तर जवन्य से तीन समय कम दो क्षुल्लक भवग्रहण का होता है ।
तथा उत्कृष्ट से जो अन्तर कहा गया है वह इस प्रकारसे कहा गया है
कोई जीव अविग्रहगतिसे एकेन्द्रिय पर्यायमें उत्पन्न हुआ—वहां वह प्रथम
समयमें सर्वबंधक होकर के २२हजार वर्षतक जीवित रहा और फिर मरा

સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત અધિક વર્ષનું હોય છે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ
નીચે પ્રમાણે છે—

જેમકે કોઈ જીવ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિથી
ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તે બે સમય અનાહારક રહીને તૃતીય સમયમાં ઔદારિક
શરીરનો સર્વબંધ કરીને બે સમય ન્યૂન ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યાન્ત રહ્યો ત્યાર
બાદ ત્યાંથી મરીને તે દ્વીન્દ્રિયાદિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો, ત્યાં પણ તે ક્ષુલ્લક
ભવગ્રહણ પર્યાન્ત જ જીવિત રહ્યો—ત્યારબાદ તે ત્યાંથી મરીને અવિગ્રહગતિથી
પુનઃ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો આ રીતે આ બન્ને સર્વબંધો
વચ્ચેનું અંતર જવન્યની અપેક્ષાએ ત્રણ સમય ન્યૂન બે ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણનું
થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ જે અંતર કહ્યું છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ
નીચે પ્રમાણે સમજવું—

કોઈ જીવ અવિગ્રહગતિથી એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તે
પ્રથમ સમયે સર્વબંધક થઈને ૨૨ હજાર વર્ષ સુધી જીવ્યો. ત્યારબાદ મરીને

કેષુ ચોત્પન્નઃ, તત્ર ચ સંખ્યાતવર્ષાભ્યધિકસાગરોપમસહસ્રદ્વયરૂપામ્ ઉત્કૃષ્ટત્રસ-
કાયિકકાયસ્થિતિમ્ અતિવાહ્ય એકેન્દ્રિયેભ્વેવોત્પદ્ય સર્વવન્ધકો જાતઃ, इत्येवं सर्व-
वन्धयोरन्तरमुत्कृष्टेन संख्येयवर्षाभ्यधिके द्वे सागरोपमसहस्रे भवति, सर्ववन्ध
સમયહીન એકેન્દ્રિયોત્કૃષ્ટભવસ્થિતેત્સપ્તકાયસ્થિતૌ પ્રક્ષેપણેऽપિ સંખ્યાતસ્થાનાનાં
સંખ્યાતભેદત્વેન સંખ્યાતવર્ષાભ્યધિકત્વસ્યાવ્યાહતત્વાત્, ‘ દેસવંધંતરં જહણેણં
સુહુગં ભવગ્ગહણં સમયાહિયં, ઉક્કસેણં દો સાગરોવમસહસ્રાઈં સંખેજ્જવાસમ-
ભહિયાઈં ’ જીવસ્યેકેન્દ્રિયત્વે નોએકેન્દ્રિયત્વે પુનરેકેન્દ્રિયત્વે એકેન્દ્રિયૌદારિક-

મરકર વહ ત્રસકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ, વહાં સંખ્યાતવર્ષા અધિક, દો
હજાર સાગર તક કી ઉત્કૃષ્ટ ત્રસકાયિકોં કી કાયસ્થિતિ મેં રહા-વાદ
મેં ઉસે સમાસ કર વહ પુનઃ એકેન્દ્રિયો મેં હી ઉત્પન્ન હોકર સર્વવન્ધક
હુઆ હસ પ્રકાર હન પૂર્વાપર દો સર્વવંધોં મેં ઉત્કૃષ્ટ અન્તર સંખ્યાતવર્ષ
અધિક દો હજાર સાગર કા હોતા હૈ । સર્વવંધ કે સમય સે હીન એકે-
ન્દ્રિયજીવોત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ કો ત્રસકાય કી કાયસ્થિતિ મેં પ્રક્ષિપ કર
દેને પર મી ઉસમેં સંખ્યાતવર્ષાધિકતા કે આને મેં કોઈ વાધા નહીં
આતી હૈ । ક્યોં કિ સંખ્યાતસ્થાનોં કે સંખ્યાત ભેદ હોતે હૈં । (દેસવંધં-
તરં જહણેણં સુહુગં ભવગ્ગહણં સમયાહિયં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમ
સહસ્રાઈં સંખેજ્જવાસમભહિયાઈં) કોઈ એક જીવ પહિલે એકેન્દ્રિય
પર્યાય મેં થા, વહ વહાં સે મરકર દો હન્દ્રિયાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હો ગયા
ફિર વહાં સે મરકર વહ એકેન્દ્રિય પર્યાય મેં આગયા-સો યહાં પર ઉસકે

તે ત્રસકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં બે હજાર સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત
અધિક વર્ષપ્રમાણ ત્રસકાયિકોની ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિમા તે રહ્યો, ત્યાંથી મરીને
તે પુનઃ એકેન્દ્રિયોમાં જ ઉત્પન્ન થઈને સર્વવન્ધક ગયો આ પ્રમાણે આ
પૂર્વાપર સર્વવંધોની વચ્ચે ઉત્કૃષ્ટ અન્તર બે હજાર સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત
વર્ષા અધિકતું પડે છે સર્વવંધના સમયથી હીન એકેન્દ્રિય જીવોત્કૃષ્ટ ભવ-
સ્થિતિને ત્રસકાયની કાયસ્થિતિમા મેળવી દેવા છતાં પણ તેમાં સંખ્યાત વર્ષાની
અધિકતા આવવામાં કોઈ વાધા આવતી નથી કારણ કે સંખ્યાત સ્થાનોના
સંખ્યાત ભેદ હોય છે (દેસવંધંતરં જહણેણ સુહુગં ભવગ્ગહણં સમયાહિય
ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્રાઈ સંખેજ્જવાસમભહિયાઈં) કોઈ એક જીવ
પડેલાં એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં હતો, ત્યાંથી મરીને તે દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થઈ
ગયો, વળી ત્યાંથી મરીને તે ત્રીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો, તો એવી
પરિસ્થિતિમાં તેના ઔદારિક શરીર પ્રયોગતું જ દેશવંધાન્તર હોય છે, તે

શરીરપ્રયોગસ્ય દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન ક્ષુલ્લકં ભવગ્રહણં સમયાધિકં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વે સાગરોપમસદ્દસે સંખ્યેયવર્ષાભ્યધિકે ભવતિ, તથાહિ-એકેન્દ્રિયો દેશવન્ધકઃ સન્ મૃત્વા દ્વીન્દ્રિયાદિષુ ક્ષુલ્લકભવગ્રહણમ્ અનુભૂય અવિગ્રહેણ ચાગત્ય પ્રથમ-સમયે સર્વવન્ધકો ભૂત્વા દ્વિતીયે સમયે દેશવન્ધકો ભવતિ, એવંચ દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન સર્વવન્ધસમયાધિકં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સર્વવન્ધાન્તર-વદેવ દેશવન્ધાન્તરસુક્તમ્ ।

અથ પૃથિવીકાયિકવન્ધાન્તરં પ્રરૂપયતિ—‘જીવસ્સ ણં મંતે ! પુઢવિકાઙ્ગયત્તે, ણોપુઢવિકાઙ્ગયત્તે, પુણરવિ પુઢવિકાઙ્ગયત્તે પુઢવિકાઙ્ગયત્તે ઇન્દિયોરાલિય-સરીરપ્પઓગવધંતરં કાલઓ કેવલ્લિચરં ભવહ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત !

ઔદારિક શરીરપ્રયોગ કા જો દેશવન્ધાન્તર હોતા હૈ વહ જઘન્ય સે એક સમય અધિક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણપર્યન્ત હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાતવર્ષ અધિક દો હજાર સાગરોપમ કા હોતા હૈ । ઇસ્કા તાત્પર્ય એસા હૈ-કોઈ દેશવન્ધક એકેન્દ્રિય જીવ મરકર દ્વીન્દ્રિયાદિકોં મેં ક્ષુલ્લક-ભવગ્રહણ તક રહા ઓર ફિર વહ વહાં સે મરકર અવિગ્રહ ગતિ સે પુનઃ એકેન્દ્રિયોં મેં આ ગયા સો પ્રથમ સમયમેં યહાં સર્વવન્ધક હોકર વહ દ્વિતીયાદિ સમયોં મેં દેશવન્ધક-હો ગયા ઇસ તરહ સે દેશવન્ધકા અન્તર જઘન્ય સે સર્વવન્ધસમયાધિક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ પર્યન્ત હુઆ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સર્વવન્ધ કે પ્રદર્શિત અન્તર કી તરહ દેશવન્ધ કા અન્તર સંખ્યાત વર્ષાધિક દો સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ । (જીવસ્સ ણં મંતે ! પુઢવિકાઙ્ગયત્તે, ણોપુઢવિકાઙ્ગયત્તે પુણરવિ પુઢવિકાઙ્ગયત્તે ઇન્દિય ઓરાલિય સરીર

જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમય અધિક ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યન્ત હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ બે હજાર સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત અધિક વર્ષાંતું હોય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે-કોઈ દેશવન્ધક એકેન્દ્રિય જીવ મરીને દ્વીન્દ્રિય આદિકોમાં ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યન્ત રહે અને ત્યાંથી મરીને અવિગ્રહગતિથી પુનઃ એકેન્દ્રિયોમાં જન્મ ધારણ કરે, તો પ્રથમ સમયમાં ત્યાં તે સર્વવન્ધક થશે અને દ્વિતીયાદિ સમયોમાં દેશવન્ધક થઈ જશે આ રીતે દેશવન્ધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમય પર્યન્તનું થયું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ સર્વવન્ધનું જેટલું અંતર બતાવવામાં આવ્યું છે એટલુંજ દેશવન્ધનું પણ અંતર થાય છે એટલે કે ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે અંતર બે સાગરોપમ કરતાં સંખ્યાત અધિક વર્ષાંતું પ્રમાણ થાય છે.

(જીવસ્સ ણં મંતે ! પુઢવિકાઙ્ગયત્તે, ણોપુઢવિકાઙ્ગયત્તે પુણરવિ પુઢવિકાઙ્ગયત્તે ઇન્દિયોરાલિયસરીરપ્પઓગવધંતરં કાલઓ કેવલ્લિચરં હોહ ?) હે મદન્ત !

જીવસ્ય સ્વલુ પૃથિવીકાયિકત્વે, નો પૃથિવીકાયિકત્વે અપ્કાયિકત્વાદૌ, પુન-
રપિ પૃથિવીકાયિકત્વે સતિ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગબન્ધાન્તરં
કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયન્ચિર ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સર્વવંધંતરં જહ-
ળ્લેણં દો સુહુગાઈં ભવગ્ગહ્ણાઈં તિસમયઝ્ઞાઈં, ઉવ્કોસેણં અણંતં કાલં, અણંતા
ઉસસપ્પિણીઓસપ્પિણીઓ કાલઓ’ હે ગૌતમ ! જીવસ્ય તથાવિધે પુનઃ પૃથિવીકાયિ-
કત્વે સતિ પૃથિવીકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગસ્ય મર્ત્વબન્ધાન્તરં જઘન્યેન દ્વે ક્ષુદ્ધલકે
ભવગ્ગહ્ણે ત્રિસમયન્યૂને ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અનન્તં કાલમ્, અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસ-
ર્પિણ્યઃ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા ભવતિ ‘સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા અસંસ્વેજ્ઞા પોગ્ગલપરિ-

પ્પઓગવંધંતરં કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ) હે મદન્ત ! કોઈ એક જીવ પૃથિ-
વીકાયિકોં મેં થા, સો વહાં સે મરકર વહ ફિર પૃથિવીકાયિક નહીં હુઆ
અન્યત્ર ઉસકા જન્મ હુઆ, અવ વહ યહાં સે મરકર ફિર પૃથિવીકાયિક
હો ગયા—તો એસી સ્થિતિ મેં પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર
પ્રયોગ કે વંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા સે કિતના હોતા હૈ ? ઉત્તર
મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહળ્લેણં
દો સુહુગાઈં ભવગ્ગહ્ણાઈં તિસમયઝ્ઞાઈં, ઉવ્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતા
ઉસસપ્પિણીઓસપ્પિણીઓ કાલઓ) એસી સ્થિતિ મેં ઉસકે ઔદારિક
શરીર કા સર્વવંધાન્તર જઘન્ય સે ત્રિસમય કમ દો ક્ષુદ્રભવગ્ગહ્ણ કા
હોતા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ કા—અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી
કાલ કા હોતા હૈ । યહ તો કાલ કી અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ (સ્વેત્તઓ
અણંતા લોગા, અસંસ્વેજ્ઞા પોગ્ગલપરિચટ્ટા) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે અન-

કોઈ એક જીવ પૃથ્વીકાયિક પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હતો ત્યાંથી મરીને તે
પૃથ્વીકાય સિવાયની કોઈ અન્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો, અને ત્યાંથી
મરીને ફરીથી તે પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો, તો એવી સ્થિતિમાં પૃથ્વી-
કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગબંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહ-
ળ્લેણં દો સુહુગાઈં ભવગ્ગહ્ણાઈં તિસમયઝ્ઞાઈં, ઉવ્કોસેણં અણંતં કાલ, અણંતા
ઉસસપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ) એવી સ્થિતિમાં તેના ઔદારિક શરીરનું સર્વ-
બંધાન્તર જઘન્યની અપેક્ષાએ બે ક્ષુદ્ધલક ભવચક્ર કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય
પ્રમાણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અનંતકાળનું—અનંત ઉત્સર્પિણી
અવસર્પિણી કાળનું હોય છે આ કથન તો કાળની અપેક્ષાએ કર્યું છે.
(સ્વેત્તઓ અણંતાલોગા, અસંસ્વેજ્ઞા પોગ્ગલપરિચટ્ટા) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે

યદ્વા ' ક્ષેત્રતઃ ક્ષેત્રાપેક્ષયા અનન્તા લોકાઃ, અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ, પૃથિવી-
 કાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધાન્તરમુત્કૃષ્ટેન ભવતિ, ' તેણં પોગ્ગલ-
 પરિયદ્વા આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગો ' તે સ્વલુ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ આવલિકાયા
 અસંખ્યેયમાગો ભવતિ અત્ર ચ (ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલમ્) હત્યત્ર કાલાનન્તત્વં
 વનસ્પતિકાયસ્થિતિકાલાપેક્ષયા બોધ્યમ્, અનન્તકાલવિભજનાર્થમુક્તમ્- ' અનન્તા
 ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ ' इति, તસ્યાનન્તસ્ય કાલસ્ય સમયેષુ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીવ-
 સમયૈરપહ્રિયમાણેષુ અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યો ભવન્તિ इति, इदं च कालापेक्षयो-
 क्तम्, क्षेत्रापेक्षया तु ' अन्ता लोकाः ' इत्युक्तम्, अयमर्थः-तस्यानन्तकालस्य
 समयेषु लोकाकाशैरपह्रियमाणेषु अन्ताः-लोका भवन्ति, तत्र कियन्तः पुद्गल-

ન્તલોક અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તરૂપ હોતા હૈ । (તે ણં પોગ્ગલપરિયદ્વા
 આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગો) વે પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકા કે અસં-
 ખ્યાતભાગ પ્રમાણ હોતે હૈ । યહાં ઉત્કૃષ્ટ સે જો અનન્તકાલ રૂપ સમય
 કહા ગયા હૈ વહ વનસ્પતિ કાય કી સ્થિતિકાલ કી અપેક્ષા સે કહા
 ગયા હૈ । ઉસ અનન્ત કાલ કો કિસ રૂપ સે લેના ચાહિયે ઇસકે લિયે
 “ વહ કાલ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ યહાં લેના ચાહિયે ” એસા
 કહા ગયા હૈ । કયોં કિ અનન્તકાલ કે સમયોં મેં અનન્ત ઉત્સર્પિણી ઓર
 અનન્ત અવસર્પિણી હો જાતી હૈ । યહ કથન કાલ કી અપેક્ષા સે કિયા
 ગયા હૈ । “ અનન્તલોકા ” એસા કથન ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે કિયા ગયા
 હૈ । કયો કિ લોકાકાશોં સે અપહ્રિયમાણ ડન અનન્તકાલ કે સમયોં મેં
 અનન્તલોક આ જાતે હૈ । વહાં કિતને પુદ્ગલપરાવર્ત હોતે હૈ ? ઇસ પ્રશ્ન કે

અંતર અનંતલોક-અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તરૂપ હોય છે. (તેણં પોગ્ગલપરિયદ્વા
 આવલિયાણ અસંખેજ્જહમાગો) તે પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાત
 ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અહીં ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ જે અનંત કાળરૂપ સમય
 કહ્યો છે, તે વનસ્પતિકાયના સ્થિતિકાળની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. તે અનંતકાળને
 કેવા રૂપે ગ્રહણ કરવો જોઈએ તે બતાવવા માટે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે
 “ તે કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ અહીં સમજવો. ” કારણ કે
 અનંતકાળના સમયોમાં અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી થઈ જાય
 છે. આ કથન કાળની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે. “ અનન્તા લોકા ” આ
 કથન ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે લોકાકાશોથી અપહ્રિય-
 માણ તે અનંત કાળના સમયોમાં અનંતલોક આવી જાય છે. ત્યાં કેટલાં
 પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય છે ?

પરાવર્તીઃ ભવન્તિ ? इति प्रश्ने प्रत्युत्तरमाह-असंख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, पुद्गल-
परावर्तलक्षणन्तु-दशभिः कोटीकोटिभिः अद्वापल्योपमानामेकं सागरोपमं, दशभि-
सागरोपमकोटीकोटिभिरुत्सर्पिणी, अवसर्पिण्यपि एवमेव, अनन्ताः ताः उत्सर्पि-
ण्यवसर्पिण्यः पुद्गलपरावर्त्तः, पुद्गलपरावर्त्तानामेवासंख्यातत्वनियमनायाह-आवलि-
काया असंख्येयभागः इति, 'देसबंधंतरं जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं समयाहियं,
उक्कोसेणं अणंतकालं जाव आवलियाए असंखेज्जइभागो' जीवस्य तथाविधे
पुनरपि पृथिवीकायिकत्वे पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगस्य देशवन्धान्तरं
जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकं भवति, उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावत् अनन्ता
उत्तरमें "असंख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः" ऐसा कहा गया है। पुद्गलपरावर्तका
स्वरूप इस प्रकार से है-

દશ કોટીકોટિ અદ્વાપલ્યોપમ કાલ એક સાગરોપમ કાલ હોતા
હૈ । દશ કોટીકોટિ સાગરોપમ કાલ કી એક અવસર્પિણી હોતી
હૈ ઓર હતને હી કાલ કી એક ઉત્સર્પિણી હોતી હૈ । એસી અનન્ત
ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી હો જાવેં તવ એક પુદ્ગલપરાવર્તકાલ
હોતા હૈ । પુદ્ગલપરાવર્તોં મેં અસંખ્યાતતા કે નિયમન કે લિયે "આવ-
લિકાયા અસંખ્યેયભાગઃ" એસા કહા હૈ । (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં खुड्ढा-
गभवग्गहणं, समयाहियं, उक्कोसेणं अणंत कालं जाव आवलियाए
असंखेज्जइभागो) यहां देशबंध का अन्तर जघन्य से क्षुद्रभवग्रहणपर्यन्त
होता है, और उत्कृष्ट से अनन्त काल का होता है इस अनन्त काल में
अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त अवसर्पिणी आ जाती हैं । यह कथन काल

આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે કહ્યું છે કે "અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરાવર્તીઃ" પુદ્ગલ
પરાવર્તનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-દસ કોટીકોટિ અર્ધા પલ્યોપમનો એક સાગ-
રોપમ કાળ થાય છે. દસ કોટીકોટિ સાગરોપમ કાળની એક અવસર્પિણી
થાય છે અને એટલા જ કાળની એક ઉત્સર્પિણી થાય છે. એવી અનંત ઉત્સ-
ર્પિણી અને અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય ત્યારે એક પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ
થાય છે. પુદ્ગલ પરાવર્તોમાં અસંખ્યાતતાના નિયમનને માટે આ પ્રમાણે
કહેવામાં આવ્યું છે—(આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગઃ)

(દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં खुड्ढागभवग्गहणं समयाहियं, उक्कोसेणं अणंतं कालं
जाव आवलियाए असंखेज्जइ भागो) અહીં દેશવંધનું અંતર જઘન્યની અપે-
ક્ષાએ ક્ષુદ્ર ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટની
અપેક્ષાએ અનંતકાળનું હોય છે આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણી અને
અનંત અવસર્પિણી કાળ આવી જાય છે. આ કથન કાળની અપેક્ષાએ કરવામાં

ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ, કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અનન્તા લોકાઃ, અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરાવર્તાઃ, તે સ્વલ્પ પુદ્ગલપરાવર્તાઃ આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગો ભવતિ, તત્ર દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન સમયાધિકં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં યથા-પૃથિવીકાયિકો દેશવન્ધકઃ સન્ મૃતઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં સ્થિત્વા મૃતઃ સન્ પુનરપિ અવિગ્રહેણ પૃથિવીકાયિકેષ્વેવોત્પન્નઃ, તત્ર ચ સર્વવન્ધસમયાનન્તરં દેશવન્ધકો જાતઃ, એવં રીત્યા સર્વવન્ધસમયેનાધિકમેકં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણં દેશવન્ધયોરન્તરં ભવતિ ઇતિ ભાવઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સર્વવન્ધાન્તરવદેવ દેશવન્ધાન્તરસ્યાપિ ઉક્તમેવ, ' જહાપુઢવિક્કાઢ્યાણં, એવં વણસ્સઢ્કાઢ્યવજ્જાણં જાવ મણુસ્સાણં ' યથા પૃથિવીકાયિકાનાં સર્વવન્ધા-

કી અપેક્ષા સે હૈ-ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે અનન્ત લોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત હોતે હૈં । યે અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકા કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતે હૈં । યહાં દેશવન્ધ કા જો અન્નર જઘન્ય સે એક સમય અધિક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણપર્યન્ત કહા ગયા હૈ-વહ હસ પ્રકાર સે હૈ-કોઈ પૃથિવીકાયિક જીવ દેશવન્ધક હોકર મરા ઓર પૃથિવીકાયિકોં મેં હી ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ તક રહા ઓર ફિર વહાં સે મી મર કર વહ પુનઃ અવિગ્રહગતિ સે પૃથિવીકાયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હુઆ-યહાં સર્વવન્ધ કે સમય કે વાદ વહ દેશવન્ધક હો ગયા-હસ રીતિ સે સર્વવન્ધ કે સમય સે અધિક એક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણરૂપ દો દેશવન્ધોં મેં અન્તરાલ હોતા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો યહાં દેશવન્ધ કાં અન્તર કહા ગયા હૈ વહ સર્વવન્ધ કે અન્તર કી તરહ સે હી કહા ગયા હૈ । યહ સર્વવન્ધ કા અન્તર પ્રકટ હી કિયા જા ચુકા હૈ । (જહા પુઢવિક્કાઢ્યાણં એવં વણસ્સઢ્કાઢ્યવજ્જાણં

આવ્યું છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે અંતર અનન્તલોક-અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ હોય છે. તે અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અહીં દેશવન્ધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમયનું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે-કોઈ પૃથ્વીકાયિક જીવ દેશવન્ધક થઈને મરણ પામ્યો અને પૃથ્વીકાયિકોમાં જ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યંત રહ્યો, અને ફરીથી ત્યાંથી પશુ મરીને તે પુનઃ અવિગ્રહગતિથી પૃથ્વીકાયિકોમાં જ ઉત્પન્ન થયો. અહીં સર્વવન્ધના સમય બાદ તે દેશવન્ધક થઈ ગયો. આ રીતે જે દેશવન્ધો વચ્ચેનું અંતર સર્વવન્ધના સમયથી અધિક એક ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણરૂપ થાય છે. તથા અહીં દેશવન્ધનું જે ઉત્કૃષ્ટ અંતર આવ્યું છે તે સર્વવન્ધના અંતર જેટલું જ આપ વામાં આવ્યું છે. આ સર્વવન્ધનું અંતર આગળ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. " જહાપુઢવિક્કાઢ્યાણં, એવં વણસ્સઢ્કાઢ્યવજ્જાણં જાવ મણુસ્સાણં " જે પ્રમાણે

વિતિ જઘન્યેન સર્વવન્ધયોસ્ત્રિસમયોને દ્વે ક્ષુલ્લકભવગ્રહણે અન્તરં ભવતિ, ઇતિભાવઃ ઉત્કૃષ્ટેન તુ સર્વવન્ધાન્તરમ્ અસંખ્યાતં કાલમ્ , તમેવાહ-અસં-
ખ્યાતા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા વોધ્યાઃ, ક્ષેત્રતઃ ક્ષેત્રાપેક્ષયા તુ
અસંખ્યેયા લોકાઃ વોધ્યાઃ, ' એવં દેસવંધંતરંપિ ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો ' એવં યથા
પૃથિવ્યાદીનાં દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન સમયાધિકં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણમુક્તં તથૈવ વન-

સર્વવંધ ક્રિયા-હસ તરહ સર્વ વંધક હોકર વહ વહાં ક્ષુલ્લક ભવગ્રહ
ણપર્યન્ત જીવિતં રહા-ઘાદ મેં વહ પુનઃ પૃથિવ્યાદિકોં મેં ક્ષુલ્લકભવગ્રહ-
હણપર્યન્ત જીવિત રહા-ફિર યહાં સે મરકર વહ અવિગ્રહગતિ સે
વનસ્પતિકાયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હો ગયા ઓર વહાં વહ પ્રથમ સમય મેં
હી સર્વવંધક વન ગયા-હસ તરહ સે પહિલે સર્વવંધક મેં ઓર હસ
સર્વવંધક મેં અંતર જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ દો ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ કા
આ જાતા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે સર્વવંધ કા અંતર અસંખ્યાતકાલ કા
હોતા હૈ યહી વાત (ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં) આદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા
વ્યક્ત કી હૈ-ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલ
કા હોતા હૈ-એસા જો યહ કથન હૈ વહ કાલ કી અપેક્ષા સે હૈ એસા
જાનના ચાહિયે । તથા-ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે જો સર્વવંધ કા ઉત્કૃષ્ટ
અંતર હોતા હૈ-વહ અસંખ્યાતલોકપ્રમાણ હોતા હૈ । (એવં દેસવંધંતરં પિ
ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો) જિસ તરહ સે પૃથિવ્યાદિકોં કા દેશવન્ધાન્તર
જઘન્ય સે સમયાધિક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ કહા ગયા હૈ ડસી તરહ સે

રેના સર્વવંધ કર્યો-આ રીતે સર્વવંધક થઈને તે ત્યાં ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યંત
જીવિત રહ્યો. ત્યારબાદ તે પુનઃ પૃથ્વીકાય આદિકોમાં ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ પર્યંત
જીવિત રહ્યો-પછી ત્યાંથી મરીને તે અવિગ્રહગતિથી વનસ્પતિકાયિકોમાં જ
ઉત્પન્ન થઈ ગયો અને ત્યાં તે પ્રથમ સમયમાં જ સર્વવંધક થઈ ગયો. આ
રીતે પહેલાં સર્વવંધ અને આ સર્વવંધની વચ્ચે જઘન્યની અપેક્ષાએ બે
ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમયનું અંતર પડી જાય છે. તથા સર્વ-
વંધનું વધારેમા વધારે અંતર અસંખ્યાત કાળનું હોય છે, એ વાત “ ઉક્કો-
સેણ અસંખેજ્જ કાલં ” ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. ઉત્કૃ-
ષ્ટની અપેક્ષાએ બે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળનું અંતર કહેવામાં
આવ્યું છે, તે કથન કાળની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે, એમ સમજવું.
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બે સર્વવંધનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર છે, તે અસંખ્યાત લોકપ્રમાણ
હોય છે (એવં દેસવંધંતરં પિ ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો) બે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયા-
દિકના દેશવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક

સ્પતેરપિ ઔદારિકશરીરપ્રયોગસ્ય દેશવન્ધાન્તરં જવન્યેન સમયાધિકં ક્ષુલ્લકભવ-
ગ્રહણં વોધ્યમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વનસ્યતે દેશવન્ધાન્તરં પૃથિવીકાલઃ પૃથિવીકાયિક-
સ્થિતિકાલોઽસંખ્યાતાવસર્પિણીરૂપો વોધ્યઃ, અથૌદારિકદેશવન્ધકાદીનામલ્પવ-
ત્વાદિપ્રરૂપણાયાહ—‘ એસિ ણં મંતે ! જીવાણં ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવંધગાણં
સવ્વવંધગાણં, અવંધગાણં ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ’ હે ભદન્ત !
એતેપાં સ્વલુ પૂર્વોક્તાનાં જીવાનામ્ ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધકાનાં સર્વવન્ધકાનામ્
અવન્ધકાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા
વા સન્તિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘ गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा ओरालियसरी-

વનસ્પતિ કા મી ઔદારિક શરીરપ્રયોગ કા દેશવન્ધાન્તર જવન્ય સે
સમયાધિક ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ કહા ગયા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિ
કે ઔદારિકશરીરપ્રયોગ કા દેશવન્ધાન્તર પૃથિવીકાયિક કા સ્થિતિ-
કાલ જિતના જાનના ચાહિયે । યહ સ્થિતિકાલ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી
ઔર અસંખ્યાત અવસર્પિણીરૂપ હોતા હૈ ।

અવ સૂત્રકાર ઔદારિકશરીરપ્રયોગ કે દેશવંધાદિકોં કી અલ્પવ-
હુતા કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—
(એસિ ણં મંતે ! જીવાણં ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવંધગાણં સવ્વવંધ-
ગાણં અવંધગાણં ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા) હે ભદન્ત !
इन पूर्वोक्त औदारिक शरीर के देशवंधकों में, सर्ववंधकों में और
અવન્ધકોં કે વીચમેં કૌન કિનસે યાવત્-અલ્પ હૈ, કૌન કિન સે વહુત
હૈ, ઔર કિતને વરાચર હૈ, ઔર કૌન કિનકી અપેક્ષા સે વિશેષાધિક

અધિક સમયનું કહું છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયના ઔદારિક શરીર પ્રયો-
ગના દેશવંધનું અતર પણ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કરતાં એક અધિક સમય પ્રમાણ
સમજવું તથા વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિક શરીર પ્રયોગનું ઉત્કૃષ્ટ દેશવંધા-
ન્તર પૃથ્વીકાયિકોના સ્થિતિકાળ જેટલું જ સમજવું તે સ્થિતિકાળ અસંખ્યાત
ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. હવે સૂત્રકાર ઔદારિક શરીર પ્રયો-
ગના દેશવંધાદિકોની અલ્પ બહુતાનું નિરૂપણ કરે છે—

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
છે કે—(એ એસિ ણં મંતે ! જીવાણં ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવંધગાણં સવ્વવંધગાણં
અવંધગાણં ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?) હે ભદન્ત ! આ
પૂર્વોક્ત ઔદારિક શરીરના દેશવંધકોમાં, સર્વવંધકોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ
છે, કોણ કોના કરતાં અધિક છે, કોણ કોની ઘરાબર છે, અને કોણ કોના
કરતા વિશેષાધિક છે ?

રસ સવ્વબંધગા, અવધગા વિસેસાહિયા, દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા ' હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ જીવાઃ ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવંધકાઃ ભવન્તિ, તેષામુત્પત્તિસમયે એવ ભાવાત્, અવંધકા વિશેષાધિકાઃ વિગ્રહગત્યા સિદ્ધત્વાદૌ ચ તેષાં સદ્ભાવેન સર્વવંધકાપેક્ષયા વિશેષાધિકત્વાત્, દેશવંધકાસ્તુ અસંખ્યાતગુણાઃ ભવન્તિ, દેશવંધકાલસ્યાસંખ્યાતગુણત્વાત્ ॥ સૂ. ૪ ॥

વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધવક્તવ્યતા ।

ઔદારિકશરીરપ્રયોગવંધં પ્રરૂપ્ય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધં પ્રરૂપયતિ—' વેડવિય ' इत्यादि ।

મૂલમ્—વેડવિય સરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! ટુવિહે પળ્ળત્તે, તં જહા—એગિંદિયવેડવિયસરીરપ્પઓગબંધે ય, પંચિંદિયવેડવિયસરીરપ્પઓગબંધે ય । જઙ્કિ એગિંદિયવેડવિયસરીરપ્પઓગબંધે કિં વાડકકાઙ્કિયએગિંદિય સરીરપ્પઓગબંધે ય અવાડકકાઙ્કિયએગિંદિયસરીરપ્પઓગબંધે ય ? એવં એણં અમિલાવેણં જહા ઓગાહણ-સંઠાણે વેડવિય-

हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा ओरालिय सरीरस्स सव्वबंघगा, अबंघगा विसेसाहिया, देसबंघगा असंखेज्जगुणा) औदारिक शरीर के सर्वबंधक जीव सब से कम हैं—क्यों कि ऐसे जीव उत्पत्ति के समय में ही होते हैं । अबंधक जीव इनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं, क्योंकि विग्रहगति में और सिद्धत्व आदि में इनका सद्भाव होता है । तथा देशबंधक जीव असंख्यातगुणित हैं । क्योंकि देशबंध का काल असंख्यातगुणा होता है ॥ सू० ४ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા ઓરાલિયસરીરસ્સ સવ્વબંધગા, અબંધગા વિસેસાહિયા, દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા) ઔદારિક શરીરના સર્વબંધક જીવો સૌથી ઓછાં છે, કારણ કે એવાં જીવો ઉત્પત્તિના સમયે જ હોય છે. અબંધક જીવ સર્વબંધકો કરતાં વિશેષાધિક છે, કારણ કે વિગ્રહગતિમાં અને સિદ્ધત્વ આદિમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે. દેશબંધક જીવ અબંધકો કરતાં અસંખ્યાતગુણાં હોય છે, કારણ કે દેશબંધનો કાળ અસંખ્યાતગુણો હોય છે. ॥ સૂત્ર ૪ ॥

सरीरभेओ तहा भाणियव्वो जाव-पज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरो-
ववाइय -- कप्पाईय -- वेमाणिय -- देवपंचिंदियवेउव्वियसरीरप्प-
ओगबंधे य अप्पज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव पओग-
बंधे य । वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स
उदएणं ? गोयमा ! वीरियसजोगसद्वयाए जाव आउय वा,
लद्धिं वा पडुच्च वेउव्वियसरीरप्पओगनामाए कम्मस्स
उदएणं वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे वाउक्काइयएगिंदिय
वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे पुच्छा ? गोयमा ! वीरियसजोग-
सद्वयाए चेव जाव लद्धिं च पडुच्च वाउक्काइयएगिंदिय-
वेउव्विय जाव बंधे । रयणप्पभापुढविनेरइयपंचिंदियवेउव्विय-
सरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ? गोयमा !
वीरियसजोगसद्वयाए जाव आउयं वा पडुच्च, रयणप्पभा-
पुढविनेरइयपंचिंदिय जाव बंधे । एवं जाव अहे सत्तमाए ।
तिरिक्खजोणियपंचिंदियवेउव्वियसरीरपुच्छा, गोयमा ! वीरिय
सजोगसद्वयाए चेव जाव लद्धिं च पडुच्च जहा वाउ-
क्काइयाणं । मणुस्सपंचिंदियवेउव्वियसरीरप्पओगबंधे एवं
चेव । असुरकुमार--भवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरप्प-
ओगबंधे जहा रयणप्पभापुढविनेरइया । एवं जाव थणिय-
कुमारा । एवं बाणमंतरा, एवं जोइसिया । एवं सोहम्मकप्पो-
वगया वेमाणिया । एवं जाव अच्छुय-गेवेज्ज-कप्पाईया वेमा-
णिया एवं चेव । अणुत्तरोववाइय कप्पाईया वेमाणिया एवं

चेव । वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ?
 गोयमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । वाउक्काइय एगिंदिय० एवं
 चेव । रयणप्पभापुढविनेरइया एवं चेव । एवं जाव, अणुत्तरो-
 ववाइया । वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कालओ केव-
 च्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्वबंधे जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्को-
 सेणं दो समया, देसबंधे जहण्णे णं एक्कं समयं, उक्कोसेणं
 तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणाइं । वाउक्काइयएगिंदियवेउ-
 व्वियपुच्छा, गोयमा ! सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहण्णेणं
 एक्कं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । रयणप्पभापुढविनेर-
 इयपुच्छा, गोयमा ! सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहण्णेणं
 दसवाससहस्साइं तिसमयऊणाइं, उक्कोसेणं सागरोवमं समऊणं,
 एवं जाव अहेसत्तमा, नवरं देसबंधे जस्स जा जहन्निया ठिई,
 सा तिसमयूणा कायव्वा, जस्स जा उक्कोसा सा समयूणा ।
 पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण, मणुस्साण य जहा वाउक्काइयाणं
 असुरकुमार--नागकुमार० जाव अणुत्तरोववाइयाणं जहा
 नेरइयाणं, नवरं जस्स जा ठिई सा भाणियव्वा, जाव अणुत्तरो-
 ववाइयाणं सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहण्णेणं एक्क-
 तीसं सागरोवमाइं तिसमयूणाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं,
 समयूणाइं । वेउव्वियसरीरप्पओगबंधंतरं णं भंते ! कालओ
 केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहण्णेणं एक्कं समयं,
 उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ जाव आवलियाए असंखे-

જડભાગો । એવં દેસબંધંતરં પિ । વાઝકાઙ્કાયવેઽવિવ્યસરીરપુચ્છા, ગોયમા ! સવબંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞભાગં, એવં દેસબંધંતરં પિ । તિરિક્કજોણિયપંચિંદિયવેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધંતરં પુચ્છા, ગોયમા ! સવબંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્કોસેણં પુવ્વકોડીપુહુત્તં, એવં દેસબંધંતરં પિ મણુસ્સસ્સ તિ ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા—વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ : સ્વભૂત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા—એકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધશ્ચ, પાન્થેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધશ્ચ, યદિ એકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ કિં વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધશ્ચ, અવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધશ્ચ ? એવમ્ એતેન અભિ-

॥ વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવત્તવ્યતા ॥

‘વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધેણં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ?’ ઇત્યાદિ । સૂત્રાર્થ—(વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધેણં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ કિત્તકે પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે) વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ (એગિંદિયવેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે ય, પંચિંદિય વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે ય) એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ ઓર પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ (જહ એગિંદિય વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે કિં વાઝકાઙ્કાય એગિંદિયસરીરપ્પઓગબંધે ય, અવા-

—: વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવત્તવ્યતા :—

(વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધેણં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે) ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધેણં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ?) હે ગૌતમ ! વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે) વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ બે પ્રકારનો કહ્યો છે (તંજહા) બે બે પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે—(એગિંદિય વેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે ય, પંચિંદિયવેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે ય) (૧) એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગ બંધ અને (૨) પંચેન્દ્રિયવૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ (જહ એગિંદિયવેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે કિં વાઝકાઙ્કાય એગિંદિય સરીરપ્પઓગબંધે ય, અવાઝકાઙ્કાય

લાપેન યથા અવગાહનસંસ્થાને વૈક્રિયશરીરભેદસ્તથા મણિતવ્યો યાવત્ પર્યાપ્ત-
સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકવૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ-
શ્ચ, અપર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક—યાવત્—પ્રયોગવન્ધશ્ચ । વૈક્રિયશરીર-
પ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કસ્ય કર્મણ ઉદયેન ? ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા
યાવત્ આયુષ્યં વા લઙ્ઘિ વા પ્રતીત્ય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણઃ ઉદયેન
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધઃ, વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ પૃચ્છા? ગૌતમ !

ઉક્ત્વાહ્યેર્ગિન્દિયસરીરપ્પઓગવંધે ય) હે ભદન્ત ! યદિ એકેન્દ્રિય વૈક્રિય-
શરીરપ્રયોગવંધ હૈ તો કયા વહ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય શરીરપ્રયોગવંધ
હૈ યા અવાયુકાયિક વાયુકાયિક ભિન્ન એકેન્દ્રિય શરીરપ્રયોગવંધ હૈ ?
(એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણસંઠાણે વેડવિવ્યસરીરભેદો
તહા માણિયવ્વો) હે ગૌતમ ! હસ તરહ સે હસ અભિલાપ દ્વારા જૈસા
અવગાહનાસંસ્થાન પદ મેં વૈક્રિય શરીર કા ભેદ કહા ગયા હૈ વૈસા હી
કહના (જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય કપ્પાઈય વેમાણિય
દેવપંચિન્દિયવેડવિવ્યસરીરપ્પઓગવંધે ય અપજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્ત-
રોવવાહ્ય જાવ પઓગવંધે ય) યાવત્ પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપા-
તિકકલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગવંધ ઔર
અપર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક યાવત્ વૈક્રિય શરીરપ્રયોગવંધ
(વેડવિવ્ય સરીરપ્પયોગવંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) હે ભદન્ત !
વૈક્રિય શરીરપ્રયોગવંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે

ર્ગિન્દિયસરીરપ્પઓગવંધે ય ?) હે ભદન્ત ! જે એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ
ખંધ છે, તે શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય શરીર પ્રયોગ ખંધ છે, કે અવાયુકાયિક
(વાયુકાયિકથી ભિન્ન) એકેન્દ્રિય શરીર પ્રયોગ ખંધ છે ? (એવં એણં
અભિલાવેણં જહા ઓગાહણસંઠાણે વેડવિવ્યસરીરભેદો તહા માણિયવ્વો) હે
ગૌતમ ! આ રીતે આ અભિલાપ દ્વારા જેવા અવગાહન સંસ્થાનપદમાં વૈક્રિય
શરીરના ભેદ કહ્યાં છે, એવાં જ કહેવા બેઠ્યાં (જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ
અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાઈય વેમાણિયદેવપંચિન્દિયવેડવિવ્યસરીરપ્પઓગવંધે ય,
અપજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય જાવ પઓગવંધે ય) પર્યાપ્ત સર્વાર્થ-
સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ
ખંધ, અને અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચે-
ન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ ખંધ, અહીં સુધીનું કથન શ્રદ્ધા કરવું. (વેડવિવ્ય
સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ?) હે ભદન્ત ! કયા કર્મના
ઉદયથી વૈક્રિય શરીર પ્રયોગખંધ થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !

વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા ચૈવ યાવત્ લઙ્ઘિ ચ પ્રતીત્ય વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિય યાવત્ બન્ધઃ, રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કસ્ય કર્મણઃ ઉદયેન ? ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા યાવત્ આયુષ્યં વા પ્રતીત્ય રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિય—યાવત્ બન્ધઃ, એવં યાવત્ અધઃસપ્તમ્યાઃ તિર્યગ્ચો- નિકપચ્ચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપૃચ્છા ? ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા ચૈવ યાવત્ લઙ્ઘિ

ગૌતમ ! (વીરિયસજોગ સહવ્વયાએ જાવ આડયં વા લઙ્ઘિવા પહુચ્ચ વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગ નામ કમ્મસ્સ ઉદણં વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગ- બંધે) સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્દ્રવ્યતા સે પહિલે કી તરહ યાવત્ લઙ્ઘિ કો આશ્રિત કરકે વૈક્રિય શરીરપ્રયોગ નામ કર્મ કે ઉદય સે વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ હોતા હૈ । (વાડક્કાહય ઇમિંદિય વેડવ્વિય સરીરપ્પ- ઓગબંધે પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયો- ગબંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વીરિય સજોગસહવ્વયાએ ચેવ જાવ લઙ્ઘિ ચ પહુચ્ચ વાડક્કાહય ઇમિંદિય વેડવ્વિય જાવ બંધે) સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્દ્રવ્યતા સે પહિલે કી તરહ યાવત્ લઙ્ઘિ કો આશ્રિત કરકે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગનામ કર્મ કે ઉદય સે યાવત્ વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ હોતા હૈ । (રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહય પંચિંદિય વેડવ્વિય સરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કસસ કમ્મસ્સ ઉદણં) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્ર-

(વીરિયસજોગસહવ્વયાએ જાવ આડય વા લઙ્ઘિ વા પહુચ્ચ વેડવ્વિયસરીરપ્પ- ઓગ નામ કમ્મસ્સ ઉદણં વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગબંધે) સવીર્યતા, સયોગતા અને સદ્દ્રવ્યતાથી, આગળ કહ્યા પ્રમાણેના લઙ્ઘિ પર્યન્તના કારણોને આશ્રિત કરીને વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ થાય છે (વાડક્કાહય ઇમિંદિય વેડવ્વિય સરીરપ્પઓગબંધે પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ બંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વીરિય, સજોગ સહવ્વયાએ ચેવ જાવ લઙ્ઘિ ચ પહુચ્ચ વાડક્કાહય ઇમિંદિય વેડવ્વિય જાવ બંધે) સવીર્યતા, સયોગતા અને સદ્દ્રવ્યતાથી આગળ કહ્યા પ્રમાણે લઙ્ઘિપર્યન્તના કારણોને આશ્રિત કરીને વાયુકાયિક વૈક્રિય- શરીર પ્રયોગનામ કર્મના ઉદયથી વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ થાય છે (રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહય પંચિંદિય વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કસસકમ્મસ્સ ઉદણં ?) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

च प्रतीत्य यथा वायुकायिकानाम्, मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धः एवञ्चैव । असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धो यथा रत्नप्रभापृथिवी-
नैरयिकाः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, एवं वानव्यन्तराः, एवं ज्योतिषिकाः,
एवं सौधर्मकल्पोपपन्नका वैमानिकाः, एव यावत् अच्युत-ग्रैवेयक-कल्पातीता वैमा-
निकाः एवं चैव । अनुत्तरौपपातिककल्पातीताः वैमानिकाः, एवं चैव । वैक्रियशरीर-

योगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (गोयमा) हे गौतम !
(वीरियसजोगसद्व्ययाए जाव आउयं वा पडुच्च रयणप्पभापुढवि नेरइय
पंचिंदियं जाव बंधे) सवीर्यता, सयोगता और सद्व्ययता से यावत्
आयुष्क को आश्रय करके रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय शरीरप्रयोग
नामकर्मके उदयसे यावत् वैक्रिय शरीरप्रयोगका बन्ध होता है । (एवं जाव
अहे सत्तमाए) इसी तरह से नीचे सातवीं पृथिवीतक जानना चाहिये ।
(तिरिक्खजोगिय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरपुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यञ्च-
योनिकपंचेन्द्रियशरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (गो-
यमा) हे गौतम ! (वीरियसजोगसद्व्ययाए चेव लद्धिं च पडुच्च जहा
वाउक्काइयाण मणुस्सपंचिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे एवं चेव,
असुरकुमार भवणवासिदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे, जहा
रयणप्पभापुढवीनेरइया, जाव थणियकुमारा एवं वाणमंतरा, एवं जोइ-
सिया, एवं सोहम्मकप्पोवगया वेमाणिया, एवं जाव अच्चुय गेवेज्ज
कप्पाईया वेमाणिया, एवं चेव, अणुत्तरोववाइयकप्पाईया वेमाणिया

(गोयमा) हे गौतम ! (वीरिय, सजोग, सद्व्ययाए जाव आउयं वा
पडुच्च रयणप्पभापुढवि नेरइय पंचिंदियं जाव बंधे) सवीर्यता, सयोगता अने
सद्व्ययताथी यावत् आयुष्कने आश्रित करीने रत्नप्रभा पृथ्वी नैरयिक पंचेन्द्रिय
वैक्रियशरीरप्रयोग बन्ध थाय छे.

(एवं जाव अहे सत्तमाए) ओ७ प्रमाणे नीचे सातमी पृथ्वी पर्यन्तना
विषयमा समज्जु.

(तिरिक्खजोगियपंचिंदिय वेउव्वियसरीरपुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यञ्च-
योनिक पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगबन्ध क्या कर्मना उदयशी थाय छे ? (गोयमा)
हे गौतम ! (वीरिय, सजोग सद्व्ययाए चेव लद्धिं च पडुच्च वाउक्काइयाणं
मणुस्सपंचिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे, एवं चेव, असुरकुमारभवणवासि देव
पंचिंदिय वेउव्विय सरीरप्पओगबंधे जहा रयणप्पभापुढवि नेरइया, एव जाव
थाणियकुमारा, एव वाणमंतरा, एवं जोइसिया, एव सोहम्मकप्पोवगया वेमाणिया,
एवं जाव अच्चुयगेवेज्जकप्पाईया वेमाणिया, एवं चेव, अणुत्तरोववाइयकप्पाईया
वेमाणिया एवं चेव) सवीर्यता, सयोगता अने सद्व्ययता इत्यादि वायुकायि-

પ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દેશવન્ધઃ, સર્વવન્ધઃ ? ગૌતમ ! દેશવન્ધોઽપિ, સર્વવન્ધોઽપિ, વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયઃ એવં ચૈવ, રત્નપ્રભાપૃથિવીપૈરયિકાઃ એવં ચૈવ ।

એવં ચૈવ) સ્વીર્યતા, સયોગતા, ઔર સદ્દ્રવ્ય સે પૂર્વકી તરહ જૈસા વાયુકાયિકોં મેં કહા ગયા હૈં ડસી તરહ સે યહાં પર ખી જાનના ચહિયે । ઇસી તરહ સે સ્વલુપ્ચપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવધ ખી જાનના ચાહિયે । અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવધ ખી રત્નપ્રભાપૃથિવીકે નૈરયિક જીવોંકી તરહસે જાનના ચાહિયે । ઇસી તરહ સે યાવત્ સ્તનિતકુમારોં તક જાનના ચાહિયે । ઇસી તરહસે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, સૌધર્મકલ્પોપપન્નક વૈમાનિક યાવત્ અચ્ચુત તક જાનના ચાહિયે । ઐવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિકોંકો ખી ઇસી તરહસે જાનના ચાહિયે । તથા અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોંકો ખી ઇસી તરહસે જાનના ચાહિયે । (વેઝવ્વિગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મત્તે ! કિં દેસવંધે સવ્વવંધે) હે ભદન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ કયા દેશવંધરૂપ હોતા હૈં યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ ખી હોતા હૈં ઔર સર્વવંધ રૂપ ખી હોતા હૈં । (વાઝકકાહ્ય ઇગિંદિય એવં ચૈવ, રયણપ્પભાપુઢવિનેરહ્યા એવં ચૈવ, એવં

કેના વિષયમાં જેવું કથન આગળ કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન તિર્યં. અયોનિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના વિષયમાં પણ સમજવું. એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ વિષે પણ જાણવું. અસુર-કુમાર-ભવનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધનું કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકેના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધના કથન પ્રમાણે સમજવું એજ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના ભવનપતિ દેવો વિષે સમજવું. એજ પ્રમાણે વાન-વ્યન્તર, જ્યોતિષિક, સૌધર્મકલ્પોપપન્નક વૈમાનિકથી લઈને અચ્ચુત પર્યન્તના કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવો વિષે સમજવું, ઐવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિકોનું કથન પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. તથા અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિકોનું પણ એવું જ કથન સમજવું (વેઝવ્વિગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મત્તે ! કિં દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ ?) હે ભદન્ત ! વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ શુ દેશબંધરૂપ હોય છે, કે સર્વબંધરૂપ હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ) વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ, દેશબંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વબંધરૂપ પણ હોય છે (વાઝકકાહ્ય ઇગિંદિય એવં ચૈવ, રયણપ્પભા પુઢવિ નેરહ્યા એવં ચૈવ,

ચ પ્રતીત્ય યથા વાયુકાપિકાનામ્, મનુષ્યપશ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ એવશ્ચૈવ ।
અસુરકુમારભવનવાસિદેવપશ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો યથા રત્નપ્રભાપૃથિવી-
નૈરયિકાઃ, એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, એવં વાનવ્યન્તરાઃ, એવં ડ્યોતિપિકાઃ,
એવં સૌધર્મકલ્પોપપન્નકા વૈમાનિકાઃ, એવ યાવત્ અચ્યુત-ગ્રૈવેયક-કલ્પાતીતા વૈમા-
નિકાઃ એવં ચૈવ । અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતાઃ વૈમાનિકાઃ, એવં ચૈવ । વૈક્રિયશરીર-

યોગવંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ !
(વીરિયસજોગસહ્વયાએ જાવ આડ્યં વા પહુચ્ચ રયણપ્પભાપુઢવિ નેરહ્ય
પંચિંદિયં જાવ વંધે) સર્વીર્યતા, સયોગતા ઓર સદ્રવ્યતા સે યાવત્
આયુષ્ક કો આશ્રય કરકે રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય શરીરપ્રયોગ
નામકર્મકે ઉદયસે યાવત્ વૈક્રિય શરીરપ્રયોગકા વંધ હોતા હૈ । (એવં જાવ
અહે સત્તમાએ) હસી તરહ સે નીચે સાતવીં પૃથિવીતક જાનના ચાહિયે ।
(તિરિક્કલજોણિય પંચિંદિય વેડવ્વિયસરીરપુચ્છા) હે ભદન્ત ! તિર્યશ્ચ-
યોનિકપંચેન્દ્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગો-
ચમા) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગસહ્વયાએ ચેવ લદ્ધિં ચ પહુચ્ચ જહા
વાડકકાહ્યાણ મણુસ્મપંચિંદિય વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગવંધે એવં ચેવ,
અસુરકુમાર ભવણવાસિદેવપંચિંદિય વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગવંધે, જહા
રયણપ્પભાપુઢવીનેરહ્યા, જાવ થણિયકુમારા એવં ઘાણમંતરા, એવં જોહ્-
સિયા, એવં સોહમ્મકપ્પોવગયા વેમાણિયા, એવં જાવ અચ્ચુય ગેવેજ્જ
કપ્પાઈયા વેમાણિયા, એવં ચેવ, અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાઈયા વેમાણિયા

(ગોચમા) હે ગૌતમ ! (વીરિય, સજોગ, સહ્વયાએ જાવ આડ્યં વા
પહુચ્ચ રયણપ્પભાપુઢવિ નેરહ્ય પંચિંદિય જાવ વંધે) સર્વીર્યતા, સયોગતા અને
સદ્રવ્યતાથી યાવત્ આયુષ્કને આશ્રિત કરીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ બંધ થાય છે.

(એવં જાવ અહે સત્તમાએ) એજ પ્રમાણે નીચે સાતમી પૃથ્વી પર્યન્તના
વિષયમા સમજવું.

(તિરિક્કલજોણિયપંચિંદિય વેડવ્વિયસરીરપુચ્છા) હે ભદન્ત ! તિર્યશ્ચ-
યોનિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (ગોચમા)
હે ગૌતમ ! (વીરિય, સજોગ સહ્વયાએ ચેવ લદ્ધિં ચ પહુચ્ચ વાડકકાહ્યાણ
મણુસ્મપંચિંદિય વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગવંધે, એવં ચેવ, અસુરકુમારભવણવાસિ દેવ
પંચિંદિય વેડવ્વિય સરીરપ્પઓગવંધે જહા રયણપ્પભાપુઢવિ નેરહ્યા, એવ જાવ
થાણયકુમારા, એવં વાણમંતરા, એવં જોહ્સિયા, એવં સોહમ્મકપ્પોવગયા વેમાણિયા,
એવં જાવ અચ્ચુયગેવેજ્જકપ્પાઈયા વેમાણિયા, એવં ચેવ, અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાઈયા
વેમાણિયા એવં ચેવ) સર્વીર્યતા, સયોગતા અને સદ્રવ્યતા ઇત્યાદિ વાયુકાપિ-

પ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દેશવન્ધઃ, સર્વવન્ધઃ ? ગૌતમ ! દેશવન્ધોઽપિ, સર્વવન્ધોઽપિ, વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયઃ એવં ચૈવ, રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાઃ એવં ચૈવ ।

એવં ચૈવ) સર્વોર્થતા, રાયોગતા, ઓર સદ્દ્રવ્ય સે પૂર્વકી તરહ જૈસા વાયુકાયિકોં મેં કહા ગયા હૈ ડસી તરહ સે યહાં પર ખી જાનના ચહિયે ઇસી તરહ સે સ્પૃષ્યપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ ખી જાનના ચહિયે । અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ ખી રત્નપ્રભાપૃથિવીકે નૈરયિક જીવોંકી તરહસે જાનના ચહિયે । ઇસી તરહ સે યાવત્ સ્તનિતકુમારોં તક જાનના ચહિયે । ઇસી તરહસે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, સૌધર્મકલ્પોપપન્નક વૈમાનિક યાવત્ અચ્યુત તક જાનના ચહિયે । ઐવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિકોંકો ખી ઇસી તરહસે જાનના ચહિયે । તથા અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોંકો ખી ઇસી તરહસે જાનના ચહિયે । (વેડવિવ્યસરીરપ્પઓગવન્ધે ણં મતે ! કિં દેસવન્ધે સવ્વવન્ધે) હે ભદન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ કયા દેશવન્ધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવન્ધરૂપ હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવન્ધે વિ સવ્વવન્ધે વિ વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ દેશવન્ધરૂપ ખી હોતા હૈ ઓર સર્વવન્ધ રૂપ ખી હોતા હૈ । (વાલ્કકાહ્ય ઇગિંદિય એવં ચૈવ, રયણપ્પભાપુઢવિનેરહયા એવં ચૈવ, એવં

કેના વિષયમાં જેવું કથન આગળ કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન તિર્થ. યથોક્તિ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગવન્ધના વિષયમાં પણ સમજવું. એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગવન્ધ વિષે પણ જાણવું. અસુરકુમાર-ભવનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધનું કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકેના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગવન્ધના કથન પ્રમાણે સમજવું એજ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારે પર્યન્તના ભવનપતિ દેવો વિષે સમજવું. એજ પ્રમાણે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, સૌધર્મકલ્પોપપન્નક વૈમાનિકથી લઈને અચ્યુત પર્યન્તના કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવો વિષે સમજવું, ઐવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિકોં કથન પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. તથા અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિકોં કથન પણ એવું જ કથન સમજવું. (વેડવિવ્યસરીરપ્પઓગવન્ધે ણં મતે ! કિં દેસવન્ધે વિ સવ્વવન્ધે વિ ?) હે ભદન્ત ! વૈક્રિય શરીર પ્રયોગવન્ધ શુ દેશવન્ધરૂપ હોય છે, કે સર્વવન્ધરૂપ હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દેસવન્ધે વિ, સવ્વવન્ધે વિ) વૈક્રિય શરીર પ્રયોગવન્ધ, દેશવન્ધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વવન્ધરૂપ પણ હોય છે (વાલ્કકાહ્ય ઇગિંદિય એવં ચૈવ, રયણપ્પભા પુઢવિ નેરહયા એવં ચૈવ,

एवं यावत् अनुत्तरौपपातिकाः, वैक्रियशरीरप्रयोगबन्धः खलु भदन्त ! कालतः क्रियच्चिरं भवति ? गौतम ! सर्वबन्धो जघन्येन एकं समयम् , उत्कृष्टेन द्वौ समयौ, देशबन्धो जघन्येन एकं समयम् , उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमानि समयोनानि, वायुकायिकैकेन्द्रिय वैक्रियिक० पृच्छा ? गौतम ! सर्वबन्धः एकं समयं, देशबन्धो जघन्येन एकं समयम् , उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम् । रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपृच्छा ?

જાવ અણુત્તરોપવાહ્યા) હસી તરહ સે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ તથા રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ ખી જાનના ચાહિયે । હસી તરહ કા કથન યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોં તક જાનના ચાહિયે । (વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હાહ) હે ભદન્ત ! વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કાલ કી અપેક્ષા કયતક હોતા હૈ । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં દો સમયા, દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાહં સમયજ્ઞાહં) સર્વબંધ-વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વબંધ જઘન્ય સે એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દો સમયતક હોતા હૈ । દેશ-બંધ જઘન્ય સે એક સમયતક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે તેત્તીસસાગર તક હોતા હૈ । (વાઝકાહ્ય ઇગિંદિયવેડવ્વિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કાલ કી અપેક્ષા કયતક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધે એકકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં ઉક્કો-

एवं जाव अणुत्तरोववाह्या) એજ પ્રમાણે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગ બંધ તથા રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ દેશબંધ રૂપ પણ હોય છે અને સર્વબંધ રૂપ પણ હોય છે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોં પર્યન્તના સમસ્ત જીવોના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ વિષે પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. (વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ) હે ભદન્ત ! વૈક્રિય શરીર પ્રયોગબંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધે જહણ્ણે ણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં દોસમયા, દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાહં સમયજ્ઞાહં) વૈક્રિય શરીર પ્રયોગને સર્વબંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે એ સમય સુધીનો હોય છે. દેશબંધ ઓછામાં ઓછો એક સમય સુધીનો અને વધારેમાં વધારે ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ કરતાં એક ન્યૂન સમય સુધીનો હોય છે (વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેડવ્વિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય-વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ બંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધે એકકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં

ગૌતમ ! સર્વવન્ધઃ એકં સમયમ્, દેશવન્ધો જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ ત્રિસમયો-
નાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમં સમયોનમ્, એવં યાવત્ અધઃસપ્તમી, નવરં દેશવન્ધો યા
યસ્ય જઘન્યિકા સ્થિતિઃ સા ત્રિસમયોના કર્તવ્યા, યસ્ય યા ઉત્કર્ષા સા સમયોના,
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાં ચ, યથા વાયુકાયિકાનામ્ । અસુરકુમાર-
નાગકુમાર યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિકાનાં યથા નૈરયિકાણામ્, નવરં યસ્ય યા સ્થિતિઃ
સા મણિતવ્યા, યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિકાનાં સર્વવન્ધઃ એકં સમયમ્, દેશવન્ધો

સેણં અંતોમુદ્ધુત્તં) વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વવન્ધ
એક સમયતક ઓર દેશવન્ધ જઘન્ય સે એક સમયતક તથા ઉત્કૃષ્ટ સે
અન્તર્મુદ્ધૂર્ત તક હોતા હૈ । (રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્ય પુચ્છા) હૈ મદન્ત !
રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ કાલ કી અપેક્ષા
કયતક હોતા હૈ ? (ગોયમા-સવ્વવન્ધે એકં સમયં, દેસવન્ધે જહણ્ણેણં
દસવાસસહસ્સાઈં તિસમયઝ્ઞાઈં) હૈ ગૌતમ ! હનકે શરીરપ્રયોગ કા
સર્વવન્ધ એક સમયતક હોતા હૈ । દેશવન્ધ જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ
દશહજાર વર્ષતક હોતા હૈ । ઓર (ઝકોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ સે (સાગરોવમં
સમયઝ્ઞાણં-એવં જાવ અહેસત્તમા નવર દેસવન્ધે જસ્સ જા જહણ્ણિયા
ઠિઈ, સા તિસમયઝ્ઞાણા કાયવ્વા, જસ્સ સા ઝકોસા સા સમયઝ્ઞાણા
પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણ મણુસ્સાણ ય જહા વાઝ્ઞાહયાણં અસુરકુ-
માર નાગકુમાર જાવ અણુત્તરોવવાહયાણં જહા નેરહયાણં, નવરં જા

એકં સમયં ઝકોસેણં અંતોમુદ્ધુત્તં) વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર પ્રયોગને
સર્વવન્ધ એક સમય સુધીનો અને દેશવન્ધ એછામાં એછો એક સમય
સુધીનો અને વધારેમાં વધારે અન્તર્મુદ્ધૂર્ત સુધીનો હોય છે.

(રચણપ્પમા પુઢવિ નેરહ્ય પુચ્છા) હૈ ભદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નાર-
કોનો વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? (ગોયમા !
સવ્વવન્ધે એકં સમયં, દેસવન્ધે જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં તિસમયઝ્ઞાણાઈં) હૈ
ગૌતમ ! તેમના વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ સર્વવન્ધ એક સમય સુધીનો હોય છે.
દેશવન્ધનો જઘન્ય કાળ દસ હજાર વર્ષ પ્રમાણુ કાળ કરતાં ત્રણુ ન્યૂન સમય
પર્યન્તનો હોય છે, અને (ઝકોસેણં) દેશવન્ધનો વધારેમાં વધારે કાળ
(સાગરોવમં સમયઝ્ઞાણં) સાગરોપમ પ્રમાણુ કાળ કરતાં એક ન્યૂન સમય
સુધીનો હોય છે. (એવં જાવ અહે સત્તમા-નવરં દેસવન્ધે જસ્સ જા જહણ્ણિયા
ઠિઈ, સા તિસમયઝ્ઞાણા કાયવ્વા-જસ્સ સા ઝકોસા સા સમયઝ્ઞાણા, પંચિદિયતિરિ-
ક્ખજોણિયાણ મણુસ્સાણ ય જહા વાઝ્ઞાહયાણં, અસુરકુમાર નાગકુમાર જાવ

જઘન્યેન એકત્રિંશત્ સાગરોપમાનિ ત્રિસમયોનાનિ, ઉત્કર્ષેણ ત્રયત્રિંશત્ સાગરોપમાનિ સમયોનાનિ, વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તરં સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ કિયચિરં ભવતિ ?

જસ્મ ઠિઈ સા ભાણિયવ્વા-જાવ અણુત્તરોવવાહયાણં-સવ્વવંધે એકકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકત્તીસં સાગરોવમાઈં તીસમયઝ્ઞાણાં ઉક્કો-સેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયઝ્ઞાણાં) એક સમય કમ એક સાગરો-પમ તક હોતા હૈ । હસી તરહ સે યાવત્ સાતવીં પૃથિવીતક જાનના ચાહિયે । પરન્તુ દેશવંધમેં જિસકી જિતની જઘન્ય સ્થિતિ હોતી હૈ ઉસમેંસે તીન સમય કમ કરના ચાહિયે । ઓર યાવત્ જિસકી જિતની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ હો-ઉસમેં સે ખી એક ૨ સમય કમ કરના ચાહિયે । પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ઓર મનુષ્ય इनको वायुकायिककी तरह जानना चाहिये । असुरकुमार नागकुमार यावत् अनुत्तरौपपातिक इनको नारक की तरह जानना चाहिये । परंतु जिनकी जो स्थिति है वह कहनी चाहिये । यावत् अनु-त्तरौपपातिक देवों का सर्वबंध एक समय का और देशबंध जघन्य से तीन समय कम ३१ सागरोपम तक का होता है तथा उत्कृष्ट से वह एक समय न्यून ३३ सागरोपम का होता है । (वेदविव्यशरीरपप्रयोग-बंधंतरं णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ) हे भदन्त ! वैक्रियशरीर के

અણુત્તરોવવાહયાણં જહા નેરહયાણં, નર જા જસ્મ ઠિઈ સા ભાણિયવ્વા જાવ અણુત્તરોવવાહયાણં-સવ્વવંધે એકકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં એકકત્તીસં સાગ-રોવમાઈં તિલ્લમયઝ્ઞાણાં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયઝ્ઞાણાં) એજ પ્રમાણે સાતમી નરક સુધીના નારકો વિષે પણ સમજવું પરન્તુ દેશબંધનો કાળ કહેતી વખતે જેની જેટલી જઘન્ય સ્થિતિ હોય છે તેમાંથી ત્રણ સમય ઓછાં કરવા જોઈએ અને જેની જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય તેમાંથી પણ એક, એક સમય ઓછો કરવો જોઈએ. પંચેન્દ્રિય તિર્યંગ્યોનિક અને મનુષ્યોના વૈક્રિય શરીરપ્રયોગનો કાળ વાયુકાયિકોના તે કાળ પ્રમાણે સમજવો. અસુરકુમાર, નાગકુમાર અને અનુત્તરૌપપાતિક પર્યન્તના વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ બંધનો કાળ નારકોના તે કાળના પ્રમાણે જ સમજવો. પણ વિશેષતા એટલી જ છે કે જેમની જેટલી સ્થિતિ હોય તે કહેવી જોઈએ. યાવત્ અનુત્તરૌપપાતીક દેવોના વૈક્રિય શરીરપ્રયોગનો સર્વબંધ એક સમયનો અને દેશબંધ જઘન્યકાળની અપેક્ષાએ ૩૧ સાગરોપમ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમયનો હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળની અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમયના હોય છે. (વેદ-વિવ્યશરીરપ્રયોગબંધંતરં ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત !

गौतम ! सर्वबन्धान्तरं जघन्येन एकं समयम् , उत्कर्षेण अनन्तं कालम् अनन्ता यावत् आवलिकाया असंख्येयभागः, एवं देशबन्धान्तरमपि । वायुकायिकवैक्रियः शरीरपृच्छा, गौतम ! सर्वबन्धान्तरं जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् , उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्येयभागम् , एवं देशबन्धान्तरमपि, तिर्यग्योनिरूपश्चन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोग-

प्रयोगवध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वबन्धन्तरं जहण्णेणं एककं समयं उक्कोसेणं अणन्तं कालं अणन्ताओ जाव आवलियाए असंखेज्झइ भागो-एवं देसवन्धन्तरेवि) वैक्रियशरीर के प्रयोग का सर्वबन्धान्तर जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से अनन्तकाल-अनन्त उत्सर्पिणी अवसर्पिणी यावत् आवलिका के असंख्यातवै भागके समयतुल्य-असंख्यपुद्गलपरावर्तनका होता है । इसी तरहसे देशबन्धान्तर भी जानना चाहिये । (वाउक्कायवेउव्वियसरीरपुच्छा) हे भदन्त ! वायुकायिकवैक्रिय शरीरके प्रयोगवधका अन्तर-कालकी अपेक्षा कितना है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वबन्धन्तरं जहण्णेण अन्तोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्झइ भागं, एवं देसवन्धन्तरे वि) वायुकायिक वैक्रिय शरीर प्रयोग के सर्वबन्ध का अन्तर जघन्य से अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से पल्योपम का असंख्यातवां भाग प्रमाण है । इसी तरह से देशवन्ध का अन्तर भी जानना चाहिये । (तिरिक्खजोणिय पंचिंदियवेउव्वियसरीरप्पओगवन्धन्तरं पुच्छा) हे भदन्त !

वैक्रियशरीरना प्रयोग वन्धनुं अन्तरकाणनी अपेक्षाओ केट्ठुं डोय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वबन्धन्तरं जहण्णेणं एककं समयं, उक्कोसेणं अणन्तं कालं, अणन्ताओ जाव आवलियाए असंखेज्झइ भागो-एवं देसवन्धन्तरे वि) वैक्रियशरीरना प्रयोगनुं सर्ववन्धान्तर ओछाभां ओछुं ओक समयनुं अने वधारेभां वधारे अन्तकाण-अन्त उत्सर्पिणी अवसर्पिणी यावत् आवलिकाना असंख्यातमां लागना समय परापर-असंख्य पुद्गल परावर्तननुं डोय छे. ओज प्रमाणे देश वन्धान्तर पणुं समज्जुं. (वाउक्काय वेउव्विय सरीरपुच्छा) हे भदन्त ! वायुकायिकना वैक्रियशरीरना प्रयोगवन्धनुं अन्तर काणनी अपेक्षाओ केट्ठुं छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वबन्धन्तरं जहण्णेणं अन्तोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्झइ भागं, एवं देसवन्धन्तरे वि) वायुकायिक वैक्रियशरीरप्रयोगवन्धना सर्ववन्धनुं जघन्य अन्तर ओक अन्तरमुहूर्तनुं अने उत्कृष्ट अन्तर पल्योपमना असंख्यातमां लाग प्रमाण छे. ओज प्रमाणे देश-वन्धनुं अन्तर पणुं समज्जुं (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओ-

વન્ધાન્તરં પૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્વવન્ધાન્તરં જયન્થેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ પૂર્વ-
કોટીપૃથક્ત્વમ્, એવં દેશવન્ધાન્તરમપિ, મનુષ્યસ્યાપિ ।

ટીકા—‘ વેડવિયસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહિવિહે પણ્ણત્તે ? ’ ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ
‘ ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે ’ હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ

તિર્યંચ યોનિક પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કા પ્રયોગવન્ધાન્તર કાલ કી
અપેક્ષા સે કિતના હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોહિપુહુત્તં એવં દેસવંધંતરં પિ) તિર્યંચ યોનિક
પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિય શરીર કા સર્વવંધાન્તર જયન્થ સે અન્તર્મુહૂર્ત કા
ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે એકકોટિપૂર્વપૃથક્ત્વ કા હૈ । હસી તરહ સે દેશવન્ધાતર
મી જાનના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—ઔદારિક શરીર પ્રયોગ કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર
વૈક્રિય શરીરપ્રયોગવધ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુ સે
એસા પૂછા હૈ કિ—(વેડવિયસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહિવિહે
પણ્ણત્તે) હે ભદ્રન્ત ! વૈક્રિય શરીરપ્રયોગવધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા
હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! વૈક્રિય શરી-
રપ્રયોગવંધ (દુવિહે પણ્ણત્તે) દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા)

ગવંધંતરં પુચ્છા) હે ભદ્રન્ત ! તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરના
અન્ધાન્તર કાળ કેટલો કહ્યો છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં
જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોહિપુહુત્તં એવં દેસવંધંતરં વિ) તિર્યંચ
યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પ્રયોગનું સર્વઅન્ધાન્તર ઓછામાં ઓછું
અન્તર્મુહૂર્તનું અને વધારેમાં વધારે એક કોટિપૂર્વપૃથક્ત્વનું છે. એજ પ્રમાણે
દેશઅન્ધાન્તર પણ સમજવું. (એવં મણ્ણસે વિ) એજ પ્રમાણે મનુષ્યના વૈક્રિ-
યશરીરના અન્ધાન્તર કાળ વિષે પણ સમજવું.

ટીકાર્થ—ઔદારિક શરીરપ્રયોગ અંધની પ્રરૂપણા કરીને હવે સૂત્રકાર
વૈક્રિયશરીર પ્રયોગઅંધની પ્રરૂપણા નીચે પ્રમાણે કરે છે આ વિષયને અનુલ-
ક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (વેડવિયસરીર-
પ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહિવિહે પણ્ણત્તે ?) હે ભદ્રન્ત ! વૈક્રિયશરીર પ્રયોગઅંધ
ના કેટલા પ્રકારો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(દુવિહે પણ્ણત્તે—તંજહા) હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર
પ્રયોગઅંધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકારો કહ્યા છે.—(ઇન્દ્રિય વેડવિય સરીર-

‘તં જહા-एगिंदियवेउव्वियसरीरप्पओगबंधे य, पंचिंदियवेउव्वियसरीरप्पओगबंधे य’ तद्यथा-एकेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धश्च, पञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगबन्धश्च, तत्र वायुकायिकापेक्षया ‘एकेन्द्रिवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धः’ इत्युक्तम्, वायुभिन्नै केन्द्रियाणां वैक्रियशरीराभावात्, अथ च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्यदेवनैरयिकापेक्षया च पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धः’ इत्युक्तम्, तद्भिन्नानां पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीर-प्रयोगबन्धाभावात्। गौतमः पृच्छति-‘जइ एगिंदियवेउव्वियसरीरप्पओगबंधे किं वाउक्काइयएगिंदियसरीरप्पओगबंधे य ? अवाउक्काइयएगिंदियवेउव्वियसरीर-प्पओगबंधे य ?’ हे भदन्त ! यः खलु एकेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धः उक्तः

જો હસ પ્રકાર સે હૈ-(एगिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगब धे य, पंचिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे य) एकेन्द्रिय वैक्रिय शरीरप्रयोगबंध और पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगब ध यहां जो “ एकेन्द्रिय वैक्रिय शरीरप्र-योगबंध ” ऐसा कहा गया है-सो वह वायुकायिक जीवों की अपेक्षा लेकर कहा गया है। क्यों कि इन जीवों के वैक्रिय शरीरप्रयोगब ध होता है। इनके सिवाय अन्य एकेन्द्रिय जीवों में यह नहीं होता है। तथा दूसरा जो भेद कहा गया है वह पंचेन्द्रिय जीवों की अपेक्षा लेकर कहा गया है। क्यों कि यह उन जीवों में होता है। अर्थात् यह वैक्रिय शरीरप्रयोगबंध पंचेन्द्रियों में पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों के, मनुष्यों के, देवों के और नारक जीवों के होता है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(जइ एगिंदिय वेउव्विय-सरीरप्पओगब धे किं वाउक्काइयएगिंदिय सरीरप्पओगबंधे य, अवा-उक्काइयएगिंदियवेउव्वियसरीरप्पओगबंधे य) हे भदन्त ! यहाँ जो

પ્રયોગબંધે ય, પંચિંદિય વેઊવ્વિયસરીરપ્પઓગબંધે ય) (૧) એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ અને (૨) પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ અહીં જે “ એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ ” નામનો પહેલો પ્રકાર કહ્યો છે તે વાયુકાયિક જીવોની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યો છે, કારણ કે વાયુકાયિક જીવો જ વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કરે છે. વાયુકાયિક સિવાયના અન્ય એકેન્દ્રિય જીવો તે વક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કરતા નથી. બીજો જે ભેદ કહ્યો છે તે પંચેન્દ્રિય જીવોની અપેક્ષાએ કહ્યો છે, કારણ કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, દેવો અને નારકો વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કરતા હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(જइ एगिं-दियवेउव्वियसरीरप्पओगबंधे, किं वाउक्काइयएगिंदियसरीरप्पओगबंधे य आउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगबंधे य) हे भदन्त ! અહીં જે એકેન્દ્રિય વૈક્રિય

સ કિં વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધઃ ? કિં ચા અવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય-
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગા-
હણસંઠાણે વેડવિવચસરીરભેદો તહા માણિયવ્વો ’ હે ગૌતમ ! એવરીત્યા એતેન
પૂર્વપક્ષોક્તેન અભિલાપક્રમેણ યથા પ્રજ્ઞાપનાયામ્ અવગાહનાસંસ્થાને એકવિંશતિતમે
પદે વૈક્રિયશરીરસ્ય ભેદો નિરૂપિતસ્તથા અત્રાપિ મણિતવ્યઃ તથા ચ એકેન્દ્રિય
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધો વાયુકાયિકસ્યૈવ એકેન્દ્રિયસ્ય ભવતિ, નો અવાયુકાયિકસ્ય
પૃથિવીકાયિકાદેરેકેન્દ્રિયસ્યેત્યર્થઃ, ‘ જાવ પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય-
કપ્પાર્હ્યવેમાણિયદેવપંચિંદિયવેડવિવચસરીરપ્પઓગવંધે ય, અપ્પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ-
અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ પઓગવંધે ય ’ યાવત્—પર્યાપ્તકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુપ્પ-

એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કહા ગયા હૈ વહ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય
જીવકા વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ કહા ગયા હૈ યા અન્ય એકેન્દ્રિય જીવોંકા
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
(એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણાસંઠાણે વેડવિવચસરીરભેદો
તહા માણિયવ્વો) હે ગૌતમ ! હસ પૂર્વપક્ષોક્ત અભિલાપક્રમ સે જૈસા
પ્રજ્ઞાપના મેં અવગાહનાસંસ્થાન મેં ૨૧ વેં પદ મેં વૈક્રિય શરીર કા ભેદ
કહા ગયા હૈ ડસી તરહ સે યહાં પર બી વહ કહ લેના ચાહિયે । તથા
ચ—એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ કે હી
હોતા હૈ અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાયિક આદિ જીવોં કે નહીં
હોતા હૈ । (જાવ પજ્જત્ત સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હ્ય વેમાણિય
દેવપંચિંદિય વેડવિવચસરીરપ્પઓગવંધે ય, અપ્પજ્જત્ત સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુ

શરીર પ્રયોગબંધ કહો છે તે શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય હોવોનો વૈક્રિયશરીર
પ્રયોગબંધ કહો છે, કે અન્ય એકેન્દ્રિય હોવોનો વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કહો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—એવં એણ અભિલાવેણ જહા ઓગાહણા સંઠાણે
વેડવિવચસરીરભેદો તહા માણિયવ્વો) હે ગૌતમ ! આ પૂર્વોક્ત અભિલાપથી
શરૂ કરીને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન રૂપ ૨૧ એકવીસમા પદમાં
વૈક્રિયશરીરના ભેદોનું જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ
તેનું કથન કરવું જોઈએ. જેમ કે—એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ વાયુકા-
યિક એકેન્દ્રિય હોવા જ કરે છે, પૃથ્વીકાયિક આદિ અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય
હોવા કરતા નથી. (જાવ પજ્જત્ત સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હ્ય વેમાણિય
દેવપંચિંદિયવેડવિવચસરીરપ્પઓગવંધે ય, અપ્પજ્જત્ત સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય
જાવ પઓગવંધે ય) આ સૂત્રપાઠ સુધી ત્યાં તે કથન કરવામાં આવ્યું છે.

નૈરયિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતિ, एवं पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपयातिक-
कल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक્રियशरीरप्रयोगवन्धश्च भवति, अपर्याप्तक-
सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपयातिक-यावत्-कल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीर-
प्रयोगवन्धश्च । गौतमः पृच्छति-‘वेउव्वियसरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स
उदएणं ? ’ हे भदन्त ! वैक्रियशरीरप्रयोगवन्धः खलु कस्य कर्मणः उदयेन भवति ?
भगवानाह-‘गोयमा ! वीरियसजोगसहव्वयाए जाव आउयं वा लद्धिं वा पडुच्च
वेउव्वियसरीरप्पयोगनामाए कम्मस्स उदएणं वेउव्वियसरीरप्पओगवंधे ’ हे
गौतम ! वीर्यसयोगसद्द्रव्यतया, सवीर्यतया, सयोगतया, सद्द्रव्यतया चेत्यर्थः
यावत् प्रमादप्रत्ययात् कर्म च, योगं च, भवं च, आयुष्यं वा, लब्धिं वा वैक्रिय-
करणलब्धिमित्यर्थः प्रतीत्य आश्रित्य एतेषामपेक्षया वैक्रियशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मणः

તત્રોચવાહ્ય જાવ પઓગવંધે ચ) यह कथन यहां इस सूत्रपाठ तक है
सो यहां पर भी वह कथन इस सूत्र पाठ तक ग्रहण करना चाहिये ।
तात्पर्य इस कथन का ऐसा है-कि वैक्रिय शरीरप्रयोगवंध पर्याप्तक
पंचेन्द्रिय तिर्यचों के, मनुष्यों के पर्याप्तक अपर्याप्तक नैरयिकों के, देवों
के यावत् पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धों के, अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध देवों के होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं-(वेउव्वियसरीरप्पओ-
गवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं) हे भदन्त ! वैक्रिय शरीरप्रयो-
गवंध किस कर्म के उदय से होता है ? उत्तर में प्रश्नु कहते हैं-(गोयमा)
हे गौतम ! (वीरिय सजोग सहव्वयाए जाव आउयं वा लद्धिं वा पडुच्च
वेउव्वियसरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं वेउव्वियसरीरप्पओगवंधे)
सवीर्यता, सयोगता, सद्रव्यता, से तथा यावत् आयु एवं लब्धि के

તો અહીં પછી આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું કથન થઈ શકે તેવું જોઈએ. આ કથનનું
તાત્પર્ય એવું છે કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુ-
ષ્યો, પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક નારકો, દેવો અને પર્યાપ્તક સર્વોર્થ સિદ્ધ દેવો તથા
અપર્યાપ્તક સર્વોર્થ સિદ્ધ દેવો પર્યન્તના પંચેન્દ્રિય જીવો કરે છે

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(વેઉવ્વિય-
સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદદણં ?) હે ભદન્ત ! કયા કર્મના
ઉદયથી વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-(ગોયમા!) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગસહવ્વ-
યાએ જાવ આહય વા લલ્હિં વા, પહુચ્ચ વેઉવ્વિયસરીરપ્પઓગનામાએ કમ્મસ્સ
ઉદદણં વેઉવ્વિયસરીરપ્પઓગવંધે) સવીર્યતા, સયોગતા અને સદ્રવ્યતાથી, તથા
પ્રમાદને કારણે, કર્મ, યોગ, ભવ, આયુ અને લલ્હિને આધારે તથા વૈક્રિય.

ઉદયેન વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધો ભવતીતિ ભાવઃ, એતચ્ચ વાયુકાયિકપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યાનપેક્ષ્યોક્તમ્, તેન વાયુકાયિકાદિપુ વૈક્રિયશરીરબંધસ્ય કાર-
ણતયા લબ્ધિ વક્ષ્યતિ, નૈરયિકદેવેષુ તુ લબ્ધિ વિહાયૈવ વીર્યસયોગસદ્વ્યતાદીનેવ
વૈક્રિયશરીરબંધસ્ય કારણતયા વક્ષ્યતીતિ બોધ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વાઙ્કા-
ઇયર્ણિદિયવેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધેપુચ્છા ?’ હે મદન્ત ! વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય-
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધપૃચ્છા, તથા ચ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધઃ
કસ્ય કર્મણઃ ઉદયેન ભવતિ ? इति प्रश्नः, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! વીરિયસજોગ-
સદ્વ્યતા એવે જાવ લલ્લિં ચ પહુચ્ચ વાઙ્કાઇયર્ણિદિયવેઽવિવ્યજાવબંધે’

આશ્રય છે અને વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ નામકર્મ કે ઉદય છે વૈક્રિયશરીર-
પ્રયોગબંધ હોતા છે । યહાં યાવત્ શબ્દ છે (પ્રમાદપ્રત્યયાત્, કર્મ ચ, યોગં
ચ, ભવં ચ) હિસ પૂર્વોક્ત પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ છે । યહાં પર હતની વિશે-
ષતા જાનની ચાહિયે—વાયુકાયિક પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક અને મનુષ્ય
હનમે વૈક્રિય શરીર બંધ કી કારણ ભૂત સર્વીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા
આદિ લબ્ધિ પર્યન્ત સબ વાતે છે । તથા નૈરયિકોં એવં દેવોં મેં વૈક્રિય
શરીરબંધ કી કારણભૂત લબ્ધિ કો છોડકર સર્વીર્યતા, સયોગતા, આદિ
સબ વાતે છે । હિસ વિષય કો સૂત્રકાર આગે કહેમે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે છે—(વાઙ્કાઇયર્ણિદિયવે-
ઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે પુચ્છા) હે મદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય
વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ કિસ કર્મ કે ઉદય છે હોતા છે ? હિસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે છે—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગસદ્વ્યતા એવં એવ

શરીરપ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ થાય છે. “ જાવ
(યાવત્) ” પદથી જે સૂત્રપાઠને શ્રદ્ધા કરવામાં આવ્યો છે તેનો અહીં
ઉદ્દેશ કરીને અર્થ કરવામાં આવે છે) અહીં એટલી જ વિશેષતા સમજ-
વાની છે કે વાયુકાયિક, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક મનુષ્યોમાં વૈક્રિયશરીરબંધના
કારણ રૂપ સર્વીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા આદિ લબ્ધિ પર્યન્તનું બધું છે
તથા નારકો અને દેવોમાં વૈક્રિયશરીરબંધના કારણ રૂપ લબ્ધિ સિવાયનું—
સર્વીર્યતા, સયોગતા આદિ બધું હોય છે આ વિષયનું કથન સૂત્રકાર આગળ કરશે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(વાઙ્કાઇયર્ણિદિયવેઽવિવ્યસરીરપ્પઓગબંધે પુચ્છા)
હે મદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કયા કર્મના
ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ (વીરિયસજોગસદ્વ્ય-
તા એવં એવે જાવ લલ્લિં પહુચ્ચવાઙ્કાઇયર્ણિદિય વેઽવિવ્ય જાવ વધે) સર્વી-

હે ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા ચૈવ યાવત્ પ્રમાદ પ્રત્યયાત્, કર્મ ચ, યોગં ચ, ભવં ચ, આયુષ્યં ચ લલ્બિં ચ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિય-યાવત્-શરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણઃ ઉદયેન વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ-વન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘રયણપ્પમાપુઢવિનેરહ્ય પંચિંદિય વેઽવ્વિય સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ?’ હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવી-નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલ્લુ કસ્ય કર્મણઃ ઉદયેન ભવતિ ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! વીરિયસજોગસદ્દવ્વયાણ જાવ આઝયં વા પહુચ્ચ રયણ-પ્પમાપુઢવિ-જાવ-વધે, એવં જાવ અહેમત્તમા ’ હે ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા યાવત્ પ્રમાદપ્રત્યયાત્ કર્મ ચ યોગં ચ ભવં ચ આયુષ્યં વા પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય રત્નપ્રમા

જાવ લલ્લિ પહુચ્ચ વાઝકાયણિંદિય વેઽવ્વિય જાવ વંધે) સર્વીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા, इनसे तथा यावत्-प्रमाद प्रत्यय से, कर्म, योग, भव, आयुष्य और लब्धि इनकी अपेक्षा से और वायुकायिक एकेन्द्रिय वैक्रिय शरीरप्रयोग नामकर्म के उदय से वायुकायिक एकेन्द्रिय वैक्रिय शरीरप्रयोगबंध होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं (रयणप्पमापुढविनेरह्य-पंचिंदिय वेऽव्वियसरीरप्पओगवंधे णं मंते ! कस्स कम्मस्स उदणं) हे भदन्त ! रत्नप्रमापृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीरप्रयोगबंध किस कर्म के उदय से होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (वीरियसजोगसद्वव्याए जाव आउयं च रयणप्पमापुढवी जाववंधे-एवं जाव अहे सत्तमा) सर्वीर्यता, सयोगता, सद्रव्यता से यावत्-प्रमाद प्रत्यय से, कर्म, योग, भव एवं आयुष्य की अपेक्षा से

र्यता, सयोगता અને સદ્રવ્યતાથી તથા પ્રમાદ પ્રત્યયથી, કર્મ, યોગ, ભવ, આયુષ્ય અને લલ્બિની અપેક્ષાએ અને વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ થાય છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(રયણપ્પમા પુઢવિનેરહ્ય પંચિંદિય વેઽવ્વિયસરી-રપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસ્સકમ્મસ્સ ઉદણં ?) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગસદ્દવ્વયાણ જાવ આઝયં ચ પહુચ્ચ રયણપ્પમા પુઢવી જાવ વંધે-એવં જાવ અહે સત્તમા) સર્વીર્યતા, સયોગતા અને સદ્રવ્યતાથી, પ્રમાદ પ્રત્યયથી (પ્રમાદને કારણે), કર્મ, યોગ, ભવ અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ તથા રત્નપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક

પૃથિવી-યાવત્-નૈરયિકપઞ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણઃ ઉદયેન રત્ન-
પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપઞ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ । एवं यावत्
शर्कराप्रभा-वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभा - धूमप्रभाः- तमःप्रभा - तमस्तमःप्रभाऽद्यः-
संसृत्सीपर्यन्तपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगनाम्नः કર્મણઃ ઉદયેન
શર્કરાપ્રમાદિપૃથિવીનૈરયિકપઞ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતીતિ તાત્પર્યમ્ ।
गौतमः पृच्छति-‘ तिरिक्खजोणियपंचिंदियवेउव्वियसरीरपुच्छा ’ हे भदन्त ।
तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरपृच्छा, तथा च तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-
शरीरप्रयोगवन्धः कस्य कर्मणः उदयेन भवति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘ गोयमा !
वीरिय सजोगसद्वव्याए जहा वाउक्काइयाणं ’ हे गौतम ! वीर्य सयोग सद्व्यव्यतया

તથા રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકોં પઞ્ચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયોગ નામકર્મ
કે ઉદય સે રત્નપ્રમાપૃથિવીગત નૈરયિક પઞ્ચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરપ્રયો-
ગવંધ હોના હૈ । इसी तरह से-शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा,
धूमप्रभा, तमस्तमः प्रभा इन पृथिवियों संवधी नैरयिक पञ्चेन्द्रियवैक्रि-
यशरीरप्रयोगनामकर्म के उदय से शर्कराप्रभा आदि पृथिवीगत नैरयिक
पञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगवंध होता है ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈન-(તિરિક્ખજોણિય પંચિંદિય
વેઉવ્વિયસરીરપુછા) હે ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક પઞ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર-
પ્રયોગવંધ કિસકર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (वीरियसयोगसद्वव्याए जहा वाउक्काइया-
णं) जिस प्रकार सवीर्यता, सयोगता, सद्व्यव्यता, प्रमादप्रत्ययता, कर्म,

પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી રત્નપ્રભાગત નૈરયિક પંચે-
ન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ થાય છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા,
પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમસ્તમઃ પ્રભા, વગેરે પૃથ્વી સંબંધી નારક પંચેન્દ્રિય
વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીગત નૈરયિક
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ પણ થાય છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(તિરિક્ખજોણિયપંચિંદિયવેઉવ્વિયસરીરપુછા)
હે ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ કયા કર્મના ઉદ-
યથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વીરિયસયોગસદ્વવ્ય-
યાએ જહા વાઉક્કાઈયાણ) જે પ્રકારે સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા, પ્રમાદપ્ર-
ત્યયતા, કર્મ, યોગ, ભવ આયુષ્ય અને લજ્ઞિધની અપેક્ષાએ અને તે પ્રકારના

પ્રમાદપ્રત્યયાત્ કર્મ ચ, યોગં ચ, ભવં ચ, આયુષ્યં ચ લઙ્ઘિ ચ પ્રતીત્ય તથાવિધ-
પ્રયોગનામકર્મોદયેન યથા વાયુકાયિકાનાં વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધઃ ઉક્તસ્તથૈવ
વીર્યાદિલઙ્ઘ્યન્તાપેક્ષયા તિર્યગ્યોનિકપઞ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણઃ
ઉદયેન તિર્યગ્યોનિકપઞ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધો ભવતીતિ ભાવઃ, 'મણુસ-
પંચિંદિયવેડવિચ્છંદ્ય૦ એવં ચેવ' મનુષ્યપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધોઽપિ એવં
ચૈવ-પૂર્વોક્તવાયુકાયિકરીત્યૈવ વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા પ્રમાદપ્રત્યયાત્ કર્મ ચ, યોગં
ચ, ભવં ચ, આયુષ્યં ચ, લઙ્ઘિ ચ પ્રતીત્ય મનુષ્યપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામ્નઃ
કર્મણઃ ઉદયેન ભવતીતિ ભાવઃ, 'અસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચિંદિયવેડવિચ્છંદ્ય-
સરીરપ્પઓગવંધે જહા રચણપ્પમાપુઢવિનેરહયા' અસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિય-
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધો યથા રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગ-
વંધઃ વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા પ્રમાદપ્રત્યયાત્ કર્મ ચ, યોગં ચ, ભવં ચ,

યોગ, ભવ, આયુષ્ય એવં લઙ્ઘિ હન સ્વ કી અપેક્ષા સે તથા તથાવિધ-
નામકર્મ કે ઉદય સે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ
કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકારસે હનહીં સવ પૂર્વોક્ત વાતોંસે તથા તિર્યગ્યોનિક
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામકર્મકે ઉદય સે તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય
વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ હોતા હૈ-એસા જાનના ચાહિયે । (મણુસપંચિંદિય
વેડવિચ્છંદ્ય૦ એવં ચેવ) હસી તરહ સે અર્થાત્ વાયુકાયિકરીતિ કે અનુ-
સાર હી મનુષ્યપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ ભી સવીર્યતા, સયોગ-
તા, સદ્દ્રવ્યતા આદિ પૂર્વોક્ત કારણોં સે, તથા મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય
શરીરપ્રયોગ નામકર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ । (અસુરકુમાર ભવનવાસિ-
દેવપંચિંદિયવેડવિચ્છંદ્યસરીરપ્પઓગવંધે જહા રચણપ્પમાપુઢવિનેરહયા)
અસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધરત્નપ્રભા પૃ-

નામ કર્મના ઉદયથી વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય શરીરપ્રયોગવંધ થાય છે, એજ
પ્રકારે એજ પૂર્વોક્ત સવીર્યતા આદિની અપેક્ષાએ તથા તિર્યગ્યોનિક પંચે
ન્દ્રિય વૈક્રિયપ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર
પ્રયોગવંધ થાય છે એમ સમજવું. (મણુસ પંચિંદિય વેડવિચ્છંદ્ય૦ એવં ચેવ)
એજ પ્રમાણે-વાયુકાયિકો પ્રમાણે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ
પણ સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા, આદિ પૂર્વોક્ત કારણોથી તથા મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે (અસુરકુમારભ-
વનવાસિ દેવપંચિંદિય વેડવિચ્છંદ્યસરીરપ્પઓગવંધે જહા રચણપ્પમાપુઢવી નેરહયા)
અસુરકુમાર ભવનવાસિ દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ રત્નપ્રભા પૃથ્વી

આયુષ્યં ચ પ્રતીત્ય તથાવિધવૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણ ઉદયેન પ્રતિપાદિત-
સ્તથાવ પ્રતિપત્તવ્યઃ વિજ્ઞેય इत्यर्थः, ' एव जाव थणियकुमारा, एवं वाणमंतरा,
एव जोइसिया ' एवं यावत् सुवर्णकुमार-नागकुमार-विद्युत्कुमाराग्निकुमारોदधि-
कुमार-पवनकुमार-द्वीपकुमार-दिक्कुमार-स्तनितकुमारभवनपतिपञ्चेन्द्रियदेववૈક્રિ-
યશરીરપ્રયોગબંધઃ एवं વાનવ્યન્તરદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધઃ, एवं
જ્યોતિષિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધશ્ચ વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતાયા પ્રમાદ-
પ્રત્યયાત્ કર્મ ચ, યોગં ચ, ભવં ચ, આયુષ્યં ચ પ્રતીત્ય તથાવિધનુવર્ણકુમારાદિ
જ્યોતિષિકદેવાન્તપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણઃ ઉદયેન ભવતીતિ ભાવઃ,
' एवं सोहम्मकप्पोवगया वेमाणिया, एवं जाव अच्चुयगेवेज्ज कप्पाईया वेमा-

થિયો નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ કી તરહ સવીર્યતા,
સયોગતા, સદ્દ્રવ્યતાસે પ્રમાદરૂપ કારણ સે, કર્મ, યોગ, ભવ, આયુષ્ય
કી અપેક્ષા સે તથા તથાવિધ વૈક્રિય શરીરપ્રયોગનામ્નકર્મકે ઉદય સે
હોતા હૈ । (एवं जाव थणियकुमारा, एव वाणमंतरा, एवं जोइसिया)
इसी प्रकार से यावत्-सुवर्णकुमार, नागकुमार, विद्युत् कुमार, अग्नि-
कुमार, उदधिकुमार, पवनकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, स्तनितकु-
मार, इन सब भवनपतियों का भवनपतिदेव पञ्चेन्द्रिय वैक्रीयशरीर
प्रयोगबंध, वानव्यन्तरदेवपञ्चेन्द्रिय वैक्रीयशरीरप्रयोगबंध, ज्योतिषिक-
देव पञ्चेन्द्रिय वैक्रीयशरीरप्रयोगबंध, सवीर्यता, सयोगता, सद्द्रव्यता
से, प्रमादरूप कारण से, कर्म, योग, भव, और आयुष्य के
आश्रय से, तथा तथाविध सुवर्णकुमारादि ज्योतिषिकदेवान्तपञ्चेन्द्रिय
वैक्रीयशरीरप्रयोगनामकर्म के उदय से होता है । (एवं सोहम्मकप्पोव-

નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધની જેમ સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્-
વ્યતા, પ્રમાદ રૂપ કારણ, કર્મ, યોગ, ભવ અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ તથા
તથાવિધ (તે પ્રકારના) વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે

(एवं जाव थणियकुमारा, एव वाणमंतरा, एव जोइसिया) એજ પ્રમાણે
સુવર્ણકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, ઉદધિકુમાર, પવનકુમાર,
દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર અને સ્તનિતકુમાર, એ ભવનપતિ દેવોનો ભવનપતિદેવ
પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ, તથા વાનવ્યન્તર દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર
પ્રયોગબંધ, તથા જ્યોતિષિક દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ પણ સવી-
ર્યતા, સયોગતા, સદ્દ્રવ્યતા, પ્રમાદરૂપ કારણ, કર્મ યોગ, ભવ અને આયુષ્યના
આશ્રયની અપેક્ષાએ, અને તથાવિધ-(સુવર્ણકુમારથી લઈને જ્યોતિષિક પર્થ-
ન્તના દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ) નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે. (एवं
‘सोहम्मकप्पोवगया वेमाणिया, एवं जाव अच्चुयगेवेज्जकप्पाईया वेमाणिया, एवं

णिया, एवं चैव अणुत्तरोववाइय कप्पाईया वेमाणिया एवं चैव ' एवं पूर्वोक्त-
रीत्या सौधर्मकलपोपपन्नकानां वैमानिकानाम् , एवं यावत्-ईशान-सनत्कुमार-
माहेन्द्र-ब्रह्मलान्तक-शुक्र - सहस्रार-नतप्राणता - ऽरणाऽ-च्युत - नवग्रैवेयक-
कल्पापीतानां वैमानिकानाम् , एवं चैव पूर्वोक्तरीत्यैव अनुत्तरौपपातिककल्पाती-
तनां वैमानिकानाम् एवं चैव पूर्वोक्तरीत्यैव वैक्रियशरीरप्रयोगबन्धो वीर्यसयोग-
सद्द्रव्यतया प्रमादप्रत्ययात् कर्म च, योगं च, आयुष्यं च प्रतीत्य तथाविध सौध-
र्मादिदेवपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मण उदयेन भवतीत्यवधेयम्, गौतमः
पृच्छति-' वेउव्वियसरीरप्पओगवन्धे णं भंते ! किं देसवन्धे, सव्ववन्धे ? ' हे
भदन्त ! वैक्रियशरीरप्रयोगबन्धः खलु किं देशबन्धो भवति ? किं वा सर्वबन्धो भवति ?

गया वेमाणिया, एवं जाव अच्चुयगेवेज्जकप्पाईया वेमाणिया, एवं
चैव अणुत्तरोववाइयकप्पाईया, वेमाणिया एवं चैव) इसी तरह से
सौधर्मकलपोपपन्नक वैमानिकदेवों का, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्म,
लान्तक, शुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत, इन कलपोप-
पन्नक वैमानिक देवों का, नवग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देवों का,
अनुत्तरौपपातिककल्पातीत वैमानिक देवों का, वैक्रियशरीरप्रयोगबन्ध
सवीर्यता, सयोगता, सद्द्रव्यता से, प्रमादरूप कारण से, कर्म, योग,
भव और आयुष्य इन की अपेक्षा से, और तथाविध सौधर्मादि देव
पञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगनामकर्म के उदय से होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं-(वेउव्वियसरीरप्पओगवन्धे णं
भंते ! किं देसवन्धे, सव्ववन्धे) हे भदन्त ! वैक्रियशरीरप्रयोगबन्ध क्या

चैव अणुत्तरोववाइयकप्पाईया वेमाणिया एवं चैव) એજ પ્રમાણે સૌધર્મકલ્પો-
પપન્નક વૈમાનિક દેવોનો, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, શુક્ર,
સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત, એ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકોનો
નવગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોનો, અને અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત
વૈમાનિક દેવોનો વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ બંધ પણ સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્રવ્યતા
પ્રમાદરૂપ કારણ, કર્મ, યોગ, ભવ અને આયુષ્ય રૂપ કારણોની અપેક્ષાએ અને
તથાવિધ-તે તે પ્રકારના-સૌધર્માદિ દેવપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ નામ
કર્મના ઉદયથી થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(વેઉવ્વિય
સરીરપ્પઓગવન્ધે ણં ભંતે ! કિં દેસવન્ધે, સવ્વવન્ધે ?) હે ભદન્ત ! વૈક્રિયશ.

મગવાનાહ-‘ગોયમા ! દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ’ હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો દેશવન્ધસ્વરૂપોઽપિ સર્વવન્ધસ્વરૂપોઽપિ ભવતિ । ‘વાઝકકાહ્યઅગિંદિય૦ એવં ચેવ, રયણપ્પમાપુઢવિનેરહયા એવં ચેવ, એવં જાવ અણુત્તરોવવાહયા’ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય-શરીરપ્રયોગવન્ધઃ એવંચેવ દેશવન્ધોઽપિ ભવતિ, સર્વવન્ધોઽપિ ભવતિ, એવં રત્ન-પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ એવં ચેવ દેશવન્ધોઽપિ સર્વ-વન્ધોઽપિ ભવતિ, એવં રીત્યા યાવત્ શર્કરાપમાપૃથિવ્યાદયઃસપ્તમી પૃથિવ્યસ્ત નૈરયિક-મવનપતિ-વાતવ્યન્તર-જ્યોતિષિકૈમાનિક-નવગ્રૈવેયક-કલ્પાતીતાનુત્ત-રૌપપાતિકદેવાશ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધો દેશવન્ધોઽપિ ભવતિ સર્વવન્ધોઽપિ,

દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ- (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ (દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ) દેશવંધરૂપ મી હોતા હૈ ઓર સર્વવંધરૂપ મી હોતા હૈ ।

(વાઝકકાહ્યઅગિંદિય એવં ચેવ, રયણપ્પમાપુઢવિનેરહયા એવં ચેવ, એવં જાવ અણુત્તરોવવાહયા) અવ ગૌતમપ્રભુસે એસા પૂછતે હૈ- હે મદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વ-વંધરૂપ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ- હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ મી હોતા હૈ ઓર સર્વવંધરૂપ મી હોતા હૈ । રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ મી હસી પ્રકાર કા હોતા હૈ । તથ-શર્કરાપમાપૃથિવી સે ઊકર તમસ્તમા

શરીર પ્રયોગવંધ શું દેશવંધરૂપ હોય છે, કે સર્વવંધરૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ-વંધ (દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ) દેશવંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વવંધ-રૂપ પણ હોય છે

(વાઝકકાહ્ય અગિંદિય એવં ચેવ, રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહયા એવં ચેવ, એવં જાવ અણુત્તરોવવાહયા) ગૌતમસ્વામીનેા પ્રશ્ન-હે મદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ શું દેશવંધરૂપ હોય છે, કે સર્વવંધરૂપ હોય છે ? મહાવીરપ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વવંધરૂપ પણ હોય છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિ-યશરીર પ્રયોગવંધ પણ દેશવંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વવંધરૂપ પણ હોય છે,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરંહોઈ ? ’
 હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધઃ સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ?
 મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સઠ્ઠવંધે જહણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં દો સમયા ’
 હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધો જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કુપ્પેન
 દ્વો સમયો ભવતિ, તત્ર વૈક્રિયશરીરિણુ ઉત્પદ્યમાનો લઘ્વિતો વા તત્કુર્વન્ એકં સમયં

સાતવીં પૃથિવીતક કે નારકોં કા વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ, ભવનપતિ,
 વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિપિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અનુત્તરૌપપાતિક દેવ
 હન સઘકા વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધ મી દેશબંધરૂપ મી હોતા હૈ ઓર
 સર્વબંધરૂપ મી હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈ—(વેડવ્વિયસરીરપ્પઓગ-
 બંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ-
 બંધ કાલ કી અપેક્ષા સે કવતક રહતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
 (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સઠ્ઠવંધે જહણ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દો
 સમયા) વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વબંધ જઘન્ય સે એક સમય તક
 રહતા હૈ ઓર ઉત્કુપ્પ સે દો સમયતક રહતા હૈ । કોઈ જીવ વૈક્રિયશ-
 રીરધારિયોં મેં ઉત્પન્ન હો જાય તવ યા લઘ્વિ સે વહ ઉસે વનાવે તથ

તથા શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને તમસ્તમા નામની સાતમી પૃથ્વીપર્યન્તના
 નારકોના વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધના ત્રિપયમાં પણ એજ પ્રમાણે સમજવું.
 ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિપિક વૈમાનિક નવગ્રૈવેયકગત, અને અનુરૌપપા-
 તિક દેવોનો વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ પણ દેશબંધ રૂપ પણ હોય છે અને
 સર્વબંધ રૂપ પણ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(વેડવ્વિયસ-
 રીરપ્પઓગબંધે ણ મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીર
 પ્રયોગબંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—(સઠ્ઠવંધે જહણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં દો
 સમયા) હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર પ્રયોગનો સર્વબંધ ઓછામાં ઓછો એક
 સમય સુધી અને વધારેમા વધારે બે સમય સુધી રહે છે,

આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે—કોઈ જીવ વૈક્રિયશરીરધારીઓમાં
 ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અથવા તે લઘ્વિ દ્વારા જ્યારે તે તેનું નિર્માણ કરે છે,

સર્વવન્ધકો ભવતિ, इत्येवं रीत्या वैक्रियशरीरप्रयोगस्य एकं समयं जघन्येन सर्ववन्धो बोध्यः, उत्कृष्टेन तु समयद्वयं सर्ववन्धः यथा औदारिकशरीरवैक्रियतां प्रतिपद्यमानः सर्ववन्धको भूत्वा मृतः पुनर्नारकत्वं देवत्वं वा यदा प्राप्नोति तदा प्रथमसमये वैक्रियशरीरस्य सर्ववन्धको भवतीति कृत्वा वैक्रियस्य शरीरस्य सर्ववन्धकः उत्कृष्टेन समयद्वयं भवति, 'देसबंधे जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं ते तीसं सागरोवमाइं समयूणाइं' वैक्रियशरीरप्रयोगस्य देशवन्धो जघन्येन एकं समयं भवति, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमानि समयोनानि तस्य देशवन्धो भवति, तत्र औदारिकशरीरौ वैक्रियतां प्रतिपद्यमानः प्रथमसमये सर्ववन्धको भवति,

वह एक समय तक उसका सर्वबंधक होता है। इस तरह जघन्य से वैक्रियशरीरप्रयोग का सर्वबंध जीव को एक समय तक होता है। और उत्कृष्ट से दो समय तक इस प्रकार से होता है कि कोई औदारिक शरीरधारी जीव वैक्रिय अवस्थावाला बनकर उसका सर्वबंधक हुआ और मर गया—मरकर वह जिस समय नारक पर्याय या देवपर्याय को प्राप्त होता है तब वह प्रथम समय में वैक्रियशरीर का सर्वबंधक होता है। इस तरह से वह उत्कृष्ट से दो समय तक वैक्रियशरीरप्रयोग का सर्वबंधक कहा गया है। (देसबंधे जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं ते तीसं सागरोवमाइं समयऊणाइं) वैक्रियशरीरप्रयोग का देशबंध जघन्य से एक समय तक होता है और उत्कृष्ट से एक समय कम ३३ सागरोपम तक होता है। इसका स्पष्टीकरण इस प्रकार से है—कोई औदारिक शरीरधारी जाव वैक्रिय अवस्थावाला बना सो वह प्रथम

ત્યારે તે એક સમય સુધી તેનો સર્વબંધક રહે છે. આ રીતે જીવ જોઈમાં જોઈ એક સમય સુધી વૈક્રિયશરીર પ્રયોગનો સર્વબંધ કરે છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ બે સમયનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે સમજવું—કોઈ ઔદારિક શરીરવાળો જીવ વૈક્રિય અવસ્થાવાળા બનીને તેનો સર્વબંધક થયો અને મરી ગયો. મરીને બ્યારે તે નારક પર્યાય અથવા દેવ પર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે પ્રથમ સમયમાં વૈક્રિયશરીરના સર્વબંધક હોય છે. આ રીતે તેને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ બે સમય સુધી વૈક્રિયશરીર પ્રયોગનો સર્વબંધક કહ્યો છે. (દેસબંધે જહણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયઊણાઈં) વૈક્રિયશરીરપ્રયોગના દેશબંધનો જઘન્યકાળ એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટકાળ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમયનો કહ્યો છે. આ કથનનું નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ સમજવું—કોઈ ઔદારિક શરીરધારી જીવ વૈક્રિય અવસ્થાવાળો બન્યો તો તે પ્રથમ સમયમાં તેનો

દ્વિતીયસમયે દેશવન્ધકો ભૂત્વા મૃતઃ इत्येवंरीत्या દેશવન્ધો જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રયલ્લિશત્ સાગરોપમાનિ સમયોનાનિ—તથાહિ દેવેષુ નૈરયિકેષુ ચોત્કૃષ્ટસ્થિતિપૂત્પદ્યમાનઃ પ્રથમસમયે વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવન્ધકઃ, તતઃ પરં દેશવન્ધકો ભવતિ, અતઃ સર્વવન્ધસમયોનાનિ ત્રયલ્લિશત્ સગરોપમાણિ ઉત્કૃષ્ટતો દેશવન્ધ इति भावः । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વાઝકાહ્યઅગિંદિયવેઝવિયપુચ્છા’ હે ભદન્ત ! વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયપૃચ્છા, તથા ચ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધઃ કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સવ્વવંધે

સમય મેં ડસકા સર્વવંધક હોતા હૈ । ઓર દ્વિતીયાદિ સમયોં મેં દેશવંધક હોકર વહ મર જાતા હૈ—હસ પ્રકાર દેશવંધક કા સમય જઘન્ય સે એક સમય કા આતા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો હસકા સમય એક સમય કમ ૩૩ સાગર કા કહા ગયા હૈ—સો વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—૩૩ સાગર પ્રમાણ કી સ્થિતિવાલે દેવોં મેં યા નારકોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ જીવ પ્રથમ સમય મેં વૈક્રિયશરીર કા સર્વવંધક હોતા હૈ—વાદ મેં વહ દેશવંધક હોતા હૈ । હસ તરહ સર્વવંધ કા પ્રથમ સમય કમ ૩૩ સાગરોપમ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશવંધ કી હોતી હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—(વાઝકાહ્યઅગિંદિય વેઝવિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા સે કવતક હોતા હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—

સર્વવંધક હોય છે અને દ્વિતીય સમયમાં દેશવંધક હોય છે, આ રીતે દ્વિતીયાદિ સમયમાં દેશવંધક થઈને તે મરી જાય છે. આ રીતે દેશવંધનો કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ એક સમયનો આવે છે. ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ દેશવંધનો સમય ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમયનો જે કહ્યો છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે. ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણની સ્થિતિવાળા દેવોમાં અથવા નારકોમાં ઉત્પન્ન થયેલો જીવ પ્રથમ સમયે વૈક્રિયશરીરનો સર્વવંધક હોય છે અને ત્યાર બાદ તે દેશવંધક થાય છે. તેથી સર્વવંધનો એક સમય બાદ કરતાં દેશવંધનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ આવી જાય છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(વાઝકાહ્ય અગિંદિયવેઝવિયપુચ્છા) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયનો વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ?

एकं समयं देशबन्धे जहण्णेणं एकं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं ' हे गौतम ! वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगस्य सर्वबन्ध एकं समयम् , देशबन्धो जघन्येन एकं समयम् , उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं भवति, तत्र वायुरौदारिकशरीरी सन् वैक्रियं गतस्ततः प्रथमसमये सर्वबन्धको द्वितीयसमये च देशबन्धको भूत्वा मृतः, इत्येवं जघन्येनैकोदेशबन्धसमयः, उत्कृष्टेन तु अन्तर्मुहूर्तम्, तथाहि-वैक्रियशरीरेण स एव यदाऽन्तर्मुहूर्तमात्रमास्ते तदोत्कर्षेण देशबन्धोऽन्तर्मुहूर्तम्, लब्धिवैक्रियशरीरिणो जीवतोऽन्तर्मुहूर्तात्परतो न वैक्रियशरीरावस्थानमस्ति, पुनरौदारिकशरीरस्यैवावश्यं-

(गोयमा) हे गौतम ! (सर्वबन्धे एकं समयं, देशबन्धे जहण्णेणं एकं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) वायुकायिक एकेन्द्रिय का जो वैक्रियशरीर होता है-उसके उसका सर्वबन्ध एक समय का होता है-और देशबन्ध जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से अन्तर्मुहूर्त का होता है। वायुकायिक जीव औदारिक शरीरधारी होता है परन्तु जब वह विक्रियावाला बनता है तब उसके वैक्रियशरीर का सर्वबन्ध एक समय का होता है-और देशबन्ध का समय जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से अन्तर्मुहूर्त का होता है। अन्तर्मुहूर्त के होने का कारण यह है कि वायुकायिक जीव वैक्रियशरीर के साथ एक अन्तर्मुहूर्त तक ही रह सकता है-अधिक नहीं-क्यों कि जो जीव औदारिक शरीर के साथ लब्धिविक्रिया वाले होते हैं-वे उस से विक्रिया में अधिक एक अन्तर्मुहूर्ततक ही रहते हैं-इस से अधिक समय तक नहीं। इसके बाद तो वे

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-(ગોયમા ! સર્વબંધે, એકક' સમયં, દેશબંધે, જહણ્ણેણં' એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં' અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર પ્રયોગનો સર્વબંધ એક સમયનો હોય છે અને દેશબંધ ઓછામાં ઓછો એક સમયનો અને વધારેમાં વધારે અન્તર્મુહૂર્તનો હોય છે. વાયુકાયિક જીવ ઔદારિકશરીરધારી હોય છે, પણ જ્યારે તેઓ વિક્રિયાવાળા બને છે ત્યારે તેમના વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધ એક સમયનો હોય હોય છે. અને દેશબંધનો જઘન્યકાળ એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટકાળ અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. દેશબંધનો ઉત્કૃષ્ટકાળ એક અન્તર્મુહૂર્તનો કહેવાનું કારણ એ છે કે વાયુકાયિક જીવ વૈક્રિય શરીર સાથે એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહી શકે છે-વધારે સમય રહી શકતા નથી, કારણ કે જે જીવ ઔદારિક શરીરની સાથે લ્બિધવિક્રિયાવાળા હોય છે, તે જીવો ને વિક્રિયામાં વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે-તેના કરતાં વધુ સમય રહેતા નથી. ત્યાર બાદ

પ્રતિપત્તેઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્યપૃચ્છા ’ હે ભદન્ત ! રત્ન-
પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપૃચ્છા, તથા ચ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર-
પ્રયોગબંધઃ કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સવ્વવધે એકકં
સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં તિસમયઙ્ગણાઈં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમં સમયૂણં’
હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધઃ એકં સમયં
ભવતિ, દેશબંધસ્તુ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સાણિ ત્રિસમયોનાતિ, ઉત્કૃષ્ટેન ચ સાગરો-
પમં સમયોનં ભવતિ, તત્ર ત્રિસમયવિગ્રહેણ રત્નપ્રમાયાં જઘન્યરિથતિકો નૈરયિકઃ

અવશ્ય હી ઔદારિક શરીર કો હી પ્રાપ્તકર લેતે હૈં । હસસે દેશબંધ કા
ઉત્કૃષ્ટ સમય એક સમય કમ અન્તર્મુદૂર્ત કા કહા ગયા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછલે હૈં કિ—(રચણપ્પમાપુઢવિ
નેરહ્ય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવી ગત નારકપચ્ચેન્દ્રિય કે વૈક્રિય
શરીર પ્રયોગબંધ કા કાલ કિતના હૈ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (સવ્વવધે એકકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં
તિસમયઙ્ગણાઈં ઉક્કોસેણં સાગરોવમં સમયઙ્ગણં) પ્રથમપૃથિવી રત્નપ્રમા-
ગત નારક જીવ કા જો વૈક્રિયશરીર હૈ—ઉસકે સર્વબંધ કા કાલ એક
સમય કા હૈ ઓર હસકા જો દેશબંધ હૈ—ઉસકા જઘન્ય કાલ ત્રીન સમય
કમ દશ ૧૦ હજાર વર્ષ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાલ એક સમય કમ
એક સાગરોપમ કા હૈ । ત્રીન સમય કમ દસ હજાર વર્ષ કા હૈ । હસકા
તાત્પર્ય એસા હૈ—કોઈ જીવ ત્રીન સમય કી વિગ્રહગતિ સે જઘન્ય સ્થિતિ

તો તેઓ અવશ્ય ઔદારિક શરીરને જ પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેથી દેશબંધનો
ઉત્કૃષ્ટ સમય અન્તર્મુદૂર્તનો કહ્યા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(રચણપ્પમા
પુઢવિ નેરહ્ય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીગત નારક પચ્ચેન્દ્રિયનો
વૈક્રિયશરીર પ્રયોગબંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વવધે એકકં સમય
દેસવંધે જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં તિસમયઙ્ગણાઈં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમં સમ-
યઙ્ગણં) પહેલી રત્નપ્રમા પૃથ્વીગત નારક જીવના વૈક્રિયશરીરના સર્વબંધનો
કાળ એક સમયનો છે અને તેના દેશબંધનો ઓછામાં ઓછો કાળ ૧૦ હજાર
વર્ષ કરતાં ત્રણ સમય ન્યૂન છે અને ઉત્કૃષ્ટકાળ સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન
સમયપ્રમાણ છે, તેનો દેશબંધ જઘન્ય ૧૦ હજાર વર્ષ કરતાં ત્રણ ન્યૂન
સમય પ્રમાણ કહેવામાં આવ્યો છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે—

સમુત્પન્નઃ, તત્ર ચ સમયદ્વયમનાહારકસ્તૃતીયે ચ સમયે સર્વબંધકસ્તતૌવૈક્રિય શરી-
રસ્ય દેશબંધકઃ, તદેવમાઘસમયત્રયન્યૂનં વર્ષસહસ્રદશકં જઘન્યેન દેશબંધઃ, ઉત્કૃ-
ષ્ટેન તુ સમયોનં સાગરોપમં ભવતિ, તથાહિ-અવિગ્રહેણ રત્નપ્રભાયામુત્કૃષ્ટસ્થિતિકો
નારકઃ સમુત્પન્નઃ, તત્ર ચ પ્રથમસમયે વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વબંધકઃ, તતઃ પરં દેશ-
બંધકઃ, તેન સર્વબંધસમયોનં સાગરોપમમ્ ઉત્કર્ષેણ દેશબંધઃ, એવમેવ સર્વત્ર સર્વ-
બંધઃ એકંસમયં, દેશબંધશ્ચ જઘન્યેન વિગ્રહસમયત્રયન્યૂનઃ સ્વસ્ત્ર જઘન્યસ્થિતિપ્રમા-

લેકર રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં નારક કી પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હુઆ-વહાં વહ દો
સમય તક અનાહારક રહા ઓર તૃતીય સમય મેં સર્વબંધક હો ગયા-
બાદ મેં વહ વૈક્રિય શરીરકા દેશબંધક હુઆ હસ તરહ સે આદિકે ત્રીન
સમય કમ દસ હજાર વર્ષતક કા જઘન્ય સમય દેશબંધ કા હોતા હૈ ।
તથા પ્રથમ નરક મેં નારક કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હૈ-એક
સમય કમ એક સાગર કા ઉત્કૃષ્ટકાલ દેશબંધ કા હૈ-હસકા તાત્પર્ય
એસા હૈ કિ કોઈ જીવ પ્રથમ નરક મેં એક સમયવાલી અવિગ્રહગતિ સે
ઉત્પન્ન હુઆ-ઓર ઉત્પન્ન હોતે હી વહ વહાં વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધક
હો ગયા-બાદ મેં દેશબંધક હુઆ-હસ તરહ વહ વહાં સર્વબંધ કે સમય
સે પ્રથમ નરક સંબંધી હીન એક સાગરોપમતક રહા-અતઃ યહ એક
સમય કમ એક સાગરોપમકાલ ઉત્કૃષ્ટ સે વૈક્રિયશરીર કે દેશબંધ કા
હોતા હૈ । જિસ તરહ સે યહાં પર દેશબંધ કા કાલ જઘન્ય સે ત્રીન સમય

કોઈ જીવ ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિથી જઘન્યસ્થિતિ લઈને રત્નપ્રભા
પૃથ્વીમાં નારકની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થયો. તે ત્યાં જ સમય સુધી અનાહારક
રહ્યો અને ત્રીજા સમયમાં સર્વબંધક થઈ ગયો અને ત્યારબાદ તે વૈક્રિયશરી-
રનો દેશબંધક થયો. આ રીતે શરૂઆતના ત્રણ સમય બાદ કરવાથી દેશબં-
ધનો જઘન્યકાળ ૧૦ દસ હજાર વર્ષ કરતાં ત્રણ સમય ન્યૂન આવી જાય
છે. એજ નરકમાં નારકના દેશબંધનો ઉત્કૃષ્ટકાળ એક સાગરોપમ કરતાં એક
ન્યૂન સમય પ્રમાણ જે કહેવામાં આવ્યો છે, તનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે
છે-કોઈ જીવ પ્રથમ નરકમાં એક સમયવાળી અવિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થયો.
અને ઉત્પન્ન થતાં જ તે વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધક થઈ ગયો અને ત્યાર બાદ
દેશબંધક થયો. આ રીતે તે ત્યાં પ્રથમ નરકના એક સાગરોપમના સમય
કરતાં એક ન્યૂન સમય પર્યન્ત ત્યાં રહ્યો-(સર્વબંધનો એક સમય બાદ
કરવાથી આ સમય પ્રાપ્ત થાય છે.) તેથી જ દેશબંધનો ઉત્કૃષ્ટકાળ
સાગરોપમ કરતાં એક ઓછા સમય પ્રમાણ કહ્યો છે, જે રીતે અહીં દેશબં-

ળકોવક્તવ્યઃ, ઉત્કર્ષેણ દેશબન્ધશ્ચ સર્વબન્ધસમયન્યૂનસ્વસ્વોત્કૃષ્ટસ્થિતિપ્રમાણકો વક્તવ્ય इत्यभिપ્રાયેणाह—‘ एवं जाव अहेसत्तमा, नवरं देसबंधे जा जस्स जहन्निया ठिई सा तिसमयऊणा कायव्वा, जस्स जा उक्कोसा सां समयूणा ’ एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-शर्कराप्रभा-वालुकाप्रभा-पङ्कपभा-धूमप्रभा-तमःप्रभा-तमस्तमःप्रभाऽधः सप्तमीपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगस्य सर्वबन्धः एकं समयं भवति, नवरं विशेषस्तु देशबंधो यस्य नैरयिकजीवस्य या यावती जघन्यिका जघन्येन स्थितिरायुष्यकालः, सा त्रिसमयन्यूना कर्तव्या, यस्य च या उत्कृष्टा स्थितिः सा समयोना कर्तव्या, तथैव प्रदर्शिता चेति भावः, पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां वैक्रियसर्वबन्धः एकं समयं भवति, देशबन्धस्तु जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन

કમ દશ ૧૦ હજાર વર્ષ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટકાલ એક સમય કમ એક સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ-इसी तरह से द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ, पंचम, षष्ठ, और सप्तम इन सब नरकों में रहने वाले जीव के वैक्रिय शरीर का सर्वबंध काल एक समय और देशबंध का जघन्य काल तीन समय कम अपनी २ जघन्य आयु बराबर है और उत्कृष्ट देशबंध काल सर्वबंध के एक समय से कम अपनी २ उत्कृष्ट आयु बराबर है। इसी अभिप्राय को लेकर (एवं जाव अहे सत्तमा-नवरं देसबंधे जा जस्स जहन्निया ठिई सा तिसमयऊणा कायव्वा) ऐसा कहा गया है। पंचेन्द्रियतिर्यंच और मनुष्यों के वैक्रिय शरीर का सर्वबंध काल एक समय का और देशबंध काल जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से अन्तर्मुहूर्त का होता है। यही बात सूत्रकार ने वायुकायिक जीवों के वैक्रिय

ધનેા જઘન્યકાળ ૧૦ હસ હજાર વર્ષ કરતાં ત્રણ ઓછા સમયનેા અને ઉત્કૃષ્ટકાળ એક સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમયનેા કહ્યો છે, એજ રીતે બીજી ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી અને સાતમી નરકોમાં રહેનારા નારકોના વૈક્રિય શરીરનેા સર્વબંધકાળ એક સમયનેા અને દેશબંધનેા જઘન્યકાળ તેમની જેટલી જઘન્ય આયુ સ્થિતિ હોય તેના કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણુ સમજવેા અને દેશબંધનેા ઉત્કૃષ્ટકાળ જેમની જેટલી ઉત્કૃષ્ટ આયુ સ્થિતિ તેના કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણુ સમજવેા એજ વાત સૂત્રકારે (एवं जाव अहे सत्तमा-नवरं देसबंधे जा जस्स जहन्निया ठिई सा तिसमयऊणा कायव्वा) આ સૂત્ર દ્વારા પ્રતિપાદન કર્યું છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોના વૈક્રિયશરીરનેા સર્વબંધકાળ એક સમયનેા અને દેશબંધકાળ ઓછામાં ઓછો એક સમયનેા અને વધારેમાં

યોનાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સાગરોપમં સમયોનં પ્રતિપાદિતરતથૈવ પ્રતિપત્તવ્યઃ કિન્તુ નૈરયિકાપેક્ષયા કિશ્ચિદ્ વિશેષમાહ—‘ નવરં જસ્સ જા ઠિર્ઈ સા ભાણિયન્વા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યાણં, સન્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં એકતીસં સાગરોવમાઈં તિસમયઝ્ઞાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયૂણાઈં ’ નવરં નૈરયિકાપેક્ષયા દેવાનાં વિશેષસ્તુ યસ્ય યા યાવતી સ્થિતિઃ પ્રરૂપિતા સા ભણિતવ્યા, યાવત્ અસુર-કુમારાદ્યનુત્તરૌપપાતિકાનાં વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધઃ એકં સમયં ભવતિ

જઘન્ય આયુ કે વરાવર હૈ અર્થાત્ જઘન્ય સે ત્રીન સમય કમ દશ હજાર વર્ષ કા તથા ઉત્કૃષ્ટ સે સર્વવન્ધ કે એક સમય કમ એક સાગરોપમ કા હૈ અર્થાત્ અપની અપની ઉત્કૃષ્ટ આયુ કે વરાવર હૈ, એસા હી નૈરયિક જીવોં કે વૈક્રિય શરીર કા સર્વવંધકાલ ઓર દેશવંધકાલ કહા ગયા હૈ ‘નવરં’ પરન્તુ નૈરયિક જીવોં કી અપેક્ષા સે જો વિશેષતા હૈ વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(જસ્સ જા ઠિર્ઈ સા ભાણિયન્વા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યાણં, સન્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં એકતીસં સાગરોવમાઈં, તિસ-મયઝ્ઞાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયઝ્ઞાઈં) જિસકી જિતની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ વહ સ્થિતિ અસુરકુમારોં સે લેકર અનુત્તરૌ-પપાતિક દેવોં તક કહની ચાહિયે, ઓર ઇનકે વૈક્રિય શરીર કે સર્વવંધ ઓર દેશવંધકાલ મેં ઇસ પ્રકાર સે લગાની ચાહિયે અર્થાત્ ઇનકે વૈક્રિય શરીર કા સર્વવંધકાલ એક સમય કા હૈ ઓર દેશવંધકાલ જઘન્ય સે

જઘન્ય આયુ હોય તેટલા જઘન્ય આયુ કરતા ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ કહ્યો છે એટલે કે જઘન્યની અપેક્ષાએ ૧૦૬૦૨ વર્ષ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ સર્વવંધનો એક સમય બાદ કરતાં, એ કસાગરોપમ પ્રમાણ કાળ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ છે—એટલે કે પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યની ભરાબર છે, નારકોના સર્વવંધકાળ અને દેશવંધકાળ વિષે આ પ્રમાણ આગળ કહેવામાં આવ્યું છે પરન્તુ નારક જીવોના કરતાં અસુરકુમારાદિના વૈક્રિય-શરીરના દેશવંધકાળ અને સર્વવંધકાળમાં નીચે પ્રમાણ વિશેષતા રહેલી છે—

“ નવરં જસ્સ જા ઠિર્ઈ સા ભાણિયન્વા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યાણં, સન્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં એકતીસં સાગરોવમાઈં, તિસમયઝ્ઞાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયઝ્ઞાઈં ”

જેમની જેટલી સ્થિતિ કહી છે તે સ્થિતિ (અસુરકુમારોથી લઈને અનુ-ત્તરૌપપાતિક દેવો પર્થન્તના જીવોની સ્થિતિ) કહેવી જોઈએ. અને દેશવંધ-કાળનું કથન કરતી વખતે દેશવંધનો જઘન્યકાળ તે દરેકની જઘન્ય આયુસ્થિતિ

દેશવન્ધસ્તુ જઘન્યેન એકત્રિંશત્ સાગરોપમાનિ ત્રિસમયોનાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રય-
ત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ સમયોનાનિ ભવતીતિ ભાવઃ ।

ઉક્તરીત્યા વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય કાલં પ્રરૂપ્ય તસ્યૈવાન્તરં પ્રરૂપ-
યતિ—‘ વેડવિવ્ય સરીરપ્પઓગવંધંતરં ણં મંતે । કાલઓ કેવચ્ચિરં ભવઙ્ ’ હે

ત્રીન સમય કમ દ્વતીસ ૩૧ સાગરોપમ કા હૈ તથા ઉત્કૃષ્ટકાલ એક
સમય કમ તેતીસ ૩૩ સાગરોપમ કા હૈ । યહાં એક સમય કમ, સર્વ-
વંધકાલ કા કિયા ગયા હૈ ઓર ત્રીન સમય કમ ત્રીન સમયવાલી
વિગ્રહગતિકે લિયે કહે ગયે હૈ । ક્યોંકિ દો સમયતક અનાહારક રહતા
હૈ ઓર તૃતીય સમય મેં વહ સર્વવંધક હોતા હૈ । હસલિયે હનકે વૈક્રિય
શરીર કે દેશવંધકાલ કો ત્રીન સમય કમ એકતીસ ૩૧ સાગર કા કહા
ગયા હૈ । ક્યોં કિ જઘન્ય સ્થિતિ ચાર અનુત્તર વિમાનોં કી એકતીસ ૩૧
સાગર કી હૈ હસસે આગે જઘન્ય સ્થિતિ નહીં હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
તેતીસ ૩૩ સાગરોપમ કી હૈ । હસલિયે સર્વવંધ એક સમય કમ તેતીસ
૩૩ સાગરોપમ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વૈક્રિય શરીર કે દેશવંધ કી કહી
ગઈ હૈ । હસ તરહ સે વૈક્રિયશરીર પ્રયોગવંધ કે કાલ કી પ્રરૂપણા
કરકે હસકે અન્તર કી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર કહતે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુ
સે એસા પૂછા હૈ (વેડવિવ્યસરીરપ્પઓગવંધંતરં ણં મંતે ! કાલઓ

કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટકાળ ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ કરતાં
એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ સમજવો આ રીતે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના વૈક્રિય-
શરીરનો સર્વબંધકાળ એક સમયનો થાય છે અને દેશબંધનો જઘન્ય કાળ
૩૧ સાગરોપમ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ દેશબંધકાળ ૩૩
સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ થાય છે. અહીં સર્વબંધકાળનો
એક સમય ઓછો કરવામાં આવ્યો છે, અને ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિના
ત્રણ સમય ઓછો કરવામાં આવ્યા છે, કારણ કે તે બે સમય સુધી અનાહારક
રહે છે અને ત્રીજા સમયે સર્વબંધક થઈ જાય છે. નથી જ તેમના વૈક્રિય-
શરીરનો જઘન્ય દેશબંધ કાળ ૩૧ સાગરોપમ કરતાં ત્રણ ન્યૂન સમય પ્રમાણ
કહ્યો છે, કારણ કે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની જઘન્યસ્થિતિ ૩૧ સાગરોપમની
કહી છે. તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની હોવાથી તેમના વૈક્રિયશરીરના
દેશબંધનો ઉત્કૃષ્ટકાળ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક ન્યૂન સમય પ્રમાણ કહ્યો
છે. આ રીતે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધના કાળની પ્રરૂપણા કરીને હવે સૂત્રકાર
તેના અન્તરની પ્રરૂપણા નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા કરે છે—

મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધસ્યાન્તરં અન્તરાલં સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા ક્રિય-
ચ્ચિરં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સન્વવંધંતરં જહન્નેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં
અણંતં કાલં, અણંતાઓ જાવ આવલિયાએ અસંસ્થેજ્જહામો, એવં દેસવંધંતરંપિ ’ હે
ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન એકં સમયં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન
અનન્તં કાલં ભવતિ, એવમ્ અનન્તા યાવત્ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અનન્તાઃ
લોકાઃ, અસંખ્યાતાઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ, તે સ્વલુ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ આવલિકાયા અસં-

કેચન્ચિરં ભવહ) હે મદન્ત ! વૈક્રિય શરીર કા અન્તરાલ, કાલ કી અપેક્ષા
સે કિતના હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
(સન્વવંધંતરં જહન્નેણં એકકં સમયં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતાઓ
જાવ આવલિયાએ અસંસ્થેજ્જહામો, એવં દેસવંધંતરં પિ) વૈક્રિયશરીર
પ્રયોગ કા સર્વબંધાન્તર જઘન્ય સે એક સમય વા હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે અનન્તકાલ કા અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલ કા હોતા હૈ ।
ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અનંતલોકરૂપ અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તરૂપ હોતા હૈ—યે
પુદ્ગલપરાવર્તરૂપ આવલિકા કે અસંખ્યાતભાગ કે જિતને સમય હોતે હૈ
ઉતને હોતે હૈ । હસી તરહ સે વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ કા દેશબંધાન્તર ભી
જઘન્ય સે એક સમય પ્રમાણ હોતા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનંતકાલ—અન-
ન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા વહ અનંતલોક
રૂપ હોતા હૈ । હસમેં અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તન—હો જાતે હૈ । કોઈ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ વેડવિવચ્ચશરીરપ્રયોગબંધંતરં ણં મંતે ! કાલો
કેવંચિરં ભવહ ? ” હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધનું અંતર (વિરહકાળ)
કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે
ગૌતમ ! “ સન્વવંધંતરં જહન્નેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતાઓ
જાવ આવલિયાએ અસંસ્થેજ્જહામો, એવં દેસવંધંતરંપિ ” વૈક્રિયશરીરપ્રયોગનું
સર્વબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું એક સમયનું અને વધારેમાં વધારે અનંત-
કાળનું—અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળનું હોય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે
અનંતલોકરૂપ—અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તનરૂપ હોય છે—તે પુદ્ગલપરાવર્ત આવ-
લિકાના અસંખ્યાત ભાગના જેટલા સમય થાય છે એટલા હોય છે. જે
પ્રમાણે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગનું દેશબંધાન્તર પણ ઓછામાં ઓછું એક સમય
પ્રમાણે હોય છે અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળ—અનંત ઉત્સર્પિણી
અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે અનંત લોકરૂપ હોય છે. તેમાં
અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તન થઈ જાય છે. કોઈ ઔદારિકશરીરધારીએ વૈક્રિય

ख्येयभागम्, एवं वैक्रियशरीरप्रयोगस्य देशबन्धान्तरमपि जघन्येन एकं समयं भवति, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अनन्ता लोकाः, असंख्येयाः पुद्गलपरिवर्ता भवतीति भावः, तत्र औदारिकशरीरी वैक्रियं गतः प्रथमसमये सर्वबन्धकः, द्वितीये देशबन्धको भूत्वा मृतः सन् देवेषु नैरयिकेषु वा वैक्रियशरीरिषु अविग्रहेणोत्पद्यमानः प्रथमसमये सर्वबन्धको भवतीत्येवंरीत्या सर्वबन्धान्तरम् एकं समयम्, अथ च औदारिकशरीरी वैक्रियं गतो वैक्रियशरीरिषु वा देवादिवु समुत्पन्नः, स च प्रथमसमये सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धं च कृत्वा मृतः तदनन्तरमनन्तं कालम् औदारिकशरीरिषु वनस्पत्यादिषु स्थित्वा वैक्रियशरीरिषूत्पन्नः, तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको जातः, तथा च सर्वबन्धयो-

औदारिक शरीरधारी विक्रियावस्था को प्राप्त हुआ सो वह प्रथम समय में वैक्रियशरीर का सर्वबंधक होकर द्वितीय समय में देशबंधक हुआ और मरकर फिर वह वैक्रियशरीरधारी देवों में या नैरयिकों में अविग्रह गति से उत्पन्न हो गया वहां वह प्रथम समय में सर्वबंधक हुआ—इस रीति से पूर्व और सर्वबंध में अन्तर जघन्य से एक समय का होता है। और उत्कृष्ट अन्तर इस प्रकार से होता है—कोई औदारिक शरीरधारी जीव विक्रिया अवस्थावाला होकर वैक्रियशरीरधारी देवादिकों में उत्पन्न हुआ, वहां वह प्रथम समय में सर्वबंधक होकर बाद में देशबंधक हुआ और मर गया—इसके बाद वह अन्तकाल तक औदारिक शरीरवाले वनस्पत्यादिकों में जन्म लेकर रहा बाद में यहां से मरकर वैक्रियशरीरवालों में उत्पन्न हो गया—वहां वह प्रथम समय में सर्वबंधक हुआ—इस प्रकार से इन सर्वबंध में और पहिले के सर्वबंध में अन्तराल

अवस्था प्राप्त करी. त्याहे प्रथम समयमां ते वैक्रियशरीरने सर्वबंधक थाने द्वितीय समयमां देशबंधक थयो, अने मरीने इरीथी ते वैक्रिय शरीरधारी देवोमां अथवा नारकोमां अविग्रह गतिथी उत्पन्न थछ गयो. त्यां ते प्रथम समयमां सर्वबंधक रह्यो—आ रीते पडेला सर्वबंध अने आ सर्वबंध वर्ये ओक समयतुं अंतर पडे छे. अने उत्कृष्ट अंतरतुं स्पष्टीकरण आ प्रमाणे कथुं छे—

कोई औदारिकशरीरधारी जीव विक्रिया अवस्थावालो थाने वैक्रियशरीरधारी देवादिकोमां उत्पन्न थयो, त्यां ते प्रथम समयमां सर्वबंधक थाने त्यार बाद देशबंधक थयो. अने मरण पाव्यो. त्यार बाद ते अनंतकाल सुधी औदारिकशरीरवाला वनस्पतिकाय आदिकोमां जन्म लाने रह्यो. त्यार बाद त्यांथी मरीने ते वैक्रियशरीरवालोमां उत्पन्न थछ गयो, त्यां ते प्रथम समयमां

રુત્કર્ષેણ અનન્તં કાલમન્તરં ભવતિ, દેશવન્ધસ્યાપ્યેવમેવ વોધ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વાઝકાઙ્યવેઽવિવ્યસરીરપુચ્છા ?’ હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક વૈક્રિયશરીર-પ્રયોગપૃચ્છા, તથા ચ વાયુકાયિકવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તરં કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં, એવં દેસવંધંતરંપિ ’ હે ગૌતમ ! વાયુકાયિકવૈક્રિય-શરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમસ્ય અસં-ખ્યેયમાગમ્, એવં દેશવન્ધાન્તરમપિ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમસ્ય અસંખ્યેયમાગમવસેયમ્, તત્ર વાયુરૌદારિકશરીરી વૈક્રિયમાપન્નઃ, તત્ર ચ પ્રથમસમયે સર્વવન્ધકો ભૂત્વા મૃતઃ, પુનર્વાયુરેવ જાતઃ, તસ્ય ચાપર્યાપ્તકસ્ય વૈક્રિયશક્તિર્ના-

અનન્તકાલ કા હોતા હૈ । દેશબંધ કા ભી અન્તરાલ હસી પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(વાઝકાઙ્યવેઽવિવ્યસ-રીર પુચ્છા) હે ભદન્ત । વાયુકાયિક વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કે બંધ કા અંતરકાલ સે કિતના હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પલિઓવ-મસ્સ અસંખેજ્જહમાગં એવં દેસવંધંતરં પિ) વાયુકાયિક વૈક્રિયશરીરપ્ર-યોગ કા સર્વવંધાન્તર જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃ-ષ્ટ સે પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગપ્રમાણ હોતા હૈ । હસી તરહ સે હસકા દેશવંધાન્તર ભી જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતા હૈ । ઔદારિક શરીરી

સર્વબંધક થયો. આ રીતે પહેલા સર્વબંધ અને આ સર્વબંધની વચ્ચે અનંત-કાળનું અંતર (અન્તરાળ) પડ્યું. દેશબંધનું અંતર પણ એજ પ્રકારે સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “વાઝકાઙ્ય-વેઽવિવ્યસરીરપુચ્છા” હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક વૈક્રિયશરીરપ્રયોગના બંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપના મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે—“ગોયમા” હે ગૌતમ ! “સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગ, એવં દેસવંધંતરંપિ” વાયુકાયિક વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું સર્વબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું એક અન્તર્મુહૂર્તનું હોય છે અને વધારેમાં વધારે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ હોય છે. એજ પ્રમાણે તેનું દેશબંધાન્તર પણ ઓછામાં ઓછું એક અન્તર્મુહૂર્તનું અને વધારેમાં વધારે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ હોય છે. હવે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે—કોઈ ઔદારિકશરીરધારી વાયુકાયિક

વિર્ભવતીત્યન્તર્મુહૂર્તમાત્રેણાસૌ પર્યાપ્તકો भूत्वा वैक्रियशरीरमारभते, तत्र च स प्रथमसमये सर्वबन्धको जात इत्येवं जघन्येन सर्वबन्धान्तरमन्तर्मुहूर्तम्, अथ च वायु रौदारिकशरीरी वैक्रियं गतः, तत्प्रथमसमये च सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा मृतस्ततः परमौदारिकशरीरिषु वायुषु पल्योपमासंख्येयभागमतिवाह्यावश्यं वैक्रियं करोति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धकः, एवं रीत्या उत्कर्षेण सर्वबन्धयोरन्तरं पल्योपमस्य असंख्येयभागं भवतोत्थाशयः, देशबन्धस्यापि तथैव । गौतमः पृच्छति—
'तिरिक्त्वजोणियपंचिदियवेउच्चियसरीरप्पओयवंधंतरं पुच्छा ' हे भदन्त !
तिर्यग्गोनिक्कपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरबन्धान्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? इति पृच्छा,

વાયુ જીવ વૈક્રિય કો પ્રાપ્ત હુઆ ઔર વહ પ્રથમ સમય મેં સર્વબંધક હુઆ ઔર સર્વબંધક હોકર વહ મરકર વાયુકાય મેં હી ઉત્પન્ન હો ગયા, એસે હસ જીવકે અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં વૈક્રિયશક્તિ પ્રકટ નહીં હોતી હૈ । હસલિયે અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર યહ પર્યાપ્તક રહકર વૈક્રિયશરીર કો પ્રારંભ કરતા હૈ । વહ ડસ સમય પ્રથમ સમયમેં સર્વબંધક હોતા હૈ । હસ તરહ યહાં સર્વબંધ કા અન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કા કહા ગયા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અન્તર હસ પ્રકાર સે આતા હૈ—ઔદારિક શરીરધારી વાયુકાયિક જીવ વૈક્રિય કો પ્રાપ્ત હુઆ—સો વહ પ્રથમ સમય મેં સર્વબંધ હુઆ, ઔર દ્વિતીય સમય મેં દેશબંધક હુઆ દેશબંધક હોકર વહ મર ગયા, હસ કે બાદ વહ ઔદારિક શરીરવાલે વાયુકાયિકોં મેં પલ્યોપમ કે અસં-
ખ્યાતવેં ભાગ કો વ્યતીતકર અવશ્ય હી વૈક્રિય કા નિર્માણ કરતા હૈ । વહાં વહ પ્રથમ સમય મેં સર્વબંધક હોતા હૈ । હસ રીતિ સે પૂર્વ

જીવે વૈક્રિયાવસ્થા પ્રાપ્તકરી અને તે પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક થયો, અને સર્વબંધક થયા પછી મરીને તે વાયુકાયિકોમાં જ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. એવા એ જીવ દ્વારા અપર્યાપ્તાવસ્થામાં વૈક્રિયશક્તિ પ્રકટ થતી નથી. તેથી અન્તર્મુહૂર્તમાત્ર તે પર્યાપ્તક રહીને વૈક્રિયશરીરનો પ્રારંભ કરે છે. તે ત્યારે પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક હોય છે. આ રીતે અહીં સર્વબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ અન્તર્મુહૂર્તનું કહ્યું છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ અંતર કેવી રીતે આવે છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—કોઈ એક ઔદારિકશરીરધારી વાયુકાયિક જીવે વૈક્રિયા-વસ્થા પ્રાપ્ત કરી. ત્યારે તે પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક થયો અને દ્વિતીય સમયમાં દેશબંધક થયો, દેશબંધક થઈને તે મરી ગયો, ત્યાર બાદ તે ઔદારિકશરીરવાળા વાયુકાયિકોમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ કાળ વ્યતીત કરીને અવશ્ય વૈક્રિયનું નિર્માણ કરે છે. પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક હોય છે. આ રીતે આગલા સર્વબંધ અને આ સર્વબંધ વચ્ચે પલ્યોપમના

ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સર્વવંધતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી-પુહુત્તં, એવં દેસવંધંતરપિ, મણૂસસ્સ વિ’ હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયપચ્ચેન્દ્રિય-શરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પૂર્વકોટી-પૃથક્ત્વમ્, એવં રીત્યૈવ દેશવન્ધાન્તરમપિ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પૂર્વકોટીપૃથક્ત્વમ્, એવં રીત્યૈવ દેશવન્ધાન્તરમપિ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટીપૃથક્ત્વં દ્વાભ્યામારભ્ય નવપૂર્વકોટીપર્યન્તં ભવતિ, એવમેવ મનુષ્ય-સ્યાપિ વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વમવસેયમ્, અત્ર ચ પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકો વૈક્રિયં ગતઃ, તત્ર ચ પ્રથમ સમયે સર્વવન્ધકઃ, તતઃ પર દેશવન્ધકઃ અન્તર્મુહૂર્તમ્ તતઃ ઔદારિકસ્ય

કે સર્વવંધ મેં ઓર ઇસ સર્વવંધ મેં ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તરાલ પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવેં ભાગપ્રમાણ આતા હૈ । દેશવંધકા ભી અન્તરાલ ઇસી તરહ સે સમજના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(તિરિક્ખજોણિયપંચિંદિય વેઠવ્વિયસરીરપ્પઓગવંધંતરં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીરવંધકા અન્તર કાલ સે કિતના હોતા હૈ । ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડીપુહુત્તં, એવં દેસવંધંતરં પિ મણૂસસ્સ વિ) તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધ કા સર્વવંધાન્તર જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કા હોતા હૈ । દો પૂર્વકોટિ સે લગાકર નૌ પૂર્વકોટિતક કી સંખ્યા કા નામ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ હૈ । ઇસી તરહ સે

અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ અન્તરાલ (અંતર) આવી જાય છે. દેશવંધનું અંતરાલ ખાસ એ જ પ્રમાણે સમજવું.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(તિરિક્ખજોણિય પંચિંદિય વેઠવ્વિયસરીરપ્પઓગવંધંતરં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(સર્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડીપુહુત્તં, એવં દેસવંધંતરપિ, મણૂસસ્સ વિ) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના વૈક્રિયશરીરવંધનું સર્વવંધાન્તર જઘન્યની અપેક્ષાએ એક અન્તર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વનું હોય છે (જે પૂર્વકોટિથી લઈને નવ પૂર્વકોટિ સુધીની સંખ્યાત પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કહે છે) એજ પ્રમાણે

સર્વબંધકો ભૂત્વા એકં સમયં દેશબંધકો જાતઃ, પુનરપિ ' વૈક્રિયં કરોમિ ' इति શ્રદ્ધાસમુત્પન્ના, પુનર્વૈક્રિયં કુર્વતઃ પ્રથમસમયે સર્વબંધઃ એવં રીત્યા જઘન્યેન સર્વબંધાન્તરમન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, અથ ચ પૂર્વકોટ્યાયુઃ પંચેન્દ્રિય તિર્યક્ષેવોત્પન્નઃ, પૂર્વજન્મના સહ સપ્તાષ્ટ વા ચારાન્, તતઃ સમ્પ્રમે અષ્ટમે વા ભવે વૈક્રિય ગતઃ, તત્ર ચ પ્રથમસમયે સર્વબંધં કૃત્વા દેશબંધં કરોતિ, इति ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટીપૃથક્ત્વમ્ સર્વબંધાન્તરં ભવતિ, દેશબંધાન્તરસ્તુ સર્વબંધાન્તરાનુસારમેવ વોધ્યમ્, એવં મનુષ્યપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્યાપિ સર્વબંધાન્તરં દેશબંધાન્તરં ચાવસેયમ્,

મનુષ્ય કે 'મી' વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વબંધાન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કા હોતા હૈ । કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ વૈક્રિય કો પ્રાપ્ત હુઆ-વહાં પ્રથમ સમયમેં વહ સર્વબંધક હુઆ, હસકે વાદ અન્તર્મુહૂર્તતક દેશબંધક રહા વાદ મેં ઔદારિકકા સર્વબંધ કરકે એક સમયતક દેશબંધક રહા-પુનઃ મેં " વૈક્રિય કર રહા હૂં " હસ પ્રકારકી હસકો શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હુઈ સો વૈક્રિયકરતે હુએ વહ પ્રથમ સમયમેં સર્વબંધક હુઆ । હસ રીતિસે કમસે કમ સર્વબંધકા અન્તર અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ । જિસકી આયુ પૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ એસા જીવ સાત યા આઠ વાર તક તિર્યશ્ચ પંચેન્દ્રિયમેં હી ઉત્પન્ન હુઆ હોતા હૈ । સાતવેં યા આઠવેં ભવ મેં જય વહ વૈક્રિયકો પ્રાપ્ત હોના હૈ તવ વહાં વહ પ્રથમ સમય મેં સર્વબંધ કરકે દેશબંધકરતા હૈ । હસ તરહઉત્કૃષ્ટ સે સર્વબંધ કા અન્તરાલ એક પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કા હોતા

મનુષ્યેના વૈક્રિયશરીર પ્રયોગનું સર્વબંધાન્તર જઘન્યની અપેક્ષાએ એક અન્તર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વનું હોય છે હવે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે-કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવે વૈક્રિયાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી. ત્યાં પ્રથમ સમયમાં તે સર્વબંધક થયો, અને ત્યાર બાદ તે અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત દેશબંધક રહ્યો, ત્યારબાદ ઔદારિકનો સર્વબંધ કરીને એક સમય પર્યન્ત તે દેશબંધક રહ્યો ફરી " હું વૈક્રિય કરી રહ્યો છું " આ પ્રકારની તેને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ. અને વૈક્રિય કરતાં કરતાં પ્રથમ સમયમાં તે સર્વબંધક થયો. આ રીતે સર્વબંધનું અંતર ઓછામાં ઓછું અન્તર્મુહૂર્તનું આવે છે જેનું આયુષ્ય પૂર્વકોટિ હોય છે, એવો જીવ સાત કે આઠ વખત સુધી તિર્યગ્ પંચેન્દ્રિયોમાં જ ઉત્પન્ન થતો હોય છે સાતમાં કે આઠમાં ભવમાં જ્યારે તે વૈક્રિયાવસ્થા પામે છે, ત્યારે ત્યાં તે પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધ કરીને દેશબંધ કરે છે. આ રીતે સર્વબંધનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર એક

जीवमाश्रित्य वैक्रियिक चतुर्विंशतिदण्डकगमनागमनविषयकप्रयोगबन्धवक्तव्यता ।
 मूलम्—जीवस्स णं भंते ! वाउकाइयत्ते, नोवाउकाइयत्ते, पुणरवि वा-
 उकाइयत्ते वाउकाइयएगिंदियवेउवियसरीरप्पओगबंधंतरं पुच्छा,
 गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं
 वणस्सइकालो । एवं देसबंधंतरं पि । जीवस्स णं भंते ! रयणप्पभा-
 पुढविनेरइयत्ते णोरयणप्पभापुढविनेरइयत्ते, पुणरवि रयण-
 प्पभापुढविनेरइयत्ते पुच्छा, गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहण्णेणं
 दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं वणस्सइ-
 कालो देसबंधंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं
 वणस्सइकालो । एवं जाव अहेसत्तमाए, नवरं जा जस्स
 ठिई जहणिया सा सव्वबंधंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तमब्भहिया
 कायद्वा, सेसं तं चेव । पंचिंदियनिरिक्खजोणियमणुस्साण
 य जहा वाउकाइयाणं । असुरकुमार-नागकुमार-जाव-सहस्सार
 देवाणं, एएसिं जहा रयणप्पभापुढवीनेरइयाणं, नवरं सव्व-
 बंधंतरं जस्स जा ठिई जहणिया सा अंतोमुहुत्तमब्भहिया
 कायद्वा, सेसं तं चेव । जीवस्स णं भंते ! आणयदेवत्ते नोआ-
 णयदेत्ते पुणरवि आणयदेवत्ते पुच्छा गोयमा ! सव्वबंधंतरं जह-

है । देशबंध का अन्तराल भी सर्वबंध के अन्तराल की तरह ही होता है ऐसा जानना चाहिये । इसी तरहसे मनुष्यपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरप्रयोगका भी सर्वबन्धान्तराल और देशबन्धान्तराल जानना चाहिये ॥सू०५॥

पूर्वकैटिपृथक्त्वमुं थाय छे. देशबन्धनुं अन्तराल (अंतर) पणु सर्वबन्धना अन्तराल प्रमाणे ज समज्जु. जेज्ज् रीते मनुष्य पञ्चेन्द्रियना वैक्रियशरीर प्रयोगनुं सर्वबन्धान्तर अने देशबन्धान्तर पणु समज्जु. ॥सू०५॥

ण्णेणं अट्टारस्सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो । देसबंधंतरं जहण्णेणं वासपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो एवं जाव अच्चुए, नवरं जस्स जा जहन्निया ठिई सा सबबंधंतरं जहण्णेणं वासपुहुत्तमब्भहिया कायव्वा, सेसं तं चेव । गेवेज्जकप्पाईयं पुच्छा, गोयसा ! सबबंधंतरं जहण्णेणं बावीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो । देसबंधंतरं जहण्णेणं वासपुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो । जीवस्स णं भंते ! अणुत्तरोववाइयं पुच्छा, गोयसा ! सबबंधंतरं जहण्णेणं एकतीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं सागरोवमाइं । देसबंधंतरं जहण्णेणं वासपुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं सागरोवमाइं । एएसि णं भंते ! जीवाणं वेउव्वियसरीरस्स देसबंधगाणं सबंधगाणं, अबंधगाण य, कयरे कयरेहिंतो जाव वित्तेसाहियावा ? गोयसा ! सब्वत्थोवा जीवा वेउव्वियसरीरस्स सबबंधगा, देसबंधगा असंखेज्जगुणा, अबंधगा अणंतगुणा ॥ सू० ६ ॥

छाया—जीवस्य खलु भदन्त ! वायुकायिकत्वे नो वायुकायिकत्वे पुनरपि वायुकायिकत्वे वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरप्रयोगबन्धान्तरपुच्छा, गौतम ! सर्वबन्धान्तरं जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षेण अनन्तं कालं वनस्पतिकालः, एवं देशबन्धान्तर-

सूत्रार्थ—(जीवस्स णं भंते ! वाउकाइयत्ते नोवाउकाइयत्ते पुणरवि वाउकाइयत्ते वाउक्काइय एणिंदिय वेउव्वियसरीरप्पओगबंधंतरं पुच्छा) हे भदन्त ! कोई जीव वायुकायिक में हो और फिर मर कर वह वायुकायिक के सिवाय दूसरे जीवों में उत्पन्न हो जाय

सूत्रार्थ—(जीवस्स णं भंते ! वाउकाइयत्ते नो वाउकाइयत्ते पुणरवि वाउकाइयत्ते, वाउकाइय-एणिंदिय वेउव्विय सरीरप्पओगबंधंतरं पुच्छा) हे भदन्त ! के।छ एव वायुकायिके।मां उत्पन्न थये। के।य. त्यांथी भरीने ते वायुकायिके सिवायनी के।छ अन्यपर्यायिमां उत्पन्न

મપિ । જીવસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકત્વે નોરત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકત્વે પુનરપિ રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકત્વે પૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન દશવર્પસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ વનસ્પતિકાલઃ, દેશબંધાન્તરં

और वह वहाँ से मरे और मर कर वह पुनः वायुकायिक में ही उत्पन्न हो जावे-ऐसी स्थिति में उस वायुकायिक एकेन्द्रिय वैक्रिय शरीर के प्रयोगबंध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्यबंधंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो, एवं देसबंधंतरं पि) इसस्थिति में ऐसे वायुकायिक जीव का सर्वबंधान्तर जघन्य से अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अनंत काल का होता है । यह अनंत काल वनस्पति काल की अपेक्षा से कहा गया है । इसी तरह से देशबंधान्तर को भी जानना चाहिये । (जीवस्स णं भंते ! रयणप्पभापुढविनेरइयत्ते णो रयणप्पभापुढविनेरइत्ते पुणरवि रयणप्पभापुढविनेरइयत्ते पुच्छा) हे भदन्त ! कोई जीव रत्नप्रभापृथिवी में नारक की पर्याय से उत्पन्न हो और वह फिर वहाँ से मरकर नारक पर्याय के सिवाय अन्यपर्यायों में उत्पन्न हो जाय, और फिर वह वहाँ से मरकर पुनः नारकपर्याय में उत्पन्न हो जाय-तो ऐसी स्थिति में ऐसे नारकजीव के वैक्रिय शरीरप्रयोग के सर्वबंध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! ऐसे नारक जीव के

થઈ જાય છે અને ત્યાંથી ફરીને ફરીથી વાયુકાયિકામાંજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો એવી સ્થિતિમાં તે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરના પ્રયોગ બંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્યબંધતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણતં કાલં વણસ્સइકાલો एवं देसबंधंतरं पि) એવી સ્થિતિમાં વાયુકાયિક જીવનું સર્વબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહૂર્તનું અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનું હોય છે. આ અનંતકાળ વનસ્પતિકાળની અપેક્ષાએ કહ્યો છે એજ પ્રમાણે દેશબંધાન્તરનો કાળ પણ સમજવો. (जीवस्स णं भंते ! रयणप्पभापुढवि नेरइयत्ते णो रयणप्पभापुढवि नेरइयत्ते पुणरवि रयणप्पभापुढवि नेरइयत्ते पुच्छा) હે ભદન્ત ! કોઈ જીવ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં (પહેલી નરકમાં) નારકની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયો હોય, ત્યાંથી મરીને તે નારકપર્યાયે સિવાયની કોઈ અન્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો એવી સ્થિતિમાં એવા નારક જીવના વૈક્રિય શરીરપ્રયોગના સર્વબંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! એવા

જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ , ઉત્કર્ષેણ અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલઃ, એવં યાવત્ અધઃસપ્ત-
મ્યાઃ, નવરં યા યસ્ય સ્થિતિઃ જઘન્યિકા સા સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તાભ્ય-
ધિકા કર્તવ્યા, શેષં તદેવ, પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યાણાં ચ યથા વાયુકાયિકા-
નામ્, અસુરકુમાર-નાગકુમાર-યાવત્ સહસ્રારદેવાનામ્, એતેપાં યથા રત્નપ્રમાપૃ-
થિવીનૈરયિકાણાં, નવરં સર્વબંધાન્તરં યસ્ય યા સ્થિતિઃ જઘન્યિકા સા અન્તર્મુહૂર્તા-

વૈક્રિય શરીરપ્રયોગ કે (સર્વબંધંતરં) સર્વબંધ કા અન્તર (જહણ્ણેણં)
જઘન્ય સે (દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમબ્મહિયાઈ, ઉક્કોસેણં વળ-
સ્સહ કાલો-દેસબંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્ત) એક અન્તર્મુહૂર્ત અધિક
દશ હજાર વર્ષ કા હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિ કાલપર્યન્ત હોતા
હૈ । તથા દેશબંધ કા અંતર જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ
ઓર (ઉક્કોસેણં અણંતંકાલં-વળસ્સહકાલો) ઉત્કૃષ્ટસે અનંતકાલકા-
વનસ્પતિ કાલ કા હોતા હૈ । (એવં જાવ અહે સત્તમાએ-નવરં જા જસ્સ
ઠિઈ જહણ્ણિયા સા સર્વબંધંતરં, જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તમબ્મહિયા કાય-
વ્વા સેસં તં ચેવ) હસી તરહ નીચે સાતવીં પૃથિવીતક જાનના ચાહિયે ।
પરન્તુ-વિશેષતા એસી હૈ કિ જઘન્ય સે સર્વબંધ કા અન્તર જિસનારક
કી જિતની જઘન્ય સ્થિતિ હૈ ઉતની અન્તર્મુહૂર્ત અધિક જઘન્ય સ્થિતિ
પ્રમાણ જાનના ચાહિયે । બાકી ઓર સબ કથન પૂર્વોક્તાનુસાર જાનના
ચાહિયે । (પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયમણુસ્સાણ ય જહા વાઉકકાઈયાણં

નારક જીવના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું (સર્વબંધંતરં) સર્વબંધાન્તર (જહણ્ણેણં)
ઓછામાં ઓછું (દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમબ્મહિયાઈ, ઉક્કોસેણં વળસ્સહ
કાલો-દેસબંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્ત) દસ હજાર વર્ષ કરતાં એક અધિક
અન્તર્મુહૂર્તનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ (વધારેમાં વધારે) વનસ્પ-
તિકાળ પર્યન્તનું હોય છે. તથા દેશબંધનું અંતર ઓછામાં ઓછું એક
અન્તર્મુહૂર્તનું અને (ઉક્કોસેણં) વધારેમાં વધારે (અણંતં કાલં વળસ્સહકાલો)
અનંતકાળનું-વનસ્પતિકાળનું હોય છે. (એવં જાવ અહે સત્તમાએ-નવરં જા
જસ્સ ઠિઈ જહણ્ણિયા સા સર્વબંધંતરં, જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તમબ્મહિયા કાયવ્વા
સેસં તં ચેવ) એજ પ્રમાણે નીચે સાતમી પૃથ્વી સુધીના વિષે સમજવું. પણ
તેમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે સર્વબંધનું જઘન્ય અંતર જે નારકની જેટલી
જઘન્યસ્થિતિ હોય છે એટલી જઘન્યસ્થિતિ કરતાં અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણે અધિક
સમજવું. બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું.
પંચિંદિય તિરિક્ખજોણિય મણુસ્સાણ ય જહા વાઉકકાઈયાણં અસુરકુમાર નાગ-

અધિકા કર્તવ્યા, શેષં તદેવ, જીવસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! આનતદેવત્વે નોઆનતદેવત્વે પુનરપિ આનતદેવત્વે પૃચ્છા? ગૌતમ! સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન અષ્ટાદશ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાઅધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલઃ, દેશબંધાન્તરં જઘન્યેન

અસુરકુમાર નાગકુમાર જાવ સહસ્સારદેવાણં એસિં જહા રયણપ્પમા-
પુઢવિ નેરહયાણં નવરં-સવ્વબંધંતરં જસ્સ જા ઠિઈ જહન્નિયા સા અંતો
મુહુત્તમમ્મહિયા કાયવ્વા, સેસં-તં ચેવ) પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચયોનિક ઔર
મનુષ્ય હનકે સર્વબંધ કા અંતર વાયુકાયિક કી તરહ જાનના ચાહિયે ।
જિસ તરહ સે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ
ઉસી પ્રકાર સે અસુરકુમાર, નાગકુમાર યાવત્ સહસ્સારદેવોં કે વિષય
મેં ભી જાનના ચાહિયે । પરન્તુ વિશેષતા હતની હી હૈ હનકે સર્વબંધ
કા અંતર જિનકી જિતની જઘન્ય સ્થિતિ હૈ ઉસે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક
કરલેના ચાહિયે । બાકી સબ કથન પહિલે કી તરહસે હી જાનના ચાહિ-
યે । (જીવસ્સ ણં મંતે । આણયદેવત્તે, ણાં આણયદેવત્તે પુચ્છા) હે ભદન્ત !
આનતદેવલોક મેં ઉત્પન્ન હુઆ કોઈ દેવ વહાંસે ચવકર આનતદેવલોક
કે સિવાય અન્ય જીવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાય ઔર ફિર વહાં સે મરકર
પુનઃ આનતદેવલોક મેં દેવ હો જાય-તો એસીસ્થિતિ મેં ઉસ આનતદેવ
કે વૈક્રિયશરીર કે પ્રયોગબંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈ ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધંતરં જહણેણં અદ્ધારસસાગરોવમાઈ

કુમાર જાવ સહસ્સારદેવાણં એસિં જહાં રયણપ્પમાપુઢવિ નેરહયાણં-નવરં સવ્વ-
બંધંતરં જસ્સ જા ઠિઈ જહન્નિયા સા અંતોમુહુત્તમમ્મહિયા કાયવ્વા, સેસં તં ચેવ)
પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચયોનિક અને મનુષ્યના સર્વબંધનું અંતર વાયુકાયિકોના
સર્વબંધાન્તર પ્રમાણે સમજવું. જે પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના વિષ-
યમાં કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે અસુરકુમાર, નાગકુમાર અને સહસ્રાર દેવો પૃથ્વ-
ન્તના વિષયમાં સમજવું પરંતુ આહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે તેમના સર્વ
બંધનું અંતર જેમની જેટલી સ્થિતિ છે, તે સ્થિતિ કરતાં અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ
અધિક સમજવું. બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલાંની જેમ જ સમજવું. (જીવસ્સ
ણં મંતે । આણયદેવત્તે, ણો આણયદેવત્તે ૦ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! આનત દેવ-
લોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો કોઈ દેવ ત્યાંથી અધીને આનત દેવલોક સિવાયના
અન્ય જીવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી આનત દેવલોકમાં
દેવ થઈ જાય, તો એવી સ્થિતિમાં તે આનત દેવના વૈક્રિય શરીરના પ્રયોગ
બંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !

વર્ષપૃથક્ત્વમ્, ઉત્કર્ષેણ અનન્તં કાલં; એવં યાવત્ અચ્યુતઃ. નવરં યસ્ય યા જઘન્યિકા સ્થિતિઃ સા સર્વવંધાન્તરં જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકા કર્તવ્યા, શેષં તદેવ । ગ્રૈવેયક કલ્પાતીતક૦ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્વવંધાન્તરં જઘન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલઃ, દેશ-

વાસપુહુત્તમઽભિહ્યાઈ, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો, દેસવંધતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો એવં જાવ અચ્ચુણ, નવરં જા જસ્સ જહનિયા ઠિઈ સા સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અદ્ધારસસાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમઽભિહ્યાઈ કાયવ્વા, સેસં તં ચેવ) સર્વવંધકા અન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૧૮ સાગરોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલ પર્યન્ત હૈ । તથા દેશવંધ કા અંતર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલ જિતના હૈ । ઇસ તરહ સે યાવત્ અચ્યુતદેવલોકતક જાનના ચાહિયે । પરન્તુ સર્વવંધ કા અંતર જઘન્ય સે જિસકી જિતની રિથિતિ હો વહ વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક જાનની ચાહિયે-વાકી સવ કથન પહિલે કી તરહ જાનના ચાહિયે । (ગેવેજ્જકપ્પાઈયપુચ્છા) હે ભદંત ! ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈક્રિયશરીરપ્રયોગવંધકા અન્તરકાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમઽભિહ્યાઈ કાયવ્વા,

(સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અદ્ધારસસાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમઽભિહ્યાઈ, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો, દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો, એવં જાવ અચ્ચુણ, નવરં જા જસ્સ જહનિયા ઠિઈ સા સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં અદ્ધારસસાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમઽભિહ્યા કાયવ્વા, સેસં તં ચેવ) સર્વવંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ૧૮ સાગરોપમ કરતાં વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વનસ્પતિકાળ પર્યન્તનું છે, તથા દેશવંધનું જઘન્ય અંતર વર્ષપૃથક્ત્વનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિકાળ બેટલું હોય છે. આ પ્રમાણેનું કથન અચ્યુત પર્યન્તના દેવલોકના દેવો વિષે પણ સમજવું. પણ વિશેષતા એટલી જ છે કે સર્વવંધનું જઘન્ય અંતર જેમની બેટલી સ્થિતિ હોય, તે સ્થિતિકાળ કરતાં વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક સમજવું. બાકીનું સમસ્ત કથન આતત દેવના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. (ગેવેજ્જકપ્પાઈયપુચ્છા) હે ભદન્ત ! ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈક્રિય શરીર પ્રયોગવંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં વાવીસં

વન્ધાન્તર જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્ ઉત્કર્ષેણ વનસ્પતિકાલઃ જીવસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! અનુત્તરૌપપાતિકપૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન એકત્રિંશત્ સાગરોપમાનિ, વર્ષપૃથક્તાભ્યધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયાનિ સાગરોપમાનિ, દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્ ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયાનિ સાગરોપમાનિ, એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! જીવાનાં વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશવન્ધકાનામ્ , સર્વવન્ધકાનામ્ , અવન્ધકાનાં ચ કતરે

ઉક્કોસેણં અણંતંકાલં વણસ્સહકાલો, દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સહકાલો) યહાં સર્વવન્ધ કા અન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ સાગરોપમ કા હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલ જિતના હૈં । તથા દેશવંધ કા અન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલ જિતના હૈં । (જીવસ્સ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવા-હ્યપુચ્છા) હે મદન્ત ! અનુત્તરોપપાતિક દેવ કા વૈક્રિય શરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા કિતના હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં એકતીસં સાગરોવમાઈં વાસપુહુત્તમવ્મહિયાઈં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં સાગરોવમાઈં) યહાં સર્વવંધકા અન્તર જઘન્યસે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૩૧ સાગરોપમકા હૈં, ઔર ઉત્કૃષ્ટસે સંખ્યાતસાગરોપમકા હૈં । (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં સાગરોવમાઈં) દેશવંધ કા અતર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ ઔર ઉત્કૃષ્ટસે સંખ્યાત સાગરોપમકા હૈં । (એસિં ણં મંતે ! જીવાણં વેડવિવયસરીરસ્સ દેસવંધગાણં, સવ્વવંધ-

સાગરોવમાઈં વાસપુહુત્તમવ્મહિયાઈં વાયવ્વા, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો, દેસ-વંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સહકાલો) અહીં સર્વવંધનું જઘન્ય અંતર ૨૨ ખાવીસ સાગરોપમ કરતાં વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંતકાળનું-વનસ્પતિકાળ બેટલું છે. તથા દેશવંધનું જઘન્ય અતર વર્ષપૃથક્ત્વનું છે અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિકાળ બેટલું છે. (જીવસ્સ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્ય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવના વૈક્રિયશ-રીરપ્રયોગ બંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધંતરં જહણ્ણેણં એકતીસં સાગરોવમાઈં વાસપુહુત્તમવ્મહિયાઈં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં સાગરોવમાઈં) અહીં સર્વવંધનું જઘન્ય અંતર ૩૧ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ કરતાં વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક છે અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર સંખ્યાત સાગરોપમનું છે. (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં સાગરોવમાઈં) દેશવંધનું જઘન્ય અંતર વર્ષપૃથક્ત્વનું અને ઉત્કૃષ્ટ અતર સંખ્યાત સાગરોપમનું છે.

કતરેભ્યો યાવત્-વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ જીવાઃ વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વબંધકાઃ, દેશબંધકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અવંધકા અનન્તગુણાઃ,

ટીકા-અથ વૈક્રિયશરીરવંધાન્તરમેવ પ્રકારાન્તરેણાહ 'જીવસ્સણં મંતે ! વાઙ્કાઙ્કયત્તે, નો વાઙ્કાઙ્કયત્તે, પુણરવિ વાઙ્કાઙ્કયત્તે વાઙ્કાઙ્કય એગિંદિય વેઙ્કવિયસરીર-પ્પઓગવંધંતરં પુચ્છા ?' હે મદન્ત ! જીવસ્ય સ્વલ્લુ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર-પ્રયોગવંધાન્તરં કાલતઃ ક્રિયન્ચિરં ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-'ગોયમા !

ગાણં અવંધગાણં ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયાવા) હે મદન્ત !
 इन वैक्रियशरीर के देशबंधक, सर्वबंधक, और अवन्धक जीवों में से
 कौन २ से जीव किन २ जीवों की अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं ?
 (गोयमा) हे गौतम ! (सन्वत्थोवा जीवा वेउव्वियसरीरस्स सन्ववंधगा
 देसबंधगा असंखेज्जगुणा, अवंधगा अणंतगुणा) सब से कम वैक्रिय
 शरीर के सर्वबंधक जीव हैं। इनसे असंख्यातगुणित देशबंधक जीव
 हैं। और इनसे अनन्तगुणित अवंधक जीव हैं।

ટીકાર્થ-અથ સૂત્રકાર વૈક્રિયશરીરવંધાન્તર કો હી પ્રકારાન્તર સે પ્રદર્શિત કરતે હૈ-હસમેં ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ-(જીવસ્સ ણં મંતે ! વાઙ્કાઙ્કયત્તે, નો વાઙ્કાઙ્કયત્તે, પુણરવિવાઙ્કાઙ્કય એગિંદિય વેઙ્કવિય-સરીરપ્પઓગવંધંતરં પુચ્છા) હે મદન્ત ! જો જીવ પહિલે વાયુકાયિક હો ઓર વહ મરકર વાયુકાયિક કે સિવાય અન્ય પૃથિવ્યાદિકાય મેં ઉત્પન્ન

(ए ए सि णं मंते ! जीवाणं वेउव्वियसरीरस्स देसबंधगाणं, सन्वबंधगाणं, अवंधगाणं य कयरेकयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?) हे मदन्त !
 वैक्रिय शरीरना देशबंधक, सर्वबंधक अने अणंधक एवोमां कया कया एवो
 कया कया एवो करतां अल्प छे ? त्यांथी लघने कया कया एवो कया कया
 एवो करतां विशेषाधिक छे, त्यां सुधीनुं प्रश्न सूत्र अडुषु करवुं. (गोयमा !)
 हे गौतम ! (सन्वत्थोवा जीवा वेउव्वियसरीरस्स सन्वबंधगा, देसबंधगा असं-
 खेज्जगुणा, अवंधगा अणंतगुणा) वैक्रियशरीरना सर्वबंधक एव सौथी ओछां
 डोय छे, तेमना करतां देशबंधक एव असंख्यातगुणा डोय छे. अने देश-
 णंधक करतां अणंधक एवो अनंतगुणा डोय छे.

હવે સૂત્રકાર વૈક્રિયશરીરવંધાન્તરને જ પ્રકારાન્તરે (બીજી રીતે) પ્રદર્શિત કરે છે
 ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(જીવસ્સણં મંતે ! વાઙ્કાઙ્કયત્તે નોવાઙ્કાઙ્કયત્તે
 પુણરવિવાઙ્કાઙ્કયત્તે, વાઙ્કાઙ્કયએગિંદિયવેઙ્કવિયસરીરપ્પઓગવંધંતરં પુચ્છા) હે
 મદન્ત ! જે એવ પહેલાં વાયુકાયિક હોય, પછી ત્યાંથી મરીને અવાયુકાયિ-

સન્નવંધંતરં જહણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો ' હે ગૌતમ ! જીવસ્ય તથાવિધે પુનરપિ વાયુકાયિકત્વે સતિ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય-વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાયરૂપં ભવતિ, તત્ર ચ વાયુવૈક્રિયશરીરં પ્રતિપન્નઃ, તત્ર ચ પ્રથમસમયે સર્વબંધકો ભૂત્વા મૃતઃ, તતઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પન્નઃ, તત્રાપિ ક્ષુલ્લકમવગ્રહણ-માત્રં સ્થિત્વા પુનર્વાયુર્જાતઃ તત્રાપિ કતિપયાન્ ક્ષુલ્લકમવાન્ સ્થિત્વા વૈક્રિયં ગતઃ,

હો જાય ઓર વહાં સે ફિર મરકર પુનઃ વાયુકાય હો જાવે તો એસી એકેન્દ્રિય કે વૈક્રિય શરીરપ્રયોગબંધ કા અંતર કાલ કી અપેક્ષા સે કિતના હોતા હૈ ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સન્નવ-વંધંતરં જહણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહ કાલો) કોઈ જીવ વાયુકાયિક હો ઓર વહ મર કર પૃથિવ્યાદિકાયિકોં મેં જન્મ ધારણ કરલે ઓર વહાં સે મી મરકર પુનઃ વહ વાયુકાયિક હો જાય તો એસી સ્થિતિ મેં ઉસ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વબંધાન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ કા -વનસ્પતિ કે કાલ કા હોતા હૈ । જૈસે કોઈ વાયુકાયિક જીવ વૈક્રિય શરીર કો પ્રાપ્ત કરને વાલા હુઆ વહાં ઉસને પ્રથમ સમય મેં વૈક્રિય શરીર કા સર્વબંધ ક્રિયા ઓર ફિર મર ગયા, સો મર કર વહ પૃથિવી-કાયિકોં મેં જાકર ઉત્પન્ન હો ગયા વહાં પર વહ ક્ષુલ્લકમવગ્રહણરૂપ કાલતેક રહા ઓર મર કર પુનઃ વાયુકાયિક મેં હી ઉત્પન્ન હો ગયા—વહાં પર મી વહ કિતનેક ક્ષુલ્લકમવ કાલતેક રહકર વૈક્રિય શરીર કો પ્રાપ્ત,

કેમાં (પૃથ્વીકાય આદિકેમાં) ઉત્પન્ન થઈ જાય અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી વાયુકાયિકેમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરપ્રયોગબંધનું અન્તર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ “ સન્નવંધંતરં જહણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સહકાલો ” કેઈ જીવ પહેલાં વાયુકાયિકેમાં ઉત્પન્ન થયો હોય, ત્યાંથી મરીને ફરીથી વાયુકાયિકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરપ્રયોગને સર્વ-બંધાન્તર કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ અન્તર્મુહૂર્તને અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અન્તં કાળને વનસ્પતિના કાળ જેટલો હોય છે. જેમ કે કેઈ વાયુકાયિક જીવે વૈક્રિયશરીરને સર્વબંધ કર્યો, પછી ત્યાંથી મરીને તે પૃથ્વીકાયિકેમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો ત્યાં તે ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણરૂપ કાળ પર્યન્ત રહ્યો અને ત્યાર બાદ ત્યાંથી મરીને પુનઃ વાયુકાયિકેમાં જ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. ત્યાં પણ કેટ-

તત્ર ચ પ્રથમસમયે સર્વબંધકો જાતઃ, તતશ્ચ વૈક્રિયસ્ય સર્વબંધાન્તરં વહવઃ ક્ષુલ્લક-
ભવાઃ, તે ચ વહવોઽપ્યન્તર્મુહૂર્તમ્, અન્તર્મુહૂર્તે વહૂનાં ક્ષુલ્લકભવાનાં પ્રતિપાદિતત્વાત્,
તતશ્ચ સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, અથ ચ વાયુવૈક્રિયશરીરી ભવન્
મૃતો વનસ્પત્યાદિષુ અનન્તં કાલં સ્થિત્વા યદા પુનર્વૈક્રિયશરીરં લપ્સ્યતે તદા ઉત્ક્ર-
ષ્ટેન અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલો ભવતિ, એવં રીત્યૈવ દેશબંધાન્તરમપિ જઘન્યેન
અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્ક્રષ્ટેન ચાનન્તં કાલં ભવતિ-વનસ્પતિકાલઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

હુઆ-વહાં પ્રથમ સમય મેં વહ ઉસકા સર્વબંધક હુઆ યહાં પર વૈક્રિય
કે સર્વબંધ કા અન્તર અનેક ક્ષુલ્લકભવરૂપ રહા ક્યોં કિ એક અન્તર્મુહૂર્ત
મેં અનેક ક્ષુલ્લકભવ કહે ગયે હૈં । અતઃ અનેક ક્ષુલ્લકભવોં કા મી કાલ
એક અન્તર્મુહૂર્ત હોતા હૈ । ઇસ તરહ સર્વબંધ કા અન્તરાલ જઘન્ય સે
અંતર્મુહૂર્ત હૈ-ઔર ઉત્ક્રષ્ટ સે જો ઇસકા કાલ વનસ્પતિકાલરૂપ કહા
ગયા હૈ સો વહ હસ પ્રકાર સે હૈ-વૈક્રિયશરીર વાલા હોતા હુઆ કોઈ
જીવ મરા ઔર વનસ્પતિ આદિકોં મેં ઉત્પન્ન હો ગયા વહાં વહ અનન્ત-
કાલતક રહા-અવ વહ વહાં સે મર કર જબ વાયુકાયિક હોકર વૈક્રિય
શરીર કો પાવેગા-તવ ઉસ અવસ્થા મેં વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય કે વૈક્રિય
શરીરપ્રયોગ કે સર્વબંધ કા અન્તર ઉત્ક્રષ્ટ સે ઇતના આ જાવેગા ઇસી
રીતિ કે અનુસાર હી દેશબંધ કા અન્તર મી જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત
કા હોતા હૈ ઔર ઉત્ક્રષ્ટ સે અનન્તકાલ વનસ્પતિકાલરૂપ હોતા હૈ ।

લાક ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ કાળ સુધી રહીને તેણે વૈક્રિયશરીરની પ્રાપ્તિ કરી ત્યાં
પ્રથમ સમયમાં તે તેનો સર્વબંધક થયો-અહીં વૈક્રિયના સર્વબંધનું અંતર અનેક
ક્ષુલ્લક ભવરૂપ રહ્યું, કારણ કે-એક અન્તર્મુહૂર્તમાં અનેક ક્ષુલ્લક ભવ કહ્યા છે.
તેથી અનેક ક્ષુલ્લક ભવો મળીને એક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ થાય છે. આ રીતે
આગલા અને આ સર્વબંધ વચ્ચેના જઘન્ય અંતર એક અંતર્મુહૂર્તનું આવી
જાય છે. હવે તેનો ઉત્ક્રષ્ટકાળ વનસ્પતિકાળરૂપ કેવી રીતે કહ્યો છે, તે સમજા-
વામાં આવે છે-વૈક્રિયશરીરવાળો કોઈ એક વાયુકાયિક જીવ મરીને વનસ્પતિકાય
આદિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયો. ત્યાં તે અનન્તકાળ સુધી રહ્યો. હવે ત્યાંથી
મરીને જ્યારે તે વાયુકાયિક થઈને વૈક્રિયશરીરને પ્રાપ્ત કરશે ત્યારે-એ પરિસ્થિ-
તિમાં વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરપ્રયોગનું સર્વબંધાન્તર ઉત્ક્રષ્ટની
અપેક્ષાએ એટલું આવી જશે. આ રીતે દેશબંધનું જઘન્ય અંતર પણ એક
અંતર્મુહૂર્તનું અને દેશબંધનું ઉત્ક્રષ્ટ અન્તર અનન્તકાળરૂપ-વનસ્પતિકાળ

‘જીવસ્સ ણં મંતે ! રયણપ્પમાપુઢવિનેરહયત્તે, ણોરયણપ્પમાપુઢવિનેરહયત્તે પુચ્છા’ હે મંદન્ત ! જીવસ્ય સ્વલુ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકત્વે, નોરત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકત્વે, પુનરપિ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકત્વે સતિ રત્નપ્રમાપૃથિવીવૈક્રિયશરીરપ્રયોગબન્ધાન્તરં કાલતઃ કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा ! सव्व-बंधंतरं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो’ हे गौतम ! तथाविधपृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरप्रयोगस्य सर्वबन्धान्तरं जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तभ्यधिकानि भवति, उत्कृष्टेन तु वनस्पतिकालो भवति;

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—जीवस्स णं मंते ! रयण-प्पमापुढविनेरहयत्ते, णो रयणप्पमापुढवि नेरहयत्ते पुच्छा) हे मंदन्त ! जीव रत्नप्रभा पृथिवी का नैरयिक हो—और सरकर वह उस रत्नप्रभा पृथिवी का नैरयिक रूप से पुनः उत्पन्न न हो—अन्य जगह उत्पन्न हो जावे और बाद में पुनः वह रत्नप्रभापृथिवी में ही उत्पन्न हो तो ऐसी स्थिति में उस रत्नप्रभापृथिवी गत उस नारक जीव के वैक्रिय शरीर का बन्धान्तर सर्वबन्धान्तर एवं देशबन्धान्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सव्व-बंधंतरं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं, अंतोमुहुत्तमवमहियाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो) ऐसी स्थिति में उस प्रथम रत्नप्रभा भूमिगत नारक जीव से वैक्रिय शरीर का सर्वबन्धान्तर जघन्य से अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष का होता है । इस का तात्पर्य ऐसा है कि यहां पर दश

રૂપ થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “જીવસ્સ ણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહયત્તે, ણો રયણપ્પમા નેરહયત્તે, પુચ્છા” હે મદન્ત ! કોઈ એક જીવ રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં નારકરૂપે ઉત્પન્ન થયો હોય, ત્યાંથી મરીને તે રત્નપ્રભા પૃથ્વી સિવાયની કોઈ અન્ય જગ્યાએ ઉત્પન્ન થઈ જાય, અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી તે નારક જીવના વૈક્રિયશરીરનું સર્વબંધાન્તર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા” હે ગૌતમ ! “સવ્વબંધંતરં જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અતોમુહુત્તમવમહિયાઈં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઈકાલો” એવી સ્થિતિમાં પડેલી રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીના નારક જીવના વૈક્રિયશરીરને સર્વબંધાન્તરકાળ ઓછામાં ઓછો ૧૦ હજાર વર્ષ કરતા એક અધિક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ હોય છે, જઘન્ય સર્વબંધાન્તરકાળ ૧૦ હજાર વર્ષ અને એક અન્તર્મુહૂર્તનો ૨૫ માટે કહ્યો છે તે હવે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—રત્નપ્રભા નારકમાં નારકોનું જઘન્ય આયુ ૧૦ હજાર

‘દેસવધંતરં જઘ્ણેણં અંતોમુહૂતં, ઉવકોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઙ્કાલો, एवं जाव अहेसत्तमाए’ દેશવન્ધાન્તરં તુ જઘ્ણ્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ચ અનન્તં કાલં વનસ્પતિ કાલઃ, તત્ત રત્નપ્રભા નૈરયિકો દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકઃ ઉત્પત્તૌ સર્વ-વન્ધકઃ, તત ઉદ્ધૃતશ્ચ ગર્ભજપશ્ચેન્દ્રિયેષુ અન્તર્મુહૂર્ત સ્થિત્વા રત્નપ્રભાયાં પુનરપિ ઉત્પન્નઃ, તત્ત ચ પ્રથમ સમયે સર્વવન્ધકઃ, इत्येवं सर्ववन्धान्तरं जघ्न्येन दश-

હજાર વર્ષ કા જઘ્ણ્ય આયુ હૈ—સો દશ હજાર વર્ષ કા જો યહ જઘ્ણ્યાયુ હૈ તત્પ્રમાણ યહાં સર્વબંધ કા અંતર જઘ્ણ્ય જાનના ચાહિયે ।

અવ રહી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક હોને કી બાત—સો વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—કિ જૈસે કોઈ જીવ પ્રથમ પૃથિવી કા નારક ઉત્પન્ન હુઆ—વહાં વહ ઉત્પત્તિ કે પ્રથમ સમય મેં સર્વબંધક હો ગયા બાદ મેં વહ વહાં જઘ્ણ્યાયુ પ્રમાણ રહા ઓર વહાં સે નિકલકર ફિર વહ ગર્ભજપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ પર્યાય મેં એક અન્તર્મુહૂર્તતક જન્મ ધારણ કર પુનઃ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં હી નારક કી પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હો ગયા—વહાં ઉત્પત્તિ કે પ્રથમ સમય મેં વહ વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધક હો ગયા—ઇસ તરહ સે ઉત્ત પહિલે કે સર્વબંધ મેં ઓર ઇસ અવ કે સર્વબંધ હોને મેં જઘ્ણ્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ કા અન્તરાલ હો જાતા હૈ ।

અવ ઉત્કૃષ્ટ સે જો યહાં અન્તર કહા ગયા હૈ—સો વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—કોઈ જીવ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ઉત્પન્ન હો ગયા ઓર ઉત્પત્તિ કે પ્રથમ સમય મેં વહ વૈક્રિય શરીર કા સર્વબંધક હુઆ વહાં સે

વર્ષાનું હોય છે. તે કારણે ત્યાં સર્વબંધનું અંતર જઘ્ણ્યની અપેક્ષાએ ૧૦ હજાર વર્ષ પ્રમાણ સમજવું જોઈએ. પણ તેમાં એક અન્તર્મુહૂર્તનો વધારો બતાવવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—જેમ કે કોઈ એક પહેલાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયો, ત્યાં તે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે સર્વબંધક થઈ ગયો. ત્યાર બાદ તે ત્યાં જઘ્ણ્યાયુ પ્રમાણ (૧૦ હજાર વર્ષ સુધી) રહ્યો. પછી ત્યાંથી નીકળીને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોમાં જન્મ ધારણ કરીને એક અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહ્યો. ત્યાર બાદ ફરીથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયો—ત્યાં ઉત્પત્તિને પ્રથમ સમયે વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધક થઈ ગયો. આ રીતે પૂર્વના સર્વબંધ અને હવેના સર્વબંધની વચ્ચે આછામાં આછું ૧૦ વર્ષ અને એક અન્તર્મુહૂર્તનું અંતરાલ (અંતર) પડી જાય છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ સર્વબંધાન્તર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ કેવી રીતે થાય છે તે સમજાવવામાં આવે છે—કોઈ એક રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયો અને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં

વર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ ભવતિ, અથ ચ રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકઃ ઉત્પત્તૌ સર્વવન્ધકઃ, તત્ત ઉદ્દ્યુતશ્ચાનન્ત કાલં વનસ્પત્યાદિષુ સ્થિત્વા પુનસ્તત્રૈવોત્પદ્યમાનઃ સર્વવન્ધકઃ इत्येवमुત્कर्षेण सर्ववन्धान्तरालं वनस्पतिकालः, एवं रत्नप्रभानैरयिकः देशवन्धकः सन् मृतोऽन्तर्मुहूर्तमायुः, पञ्चेन्द्रियतिर्यकृतयोत्पद्य मृत्वा रत्नप्रभानैरयिकतयोत्पन्नः, तत्र च द्वितीयसमये देशवन्धकः, इत्येवं जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं देशवन्धान्तरम्, उत्कर्षेण तु अनन्तं कालं वनस्पतिकालो भवति,

નિકલકર વહ અનન્તકાલતક વનસ્પતિ આદિ કોં મેં રહા ઔર ફિર મરકર વહ જવ વૈક્રિય શરીર કો પાવેગા-તબ ડસકા ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલરૂપ અનન્તકાલ હોતા હૈ। હસી તરહ સે દેશવંધ કા અન્તર મી જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ કા હૈ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં (અવં જાવ અહે સત્તમાણ) હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રભાપૃથિવી કે નારક સે લેકર સાતવીં તમસ્તમઃપ્રભા નારક જીવ કે વૈક્રિયશરીર કા સર્વવન્ધાન્તર ઔર દેશવન્ધાન્તર કાલ કી અપેક્ષા સે કેતના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં હે ગૌતમ ! જૈસે પ્રથમ પૃથિવી કે નારક કે વૈક્રિયશરીર કા સર્વવન્ધાન્તર ઔર દેશવન્ધાન્તર અમી ૨ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી જાનના ચાહિયે। યહાં સર્વવંધ કા અન્તર અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ કા જઘન્ય સે કહા ગયા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલરૂપ અન-

જ વૈક્રિયશરીરનો સર્વવંધક થઈ ગયો, ત્યાંથી નીકળીને તે અનન્ત કાળ સુધી વનસ્પતિ આદિકોમાં રહ્યો, પુનઃ મરીને બ્યારે તે વૈક્રિયશરીર પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તેનો ઉત્કૃષ્ટ સર્વવંધકાળ વનસ્પતિકાલરૂપ અનન્તકાળનો થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના વૈક્રિયશરીરના દેશવંધનું જઘન્ય અંતર અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અતે ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનન્તકાળનું હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે “ હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રભાથી લઈને સાતમી તમસ્તમા પ્રભા પૃથ્વી પર્યન્તના નારકોના વૈક્રિયશરીરનો સર્વવંધાન્તર અને દેશવંધાન્તર કાળ કેટલો હોય છે ? તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે “ એવં જાવ અહે સત્તમાણ ” પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિયશરીરનો સર્વવંધાન્તર તથા દેશવંધાન્તર કાળ બેટલો કહેવામાં આવ્યો છે તેટલો જ સર્વવંધાન્તર અને દેશવંધાન્તર કાળ સાતમી પૃથ્વી પર્યન્તના નારકના વૈક્રિયશરીરનો સમજવો. આહી સર્વવંધનું જઘન્ય અંતર ૧૦ હજાર વર્ષ કરતાં એક અધિક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ

एवमुक्त्तरीत्या यावत् शर्करापमा — बालुका प्रभाद्यत्रःसप्तमीपृथिवीनैरयिक
वैक्रियशरीरप्रयोगस्य सर्वबन्धान्तरं जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधि-
कानि भवति, उत्कर्षेण तु वनस्पतिकालः, एवमेव देशबन्धान्तमपि यथायोग्यं
वक्तव्यम्, तदेवाह—‘नवरं जस्स जा ठिई जहणिया सा सब्बबंधंतरं जहण्णेणं
अंतोमुहुत्तमब्बहिया कायव्वा सेसं तं चेव’ नवरं विशेषस्तु या यावती यस्य स्थितिः
जघन्यिका प्रज्ञप्ता सा सर्वबन्धान्तरम् जघन्येन अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिका कर्तव्या, शेषं
तदेव पूर्ववदेव बोध्यम्, एव च शर्करापमादिपृथिवीषु जघन्येन स्थितिः क्रमेण
एकं, त्रीणि, सप्त, दश, सप्तदश, द्वाविंशतिश्च सागरोपमाणि इत्यवसेयम्, पंचिदिय-

न्तकाल का कहा गया है। इसी प्रकार से देशबंध का भी अन्तर कहा
गया जानना चाहिये। परन्तु शर्करा आदि नरकों में जो विशेषता है
वह इस प्रकार से है—(जस्स जा ठिई जहणिया सा सब्बबंधंतरं जह-
ण्णेणं अंतोमुहुत्तमब्बहिया कायव्वा—सेसं तं चेव) प्रथम नारक में
जघन्य स्थिति दश हजार वर्ष की है और उत्कृष्टस्थिति एक सागरोपम
की है सो यह एक सागरोपम की स्थिति द्वितीयनारक में जघन्य है
इसी तरह से द्वितीयनरक में तीन सागरोपम की उत्कृष्टस्थिति है सो
यह स्थिति तीसरी नरक में जघन्य है। और तीसरी नरक में जो उत्कृष्ट
स्थिति सात सागरोपम की है वह चौथी नरक में जघन्य है—चौथी नरक
की दश सागरोपम की स्थिति पांचवीं नरक में जघन्य है—पांचवीं की
उत्कृष्टस्थिति १७ सागरोपम की ६ ठीं नरक में जघन्य है—छठी नरक

અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંત કાળનું કહ્યું છે, અને દેશબંધનું અંતર પણ
એટલું જ કહ્યું છે. પરન્તુ શર્કરા આદિ નરકોમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે—
“ જસસ જા ઠિઈ જહણિયા સા સબ્બવંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તમબ્બહિયા કાયવ્વા-
સેસં ત ચેવ ” પહેલી નરકમાં જઘન્યસ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ એક સાગરોપમની છે, પહેલી નરકની જે એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
છે, તે બીજી નરકમાં જઘન્ય સ્થિતિ સમજવી—બીજી નરકમાં જે ત્રણ સાગરોપમની
ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ છે, તે ત્રીજી નરકના નારકોની જઘન્યસ્થિતિ રૂપ છે. ત્રીજી નર-
કમાં જે સાત સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ હોય છે, એટલા જ કાળ પર્યંતની
ચોથી નરકના નારકોની જઘન્યસ્થિતિ હોય છે. ચોથી નરકમાં જે ૧૦
સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ હોય છે, એટલા જ કાળની જઘન્યસ્થિતિ
પાંચમી નરકમાં હોય છે. પાંચમી નરકમાં ૧૭ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-
સ્થિતિ હોવાથી છઠી નરકમાં એટલી જ જઘન્યસ્થિતિ સમજવી. છઠી

કી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૨૨ સાગરોપમ કી સાતવીં નરક મેં જઘન્યસ્થિતિ હૈ-
તથા સાતવીં નરક કી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ કી હૈ । ઇસ તરહ
સે નરક મેં જો જહાં જઘન્યસ્થિતિ હૈ વહ વહાં કે નારક કે વૈક્રિયશરીર
કા જઘન્ય સે સર્વબંધ કી અન્તરરૂપ હૈ-જૈસે દ્વિતીય નરક મેં જઘન્ય-
સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હૈ-સો ઇનમેં એક અન્તર્મુહૂર્ત અધિક કરલેના
ચાહિયે-તથા ચ-દ્વિતીય નરક કે નારક કે વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધા-
ન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક એક સાગરોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધાન્તર વનસ્પતિકાલરૂપ અનંતકાલ કા હૈ ।
દેશબંધાન્તર ભી ઇસી પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે । તૃતીય નરકાદિકોં મેં
ભી ઇસી પ્રકાર સે વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધાન્તર ઓર દેશબંધાન્તર
ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્ય સે જાનના ચાહિયે-અર્થાત્ તૃતીય નરક કે
વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધાન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ત્રીન
સાગરોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વનસ્પતિકાલરૂપ અનંતકાલ કા હૈ ।
ઇસી પ્રકાર સે દેશબંધાન્તર ભી જાનના ચાહિયે । ચતુર્થ, પંચમ, ષષ્ઠ
ઓર સપ્તમ નરક કે નારકોં કે વૈક્રિયશરીર કે સર્વબંધાન્તર કે વિષય
મેં ભી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે એસા હી અપની ૨ જઘન્યસ્થિતિ મેં

નરકમાં ૨૨ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ હોવાથી સાતમી નરકમાં ૨૨
સાગરોપમની જઘન્યસ્થિતિ સમજવી સાતમી નરકની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ સાગ-
રોપમની છે. આ રીતે જે નરકમાં જેટલી જઘન્યસ્થિતિ કહી છે તેના કરતાં
એક અન્તર્મુહૂર્ત વધારે તે નરકના નારકોના વૈક્રિય શરીરના સર્વબંધનું જઘન્ય
અંતર સમજવું જેમકે બીજી નરકના નારકોની જઘન્યસ્થિતિ એક સાગરો-
પમની છે તેથી તેમના વૈક્રિય શરીરનો સર્વબંધાન્તર કાળ જઘન્યની અપે-
ક્ષાએ એક સાગરોપમકાળ કરતાં એક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ અધિક સમજવો,
અને ઉત્કૃષ્ટ સર્વબંધાન્તરકાળ વનસ્પતિકાળ રૂપ અનંતકાળનો સમજવો.
દેશબંધાન્તર કાળ પણ એજ પ્રમાણુ સમજવો. ત્રીજી નરકના નારકોના વૈક્રિય
શરીરનો સર્વબંધાન્તર કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ ત્રણ સાગરોપમ અને એક
અન્તર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વનસ્પતિકાળ રૂપ અનંત-
કાળનો છે. એજ પ્રમાણુ દેશબંધાન્તર કાળ પણ સમજવો. ચોથી, પાંચમી,
છઠ્ઠી અને સાતમી નરકના નારકોનો સર્વબંધાન્તર કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ
અનુક્રમે સાગરોપમ અને અન્તર્મુહૂર્તનો, ૧૦ સાગરોપમ અને અન્તર્મુહૂર્તનો
૧૭ સાગરોપમ અને અન્તર્મુહૂર્તનો, ૨૨ સાગરોપમ અને અન્તર્મુહૂર્તનો

તિરિક્ષજોણિયમણુસાણય જહા વાઝકાઝ્યાણં 'પંચેન્દ્રિયતિરિગ્યોનિકમનુષ્યાણાં
 ચ વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધાન્તરં દેશવંધાન્તરં ચ યથા વાયુકાયિકાનાં વૈક્રિય
 શરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેણ અનન્તં કાલં તથૈવા-
 વસેયમ્, ' અસુરકુમાર નાગકુમાર જાવ સહસ્તારદેવાણં એસિં જહા રયણપ્પમા
 પુઢવિનેરઝ્યાણં ' અસુરકુમાર નાગકુમારાણં યાવત્ સુવર્ણકુમારાદિભવનપતિવાનવ્ય-
 ન્તર-ડ્યોતિપિક-સૌધર્મેશાન સનત્કુમાર માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલાન્તક શુક્રસહસ્તારદેવાનામ્
 એતેપામેકત્રિંશતસંખ્યકાનાં દેવત્વે નોદેવત્વે પુનર્દેવત્વે સતિ અસુરકુમારાદિસહસ્તારા-

અન્તર્મુહૂર્ત અધિક અધિક કરકે કહના ચાહિયે. હસકે વૈક્રિયશરીર કે
 દેશવંધક કા અન્તર મી સર્વબંધ કે અન્તર જૈસા હી જાનના ચાહિયે।
 (પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયમણુસાણ ય જહા વાઝકાઝ્યાણં) જિસ
 પ્રકાર સે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ કે વૈક્રિયશરીર પ્રયોગ કા સર્વબં-
 ધાન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કહા ગયા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અન-
 ન્તકાલ પ્રમાણ કહા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે પંચેન્દ્રિયતિરિગ્યોં કે ઔર
 મનુષ્યોં કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વબંધાન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત
 પ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલપ્રમાણ કહા ગયા હૈ। હસી પ્રકારસે
 હનકે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા દેશવંધાન્તર મી જાનના ચાહિયે। (અસુર
 કુમાર નાગકુમાર જાવ સહસ્તારદેવાણં એસિં જહા રયણપ્પમાપુઢવિ
 નેરઝ્યાણં) અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર આદિ ભવનપતિ,
 વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિપિક, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ,

સમજવો. તેમનો ઉત્કૃષ્ટ સર્વબંધાન્તર કાળ વનસ્પતિ કાળરૂપ અનંતકાળનો
 સમજવો, અને તેમના વૈક્રિય શરીરનો દેશબંધાન્તર કાળ પણ સર્વબંધાન્તર
 કાળ જેટલો જ સમજવો.

“ પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય મણુસાણ ય જહા વાઝકાઝ્યાણં ” જેમ વાયુ-
 કાયિકોના વૈક્રિય શરીરનો સર્વબંધાન્તર કાળ ઓછામાં ઓછો અંતર્મુહૂર્તનો
 અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનો કહ્યો છે, એજ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિરિગ્યો
 અને મનુષ્યોના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનો સર્વબંધાન્તર કાળ ઓછામાં ઓછો
 અંતર્મુહૂર્તનો અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનો સમજવો. એજ પ્રમાણે
 તેમના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું દેશબંધાન્તર પણ સમજવું.

(અસુરકુમાર, નાગકુમાર જાવ સહસ્તારદેવાણં એસિં જહા રયણપ્પમા-
 પુઢવિ નેરઝ્યાણં) અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવો
 માનવ્યન્તર દેવો, તથા સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક,

ન્તદેવપૃષ્ઠેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધાન્તરં દેશબંધાન્તરં ચ યથા રત્નપ્રભા પૃથિવી નૈરયિકાણાં વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વબંધાન્તરં જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વનસ્પતિકાલરૂપમનન્તં કાલં દેશબંધાન્તરં ચ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલરૂપં પ્રતિપાદિતમ્ તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, કિન્તુ ‘ નવરં સવ્વબંધંતરે જસ્સ જા ઠિઈ જહન્નિયા સા અંતો-

લાન્તક, શુક્ર, સહસ્રાર, इन देवों के वैक्रिय शरीर प्रयोग का सर्वबंधान्तर और देशबंधान्तर रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिकों के वैक्रियशरीर के सर्वबंधान्तर और देशबंधान्तर की तरह जघन्य से अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष का और उत्कृष्ट से वनस्पति कालरूप अनंतकाल का कहा गया है। कहने का तात्पर्य ऐसा है कि कोई जीव इन पूर्वोक्त असुरकुमारादि सहस्रान्तदेवों में उत्पन्न हो जाय और वहां से फिर वह चव कर अन्य देव सिवाय पर्यायों में उत्पन्न हो जाय—पुनः वहां से मर कर देवपर्याय में उत्पन्न हो जाय तो ऐसी स्थिति में पहिले के वैक्रिय शरीर के सर्वबंध में और अब जो वहां पुनः उत्पन्न हुआ है उस वैक्रिय शरीर के सर्वबंध में जघन्य अंतर अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष का आता है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकालरूप अनंत काल का आता है। इसी तरह से इनके वैक्रिय शरीर के देशबंध के अन्तराल के विषय में भी जानना चाहिये। किन्तु ‘ नवरं ’ यहां जो नारका पेक्षा से विशेषता

શુક અને સહસ્રારના દેવોના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું સર્વબંધાન્તર અને દેશ બંધાન્તર રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિય શરીરના સર્વબંધાન્તરની જેમ ઓછામાં ઓછુ ૧૦ હજાર વર્ષ કરતાં એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ વધારે છે અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિ કાળરૂપ અનંતકાળનું છે.

હવે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે—કોઈ એવ પૂર્વોક્ત અસુરકુમારથી લઈને સહસ્રાર પર્યાન્તના દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, અને ત્યાંથી ચ્ચવીને કોઈ અન્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, વળી ત્યાંથી મરીને ફરીથી ઉપરોક્ત દેવપર્યાયમાં જ ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં પહેલાના વૈક્રિય શરીરના સર્વબંધ અને હવેના વૈક્રિય શરીરના સર્વબંધની વચ્ચે જઘન્યની અપેક્ષાએ દસ હજાર વર્ષ અને એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ પડી જાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વનસ્પતિ કાળરૂપ અનંતકાળનું અંતર પડી જાય છે એજ પ્રમાણે તેમના વૈક્રિય શરીરના દેશબંધનું અંતરાલ (અંતર) પણ સમજવું. ‘ નવર ’ પરન્તુ નારકો કરતાં અહીં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે—

મુહુત્તમઘ્મહિયા કાયવ્વા સેસં તં ચેવ ' નવરં નૈરયિકાપેક્ષયાવિશેષસ્તુ યસ્ય યા યાવતી સ્થિતિઃ જઘન્યિકા જઘન્યેન વર્તતે સા અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકા કર્તવ્યા, શેષં તદેવ નૈરયિકવદેવ વોધ્યમ્, તથા ચાસુરકુમારાદયઃ સહસ્રાન્તા દેવા ઉત્પત્તિસમયે સર્વ-વન્ધં કૃત્વા સ્વકીયાં ચ જઘન્યસ્થિતિમનુપાલ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તાયુક્તત્વેન સમુત્પન્ન મૃત્વા ચ તેષ્વેવ સર્વવન્ધકા જાતાઃ, એવં ચ તેષાં વૈક્રિયસ્ય જઘન્યં સર્વવન્ધાન્તર જઘન્યા તત્સ્થિતિરન્તર્મુહૂર્તાધિકા, વક્તવ્યા, ઉત્કૃષ્ટં ત્વનન્તં કાલં, યથા રત્નપ્રમાનૈરયિકાણામિતિ ભાવઃ, તત્ર જઘન્યા સ્થિતિરસુરકુમારાદીનાં વ્યન્તરાણાં ચ દશવર્ષસહસ્રાણિ, જ્યોતિષ્કાણાં પલ્યોપમાદૃશભાગઃ, સૌધર્મા.

હૈ વહ (સર્વવંધનરે જસ જા ઠિઈ જહનિયા સા અંતોમુહુત્તમઘ્મહિયા કાયવ્વા-સેસં તં ચેવ) એસી હૈ કિ જિસકી જિતની જઘન્યસ્થિતિ હૈ વહ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક કરકે કહની ચાહિયે વાકી કા ઓર સવ કથન નારક કી તરહ સે હી જાનના ચાહિયે । તથા ચ-અસુરકુમાર સે લેકર સહસ્રારાન્ત દેવ ઉત્પત્તિસમય મેં સર્વવંધ કરકે ઓર અપની ૨ જઘન્યસ્થિતિ કો ભોગ કરકે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હો જાયેં ઓર વહાં અન્તર્મુહૂર્તતક રહ કર વાદ મેં મરણ કરે-ઓર પુનઃ ઉન્હીં દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાયેં । વહાં વે સર્વવંધક હુએ હસ તરહ ઉનકે વૈક્રિય શરીર કા સર્વવન્ધાન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ઉનકી જઘન્ય સ્થિતિ પ્રમાણ હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । ઉત્કૃષ્ટ અંતર જો અનન્ત કાલ કા કહા ગયા હૈ વહ રત્નપ્રમાણત નૈરયિકોં કી તરહ સે કહા ગયા હૈ । અસુરકુમાર આદિકોં કી ઓર વ્યન્તરોં કી જઘન્યસ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ કી હૈ ।

(સર્વવંધનરે જસ જા ઠિઈ જહનિયા સા અંતોમુહુત્તમઘ્મહિયા કાયવ્વા-સેસં તંચેવ) અહીં જેમની જેટલી જઘન્યસ્થિતિ હોય છે, તે જઘન્યસ્થિતિમાં એક અન્તર્મુહૂર્ત ઉમેરીને તેમના સર્વવંધનું જઘન્ય અંતર કહેવું બોધ્યે. બાકીનું સમસ્ત કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. જેમકે અસુરકુમારથી લઈને સહસ્રાર પર્યાન્તનો કોઈ દેવ ઉત્પત્તિ સમયમાં સર્વવંધ કરીને અને પોતાની જઘન્ય આયુસ્થિતિને લોગવીને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહીને મરણ પામે. મરીને તે એજ પૂર્વોક્ત દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય અને ત્યાં તે વૈક્રિય શરીરનો સર્વવંધક થાય, તો આ સ્થિતિમાં તેના વૈક્રિય શરીરનું જઘન્ય સર્વવંધાન્તર તેની જઘન્યસ્થિતિ કરતાં એક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ વધારે આવી જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અંતર જે અનંતકાળનું કહેવામા આવ્યું છે, તે રત્નપ્રમાણ નારકોની જેમ જ કહેવામાં આવ્યું છે. અસુરકુમારાદિકોની અને વાનવ્યન્તરોની જઘન્યસ્થિતિ

દિષુ તુ ‘પલિયમહિયં દો સાગર સાહિયા સત્ત દસ ય ચોદસ ય સત્તરસ ય’ इत्यादि, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ જીવસ્સ ણં મંતે ! આણયદેવત્તે ણોઆણયદેવત્તે પુણરવિ આણય-દેવત્તે હે ભદ-ત ! જીવસ્ય સ્વલુ આનતદેવત્ત્વે, નોઆનતદેવત્ત્વે આનતદેવભિન્નત્ત્વે, પુનરપિ આનતદેવત્ત્વે સતિ આનતદેવવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તરં કાલતઃ કાલાપેક્ષયા

જ્યોતિષ્કોં કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ ક્કે આઠવે ભાગપ્રમાણ હૈ । તથા સૌધર્માદિકોં મેં જઘન્યસ્થિતિ “ પલિયમહિયં દો સાગરસાહિયા સત્તદસ ય ચોદસ ય સત્તરસ ય ” હસ પ્રકારસે હૈ—પહિલે દેવલોક મેં એક પલ્યો-પમકી, દૂસરે દેવલોકમેં એક પલ્યોપમસે કુછ અધિક, તીસરે સ્વર્ગ દો સાગરોપમકી, ચૌથે દેવલોકમેં દો સાગરોપમસે અધિક, પાંચવેં દેવલોકમેં સાત સાગરોપમ છઠે સ્વર્ગ મેં દશ સાગરોપમ સાતવેં સ્વર્ગ મેં ચૌદહ સાગરોપમ આઠવેં સ્વર્ગ મેં સત્તરહ સાગરોપમ નૌવેં મેં અઠારહ સાગ-રોપમ દશવેં મેં ડઘીસ સાગરોપમ ગ્યારહવેં મેં જઘન્યસ્થિતિ વીસસાગ-રોપમ ઓર બારહવેં મેં જઘન્ય સ્થિતિ ઇક્કીસ સાગરોપમ હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(જીવસ્સ ણં મંતે ! આણય દેવત્તે, ણો આણય દેવત્તે, પુણરવિ આણયદેવત્તે પુચ્છા) હે ભદંત ! કોઈ જીવ આનત સ્વર્ગ કા દેવ હો જાય ઓર વહ વહાં સે ચલ કર આનત દેવલોકસિવાય દૂસરે દેવલોકાદિ મેં ચલા જાવે—તથા વહાં સે ભી મર-કર વહ પુનઃ આનતસ્વર્ગ કા દેવ હો જાય તો એસી સ્થિતિ મેં ઉસ આનત

હસ હુનર વર્ષની છે અને ન્યોતિષિકોની જઘન્યસ્થિતિ પલ્યોપમના આઠમાં ભાગ પ્રમાણ છે. તથા સૌધર્મ આદિ કલ્પોમાં જઘન્યસ્થિતિ “ પલિયમહિયં દો સાગર સાહિયા સત્તદસ ય ચોદસ ય સત્તરસ ય ” આ પ્રમાણે છે—પહેલા દેવ-લોકમાં એક પલ્યોપમની, બીજામાં એક પલ્યોપમથી વધારે, ત્રીજા દેવલોકમાં બે સાગરોપમની, ચોથામાં બે સાગરોપમ કરતાં થોડી વધારે, પાંચમા દેવ લોકમાં સાત સાગરોપમની, છઠ્ઠામાં પણ સાત સાગરોપમની, સાતમાં દેવલોકમાં ૧૪ સાગરોપમની, આઠમામાં ૧૭ સાગરોપમની, નવમામાં ૧૮ સાગરોપમની, દસમામાં ૧૯ સાગરોપમની, અને અગિયારમાં દેવલોકમાં વીસ સાગરોપમની છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ જીવસ્સ ણં મંતે ! આણય દેવત્તે, ણો આણય-દેવત્તે, પુણરવિ આણયદેવત્તે પુચ્છા ” હે ભદન્ત ! કોઈ જીવ આનત દેવલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થતો હોય, પછી ત્યાંથી ચ્યવીને આનત સિવાયના અન્ય દેવલોકાદિમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, પછી ત્યાંથી મરીને ક્રીડી આનત દેવલોકમાં જ દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય તો એવી સ્થિતિમાં તે આનત દેવના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું બંધાન્તર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘ गोयमा । सव्ववंधंतरं जहण्णेणं अट्टारस सागरोवमाइं वासपुहुत्तमव्वमहियाइं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो ’ हे गौतम ! जीवस्य तथाविधे पुनरपि आनतदेवत्वे सति आनतदेववैक्रियशरीर-प्रयोगस्य सर्वबन्धान्तरं जघन्येन अष्टादश सागरोपमानि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि उत्कृष्टेन अनन्तं कालं वनस्पतिकालरूपं भवति, तथाचानतकल्पवासीदेवः उत्पत्तौ सर्वबन्धकः, स चाष्टादशसागरोपमानि तत्र स्थित्वा ततश्च्युतो वर्षपृथक्त्वं मनुष्येषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पन्नः प्रथमसमये चासौ सर्वबन्धकः, इत्येवं रीत्या सर्व-

देवलोक के देव के वैक्रिय शरीरप्रयोग का बन्धान्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सव्ववंधंतरं जहण्णेणं अट्टारससागरोवमाइं वासपुहुत्तमव्वमहियाइं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो) कोई जीव आनत स्वर्ग का देव होकर पुनः अन्यत्र जन्म पाकर पुनः उसी आनत स्वर्ग का देव हो जाय तो ऐसी स्थिति में उसके वैक्रिय शरीर का सर्वबन्धान्तर जघन्य से वर्षपृथक्त्व अधिक अठारह सागरोपम का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पति कालरूप अनन्त काल का होता है । कोई जीव आनतकल्प का देव हुआ, वह प्रथम समय में वैक्रिय शरीर का सर्वबन्धक होकर वहां १८ सागरोपम तक रहा बाद में वहां से चव कर वर्षपृथक्त्व तक मनुष्यपर्याय में रह कर पुनः उसी आनत देवलोक का देव हो गया और वह वहां प्रथम समय में वैक्रिय शरीर का सर्वबन्धक हुआ । इस तरह से पूर्व

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ સવ્વવંધંતરં જહ-
ણ્ણેણ અટ્ટારસસાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમવ્વમહિયાઈ, ઉક્કોસેણં અણંતંકાલં વણસ્સઈ
કાલો ” કોઈ જીવ આનત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈને, ત્યાંથી ચ્યવીને અન્ય
સ્થળે ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી આનત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ
જાય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તેના વૈક્રિય શરીરનું સર્વબંધાન્તર જઘન્યની
અપેક્ષાએ ૧૮ સાગરોપમ કરતાં અધિક વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણુ (જેથી લઈને
નવ વર્ષ પર્યાન્તના સમયને વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણુકાળ કહે છે) અને ઉત્કૃષ્ટની
અપેક્ષાએ વનસ્પતિકાળ રૂપ અનંતકાળનું હોય છે. જેમકે કોઈ જીવ આનત
કલ્પમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયો. તે પ્રથમ સમયમાં વૈક્રિય શરીરનો સર્વ-
બંધક થઈને ત્યાં ૧૮ સાગરોપમ પર્યાન્ત રહ્યો. પછી ત્યાંથી ચ્યવીને વર્ષપૃથક્ત્વ
પર્યાન્ત મનુષ્ય પર્યાયમાં રહીને ફરીથી આનત દેવલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન
થઈ ગયો અને ત્યાં પ્રથમ સમયમાં વૈક્રિય શરીરનો સર્વબંધક થયો. આ

વન્ધાન્તર જઘન્યેન અષ્ટાદશસાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાધિકાનિ, અથ ચ સ એવ આનતદેવઃ તસ્માન્ચ્યુતોऽનન્ત કાલં વનસ્પત્યાદિપુ સ્થિત્વા પુનસ્તત્રૈવોત્પન્નઃ પ્રથમ-સમયે ચાસૌ સર્વવન્ધક इत्येवं सर्ववन्धान्तरम् उत्कृष्टેनानન્ત કાલં ભવતીતિ ભાવઃ, 'દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વળસ્સહકાલો' આનતદેવ-વૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય દેશવન્ધાન્તરં જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલરૂપં ભવતિ, તથા ચ આયતકલ્પીયોદેવો દેશવન્ધકઃ સન્ ચ્યુતો વર્ષ-પૃથક્ત્વં મનુષ્યત્વમનુભૂય પુનસ્તત્રૈવ ગતઃ, તસ્ય ચ સર્વવન્ધાન્તર દેશવન્ધ इत्येवं

કે સર્વવંધ મેં ઓર અવ કે સર્વવંધ મેં અન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક અઠારહ સાગરોપમ કા આ જાતા હૈ। ઉત્કૃષ્ટ સે સર્વવંધ કા અન્તર વનસ્પતિ કાલરૂપ જો કહા ગયા હૈ उसका तात्पर्य ऐसा है कि आनतसे चक्कर वही देव अनन्त काल तक वनस्पत्यादिकोंमें स्थित रहता है और फिर वहां से मर कर वही आनत स्वर्ग का देव हो जाता है इस तरह से उत्कृष्टरूप में वैक्रिय शरीर का सर्ववन्धान्तर अनन्तकाल का हो जाता है। (देसवन्धन्तरं जह्णणेणं वासपुहुत्तं उक्कोसेणं अणन्तं कालं वणस्सह कालो) आनत देवलोकवासी देव के वैक्रिय शरीर प्रयोग का देशवन्धान्तर जघन्य से वर्षपृथक्त्व का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पति कालरूप अनन्तकाल का होता है। तथा च—आनतकल्पवासीदेव देशवन्धक फिर वहीं पर देव हुआ—सो प्रथम समय में वैक्रिय शरीर का

રીતે પૂર્વના સર્વવંધ અને હવેના સર્વવંધની વચ્ચે ૧૮ સાગરોપમ અને વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણકાળનું અંતર પડી જાય છે. ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ એવા જીવના સર્વવંધનું અંતર જે વનસ્પતિકાળ રૂપ કહ્યું છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—આનત દેવલોકમાંથી ગ્યર્વાને તે જીવ અનંતકાળ સુધી વનસ્પતિ કાય આદિકેામાં રહે છે અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી આનત દેવલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે આ રીતે તેના વૈક્રિય શરીરનો ઉત્કૃષ્ટ સર્વવંધાન્તર કાળ અનંતકાળનો થઈ જાય છે. “દેસવંધંતરં જહ્ણણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતંકાલં વળસ્સહ કાલો” આનત દેવલોકના દેવના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું દેશવંધાન્તર ઓછામાં ઓછું વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણકાળનું અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ રૂપ અનંતકાળનું હોય છે.

આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે સમજવું—કોઈ આનત કલ્પવાસીદેવ દેશવંધક થઈને ત્યાંની સ્થિતિ સમાપ્ત કરીને વર્ષપૃથક્ત્વ પર્યન્ત મનુષ્ય પર્યાયમાં રહે અને ત્યાંથી મરીને આનત દેવલોકમાં જ ફરીથી ઉત્પન્ન થઈ જાય.

જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વં દેશવન્ધાન્તરં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અનન્તકાલરૂપમુક્તમેવ, એવમેવ પ્રાણતારણાચ્યુતગ્રૈવેયકાણામાપ વૈક્રિયસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં દેશવન્ધાન્તરં ચ બોધ્યમિત્યભિપ્રાયેનાહ—‘ એવં જાવ અચ્ચુએ, નવરં જસ્સ જા જહણિયા ઠિઈ સા સવ્વબંધંતરં જહણેણં વાસપુહુત્તમવ્મહિયા કાયવ્વા, સેસં તં ચેવ’—એવં પૂર્વોક્તરીત્યેવ યાવત્ પ્રાણતારણાચ્યુતદેવવૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્યાપિ સર્વવન્ધાન્તરં, દેશવન્ધાન્તરં ચ બોધ્યમ્, નવરમ્ આનતાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ યસ્ય યા જઘન્યિકા સ્થિતિર્વર્તે સા સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વાધિકા કર્તવ્યા, શેપં તદેવ આનતવદેવેતિ ભાવઃ,

સર્વબંધ કરકે વાદ મેં વહ દ્વિતીયાદિ સમયોં મેં દેશવંધક વના—ઇસ તરહ સે પૂર્વ કે દેશવંધ મેં ઓર અવ કે દેશવંધ મેં અન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્તકાલ કા આ જાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર સે પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત ઓર ગ્રૈવેયક ઇનકે દેવોં કે ભી વૈક્રિય શરીરકા સર્વવન્ધાન્તર ઓર દેશવંધાન્તર જાનના ચાહિયે । ઇસી વાતકો (એવ જાવ અચ્ચુએ, નવર જસ્સ જા જહણિયા ઠિઈ સા સવ્વબંધંતરં જહણેણં વાસપુહુત્તમવ્મહિયા સેસં તં ચેવ) ઇસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને વ્યક્ત કિયા હૈ—પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર હી યાવત્ પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, ઇન કલ્પવાસી દેવોં કે વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ કા સર્વવંધાન્તર ઓર દેશવંધાન્તર જાનના ચાહિયે । આનત કી અપેક્ષા જો વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ કિ જિસકી યહાં જિતની જઘન્યસ્થિતિ હૈ વહ સર્વબંધ કે અંતર મેં જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વરૂપ સે અધિક કર લેની ચાહિયે । ઓર સવ

ત્યાં પ્રથમ સમયમાં વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધ કરીને તે દ્વિતીયાદિ સમયોમાં દેશબંધક બની જાય છે. આરીતે પૂર્વના દેશબંધ અને હવેના દેશબંધની વચ્ચે જઘન્યની અપેક્ષાએ વર્ષપૃથક્ત્વનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અનંત કાળનું અંતર પડી જાય છે એજ પ્રમાણે પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત અને ગ્રૈવેયકવાસી દેવોના પણ વૈક્રિયશરીરનું સર્વબંધાન્તર અને દેશબંધાન્તર સમજવું એજ વાત સૂત્રકારે “ એવં જાવ અચ્ચુએ, નવરં જસ્સ જા જહણિયા ઠિઈ સા સવ્વબંધંતરં જહણેણં વાસપુહુત્તમવ્મહિયા કાયવ્વા, સેસં તં ચેવ ” આ સૂત્રકાર દ્વારા પ્રકટ કરી છે. અહીં સૂત્રકારે એ વાત પ્રકટ કરી છે કે આનત કરતાં અહીં આ પ્રમાણે વિશેષતા સમજવી જોઈએ—જે દેવની જેટલી જઘન્ય સ્થિતિ હોય, તે જઘન્ય સ્થિતિ કરતાં વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણે અધિક સર્વબંધાન્તર સમજવું. બાકીનું સમસ્ત કથન આનત દેવલોકના ભવોના કથન પ્રમાણે સમ-

गौतमः पृच्छति—‘गेवेज्जकप्पाईयपुच्छा’ हे भदन्त ! ग्रैवेयककल्पातीतपृच्छा ?
तथा च ग्रैवेयककल्पातीतदेववैक्रियशरीरप्रयोगस्य बन्धान्तरं कालतः कियच्चिरं

कथन यहाँ आनत की तरह से ही जानना चाहिये । तात्पर्य ऐसा है कि प्राणत आरण और अच्युत ये क्रमशः दशवें, ग्यारहवें और बारहवें देवलोक हैं—इनमें जघन्यस्थिति क्रमशः उन्नीस बीस और इक्कीस सागरोपम है । सो यही अपनी २ जघन्यस्थिति सर्वबंध के जघन्यरूप से अन्तर प्रकट करने में वर्षपृथक्त्व से अधिक करके कहनी चाहिये—जैसे प्राणतवासी देव प्रथम समय में वैक्रियशरीर का सर्वबंध करके वहाँ पर १९ सागरोपम तक रहा और बाद में जब वह वहाँ च्युत हुआ—तो वर्ष पृथक्त्व तक मनुष्यपर्याय में रहकर फिर प्राणत देवलोक का देव बना और प्रथम समय में यहाँ सर्वबंधक हो गया—तो ऐसी स्थिति में यहाँ अबके वैक्रियशरीर के सर्वबंध में और पहिले के सर्वबंध में अन्तर जघन्य से वर्षपृथक्त्व अधिक १९ सागरोपम का होता है—इसी तरह से अपनी २ जघन्यस्थिति को वर्षपृथक्त्व से अधिक करके जघन्य रूप से सर्वबंध का अन्तर आरण और अच्युत इन देवलोकों के देवों के वैक्रियशरीर के विषय में भी समझ लेना चाहिये । बाकी का सब कथन आनत देवलोक के देवों के वैक्रियशरीरप्रयोग के समान ही है ।

जुं प्राणत, आरणु अने अच्युत, ये अनुक्रमे दशमां, अगियारमां अने आरमां देवलोक छे. ते देवलोकना देवाना जघन्य स्थिति अनुक्रमे १८, २०, अने २१ सागरोपमनी छही छे—ते दरेकनी जघन्यस्थितिमां वर्षपृथक्त्व प्रमाणु काण उमेरवाथी ते दरेकना सर्वबंधनुं जघन्य अंतर आवी जय छे. जेम के प्राणतवासी देव प्रथम समयमां वैक्रियशरीरनेा सर्वबंध करीने १८ सागरोपम पर्यन्त त्या रह्यो. त्याथी ज्यवीने वर्षपृथक्त्व पर्यन्त मनुष्य पर्यायमां रह्यो त्याथी मरीने इरीथी प्राणत देवलोकमां देवनी पर्याये उत्पन्न थये अने त्यां प्रथम समयमां सर्वबंधक थर्छ गये तो आ रीते तेना पूर्वना सर्वबंध अने हुवेना सर्वबंधनी वर्ये १८ सागरोपम अने वर्षपृथक्त्व प्रमाणु जघन्य काणनुं अंतर पडी जशे. आ रीते ज गणुतरी करता आरणु अने अच्युत देवलोकना देवाना वैक्रिय शरीरनु जघन्य सर्वबंधान्तर अनुक्रमे २० सागरोपम अने वर्षपृथक्त्व प्रमाणु काणनुं तथा २१ सागरोपम अने वर्षपृथक्त्व प्रमाणु काणनुं आवी जय छे. भाडीनु समस्त कथन आनत देवलोकना देवाना वैक्रियशरीर प्रयोगना कथन प्रमाणु समजु हुवे गौतम स्वामी भडावीर प्रबुने जेवेा प्रश्न पूछे छे के—“गेवेज्जकप्पाईय पुच्छा” छे भदन्त ! ग्रैवेयक कल्पातीत देवाना वैक्रिय

મવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સવ્વબંધંતરં જહણ્ણેણ વાવીસં સાગરોવમાઈં વાસપુહુત્તમઞ્ઞહિયાઈં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઙ્કાલો ’ હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક-કલ્પાતીતદેવૈક્રિયશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાનિ વર્ષપૃથક્ત્વાધિકાનિ મવતિ, ઉત્ક્રુષ્ટેન તુ અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલરૂપં મવતિ, ‘ દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો ’ દેશવન્ધાન્તરં ચ જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્, ઉત્ક્રુષ્ટેન વનસ્પતિકાલરૂપમનન્તં કાલં મવતિ । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘ જીવસ્સ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યપુચ્છા ’ હે મદન્ત ! જીવસ્ય સ્વલ્લ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—(ગેવેજ્ઞ કપ્પાહ્યપુચ્છા) હે મદન્ત ! ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવોં કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા વન્ધાન્તર કાલ કી અપેક્ષા સે કિતના હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધંતરં જહણ્ણેણં વાવીસં સાગરોવમાઈં વાસપુહુત્તમઞ્ઞહિયાઈં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઙ્કાલો) ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવોં કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા સર્વવન્ધાન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ સાગરોપમ કા હૈં ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે અન્તર વનસ્પતિકાલરૂપ અનન્ત-કાલ કા હૈં । (દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો) તથા ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવોં કે વૈક્રિયશરીરપ્રયોગ કા દેશવંધાન્તર જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વરૂપ હૈં ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે વનસ્પતિકાલરૂપ અનન્તકાલ કા હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં— જીવસ્સ ણં મંતે ! અણુ-ત્તરોવવાહ્યપુચ્છા) હે મદન્ત ! જો જીવ અનુત્તર વિમાન મેં ઉત્પન્ન

શરીર પ્રયોગનું બંધાન્તર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે—“ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ સવ્વબંધંતરં જહણ્ણેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ વાસપુહુત્તમઞ્ઞહિયાઈ, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં-વણ-સ્સઙ્કાલો ” ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવોના વૈક્રિયશરીર પ્રયોગનું સર્વબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું ૨૨ સાગરોપમ અને વર્ષપૃથક્ત્વ કાળ પ્રમાણ છે, અને વધારેમાં વધારે અંતર વનસ્પતિકાળરૂપ અનંતકાળનું છે “ દેસવંધંતરં જહણ્ણેણં વાસપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો ” તથા ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવોના વૈક્રિય શરીર પ્રયોગનું દેશબંધાન્તર ઓછામાં ઓછું વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ કાળ રૂપ અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ રૂપ અનંતકાળનું છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ જીવસ્સ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યપુચ્છા ” હે મદન્ત કોઈ એક જીવ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો હોય. ત્યાંની સ્થિતિ

અનુત્તરૌપપાતિક૦ પૃચ્છા, તથા ચ તથાવિધે પુનરનુત્તરૌપપાતિકત્વે સતિ અનુત્તરૌપપાતિકદેવવૈક્રિયશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તરં કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘ गोयमा ! सव्यबंधतरं जहण्णेणं एकतीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भ-
हियाइं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं सागरोवमाइं ’ हे गौतम । अनुत्तरौपपातिकदेववैक्रिय-
शरीरप्रयोगस्य सर्ववन्धान्तरं जघन्येन एकत्रिंशत् सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वा-
धिकानि भवति, उत्कृष्टेन तु संख्येयानि सागरोपमाणि भवति, ‘ देसबंधतरं जह-
ण्णेणं वासपुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं सागरोवमाइ ’ अनुत्तरौपपातिकदेववैक्रिय-
शरीरप्रयोगस्य देशवन्धान्तरं च जघन्येन वर्षपृथक्त्वं भवति, उत्कृष्टेन तु संख्ये-
यानि सागरोपमाणि भवति, तथाहि—अनुत्तरौपपातिकदेववैक्रियशरीरप्रयोगस्य

હુણ હૈં ઔર વહાં કી સ્થિતિ સમાપ્ત હો જાને કે બાદ વહ ઉસ અનુત્તર-
વિમાન સે અન્યત્ર જન્મ ધારણ કર ફિર વહાં સે સર કરકે ડસી અનુ-
ત્તરવિમાન મેં જન્મ ધારણ કરતા હૈ—તો ऐसी स्थिति में उसके वैक्रिय-
शरीर के बन्ध में अन्तर कितने काल का आता है । इसके उत्तर में
प्रश्न कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! यहां पर वैक्रियशरीर के सर्वबंध
का अंतर जघन्य से वर्षपृथक्त्व अधिक ३१ सागरोपम का है और
(उक्कोसेणं) उत्कृष्ट से (संखेज्जाइं सागरोवमाइं) संख्यात सागरो-
पम का है । (देसबंधतरं जहण्णेणं वासपुहुत्तं) अनुत्तरौपपातिक देव
वैक्रियशरीरप्रयोगके देशबन्धका अन्तर जघन्य से वर्षपृथक्त्व है और
(उक्कोसेणं संखेज्जाइं सागरोवमाइं) उत्कृष्ट से संख्यात सागरोपम
होता है । जैसे कोई जीव अनुत्तरविमानों में उत्पन्न हुआ—वहां उसने

સમાપ્ત કરીને તે અનુત્તર વિમાન સિવાયના કોઈ અન્ય સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થઈ
બીજા અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી અનુત્તર વિમાનમાં જ જન્મ ધારણ કરે, તો
એ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેના વૈક્રિયશરીરના બંધમાં કેટલા કાળનું અન્તર
પડી બીજા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! આવું બને ત્યારે તેના
વૈક્રિયશરીરના સર્વબંધનું અંતર જઘન્યની અપેક્ષાએ ૩૧ સાગરોપમ અને
વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ થાય છે. “ ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં સાગરોવમાઈં ” અને
ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ સંખ્યાત સાગરોપનું થાય છે, “ દેસબંધંતરં જહણ્ણેણં
વાસપુહુત્તં ઉક્કોસેણ સંખેજ્જાઈં સાગરોવમાઈ ” અને તે દેવના વૈક્રિયશરીરપ્રયોગના
દેશબંધનું યોગ્ય માં યોગ્ય અન્તર વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ અને વધારેમાં વધારે
અંતર સંખ્યાત સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે જેમ કે કોઈ જીવ અનુત્તર

સર્વબંધાન્તર, દેશબંધાન્તરં ચ ઉત્કૃષ્ટં સંખ્યાતાનિ સાગરોપમાણિ ભવતિ, યતો નાનન્તકાલમનુત્તરવિમાનચ્યુતઃ સંતરતિ, અથ વૈક્રિયશરીરદેશબંધક-સર્વબંધ-કાનામલ્પવહુત્વાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘ એસિં ણં મંતે ! જીવાણં વેડવ્વિયસરીરસ્સ દેસબંધગાણં સવ્વબંધગાણં અબંધગાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ’ હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલુ પૂર્વોક્તાનાં જીવાનાં વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશબંધકાનાં, સર્વ-

પ્રથમ સમય મેં વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધ કિયા ઓર બાદ મેં દેશબંધ કિયા ઓર વહીંપર ૩૧ સાગરોપમ તક રહા-બાદ મેં વહાં સે ચવ કર મનુષ્ય પર્યાય મેં વર્ષપૃથક્ત્વ તક રહકર પુનઃ વહીં પર દેવ હો ગયા ઓર પ્રથમ સમય મેં વહ વૈક્રિયશરીર કા સર્વબંધકહુઆ-હસ તરહ સે પૂર્વ કે સર્વબંધ મેં જઘન્ય સે અંતર વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૩૧ સાગરોપમ કા આતા હૈ-ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર સંખ્યાત સાગરોપમ કા આતા હૈ-કયોં કિ અનુત્તર વિમાન સે ચવકર જીવ અનન્તકાલ તક હસ સંસાર મેં નહીં રહતા હૈ ।

અવ સૂત્રકાર વૈક્રિયશરીરકે દેશબંધક, સર્વબંધક, ઓર અબંધક કે અલ્પવહુત્વ કા કથન કરતે હૈ-હસમેં ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ-(એસિં ણં મંતે ! જીવાણં વેડવ્વિયસરીરસ્સ દેસબંધગાણં, સવ્વબંધગાણં, અબંધગાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા) હે મદન્ત ! હન વૈક્રિયશરીર કે દેશબંધકોં મેં, સર્વબંધકોં મેં ઓર

વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તેણે પ્રથમ સમયમાં વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધ કર્યો, અને ત્યાર બાદ દેશબંધ કર્યો. અને ત્યાંજ ૩૧ સાગરોપમ કાળ સુધી તે રહ્યો. પછી ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્યપર્યાયમાં આવીને વર્ષપૃથક્ત્વ પર્યાન્ત રહ્યો. અને ત્યાર બાદ ત્યાંથી મરીને અનુત્તર વિમાનમાં જ દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પ્રથમ સમયમાં તે વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધક થયો. આ રીતે પૂર્વના અને અત્યારના સર્વબંધ વચ્ચે જઘન્યની અપેક્ષાએ ૩૧ સાગરોપમ અને વર્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ કાળનું અન્તર પડે છે-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ સંખ્યાત સાગરોપમનું તે સર્વબંધનું અંતર આવે છે, કારણ કે અનુત્તર વિમાનમાંથી ચ્યવીને જીવ અનંતકાળ સુધી આ સંસારમાં રહેતો નથી.

હવે સૂત્રકાર વૈક્રિયશરીરના દેશબંધક, સર્વબંધક અને અબંધકોના અલ્પ બહુત્વનું કથન કરે છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “ એસિં ણં મંતે ! જીવાણં વેડવ્વિયસરીરસ્સ દેસબંધગાણં, સવ્વબંધગાણં, અબંધગાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ” હે મદન્ત ! વૈક્રિય-

વન્ધકાનામ્ , અવન્ધકાનાં ચ મધ્યે કતરે જીવાઃ કતરેભ્યો જીવેભ્યો યાવત્ અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા. વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મથવાનાહ—' ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા વેડવ્વિયસરીરસ્સ સવ્વવંધગા, દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા, અવંધગા અણંતગુણા' હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ સર્વેભ્યોડલ્પાઃ જીવા વૈક્રિયશરીરસ્યસર્વવન્ધકા ભવન્તિ, તત્કાલસ્ય અલ્પત્વાત્ તદપેક્ષયા દેશવન્ધકાઃ અસંખ્યાતગુણા ભવન્તિ તત્કાલસ્ય તદપેક્ષયાડસંખ્યેયગુણત્વાત્ , અવન્ધકાસ્તુ તદપેક્ષયા અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધાનાં વનસ્પતિકાયાિકાદીનાં તદપેક્ષયાડનન્તગુણત્વાદિતિભાવઃ, ॥મૂ.૦૬॥

આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પપ્પણ્ણત્તે ? ગોયમા ! ણગાગારે પપ્પણ્ણત્તે । જઙ્કિ ણગાગારે પપ્પણ્ણત્તે કિં મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, કિં અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે ? ગોયમા ! મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, ણો અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે ।

અવંધકોં મેં સે કૌન સે જીવ કિન જીવોં સે અલ્પ હૈં ? વહુત હૈં ? તુલ્ય હૈં ? તથા વિશેષાધિક હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા વેડવ્વિયસરીરસ્સ સવ્વવંધગા, દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા, અવંધગા અણંતગુણા) સવ સે અલ્પ જીવ વૈક્રિયશરીર કે સર્વવંધક હૈં, ક્યોં કિ સર્વવંધ કા કાલ અલ્પ હૈ—इनकी अपेक्षा देशवंधक जीव असंख्यातगुणें हैं—क्यों कि सर्वबंध के काल की अपेक्षा देशवन्ध का काल असंख्यातगुणा है । તથા इनસે મી અનન્તગુણે અવંધક જીવ હૈં ક્યોં કિ इनके अवधक सिद्धजीव और वनस्पतिकायिक आदि जीव देशवधतक जीवों कि अपेक्षा अनन्तगुणे ह॥ સૂ.૦૬ ॥

શરીરના દેશબંધકોમાં, સર્વબંધકોમાં અને અબંધકોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ? અધિક છે ? સમાન છે ? તથા વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ સવ્વત્થોવા જીવા વેડવ્વિયસરીરસ્સ સવ્વવંધગા, દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા, અવંધગા અણંતગુણા ” વૈક્રિયશરીરના સર્વબંધક જીવો સૌથી ઓછાં છે, કારણ કે સર્વબંધને કાળ અલ્પ છે તેમના કરતાં દેશબંધકો અસંખ્યાત ગણાં છે, કારણ કે સર્વબંધના કાળ કરતાં દેશબંધને કાળ અસંખ્યાત ગણે છે તથા તેમના કરતાં પણ અબંધકો અનંત ગણા છે, કારણ કે તેના અબંધક સિદ્ધ જીવ અને વનસ્પતિકાયાિક આદિ જીવ દેશબંધકો કરતાં અનંત ગણા છે. ॥ સૂ.૦૬ ॥

एणं अभिलाषेणं जहा ओगाहण-मंठाणे जाव इड्विपत्त-पमत्त-
 संजय--सस्मदिट्ठि--पजत्त-संखेज्जवामाउय-कस्सभूयिग--गम्भवक्कं-
 तिय-सणुस्साहारगसरीरप्पओगवंधे, णो अणिविपत्त-पमत्त-
 जाव आहारगसरीरप्पओगवंधे । आहारगसरीरप्पओगवंधे णं
 भंते ! कस्स कस्सस्स उदएणं ? गोयमा ! वीरियसजोगसद-
 व्वयाए जाव लद्धिं च पडुच्च आहारगसरीरप्पओगणामाए
 कस्सस्स उदएणं आहारगसरीरप्पओगवंधे । आहारगसरीर-
 प्पओगवंधे णं भंते ! किं देसवंधे, सव्ववंधे ? गोयमा ! देसवंधे
 वि, सव्ववंधे वि । आहारगसरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कालओ
 केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्ववंधे एककं समयं, देसवंधे जहण्णेणं
 अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं । आहारगसरीरप्पओग-
 वंधंतरं णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्ववंधंतरं
 जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ
 उस्सप्पिणी ओस्सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोया,
 अवड्ढं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं । एवं देसवंधंतरं वि । एएसि णं
 भंते ! जीवाणं आहारगसरीरस्स देसवंधगाणं, सव्ववंधगाणं,
 अवंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा !
 सव्वत्थांवा जीवा आहारगसरीरस्स सव्ववंधगा, देसवंधगा
 संखेज्जगुणा, अवंधगा अणंतगुणा ॥ सू०७ ॥

छाया-आहारकशरीरप्रयोगवन्धः खलु भदन्त कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम !
 एकाकारः प्रज्ञप्तः । यदि एकाकारः प्रज्ञप्तः किम् मनुष्याहारकशरीरप्रयोगवन्धः ?
 किम् अमनुष्याहारकशरीरप्रयोगवन्धः ? गौतम ! मनुष्याहारकशरीरप्रयोग-

વન્ધઃ, નો અમનુષ્યાહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ એવમ્ એતેન અભિલાપેન યયા અવ-
ગાહનસંસ્થાને યાવત્ ક્રદ્ધિપ્રાપ્ત-પમત્તસંજયતસમ્યગ્દૃષ્ટિર્પાપ્તરૂસંખ્યેયવર્પાયુક્ત
કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, નોક્રદ્ધિપ્રાપ્તપમત્ત યાવત્

સૂત્રાર્થ—(આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહ્વિદ્દે પળ્લત્તે)
હે ભદ્રન્ત ! આહારકશરીરપ્રયોગવંધ કિતને પ્રકારકા કહા ગયા ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (એગાગારે પળ્લત્તે) આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા
કહા ગયા હૈ ! (જહ્ એગાગારે પળ્લત્તે કિં મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગ-
વંધે, કિં અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે) હે ભદ્રન્ત ! યદિ આહારક-
શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકારકા કહા ગયા હૈ—તો વહ મનુષ્યસંવંધી આહા-
રકશરીર પ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—યા અમનુષ્ય સંવંધી
આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે
ગૌતમ ! (મનુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે—ણો અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પ-
ઓગવંધે) આહારક શરીરપ્રયોગવંધ મનુષ્યોં કે હી હોતા હૈ—અતઃ વહી
એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ! આહારક શરીરપ્રયોગવંધ મનુષ્ય સિવાય
દૂસરે જીવોં કો નહીં હોતા હસલિયે ઉસ વિષય મેં તો કુછ કહના
હી નહીં હૈ ! (એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણસંઠાણે જાવ
હહ્વીપત્ત, પમત્તસંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તસંખેજ્જવાસા ઉયકમ્મભૂમિગ
ગમ્મવત્તકંતિય મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે—ણો અગિહ્વીપત્તપમત્તસં-

સૂત્રાર્થ—(આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કહ્વિદ્દે પળ્લત્તે ?) હે ભદ્રન્ત !
આહારક શરીરપ્રયોગવંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(એગાગારે પળ્લત્તે) આહારક શરીરપ્રયોગ વંધ એક પ્રકારનો કહ્યો છે. (જહ્
એગાગારે પળ્લત્તે કિં મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, કિં અમણુસ્સાહારગસરીર-
પ્પઓગવંધે ?) હે ભદ્રન્ત ! ને આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક જ પ્રકાર-
નો હોય, તો શુ મનુષ્ય સંમંધી આહારક શરીરપ્રયોગ વંધ એક પ્રકારનો
કહ્યો છે કે અમનુષ્ય સંમંધી આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકારનો કહ્યો છે ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (મનુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે—ણો અમણુસ્સાહારગ-
સરીરપ્પઓગવંધે) આહારક શરીરપ્રયોગવંધ મનુષ્યોને જ હોય છે—તેથી
એજ એક પ્રકારનો કહેવામા આવ્યો છે, આહારક શરીર પ્રયોગવંધ મનુષ્ય સિવા-
યના અન્ય જીવોને તો હોતો જ નથી, તેથી તે વિષે તો કંઈ કહેવાનું જ નથી.
(એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણસંઠાણે જાવ હહ્વીપત્ત, પમત્ત સંજય
સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્ત સંખેજ્જવાસાઉયકમ્મ ભૂમિગગમ્મવત્તકંતિય મણુસ્સાહારગસરી-

આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ । આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કસ્ય કર્મણઃ ઉદયેન ? ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્વ્યવતયા યાવત્ લઙ્ઘિ ચ પ્રતીત્ય આહારકશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણઃ ઉદયેન આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ । આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દેશવન્ધઃ ? સર્વવન્ધઃ ? ગૌતમ ! દેશવન્ધોઽપિ,

જય જાવ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) હસ તરહ હસ અભિલાપ સે અવગાહના સંસ્થાનપદ મેં કહે અનુસાર યાવત્ કદ્દિપ્રાસપ્રમત્તસંયતસમ્યક્દષ્ટિપર્યાસ સંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે, કર્મભૂમિજ મનુષ્યોં કો હી આહારક શરીર પ્રયોગવંધ હોતા હૈ-અનૃદ્ધિપ્રાસ પ્રમત્તસંયત કો યાવત્ આહારક શરીરપ્રયોગવંધ નહીં હોતા હૈ । (આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કસસ કમ્મસસ ઉદણં) હે ભદન્ત ! આહારકશરીરપ્રયોગવંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગસદ્વ્યવયા જાવ લઙ્ઘિ ચ પહુચ્ચ આહારગસરીરપ્પઓગનામા કમ્મસસ ઉદણં આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્વ્યવતા સે યાવત્ લઙ્ઘિ કો આશ્રિત કરકે આહારકશરીરપ્રયોગ નામકર્મ કે ઉદય સે યહ આહારકશરીરપ્રયોગવંધ હોતા હૈ । (આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે) હે ભદન્ત ! આહારકશરીરપ્રયોગવંધ કયા દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! દેસવંધે વિ, સવ્વવંધે વિ) આહારક શરીરપ્રયોગ દેશવંધરૂપ મી હૈ

રપ્પઓગ વંધે-ણો અણિહૂપત્તપમત્તસંજય જાવ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) આ રીતે આ અભિલાપ દ્વારા અવગાહના સંસ્થાન પદમાં કહ્યા પ્રમાણે (કદ્દિપ્રાસ પ્રમત્ત સંયત સમ્યક્દષ્ટિ પર્યાસ સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા, કર્મભૂમિજ મનુષ્યોમાં જ આહારક શરીરપ્રયોગ વંધ થાય છે અનૃદ્ધિ પ્રાપ્ત પ્રમત્ત સંયતને (યાવત્) આહારક શરીર પ્રયોગ વંધ થતો નથી) અહીં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું (આહારગસરીરપ્પઓગ વંધે ણં મંતે ! કસસ કમ્મસસ ઉદણં ?) હે ભદન્ત ! આહારક શરીર પ્રયોગવંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગ સદ્વ્યવયા જાવ લઙ્ઘિ ચ પહુચ્ચ આહારગસરીરપ્પઓગનામા કમ્મસસ ઉદણં આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) સવીર્યતા સયોગતા અને સદ્વ્યવતાથી, યાવત્ લઙ્ઘિને આશ્રિત કરીને આહારક શરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી આ આહારક શરીર પ્રયોગ વંધ થાય છે

(આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણ મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ?) હે ભદન્ત ! આહારક શરીર પ્રયોગવંધ શું દેશવંધ રૂપ હોય છે, કે સર્વવંધ રૂપ હોય છે ? (ગોયમા ! દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ) હે ગૌતમ ! આહારક

સર્વબન્ધોઽપિ, આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સર્વવન્ધઃ એકં સમયં, દેશવન્ધો જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષે-
ણાપિ અન્તર્મુહૂર્તમ્, આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તરં સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સર્વવન્ધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કર્ષેણ અનન્તં કાલમ્, અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસમર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અનન્તા લોકાઃ, અથાર્દ્વે પુદ્ગલપરિવર્તે દેશોનમ્, એવં દેશવન્ધાન્તરમપિ, એતેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાનામ્ આહારકશરીરસ્ય
और सर्वबंधरूप भी है । (आहारगसरीरप्पओगबंधे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ) हे भदंत ! आहारक शरीरप्रयोगबंध कालकी अपेक्षासे कबतक रहता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वबंधे एकं समयं, देस बंधे जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं) आहारक शरीरप्रयोग का सर्वबंध एक समयतक रहता है और देशबंध जघन्य से भी अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और उत्कृष्ट से भी अन्तर्मुहूर्त तक रहता है । (आहारगसरीरप्पओगबंधंतरं णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ) हे भदन्त ! आहारकशरीर का प्रयोगबंधकालकी अपेक्षा कबतक रहता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वबंधंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतकालं, अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंतालोया अवड्डं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं-एवं देसबंधंतरं वि) सर्वबंधान्तर जघन्यसे एक अन्तर्मुहूर्ततक रहता है और उत्कृष्ट से अनन्तकालतक रहता है । इस अनन्तकाल में अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त

શરીરપ્રયોગ બંધ દેશબંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વબંધ રૂપ પણ હોય છે. (આહારગસરીરપ્પઓગબંધે ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! આહારક શરીર પ્રયોગબંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? (ગોયમા ! સવ્વબંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! આહારક શરીર પ્રયોગનેા સર્વબંધ એક સમય સુધી રહે છે અને દેશબંધ ઓછામાં ઓછો અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે (આહારગસરીરપ્પઓગબંધંતરં ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! આહારક શરીરના પ્રયોગબંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વબંધંતરં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતાઓ ઓસપ્પિણીઉસ્સપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અણંતાલોયા, અવડ્ઢું પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં-એવં દેસબંધંતરં વિ) સર્વબંધાન્તરનેા જઘન્યકાળ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધીનેા અને ઉત્કૃષ્ટકાળ અનંત કાળ પર્યન્તનેા હોય છે. આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત

દેશબંધકાનાં, સર્વબંધકાનામ્, અવંધકાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવાઃ આહારકશરીરસ્ય સર્વબંધકાઃ દેશબંધકા સંખ્યેયગુણાઃ, અવંધકાઃ અનન્તગુણાઃ ॥ સૂ. ૭ ॥

ટીકા-અથાહારકશરીરપ્રયોગવન્ધસાશ્રિત્યાહ-‘ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પ્પણ્ણત્તે ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલ્લ

અવસર્પિણી હો જાતી હૈં । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અનન્તલોક-કુછ કમ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તરૂપ હૈ । હસી તરહ સે દેશબંધાન્તર મેં ભી જાનના ચાહિયે । (એસિં ણં મંતે ! જીવાણં આહારગસરીરસ્સ દેસવંધગાણં સ્વવંધગાણં, અવંધગાણ ચ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા) હે મદન્ત ! હન આહારક શરીર કે દેશબંધકોં મેં, સર્વબંધકોં મેં ઓર અવંધકોં મેં સે કૌન જીવ કિતની અપેક્ષા યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા આહારગસરીરસ્સ સવ્વવંધગા, દેસવંધગા સંખેજ્જગુણા અવંધગા અણંતગુણા) આહારક શરીર કે સર્વબંધક જીવ સવ સે કમ હૈં । હનકી અપેક્ષા દેશબંધક જીવ સંખ્યાતગુણિત હૈં । ઓર હનકી અપેક્ષા ભી અવંધક જીવ અનન્તગુણેં હૈં ।

ટીકાર્થ-અવ સૂત્રકાર આહારક શરીરપ્રયોગવંધ કો આશ્રિત કરકે કથનકરતે હૈં-હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈં કિ-(આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પ્પણ્ણત્તે) હે મદન્ત ! આહારક શરીરપ્ર-

અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનંતલોક-અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન કરતાં સહેજ ન્યૂન પ્રમાણ હોય છે. એજ પ્રમાણે દેશ બંધાન્તર વિષે પણ સમજવું (એસિં ણં મંતે ! જીવાણ આહારગસરીરસ્સ દેસવંધગાણં સવ્વવંધગાણં, અવંધગાણ ચ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?) હે મદન્ત ! આહારક શરીરના દેશબંધકો, સર્વબંધકો અને અબંધકોમાં કયા કયા જીવો કયા કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ‘ યાવત્ ’ કયા કયા જીવો કયા કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા આહારગસરીરસ્સ સવ્વવંધગા, દેસવંધગા સંખેજ્જગુણા, અવંધગા અણંતગુણા) આહારક શરીરના સર્વબંધક જીવો સૌથી ઓછા છે, તેમના કરતાં દેશબંધક જીવો સંખ્યાતગુણ છે દેશબંધકો કરતાં અબંધકો અનંતગુણ છે.

ટીકાર્થ-હવે સૂત્રકાર નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા આહારકશરીરપ્રયોગનું નિરૂપણ કરે છે-ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-“ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે કઙ્કિહે પ્પણ્ણત્તે ? ” હે મદન્ત આહારકશરીરપ્રયોગબંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

કતિવિધ. પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! એગાગારે પળ્લન્તે ’ હે ગૌતમ ! આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ એકાકારઃ એકપ્રકાર એવ પ્રજ્ઞસઃ, નનુ ઔદારિકાદિશરીરપ્રયોગવન્ધવદેકેન્દ્રિયાદ્યનેત્રપ્રકારક ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ જહ એગાગારે પળ્લન્તે કિં મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે ? કિં અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે ? ’ હે મદન્ત ! યઃ એકાકાર આહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ સ કિમ્ મનુષ્યાહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ ? કિં વા અમનુષ્યાહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—

યોગવંધ કિત્તને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એગાગારે પળ્લન્તે) આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા હી કહા ગયા હૈ । ઔદારિક આદિ પ્રયોગવંધ કી તરહ એકેન્દ્રિયાદિરૂપ અનેક પ્રકાર કા નહીં કહા ગયા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય સે લેકર સમસ્ત પંચેન્દ્રિય જીવોં કે ઔદારિક શરીર હોતા હૈ—અતઃ ભિન્ન જાતિવાલોં મૈં હોને કે કારણ હસમૈં ભિન્નતા—અનેક પ્રકારતા આતી હૈ—હસ તરહ કી અનેક પ્રકારતા હસ આહારક શરીરપ્રયોગવંધ મૈં નહીં હૈ—કયોં કિ યહ મનુષ્ય કે હી હોના હૈ હસી વિષય કો દષ્ટ કરને કે લિયે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—(જહ એગાગારે પળ્લન્તે કિં મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે) હે મદન્ત ! યદિ વહ આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક હી પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ તો કયા વહ મનુષ્ય કા આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? યા અમનુષ્ય કા આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ એગાગારે પળ્લન્તે ” આહારક શરીર પ્રયોગવંધ એક જ પ્રકારનો કહ્યો છે. ઔદારિક આદિ પ્રયોગવંધની જેમ એકેન્દ્રિયાદિરૂપ અનેક પ્રકારનો તે હોતો નથી આ કથાનનુ’ તાત્પર્ય એ છે કે એકેન્દ્રિયથી લઇને સમસ્ત પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોને ઔદારિકશરીર હોય છે. ભિન્ન ભિન્ન જાતિવાળાઓમાં હોવાથી તેમાં ભિન્નતા (અનેક પ્રકારતા) આવી જાય છે પણ આ પ્રકારની અનેક પ્રકારતા આ આહારકશરીરપ્રયોગવંધમાં હોતી નથી કારણ કે તે બધાનો મનુષ્યમાં જ સદ્ભાવ હોય છે આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“ જહ એગાગારે પળ્લન્તે કિં મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે ? હે મદન્ત ! જો તે આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક જ પ્રકારનો હોય, તો શું મનુષ્યનો આહારક શરીરપ્રયોગવંધ

‘ગોયમા ! મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, નો અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે’ હે ગૌતમ ! આહારકશરીરપ્રયોગવંધો મણુપ્પ્યાહારકશરીરપ્રયોગવંધ એવં ભવતિ, નો અમણુપ્પ્યાહારકશરીરપ્રયોગવંધો ભવતિ, ‘ એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણ-સંઠાણે જાવ ઇટ્ઠીપત્ત-પમત્ત-સમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્ત-સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિગગ્ગમ્મ વક્કંતિય મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, ણો અણિટ્ઠીપત્તપમત્ત-જાવ-આહારગસરીર-પ્પઓગવંધે ’ એવમુક્તરીત્યા એતેન ઉપર્યુક્તેન મણુપ્પ્યાહારકશરીરપ્રયોગવંધસ્ય અભિલાપેન આલાપક્રમેણ યથા અવગાહનસંસ્થાને પ્રજ્ઞાપનાયા એકવિંશતિપદે

—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે નો અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે) જો આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ વહ મણુપ્પ્ય કા આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—અમણુપ્પ્ય કા આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર કા નહીં કહા ગયા હૈ—ક્યોં કિ આહારક શરીર પ્રયોગવંધ મણુપ્પ્ય કે સિવાય અન્ય જીવોં કે નહીં હોતા હૈ । ફસલિયે મણુપ્પ્ય કે હી હોને કે કારણ—એકેન્દ્રિય સે લેકર અસંજી પંચેન્દ્રિય મણુપ્પ્ય કે નહીં હોને કે કારણ ઉસમેં એક વિધતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । (એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણ સંઠાણે જાવ ઇટ્ઠીપત્ત-પમત્તસંજય સમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્ત સંખેજ્જવાસાઉયક-મ્મભૂમિગગ્ગમ્મવક્કંતિય મણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે, ણો અણિટ્ઠીપત્ત-પમત્ત જાવ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે) ફસ વિષય કા કથન પ્રજ્ઞાપના

એક પ્રકારનો કહ્યો છે, કે અમણુપ્પ્યોનો આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકારનો રહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ મણુસ્સાહારગસરીરપ્પ-ઓગવંધે, નો અમણુસ્સાહારગસરીરપ્પઓગવંધે ” જે આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકારનો કહ્યો છે, તે મણુપ્પ્યના આહારકશરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકારનો સમજવો—મણુપ્પ્યનો આહારક શરીરપ્રયોગવંધ એક પ્રકાર સમજવો જોઈએ નહીં, કારણ કે મણુપ્પ્ય સિવાયના અન્ય જીવોમાં આહારક શરીરપ્રયોગવંધ થતો નથી. આ કારણે મણુપ્પ્યોમાં જ તેનો સદ્ભાવ હોવાથી, અને એકેન્દ્રિયથી લઈને અસંજી પંચેન્દ્રિય મણુપ્પ્ય સુધીના જીવોમાં તેનો સદ્ભાવ નહીં હોવાથી—તેમાં એક વિધતા (એકજ પ્રકાર) પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

“ એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણસંઠાણે જાવ ઇટ્ઠીપત્ત-પમત્તસં-જયસમ્મદિટ્ઠિપજ્જત્ત-સંખેજ્જવાસાઉયકમ્મભૂમિગગ્ગમ્મવક્કંતિયમણુસ્સાહારગસરીર-પ્પઓગવંધે, ણો અણિટ્ઠીપત્તપમત્ત જાવ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ” આ વિષયનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૧ માં અવગાહના સંસ્થાન પદમાં જે

યાવત્ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત-પ્રમત્ત સંયતસમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિગર્ભ-
વ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યાહારકશરીરપ્રયોગવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ નો અનૃદ્ધિપ્રાપ્તપ્રમત્ત-યાવત્
સંયત-સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિગ-ર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-મનુષ્યાહારકશરીર-
પ્રયોગવન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ તથૈવાત્રાપિ નિરવશેષોઽવસેય इति भावः । गौतमः पृच्छति-
' आहारगसरीरप्यभोगवन्धे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ? ' हे भदन्त !
आहारकशरीरप्यभोगवन्धः खलु कस्य कर्मणः उदयेन भवति ? भगवानाह-‘ गोयमा !
वीरियसजोगसद्वव्याए जाव लद्धिं च पडुच्च आहारगसरीरप्यभोगणामाए कम्मस्स

કે ૨૧ વેં અવગાહના સંસ્થાન પદ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ કિ યહ આહાર-
ક શરીર પ્રયોગવંધ એસે મનુષ્ય કે હોતા હૈ જો ઋદ્ધિપ્રાપ્ત સંયત હો,
સમ્યક્ દૃષ્ટિ હો, છટે ગુણસ્થાન મેં રહને વાલા હો, પર્યાપ્ત હો, સંખ્યાન
વર્ષ કી આયુવાલા હો-કર્મભૂમિજ હો, ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-ગર્ભજન્મવાલા
હો । એસા વહ નહીં હો કિ જિસે ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ન હો-ચાહે વહ ઇન પૂર્વોક્ત
વિશેષણોં વાલા ભલે હી ક્યોં ન હો । ક્યોં કિ યહ આહારક શરીર
પ્રયોગવંધ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત છટે ગુણસ્થાનવર્તી સુનિજન કે હી હોતા હૈ । એસા
હી કથન યહાં પર મી સમ્પૂર્ણરૂપ સે ઇસકે વિષય મેં જાનના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(આહારગસરીરપ્યભોગ-
વંધે ણં મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) હે ભદંત ! યહ આહારક શરીર
પ્રયોગવંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગસદ્વવ્યાએ જાવ લદ્ધિં ચ પડુચ્ચ

પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ ગ્રહણ કરવું ત્યાં આ પ્રમાણે
કહ્યું છે—“ આ આહરક શરીરપ્રયોગવંધ એવા માણસ દ્વારા થાય છે કે જે
ઋદ્ધિ સંપન્ન સયત હોય, સમ્યક્દૃષ્ટિ હોય છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેનારો
હોય, પર્યાપ્ત હોય, સંખ્યાતવર્ષના આયુષ્ય વાળો હોય, કર્મભૂમિજ હોય અને
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભ જન્મવાળો) હોય-આ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો હોવા છતાં
ઋદ્ધિપ્રાપ્ત નહોય એવા મનુષ્ય દ્વારા આ બંધ થતો નથી, કારણ કે આ આહારક
શરીર પ્રયોગવંધ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી સુનિજન દ્વારા જ થાય છે.
આ પ્રકારનું સમસ્ત કથન અહીં પણ તેના વિશે સંપૂર્ણરૂપે ગ્રહણ થવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ આહરગરીરપ્યભોગ વંધે ણ મંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ
ઉદણં ” ? હે ભદન્ત ! કયા કર્મના ઉદયથી આ આહરકશરીરપ્રયોગવંધ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ વીરિયસયોગસદ્વવ્યાએ જાવ લદ્ધિં ચ પડુચ્ચ
આહરગસરીરપ્યભોગણામાએ કમ્મસ્સ ઉદણ આહરગસરીરપ્યભોગવંધે ” વીર્યથી

ઉદ્દણં આહારગસરીરપ્પઓગબંધે' હે ગૌતમ ! વીર્યસયોગસદ્દ્રવ્યતયા, દેહલી-
 દીપકન્યાયાત્ 'સ' શબ્દસ્ય વીર્યશબ્દેઽપિ સમ્બન્ધેન સત્રીર્યતયા, સયોગતયા, સદ્-
 દ્રવ્યતયા, इत्यर्थः यावत् प्रमादप्रत्ययात् कर्म च, योगं च भवं च, आयुष्यं च लब्धि
 च प्रतीत्य आहारकशरीरप्रयोगकरणलब्धिमाश्रित्येत्यर्थः आहारकशरीरप्रयोगनाम्नः
 कर्मणः उदयेन आहारशरीरप्रयोगबन्धो भवति, गौतमः पृच्छति—' आहारगसरीर-
 प्पओग बंधे ण भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? हे भदन्त ! आहारकशरीरप्रयोगबन्धः
 खलु किं देशबन्धो भवति ? किं वा सर्वबन्धो भवति ? भगवानाह—' गोयमा ।
 देसबंधे वि, सव्वबंधे वि ' हे गौतम ! आहारकशरीरप्रयोगबन्धो देशबन्धोऽपि
 भवति, अथ च सर्वबन्धोऽपि भवति, गौतमः पृच्छति—' आहारगसरीरप्पओग-
 बंधे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? हे भदन्त ! आहारकशरीरप्रयोगबन्धः

આહારગસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદ્દણં આહારગસરીરપ્પઓગ-
 વંધે) વીર્ય સે યુક્ત હોને સે, યોગસહિત હોને સે, સદ્રવ્યરૂપ હોને સે
 ઔર પ્રમાદરૂપકારણવાલા હોને સે, ઋદ્ધિ સંપન્ન સંયત-છટે ગુણસ્થાન-
 વર્તી જીવ કે કર્મ, ભવ, યોગ, આયુષ્ય એવં આહારક શરીરપ્રયોગકરણ
 લબ્ધિ કો લેકર ઉદિત હુણ આહારક શરીર નામકર્મ કે પ્રભાવ સે
 આહારક શરીરપ્રયોગવંધ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈં—(આહારગસરીરપ્પઓગ-
 વંધે ણં ભંતે ! કિં દેસવંધે સવ્વવંધે ?) હે ભદન્ત ! યહ આહારક શરીર
 પ્રયોગવંધ કયા દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ ? હસકે
 ઉત્તર નેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! દેસવંધે વિ સવ્વવંધે
 વિ) આહારક શરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ ભી હોતા હૈ ઔર સર્વવંધ-
 રૂપ ભી હોતા હૈ ।

યુક્ત હોવાથી, યોગસહિત હોવાથી સદ્રવ્યરૂપ હોવાથી, પ્રમાદરૂપ કારણવાળા
 થવાથી, ઋદ્ધિસંપન્ન સંયત-છટા ગુણસ્થાનવર્તી જીવના કર્મ, ભવ યોગ,
 આયુષ્ય અને આહારકશરીરપ્રયોગકરણ લબ્ધિની અપેક્ષાએ ઉદય પામેલા
 આહારકશરીરનામ કર્મના પ્રભાવથી આહારકશરીરપ્રયોગવંધ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ આહારગસરીરપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કિં દેસવંધે,
 સવ્વવંધે ? ” હે ભદન્ત આહારકશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ હોય છે, કે
 સર્વવંધરૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! દેસવંધે વિ સવ્વવંધે વિ ” હે ગૌતમ !
 આહારકશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ પણ હોય છે અને સર્વવંધરૂપ પણ હોય છે.

સહ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સવ્વવંધે
 એકં સમય, દેસવંધે જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! આહાર-
 કશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવન્ધઃ એકં સમયં ભવતિ પ્રથમસમયે એવ સર્વવન્ધ સદ્ભાવાત્
 દેશવન્ધસ્તુ જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, ઉત્ક્રુષ્ટેનાપિ ચાન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, તથાહિ-
 જઘન્યેન ઉત્કર્ષેણ ચાન્તર્મુહૂર્તમેવાહારકશરીરી ભવતિ, પરતઃ ઔદારિકશરીરસ્યા-
 વચ્યંગ્રહણાત્, તત્ર ચાન્તર્મુહૂર્તં પ્રથમસમયે સર્વવન્ધઃ, ઉત્તરસમયેષુ ચ દેશવન્ધઃ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(આહારકશરીરપ્રયોગ-
 વંધે ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ) હે અદન્ન ! આહારક શરીરપ્ર-
 યોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા કવનક રહતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે
 હૈં—(ગોયમા ! સવ્વવંધે એકં સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં,
 ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! આહારક શરીરપ્રયોગ કા સર્વવંધ
 એક સમય કા હોતા હૈં ઔર દેશવંધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા
 હોતા હૈં ઔર ઉત્ક્રુષ્ટ સે ભી એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈં । ક્યોં કિ પ્રથમ
 સમય મૈં હી આહારક શરીરપ્રયોગ કૈ સર્વવંધ કા સદ્ભાવ રહતા હૈં ।
 અતઃ હસકે સર્વવંધ કા સમય એક સમય કા કહા ગયા હૈં । દેશવંધ
 જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં ઔર ઉત્ક્રુષ્ટ સે ભી વહ અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં
 તાત્પર્ય યહ હૈં કિ ઋદ્ધિધારી છઠા ગુણસ્થાન ઋત્તી સંયતજન આહારક
 શરીર સે યુક્ત જઘન્ય ઔર ઉત્ક્રુષ્ટ મૈં એક અન્તર્મુહૂર્ત તક હી રહતા હૈં ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(આહારકશરીરપ્રયોગવંધે ણં ભંતે ! કાલઓ
 કેવચ્ચિરં હોહ ?) હે અદન્ન ! આહારક શરીર પ્રયોગવંધ કાળની અપેક્ષાએ
 ક્યાં સુધી રહે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સવ્વવંધે એકં
 સમયં, દેસવંધે જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) આહારક શરીર
 પ્રયોગનો સર્વવંધ એક સમયનો હોય છે, તેનો દેશવંધ એકાકીમાં એકો
 એક અન્તર્મુહૂર્તનો અને વધારેમાં વધારે પણ એક અન્તર્મુહૂર્તનો હોય છે.
 કારણ કે પ્રથમ સમયમાં જ આહારક શરીર પ્રયોગના સર્વવંધનો સદ્ભાવ
 રહે છે, તેથી તેના સર્વવંધનો કાળ એક સમયનો કહ્યો છે. દેશવંધનો
 જઘન્ય તથા ઉત્ક્રુષ્ટકાળ એક અન્તર્મુહૂર્તનો જે કહેવામાં આવ્યો છે, તેનું
 સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—ઋદ્ધિસંપન્ન છટ્ટા ગુણસ્થાનવર્તી સંયત મનુષ્ય
 જઘન્ય અને ઉત્ક્રુષ્ટ કાળની અપેક્ષાએ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ આહારક
 શરીરથી યુક્ત રહે છે, ત્યારબાદ તે ઔદારિક શરીરને અવશ્ય બ્રહ્મ કરી દે

અથાહારકશરીરપ્રયોગસ્યવાન્તરં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘ આહારગશરીરપ્પઓગવંધંતરં ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! આહારગશરીર-પ્રયોગવંધાન્તરં સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિર મયતિ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! સ્વવંધંતરં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ અણંતં કાલં અણંતાઓ ઉસ્સ-પ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અણંતા લોગા, અવહું પોગ્ગલપરિયટ્ટં દેસૂણં, એવં દેસવંધંતરં વિ ’ હે ગૌતમ ! આહારકશરીરપ્રયોગસ્ય સર્વવંધાન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત મવતિ, ઉત્ક્રષ્ટેન તુ સર્વવંધાન્તરમ્ અનન્તં કાલમ્ , અનન્તા ઉત્સર્પિણ્ય-વસર્પિણ્યઃ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા, ક્ષેત્રતઃ ક્ષેત્રાપેક્ષયા તુ અનન્તા લોકાઃ, અપાર્દમ્

इसके बाद वह औदारिक शरीर का ग्रहण अवश्य कर लेता है। आहारक शरीर का अन्तर्मुहूर्त में प्रथम समय में सर्वबंध होता है और उत्तर समयों में देशबंध होता है।

अब सूत्रकार आहारकशरीरप्रयोगबंध का अन्तर प्रकट करते हैं- इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-(आहारगशरीरपपओगवंधंतरं णं मंते ! कालओ केवच्चिरं होइ) हे भदन्त ! आहारगशरीरप्रयोगबंध का अन्तरकाल की अपेक्षा से कबतक का होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं (गोयसा) हे गौतम ! (स्ववंधंतरं जह्णणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ, सेत्तओ अणंता लोगा अवहं पोग्गलपरियट्टं देसूणं-एवं देसवंधंतरं वि) आहारक-शरीर के सर्वबंध का अन्तर जघन्य से अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अनंतकाल का होता है-इस अनन्तकाल में अनन्त उत्स-

છે. આહારક શરીરનો અન્તર્મુહૂર્તના પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધ થાય છે અને ઉત્તર સમયોમાં દેશબંધ થાય છે. હવે સૂત્રકાર આહારક શરીર પ્રયોગબંધનું અંતર પ્રકટ કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે—

“ આહારગશરીરપ્પઓગવંધંતરં ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ” હે ભદન્ત ! આહારક શરીર પ્રયોગબંધનું અંતરકાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (સ્વવંધંતરં જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્ત, ઉક્કોસેણં અણંતંકાલ અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણી, ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અણંતા લોગા અવહં પોગ્ગલપરિયટ્ટ દેસૂણં-એવં દેસવંધંતરં વિ) આહારક શરીરના સર્વબંધનું અંતર આજ્ઞામાં આજ્ઞું અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનું હોય છે-તે અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણી

અપગતાર્દ્રમ્ અર્દ્રમાત્રમિત્યર્થઃ પ્રાણુક્તસ્વરૂપં પુદ્ગલપરિવર્તમ્ અપાર્દ્રમપિ અર્દ્રતઃ પૂર્ણ મા બુદિત્યાહ-દેશોનમ્ ઇતિ ભવતીતિશેષઃ, તથા ચ મનુષ્યાહારકશરીરં પ્રતિપન્નસ્ત-
ત્પ્રથમસમયે ચ સર્વવન્ધકસ્તતોઽન્તર્મુહૂર્તમાત્ર સ્થિત્વૌદારિકશરીરં ગતઃ તન્નાપિ અન્ત-
ર્મુહૂર્તં સ્થિતઃ. પુનરપિ ચ તસ્ય પ્રાણિદયાસંશયાદિ સંશયાન્તચતુષ્ઠ્યમ્ આહારકશરીરક-
રણકારણમુત્પન્નં તતઃ પુનરપ્યાહારકશરીરં ગૃહ્ણતિ, તત્ર ચ પ્રથમસમયે સર્વવન્ધક એવ,
એવં ચ સર્વવન્ધાન્તરમન્તર્મુહૂર્તમ્ દ્વયોરપ્યન્તર્મુહૂર્તયોરેકત્વવિવક્ષણાત્, એવમુત્કૃષ્ટેન
કાલાનન્ત્યમુક્તમેવ, એવં દેશવન્ધાન્તરમપિ જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમુત્કર્ષેણ પુનરપાર્દ્રં દેશોનં

ર્પિણી અનન્ત અવસર્પિણી હો જાતી હૈં । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા-અનન્તલોક
પ્રમાણ સર્વવંધ કા અન્તર હોતા હૈ-હસમેં કુછ કમ અર્દ્ર પુદ્ગલપરાવર્તન
હો જાતા હૈ । તથા ચ-મનુષ્યાહારક શરીર કો પ્રતિપન્ન હુઆ-જીવ ઉસ
કે પ્રથમ સમય મેં સર્વવંધક હોતા હૈ-અન્તર્મુહૂર્તતક ઉસ આહારકશરીર
મેં રહકર ફિર વહ ઔદારિક શરીર કો ગ્રહણ કર લેતા હૈ-વહાં પર
મી વહ અન્તર્મુહૂર્ત તક રહતા હૈ-હતને મેં યદિ ઉસે પુનઃસંશય આદિ
કો દૂર કરને કા કારણભૂત આહારકશરીર ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ-તો વહ
ઉસે ગ્રહણ કરતા હૈ-વહાં વહ પ્રથમ સમય મેં ઉસકા સર્વવંધક હોતા
હૈ-હસ તરહ સે અવ કે હસ સર્વવંધ મેં ઔર પહિલે કે સર્વવંધ મેં
અન્તર અન્તર્મુહૂર્ત કા હી આતા હૈ-યહાં દો અન્તર્મુહૂર્તો કો એક માનકર
એક અન્તર્મુહૂર્ત કહ દિયા ગયા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર અનંતકાલ કા
હોતા હૈ । દેશવંધ કે અન્તર મેં મી એસા હી જાનના ચાહિયે-અર્થાત્

અને અનંત અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સર્વબંધનું
અન્તર લોકપ્રમાણ હોય છે તેમાં અર્ધ કરતાં થોડું ન્યૂન પુદ્ગલ પરાવર્તન
થઈ જાય છે હવે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે-મનુષ્યાહારક
શરીર પામેલો જીવ તેના પ્રથમ સમયમાં સર્વબંધક હોય છે, અન્તર્મુહૂર્ત
સુધી તે આહારક શરીરમાં રહીને તે ફરીથી ઔદારિક શરીરને ધારણ કરી
લે છે, ત્યાં પણ તે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે-એટલામાં જો તેને સંશય આદિ
દૂર કરવાના કારણભૂત આહારક શરીરની પુનઃ પ્રાપ્તિ થઈ જાય, તો તેને
ગ્રહણ કરે છે. ત્યાં તે પ્રથમ સમયમાં તેના સર્વબંધક થાય છે. આ પૂર્વના
અને અત્યારના સર્વબંધની વચ્ચે એક અન્તર્મુહૂર્તનું જ અંતર પડી જાય છે.
અહીં જો અન્તર્મુહૂર્તને એક માનીને એક અન્તર્મુહૂર્ત કહી દેવામાં આવ્યું
છે ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અનંતકાળનું અંતર પડે છે દેશબંધના અન્તર વિષે
પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. એટલે કે આહારક શરીરનું દેશબંધાન્તર એવામાં

પુદ્ગલપરિવર્તય્મ । અથાહારકશરીરદેશબંધકાદીનામલ્પબહુત્વાદિકં પ્રરૂપયતિ—‘एएसि णं भंते ! जीवाणं आहारगसरीरस्स देसबंधगाणं, सव्वबंधगाणं, अबंधगाणय कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया ? ’ हे भदन्त ! एतेषां खलु जीवानाम् आहारक-शरीरस्य देशबन्धकानां, सर्वबन्धकानाम्, अबन्धकानां च कतरे कतरेभ्यो यावत्-अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘ गोयमा । सव्वत्थोवा जीवा आहारगसरीरस्स सव्वबंधगा, देसबंधगा संखेज्ज गुणा, अबंधगा अणंतगुणा ’ हे गौतम ! सर्वस्तोका जीवाः आहारकशरीरस्य सर्व-

આહારકશરીર કા દેશબંધાન્તર જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ
और उत्कृष्ट से कुछ कम अर्द्ध पुद्गलपरावर्तनरूप होना है ।

અવ સૂત્રકાર આહારક શરીરમેં, દેશબંધકોં મેં, સર્વબંધકોં મેં ઓર
અવંધકોં મેં અલ્પબહુત્વ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં—इसमें गौतम ने प्रभु से
ऐसा पूछा है (एएसि णं भंते ! जीवाणं आहारगसरीरस्स देशबंधगाणं
सव्वबंधगाणं, अबंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया) हे
भदन्त ! इन आहारक शरीर के देशबंधकों में, सर्वबंधकों में, और
अबन्धकों में से कौन से जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन
जीव किन जीवों की अपेक्षा बहुत हैं ? कौन जीव किन जीवों के बरा-
बर है ? और कौन जीव किन जीवों से विशेष अधिक हैं ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयसा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा,
आहारग सरीरस्स सव्वबंधगा, देसबंधगा संखेज्जगुणा, अबंधगा अणं-

ઓછું એક અન્તર્મુહૂર્તનું અને વધારેમાં વધારે અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન કરતાં
થોડું ન્યૂન હોય છે. હવે સૂત્રકાર આહારક શરીરના દેશબંધકો, સર્વબંધકો
અને અબંધકોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરવા નિમિત્તે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો
આપે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ए एसि णं भंते ! जीवाणं आहारगसरी-
रस्स देसबंधगाणं, सव्वबंधगाणं, अबंधगाणं य कयरे कयरे हिंतो जाव विसे-
साहिया ? ” हे भदन्त ! आ आहारक शरीरना देशबंधको, सर्वबंधको અને
अबंधकोमांથી क्या लोको क्या लोको કરતાં અલ્પ છે ? क्या लोको क्या लोको
કરતાં અધિક છે ? क्या लोको क्या लोकोની बराबर છે ? क्या लोको क्या
लोको કરતાં विशेषाधिक છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ गोयसा । ” हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा,
आहारग सरीरस्स सव्वबंधगा, देसबंधगा, संखेज्जगुणा, अबंधगा अणंतगुणा ”

વન્ધકાઃ, દેશવન્ધકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અવન્ધકાઃ અનન્તગુણાઃ ભવન્તિ । તથા ચ સર્વસ્તોકાઃ આહારકસ્ય શરીરસ્ય સર્વવન્ધકા ભવન્તિ, તત્સર્વવન્ધકાલસ્ય સર્વાલ્પ-
ત્વાત્, દેશવન્ધકાસ્તુ આહારકશરીરસ્ય સંખ્યાતગુણા ભવન્તિ તદ્દેશવન્ધકાલસ્ય
વહુત્વાત્, અસંખ્યાતગુણાસ્તુ ન તે ભવન્તિ, મનુષ્યાણામેવ સંખ્યાતત્વેન તદ્વિશે-
પાહારકશરીરદેશવન્ધકાનામસંખ્યાતત્વાસભવાત્, અવન્ધકાસ્તુ અનન્તગુણા ભવન્તિ,
આહારકશરીરં हि मनुष्याणामेव, तत्रापि संयतानां, तेषामपि केषाचिदेव कदा-
चिदेव च भवतीति, शेषकाले ते शेषजीवाश्चावन्धकाः भवन्ति, ततश्च सिद्धवनस्प-
त्यादीनामनन्तगुणत्वात् अनन्तगुणास्ते भवन्तीतिभाव ॥ सू० ७ ॥

તગુણા) સ્વ સે કમ જીવ આહારકશરીર કે સર્વવંધક જીવ इनसे
संख्यातगुणें हैं । और अवंधक जीव इनसे अनन्तगुणें हैं । आहारकश-
रीर के सर्वबंधक जीव स्व से कम हैं इसका कारण यह है कि आहा-
रकशरीर के सर्वबंधक काल सबसे कम है । देशबंधक जीव संख्यात-
गुणें हैं सों इसका कारण यह है कि देशबंध का काल बहुत हैं ।
असंख्यातगुणें देशबंधक इसलिये नहीं हैं कि मनुष्यराशि संख्यातगुणी
ही है । इसलिये तद्विशेषाहारकशरीर के देशबंधक भी संख्यातगुणें ही
हैं—असंख्यातगुणें नहीं । तथा आहारकशरीरके अवंधक जीव अनंतगुणें
होते हैं ऐसा जो कहा गया है वह सिद्ध और वनस्पति आदि जीवोंकी
अपेक्षा लेकर कहा गया है । यह आहारकशरीर मनुष्यों के ही होता है ।
इनमें भी जो मनुष्य संयत होते हैं उनके यह होता है । उनमें भी किन्हीं २
के कभी २ होता है । शेष कालमें वे शेष जीव अवंधक होते हैं ॥सू०७॥

આહારક શરીરના સર્વબંધક જીવો સૌથી ઓછા છે ? દેશબંધક જીવો તેમના
કરતાં સંખ્યાતગણા છે, અને અબંધક જીવો દેશબંધકો કરતાં અનંતગણાં છે
આહારક શરીરના સર્વબંધક જીવો સૌથી ઓછાં હોવાનું કારણ એ છે કે
આહારક શરીરના સર્વબંધકો કાળ સૌથી ઓછો છે. દેશબંધકો કાળ ઘણો
હોવાને કારણે દેશબંધકો સંખ્યાતગણાં છે. અસંખ્યાતગણાં એ કારણે નથી
કે મનુષ્યરાશિ સંખ્યાતગણી જ છે તેથી આહારક શરીરના દેશબંધક જીવો
પણ સંખ્યાતગણાં જ છે—અસંખ્યાતગણાં નથી. આહારક શરીરના અબંધક
જીવો દેશબંધકો કરતાં અનંતગણા કહેવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—સિદ્ધ,
વનસ્પતિકાંચ આદિ જીવો આહારક શરીરના અબંધકો હોય છે. આહારક
શરીરનો સદ્ભાવ ઈવળ મનુષ્યોમાં જ હોય છે. એટલું જ નહીં પણ બધાં
મનુષ્યોમાં તેનો સદ્ભાવ હોતો નથી. સંયત મનુષ્યોમાં જ તેનો સદ્ભાવ હોય
છે. તેઓમાં પણ કેાઈ કેાઈમાં ક્યારેક ક્યારેક જ તેનો સદ્ભાવ હોય છે.
શેષકાળમાં શેષ જીવો અબંધક જ હોય છે. ॥ સૂત્ર ૭ ॥

तैजसशरीरप्रयोगबन्धवत्तव्यता ।

अथ तैजसशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्यप्ररूपयितुमाह—

मूलम्—तेयासरीरप्पओगबन्धे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—एगिंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे, बेइंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे, तेइंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे, चउरिंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे, पंचिंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे, एगिंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे जावपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेसाणियदेवपंचिंदियतेयासरीरप्पओगबन्धे य, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयजावबन्धे य, तेयासरीरप्पओगबन्धे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ? गोयमा ! वीरियसजोगसद्वयाए जाव आउयं च पडुच्च तेयासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं तेयासरीरप्पओगबन्धे । तेयासरीरप्पओगबन्धे णं भंते ! किं देसबन्धे सव्वबन्धे ? गोयमा ! देसबन्धे, नो सव्वबन्धे, तेयासरीरप्पओगबन्धे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए । तेयासरीरप्पओगबन्धंतरं णं भंते कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं । एएसि णं भंते । जीवाणं तेयासरीरस्स देसबंधगाणं, अबंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया

वा ? गोयमा ! सवत्थो वा जीवा तेयासरीरस्स अबंधगा,
देसबंधगा अणंतगुणा ॥ सू० ८ ॥

छाया—तैजसशरीरप्रयोगबन्धः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम !
पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—एकेन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगबन्धः, द्वीन्द्रियतैजसशरीर
प्रयोगबन्धः, त्रीन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगबन्धः, चतुरिन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगबन्धः,
पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगबन्धः एकेन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगबन्धः खलु भदन्त !
कतिविधः प्रज्ञप्तः ? एवम् एतेन अभिलापेन भेदो यथा अवगाहनसंस्थाने यावत्

॥ तैजसशरीरप्रयोगबन्धवत्तव्यता ॥

‘तेयासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तेयासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते) हे
भदन्त ! तैजसशरीरप्रयोगबन्ध कितने प्रकारका कहा गया है ? (गोयमा)
हे गौतम ! पंचविहे पणत्ते) तैजसशरीरप्रयोगबन्ध पांच प्रकार का कहा
गया है । (तं जहा) जो इस प्रकारसे है—(एगिंदिय तेयासरीरप्पओग-
वंधे, वेइंदियतेयासरीरप्पओगवंधे, तेइंदिय तेयासरीरप्पओगवंधे जाव
पंचिंदिय तेयासरीरप्पओगवंधे) एकेन्द्रिय तैजसशरीरप्रयोगबन्ध,
द्विन्द्रिय तैजसशरीरप्रयोगबन्ध, तेइन्द्रिय तैजसशरीरप्रयोगबन्ध यावत्
पंचेन्द्रिय तैजसशरीरप्रयोगबन्ध—(एगिंदियतेयासरीरप्पओगवंधे णं
भंते ! कइविहे पणत्ते) हे भदन्त ! एकेन्द्रिय तैजसशरीरप्रयोगबन्ध कितने
प्रकारका कहा गया है ? (एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसं-

तैजसशरीरप्रयोगबन्धवत्तव्यता—

“ तेया सरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(तेया सरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते) हे
भदन्त ! तैजस शरीरप्रयोगबन्ध केटला प्रकारनो कह्यो छे । (गोयमा—पंच-
विहे पणत्ते—तंजहा) हे गौतम ! तैजस शरीर प्रयोगबन्धना नीचे प्रमाणे
पांच प्रकार कह्यो छे—(एगिंदिय तेया सरीरप्पओगवंधे, वेइंदिय तेया सरीर
प्पओगवंधे, तेइंदिय तेया सरीरप्पओग वंधे, जाव पंचिंदिय तेया सरीरप्पओग-
वंधे) (१) एकेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग बन्ध, (२) द्वीन्द्रिय तैजस शरीर
प्रयोग बन्ध, (३) त्रीन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग बन्ध, (४) चतुरिन्द्रिय तैजस
शरीर प्रयोग बन्ध अने (५) पंचेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग बन्ध

(एगिंदिय तेयासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे
भदन्त ! एकेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग बन्ध केटला प्रकारनो कह्यो छे ?

पर्याप्तसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिककल्पातीतक - वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियतैजसशरीर-
प्रयोगबन्धश्च, अपर्याप्तसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् बन्धश्च, तैजसशरी-
रप्रयोगबन्धः खलु भदन्त ! कस्य कर्मण उदयेन ? गौतम ! वीर्यसयोगस-
द्ब्रव्यतया यावत् आयुष्यञ्च प्रतीत्य तैजसशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मण उदयेन

ठाणे जाव पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्तरोववाइयकप्पाईय वेमाणिय देवपंचि-
दिय तेया सरीरप्पओगबंघे य, अपज्जत्तसव्वसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव
बंघे य) इस तरह इस अभिलाप जैसा अवगाहना संस्थान में भेद कहा
गया है उसी तरह से यहां पर भी कहना चाहिये । यावत् पर्याप्त सर्वार्थ
सिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रिय तैजस शरी-
रप्रयोगबंध और अपर्याप्त सर्वार्थ सिद्ध अनुत्तरौपपातिक यावत् तैजस
शरीरप्रयोग बंध तक । (तेयासरीरप्पओगबंघे णं भंते ! कस्स कम्मस्स
उदएणं) हे भदन्त ! तैजस शरीरप्रयोगबंध किस कर्म के उदय से होता
है ? (गोयमा) हे गौतम ! (वीरियसजोगसद्ब्रव्याए जाव आउयं च
पडुच्च तेयासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं तेयासरीरप्पओग
बंघे) सवीर्यता, सयोगता, और सद्रव्यता से यावत् आयुष्य के आश्रय
से और तैजसशरीरप्रयोग नामकर्म के उदय से तैजस शरीरप्रयोगबंध
होना है । (तेयासरीरप्पओगबंघे णं भंते ! किं देसबंघे सव्वबंघे) हे भद-

(एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे जाव पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्त-
रोववाइयकप्पाईयवेमाणिय देवपंचिदिय तेया सरीरप्पओगबंघे य, अपज्जत्त सव्व
ट्टसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव बंघे य) आ रीते आ अलिंलाप द्वारा प्रज्ञापनाना
अवगाहना संस्थान पदमां ने ने लेहो कडेवामां आन्था छे, ते ते लेहोतुं
कथन अही पणु करवुं नेधये-“ पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत
वैमानिक देव पंचेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग बंध अने अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध
अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग बंध, ”
अही सुधीनु समस्त कथन अहणु करवुं नेधये. (तेयासरीरप्पओगबंघे णं
भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ?) हे भदन्त ! तैजस शरीर प्रयोग बंध कया
कर्मना उदयथी थाय छे ? “ गोयमा ! ” हे गौतम ! (वीरिय सजोग सद्-
ब्रव्याए जाव आउयं च पडुच्च तेयासरीरप्पओग नामाए कम्मस्स उदएणं तेया
सरीरप्पओगबंघे) सवीर्यता, सयोगता अने सद्रव्यताथी, अने आयुष्य
पर्यन्तना पूर्वोक्त कारणोने दीधे तथा तैजस शरीर प्रयोग नाम कर्मना
उदयथी तैजस शरीर प्रयोगबंध थाय छे.

તૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, તૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દેશબન્ધઃ, સર્વબન્ધઃ ? ગૌતમ ! દેશબન્ધઃ, નો સર્વબન્ધઃ । તૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધાન્તરં સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! અનાદિકસ્ય અપર્યવસિતસ્ય નાસ્તિ અનન્તરમ્, અનાદિકસ્ય સપર્યવસિતસ્ય નાસ્તિ અન્તરમ્, એતેપાં સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાનાં

ન્ત ! તૈજસ શરીરપ્રયોગબંધ દેશબંધરૂપ છે યા સર્વબંધરૂપ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે, નો સર્વવંધે) તૈજસ શરીરપ્રયોગબંધ દેશબંધરૂપ છે સર્વબંધરૂપ નહીં છે । (તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગ બંધ કાલ કી અપેક્ષા સે કવતક રહતા છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહે પળ્લસે) તૈજસ શરીરપ્રયોગબંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા છે । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે છે-(અણાહ્વે વા અપજ્જવસિણ, અણાહ્વે વા સપજ્જવસિણ) અનાદિ અપર્યવસિત ઓર અનાદિ સપર્યવસિત (તેયાસરીરપ્પઓગવંધંતરં ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) છે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ કા અન્તર કાલ કી અપેક્ષા કિતના હોતા છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અણાહ્વે અપજ્જવસિણ સ્સ નત્થિ અંતરં, અણાહ્વે સપજ્જવસિણ સ્સ નત્થિ અંતરં) અનાદિ અપર્યવસિત એવં અનાદિ સપર્યવસિત હન દોનોં પ્રકાર કે તૈજસ શરીરપ્રયોગબંધ કા અંતર નહીં છે । (એણિં ણં મંતે ! જીવાણં

(તેયા સરીરપ્પઓગ વંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સર્વવંધે ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ શુ દેશબંધરૂપ હોય છે, કે સર્વબંધરૂપ હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે નો સર્વવંધે) તૈજસ શરીર પ્રયોગ બંધ દેશબંધરૂપ જ હોય છે, સર્વબંધરૂપ હોતો નથી. (તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિર હોઈ ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગ બંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહે પળ્લસે-તંજહા) કાળની અપેક્ષાએ તૈજસ શરીરપ્રયોગબંધના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-અણાહ્વે વા અપજ્જવસિણ, અણાહ્વે વા સપજ્જવસિણ (૧) અનાદિ અપર્યવસિત, (૨) અનાદિ સપર્યવસિત. (તેયાસરીરપ્પઓગવંધંતરં ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અણાહ્વે અપજ્જવસિણ સ્સ નત્થિ અંતરં, અણાહ્વે સપજ્જવસિણ સ્સ નત્થિ અંતરં) અનાદિ અપર્યવસિત અને અનાદિ સપર્યવસિત, આ બંને પ્રકારના તૈજસ શરીર પ્રયોગ

તૈજસશરીરસ્ય દેશવન્ધકાનામ્ અવન્ધકાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા
વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવાઃ તૈજસશરીરસ્ય અવન્ધકાઃ, દેશવન્ધકા
અનન્તગુણાઃ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ટીકા—‘તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગવંધઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !
પંચવિહે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા-
અંગિંદિયતેયાસરીરપ્પઓગવંધે’ તથથા—એકેન્દ્રિય તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ, ‘વેઈંદિ-

તેયાસરીરસ્સ દેસવધગાણં અવંધગાણ ચ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસે-
સાહિયા વા) હે ભદન્ત ! इन तैजस शरीर के देशवंधको और अवधको
में से कौन जीव किनकी अपेक्षा से यावत् विशेषाधिक है ? (गौयमा)
हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा अवंधगा देसवधगा अणंतगुणा) तैजस
शरीर के अवंधक जीव सब से कम हैं । इनकी अपेक्षा देशवंधक
जीव अनंतगुणें हैं ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને તૈજસ શરીરપ્રયોગ વંધ કો લેકર યહાં પર
ઉસકી પ્રરૂપણા કી હૈ—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—(तेयास-
रीरपपओगवधे णं मंते ! कङ्किविहे पणत्ते) हे भदन्त ! तैजस शरीर
प्रयोगवंध कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
(गौयमा) हे गौतम ! (पंचविहे पणत्ते) तैजस शरीर प्रयोगवंध पांच
प्रकार का कहा गया है—(तं जहा) जो इस प्रकार से है—(अंगिंदिय

અંધતું અતર હોતું નથી. (અણિં ણં મંતે ! જીવાણં તેયાસરીરસ્સ દેસવધ
ગાણં અવંધગાણ ચ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા ? હે ભદન્ત ! એ તૈજસ
શરીરના દેશઅંધકો અને અઅંધકોમાંથી કોણુ કોના કરતાં અલ્પ છે ? (યાવત્)
કોણુ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા
જીવા તેયાસરીરસ્સ અવંધગા અણંતગુણા) તૈજસ શરીરના અઅંધક એવો સૌથી
ઓછાં છે, અઅંધકો કરતાં દેશઅંધકો અનંતગણુાં છે.

ટીકાર્થ—વૈક્રિય તથા આહારક શરીરપ્રયોગઅંધની પ્રરૂપણા કરીને હવે
સૂત્રકાર નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા તૈજસ શરીર પ્રયોગઅંધની પ્રરૂપણા કરે છે.
આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે
(તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ
શરીર પ્રયોગઅંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે)
હે ગૌતમ ! તૈજસ શરીર પ્રયોગઅંધના પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે. “તંજહા” તે

यतेयासरीरप्पओगवंधे' द्विन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगवन्धः, 'तेइंदियतेयासरीरप्पओग-
वंधे' त्रीन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगवन्धः, 'चउरिंदियतेयासरीरप्पओगवंधे चतुरिन्द्रिय-
तैजसशरीरप्रयोगवन्धः, पंचिंदियतेयासरीरप्पओगवंधे ' पञ्चेन्द्रियतैजसशरीर-
प्रयोगवन्धश्च, गौतमः पृच्छति—' एगिंदियतेयासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? ' हे भदन्त ! एकेन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगवन्धः खलु कतिविधः प्रज्ञसः ?
भगवानाह—' एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे जाव' हे गौतम !
एवम् उक्तरीत्या एतेन उपर्युक्तेन एकेन्द्रियतैजसशरीरप्रयोगवन्धविषयकेण अभि-
लापेन आलापक्रमानुसारेण भेदश्चतुर्विंशतिदण्डकव्यपदेश्यो यथा अवगाहनसंस्थाने

तेया सरीरप्पओगवंधे) एकेन्द्रिय तैजसशरीरप्रयोगवंध (वेइंदिया
तेया सरीरप्पओगवंधे) दो द्विन्द्रिय तैजस सरीर प्रयोगवंध (तेइंदिय
तेयासरीरप्पओगवंधे) ते इन्द्रिय तैजस शरीरप्रयोगवन्ध, (जाव पंचे-
दिय तेयासरीरप्पओगवंधे) यावत्—चौ इन्द्रिय तैजस शरीरप्रयोगवंध
और पंचेन्द्रिय तैजस शरीरप्रयोगवंध,

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(एगिंदिय तेया सरीर-
प्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भदन्त ! एकेन्द्रिय तैजस
शरीरप्रयोगवंध कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं—(एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगाहणसंठाणे जाव)
हे गौतम ! उक्तरीति के अनुसार उपर्युक्त एकेन्द्रिय तैजस शरीरप्रयोग
विषयक आलापक्रम से चतुर्विंशतिदण्डक व्यपदेश्य—भेद प्रज्ञापना के

प्रकारे नीचे प्रमाणे छे—(एगिंदिय तेयासरीरप्पओगवंधे) एकेन्द्रिय तैजस
शरीर प्रयोगवंध, (वेइंदिय तेया सरीरप्पओगवंधे) द्वीन्द्रिय तैजस शरीर
प्रयोगवंध, (तेइंदिय तेया सरीरप्पओगवंधे) त्रिन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग
वंध, (जाव पंचिंदिय तेया सरीरप्पओगवंधे) चतुरिन्द्रिय तैजस शरीर
प्रयोगवंध अने पंचेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोगवंध

गौतमस्वामीने प्रश्न—(एगिंदिय तेया सरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ?) छे भदन्त ! एकेन्द्रिय तैजसशरीर प्रयोगवंधना केटला प्रकार कहा छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—(एवं एएणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगा-
हणसंठाणे जाव) छे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रना अवगाहना संस्थान नामना
२१ भां पदमां उपर्युक्त एकेन्द्रिय तैजस शरीर प्रयोग विषयक आलापक
कमथी २४ दंडक व्यपदेश्य लेख जताववामां आव्या छे, जे नीचे प्रमाणे छे

પ્રજ્ઞાપનાયા એકવિંશતિતમે પદે યાવત્ પૃથ્વીકાયિકાઽપ્કાયિક-તૈજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિક-રૂપૈકેન્દ્રિય-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકમનુષ્ય-નૈરયિક-ભવનપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિક-નવ-ગ્રૈવેયક પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકદેવપંચેન્દ્રિય તૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધઃ ‘ પઙ્ગત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાર્હ્ય-વેમાણિયદેવપંચિદિયતેયાસરીરપ્પઓગબંધે ય ’ પર્યાપ્ત-કસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીતક-વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિય તૈજસશરીરપ્રયોગ-બન્ધશ્ચ, ‘ અપઙ્ગત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ-અણુત્તરોવવાહ્યજાવબંધે ય ’ અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધા-નુત્તરૌપપાતિક-યાવત્-કલ્પાતીતક-વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયતૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધશ્ચ, પ્રતિપાદિતસ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્ય ઇતિમાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ તેયાસરીરપ્પ-ઓગબંધે ણં મંતે । કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ? ’ હે મદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગબન્ધઃ

૨૧ વે પદ મેં યાવત્ “ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક તૈજસ્કાયિક, વાયુ-કાયિક, વનસ્પતિકાયિકરૂપ એકેન્દ્રિય, તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, નૈરયિક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત દેવ પંચેન્દ્રિય इनका तैजस शरीरप्रयोगबन्ध (पङ्गत सव्वद्वसिद्ध अणुत्तरोववाह्यकप्पार्ह्य वेमाणिय देवपंचिदिय तेयासरीरप्पओगबन्धे य) पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्त-रौपपातिक कल्पातीतक वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय इनका तैजस शरीर प्रयोगबन्ध (अपङ्गत सव्वद्वसिद्ध अणुत्तरोववाह्य बन्धे) तथा अप-र्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तारौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रिय इनका तैजस शरीरप्रयोगबन्ध ” जिस प्रकार से यहां तक प्रतिपादित किया गया है उसी प्रकार से यहां पर भी समझना चाहिये ।

“ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક રૂપ એકેન્દ્રિય તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, નૈર-યિક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, દેવપંચેન્દ્રિય, આ બધેનો તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ, (પઙ્ગત્ત સવ્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરો વવાહ્ય કપ્પાર્હ્યા વેમાણિયદેવ પંચિદિય તેયા સરીરપ્પઓગબંધે ય) પર્યાપ્તક, સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના તૈજસ શરીરનો પ્રયોગબંધ, તથા (અપઙ્ગત્ત સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ બંધે) અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના તૈજસશરીરનો પ્રયોગબંધ ” પ્રજ્ઞાપનના અવગાહન સંસ્થાન પદમાં આ પ્રમાણે બે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રકારનું પ્રતિપાદન અહીં પણ કરવું જોઈએ.

ત્વલ્ કસ્ય કર્મેણઃ ઉદયેન ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! વીરિયસજોગસદ્વ્યયાજ-
જાવ આડયં ચ પહુચ્ચ તેયાસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં તેયાસરીરપ્પઓગ-
વંધે’ હે ગૌતમ ! વીરિયસયોગ સદ્વ્યતયા સવીર્યતયા, સયોગતયા સદ્વ્યતયા ચેત્યર્થઃ
યાવત્-પ્રમાદપ્રત્યયાત્, કર્મ ચ, યોગં ચ, ભવં ચ, આયુષ્યં ચ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય,
એતેષામપેક્ષયેત્યર્થઃ તૈજસશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મેણ ઉદયેન તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધો
ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ?’
હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ ત્વલ્ કિં દેશવન્ધસ્વરૂપો ભવતિ ? કિં વા
સર્વવન્ધસ્વરૂપો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! દેસવંધે, નો સવ્વવંધે’ હે ગૌતમ !

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુસે એસા પૂછતે હૈં—(તેયા સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે !
કસસ કમ્મસ્સ ઉદણં) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીરપ્રયોગવંધ કિસ કર્મ
કે ઉદય સે હોતા હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વીરિયસજોગ સદ્વ્યયાજ
જાવ, આડયં ચ પહુચ્ચ તેયાસરીરપ્પઓગ નામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં તેયા
સરીરપ્પઓગવંધે) સવીર્યતા, સયોગતા, સદ્વ્યતા इनसे प्रमादरूप
કારણ સે, કર્મ, યોગ, ભવ ઓર આયુ इनकी अपेक्षा से और तैजस
શરીર નામકર્મ કે ઉદય સે યહ તૈજસ શરીરપ્રયોગવંધ હોતા હૈં ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—(તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણ મંતે !
કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે) હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગવંધ કયા દેશવંધ
રૂપ હૈં યા સર્વવંધ રૂપ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
તૈજસશરીરપ્રયોગવંધ (દેસવંધે) દેશવંધરૂપ હૈં (નો સવ્વવંધે) સર્વવંધ

હે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(તેયા સરીર-
પ્પઓગવંધે ણ મંતે ! કસસ કમ્મસ્સ ઉદણં ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર
પ્રયોગ વંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (વીરિય સજોગ-
સદ્વ્યયાજ જાવ આડયં ચ પહુચ્ચ તેયા સરીરપ્પઓગ નામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં તેયા
સરીરપ્પઓગવંધે) સવીર્યતાથી, સયોગતાથી, સદ્વ્યતાથી, પ્રમાદરૂપ કારણથી,
કર્મ, યોગ, ભવ અને આયુની અપેક્ષાએ અને તૈજસ શરીર નામ કર્મના
ઉદયથી આ તૈજસ શરીર પ્રયોગવંધ થાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘તેયા સરીરપ્પઓગવંધે ણ મંતે ! કિં દેસવંધે,
સવ્વવંધે’ હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગવંધ શું દેશવંધરૂપ હોય છે, કે
સર્વવંધરૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! તૈજસ શરીર પ્રયોગ
વંધ “દેસવંધે” દેશવંધરૂપ હોય છે, “નો સવ્વવંધે” સર્વવંધરૂપ નથી.

તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ દેશવન્ધ એવ ભવતિ, નો સર્વવન્ધો ભવતિ, તૈજસશરીરસ્ય અનાદિત્વાત્ ન સર્વવન્ધોઽસ્તિ, સર્વવન્ધસ્ય પ્રથમતઃ પુદ્ગલોપાદાનરૂપતયા અનાદે-સ્તૈજસશરીરસ્ય તદસંભવાત્ ઇતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઢ ? હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિર ભવતિ ? ભાવનાહ—‘ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધો દ્વિવિધઃ પજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જઠા-અણાણ વા અપજ્જવસિણ, અણાણ વા સપજ્જવસિણ’ તથથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર અભવ્યાનાય્ અનાદિકોઽપર્યવસિતસ્તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધઃ,

રૂપ નહીં છે । ક્યોં કિ “અનાદિ સમ્બન્ધે ચ” સૂત્રાનુસાર યહ તૈજસ શરીર જીવ કે સાથ અનાદિકાલ સે સંવંધિત છે । પ્રથમ સમય મેં પુદ્ગલોપાદાનરૂપ હોને સે અનાદિ તૈજસશરીર મેં ઇસ સર્વવંધ કા હોના અસંભવ છે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં—(તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં ભવહ) હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગવંધ કાલ કી અપેક્ષા કવતક રહતા છે ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હેં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહે પળ્ણત્તે) તૈજસશરીરપ્રયોગવંધ દો પ્રકાર કા કહા છે (તં જઠા) જો ઇસ પ્રકાર સે હેં—(અણાણ વા અપજ્જવસિણ, અણાણ વા સપજ્જવસિણ) અનાદિ અપર્યવસિત ઓર અનાદિ સપર્યવસિત ઇનમેં સે અનાદિ અપર્યવસિત જો તૈજસશરીરપ્રયોગવંધ છે વહ અભવ્યજી-

કારણ કે “અનાદિસમ્બંધે ચ” આ સૂત્રાનુસાર આ તૈજસ શરીર જીવની સાથે અનાદિ કાળથી સંબંધિત છે. પ્રથમ સમયમાં તે પુદ્ગલોપાદાન રૂપ હોવાથી તૈજસ શરીરમાં સર્વબંધનો સદ્ભાવ અસંભવિત છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તેયાસરીરપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં ભવહ ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગવંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા” હે ગૌતમ ! “દુવિહે પળ્ણત્તે” તજસ શરીર પ્રયોગવંધ બે પ્રકારનો કહ્યો છે—“તં જઠા” તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—

(અણાણ વા અપજ્જવસિણ, અણાણ વા સપજ્જવસિણ) (૧) અનાદિ અપર્યવસિત (અનાદિ અનંત), (૨) અનાદિ સપર્યવસિત (અનાદિ સાન્ત).

અનાદિકસપર્યવસિતસ્તુ તૈજસશરીરપ્રયોગબંધો ભવ્યાનાં ભવતીતિ ભાવઃ। અથ તૈજસશરીરપ્રયોગબંધસ્યૈવાન્તર પ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ—‘તેયાસરીરપ્પઓગબંધંતરં ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે ભદન્ત તૈજસશરીરપ્રયોગબંધાન્તરં સ્વલુ કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ અણાહ્યસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં, અણાહ્યસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરપ્રયોગબંધસ્ય અનાદિકસ્ય અપર્યવસિતસ્ય નાસ્તિ અન્તરં વ્યવધાનમ્, એવં તૈજસશરીરપ્રયોગબંધસ્ય અનાદિકસ્ય સપર્યવસિતરૂપસ્ય ચાપિ નાસ્તિ અન્તર વ્યવધાનમિત્યર્થઃ, યતો હિ સંસારસ્થસ્ય જીવસ્ય તૈજસશરીરબંધેન ઉક્તદ્વયરૂપેણાપિ—સદાઽવિનિર્મુક્તત્વાત્ વૌં કે હોતા હે। ઓર અનાદિકસપર્યવસિત તૈજસશરીરપ્રયોગબંધ ભવ્ય જીવોં કે હોતા હે।

અવ સૂત્રકાર તૈજસશરીરપ્રયોગબંધ કે અંતર કો પ્રરૂપિત કરતે હેં સો ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે યહાં પર એસા પૂછા હે—(તેયાસરીરપ્પઓગબંધંતરં ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગબંધ કા અન્તરકાલ કી અપેક્ષા સે કિતના હોતા હે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અણાહ્યસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં અણાહ્યસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં) અનાદિ અપર્યવસિતરૂપ જો તૈજસશરીરપ્રયોગબંધ હે ઉસમેં અન્તર—વ્યવધાન નહીં હોતા હે, હસી તરહ સે અનાદિ સપર્યવસિતરૂપ જો તૈજસશરીરપ્રયોગબંધ હે ઉસમેં ઓ અન્તર નહીં હોતા હે। ક્યોં કિ સંસારી જીવ કે તૈજસશરીર કા બંધ અનાદિ અપર્યવસિતરૂપ મેં તથા અનાદિ સપર્યવસિતરૂપ મેં સદા વિદ્ય

અભવ્ય એવો અનાદિ અપર્યવસિત તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ કરે છે અને ભવ્ય એવો અનાદિ સપર્યવસિત તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેયા સરીરપ્પઓગબંધંતરં ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?” હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધનુ અંતર કાળની અપેક્ષાએ ઠેટલુ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (અણાહ્યસ્સ અપ જ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં, અણાહ્યસ્સ સપજ્જવસિયસ્સ નત્થિ અંતરં) અનાદિ અપર્યવસિત રૂપ જે તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ છે તેમા અંતર (આંતરો) હોતો નથી, એજ પ્રમાણે અનાદિ સપર્યવસિત રૂપ જે તૈજસ શરીર પ્રયોગ બંધ છે તેમાં પણ અંતર (આંતરો) પડતું નથી. કારણ કે સંસારી જીવનો, તૈજસ શરીર પ્રયોગબંધ અનાદિ અપર્યવસિત રૂપે તથા અનાદિ સપર્યવસિત રૂપે સદા વિદ્યમાન (મોજૂદ) રહે છે તેથી સમસ્ત સંસારી જીવ તેમનાથી

અતઃ ઉક્તદ્વયરૂપસ્યાપિ તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધરય નાસ્ત્યન્તરમિતિ ભાવઃ। અથ તૈજસ-
શરીરપ્રયોગદેશવન્ધકાવન્ધકાનામલ્પત્વાદિપ્રરૂપણાયાહ—‘ एएसि णं भंते ! जीवाणं
तेयासरीरस्स देसबंधगाणं अवंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा?’
हे મદન્ત ! એતેષાં સ્વલ્પ પૂર્વોક્તાનાં જીવાનામ્ તૈજસશરીરપ્રયોગસ્ય દેશવન્ધકાનામ્
અવન્ધકાનાં ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યો યાવત્—સ્તોકા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા,
વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભવવાનાહ—‘ गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा तेयासरी-
रस्स अवंधगा, देसबंधगा अणंतगुणा ’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવાસ્તૈજસશરીર-
પ્રયોગસ્ય અવન્ધકા ભવન્તિ સિદ્ધાનામેવ તદવન્ધકત્વાત્, દેશવન્ધકાસ્ત્વનન્તગુણાઃ
ભવન્તિ, તદેશવન્ધકાનાં સકલસંસારિણાં સિદ્ધેભ્યોઽનન્તગુણત્વાદિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૮।

માન રહતા હૈ અતઃ સમસ્ત સંસારી જીવ ઇનસે વિનિર્મુક્ત નહીં રહેને
કે કારણ ઇન દોનોં પ્રકાર કે તૈજસશરીરપ્રયોગોં મેં અન્તર-કાલ કી
અપેક્ષા વ્યવધાન નહીં આતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં (एएसि णं भंते ! जीवा
णं तेयासरीरस्स देसबंधगाणं अवंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा) હે મદન્ત ! તૈજસશરીરપ્રયોગ કે દેશવન્ધક જીવોં
મેં સે કૌન જીવ કિન જીવોં સે કમ હૈં ? કૌન જીવ કિન જીવોં સે
અધિક હૈં ? કૌન જીવ કિન જીવોં કે સંખાન હૈં ? ઔર કૌન જીવ કિન
જીવોં સે વિશેષાધિક હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(गोयमा) હે ગૌતમ !
સવ્વત્થોવા જીવા તેયાસરીરસ્સ અવન્ધગા, દેસવન્ધગા અણંતગુણા) સર્વ
સે કમ જીવ તૈજસશરીરપ્રયોગવન્ધ કે અવધક હૈં । ક્યોં કિ ઇસ અવ-
ધક સિદ્ધ હી હોતે હૈં । તથા દેશવન્ધક જો જીવ હૈં વે ઇનકી અપેક્ષા

વિનિર્મુક્ત (રહિત) નહીં રહેવાને કારણે તે બન્ને પ્રકારના તૈજસ શરીર
પ્રયોગોમા કાળની અપેક્ષાએ વ્યવધાન (અંતર) પડતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ए एसि णं भंते ! जीवाणं तेया सरीरस्स
देसबंधगाणं अवंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?) હે મદન્ત !
તૈજસ શરીર પ્રયોગના દેશવન્ધકો અને અવન્ધકોમાંથી કોણ કોના કરતાં
અધિક છે ? કોણ કોની બરાબર છે, અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ गोयमा ! ” હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा
तेयासरीरस्स अवंधगा, देसबंधगा अणंतगुणा) તૈજસ શરીર પ્રયોગના અવન્ધક
જીવો સૌથી ઓછા છે, કારણ કે તેના અવન્ધક સિદ્ધો જ હોય છે. દેશવન્ધક

કાર્મણશરીરપ્રયોગવત્કવ્યતા ।

અથ કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધં પ્રરૂપયિતુમાદ-‘ કમ્માસરીર૦ ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-કમ્માસરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ?
 ગોયમા ! અઢ્ઢિવિહે પળ્લત્તે, તં જહા-ણાવારણિજ્જકમ્મા-
 સરીરપ્પઓગવંધે જાવ અંતરાઈયકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ।
 ણાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ
 ઉદ્દણં ? ગોયમા ! નાણપડિણીયાણ, ણાણિણહવળયાણ
 ણાણંતરાણં ણાણપ્પદોસેણં ણાણન્નાસાયણાણ, ણાણવિસં-
 વાયણાજોગેણં ણાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ
 કમ્મસ્સ ઉદ્દણં ણાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ।
 દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ! કસ્સ
 કમ્મસ્સ ઉદ્દણં ? ગોયમા ! દંસણપડિણીયાણ, એવં
 જહા ણાણાવરણિજ્જં નવરં દંસણનામધેત્તવ્વં જાવ દંસણ-
 વિસંવાયણાજોગેણં દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગ-
 નામાણ કમ્મસ્સ ઉદ્દણં જાવપ્પઓગવંધે । સાયાવેયણિજ્જ
 કમ્માસરીરપ્પઓગવંધેણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદ્દણં ?
 ગોયમા ! પાણાણુકંપયાણ, ખૂયાણુકંપયાણ, એવં જહા સત્ત-
 મસણ દસમોદ્દેસણ જાવ અપરિયાવળયાણ, સાયાવેયણિજ્જ-
 કમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદ્દણં સાયાવેયણિજ્જ-

અનન્તગુણે હૈં ક્યોં કિ દેશબંધક જો સકલસંસારી જીવ હૈં વે સિદ્ધોં
 સે ઓ અનન્તગુણે હૈં ॥ સૂ. ૮ ॥

જીવો અણબંધકો કરતાં અનંતગુણાં છે, કારણ કે સકળ સંસારી જીવ દેશબંધક
 છે, અને તે સંસારી જીવો સિદ્ધો કરતાં અનંતગુણા છે ॥ સૂ. ૮ ॥

कम्मा जाव बंधे, असायावेयणिज्ज० पुच्छा, गोयमा !
 परदुक्खणयाए, परसोयणयाए, जहा सत्तमसए दसमोद्देसए
 जाव परियावणयाए असायवेयणिज्जकम्माजाव पओ-
 गबंधे । मोहणिज्जकम्मासरीरप्पओग पुच्छा, गोयमा !०
 तिक्खकोहयाए, तिक्खमाणयाए, तिक्खमायाए तिक्खलोभयाए,
 तिक्खदंसणमोहणिज्जयाए, तिक्खचरित्तमोहणिज्जयाए,
 मोहणिज्जकम्मासरीर जाव पओगबंधे । नेरइयाउयकम्मास-
 रीरप्पओगबंधे णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! महारंभयाए,
 महापरिग्गहयाए, कुणिमाहारेणं, पंचिंदियवहेणं, नेरइयाउय-
 कम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं नेरइयाउयं-
 कम्मासरीर-जाव-पओगबंधे, तिरिक्खजोणियाउयकम्मा-
 सरीरप्पओगपुच्छा, गोयमा ! माइल्लियाए, नियडिल्लियाए,
 अलियवयणैणं कूडतुलाकूडमाणैणं तिरिक्खजोणियकम्मा-
 सरीरजावप्पओगबंधे । मणुस्सआउयकम्मासरीरपुच्छा,
 गोयमा ! पगइभदयाए, पगइविणीययाए, साणुक्कोसयाए,
 अमच्छरियाए, मणुस्साउयकम्माजावबंधे देवाउयकम्मा-
 सरीरपुच्छा, गोयमा ! सरागसंजमेणं, संजमासंजमेणं, बाल-
 तवोकस्मेणं, अकामनिज्जराए, देवाउयकम्मासरीरजाव-
 पओगबंधे, सुभनामकम्मासरीरपुच्छा, गोयमा ! काय-
 उज्जुययाए, भावुज्जुययाए, भासुज्जुययाए, अविसंवायण
 जोगेणं सुभनामकम्मासरीरजावप्पओगबंधे असुभनामकम्मा-

सरीरपुच्छा, गोयमा! कायअणुज्जुययाए, भावअणुज्जुययाए,
भासाणुज्जुययाए, विसंवायणाजोगेणं असुभनामकम्मा-जाव
पओगबंधे। उच्चागोयकम्मासरीरपुच्छा, गोयमा ! जाइ-
अमएणं, कुलअमएणं, बलअमएणं, रूवअमएणं, तवअम-
एणं, सुयअमएणं, लाभअमएणं, इस्सरियअमएणं, उच्चा-
गोयकम्मासरीरजावपओगबंधे, नीयागोयकम्मासरीरपुच्छा,
गोयमा ! जाइमएणं, कुलमएणं, बलमएणं, जाव इस्स-
रियमएणं नीयागोयकम्मासरीर जाव पओगबंधे । अंतराइय
कम्मासरीरपुच्छा ? गोयमा ! दाणंतराएणं, लाभंतराएणं,
भोगंतराएणं, उवभोगंतराएणं, वीरियंतराएणं, अंतरा-
इयकम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं अंतरा-
इयकम्मासरीरप्पओगबंधे । णाणावरणिज्जकम्मासरीरप्प-
ओगबंधे णं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? गोयमा ! देस-
बंधे, णो सव्वबंधे, एवं जाव अंतराइयकम्मासरीरप्पओग-
बंधे वि । णाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पओगबंधे णं भंते !
कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! णाणावरणिज्जकम्मा
सरीरप्पओगबंधे दुविहे पणत्ते, तं जहा-अणाइए सपज्ज-
वसिए, अणाइए अपज्जवसिए वा, एवं जहा तेयगस्स संचि-
ट्ठणा तहेव, एवं जाव अंतराइयकम्मस्स । णाणावरणिज्ज-
कम्मासरीरप्पओगबंधंतरे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?
गोयमा ! अणाइयस्स एवं जहा तेयगसरीरस्स अंतरं तहेव,

एवं जाव अंतराह्यस्स । एएत्ति णं भंते ! जीवाणं णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स देसबंधगाणं, अवंधगाण य कयरे कयरे-
हितो जाव अप्पावहुगं जहा तेयगस्स । एवं आउयवज्जं जाव
अंतराह्यस्स, आउयस्स पुच्छा, गोयमा ! सुव्वत्थोवा जीवा
आउयस्स कम्मस्स देसबंधगा, अवंधगा संखेज्जगुणा ॥ सू० ९ ॥

छाया—कर्मणशरीरप्रयोगबन्धः खलु भदन्त ! कृतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम !
अष्टविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्धो यावत् आन्त-
रायिककर्मणशरीरप्रयोगबन्धः, ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्धः खलु भदन्त !
कस्य कर्मण उदयेन ? गौतम ! ज्ञानप्रत्यनीकतया १, ज्ञाननिहवतया २, ज्ञानान्तरायेण ३,

॥ कर्मणशरीरप्रयोग वक्तव्यता ॥

‘कम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कहविहे पण्णत्ते’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कहविहे पण्णत्ते) हे
भदन्त ! कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोय-
मा) हे गौतम ! (अष्टविहे पण्णत्ते) कर्मणशरीरप्रयोग आठ प्रकार का
कहा गया है (तं जहा) जो इस प्रकार से है—(णाणावरणिज्जकम्मा-
सरीरप्पओगवंधे जाव अंतराह्यकम्मासरीरप्पओगवंधे) ज्ञानावरणीय
कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध यावत् अन्तरायकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध । (णाणा
वरणिज्जकम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदण्णं) हे
भदन्त ! ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध किसकर्म के उदय से होना

कार्मणशरीरप्रयोग वक्तव्यता—

“कम्मा सरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कहविहे पण्णत्ते ?” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(कम्मा सरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कहविहे पण्णत्ते ?) हे
भदन्त ! कार्मण शरीरप्रयोगबन्ध केटला प्रकारनो कह्यो छे ? (गोयमा) हे
गौतम ! (अष्टविहे पण्णत्ते) कार्मणशरीरप्रयोगना आठ प्रकार कहा छे, (तं जहा)
७ प्रकार नीचे प्रमाणे छे—(णाणावरणिज्जकम्मा सरीरप्पओगवंधे, जाव
अंतराह्यकम्मासरीरप्पओगवंधे) ज्ञानावरणीय कार्मण शरीरप्रयोगबन्धथी
लधने अन्तराय कार्मणशरीरप्रयोगबन्ध सुधीना कार्मणशरीरप्रयोगबन्धो अर्द्धी
अडण्ण करवाना छे (णाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स
उदण्णं ?) हे भदन्त ! क्या कर्मना उदयथी ज्ञानावरणीय कार्मणशरीरप्रयोगबन्ध

ज्ञानप्रद्वेषेण४, ज्ञानात्याजातनया५, ज्ञानविसंवादनयोगेन६, ज्ञानवरणीयकर्मणशरीर-
नाम्नः कर्मण उदयेन, ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगवन्ध, दर्शनावरणीयकर्मण-
शरीरप्रयोगवन्धः खलु भदन्त ! कस्य कर्मण उदयेन ? गोयमा ! दर्शनप्रत्यनीक-
तया, एवं यथा ज्ञानावरणीयं, नवरं दर्शननामग्रहीतव्यम्, यावत्-दर्शनविसंवादन-
योगेन दर्शनावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मणः उदयेन यावत् प्रयोगवन्धः,
सातावेदनीयकर्मणशरीरप्रयोगवन्धः खलु भदन्त ! कस्य कर्मण उदयेन ? गौतम !

है ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणपडिणीययाए, णाणणिणवणयाए, णाणंतराएणं, णाणप्पओसेणं, णाणच्चासायणाए, णाणविसंवायणाजो-
गेणं णाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं णाणाव-
रणिज्जकम्मासरीरप्पओगवंधे) ज्ञान के विरुद्ध आचरण से, ज्ञान का
अपलाप करने से, ज्ञानवर्धक साधनों में अन्तराय डालने से, ज्ञान के
साथ प्रद्वेष करने से, ज्ञान की आशातना करने से, ज्ञानके धारकजीवों
के साथ विसंवाद करने से जघन्य ज्ञानावरणीयकर्म के उदय होने से
ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोग का बंध होता है । (दरिसणावरणिज्ज-
कम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं) हे भदन्त !
दर्शनावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगवंध किस कर्म के उदय से होता है ?
(गोयमा ! दंसणपडिणीययाए एवं जहा णाणावरणिज्जं, नवरं दंसण-
नामधेत्तव्वं जाव दंसण विसंवायणा जोगेणं दरिसणावरणिज्जकम्मास-
रीरप्पओग नामाए कम्मस्स उदएणं जावप्पओगवंधे) हे गौतम ! दर्श-
नावरणीय कर्मणशरीरप्रयोगवंध दर्शन से विरुद्ध आचरण करने से,

थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (नाणपडिणीययाए, णाणणिणवणयाए, णाण त-
राएणं, णाणप्पओसेण, णाणच्चासायणाए, णाणविसंवायणाजोगेण, णाणावरणिज्ज
कम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं णाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पओगवंधे)
ज्ञान विरुद्धता आचरण्वाथी, ज्ञानने अपलाप करवाथी, ज्ञानवर्धक साधनेभां
अन्तराय नाणवाथी, ज्ञाननी साथे प्रद्वेष करवाथी, ज्ञाननी आशातना करवाथी,
ज्ञानी जिवेनी साथे विसंवाद करवाथी अने ज्ञानावरणीयनाम कर्मने उदय
थवाथी ज्ञानावरणीय कर्मणशरीरप्रयोगने बंध थाय छे

(दरिसणावरणिज्जकम्मासरीरप्पओगवंधे ण भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ?)
हे भदन्त ! दर्शनावरणीय कर्मणशरीरप्रयोगने बंध क्या कर्मना उदयथी
थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (दंसणपडिणीययाए एवं जहा णाणावरणिज्जं,
नवरं दंसणनामधेत्तव्वं जाव दंसणविसंवायणाजोगेणं दरिसणावरणिज्ज कम्मा
सरीरप्पओग नामाए कम्मस्स उदएणं जावप्पओगवंधे) दर्शन विरुद्धता आचरण
करवाथी, दर्शनने अपलाप करवाथी, दर्शन वर्धक साधनेभां अन्तराय नाण-

પ્રાણાનુકમ્પયા, ભૂતાનુકમ્પયા, एवं यथा सप्तमशते दशमोद्देशके यावत् अपरि-
तापनतया, सातावेदनीयकर्मणशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मण उदयेन सातावेदनीय
कर्मणः यावत् बन्धः। असातावेदनीयपृच्छा, गौतम ! परदुःखनतया, परशोचनतया

दर्शन का अपलाप करने से, दर्शनवर्धक साधनों में अन्तराय डालने से
दर्शन के साथ प्रद्वेष करने से, दर्शन की आशातना करने से, दर्शन
धारक जीवों के साथ विसंवाद करने से, अन्य दर्शनावरणीय कर्म के
उदय से दर्शनावरणीयकर्मणशरीरप्रयोग का बंध होता है। इस तरह
यहां पर जैसे ज्ञानावरणीय के कारण कहे गये हैं—वैसे ही कारण दर्श-
नावरणीय कर्म के भी जानना चाहिये। परन्तु उन कारणों को यहां
पर दर्शन के विषय में लगाकर कहना चाहिये। (सायावेयणिज्जकम्मा
सरीरप्पओगबन्धे णं भन्ते ! कस्स कम्मस्स उदएणं) हे भदन्त !
सातावेदनीयकर्मण शरीर प्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से
होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पाणाणुकंपयाए, भूयाणुकंपयाए,
एवं जहा सत्तमसए दुसमोद्देसए जाव अपरियावणयाए, सायावेयणि-
ज्जकम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं सायावेयणिज्जकम्मा जाव
बन्धे) प्राणियों के ऊपर दया करने से, भूतों के ऊपर दया करने से
इत्यादि जिस रूप से सप्तमशतक के दुःपमा उद्देशक में कहा गया है।
उसी तरह से यहां पर कहना चाहिये यावत् उनको परिताप नहीं करने

વાથી, દર્શનની સાથે પ્રદ્વેષ કરવાથી, દર્શનની અશાતના કરવાથી અને દર્શન
ધારક જીવોની સાથે વિસંવાદ કરવાથી જન્ય દર્શનાવરણીયકર્મના ઉદયથી
દર્શનાવરણીય કર્મજીશરીરપ્રયોગનો બંધ થાય છે. આ રીતે જેવાં જ્ઞાનાવર-
ણીયનાં કારણો કહેવામાં આવ્યાં છે, એવાં જ કારણો દર્શનાવરણીયમા સમજવાના
છે. પરન્તુ જ્ઞાનાવરણીયના આલાપકમાં ‘ જ્ઞાન ’ પદને બદલે “ દર્શન ” પદ
મૂકવાથી દર્શનાવરણીયનો આલાપક બની જાય છે.

(સાયાવેયણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગબંધે ણં ભંતે કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ?)
હે ભદન્ત ! સાતાવેદનીય કર્મજીશરીરપ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પાણાણુકંપયાએ, ભૂયાણુકંપયાએ, एवं जहा सत्तमसए
दुसमोद्देसए जाव अपरियावणयाए, सायावेयणिज्जकम्मासरीरप्पओग नामाए कम्मस्स
उदएणं सायावेयणिज्जकम्मा जाव बन्धे) “ प्राणीઓ ઉપર દયા કરવાથી, ભૂતો
ઉપર દયા કરવાથી ” ઇત્યાદિ સાતમાં શતકના દુઃપમા ઉદ્દેશકમા “ પરિતાપના
નહીં કરવા ” પર્યન્તના જે જે કારણો કહ્યાં છે તે કારણોથી જન્ય સાતાવેદ-
નીયનામ કર્મના ઉદયથી સાતાવેદનીય કર્મજી શરીરપ્રયોગબંધ થાય છે.

યથા સસમશતકે દશમોદ્દેશકે યાવત્-પરિતાપનતયા, અસાતાવેદનીયકાર્મણ યાવત્ પ્રયોગવન્ધઃ, મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગપૃચ્છા, ગૌતમ ! તીવ્રક્રોધતયા, તીવ્રમાન-તયા, તીવ્રમાયયા, તીવ્રલોભતયા, તીવ્રદર્શનમોહનીયતયા, તીવ્રચારિત્રમોહનીયતયા-મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ-યાવત્ પ્રયોગવન્ધઃ, નૈરયિકાયુક્તકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ

સે, જન્ય સાતાવેદનીય કર્મકે ઉદયસે સાતાવેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ-બંધ હોતા હૈ । (અસાયાવેયગિજ્જ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! અસાતાવેદનીય-કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પરદુક્ખણયાએ, પરસોયણયાએ જહા સત્તમસએ દુસમોદ્દેસએ જાવ પરિયાવણયાએ અસાયાવેયગિજ્જ કમ્મા૦) દૂસરોં કો દુઃખ દેને સે, દૂસરોં કો શોકયુક્ત કરને હત્યાદિ જૈસા સસમશતક કે દુઃષમ નામક છઠે ઉદ્દેશક મેં કહા હૈ ડસી તરહસે યાવત્ દૂસરોંકો પરિ-તાપિત કરને સે જન્ય અસાતાવેદનીય કર્મ કે ઉદય સે અસાતા વેદનીયકાર્મણ શરીરપ્રયોગ બંધ હોતા હૈ । (મોહગિજ્જકમ્માસરીર૦) હે ભદન્ત ! મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ કિસ કર્મ કે ઉદયસે હોતા હૈ ? (તિવ્વકોહયાએ, તિવ્વમાણયાએ, તિવ્વમાયાએ, તિવ્વલોભાએ, તિવ્વદં-સણમોહગિજ્જયાએ, તિવ્વચારિત્તમોહગિજ્જયાએ મોહગિજ્જ કમ્માસરીર જાવ પઓગવંધે) તીવ્ર ક્રોધ કરને સે, તીવ્રમાન કરને સે, તીવ્રમાયા કરને સે, તીવ્રલોભ કરને સે, તીવ્રદર્શનમોહનીય કે સદ્ભાવ સે, તીવ્ર ચારિત્રમોહનીય કે સદ્ભાવ સે, તથા મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગ

(અસાયાવેયગિજ્જ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! અસાતાવેદનીય કાર્મણશરીરપ્રયોગ-બંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પરદુક્ખણયાએ, પરસોયણયાએ જહા સત્તમસએ દુસમોદ્દેસએ જાવ પરિયાવણયાએ અસાયાવેયગિજ્જકમ્મા૦) અન્યને દુઃખ દેવાથી, અન્યને શોકયુક્ત કરવાથી, ” હત્યાદિ કારણોથી લઈને “ અન્યને પરિતાપિત કરવા ” પર્યન્તના જેજે કારણો સાતમાં શતકના દુઃષમ નામના છઠા ઉદ્દેશકમાં આપવામાં આવ્યા છે તે કારણોથી જન્ય અસાતાવેદ નીયનામ કર્મના ઉદયથી અસાતાવેદનીય કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ થાય છે. (મોહગિજ્જકમ્માસરીર પુચ્છા) હે ભદન્ત ! મોહનીય કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (તિવ્વકોહયાએ તિવ્વમાણયાએ, તિવ્વમાયાએ, તિવ્વલોભાએ, તિવ્વદંસણમોહગિજ્જયાએ, તિવ્વચારિત્તમોહગિજ્જયાએ, મોહગિજ્જકમ્માસરીર જાવ પઓગવંધે) હે ગૌતમ ! તીવ્ર ક્રોધ કરવાથી, તીવ્ર માન કરવાથી, તીવ્ર માયા કરવાથી, તીવ્ર લોભ કરવાથી, તીવ્ર દર્શનમોહનીયના સદ્ભાવથી, તીવ્ર ચારિત્ર-

खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! महारम्भतया, महापरिग्रहतया, कुणिमाहारेण, पञ्चेन्द्रियवहेन, नैरयिकायुष्कर्मणशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मणउदयेन नैरयिकायुष्कर्मणशरीरयावत्-प्रयोगवन्धः तिर्यग्योनिकायुष्कर्मणशरीरप्रयोगपृच्छा, गौतम ! मायिकतया, निकृतिमत्तया, अलीकवचनेन कूटतुलकूटमानेन तिर्यग्योनिककर्मणशरीर-यावत्-प्रयोगवन्धः । मनुष्यायुष्कर्मणशरीरपृच्छा, गौतम ! प्रकृतिभद्रतया,

नामकर्म के उदय से मोहनीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध होता है । (नेरइया उय कम्मासरीरप्पओगवन्धे णं भंते । पुच्छा) हे भदन्त ! नारकायुष कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (महारम्भयाए, महापरिग्रहयाए, कुणिमाहारेणं, पंचिंदियवहेणं नेरइयाउयकम्मा सरीरप्पओग नामाए कम्मस्स उदएणं नेरइया उय कम्मासरीर जाव पओगवन्धे) बहुत अधिक आरम्भ करने से, बहुत अधिक परिग्रह रखने से, मांस का आहार करने से पंचेन्द्रिय जीवों का बध करने से, तथा नारकायुष कर्मण शरीर प्रयोग नामकर्म के उदय से नारकायुष कर्मण शरीर प्रयोग बन्ध होता है । (तिरिक्खजोणियाउयकम्मासरीरप्पओगपुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यच योनिकायुष कर्मण शरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (माइल्लियाए, नियडिल्लियाए, अलियवयणेणं कूडतुलकूडमाणेणं, तिरिक्खजोणियकम्मासरीरजावप्पओगवन्धे) मायाचारीमें लवलीन रहने

मोहनीयता सहजावथी, तथा मोहनीय काम्णुशरीरप्रयोगनाम कर्मना उदयथी मोहनीय काम्णुशरीरप्रयोगबन्ध थायछे ।

(नेरइयाउय कम्मासरीरप्पओगवन्धे णं भंते । पुच्छा) हे भदन्त ! नारकायुष्ककाम्णुशरीरप्रयोगबन्ध क्या कर्मना उदयथी थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (महारम्भयाए, महापरिग्रहयाए, कुणिमाहारेणं, पंचिंदियवहेणं नेरइयाउयकम्मा सरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं नेरइयाउयकम्मासरीर जाव पओगवन्धे) धल्लो वधादे आरंभ करवाथी, धल्लो न वधादे परिग्रह राखवाथी, मांसना आहार करवाथी, पंचेन्द्रिय जीवोना वध करवाथी तथा नारकायुषकाम्णुशरीरप्रयोगनाम कर्मना उदय थवाथी नारकायुषकाम्णुशरीरप्रयोगबन्ध थाय छे । (तिरिक्खजोणियाउय कम्मासरीरप्पओगपुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यचयोनिकायुषकाम्णुशरीरप्रयोगबन्ध क्या कर्मना उदयथी थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (माइल्लियाए, नियडिल्लियाए, अलियवयणेणं, कूडतुलकूडमाणेणं, तिरिक्खजोणियकम्मासरीर जावप्पओगवन्धे) मायाचारीमां दीन रडेवाथी, कपट करवाथी, असत्य जोतवाथी,

प्रकृतिविनीततया, सानुक्रोशतया, अमत्सरिकतया मनुष्यायुष्ककर्मण यावत्-प्रयोग-
बन्धः । देवायुष्ककर्मणशरीरपृच्छा, गौतम ! सरागसंयमेन, संयमासंयमेन बाल-
तपःकर्मणा, अकामनिर्जराया, देवायुष्ककर्मणशरीरयावत् प्रयोगवन्धः । शुभना-

से, कपट करने से, झूठ बचन बोलनेसे, कम तोलने और कम नापनेसे, तथा तिर्य्यचयोनि कायुषकर्मण शरीरप्रयोग नामकर्मके उदयसे तिर्य्यचयोनि कायुष कर्मणशरीरप्रयोगवन्ध होता है । (मणुस्साउयकम्मा सरीरपुच्छा) हे भदन्त मनुष्यायुष्यकर्मणशरीरप्रयोगवन्ध किस कर्मके उदयसे होता है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (पगइ भइयाए पगइविणीयाए साणुक्कोसयाए, अमच्छरियाए मणुस्साउयकम्मा जाव बंधे) प्रकृतिभद्र होने से, स्वभावतः विनीत होने से, दयालु होने से, अमत्सरभाव से युक्त होने से, तथा मनुष्यायुषकर्मण शरीरप्रयोग नाम कर्म के उदयसे से मनुष्यायुषकर्मणशरीरप्रयोगवन्ध होता है । (देवाउयकम्मासरीर पुच्छा) हे भदन्त ! देवायुषकर्मणशरीरप्रयोगवन्ध किस कर्म के उदय होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सरागसंजमेणं, संजमासंजमेणं, बालतवोकम्मेणं, अकामनिज्जराए, देवाउयकम्मासरीर जावपओग बंधे) सरागसंयम, संयमासंयम, बालतप, अकामनिर्जरा इनसे तथा देवायुष कर्मणशरीरप्रयोग नामकर्म के उदय से यावत् प्रयोगवन्ध होता है ।

ओष्ठुं तोणवाथी अने ओष्ठुं भापवाथी, तथा तिर्य्यचयोनि कायुषकर्मशरीर-
प्रयोगनाम कर्मना उदयथी तिर्य्यचयोनि कायुष कर्मणशरीरप्रयोगवन्ध थाय छे.

(मणुस्साउय कम्मासरीरपुच्छा) हे भदन्त ! मनुष्यायुष कर्मणशरीरप्रयोग-
वन्ध क्या कर्मना उदयथी थाय छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (पगइभइयाए, पगइविणिययाए, साणुक्कोसयाए
अमच्छरियोए, मणुस्साउय कम्मा जाव वंधे) प्रकृतिभद्र होवाथी, विनीत स्वभाव-
वाणा होवाथी, दयालु होवाथी, निशलिभानी होवाथी तथा मनुष्यायुष कर्मण
शरीरप्रयोगनाम कर्मना उदयथी मनुष्यायुष कर्मणशरीरप्रयोगवन्ध थाय छे.

(देवाउयकम्मासरीरपुच्छा) हे भदन्त ! देवायुष कर्मणशरीरप्रयोगवन्ध
क्या कर्मना उदयथी थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सरागसंजमेणं,
संजमासंजमेण, बालतवोकम्मेणं, अकामनिज्जराए, देवाउयकम्मासरीरजावपओगवंधे)
सरागसंयमथी, संयमासंयमथी, बालतपथी अकामनिर्जराथी तथा देवायुष
कर्मणशरीरप्रयोगनाम कर्मना उदयथी कर्मणशरीरप्रयोगवन्ध थाय छे.

मकर्मणशरीरपृच्छा, गौतम ! कायजुक्तया, भावजुक्तया, अविसंवादनयोगेन शुभनामकर्मणशरीरयावत्प्रयोगबन्धः ।

अशुभनामकर्मणशरीरपृच्छा, गौतम ! कायानृजुक्तया, भावानृजुक्तया, भाषानृजुक्तया, विसंवादनयोगेन अशुभनामकर्मणयावत् प्रयोगबन्धः । उच्चगोत्रकर्मणशरीरपृच्छा - गौतम ! जात्यमदेन, कुलामदेन, वलामदेन,

(सुभनामकस्मशरीरपृच्छा) हे भदन्त ! शुभनामकर्मणशरीरप्रयोग-बन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (कायउज्जुयाए, भावउज्जुयाए, भासुज्जुयाए, अविसंवायणजोगेणं सुभनामकस्माशरीरजावप्पओगबन्धे) हे गौतम ! काय की सरलता से, भाव की सरलता से, भाषा की सरलता से तथा योग के अविसंवाद से और शुभनाम कर्मणशरीरप्रयोग नामकर्म के उदय से शुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध होता है । (असुभनामकस्माशरीरपृच्छा) हे भदन्त ! अशुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (काय अणुज्जुयाए, भावअणुज्जुयाए, भासाणुज्जुयाए, विसंवायणाजोगेणं असुभनामकस्माजावप्पओगबन्धे) काय की वक्रता से, भाव की वक्रता से, भाषा की वक्रता से, तथा योगों की कुटिलता से, एवं अशुभनामकर्मणशरीरप्रयोग नामकर्म के उदय से अशुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध होता है । (उच्चागोयकस्माशरीरपृच्छा) हे भदन्त ! उच्चगोत्रकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध किस कर्म के उदय से होता है ?

(सुभनामकस्माशरीरपृच्छा) हे भदन्त ! शुभनाम कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध क्या कर्मना उद्भवथी थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (कायउज्जुयाए, भावउज्जुयाए, भासुज्जुयाए, अविसंवायणजोगेणं, सुभनामकस्माशरीर जावप्पओगबन्धे) कायनी सरलताथी, भावनी सरलताथी, भाषानी सरलताथी, योगना अविसंवादथी तथा शुभनाम कर्मणशरीरप्रयोगनाम कर्मना उद्भवथी शुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध थाय छे (असुभनामकस्माशरीरपृच्छा) हे भदन्त ! अशुभनाम कर्मणशरीर प्रयोगबन्ध क्या कर्मना उद्भवथी थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (काय अणुज्जुयाए, भावअणुज्जुयाए, भासाणुज्जुयाए, विसंवायणाजोगेणं असुभनामकस्मा जावप्पओगबन्धे) कायनी वक्रता (असरलता) थी भावनी वक्रताथी, भाषानी वक्रताथी, योगानी कुटिलताथी तथा अशुभनाम कर्मण शरीर प्रयोगनाम कर्मना उद्भवथी अशुभनाम कर्मण शरीर प्रयोगबन्ध थाय छे. (उच्चागोयकस्माशरीरपृच्छा) हे भदन्त ! उच्चगोत्र कर्मण शरीर प्रयोगबन्ध क्या कर्मना उद्भवथी थाय छे ?

રૂપામદેન, તપોડમદેન, શ્રુતાડમદેન, લાભાડમદેન, ऐश्वर्याડમદેન, ઉચ્ચગોત્ર-
કાર્મણશરીરયાવત્ પ્રયોગબન્ધઃ, નીચગોત્રકાર્મણશરીરપૃચ્છા, ગૌતમ ! જાતિમદેન,
કુલમદેન, બલમદેન યાવત્ ऐश्वर્યમદેન નીચગોત્રકાર્મણશરીરયાવત્પ્રયોગબન્ધઃ,
આન્તરાયિકકાર્મણશરીરપૃચ્છા, ગૌતમ ! દાનાન્તરાયેણ, લાભાન્તરાયેણ, ભોગા-

(જાતિઅમણં, કુલઅમણં, બલઅમણં, રૂપઅમણં, તવઅમણં,
સુયઅમણં, લાભઅમણં, હ્રસ્વરિય, અમદેણં ઉચ્ચાગોયકમ્માસરીર
જાવપપોગબંધે) હે ગૌતમ ! જાતિ કા મદ નહીં કરને સે, કુલકા મદ
નહીં કરને સે, બલ કા મદ નહીં કરને સે, રૂપકા મદ નહીં કરનેસે, તપ
કા મદ નહીં કરને સે, શ્રુત કા મદ નહીં કરને સે, લાભ કા મદ નહીં
કરને સે ऐश्वर્ય કા મદ નહીં કરનેસે ઓર ઉચ્ચગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયો-
ગનામ કર્મ કે ઉદય સે ઉચ્ચગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ હોતા હૈ ।
(નીયાગોયકમ્માસરીરપુચ્છા) હે મદન્ત ! નીચગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયોગ
બન્ધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જાતિ-
મણં, કુલમણં, બલમણં, જાવ હ્રસ્વરિયમણં, નીયાગોયકમ્માસ-
રીર જાવ પપોગબંધે) જાતિ કા મદ કરને સે, કુલ કા મદ કરને સે,
બલ કા મદ કરને સે, યાવત્ ऐश्वર્ય કા મદ કરને સે ઓર નીચગોત્ર
કાર્મણશરીરપ્રયોગ નામ કર્મ કે ઉદય સે નીચગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયોગ
બન્ધ હોતા હૈ । (અંતરાયિકમ્માસરીરપુચ્છા) હે મદન્ત ! અન્તરાયકા-
ર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ?) (ગોયમા !) હે

(જાતિઅમણં, કુલ અમણં, બલઅમણં, રૂપઅમણં, તવઅમણં, સુય-
અમણં, લાભઅમણં, હ્રસ્વરિયઅમણં, ઉચ્ચાગોમકમ્માસરીરપપોગબંધે) હે
ગૌતમ ! જાતિનો મદ નહીં કરવાથી, કુળનો મદ નહીં કરવાથી, બળનો મદ
નહીં કરવાથી, રૂપનો મદ નહીં કરવાથી, તપનો મદ નહીં કરવાથી, શ્રુતનો
મદ નહીં કરવાથી, ऐश्वर્યનો મદ નહીં કરવાથી, અને ઉચ્ચગોત્ર કાર્મણ
શરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી ઉચ્ચગોત્ર કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ થાય છે

(નીયાગોયકમ્માસરીરપુચ્છા) હે મદન્ત ! નીચગોત્ર કાર્મણ શરીર પ્રયોગ
બંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જાતિમણં,
કુલમણં, બલમણં, જાવ હ્રસ્વરિયમણં નીયાગોયકમ્માસરીર જાવ પપોગબંધે)
જાતિ, કુળ, બળ, રૂપ, તપ, લાભ અને ऐश्वર્યનો મદ કરવાથી અને નીચ-
ગોત્ર કાર્મણ શરીર પ્રયોગનામ કર્મના ઉદયથી નીચગોત્ર કાર્મણ શરીર
પ્રયોગ બંધ થાય છે. (અંતરાયિકમ્માસરીરપુચ્છા) હે મદન્ત ! અન્તરાય
કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ? (ગોયમા !) હે

સ્તરાયેણ, ઉપભોગાન્તરાયેણ, વીર્યાન્તરાયેણ, અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગનાન્તઃ
કર્મણ ઉદયેન અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ । જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ-
વન્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દેશવન્ધઃ સર્વવન્ધઃ ? ગૌતમ ! દેશવન્ધઃ નો સર્વવન્ધઃ,
એવં યાવત્ અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ । જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ
સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ ક્રિયન્ચિર મવતિ, ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ-

ગૌતમ ! (દાણંતરાણં, લાભંતરાણં, ભોગંતરાણં, ઉપભોગંતરાણં,
વીર્યંતરાણં, અંતરાયક્રમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં
અંતરાયક્રમ્માસરીરપ્પઓગવધે) દાન મેં અન્તરાય કરને સે, લાભ મેં
અન્તરાય કરને સે, ભોગ મેં અન્તરાય કરને સે, ઉપભોગ મેં અન્તરાય
કરને સે વીર્ય મેં અન્તરાય કરને સે તથા અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગ
નામ કર્મ કે ઉદય હોને સે અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ હોતા હૈ ।
(જાણાવરણિજ્ઞકમ્માસરીરપ્પઓગવધે ણં મંતે ! કિં દેસવધે, સવ્વ-
વધે ? હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ કયા દેશવન્ધરૂપ
હૈ યા સર્વવધરૂપ હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (દેસવધે ણો સવ્વવધે)
જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ દેશવધરૂપ હૈ, સર્વવન્ધરૂપ નહીં
હૈ । (એવં જાવ અંતરાયક્રમ્માસરીરપ્પઓગવધે વિ) હસી તરહ સે
દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવધ સે લેકર અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્ર-
યોગવધ મેં બી મ્યમ્મજ્ઞના ચાહિયે-અર્થાત્ એ સવ્વ દેશવન્ધરૂપ હૈં સર્વ-
વધરૂપ નહીં હૈં (જાણાવરણિજ્ઞકમ્માસરીરપ્પઓગવધે ણં મંતે ! કા-

ગૌતમ ! (દાણંતરાણં, લાભંતરાણં, ભોગંતરાણં, ઉપભોગંતરાણં, વીર્યંતરાણં
અંતરાયક્રમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં અંતરાયક્રમ્માસરીરપ્પઓગવધે)
દાનમાં અંતરાય કરવાથી, લાભમાં અંતરાય કરવાથી, ભોગમાં અંતરાય કર-
વાથી, ઉપભોગમાં અંતરાય કરવાથી વીર્યમાં અંતરાય કરવાથી અને અન્તરાય
કાર્મણશરીરપ્રયોગનામ કર્મના ઉદયથી અંતરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગવધ થાય છે,

(જાણાવરણિજ્ઞકમ્માસરીરપ્પઓગવધે ણં મંતે ! કિં દેસવધે, સવ્વવધે ?)
હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય શરીરપ્રયોગવધ શું દેશવધરૂપ હોય છે, કે સર્વ-
વધરૂપ હોય છે ? (ગોચમા ! દેસવધે ણો સવ્વવધે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય
કાર્મણશરીરપ્રયોગવધ દેશવધરૂપ છે, સર્વવધરૂપ નથી. (એવં જાવ અંતરાય ક્રમ્મા-
સરીરપ્પઓગવધે વિ) એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવધથી લઇને
અન્તરાય કાર્મણશરીરપ્રયોગવધપર્યન્તના બધા પણ દેશવધરૂપ છે, સર્વવધ-
રૂપ નથી (જાણાવરણિજ્ઞકમ્માસરીરપ્પઓગવધે ણં મંતે ! કાલો કેવન્ચિરં હોઈ ?)

વન્ધઃ સ્વલુ દ્વિવિધઃ મહતઃ, તથા-અનાદિકઃ સપર્યવસિતઃ, અનાદિકઃ અપર્યવસિતો વા, એવં યથા તૈજસસ્ય સંસ્થાપના તથૈવ, એવં યાવત્ અન્તરાયકર્મણઃ જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તરં સ્વલુ ભદન્ત ! કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ગૌતમ ! અનાદિકસ્ય એવં યથા તૈજસશરીરસ્ય અન્તરં તથૈવ, એવં યાવત્ અન્તરા-

લઓ કેવચ્ચિર હોઈ) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ કાલ કી અપેક્ષા કવ તક રહતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ણાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવન્ધે દુવિદ્દે પળ્લત્તે) જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । (તંજહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ । (અણાહુએ સપજ્જવસિએ, અણાહુએ અપજ્જવસિએ) અનાદિ સપર્યવસિત અનાદિ અપર્યવસિત (એવં જહા તૈયગસસ સંચિટ્ઠુણા તહેવ, એવં જાવ અંતરાહયકમ્મસસ) હસી તરહ સે યાવત્ જૈસા તૈજસશરીર કા સ્થિતિ કાલ કહા હૈ હસી તરહ સે યહાં પર ઓ કહના ચાહિયે । હસી તરહસે યાવત્ અંતરાય કર્મ કા સ્થિતિકાલ જાનના ચાહિયે । (ણાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવન્ધંતરે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિર હોઈ) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ કા અન્તર કાલકી અપેક્ષા કિતના કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અણાહુયસસ એવં તૈયગસરીરસસ અંતરં તહેવ, એવં જાવ અંતરાહયસસ) જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ કા અંતરકાલ કી અપેક્ષા અનાદિ અનન્ત ઓર અનાદિ

હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ કાળની અપેક્ષાએ કયા સુધી રહે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ણાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવન્ધે દુવિદ્દે પળ્લત્તે) જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ બે પ્રકારનો કહ્યો છે (તંજહા) બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- (અણાહુએ સપજ્જવસિએ, અણાહુએ અપજ્જવસિએ) (૧) અનાદિ સપર્યવસિત (૨) અનાદિ અપર્યવસિત (એવં જહા તૈયગસસ સંચિટ્ઠુણા, તહેવ, એવં જાવ અંતરાહયકમ્મસસ) તૈજસ શરીરનો બેવો સ્થિતિકાળ કહ્યો છે, એવો સ્થિતિકાળ આહીં પણ કહેવો બોધએ જોજ પ્રમાણે અંતરાય પર્યન્તના કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધનો સ્થિતિકાળ સમજવો (ણાણાવરણિજ્જ કમ્માસરીરપ્પઓગવન્ધંતરેણ મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિર હોઈ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ કેટલું કહ્યું છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! અણાહુયસસ એવં જહા તૈયગસરીરસસ અંતર તહેવ, એવં જાવ અંતરાહયસસ) જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ અનાદિ અનન્ત અને અનાદિ સાન્ત કહ્યું છે બે

યિકસ્ય । એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! જીવાનાં જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો દેશબન્ધકાનામ્
અવન્ધકાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ અલ્પવહુત્વં યથા તૈજસસ્ય, એવમ્ આયુષ્ય-
વર્જ યાવત્ અન્તરાયિકસ્ય, આયુષ્યસ્ય । પૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવાઃ
આયુષ્યસ્ય કર્મણો દેશબન્ધકાઃ, અવન્ધકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ ॥મુ૦ ૧ ॥

સાન્ત કહા ગયા હૈ । જિસ તરહ સે તૈજસશરીરપ્રયોગવધ કા અન્તર
કહા ગયા હૈ-ઉસી તરહ સે યહાં પર ખી કહના ચાહિયે । હસી તરહ
સે યાવત્ અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગવધ કા અંતર જાનના ચાહિયે ।
(એસિં ણં અંતે ! જીવાણં ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ દેસવંધગાણં
અવંધગાણ ચ કયરે કયરેહિંતો જાવ) હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે
દેશબંધક ઔર અવંધક જીવોં મેં સે કૌન જીવ કિન જીવોં કી અપેક્ષા
યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? (અપ્પાવહુગં જહા તેયગસ્સ એવં આયવવજ્જં
જાવ અંતરાયસ્સ) હે ગૌતમ ! જૈસા તૈજસશરીર કા અલ્પ વહુત્વ
કહા ગયા હૈ, ઉસી તરહ સે યહાં પર ખી જાનના ચાહિયે । હસી
તરહ સે આયુષ કર્મ કે સિવાય યાવત્ અન્તરાયકર્મતક જાનના
ચાહિયે । (આયસ્સપુચ્છા) હે મદન્ત ! આયુષકર્મ કે દેશવંધક ઔર
અવન્ધક જીવોં મેં સે કૌન જીવ કિનકી અપેક્ષા યાવત્ વિશેષાધિક
હૈં ? (ગોયમા) ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા આયસ્સ કમ્મસ્સ દેસવં
ધગા, અવંધગા સંખેજ્જગુણા) સવ સે કમ જીવ આયુકર્મ કે દેશવંધક
હૈં ઔર ઇન દેશવંધકોં સે સંખ્યાતગુણેં જીવ આયુકર્મકે અવંધક જીવ હૈં ।

પ્રમાણે તૈજસશરીરપ્રયોગવંધનું અંતર કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ
કહેવું. એજ એજ પ્રમાણે અંતરાય પર્યન્તના કાર્મણશરીરપ્રયોગવંધનું અંતર
સમજવું. (એસિં ણં મતે ! જીવાણં ણાણાવરણિજ્જસ્સ દેસવંધગાણં અવંધગાણ ચ કયરે
કયરેહિંતો જાવ) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનાં દેશવંધક અને અવંધકોમાં
કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? અધિક છે ? સમાન છે ? અને વિશેષાધિક છે ?

(અપ્પાવહુગં જહા તેયગસ્સ એવં આયવવજ્જં જાવ અંતરાયસ્સ) હે ગૌતમ !
તૈજસ શરીરના અલ્પ વહુત્વનું જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રકારનું
કથન આયુકર્મ સિવાયના અન્તરાય પર્યન્તના કર્મો વિષે સમજવું (આયસ્સ
પુચ્છા) હે ભદન્ત ! આયુકર્મના દેશવંધક અને અવંધક બંનેમાં કોણ કોના
કરતાં અલ્પ છે ? અધિક છે ? સમાન છે ? વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા આયસ્સ કમ્મસ્સ દેસવંધગા, અવંધગા સંખેજ્જગુણા)
આયુકર્મના દેશવંધક બંને સૌથી ઓછાં છે, અને આયુકર્મના અવંધક
બંને દેશવંધકો કરતાં સંખ્યાતગુણાં છે.

ટીકા—કમ્માસરીરપ્પઓગબંધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લત્તે ? ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગ્ગવાનાહ—' ગોયમા ! અદ્ધવિહે પળ્લત્તે ' હે ગૌતમ ! કાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ સ્વલુ અષ્ટવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ' તં જહા-નાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગબંધે જાવ અંતરાહ્યકમ્માસરીરપ્પઓગબંધે ' તથથા જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, યાવત્ દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, વેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, આયુષ્કકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, નામકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, ગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ, અન્તરાયિકકાર્મણશરીરપ્રયોગ-

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ કિ—(કમ્માસરીર પ્પઓગવ ધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! કાર્મણ શરીરપ્રયોગ બંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અદ્ધવિહે પળ્લત્તે) કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(નાનાવરણિજ્જ કમ્મા સરીરપ્પઓગવ ધે જાવ અંતરાહ્ય કમ્મા સરીરપ્પઓગબંધે) જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીરપ્રયોગબંધ યાવત્ અન્તરાય કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ યહાં “ યાવત્ ” શબ્દ સે દર્શનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ વેદનીય કાર્મણ શરીરપ્રયોગબંધ, મોહનીય કાર્મણ શરીરપ્રયોગબંધ, આયુષ્ક કાર્મણ શરીરપ્રયોગબંધ, નામકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ, ગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ ” इन कर्मण शरीरप्रयोगधों का ग्रहण हुआ हैं ।

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધની પ્રરૂપણા કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(કમ્માસરીરપ્પઓગવ ધે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત ! કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—' ગોયમા ! અદ્ધવિહે પળ્લત્તે-તં જહા ' હે ગૌતમ ! કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધના નીચે પ્રમાણે આઠ પ્રકાર કહ્યા છે—(નાનાવરણિજ્જ કમ્માસરીરપ્પઓગ બંધે અંતરાહ્ય કમ્માસરીરપ્પઓગ બંધે) (૧) જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ, (૨) દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ (૩) વેદનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ, (૪) મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ (૫) આયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ, (૬) નામ કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ, (૭) ગોત્ર કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ અને (૮) અંતરાય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ.

बन्धश्च, गौतमः पृच्छति—‘णाणावरणिज्ज कम्मा तरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदणं ? हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्मणशरीरप्रयोगवन्धः खलु कस्य कर्मण उदयेन भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! नाणपडिणीययाए, णाणणिह्ववणयाए, णाणंतराएणं, णाणप्पओसेणं, णाणच्चासायणाए’ हे गौतम ! ज्ञानप्रत्यनीकतया अत्र ज्ञानस्य श्रुतादेः धर्मधर्मिणोरभेदेन तदभेदात् ज्ञानवतां वा या प्रत्यनीकता सामान्येन प्रतिकूलता, सा, तथा तथा, ज्ञानस्य ज्ञानिनो वा, प्रतिकूलतयेत्यर्थः, ज्ञाननिहवतया ज्ञानरय श्रुतादेः श्रुतगुह्यां वा या निहवता अपलपन सा तथा तथा, ज्ञानस्य ज्ञानदातृगुरोर्वा अपलापेनेत्यर्थः,

अप गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(णाणावरणिज्जकम्मा शरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदणं) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगवन्ध किस के उदय से होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—(नाणपडिणीययाए, १ णाणणिह्ववणयाए, २ णाणंतराएणं, ३ णाणप्पओसेणं ४ णाणच्चासायणाए ५) हे गौतम ! ज्ञानप्रत्यनीकता के श्रुतज्ञानादिके विषय में अथवा धर्म धर्मी के अभेद से श्रुतज्ञानादि वालों के विषय में प्रतिकूल आचरण से, अर्थात् श्रुतज्ञानादिक विरुद्ध आचरण करनेसे या श्रुतज्ञानादिवालोंमें विरुद्ध आचरण करनेकी प्रवृत्ति रखनेसे तथा ज्ञानके निहव करने से—कोई किसीसे पूछे या श्रुतज्ञानादि का साधन माँगे, तब ज्ञान या ज्ञान के साधन अपने पास होने पर भी कलुषित भाव से यह कहना कि मैं नहीं जानता अथवा मेरे पास वह वस्तु ही नहीं यह ज्ञाननिहव है—इस प्रकार के ज्ञाननिहव से, अथवा

गौतम स्वामीने प्रश्न—“णाणावरणिज्ज कम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदणं ? ” हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्मण शरीर प्रयोगवन्ध क्या कर्मना उदयथी थाय छे ?

भडापीर प्रभुने उत्तर—(नाणपडिणीययाए णाणणिह्ववणयाए, णाणंतराएणं, णाणप्पओसेण, णाणच्चासायणाए) हे गौतम ! ज्ञानप्रत्यनीकताथी (ओटले के श्रुतज्ञानादिकता विषयमां अथवा धर्मधर्मीना अलेहनी अपेक्षाओ श्रुतज्ञानादि वाजाओना विषयमां प्रतिकूल आचरणथी—ओटले के श्रुतज्ञानादिकनी विरुद्धना आचरणथी अथवा श्रुतज्ञानादिवाजाओ प्रत्ये विरुद्ध आचरण करवाथी), ज्ञानने निहव करवाथी (कोई कोधने पूछे, अथवा श्रुतज्ञानादिना साधन माओ, त्यारे ज्ञान अथवा ज्ञाननां साधने पोतानी पासे होवा छता कलुषित भावथी ओम कडेवु के “ हु ज्ञाणतो नथी, अथवा भारी पासे ते वस्तु न नथी, ” तेवु नाम न ज्ञाननिहव छे), अथवा श्रुतप्रहाता गुरुजनोना निहवथी—अप-

જ્ઞાનાન્તરાયેણ જ્ઞાનસ્ય શ્રુતસ્ય અન્તરાયઃ—તદ્ગ્રહણાદૌ યો વિધ્નઃ સ તથા, તેન જ્ઞાનગ્રહણપ્રતિવન્ધરૂપત્યવાયેનેત્યર્થઃ, જ્ઞાનપ્રદેષેષ, જ્ઞાને શ્રુતાદૌ શ્રુતાદિજ્ઞાનવત્સુ ગુરુષુ વા યઃ પ્રદેષઃ અપ્રીતિઃ સ તથા તેનેત્યર્થઃ, જ્ઞાનાત્યાશાતનયા જ્ઞાનસ્ય શ્રુતાદેઃ શ્રુતાદિજ્ઞાનિનાં વા યા અત્યાશાતના અવહેલના સા તથા તયા, ‘ જ્ઞાનવિસંવાયજોગેણ ’ જ્ઞાનવિસંવાદનયોગેન જ્ઞાનસ્ય જ્ઞાનિનાં વા યો વિસંવાદનયોગઃ—નિષ્ફલતા પ્રદર્શનવ્યાપારઃ સ તથા તેન, પૃતાનિ ચ પદ્મવાહ્યાનિ કારણાનિ જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરવન્ધે પ્રતિપાદિતાનિ, અથાભ્યન્તરિકં કારણં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘ જ્ઞાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં જ્ઞાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવન્ધે ’ જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગનામ્નઃ—જ્ઞાનાવરણીયહેતુત્વેન જ્ઞાનાવરણીયલક્ષણં કાર્મણશરીરપ્રયોગનામ તસ્ય કર્મણ ઉદયેન જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણ-

શ્રુતપ્રદાતા ગુરુજનોં કે નિહવ સે—અપલાપ સે, તથા જ્ઞાનાન્તરાય સે—કલુષિત ભાવ સે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ મેં કિસી કો બાધા પહુંચાને સે, તથા જ્ઞાનપ્રદેષ સે, શ્રુતાદિજ્ઞાન મેં અથવા શ્રુતાદિજ્ઞાનવાલે ગુરુજનોં મેં અપ્રીતિ રચ્વને સે, તથા જ્ઞાનાત્યાશાતના સે—શ્રુતાદિજ્ઞાન કી યા શ્રુતાદિજ્ઞાનશાલીજનોં કી અવહેલના કરને સે તથા (જ્ઞાનવિસંવાયજોગેણ) જ્ઞાન ઓર જ્ઞાનિજનોં કો નિષ્ફલ ઘતલાને કી ચેષ્ટા કરતે રહને સે, ઇન પાંચ બાહ્યકારણોં સે તથા અન્તરંગ કારણરૂપ (જ્ઞાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં) જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ નામ કર્મકે ઉદયસે (જ્ઞાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવન્ધે) જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ જીવકે જો જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ હોતા હૈ વહ જ્ઞાનપ્રત્યનીકતાદિ પાંચ બાહ્યકારણોં સે તથા જ્ઞાનાવરણીયશરીરપ્રયોગરૂપ કર્મ કે ઉદયસે હોતા હૈ ।

ભાવર્થી, જ્ઞાનાન્તરાયથી, (કલુષિત ભાવથી કોઈની જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં અંતરાય ઊભો કરવાથી) જ્ઞાનપ્રદેષથી, શ્રુતજ્ઞાનમાં અથવા શ્રુતાદિજ્ઞાનવાળા ગુરુજનોમાં અપ્રીતિ રાખવાથી, તથા શ્રુતાદિજ્ઞાનની અથવા શ્રુતાદિજ્ઞાનવાળા લોકોની અવહેલના કરવાથી, તથા “ જ્ઞાનવિસંવાયજોગેણ ” જ્ઞાન અને જ્ઞાનીજનોને નિષ્ફળ બતાવવાની ચેષ્ટા કરતા રહેવાથી, આ બાહ્ય કારણોથી તથા અંતરંગ કારણરૂપ (જ્ઞાનાવરણિજ્જ કમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણ ” જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીર પ્રયોગ નામ કર્મના ઉદયથી “ જ્ઞાનાવરણિજ્જ કમ્મા સરીરપ્પઓગવન્ધે ” જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીર પ્રયોગવન્ધ થાય છે આ કથનનો ભાવર્થ એ છે કે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીર પ્રયોગનો જે વન્ધ કરે છે, તે જ્ઞાનપ્રત્યનીકતા આદિ પાંચ બાહ્ય કારણોથી તથા જ્ઞાનાવરણીય શરીર પ્રયોગરૂપ કર્મના

શરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતિ ' દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! દર્શનાવરણીય કાર્મણશરીર-પ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કસ્ય કર્મણ ઉદયેન ભવતિ ? ભગવાનાહ-' ગોયમા ! દંસણ પહિણીયયા' હે ગૌતમ ? દર્શનપ્રત્યનીકતયા, દર્શનસ્ય ચક્ષુર્દર્શનાદે-સ્તદ્વતાં વા યા પ્રત્યનીકતા પ્રતિકૂલતા તયેત્યર્થઃ ' એવં જહા ણાણાવરણિજ્જં ' એવમુક્ત-રીત્યા યથા જ્ઞાનાવરણીયં જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધવિષયે પ્રતિપાદિતં તથૈવ અત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ , ' નવરં દંસણનામધેત્તવ્વં ' નવરં વિશેષસ્તુ જ્ઞાનાવર-

અચ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ કેસે હોતા હૈં સ્સ ચાત કો પૂછતે હૈં-(દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરી-રપ્પઓગવંધેણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) સ્સકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દંસણપહિણીયયા') દર્શન ચક્ષુર્દર્શનાદિ અથવા ચક્ષુર્દર્શનાદિવાલોં મેં પ્રતિકૂલ આચરણ કરને સે, (એવં જહા ણાણાવરણિજ્જં) સ્સ પ્રકાર જૈસે જ્ઞાનાવરણીયકાર્મશરીર-પ્રયોગ કે વંધ મેં જો કારણ કહે ગયે હૈં ઉન્હોં કારણોં કો દર્શન કે વિષય મેં કરને સે, દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા વંધ હોતા હૈં । તાત્પર્ય-એસા હૈં કિ જિસ પ્રકાર જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ મેં જ્ઞાનપ્રત્યનીકતા, જ્ઞાનનિહ્વતા, જ્ઞાનાન્તરાય, જ્ઞાનપ્રદ્વેષ, ઓર જ્ઞાનાત્યા-શાતના ઓર જ્ઞાનવિસંવાદનયોગ યે છહ યાહ્ય કારણ કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ભી દર્શનપ્રત્યનીકતા દર્શનનિહ્વતા, દર્શનાન્તરાય,

ઉદયથી કરેછે હવે ગૌતમસ્વામી દર્શનાવરણીય કર્મના વિષયમાં પણ એવોજ પ્રશ્ન પૂછે છે-(દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ?) હે ભદ્રન્ત ! દર્શનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" ગોયમા ! " હે ગૌતમ ! (દંસણપહિણીયયા') દર્શન પ્રત્યનીકતાથી એટલે કે ચક્ષુર્દર્શનાદિ અથવા ચક્ષુર્દર્શનાદિવાળાનો પ્રત્યે પ્રતિકૂલ આચરણ કરવાથી, " એવં જહા ણાણાવરણિજ્જં " તથા જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધમાં જે કારણો કહેવામાં આવ્યાં છે તે કારણો દર્શનના વિષયમાં કરવાથી દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો વંધ થાય છે આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે-જેમ જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગ વંધમાં જ્ઞાનપ્રત્યનીકતા, જ્ઞાનનિહ્વતા, જ્ઞાનાન્તરાય, જ્ઞાનપ્રદ્વેષ, જ્ઞાનાત્યાશાતના અને જ્ઞાનવિસંવાદન યોગ, એ છ યાહ્ય કારણો કહેવામાં આવ્યાં છે, એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધમાં પણ દર્શનપ્રત્યનીકતા, દર્શનનિહ્વતા, દર્શનાન્તરાય, દર્શનપ્રદ્વેષ, દર્શનાત્યાશાતના, તથા દર્શનવિસં-

ણીયસ્થાને દર્શનં નામ દર્શનાવરણીયં નામ ગ્રહીતવ્યમ્, ' જાવ દંસણા વિસંવાદણાજોગેણ ' યાવત્ દર્શનનિહ્વતયા, દર્શનાન્તરાયેણ, દર્શનપ્રદ્વેષેણ, દર્શનાત્યાશાતનયા, દર્શનવિસંવાદનયોગેન દર્શનસ્ય યો વિસંવાદનયોગઃ નિષ્ફલતા દર્શનવ્યાપારતેનેત્યર્થઃ ' દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં જાવ પ્પઓગવથે ' દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગનામ્નઃ-દર્શનાવર-

દર્શનપ્રદ્વેષ તથા દર્શનવિસંવાદનયોગ એ છઠ્ઠા વાચ્ય કારણ હૈં ઔર અંતરજ્ઞ કારણ દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ હૈં । હન વાચ્ય ઔર અંતરજ્ઞ કારણોં સે હે ગૌતમ ! જીવ દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા બંધ કરતા હૈ । દર્શનપ્રત્યનીકતા યા જ્ઞાન પ્રત્યનીકતા મૈં દર્શન કે વિષય મૈં યા જ્ઞાન કે વિષય મૈં સામાન્યરૂપ સે પ્રતિકૂલતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ-તવ કિ નિહ્વ, અન્તરાય આદિ દ્વારા તત્તદ્વિષય મૈં વિશેષરૂપ સે યહ પ્રતિકૂલતા કી જાતી હૈ-જવ જીવ જ્ઞાન કે વિષય મૈં યા જ્ઞાનિજનોં કે વિષય મૈં નિહ્વાદિકોં કો કરતા હૈ તવ વહ જ્ઞાનાવરણીયશરીરપ્રયોગ કા બંધ કરતા હૈ ઔર જવ દર્શન યા દર્શનધારિયોં કે વિષય મૈં હનકા ઉપયોગ કરતા હૈ-તવ વહ દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા બંધ કરતા હૈ । યહી વાત (નવરં દંસણઘેત્તવ્વં જાવ દંસણવિસંવાયણજોગેણ) હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાઈ ગઈ હૈ । તથા દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબંધ મૈં અંતરજ્ઞ કારણ (દરિસણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ

વાદન યોગ, એ છ બાહ્ય કારણો છે અને અંતરંગ કારણ દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગ છે આ બાહ્ય અને અંતરંગ કારણોથી, હે ગૌતમ ! એવ દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે. દર્શન પ્રત્યનીકતા અથવા જ્ઞાન પ્રત્યનીકતામાં દર્શનના વિષયમાં અથવા જ્ઞાનના વિષયમાં સામાન્ય રૂપે પ્રતિકૂલતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે, પરંતુ નિહ્વ, અન્તરાય આદિ દ્વારા દર્શન અને જ્ઞાન પ્રત્યે વિશેષ રૂપે પ્રતિકૂલતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. ત્યારે એવ જ્ઞાનના વિષયમાં કે જ્ઞાનીજનોના વિષયમાં પ્રત્યનીકતા, નિહ્નવ આદિનું આચરણ કરે છે, ત્યારે તે જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે અને ત્યારે તે દર્શન અથવા દર્શનધારીઓના વિષયમાં તેમનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તે દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે એજ વાત " નવરં દંસણઘેત્તવ્વં જાવ દંસણ-વિસંવાયણજોગેણ " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે તથા દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધમાં જે અંતરંગ કારણ છે (દરિસણાવરણિજ્જકમ્મા સરીરપ્પઓગ નામાણ કમ્મસ્સ ઉદ-ણં જાવ પ્પઓગવથે) તે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે.

નીયદેતુત્વેન દર્શનાવરણીયસ્વરૂપં ચત્કાર્મણશરીરપ્રયોગનામ તસ્ય કર્મણ ઉદયેન
યાવત્ દર્શનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સાયાવેય-
ણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવધે ણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ? ’ હે ભદન્ત !
સાતાવેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધઃ સ્વલુ કસ્ય કર્મણ ઉદયેન ભવતિ ? ભગ-
વાનાહ—‘ ગોયમા ! પાણાણુકંપયાણ, ભૂયાણુકંપયાણ એવં જહા સત્તમસણ દસમો-
દેસણ જાવ અપરિયાવણયાણ ’ હે ગૌતમ ! પ્રાણાણુકંપયા, ભૂતાણુકંપયા, એવં
રીત્યા યથા સપ્તમશતકે દગ્ગમોદેશકે દુષ્પમાયાઃ પઠોદેશકે યાવત્ જીવાણુકંપયા,
સત્તવાણુકંપયા, વહૂનાં પ્રાણાનાં, ભૂતાનાં, જીવાનાં, સત્તવાનામ્ અદુઃખનતયા,
અશોચનતયા, અજૂરણતયા, અતેપનતયા, અપિટ્ટનતયા, અપરિતાપનતયા ‘ સાયા-

કમ્મસ્સ ઉદણં જાવપ્પઓગવંધે) હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ ।
(જાવપ્પઓગવંધે) એસા જો પાઠ રહ્યા હૈ—ઉસસે (દર્શનાવરણીયકાર્મ-
ણશરીર) હતના પાઠ ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એમા પૂછતે હૈં—સાયાવેયણિજ્જકમ્માસરી-
રપ્પઓગવંધે ણં ભંતે ! કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) હે ભદન્ત ! સાતાવેદનીય
કાર્મણશરીરપ્રયોગવધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ
કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પાણાણુકંપયાણ, ભૂયાણુકંપયાણ, એવં જહા
સત્તમસણ દુસમોદેસણ જાવ અપરિયાવણયાણ) પ્રાણાણુકંપા સે પ્રાણિયોં
કે ડપર દયા રખને સે, ભૂનોં કે ડપર દયા રખને સે, જૈમા સપ્તમશતક
કે દુઃષ્ણ નામક છઠે ઉદેશક મેં કહ્યા હૈ—“ જીવાણુકંપયા, સત્તવાણુકં-
પયા, વહૂનાં પ્રાણાનાં, ભૂતાનાં, જીવાનાં, સત્તવાનામ્, અદુઃખનતયા,
અશોચનતયા, અજૂરણતયા, અતેપનતયા, અપિટ્ટનતયા, અપરિતાપન-
તયા ” ચહ પાઠ કહ્યા ગયા હૈ—હસ રીતિ કે જીવાદિકોં કે ડપર અનુ-

‘ જાવપ્પઓગવંધે ’ પદમા ૭ ‘ જાવ ’ પદ મૂકવામાં આવ્યું છે. તેના દ્વારા
“ દર્શનાવરણીય કાર્મણ શરીર ” આટલો પાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સાયાવેણિજ્જ કમ્મા સરીરપ્પઓગ વંધે ણં ભંતે !
કસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં ? હે ભદન્ત ! સાતાવેદનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધ
કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (પાણાણુકંપયાણ,
ભૂયાણુકંપયાણ, એવં જહા સત્તમસણ દુસમોદેસણ જાવ અપરિયાવણયાણ) પ્રાણાણુ-
કંપાથી એટલે કે પ્રાણીઓ ઉપર અનુકંપા રાખવાથી, ભૂતો (વનસ્પતિકાચિકો)
ઉપર દયા રાખવાથી અને સાતમાં શતકના દુઃષ્ણ નામના છઠા ઉદેશકમાં

વેયણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગનામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં સાયાવેયણિજ્જ કમ્મા-
જાવ-બંધે' સાતાવેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગનામ્નઃ કર્મણ ઉદયેન સાતાવેદનીય-
કાર્મણ-યાવત્-શરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ અસાયાવેયણિજ્જ-
પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! અસાતાવેદનીયપૃચ્છા, તથા ચ અસાતાવેદનીયકાર્મણ-
શરીરપ્રયોગવન્ધઃ કસ્ય કર્મણ ઉદયેન ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ ગોયમા !
પરદુક્ખણયાણ, પરસોયણયાણ, જહા સત્તમસણ દુસ્સમોદેસણ જાવ પરિયાવણયાણ
અસાયવેયણિજ્જ-કમ્મા-જાવ-પ્પઓગવંધે’ હે ગૌતમ ! પરદુઃખનતયા, પરપીડનતયા
પરશોચનતયા પરશોકોત્પાદકતયા, યથા સત્તમસતે ષષ્ઠેદુશ્સમોદેશકે યાવત્ જૂરણ-

કંપાદિ રાખને સે તથા અંતરંગ મેં-(સાયાવેયણિજ્જ કમ્માસરીરપ્પઓગ
નામણ કમ્મસ્સ ઉદણં) સાતાવેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ નામક કર્મ
કે ઉદય હોને સે જીવ કે (સાયાવેયણિજ્જકમ્મા જાવ વંધે) સાતાવેદ-
નીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા વન્ધ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(અસાયાવેયણિજ્જ
પુચ્છા) હે ભદન્ત ! અસાતાવેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ જીવ કે
કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(પરદુ-
ક્ખણાણ, પરસોયણયાણ, જહાસત્તમસણ દુસ્સમોદેસણ, જાવ પરિયાવણ-
યાણ અસાયવેયણિજ્જ કમ્મા જાવપ્પઓગવંધે) હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીય
કર્મવંધ કે જો કારણ કહે ગયે હૈં-અસે વિરુદ્ધ કારણો સે અસાતાવે-

ઠહેલાં અપરિતાપના પર્યન્તના બાહ્ય કારણોથી તથા (સાયાવેયણિજ્જ કમ્મા
સરીરપ્પઓગ નામાણ કમ્મસ્સ ઉદણં) અંતરંગ કારણરૂપ સાતાવેદનીય કાર્મણ
શરીર પ્રયોગ નામક કર્મના ઉદયથી “સાયાવેયણિજ્જ કમ્મા જાવ વંધે” જીવને
સાતાવેદનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ થાય છે ઉપર્યુક્ત સાતમાં શત-
કના છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાંથી નીચેનો પાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે એમ સમજવું.
(જીવાનુકંપયા, સત્વાનુકંપયા, વહૂનાં પ્રાણાનાં, મૂતાનાં, જીવાનાં, સત્વાનામ્,
અદુ સ્વનતયા, અશોચનતયા, અજૂળતયા, અતેપનતયા, અપિટ્ટનતયા, અપરિતાપનતયા)
આ પદોનો અર્થ જિજ્ઞાસુઓએ તે ઉદ્દેશકમાંથી બાણી લેવો.

હવે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે-(અસાયા વેયણિજ્જ પુચ્છા)
હે ભદન્ત ! અસાતા વેદનીય કાર્મણશરીરનો બંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે?
મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(પરદુક્ખણયાણ, પરસોયણયાણ, જહા સત્તમસણ
દુસ્સમોદેસણ જાવ પરિયાવણયાણ અસાયવેયણિજ્જ કમ્મા જાવ પ્પઓગવંધે)
હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીય કર્મબંધના જે કારણો કહ્યાં છે, તેના કરતાં વિશદ્ધ

તયા, તેપનતયા, પિટ્ટનતયા, પરિતાપનતયા અસાતાવેદનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગનામ-
કર્મણ ઉદયેન અસાતાવેદનીયકાર્મણ-યાવત્-શરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતિ, ગૌતમઃ
પુચ્છતિ-‘ મોહણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગપુચ્છા ’ હે મદન્ત ! મોહનીયકાર્મણ-
શરીરપ્રયોગપુચ્છા, તથા ચ મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ કસ્ય કર્મણ ઉદયેન
ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગધાનાહ-‘ ગોયમા ! તિવ્વકોહયાણ, તિવ્વમાણયાણ, તિવ્વમા-
યાણ, તિવ્વલોભાણ, તિવ્વદંસણમોહણિજ્જાણ ’ હે ગૌતમ ! તીવ્રક્રોધતયા-
અત્યુગ્રક્રોપેન કષાયચારિત્રમોહનીયેનેત્યર્થઃ, તીવ્રમાનતયા-અત્યન્તાભિમાનતયા,
તીવ્રમાયયા-અત્યન્તમહત્ત્વલક્ષણમોહેન, તીવ્રલોભેન, તીવ્રદર્શનમોહનીયતયા-અત્ય-

દનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા વંધ હોતા હૈ । જૈસે-પર કો દુઃખ દેના,
શોક ઉત્પન્ન કરના इत्यादि जैसा कि सप्तमशतक के दुःषम नामक
छठे उद्देशक में यावत्-जूरणतया, तेपनतया, पिट्टनतया, परितापनतया”
इस पाठ द्वारा प्रकट किया गया है । जीव इन प्रदर्शित बाह्य कारणों से
तथा अंतरंग में असातावेदनीयकर्मणशरीरप्रयोग नामकर्मके उदय से
असातावेदनीयकर्मणशरीरप्रयोग का बंध करता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(मोहणिज्जकममासरीरप्पओग
पुच्छा) हे मदन्त ! मोहनीयकर्मणशरीरप्रयोग का बंध किस कर्म के
उदय से होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-(तिव्वकोहयाए, तिव्वमाण-
याए, तिव्वमायाए, तिव्वलोभाए, तिव्वदंसणमोहणिज्जयाए) हे गौतम !
तीव्रक्रोध से कषायचारित्रमोहनीय से, अत्यन्त अभिमान से, अत्यन्त-

કારણોથી અસાતા વેદનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ થાય છે. આ કારણો
સાતમાં શતકના છઠ્ઠા દુઃષમ નામના ઉદ્દેશકમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યાં છે. જેવાં
કે પરને દુઃખ દેવાથી, અન્ય જીવોમાં શોક ઉત્પન્ન કરવાથી, યાવત્ “ જૂરણ-
તયા, તેપનતયા, પિટ્ટનતયા, પરિતાપનતયા ” તેમને રિભાવવાથી, લોકડી આદિ
વડે મારવાથી, અને પીડાદિ બાહ્ય કારણોથી તથા અંતરંગ કારણરૂપ અસાતા
વેદનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગ નામક કર્મના ઉદયથી જીવ અસાતા વેદનીય
કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ મોહણિજ્જ કમ્મા સરીરપ્પઓગ પુચ્છા ” હે
મદન્ત ! મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ જીવ કયા કારણે કરે છે ?

ઉત્તર-(તિવ્વકોહયાણ, તિવ્વમાણયાણ; તિવ્વમાયાણ, તિવ્વલોભાણ, તિવ્વ-
દંસણમોહણિજ્જયાણ) હે ગૌતમ ! તીવ્ર ક્રોધથી (કષાય ચારિત્ર મોહનીયથી)
અનિશ્ચય અભિમાનથી, અતિશય મોહથી, અત્યન્ત લોભથી, તીવ્ર દર્શન

મિથ્યાત્વતયા, 'તિવ્વચારિત્તમોહણિજ્જયાણ, મોહણિજ્જકમ્માસરીર-જાવ પઓગવંધે' તોત્રચારિત્રમોહનીયતયા કષાયચારિત્રમોહનીયભિન્નેન નોકષાય-છક્ષણચારિત્રમોહનીયેનેત્યર્થઃ મોહનીયકાર્મણશરીર યાવત્ પ્રયોગનામકર્મણ ઉદયેન મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગબન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યાઉય-

મોહ સે, અત્યન્તલોભ સે, તીવ્રદર્શનમોહનીય સે,-અત્યન્તમિથ્યાત્વ સે, (તિવ્વચારિત્તમોહણિજ્જયાણ) તીવ્રચારિત્રમોહનીય સે, જીવ કે (મોહ-ણિજ્જકમ્માસરીર જાવ પઓગવંધે) મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ નામક કર્મ કે ઉદય સે મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા વંધ હોતા હૈ। યહાં (તિવ્વચારિત્તમોહણિજ્જાણ) હસ પાઠ સે તીવ્રચારિત્રમોહનીયરૂપ જો કષાય મોહનીય હૈ ઉસસે ભિન્ન નો કષાય રૂપ ચારિત્રમોહનીય ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ। તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ ચારિત્રમોહનીય કર્મ કે કષાયચારિત્રમોહનીય ઓર અકષાયચારિત્રમોહનીય હસ તરહ સે દો ભેદ હૈં। હનમેં સે પ્રથમ ભેદ કા કથન તો સૂત્રકાર ને (તિવ્વકોહાણ) આદિ પદોં દ્વારા પ્રકટ હી કર દિયા હૈ। અવ રહા અકષાયચારિત્રમોહ-નીય (તિવ્વચારિત્તમોહણિજ્જાણ) હસ પદ દ્વારા ઉસકા ભી કથન કર દિયા ગયા હૈ। હસ તરહ તીવ્રક્રોધાદિક સે, તીવ્રમિથ્યાત્વ સે ઓર અકષાયચારિત્રમોહનીય સે ઇવં મોહનીયકાર્મણ શરીરપ્રયોગરૂપ કર્મ કે ઉદય સે હસ જીવ કે મોહનીયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા વંધ હોતા હૈ।

મોહનીયથી (અત્યન્ત મિથ્યાત્વથી), (તિવ્વચારિત્તમોહણિજ્જયાણ) તીવ્ર ચારિત્ર મોહનીયથી અને (મોહણિજ્જ કમ્મા સરીર જાવપ્પઓગવંધે) મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગ નામક કર્મના ઉદયથી છવ મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે. અહીં “તિવ્વચારિત્તમોહણિજ્જાણ” તીવ્ર ચારિત્ર મોહનીયરૂપ જે કષાય મોહનીય છે તેના કરતાં ભિન્ન નોકષાયરૂપ ચારિત્ર મોહનીય બ્રહ્મ કરવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ચારિત્ર મોહનીયના કષાય ચારિત્ર મોહનીય અને અકષાય ચારિત્ર મોહનીય, આ બે ભેદ છે. તેમાંના પહેલા ભેદનું કથન તો સૂત્રકારે “તિવ્વકોહાણ” આદિ પદો દ્વારા પ્રકટ કરી જ દીધું છે. હવે રહ્યું અકષાય ચારિત્ર મોહનીય. “તિવ્વચારિત્ત મોહણિજ્જાણ” આ પદ દ્વારા તેનું કથન પણ કરવામાં આવ્યું છે.

આ રીતે તીવ્ર ક્રોધાદિકથી, તીવ્ર મિથ્યાત્વથી અને અકષાય ચારિત્ર મોહનીયથી અને મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગરૂપ કર્મના ઉદયથી આ છવ મોહનીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે.

कम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते । पुच्छा ' हे भदन्त ! नैरयिकायुष्ककर्मणशरीर-
प्रयोगवन्धः खलु कस्य कर्मण उदयेन भवतीति पृच्छा ? भगवानाह—' गोयमा !
महारंभयाए, महापरिग्रहयाए कुणिमाहारेणं पंचिंदियवहेणं ' हे गौतम ! महारम्भ-
तया अपरिमितकृष्याधारम्भतया, महापरिग्रहतया—अपरिमाणपरिग्रहतया, कुणिमा-
हारेण—मांसभोजनेन, मांसवाचको देशीयः कुणिमशब्दः, पञ्चेन्द्रियवधेन—पञ्चेन्द्रिय-
हिंसया ' नेरइयाउयकम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं नेरइयाउय-
कम्मासरीर—जाव—पओगवंधे ' नैरयिकायुष्ककर्मणशरीरप्रयोगनाम्नः कर्मणः
उदयेन नैरयिकायुष्ककर्मणशरीरप्रयोगवन्धो भवति, गौतमः पृच्छति—' तिरिक्ख-
जोणियाउयकम्मासरीरप्पओगपुच्छा ' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकायुष्ककर्मण-

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(नेरइयाउयकम्मासरी-
रप्पओगवंधे णं भंते । पुच्छा) हे भदन्त ! नैरयिकायुष्क कर्मणशरीर-
प्रयोगवंध किस कर्म के उदय से होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं—' गोयमा ' हे गौतम ! (महारंभयाए, महापरिग्रहयाए, कुणिमाहा-
रेणं, पंचिंदियवहेणं) अपरिमित कृषि आदि आरंभ करने से, महाप-
रिग्रहयुक्त होने से परिग्रह का परिणाम नहीं करने से—मांसभोजन
करने से, पंचेन्द्रियप्राणियों की हिंसा करने से, और नैरयिकायुष्क
कर्मणशरीरप्रयोगरूप कर्म के उदय से जीव के नैरयिकायुष्ककर्मण-
शरीरप्रयोग का बंध होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं (तिरिक्खजोणियाउय
कम्मासरीरप्पओगपुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकायुष्क कर्मणशरीर-

गौतम स्वामीने प्रश्न—(नेरइयाउयकम्मासरीरप्पओगवंधे णं भंते ।
पुच्छा) हे भदन्त ! नैरयिक आयुष्क कर्मण शरीर प्रयोगवंध क्या कर्मना
उदयथी थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“ गोयमा ! ” हे गौतम ! (महारंभयाए, महा-
परिग्रहयाए, कुणिमाहारेणं, पंचिंदियवहेणं) अपरिमित कृषि आदि आरंभ
करवाथी, महापरिग्रह युक्त थावाथी—परिग्रहनी मर्यादा नहीं राखवाथी, मांसा-
हार करवाथी, पंचेन्द्रिय जियेनी हिंसा करवाथी अने नैरयिकायुष्क कर्मण शरीर
प्रयोगइय कर्मना उदयथी जव नैरयिकायुष्क कर्मण शरीरप्रयोगने वंध करे छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—(तिरिक्खजोणियाउयकम्मा सरीरप्पओगपुच्छा)
हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकायुष्क कर्मण शरीर प्रयोगने वंध क्या कर्मना
उदयथी थाय छे ?

शरीरप्रयोगपृच्छा, तथा च तिर्यग्योनिकायुष्ककार्मणशरीरप्रयोगवन्धः कस्य कर्मण उदयेन भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—‘ गौयमा ! माइल्लियाए, नियडिल्लियाए अलियवयणेणं, कूडतुलकूडमाणेणं तिरिक्खजोणियकम्मा-सरीर-जाव-प्पओग वंधे ’ हे गौतम ! मायिकतया-परवञ्चनरूपलक्षणया बुद्धिमत्तया, १ निकृतिमत्तया, निकृतिः परवञ्चनार्थं चेष्टा तया, एकमायाप्रच्छादनार्थं मायान्तरकरणरूपया गूढमायिकतयेत्यर्थः २, अलीकवचनेन-असत्यभाषणेन ३, कूटतुलाकूटमानेन कूटतुलया-असत्योन्मानेन तुलादिना असत्यतोलनेनेत्यर्थः ४, एवं कूटमानेन विक्रेयवस्त्रक्षेत्रादीनामसत्यपरिभाषणेन तिर्यग्योनिकायुष्ककार्मणशरीर-यावत्-प्रयोग-नामकर्मणः उदयेन तिर्यग्योनिकायुष्ककार्मणशरीरप्रयोगवन्धो भवतीति भावः । गौतमः पृच्छति—‘ मणुस्सआउयकम्मा सरीरपुच्छा ’ हे भदन्त ! मनुष्यायुष्क-कार्मणशरीरपृच्छा तथा च मनुष्यायुष्ककार्मणशरीरप्रयोगवन्धः कस्य कर्मणः उदयेन

प्रयोग का बंध किस कर्म के उदय से होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गौयमा ’ हे गौतम ! (माइल्लियाए, नियडिल्लियाए, अलियवयणेणं, कूडतुलकूडमाणेणं, तिरिक्खजोणिय कम्मासरीर जावप्पओगवंधे) परवंचनरूप बुद्धिमत्ता से, पर को वंचन करने की चेष्टा से—एक माया को छिपाने के लिये दूसरी माया को करने रूप गूढमायाचारी से, असत्यभाषण से, नापने तोलने के बांटों को कमती बढ़ती रखने से और तिर्यग्योनिकायुष्क कार्मणशरीरप्रयोग नामकर्म के उदय से जीव को तिर्यग्योनिकायुष्क कार्मणशरीरप्रयोग का बंध होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(मणुस्साउय कम्मासरीरपुच्छा) हे भदन्त ! मनुष्यायुष्ककार्मण शरीर प्रयोगवंध किस कर्म के उदय से होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गौयमा ’ हे

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“ गौयमा ” हे गौतम ! (माइल्लियाए, नियडिल्लियाए, अलियवयणेणं, कूडतुलकूडमाणेणं, तिरिक्खजोणियकम्मा सरीर जावप्पओगवंधे) परवंचनरूप बुद्धिमत्ताथी, परनी वंचना करवानी चेष्टाथी ओक माया (४५८) ने छुपाववा भाटे अने णीए माया (४५८) ना आचरणरूप गूढ मायाचारीथी, असत्य वचनोथी, जोटां तोल भाप करवाथी अने तिर्यग्योनिकायुष्क कार्मण शरीर प्रयोग नामक कर्मना उदयथी एव तिर्यग्योनिकायुष्क कार्मण शरीर प्रयोगना बंध करे छे ।

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“ मणुस्साउयकम्मा सरीरपुच्छा ” हे भदन्त ! मनुष्यायुष्क कार्मण शरीर प्रयोगबन्ध क्या कर्मना उदयथी थाय छे ?

ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! પગહમદ્યાએ, પગહિવિનીયયાએ, સાણુક્કોસયાએ, અમચ્છરિયાએ, મણુસ્સાઝયકમ્મા—જાવ—પઓગવંધે ’ હે ગૌતમ ! પ્રકૃતિ-ભદ્રતયા—સ્વભાવતઃ પરાનુતાપિતયા ૧, પ્રકૃતિવિનીતતયા—સ્વભાવતઃ સરછેન ૨, સાણુક્રોશતયા—સાણુકમ્પતયા દયામયપ્રવૃત્તિતયા૩, અમત્સરિકતયા—મત્સરિકઃ પર-ગુણાનામસોદા, તદ્ધાવનિષેધોઽમત્સરિકતા તયા મત્સરતારહિતતયેત્યર્થઃ ૪, મનુ-હ્યાયુષ્કકાર્મણ—યાવત્—શરીરપ્રયોગનામ કર્મણ ઉદયેન મનુષ્યાયુષ્કકાર્મણશરીર-પ્રયોગવન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—દેવાઝયકમ્માસરીરપુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! દેવાયુષ્કકાર્મણશરીરપૃચ્છા, તથા ચ દેવાયુષ્કકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ કસ્ય કર્મણ ઉદયેન ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ ગોયમા । સરાગસંજમેણં, સંજમા-

ગૌતમ ! (પગહમદ્યાએ, પગહિવિનીયયાએ, સાણુક્કોસયાએ, અમચ્છરિયાએ, મણુસ્સાઝયકમ્મા જાવ પઓગવંધે) સ્વભાવતઃ દૂસરેં જીવોં કા સંતાપ નહીં પહ્નુચાને સે, સ્વભાવતઃ સરલતાયુક્ત હોને સે, દયામયપ્રવૃત્તિસહિત હોને સે, મત્સરભાવ સે રહિત હોને સે—દૂસરોં કે ગુણોં કો સહન નહીં કર સકના હસકા નામ મત્સરતા હૈ—હસકા નહીં હોના સો અમત્સરતા હૈ હસ અમત્સરભાવ સે યુક્ત હોને સે ઓર મનુષ્યાયુષ્ક કાર્મણશરીર-પ્રયોગરૂપ કર્મ કે ઉદય હોને સે જીવ કો મનુષ્યાયુષ્કકાર્મણશરીર પ્રયોગ કા બંધ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસાપૂછતે હૈ—(દેવાઝયકમ્માસરીરપુચ્છા) હે ભદન્ત ! દેવાયુષ્કકાર્મણ શરીરપ્રયોગવંધ કિસ કર્મ કે ઉદય સે હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! (સરાગસંજમેણં,

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (પગહમદ્યાએ, પગહિવિનીયયાએ, સાણુક્કોસયાએ, અમચ્છરિયાએ, મણુસ્સાઝય કમ્મા જાવ પઓગવંધે) સરણ સ્વભાવવાળા હોવાથી—અન્ય જીવોને સંતાપ નહીં આપવાના સ્વભાવથી, વિનીત સ્વભાવના હોવાથી, હયાણુ હોવાથી, મત્સરભાવથી રહિત હોવાથી (ખીજના ગુણોને સહન ન કરવા તેનું નામ મત્સરતા છે અને મત્સરતાથી રહિત હોવું તેનું નામ અમત્સરતા છે), અને મનુષ્યાયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગ રૂપ કર્મના ઉદયથી જીવ મનુષ્યાયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગને બંધ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—(દેવાઝયકમ્મા સરીરપ્રયોગ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! દેવાયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સરાગસંજમેણં, સંજમાસંજમેણં વાકતવોક્કમેણં, અકામનિજ્જરાએ, દેવાઝયકમ્મા સરીર જાવ

संजमेणं, बालतवोकम्मेणं, अकामनिज्जराए देवाउयकम्मासरीरजावपओगवधे ' हे गौतम ! सरागसंयमेन रागेण=आसक्त्या सहितः सरागः सं चासौ संयमश्च सरागसंयमस्तेन सकपायचारित्रेण १, संयमासंयमेन-देशविरतिरूपेण २, बालतपः-कर्मणा=बालसादृश्याद् बालाः=मिथ्यादृशः तेषां तपः कर्म बालतपःकर्म तेन अज्ञान-तपः कर्मणेत्यर्थः ३, अकामनिज्जरया=अकामेन अभिलाषमन्तरेण निर्जरा=क्षुधा-दिसहनं तथा ४ देवायुष्ककर्मणशरीर-यावत्-प्रयोगनामकर्मण उदयेन देवायुष्क-कर्मणशरीरप्रयोगबन्धो भवतीति भावः । गौतमः पृच्छति-‘ सुभनामकम्मा-सरीरपुच्छा ’ हे भदन्त ! शुभनामकर्मणशरीरपृच्छा, तथा च शुभनामदेवगत्यादि-कर्मणशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उदयेन भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-‘ गोयमा ! कायउज्जुययाए, भावुज्जुययाए, भासुज्जुययाए, अविसंवादणजोगेणं सुभनाम कम्मासरीर-जाव-प्पओगवधे ’ हे गौतम ! कायर्जुक्तया कायसरलतया परा

संजमा संजमेणं, बालतवोकम्मेणं, अकामनिज्जराए, देवाउयकम्मासरीर जाव पओगवधे) राग-आसक्ति से सहित संयम का नाम सरागसंयम है इस सरागसंयम से कषाययुक्त संयम से संयमासंयम से देशविरतिरूप चारित्र से, बालतप से-बालकों के जैसे बाल-मिथ्यादृष्टियों के अज्ञान-मूल तप से, अकाम निर्जरा से-इच्छा के विना क्षुधादि के सहने से, और देवायुष्क कर्मणशरीरप्रयोगनामक कर्म के उदय से, देवायुष्क कर्मणशरीरप्रयोग का बंध जीव को होता है ।

अब गतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(सुभनामकम्मासरीर पुच्छा) हे भदन्त ! देवगत्यादिरूप शुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबंध किस कर्म के उदय से होता है । उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (कायउज्जुययाए, भावुज्जुययाए, भासुज्जुययाए, अविसंवायणजोगेणं

प्पओगवधे) राग (आसक्ति) युक्त संयमने सराग संयम कहे छे. ओवा सराग संयमथी (कषाययुक्त संयमथी), संयमा संयमथी (देशविरति रूप चारित्रथी), बालतपथी (अज्ञानमूल तपथी), अकाम निर्जराथी (इच्छा विना क्षुधादिके सहन करवाथी) अने देवायुष्क कर्मण शरीर प्रयोग नामक उदयथी एवं देवायुष्क कर्मण शरीर प्रयोगना बंध करे छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—(सुभनाम कम्मा सरीरपुच्छा) हे भदन्त ! देवगत्यादिरूप शुभनाम कर्मण शरीर प्रयोग बंध क्या कर्मना उदयथी थाय छे ?

भडापीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! (कायउज्जुययाए, भावुज्जुययाए, भासुज्जुययाए, अविसंवायणजोगेणं सुभनाम कम्मा सरीर जाव

ऽवश्चनपरायणकायचेष्टया १, भावर्जुकतया भावसरलतया परावश्चनपरायणमनः-
प्रवृत्त्या २, भाषर्जुकतया भाषासरलतया भाषाऽऽर्जवेन प्रियवचनेन ३, अवि-
संवादनयोगेन-विसंवादनं परप्रतारणार्थं भ्रमोत्पादनम्, अन्यथाप्रतिपक्षस्यान्यथा-
प्रत्यायनं, तद्रूपोयोगो व्यापारस्तेन वा योगः सम्बन्धो विसंवादनयोगः, तद्विन्नो-
ऽविसंवादनयोगस्तेनेत्यर्थः शुभनामदेवगत्यादिकार्मणशरीर-यावत्-प्रयोगनाम-
कर्मण उदयेन शुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबन्धो भवतीति भावः । गौतमः पृच्छति-
'असुभनाम कम्मा सरीरपुच्छा' हे भदन्त ! असुभनाम कर्मणशरीरपृच्छा, तथा च
अशुभनामनरकगत्यादिककर्मणशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उदयेन भवतीति
प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा ! कायअणुज्जुययाए, भावअणुज्जुययाए, भासणुज्जु-
ययाए, विसंवायजागेणेणं असुभनामकम्मा-जाव-पओगवंधे ' हे गौतम ! काया-

सुभनाम कम्मासरीर जावप्पओगवंधे) काय की ऋजुता-(सरलता)
से-पर को अवश्चन करनेरूप कायकी चेष्टा से, भावऋजुता से-परिणा-
मों की सरलता से, भाषा की ऋजुता से-प्रियवचन से, दूमरों को
ठगने के लिये भ्रमोत्पादनरूपयोग व्यापार न करने से और शुभनाम-
रूप देवगत्यादि कर्मणशरीरप्रयोग नामक कर्म के उदय से जीव को
शुभनामकर्मणशरीरप्रयोग काबंध होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(असुभनामकम्मासरीर-
पुच्छा) हे भदन्त असुभनामरूप नरकगत्यादि कर्मणशरीरप्रयोगबंध
किस कर्म के उदय से होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोय-
मा) हे गौतम ! (कायअणुज्जुययाए, भावअणुज्जुययाए, भासणुज्जुय-
याए, विसंवायजागेणेणं असुभनामकम्मा जाव पओगवंधे) पर वश्चन

(पपओगवंधे) कायनी ऋजुताथी (सरलताथी) अन्यने नही छेतरवा इय
कायनी चेष्टाथी, लावनी सरणताथी, परिणामोनी सरलताथी, लाषानी सरल-
ताथी (प्रिय वचनथी), अन्यने ठगवाने भाटे भ्रमोत्पादन इय प्रवृत्ति नही
करवाथी, अने शुभनाम इय देवगत्यादि इय कर्मण शरीर प्रयोग नामक कर्मना
उदयथी एव शुभनाम कर्मण शरीर प्रयोगना बंध करे छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—(असुभनाम कम्मासरीरपुच्छा) हे भदन्त !
अशुभ नामइय नरकगत्यादि कर्मण शरीर प्रयोगबंध क्या कर्मना उदयथी
थाय छे ?

भट्टावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! (कायअणुज्जुययाए,
भावअणुज्जुययाए, भासणुज्जुययाए, विसंवायजागेणेणं असुभनाम कम्मा जाव पपओग-

नृजुकतया परवञ्चनपरायणकायचेष्टया, भावानृजुकतया - परवञ्चनपरायणमनः-
प्रवृत्त्या, भावानृजुकतया अत्यन्ताप्रियभाषणतया परवचनत्वेनेत्यर्थः, विसंवा-
दनयोगेन-परभ्रमोत्पादकव्यापारेण अशुभनामकर्मण-यावत्-शरीरप्रयोगनाम-
कर्मणः उदयेन अशुभनामकर्मणशरीरप्रयोगबन्धो भवतीति तात्पर्यम् ।
गौतमः पृच्छति-‘ उच्चागोयकम्मासरीर-पुच्छा ’ हे भदन्त ! उच्चगोत्रस्य
उत्तमकुलवंशादेः कर्मणशरीरपृच्छा, तथा च उच्चगोत्रकर्मणशरीरप्रयोगबन्धः
खलु कस्य कर्मण उदयेन भवति ? भगवानाह-‘ गोयमा ! जाइअमएणं, कुल-
अमएणं, बलअमएणं, ख्वअमएणं, तवअमएणं, सुयअमएणं, लाभअमएणं, ईस्स-
रियअमएणं, उच्चागोयकम्मासरीर-जाव-पओगवधे ’ हे गौतम ! जातेरमदेन-
जात्यहङ्काराभावेन, कुलामदेन-वंशलक्षणकुलाहङ्काराभावेन, बलामदेन-शक्त्यहङ्का-

परायणरूप काय की चेष्टा से, पर वञ्चनपरायण मानसिक प्रवृत्ति से
अत्यन्त अप्रिय भाषणरूप कठोरवचन से, पर को भ्रमोत्पादकवचन
के व्यापार से और अशुभनामकर्मणशरीरप्रयोगनामक कर्म के उदय
से जीव को अशुभनामकर्मणशरीरप्रयोग का बंध होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(उच्चागोयकम्मासरीरपु-
च्छा) हे भदन्त ! उत्तमकुलवंशादिरूप उच्चगोत्रकर्मणशरीरप्रयोग का
बंध किस कर्म के उदय से होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-(जाति
अमदेणं, कुल अमदेणं, बल अमदेणं, ख्व अमदेणं, तव अमदेणं, सुय
अमदेणं, लाभ अमदेणं, ईस्सरिय अमदेणं, उच्चागोयकम्मासरीर जाव
पओगवधे) जाति का अहंकार नहीं करने से, वंशरूपकुल का अभि-

बधे) कायनी असरलताथी (अन्यनी वचन करवा इप काय चेष्टाथी),
भावनी असरलताथी (परवचन करवा इप मानसिक प्रवृत्तिथी), अत्यन्त
अप्रिय भाषण इप कठोर वचनथी, अन्यने ठगवाने भाटे भ्रमोत्पादक वचनइप
प्रवृत्तिथी तथा अशुभ नाम कर्मण शरीर प्रयोग नामक कर्मना उदयथी एव
अशुभ नाम कर्मण शरीर प्रयोगना बंध करे छे

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ उच्चागोयकम्मासरीर पुच्छा ” हे भदन्त !
उत्तम कुल, वंशादि इप उच्च गोत्र कर्मण शरीर प्रयोग बंध क्या कर्मना
उदयथी थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-(जाति अमएणं, कुल अमएणं, बल अमएणं,
ख्व अमएणं, तव अमएण, सुय अमएणं, लाभ अमएणं, ईस्सरिय अमएणं
उच्चागोयकम्मासरीर जाव पओगवधे) हे गौतम ! जातिनुं अलिमान
नहीं करवाथी, वंशइप कुलनुं अलिमान नहीं करवाथी, शक्तिनुं अलिमान

રામાવેન, રૂપામદેન-સૌન્દર્યાહઙ્કારાભાવેન, તપોઽમદેન-તપોઽહઙ્કારાભાવેન, શ્રુતા-
મદેન-શ્રુતજ્ઞાનાહઙ્કારાભાવેન, લાભામદેન, ऐश्वर्याમદેન-સમૃદ્ધિહઙ્કારાભાવેન
ઉચ્ચગોત્રકાર્મણશરીર-યાવત્-પ્રયોગનામકર્મણ ઉદયેન ઉચ્ચગોત્રકાર્મણશરીર-
પ્રયોગવન્ધો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નીયાગોયકમ્માસરીરપુચ્છા ’ હે મદન્ત !
નીચગોત્રકાર્મણશરીરપૃચ્છા, તથા ચ નીચગોત્રકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ खलु कस्य
कर्मण उदयेन भवति ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! જાહમણં, કુલમણં, વલમણં જાવ
इस्सरियमणं णीयागोय कम्मासरीर-जाव-पओगव धे’ હે ગૌતમ ! જાતિમદેન-અહં
સર્વોત્તમ જાતીય इत्येवं जात्यहंकारेण, કુલમદેન-मम सर्वोत्तमं कुलमित्येवं कुलाभिमा-
नेन, વલમદેન ‘અહં સર્વાપેક્ષયા વિશિષ્ટશક્તિશાલી ’ इत्येवं शक्त्यहंकारेण यावत्-

માન નહીં કહને સે, શક્તિકા મદ નહીં કરને સે, સૌન્દર્ય કા અભિમાન
નહીં કરને સે, તપસ્યા કા અભિમાન નહીં કરને સે, શ્રુતજ્ઞાન કા અહં-
કાર નહીં કરને સે ऐश्वर्य-समृद्धि कા घमंड नहीં કરને સે, ઔર उच्च-
गोत्रकर्मणशरीरप्रयोगनामक कर्म के उदय से जीवको उच्चगोत्रकर्म-
णशरीरप्रयोग का बंध होता है ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(નીયાગોયકમ્માસરીર-
પુચ્છા) હે મદન્ત ! નીચગોત્ર કાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધ કિસ કર્મ કૈ
ઉદય સે હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(જાહમણં, કુલમ-
ણં, વલમણં જાવ इस्सरियमणं णीयागोयकम्मासरीरजावपओगव धे)
મૈં સર્વોત્તમ જાતિ કા હૂં, હસ પ્રકાર કૈ જાતિ કૈ અહંકાર સે, મૈરા
સર્વોત્તમ કુલ હૈ હસ પ્રકાર કૈ કુલ કૈ અભિમાન સે મૈં સબ સે અધિક
બલશાલી હૂં હસ પ્રકાર કૈ શક્તિ કૈ અહંકાર સે, મૈં સબ સે અધિક

નહીં કરવાથી, सौंदर्यનું અભિમાન નહીં કરવાથી, तपस्याનો गर्व નહીં કર-
વાથી, श्रुतज्ञानનો गर्व નહીં કરવાથી, ऐश्वर्य (समृद्धि) નો गर्व નહીં
કરવાથી અને उच्चगोत्र कर्मणु शरीर प्रयोग नामक कर्मના ઉદયથી एवं
उच्चगोत्र कर्मणु शरीर प्रयोगवन्ध કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—(નીયાગોયકમ્માસરીરપુચ્છા) હે મદન્ત !
નીચગોત્ર કાર્મણુ શરીર પ્રયોગ વન્ધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—(જાતિમણં, કુલમણં, વલમણં જાવ इस्सि-
रियमणं णीयागोय कम्मासरीर जाव पओगव धे) “ હું સર્વોત્તમ જાતિને
છું. ” આ પ્રકારે જાતિનું અભિમાન કરવાથી, “ મારું કુળ સર્વોત્તમ છે, ”
આ પ્રમાણે કુળનું અભિમાન કરવાથી, “ હું સૌથી વધારે બળવાન છું, ”
આ પ્રમાણે શક્તિને અહંકાર કરવાથી, “ હું સૌથી વધારે સુદર છું, ” આ

રૂપમદેન-સૌન્દર્યાદિક્ષારેણ, તપોમદેન-‘અહમુગ્રતપસ્વી’ इत्येवं तपस्यादर्पेण, श्रुतमदेन-विद्याज्ञानाभिमानेन, लाभमदेन-‘अहमेव लाभवान्’ इत्यभिमानेन, ऐश्वर्यमदेन-सम्पत्तिदर्पेण नीचगोत्रकर्मणशरीर-यावत्-प्रयोगनामकर्मण उदयेन नीचगोत्रकर्मणशरीरप्रयोगवन्धो भवति, गौतमः पृच्छति-‘अंतराह्यकम्मासरीरपुच्छा’ हे भदन्त ! आन्तरायिककर्मणशरीरपृच्छा, तथा च आन्तरायिककर्मणशरीरप्रयोगवन्धः कस्य कर्मण उदयेन भवति ? भगवानाह-‘गोयमा ! दाणंतराएणं, लाभंतराएणं भोगंतराएणं, उवभोगंतराएणं, वीरियंतराएणं, अंतराह्यकम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं, अंतराह्यकम्मासरीरप्पओगवंधे’ हे गौतम ! दानान्तरायेण-दान-

सुन्दर हूं इस प्रकार के सौन्दर्य के अभिमान से मैं बहुत उग्रतपस्वी हूं इस प्रकार के तपस्या के अहंकार से, मैं बहुत अधिक श्रुत के मद से, लाभ के मद से, मेरे पास बहुत बड़ी धनधान्यादिरूप संपत्ति है इस प्रकार के ऐश्वर्य के घमंड से और नीचगोत्रकर्मणप्रयोगनामक कर्म के उदय से जीव को नीचगोत्रकर्मणशरीरप्रयोग का बंध होता है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(अंतराह्यकम्मासरीरपुच्छा) हे भदन्त ! अन्तरायिककर्मणशरीरप्रयोग का बंध किस कर्म के उदय से होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (दाणंतराएणं, लाभंतराएणं, भोगंतराएणं, उवभोगंतराएणं, वीरियंतराएणं अंतराह्य कम्मासरीरप्पओगनामाए कम्मस्स उदएणं अंतराह्य कम्मासरीरप्पओगवंधे) दानान्तराय से-दान में विघ्नडालने से, लाभा

પ્રમાણે સૌંદર્યનું અભિમાન કરવાથી, “હું ઘણી જ ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર છું,” આ પ્રમાણે તપનું અભિમાન કરવાથી, “હું શ્રુત સિદ્ધાંતોનો ઘણો જ જાણુકાર છું,” આ પ્રમાણે શ્રુતનું અભિમાન કરવાથી, લાભનું અભિમાન કરવાથી, “મારી પાસે ઘણી જ ધન-ધાન્યાદિ રૂપ સંપત્તિ છે,” આ પ્રમાણે ઐશ્વર્યનો ધમંડ કરવાથી અને નીચગોત્ર કાર્મણ શરીર પ્રયોગ નામક કર્મના ઉદયથી જીવ નીચગોત્ર કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-(અંતરાહ્યકમ્માસરીરપુચ્છા) હે ભદન્ત ! આન્તરાયિક કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (દાણંતરાણં, લાભંતરાણં, ભોગંતરાણં, ઉવભોગંતરાણં, વીરિયંતરાણં અંતરાહ્ય કમ્મા સરીરપ્પઓગનામાએ કમ્મસ્સ ઉદણં અંતરાહ્યકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે) દાનાન્તરાયથી (દાનમાં વિઘ્ન નાખવાથી), લાભાન્તરાયથી (લેણને ધનાદિકની

વિઘ્નેન, લાભાન્તરાયેણ-ધનાદિપ્રાપ્તિવિઘ્નેન, ભોગાન્તરાયેણ-ભોગવિઘ્નેન, ઉપભોગાન્તરાયેણ-વસ્ત્રાદિપ્રાપ્તિ વિઘ્નેન, વીર્યાન્તરાયેણ ધર્મોત્સાહવિઘ્નેન આન્તરાયિક-કાર્મણશરીરપ્રયોગનામ્નઃકર્મણ ઉદયેન આન્તરાયિકકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધો ભવતીતિ ભાવઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જ્ઞાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે । કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ? ’ હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કિં દેશવન્ધ-સ્વરૂપો ભવતિ ? કિં વા સર્વવન્ધસ્વરૂપો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! દેસવંધે, ણો સવ્વવંધે ’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધો દેશવન્ધ એવ ભવતિ, નો સર્વવન્ધો ભવતિ, ‘એવં જાત્ર અંતરાયિકકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે વિદેસવંધે,

ન્તરાય સે-કિસી કો ધનાદિક કી પ્રાપ્તિ હોને મેં વિઘ્નડાલને સે, ભોગાન્તરાય સે-એક વસ્તુ કામ મેં આવે એસે અન્નાદિ કે ભોગ મેં વિઘ્નડાલને સે ઉપભોગાન્તરાય સે-ઉપભોગ કી વસ્તુ વસ્ત્રાદિક કી પ્રાપ્તિ મેં વિઘ્નડાલને સે, વીર્યાન્તરાય સે શક્તિ કી પ્રકટતા મેં વિઘ્નડાલને સે, ઓર અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગનામક કર્મ કે ઉદય હોને સે જીવ કો અન્તરાયકાર્મણશરીરપ્રયોગ કા વંધ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(જ્ઞાનાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે ?) હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ કયા દેશવંધરૂપ હોતા હૈ યા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે ણો સવ્વવંધે) જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ દેશવંધરૂપ હી હોતા હૈ,

પ્રાપ્તિ થવામાં વિઘ્ન નાખવાથી), ભોગાન્તરાયથી (એક વખત કામમાં આવે એવાં અન્નાદિના ભોગમાં હરકત ઊભી કરવાથી), ઉપભોગાન્તરાયથી (ઉપભોગની વસ્તુઓ-વસ્ત્રાદિકની પ્રાપ્તિમાં હરકત ઊભી કરવાથી), વીર્યાન્તરાયથી (શક્તિની પ્રકટતામાં હરકત ઊભી કરવાથી) અને અન્તરાય કાર્મણ શરીર પ્રયોગ નામક કર્મના ઉદયથી એવ આન્તરાયિક કાર્મણ શરીર પ્રયોગનો બંધ કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(જ્ઞાનાવરણિજ્જ કમ્મા સરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કિં દેસવંધે, સવ્વવંધે) હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ શું દેશબંધ રૂપ હોય છે ? કે સર્વબંધ રૂપ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર--(ગોયમા ! દેસવંધે, ણો સવ્વવંધે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ દેશબંધ રૂપ જ હોય છે-સર્વબંધ

નો સર્વવંધે' એવમ્ ઉક્તરીત્યા યાવત્ દર્શનાવરણીય વેદનીય-મોહનીયા-SSયુષ્કનામ-ગોત્રા-SSન્ટરાયિકકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધોઽપિ દેશવન્ધ એવ મવતિ નો સર્વવન્ધો મવતીતિ તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયાદેરનાદિત્વાત્ સર્વવન્ધસ્ય પ્રથમતઃ પુદ્ગલોપાદાનરૂપતયા અનાદેસ્તદભાવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ ? ’ હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધઃ સ્વલુ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં મવતિ? મગવાનાહ-‘ગોયમા! જાણાવરણિજ્જકમ્મા-સરીરપ્પઓગવંધે દુવિહે પણ્ણત્તે ’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધો

સર્વવધરૂપ નહીં હોતા હૈં । (એવં જાવ અંતરાહ્યકમ્માસરીરપ્પઓગવધે વિ દેસવંધે નો સર્વવધે) હસી તરહ સે યાવત્-દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર, ઓર અન્તરાય યે સવ કાર્મણશરીરપ્રયો ગવધ મી દેશવધરૂપ હી હોના હૈ, સર્વવન્ધરૂપ નહીં હોતે । ક્યોં કિ યે જ્ઞાનાવરણીય આદિ અનાદિ હૈં । સો પ્રથમ સમય મેં હી અનાદિરૂપ હનકે યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હો જાતા હૈ-અતઃ અનાદિરૂપ હનકે સર્વવન્ધ કા અભાવ હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈં-(જાણાવરણિજ્જકમ્મા-સરીરપ્પઓગવધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ) હે મદન્ત જ્ઞાનાવ-રણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવધ કાલ કી અપેક્ષા સે કવતક રહતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! (જાણાવરણિજ્જ-

રૂપ હોતો નથી. (એવં જાવ અંતરાહ્ય કમ્મા સરીરપ્પઓગવંધે વિ દેસવંધે, નો સર્વવંધે) એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય, એ બધાં કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બંધ પણ દેશબંધ રૂપ જ હોય છે-સર્વબંધ રૂપ હોતા નથી. કારણ કે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કંઈ અનાદિ છે. તેથી પ્રથમ સમયમાં જ અનાદિ રૂપ તેમના યોગ્ય પુદ્ગલોતું અહણુ થઈ જાય છે, તેથી અનાદિરૂપ તેમના સર્વબંધનો અભાવ છે

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(જાણાવર-ણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે ણં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોહ ?) હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ?

મહાવીર પ્રશ્ન તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધે દુવિહે પણ્ણત્તે) જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ

દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞાઃ, 'તં જહા-અણાઈએ સપજ્જવસિએ આણાઈએ અપજ્જવસિએવા' તથા-
 અનાદિકઃ સપર્યવસિતઃ સાન્તઃ, અનાદિકઃ અપર્યવસિતો વા અનન્તો વા 'એવં જહા
 તેયગસ્સ સંચિટ્ટણા તહેવ, એવં જાવ અંતરાઈય કમ્મસ્સ' એવમ્ ઉક્તરીત્યા યથા
 તૈજસસ્ય શરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય સંસ્થાપના પૂર્વં પ્રતિપાદિતા, તથૈવ જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણ-
 સ્યાપિ શરીરપ્રયોગવન્ધસ્ય સ્થાપના પ્રતિપત્તવ્યા, એવં રીત્યા યાવત્ દર્શનાવરણીય-
 -વેદનીય-મોહનીયાઽઽયુક્ત-નામ-ગોત્રા-ઽઽન્તરાયિકકાર્મણસ્ય શરીરપ્રયોગવ-
 ન્ધસ્ય વક્તવ્યતા પ્રતિપાદનીયા, વિશેષસ્ત્વગ્રે વક્ષ્યતે, અથ કાર્મણશરીરપ્રયોગસ્ય
 વન્ધાન્તરં પ્રરૂપયિતુમાહ-' જાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પઓગવંધંતરેણં મંતે !
 કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ' હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવન્ધાન્તર

કમ્માસરીરપ્પઓગવંધે દુવિહે પળણત્તે) જ્ઞાનાવરણીયકાર્મણશરીરપ્રયો-
 ગવંધ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-(તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ-
 (અણાઈએ સપજ્જવસિએ, અણાઈએ અપજ્જવસિએ) અનાદિ સપર્યવસિત
 -સાન્ત, ઓર અનાદિ અપર્યવસિત-અનન્ત । (એવં જહા તેયગસ્સ સંચિ-
 ટ્ટણા તહેવ, એવં જાવ અંતરાઈયકમ્મસ્સ) ઉક્તરીતિ સે જૈસી તૈજસશ-
 રીરપ્રયોગવંધ કી વક્તવ્યતા પહિલે કહી ગઈ હૈ, ડસી તરહ સે જ્ઞાનાવ-
 રણીયકાર્મણશરીરપ્રયોગવંધ કી ભી વક્તવ્યતા જાનની ચાહિયે । હસી
 તરહ સે દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર ઓર
 અન્તરાય હન કાર્મણશરીરપ્રયોગવંધો કી ભી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે ।
 હસ વિષય મેં જો વિશેષતા હોગી-ડસે આગે કહા જાવેગા ।

અવ સૂત્રકાર કાર્મણશરીરપ્રયોગ વન્ધ કે અન્તર કી પ્રરૂપણા કરતે
 હૈ-હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ-(જાણાવરણિજ્જકમ્માસરીર-

શરીર પ્રયોગવંધ બે પ્રકારનો કહ્યો છે. “ તં જહા ” બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે
 છે-(અણાઈએ સપજ્જવસિએ અણાઈએ અપજ્જવસિએ) (૧) અનાદિ સપર્યવસિત
 (અનાદિ સાન્ત) અને (૨) અનાદિ અપર્યવસિત (અનાદિ અનન્ત) (એવં
 જહા તેયગસ્સ સંચિટ્ટણા તહેવ, એવં જાવ અંતરાઈયકમ્મસ્સ) પૂર્વોક્ત રીતે બેવી
 તૈજસ શરીર પ્રયોગવંધની વક્તવ્યતાનું કથન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે,
 એજ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધની વક્તવ્યતા પણ સમ-
 જવી. એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર
 અને અન્તરાય, આ કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધની પણ વક્તવ્યતા સમજવી.
 આ વિષયમાં બે વિશેષતા છે તે આગળ પ્રકટ કરવામાં આવશે.

હવે સૂત્રકાર કાર્મણ શરીર પ્રયોગવંધના અન્તરની પ્રરૂપણા કરે છે-
 આ વિષયને અદ્વૈતક્ષાને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે

खलु कालतः कालापेक्षया कियच्चिरं भवति ? भगवानाह—‘ गोयमा ! अणाइयस्स एव जहा तेयगसरीस्स अंतरं तहेव, एव जाव अंतराइयस्स ’ हे गौतम ! अनादिकस्य सपर्यवसितस्य, एवम् अनादिकस्य अपर्यवसितस्य यथा तैजसशरीरस्य प्रयोगबन्धस्य अन्तरं नास्तीति प्रतिपादितम् तथैव ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्धस्यापि अनादिकस्य सपर्यवसितस्य, अनादिकस्य अपर्यवसितस्यापि नास्ति अन्तरमिति भावः, एवं रीत्या यावत् दर्शनावरणीय—वेदनीय—ऽऽयुष्क—नाम—

प्पओगबन्धंतरेण भंते । कालओ केवच्चिरं होइ । हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गोयमा ’ हे गौतम ! (अणाइयस्स एवं जहा तेयगसरीस्स अंतरं तहेव, एवं जाव अंतराइयस्स) अनादि सपर्यवसित, एवं अनादि अपर्यवसित तैजसशरीरप्रयोगबन्ध का जैसा अन्तर नहीं कहा गया है उसी प्रकार से अनादि सपर्यवसित और अनादि अपर्यवसित ज्ञानावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का भी अन्तर नहीं कहा गया है। इसी तरह से अनादि सपर्यवसित और अनादि अपर्यवसित दर्शनावरणीयकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का, वेदनीय कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का, मोहनीय कर्मणशरीरप्रयोगबन्ध, आयुष्ककर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का, नामकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का, गोत्रकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध और अन्तरायकर्मणशरीरप्रयोगबन्ध का भी अन्तर प्रतिपादित नहीं किया गया है ।

(णाणावरणिज्ज कम्भा सरीरप्पओगबन्धंतरेणं भंते । कालओ केवच्चिरं होइ ?)
हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं अंतर कालनी अपेक्षाओ केटुं छे ?

भट्टावीर प्रभुनो उत्तर—“ गोयमा ! ” हे गौतम ! अणाइयस्स एवं जहा तेयगसरीस्स अंतरं तहेव, एवं जाव अंतराइयस्स) अनादि सपर्यवसित अने अनादि अपर्यवसित तैजस शरीर प्रयोगबन्धनुं अंतर ओम कडेवामां आओयुं नथी, ओज प्रभाओ अनादि सपर्यवसित अने अनादि अपर्यवसित ज्ञानावरणीय कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं पणु अंतर कहुं नथी. ओज प्रभाओ अनादि सपर्यवसित अने अनादि अपर्यवसित दर्शनावरणीय कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं, वेदनीय कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं मोहनीय कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं, आयुष्क कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं, नामकर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं, गोत्रकर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं अने अन्तराय कर्मण शरीर प्रयोगबन्धनुं अन्तर प्रतिपादित करवामां आओयुं नथी

इवे सूत्रकार तैजस प्रयोगबन्ध करतां कर्मण शरीर प्रयोगबन्धमां ओ विशेषता छे तेनुं प्रतिपादन करे छे—

गोत्रा-ऽऽन्तरायिकस्य कार्मणशरीरप्रयोगबन्धस्यापि अनादिकस्य सपर्यवसितस्य, अनादिकस्य अपर्यवसितस्यचान्तरं नास्तीति तात्पर्यम् । अथ तैजसशरीरप्रयोग-बन्धापेक्षया कार्मणशरीरप्रयोगबन्धस्य विशेष प्रतिपादयितुमाह-‘एएसि णं भंते । जीवाणं नाणावरणिज्जस्स कम्मस्स देसबंधगाणं, अवंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव अप्पावहुगं जहा तेयगस्स, एवं आउयवज्जं जाव अंतराइयस्स ’ गौतमः पृच्छति- एतेषां खलु जीवानां ज्ञानावरणीयस्य कार्मणस्य शरीरप्रयोगस्य देशबन्धकानाम् अबन्धकानां च मध्ये कतरे कतरेभ्यो यावत् अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ?, भगवानाह-हे गौतम ! अल्प बहुत्वकं यथा तैज-सस्य शरीरप्रयोगबन्धस्य विषये सर्वस्तोक्तवम् अबन्धकानाम्, अनन्तगुणत्वं च देश-बन्धकानां प्रतिपादितं तथैव ज्ञानावरणीयकार्मणशरीरप्रयोगबन्धविषयेऽपि सर्वं

अत्र सूत्रकार तैजसशरीरप्रयोगबन्ध की अपेक्षा कार्मणशरीरप्रयोग-बन्ध की विशेषता प्रणिपादिन करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है (एएसि णं भंते ! जीवा णं नाणावगणिज्जस्स कम्मस्स देसबंधगाणं अवंधगाणं य कयरे कयरे हिंतो जाव अप्पावहुगं जहा तेयगस्स, एवं आउगवज्जं जाव अंतराइयस्स) हे भदन्त ! इन ज्ञानावरणीय कार्मणशरीरप्रयोग के देशबन्धक और अबन्धक जीवों के बीच में कौन जीव किन जीवों से यावत्-अल्प है ? कौन जाव किन जीवों से बहुत हैं ? कौन जीव किन जीवों के बराबर हैं और कौन जीव किन जीवों से विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! जिस प्रकार से तैजस कार्मणशरीरप्रयोगबन्ध के विषय में अबन्धक जीवों को सब से कम कहा गया है और इनको अपेक्षा देशबन्धकों को अनन्तगुणा कहा गया है उसी तरह से ज्ञानावरणीयकार्मणशरीरप्रयोगबन्ध के विषय में भी अबन्धक जीवों को सब से कम और देशबन्धकों को

गौतम स्वामीने प्रश्न—(एएसि णं भंते ! जीवाण नाणावरणिज्ज कम्मस्स देसबंधगाण, अवंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव अप्पावहुगं जहा तेय गस्स, एवं आउगवज्जं जाव अंतराइयस्स) धत्थादि ङे सद्धन्त ! ज्ञानावरणीय कार्मण शरीर प्रयोगना देशबन्धक एवेमा अने अबंधकोमां कया एवे कया एवे करतां अल्प छे ? कया एवे कया एवे करतां अधिक छे ? कया एवे कया एवेनी षराणर छे ? कया एवे कया एवे करता विशेषाधिक छे

महावीरप्रभुने जवाब—“गोयमा ! ङे गौतम ! जेम तैजस शरीर प्रयोगना अबंधको सौथी ओछां क्हा छे अने देशबंधको अबंधको करतां अनंतगुणां क्हां छे, ओज प्रमाणे ज्ञानावरणीय कार्मण शरीर प्रयोगना अबंधको एवे सौथी

स्तोक्तत्वमवन्धकानाम्, अनन्तगुणत्व च देशवन्धकानां बोध्यम् । एवं रीत्या आयुष्कवर्जम् यावत्-दर्शनावरणीय-वेदनीय-मोहनीय-नाम-गोत्राऽऽन्तरायिककार्मणशरीरप्रयोगवन्धविषयेऽपि सर्वस्तोक्तत्वम् अवन्धकानाम्, अनन्तगुणत्व देशवन्धकानामवसेयमिति भावः । अथ गौतमः आयुष्कविषये प्रश्नयति—‘आउयस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! आयुष्कस्य पृच्छा, तथा च आयुष्ककार्मणशरीरप्रयोगस्य देशवन्धकानाम् अवन्धकानां च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा ! सन्वत्थोवा जीवा आउयस्स कम्मस्स देसवंधगा, अवंधगा संखेज्जगुणा’ हे गौतम ! सर्वस्तोका जीवा आयुष्कस्य कार्मणस्य शरीरप्रयोगस्य देशवन्धका भवन्ति, अवन्धकाश्च

इनसे अनन्तगुणा कहा गया है—ऐसा जानना चाहिये । इसी तरह से आयुष्ककार्मणशरीरप्रयोगवन्ध को छोड़कर शेष दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, नाम, गोत्र और अन्तराय इन कार्मणशरीरप्रयोगवन्धों के विषय में भी इनके अवन्धकों को सब से कम और देशवन्धकों को अनन्तगुणा जानना चाहिये ।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं (आउयस्स पुच्छा) हे भदन्त ! आयुष्क कार्मणशरीरप्रयोग के देशवन्धकों एवं अवन्धकों के बीच कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन जीव किनके बराबर हैं और कौन जीव किन की अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इनके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सन्वत्थोवा जीवा आउयस्स कम्मस्स देसवंधगा, अवंधगा संखेज्जगुणा-) आयुष्क कर्म के देशवन्धक जीव सब से कम हैं और इनसे

ઓછાં છે, અને દેશબંધકો અબંધકો કરતાં અનંતગણા છે, એમ સમજવું. એજ પ્રમાણે આયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ બિવાયના બાકીના દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કાર્મણ શરીર પ્રયોગના અબંધકો સૌથી ઓછાં છે અને દેશબંધકો અનંતગણાં છે એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આઉયસ્સ પુચ્છા” છે ભદન્ત ! આયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગના દેશબંધકો અને અબંધકોમાં કોણ કોના કરતા અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં અધિક છે ? કોણ કોની બરાબર છે ? કોણ કોનાં કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા” છે ગૌતમ ! “સન્વત્થોવા જીવા આઉયસ્સ કમ્મસ્સ દેસવંધગા, અવંધગા સંખેજ્જગુણા” આયુષ્ક કાર્મણ પ્રયોગના

સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, આયુર્વન્ધાદ્યાયાઃ સ્તોકત્વાત્ એવાં સર્વસ્તોકત્વં बोध्यम्, અવન્ધાદ્યાયાસ્તુ વહુગુણત્વાત્ તદવન્ધકાનાં સંખ્યાતગુણત્વમવસેયમ્, ન ચ અસંખ્યાતગુણત્વમેવ તદવન્ધકાનાં કથં નોક્તમ્, તદવન્ધાદ્યાયા અસંખ્યાતજીવિતાનાશ્રિત્યાસંખ્યાતગુણત્વસંભવાદિતિ વાચ્યમ્ ? અનન્તકાયિકાનાધિકૃત્યૈવ પ્રસ્તુત-સૂત્રપ્રવર્તનાત્, અનન્તકાયિકાનાશ્ચ સંખ્યાતમાત્રજીવિતત્વાત્, અત એવ આયુષ્ક-કાર્મણશરીરપ્રયોગસ્યાવન્ધકાસ્તદેશવન્ધકેભ્યઃ સંખ્યાતગુણા એવ ભવન્તિ, યદ્ય-

સંખ્યાતગુણે આયુષ્કર્મ કે અવંધક જીવ હૈં । ક્યોં કિ આયુષ્કવંધ કા અદ્વાકાલ કમ હૈ—ઇસલિયે ઇનમેં અલ્પતા કહી ગઈ હૈ । ઓર આયુષ્ક વન્ધ કા અવદ્વાકાલ બહુતગુણા હૈ ઇસલિયે આયુષ્ક કે અવંધક જીવોં કો ડનકી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા કહા ગયા હૈ । યહાં પર એસી આશંકા નહીં કરની ચાહિયે કિ આયુષ્ક કે અવંધક જીવોં કો અસંખ્યાતગુણા ક્યોં નહીં કહા ગયા હૈ । અસંખ્યાતગુણા હી કહના ચાહિયે થા ક્યોં કિ અસંખ્યાત જીવ આયુષ્ક કે અવંધક હૈં અતઃ આયુષ્ક કે અવંધક અસંખ્યાત જીવોં કો આશ્રિત કરકે આયુષ્ક કા અવધાદ્વાકાલ અસં-ખ્યાતગુણા બન જાતા હૈ । સો ઇસ શંકા કા પરિહાર એસા હૈ કિ યહાં પર આયુષ્ક કે અવંધક જીવોં કો જો સંખ્યાતગુણા કહા ગયા હૈ સો અનંતકાયિક જીવોં કો લેકર હી કહા ગયા હૈ—કારણ અનન્તકાયિક જીવ સંખ્યાતાદ્વાકાલ તક હી જીવિન રહતે હૈં । ઇસલિયે આયુષ્કકાર્મણશરીરપ્રયોગ કે અવંધક જીવ ઇસકે દેશવધકોં કી અપેક્ષા સંખ્યા-

દેશબંધકો સૌથી ઓછાં છે અને દેશબંધકો કરતાં અબંધકો સંખ્યાતગણાં છે, કારણ કે આયુષ્ક બંધનો અદ્વાકાળ ઓછો છે—તે કારણે તેમાં અલ્પતા દર્શાવવામાં આવી છે. અને આયુષ્કબંધનો અબદ્વાકાળ બહુગણો હોવાથી આયુષ્કના અબંધકો દેશબંધકો કરતાં સંખ્યાતગણાં બતાવ્યા છે.

શંકા—આયુષ્કના અબંધક હોવાને અસંખ્યાતગણાં કહેવા જોઈતા હતા. કારણ કે અસંખ્યાત હવ આયુષ્કના અબંધક છે. તેથી આયુષ્કના અબંધક અસંખ્યાત હોવાની અપેક્ષાએ આયુષ્કનો અબંદ્વાકાળ અસંખ્યાતગણો થઈ જાય છે. છતાં આયુષ્કના અબંધક હોવાને શા કારણે અસંખ્યાતગણાં કહ્યાં નથી ?

સમાધાન—અહીં આયુષ્કના અબંધક હોવાને જે સંખ્યાતગણાં કહેવામાં આવ્યા છે, તે અનંતકાયિક હોવાની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવેલ છે, કારણ કે અનંતકાયિક હવ સંખ્યાતાદ્વાકાળ પર્યન્ત હવિત રહે છે. તેથી

વન્ધકાઃ સિદ્ધાદયોઽપિ તન્મધ્યે ક્ષિપ્તેરન્ તદાપિ તદેશવન્ધકેભ્યઃ સંખ્યાતગુણા
 एव स्युः सिद्धाद्यवन्धकानामनन्तानामपि अनन्तकायिकायुर्वन्धकापेक्षयाऽनन्तमाग-
 त्वात्, अथ यद्यायुषोऽवन्धकाः सन्तो वन्धका भवन्ति तदा कथं न तेषां सर्ववन्ध
 सम्भवः ? इति चेदत्रोच्यते—सर्वासामपि असतीनामायुःप्रकृतीनाम् औदारिकादि-
 शरीरवत् तैर्निबध्यमानत्वाभावात्, इति न सर्ववन्धसम्भवस्तेषामिति भावः ॥ सू.०९ ॥

औदारिकादिवન્धपरस्परસંવન્ધવક્તવ્યતા ।

औदारिकादिशरीरवन्धानां परस्परसम्बन्धं प्ररूपयितुमाह—‘जस्स णं’ इत्यादि ।

મૂલમ્—જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ સઠ્વવંધે, સે ણં
 મંતે! વેડવિવય સરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ ? ગોયમા! નો વંધણ,

તગુણિત હી કહે ગયે હૈં । યદિ આયુષ્ક કાર્મણશરીરપ્રયોગ કે અવન્ધક
 सिद्धादिकों को भी इनके बीच में प्रक्षिप्त कर लिया जाय तब भी इस
 के अवन्धक जीव इसके देसवन्धकों से संख्यातगुणित ही रहते हैं क्योंकि
 कि अनन्त भी सिद्धादिक अवन्धकों में अनन्तकायिकायुवन्धकों की
 अपेक्षा से अनन्तभागता आती है—यदि यहां पर ऐसा कहा जाय कि
 आयु के अवंधक होकर भी जीव उसके वन्धक होते हैं तो फिर क्यों
 नहीं उनमें सर्वबंध का संभव होगा ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि
 जितनी भी आयुकर्म की प्रकृतियां उनके असती—अवद्धदशावाली होती
 हैं, उन सब अवद्धदशावाली आयुकर्म की प्रकृतियों का औदारिक
 आदि शरीर की तरह उनके बंध नहीं होता है—इसलिये उनके सर्वबंध
 का संभव नहीं है ॥ सू.०९ ॥

આયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગના દેશબંધકો કરતાં અબંધકો સંખ્યાતગણાં
 કહ્યાં છે. જો આયુષ્ક કાર્મણ શરીર પ્રયોગના અબંધક જીવોમાં સિદ્ધા-
 દિકોની પણ ગણતરી કરવામાં આવે, તો પણ તેના અબંધક જીવો દેશબંધક
 જીવો કરતાં સંખ્યાતગણાં જ રહે છે, કારણ કે અનંત સિદ્ધાદિક અબંધકોમાં
 પણ અનંત કાયિકાયુ બંધકોની અપેક્ષાએ અનંત ભાગતા જ રહેલી છે. જો
 અહીં એવો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે કે આયુના અબંધક થઈને પણ જીવ તેના
 બંધક હોય છે, તો પછી તેમનામાં શા માટે સર્વબંધનો સદ્ભાવ ન હોઈ
 શકે ? તો તેનું સમાધાન એવું છે કે જેટલી આયુકર્મની પ્રકૃતિયો તે જીવમાં
 અસતી—અબદ્ધ—દશાવાળી હોય છે, તે બધી અબદ્ધ—દશાવાળી આયુકર્મની
 પ્રકૃતિયોનો ઔદારિક આદિ શરીરની જેમ તે જીવો બંધ કરતા નથી—તેથી
 તેમના સર્વબંધનો સંભવ હોતો નથી. ॥ સૂત્ર ૯ ॥

अबंधए । आहारगसरीरस्स किं बंधए अबंधए ? गोयमा ! नो बंधए, अबंधए । तेयासरीरस्स किं बंधए ? अबंधए ? गोयमा ! बंधए, णो अबंधए । जइ बंधए, किं देसबंधए, सव्वबंधए ? गोयमा ! देसबंधए, नो सव्वबंधए । कम्मासरीरस्स किं बंधए, अबंधए ? जहेव तेयगस्स जाव देसबंधए, नो सव्वबंधए । जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अबंधए ? गोयमा ! नो बंधए, अबंधए, एवं जहेव सव्वबंधेणं भणियं तहेव देसबंधेणं वि भाणियव्वं, जाव कम्मगस्स जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स सव्वबंधए, से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए अबंधए ? गोयमा ! नो बंधए, अबंधए । आहारगसरीरस्स एवं चेव । तेयगस्स, कम्मस्स य जहेव ओरालिएणं समं भणियं तहेव भाणियव्वं जाव देस बंधए, नो सव्वबंधए । जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स देसबंधे, से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अबंधए ? गोयमा ! नो बंधए, अबंधए । एवं जहा सव्वबंधेणं भणियं तहेव देसबंधेण वि भाणियव्वं, जाव कम्मगस्स । जस्स णं भंते ! आहारगसरीरस्स सव्वबंधे, से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अबंधए ? गोयमा ! नो बंधए, अबंधए । एवं वेउव्वियस्स वि । तेयाकम्माणं जहेव ओरालिएणं समं भणियं तहेव भाणियव्वं । जस्स णं भंते ! आहारगसरीरस्स देसबंधे, से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अबंधए ? एवं जहा आहारगस-

રીરસ્સ સવ્વબંધેણં ભણિયં તહા દેસવંધેણ વિ ભાણિયવં, જાવ
જાવ કમ્મગસસ, જસસ ણં મંતે ! તેયાસરીરસ્સ દેસવંધે, સે
ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ગોયમા !
વંધણ વા, અવંધણ વા, જહ્ વંધણ કિં દેસવંધણ, સવ્વવંધણ ?
ગોયમા ! દેસવંધણ વા, સવ્વવંધણ વા । વેડઠ્ઠિયસરીરસ્સ કિં
વંધણ, અવંધણ ? એવં ચેવ । એવં આહારગસરીરસ્સ વિ । કમ્મગ-
સરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ગોયમા ! વંધણ, નો અવંધણ ।
જહ્ વંધણ કિં દેસવંધણ, સવ્વવંધણ ? ગોયમા ! દેસવંધણ, નો
સવ્વવંધણ । જસસ ણં મંતે ! કમ્મગસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં
મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ જહા તેયગસસ વત્તવ્વયા ભણિયા,
તહા કમ્મગસસ વિ, ભાણિયવ્વા, જાવ તેયાસરીરસ્સ જાવ
દેસવંધણ, નો સવ્વવંધણ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

છાયા—યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધઃ સ સ્વલુ ભદન્ત !
વૈક્રિયશરીરસ્ય કિં વન્ધકઃ, અવન્ધકઃ ? ગૌતમ ! નો વન્ધકઃ, અવન્ધકઃ ।

ઔદારિકાદિવન્ધોં કી પરસ્પર મેં સવન્ધવક્તવ્યતા

‘ જસસ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ સવ્વવંધે ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જસસ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ સવ્વવંધે સે ણં મંતે !
વેડઠ્ઠિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે ઔદા-
રિકશરીર કા સર્વવંધ હોતા હૈ વહ જીવ કયા વૈક્રિયશરીર કા વન્ધક
હોતા હૈ યા અવન્ધક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો વંધણ,

ઔદારિક આદિ બંધેના પરસ્પરના સંબંધનું નિરૂપણ—

“ જસસ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ સવ્વવંધે ” ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(જસસ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ સવ્વવંધે સે ણં મંતે !
વેડઠ્ઠિય સરીરસ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે ભદન્ત ! જે જીવ ઔદારિક
શરીરનો સર્વવંધ કરે છે, તે જીવ શુ વૈક્રિય શરીરનો બંધક હોય છે, કે

આહારકશરીરસ્ય કિં બન્ધકઃ ? અવન્ધકઃ ? ગૌતમ ! નો બન્ધક, અવન્ધકઃ ।
તૈજસશરીરસ્ય કિં બન્ધકઃ, અવન્ધકઃ ? ગૌતમ ! બન્ધકઃ, નો અવન્ધકઃ । યદિ-
વન્ધકઃ કિં દેશવન્ધકઃ સર્વવન્ધકઃ ? ગૌતમ ! દેશવન્ધકઃ, નો સર્વવન્ધકઃ ।

અવધે) ઔદારિકશરીર કા સર્વબંધક જીવ વૈક્રિયશરીર કા બંધક
નહીં હોતાહૈં, અવંધક હોતા હૈ । (આહારગસરીરસ્સ કિં વંધે, અવંધે)
હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર કા સર્વબંધક જીવ કયા આહારકશરીર કા
બંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો વંધે,
અવંધે) ઔદારિક શરીર કા બંધક જીવ આહારક શરીર કા બંધક
નહીં હોતા હૈ, અવધક હોતા હૈ । (તેયાસરીરસ્સ કિં વંધે, અવધે)
હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર કા સર્વબંધક જીવ કયા તૈજસશરીર કા
બંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વંધે
નો અવંધે) ઔદારિક શરીર કા સર્વબંધક જીવ તૈજસશરીર કા બંધ
ક હોતા હૈ અવન્ધક-નહીં હોતા । (જહ વંધે કિં દેસવંધે સવ્વવંધે
હે ભદન્ત ! યદિ ઔદારિક શરીર કા સર્વબંધક જીવ તૈજસશરીર કા
બંધક હોતા હૈ તો કયા વહ દેશવંધક હોતા હૈ યા સર્વવંધક હોતા હૈ ?
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે, નો સવ્વવંધે) ઔદારિક શરીર
કા સર્વબંધક જીવ તૈજસશરીર કા સર્વબંધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ, દેશ-

અખંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો વંધે, અવંધે) ઔદારિક
શરીરનો સર્વખંધક જીવ વૈક્રિય શરીરનો ખંધક હોતો નથી, પણ અખં-
ક જ હોય છે (આહારગસરીરસ્સ કિં વંધે અવંધે ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક
શરીરનો સર્વખંધક જીવ શું આહારક શરીરનો ખંધક હોય છે, કે અખં-
ધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો વંધે, અવંધે) ઔદારિક
શરીરનો સર્વખંધક જીવ આહારક શરીરનો ખંધક હોતો નથી, અખંધક હોય
છે. (તેયાસરીરસ્સ કિં વંધે, અવંધે ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીરનો સર્વ-
ખંધક જીવ શું તૈજસ શરીરનો ખંધક હોય છે, કે અખંધક હોય છે ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વંધે, નો અવંધે) ઔદારિક શરીરનો સર્વખંધક
જીવ તૈજસ શરીરનો ખંધક હોય છે, અખંધક હોતો નથી. (જહ વંધે કિં
દેસવંધે, સવ્વવંધે ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીરનો સર્વખંધક જીવ નો
તૈજસ શરીરનો ખંધક હોય છે, તો શું તે તૈજસ શરીરનો દેશખંધક હોય
છે, કે સર્વખંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દેસવંધે, નો સવ્વ-
વંધે) ઔદારિક શરીરનો સર્વખંધક જીવ તૈજસ શરીરનો સર્વખંધક હોતો

કાર્મણશરીરસ્ય કિં વન્ધકોઽવન્ધકઃ ? યથૈવ તૈજસસ્ય, યાવત્ દેશવન્ધકઃ, નો સર્વવન્ધકઃ, યસ્ય સ્વલ્પ ભદન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધકઃ, સ સ્વલ્પ ભદન્ત ! વૈક્રિયશરીરસ્ય કિં વન્ધકોઽવન્ધકશ્ચ ? ગૌતમ ! નો વન્ધકઃ અવન્ધકઃ, એવં યથૈવ સર્વવન્ધેન ભણિતં, તથૈવ દેશવન્ધેનાપિ ભણિતવ્યમ્, યાવત્-કાર્મણસ્ય સ્વલ્પ યસ્ય

બંધક હોતા હૈ । (કમ્માસરીરસ્સ કિં વંધએ અવંધએ) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધક જીવ કાર્મણશરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ? (જહેવ તેયગસ્સ જાવ દેસવંધએ નો સવ્વવંધએ) હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધક જીવ કાર્મણશરીર કા તૈજસ-શરીર કી તરહ દેસવંધક હોતા હૈ, સર્વવંધક નહીં હોતા હૈ । (જસ્સ ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવધે સે ણં ભંતે ! વેઽવ્વિયસરીરસ્સ કિં વંધએ, અવંધએ) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ સે ઔદારિક શરીર કા દેશવંધ હોતા હૈ વહ જીવ ક્યા વૈક્રિયશરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવન્ધક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો વંધએ અવંધક) ઔદારિકશરીર કા દેશવંધક જીવ વૈક્રિયશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ અવંધક હોતા હૈ । (એવં જહેવ સવ્વવંધેણં ભણિયં તહેવ દેસવંધેણ વિ ભાણિય-વ્વં) જિસ તરહ સે પહિલે ઔદારિક શરીર કે સર્વવંધ કે વિષય મેં કહા જા ચુકા હૈ ડસી તરહ સે યહાં પર ઔદારિક શરીર કે દેશવંધ કે વિષય મેં ભી કહના ચાહિયે-(જાવ કમ્મગસ્સ ણં) યાવત્

નથી, પણ દેશબંધક જ હોય છે. (કમ્માસરીરસ્સ કિં વંધએ, અવંધએ ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીરનો સર્વબંધક જીવ શું કાર્મણ શરીરનો બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ? (જહેવ તેયગસ્સ, જાવ દેસવંધએ નો સવ્વવંધએ) હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરનો સર્વબંધક જીવ તૈજસ શરીરના બંધક જીવ પ્રમાણે જ કાર્મણ શરીરનો દેશબંધક હોય છે, સર્વબંધક હોતો નથી. (જસ્સ ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવધે સે ણં ભંતે ! વેઽવ્વિયસરીરસ્સ કિં વંધએ, અવંધએ ?) હે ભદન્ત ! ઔદારિક શરીરના દેશબંધક જીવ શું વૈક્રિય શરીરનો બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો વંધએ, અવંધએ) ઔદારિક શરીરનો દેશબંધક જીવ વૈક્રિય શરીરનો બંધક હોતો નથી પણ અબંધક હોય છે (એવં જહેવ સવ્વવંધેણં ભણિય તહેવ દેસવંધેણ વિ ભાણિયવ્વં) આ રીતે ઔદારિક શરીરના સર્વબંધના વિષયમાં જે પ્રમાણે પ્રતિપાદન આગળ કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે ઔદારિક શરીરના દેશબંધના વિષયમાં પણ પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ. (જાવ કમ્મગસ્સ ણં)

સ્વલુ ભદન્ત! વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવન્ધકઃ, સ સ્વલુ ભદન્ત! ઔદારિકશરીરસ્ય કિમ્
વન્ધકઃ, અવન્ધકઃ ? ગૌતમ ! નો વન્ધકઃ ? અવન્ધકઃ, આહારકશરીરસ્ય એવમેવ,
તૈજસસ્ય કાર્મણસ્ય ચ યથૈવ ઔદારિકેણ સમં ભણિતં તથૈવ ભણિતવ્યમ્ યાવત્
દેશવન્ધકો નો સર્વવન્ધકઃ, યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશવન્ધકઃ, સ સ્વલુ

કાર્મણશરીરકે દેશવન્ધક (જસ્મ ણં મંતે ! વેઽવિવિયમરીરસ્સ સઽવવંધે
સે ણં મંતે ! ઓરાલિયમરીરસ્મ કિં વંધે અવંધે) હે ભદન્ત ! જિસ જીવકો
વૈક્રિયશરીર કા સર્વવન્ધક હોના હૈ, વહ જીવ ઔદારિકશરીરકા વન્ધક
હોના હૈ યા અવધક હોના હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો વંધે અવં-
ધે) વૈક્રિયશરીર કા સર્વવધક જીવ ઔદારિક શરીર કા વન્ધક નહીં
હોના હૈ કિન્તુ અવંધક હોના હૈ । (આહારગસરીરસ્સ એવં ચેવ, તેયગસ્સ
કમ્મસ્મ ય જહેવ ઓરાલિયેણં સમં ભણિયં તહેવ ભાણિયવ્વં જાવ
દેસવંધે, નો સઽવવંધે) હસી તરહ સે આહારક શરીર કે વિષય મેં
મી જાનના ચાહિયે । તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કા, વૈક્રિયશરીર કા
સર્વવંધક જીવ દેશવંધક હોના હૈ એસા કહના ચાહિયે જૈમા કિ ઔદા-
રિકશરીર કા સર્વવંધક જીવ તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કા દેશવંધક
હોના હૈ । સર્વવંધક વહ ઇન દોનોં કા નહીં હોના હૈ । (જસ્મ ણં મંતે !
વેઽવિવિયમરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયમરીરસ્સ કિં વંધે,

આ રીતે “ ઔદારિક શરીરનો દેશવંધક જીવ, કાર્મણ શરીરનો સર્વવંધક
હોતો નથી, પણ દેશવંધક હોય છે, ” ત્યાં સુધીનું કથન કરવું જોઈએ.

(જસ્મ ણં મંતે ! વેઽવિવિયમરીરસ્સ સઽવવંધે સે ણં મંતે ! ઓરાલિય
મરીરસ્સ કિં વંધે, અવંધે) હે ભદન્ત ! વૈક્રિય શરીરનો સર્વવંધક કરનારો
જીવ જીવ ઔદારિક શરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો વંધે, અવંધે) વૈક્રિયશરીરનો સર્વવંધક
જીવ ઔદારિક શરીરનો વંધક હોતો નથી પણ અવંધક હોય છે (આહારગસરી-
રસ્સ એવં ચેવ, તેયગસ્સ કમ્મગસ્ય ય જહેવ ઓરાલિયેણં સમં ભણિયં તહેવ ભાણિ-
યવ્વં જાવ દેસવંધે, નો સઽવવંધે) એજ પ્રમાણે આહારક શરીરના વિષ-
યમાં પણ સમજવું. જેવી રીતે ઔદારિક શરીરનો સર્વવંધક જીવ તૈજસ અને
કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક હોય છે, એજ પ્રમાણે વૈક્રિય શરીરનો સર્વવંધક
જીવ પણ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક હોય છે એમ સમજવું.
(એવો જીવ તેમનો સર્વવંધક હોતો નથી, એમ સમજવું (જસ્મ ણં મંતે !

મદન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય કિં વન્ધકઃ, અવન્ધકશ્ચ ? ગૌતમ ! નો વન્ધકઃ, અવન્ધકઃ, એવં યથા સર્વવન્ધેન ભણિતં તથૈવ દેશવન્ધેનાપિ ભણિતવ્યં યાવત્ કાર્મણસ્ય, યસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! આહારકશરીરસ્ય સર્વવન્ધઃ, સ સ્વલુ મદન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય કિં વન્ધકઃ, અવન્ધકઃ ? ગૌતમ ! નો વન્ધકઃ, અવન્ધકઃ, એવં વૈક્રિયશરીરસ્યાપિ, તૈજસકાર્મણયોઃ યથૈવ ઔદારિકેણ સમં ભણિતમ્ તથૈવ ભણિતવ્યમ્ ।

અવંધણ) હે મદન્ત ! જો જીવ વૈક્રિયશરીર કા દેશવંધક હોતા હૈ વહ કયા ઔદારિક શરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવન્ધક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો વંધણ, અવંધણ એવં જહા સ્વવંધે ણં ભણિયં, તહેવ દેસવંધેણ વિ ભાણિયવ્વં જાવ કમ્મગસસ) વૈક્રિયશરીર કા દેશવંધક જીવ ઔદારિક શરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ અવંધક હોતા હૈ । હસ તરહ સે જૈસા વૈક્રિયશરીર કે સર્વવંધ કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ ઉસી તરહ સે વૈક્રિયશરીર કે દેશવંધ કે વિષય મેં બી યાવત્ કાર્મણ શરીર તક કહના ચાહિયે । (જસસ ણં ભંતે ! આહારગસરીરસસ સ્વવંધે સે ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરસસ કિં વંધણ, અવંધણ) હે મદન્ત ! જો જીવ આહારકશરીર કા સર્વવંધક હૈ, વહ કયા ઔદારિક શરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! આહારક શરીર કા સર્વવંધક જીવ (નો વંધણ, અવંધણ) ઔદારિક શરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ અવંધક હોતા હૈ । (એવં વેડવિચયસ્મ વિ,

વેડવિચયસરીરસસ દેસવંધે, સે ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરસસ કિં વંધણ, અવંધણ) હે મદન્ત ! જે છવ વૈક્રિય શરીરનો દેશવંધક હોય છે, તે શુ ઔદારિક શરીરનો વંધક હોય છે કે અવંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો વંધણ, અવંધણ-એવ જહા સ્વવંધે ણં ભણિય, તહેવ દેસવંધેણ વિ ભાણિયવ્વં, જાવ કમ્મગસસ) વૈક્રિય શરીરનો દેશવંધક છવ ઔદારિક શરીરનો વંધક હોતો નથી પણ અવંધક હોય છે. આ પ્રમાણે જેવું કથન વૈક્રિય શરીરના સર્વવંધના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન વૈક્રિય શરીરના દેશવંધના વિષયમાં પણ કરાવ્યું શરીર પર્યન્તના વિષયને અનુલક્ષીને કરવું જોઈએ. (જસસ ણં ભંતે ! આહારગ સરીરસસ સ્વવંધે, સે ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરસસ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે મદન્ત ! જે છવ આહારક શરીરનો સર્વવંધક છે, તે શુ ઔદારિક શરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! આહારક શરીરનો સર્વવંધક છવ (નો વંધણ, અવંધણ) ઔદારિક શરીરનો વંધક હોતો નથી પણ અવંધક જ હોય છે (એવં વેડવિચયસ્મ વિ, તેયાકમ્માણં જહેવ

યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! આહારકશરીરસ્ય દેશવન્ધઃ, સ સ્વલ્પ મદન્ત ! ઔદારિકશરી-
રસ્ય કિં વન્ધકઃ, અવન્ધકો વા ? એવં યથા આહારકશરીરસ્ય સર્વવન્ધેન મણિતં,
તથા દેશવન્ધેનાપિ મણિતવ્યમ્, યાવત્ કાર્મસ્ય, યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! તૈજસશરી-

તેયાકસ્મા ણં જહેવ ઓરાલિણં સમં મણિયં તહેવ માણિયવ્વં) હસી
તરહ સે આહારક શરીર કા સર્વવંધક જીવ વૈક્રિયશરીર કા વંધક નહીં
હોતા હૈ કિન્તુ અવંધક હોતા હૈ । જૈસે ઔદારિકશરીર કા સર્વવંધક
જીવ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કા દેશવંધક કહા ગયા હૈ ઉસી તરહ
સે આહારક શરીર કા સર્વવંધક જીવ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કા
દેશવંધક હોતા હૈ સર્વવંધક નહીં । (જસ્સ ણં મંતે ! આહારગસરીરસ્સ
દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ) હે મદન્ત !
જો જીવ આહારક શરીર કા દેશવંધક હોતા હૈ—વહ કયા ઔદારિક
શરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ? (એવં જહા આહારગસ-
રીરસ્સ સવ્વવંધેણં મણિયં તહા દેસવંધેણ વિ માણિયવ્વં જાવ કમ્મગ-
સ) હે ગૌતમ ! જૈસા આહારક શરીર કે સર્વવંધ કે વિષય મેં કહા
ગયા હૈ ઉસી તરહ સે દેશવંધ કે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે અર્થાત્
આહારક શરીર કા દેશવંધક જીવ ઔદારિક શરીર કા અવંધક હોતા
હૈ, વંધક નહીં—હસી તરહ સે આહારક શરીર કા દેશવંધક જીવ

ઓરાલિણં સમં મણિયં તહેવ માણિયવ્વં) એજ પ્રમાણે આહારક શરીરનો
સર્વવંધક જીવ વૈક્રિય શરીરનો વંધક હોતો નથી પણ અવંધક જ હોય છે.
જેવી રીતે ઔદારિક શરીરના સર્વવંધક જીવને તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો
દેશવંધક કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે આહારક શરીરનો સર્વવંધક
જીવ પણ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક જ હોય છે—સર્વવંધક હોતો
નથી, એમ સમજવું.

(જસ્સ ણં મંતે ! આહારગસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરી-
રસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે ભદ્રન્ત ! જે જીવ આહારકશરીરનો દેશવંધક
હોય છે ? તે શું ઔદારિક શરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ?

(એવં જહા આહારગસરીરસ્સ સવ્વવંધે ણં મણિયં તહા દેસવંધેણ વિ
માણિયવ્વં જાવ કમ્મગસ) હે ગૌતમ ! આહારક શરીરના સર્વવંધને વિષે
જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રકારનું કથન દેશવંધના વિષયમાં પણ
સમજવું. એટલે કે આહારક શરીરનો દેશવંધક જીવ ઔદારિક શરીરનો
અવંધક હોય છે—વંધક હોતો નથી. એજ પ્રમાણે આહારક શરીરનો દેશ-
વંધક જીવ વૈક્રિય શરીરનો વંધક હોતો નથી. આહારક શરીરનો દેશવંધક

રસ્ય દેશવન્ધ, खलु भदन्त ! औदारिकशरीरस्य किं वन्धक, अवन्धकः ?
 गौतम ! वन्धको वा, अवन्धको वा, यदि वन्धकः किं देशवन्धकः ? सर्ववन्धकः ?
 गौतम ! देशवन्धको वा, सर्ववन्धको वा, वैक्रियशरीरस्य किं वन्धकः, अवन्धकः ?
 एवं चैव, एवम् आहारकशरीरस्यापि, कार्मणशरीरस्य किं वन्धकः, अवन्धकः ?

वैक्रिय शरीर का वन्धक नहीं होता है। तैजस और कार्मणशरीर का वह
 देशवन्धक होता है। (जस्स णं भन्ते ! तेयासरीरस्स देसवन्धे से णं भन्ते !
 ओरालियसरीरस्स किं वन्धए, अवन्धए) हे भदन्त ! जो जीव तैजसशरीर
 का देशवन्धक होता है वह क्या औदारिक शरीर का वन्धक होता है या
 अवन्धक होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! तैजसशरीर का देशवन्धक
 जीव (वन्धए अवन्धए वा) औदारिक शरीर का वन्धक भी होता है और
 अवन्धक भी होता है। (जइ वन्धए किं देसवन्धए सव्ववन्धए) हे भदन्त !
 तैजस शरीर का देशवन्धक जीव यदि औदारिक शरीर का वन्धक होता
 है तो क्या वह उसका देशवन्धक होता है या सर्ववन्धक होता है ?
 (गोयमा) हे गौतम ! (देसवन्धए वा सव्ववन्धए वा) वह औदारिक
 शरीर का देशवन्धक भी होता है और सर्ववन्धक भी होता है। (वेउ-
 व्वियसरीरस्से किं वन्धए, अवन्धए) हे भदन्त ! तैजसशरीर का देशवन्धक
 जीव वैक्रियशरीर का वन्धक होता है या अवन्धक होता है ? (गोयमा)

જીવ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો દેશબંધક હોય છે-સર્વબંધક હોનો નથી.

(જસ્સણં ભન્તે ! તેયાસરીરસ્સ દેસવન્ધે, સે ણં ભન્તે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ
 કિં વન્ધણ, અવન્ધણ ?) હે ભદન્ત ! જે જીવ તૈજસ શરીરનો દેશબંધક હોય
 છે, તે શું ઔદારિક શરીરનો બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! તૈજસ શરીરનો દેશબંધક જીવ (વન્ધણ અવન્ધણવા)
 ઔદારિક શરીરનો બંધક પણ હોય છે અને અબંધક પણ હોય છે. (જइ
 वन्धए किं देसवन्धए सव्ववन्धए ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીરનો દેશબંધક જીવ
 નો ઔદારિક શરીરનો બંધક હોય છે, તો શું તે તેનો દેશબંધક હોય છે,
 કે સર્વબંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! તે ઔદારિક શરીરનો દેશ
 બંધક પણ હોય છે અને સર્વબંધક પણ હોય છે. (वेउव्वियसरीरस्से किं
 वन्धए, अवन्धए ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીરનો દેશબંધક જીવ શું વૈક્રિય શરી-
 રનો બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (एवं
 चैव, एवं आहारकशरीरस्य चि) તૈજસ શરીરનો દેશબંધક જીવ વૈક્રિય શરી

ગૌતમ ! વન્ધકો, નો અવન્ધકઃ, યદિ વન્ધકઃ કિં દેશવન્ધકઃ, સર્વવન્ધકઃ ?
 ગૌતમ ! દેશવન્ધકઃ, નો સર્વવન્ધકઃ, યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કાર્મણશરીરસ્ય દેશ-
 વન્ધઃ, સ સ્વલુ ભદન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય યથા તૈજસસ્ય વક્તવ્યતા મણિતા તથા
 કાર્મણસ્યાપિ મણિતવ્યા યાવત્ તજસશરીરસ્ય યાવત્-દેશવન્ધકો નો
 સર્વવન્ધકઃ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

હે ગૌતમ ! (એવં ચેવ, એવં આહારગસરીરસ્સ વિ) તૈજસ શરીર કા
 દેશવંધક જીવ વૈક્રિયશરીર કા દેશવંધક હોતા હૈ ? સર્વવંધક નહીં-
 હસ તરહ સે પહિલે જૈસા કથન જાનના ચાહિયે । હસ તરહ સે તૈજસ
 શરીર કા દેશવંધક જીવ આહારક શરીર કા ભી દેશવંધક હી હોના હૈ ।
 (કમ્મગસરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીર કા
 દેશવંધક જીવ કાર્મણશરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ?
 (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વંધણ, નો અવંધણ) તૈજસશરીર કા દેશવંધક
 જીવ કાર્મણ શરીર કા વંધક હોતા હૈ અવંધે ન નહીં । (જહ વંધણ કિં
 દેસવંધણ સવ્વવંધણ) યદિ વહ કાર્મણશરીર કા વંધક હોતા હૈ તો ક્યા
 વહ ઉસકા દેશવંધક હોતા હૈ યા સર્વવંધક હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે
 ગૌતમ ! વહ ઉસકા (દેસવંધણ નો સવ્વવંધણ) દેશવંધક હોતા હૈ,
 સર્વવંધક નહીં હોતા હૈ । (જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મગસરીરસ્સ દેસવંધે સે
 ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ) હે ભદન્ત ! જિસ જીવકે કાર્મણશરીરકા
 દેશવંધ હોતા હૈ, વહ જીવ ક્યા ઔદારિક શરીર કા વંધક હોતા હૈ,

રેનો દેશવંધક પણ હોય છે અને સર્વવંધક પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે
 તૈજસ શરીરનો દેશવંધક એવ આહારક શરીરનો દેશવંધક પણ હોય છે
 સર્વવંધક પણ હોય છે. (કમ્મગસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ
 શરીરનો દેશવંધક એવ શું કાર્મણશરીરનો વંધક હોય છે ? કે અવંધક હોય છે ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વંધણ નો અવંધણ) તૈજસશરીરનો દેશવંધક એવ કાર્મણશ-
 રીરનો વંધક હોય છે, અવંધક હોતો નથી. (જહ વંધણ કિં દેસવંધણ સવ્વવં-
 ધણ ?) હે ભદન્ત ! ને તે કાર્મણ શરીરનો વંધક હોય તો શું તે તેનો દેશ-
 વંધક હોય છે, કે સર્વવંધક હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દેસવંધણ
 નો સવ્વવંધણ) તે તેનો દેશવંધક જ હોય છે, સર્વવંધક હોતો નથી.

(જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મગસરીરસ્સ દેસવંધે સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ ?)
 હે ભદન્ત ! કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક એવ શું ઔદારિક શરીરનો વંધક

ટીકા—‘જસ્ય ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્ય સન્નવંધે, સે ણં મંતે ! વેડ-
વિયસરીરસ્ય કિં વંધણ, અવંધણ ? ’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ઔદારિક-
શરીરવન્ધઃ સર્વવન્ધરૂપો વર્તતે, હે મદન્ત ! સ સ્વલુ ઔદારિકશરીરસર્વવન્ધકો જીવઃ
કિં વૈક્રિયશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ ? અવન્ધકો વા ભવતિ ? મગવાનાદ—‘ગોયમા !
‘નો વંધણ, અવંધણ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરસર્વવન્ધકો જીવઃ નો વૈક્રિયશરી-

યા અવંધક હોના હૈ ? (જહા તેયગસ્ય વક્તવ્યયા મણિયા. તહા કમ્મ-
ગસ્ય વિ મણિયવ્વા, જાવ તેયાસરીરસ્ય જાવ દેસવંધણ નો સવ્વવં-
ધણ) હે ગૌતમ ! જૈસી વક્તવ્યતા તૈજસ શરીર કી કહી ગઈ હૈ—
ઝસી તરહ કી વક્તવ્યતા કાર્મણશરીર કી મી કહની ચાહિયે । યાવત્
વહ તૈજસશરીર કા દેશવંધક હોતા હૈ, સર્વવંધક નહીં ।

ટીકાર્થ—ઈસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને ઔદારિક આદિ શરીરોં કા
પરસ્પર મેં સંવંધ પ્રરૂપિત કિયા હૈ । ઇસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે ઈસા પૂછા
હૈ—(જસ્ય ણં મંતે ! ઓરાલિય સરીરસ્ય સન્નવંધે, સે ણં મંતે ! વેડ-
વિય સરીરસ્ય કિં વંધણ અવંધણ) હે મદન્ત ! જિસ જીવ કે ઔદારિક
શરીર કા સર્વવંધરૂપ હોતા હૈ, વહ જીવ કયા વૈક્રિયશરીર કા વંધક
હોતા હૈ યા અવન્ધક હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (નો વંધણ અવંધણ) ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધક જીવ

હોય છે, કે અબંધક હોય છે ? (જહા તેયગસ્ય વક્તવ્યયા મણિયા. તહા કમ્મ-
ગસ્ય વિ મણિયવ્વા, જાવ તેયાસરીરસ્ય જાવ દેસવંધણ નો સવ્વવંધણ) હે
ગૌતમ ! તૈજસ શરીરનું જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન
કાર્મણ શરીરના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ “ કાર્મણ શરીરને દેશબંધક
હવ તૈજસ શરીરને દેશબંધક જ હોય છે, સર્વબંધક હોતો નથી. ” ત્યાં
સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે ઔદારિક આદિ શરીરોના પરસ્પરના
સંબંધની પ્રકૃતિ કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર
પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ જસ્ય ણં મંતે ! ઓરાલિય સરીરસ્ય સન્નવંધે,
સે ણં મંતે ! વેડવિયસરીરસ્ય કિં વંધણ, અવંધણ ? ” હે મદન્ત ! જે હવે
ઔદારિક શરીરને સર્વબંધ કર્યો હોય છે, તે હવે શું વૈક્રિય શરીરને બંધક
હોય છે, કે અબંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરને
સર્વબંધક હવ “ નો વંધણ, અવંધણ ” વૈક્રિય શરીરને બંધક હોતો નથી,

રસ્ય વન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવન્ધકો ભવતિ, એકસમયે ઔદારિકવૈક્રિયયોર્વન્ધા-
સદ્ભાવાત્ નો વન્ધકઃ इति भावः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘આહારગસરીરસ્ય કિં
વંધણ, અવંધણ ?’ હે ભદ્રન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકો જીવઃ કિમ્ આહારક-
શરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ ? કિં વા અવન્ધકો ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !
નો વંધણ, અવંધણ, ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકો જીવઃ નો આહાર-
કશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવન્ધકો ભવતિ, એકદા ઔદારિકાહારકયો-
ર્વન્ધાભાવાત્ । તૈજસસ્ય શરીરવન્ધસ્ય તુ સદૈવાવિરહિતત્વાત્ દેશવન્ધેન વન્ધકો
વૈક્રિયશરીરકા વંધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ વહ ઉસકા અવન્ધક હોતા હૈ ।
હસકા કારણ યહ હૈ કિ એક સમય મેં ઔદારિક ઔર વૈક્રિયશરીર
હનકા જીવકો વંધ નહીં હોતા હૈ ।

અત્ર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘આહારગસરીરસ્ય
કિ વંધણ અવંધણ) હે ભદ્રન્ત ! જો જીવ ઔદારિક શરીર કા સર્વવં-
ધક હૈ ? વહ કયા આહારક શરીર કા વંધક હોતા હૈ ? યા અવં-
ધક હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધક જીવ આહારક શરીર કા (નો વંધણ,
અવંધણ) વન્ધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ વહ ઉસકા અવંધક હોતા હૈ ।
હસકા મી કારણ યહી હૈ કિ એક સાથ મેં ઔદારિક ઔર આહારક
હન દોનો શરીરોં કા જીવ કે વંધ નહીં હોતા હૈ । તૈજસશરીર કા વંધ
જીવ કે સંસારદશાતક સદા રહતા હૈ—હસલિયે ઔદારિક શરીર કા
સર્વવંધક જીવ હસકા દેશવંધક હોતા હૈ—સર્વવંધ તૈજસશરીર કા હોતા

પણ તે તેનો અખંધક હોય છે. કારણ કે એક સમયમાં ઔદારિક અને
વૈક્રિય, આ બંને શરીરોનો ખંધ જીવ કરતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(આહારગસરીરસ્ય કિં વંધણ, અવંધણ ?)
હે ભદ્રન્ત ! જે જીવ ઔદારિક શરીરનો સર્વખંધક છે, તે શું આહારક શરી-
રનો ખંધક હોય છે, કે અખંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” ઔદારિક શરીરનો સર્વખંધક
જીવ આહારક શરીરનો “ નો વંધણ, અવંધણ ” ખંધક હોતો નથી પણ તે
તેનો અખંધક હોય છે, તેનું કારણ પણ એ જ છે કે સાથે ઔદારિક અને
આહારક આ બે શરીરોનો ખંધ જીવ કરતો નથી. તૈજસ શરીરનો ખંધ જીવને
સંસાર દશા સુધી કાયમ રહે છે, તે કારણે ઔદારિક શરીરનો સર્વખંધક
જીવ તેનો દેશખંધક થાય છે. તૈજસ શરીરનો સર્વખંધ હોતો જ નથી. એજ
બાત નીચેના પ્રશ્નોત્તરોમાં સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરી છે—

भवति, सर्ववन्धस्तु तैजसस्य नास्त्वेवेतन्निपायेण प्रश्नोत्तरमाह—' तेयामरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? ' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! औदारिकशरीरस्य सर्ववन्धको जीवः किं तैजसशरीरस्य बन्धको भवति ? अवन्धको वा भवति ? भगवानाह—' गोयमा ! बंधए, नो अवंधए ' हे गौतम ! औदारिकशरीरस्य सर्ववन्धको जीवः तैजसशरीरस्य देशवन्धको भवत्येव, नो अवन्धको भवति, सर्ववन्धकस्तु नो भवती-
 त्योशयेनाह—' जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? ' हे भदन्त ! यदि यत् खलु औदारिकशरीरसर्ववन्धकस्तैजसशरीरवन्धक उक्तः, स किं तैजसस्य देशवन्धकरूपः, सर्ववन्धकरूपो वा भवति ? इति प्रश्नः, भगवानाह—' गोयमा ! देसबंधए, नो सव्वबंधए ' हे गौतम ! स तैजसस्य देशवन्धको भवति, नो सर्ववन्धक इति भावः, उक्ततैजसशरीरवत् कार्मणशरीरस्यापि बन्धमतिदिशन्नाह—' कम्मासरीरस्स

ही नहीं है—इसी बात को गौतम ने प्रश्न के रूप में प्रश्नु से (तेयासरी-
 रस्स किं बंधए अवंधए) ऐसा पूछा है—कि हे भदन्त ! जो जीव औदा-
 रिक शरीर का सर्वबंधक है—वह क्या तैजसशरीर का बंधक होता है
 या अवंधक होता है ? उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—(गोयमा ! बंधए, नो
 अवंधए) औदारिक शरीर का सर्वबंधक जीव तैजसशरीर का बंधक
 होता है अवंधक नहीं होता है । इस पर फिर गौतम ने प्रश्नु से ऐसा
 पूछा कि यदि वह जीव उसका बंधक होता है तो क्या वह (देसबंधए
 सव्वबंधए) उसका देशबंधक होता है या सर्वबंधक होता है ? उत्तर
 में प्रश्नु कहते हैं—हे गौतम ! (देसबंधए, नो सव्वबंधए) वह उसका
 सर्वबंधक नहीं होता किन्तु देशबंधक ही होता है । इसी तरह से
 औदारिक शरीर का सर्वबंधक जीव कार्मणशरीर का भी देशबंधक

गौतम स्वामीना प्रश्न—“ तेयासरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? ” हे
 भदन्त ! ने एવ ઔદારિક શરીરનો સર્વબંધક છે, તે શું તૈજસ શરીરનો
 બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુ તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે—‘ ગોયમા ! વંધણ નો
 અવંધણ ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરનો સર્વબંધક એવ તૈજસ શરીરનો
 બંધક હોય છે, અબંધક હોતો નથી તે પ્રશ્નના અનુસંધાનમા ગૌતમ સ્વામી
 મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે નો તે એવ તેનો બંધક હોય છે, તો
 શું તે તેનો “ દેસવંધણ સવ્વવંધણ ? ” દેશબંધક હોય છે, કે સર્વબંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગૌતમ ! (દેસવંધણ નો સવ્વવંધણ) તે તેનો
 સર્વબંધક હોતો નથી પણ દેશબંધક જ હોય છે એજ પ્રમાણે ઔદારિક
 શરીરનો સર્વબંધક એવ કાર્મણશરીરનો પણ દેશબંધક જ હોય છે, સર્વ

કિં વંધે ? ' હે મદન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકઃ કિં કાર્મણશરીરસ્ય વંધકો ભવતિ ? કિં વા અવન્ધકો ભવતિ ? મગવાનાહ—' જહેવ તેયગસ્સ જાવ દેસવંધે, નો સવ્વવંધે ' હે ગૌતમ ! યથૈવ તેજસસ્ય શરીરસ્ય યાવત્ વન્ધકો દેશવન્ધકરૂપ એવોક્તો નો સર્વવન્ધકસ્તથૈવ કાર્મણશરીરસ્યાપિ વન્ધકો દેશવન્ધક એવ ભવતિ, નો સર્વવન્ધકો ભવતિ, ઉક્ત રીત્યા ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધમાશ્રિત્ય શેપાણાં વન્ધપ્રરૂપણં કૃત્વા અઔદારિકસ્યૈવ શરીરસ્ય દેશવન્ધમાશ્રિત્ય અન્યેપાં વન્ધ પ્રરૂપયિતુમાહ—' જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! વેઝવિયસરીરસ્સ કિં વંધે, અવંધે ? ' હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધો ભવતિ, મદન્ત ! સ સ્વલુ જીવઃ કિં વૈક્રિયશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ, અવન્ધકો વા ભવતિ ? મગવાનાહ—' ગોયમા ! નો વંધે, અવંધે ' હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધકો જીવો વૈક્રિયશરીરસ્ય નો

હોના હૈ—સર્વવંધક નહીં । યહી બાત—(કમ્માસરીરસ્મ કિં વંધે, અવંધે) ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરરૂપ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી ગઈ હૈ । હસ પ્રકાર ઔદારિક શરીર કે સર્વવંધ કો લેકર શેષ વૈક્રિયાદિશરીરોં કે વંધકી પ્રરૂપણા કરી ગઈ હૈ—અવ ઔદારિકશરીર કે હી દેશવંધ કો લેકર સૂત્રકાર વૈક્રિયાદિશરીરોં કે વંધ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—હમમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સં એસા પૂછા હૈ—(જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિય સરીરસ્મ દેસવંધે—સે ણ મંતે ! વેઝ વ્વિયસરીરસ્સ કિં વં. એ અવંધે) હે મદન્ત ! જો જીવ ઔદારિકશરીર કા દેશવંધક હૈ, વહ કયા વૈક્રિયશરીર કા વંધક હોતા હૈ ? યા અવંધક હોતા હૈ ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો વંધે, અવંધે) ઔદારિક શરીર કા દેશવંધક જીવ

વંધક હોતા નથી, એજ વાત સૂત્રકારે—(કમ્માસરીરસ્સ કિં વંધે, અવંધે) ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરરૂપ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે. આ પ્રમાણે ઔદારિકશરીરના સર્વવંધને અનુલક્ષીને બાકીના વૈક્રિયાદિ શરીરોના વંધની પ્રશ્નપૂછા કરવામાં આવી છે. હવે સૂત્રકાર ઔદારિકશરીરના દેશવંધની અપેક્ષાએ વૈક્રિય શરીરોના વંધની નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા પ્રશ્નપૂછા કરે છે—

— ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન— જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણ મંતે ! વેઝવિયસરીરસ્સ કિં વંધે, અવંધે ?) હે મદન્ત ! જે જીવ ઔદારિકશરીરનો દેશવંધક છે, તે શું વૈક્રિયશરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા !) ગૌતમ ! (નો વંધે, અવંધે) ઔદારિકશરીરનો દેશવંધક જીવ વૈક્રિયશરીરનો વંધક હોતો નથી પણ

વન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવન્ધકો ભવતિ, ' એવં જહેવ સ્વવંધેણં ભણિયં, તહેવ દેસવંધેણવિ, ભાણિયવ્વં, જાવ કમ્મગસ્મ ણં ' એવમ્ ઉક્તરીત્યા યથૈવ ઔદારિકસ્ય શરીરસ્ય સર્વવન્ધેન સર્વવન્ધવિષયાભિલાપેન ભણિતં વૈક્રિયાદીનામવન્ધકત્વં વન્ધ-
કત્વં ચ યથાયોગં પ્રતિપાદિતં તથૈવ ઔદારિકસ્ય શરીરસ્ય દેશવન્ધેનાપિ વૈક્રિ-
યાદીનામવન્ધકત્વં વન્ધકત્વં ચ યથાયોગં પ્રતિપત્તવ્યં યાવત્-ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવન્ધકઃ આહારકશરીરસ્ય નો વન્ધકોઽપિતુ અવન્ધકઃ, એવમૌદાદિકદેશવન્ધકઃ તૈજસસ્ય શરીરસ્ય તુ દેશવન્ધકો ભવતિ નો અવંધકઃ, એવં કાર્મણશરીરસ્યાપિ સ્વલ્લુ દેશવન્ધકો ભવતિ, નો અવન્ધક ઇતિ ભાવઃ, અથ વૈક્રિયસ્ય સર્વવન્ધમાશ્રિત્ય શેષાણાં વન્ધપ્રરૂપણાર્થમાહ-' જસસ ણં મંતે ! વેડન્વિયસરીરસસ સ્વવંધણ, સેણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસસ કિં વંધણ, અવંધણ ? ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત !

વૈક્રિયશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ, અવંધક હી હોતા હૈ-હસી યાત કો સૂત્રકાર ને (જહેવ સ્વવંધેણં ભણિયં તહેવ દેસવંધેણ વિ ભાણિય-
વ્વં જાવ કમ્મગસ્સ ણં) હમ પાઠ દ્વારા સમજાયા હૈ । હસ મેં યહ સમ જ્ઞાયા ગયા હૈ કિ જિસ પ્રકાર સે ઔદારિક શરીર કે સર્વવંધવિષયક અભિલાપ દ્વારા વૈક્રિય આદિ કી વંધકતા ઔર અવંધકતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ, ડસી પ્રકાર સે ઔદારિકશરીર કે દેશવંધ કે સાથ મેં મી વૈક્રિય આદિ શરીરોં કી વંધકતા ઔર અવધકતા જાનની યાહિયે-તથા ચ- ઔદારિક શરીર કા દેશ વંધક જીવ આહારકશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ-કિન્તુ અવન્ધક હી હોતા હૈ । હસી તરહ સે વહ તૈજસશરીર કા દેશવંધક હી હોતા હૈ સર્વવંધક નહીં હોતા । ઔર ન વહ ડસકા અવધક હી હોતા હૈ । હસી તરહ સે કાર્મણશરીર કા મી દેશવંધક હી હોતા હૈ અવન્ધક ઔર સર્વવંધક નહીં હોતા હૈ ।

અવંધક જ હોય છે. (જહેવ સ્વવંધેણ ભણિય તહેવ દેસવંધેણ વિ ભાણિયવ્વ જાવ કમ્મગસ્મણ) જેમ ઔદારિક શરીરના સર્વવંધવિષયક આલાપક દ્વારા વૈક્રિય આદિની વંધકતા અને અવંધકતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે, એજ પ્રમાણે ઔદારિકશરીરના દેશવંધની સાથે વૈક્રિય આદિ શરીરોની વંધકતા અને અવંધકતા સમજવી જેમ કે-ઔદારિકશરીરનો દેશવંધક છવ આહારકશરીરનો વંધક હોતો નથી પણ અવંધક જ હોય છે એજ પ્રમાણે એવો છવ તૈજસશરીરનો દેશવંધક જ હોય છે-અવંધક હોતો નથી. એજ પ્રમાણે ઔદારિકશરીરનો દેશવંધક છવ કાર્મણશરીરનો પણ દેશવંધક જ હોય છે-તે તેનો અવંધક અને સર્વવંધક હોતો નથી.

યમ્ય ન્દલુ ડીવમ્ય વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવન્ધો ભવતિ, સ સ્વલુ મદન્ત ! વૈક્રિય-
શરીરમર્જવન્ધકો જીવઃ કિમ્ ઔદારિકશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ ? કિં વા અવ-
ન્ધતો ભવતિ ? મગધાનાહ—‘ ગોયમા ! નો વંધણ, અવંધણ ’ હે ગૌતમ વૈક્રિય-
શરીરમ્ય સર્વવન્ધકો જીવઃ નો ઔદારિકશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવ-
ન્ધક ણ્વ, ‘ આહારગમરીરસ્સ ણ્વં ચેવ ’ હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવન્ધકો
જીવઃ આહારકશરીરસ્યાપિ ણ્વમેવ—નો વન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવન્ધક ણ્વેતિ ભાવઃ,
કિન્તુ ‘તેયગસ્મ, કમ્મગમ્ય ચ જહેવ ઓરાલિણં સમં મણિયં તહેવ મ્પાણિયવ્વં જાવ
દેમવંધણ, નો મવ્વવંધણ ’ તૈજમરય, કાર્મણસ્ય ચ શરીરસ્ય વૈક્રિયશરીરસર્વવન્ધેન

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે ણેસા પૂછતે હૈં—(જસ્સ ણં મંતે ! વેડવ્વિ-
યમરીરમ્મ સવ્વવંધણ, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ)
હે મદન્ત ! જિસ જીવકે વૈક્રિયશરીરકા સર્વવંધ હોતા હૈ, વહ જીવ કયા
ઔદારિક શરીરકા વંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! (નો વંધણ અવંધણ) વૈક્રિય શરીર કા
સર્વવંધક જીવ ઔદારિકશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ વહ ડસકા
અવંધક હી હોતા હૈ । (આહારગમરીરસ્સ ણ્વં ચેવ) હસી તરહ સે હે
ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરકા સર્વવંધક જીવ આહારકશરીરકા વંધક નહીં
હોતા કિન્તુ અવંધક હી હોતા હૈ । કિન્તુ (તેયગસ્સ કમ્મગસ્સ ચ જહેવ
ઓરાલિણ ણં સમં મણિયં તહેવં મ્પાણિયવ્વં જાવ દેમવંધણ, નો સવ્વવં-
ધણ) ઔદારિકશરીર કા સર્વવંધક જીવ જિસ તરહ સે તૈજસ ઓર કાર્મ-

હવે સૂત્રકાર વૈક્રિયશરીરવંધ સાથે અન્યશરીરબંધાના સંબંધોનું નિરૂ-
પણ કર્યા નિમિત્તે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો આપે છે.

ગૌતમગામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! વેડવ્વિયસરીરસ સવ્વવંધણ, સે
તં મંતે ! ઔદારિકશરીરમ્મ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરનો
સર્વબંધક હવ શું ઔદારિકશરીરનો બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ?

મદાવીર પ્રશ્નના ઉત્તર—(ગોયમા ! નો વંધણ, અવંધણ) હે ગૌતમ !
વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધક હવ ઔદારિક શરીરનો બંધક હોતો નથી, પણ તે
તેના અબંધક જ હોય છે. (આહારગમરીરસ્સ ણ્વં ચેવ) એજ પ્રમાણે હે
ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરનો સર્વબંધક હવ આહારકશરીરનો બંધક હોતો નથી.
પણ તે તેના અબંધક જ હોય છે. પરન્તુ (તેયગસ્સ કમ્મગસ્સ ચ જહેવ ઓરાલિય
મ્ સમં મણિયં તહેવં મ્પાણિયવ્વં જાવ દેમવંધણ નો સવ્વવંધણ) ઔદારિકશરીરનો
અર્થબંધક હવ હે હે તેને તૈજસ અને કાર્મણશરીરનો દેશબંધક હોય છે

સહ વન્ધ વિષયે યથૈવ ઔદારિકેણ સર્વવન્ધકેન સમં સાકં મણિતં તથૈવ મણિતવ્યમ્
યાવત્ દેશવન્ધકો ભવતિ, નો અવન્ધકો ભવતિ, વન્ધકેઽપિ દેશવન્ધક એવ મવતિ, નો
સર્વવન્ધકો ભવતીતિ ભાવઃ, એવઞ્ચ યથૌદારિકશરીરસર્વવન્ધકસ્ય જીવસ્ય તૈજસ-
કાર્મણશરીરયોર્દેશવન્ધકત્વમુક્તં નો સર્વવન્ધકં તથૈવ વૈક્રિયશરીરસર્વવન્ધકસ્યાપિ
જીવસ્ય તૈજસકાર્મણયોર્દેશવન્ધકત્વમેવ વક્તવ્યં નો સર્વવન્ધકત્વમિતિ ફલિતમ્,
અથ વૈક્રિયશરીરદેશવન્ધેન સહ અન્યેષાં વન્ધં પ્રરુપયતિ—‘જસ્સ ણં મંતે ! વેડવિચ-
સરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ’ હે
મદન્ત ! યસ્ય સ્વલ્લુ જીવસ્ય વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશવન્ધો ભવતિ, હે મદન્ત ! સ સ્વલ્લુ
વૈક્રિયશરીરદેશવન્ધકો જીવઃ કિમ્ ઔદારિકશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ, અવન્ધકો વા ?
મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! નો વંધણ, અવંધણ ’ હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરદેશવન્ધકો
જીવઃ ઔદારિકશરીરસ્ય નો વન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવંધકો ભવતિ, ‘ એવં જહા
સન્વવંધેણં મણિયં, તહેવ દેસવંધેણવિ મણિયન્વં, જાવ કમ્મગસ્સ ’ એવમ્ ઉક્ત-

ણશરીર કા દેશવંધક હોતા કહા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે વૈક્રિયશરીર
કા સર્વવંધક જીવ તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કા દેશવંધક હી હોતા હૈં
અવંધક ઓર સર્વવંધક નહીં હોતા હૈં. (જસ્સ ણં મંતે ! વેડવિચસરીર-
સ્સ દેસવંધે સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ) હે મદંત !
જો જીવ વૈક્રિયશરીરકા દેશવંધક હૈં વહ કયા ઔદારિકશરીર કા વંધક
હોતા હૈં યા અવંધક હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા !
નો વંધણ, અવંધણ) હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર કા દેશવંધક જીવ ઔદા-
રિકશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈં—કિન્તુ વહ ડસકા અવંધક હી હોતા
હૈં. (એવં જહા સન્વવંધેણં મણિયં—તહેવ દેસવંધેણ વિ મણિયન્વં જાવ

એવું કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે વૈક્રિયશરીરનો સર્વવંધક એવ પણ
તૈજસ અને કાર્મણશરીરનો દેશવંધક જ હોય છે, તે તેમનો અવંધક કે
સર્વવંધક હોતો નથી, એમ સમજવું.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! વેડવિચસરીરસ્સ દેસવંધે, સે
ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે મદન્ત ! જે એવ
વૈક્રિયશરીરનો દેશવંધક હોય છે, તે શું ઔદારિકશરીરનો વંધક હોય છે, કે
અવંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો વંધણ, અવ-
ધણ) વૈક્રિયશરીરનો દેશવંધક એવ ઔદારિકશરીરનો વંધક હોતો નથી. પણ
તે તેનો અવંધક જ હોય છે. (એવં જહા સન્વવંધેણં મણિયં, તહેવ

રીત્યા યથા વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવંધેન સર્વવંધવિષયકાલાપકેન સહાન્યેષાં મણિતમ્, તથૈવ દેશવંધકેનાપિ સહ મણિતવ્યમ્, યાવત્ વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશવંધકો જીવઃ આહારકસ્ય નો વંધકઃ અપિતુ અવંધકઃ તૈજસકાર્મણશરીરયોર્દેશવંધકો ભવતિ, નો સર્વવંધક ઇતિ ભાવઃ, અથ આહારકસ્ય સર્વવંધેન સહાન્યેષાં વંધં પ્રરૂપયતિ-જસ્સ ણં મંતે ! આહારગસરીરસ્સ સવ્વવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય આહારકશરીરસ્ય સર્વવંધો ભવતિ, હે મદન્ત ! સ સ્વલુ આહારકશરીરસ્ય સર્વવંધકો જીવઃ કિમ્ ઔદારિકશરીરસ્ય વંધકો ભવતિ ? અવંધકો વા ભવતિ ? મગવાનાહ- ' ગોયમા ! નો વંધણ, અવંધણ ' હે ગૌતમ ! આહારકસર્વવંધકઃ ઔદારિકશરીરસ્ય

કસ્મગસ્સ) વૈક્રિયશરીર કે સર્વવંધ વિષયક અભિલાપ કે સાથ અન્ય શરીરોં કી વંધકતા ઓર અવંધકતા જિસ પ્રકાર સે પ્રકટ કી ગઈ હૈ ઉસી પ્રકાર સે વૈક્રિયદેશવંધ કે સાથ બી અન્ય શરીરોં કી વંધકતા ઓર અવંધકતા જાનની ચાહિયે તથા ચ-વૈક્રિયશરીર કા દેશવંધક જીવ આહારકશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ અવંધક હી હોતા હૈ । તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કા વહ દેશવંધક હોતા હૈ, સર્વવંધક નહીં હોતા હૈ । (જસ્સ ણં મંતે ! આહારગસરીરસ્સ સવ્વવંધે સે ણં મંતે ! ઓરાલિય સરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ) હે મદન્ત ! જો જીવ આહારક શરીર કા સર્વવંધક હોતા હૈ વહ જીવ કયા ઔદારિક શરીર કા વંધક હોતા હૈ ? યા અવંધક હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ !

દેસવંધેણ વિ માણિયવ્વં જાવ કસ્મગસ્સ) વૈક્રિયશરીરના સર્વવંધ વિષયક અભિલાપમાં અન્યશરીરોની બંધકતા અને અબંધકતા જે રીતે પ્રકટ કરવામાં આવી છે, એજ પ્રમાણે વૈક્રિય દેશવંધની સાથે પણ અન્ય શરીરોની બંધકતા અને અબંધકતા સમજવી. જેમકે વૈક્રિયશરીરનો દેશવંધક જીવ આહારક શરીરનો બંધક હોતો નથી-પણ અબંધકજ હોય છે. વૈક્રિયશરીરનો દેશવંધક જીવ કાર્મણ અને તૈજસશરીરનો દેશવંધકજ હોય છે-સર્વવંધક હોતો નથી.

હવે સૂત્રકાર આહારક શરીરબંધની સાથે અન્ય શરીરોની બંધકતા, અબંધકતા પ્રકટ કરવા માટે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો આપે છે—

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(જસ્સ ણં મંતે ! આહારગસરીરસ્સ સવ્વવંધે સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે મદન્ત ! જે જીવ આહારકશરીરનો સર્વવંધક હોય છે તે જીવ શું ઔદારિકશરીરનો બંધક હોય છે, કે અબંધક હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(ગોયમા)

નો બન્ધકો ભવતિ, અપિતુ અવન્ધકો ભવતિ, ' એવં વેડવ્વિયસ્સ વિ, તેયાકમ્માણં જહેવ ઓરાલિણં સમં ભણિયં, તહેવ માણિયવ્વં ' એવમ્-ઉક્તરીત્યા આહારક-શરીરસર્વવન્ધકો જીવો વૈક્રિયસ્યાપિ શરીરસ્ય વન્ધકો ન ભવતિ, અપિતુ અવન્ધક એવ ભવતિ, તૈજસકાર્મણયોઃ શરીરયોસ્તુ યથા ઔદારિકેણ સમ-સાકં ભણિતમ્- 'દેશવન્ધક એવ, નો સર્વવન્ધક ' ઇતિ પ્રતિપાદિતં તથૈવ ભણિતવ્યમ્, તથા ચ આહારકસર્વવન્ધકો જીવઃ તૈજસકાર્મણશરીરયોર્દેશવન્ધકો ભવતિ નો સર્વવન્ધક ઇત્યાશયઃ, અથ આહારકશરીરસ્ય દેશવન્ધેન સહ અન્યેપાં વન્ધં પ્રરૂપયતિ-જસ્સ ણં મંતે ! આહારકસરીરસ્સ દેસવંધે, સેણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવં-

(નો વંધણ, અવંધણ) આહારક શરીર કા સર્વવંધક જીવ ઔદારિક શરીર કા વન્ધક નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ વહ ઉસકા અવંધક હોતા હૈ । (એવં વેડવ્વિયસ્સ વિ, તેયાકમ્માણં જહેવ ઓરાલિણં સમં ભણિયં તહેવ માણિયવ્વં) ઇસી તરહ સે આહારક શરીર કા સર્વવંધક જીવ વૈક્રિયશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ, અપિ તુ વહ ઇસકા અવંધક હી હોતા હૈ । તથા ઔદારિક શરીર કા સર્વવંધક જીવ જિસ પ્રકાર સે તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કા દેશવંધક કહા ગયા હૈ ઊસી તરહ સે આહારકશરીર કા સર્વવંધક જીવ તૈજસકાર્મણશરીર કા દેશવંધક હી હોતા હૈ, સર્વવંધક નહીં હોતા ।

અવ સૂત્રકાર આહારક શરીર કે દેશવંધ કે સાથ અન્ય શરીરોં કે વન્ધ કા પ્રરૂપણ કરતે હૈ-ઇસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા (જસ્સ ણં મંતે ! આહારકસરીરસ્સ દેસવંધે સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં

હે ગૌતમ ! (નો વંધણ, અવંધણ) આહારકશરીરનો સર્વવંધક એવ ઔદારિક શરીરનો વંધક હોતો પથી, પણ તે તેનો અવંધક જ હોય છે (એવં વેડવ્વિયસ્સ વિ) એજ પ્રમાણે આહારકશરીરનો સર્વવંધક એવ વૈક્રિયશરીરનો પણ વંધક હોતો નથી, પણ અવંધક જ હોય છે. (તેયાકમ્માણં જહેવ ઓરાલિણં સમ ભણિયં, તહેવ માણિયવ્વં) જેવી રીતે ઔદારિક શરીરનો સર્વવંધક એવ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક હોય છે, એજ પ્રમાણે આહારકશરીરનો સર્વવંધક એવ પણ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક જ હોય છે-સર્વવંધક હોતો નથી.

હવે સૂત્રકાર આહારક શરીરના દેશવંધની સાથે અન્ય શરીરોના વંધની પ્રશ્નપૂછા કરે છે-ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-(જસ્સ ણં મંતે ! આહારકસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણ મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે બલ્હત ! જે એવ

ધણ ? ' હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય આહારકશરીરસ્ય દેશવન્ધો ભવતિ, હે મદન્ત ! સ સ્વલુ આહારકશરીરદેશવન્ધકો જીવઃ કિમ્ ઔદારિકશરીરસ્યવન્ધકો ભવતિ ? અવન્ધકો વા ભવતિ ? મગનાનાહ—' એવં જહા આહારગસરીરસ્ય સન્વ-વંધેણં મણિય તહા દેસવધેણ વિ માણિયવ્વં જાવ કમ્મગસ્સ ' હે ગૌતમ ! એવમ્ ઉક્તરીત્યા યથા આહારકશરીરસ્ય સન્વવન્ધેન—સર્વવન્ધવિષયકેણ આલાપેન મણિતમ્ તથા દેશવન્ધકેનાપિ મણિતવ્યમ્, યાવત્ કાર્મણસ્ય, તથા ચ યાવત્પદેન—આહારકશરીરસ્ય દેશવન્ધકો જીવઃ ઔદારિકશરીરસ્ય વન્ધકો ન ભવતિ, અપિતુ અવન્ધકઃ, એવં વૈક્રિયશરીરસ્યાપિ વન્ધકો ન ભવતિ, અપિતુ અવન્ધક એવ, કિન્તુ આહારકદેશવન્ધકો જીવઃ તૈજમકાર્મણશરીરયોસ્તુ દેશવન્ધકો ભવતિ, નો અવ-

વંધણ, અવંધણ) હે મદન્ત ! જો જીવ આહારક શરીર કા દેશવંધક હોતા હૈ, વહ જીવ ક્યા ઔદારિક શરીર કા વંધક હોતા હૈ યા અવંધક હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (એવં જહા આહારગસરીરસ્સ સન્વવધેણં મણિયં તહા દેસવધેણ વિ માણિયવ્વં જાવ કમ્મગસ્સ) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે આહારક શરીર કે સર્વવંધવિષયક આલાપ કે દ્વારા શેષ શરીરોં કે વંધ ઔર અવંધ કે હોને મેં કહા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે હસ આહારક શરીર સંબંધી દેશવંધવિષયક આલાપ દ્વારા શેષ શરીરોં કે વંધ ઔર અવંધ હોને કે વિષય મેં યાવત્ કાર્મણશરીર કે દેશવંધ તક જાનનાં ચાહિયે । તથા ચ—આહારક શરીર કા દેશવંધક જીવ ઔદારિક શરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ । અપિતુ વહ હસકા અવંધક હી રહતા હૈ । હસી તરહ સે વહ વૈક્રિયશરીર કા ભી વંધક નહીં હોતા હૈ—અપિ તુ અવંધક હી રહતા હૈ । પરન્તુ આહારકશરીર કા દેશવંધક

આહારક શરીરનો દેશવંધક હોય છે તે જીવ શું ઔદારિક શરીરનો અંધક હોય છે, કે અઅંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(એવં જહા આહારગસરીરસ્સ સન્વવંધેણં મણિયં તહા દેસવધેણ વિ માણિયવ્વં જાવ કમ્મગસ્સ) હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે આહારકશરીરના સર્વઅંધ વિષયક આલાપકો દ્વારા અંધકતા અને અઅંધકતાનું પ્રતિપ્રાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે આ આહારકશરીર સંબંધી દેશવંધ વિષયક આલાપકો દ્વારા બાકીનાં શરીરોની અંધકતા અને અઅંધકતાનું પ્રતિપ્રાદન કાર્મણ શરીરના દેશવંધ સુધી કરવું જોઈએ. જેમ કે—આહારક શરીરનો દેશવંધક જીવ ઔદારિક શરીરનો અંધક હોતો નથી, પણ તેનો અઅંધક જ હોય છે. એજ પ્રમાણે તે વૈક્રિયશરીરનો પણ અંધક હોતો નથી

ન્ધકઃ, નો વા સર્વવન્ધકો ભવતીતિ ભાવઃ । એવં રીત્યા ઔદારિકવૈક્રિય-આહારક-શરીરાણાં સર્વવન્ધ-દેશવન્ધાન્ અન્યેષાં વન્ધૈઃ સહ પ્રરૂપ્ય અથ તૈજસદેશવન્ધં પ્રરૂ-પયિતુમાહ-‘ જસ્સ ણં મંતે ! તેયાસરીરસ્સ દેસવધે, સેણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! યસ્ય ચ્છલુ જીવસ્ય તૈજસ-શરીરસ્ય દેશવન્ધો ભવતિ, હે ભદન્ત ! સ ચ્છલુ તૈજસશરીરદેશવન્ધકો જીવઃ કિમ્ ઔદારિકશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ. અવન્ધકો વા ભવતિ ? ‘ મગવાનાહ-‘ ગોયમા !

જીવ તૈજસ ઔર કાર્મણશરીર કા સર્વવંધક ન હોકર કેવલ દેશવંધક હી હોતા હૈ । હસ તરહ વહ ઉત્તકા અવંધક નહીં હોતા । હસરીતિ સે ઔદારિક, વૈક્રિય, અહારકશરીરોં કે સર્વવંધ ઔર દેશવંધોં કી અન્ય-શરીરોં કે વંધોં કે સાથ પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર તૈજસશરીર કે દેશવંધ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ-હસમેં પ્રભુ સે ગૌતમ ને એમા પૂછા હૈ- (જસ્સ ણં મંતે ! તેયાસરીરસ્સ દેસવધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીર-સ્સ કિં વંધણ અવંધણ) હે ભદન્ત ! જો જીવ તૈજસશરીર કા દેશવંધક હોતા હૈ, વહ કયા ! ઔદારિકશરીર કા વંધક હોતા હૈ, યા અવંધક હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વંધણ વા અવંધણ વા) તૈજસશરીર કા દેશવંધક જીવ ઔદારિકશરીર કા વંધક મી હોતા હૈ ઔર અવંધક મી હોતા હૈ । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ વિગ્રહગતિ મેં વર્તમાન જીવ તૈજસશરીર સે યુક્ત તો રહતા હૈ પર વહ

પણ અખંધક જ રહે છે પરન્તુ આહારક શરીરનો દેશવંધક એવ તૈજસ અને કાર્મણશરીરનો સર્વવંધક હોતો નથી, પણ ફક્ત દેશવંધક જ હોય છે. આ રીતે તે કાર્મણ અને તૈજસશરીરોના અખંધક હોતા નથી.

હવે સૂત્રકાર તૈજસ શરીરના દેશવંધની સાથે અન્ય શરીરોની ખંધકતા કે અખંધકતાનું નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા પ્રતિપાદન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! તેયાસરીરસ્સ દેસવધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ) હે ભદન્ત ! જે એવ તૈજસ શરીરનો દેશવંધક હોય છે, તે શુ ઔદારિક શરીરનો ખંધક હોય છે, કે અખંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ વંધણ વા, અવં-ધણ વા ” તૈજસ શરીરનો દેશવંધક એવ ઔદારિક શરીરનો ખંધક પણ હોય છે અને અખંધક પણ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે વિગ્રહગતિમાં રહેલો એવ તૈજસ શરીરથી યુક્ત તો રહે છે, પણ તે એવ તે સમયે ઔદા-

વંધણ વા, અવંધણ વા ' હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરદેશવંધકો જીવઃ ઔદારિક-
શરીરસ્ય વંધકો વા ભવતિ અવંધકો વા ભવતિ તથા ચ તૈજસશરીરદેશવંધકઃ
ઔદારિકશરીરસ્ય વંધકો વા સ્યાત્ અવંધકો વા સ્યાત્ તત્ર વિગ્રહે વર્તમાનોઽવંધકો
ભવતિ, અવિગ્રહસ્થઃ પુનર્વંધકો ભવતિ, इत्याशयः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—' જહ વંધણ
કિં દેસવંધણ, સવ્વવંધણ ? ' હે ભદ્રન્ત ! યઃ સ્વલ્લુ વંધકો ભવતિ સ કિં દેશ-
વંધકઃ, સવ્વવંધકો વા ભવતિ ? મગવાનાહ—' ગોયમા ! દેસવંધણ વા, સવ્વ-
વંધણ વા ' હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરદેશવંધકો જીવઃ ઔદારિકશરીરસ્ય દેશવંધકો
વાપિ ભવતિ, સર્વવંધકો વાપિ ભવતિ, તત્રોત્પત્તિપક્ષેઽત્ર પ્રાપ્તિપ્રથમસમયે સર્વ-
વંધકો ભવતિ, દ્વિતીયાદૌ સમયે તુ દેશવંધકો ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'વેડ-

હસ સમય ઔદારિકશરીર કા વંધક નહીં હોતા હૈ — અવંધક હોતા હૈ ।
ઔર જો અવિગ્રહસ્થ જીવ હૈ વહ હસ કા વંધક હોતા હૈ । હસ તરહ
સે તૈજસશરીર કા દેશવંધક જીવ કિસી અપેક્ષા ઔદારિકશરીર કા
વંધક બી હોતા હૈ ઔર અવંધક બી હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(જહ વંધણ કિં દેસવંધણ,
સવ્વવંધણ) હે ભદ્રન્ત ! તૈજસશરીર કા દેશવંધક જીવ યદિ ઔદારિક
શરીર કા વંધક હોતા હૈ—તો વ્યા વહ હસકા દેશવંધક હોતા હૈ યા
સર્વવંધક હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે
ગૌતમ ! (દેસવંધણ વા સવ્વવંધણ વા) તૈજસશરીર કા દેશવંધક જીવ
ઔદારિકશરીર કા દેશવંધક બી હોતા હૈ ઔર સર્વવંધક બી હોતા
હૈ । ઉત્પત્તિપક્ષ મેં યહાં પ્રાપ્તિ કે પ્રથમ મમય મેં વહ સર્વવંધક હોતા હૈ
ઔર દ્વિતીયાદિસમયોં મેં વહ દેશવંધક હોતા હૈ ।

રિક શરીરનો બધક હોતો નથી—અબંધક હોય છે અને જે અવિગ્રહ ગતિમા
રહેલો હોય છે, તે તેનો બધક હોય છે આ રીતે તૈજસ શરીરનો દેશબંધક
હોય અમુક પરિસ્થિતિમાં ઔદારિક શરીરનો બધક હોય છે અને અમુક
પરિસ્થિતિમાં અબંધક પણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ જહ વંધણ, કિં દેસવંધણ, સવ્વવંધણ ? ”
હે ભદ્રન્ત ! જે તૈજસ શરીરનો દેશબંધક હોય ઔદારિક શરીરનો બંધક
થતો હોય, તો શું તે તેનો દેશબંધક થાય છે, કે સર્વબંધક થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (દેસવંધણ વા,
સવ્વવંધણ વા) તૈજસ શરીરનો દેશબંધક હોય ઔદારિક શરીરનો દેશબંધક
પણ હોય છે અને સર્વબંધક પણ હોય છે. ઉત્પત્તિપક્ષે—ત્યાં પ્રાપ્તિને પ્રથમ
સમયે તે સર્વબંધક હોય છે અને દ્વિતીયાદિ સમયોમા તે દેશબંધક હોય છે.

વિવિચસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ' હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરસ્ય દેશવન્ધકો જીવઃ કિં વૈક્રિયશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ ? અવન્ધકો ભવતિ ? ભગવાનાહ—' એવં ચેવ, એવં આહારગસરીરસ્સ વિ ' હે ગૌતમ ! એવમેવ ઉક્તરીત્યૈવ તૈજસશરીરદેશવન્ધકઃ ઔદારિકશરીરવન્ધક ઇવ વૈક્રિયશરીરસ્યાપિ દેશવન્ધકઃ, સર્વવન્ધકઃ, અવન્ધકશ્ચ ભવતિ, એવમેવ તૈજસશરીરદેશવન્ધકઃ આહારકશરીરસ્યાપિ દેશવન્ધકઃ, સર્વવન્ધકઃ, અવન્ધકશ્ચ ભવતીત્યાશયઃ। અથ કાર્મણશરીરવન્ધં પૃચ્છતિ—' કમ્મગસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ' ભદન્ત ! તૈજસશરીરદેશવન્ધકઃ કિમ્ કાર્મણશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ, અવન્ધકો વા ભવતિ ? ભગવાનાહ—' ગોયમા ! વંધણ, નો અવંધણ ' હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરદેશવન્ધકો જીવઃ કાર્મણશરીરસ્ય વન્ધક એવ ભવતિ, નો

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(વેડવિવિચસરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ) હે ભદન્ત ! તૈજસશરીરકા દેશવંધક જીવ વૈક્રિયશરીરકા વંધક હોતા હૈં ? અથવા અવંધક હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં—એવં ચેવ, એવં આહારગસરીરસ્સ વિ) હે ગૌતમ ! તૈજસશરીરકા દેશવંધક જીવ ઔદારિકશરીર કે વંધક કી તરહ વૈક્રિયશરીર કા ભી દેશવંધક, સર્વવંધક ઔર અવંધક હોતા હૈં। ઇસી તરહ સે તૈજસશરીર કા દેશવંધક જીવ આહારકશરીર કા ભી દેશવંધક, સર્વવંધક ઔર અવંધક હોતા હૈં। અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(કમ્મગસરીરસ્સ કિં વંધણ અવંધણ) હે ભદન્ત ! જો જીવ તૈજસશરીર કા દેશવંધક હોતા હૈં વહ કયા કાર્મણશરીર કા વંધક હોતા હૈં યા અવંધક હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર કા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(વેડવિવિચસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ?) હે ભદન્ત ! તૈજસ શરીરનો દેશવંધક એવ શું વૈક્રિય શરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(એવં ચેવ, એવં આહારગસરીરસ્સ વિ) હે ગૌતમ ! તૈજસ શરીરનો દેશવંધક એવ ઔદારિક શરીરના વંધકની જેમ વૈક્રિય શરીરનો પણ દેશવંધક, સર્વવંધક અને અવંધક હોય છે. એજ પ્રમાણે તૈજસ શરીરનો દેશવંધક એવ આહારક શરીરનો પણ દેશવંધક, સર્વવંધક અને અવંધક હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કમ્મગસરીરસ્સ કિં વંધણ, અવંધણ ? ” હે ભદન્ત ! જે એવ તૈજસ શરીરનો દેશવંધક હોય છે, તે શું કાર્મણ શરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ?

અવન્ધકો ભવતિ । ગૌતમઃ પૂછતિ—‘જહ્ વંધણ્ કિં દેસવંધણ્ સવ્વવંધણ્ ? હે ભદન્ત !
યઃ સ્વલુ તૈજસશરીરદેશવન્ધકઃ કાર્મણશરીરવન્ધકો ભવતિ સ કિં કાર્મણશરીરસ્ય-
દેશવન્ધકઃ, સર્વવન્ધકો વા ભવતિ ? મગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ ગોયમા ! દેસવંધણ્,
નો સવ્વવંધણ્ ’ હે ગૌતમ ! તૈજસવન્ધકઃ કાર્મણસ્ય દેશવન્ધકો ભવતિ, નો સર્વ-
વન્ધકઃ । અથ કાર્મણશરીરવન્ધેન સઘાન્યેપાં વન્ધાન્ પ્રરૂપયતિ—‘ જરસ ણં મંતે !
કમ્મગસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરસ્સ વંધણ્, અવંધણ્ ? ’ હે
ભદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય કાર્મણશરીરસ્ય દેશવન્ધો ભવતિ, હે ભદન્ત ! સ સ્વલુ

દેશવંધક જીવ (વંધણ્, નો અવંધણ્) કાર્મણશરીર કા વંધક હી હોતા
હૈ, અવંધક નહીં હોતા હૈ ।

અવ્વ ઇસ વિષય મેં ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—(જહ્ વંધણ્,
કિં દેસવંધણ્, સવ્વવંધણ્) હે ભદન્ત ! તૈજસશરીર કા દેશવંધક જીવ
યદિ કાર્મણ શરીર કા વંધક હોતા હૈ તો વ્યા વહ કાર્મણ શરીર કા
દેશવંધક હોતા હૈ યા સર્વવંધક હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે
હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસવંધણ્ નો સવ્વવંધણ્) તૈજસશરીર કા
દેશવંધક હોતા હૈ, સર્વવંધક નહીં હોતા હૈ ।

અવ્વ સૂત્રકાર કાર્મણશરીરવન્ધ કે સાથ અન્ય શરીરોં કે વંધોં કી
પ્રરૂપણા કરતે હૈં—ઇસમેં ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછ રહે હૈં—(જસ્સ
ણં મંતે ! કમ્મગસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિય સરીરસ્સ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! તજસ શરીરનો
દેશવંધક જીવ “ વંધણ્ નો અવંધણ્ ” કાર્મણશરીરનો વંધક હોય છે,
અવંધક હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ જહ્ વંધણ્, કિં દેસવંધણ્, સવ્વવંધણ્ ”
હે ભદન્ત ! જો તૈજસશરીરનો દેશવંધક જીવ કાર્મણશરીરનો વંધક હોય છે,
તે શુ તે કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક હોય છે, કે સર્વવંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! દેસવંધણ્ નો સવ્વવંધણ્ ” હે
ગૌતમ ! તે કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક જીવ હોય છે—સર્વવંધક હોતો નથી.

હવે સૂત્રકાર કાર્મણ શરીરવંધની સાથે અન્ય શરીરોના વંધોની નીચે
પ્રમાણે પ્રદર્શણ કરે છે—

આ વિષયને અતુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
છે કે—(જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મગસરીરસ્સ દેસવંધે, સે ણં મંતે ! ઓરાલિય

કાર્મણશરીર દેશવન્ધકો જીવઃ કિમ્ ઔદારિકશરીરસ્ય વન્ધકો ભવતિ ? અવન્ધકો વા ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ જહા તેયગસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા, તહા કમ્મગસ્સ વિ માણિયવ્વા, જાવ તેયાસરીરસ્સ જાવ દેસવંધણ, નો સવ્વવંધણ ’ હે ગૌતમ ! યથા તૈજસસ્ય શરીરસ્ય વક્તવ્યતા—“ દેશવન્ધકો વા, સર્વવન્ધકો વા, અવન્ધકો વા ”

ઇત્યાલાપક્રમેણ મણિતા તથૈવ કાર્મણસ્યાપિ શરીરસ્ય વન્ધકો જીવઃ ઔદારિક-શરીરસ્ય દેશવન્ધકો વા, સર્વવન્ધકો વા, અવન્ધકો વા ભવતીતિ વક્તવ્યતા મણિતવ્યા. યાવત્ કાર્મણદેશવન્ધકઃ આહારકશરીરસ્ય દેશવન્ધકઃ, સર્વવન્ધકઃ, અવન્ધકઃ ભવતિ, એવમેવ કાર્મણશરીરદેશવન્ધકઃ વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશવન્ધકઃ

વંધણ અવંધણ) હે ભદ્રન્ત ! જિસ જીવ કે કાર્મણ શરીર કા દેશવંધ હોતા હૈ—એસા વહ કાર્મણશરીરકા દેશવંધક જીવ કયા ઔદારિકશરીર કા વંધક હોતા હૈં યા અવંધક હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— (જહા તેયગસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા, તહા કમ્મગસ્સ વિ માણિયવ્વા, જાવ તેયાસરીરસ્સ જાવ દેસવંધણ, સવ્વવંધણ) હે ગૌતમ ! જૈસે તૈજ-સશરીર કી વક્તવ્યતા “ ઔદારિક શરીર કા વહ દેશવંધક બી હોતા હૈ, સર્વવંધક બી હોતા હૈં ઓર અવંધક બી હોતા હૈં ” હસ આલાપક્રમ સે કહી ગઈ હૈં ઉસી પ્રકાર સે કાર્મણશરીર કા બી વંધક જીવ ઔદારિકશરીર કા દેશવંધક બી હોતા હૈ, સર્વવંધક બી હોતા હૈં ઓર અવંધક બી હોતા હૈં એસા કથન જાનનાં ચાહિયે । હસી તરહ સે કાર્મ-ણશરીર કા દેશવંધક જીવ વૈક્રિયશરીર કા દેશવંધક, સર્વવંધક ઓર અવંધક હોતા હૈં । કિન્તુ કાર્મણશરીર કા દેશવંધક જીવ તૈજસશરીર

સરીરસ્સ વંધણ, અવંધણ ?) હે ભદ્રન્ત ! જે એવ કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક હોય છે, તે શું ઔદારિક શરીરનો વંધક હોય છે, કે અવંધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ જહા તેયગસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા, તહા કમ્મ-ગસ્સ વિ માણિયવ્વા, જાવ તેયાસરીરસ્સ જાવ દેસવંધણ, નો સવ્વવંધણ ” હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે તૈજસ શરીરની વક્તવ્યતા “ ઔદારિકશરીરનો તે દેશ-વંધક પણ હોય છે, સર્વવંધક પણ હોય છે, અને અવંધક પણ હોય છે ” આ આલાપક્રમથી કહેવામાં આવી છે, એજ પ્રમાણે કાર્મણશરીરનો વંધક એવ પણ ઔદારિક શરીરનો દેશવંધક પણ હોય છે, સર્વવંધક પણ હોય છે અને અવંધક પણ હોય છે, એવું કથન સમજવું. એજ પ્રમાણે કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક એવ વૈક્રિય શરીરનો અને આહારક શરીરનો દેશવંધક, સર્વવંધક અને અવંધક હોય છે. પરન્તુ કાર્મણ શરીરનો દેશવંધક એવ

સર્વવન્ધકઃ, અવન્ધકશ્ચ, કિન્તુ કાર્મણશરીરદેશવન્ધકઃ તૈજસશરીરસ્ય યાવત્ વન્ધકો ભવતિ નો અવન્ધકઃ, બન્ધકેઽપિ દેશવન્ધકો ભવતિ, નો સર્વવન્ધકઃ इति भावः ॥ सू० ૧૦ ॥

ઔદારિકશરીરાણામલ્પવહુત્વવક્તવ્યતા ।

અર્થોદારિકશરીરવન્ધકાદીનામલ્પવહુત્વાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ- 'एएसि णं' इत्यादि ।

મૂલમ્—एएसि णं भंते ! સર્વજીવાણં ઓરાલિય-વેડવિય-આહારગ-તેયા-કમ્મા-સરીરગાણં, દેસવંધગાણં, સર્વવંધગાણં, અવંધગાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ગોચમા ! સર્વત્થોવા જીવા આહારગસરીરસ્સ સર્વવંધગા ૧, તસ્સ ચેવ દેસવંધગા સંખેજ્જગુણા ૨, વેડાવિયસરીરસ્સ સર્વવંધગા અસં-ખેજ્જગુણા ૩, તસ્સ ચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા ૪, તેયાકમ્મ-ગાણં અવંધગા અણંતગુણા દુણ્હ વિ તુલ્લા ૫, ઓરાલિયસરી-રસ્સ સર્વવંધગા અણંતગુણા ૬, તસ્સ ચેવ અવંધગા વિસેસા-હિયા ૭, તસ્સ ચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા ૮, તેયા-કમ્મ-ગાણં દેસવંધગા વિસેસાહિયા ૯, વેડાવિયસરીરસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા ૧૦, આહારગસરીરસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા ૧૧, સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ॥ सू० ૧૧ ॥

अष्टमसयस्स नवमो उद्देशो समत्तो ॥ ८-९ ॥

છાયા—एतेषां खलु भदन्त ! सर्वजीवानाम् औदारिक-वैक्रिया-ऽऽहारक-तैजस-कर्मणशरीरकाणां देशवन्धकानाम् , सर्ववन्धकानाम् , अवन्धकानां च कतरे का बंधक होता है अवन्धक नहीं होता है । बंधक होने पर भी वह उसका देशबंधक ही होता है सर्वबंधक नहीं होता है ॥ सू० ८ ॥

તૈજસ શરીરનો બંધક હોય છે-અબંધક હોતો નથી. વળી બંધક હોવા છતાં તે તેનો દેશબંધક જ હોય છે પણ સર્વબંધક હોતો નથી. ॥ સૂ. ૧૦ ॥

કતરેભ્યો યાવદ્ વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોક્તા જીવા આહારકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકાઃ ૧, તસ્ય ચૈવ દેશવન્ધકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ ૨, વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવન્ધકા અસંખ્યેયગુણાઃ ૩, તસ્ય ચૈવ દેશવન્ધકાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ૪ઃ તૈજસકાર્મણયોઃ; અવન્ધકાઃ અનન્તગુણાઃ. દ્વાવપિ તુલ્યૌ ૫, ઔદારિકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકા અનન્ત-

ઔદારિક આદિ શરીરોં કે દેશવન્ધક સર્વવન્ધક ઓર અવ-
ન્ધક કી અલ્પબહુત્વ વક્તવ્યતા

‘एएसिं णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय वेउव्विय आहारग’ इत्यादि।

સૂત્રાર્થ—(एएसिं णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय वेउव्विय आहारग तेयाकम्मासरीरगाणं देसवंधगाणं सव्वबंधगाणं अबंधगाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा) हे भदन्त ! इन औदारिक, वैक्रिय आहारक, तैजस और कार्मणशरीर के देशबंधक, सर्वबंधक और अवंधक जीवों के बीचमें कौन जीव किन जीवों से यावत् विशेषाधिक हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा आहारगसरीर-स्स सव्वबंधगा १, तस्स चैव देसबंधगा संखेज्जगुणा २, वेउव्वियसरी-रस्स सव्वबंधगा असंखेज्जगुणा ३, तस्स चैव देसबंधगा असंखेज्जगुणा ४, तेयाकम्मगाणं अवंधगा अणंतगुणा दुण्ह वि तुल्ला ५) सब से कम जीव आहारकशरीर के सर्वबंधक हैं । इनसे इसके देशबंधक जीव संख्यातगुणित हैं । इनसे वैक्रियशरीर के सर्ववन्धक जीव असंख्यातगु-

ઔદારિક આદિ શરીરોના દેશબંધક, સર્વબંધક અને અબંધકતા
અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા—

“ एएसिं णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय, वेउव्विय, आहारग ” इत्यादि.

સૂત્રાર્થ—(एएसिं णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय, वेउव्विय आहारग तेया कम्मा सरीरगाणं देसबंधगाणं, सव्वबंधगाणं, ‘अबंधगाण य, कयरे कयरे-हिंतो जाव विसेसाहिया वा ?) हे भदन्त ! आ औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस અને कार્મણ શરીરના દેશબંધક, સર્વબંધક અને અબંધકોમાંથી કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ? અધિક છે ? બરાબર છે ? વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા આહારગસરીરસ્સ સવ્વ-બંધગા ૧,) (૧) સૌથી ઓછાં આહારક શરીરના સર્વબંધક જીવો છે, (તસ્સચૈવ દેસબંધગા સંખેજ્જગુણા ૨, વેઉવ્વિયસરીરસ્સ સવ્વબંધગા અસંખેજ્જ-ગુણા ૩, તસ્સચૈવ દેસબંધગા અસંખેજ્જગુણા ૪, તેયાકમ્મગાણં અવંધગા અણતગુણા દુણ્હ વિ તુલ્લા ૫) તેના દેશબંધક જીવો તેના કરતાં સંખ્યાતગણાં છે, તેના કરતાં વૈક્રિય શરીરના સર્વબંધક જીવો અસંખ્યાતગણાં છે. વૈક્રિય શરીરના

ગુણાઃ ૬, તસ્ય ચૈવ અવન્ધકાઃ વિશેષાધિકાઃ ૭, તસ્ય ચૈવ દેશવન્ધકા અસંખ્યે-
યગુણાઃ ૮, તૈજસકાર્મણયોઃ દેશવન્ધકાઃ વિશેષાધિકાઃ ૯, વૈક્રિયશરીરસ્ય અવ-
ન્ધકાઃ વિશેષાધિકાઃ ૧૦, આહારકશરીરસ્ય અવન્ધકાઃ વિશેષાધિકાઃ ૧૧,
તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ॥ સૂ. ૧૧ ॥

इति अष्टमशतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः

ગિત હૈં । इनसे इसके देशबंधक जीव असंख्यातगुणित हॆं । तैजस
और कर्मणशरीरके अवंधक जीव इन से अनन्तगुणित हॆं और परस्पर
में तुल्य हॆं (ओरालिय सरीरस्स सव्वबंधगा अणंतगुणा ६) औदारिक
शरीर के सर्वबंधक जीव इनकी अपेक्षा अनन्तगुणित हॆं । (तस्स चैव
अवंधगा विसेसाहिया ७, तस्स चैव देसबंधगा असंखेज्जगुणा ८,
तैयाकम्मगाणं देसबंधगा विसेसाहिया ९, वेउव्वियसरीरस्स अवंधगा
विसेसाहिया १० आहारगसरीरस्स अवंधगा विसेसाहिया ११, सेव
भंते ! सेव भंते !) औदारिकशरीर के अवंधक जीव इनसे विशेषाधिक
हॆं । तथा औदारिकशरीर के देशबंधक जीव असंख्यातगुणित हॆं । तैजस
एवं कर्मणशरीर के देशबंधक जीव विशेषाधिक हॆं । वैक्रियशरीर के
अवंधक जीव विशेषाधिक हॆं । आहारकशरीर के अवंधक जीव विशेषा-
धिक हॆं । हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब सर्वथा सत्य ही
है, हे भदन्त ! आप के द्वारा कहा गया यह सब सर्वथा सत्य ही है ।

સર્વબંધક જીવો કરતાં તેના દેશબંધક જીવો અસંખ્યાતગણ છે, તૈજસ અને
કાર્મણ શરીરના અબંધક જીવો વૈક્રિયના દેશબંધકો કરતાં અનંતગણ છે,
પરંતુ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના અબંધકોની સંખ્યા સરખી છે (ઓરા-
લિયસરીસ્સ સવ્વબંધગા અણતગુણા ૬) ઔદારિક શરીરના અબંધક જીવો
તેમના કરતાં (તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના અબંધકો કરતાં) અનંતગણ છે.
(તસ્સચૈવ અવંધગા વિસેસાહિયા ૭, તસ્સચૈવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા ૮, તૈયા
કમ્મગાણં દેસવંધગા, વિસેસાહિયા ૯, વેઉવ્વિયસરીસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા ૧૦
આહારગસરીસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા ૧૧) ઔદારિકશરીરના અબંધક જીવો
તેમના કરતાં વિશેષાધિક છે, તથા, ઔદારિકશરીરના દેશબંધક જીવો અસં-
ખ્યાતગણ છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરના દેશબંધક જીવો વિશેષાધિક છે.
વૈક્રિયશરીરના અબંધક જીવો વિશેષાધિક છે અને આહારકશરીરના અબંધક
જીવો વિશેષાધિક છે (સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !) હે ભદન્ત ! આ વિષયનું
આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપે કહેલીવાત
સર્વથા સત્ય જ છે.

ટીકા-एएसि णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय-वेउव्विय आहारग-तेया-कम्मासरी-
रगाणं, देसवंधगाणं, सव्वबंधगाणं अवंधगाण य कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया
वा ? ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! एतेषां खलु-सर्वजीवानाम् औदारिक-वैक्रिया-
आहारक-तैजस-कर्मणशरीरकाणां देशवन्धकानां, सर्ववन्धकानाम् अवन्धकानां
च मध्ये कतरे कियन्तो जीवाः कतरेभ्यः कियद्भ्यो जीवेभ्यो यावत्-अल्पा वा,
बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा! सव्वत्थोवा
जीवा आहारगसरीरस्स सव्वबंधगा १ ’ हे गौतम ! सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पा

टीकार्थ—इम सूत्र द्वारा सूत्रकार ने औदारिकशरीर आदिकों के
देशवधक आदिकों के अल्पवहुत्व का प्ररूपण किया है। इसमें गौतम
ने प्रभु से ऐसा पूछा है—(एएसि णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय,
वेउव्विय, आहारग, तेयाकम्मा सरीरगाणं देसबंधगाणं, सव्वबंधगाणं,
अबंधगाण य कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया) हे भदन्त ! इन
सब औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस और कर्मणशरीर के देशव-
धकों में से, इनके सर्वबंधकों में से, और इनके अवन्धकों में से कौन
से जीव किन जीवों से अल्प हैं ? कौन से जीव किन जीवों से बहुत
हैं ? कौन किनके समान हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा
आहारगसरीरस्स सव्वबंधगा) सब से कम जीव आहारकशरीर के
सर्वबंधक हैं। इसका कारण यह है कि आहारकशरीर के सर्वबंधक वे

टीकार्थ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ઔદારિક આદિ શરીરના દેશબંધક
આદિકોની અલ્પ બહુતાની નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નપૂછા કરી છે—

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
છે કે—(एएसि णं भंते ! सव्वजीवाणं ओरालिय, वेउव्विय, आहारग, तेया
कम्मा सरीरगाणं देसबंधगाणं, सव्वबंधगाणं, अवंधगाण य, कयरे कयरेहितो
जाव विसेसाहिया ?) हे भदन्त ! આ બધાં ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક,
તૈજસ અને કર્મણ શરીરના દેશબંધકો, સર્વબંધકો અને અબંધકોમાંથી કયા
જીવો કયા જીવો કરતાં ઓછાં છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ?
કયા જીવો કયા જીવોની - બરાબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં
વિશેષાધિક છે ?

મહાવીરપ્રભુનો ઉત્તર—“गोयमा ।” हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा आहारग-
शरीरस्स सव्वबंधगा) आहारक शरीरना सर्वबंधक जेवो 'सोथा' ओछां છે.

હી હોતે હૈં જો ચતુર્દશપૂર્વધારી હોતે હૈં ઓર તથાવિધ આહારકશરીર
 કો નિર્માણ કરને કે પ્રયોજનવાલે હોતે હૈં । ઇસ કથન સે યહ સમજના
 ચાહિયે કિ આહારકશરીર કા નિર્માણ યદિ-કોઈ કર સકતા હૈ તો
 વહ ચતુર્દશપૂર્વધારી હી કર સકતા હૈ પરન્તુ વહ ચતુર્દશપૂર્વધારી ઇસ
 કા નિર્માણ તબી કરતા હૈ જવ ઇસકે નિર્માણ કરને કી ઉસે આવશ્ય-
 કતા પડતી હૈ । યહ શરીર વિશિષ્ટલબ્ધિજન્ય હોતા હૈ-અતઃ ઇસલબ્ધિ
 કા પ્રયોગ ચતુર્દશપૂર્વધારી તબી કરતા હૈ કિ જવ ઉસે કિસી સૂક્ષ્મ
 વિષય મેં સંદેહ હો જાતા હૈ-ઔર વહ સ્વયં સે નિવારિત નહીં હોતા હૈ
 તથા સર્વજ્ઞ કા સન્નિધાન નહીં હોના હૈ તવ વહ ઔદારિકશરીર સે ક્ષેત્રા-
 ન્તર મેં સ્થિત સર્વજ્ઞ કે પાસ જાના અસંભવ જાનકર અપની વિશિષ્ટલ-
 બ્ધિકા ઉમ સમય પ્રયોગ કરતા હૈ ઔર એક હસ્તપ્રમાણ છોટા સા શરીર
 બનાતા હૈ જો ઉત્તમાઙ્ગ (મસ્તક) સે પ્રકટ હોતા હૈ યહ પુદ્ગલ જન્ય હોતા હૈ
 સુંદર હોતા હૈ-પ્રશસ્ત ઉદેશ્યસે બનાયે જાનેકે કારણ નિરવચ્ય હોતા હૈ ।
 તથા અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોને કે કારણ અવ્યાઘાતી હોતા હૈ । એસે શરીર સે
 વહ ક્ષેત્રાન્તરસ્થિત સર્વજ્ઞ ભગવાન્ કે પાસ પહુંચકર ઉનસે સંદેહ આદિ

તેનું કારણ એ છે કે આહારક શરીરના સર્વબંધક એવાં જીવો જ થઈ શકે
 છે કે જેઓ ચૌદપૂર્વધારી હોય છે અને તથાવિધ (તે પ્રકારના) આહારક
 શરીરનું નિર્માણ કરવાના પ્રયોજનવાળા હોય છે આ કથનથી એવું સમજવું
 જોઈએ કે આહારક શરીરનું નિર્માણ જો કોઈ કરી શકતું હોય તો તે ચૌદ
 પૂર્વધારી જ કરી શકે છે પણ તે ચૌદ પૂર્વધારી ત્યારે જ તેનું નિર્માણ કરે
 છે કે જ્યારે તેનું નિર્માણ કરવાની તેને આવશ્યકતા પડે છે. આ શરીર
 વિશિષ્ટ લબ્ધિજન્ય હોય છે. તેથી તે લબ્ધિનો પ્રયોગ ચૌદ પૂર્વધારી ત્યારે જ
 કરે છે કે જ્યારે તેને સૂક્ષ્મ વિષયમાં સંદેહ ઉદ્ભવે છે, અને તે પોતે જ
 તે સંદેહનું નિગરણ કરી શકતો નથી તથા સમીપમાં કોઈ સર્વજ્ઞ પણ હોતા
 નથી. આવી પસ્થિતિમાં ચૌદ રિક શરીરની મદદથી ક્ષેત્રાન્તરમાં રહેલ સર્વ-
 જ્ઞની પાસે જવાનું અશક્ય માનીને તે વિશિષ્ટ લબ્ધિનો તે સમયે તે પ્રયોગ
 કરે છે, અને એક હસ્તપ્રમાણ નાનકડું શરીર બનાવે છે, તે ઉત્તમાઙ્ગ
 (નસ્તક) થી પ્રકટ થાય છે, તે પુદ્ગલજન્ય હોય છે, સુંદર હોય છે, પ્રશસ્ત
 ઉદેશ્યથી બનાવવામાં આવેલું હોવાથી નિરવચ્ય હોય છે, તથા અત્યન્ત સૂક્ષ્મ
 હોવાને લીધે અવ્યાઘાતિ હોય છે. એવા શરીરથી તે અન્ય ક્ષેત્રમાં રહેલા
 સર્વજ્ઞ ભગવાનની પાસે પહોંચી જાય છે, અને તેમની પાસે પોતાના સંદેહો-

જીવાઃ આહારકશરીરસ્ય સર્વવન્ધકાઃ ભવન્તિ યતો હિ તે આહારકશરીરસ્ય સર્વવન્ધ-
શ્ચતુર્દશપૂર્વધરાસ્તથાવિધપ્રયોજનવન્ત એવ ભવન્તિ, સર્વવન્ધકાલઘ્વેકસમય એવ
ભવતિ૧, 'તસ્સ ચેવ દેસવન્ધગા સંખેજ્જગુણા૨' તસ્યૈવ ચ આહારકશરીરસ્ય દેશ-
વન્ધકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, દેશવન્ધકાલસ્ય વહુત્વાત્૨, 'વેઝન્વિયસરીરસ્સ
સન્વવંધગા અસંખેજ્જગુણા ૩' વૈક્રિયશરીરસ્ય સર્વવન્ધકા અસંખ્યેયગુણાઃ ભવન્તિ,
વૈક્રિયશરીરસર્વવન્ધકાનામ્ આહારકદેશવન્ધકાપેક્ષયા અસંખ્યાતગુણત્વાત્ ૩,
'તસ્સ ચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા ૪' તસ્યૈવ ચ વૈક્રિયશરીરસ્ય દેશવન્ધકા
અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, સર્વવન્ધાદ્વાપેક્ષયા દેશવન્ધાદ્વાયા અસંખ્યાતગુણત્વાત્,
અથવા સર્વવન્ધકાઃ પ્રતિપદ્યમાનકાઃ, દેશવન્ધકાસ્તુ પૂર્વપ્રતિપન્નાઃ, પ્રતિપદ્યમાન-

કા નિવારણ કર ફિર અપને સ્થાન પર ચાપિસ આ જાતા હૈ-હસમેં એક
અંતર્મુહૂર્ત કા સમય લગતા હૈ। આહારક શરીર કા સર્વવંધ કા કાલ
એક સમય હી હૈ। (તસ્સ ચેવ સંખેજ્જગુણા) આહારક શરીર કે દેશવંધક
જીવ સર્વવંધકોં કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણિત હૈં। ક્યોં કિ દેશવંધ કા
કાલ વહુત હૈ। (વેઝન્વિયસરીરસ્સ સન્વવંધગા અસંખેજ્જગુણા) વૈક્રિય
શરીર કે સર્વવંધક જીવ આહારક કે દેશવંધક જીવોં સે અસંખ્યાતગુ-
ણિત હૈં। તથા (તસ્સ ચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા) વૈક્રિય શરીર કે
દેશવંધક જીવ અપને સર્વવન્ધકોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણિત હૈં। ક્યોં
કિ સર્વવંધ કે અદ્ધાકાલ કી અપેક્ષા દેશવંધ કા અદ્ધાકાલ અસં-
ખ્યાતગુણા હાંતા હૈ। અથવા-જો પ્રતિપદ્યમાનક હૈં-વર્તમાન મેં ઉસ
શરીર કો ગ્રહણ કર રહે હૈં વે સર્વવંધક હૈં ઓર પૂર્વપ્રતિપન્ન-જિન્હોં ને
ઉસે પહિલે ધારણ કર લિયા હૈ વે દેશવંધક હૈં। હસ તરહ પ્રતિપદ્યમા-

દિનું નિવારણ કરીને પોતાને સ્થાને પાછાં ફરી જાય છે. આ પ્રમાણેના કાર્યમાં
માત્ર એક અંતર્મુહૂર્તનો સમય જ લાગે છે. આહારક શરીરના સર્વવંધને
કાળ એક સમય પ્રમાણ જ છે.

(તસ્સચેવ દેસવંધગા સંખેજ્જગુણા) આહારક શરીરના સર્વવંધકો કરતાં
આહારક શરીરના દેશવંધકો સંખ્યાતગણાં છે, કારણ કે દેશવંધને કાળ વધારે
છે. (વેઝન્વિયસરીરસ્સ સન્વવંધગા અસંખેજ્જગુણા) આહારક શરીરના દેશવંધક
જીવો કરતાં વૈક્રિય શરીરના સર્વવંધક જીવો અસંખ્યાતગણાં છે. તથા
(તસ્સચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા) વૈક્રિય શરીરના દેશવંધકો તેના (વૈક્રિય
શરીરના) સર્વવંધકો કરતા અસંખ્યાતગણાં છે, કારણ કે સર્વવંધના અદ્ધા-
કાળ કરતાં દેશવંધનો અદ્ધાકાળ અસંખ્યાતગણો હોય છે. અથવા જે પ્રતિ-
પદ્યમાનક છે-વર્તમાનમાં તે શરીરને ગ્રહણ કરી રહ્યા હોય છે-તે સર્વવંધક
છે, અને જેમણે તેને પહેલાં ધારણ કરી લીધું છે તેઓ દેશવંધક છે. આ

કેભ્યશ્ચ પૂર્વપ્રતિપન્નકાનાં બહુત્વાત્ વૈક્રિયસર્વબન્ધકેભ્યો વૈક્રિયદેશવન્ધકા અસં-
 ख्येयगुणा भवन्तीति भावः४, 'तेयकम्मगाणं अवंधगा अणंतगुणा, दुण्हवि तुल्ला५,'
 तैजसकर्मणयोः शरीरयोरवन्धका अनन्तगुणाः भवन्ति यस्मात्ते सिद्धा एव भवन्ति,
 ते च सिद्धाः वैक्रीयदेशवन्धकेभ्योऽनन्तगुणा एव भवन्ति, वनस्पतिवर्जेभ्यः
 सर्वजीवेभ्यः सिद्धानामनन्तगुणत्वात्, द्वावपि तैजसकर्मणवन्धकौ परस्परं तुल्यौ
 भवतः५, 'ओरालियसरीरस्स सव्वबंधगा अणंतगुणा ६' औदारिकशरीरस्य
 सर्ववन्धका अनन्तगुणा भवन्ति, ते चौदारिकसर्ववन्धकाः वनस्पतिप्रभृतीन्
 आश्रित्य प्रत्येतव्याः६, 'तस्स चेव अवंधगा विसेसाहिया७' तस्यैव चौदारिकशरी-
 रस्य अवन्धका विशेषाधिका भवन्ति, एते हि औदारिकावन्धकाः सिद्धादयो

નક જીવોં કી અપેક્ષા પૂર્વપ્રતિપન્નક જીવ વહુત હૈ, ઇસ કારણ વૈક્રિય
 शरीर के सर्वबंधकों की अपेक्षासे इसके देशबंधक जीव असंख्यात गुणे
 हैं ऐसा कहा गया है। (तेयकम्मगाणं अवंधगा अणंतगुणा दुण्ह वि
 तुल्ला) तैजस और कर्मण इन शरीरों के अवंधक जीव अनन्तगुणित हैं
 इन के अवंधक तो सिद्ध ही हैं। ये सिद्ध वैक्रिय देशबंधक जीवों से
 अनन्तगुणों हैं। क्यों कि वनस्पति जीवों से वर्जित समस्त जीवों से
 सिद्ध अनन्तगुणे कहे गये हैं। तैजस और कर्मण इन दोनों के बंधक
 जीव परस्पर में तुल्य हैं। (ओरालियसरीरस्स सव्वबंधगा अणंतगुणा)
 औदारिक शरीरके सर्वबंधक जीव अनन्तगुणों हैं, ऐसा जो कहा गया है
 -वह वनस्पति आदि जीवों की अपेक्षा से कहा गया है (तस्स चेव
 अवंधगा विसेसाहिया) तथा औदारिक शरीर के अवंधक जीव विशेष-

રીતે પ્રતિપદ્યમાનક જીવો કરતાં પૂર્વપ્રતિપન્નક જીવો વધારે છે, તેથી વૈક્રિય
 શરીરના સર્વબંધકો કરતાં તેના દેશબંધક જીવો અસંખ્યાતગુણો છે, એવું કહેવામાં
 આવ્યું છે. (તેયકુમ્મગાણં અવંધગા અણંતગુણા દુણ્હ વિતુલ્લા) વૈક્રિય શરીરના
 દેશબંધકો કરતાં તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના અબંધક જીવો અનંતગુણો છે.
 તેમના અબંધક તો સિદ્ધ જ છે. તે સિદ્ધ જીવો વૈક્રિય દેશબંધક જીવો કરતાં
 અનંતગુણો છે. તેનું કારણ એ છે કે વનસ્પતિ જીવો સિવાયના સમસ્ત જીવો
 કરતાં સિદ્ધ જીવો અનંતગુણો કહ્યાં છે. તૈજસ અને કાર્મણ, આ બંનેના
 બંધકો એકબીજાની બરાબર છે. “ઓરલિયસરીરસ્સ સવ્વબંધગા અણંતગુણા”
 ઔદારિક શરીરના સર્વબંધક જીવો અનંતગુણો છે, એવું જે કહેવામાં આવ્યું
 છે તે વનસ્પતિ આદિ જીવોની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યું છે. (તસ્સચેવ
 અવંધગા વિસેસાહિયા) ઔદારિક શરીરના સર્વબંધકો કરતાં અબંધકો વિશે-

વિગ્રહગતિકાશ્ચ ભવન્તિ, તત્ર ચ સિદ્ધાદીનામત્યન્તાલ્પત્વેન હૃદયચાવિવક્ષિતત્વાત્, વિગ્રહગતિકાશ્ચ વક્ષ્યમાણરીત્યા સર્વબંધકેભ્યો બહુતરાઃ ઇતિ સર્વબંધકેભ્યસ્તદ-
બંધકા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ઇતિ ભાવઃ૭' 'તસ્સ ચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા૮'
તસ્યૈવ ચ ઔદારિકશરીરસ્ય દેશબંધકા અસંખેયગુણા ભવન્તિ વિગ્રહાદ્યાપે-
ક્ષયા દેશબંધાદ્યાયા અસંખ્યાતગુણત્વાત્૮, 'તેયાકમ્મગાણં દેસવંધગા વિસેસા-
હિયા ૯' તૈજસકાર્મણયોઃ શરીરયોર્દેશબંધકા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, યતઃ સર્વેઽપિ
સંસારિણ સ્તૈજસકાર્મણયોઃ શરીરયોર્દેશબંધકા ભવન્તિ, તત્ર ચ યે વિગ્રહગતિકા
ઔદારિકસર્વબંધકા વૈક્રિયાદિવંધકાશ્ચ તે ઔદારિકદેશબંધકેભ્યોઽધિકા ભવન્તિ

ષાધિકા હૈં । इनमें सिद्ध आदि जीव विग्रहगति के जीव आ जाते हैं । इनमें सिद्ध आदि जीव अत्यन्त अल्प होने से विवक्षित यहां नहीं हुए हैं । तथा-वक्ष्यमाणरीति के अनुसार विग्रहगति वाले जीव सर्वबंधकों की अपेक्षा से बहुतर हैं-इस तरह सर्वबंधकों से औदारिक शरीर के अवंधक जीवों को विशेषाधिक कहा गया है । (तस्स चैव देसबंधगा असंखेज्जगुणा) औदारिक शरीर के देशबंधक जीव असंख्यातगुणित हैं । क्यों कि विग्रहाद्वीकाल की अपेक्षा से देशबन्ध का अद्वीकाल असंख्यातगुण है । (तेयाकम्मगाण देसबंधगा विसेसाहिया) तैजस और कर्मण इन दो शरीरों के देशबंधक जीव विशेषाधिक हैं । क्यों कि समस्त संसारी जीव तैजस और कर्मणशरीर के देशबंध होते हैं । इनमें जो विग्रहगति के जीव हैं वे औदारिक के सर्वबंधक हैं वे, और वैक्रियादि के बंधक हैं वे औदारिक देशबंधकों से अधिक हैं इस तरह

ષાધિક છે તેમાં સિદ્ધ આદિ જીવ તથા વિગ્રહગતિના જીવો આવી બાય છે. તેમાં સિદ્ધ આદિ જીવો અત્યન્ત અલ્પ હોવાથી અહીં તેમની વાત કરવામાં આવી નથી. તથા નીચે બતાવ્યા અનુસાર વિગ્રહગતિવાળાં જીવો સર્વબંધકો કરતા વધારે છે-આ રીતે સર્વબંધકો કરતાં ઔદારિક શરીરના અબંધક જીવોને વિશેષાધિક કહ્યા છે. (તસ્સચેવ દેસવંધગા અસંખેજ્જગુણા) ઔદારિક શરીરના દેશબંધક જીવો અબંધકો કરતા અસંખ્યાતગુણા છે, કારણ કે વિગ્રહાદ્વાકાળ કરતાં દેશબંધનો અદ્વાકાળ અસંખ્યાતગુણ છે. “ તેયાકમ્માગાણં દેસવંધગા વિસેસાહિયા ” તૈજસ અને કાર્મણુ એ બે શરીરોના દેશબંધક જીવો તેમના કરતાં વિશેષાધિક છે, કારણ કે સમસ્ત સંસારી જીવ તૈજસ અને કાર્મણુશરીરોના દેશબંધક હોય છે. તેમાંથી જે વિગ્રહગતિના જીવો છે, તેઓ તથા જે ઔદારિકના સર્વબંધક જીવો છે, તેઓ અને વૈક્રિયાદિના બંધકજીવો ઔદારિક દેશબંધકો કરતાં અધિક છે. આ રીતે તૈજસ અને કાર્મણુના દેશબંધક જીવો વિશેષાધિક કહ્યા છે.

इति ते तैजसकर्मणदेशबन्धकाः विशेषाधिका भवन्तीति भावः ९, वेउन्वियसरीरस्स अवंधगा विसेसाहिया १०' वैक्रियशरीरस्य अवन्धका विशेषाधिका भवन्ति, यतो वैक्रियस्य बन्धकाः प्रायो देवनैरयिका एव भवन्ति, शेपास्तु वैक्रियावन्धकाः सिद्धाश्च एव भवन्ति, तत्र च सिद्धास्तैजसादिदेशबन्धकेभ्योऽतिरिच्यन्ते, इति ते विशेषाधिका भवन्तीति भावः १०, 'आहारगसरीरस्स अवंधगा विसेसाहिया ११' आहारकशरीरस्य अवन्धका विशेषाधिका भवन्ति, यस्मात् मनुष्याणामेवाहारकशरीरं भवति, वैक्रियन्तु मनुष्येतरेषामपि, अतो वैक्रियबन्धकेभ्यः आहारकबन्धकानाम-
ल्पत्वेन वैक्रियबन्धकेभ्य आहारकावन्धका विशेषाधिका भवन्तीति भावः ११ ।

તૈજસ ઓર કાર્મણ દેશબંધક જીવ વિશેષાધિક કહે ગયે હૈં । (વેડન્વિય સરીરસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા ૧૦) વૈક્રિય શરીર કે અવંધક જીવ વિશેષાધિક હૈં—ક્યોં કિ વૈક્રિય કે વંધક પ્રાયઃ દેવ ઓર નૈરયિક હી હોતે હૈં । બાકી કે જીવ વૈક્રિય કે અવંધક હોતે હૈં । એસે જીવોં મેં દેવ નારકોં સે ભિન્ન જીવ ઓર સિદ્ધ જીવ આતે હૈં । इनमें सिद्ध जीव तैज-
सादि के देशबन्धकों से अधिक मान लिये गये हैं—इसलिये वैक्रिय
शरीर के अवन्धकों में विशेषाधिक हो जाते हैं । (आहारगसरीरस्स
अवंधगा विसेसाहिया) आहारक शरीर के अवन्धक विशेषाधिक हૈं—
क्यों कि यह आहारक शरीर मनुष्यों के ही होता है । तथा वैक्रिय
शरीर मनुष्य से भिन्न के भी होता है । इसलिये वैक्रिय वन्धकों से
आहारक शरीर के वन्धक होने के कारण वैक्रियवन्धकों से आहारक
अवन्धक—विशेषाधिक कहे गये हैं ।

(વેડન્વિયસરીરસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા) વૈક્રિય શરીરના અખંધક
જીવો તેમના કરતાં વિશેષાધિક છે. કારણ કે વૈક્રિયના ખંધક સામાન્ય રીતે
દેવો અને નારકો જ હોય છે. બાકીના જીવો વૈક્રિયના અખંધક હોય છે.
એવાં જીવોમાં દેવો અને નારકો સિવાયના જીવો અને સિદ્ધ જીવોને ગણ-
વામાં આવે છે તેમાંથી સિદ્ધ જીવોને તૈજસ આદિના દેશખંધકો કરતાં અધિક
માનવામાં આવ્યાં છે—તેથી વૈક્રિય શરીરના અખંધકોમાં તેઓ વિશેષાધિક
થઈ જાય છે. (આહારગસરીરસ્સ અવંધગા વિસેસાહિયા) આહારક શરીરના
અખંધકો તેમના કરતાં વિશેષાધિક છે—કારણ કે આ આહારક શરીરનો સદ્-
ભાવ કેવળ મનુષ્યોમાં જ હોય છે, તથા વૈક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ મનુષ્ય
કરતાં ભિન્ન જીવોમાં પણ હોય છે. આ કારણે વૈક્રિય ખંધકો કરતાં આહારક
શરીરના ખંધકો અલ્પ હોવાથી, વૈક્રિયના અખંધકો કરતાં આહારકના ખંધકો
વિશેષાધિક કહ્યાં છે. હવે આ ઉદ્દેશકનો ઉપસંહાર કરતા ગૌતમસ્વામી

अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते !’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति भावः ॥ सू० ११ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-
ललितकलापालापक -प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक
श्रीशाङ्ख्यत्रयतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ‘ जैनशास्त्राचार्य ’—पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री
घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य - प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायामष्टमशतकस्य नवम उद्देशः समाप्तः॥८-९॥

अब अन्त में गौतम प्रभु के वचनों को स्वीकार करते हुए ऐसा कहते हैं—(सेवं भंते ! सेवं भंते !) हे भदन्त ! आपने जो ये सब कहा है वह सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त ! आपके द्वारा कथित यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ११ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्म दिवाकर श्री घासीलालजी महाराजकृत “ भगव-
तीसूत्र ” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवे शतकका नववां
उद्देशक समाप्त ॥ ८-९ ॥

મહાવીર પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે—“ સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !
હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આ વિષયનું
આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને
વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રમેયચ-
ન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આઠમાં શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૯ ॥

दशमोद्देशकः प्रारभ्यते—

अष्टमशतकस्य दशमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

‘शीलमेव श्रेयः’ इत्यादि-अन्यतीर्थिकानां मतम्, शीलसम्पन्नोऽस्ति न तु श्रुतसम्पन्नः इत्यादि चतुर्भङ्गी, देशाराधकः, देशविराधकः, सर्वाराधकः, सर्वविराधकश्च, अराधनानां प्रकाराः-ज्ञानाराधना, दर्शनाराधना, चारित्र्याराधना च, उत्कृष्टज्ञानाराधनाया उत्कृष्टदर्शनाराधनया सह सम्बन्धः, उत्कृष्टदर्शनाराधनाया उत्कृष्टचारित्र्याराधनया सह सम्बन्धः, उत्कृष्टज्ञानाराधकः कियद्भवानन्तरं मोक्षं प्राप्स्यति ? एवमुत्कृष्टदर्शनाराधकः उत्कृष्टचारित्र्याराधकश्च कदा मोक्षं प्राप्स्यतः ? मध्यमज्ञानाराधकः कदा मोक्षं प्राप्स्यति ? मध्यमदर्शनाराधको मध्यमचारित्र्याराध-

शतक ८ उद्देशक १०

अष्टमशतक के इस दशवें उद्देशक का संक्षिप्त विषय विवरण इस प्रकार है-शील ही कल्याण कारक है इत्यादिरूप से अन्यतीर्थिक जनों का कथन-इस पर चतुर्भङ्गी द्वारा सैद्धान्तिक मान्यता का प्रदर्शन-इस में देशाराधक, देशविराधक, सर्वाराधक और सर्वविराधक का कथन अराधना के ज्ञानाराधना, दर्शनाराधना आदि प्रकारों का कथन-उत्कृष्टज्ञानाराधना का उत्कृष्ट दर्शनाराधना का उत्कृष्ट चारित्र्याराधना के साथ, सम्बन्ध कथन-उत्कृष्टज्ञानाराधक जीव कितने भवके बाद मोक्ष प्राप्त करेगा ? इसी तरह से उत्कृष्ट दर्शनाराधक जीव और उत्कृष्ट चारित्र्याराधक जीव कब मोक्ष प्राप्त करेगा ? मध्यम ज्ञानाराधक जीव, कब मुक्ति प्राप्त करेगा ? मध्यमदर्शनाराधक जीव, और मध्यम चारि-

—शतक ८ उद्देशक १०—

आठवां शतकना १० वां उद्देशकना विषयनुं संक्षिप्त विवरणु—

शील न कल्याणरूप छे, धर्त्यादि अन्यतीर्थिकेनी मान्यता, आर विकल्पो द्वारा स्वसिद्धान्तनी मान्यतानुं प्रदर्शन, तथा ते द्वारा देशाराधक, देशविराधक, सर्वाराधक अने सर्वविराधकनुं प्रतिपादन. ज्ञानाराधना, दर्शनाराधना आदि आराधनाना प्रकारानुं कथन. उत्कृष्ट ज्ञानाराधनाना उत्कृष्ट दर्शनाराधना साथेना अने उत्कृष्ट दर्शनाराधनाना उत्कृष्ट चारित्र्याराधना साथेना संबन्धनुं कथन. उत्कृष्ट ज्ञानाराधक अथ केटला अथ करीने मोक्ष करशे ? अथ प्रमाणे उत्कृष्ट दर्शनाराधक अथ अने उत्कृष्ट चारित्र्याराधक अथ कयारे मोक्ष प्राप्त करशे ? मध्यम ज्ञानाराधक अथ कयारे मोक्ष प्राप्त करशे ? मध्यम दर्शनाराधक अथ

કશ્ચ કદામોક્ષંપ્રાપ્સ્યતઃ ? જઘન્યજ્ઞાનારાધકઃ કદા મોક્ષં પ્રાપ્સ્યતિ ? એવમેવ જઘન્ય-
દર્શનચારિત્રારાધકઃ કદા મોક્ષં પ્રાપ્સ્યતિ ? ઇત્યાદિપ્રશ્નોત્તરમ્, પુદ્ગલપરિણામ
પ્રકારઃ-વર્ણપરિણામઃ, ગન્ધપરિણામઃ, રસપરિણામઃ, સ્પર્શપરિણામઃ, સંસ્થાનપરિ-
ણામશ્ચ પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય એકપ્રદેશઃ, દ્વિપ્રદેશૌ, યાવત્ અનન્તપ્રદેશઃ કિં
દ્રવ્યં વર્તન્તે, દ્રવ્યપ્રદેશો વા વર્તન્તે ? ઇત્યાદ્યપ્તૌ પ્રશ્નાઃ, લોકાકાશઃ, એકજીવ-
પ્રદેશશ્ચ, કર્મપ્રકૃતયઃ, નૈરયિકાણાં યાવત્ વૈમાનિકાનાં ચ કર્મપ્રકૃતયઃ, જ્ઞાના-
વરણીયકર્મણઃ અવિભાગપરિચ્છેદઃ, નૈરયિકજીવસ્ય પ્રત્યેકપ્રદેશઃ કિયદ્વિઃ
જ્ઞાનાવરણીયકર્મણોઽવિભાગપરિચ્છેદૈઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો વર્તતે ? પ્રત્યેકજીવસ્ય

ત્રારાધક જીવ કવ સુક્તિ પ્રાપ્ત કરેગા ? જઘન્ય જ્ઞાનારાધક જીવ જઘન્ય
દર્શનારાધક જીવ, જઘન્ય ચારિત્રારાધક જીવ કવ મોક્ષપ્રાપ્ત કરેગા ?
ઇત્યાદિ પ્રશ્ન ઔર ઇનકા ઉત્તર-પુદ્ગલપરિણામપ્રકાર-વર્ણપરિણામ,
ગન્ધપરિણામ, રસપરિણામ, સ્પર્શપરિણામ, ઔર સંસ્થાનપરિણામ-ઇનકે
ભેદોં કા કથન । પુદ્ગલાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ, પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો
પ્રદેશ, યાવત્ અનન્તપ્રદેશ કયા એક દ્રવ્યરૂપ હૈં ? યા દ્રવ્ય કે દેશરૂપ
હૈં ? ઇત્યાદિ આઠ પ્રશ્ન ઔર ઇનકા ઉત્તર લોકાકાશ કે ઔર એક જીવ
કે કિતને પ્રદેશ હૈં-એસા પ્રશ્ન ઔર ઉત્તર-કર્મપ્રકૃતિયોં કા કથન-નૈર-
યિકોં સે લેકર વૈમાનિક દેવોં તક કી કર્મપ્રકૃતિયોં કા કથન-જ્ઞાના-
વરણીયકર્મ કે અવિભાગી પરિચ્છેદ અનન્ત હૈં એસા કથન-નૈરયિક
જીવ કે પ્રત્યેક પ્રદેશ કિતને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદોં

અને મધ્યમ ચારિત્રારાધક જીવ કયારે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે ? જઘન્ય જ્ઞાનારાધક
જીવ, જઘન્ય દર્શનારાધક જીવ અને જઘન્ય ચારિત્રારાધક જીવ કયારે મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરશે ? આ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરોનું કથન આ ઉદ્દેશકમાં કરવામાં
આવ્યું છે. પુદ્ગલ પરિણામના પ્રકારો-વર્ણપરિણામ, ગંધપરિણામ, રસપરિણામ,
સ્પર્શપરિણામ અને સંસ્થાનપરિણામ-નું તથા તેમના ભેદોનું કથન. પુદ્ગલા-
સ્તિકાયનો એક પ્રદેશ, પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ અને અનન્ત પર્યન્તના પ્રદેશો
નું એક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે દ્રવ્યના દેશરૂપ છે ? ઇત્યાદિ આઠ પ્રશ્ન અને તેના
ઉત્તરોનું પ્રતિપાદન લોકાકાશના અને એક જીવના કેટલા પ્રદેશ છે ? આ
પ્રશ્ન અને તેના ઉત્તરનું કથન. નારકોથી લઇને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના
જીવોની કર્મપ્રકૃતિયોનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદ અનન્ત
છે, એવું કથન નૈરયિક જીવનો પ્રત્યેક પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કેટલા
અવિભાગી પરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત છે એવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર.

एकैकजीवप्रदेशे दर्शनावरणीयकर्मणः कियद्विरविभागपरिच्छेदैरावेष्टितपरिवेष्टितो वर्तते ? ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीययोः परस्परं सम्बन्धः, ज्ञानावरणीयस्य वेदनीयेन सह सम्बन्धः, ज्ञानावरणीयमोहनीययोः परस्परं सम्बन्धः, ज्ञानावरणीयायुष्कर्मणोः परस्परं सम्बन्धः, एवं रीत्या दर्शनावरणीयादिना सह वेदनीयादीनां सम्बन्धः, जीवः पुद्गली, पुद्गलो वा ? नैरयिकः पुद्गली पुद्गलो वा ? सिद्धः पुद्गलो न, अपि तु पुद्गल इति ।

शीलश्रुतादिवक्तव्यता ।

नवमोद्देशके बन्धादयः पदार्थाः प्ररूपिताः, ताँश्च बन्धादीन् श्रुतशीलसम्पन्नाः पुरुषाः विचारयन्तीति श्रुतादिसम्पन्नपुरुषप्रभृतिपदार्थविचारार्थं दशममुद्देशकमारभते—‘ रायगिहे नयरे ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—રાયગિહે નયરે જાવ એવં વયાસી—અન્નઉત્થિયા ણં મંતે! એવમાઙ્ક્રવંતિ, જાવ એવં પરૂવેંતિ—એવં ચલુ સીલં સેયં?,

से आवेष्टित परिवेष्टित हैं ऐसा प्रश्न और इसका उत्तर— प्रत्येक जीव का एक एक जीव प्रदेश दर्शनावरणीय कर्म के कितने अविभागी परिच्छेदों से आवेष्टितपरिवेष्टित हो रहा है ? ऐसा प्रश्न और उत्तर ज्ञानावरणीय और दर्शनावरणीय इनका परस्पर संबंध कथन—ज्ञानावरणीय का वेदनीय के साथ, संबंध कथन—ज्ञानावरणीय और मोहनीय का परस्पर में संबंध कथन—ज्ञानावरणीय और आयुर्कर्म का परस्पर में संबंध कथन—इसी तरह के दर्शनावरणीय आदि के साथ वेदनीयादिकों का संबंध कथन—जीव पुद्गली है या पुद्गल है ? नैरयिक पुद्गली है या पुद्गल है ? ऐसा प्रश्न और उत्तर—सिद्ध पुद्गली नहीं है किन्तु पुद्गल है ऐसा कथन—।

પ્રત્યેક જીવનો પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ દર્શનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી પરિ-
ચ્છેદોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત થઈ રહ્યો છે ? એવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર.
જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીયના પરસ્પરના સંબંધનું કથન. જ્ઞાનાવરણીયના
વેદનીય સાથેના સંબંધનું કથન, જ્ઞાનાવરણીય અને મોહનીયના પરસ્પરના
સંબંધનું કથન, જ્ઞાનાવરણીય અને આયુર્કર્મના પરસ્પરના સંબંધનું કથન
એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય આદિની સાથેના વેદનીયાદિકોના સંબંધનું કથન.
“ જીવ પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ? નૈરયિક પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ? એવા
પ્રશ્નો અને તેમના ઉત્તરોનું કથન. સિદ્ધ પુદ્ગલી નથી પણ પુદ્ગલ છે, એવું કથન.

सुयं सेयं२, सुयं सेयं सीलं सेयं३, से कहमेयं भंते ! एवं? गोयमा !
जन्नं ते अन्नउत्थिया एवमाइक्खंति जाव जेते एवमाहंसु
मिच्छा ते एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव
परूवेमि, एवं खलु मए चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता, तं जहा—
सीलसंपन्ने णामं एगे णो सुयसंपन्ने१, सुयसंपन्ने नामं एगे नो
सीलसंपन्ने२, एगे सीलसंपन्ने वि, सुयसंपन्ने वि३, एगे णो
सीलसंपन्ने नो सुयसंपन्ने४, तत्थ णं जेसे पढमे पुरिसजाए से णं
पुरिसे सीलवं असुयवं, उवरए अविन्नायधम्मे, एस णं गोयमा !
मए पुरिसे देसाराहए पण्णत्ते१, तत्थ णं जे से दोच्चे पुरिस-
जाए से णं पुरिसे असीलवं सुयवं, अणुवरए विन्नायधम्मे, एस
णं गोयमा ! मए पुरिसे देसविराहए पण्णत्ते२, तत्थ णं जेसे
तच्चे पुरिसजाए से णं पुरिसे सीलवं सुयवं, उवरए विन्नाय
धम्मे एस णं गोयमा ! मए पुरिसे सव्वाराहए पण्णत्ते३, तत्थ णं
जेसे चउत्थे पुरिसजाए से णं पुरिसे असीलवं, असुयवं अणुवरए
अविण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसे सव्वविराहए पण्णत्ते४॥१

छाया—राजगृहे नगरे यावत् एवमवादीत्—अन्ययूथिकाः खलु भदन्त !
एवमाख्यान्ति, यावत्—एवं प्ररूपयन्ति—एवं खलु शीलं श्रेयः१, श्रुतं श्रेयः२, श्रुतं श्रेयं

शीलश्रुतादि वक्तव्यता

‘ रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में यावत्
गीतम ने प्रभु से इस प्रकार से पूछा—(अन्नउत्थियाणं भंते ! एवमाह-

शीलश्रुतादि वक्तव्यता—

“ रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में भडा-
वीर प्रभु पधायो, यावत् गीतम स्वामीको भडावीर प्रभुने आ प्रभावे

શીલં શ્રેયઃ ૩, તત્ કથમેતદ્ ભદન્ત ! એવમ્ ? ગૌતમ ! યત્ સ્વલુ તે અન્યયુથિકા
 એવાચ્યાન્તિ, યાવત્-યેતે એવાહુ-મિથ્યા તે એવાહુઃ, અહં પુનર્ગૌતમ ! એ-
 વમાચ્યામિ યાવત્ પ્રરૂપયામિ-એવં સ્વલુ મયા ચત્વારઃ પુરુષજાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-તદ્વથા-
 શીલસંપન્નો નામ એકઃ, નો શ્રુતસંપન્નઃ ૧, શ્રુતસંપન્નો નામ એકઃ નો શીલસંપન્નઃ ૨,
 એકઃ શીલસંપન્નોઽપિ, શ્રુતસંપન્નોઽપિ ૩, એકો નો શીલસંપન્નઃ, નો શ્રુત-

ક્ષ્વંતિ જાવ એવં પરુવેન્તિ-એવં સ્વલુ સીલં સેયં ૧ ? સુયં સેયં ૨ ? સુયં
 સેયં સીલં સેયં ૩) હે ભદન્ત ! અન્યતીર્થિક જન જો એસા કહતે હૈં,
 યાવત્-ઇસ પ્રકાર સે પ્રરૂપિત કરતે હૈં કિ શીલ હી શ્રેયસ્કર હૈ ૧, શ્રુત
 હી શ્રેયસ્કર હૈ ૨, શીલ નિરપેક્ષ શ્રુતશ્રેયસ્કર હૈ ઓર શ્રુત નિરપેક્ષ
 શીલ શ્રેયસ્કર હૈ, (સે કહમેયં મંતે ! એવં) તો હે ભદન્ત ! ડનકા એસા
 કથન ઠીક હૈ કયા ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જન્નં તે અન્નઉત્થિયા
 એવાહુક્ષ્વંતિ, જાવ જે તે એવાહંસુ મિચ્છા તે એવાહંસુ) જો વે
 અન્યતીર્થિક જન એસા કહતે હૈં યાવત્ જાં ડન્હોં ને એસા કહા હૈ વહ
 સવ ડનકા કથન મિથ્યા હૈ । (અહં પુણ ગોયમા ! એવાહુક્ષ્વામિ, જાવ
 પરુવેમિ, એવં સ્વલુ મયે ચત્તારિ પુરિસ જાયા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! મૈં તો
 એસા કહતા હૂં યાવત્ એસી પ્રરૂપણા કરતા હૂં-કિ ચાર પુરુષ એસે હોતે
 હૈં (તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં-(સીલસંપન્ને ણામં એગે ણો સુય
 સંપન્ને ૧, સુયસંપન્ને નામં એગે નો સીલસંપન્ને ૨, એગે સીલસંપન્ને વિ,

પૂછથું-(અન્નઉત્થિયાણં મંતે ! એવાહુક્ષ્વંતિ જાવ એવં પરુવેન્તિ-એવં સ્વલુ સીલં
 સેયં ૧, સુય સેયં ૨, સુયં સેયં સીલં સેયં ૩,) હે ભદન્ત ! અન્ય તીર્થિકે (અન્ય
 મતવાદીઓ) એવું કહે છે, ' યાવત્ ' એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે (૧) શીલ જ
 શ્રેયસ્કર છે, (૨) શ્રુત જ શ્રેયસ્કર છે, (૩) શીલ નિરપેક્ષ શ્રુત શ્રેયસ્કર છે
 અને શ્રુત નિરપેક્ષ શીલ શ્રેયસ્કર છે, (સે કહમેયં મંતે ! એવં) તો હે
 ભદન્ત ! એમની એ માન્યતા શું ખરી છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જન્નં તે અન્નઉત્થિયા એવાહુક્ષ્વંતિ, જાવ
 જે તે એવાહંસુ મિચ્છા તે એવાહંસુ) તે અન્યતીર્થિકે એવું બે કહે છે, તે
 તેમનું સમસ્ત કથન મિથ્યા-ખોટું છે (અહં પુણ ગોયમા ! એવાહુક્ષ્વામિ,
 જાવ, પરુવેમિ, એવં સ્વલુ મયે ચત્તારિ પુરિસ જાયા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! હું
 તો એવું કહું છું, ' યાવત્ ' એવી પ્રરૂપણા કરું છું કે ચાર પુરુષો એવાં
 હોય છે, (તં જહા) કે જેમના નીચે પ્રમાણે પ્રકાર પડે છે—(સીલસંપન્ને
 ણામ, એગે ણો સુયસંપન્ને ૧, સુયસંપન્ને ણામં એગે નો સીલસંપન્ને ૨, એગે સીલસંપન્ને

सम्पन्नः ४, तत्र खलु यः स प्रथमः पुरुषजातः, स खलु पुरुषः शीलवान् अश्रुत-
वान्, उपरतः, अविज्ञातधर्मा, एष खलु गौतम ! मया पुरुषो देशाराधकः प्रज्ञप्तः १,
तत्र खलु यः द्वितीयः पुरुषजातः स खलु पुरुषः अशीलवान् श्रुतवान्, अनुपरतो
विज्ञातधर्मा, एष खलु गौतम ! मया पुरुषो देशविराधकः प्रज्ञप्तः २, तत्र खलु यः स
तृतीयः पुरुषजातः, स खलु पुरुषः शीलवान् श्रुतवान्, उपरतो विज्ञातधर्मा, एष

सुयसंपन्ने वि ३, एगे णो सीलसंपन्ने, नो सुयसंपन्ने ४) एक शील-
संपन्न होता है, पर श्रुतसंपन्न नहीं होता १, दूसरा श्रुतसंपन्न होता है
पर शीलसंपन्न नहीं होता है २, तीसरा-शील संपन्न भी होता है और
श्रुत संपन्न भी होता है ३, और चौथा ऐसा होता है जो न शीलसंपन्न
होता है और न श्रुतसंपन्न होता है । (तत्थ णं जे से पढमे पुरिसे जाए,
से णं पुरिसे सीलवं असुयवं, उवरए, अविज्ञायधम्मे, एस णं गोयमा ।
मए पुरिसे देसाराहए पण्णत्ते) इनमें जो प्रथम प्रकार का पुरुष है वह
शील वाला तो होता है परन्तु श्रुत वाला नहीं होता है । ऐसा यह पुरुष
पापादिक से उपरत-निवृत्त होता हुआ भी धर्म को जानता नहीं है ।
हे गौतम ! ऐसे पुरुष को मैंने देश आराधक कहा है । (तत्थ णं जे से
दोच्चे पुरिस जाए, से णं पुरिसे असीलवं सुयवं, अणुवरए विज्ञायधम्मे
-एस णं गोयमा । मए पुरिसे देसविराहए पण्णत्ते) जो दूसरा पुरुष
है, वह शीलवाला तो नहीं होता है, परन्तु श्रुतवाला होता है ऐसा यह
पुरुष पापादिक से तो अनिवृत्त होता है, पर धर्म को जानता है । हे

वि सुयसंपन्ने वि एगे णो सीलसंपन्ने, नो सुयसंपन्ने ४,) (१) शीलश्रुत डोय
छे पणु ज्ञानश्रुत डोतो नथी, ज्ञानश्रुत डोय छे पणु शीलश्रुत डोतो नथी,
(३) शीलश्रुत पणु डोय छे अने ज्ञानश्रुत पणु डोय छे, (४) शीलश्रुत
पणु डोतो नथी अने ज्ञानश्रुत पणु डोतो नथी. (तत्थ णं जे से पढमे पुरिसे
जाए, से णं पुरिसे सीलवं असुयवं, उवरए, अविज्ञायधम्मे, एस णं गोयमा ।
मए पुरिसे देसाराहए पण्णत्ते) ते आर प्रक्षरना पुरुषोभाथी ने पडेला प्रक्षरने।
पुरुष छे ते शीलवाणो तो डोय छे पणु श्रुतवाणो डोतो नथी ओवो ते पुरुष
पापादिकथी निवृत्त रडेवा छातां पणु धर्माने जाणुतो नथी हे गौतम ! ओवा
पुरुषने में देश (अंशतः) आराधक कछो छे (तत्थ णं जे से दोच्चे पुरिस-
जाए, से णं पुरिसे असीलव सुयव, अणुवरए विज्ञायधम्मे-एस णं गोयमा ।
मए पुरिसे देसविराहए पण्णत्ते) जीन प्रक्षरने ने पुरुष छे ते शीलवाणो
डोतो नथी पणु श्रुतवाणो डोय छे. ओवो ते पुरुष पापादिकथी अनिवृत्त डोय

खलु गौतम ! मया पुरुषः सर्वाराधकः प्रज्ञप्तः३, तत्र खलु यः स चतुर्थः पुरुषजातः,
स खलु पुरुषः अशीलवान्, अश्रुतवान्, अनुपरतः, अविज्ञातधर्मा, एष खलु
गौतम ! मया पुरुषः सर्वविराधकः प्रज्ञप्तः४ ॥ सू० १ ॥

टीका—‘रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी’—રાજગૃહે નગરે યાવત્ સ્વામી
સમવસૃતઃ, સમવસૃતં ભગવન્તં વન્દિતું નમસ્કર્તું પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ, વન્દિત્વા નમ-

ગૌતમ ! એસે પુરુષ કો મૈને દેશવિરાધક કહા હૈ । (તત્થ ણં જે સે તચ્ચે
પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે સીલવં સુયવં, ઉવરણ વિન્નાયધમ્મે-એસ ણં
ગોયમા ! મણ પુરિસે સવ્વારાહણ પણ્ણત્તે) જો તૃતીય પુરુષ હૈ જો શીલ
વાલા ભી હોતા હૈ ઓર શ્રુતવાલા ભી હોતા હૈ । એસા વહ પુરુષ પ્રાણા-
તિપાતાદિક સે નિવૃત્ત હોતા હૈ ઓર ધર્મ કા જ્ઞાતા હોતા હૈ । ઉસ પુરુષ
કો મૈને સર્વારાધક કહા હૈ । (તત્થ ણં જે સે ચઉત્થે પુરિસજાણ-સે ણં
પુરિસે અસીલવં અસુયવં-અણુવરણ, અવિણ્ણાયધમ્મે-એસ ણં ગોયમા !
મણ પુરિસે સવ્વવિરાહણ પણ્ણત્તે) તથા ઇન ચાર પુરુષોં કે બીચ મેં જો
ચૌથાપુરુષ હૈ, વહ શીલવિના કા ઓર શ્રુતવિના કા હોતા હૈ । એસા યહ
પુરુષ પાપાદિક સે નિવૃત્ત ભી નહીં હોતા હૈ ઓર ન ધર્મ કા જ્ઞાતા હી
હોતા હૈ । એસે પુરુષ કો હે ગૌતમ ! મૈને સર્વવિરાધક કહા હૈ ।

ટીકાર્થ—નૌવે ઉદ્દેશક મેં બન્ધાદિક પદાર્થોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા
હૈ—ઇન બન્ધાદિકોં કા વિચાર શ્રુત શીલ સંપન્ન મનુષ્ય હી કરતે હૈ ।

છે, પણુ ધર્મનો જ્ઞાતા હોય છે. હે ગૌતમ ! એવા પુરુષને મેં દેશવિરાધક
કહ્યો છે. (તત્થણં જે સે તચ્ચે પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે સીલવં સુયવં, ઉવરણ
વિન્નાયધમ્મે-એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે સવ્વારાહણ પણ્ણત્તે) ત્રીજા પ્રકારનો
જે પુરુષ છે, તે શીલવાન પણુ હોય છે અને શ્રુતવાન પણુ હોય છે. એવો
તે પુરુષ પ્રાણાતિપાત આદિથી નિવૃત્ત હોય છે અને ધર્મનો જ્ઞાતા હોય છે.
હે ગૌતમ ! એવા પુરુષને મેં સર્વારાધક કહ્યો છે. (તત્થણં જે સે ચઉત્થે
પુરિસ જાણ-સે ણં પુરિસે અસીલવં અસુયવં-અણુવરણ, અવિણ્ણાયધમ્મે-એસ ણં
ગોયમા ! મણ પુરિસે સવ્વવિરાહણ પણ્ણત્તે) ચોથા પ્રકારનો જે પુરુષ છે તે
શીલ વિનાનો અને શ્રુત વિનાનો છે એવો તે પુરુષ પાપાદિકેથી નિવૃત્ત
પણુ હોતો નથી અને ધર્મનો જ્ઞાતા પણુ હોતો નથી. હે ગૌતમ ! એવા
પુરુષને મેં સર્વવિરાધક કહ્યો છે.

ટીકાર્થ—નવમાં ઉદ્દેશકમાં બન્ધાદિક પદાર્થોંનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું
છે. આ બન્ધાદિકનો વિચાર શ્રુત શીલ સંપન્ન મનુષ્ય જ કરે છે. તેથી એજ

સ્કૃત્ય પ્રતિગતા પર્ષત્, તતઃ શુશ્રૂપપ્રાણો નમસ્યન્ વિનયેન કૃતપુટિતાઙ્ગલિઃ ગૌતમઃ
 એવમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘અન્નઉત્થિયા ણં મંતે ! એવમાઙ્કલ્લંતિ, જાવ એવં
 પર્લ્લેવેતિ’ હે ભદન્ત ! અન્યયુથિકાઃ અન્યતીર્થિકાઃ સ્વલુ એવં વક્ષ્યમાણરીત્યા આરુયાન્તિ,
 યાવત્ ભાષન્તે, પ્રજ્ઞાપયન્તિ એવં પ્રરૂપયન્તિ-‘એવં સ્વલુ સીલં સેયં ૧, સુયં સેયં ૨,
 સુયં સેયં, સીલં સેયં૩’ યત્-એવં લોકસિદ્ધન્યાયેન સ્વલુ નિશ્ચિતં શીલમેવ પ્રાણાતિ-

અતઃ इन्हीं श्रुतादि संपन्न मनुष्य आदिकों का विचार करने के लिये
 सूत्रकार ने इस दशवें उद्देशक को प्रारंभ किया है। (रायगिहे नयरे
 एवं वयासी) राजगृह नगर-में यावत् गौतम ने ऐसा पूछा-यहां
 “ यावत् ” शब्द से ऐसा पाठ लिया गया है-राजगृह नगर में महावी-
 रस्वामी पधारे, महावीरस्वामी को पधारे हुए सुनकर वहां की परिषद्
 उनको वन्दना और नमस्कार तथा धर्मोपदेश सुनने के लिये उनके
 समीप आई, उन्हें वन्दना और नमस्कार कर आई हुई परिषद् धर्मकथा
 सुनकर पीछे वापिस गई। तब धर्म सुनने की इच्छा से प्रेरित हुए
 गौतम ने बड़े विनय के साथ दोनों हाथ जोड़कर नमस्कार करके प्रभु
 से ऐसा पूछा-(अन्नउत्थिया णं मंते ! एवमाङ्कल्लंति) हे भदन्त !
 अन्यतीर्थिक जन जो ऐसा कहते हैं-यावत् ऐसा भाषण करते हैं, इस
 प्रकार से प्रज्ञापन करते हैं, और इस प्रकार से प्ररूपणा करते हैं-(एवं
 स्वलु सीलं सेयं १, सुयं सेयं २, सुयं सेयं सीलं सेयं) लोक सिद्ध न्याय
 के अनुसार यह बात निश्चित है कि प्राणातिपातादिविरमणरूप एवं

શ્રુતાદિ સંપન્ન મનુષ્યાદિકોનો વિચાર કરવાને માટે સૂત્રકારે આ દસમાં ઉદ્દે-
 શકનો પ્રારંભ કર્યો છે. “ રાયગિહે નયરે જાવ એવ વયાસી ” રાજગૃહ નગરમાં
 મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. યાવત્ ગૌતમે આ પ્રમાણે પૂછયું-(અહીં “ યાવત્ ”
 પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ અકલ્પ કરવામાં આવ્યો છે-મહાવીર પ્રભુનાં દર્શન
 કરવા માટે તથા ધર્મોપદેશ સાંભળવા માટે પરિષદ નીકળી. તેમને વદણા
 નમસ્કારાદિ કરીને તથા ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ. ત્યારબાદ
 ધર્મતત્ત્વને સમજવાની જિજ્ઞાસાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ ઘણા વિનયપૂર્વક બંને
 હાથ જોડીને નમસ્કાર કરીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો-
 “ અન્નઉત્થિયા ણં મંતે ! એવમાઙ્કલ્લંતિ ” હે ભદન્ત ! અન્ય મતવાદીઓ એવું
 કહે છે, એવું ભાગે છે, એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે
 (એવં સ્વલુ સીલં સેયં૧, સુયં સેયં૨, સુયં સેયં સીલં સેયં૩) (૧) શીલ જ
 શ્રેયસ્કર છે-લોકસિદ્ધ ન્યાયાનુસાર એ વાત નિશ્ચિત છે કે પ્રાણાતિપાતાદિ

પાતાદિવિરમણધ્યાનાધ્યયનાદિરૂપાક્રિયૈવ શ્રેયઃ-અતિશયેન પ્રશસ્યં શ્લાઘ્યં વર્તેતે પ્રશસ્તમિત્યર્થઃ પુરુષાર્થસાધકત્વાત્, અથવા શ્રેયમ્-સમાશ્રયणीयं પુરુષાર્થવિશેષાર્થિના શીલમેવાશ્રયणीयમિત્યર્થઃ, અપમાશયઃ-કેચિત્ અન્યતીર્થિકાઃ ક્રિયામાત્રાદેવામીષ્ટાર્થસિદ્ધિમિચ્છન્તિ જ્ઞાનન્તુ નિષ્પ્રયોજનમેવ પ્રતિપાદયન્તિ તસ્ય નિષ્કેષ્ટત્વાત્ ઘટાદિકરણપ્રવૃત્તૌ આકાશાદિપદાર્થવત્, ઉક્તં ચ—

ક્રિયૈવ ફલદા પુસાં, ન જ્ઞાનં ફલદં મતમ્ ।

યતઃ સ્ત્રીભક્ષ્યભોગજ્ઞો ન જ્ઞાનાત્ સુખિતો ભવેત્ ॥ ૧ ॥

અવમ્—‘જહાં સ્વરો ચંદણભારવાહી, ભારસ્સ ભાગી ન હુ ચંદણસ્ત

અવં સુ નાળી ચરણેણ હીણો, નાળસ્સ ભાગી ન હુ સોગર્હણ’ ॥ ૧ ॥

ધ્યાન, અધ્યયન આદિ રૂપ જો શીલ હૈ વહી અતિશયરૂપ સે પ્રશસ્ય શ્લાઘ્ય હૈ । ક્યોં કિ યહી પુરુષાર્થ કા સાધક હૈ । અથવા-(સેયં) કા અર્થ પુરુષાર્થ વિશેષ કૈ અભિલાષી દ્વારા સમાશ્રયणीय હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ-કિ કિતનેક અન્યતીર્થિક જન ક્રિયામાત્રસે હી અમીષ્ટ અર્થ કી સિદ્ધિ હોતી હૈ એસા જ્ઞાનતે હૈં । ઓર સાથમેં એસા કહતે હૈં કિ જ્ઞાન નિષ્પ્રયોજનમ્ભૂત હી હૈ-અસસે અમીષ્ટ અર્થ કી સિદ્ધિ નહીં હોતી હૈ । ક્યોં કિ જ્ઞાન નિષ્કેષ્ટ રૂપ હોતા હૈ । જૈસે ઘટાદિ કરને કી પ્રવૃત્તિ મેં આશક પદાર્થ નિષ્કેષ્ટ હોતા હૈ । કહાં બી હૈ-“ક્રિયૈવ ફલદા પુસાં, ન જ્ઞાનં ફલદં મતમ્ । યતઃ સ્ત્રી ભક્ષ્યભોગજ્ઞો ન જ્ઞાનાત્ સુખિતો ભવેત્” ક્રિયા હી પુરુષોં કો ફલદાયક હોતી હૈ, જ્ઞાન ફલદાયક નહીં હોતા હૈ । ક્યોં કિ સ્ત્રી, ભક્ષ્ય ઓર ભોજન કૈ જ્ઞાનવાલે વ્યક્તિ કો અનકા કેવલ જ્ઞાન સુખી નહીં કરતા હૈ । તથા—

વિરમણરૂપ અને ધ્યાન, અધ્યયનરૂપ જે શીલ છે, એજ અત્યંત પ્રશસ્ય-શ્લાઘ્ય-છે. કારણ કે એજ પુરુષાર્થનું સાધક છે. અથવા “સેયં” નો અર્થ પુરુષાર્થ વિશેષના અભિલાષી દ્વારા સમાશ્રયणीય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક અન્યતીર્થિકા એવું માને છે કે ક્રિયામાત્રથી જ અમીષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ થાય છે. અને સાથે એવું પણ કહે છે કે જ્ઞાનનું કોઈ પ્રયોજન નથી જ્ઞાન દ્વારા અમીષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ થતી નથી. કારણ કે જ્ઞાન નિષ્કેષ્ટ રૂપ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે-(ક્રિયૈવ ફલદા પુસાં, ન જ્ઞાનં ફલદં મતમ્ । યતઃ સ્ત્રી ભક્ષ્ય ભોગજ્ઞો ન જ્ઞાનાત્ સુખિતો ભવેત્) “ક્રિયા જ માણસોને ફળદાયક થાય છે, જ્ઞાન ફલદાયક થતું નથી. કારણ કે સ્ત્રી, ભક્ષ્ય અને ભોજનના જ્ઞાનવાળાને તેનું જ્ઞાન માત્ર જ સુખી કરતું નથી.” તથા—

યથા સ્વરશ્ચન્દનભારવાહી, ભારસ્વ ભાગી ન તુ ચન્દનસ્ય ।

એવં સ્વલુ જ્ઞાની ચરણેન હીનો જ્ઞાનસ્ય ભાગી ન તુ સુગતેઃ । ૧ ॥

અતસ્તે પ્રરૂપયન્તિ—શીલં શ્રેયઃ, इति, अन्ये पुनरन्यतीर्थिकाः ज्ञानादेवेष्टार्थसिद्धि-
मिच्छन्ति न क्रियातः, જ્ઞાનવિકલસ્ય ક્રિયાવતોઽપિ ફલસિદ્ધ્યર્થદર્શનાત્, ઉત્તં ચ-
વિજ્ઞસિઃ ફલદા પુંસાં, ન ક્રિયા ફલદા મતા ।

મિથ્યાજ્ઞાનાત્ પ્રવૃત્તસ્ય ફલાસંવાદદર્શનાત્ ॥ ૧ ॥

(જહા સ્વરો ચંદણ ભારવાહી ભારસ્વ ભાગી ન હુ ચંદણસ્વ ।

એવં સ્વ નાળી ચરણેણ હીણો નાળસ્વ ભાગી નહુ સોગર્હૈ ॥

જેસે—ચંદન કે ભારવાલા ગધા કેવલ ચન્દન કે ભાર કા હી ભાગી હોતા હૈ ચન્દન કા નહીં, ઉસી પ્રકાર ચારિત્ર-ક્રિયા સે રહિત જ્ઞાની જ્ઞાન કા હી ભાગી હોતા હૈ સુગતિ કા ભાગી નહીં હોતા હૈ । હસી વાત કો લેકર વે એસી પ્રરૂપણા કરતે હૈં કિ શીલ હી શ્રેયસ્કર હૈ । તથા દૂસરે જો અન્યતીર્થિકજન હૈં વે એસા કહતે હૈં કિ કેવલ જ્ઞાનમાત્ર સે હી ઇષ્ટ અર્થ કી સિદ્ધિ હોતી હૈ, ક્રિયા સે નહીં—પ્રાણાતિ-પાતવિરમણ આદિરૂપ ચારિત્ર સે નહીં—કયોં કિ જ્ઞાનવિકલ પ્રાણી કો ક્રિયાશાલી હોને પર ભી ફલસિદ્ધિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હુઈ નહીં દેખી જાતી હૈ । સો હી કહા હૈ—“ વિજ્ઞસિઃ ફલદા પુંસાં ” इत्यादि ॥

વિજ્ઞસિ-વિશિષ્ટજ્ઞાન-સમ્યગ્જ્ઞાન હી પુરુષોં કો ફલપ્રદ હોતા હૈ । જ્ઞાનશૂન્ય ક્રિયા ફલપ્રદ નહીં હોતી હૈ । જો વ્યક્તિ મિથ્યાજ્ઞાન સે પ્રવૃ-

(જહા સ્વરો ચંદણ ભારવાહી ભારસ્વ ભાગી, ન હુ ચંદણસ્વ ।

એવં સ્વ નાળી ચરણેણ હીણો નાળસ્વ ભાગી ન હુ સોગર્હૈ)

જેમ ચન્દનનો ભારવાહી ગધેડો ચન્દનના ભારનો જ ભાગી થાય છે, ચન્દનનો ભાગી થતો નથી, એજ પ્રમાણે ચારિત્ર-ક્રિયાથી રહિત જ્ઞાની જ્ઞાનનો જ ભાગી થાય છે, સુગતિનો ભાગી થતો નથી આ પ્રકારની માન્યતાને આધારે તેઓ એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે શીલ જ શ્રેયસ્કર છે તથા બીજા અન્યતીર્થિકો એવું કહે છે કે જ્ઞાન માત્રથી જ ઇષ્ટ અર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે ક્રિયાથી થતી નથી—પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિરૂપ ચારિત્ર વડે અભીષ્ટ અર્થની પ્રાપ્તિ થતી નથી કારણ કે જ્ઞાનરહિત જીવ ક્રિયાશાળી હોય તો પણ તેને ફલસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી જોવામાં આવતી નથી કહ્યું પણ છે કે—

વિજ્ઞાપ્ત ફલદા પુંસાં इत्यादि ।

વિજ્ઞસિ (વિશિષ્ટ જ્ઞાન—સમ્યગ્જ્ઞાન) જ પુરુષોને ફલદાયી નીવડે છે. જ્ઞાનશૂન્ય (જ્ઞાનરહિત) ક્રિયા ફલપ્રદ નીવડતી નથી. જે વ્યક્તિ મિથ્યાજ્ઞાનથી

एवम्—“ पढमं नाणं तओ दया, एवं चिट्ठइ सव्वसंजए ।

अन्नाणी किं काही ? किं वा न ही सेय पावगं ? ”

अतस्ते प्ररूपयन्ति—श्रुत श्रेयः इति, श्रुतं श्रुतज्ञानं तदेव श्रेयः अतिप्रशस्यं वर्तते, श्रेयम् आश्रयणीयं वा पुरुषार्थसिद्धिहेतुत्वात् नतु शीलमिति भावः, इतरे पुनरन्यतीर्थिकाः परस्परनिरपेक्षयोरेव ज्ञानक्रिययोः ? फलमिच्छन्ति तेषामयमाशयः—ज्ञानं क्रियारहितमेव गौणीभूतक्रियं वा फलप्रदं भवति, क्रियाऽपि ज्ञानरहिता, गौणीभूतज्ञाना वा फलदा भवतीति,

उक्तञ्च—“ किञ्चिद् वेदमयं पात्रं, किञ्चित्पात्रं तपोमयम् ।

आगमिष्यति तत्पात्रम्, यत्पात्रं तारयिष्यति ” इति,

ત્તિ કરતા હૈ ઉસે તો ફલ મેં વિસંવાદ દેખા જાતા હૈ અતઃ એસા જ્ઞાન ફલપ્રદ નહીં હોતા ! તથા—“ પઢમં નાણં તઓ દયા એવં ચિટ્ઠહ સવ્વસં-જણ, અન્નાણી કિં કાહી ? કિં વા નાહી સેય પાવયં ” અતઃ હસ સવ કથન કો લક્ષ્યમેં રાખકર શ્રુત-શ્રુતજ્ઞાન કો અન્યતીર્થિકોં ને અતિપ્રશસ્ત માના હૈ । અથવા પુરુષાર્થ કા હેતુ હોને સે ઉસે હી આશ્રયણીય કહા હૈ । શીલ કો નહીં । તીસરે પ્રકાર કે જો અન્યતીર્થિક જન હૈં વે પરસ્પર નિરપેક્ષ જ્ઞાન ઓર ક્રિયા કો હી અભીષ્ઠાર્થ સંપાદક માનતે હૈં । ઇનકા મન્તવ્ય એસા હૈ કિ ક્રિયારહિત યા જિસમેં ક્રિયા ગૌણ હૈ એસા જ્ઞાન ફલપ્રદ હોતા હૈ । તથા એસી ક્રિયા જો જ્ઞાનરહિત હોતી હૈ—અથવા જ્ઞાન જિસમેં ગૌણ હોતા હૈ ફલપ્રદ હોતી હૈ । કહા ભી હૈ—

“ કિજ્ઞિદ્ વેદમયં પાત્રં, ” ઇત્યાદિ ।

પ્રવૃત્તિ કરે છે તેને તો ફલમાં વિસંવાદ જ જોવામાં આવે છે, તેથી એવું જ્ઞાન (મિથ્યાજ્ઞાન) ફલપ્રદ નીવડતું નથી. તથા—(પઢમં નાણં તઓ દયા એવં ચિટ્ઠહ સવ્વસંજણ, અન્નાણી કિં કાહી ? કિં વા નાહી સેય પાવયં) આ બધાં કથનને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રુત (શ્રુતજ્ઞાન) ને અન્યતીર્થિકોએ અત્યન્ત પ્રશસ્ય માન્યું છે અથવા પુરુષાર્થના હેતુ (કારણ) રૂપ હોવાથી તેને જ આશ્રણીય ગણ્યું છે—શીલને નહીં.

ત્યારે કેટલાક અન્યતીર્થિકો પરસ્પર નિરપેક્ષ જ્ઞાન અને ક્રિયાને જ અભીષ્ઠ અર્થનું સંપાદક ગણે છે. તેમની એવી માન્યતા છે કે ક્રિયારહિત અથવા જેમાં ક્રિયા ગૌણરૂપ છે એવું જ્ઞાન ફલદાયી નીવડે છે. તથા જે જ્ઞાનરહિત હોય છે—અથવા જેમાં જ્ઞાનનું મહત્ત્વ ગૌણ હોય છે એવી ક્રિયા ફલદાયી નીવડે છે કહ્યું પણ છે કે—કિજ્ઞિત્ વેદમયં પાત્રં ઇત્યાદિ ।

અતસ્તે પ્રરૂપયન્તિ-શ્રુતં શ્રેયઃ, તથા શીલં શ્રેયઃ, દ્વયોરપિ પ્રત્યેકં પુરુષસ્ય પવિત્રતાનિબન્ધનત્વાત્ । અન્યે પુનરન્યતીર્થિકાઃ પ્રરૂપયન્તિ-શીલં શ્રેયસ્તાવન્મુખ્ય-વૃત્ત્યા, તથા શ્રુતં શ્રેયઃ-શ્રુતમપિ શ્રેયો ગૌણવૃત્ત્યા, તદુપકારિત્વાત્, કેચિત્તુ इत्थं પ્રરૂપયન્તિ-શ્રુતં શ્રેયસ્તાવદ્ મુખ્યવૃત્ત્યા, एवं શીલમપિ શ્રેયો ગૌણવૃત્ત્યા, તદુપકારિત્વાત્, हे भदन्त ! तत् कथमेतत् एवं सत्यं किम् ? एतस्य चान्ययूथिकमतस्य मिथ्यात्वं बोध्यम्-उक्तपक्षत्रयस्यापि फलसिद्धावनङ्गत्वात् समुदायपक्षस्यैव फल-

કોઈ પાત્ર વેદમય-કેવલ વેદશાસ્ત્ર કા જ્ઞાતારૂપ પાત્ર-આવેગા, કોઈ પાત્ર કેવલ તપોમય-તપશ્ચરણ કરને વાલા આવેગા-સો મુજે હસ સંસાર સમુદ્ર સે પાર કર દેગા । હસ શ્લોક દ્વારા પરસ્પર નિરપેક્ષ જ્ઞાન ઔર ક્રિયાઓ મેં સંસારતારકતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । હસ તરહ સે અન્યતીર્થિક જનોં ને કેવલ શ્રુત મેં કેવલ શીલ મેં ઔર પરસ્પર નિરપેક્ષ શ્રુત ઔર શીલ મેં શ્રેયસ્ત્વ પ્રકટ કિયા હૈ । અન્ય ઔર દૂસરે તીર્થિક જન એસા કહતે હૈં કિ શીલ મેં જો શ્રેયસ્ત્વ હૈ વહ મુખ્યરૂપ સે હૈ-તથા-શ્રુત મેં જો શ્રેયસ્ત્વ હૈ વહ ગૌણરૂપ સે હૈ-ક્યોં કિ શ્રુત શીલ કા ઉપકારી હોતા હૈ । કોઈ ૨ એસા બી કહતે હૈં કિ શ્રુત મેં શ્રેયસ્ત્વ મુખ્યરૂપ સે હૈ ઔર શીલ મેં શ્રેયસ્ત્વ ગૌણરૂપ સે હૈ ક્યોં કિ શીલ શ્રુત કા અપકારક હોતા હૈ । અતઃ इन्हीं सब पक्षों को हृदय में रखकर गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! ये जो पूर्वोक्त मन्तव्य हैं सो क्या वे सत्य हैं ? प्रभु इन तीनों ही पक्षों में मिथ्यात्व प्रकट करने के लिये

“કોઈ પાત્ર વેદમય-કેવળ વેદશાસ્ત્રના જ્ઞાતારૂપ પાત્ર-આવેશ, કોઈ પાત્ર કેવળ તપોમય-તપશ્ચરણ કરનાર આવેશ, તે મને આ સંસાર સાગરમાંથી પાર કરી દેશે.” આ શ્લોક દ્વારા પરસ્પર નિરપેક્ષ જ્ઞાન અને ક્રિયાઓમાં સંસારતારકતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. આ રીતે અન્ય મતવાદીઓએ કેવળ શ્રુત (જ્ઞાન) માં, કેવળ શીલમાં અને પરસ્પર નિરપેક્ષ શ્રુત અને શીલમાં શ્રેયસ્કરતા પ્રકટ કરી છે. ત્યારે કેટલાક અન્ય મતવાદીઓ એવું પણ કહે છે કે શીલમાં જે શ્રેયસ્કરતા છે તે મુખ્ય રૂપે છે અને શ્રુતમાં જે શ્રેયસ્કરતા છે તે ગૌણરૂપે છે, કારણ કે શ્રુત શીલનું ઉપકારી હોય છે. ત્યારે કેટલાક અન્ય તીર્થિકો શ્રુતમાં મુખ્યરૂપે શ્રેયસ્કરતા માને છે અને શીલમાં ગૌણરૂપે શ્રેયસ્કરતા માને છે, કારણ કે શીલ શ્રુતનું ઉપકારક હોય છે. આ બધી માન્યતાઓને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“હે ભદ્રન્ત ! તે અન્યતીર્થિકોની દ્વિતે માન્યતા શું સત્ય છે ?”

સિદ્ધિકારણત્વાદિત્યમિપ્રાયેણ ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ! જં ણં તે અન્નઉત્થિયા
 એવમાઙ્કલંતિ, જાવ જે તે એવમાહંસુ મિચ્છા તે એવમાહંસુ, હે ગૌતમ ! યત્ સ્વલ્લ
 તે અન્યપૂથિકાઃ-અન્યતીર્થિકાઃ એવમ્ ઉક્તપ્રકારમ્ આલ્યાન્તિ યાવત્-ભાષન્તે,
 પ્રજ્ઞાપયન્તિ, પ્રરૂપયન્તિ ચ, યે તે એવમાહુઃ મિથ્યા તે એવમુક્તપ્રકારમાહુઃ ।
 સ્વસિદ્ધાન્તં પ્રતિપાદયતિ-‘ અહં પુણ ગોયમા ! એવમાઙ્કલમિ જાવ પરૂવેમિ ’
 હે ગૌતમ ! અહં પુનરેવં વક્ષ્યમાણપ્રકારમ્ શ્રુતયુક્તં શીલં શ્રેય ઇત્યેવમ્ આલ્યામિ

और इनके समुदायपक्ष में सम्यक्त्व प्रकट करने के लिये गौतम से
 कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम । (जं णं ते अन्नउत्थिया एवमाङ्-
 कलंति, जाव जे ते एवमाहंसु मिच्छा ते एवमाहंसु) जो इन अन्यतीर्थिक
 जनों ने इस पूर्वोक्तरूप से कहा है, यावत्-प्ररूपणा की है-सो सब
 गलत है-असत्य है । क्यों कि केवल शील, केवल श्रुत और परस्पर
 निरपेक्ष शील श्रुत, अपने २ फल की सिद्धि कराने में असमर्थ हैं ।
 समुदाय पक्ष में ही ये तीनों फलसिद्धि के प्रति कारण हैं । इसलिये हे
 गौतम ! (एवमाङ्कलमि, जाव परूवेमि) मैं ऐसा कहता हूं यावत्
 प्ररूपित करता हूं कि श्रुत युक्त शील श्रेष्ठ है । यहां पूर्वोक्त यावत् पद
 से “भाषन्ते, प्रज्ञापयन्ति” इन क्रियापदों का तथा (जाव परूवेमि)
 में आये हुए इस यावत् पद से (भाषे प्रज्ञापयामि) इन क्रियापदों का
 ग्रहण हुआ है । उन्होंने ने पूर्वोक्तरूप से जो स्वसिद्धान्त का कथन किया

મહાવીર પ્રભુ તે ત્રણ માન્યતાઓમાં મિથ્યાત્વ પ્રકટ કરવા નિમિત્તે અને
 તેમના સમુદાય પક્ષે સમ્યક્ત્વ પ્રકટ કરવાને માટે ગૌતમસ્વામીને કહે છે-
 “ગોયમા !” હે ગૌતમ । “જ ણં તે અન્નઉત્થિયા એવમાઙ્કલંતિ, જાવ જે
 તે એવમાહંસુ મિચ્છા તે એવમાહંસુ” અન્યતીર્થિકાઓ એવી જે પૂર્વોક્ત માન્યતા
 કહી છે, પ્રજ્ઞાપિત કરી છે (યાવત્) અને પ્રરૂપિત કરી છે-તે તેમની માન્યતા
 મિથ્યા (અસત્ય) જોડી છે. કારણ કે માત્ર શીલથી, કે માત્ર જ્ઞાનથી, કે
 પરસ્પર નિરપેક્ષ શીલશ્રુતથી અલીપ્ત ફળની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તે ત્રણે
 સમુદાય પક્ષમાં જ (ત્રણેનો સાથે ઉપયોગ કરવાથી) ફલસિદ્ધિના કારણરૂપ
 બને છે. તેથી હે ગૌતમ ! (એવમાઙ્કલમિ જાવ પરૂવેમિ) હું તો એવું કહું
 છું, એવી પ્રજ્ઞાપના કરૂં છું. (યાવત્) એવી પ્રરૂપણા કરૂં છું કે શ્રુતયુક્ત
 શીલ જ શ્રેષ્ઠ છે. અહીં પૂર્વોક્ત ‘યાવત્’ પદથી “ભાષન્તે, પ્રજ્ઞાપયન્તિ” આ
 ક્રિયાપદોને તથા “જાવ પરૂવેમિ” માં આવેલા ‘યાવત્’ પદથી “ભાષે,
 પ્રજ્ઞાપયમિ” આ ક્રિયાપદોને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. હવે મહાવીર પ્રભુ

ચન્દ્રિમ, યાવત્ ભાષે, પ્રજ્ઞાપયમિ, પ્રરૂપયમિ, તત્રૈવ યુક્તિમાહ—‘એવં સ્વલુ મપ્
ચત્તારિ પુરિસજાયા પળ્લન્તા, ’ હે ગૌતમ ! એવં સ્વલુ વક્ષ્યમાણરીત્યા મયા
ચત્તવારઃ પુરુપજાતાઃ—પુરુપપ્રકારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—‘તં જહા—સીલસંપન્ને ણામં
એગે, ણો સુયસંપન્ને ?’ તથથા—એકઃ સ્વલુ પુરુષઃ શીલસંપન્નો નામ ભવતિ નો
શ્રુતસંપન્નો ભવતિ ૧, ‘સુયસંપન્ને ણામં એગે, નો સીલસંપન્ને ૨’ એકોઽપરઃ
સ્વલુ પુરુષઃ શ્રુતસંપન્નો નામ ભવતિ, નો શીલસંપન્નો ભવતિ ૨ ‘એગે સીલસંપન્ને
વિ, સુયસંપન્ને વિ ૩’ એકોઽન્યઃ પુનઃ પુરુષઃ શીલસંપન્નોઽપિ ભવતિ, શ્રુત-
સંપન્નોઽપિ ભવતિ ૩, ‘એગે ણો સીલસંપન્ને, ણો સુયસંપન્ને ૪’ એકઃ સ્વલુ
ચતુર્થઃ પુરુષઃ નો શીલસંપન્નો ભવતિ, નો શ્રુતસંપન્નો વા ભવતિ ૪, ‘તત્થ ણં
જે સે પઢમે પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે સીલવં અસુયવં, ઉવ્વરણ, અવિન્નાયધમ્મે’

હૈ વહ મિથ્યા હૈ—હસ મેં યુક્તિ કો પ્રદર્શિત કરને કે નિમિત્ત પ્રશ્ન કહતે
હૈ—(એવં સ્વલુ મપ્ ચત્તારિ પુરિસ જાયા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! મેરે દ્વારા
હસ વિષય મેં ચાર પ્રકાર કે પુરુષ કહે ગયે હૈ (તં જહા) જો હસ
પ્રકાર સે હૈ—(સીલ સંપન્ને ણામં એગે ણો સુય સંપન્ને ૧,) ડન પુરુષો
મેં એક પ્રકાર એસા હૈ જો શીલસંપન્ન તો હોતા હૈ પર શ્રુત સંપન્ન નહીં
હોતા હૈ । (સુયસંપન્ને ણામં એગે, નો સીલસંપન્ને ૨) દૂસરા પ્રકાર
એસા હૈ જો શ્રુતસંપન્ન હોતા હૈ, શીલસંપન્ન નહીં હોતા હૈ । (એગે સીલ-
સંપન્ને વિ, સુયસંપન્ને વિ) ત્રીસરા પ્રકાર એસા હૈ જો શીલસંપન્ન ભી
હોતા હૈ ઓર શ્રુતસંપન્ન ભી હોતા હૈ । (એગે ણો સીલસંપન્ને, ણો સુય
સંપન્ને) તથા ચોથા પ્રકાર એસા હૈ જો ન શીલસંપન્ન હોતા હૈ ઓર ન
શ્રુતસંપન્નહોના હૈ । (તત્થ ણં જે સે પઢમે પુરિસજાણ સે ણં પુરિસે સીલવં

પરસિદ્ધાન્તોનું જાડન કરીને સ્વસિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કરવા માટે નીચેનાં દૃષ્ટાન્તો
આપે છે—(એવં સ્વલુ મપ્ ચત્તારિ પુરિસજાયા પળ્લન્તા—તં જહા—) હે ગૌતમ !
આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે નીચેના ચાર પ્રકારના પુરુષોની મારા દ્વારા
પ્રરૂપણ કરવામાં આવી છે—“સીલસંપન્ને ણામં એગે, ણો સુયસંપન્ને ૧,” તે
ચાર પ્રકારના પુરુષોમાંથી એક પ્રકાર એવો હોય છે કે જે શીલસંપન્ન તો
હોય છે પણ શ્રુતસંપન્ન હોતો નથી. “સુય સંપન્ને ણામં એગે, નો સીલ સંપન્ને”
બીજો પ્રકાર એવો હોય છે કે જે શ્રુતસંપન્ન હોય છે પણ શીલસંપન્ન હોતો
નથી. (એગે સીલસંપન્ને વિ, સુયસંપન્ને વિ) ત્રીજો પ્રકાર એવો હોય છે કે
જે શીલસંપન્ન પણ હોય છે અને શ્રુતસંપન્ન પણ હોય છે (એગે ણો સીલ-
સંપન્ને ણો સુયસંપન્ને) તથા ચોથા પ્રકાર એવો હોય છે કે જે શીલસંપન્ન
પણ હોતો નથી અને શ્રુતસંપન્ન પણ હોતો નથી. (તત્થ ણં જે સે પઢમે પુરિસ

તત્ર ચતુર્ષુ મધ્યે સ્વલુ યઃ સ પ્રથમઃ શીલસમ્પન્નો નો શ્રુતસમ્પન્નઃ પુરુષજાતઃ ઉક્તઃ,
સ સ્વલુ પુરુષઃ શીલવાન્ અશ્રુતવાન્ વ્યપદિશ્યતે, યતો હિ ઉપરતઃ સ્વબુદ્ધ્યા પાપા
ન્નિવૃત્તઃ, અવિજ્ઞાતધર્મા, ભાવતોઽનધિગતશ્રુતજ્ઞાનો વાલતપસ્વી ભવતિ, ગીતાર્થાનિ-
શ્રિતતપશ્ચરણનિરતોઽગીતાર્થો વા ભવતીતિ ભાવઃ, અત એવ ' એસ ણં ગોયમા ! મણ
પુરિસે દેસારાહણ પણ્ણત્તે ' હે ગૌતમ ! એણ સ્વલુ પ્રથમપ્રકારઃ પુરુષો મયા દેશા-
રાધકઃ પ્રજ્ઞસઃ, દેશં સ્તોકમલ્પં મોક્ષમાર્ગસ્યાશયમારાધયતીત્યર્થઃ, સમ્યગ્બોધ-

અસુચવં, ઉવરણ અવિજ્ઞાયધમ્મે) હન ચારોં મેં સે જો પ્રથમ પુરુષ
પ્રકાર હૈ-કિ જો શીલસંપન્ન હૈ, શ્રુતસંપન્ન નહીં હૈ એસા કહા ગયા હૈ
સો એસા વહ પુરુષ અપની બુદ્ધિ સે-અર્થાત્ બુદ્ધિપૂર્વક પાપ સે નિવૃત્ત
હોતા હૈ પરન્તુ વહ ભાવ શ્રુતજ્ઞાન સે અવિજ્ઞાત-અનભિજ્ઞ રહતા હૈ એસા
પ્રાણી વાલતપસ્વી હોતા હૈ-ગીતાર્થ સે અનિશ્રિત તપશ્ચરણ મેં નિરત હૈ
અથવા સ્વયંઽગીતાર્થ હોતા હૈ । હસ કારણ-(એસણં ગોયમા ! મણ પુરિસે
દેસારાહણ પણ્ણત્તે)હે ગૌતમ ! હસ પ્રથમપ્રકારકે પુરુષકો મેંને દેશારાધક
કહા હૈ । “ દેશં સ્તોકં અલ્પં મોક્ષમાર્ગસ્યાશયં આરાધયતીતિ-દેશારા-
ધકઃ ” હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર યહ મોક્ષમાર્ગ કે આશય કી પૂર્ણરૂપ
સે આરાધના નહીં કરતા હૈ કિન્તુ અલ્પ-દેશ રૂપ મેં કરતા હૈ । દેશરૂપ
મેં કરને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ યહ સમ્યગ્જ્ઞાન સે રહિત હોતા હૈ ઓર
ક્રિયા મેં તત્પર વના રહતા હૈ । “ જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ ” મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ

જાણ સે ણં પુરિસે સીલવં અસુચવં, ઉવરણ અવિજ્ઞાયધમ્મે) આ ચાર પ્રકારના પુરુષોમાથી જે પહેલા પ્રકારના પુરુષો છે, તેઓ શીલવાન હોય છે પણ શ્રુતવાન હોતા નથી. આ પ્રકારના પુરુષો બુદ્ધિપૂર્વક પાપથી નિવૃત્ત હોય છે, પણ તેઓ ભાવ શ્રુતજ્ઞાનથી અવિજ્ઞાત (અનભિજ્ઞ) રહે છે. એવાં જીવોને વાલતપસ્વી (જ્ઞાનરહિત તપશ્ચરણ કરનાર) ગણવામાં આવે છે. ધર્મતત્ત્વથી રહિત અનિશ્ચિત તપશ્ચરણમાં તેઓ લીન રહે છે. અથવા તેઓ યોતે જ અગીતાર્થ છેદ સૂત્રથી અનભિજ્ઞ હોય છે. તે કારણે “ એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે દેસારાહણ પણ્ણત્તે ” હે ગૌતમ ! આ પહેલા પ્રકારના પુરુષોને મેં દેશારાધક કહ્યા છે. (દેશં સ્તોકં અલ્પં મોક્ષમાર્ગસ્યાશયં આરાધયતીતિ દેશારાધક ” આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર તે મોક્ષમાર્ગના આશયની પૂર્ણરૂપે આરાધના કરતો નથી, પણ અલ્પ (દેશ) રૂપે આરાધના કરે છે. દેશરૂપે આરાધના કરવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે તે સમ્યગ્જ્ઞાનથી રહિત હોય છે અને ક્રિયામાં તત્પર રહે છે. “ જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ ” મોક્ષની પ્રાપ્તિ જીવને જ્ઞાન અને ક્રિયા, આ

રહિતત્વાત્, ક્રિયાતત્પરત્વાચ્ચેતિ ભાવઃ ૧, 'તત્થ ણં જે સે દોચ્ચે પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે અસીલવં સુયવં, અણુવરણ વિન્નાયધમ્મે' તત્રોક્તેષુ સ્વલુ ચતુર્ણુ મધ્યે યઃ સ દ્વિતીયઃ શ્રુતસમ્પન્નો નો શીલસમ્પન્નઃ પુરુષજાત ઉક્તઃ સ સ્વલુ પુરુષઃ અશીલવાન્, શ્રુતવાન્ વ્યપદિશ્યતે, યતો હિ અનુપરતઃ-પાપાદનિવૃત્તઃ, વિજ્ઞાતધર્મા અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિર્ભવતિ, સમ્યગ્બોધોત્પાદાત્, અત એવ 'એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે દેસવિરાહણ પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! એણ સ્વલુ અશીલવાન્ શ્રુતવાન્ પુરુષો મયા દેશવિરાધકઃ પ્રજ્ઞસઃ, દેશં-સ્તોકં-સમ્યગ્જ્ઞાનાદિરૂપસ્ય મોક્ષમાર્ગસ્ય તૃતીય-ભાગરૂપં ચારિત્રલક્ષણમ્ અંશં વિરાધયતીત્યર્થઃ પ્રાપ્તસ્ય તસ્યાપાલનાત્, પ્રાપ્ત્ય-

જીવ કો જ્ઞાન ઓર ક્રિયા દોનોં સે હોતી હૈ સો યહ જ્ઞાન સે અનભિજ્ઞ રહકર કેવલ ક્રિયા કે કરને મેં હી તહીન રહતા હૈ અતઃ હસે મોક્ષમાર્ગ કે આશય કા અલ્પરૂપ સે આરાધક કહા ગયા હૈ । (તત્થ ણં જે સે દોચ્ચે પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે અસીલવં સુયવં અણુવરણ વિન્નાયધમ્મે) પૂર્વોક્ત ચારપુરુષોં કે બીચ મેં જો દ્વિતીય પુરુષ કહા ગયા હૈ કિ જો શ્રુતસંપન્ન હોતા હૈ ઓર શીલરહિત હોતા હૈ-એસા વહ પુરુષ પાપ સે અનિવૃત્ત હોતા હૈ, પરન્તુ ધર્મ કા જ્ઞાતા હોતા હૈ-એસા વહ પુરુષ ચતુર્થગુણસ્થાનવર્તી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતા હૈ । હસકા જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ હોતા હૈ । હસલિયે (એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે દેસવિરાહણ પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! હસ પુરુષ કો મૈને દેશવિરાધક કહા હૈ । " દેશં-સ્તોકં સમ્યગ્જ્ઞાનાદિત્રયરૂપસ્ય મોક્ષમાર્ગસ્ય તૃતીયભાગરૂપં અંશં વિરાધયતીતિ" હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર સમ્યગ્જ્ઞાનાદિત્રયરૂપ મોક્ષમાર્ગકે

ખન્નેની આરાધનાથી થાય છે. પરન્તુ આ પહેલા પ્રકારનો પુરુષ તો જ્ઞાનથી અનભિજ્ઞ રહીને કેવલ ક્રિયા કરવામાં જ લીન રહે છે, તેથી તેને મોક્ષમાર્ગના આશયનો અલ્પરૂપે-(અંશતઃ) આરાધક કહ્યો છે.

(તત્થ ણં જે સે દોચ્ચે પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે અસીલવં સુયવં અણુવરણ વિન્નાયધમ્મે) પૂર્વોક્ત ચાર પુરુષોમાંથી જે બીજો પુરુષ કહ્યો છે તે શ્રુતવાન હોય છે પણ શીલરહિત હોય છે. આ પ્રકારનો પુરુષ પાપથી અનિવૃત્ત હોય છે, પણ ધર્મતત્ત્વનો જ્ઞાતા હોય છે. આ પ્રકારનો પુરુષ ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે. તેનું જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ હોય છે તેથી (એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે દેસવિરાહણ પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એવા પુરુષને મેં દેશ-વિરાધક કહ્યો છે. (દેશ-સ્તોકં સમ્યગ્જ્ઞાનાદિત્રયરૂપસ્ય મોક્ષમાર્ગસ્ય તૃતીયભાગ-રૂપં અંશં વિરાધયતીતિ) આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ ત્રણરૂપ

ભાવાદ્વિત્યાશયઃ ૨, 'તત્થ ણં જે સે તત્ત્વે પુરિસજાણે, સે ણં પુરિસે સીલવં, સુયવં, ઉવરણં વિન્નાયધમ્મે' તત્ર ચતુર્પુ પૂર્વોક્તેષુ મધ્યે સ્વલુ યઃ સ તૃતીયઃ શીલસંપન્નઃ શ્રુતસંપન્નઃ પુરુષજાતઃ ઉક્તઃ સ સ્વલુ પુરુષઃ શીલવાન્ શ્રુતવાન્ વ્યપદિશ્યતે, યતઃ કિલ ઉપરતઃ-સાવધમાણાતિપાતાદિ નિવૃત્તઃ, વિજ્ઞાતધર્મા-અવિરતિસમ્યગ્દ્-ષ્ટિશ્ચ ભવતિ, અત એવ 'એસ ણં ગોયમા ! મણે પુરિસે સવ્વારાહણે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! એ સ્વલુ શીલશ્રુતસંપન્નઃ પુરુષઃ મયા સર્વારાધકઃ પ્રજ્ઞસઃ, સર્વં ત્રિપ્ર-કારકમપિ સમ્યગ્જ્ઞાનાદિલક્ષણં મોક્ષમાર્ગમારાધયતીત્યર્થઃ, શ્રુતશબ્દેનોભયોરપિ જ્ઞાનદર્શનયોઃ સંગૃહીતત્વાત્, નહિ મિથ્યાદૃષ્ટિસ્તત્ત્વતો વિજ્ઞાતધર્મા ભવિતુર્મર્હ-

તૃતીય ભાગરૂપ ચારિત્ર કી હસમેં વિરાધના રહતી હૈ । વિરાધના કા તાત્પર્ય ચારિત્ર કી યહાં અપ્રાપ્તિ સે હૈ । (તત્થ ણં જે સે તત્ત્વે પુરિસ જાણે સે ણં પુરિસે સીલવં સુયવં ઉવરણવિન્નાયધમ્મે) इन चार पुरुषों के बीच में जो तृतीय पुरुष शीलसंपन्न और श्रुतसंपन्न कहा गया है वह पुरुष शीलवान् और श्रुतवान् कहलाता है क्योंकि यह सावधप्राणा तिपात आदि पाप से निवृत्त रहता है और भावश्रुतज्ञानरूप धर्म से युक्त होता है इस कारण (एए णं गोयमा ! मणै पुरिसे सव्वाराहए भणिए) हे गौतम ! ऐसे पुरुष मैं ने सर्वाराधक कहा है । सर्वाराधक जीव सम्यग्ज्ञानादित्रयरूप मोक्षमार्ग का आराधक होता है । ऐसा जीव छठे गुणस्थानवर्ती होता है और इससे भी आगे के गुणस्थानवर्ती होता है । श्रुतशब्द से ज्ञान और दर्शन इन दोनों का ग्रहण हुआ है । इस लिये ऐसे जीव को सम्यग्ज्ञानादित्रयरूप मोक्षमार्ग का आराधक कहा

મોક્ષમાર્ગના તૃતીય ભાગરૂપ ચારિત્રની તેમાં વિરાધના થાય છે, ચારિત્રની અપ્રાપ્તિને અહીં વિરાધનારૂપ ગણવામાં આવેલ છે. (તત્થ ણં જે સે તત્ત્વે પુરિસ જાણે, સે ણં પુરિસે સીલવં સુયવં ઉવરણવિન્નાયધમ્મે) ઉપરોક્ત ચાર પુરુષોમાંથી જે ત્રીજો પુરુષ કહ્યો છે તે શીલવાન અને શ્રુતવાન છે. તેને શીલવાન અને શ્રુતવાન કહેવાનું કારણ એ છે કે તે સાવધ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોથી નિવૃત્ત રહે છે અને ભાવશ્રુત જ્ઞાનરૂપ ધર્મથી યુક્ત હોય છે. તે કારણે (એસણં ગોયમા ! મણે પુરિસે સવ્વારાહણે મણિયે) હે ગૌતમ ! એવા પુરુષને મેં સર્વારાધક કહ્યો છે. સર્વારાધક એવ સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગના આરાધક હોય છે. એવો એવ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી હોય છે અને તેના કરતાં પણ આગળના ગુણસ્થાનવર્તી હોય છે અહીં 'શ્રુત' શબ્દથી જ્ઞાન અને દર્શન, એ બન્નેને ગણવામાં આવેલ છે તેથી એવા એવને સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ ત્રણે મોક્ષમાર્ગના આરાધક

તીતિ ૩, તથા ચ સમુદિતયોઃ શીલશ્રુતયોરેવ શ્રેયસ્ત્વ સિદ્ધમિતિ, અથ સર્વતો નિકૃષ્ટં પક્ષમાહ—‘તત્થ ણં જે સે ચડત્થે પુરિસજાણ, સે ણં પુરિસે અસીલવં, અસુયવં, અણુવરણ, અવિણ્ણાયધમ્મે’ તત્થ સ્વલુ ચતુર્પુ પૂર્વોક્તેષુ મધ્યે યઃ સ ચતુર્થો નો શીલસમ્પન્નઃ, નો શ્રુતસમ્પન્નઃ પુરુષજાત ઉક્તઃ સ સ્વલુ પુરુષઃ અશીલવાન્ અશ્રુતવાન્ વ્યપદિશ્યતે, યતોહિ અનુપરતઃ પાપાદનિવૃત્તઃ, અવિજ્ઞાતધર્મા ચ ભવતિ, અત એવ ‘એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે સવ્વવિરાહણ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! એસ સ્વલુ અશીલવાન્ અશ્રુતવાન્ પુરુષો મયા સર્વવિરાધકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ સર્વસ્ય મોક્ષમાર્ગત્રયસ્ય વિરાધકત્વાત્ ॥ સુ. ૧ ॥

ગયા હૈ । મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ વાસ્તવિકરૂપ મેં વિજ્ઞાતધર્મા નહીં હોતા હૈ । હસ તરહ સમુદિત શ્રુત ઓર શીલ હન દોનોં મેં હી શ્રેયસ્ત્વ સિદ્ધ હોતા હૈ । અચ હન દોનોં સે રહિત જો પક્ષ હૈ વહ (તત્થ ણં જે સે ચડત્થે પુરિસજાણ સે ણં પુરિસે અસીલવં અસુયવં અણુવરણ અવિણ્ણાયધમ્મે) હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કિયા ગયા હૈ હસમેં યહ કહા ગયા હૈ કિ જો ચૌથે નંબર કા પુરુષ હૈ વહ ન શીલવાલા હોતા હૈ ઓર શ્રુતવાલા હોતા હૈ—અતઃ વહ ન પાપ સે નિવૃત્ત હોતા હૈ ઓર ન ધર્મજ્ઞાન સે યુક્ત હોતા હૈ । હસ કારણ (એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે સવ્વવિરાહણ પન્નત્તે) હે ગૌતમ ! મૈને એસે પુરુષ કો સર્વવિરાધક કહા હૈ । ક્યોં કિ સમ્પૂર્ણ મોક્ષમાર્ગત્રય કા વિરાધક હોતા હૈ ॥ ૧ ॥

કહ્યો છે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ વાસ્તવિક રૂપે વિજ્ઞાતધર્મા (ધર્મનો જ્ઞાતા) હોતો નથી. આ રીતે સમુદિત (સમુદાય રૂપ) શીલ અને શ્રુત એ બંનેની આરાધના દ્વારા જ શ્રેયસ્ત્વની સિદ્ધિ થાય છે. હવે આ બંનેથી રહિત જે પક્ષ છે તેની વાત કરવામા આવે છે—

“તત્થ ણં જે સે ચડત્થે પુરિસજાણ સે ણં પુરિસે અસીલવં અસુયવં અણુવરણ અવિણ્ણાયધમ્મે” તે ચાર પ્રકારના પુરુષોમાંથી જે ચોથા પ્રકારનો પુરુષ છે તે શીલવાન પણ હોતો નથી અને શ્રુતવાન પણ હોતો નથી તેથી તે પુરુષ પ્રાણુતિપાતાદિ પાપથી નિવૃત્ત પણ થતો નથી અને ધર્મજ્ઞાનથી યુક્ત પણ હોતો નથી. તે કારણે (એસ ણં ગોયમા ! મણ પુરિસે સવ્વવિરાહણ પન્નત્તે) હે ગૌતમ ! એવા પુરુષને મેં સર્વવિરાધક કહ્યો, કારણ કે તે સંપૂર્ણ રીતે મોક્ષ માર્ગત્રયનો વિરાધક હોય છે. ॥ સુ. ૧ ॥

आराधनावक्तव्यता

अथाराधकप्रस्तावादाराधनामेव तावत् स प्रकारं प्ररूपयितुं प्रस्तौति—
‘कइविहाणं भंते ! इत्यादि—

मूलम्—कइविहा णं भंते ! आराहणा पणत्ता ? गोयमा ! तिविहा
आराहणा पणत्ता, तं जहा-नाणाराहणा, दंसणाराहणा चरित्तरा-
हणा, णाणाराहणा णं भंते ! कइविहा पणत्ता ? गोयमा ! तिविहा
पणत्ता, तं जहा—उक्कोसिया, मज्झिमा, जहण्णा। दंसणाराहणा
णं भंते ! कइविहा पणत्ता ? एवं चेव तिविहा वि । एवं चरि-
त्तराहणा वि । जस्स णं भंते ! उक्कोसिया णाणाराहणा तस्स
उक्कोसिया दंसणाराहणा, जस्स उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्स
उक्कोसिया णाणाराहणा ? गोयमा ! जस्स उक्कोसिया णाणा-
राहणा तस्स दंसणाराहणा उक्कोसिया वा, अजहन्नुक्को-
सिया वा, जस्स पुण उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्स नाणा-
राहणा उक्कोसा वा, जहन्ना वा, अजहन्नमणुक्कोसा वा । जस्स
णं भंते ! उक्कोसिया णाणाराहणा तस्स उक्कोसिया चरित्ता-
राहणा, जस्सुक्कोसिया चरित्तराहणा, तस्सुक्कोसिया णाणा-
राहणा, जहा उक्कोसिया णाणाराहणा य दंसणाराहणा य भणिया,
तहा उक्कोसिया णाणाराहणा य, चरित्तराहणा य, भाणियव्वा । जस्स
णं भंते ! उक्कोसिया दंसणाराहणा, तस्सुक्कोसिया चरित्तराहणा,
जस्सुक्कोसिया चरित्तराहणा, तस्सुक्कोसिया दंसणाराहणा ?
गोयमा ! जस्स उक्कोसिया दंसणाराहणा, तस्स चरित्तराहणा
उक्कोसा वा, जहण्णा वा, अजहण्णमणुक्कोसा वा, जस्स पुण
उक्कोसिया चरित्तराहणा, तस्स दंसणाराहणा नियमा उक्कोसा ।

उक्कोसियं णं भंते ! णाणाराहणं आराहेत्ता, कइहिं भवग्गहणेहिं सिज्झइ, जाव अंतं करेइ ? गोयमा ! अत्थेगइए तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झइ, जाव अंतं करेइ, अत्थेगइए दोच्चेणं भवग्गहणेणं सिज्झइ, जाव अंतं करेइ, अत्थेगइए कप्पोववणणएसु वा कप्पातीएसु वा उववज्जइ, उक्कोसियं णं भंते ! दंसणाराहणं आराहेत्ता कइहिं भवग्गहणेहिं, एवं चेव उक्कोसियं णं भंते ! चरित्ताराहणं आराहेत्ता, एवं चेव नवरं अत्थेगइए कप्पातीएसु उववज्जइ । मज्झिमियं णं भंते ! णाणाराहणं आराहेत्ता, कइहिं भवग्गहणेहिं सिज्झइ, जाव अंतं करेइ ? गोयमा ! अत्थेगइए दोच्चेणं भवग्गहणेणं सिज्झइ, जाव अंतं करेइ, तच्चं पुण भवग्गहणं नाइक्कमइ । मज्झिमियं णं भंते ! दंसणाराहणं आराहेत्ता एवं चेव । एवं मज्झिमियं चरित्ताराहणं पि, जहन्नियं णं भंते ! णाणाराहणं आराहेत्ता कइहिं भवग्गहणेहिं सिज्झइ जाव अंतं करेइ ? गोयमा ! अत्थेगइए तच्चेणं भवग्गहणेणं सिज्झइ जाव अंतं करेइ, सत्तट्ठभवग्गहणाइं पुण नाइक्कमइ । एवं दंसणाराहणं पि । एवं चरित्ताराहणं पि ॥ सू० २ ॥

छाया—कतिविधा खलु भदन्त ! आराधना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा आराधना प्रज्ञप्ता, तद्यथा—ज्ञानाराधना, दर्शनाराधना, चारित्र्याराधना । ज्ञानाराधना

आराधना वक्तव्यता—

(कइविहाणं भंते ! आराहणा पणत्ता ?) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइविहा णं भंते ! आराहणा पणत्ता) हे भदन्त !

आराधना वक्तव्यता—

“ कइ विहाणं भंते ! आराहणा पणत्ता ? ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(कइ विहाण भंते ! आराहणा पणत्ता ?) हे भदन्त ! आरा

ખલુ ભદન્ત ! કતિવિધા પ્રજ્ઞસા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા પ્રજ્ઞસા, તથા ઉત્કૃષ્ટા, મધ્યમા, જઘન્યા । દર્શનારાધના યલુ ભદન્ત ! કતિવિધા પ્રજ્ઞસા ? એવમેવ ત્રિવિધાઽપિ । એવં ચારિત્રારાધનાઽપિ । યસ્ય યલુ ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાદર્શનારાધના, યસ્ય ઉત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ? ગૌતમ !

આરાધના કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિવિહા આરાહના પળ્લત્તા) આરાધના ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ (નાનારાહના, દંસનારાહના, ચરિત્તારાહના) જ્ઞાનારાધના, દર્શનારાધના ઓર ચારિત્રારાધના । (નાનારાહના ણં મંતે ! કહ્વિહા પળ્લત્તા) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનારાધના કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? (ગોયમા-તિવિહા પળ્લત્તા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનારાધના ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । (તં જહા) જો હસ તરહ સે હૈ—(ઉક્કોસિયા-મજ્ઞિમા જહ્ણિયા) ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ ઓર જઘન્ય (દંસનારાહના ણં મંતે ! કહ્વિહા પળ્લત્તા) હે ભદન્ત ! દર્શનારાધના કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? (એવં ચેવ તિવિહા વિ એવં ચરિત્તારાહના વિ) હે ગૌતમ ! દર્શનારાધના હસી તરહ સે ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । હસી તરહ સે ચારિત્રારાધના ઓ ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । (જસ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા નાનારાહના તસ ઓક્કોસિયા દંસનારાહના) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ ડસ જીવ કો વ્યા

ધના કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તિવિહા આરાહના પળ્લત્તા-તંજહા) આરાધનાના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે—(નાનારાહના, દંસનારાહના, ચરિત્તારાહના) (૧) જ્ઞાનારાધના, (૨) દર્શનારાધના અને (૩) ચારિત્રારાધના. (નાનારાહના ણં મંતે ! કહ્વિહા પળ્લત્તા ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનારાધના કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! તિવિહા પળ્લત્તા-તંજહા) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનારાધનાના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે—(ઉક્કોસિયા, મજ્ઞિમા જહ્ણિયા) (૧) ઉત્કૃષ્ટ (૨) મધ્યમ અને (૩) જઘન્ય (દંસનારાહના ણં મંતે ! કહ્વિહા પળ્લત્તા ?) હે ભદન્ત ! દર્શનારાધના કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (એવં ચેવ તિવિહા વિ એવં ચરિત્તારાહના વિ) હે ગૌતમ ! દર્શનારાધના ત્રણ એજ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની કહી છે, અને ચારિત્રારાધના ત્રણ એજ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની કહી છે.

(જસ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા નાનારાહના તસ ઓક્કોસિયા દંસનારાહના) હે ભદન્ત ! જે એવ વડે ઉત્કૃષ્ટ રૂપે જ્ઞાનારાધના થાય છે, એ એવ વડે શું

યસ્ય ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના, તસ્ય દર્શનારાધના ઉત્કૃષ્ટા વા, અજઘન્યોત્કૃષ્ટા વા, યસ્ય પુનરુત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના, તસ્ય જ્ઞાનારાધના ઉત્કૃષ્ટા વા, જઘન્યા વા, અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટા વા । યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટાજ્ઞાનારાધના, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાચારિત્રારાધના, યસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના, યથા ઉત્કૃષ્ટ

ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈ ? (જસસ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસસ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા) જિસકે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈ ઉસકે કયા ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ ? (જસસ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસસ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા) તથા-જિસકે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈ ઉસકે કયા ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસસ દંસણારાહણા ઉક્કોસિયા વા અજહન્નુક્કોસિયા વા) જિસ જીવ કો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ, ઉસકો ઉત્કૃષ્ટ ઔર મધ્યમ દર્શનારાધના હોતી હૈ । (જસસ પુણ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસસ નાણારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા અજહન્નમણુક્કોસા વા) જિસ જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈ ઉસકે જ્ઞાનારાધના ઉત્કૃષ્ટ ભી હોતી હૈ, જઘન્ય ભી હોતી હૈ ઔર મધ્યમ ભી હોતી હૈ । (જસસ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસસ ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, જસસુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા તસસુક્કોસિયા ણાણારાહણા) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ, ઉસ જીવ કો કયા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોતી હૈ ? તથા જિસ જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ

ઉત્કૃષ્ટ રૂપે દર્શનારાધના થાય છે ખરી ? (જસસ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસસ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ?) અને જે ૭૫ વડે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના થાય છે, એ ૭૫ વડે શું ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના થાય છે ખરી ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસસ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસસ દંસણારાહણા ઉક્કોસિયા વા અજહન્ન ઉક્કોસિયા વા) જે ૭૫ વડે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના થાય છે, તે ૭૫ વડે ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ દર્શનારાધના થાય છે. (જસસ પુણ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસસ નાણારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા અજહન્નમણુક્કોસા વા) જે ૭૫ દ્વારા ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના થાય છે, તેના દ્વારા જ્ઞાનારાધના ઉત્કૃષ્ટ પણ થાય છે, જઘન્ય પણ થાય છે અને મધ્યમ પણ થાય છે. (જસસ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસસ ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, જસસુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા તસસુક્કોસિયા ણાણારાહણા ?) હે ભદન્ત ! જે ૭૫માં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોય છે, તે ૭૫માં શું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોય છે

ષ્ટા જ્ઞાનારાધના ચ દર્શનાઽઽરાધના ચ મણિતા, તથા ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ચ ચારિત્રારાધના ચ મણિતવ્યા, યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના, યસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટા દર્શના-રાધના ? ગૌતમ ! યસ્યોત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના, તસ્ય ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટા વા, જગન્મા વા, અજગન્માનુત્કૃષ્ટા વા, યસ્ય પુનરુત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના, તસ્ય દર્શના-

ચારિત્રારાધના હોતી હૈં ઉસ જીવ કો ક્યા ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈં ? (જહા ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ય દંસણારાહણા ય મણિયા તહા ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ય ચરિત્તારાહણા ય માણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના ઓર દર્શનારાધના કે વિષય મેં કહા ગયા હૈં-ઉસી પ્રકાર કે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના ઓર ચારિત્રારાધના કે વિષય મેં સી કહના ચાહિયે । (જસ્સ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા જસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, તસ્સુક્કોસિયા દંસણારાહણા) હે મદન્ત ! જિસ જીવકો ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈં, ઉસકે ક્યા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોતી હૈં ? તથા જિસકે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોતી હૈં, ઉસકે ક્યા ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સ ચરિત્તારાહણા ઉક્કોસા વા, જહણ્ણા વા, અજહણ્ણમણુક્કોસા વા-જસ્સ પુણ

ખરી ? અને જે ઊવમાં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોય છે, તે ઊવમાં શું ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોય છે ખરી ?

(જહા ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ય દંસણારાહણા ય મણિયા તહા ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ય ચરિત્તારાહણા ય માણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના અને દર્શનારાધનાના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના અને ચારિત્રારાધનાના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

(જસ્સ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા ? જસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, તસ્સુક્કોસિયા દંસણારાહણા ?) હે મદન્ત ! જે ઊવમાં ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે ઊવમાં શું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાનો સદ્ભાવ હોય છે ખરી ? અને જે ઊવમાં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે ઊવમાં શું ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાનો સદ્ભાવ હોય છે ખરી ?

(ગોયમા ! જસ્સ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા, તસ્સ ચરિત્તારાહણા ઉક્કોસા વા જહણ્ણા વા, અજહણ્ણમણુક્કોસા વા, જસ્સ પુણ ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા તસ્સ

રાધના નિયમાત્ ઉત્કૃષ્ટા, ઉત્કૃષ્ટા સ્વભૂત ! જ્ઞાનાગ્રાધનામારાધ્ય કૃતિભિઃ
ભવગ્રહણૈઃ સિદ્ધયતિ, યાવત્ અન્તં કરોતિ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ તેનૈવ ભવગ્રહણેન
સિધ્ધયતિ, યાવત્ અન્તં કરોર્વતિ, અસ્ત્યેકકઃ દ્વિતીયેન ભવગ્રહણેન સિધ્ધયન્તિ. યાવત્
અન્તં કરોતિ, અસ્ત્યેકકઃ કલ્પોપપન્નકેષુ વા, કલ્પાતીતકેષુ વા, ઉપપદ્યતે,

ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા તસ્સ દંસણારહણા નિયમા ઉક્કોસા) જિસ
જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈં ઉસકે ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય ઓર
મધ્યમ ચારિત્રારાધના હોતી હૈં । તથા જિસ જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારા-
ધના હોતી હૈં ઉસકે નિયમ સે દર્શનારાધના ઉત્કૃષ્ટ હોતી હૈં । (ઉક્કો-
સિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહેત્તા, કહિં ભવગ્રહણેહિં સિજ્ઞહ
જાવ અંતં કરેહ) હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત કરકે
જીવ કિતને ભવોં કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈં યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત
કરતા હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અત્યેગઇએ તેણેવ ભવગ્રહણેણં
સિજ્ઞહ, જાવ અંતં કરેહ, અત્યેગઇએ દોચ્ચેણં ભવગ્રહણેણં સિજ્ઞહ
જાવ અંતં કરેહ, અત્યેગઇએ કપ્પોવણસુ વા કપ્પાતિણસુ વા ઉવવજ્જહ)
એક જીવ ઉસી ભવ સે સિદ્ધ હોતા હૈં, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા
અન્ત કર દેતા હૈં । કોઇએક જીવ દો ભવ લેકર સિદ્ધ હોતા હૈં । યાવત્
સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કર દેતા હૈં । કોઇએક જીવ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોં
મેં અથવા કલ્પાતીત દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં । (ઉક્કોસિયં ણં

દંસણારાહણા નિયમા ઉક્કોસા) હે ગૌતમ ! જે જીવની દર્શનારાધના ઉત્કૃષ્ટ
હોય છે, તે જીવની ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય અને મધ્યમ હોય છે.
તથા જે જીવની ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તે જીવની દર્શનારાધના
નિયમથી જ (અવશ્ય) ઉત્કૃષ્ટ હોય છે.

(ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહેત્તા, કહિં ભવગ્રહણેહિં સિજ્ઞહ,
જાવ અંતં કરેહ ?) હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાની આરાધના કરીને
જીવ કેટલા ભવો પછી સિદ્ધપદ પામે છે યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગઇએ તેણેવ ભવગ્રહણે ણં સિજ્ઞહ, જાવ
અંતં કરેહ, અત્યેગઇએ દોચ્ચેણં ભવગ્રહણેણં સિજ્ઞહ જાવ અંતં કરેહ, અત્યે-
ગઇએ કપ્પોવણસુ વા કપ્પાતિણસુ વા ઉવવજ્જહ) કેટલાક જીવો એક ભવ કરીને
સિદ્ધ થાય છે, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે, કેટલાક જીવો બે ભવ
કરીને સિદ્ધ થાય છે યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે. અને કેટલાક જીવો
સૌધર્મ આદિ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોમાં અથવા કલ્પાતીત દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે.

ઉત્કર્ષિકાં ચ્વલુ ભદન્ત ! દર્શનારાધનામારાધ્ય કતિભિઃ ભવગ્રહણૈઃ એવમેવ, ઉત્કર્ષિકાં ચ્વલુ ભદન્ત ! ચારિત્રારાધનામ્ આરાધ્ય, એવમેવ, નવરમ્-અસ્ત્યેકકઃ કલ્પાતીત-કેષુ ઉપપદ્યતે । મધ્યમાં ચ્વલુ ભદન્ત ! જ્ઞાનારાધનામ્ આરાધ્ય કતિભિઃ ભવગ્રહણૈઃ સિધ્યતિ, યાવત્ અન્તં કરોતિ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ દ્વિતીયેન ભવગ્રહણેન

મંતે ! દંસણારાહણં આરાહેત્તા કહ્મિં ભવગ્રહણેહિં) હે ભદન્ત ! જીવ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના કો આરાધિત કરકે કિતને ભવોં કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ? (એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં પહિલે કી તરહ સે જાનના ચાહિયે । (ઉક્કોસિયણં મંતે ! ચરિત્તારાહણં આરાહેત્તા) હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના કો આરાધિત કરકે જીવ કિતને ભવોં કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ? (એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં મી પહિલે કી તરહ સે હી જાનના ચાહિયે । (નવરં અપ્પેગહ્ણ કલ્પાતીણસુ ઉવવજ્જહ) પરન્તુ કોહ્ણક જીવ કલ્પતીત દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । (મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહેત્તા કહ્મિં ભવગ્રહણેહિં સિજ્ઞહ, જાવ અન્તં કરેહ) હે ભદન્ત ! મધ્યમ જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત કરકે જીવ કિતને ભવોં કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અત્થેગહ્ણ દોઞ્ચેણં ભવ-

(ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! દંસણારાહણં આરાહેત્તા કહ્મિં ભવગ્રહણેહિં ?) હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાની આરાધના કરતો જીવ કેટલા ભવો કરીને સિદ્ધ થાય છે, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે ?

(એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધક જેવું જ કથન સમજવું. (ઉક્કોસિયણં મંતે ! ચરિત્તારાહણં આરાહેત્તા ?) હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાની આરાધના કરતો જીવ કેટલા ભવો કરીને સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે ?

(એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધકના કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું. (નવરં અપ્પેગહ્ણ કલ્પાતીણસુ ઉવવજ્જહ) પણ અહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે કેટલાક જીવો કલ્પાતીત દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સૌધર્મ આદિ કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી એમ અહીં કહેવું જોઈએ.

(મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહેત્તા કહ્મિં ભવગ્રહણેહિં સિજ્ઞહ, જાવ અન્તં કરેહ ?) હે ભદન્ત ! મધ્યમ જ્ઞાનારાધનાની આરાધના કરીને જીવ કેટલા ભવો કરીને સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્થેગહ્ણ દોઞ્ચેણં ભવગ્રહણે ણં સિજ્ઞહ

સિધ્યતિ, યાવત્ અન્તં કરોતિ તૃતીયં પુનઃ ભવગ્રહણ નાતિક્રામ્યતિ, । મધ્યમાં
 खलु भदन्त । दर्शनाराधनाम् आराध्य एवमेव, एवम् मध्यमाचारित्राराधनामपि ।
 जघन्यिकां खलु भदन्त ! ज्ञानाराधनामाराध्य, कतिभिः भवग्रहणैः सिध्यति '
 યાવત્ અન્તં કરોતિ, ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ તે નૈવ ભવગ્રહણેણ સિધ્યતિ । યાવત્ અન્તં

મગ્રહણેણં સિજ્ઞહ, જાવ અંતં કરેહ, તત્ત્વં પુણ ભવગ્રહણં નાહકમહ)
 કોઈએક જીવ દો ભવ લેકર સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત
 કરતા હૈં । મધ્યમ જ્ઞાનારાધના કો આરાધન કરને વાલે જીવ તૃતીયભવ
 કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતે હૈં । મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! દંસણારાહણં આરાહે-
 ત્તા) હે ભદન્ત । મધ્યમ દર્શનારાધના કો આરાધિત કરકે જીવ કિતને
 ભવોં કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ ? યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા
 હૈ ? (એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં પહિલે કી તરહ સે કથન
 જાનના ચાહિયે । (એવં મજ્ઞિમિયં ચરિત્તારાહણં પિ) હસી તરહ સે
 મધ્યમ ચારિત્ર આરાધના કે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે । (જહણિય-
 ણણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહેત્તા કહિં ભવગ્રહણેહિં સિજ્ઞહ-જાવ
 અંતં કરેહ) હે ભદન્ત ! જઘન્ય જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત કરકે જીવ
 કિતને ભવોં કો લેને કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ ? યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા
 અન્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! અત્થેગહણ તત્ત્વેણં ભવગ્રહણેણં

જાવ અંતં કરેહ, તત્ત્વં પુણ ભવગ્રહણં નાહકમહ) કેાઈક જીવ એ ભવ
 કરીને સિદ્ધ થાય છે, અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે, મધ્યમ જ્ઞાનારાધ-
 નાની આરાધના કરનારો જીવ ત્રીજા ભવનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી.

(મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! દંસણારાહણં આરાહેત્તા ?) હે ભદન્ત ! મધ્યમ
 દર્શનારાધનાની આરાધના કરીને જીવ કેટલા ભવો કરીને સિદ્ધ થાય છે અને
 સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

(એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! આ વિષયનું સમસ્ત કથન પહેલાના કથન
 પ્રમાણે સમજવું. (એવં મજ્ઞિમિયં ચરિત્તારાહણં પિ) અને મધ્યમ ચારિત્ર-
 આરાધનાના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું.

(જહણિયણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહિત્તા કહિં ભવગ્રહણે હિં સિજ્ઞહ
 જાવ અંતં કરેહ) હે ભદન્ત ! જઘન્ય જ્ઞાનારાધનાની આરાધના કરીને જીવ
 કેટલા ભવો કરીને સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્થેગહણ તત્ત્વેણં ભવગ્રહણેણં સિજ્ઞહ, જાવ

કરોતિ, સપ્તાષ્ટમ્યગ્રહણાનિ પુનઃ નાતિક્લામ્યતિ, । एवं दर्शनागधनापि, एवं चारित्राराधनामपि ॥ सु० २ ॥

ટીકા—‘કઙ્કિદ્ધા ણં મંતે । આરાહ્ણા પળ્લન્તા ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! કતિત્રિધા ક્રિયત્વકારા ચ્છલ્લ આરાધના નિરતિચારતયાઽનુપાલ્લના પ્રજ્ઞા ? મગધનાહ—‘ગોયમા ! તિત્રિદ્ધા આરાહ્ણા પળ્લન્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રિવિધા આરાધના પ્રજ્ઞા ? ‘તં જહા—નાણારાહ્ણા, દંસણારાહ્ણા, ચરિત્તારાહ્ણા’ તથયા—જ્ઞાના-

સિદ્ધમ્મહ, જાવ અંત કરેહ, સત્તદ્ધ મયગ્રહણાં પુણ નાહ્કરમ્મહ, एवं दंस णाराहणं पि, एवं चरित्ताराहणं पि) કોટપક જીવ તીસરે ભવ મેં સિદ્ધ હોતા હૈ, યાવન્ સમસ્ત દુઃખોંકા અંત કર દેના હૈ । યહ જીવ સાત આઠ ભવ સે આગે ભવ ધારણ નહીં કરતા હૈ । હમી તરહ સે જઘન્ય દર્શના-રાધના ઔર ચારિત્રારાધના કે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—આરાધના કા પ્રકરણ હોને સે સૂત્રકાર પ્રકાર સહિત આરાધના કી પ્રરૂપણા હસ સૂત્ર દ્વારા કર રહે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એમા પૂછા હૈ—(કઙ્કિદ્ધા ણં મંતે ! આરાહ્ણા પળ્લન્તા) હે ભદ્રન્ત ! આરાધના કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? જ્ઞાનાદિ ગુણોં કા અતિચાર રહિત હોકર પાલન કરના હમ્મકા નામ આરાધના હૈ । ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિત્રિદ્ધા આરાહ્ણા પળ્લન્તા) આરાધના ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(નાણારાહ્ણા, દંસણારાહ્ણા, ચરિત્તારાહ્ણા) જ્ઞાનારાધના, દર્શનારા-

અંતં કરેહ, સત્તદ્ધ મયગ્રહણાં પુણ નાહ્કરમ્મહ, एवं दंस णाराहणं पि, एवं चरित्ताराहणं पि) કેઈકે જીવ ત્રીજા ભવમાં સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોના અંત કરે છે તે જીવ સાત આઠ ભવથી વધારે ભવ કરતાં નથી. એજ પ્રમાણે જઘન્ય દર્શનારાધના અને જઘન્ય ચારિત્રારાધનાના વિષયમાં પણ સમજવું.

ટીકાર્થ—આરાધનાનું નિરૂપણ ચાલી રહેલું હોવાથી સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકાર સહિત આરાધનાની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કઙ્કિદ્ધા ણં મંતે ! આરાહ્ણા પળ્લન્તા ?” હે ભદ્રન્ત ! આરાધના કેટલા પ્રકારની કહી છે ? જ્ઞાનાદિ ગુણોંનું અતિચાર રહિત પાલન કરવું, તેનું નામ આરાધના છે.

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“તિત્રિદ્ધા આરાહ્ણા પળ્લન્તા” હે ગૌતમ ! આરાધના ત્રણ પ્રકારની કહી છે. “તજહા” જે ત્રણ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે.

રાધના, દર્શનારાધના, ચારિત્રારાધના ચ, તત્ર જ્ઞાનસ્ય યોગ્યકાલેઽધ્યયનવિનય-
ઘટ્ટવિધજ્ઞાનાચારસ્ય પશ્ચદ્વકારકઃ શ્રુતસ્ય વા આરાધના-નિરતિચારતયા પરિપાલનં
જ્ઞાનારાધના કાલાદ્યુપચારકરણં, દર્શનસ્ય સમ્યક્ત્વસ્યારાધના નિઃશક્લિતત્વાઘટ્ટ-
વિધતદાચારાનુપાલનમ્ દર્શનારાધના, ચારિત્રસ્ય-સામાયિકાદેરાધના-નિરતિ
ચારતયા પશ્ચસમિત્યાદિચારિત્રાચારાનુપાલનમ્ ચારિત્રારાધનોચ્યતે, इति भावः,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ જાનારાહણા ણં મંતે ! કહ્વિહા પળ્લત્તા ’ હે મદન્ત ! જ્ઞાનારા-

ધના ઓર ચારિત્રારાધના इनमें ज्ञान की-योग्यकाल में अध्ययन विनय
आदि अपने आठ अंगसहित ज्ञानाचार की अथवा पांच प्रकार के श्रुत
की आराधना करना-अतिचार रहित होकर उसका पालन करना अर्थात्
योग्य काल में श्रुत का अध्ययन करना उसका विनय करना, बहुमान
करना, आदि जो ज्ञान के आठ अंग कहे गये हैं उन अंगों से युक्त
होकर उसकी सेवा करना-यह ज्ञानाराधना है। सम्यक्त्व के जो निः
शक्लित आदि आठ अंग कहे गये हैं उन अङ्गों से विशिष्ट होकर दर्शन
की-सम्यक्त्व की आराधना करना सो दर्शनाराधना है। चारित्र की
सामायिक आदि चारित्र की-अतिचार रहित होकर पालन करना-पांच
समिति तीनगुप्ति आदि रूप चारित्र की सदा संभाल रखना इसका
नाम चारित्राराधना है।

अब गौतमस्वाक्षी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(ज्ञानाराहणा णं मंते !
कह्विहा पणत्ता) हे भदन्त ! ज्ञानाराधना कितने प्रकार की कही गई

“ જાનારાહણા, દર્શનારાહણા, ચરિત્તારાહણા ” (૧) જ્ઞાનારાધના, (૨) દર્શના-
રાધના અને (૩) ચારિત્રારાધના. જ્ઞાનારાધનાનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે—

જ્ઞાનની-યોગ્યકાળમાં અધ્યયન, વિનય આદિ તેના આઠ અંગોસહિત
આરાધના કરવી અથવા પાંચ પ્રકારના શ્રુતની આરાધના કરવી, અતિચાર
રહિત થઈને તેનું પાલન કરવું, એટલે કે યોગ્યકાળે શ્રુતનું અધ્યયન કરવું,
તેના વિનય કરવો, તેનું બહુમાન કરવું, આદિ જે જ્ઞાનના આઠ અંગ કહ્યાં
છે તે અંગોથી યુક્ત થઈને તેની આરાધના કરવી, તેનું નામ જ્ઞાનારાધના છે
સમ્યક્ત્વના જે નિઃશક્લિત (શંકા રહિતતા) આદિ આઠ અંગ કહેવામાં આવ્યાં
છે, તે અંગોથી યુક્ત થઈને દર્શનની (સમ્યક્ત્વની) આરાધના કરવી તેનું
નામ દર્શનારાધના છે. સામાયિક આદિ ચારિત્રનું અતિચાર રહિત થઈને પાલન
કરવું, પાંચ સમિતિ, ત્રણ-ગુપ્તિ આદિરૂપ ચારિત્રની સદા સંભાળ રાખવી તેનું
નામ ચારિત્રારાધના છે.

ધના સ્વલ્પ કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા । તિવિહા પળ્લતા ’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનારાધના ત્રિવિધા પ્રજ્ઞતા, ‘ તં જહા—ઉક્કોસિયા, મઙ્ગિમા, જહન્ના ’ તથા—ઉત્કુષ્ટા, મધ્યમા, જઘન્યા ન, તત્ર ઉત્કુષ્ટા જ્ઞાનારાધના—જ્ઞાનકૃત્યાનુષ્ઠાનેષુ પ્રકુષ્ટ-પ્રયત્નતા, મધ્યમા ચ તેષ્વેવ જ્ઞાનકૃત્યાનુષ્ઠાનેષુ મધ્યમપ્રયત્નતા, જઘન્યા તુ જ્ઞાના-રાધના તેષ્વેવ જ્ઞાનકૃત્યાનુષ્ઠાનેષુ ન્યૂનતમપ્રયત્નતારુપા વોધ્યા, એવમેવ દર્શના-રાધના, ચારિત્રારાધના ચાવસેયેત્યભિપ્રાયેનાહ—‘ દંસણારાહણા ણં મંતે ! કઠ્ઠિહા પળ્લતા ? એવં ચેવ તિવિહા વિ, એવં ચરિત્તારાહણા વિ ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! દર્શનારાધના કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? ભગવાનાહ—હે ગૌતમ ! એવમેવ—જ્ઞાના-

હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (તિવિહા પળ્લતા) જ્ઞાનારાધના ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(ઉક્કોસિયા, મઙ્ગિમા, જહન્ના) ઉત્કુષ્ટ જ્ઞાનારાધના, મધ્યમજ્ઞાના-રાધના ઓર જઘન્યજ્ઞાનારાધના જ્ઞાન દ્વારા સાધ્ય અનુષ્ઠાનોં મેં પ્રકુષ્ટ પ્રયત્ન કરતે રહના હસકા નામ ઉત્કુષ્ટ જ્ઞાનારાધના હૈ ઝન્હીં જ્ઞાન દ્વારા સાધ્ય અનુષ્ઠાનોં મેં મધ્યમ પ્રયત્ન કરતે રહના હસકા નામ મધ્યમ જ્ઞાનારાધના હૈ ઓર ઝન્હીં જ્ઞાન દ્વારા સાધ્યકૃત્યોં—અનુષ્ઠાનોં મેં ન્યૂનતમ પ્રયત્ન કરતે રહના—હસકા નામ જઘન્ય જ્ઞાનારાધના હૈ । હસી તરહ સે દર્શનારાધના ઓર ચારિત્રારાધના કે વિષય મેં ઓ જાનના ચાહિયે હસી વાત કો ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—(દંસણારાહણા ણં મંતે ! કઠ્ઠિહા પળ્લતા) હૈ ભદ્રન્ત ! દર્શનારાધના કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? પ્રશ્ન

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જાણારાહણા ણં મંતે ! કઠ્ઠિહા પળ્લતા ?) હે ભદ્રન્ત ! જ્ઞાનારાધના કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા । હે ગૌતમ ! “ તિવિહા પળ્લતા ” જ્ઞાનારાધના ત્રણ પ્રકારની કહી છે, “ તંજહા ” જે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે.

(ઉક્કોસિયા, મઙ્ગિમા, જહન્ના) (૧) ઉત્કુષ્ટ જ્ઞાનારાધના, (૨) મધ્યમ જ્ઞાનારાધના, (૩) જઘન્ય જ્ઞાનારાધના. જ્ઞાન દ્વારા સાધ્ય અનુષ્ઠાનોમાં પ્રકુષ્ટ (પ્રબળ) યત્ન કરતાં રહેવું તેનું નામ ઉત્કુષ્ટ જ્ઞાનારાધના છે. એજ જ્ઞાનદ્વારા સાધ્ય અનુષ્ઠાનોમાં મધ્યમ પ્રયત્ન કરતા રહેવું તેનું નામ મધ્યમ જ્ઞાનારાધના છે. અને એજ જ્ઞાનદ્વારા સાધ્ય અનુષ્ઠાનોમાં ન્યૂનતમ (એછામાં એછા) પ્રયત્ન કરતા રહેવું તેનું નામ જઘન્ય જ્ઞાનારાધના છે એજ પ્રમાણે દર્શના-રાધના અને ચારિત્રારાધનાના વિષયમાં પણ સમજવું. એજ વાત ગૌતમ સ્વામીના નીચેના પ્રશ્ન દ્વારા પ્રકટ થાય છે.

રાધનાવદેવ દર્શનારાધનાઽપિ ત્રિવિધા પ્રજ્ઞતા, ઉત્કૃષ્ટા મધ્યમા જઘન્યા ચ, એવમેવ ચારિત્રારાધનાઽપિ ત્રિવિધા પ્રજ્ઞતા ઉત્કૃષ્ટા, મધ્યમા, જઘન્યા ચેતિ । અથોક્તારાધનાપ્રકારાણામેવ અન્યોન્યોપનિવન્ધં સહયોગં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘ જરસ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા, તસ્સ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા, જસ્સ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ભવતિ, તસ્ય જીવસ્ય કિમ્ ઉત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના ભવતિ ! એવં યસ્ય જીવસ્ય ઉત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના ભવતિ, તસ્ય જીવસ્ય કિમ્ ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ભવતિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘ गोयमा । जस्स

कहते हैं (एवं चेव तिविहा वि) हे गौतम ! ज्ञानाराधना की तरह दर्शनाराधना भी तीन प्रकार की कही गई है—उत्कृष्ट दर्शनाराधना, मध्यम दर्शनाराधना और जघन्य दर्शनाराधना (एवं चरित्ताराहणा वि) इसी तरह से उत्कृष्ट चारित्र्याराधना, मध्यमचारित्र्याराधना और जघन्यचारित्र्याराधनाके भेदसे चारित्र्याराधना भी तीन प्रकारकी कही गई है । अब इसी बातको विशेषरूपसे समझनेके लिये गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—(जस्स णं मंते ! उक्कोसिया णाणाराहणा तस्स उक्कोसिया दंसणाराहणा, जस्स उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्स उक्कोसिया णाणाराहणा) हे मदन्त ! जो जीव उत्कृष्ट ज्ञानाराधना वाला है क्या उसके उत्कृष्ट ज्ञानाराधना होती है ? अथवा—जो जीव उत्कृष्ट दर्शनाराधना वाला होता है क्या उसको उत्कृष्ट ज्ञानाराधना होती है ? इसके उत्तर

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ દંસણારાહણાણ મંતે ! કઠ્ઠ વિહા પણ્ણત્તા ? ”

હે ભદન્ત ! દર્શનારાધના કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ તિવિહા વિ ” હે ગૌતમ ! જ્ઞાનારાધનાની જેમ દર્શનારાધના પણ ત્રણ પ્રકારની કહી છે—(૧) ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના, (૨) મધ્યમ દર્શનારાધના અને (૩) જઘન્ય દર્શનારાધના “ એવં ચરિત્તારાહણા વિ ” એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યારાધના, મધ્યમ ચારિત્ર્યારાધના અને જઘન્ય ચારિત્ર્યારાધનાના ભેદથી ચારિત્ર્યારાધના પણ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. હવે એજ વાતના વધુ સ્પષ્ટીકરણ માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—(જસ્સ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસ્સ ઉક્કોસિયા દસણારાહણા, જસ્સ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા ?) હે ભદન્ત ! જે જીવ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાવાળો હોય છે, તે જીવ શું ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવાળો હોય છે ખરો ? અથવા—જે જીવ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવાળો હોય છે, તે જીવ શું ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાવાળો હોય છે ખરો ?

ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા, તસ્સ દંસણારાહણા ઉક્કોસિયા વા, અજહન્નુક્કોસિયા વા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય ઉત્કુષ્ટા જ્ઞાનારાધના ભવતિ, તસ્ય જીવસ્ય દર્શનારાધના ઉત્કુષ્ટા વા ભવતિ, અજઘન્યોત્કુષ્ટા વા ભવતિ, જઘન્યા ચાસૌ ઉત્કુષ્ટા ચ જઘન્યોત્કુષ્ટા તદ્ભિન્ના અજઘન્યોત્કુષ્ટા મધ્યમેત્યર્થઃ, ઉત્કુષ્ટજ્ઞાનારાધનાવતો જીવસ્યાગ્રે દ્વે ઉત્કુષ્ટમધ્યમારૂપે દર્શનારાધને ભવતઃ, ન પુન સ્વતીયા જઘન્યલક્ષણા દર્શનારાધના ભવતિ, તસ્ય તથાસ્વભાવત્વાત્, કિન્તુ ' જસ્સ પુણ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા, તસ્સ નાણારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા, અજહન્નમણુક્કોસા વા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય પુનર્જીવસ્ય ઉત્કુષ્ટા દર્શનારાધના ભવતિ, તસ્ય જીવસ્ય જ્ઞાનારાધના ઉત્કુષ્ટા વા, જઘન્યા વા, અજઘન્યાનુત્કુષ્ટા મધ્યમા વા ભવતિ, ઉત્કુષ્ટદર્શનારાધના યતો દ્વિ જીવસ્ય જ્ઞાનમ્પતિ ત્રિપ્રકારકસ્યાપિ ઉત્કુષ્ટ

મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસ્સ દંસણારાહણા ઉક્કોસિયા વા અજહન્ન ઉક્કોસિયા વા) જો જીવ ઉત્કુષ્ટ જ્ઞાનારાધના વાળા હોતા હૈં ઉસકે દર્શનારાધના ઉત્કુષ્ટ હોતી હૈં ઓર મધ્યમ હોતી હૈં । જઘન્યરૂપ મેં દર્શનારાધના ઉસકે નહીં હોતી હૈં । ક્યોં કિ ઉસકા એસા હી કોઈ સ્વભાવ હોતા હૈં । કિન્તુ—(જસ્સ પુણ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સ નાણારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા અજહન્નમણુક્કોસા વા) જિસ જીવ કે ઉત્કુષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈં ઉસ જીવ કે જ્ઞાનારાધના ઉત્કુષ્ટ ઓ હોતી હૈં, જઘન્ય ઓ હોતી હૈં ઓર મધ્યમ ઓ હોતી હૈં । ક્યોં કિ ઉત્કુષ્ટ દર્શનારાધના વાળે જીવ મેં જ્ઞાન કે પ્રતિ ઉત્કુષ્ટ મધ્યમ ઓર જઘન્ય રૂપ પ્રયત્ન કી સંભાવના રહતી હૈં—અતઃ ભજના સે ત્રીન પ્રકાર વાલી જ્ઞાનારાધના હસકો કહી ગઈ હૈં ।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જસ્સ ઉક્કોસિયા ણાણારાહણા તસ્સ દંસણારાહણા ઉક્કોસિયા વા અજહન્ન ઉક્કોસિયા વા) જે ૭૫ ઉત્કુષ્ટ જ્ઞાનારાધનાવાળો હોય છે, તે ૭૫ની દર્શનારાધના ઉત્કુષ્ટ પણ હોય છે અને મધ્યમ પણ હોય છે. એવો ૭૫ જઘન્યરૂપે દર્શનારાધના કરતો નથી, કારણ કે તેનો એવો જ કોઈ સ્વભાવ હોય છે. પરંતુ (જસ્સ પુણ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સ નાણારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા અજહન્નમણુક્કોસા વા) જે ૭૫ ઉત્કુષ્ટ દર્શનારાધનાનો આરાધક હોય છે, તે ૭૫ની જ્ઞાનારાધના ઉત્કુષ્ટ પણ હોય છે, જઘન્ય પણ હોય છે અને મધ્યમ પણ હોય છે, કારણ કે ઉત્કુષ્ટ દર્શનારાધનાવાળા ૭૫માં જ્ઞાન પ્રત્યે ઉત્કુષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્યરૂપ પ્રયત્નની સંભાવના રહે છે. તે કારણે એવા ૭૫ની જ્ઞાનારાધના ત્રણ પ્રકારના વિકલ્પવાળી કહેવામાં આવી છે.

મધ્યમ-જઘન્યરૂપસ્ય, પ્રયત્નસ્ય સંભવાત્ મજનયા ત્રિપ્રકારાપિ તદારાધના ચ-
તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૂછતિ-‘જસ્સ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા ણાણારાહ્ણા તસ્સ
ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહ્ણા, જસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહ્ણા તસ્સુક્કોસિયા ણાણા-
રાહ્ણા ?’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ભવતિ, તસ્ય
જીવસ્ય કિમ્ ઉત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના ભવતિ ? એવં યસ્યોત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના
તસ્ય કિમ્ ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ભવતિ ? મગવાનાહ-‘જહા ઉક્કોસિયા ણાણા-
રાહ્ણા ય, દંસણારાહ્ણા ય મણિયા તહા ઉક્કોસિયા નાણારાહ્ણા ય ચરિત્તારાહ્ણા ય
મણિયવ્વા ’ હે ગૌતમ ! યથા ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ચ, દર્શનારાધના ચ પૂર્વ-
મણિતા, તથૈવ ઉત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ચ ચારિત્રારાધના ચ મણિતવ્વા, એવં ચ
યસ્યોત્કૃષ્ટા જ્ઞાનારાધના ભવતિ તસ્ય ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટા વા, મધ્યમા વા

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(જસ્સ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા
ણાણારાહ્ણા તસ્સ ઉક્કોસિયા ચારિત્તારાહ્ણા, જસ્સ ઉક્કોસિયા ચરિ-
ત્તારાહ્ણા તસ્સુક્કોસિયા ણાણારાહ્ણા) હે મદન્ત ! જિસ જીવ કો ઉત્કૃષ્ટ
જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ, ઉસ જીવ કે કયા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોતી હૈ ?
તથા જિસ જીવ કો ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોતી હૈ ઉસ જીવ કો કયા
ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(જહા
ઉક્કોસિયા ણાણારાહ્ણા ય, દંસણારાહ્ણા ય મણિયા તહા ઉક્કોસિયા
નાણારાહ્ણા ય ચરિત્તારાહ્ણા ય મણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર
સે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના ઓર દર્શનારાધના પહિલે કહી ગઈ હૈ ઉસી તરહ
સે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના ઓર ચારિત્રારાધના કહની ચાહિયે-એવં ચ જિસ
જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોતી હૈ ઉસ જીવ કે ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જસ્સ ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા ણાણારાહ્ણા તસ્સ
ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહ્ણા, જસ્સ ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહ્ણા તસ્સુક્કોસિયા ણાણા-
રાહ્ણા ? ” હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાવાળા જીવની ચારિત્રારાધના પણ
શું ઉત્કૃષ્ટ જ હોય છે ? તથા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાવાળા જીવની જ્ઞાનારાધના
પણ શું ઉત્કૃષ્ટ જ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-(જહા ઉક્કોસિયા ણાણારાહ્ણા ય, દંસણારાહ્ણા ય
મણિયા તહા ઉક્કોસિયા નાણારાહ્ણા ય ચરિત્તારાહ્ણા ય મણિયવ્વા) હે ગૌતમ !
જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના અને દર્શનારાધનાના વિષયમા પહેલા કહેવામા
આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના અને ચારિત્રારાધના વિષે પણ
કહેવું જોઈએ એટલે કે જે જીવની જ્ઞાનારાધના ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તે જીવની

સ્યાત્ ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાનારાધનાવતો જીવસ્ય ચારિત્રં પ્રતિ ન ન્યૂનતમપ્રયત્નતા ભવતિ તસ્ય તત્સ્વભાવત્વાત્, કિન્તુ ઉત્કૃષ્ટચારિત્રારાધનાવતો જીવસ્ય જ્ઞાનપ્રતિ ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ જઘન્યલક્ષણપ્રયત્નત્રયમપિ ભવતિ, इति भावः। ગૌતમઃ પૂછતિ—‘ જસ્ય ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, જસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા તસ્સુક્કોસિયા દંસણારાહણા ? ’ હે ભદન્ત ! યસ્ય ચ્ચલુ જીવસ્ય ઉત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના ભવતિ, તસ્ય કિમ્ ઉત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના ભવતિ ? एवमेव यस्योत्कृष्टा चारित्र्याराधना भवति, तस्य किमुत्कृष्टा दर्शनाराधना भवति ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જસ્સ ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સ ચારિત્તારાહણા ઉક્કોસા

મી होती और मध्यम भी होती है—क्यों कि उत्कृष्ट ज्ञानाराधनावाले जीव में चारित्र्याराधना के प्रति न्यूनतमप्रयत्नता नहीं होती है, क्यों कि उसका ऐसा ही कुछ स्वभाव होता है। किन्तु जो जीव उत्कृष्ट चारित्र्याराधना वाला होता है उस जीव में ज्ञान के प्रति उत्कृष्ट, मध्यम और जघन्य इन तीनों प्रकार के भी प्रयत्नों का सङ्काव पाया जाता हैं।

अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं (जस्स णं मंते ! उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्सुक्कोसिया चारित्ताराहणा, जस्सुक्कोसिया चरित्ताराहणा तस्सुक्कोसिया दंसणाराहणा) हे भदन्त ! जिस जीव के उत्कृष्ट दर्शनाराधना होती है, उस जीव के क्या उत्कृष्ट चारित्र्याराधना होती है ? तथा जिस जीव के उत्कृष्ट चारित्र्याराधना होती है उस जीव के क्या उत्कृष्ट दर्शनाराधना होती है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—(गौयमा) हे गौतम ! (जस्स उक्कोसिया दंसणा

ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ પણુ હોય છે અને મધ્યમ પણુ હોય છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાવાળા જીવમાં ચારિત્રારાધના પ્રત્યે ન્યૂનતમ પ્રયત્નશીલતા કહી હોતી નથી. તેનું કારણ એ છે કે તેનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. પરંતુ જે જીવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાવાળો હોય છે તેની જ્ઞાનારાધના ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય હોય છે, કારણ કે તે જીવમાં જ્ઞાન પ્રત્યે ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય એ ત્રણે પ્રકારની પ્રયત્નશીલતાનો સદ્ભાવ જોવામાં આવે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્ય ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા દંસણારાહણા તસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, જસ્સુક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા તસ્સુક્કોસિયા દંસણારાહણા ?) હે ભદન્ત ! જે જીવની દર્શનારાધના ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તે જીવની ચારિત્રારાધના પણ શું ઉત્કૃષ્ટ હોય છે ? તથા જે જીવની ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તે જીવની દર્શનારાધના પણ શું ઉત્કૃષ્ટ હોય છે ?

વા, જહન્ના વા, અજહન્નમણુક્કોસા વા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્યોત્કૃષ્ટા દર્શના-
રાધના ભવતિ, તસ્ય ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટા વા, જઘન્યા વા, અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટા-
મધ્યમા વા ભવતિ કિન્તુ—' જસસ પુણ ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, તસસ દંસણા-
રાહણા નિયમા ઉક્કોસા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય પુનર્જીવસ્યોત્કૃષ્ટા ચારિત્રારાધના
ભવતિ, તસ્ય દર્શનારાધના નિયમાત્ નિયમતઃ ઉત્કૃષ્ટા એવ ભવતિ, તથા ચ યસ્યો-
ત્કૃષ્ટા દર્શનારાધના ભવતિ તસ્ય ચારિત્રારાધના ત્રિવિધાઽપિ યજનયા સ્યાત્,
ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવતો જીવસ્ય ચારિત્રમ્પ્રતિ ત્રિવિધસ્યાઽપિ ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ-
જઘન્યરૂપસ્ય પ્રયત્નસ્યાવિરુદ્ધત્વાત્, કિન્તુ ઉત્કૃષ્ટચારિત્રારાધનાવતો જીવસ્યો
ત્કૃષ્ટૈવ દર્શનારાધના ભવતિ પ્રકૃષ્ટચારિત્રસ્ય પ્રકૃષ્ટદર્શનાનુગામિત્વાત્, ઇતિભાવઃ,

રાહણા તસસ ચરિત્તારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા અજહન્નમણુક્કો-
સા વા) જિસ જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈ, ઉસ જીવ કે
ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ બી હોતી હૈ, જઘન્ય બી હોતી હૈ । ઓર મધ્યમ
બી હોતી હૈ । કિન્તુ જિસ જીવ કે (ઉક્કોસિયા ચરિત્તારાહણા, તસસ
દંસણારાહણા નિયમા ઉક્કોસા) ઉત્કૃષ્ટરૂપ મેં ચારિત્રારાધના હોતી હૈ
ઉસ જીવ કે દર્શનારાધના નિયમ સે ઉત્કૃષ્ટરૂપ મેં હી હોતી હૈ । તથા
ચ—જિસ જીવ કે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોતી હૈ ઉસકે ચારિત્રારાધના
તીનોં પ્રકારકી બી હો સકતી હૈ ક્યોં કિ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવાલા જો
જીવ હોતા હૈ ઉસમેં ચારિત્રકે પ્રતિ તીનોં પ્રકારકે ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ ઓર
જઘન્ય—પ્રયત્નોં કા સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ । પરન્તુ જો જીવ ઉત્કૃષ્ટ
ચારિત્રારાધનાવાલા હોતા હૈ, વહ ઉત્કૃષ્ટ હી દર્શનારાધનાવાલા હોતા
હૈ—ક્યોંકિ જો પ્રકૃષ્ટ ચારિત્ર હોતા હૈ વહ પ્રકૃષ્ટ દર્શનાનુગામી હોતા હૈ ।

મહાવીર પ્રબુને ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ જસસ ઉક્કોસિયા
વંસણારાહણા તસસ ચરિત્તારાહણા ઉક્કોસા વા જહન્ના વા અજહન્નમણુક્કોસા વા ”
એ જીવની દર્શનારાધના ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તે જીવની ચારિત્રારાધના ઉત્કૃષ્ટ
પણુ હોય છે, મધ્યમ પણુ હોય છે અને જઘન્ય પણુ હોય છે. તથા “ ઉક્કો-
સિયા ચરિત્તારાહણા, તસસ દંસણારાહણા નિયમા ઉક્કોસા ” એ જીવની ચારિત્રા-
રાધના ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તે જીવની દર્શનારાધના નિયમથી જ ઉત્કૃષ્ટ હોય છે.
ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવાળા જીવની ચારિત્રારાધના ત્રણે પ્રકારની હોઈ શકે છે
કારણ કે એવા જીવમાં ચારિત્રપાલનની દિશામાં ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય
પ્રયત્નોનો સદ્ભાવ એવામાં આવે છે પરન્તુ એ જીવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના-
વાળો હોય છે, તે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવાળો જ હોય છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ
ચારિત્રારાધક જીવ પ્રકૃષ્ટ દર્શનાનુગામી હોય છે.

અથારાધનાચકારાણાં ફલં પ્રદર્શયિતુમાહ—‘ ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! ણાણારાહ્ણ
આરાહેત્તા કહિં મવગ્ગહણેહિં સિજ્જહ, જાવ અંતં કરેહ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે
મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટાં સ્વલુ જ્ઞાનારાધનામ્ આરાધ્ય—વિધાય કતિભિઃ ક્રિયદ્વિઃ મવગ્ગહણેઃ
ક્રિયત્સંખ્યકૈઃ મવગ્ગહણૈરિત્યર્થઃ સિધ્યતિ જીવઃ, યાવત્—બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિ-
ર્વાતિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરોતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! અત્યેગઈએ તેણેવ મવગ્ગહણેણ
સિજ્જહ, જાવ અંતં કરેહ’ હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચન જીવઃ ઉત્કૃષ્ટાં જ્ઞાનારાધના-
મારાધ્ય ઉત્કૃષ્ટચારિત્રારાધનાયાઃ સન્તે તેનૈવ ઉપાત્તેનૈવ વર્તમાનમવગ્ગહણેન સિધ્યતિ,
યાવત્—બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃસ્વાનામ્ અન્તં કરોતિ ચ, ‘ અત્યેગઈએ
દોચ્ચેણ મવગ્ગહણેણ સિજ્જહ, જાવ અંતં કરેહ’ અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચન જીવઃ ઉત્કૃષ્ટાં જ્ઞાના-

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! ણાણારા-
હ્ણં આરાહેત્તા કહિં મવગ્ગહણેહિં સિજ્જહ જાવ અંતં કરેહ) હે
મદન્ત ! જીવ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત કરકે કિતને મવો
કો ગ્રહણ કરને કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત
કરતા હૈ ? (યાવત્) પદ સે યહાં “ બુધ્યતે, મુચ્યતે ” ઇન ક્રિયાપદોં
કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
(અત્યેગઈએ તેણેવ મવગ્ગહણેણ સિજ્જહ, જાવ અંતં કરેહ) કોઈ એક
જીવ એવા હોતા હૈ જો ડસી ગૃહીત એક મવ સે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કો
આરાધિત કરકે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના કે સદ્ભાવ મેં સિદ્ધ હોતા હૈ
યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ । યહાં પર મી યાવત્ શબ્દ સે
“ સિધ્યતિ, મુચ્યતે ” ઇન ક્રિયાપદોંકા ગ્રહણ હુઆ હૈ । (અત્યેગઈએ)
તથા કોઈએક જીવ એસા હોતા હૈ જો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! ણાણારાહ્ણં આરાહેત્તા
કહિં મવગ્ગહણેહિં સિજ્જહ જાવ અંતં કરેહ) હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાના-
રાધનાનું આરાધન કરીને એવ કેટલા એવ કરીને સિદ્ધપદ પામે છે, ખુદ
થાય છે, મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ? (અહીં ‘યાવત્’
પદથી “ બુધ્યતે, અને મુચ્યતે ” ક્રિયાપદોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યાં છે.)

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ અત્યેગઈએ તેણેવ
મવગ્ગહણેણ સિજ્જહ, જાવ અંતં કરેહ ” કોઈક એવ એવો હોય છે કે
જે ગૃહીત એક જ ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાનું આરાધન કરીને ઉત્કૃષ્ટ
આરિત્રારાધનાના સદ્ભાવમાં સિદ્ધ થાય છે, ખુદ થાય છે, મુક્ત થાય છે અને
સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે. “ અત્યેગઈએ દોચ્ચેણ મવગ્ગહણેણ સિજ્જહ જાવ
અંતં કરેહ ” તથા કોઈક એવો એવો હોય છે કે જે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાનું

રાધનામારાધ્ય દ્વિતીયેન ભવગ્રહણેન સિધ્યતિ, યાવત્-બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ચ, 'અત્યેગઈ કપ્પોવણ્ણુ વા કપ્પાઈણ્ણુ વા ઉવવજ્જઈ' હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કથ્ચન જીવઃ ઉત્કૃષ્ટાં જ્ઞાનારાધનામારાધ્ય મધ્યમ ચારિત્રા-રાધનાસત્ત્વે કલ્પોપપન્નકેષુ વા સૌધર્માદિદેવલોકેષુ મધ્યે ઉપપદ્યતે, કલ્પાતીતેષુ વા દેવલોકેષુ ગ્રૈવેયકાદિષુ તુ ઉત્કૃષ્ટાં જ્ઞાનારાધનામારાધ્ય મધ્યમોત્કૃષ્ટચારિત્રારાધના-સત્ત્વે ઉપપદ્યતે इति भावः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—' ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! દંસણારાહણં આરા-હેત્તા કઈહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્જઈ જાવ અંતં કરેઈ ' હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટાં સ્વલુ દર્શનારાધનામ્ આરાધ્ય કતિમિઃ કિયદ્ધિઃ ભવગ્રહણૈઃ જીવઃ સિધ્યતિ યાવદ્ બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ? इति प्रश्नः, ભગવાનાહ—'એવંચેવ'

કરકે (દોઢ્ઢેણં ભવગ્ગહણેણં સિજ્જઈ, જાવ અંતં કરેઈ) દ્વિતીય ભવ ચારણ કરકે હી સિદ્ધ હો જાતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોંકા નાશ કર દેતા હૈ । અર્થાત્ દૂસરે મનુષ્ય ભવમેં સિદ્ધ હો જાતા હૈ । (અત્યેગઈ કપ્પો યણ્ણુ વા, કપ્પાઈણ્ણુ વા ઉવવજ્જઈ) તથા કોઈએક જીવ એસા હોતા હૈ જો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત કરકે મધ્યમ ચારિત્રારાધના કો સદ્ભાવમેં સૌધર્માદિકલ્પોપપન્નક દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથવા ગ્રૈવેયક આદિ કલ્પાતીત દેવલોકોં મેં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કો આરા-ધિત કરકે મધ્યમ એવં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના કો સદ્ભાવ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ ગૌતમ ! પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—(ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! દંસણારાહણં આરાહેત્તા કઈહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્જઈ, જાવ અંતં કરેઈ) હે ભદન્ત ! જો જીવ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના કો આરાધિત કરતા હૈ, વહ કિતને ભવોંકો લેને કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોંકા

આરાધન કરીને બીજે ભવ ધારણ કરીને જ સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે, એટલે કે બીજા મનુષ્યભવમાં સિદ્ધ થાય છે. (અત્યેગઈ કપ્પોવણ્ણુ વા, કપ્પાઈણ્ણુ વા ઉવવજ્જઈ) કોઈક ભવ એવો હોય છે કે જે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના કરીને મધ્યમ ચારિત્રારાધનાના સદ્ભાવથી સૌધર્મ આદિ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ગ્રૈવેયક આદિ કલ્પાતીત દેવલોકોમાં—ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાનું આરાધન કરીને મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રા-રાધનાના સદ્ભાવથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ઉક્કોસિયં ણં મંતે ! દંસણારાહણં આરાહેત્તા કઈ હિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્જઈ જાવ અંતં કરેઈ) હે ભદન્ત ! જે ભવ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાનું આરાધન કરે છે, તે કેટલા ભવો કરીને સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

હે ગૌતમ ! એવમેવ-જ્ઞાનારાધનાવદેવ અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચન ઉત્કૃષ્ટદર્શનારાધક-
સ્તેનૈવ ભવગ્રહણેન સિધ્યતિ યાવત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ, ઇત્યાદિ પૂર્વવદેવ
સર્વં બોધ્યમ્, તદ્ભવસિદ્ધ્યાદિ ચ તસ્યામુત્કૃષ્ટદર્શનારાધનાયાં ભવેત્ ચારિત્રા-
રાધનાયાસ્તત્રોત્કૃષ્ટાયાઃ મધ્યમાયાશ્ચોક્તત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઉક્કોસિયં જં
મંતે । ચરિત્તારાહણં આરાદેત્તા કઈર્હિ ભવગ્રહણેર્હિ સિદ્ધમ્, જાવ અંતં કરેદ્ ? ’ હે
મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટાં સ્વલુ ચારિત્રારાધનામારાધ્ય કતિભિઃ ભવગ્રહણૈઃ જીવાઃ સિધ્યતિ
યાવત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાદ-‘ એવં ચેવ ’ એવમેવ

અંત કરતા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(એવં ચેવ) હે ગૌતમ !
જેસા અબી જ્ઞાનારાધના કે વિષય મેં કહા ગયા હૈં, ઉસી તરહ સે યહાં
પર બી જાનાના ચાહિયે । અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના કો આરાધિત
કરકે કોઈએક જીવ એસા હોતા હૈ જો ઉસી ગૃહીત ભવ સે સિદ્ધ હોતા
હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કર દેતા હૈ । કોઈએક એસે હોતા હૈ જો
દ્વિતીય ભવ મેં અર્થાત્ દેવાન્તરિત દસરે મનુષ્ય ભવ મેં સિદ્ધ હોતા હૈ
યાવત્ સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કર દેતા હૈ । કોઈએક જીવ એસા બી હોતા
હૈ જો ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના કો આરાધિત કરકે મધ્યમ ચારિત્રારાધના
કે સદ્ભાવ મેં સૌધર્માદિ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ।
અથવા મધ્યમ એવં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના કે સદ્ભાવ સે ઉત્કૃષ્ટ દર્શના-
રાધનાકો આરાધિત કરકે ગ્રૈવેયકાદિ કલ્પાતીત દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હો
જાતા હૈ ।

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ એવંચેદ ” હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ
જ્ઞાનારાધનાના વિષયમાં હમણાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ
સમજવું એટલે કે ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાની આરાધના કરીને કોઈક જીવ
ગૃહીત ભવમાં જ સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોને અંત
કરે છે. કોઈક જીવ એવો પણ હોય છે કે જે બીજો ભવ કરીને-એટલે કે
દેવાન્તરિત બીજા ભવમાં સિદ્ધ, બુદ્ધ, અને મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત
દુઃખોને અંત કરે છે. કોઈક જીવ એવો પણ હોય છે કે જે ઉત્કૃષ્ટ દર્શ-
નારાધનાનું આરાધન કરીને મધ્યમ ચારિત્રારાધનાના સદ્ભાવથી સૌધર્માદિ
કલ્પોપપન્નક દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અથવા મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ
ચારિત્રારાધનાના સદ્ભાવથી ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાનું આરાધન કરીને ગ્રૈવેયક
આદિ કલ્પાતીત દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

જ્ઞાનારાધનાવદેવ અસ્ત્યેકકઃ કથન જીવઃ જ્ઞાનસ્ય જઘન્યાયાં સત્યામપિ આરાધનાયામ્ ઉત્કૃષ્ટાં ચારિત્રારાધનામારાધ્ય તેનૈવ ભવગ્રહણેન સિધ્યતિ, યાવત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ, ઇત્યાદિ પૂર્વવદેવ સર્વં બોધ્યમ્, કિન્તુ ‘ નવરં અત્યેગદ્વૈ કપ્પાર્હિયણ્ણુ ઉવવજ્જહ ’ નવરં જ્ઞાનદર્શનારાધનાપેક્ષયા ચારિત્રારાધનાયાં વિશેષસ્તુ અસ્ત્યેકકઃ કથનોત્કૃષ્ટચારિત્રારાધનાવાન જીવઃ કલ્પાતીતેષુ ગ્રૈવેયકાદિભ્વેવ દેવલોકેષુ ઉત્પન્નં, નતુ સૌધર્માદિકલ્પોપપન્નદેવલોકેષુ, ઉત્કૃષ્ટચારિત્રારાધના-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(ઉક્કોસિયં ણં ભંતે ! ચરિત્તારહણં આરાહેત્તા કહ્મિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્જહ, જાવ અંતં કરેહ) હે ભદન્ત ! જો જીવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના કો આરાધિત કરતા હૈ—વહ જીવ કિતને ભવોં કો ધારણ કરનેકે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનારાધના કી તરહ યહાં પર મી સમજના ચાહિયે અર્થાત્—જ્ઞાન કી જઘન્ય મી આરાધના હો પરન્તુ ચારિત્ર કી ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કો આરાધિત કરકે કોઈએક જીવ ઉસી ગૃહીત ભવ મેં સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કર દેતા હૈ ઇત્યાદિ પૂર્વ કથન કે અનુસાર યહાં પર મી જાનના ચાહિયે—(નવરં) પરન્તુ (અત્યેગદ્વૈ કપ્પાર્હિયણ્ણુ ઉવવજ્જહ) જ્ઞાનારાધના ઓર દર્શનારાધના કી અપેક્ષા જો વિશેષતા યહાં પર હૈ વહ એસી હૈ કિ—કોઈએક ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના વાલા જીવ કલ્પાતીત ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ—સૌધર્માદિ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોં મેં નહીં । કયોં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ઉક્કોસિયં ણં ભંતે ! ચરિત્તારહણં આરાહેત્તા કહ્મિં ભવગ્ગહણે હિં સિજ્જહ જાવ અંતં કરેહ) હે ભદન્ત ! હે એવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાનુ આરાધન કરે છે, તે એવ કેટલા ભવ કરીને સિદ્ધ થાય છે, પુદ્ગલ થાય છે, મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવંચેવ ” હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં પણ જ્ઞાનારાધના પ્રમાણે જ કથન સમજવું. એટલે કે ભલે જ્ઞાનની જઘન્ય પણ આરાધના હોય, પરન્તુ ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાનું આરાધન કરીને કોઈક એવ એજ ગૃહીત ભવમાં સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે, ઇત્યાદિ પૂર્વ કથનના જેવું જ કથન અહીં પણ સમજવું “ નવરં ” પરન્તુ (અત્યેગદ્વૈ કપ્પાર્હિયણ્ણુ ઉવવજ્જહ) જ્ઞાનારાધના કરતા ચારિત્રારાધનાના ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાના વિષયમાં આ પ્રમાણે વિશેષતા છે. કોઈક ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાવાળો એવ કલ્પાતીત ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.

વતો જીવસ્ય સૌધર્માદિકલ્પોપપન્નકેષુ દેવલોકેષુ ગમનાભાવાત્, અપિતુ કલ્પા-
તીતેષુ ગ્રૈવેયકાદિષુ એવ ઉપપદ્યતે, સિદ્ધિગમનાભાવે તેપામનુત્તરસુરેષુ ગમનસમ્મા-
વાત્ । અથ મધ્યમારાધનામાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં
આરાહિત્તા કઠ્ઠિં મવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞહિં જાવ અંતં કરેહિં ?’ હે મદન્ત ! મધ્યમાં સ્વલુ
જ્ઞાનારાધનામારાધ્ય કતિભિઃ મવગ્ગહણેઃ જીવઃ સિધ્યતિ, યાવત્—બુદ્ધ્યતે મુચ્યતે,
પરિનિર્વાતિસર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરોતિ ?’ ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! અત્યેગહિં દો-
ચ્ચેણં મવગ્ગહણેણં સિજ્ઞહિં જાવ અંતં કરેહિં, તચ્ચં પુણં મવગ્ગહણં નાહિંકમહિં’ હે ગૌ-
તમ ! અસ્ત્યેકકઃ કથ્ચન જીવઃ મધ્યમાં જ્ઞાનારાધનામારાધ્ય દ્વિતીયેન અધિકૃતમનુષ્ય-
કિ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રકી આરાધનાવાલા જીવ કા સૌધર્માદિ કલ્પોપપન્નક
દેવલોકોં મેં ગમનકા અભાવ કહા ગયા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના વાલા
જીવ કો સિદ્ધિ કી પ્રાપ્તિ જવતક નહીં હોતી હૈ—વહ તવતક કલ્પાતીત
ગ્રૈવેયકાદિકોં મેં યા અનુત્તર દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા રહતા હૈ ।

અવ ગૌતમ મધ્યમ આરાધના કો આશ્રિત કરકે પ્રમુ સે એસા
પૂછતે હૈં (મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહિત્તા કઠ્ઠિં મવ-
ગ્ગહણેહિં સિજ્ઞહિં જાવ અંતં કરેહિં) હે મદન્ત ! જીવ મધ્યમ જ્ઞાના-
રાધનાકો આરાધિત કરકે કિતને મવોં કો લેને કે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ
યાવત્ સમસ્ત દુઃસ્વોં કા અંત કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહિં દોચ્ચેણં મવગ્ગહણેણં સિજ્ઞહિં,
જાવ અંતં કરેહિં, તચ્ચં પુણં મવગ્ગહણં નાહિંકમહિં) કોઈએક જીવ
એસા હોતા હૈ જો મધ્યમજ્ઞાનારાધનાકો આરાધિત કરકે અધિકૃત મનુષ્ય

સૌધર્માદિ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની
આરાધનાવાળા જીવમાં સૌધર્માદિ કલ્પોપપન્નક દેવલોકોમાં ગમનનો અભાવ
કહ્યો છે. જ્યાં સુધી ચારિત્રારાધનાવાળા જીવને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી,
ત્યાં સુધી તે કલ્પાતીત ગ્રૈવેયકોમાં અથવા તો અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાં જ
ઉત્પન્ન થતો રહે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મધ્યમ આરાધનાની અપેક્ષાએ નીચેના પ્રશ્નો પૂછે
છે—(મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! ણાણારાહણં આરાહિત્તા કઠ્ઠિં મવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞહિં જાવ
અંતં કરેહિં) હે મદન્ત ! જીવ મધ્યમ જ્ઞાનારાધનાનું આરાધન કરીને કેટલા
લોકો કરીને સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (અત્યેગહિં દોચ્ચેણં
મવગ્ગહણેણં સિજ્ઞહિં જાવ અંતં કરેહિં, તચ્ચં પુણં મવગ્ગહણં નાહિંકમહિં)
કોઈક જીવ એવો હોય છે કે જે મધ્યમ જ્ઞાનારાધનાનું આરાધન કરીને

મંત્રાપેક્ષયા દ્વિતીયેન મનુષ્યભવેનેત્યર્થઃ સિધ્યતિ યાવત્-બુદ્ધ્યતે, મુચ્યતે, પરિ-
નિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ચ, તૃતીયં પુનર્ભવગ્રહણમ્ અધિકૃતમનુષ્યભવગ્રહ-
ણાપેક્ષયા તૃતીયંમનુષ્યભવગ્રહણમ્ નાતિક્રામતિ-નોલ્લંઘયતિ, અત્ર જ્ઞાનારાધનાયા
મધ્યમત્વશ્ચાધિકૃતભવે એવ નિર્વાણાભાવાત્ ઇતિ બોધ્યમ્, ભાવે તુ ઉત્કૃષ્ટત્વમેવાવ-
સેયમવશ્યંભાવિત્વાત્, નિર્વાણાઽન્યથાઽનુપપત્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ મજ્ઞિમિયં ણં
મંતે ! દંસણારાહ્ણં આરાહિત્તા, એવં ચેવ । એવં મજ્ઞિમિયં ચારિત્તારાહ્ણંપિ’ હે ભદ-

ભવ કી અપેક્ષા સે દ્વિતીય મનુષ્યભવ સે સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત
દુઃખોં કા અંત કરતા હૈ । તૃતીયભવ કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતા હૈ અર્થાત્
દેવભવાન્તરિત તીસરે મનુષ્ય ભવ મેં અવશ્ય મોક્ષ મેં ચલા જાતા હૈ ।
યહાં પર જ્ઞાનારાધના મેં જો મધ્યમતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ વહ અધિકૃત
મનુષ્યભવ મેં હી નિર્વાણ નહીં હોને સે પ્રકટ કી ગઈ હૈ । યદિ ગૃહીતભવ
મેં હી આરાધક જીવ કો નિર્વાણ કી પ્રાપ્તિ હો જાતી હૈ તો ઉસ જ્ઞાના
રાધના મેં મધ્યમતા ન જાનકર ઉત્કૃષ્ટતા હી જાનની ચાહિયે । કયોં કિ
જ્ઞાન કી ઉત્કૃષ્ટતા મેં હી નિર્વાણ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ-ઔર જબ જ્ઞાના-
રાધનારાધક જીવ કો ઉસી ગૃહીત ભવ સે સુક્તિ પ્રાપ્તિ હો ચુકી હૈ તો
ઉસકે દ્વારા આરાધિત વહ જ્ઞાનારાધના “ નિર્વાણાન્યથાનુપપત્તેઃ ” હેતુ
સે ઉત્કૃષ્ટ હી માની જાવેગી

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! દંસણા-
રાહ્ણં આરાહિત્તા) હે ભદન્ત ! જો જીવ મધ્યમ દર્શનારાધના કો

અધિકૃત મનુષ્યભવની અપેક્ષાએ દ્વિતીય મનુષ્યભવમાં સિદ્ધ થાય છે અને
સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે. તે જીવ તૃતીયભવનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી
એટલે કે દેવભવાન્તરિત ત્રીજા મનુષ્યભવમાં અવશ્ય મોક્ષ આપ્યો જાય છે.
અહીં જ્ઞાનારાધનામાં જે મધ્યમતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે તે અધિકૃત મનુષ્ય-
ભવમાં જ નિર્વાણની પ્રાપ્તિ નહીં થવાની પ્રકટ કરવામાં આવી છે. જે ગૃહીત
ભવમાં જ આરાધક જીવને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થઈ જતી હોય, તો તે જ્ઞાના-
રાધનામાં મધ્યમતા ન માનતા ઉત્કૃષ્ટતા જ માનવી જોઈએ, કારણ કે જ્ઞાના-
રાધનાની ઉત્કૃષ્ટતાનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે જ નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને
જે જ્ઞાનારાધક જીવને એજ ગૃહીત ભવ પૂરો કરીને સુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈ ચુકી
હોય તો તેના દ્વારા આરાધિત તે જ્ઞાનારાધના “ નિર્વાણાન્યથાનુપપત્તેઃ ” હેતુની
દૃષ્ટિએ ઉત્કૃષ્ટ જ માનવી પડશે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(મજ્ઞિમિયં ણં મંતે ! દંસણારાહ્ણં આરાહિત્તા)

ન્ત । મધ્યમાં સ્વલુ દર્શનારાધનામારાધ્ય કત્તિમિઃ ભવગ્રહણેઃ જીવઃ સિધ્યતિ, યાવત્
 વુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરોતિ ? ભગવાનાહ—એવંચૈવ—
 પૂર્વોક્ત મધ્યમજ્ઞાનારાધનાવદેવ મધ્યમદર્શનારાધનમપિ આરાધ્ય અસ્ત્યેકકઃ કઞ્ચન
 જીવઃ દ્વિતીયેન ભવગ્રહણેન સિધ્યતિ યાવત્ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરોતિ, કિન્તુ તૃતીય
 પુનર્ભવગ્રહણં નાતિક્રામતિ, એવમેવોક્તરીત્યા અસ્ત્યેકકઃ કઞ્ચન જીવઃ મધ્યમાં
 ચારિત્રારાધનામપિ આરાધ્ય દ્વિતીયેન ભવગ્રહણેન સિધ્યતિ, યાવત્ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં
 કરોતિ, એતાશ્ચ મધ્યમા ઉપર્યુક્તા જ્ઞાનાધારાધનાસમ્વલિતા ચારિત્રારાધના એવા-
 ત્રવિવક્ષિતા દ્રષ્ટવ્યાઃ, અન્યથા અગ્રે જઘન્યજ્ઞાનારાધનામાશ્રિત્ય વક્ષ્યમાણસ્ય ‘સત્ત-
 દ્વભવગ્રહણાઈં પુણ ણાઙ્કમતિ’ ઇત્યસ્યાસંગત્યાપત્તેઃ, યતશ્ચારિત્રારાધનાયા એવ

આરાધિત કરતા હૈ વહ કિતને ભવોંકે વાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત
 દુઃસ્વોં કા અંત કરતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ !
 (એવં ચૈવ) મધ્યમ દર્શનારાધના કો આરાધિત કરકે કોઈએક જીવ
 દ્વિતીયભવ મેં સિદ્ધ હો જાતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃસ્વોં કા અંત કર દેતા
 હૈ—તૃતીય ભવ કો વહ ઉલ્લંઘન નહીં કરતા હૈ । ઇસી તરહ સે કોઈએક
 જીવ મધ્યમ ચારિત્રારાધના કો આરાધિત કરકે દ્વિતીય ભવ મેં સિદ્ધ
 હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃસ્વોંકા અંત કરતા હૈ । તૃતીય ભવ કો વહ ઉલ્લં-
 ઘન નહીં કરતા હૈ । યહાં યે મધ્યમ જ્ઞાનાદિ આરાધના ઓર ચારિત્રારા-
 ધના મિલી હુઈ હી વિવક્ષિત હુઈ હૈ એસા જાનના ચાહિયે । નહીં તો
 ફિર જો આગે જઘન્ય જ્ઞાનારાધના કો લેકર (સત્તદ્વ ભવગ્રહણાઈં પુણ

હે ભદ્રન્ત ! મધ્યમ દર્શનારાધનાનું આરાધન કરીને જીવ કેટલા ભવ કરીને
 સિદ્ધ થાય છે, ખુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો
 અંત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવં ચૈવ ” મધ્યમ દર્શનારાધનાનું આરાધન
 કરીને કોઈક જીવ બીજા ભવમાં સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત
 કરે છે. તે ત્રીજા ભવનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી—એટલે કે ત્રીજા ભવમાં તો
 અવશ્ય નિર્વાણ પામે છે. એજ પ્રમાણે મધ્યમ ચારિત્રારાધનાનું આરાધન
 કરીને કોઈક જીવ બીજા ભવમાં સિદ્ધ પદ પામે છે, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો
 નાશ કરે છે. તેઓ ત્રીજા ભવનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. અહીં મધ્યમ જ્ઞાના-
 દિક આરાધના અને ચારિત્રારાધનાનું કથન એક—સરખું જ બતાવવામાં આવ્યું
 છે, એમ સમજવું. નહીં તો આગળ જઘન્ય જ્ઞાનારાધનાની અપેક્ષાએ
 “ સત્તદ્વ ભવગ્રહણાઈં પુણ ણાઙ્કમતિ ” આ પ્રકારનું જે કથન કરવામાં આવ્યું

તત્ફલસ્ય તત્રોક્તત્વાત્, ઉક્તં ચ ' અદ્ભવાત્ચરિત્તે ' ત્તિ ચારિત્રે જઘન્યચારિત્રા-
રાધનાયામ્ અષ્ટભવાયુર્થવતીતિ ।

અથ જઘન્યજ્ઞાનાધારાધનામાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જહન્નિયં ણં મંતે ! નાના-
રાહણં અરાહિત્તા, કઈહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞહ્ જાવ અંતં કરેહ્ ? હે મદન્ત ! જઘ-
ન્યામ્ સ્વલુ જ્ઞાનારાધનામારાધ્ય કતિભિઃ ભવગ્રહણૈઃ જીવઃ સિધ્યતિ, યાવત્-
બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ? મગ્ગાનાહ—' ગોયમા !
' અત્યેગઈએ, તત્ત્વેણં ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞહ્ જાવ અંતં કરેહ્, સત્તદ્ભવગ્ગહણાહ પુણ
નાહ્કમહ્ ' હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિજ્જીવઃ તૃતીયેન ભવગ્રહણેન સિધ્યતિ

નાહ્કકમહ્) એસા જો કહા ગયા હૈ સો ડસકી સંગતિ નહીં બૈઠ
સકેગી । ક્યોં કિ ચારિત્રારાધના કા હી યહ ફલ હસ સુત્ર દ્વારા પ્રકટ
કિયા ગયા હૈ । કહા મી હૈ—(અદ્ભવાત્ચરિત્તે) ચારિત્ર જઘન્ય
ચારિત્રારાધના મેં આઠ ભવ હોતે હૈં । અબ જઘન્ય જ્ઞાનાદિક આરાધના
કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(જહન્નિયં ણં મંતે !
નાનારાહણં અરાહિત્તા કઈહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞહ્ જાવ અંતં કરેહ્)
હે મદન્ત ! જીવ જઘન્ય જ્ઞાનારાધના કો આરાધિત કરકે કિતને ભવોં
કે બાદ સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અંત કરતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અત્યેગઈએ તત્ત્વેણં ભવ-
ગ્ગહણં સિજ્ઞહ્, જાવ અંતં કરેહ્) કોઈ જીવ એસા હોતા હૈ જો તૃતીય
ભવ મેં સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અંત કરતા હૈ । (સત્તદ્ભવ-
ગ્ગહણાહ પુણ નાહ્કકમહ્) માત આઠ ભવોં કા વહ ઉત્તલંઘન નહીં

છે સ સંગત લાગશે નહીં. કારણ કે ચારિત્રારાધનાનું જ તે ફળ આ સૂત્ર
દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. ઠહું પણ છે કે—“ અદ્ભવાત્ચરિત્તે ” જઘન્ય
ચારિત્રારાધનામાં આઠ ભવ થાય છે.

હવે જઘન્ય જ્ઞાનાદિકની આરાધનાને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર
પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જહન્નિયં ણં મંતે ! નાનારાહણં અરાહિત્તા કઈહિં
ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞહ્ જાવ અંતં કરેહ્ ?) હે ભદન્ત ! જઘન્ય જ્ઞાનારાધનાનું
આરાધન કરીને જીવ કેટલા ભવ કરીને સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત
થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગઈએ તત્ત્વેણં
ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞહ્, જાવ અંતં કરેહ્) કોઈક જીવ એવો હોય છે કે જે
ત્રીજા ભવમાં સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, અને સમસ્ત
દુઃખોનો અંત કરે છે. (સત્તદ્ભવગ્ગહણાહ પુણ નાહ્કકમહ્) સાત આઠ ભવોનું

યાવત્-બુદ્ધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ, સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરોતિ કિન્તુ સપ્તાષ્ટભવગ્રહણાનિ પુનર્નાતિક્રામતિ, एवं च श्रुतसम्यक्त्वदेशविरतिभवास्त्वसंख्येया उक्ताः, ततश्चारित्राराधना रहिता ज्ञानदर्शनाराधना असंख्येयभक्तिका अपि भवन्ति, न त्वष्टभक्तिका एव ' एवं दंसणाराहणं पि, एवं चरित्ताराहणं पि ' एवं जघन्यज्ञानाराधनावदेव जघन्यदर्शनाराधनाऽपि वक्तव्या, तथा च-जघन्यां दर्शनाराधनामाराध्य अस्त्येककः कश्चिज्जीवस्तृतीयेन भवग्रहणेन सिध्यति, यावत् बुद्ध्यते, मुच्यते, सर्वदुःस्वानामन्तं करोति च, सप्ताष्टभवग्रहणानि च नातिक्रामति, एवमेव जघन्यां चारित्राराधनामपि आराध्य अस्त्येककः कश्चन जीवस्तृतीयेन भवग्रहणेन सिध्यति, यावत् बुद्ध्यते मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःस्वानामन्तं करोतीति भावः ॥ सू० २ ॥

करता है। एवं च श्रुत सम्यक्त्व एवं देशविरति संबंधी भव तो असंख्यात कहे गये हैं। इस कारण चारित्राराधना से रहित ज्ञानदर्शनाराधना असंख्यात भववाली भी होती हैं। सात आठ भववाली ही नहीं होती हैं। (एवं दंसणाराहणं पि, एवं चरित्ताराहणं पि) जघन्य ज्ञानाराधना की तरह ही जघन्य दर्शनाराधना भी कहलेनी चाहिये। तथा च-जघन्य दर्शनाराधना को आराधित करके कोई एक जीव तृतीय भव में सिद्ध होता है यावत् समस्त दुःखों का अंत करता है। सात आठ यावत् समस्त दुःखोंका अंत करता है। सात, आठ भवोंका वह उल्लंघन नहीं करता है। इसी तरह से जघन्य चारित्राराधनाको भी आराधित करके कोई एक जीव तृतीय भव में सिद्ध होता है यावत् समस्त दुःखों का अंत करता है। यहां सब जगह (यावत्) शब्द से “ बुद्ध्यते मुच्यते ” इन क्रियापदों का ग्रहण हुआ है ॥ सू० २ ॥

તે ઉલ્લંઘન કરતો નથી. શ્રુત, સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ સંબંધી ભવ તો અસંખ્યાત કહ્યા છે. તે કારણે ચારિત્રારાધનાથી રહિત જ્ઞાનદર્શનારાધના અસંખ્યાત ભવવાળી પણ હોય છે-સાત આઠ ભવવાળી જ હોતી નથી. “ एवं દંસણારાહણંપિ, एवं ચરિત્તારાહણંપિ ” જઘન્ય જ્ઞાનારાધના પ્રમાણે જ જઘન્ય દર્શનારાધના અને જઘન્ય ચારિત્રારાધનાનું કથન પણ સમજવું. એટલે કે જઘન્ય દર્શનારાધનાનું આરાધન કરીને કોઈક જીવ ત્રીજા ભવમાં સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે, એવો જીવ સાત કે આઠ ભવનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. એજ પ્રમાણે જઘન્ય ચારિત્રારાધનાનું આરાધન કરીને કોઈક જીવ ત્રીજા ભવમાં સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે. એવો જીવ સાત કે આઠ ભવનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. અહીં બધી જગ્યાએ “ જાવ અંત કરે ” સાથે વપરાયેલા ‘ જાવ ’ પદ દ્વારા “ બુદ્ધ્યતે અને મુચ્યતે ” ક્રિયાપદોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યાં છે. ॥ સૂત્ર ૨ ॥

પુદ્ગલપરિણામવક્તવ્યતા

હતઃ પૂર્વે જીવપરિણામઃ પ્રોક્તઃ, પરિણામાધિકારાત્ પુદ્ગલપરિણામવક્તવ્યતા-
માહ—‘કઙ્કવિહે ણં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ય—કઙ્કવિહે ણં ભંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લસે ? ગોચમા !
પંચવિહે પોગ્ગલપરિણામે પળ્લસે, તં જહા વન્નપરિણામે ૧, ગંધપ-
રિણામે ૨, રસપરિણામે ૩, ફાસપરિણામે ૪, સંઠાણપરિણામે ૫। વન્ન-
પરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્લસે ? પંચવિહે પળ્લસે, તં જહા
કાલવન્નપરિણામે, જાવ સુવિકલ્લવન્નપરિણામે । एवं एएणं अभि-
લાवेणं गंधपरिणामे दुविहे, रसपरिणामे पंचविहे, फासपरिणामे
अट्टविहे, संठाणपरिणामे णं भंते ! कङ्कविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा--परिसंडलसंठाणपरिणामे जाव आय-
यसंठाणपरिणामे ॥ सू० ३॥

છાયા—કતિવિધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પુદ્ગલપરિણામઃ પ્રજ્ઞસુઃ ? ગૌતમ ! પંચવિધઃ
પુદ્ગલપરિણામઃ પ્રજ્ઞસુઃ, તદ્વથા—વર્ણપરિણામઃ ૧, ગન્ધપરિણામઃ ૨, રસપરિણામઃ ૩,

પુદ્ગલપરિણામ વક્તવ્યતા—

(કઙ્કવિહેણં ભંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લસે) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કઙ્કવિહેણં ભંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લસે) હે ભદન્ત !
પુદ્ગલ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહ્યા ગયા હૈં ? (ગોચમા) હે ગૌતમ !
(પંચવિહે પળ્લસે) પુદ્ગલ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહ્યા ગયા હૈં । (તં
જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં—(વન્નપરિણામે ૧, ગંધપરિણામે ૨, રસપ-
રિણામે ૩, ફાસપરિણામે ૪. સંઠાણપરિણામે ૫) વર્ણપરિણામ, ગંધપ-

પુદ્ગલપરિણામ વક્તવ્યતા—

“ કઙ્કવિહેણં ભંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લસે ” ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(કઙ્કવિહેણં ભંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લસે) હે ભદન્ત !
પુદ્ગલપરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે
પળ્લસે) પુદ્ગલપરિણામ પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે. (તં જહા) તે પાંચ પ્રકાર
નીચે પ્રમાણે છે—(વન્નપરિણામે, ગંધપરિણામે, રસપરિણામે, ફાસપરિણામે, સંઠાણ-

સ્પર્શપરિણામઃ ૪, સંસ્થાનપરિણામઃ ૫ । વર્ણપરિણામઃ ચતુર્ભવન્તઃ ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ
ગૌતમ ! પચ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્વથા-કાલવર્ણપરિણામઃ, યાવત્ શુક્લવર્ણપરિણામઃ,
એવમ્ એતેન અભિલાપેન ગન્ધપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, રસપરિણામઃ પચ્ચવિધઃ
પ્રજ્ઞસઃ, સ્પર્શપરિણામઃ અષ્ટવિધઃ સંસ્થાનપરિણામઃ ચતુર્ભવન્તઃ ! કતિવિધઃ,
ગૌતમ ! પચ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્વથા-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણામઃ યાવત્ આયતસં-
સ્થાનપરિણામઃ ॥ સૂ. ૩ ॥

રિણામ, રસપરિણામ સ્પર્શપરિણામ ઓર સંસ્થાનપરિણામ (વર્ણપરિ-
ણામેળં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! વર્ણપરિણામ કિનને પ્રકાર
કા કહા ગયા હૈ ? (પંચવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! વર્ણપરિણામ પાંચ
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(કાલવર્ણપ
રિણામે, જાવ સુક્કિલ્લવર્ણપરિણામે) કાલવર્ણ પરિણામ યાવત્ શુક્લવર્ણ
પરિણામ (એવં એણં અભિલાપેણં ગંધપરિણામે દુવિહે, રસ પરિણામે
પંચવિહે, ફાસ પરિણામે અટ્ટવિહે) હસી પ્રકાર હસી અભિલાપ સે ગંધ
પરિણામ દો પ્રકાર કા, રસ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા, ઓર સ્પર્શપરિ-
ણામ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । (સંઠાણપરિ-
ણામે ણં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! સંસ્થાન પરિણામ કિનને પ્રકાર
કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે પળ્લત્તે) સંસ્થાન
પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા-પરિમંડલસંઠાણપરિ-

પરિણામે) (૧) વર્ણપરિણામ, (૨) ગંધપરિણામ, (૩) રસપરિણામ, (૪) સ્પર્શ-
પરિણામ અને (૫) સંસ્થાન પરિણામ. (વર્ણપરિણામેળં મંતે ! કહિ વિહે
પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત ! વર્ણપરિણામના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

(પંચવિહે પળ્લત્તે-તંજહા) હે ગૌતમ ! વર્ણપરિણામના નીચે પ્રમાણે
પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—(કાલવર્ણપરિણામે, જાવ સુક્કિલ્લવર્ણપરિણામે) શ્યામવર્ણ
પરિણામથી લઇને શુક્લવર્ણ પરિણામ પર્યન્તના પાંચ વર્ણપરિણામો સમજવા.
(એવં એણં અભિલાપેણં ગંધપરિણામે દુવિહે, રસપરિણામે પંચવિહે, ફાસપરિણામે
અટ્ટવિહે) આ પ્રકારના અભિલાપદ્વારા ગંધપરિણામ બે પ્રકારનું, રસપરિણામ
પાંચ પ્રકારનું, અને સ્પર્શપરિણામ આઠ પ્રકારનું કહેવામાં આવ્યું છે, એમ
સમજવું. (સંઠાણપરિણામે ણં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે) હે ભદન્ત ! સંસ્થાન-
પરિણામના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે પળ્લત્તે-તંજહા) સંસ્થાનપરિણામના
નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—(પરિમંડલસંઠાણપરિણામે જાવ આયતસંઠાણ-

ટીકા—‘કઙ્કિહે ણં મંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લત્તે’ હે મદન્ત ! કતિવિંધઃ
 ચલુ પુદ્ગલપરિણામ. પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગ્ગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચવિહે પોગ્ગલપરિણામે
 પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! પચ્ચવિંધઃ પુદ્ગલપરિણામઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તંજહા-વન્નપરિણામે ૧,
 ગંધપરિણામે ૨, રસપરિણામે ૩, ફાસપરિણામે ૪, સંઠાણપરિણામે ૫, ’ તથથા—
 વર્ણપરિણામઃ ૧, ગન્ધપરિણામઃ ૨, રસપરિણામઃ ૩, સ્પર્શપરિણામઃ ૪, સંસ્થા-
 નપરિણામશ્ચ ૫, તત્ર યત્ પુદ્ગલો વર્ણાન્તરત્યાગાદ્ વર્ણાન્તરં પ્રાપ્નોતિ અસૌ વર્ણપ-
 ણામે, જાવ આયયસંઠાણપરિણામે) જો હસ પ્રકાર સે હૈ—પરિમળ્ડલ
 સંસ્થાનપરિણામ, યાવત્ આયતસંસ્થાનપરિણામ ।

ટીકાર્થ—હસસે પહિલે જીવપરિણામ કહા જા ચુકા હૈ । પરિ-
 ણામ કા અધિકાર હોને સે સૂત્રકાર પુદ્ગલપરિણામ કી વક્તવ્યતા કહતે
 હૈ—હસમેસે ગૌતમ ને પ્રશ્ન એસા પૂછા હૈ—(કઙ્કિહે ણં મંતે ! પોગ્ગલપરિ-
 ણામે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! પુદ્ગલપરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા
 હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે પોગ્ગલપરિ-
 ણામે પળ્લત્તે) પુદ્ગલપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તંજહા
 જો હસ તરહ સે હૈ—(વન્નપરિણામે, ગંધપરિણામે, રસપરિણામે, સંઠાણ-
 પરિણામે) વર્ણપરિણામ, ગંધપરિણામ, રસપરિણામ, સ્પર્શપરિણામ ઓર
 સંસ્થાનપરિણામ—જો પુદ્ગલ એક વર્ણ કે પરિત્યાગ સે અન્યવર્ણ કો પ્રાપ્ત
 કરતા હૈ વહ વર્ણપરિણામ હૈ—હસી તરહ સે ગંધ આદિ પરિણામોં કો
 મી જાનના ચાહિયે ।

પરિણામે) પરિમળ્ડલ સંસ્થાન પરિણામથી લઇને આયત સંસ્થાન પરિણામ
 પર્યાન્તના પાંચ પરિણામ અહીં ગ્રહણ કરવા

ટીકાર્થ—આ પહેલાં જીવપરિણામનું પ્રતિપાદન થઇ ગયું હવે પરિણામનો
 અધિકાર ચાલુ હોવાથી સૂત્રકાર પુદ્ગલપરિણામનું નિરૂપણ કરે છે—

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે
 છે કે—(કઙ્કિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિણામે પળ્લત્તે ?) હે મદન્ત ! પુદ્ગલ
 પરિણામના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રશ્ન તેનો જવાબ આપતા કહે
 છે કે—(પંચવિહે પોગ્ગલપરિણામે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પુદ્ગલ પરિણામના પાંચ
 પ્રકાર કહ્યા છે “તંજહા” તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—“વન્નપરિણામે” વર્ણ-
 પરિણામ, “રસપરિણામે” રસપરિણામ, “ગંધપરિણામે” ગંધપરિણામ, “ફાસ-
 પરિણામે” સ્પર્શપરિણામ અને “સંઠાણપરિણામે” સંસ્થાન પરિણામ જે
 પુદ્ગલ એક વર્ણનો પરિત્યાગ કરીને અન્ય વર્ણને પ્રાપ્ત કરે છે, તે પરિણામને
 વર્ણ પરિણામ કહે છે એજ પ્રમાણે ગંધ આદિ પરિણામો વિષે પણ સમજવું.

રિણામઃ, એમન્યેऽપિ बोध्याः । गौतमः पृच्छति—‘ वन्नपरिणामे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? हे भदन्त ! वर्णपरिणामः खलु कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘ गोयमा ! पंचविहे पणत्ते ’ हे गौतम ! वर्णपरिणामः खलु पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, ‘ तंजहा-
 कालवन्नपरिणामे जाव सुक्किल्लवन्नपरिणामे ’ तद्यथा—कालवर्णपरिणामः १,
 यावत् नीलवर्णपरिणामः २, लोहितवर्णपरिणामः ३, हरिद्रावर्णपरिणामः ४, शुक्ल
 वर्णपरिणामश्च, ५ ‘ एवं एएणं अभिलावेणं गंधपरिणामे दुविहे, रसपरिणामे
 पंचविहे, फासपरिणामे अट्ठविहे ’ एवमुक्त्तरीत्या एतेन वर्णविषयकामिलापेन आला-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(વન્નપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કવિહે પણત્તે) હે ભદન્ત ! વર્ણપરિણામ કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈં—(પંચવિહે પણત્તે) હે ગૌતમ ! વર્ણપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તં જહા) જો ઇસ તરહ સે હૈ—(કાલવન્નપરિણામે જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણામે) કાલવર્ણપરિણામ, યાવત્-નીલવર્ણપરિણામ, લોહિત (લાલ) વર્ણપરિણામ, હરિદ્રાવર્ણપરિણામ ઓર શુક્લ-વર્ણપરિણામ—(એવં એએણં અભિલાવેણં ગંધપરિણામે દુવિહે, રસપરિણામે પંચવિહે, ફાસપરિણામે અટ્ઠવિહે) ઉક્તરીતિકે અનુસાર ઇસ વર્ણવિષયક અભિલાપ-આલાપ ક્રમ સે ગંધ પરિણામ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, ઓર વહ સુરભિ ઓર દુરભિ કે ભેદ સે દો પ્રકાર કા હોતા હૈ । તિક્ત, કટુ, કષાય, અમ્લ, ઓર મધુર કે ભેદ સે રસપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । કર્કશ, તૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ કે ભેદ સે સ્પર્શપરિણામ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ વન્નપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પણત્તે ? ” હે ભદન્ત ! વર્ણપરિણામના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—(ગોયમા ! પંચવિહે પણત્તે—તંજહા) વર્ણપરિણામના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—(કાલવન્નપરિણામે જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણામે) (૧) શ્યામવર્ણ પરિણામ, (૨) નીલવર્ણ પરિણામ, (૩) લાલવર્ણ પરિણામ, (૪) હરિદ્રા (પીળો) વર્ણ પરિણામ અને (૫) શુક્લવર્ણ પરિણામ. “ એવં એએણં અભિલાવેણં ગંધપરિણામે દુવિહે, રસપરિણામે પંચવિહે, ફાસપરિણામે અટ્ઠવિહે ” આ વર્ણવિષયક અભિલાપ (પ્રશ્નોત્તરો) ના કેમથી ગંધપરિણામ બે પ્રકારનું કહ્યું છે—(૧) સુરભિગંધ અને (૨) દુરભિગંધ રસપરિણામનાં નીચે પ્રમાણે પાંચ ભેદ કહ્યા છે—તીજો, કડવો, કષાયલો (તુરો), ખાટો અને મધુર.

પક્રમેણ ગન્ધપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ સુરભિદુસુરભિભેદાત્, રસપરિણામઃ પચ્ચ-
વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તિક્તકટુકકપાયામ્લમધુરભેદાત્, સ્પર્શપરિણામઃ અષ્ટવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ
કર્કશમૃદુકગુરુકલઘુકશીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષભેદાત્ ।

અથ સંસ્થાનપરિણામં પૃચ્છતિ—‘ સંઠાણપરિણામે ણં મંતે । કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ? ’
હે મદન્ત ! સંસ્થાનપરિણામઃ સ્વલ્લુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? સંસ્થાનમ્ આકારવિશેષઃ
મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે ’ હે ગૌતમ ! સંસ્થાનપરિણામઃ પચ્ચવિધઃ
પ્રજ્ઞસઃ, ‘ તંજહા—પરિમંડલસંઠાણપરિણામે જાવ આયયસંઠાણપરિણામે ’ તથથા—
પરિમંડલસંસ્થાનપરિણામઃ, પરિમંડલસંસ્થાનં વલયાકારં મધ્યશૂન્યં બોધ્યમ્ ૧,
યાવત્—વૃત્તસંસ્થાનપરિણામઃ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામઃ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણામઃ ૪,

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે સંસ્થાન પરિણામ કે વિષય મેં પૂછતે હેં
(સંઠાણપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! સંસ્થાન પરિ-
ણામ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હેં—
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પરિણામ—આકાર વિશેષ પરિણામ પાંચ
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—(તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈ—(પરિમંડલ
સંઠાણપરિણામે, જાવ આયયસંઠાણપરિણામે) પરિમંડલસંસ્થાનપરિ-
ણામ—મધ્ય મેં શૂન્ય ઓર વલય—ચૂડી કે આકાર જૈસા પરિણામ,
યાવત્—વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામ, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિ-
ણામ, ઓર આયતસંસ્થાનપરિણામ, મોદક—લાઢૂ કે આકાર જૈસા જો
પરિણામ હૈ ઉસકા નામ વૃત્તસંસ્થાનપરિણામ હૈ ત્રિકોણ—સિંઘાડે કે
આકાર જૈસા પરિણામ કા નામ ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામ હૈ—ચૌકોરપરિણામ

કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ (સુંવાળું) અને રક્ષ
(ખડખડું) ના ભેદથી સ્પર્શપરિણામના આઠ પ્રકાર કહ્યા છે

હવે ગૌતમ સ્વામી સંસ્થાન પરિણામના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને આ
પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—(સંઠાણપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ?) હે મદન્ત !
સંસ્થાન પરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ
કહે છે કે—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પરિણામના—આકાર વિશેષ પરિ-
ણામ “ પંચવિહે પળ્લત્તે—તંજહા ” નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—જે આ પ્રમાણે
છે. (પરિમંડલસંઠાણપરિણામે જાવ આયયસંઠાણપરિણામે) (૧) પરિમંડલ સંસ્થાન
પરિણામ મધ્યમાં શૂન્ય અને વલયના આકારનું—ચૂડીના આકારનું પરિણામ
(૨) વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ—લાડુના જેવા આકારના પરિણામને વૃત્તસંસ્થાન
પરિણામ કહે છે (૩) ત્ર્યસ્રસંસ્થાન પરિણામ—શિંગોડા જેવા આકારના પરિણામને

રિણામઃ, એવમન્યેऽપિ લોધ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ વન્નપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પ્પણત્તે ? ’ હે મદન્ત ! વર્ણપરિણામઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાદ—‘ ગોયમા ! પંચવિદે પ્પણત્તે ’ હે ગૌતમ ! વર્ણપરિણામઃ સ્વલુ પચ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘ તંજહા-કાલવન્નપરિણામે જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણામે ’ તથથા—કાલવર્ણપરિણામઃ ૧, યાવત્ નીલવર્ણપરિણામઃ ૨, લોહિતવર્ણપરિણામઃ ૩, હરિદ્રાવર્ણપરિણામઃ ૪, શુક્લવર્ણપરિણામઃ ૫ ‘ એવં એણં અમિલાવેણં ગંધપરિણામે દુવિદે, રસપરિણામે પંચવિદે, ફાસપરિણામે અદ્ધવિદે ’ એવમુક્તરીત્યા એતેન વર્ણવિષયકામિલાપેન આલા-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હું—(વન્નપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પ્પણત્તે) હે મદન્ત ! વર્ણપરિણામ કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હું—(પંચવિદે પ્પણત્તે) હે ગૌતમ ! વર્ણપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તં જહા) જો હસ તરહ સે હૈ—(કાલવન્નપરિણામે જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણામે) કાલવર્ણપરિણામ, યાવત્-નીલવર્ણપરિણામ, લોહિત (લાલ) વર્ણપરિણામ, હરિદ્રાવર્ણપરિણામ ઓર શુક્લવર્ણપરિણામ—(એવં એણં અમિલાવેણં ગંધપરિણામે દુવિદે, રસપરિણામે પંચવિદે, ફાસપરિણામે અદ્ધવિદે) ઉક્તરીતિકે અનુસાર હસ વર્ણવિષયક અમિલાપ-આલાપ ક્રમ સે ગંધ પરિણામ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, ઓર વહ સુરભિ ઓર દુરભિ કે ભેદ સે દો પ્રકાર કા હોતા હૈ । તિક્ત, કટુ, કષાય, અમ્લ, ઓર મધુર કે ભેદ સે રસપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । કર્કશ, તૃદુ, શુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સિન્ધ ઓર રુક્ષ કે ભેદ સે સ્પર્શપરિણામ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ વન્નપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પ્પણત્તે ? ” હે મદન્ત ! વર્ણપરિણામના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! પંચવિદે પ્પણત્તે—તંજહા) વર્ણપરિણામના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—(કાલવન્નપરિણામે જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણામે) (૧) શ્યામવર્ણ પરિણામ, (૨) નીલવર્ણ પરિણામ, (૩) લાલવર્ણ પરિણામ, (૪) હરિદ્રા (પીળો) વર્ણ પરિણામ અને (૫) શુક્લવર્ણ પરિણામ. “ એવં એણં અમિલાવેણં ગંધપરિણામે દુવિદે, રસપરિણામે પંચવિદે, ફાસપરિણામે અદ્ધવિદે ” આ વર્ણવિષયક અમિલાપ (પ્રશ્નોત્તરે) ના ક્રમથી ગંધપરિણામ બે પ્રકારનું કહ્યું છે—(૧) સુરભિગંધ અને (૨) દુરભિગંધ રસપરિણામનાં નીચે પ્રમાણે પાંચ ભેદ કહ્યા છે—તીજો, ઠંડો, કષાયલો (તુરો), ખાટો અને મધુર.

પદ્ધતિયે ગન્ધપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ સુરભિદુસુરભિભેદાત્, રસપરિણામઃ પચ્ચ-
વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તિક્તકટુકકષાયામ્લમધુરભેદાત્, સ્પર્શપરિણામઃ અષ્ટવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ
કર્કશમૃદુકગુરુકલઘુકશીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષભેદાત્ ।

અથ સંસ્થાનપરિણામં પૃચ્છતિ-‘ સંઠાણપરિણામે ણં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે ? ’
હે ભદન્ત ! સંસ્થાનપરિણામઃ સ્વલ્લુ કત્તિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? સંસ્થાનમ્ આકારવિશેષઃ
મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે ’ હે ગૌતમ ! સંસ્થાનપરિણામઃ પચ્ચવિધઃ
પ્રજ્ઞસઃ, ‘ તંજહા-પરિમંડલસંઠાણપરિણામે જાવ આયયસંઠાણપરિણામે ’ તથથા-
પરિમંડલસંસ્થાનપરિણામઃ, પરિમંડલસંસ્થાનં વલયાકારં મધ્યશૂન્યં વોધ્યમ્ ૧,
યાવત્-વૃત્તસંસ્થાનપરિણામઃ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામઃ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણામઃ ૪,

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે સંસ્થાન પરિણામ કે વિષય મેં પૂછતે હેં
(સંઠાણપરિણામેણં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે) હે ભદન્ત ! સંસ્થાન પરિ-
ણામ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં-
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પરિણામ-આકાર વિશેષ પરિણામ પાંચ
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-(તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ-(પરિમંડલ
સંઠાણપરિણામે, જાવ આયયસંઠાણપરિણામે) પરિમંડલસંસ્થાનપરિ-
ણામ-મધ્ય મેં શૂન્ય ઓર વલય-ચૂડી કે આકાર જૈસા પરિણામ,
યાવત્-વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામ, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિ-
ણામ, ઓર આયતસંસ્થાનપરિણામ, સોદક-લાઝુ કે આકાર જૈસા જો
પરિણામ હૈ ઇસકા નામ વૃત્તસંસ્થાનપરિણામ હૈ ત્રિકોણ-સિંઘાડે કે
આકાર જૈસા પરિણામ કા નામ ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામ હૈ-ચૌકોરપરિણામ

કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ (સુવાળું) અને રુક્ષ
(ખડખડું) ના લેક્ષ્મી સ્પર્શપરિણામના આઠ પ્રકાર કહ્યા છે

હવે ગૌતમ સ્વામી સંસ્થાન પરિણામના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને આ
પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(સંઠાણપરિણામેણં મંતે ! કહિવિહે પળ્લત્તે ?) હે ભદન્ત !
સંસ્થાન પરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ
કહે છે કે-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પરિણામના-આકાર વિશેષ પરિ-
ણામ “ પંચવિહે પળ્લત્તે-તંજહા ” નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે-જે આ પ્રમાણે
છે. (પરિમંડલસંઠાણપરિણામે જાવ આયયસંઠાણપરિણામે) (૧) પરિમંડલ સંસ્થાન
પરિણામ મધ્યમાં શૂન્ય અને વલયના આકારનું-ચૂડીના આકારનું પરિણામ
(૨) વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ-લાડુના જેવા આકારના પરિણામને વૃત્તસંસ્થાન
પરિણામ કહે છે (૩) ત્ર્યસ્રસંસ્થાન પરિણામ-શિંગોડા જેવા આકારના પરિણામને

આયતસંસ્થાનપરિણામ ૫, તત્ત્વ વર્તુલં મોદકાકારમ્, ૬યસં ત્રિકોણમ્, ચતુરસં ચતુષ્કોણમ્, આયતમ્ દૈર્ઘ્યમિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૩ ॥

પુદ્ગલાસ્તિકાયવક્તવ્યતા ।

પુદ્ગલાધિકારાત્તદ્વિશેષપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશવક્તવ્યતામાહ—‘એ મંતે ।’
 ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—એ મંતે ! પોગલત્થિકાયપણે કિં દવં ૧, દવ્વદેસે ૨, દવાઈ ૩, દવ્વદેસા ૪, ઉદાહુ દવ્વં ચ દવ્વદેસે ૫, ઉદાહુ દવ્વં ચ દવ્વદેસા ૬, ઉદાહુ દવાઈ ચ દવ્વદેસે ૭, ઉદાહુ દવાઈ ચ દવ્વદેસા ૮?, ગોયમા ! સિય દવ્વં, સિય દવ્વદેસે, નો દવાઈ, નો દવ્વદેસા, નોદવં ચ દવ્વદેસે ૯ જાવ નોદવાઈ ચ દવ્વદેસા ૧૦ । દો મંતે ! પોગલત્થિકાયપણે કિં દવ્વં દવ્વદેસે પુચ્છા તહેવ, ગોયમા ! સિય દવ્વં ૧, સિય દવ્વદેસે ૨, સિય દવાઈ ૩, સિય દવ્વદેસા ૪, સિય દવ્વં ચ દવ્વદેસે ૫, નો દવ્વં ચ દવ્વદેસા ૬, સેસા પડિસેહેયવા । તિન્નિ મંતે ! પોગલત્થિકાયપણે કિં દવ્વં દવ્વદેસે પુચ્છા? ગોયમા ! સિય દવ્વં ૧, સિય દવ્વદેસે ૨, એવં સત્ત મંગા ભાણિયવા, જાવ સિય દવાઈ ચ દવ્વદેસે ૯, નોદવાઈ દવ્વદેસા ૧૦, ચત્તારિ મંતે ! પોગલત્થિકાયપણે કિં દવ્વં ? પુચ્છા, ગોયમા ! સિય દવ્વં ૧, સિય દવ્વદેસે ૨, અટ્ટ વિમંગા ભાણિયવા જાવ સિય દવાઈ ચ દવ્વદેસા

કા નામ ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણામ ઓર દીર્ઘતારૂપ-લટ્ટિ કે જૈસા લઘ્વા પરિણામ કા નામ આયતસંસ્થાનપરિણામ હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

ચતુરસ્રસંસ્થાન પરિણામ કહે છે. (૪) ચતુરસ્રસંસ્થાન પરિણામ—ચાર ખૂણાવાળા પરિણામને ચતુરસ્રસંસ્થાન પરિણામ કહે છે (૫) આયતસંસ્થાન પરિણામ—લાંઠીના જેવા દીર્ઘ (લાંબા) પરિણામને આયતસંસ્થાન પરિણામ કહે છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

यत्, जहा चत्तारि भणिया, एव पञ्च छ सत्त जाय असंखेजा, अणंता भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसा किं दव्वं० ? एवं चेव, जाव सिय दव्वाइं च दव्वदेसा थ ॥ सू०४ ॥

छाया—एको भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशः किं द्रव्यम् १, द्रव्यदेशः २, द्रव्याणि ३, द्रव्यदेशाः ४, उताहो द्रव्यं च द्रव्यदेशश्च ५, उताहो द्रव्यं च द्रव्यदेशाश्च ६, उताहो द्रव्याणि च द्रव्यदेशश्च ७, उताहो द्रव्याणि च द्रव्यदेशाश्च ८ ? गौतम ! स्यात् द्रव्यम्, स्यात् द्रव्यदेशः, नो द्रव्याणि, नो द्रव्यदेशाः,

॥ पुद्गलास्तिकाय चक्षव्यता ॥

‘ एगे भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसे ’ इत्यादि ॥

सूत्रार्थ—(एगे भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसे किं दव्वं, दव्वदेसे, दव्वाइं, दव्वदेसा उदाहु दव्वं च दव्वदेसे य ५, उदाहु दव्वं च दव्वदेसा य ६, उदाहु दव्वाइं च दव्वदेसे य ७, उदाहु दव्वाइं च दव्वदेसा य ८) हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय का एक प्रदेश क्या द्रव्यरूप है ? १, या द्रव्यदेशरूप है ? २, या अनेक द्रव्यरूप है ? ३, अनेक द्रव्यदेशरूप है ? ४, अथवा द्रव्य और द्रव्यदेशरूप है ? ५, अथवा द्रव्य और अनेक द्रव्यदेशरूप है ? ६, अनेक द्रव्य और एक द्रव्यदेशरूप है ? ७, अथवा—अनेक द्रव्यरूप और द्रव्यदेशरूप है ८ ? (गोयमा) हे गौतम ! (सिय दव्वं, सिय दव्वदेसे, नो दव्वाइं, नो दव्वदेसा, नो दव्वं च दव्वदेसे च, जाव नो दव्वाइं च दव्वदेसा य) पुद्गलास्तिकाय का एक प्रदेश कथंचित्

पुद्गलास्तिकाय चक्षव्यता—

“ एगे भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसे ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(एगे भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसे किं दव्वं, दव्वदेसे, दव्वाइं, दव्वदेसा, उदाहु, दव्वं य, दव्वदेसेय ५, उदाहु दव्वं य दव्वदेसा य ६, उदाहु दव्वाइं य दव्वदेसेय ७, उदाहु दव्वाइं य दव्वदेसा य ८) हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकायनो ओक प्रदेश (१) शुं द्रव्यरूप छे ? के (२) द्रव्य देशरूप छे ? के (३) अनेक द्रव्यरूप छे ? के (४) अनेक द्रव्य देशरूप छे ? अथवा (५) द्रव्य अने द्रव्य देशरूप छे ? (६) द्रव्य अने अनेक द्रव्यदेशरूप छे ? अथवा (७) अनेक द्रव्य अने ओक द्रव्यदेशरूप छे ? (८) अनेक द्रव्यरूप अने अनेक द्रव्यदेशरूप छे ?

“ गोयमा ! ” हे गौतम ! (सिय दव्वं, सिय दव्वदेसे, नो दव्वाय, नो दव्वदेसा, नो दव्वं य दव्वदेसे य, जाव नो दव्वाइं य दव्वदेसाय) हे गौतम !

નો દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશશ્ચ, યાવત્ નો દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ, દ્વૌ મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયપદેશૌ કિં દ્રવ્યમ્, દ્રવ્યદેશઃ પૃચ્છા ? તથૈવ, ગૌતમ ! સ્યાત્ દ્રવ્યમ્ ૧, સ્યાત્ દ્રવ્યદેશઃ ૨, સ્યાત્ દ્રવ્યાણિ ૩, સ્યાદ્ દ્રવ્યદેશા ૪, સ્યાદ્ દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યદેશશ્ચ ૫, નો દ્રવ્યશ્ચ, દ્રવ્યદેશાશ્ચ ૬, શેષાઃ પ્રતિષેદ્દ્રવ્યાઃ। ત્રયો મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયપદેશાઃ કિં દ્રવ્યં દ્રવ્યદેશઃ ૦ ?-પૃચ્છા, ગૌતમ ! સ્યાદ્ દ્રવ્યમ્ ૧, સ્યાદ્

દ્રવ્યરૂપ હૈ, કથંચિત્ દ્રવ્યદેશરૂપ હૈ, પરન્તુ વહ અનેક દ્રવ્યરૂપ નહીં હૈ, અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ નહીં હૈ, દ્રવ્ય ઓર દ્રવ્યદેશરૂપ નહીં હૈ ઓર યાવત્ વહ અનેક દ્રવ્યરૂપ ઓર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ નહીં હૈ । (દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણસા કિં દ્વં દ્વદેસે પુચ્છા તહેવ) હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ કયા એક દ્રવ્યરૂપ હૈ ૧, યા દ્રવ્યદેશરૂપ હૈ ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તરૂપ સે યહાં પ્રશ્નોં કા ઉદ્ઘાવન કર લેના ચાહિયે । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય દ્વં ૧, સિય દ્વદેસે ૨, સિય દ્વ્વાઈ ૩ સિય દ્વદેસા ૪ સિય દ્વં ચ દ્વદેસે ય ૫, નો દ્વં ચ દ્વદેસા ય ૬ સેસા પઢિસેહેયવ્વા) પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ કથંચિત્ એકદ્રવ્યરૂપ હૈ ? ૧, કથંચિત્ દ્રવ્યદેશરૂપ હૈ ૨, કથંચિત્ અનેક દ્રવ્યરૂપ હૈ ૩, કથંચિત્ અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈ ૪, કથંચિત્ એક દ્રવ્યરૂપ ઓર એક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈ ૫, પર વે દ્રવ્ય ઓર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ નહીં હૈ ૬, બાકી કે સમસ્ત વિકલ્પોં કા યહાં પ્રતિષેધ કરના ચાહિયે । (તિન્નિ મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણસા

પુદ્ગલાસ્તિકાયના એક પ્રદેશ કયારેક દ્રવ્યરૂપ હોય છે અને કયારેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ હોય છે પરન્તુ તે અનેક દ્રવ્યરૂપ નથી અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ નથી, દ્રવ્ય અને દ્રવ્યદેશરૂપ પણ નથી, યાવત્ તે અનેક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ નથી. (દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણસા કિં દ્વં, દ્વદેસે પુચ્છા તહેવ) હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ શું એક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો અહીં પણ પૂછવા બેઠાએ.

“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સિય દ્વં, સિય દ્વદેસે, સિય દ્વ્વાઈ, સિય દ્વદેસા, સિય દ્વં ચ દ્વદેસે ય, નો દ્વં ચ દ્વદેસા ય, સેસા પઢિસેહેયવ્વા) (૧) પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ કયારેક એક દ્રવ્યરૂપ હોય છે, (૨) કયારેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોય છે, (૩) કયારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ હોય છે, (૪) કયારેક અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોય છે અને (૫) કયારેક એક દ્રવ્યરૂપ અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ હોય છે. પરન્તુ તેઓ દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોતા નથી. બાકીના સમસ્ત વિકલ્પોના પણ અહીં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી.

દ્રવ્યદેશઃ ૨, एवं सप्त भङ्गा भणितव्याः, यावत् स्यात् द्रव्याणि च, द्रव्यदेशश्च, नो द्रव्याणि द्रव्यदेशाश्च, चत्वारो भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः किं द्रव्यम् ? पुच्छा, गौतम ! स्याद् द्रव्यम् १, स्याद् द्रव्यदेशः २, अष्टापि भङ्गाः भणितव्याः

કિં દ્રવ્યં, દ્રવ્યદેસે ૦ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ કયા દ્રવ્યરૂપ હૈં ? યા એક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત રૂપ સે યહાં પ્રશ્નોં કા ઉદ્ઘાવન કર લેના ચાહિયે । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય દ્રવ્યં ૧, સિય સર્વદેસે ૨, एवं सप्त भङ्गा भणितव्या) પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ કથંચિત્ એક દ્રવ્યરૂપ હૈં, કથંચિત્ એક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈં ૨, इस तरह से सात भङ्ग कह लेना चाहिये । (जाव सिय द्रवाइं च द्रव्य-देसे य, नो द्रवाइं द्रव्यदेसा य) यावत् वे कथंचित् अनेक द्रव्यरूप और एक द्रव्यदेशरूप हैं । परन्तु वे अनेक द्रव्यरूप और अनेक द्रव्यदेशरूप नहीं हैं । (चत्वारि भन्ते । पोग्गलत्थिकायपएसा किं द्रव्वं पुच्छा) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશ કયા દ્રવ્યરૂપ હૈં ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તરૂપ સે યહાં પ્રશ્નોં કા ઉદ્ઘાવન કર લેના ચાહિયે । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય દ્રવ્યં ૧ સિય દ્રવ્યદેસે ૨ અટ્ટ વિ ભંગા ભાણિયવ્વા) પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશ કથંચિત્ એક દ્રવ્યરૂપ બી હૈં ? કથંચિત્

(तिन्नि भन्ते ! पोग्गलत्थिकायपएसा किं द्रव्वं, द्रव्यदेसे पुच्छा) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ શું એક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે એક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પ્રશ્નો અહીં પણ પૂછવા જોઈએ.

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સિય દ્રવ્યં, સિય દ્રવ્યદેસે एवं सप्त भङ्गा भणितव्या) પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ ક્યારેક એક દ્રવ્યરૂપ હોય છે, ક્યારેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોય છે, આ પ્રમાણે (जाव सिय द्रवाइं च द्रव्यदेसे य, नो द्रवाइं द्रव्यदेसा य) “ क्यारेक अनेक द्रव्यरूप अने एक द्रव्यदेशरूप होय છે ” ત્યાં સુધીના સાત વિકલ્પો કહેવા જોઈએ. પરન્તુ તેઓ અનેક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોતા નથી.

(चत्वारि भन्ते । पोग्गलत्थिकायपएसा किं द्रव्वं पुच्छा) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશ શું દ્રવ્યરૂપ છે ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પ્રશ્નો અહીં પણ પૂછવા.

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (સિય દ્રવ્યં ૧, સિય દ્રવ્યદેસે, अट्ट वि भङ्गा भणितव्या) પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશ ક્યારેક એક દ્રવ્યરૂપ હોય છે,

યાવત્ સ્યાત્ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ ૮, યથા ચત્વારો ભણિતા એવં પંચ, ષટ્, સપ્ત, યાવત્ અસંખ્યેયાઃ। અનન્તાઃ ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિં દ્રવ્યં ? એવમેવ યાવત્ સ્યાત્ દ્રવ્યાણિ ચ, દ્રવ્યદેશાશ્ચ ॥ સુ૦ ૪ ॥

દ્રવ્યદેશરૂપ મી હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત રૂપ સે યહાં આઠ ભંગ કહનાં ચાહિયે। યાવત્ વે (સિય દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ૮) કથંચિત્ અનેક દ્રવ્યરૂપ મી હૈં ઓર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ મી હૈં (જહા ચત્તારિ ભણિયા, એવં પંચ, છ, સપ્ત, જાવ અસંખેજ્ઞા) જિસ તરહ સે યે પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશ કહે ગયે હૈં, ડસી તરહ સે પાંચ, છહ, સાત યાવત્ અસંખ્ય પ્રદેશ મી કહ લેનાં ચાહિયે (અણંતા મંતે ! પોગલત્થિકાયપણસાં કિં દવ્વં ?) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનંતપ્રદેશ કયા દ્રવ્યરૂપ હૈં ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત રૂપ સે યહાં પ્રશ્નોં કા ઉદ્ઘાવન કર લેનાં ચાહિયે। (એવં ચેવ જાવ સિય દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય) હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્ત પ્રદેશ યાવત્ કથંચિત્ અનેક દ્રવ્યરૂપ મી હૈં ઓર કથંચિત્ અનેક દ્રવ્યદેશ રૂપ મી હૈં—ઇસ તરહસે સમસ્ત કથન યહાં પૂર્વોક્તરૂપસે જાનનાં ચાહિયે।

ટીકાર્થ—પુદ્ગલ કા અધિકાર હોને સે પુદ્ગલવિશેષરૂપ પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ કી વક્તવ્યતા કા કથન ઇસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને કિયા હૈં

અને ક્યારેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ હોય છે આ પ્રમાણે (સિયદવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય) “ ક્યારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ હોય છે. ” આ આઠમાં વિકલ્પ પર્યંતના બધા વિકલ્પોનો અહીં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે.

(જહા ચત્તારિ ભણિયા, એવં પંચ, છ સપ્ત જાવ અસંખેજ્ઞા) જે પ્રકારે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પાંચ, છ, સાત અને અસંખ્યાત પર્યંતના પ્રદેશ વિષે પણ સમજવું. (અણંતા મંતે ! પોગલત્થિકાયપણસાં કિં દવ્વં ઇત્યાદિ ?) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનેક પ્રદેશ શું દ્રવ્યરૂપ છે ? ઇત્યાદિ આઠ વિકલ્પો અહીં પણ પ્રશ્નરૂપે ગ્રહણ કરવા. (એવંચેવ—જાવ સિય દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય) હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશ વિષયક સમસ્ત કથન એજ પ્રમાણે સમજવું “ પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો ક્યારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યદેશ રૂપ પણ હોય છે. ” આ આઠમા ભંગ પર્યંતના આઠે ભંગોનો અહીં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે એમ સમજવું.

ટીકાર્થ—પુદ્ગલનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે તેથી પુદ્ગલ વિશેષરૂપ પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશની સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને

ટીકા—‘એગે અંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપ્પએસે કિં દવ્વં ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
 હે ભદન્ત ! એકઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય એકાણુકાદિપુદ્ગલરાશેઃ
 પ્રદેશઃ—નિરંશોઽંગઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ પરમાણુરૂપઃ કિં દ્રવ્યમ્—ગુણપર્યાયયોગિ
 વર્તતે ? ‘કિં વા—’ દવ્વદેસે ૨, દવ્વાઈં ૩, દવ્વદેસા ૪, ’ દ્રવ્યદેશે દ્રવ્યાવયવો
 વર્તતે, અથવા દ્રવ્યપ્રદેશો વા ? વર્તતે, इत्येवમેकत्वबहुत्वाभ्यां चत्वारः प्रत्येकं
 વિકલ્પા ભવન્તિ, एवं द्विकसंयोगेऽपि चतुरो विकल्पान् प्रश्नयति—‘उदाहु दव्वं
 च दव्वदेसे य ५’ उताहो अथवा उक्तपरमाणुरूपः पुद्वलास्तिकायप्रदेशः किं
 इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—(एगे अंते ! पोग्गलत्थिकायप्पएसे
 किं दव्वं) हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय का एक प्रदेश—एक परमाणु आदि
 वाली पुद्गलराशिका—निरंश अंश रूप एक प्रदेश एक पुद्गल परमाणु—क्या
 द्रव्यरूप है—गुणपर्यायवाला है । “ गुण पर्यायवद्द्रव्यम् ” ऐसा द्रव्य का
 लक्षण है अतः जिसमें गुण और पर्याय पाये जाते हैं वह द्रव्य है सो
 क्या पुद्गलास्तिकाय का एक परमाणुरूप प्रदेश द्रव्यरूप है ? या “ दव्व-
 देसे २ ” द्रव्य का एक अवयवरूप है ? (दव्वाइं) दव्वदेसा ” या वह
 अनेक द्रव्यरूप है ? या द्रव्य के अनेक अवयवरूप है ? इस तरह से
 एकत्व को लेकर २ विकल्प और अनेकत्व को लेकर २ विकल्प इस
 प्रकार ये ४ विकल्प यहां किये गये हैं । इनमें से द्विक संयोग को लेकर
 अब और ४ विकल्प इस प्रकार से पूछे गये हैं—क्या वह पुद्गलास्तिकाय
 का एक प्रदेश (उदाहु दव्व दव्वदेसे य) एक द्रव्यरूप भी है—गुणपर्या-

અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે કે—(એગે અંતે !
 પોગ્ગલત્થિકાયપ્પએસે કિં દવ્વં) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ—એક
 પરમાણુ આદિવાળી પુદ્ગલ રાશિના નિરંશ અંશરૂપ એક પ્રદેશ—એક પુદ્ગલ
 પરમાણુ—શું દ્રવ્યરૂપ છે (ગુણ પર્યાયવાળો છે) ? “ગુણપર્યાયવદ્દ્રવ્યમ્” આ
 પ્રકારનું દ્રવ્યનું લક્ષણ છે. જેમાં ગુણ અને પર્યાયનો સદ્ભાવ હોય છે, તેને
 દ્રવ્ય કહે છે. અહીં એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે કે “ શું પુદ્ગલાસ્તિકાયનો
 એક પરમાણુરૂપ પ્રદેશ દ્રવ્યરૂપ છે ? કે “ દવ્વદેસે ” “ દ્રવ્યના એક અવયવ
 રૂપ છે ? ” “ દવ્વાઈં, દવ્વદેસા ? ” કે “ તે અनेक દ્રવ્યરૂપ છે ? ” કે “ તે
 દ્રવ્યના અनेक અવયવરૂપ છે ? ” આ પ્રમાણે એકત્વની અપેક્ષાએ બે વિકલ્પ
 અને અनेकત્વની અપેક્ષાએ બે વિકલ્પ મળીને ચાર વિકલ્પ બન્યા છે હવે
 દ્વિક સંયોગની અપેક્ષાએ જે ચાર વિકલ્પ થાય છે, તેમને વિષે આ પ્રમાણે
 પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે—“ શું તે પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ “ ઉદાહુ
 દવ્વં દવ્વદેસે ચ ૫ ” એક દ્રવ્યરૂપ પણ છે (ગુણપર્યાયયોગી છે) અને દ્રવ્યના

દ્રવ્યં ચ ગુણપર્યાયયોગિ, દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ દ્રવ્યાવયવરૂપોઽપિ વર્તતે ૫ ! ‘ઉદાહુ દ્વં ચ દ્વંદ્વદેસાય ૬’ ઉતાહો અથવા સ કિં દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ વર્તતે ? ‘ઉદાહુ દ્વંદ્વાઈં ચ દ્વંદ્વદેસે ચ ૭’ ઉતાહો કિં વા સ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ વર્તતે ? ‘ઉદાહુ દ્વંદ્વાઈં ચ દ્વંદ્વદેસા ચ ૮’ ‘ઉતાહો’ અથવા સ પરમાણુરૂપઃ પુદ્ગલાસ્તિકાય-પ્રદેશઃ કિં દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ વર્તતે ?, इत्येवं सर्वैरष्टविकल्पैः प्रश्नः, तत्र प्रथमप्रश्नद्वयोक्तविकल्पद्वयं स्वीकुर्वन् शेषान् पट्व विकल्पान् प्रत्याचक्ष्वाणो भगवानाह—‘गोयमा ! सिय द्वांद्वद्वेसे, ’ हे गौतम ! स परमाणुरूपः पुद्गलास्ति-कायप्रदेशः स्यात् कदाचित् द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति गुणपर्याययोगिरूपं द्रव्यं स्यात्, स्यात् कदाचित् द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति द्रव्यावयवरूपो द्रव्यप्रदेशः स्यात्,

યયોગી હૈ, और द्रव्य का अवयवरूप भी है ५, “उदाहु द्वांद्वं द्वांद्वद्वेसे य ६” अथवा क्या वह स्वयं एक द्रव्यरूप भी है और द्रव्य का अनेक अवयवरूप भी है ? उदाहु “द्वांद्वं य द्वांद्वद्वेसे य ७” अथवा क्या वह अनेक द्रव्यरूप भी है और एक प्रदेशरूप भी है ? “उदाहु द्वांद्वं य द्वांद्वद्वेसा य” अथवा वह अनेक द्रव्यरूप भी है और अनेक प्रदेश-रूप भी है ? इस प्रकार से ये सब आठ विकल्प एक पुद्गलास्तिकायप्र-देश के विषय में किये गये हैं । इनमें से प्रथम प्रश्न द्वय उक्त विकल्प द्वय को स्वीकार करते हुए प्रभु शेष ६ विकल्पों को स्वीकार नहीं करते हैं—इसी बात को वे (गोयमा ! सिय द्वांद्वं सिय द्वांद्वद्वेसे) इस सूत्रपाठ द्वारा स्पष्ट करते हैं—कहते हैं हे गौतम ! पुद्गलास्तिकाय का एक परमाणु रूप प्रदेशकथंचित् द्रव्यरूप है और कथंचित् द्रव्यप्रदेशरूप है । इसका

અવયવ રૂપ છે ? “ ઉદાહુ દ્વં દ્વંદ્વદેસા ચ ” અથવા “ શુ તે સ્વયં એક દ્રવ્યરૂપ પણ છે અને દ્રવ્યના અનેક અવયવરૂપ પણ છે ? ” (ઉદાહુ દ્વાંદ્વાઈં ચ દ્વાંદ્વદેસેય ” અથવા “ શુ તે અનેક દ્રવ્યરૂપ છે અને એક પ્રદેશરૂપ પણ છે ? ” “ ઉદાહુ-દ્વાંદ્વાઈં ચ દ્વાંદ્વદેસા ચ ” અથવા “ શુ તે અનેક દ્રવ્યરૂપ પણ છે અને અનેક પ્રદેશરૂપ પણ છે ? ” આ રીતે એક પુદ્ગલાસ્તિકાયના વિષયમાં આઠ વૈકલ્પિક પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા છે. આ આઠ વિકલ્પોમાંથી પહેલા બે પ્રશ્નોમાં બે વિકલ્પો બતાવવામાં આવ્યા છે તેમનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. એ બે વાત સૂત્રકારે નીચેના ઉત્તરરૂપ સૂત્ર દ્વારા વ્યક્ત કરી છે—(ગોયમા ! સિય દ્વાં, સિય દ્વાંદ્વદેસે ” હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક દ્રવ્યરૂપ હોય છે અને ક્યારેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ હોય છે. આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે. જ્યારે તે પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ સ્વતંત્ર રહે છે—કોઈ દ્રવ્યની સાથે મળતો નથી ત્યારે તે સ્વયં (પોતે) ગુણપર્યાયથી તે યુક્ત રહે-

શેપાન્ પઢ વિકલ્પાન્ પ્રતિષેધયતિ—‘ નો દવ્વાઈં ૧, નો દવ્વદેસા ૨, નો દવ્વં ચ દવ્વદેસેય ૩, જાવ નો દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ૬, ’ સ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો નો દ્રવ્યાણિ સ્યાત્ ૧, નો વા દ્રવ્યદેશાઃ ભવતિ, પરમાણોરેકત્વેન વહુત્વાસદ્ધા-
વાત્ ૨, નાપિ સ પરમાણુઃ દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશશ્ચ ભવતિ, તસ્યૈકત્વેન અવયવિરૂપ-
ત્વસ્ય અવયવરૂપત્વસ્ય વિરુદ્ધસ્ય દ્વિકસંયોગસ્યાસંભવાત્ ૩, એવમેવ યાવત્ સ નો

તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જબ વહ પુદ્ગલાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ સ્વતન્ત્ર રહતા હૈ—કિસી દ્રવ્ય કે સાથ નહીં મિલતા હૈ—સ્વયં ગુણપર્યાય સે યુક્ત રહને કે કારણ દ્રવ્યરૂપ માના ગયા હૈ ઓર જબ વહ કિસી દૂસરે દ્રવ્ય કે સાથ મિલ જાતા હૈ તબ વહ દ્રવ્ય કા અવયવરૂપ હો જાતા હૈ । ઇસ તરહ કિસી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ દ્રવ્યરૂપ ઓર કિસી અપેક્ષા અવયવ-વ્યપ્રદેશરૂપ હોતા હૈ । (નો દવ્વાઈં, નો દવ્વદે-
સા, નો દવ્વં ચ દવ્વદેસે ય, જાવ નો દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ” અનેક દ્રવ્યરૂપ, અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ, દ્રવ્ય ઓર દ્રવ્યદેશરૂપ યાવત્ અનેક દ્રવ્ય ઓર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ નહીં હૈ । ઇન ૬ વિકલ્પોં કો નહીં માનને કા કારણ એસા હૈ કિ પરમાણુ સ્વયં એક હોતા હૈ—ઇસલિયે ઉસમેં અનેકતા કા સદ્ભાવ નહીં હો સકતા હૈ યદિ અનેકતા કા સદ્ભાવ ઉસમેં હોતા તો વહ અનેક દ્રવ્યરૂપ માના જા સકતા । ઇસી તરહ સે વહ પરમાણુ યુગપત્ અવયવી અવયવરૂપ ભી નહીં હો સકતા હૈ । કયોં કિ યે દોનોં

વાને કારણે દ્રવ્યરૂપ ગણાય છે. પણ બ્યારે તે કોઈ બીજા દ્રવ્યની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્યના અવયવરૂપ બની જાય છે. આ રીતે એક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં પુદ્ગલાસ્તિકાયનો તે એક પ્રદેશ દ્રવ્યરૂપ હોય છે અને બીજી દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા તે અવયવરૂપ (દ્રવ્યદેશરૂપ) પણ હોય છે.

(નો દવ્વાઈં, નો દવ્વદેસા, નો દવ્વં ચ દવ્વદેસે ય, જાવ નો દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય) પરન્તુ તે અનેક દ્રવ્યરૂપ, અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ, દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય-દેશરૂપ યાવત્ અનેક દ્રવ્ય અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોતા નથી. આ છ વિકલ્પોને માન્ય નહીં કરવાનું કારણ એ છે કે પરમાણુ સ્વયં એક હોય છે. તેથી તેમા અનેકતા સંભવી શકતી નથી. જો તેમાં અનેકતાનો સદ્ભાવ હોત તો તેને અનેક દ્રવ્યરૂપ માની શકાત. આ રીતે તે પરમાણુને એક સાથે અવયવી અને અવયવરૂપ પણ માની શકાય નહીં, કારણ કે તે બન્ને વાતો પરસ્પર વિરોધી હોય છે. આ રીતે એક પરમાણુમાં તે બન્નેનો એક જ કાળે સમાવેશ કદી

દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ ૪, નો વા દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ ૫, નાપિ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્ય-
દેશાશ્ચ સંભવતિ ઉક્તયુક્તેઃ ૬ ।

અથ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ આશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ દો મંતે !
પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કિં દવ્વં દવ્વદેસે પુચ્છા તહેવ ’ હે ભદન્ત ! દ્વૌ
પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ કિમેકં ગુણપર્યાયયોગિરૂપં દ્રવ્યં ભવતઃ ? કિં વા
દ્રવ્યદેશો ભવતઃ, એવં દ્રવ્યાણિ વા, દ્રવ્યદેશા વા, દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ વા,
દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ વા, દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ વા, દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ વા
કિં ભવતઃ ? इत्येवं, तथैव — एकपुद्गलास्तिकायप्रदेशवदेव द्विपुद्गलास्तिकायप्रदेश-
योरपि अष्टविकल्पानां पृच्छा प्रश्नः ? उक्तेषु अष्टसु विकल्पेषु मध्ये आद्याः

ચાતેં પરસ્પર મેં વિરુદ્ધ હૈં । અતઃ હસ પરમાણુમેં હક દો કા એક કાલ
મેં સમાવેશ કથમપિ નહીં હો સકને સે વહ (નો દવ્વં ચ દવ્વદેસે ચ)
દ્રવ્ય ઔર દ્રવ્યાવયવરૂપ નહીં ઝાના ગયા હૈ । હસી તરહ સે વહ યુગપત્
એક દ્રવ્ય ઔર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ ભી નહીં હોતા હૈ । ઔર ન વહ
અનેક દ્રવ્યરૂપ ઔર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ ભી હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(દો મંતે ! પુગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા
કિં દવ્વં દવ્વદેસે પુચ્છા તહેવ) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ
કયા એક દ્રવ્યરૂપ હૈં ? યા દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ હૈં ? યા અનેક દ્રવ્યરૂપ હૈં ? યા
અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈં ? યા યુગપત્ એક દ્રવ્યરૂપ ઔર એક દ્રવ્યદેશરૂપ
હૈં ? યા યુગપત્ એક દ્રવ્યરૂપ ઔર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈં ? યા યુગપત્
અનેક દ્રવ્યરૂપ ઔર એક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈં ? યા—યુગપત્ અનેક દ્રવ્યરૂપ
ઔર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હૈં ? હસ તરહ એક પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ કી

પણ થઈ શકતો નથી. તેથી “ નો દવ્વં ચ દવ્વદેસે ચ ” તેને દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય
દેશ (દ્રવ્યાવયવ) રૂપ માનવામાં આવેલ નથી. એજ પ્રમાણુ તે એક સાથે
એક દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ હોતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(દો મંતે ! પુગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કિં દવ્વં, દવ્વ-
દેસે, પુચ્છા તહેવ) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ શું એક દ્રવ્યરૂપ
છે ? કે દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ?
કે એક સાથે એક દ્રવ્યરૂપ અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? કે એક દ્રવ્યરૂપ અને
અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્યરૂપ અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? કે
અનેક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? આ રીતે એક પુદ્ગલાસ્તિકાય
પ્રદેશની જેમ અહીં બે પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોના વિષયમાં પણ આઠ પ્રશ્નો પૂર્વોક્ત
રીતે જ પૂછવામાં આવ્યા છે. આ આઠ પ્રશ્નોમાંથી કયા કયા પ્રશ્નનો સ્વીકાર

પશ્ચ ભવન્તિ ન શેષાસ્ત્રયઃ, इत्यभिप्रायेण भगवानाह—‘ गोयमा ! सिय द्रव्यं १, सिय द्रव्यदेसे २, सिय द्रवाइ ३, सिय द्रव्यदेसा ४, मिय द्रव्यं च द्रव्यदेसे य ५, नो द्रव्यं च द्रव्यदेसा य ६, सेसा पडिसेहेयव्या’ हे गौतम ! द्वौ पुद्गलास्तिकाय-प्रदेशौ स्यात् कदाचित् द्विप्रदेशिकस्कन्धतया परिणतिदशायां गुणपर्याययोगि-रूपमेकं द्रव्यं स्याताम् १, एव स्यात् कदाचित् द्व्यणुकस्कन्धभावप्राप्तयोरेवतयो-द्रव्यान्तरसम्बन्धदशायां तौ द्रव्यदेशः स्याताम् २, एवं स्यात् कदाचित् तौ द्वावपि भेदेन व्यवस्थितिदशायां द्रव्ये स्याताम् ३, एवं स्यात् कदाचित् तावेव द्वौ

तरह यहां पर दो पुद्गलास्तिकायप्रदेशों के विषय में भी आठ प्रश्न पूर्वोक्तरूप से कर लेना चाहिये ।

अब इन आठ प्रश्नों में से कौन २ से प्रश्न इस विषय में मान्य किये गये हैं—इस बात को सूचित करने के लिये प्रभु गौतम से कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सिय द्रव्यं १, सिय द्रव्यदेसे २, सिय द्रवाइ ३, सिय द्रव्यदेसा ४, सिय द्रव्यं य द्रव्यदेसे य) पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश किसी अपेक्षा एक द्रव्यरूप हैं, और किसी अपेक्षा द्रव्यदेश-रूप हैं—तात्पर्य इस का ऐसा है—जब पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश द्विप्रदे-शिकस्कन्धरूप से परिणत हाते हैं—तब वे उस स्थिति में गुणपर्यायवाले एक द्रव्य हो जाते हैं । तथा द्व्यणुक स्कन्धरूप से प्राप्त हुए वे जबकिसी अन्य द्रव्य के साथ मिल जाते हैं उसदशा में वे एक द्रव्यदेश हो जाते हैं । तथा जब वे दोनों स्वतन्त्ररूप से अलग २ रहते हैं—तब वे दो द्रव्य रूप हो जाते हैं ३ । तथा—जब वे द्व्यणुकस्कन्धरूप परिणति को प्राप्त

કરવામાં આવ્યો છે, તે હવે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે ઉત્તરરૂપે પ્રકટ કરે છે

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! “ સિય દ્રવ્ય, સિય દ્રવ્યદેસે, સિય દ્રવાઈ, સિય દ્રવ્યદેસા, સિય દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેસે ય) પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ અમુક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા એક દ્રવ્યરૂપ છે, અને અમુક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા દ્રવ્યદેશ રૂપ પણ છે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે સમજવું—ન્યારે પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપે પરિણમે છે, ત્યારે એ સ્થિતિમાં તેઓ શુણ્ણ પર્યાયવાળા એક દ્રવ્યરૂપ થઈ જાય છે તથા દ્વ્યણુક (બે અણુવાળા) સ્કન્ધરૂપે પરિણમેલા તે બે પ્રદેશો ન્યારે અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે (તે પરિસ્થિતિમાં) તેઓ એક દ્રવ્યદેશરૂપ થઈ જાય છે તથા ન્યારે તેઓ બંને સ્વતંત્રરૂપે અલગ અલગ રહે છે, ત્યારે તેઓ બે દ્રવ્યરૂપ થઈ જાય છે. તથા ન્યારે તેઓ દ્વ્યણુક સ્કન્ધ રૂપે પરિણત થતા નથી, પણ દ્રવ્યાં-

દ્રવ્યણુકસ્કન્ધતામનાપદ્ય દ્રવ્યાન્તરેણ સમ્બધાપગતૌ મત્યાં દ્રવ્યદેશૌ ભવતઃ ૪, एवं स्यात् कदाचित् तयोरेकस्य केवलतया स्थितौ द्वितीयस्य च द्रव्यान्तरेण सम्बन्धे सति तयोरेवैको द्रव्यश्च, अपरश्च द्रव्यदेशश्चेति ५ पञ्चमो विकल्पः, शेषविकल्पत्रयस्य तु प्रतिषेधोऽसंभवात्, इत्यभिप्रायेणाह—‘नो दव्वं च दव्वदेसा य ६’ तौ द्वौ नो द्रव्यश्च द्रव्यदेशौ भवतः, तदाह—‘सेसा पडिसेहेयव्वा’ शेषाः अन्तिमाह्वयः प्रतिषेधद्वयाः तत्र पष्ठस्य प्रतिषेधः कृत एव, सप्तमाष्टमयोः प्रतिषेधस्तु— तौ नो

નહીં કરકે દ્રવ્યાન્તર કે સાથ સમ્બન્ધિત હોતે હૈં—ઉસ સ્થિતિ મેં વે દો દ્રવ્યદેશરૂપ સે કહે જાતે હૈં । તથા જવ્ન ઉન દોનો પ્રદેશોં મેં સે એક પ્રદેશ સ્વતન્ત્ર રહતા હૈં ઓર એક દૂસરા પ્રદેશ દ્રવ્યાન્તર કે સાથ જુડ જાતા હૈં, ઉસ સ્થિતિ મેં એક દ્રવ્યરૂપ ઓર દૂસરા દ્રવ્યદેશરૂપ હો જાતા હૈં ૫ । હિસ તરહ સે પાંચ વિકલ્પ યહાં સાન્ય કિયે ગયે હૈં । હનકે અતિરિક્ત ત્રીન વિકલ્પ યહાં સાન્ય નહીં કિયે ગયે હૈં । ક્યોં કિ હન ત્રીન વિકલ્પોં કી યહાં સંભાવના અસંભાવિત હૈં । હસી અભિપ્રાય કો લેકર (નો દવ્વં ચ દવ્વદેસા ય ૬, સેસા પડિસેહે-યવ્વા) એસા કહા ગયા હૈં । (નો દવ્વં ચ દવ્વદેસા ય) યહ છઠા વિકલ્પ હૈં । તથા ‘નો દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસે ય ૭, નો દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસા ય ૮,’ સાતવેં ઓર આઠવેં હૈં । એસે યોં ક્યોં નહીં હોતે હૈં—હિસ વિષય મેં પહિલે યુક્તિ પ્રદર્શિત કી જા ચુકી હૈં । અર્થાત્ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ એક હી સમય મેં દ્રવ્યરૂપ ઓર દ્રવ્યદેશરૂપ હો જાવેં યહ વાત નહીં બન

તર (અન્ય દ્રવ્ય) ની સાથે સંબંધિત હોય છે, ત્યારે તેઓ બે દ્રવ્યદેશરૂપ માની શકાય છે તથા જ્યારે તે બે પ્રદેશોમાંથી એક પ્રદેશ સ્વતંત્ર રહે છે અને બીજો પ્રદેશ અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે (એવી સ્થિતિમાં) એક દ્રવ્યરૂપ અને બીજો દ્રવ્યદેશરૂપ બની જાય છે. આ રીતે પાંચ વિકલ્પનો અહીં સ્વીકાર કરવામાં આવેલ છે. બાકીના ત્રણ વિકલ્પોનો અહીં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે તે ત્રણ વિકલ્પોની સંભાવના અહીં અસંભવિત છે તે કારણે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે (નો દવ્વં ચ દવ્વદેસા ય, સેસા પડિ-સેહેયવ્વા) એટલે કે છઠ્ઠા, સાતમાં અને આઠમા વિકલ્પનો અહીં અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. છઠ્ઠા વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે—“ નો દવ્વં ચ, દવ્વદેસા ય ” સાતમો વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે—“ નો દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસે ય ” આઠમો વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે—“ નો દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસા ય ” આ વિકલ્પોનો અસ્વીકાર કરવાનું કારણ આગળ આપી દેવામાં આવ્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ એક જ સમયે દ્રવ્યરૂપ અને દ્રવ્યદેશરૂપ બની જાય

द्रव्ये च द्रव्यदेशश्च संभवतः, नो वा द्रव्ये च द्रव्यदेशो च तौ संभवतः उक्तयुक्तेः ।

अथ त्रिपुद्गलास्तिकायप्रदेशान् आश्रित्य गौतमः पृच्छति—‘तिन्नि भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसा किं दव्वं, दव्वदेसे० पुच्छा ?’ हे भदन्त ! त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः किं द्रव्यम् एकं गुणपर्याययोगिरूपं भवन्ति ? १, किं वा द्रव्यदेशः २, द्रव्याणि वा ३, द्रव्यदेशा वा ४, द्रव्यं च द्रव्यदेशश्च वा ५, द्रव्यं

सकती है क्यों कि परस्पर विरोधी दो धर्मयुगपत् एकत्र संभावित नहीं हो सकते हैं । इसी तरह ये दोनों युगपत् दो द्रव्यरूप भी बने रहें और एक द्रव्यदेशरूप भी हो जावें—यह भी बात नहीं बनती है—क्यों कि जब ये दो द्रव्यरूप बने रहेंगे तब इनमें एक द्रव्यदेशता नहीं बन सकेगी और जब एक द्रव्यदेशता बनेगी—तब दो द्रव्यरूपता नहीं बनेगी—अतः यह सातवां विकल्प भी स्वीकृत नहीं किया जा सकता है । इसी तरह से ये एक साथ दो द्रव्यरूप भी रहे और दो द्रव्यदेशरूप भी हो जावें—यह भी विकल्प नहीं बनता है ।

अब पुद्गलास्तिकाय के तीन प्रदेशों को लेकर गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है । (तिन्नि भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसा किं दव्वं, दव्वदेसे० पुच्छा) हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के तीन प्रदेश क्या एक द्रव्यरूप हैं ? किं वा एक द्रव्यदेशरूप हैं ? अथवा अनेक द्रव्यरूप हैं ? या अनेक द्रव्यदेशरूप हैं ? या युगपत् एक द्रव्यरूप भी हैं और एक द्रव्यदेशरूप भी हैं ? ५,

એવી વાત સંભવી શકતી નથી કારણ કે પરસ્પર વિરોધી બે ધર્મ યુગપત્ત એકત્ર સંભવી શકતા નથી એજ પ્રમાણે તે બંને એક સાથે બે દ્રવ્યરૂપ પણ કાયમ રહે અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ બની જાય—એવી વાત પણ સંભવી શકતી નથી, કારણ કે જો તેઓ બે દ્રવ્યરૂપ બની જશે તો તેમનામાં એક દ્રવ્યદેશતા સંભવી શકશે નહીં, અને જો તેમનામાં એક દ્રવ્યદેશતા હશે તો બે દ્રવ્યરૂપતા સંભવી શકશે નહીં. તેથી આ સાતમાં વિકલ્પનો પણ સ્વીકાર કરી શકાય તેમ નથી તેમ સાથે બે દ્રવ્યરૂપ પણ રહે અને બે દ્રવ્યદેશરૂપ પણ રહે. આ વિકલ્પ પણ બની શકતો નથી.

હવે પુદ્ગલાસ્તિકાયાના ત્રણ પ્રદેશોના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(તિન્નિ ભંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયાપણા કિં દવ્વં, દવ્વદેસે પુચ્છા) હે ભદ્રન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયાના ત્રણ પ્રદેશો શું એક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે એક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? અથવા અનેક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ છે ? અથવા એક સાથે દ્રવ્યરૂપ પણ છે અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ

ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ વા ૬, દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ ૭, કિં વા, દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ ૮ ભવન્તિ ?, इति रीत्या अष्टविकल्पपृच्छा, त्रिपुद्गलास्तिकायप्रदेशेषु अष्टम-
विकल्पवर्जाः सप्त विकल्पाः संभवन्तीत्यभिप्रायेणाह—‘ गोयमा ! सिय दव्वं १,
सिय दव्वदेसे २ एवं सत्त भंगा भाणियच्चा जाव दव्वाइं च दव्वदेसे य, नो दव्वाइं
दव्वदेसा य ’ हे गौतम ! त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्यात् कदाचित् त्रिप्रदेशिक
स्कन्धतया परिणतिदशायां गुणपर्याययोगि एकं द्रव्यं भवन्ति ?, एवं स्यात् कदा-
चित् त्रयाणां त्रिप्रदेशिकस्कन्धतापरिणतानामेव द्रव्यान्तरसम्बन्धे सति ते ‘द्रव्य

या एक द्रव्यरूप भी हैं और अनेक द्रव्यदेशरूप भी हैं ? ६, या अनेक
द्रव्यरूप भी हैं और एक द्रव्यदेशरूप भी हैं ? ७, अथवा—अनेक द्रव्य-
रूप भी हैं और अनेक द્રવ્યદેશરૂપ भी हैं । ૮ इस तरहसे यहां ये आठ
प्रश्न हैं । इन प्रश्नों का उत्तर देने के निमित्त प्रभु कहते हैं—(गोयमा)
हे गौतम ! (सिय दव्वं १, सिय दव्वदेसे २, एवं सत्त भंगा भाणि-
यच्चा जाव दव्वाइं य दव्वदेसे य, नो दव्वाइं दव्वदेसा य) इस विषय
में यहां अष्टम विकल्प को छोड़कर सात विकल्प संभावित होते हैं—जो
इस प्रकार से हैं—पुद्गलास्तिकाय के तान प्रदेश किसी अपेक्षा एक
द्रव्यरूप भी हैं अर्थात् जब ये त्रिप्रदेशिक स्कन्धरूप से परिणत हो जाते
हैं—तब उस स्थिति में ये गुणपर्याययोगी एक द्रव्यरूप हो जाते हैं ।
तथा जब ये त्रिप्रदेशिक स्कन्धरूप से परिणत होकर द्रव्यान्तर के साथ
संबंधित होते हैं तब ये द्रव्य के एक देशरूप भी हो जाते हैं—अतः इस

પણ છે ? અથવા એક દ્રવ્યરૂપ છે અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ છે ? અથવા
અનેક દ્રવ્યરૂપ પણ છે અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ છે અથવા અનેક દ્રવ્યરૂપ
પણ છે અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ પણ છે ? આ રીતે અહીં આઠ પ્રશ્નો
પૂછવામાં આવ્યા છે.

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—(“ ગોયમા ! ”
હે ગૌતમ ! (સિય દવ્વં ૧, સિય દવ્વદેસે ૨, એવ સત્ત મગ્ગા ભાણિયચ્ચા જાવ
દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસે ય, નો દવ્વાઈં દવ્વદેસા ય ” આ વિષયમાં અહીં આઠમાં
વિકલ્પ સિવાયના સાત વિકલ્પ સંભવી શકે છે, જે આ પ્રમાણે છે—

(૧) પુદ્ગલાસ્તિકાયાના ત્રણ પ્રદેશો અમુક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા એક
દ્રવ્યરૂપ પણ હોય છે—કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે તેઓ ત્રિપ્રદેશિક
સ્કન્ધરૂપે પરિણત થઈ જાય છે, ત્યારે (તે પરિસ્થિતિમાં) તેઓ ગુણપર્યાય-
યોગી એક દ્રવ્યરૂપ બની જાય છે. (૨) જ્યારે તેઓ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપે
પરિણત થઈને અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેઓ દ્રવ્યના એક

દેશો ' ભવન્તિ ૨, એવં રીત્યા સમ્મ મજ્ઞા વિકલ્પા મણિતવ્યાઃ, તથા ચ યાવત્-
યદા તે ત્રયોઽપિ મેદેન વ્યવસ્થિતાઃ દ્વૌ વા દ્વયણુકીભૂતૌ, એકસ્તુ કેવલ એવ
સ્થિતસ્તદા ' દ્રવ્યાણિ ' તે ભવન્તિ ૩, યદાતુ તે ત્રયોઽપિ સ્કન્ધતામનાગતા એવ
દ્વૌ વા દ્વયણુકીભૂતૌ, એકસ્તુ કેવલ એવેત્યેવં દ્રવ્યાન્તરેણ સમ્બદ્ધાસ્તદા દ્રવ્યદેશાસ્તે
ભવન્તિ ૪, યદા તુ તેષાં દ્વૌ દ્વયણુકતયા પરિણતૌ એકશ્ચ દ્રવ્યાન્તરેણ સમ્બદ્ધઃ,
અથવા એકઃ કેવલતયૈવ સ્થિતો દ્વૌ તુ દ્વયણુકતયા પરિણમ્ય દ્રવ્યાન્તરેણ સમ્બદ્ધૌ

અપેક્ષા યે કથંચિત્ એક દ્રવ્યદેશરૂપ હો જાતે હૈં. (એવં સન્ત મંગા
માણિયવ્વા) ઇસી તરહ સે સાત મંગ કહ લેના ચાહિયે. તથા ચ-વે
જવ તીનોં હી પ્રદેશ સ્વતન્ત્રરૂપ સે અલગ ૨ રહતે હૈં-તવ વે સ્વતંત્ર
તીન દ્રવ્યરૂપ કહે જાતે હૈં. અથવા ઇસ તરહ સે બી વે તીન પ્રદેશ અનેક
દ્રવ્યરૂપ હો સકતે હૈં-દો પ્રદેશ તો પરસ્પર મેં મિલકર એક દ્વયણુકરૂપ
હો જાવેં ઓર એક પ્રદેશ સ્વતંત્ર રહે-ઇસ તરહ સે “ એકં મિન્નં અને-
કમ્ ” કે અનુસાર યહાં દો સ્વતન્ત્ર પ્રદેશ ઓર સ્વતન્ત્ર એક પ્રદેશ યે
દો દ્રવ્ય અનેક દ્રવ્ય હો ગયે. (દ્રવ્યદેશા) વે ઇસ પ્રકાર સે હો સકતે
હૈં કિ વે તીનોં પ્રદેશ સ્વતંત્ર રહેં ઓર સ્વતંત્ર રહકર ફિર વે કિસી
અન્ય દ્રવ્ય કે સાથ મિલ જાવેં, અથવા-દો પ્રદેશ દ્વયણુકરૂપ હો જાવેં
ઓર એક સ્વતંત્ર રહે-ફિર જાકર યે કિસી અન્ય દ્રવ્ય કે સાથ જુડ
જાવેં-તવ ઇસ સ્થિતિ મેં યે દ્રવ્ય કે અનેક દેશરૂપ બી કહે જા સકતે

દેશરૂપ પણુ બની જાય છે આ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા “ ક્યારેક તેઓ એક
દ્રવ્ય પ્રદેશરૂપ હોય છે, ” એ વાત પણુ સિદ્ધ થાય છે

આ રીતે સાત વિકલ્પનો સ્વીકાર કરતું કથન અહીં થવું જોઈએ. જેમકે
જ્યારે તે ત્રણે પ્રદેશો સ્વતંત્રરૂપે અલગ અલગ રહે છે, ત્યારે તેમને ત્રણ
સ્વતંત્ર દ્રવ્યરૂપે માની શકાય છે. અથવા આ પ્રમાણે પણુ તે ત્રણ પ્રદેશો
અનેક દ્રવ્યરૂપ હોઈ શકે છે-જે પ્રદેશ તો પરસ્પરમાં મળી જઈને એક દ્વયણુક
સ્કન્ધરૂપ બની જાય અને એક પ્રદેશ સ્વતંત્ર રહે. આ રીતે “ એકં મિન્નં
અનેકમ્ ” ની અનુસાર અહીં બે સ્વતંત્ર પ્રદેશ અને સ્વતંત્ર એક પ્રદેશ, આ
બે દ્રવ્ય અનેક દ્રવ્યરૂપ બની ગયા. “ દ્રવ્યદેશા ” તેઓ દ્રવ્યદેશરૂપ આ પ્રમાણે
થઈ શકે છે તે ત્રણે પ્રદેશ સ્વતંત્ર રહે અને સ્વતંત્ર રહીને તેઓ કોઈ અન્ય
દ્રવ્યની સાથે મળી જાય. અથવા-જે પ્રદેશ દ્વયણુક બની જાય અને એક
સ્વતંત્ર રહે અને ત્યારબાદ તેઓ કોઈ અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય. તો
એ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તે દ્રવ્યોને અનેક દેશરૂપ પણુ કહી શકાય છે. આ

તદા 'દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યદેશઃ' તે ભવન્તિ ૫, યદા તુ ચેવામેકઃ કેવલતયૈવ સ્થિતો દ્વૌ ચ ભેદેન દ્રવ્યાન્તરેણ સમ્બદ્ધો તદા તે 'દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યદેશૌ ચ' ભવન્તિ ૬, યદા તુ તેષાં દ્વૌ ભેદેન સ્થિતૌ એકશ્ચ દ્રવ્યાન્તરેણ સમ્બદ્ધસ્તદા તે 'દ્રવ્યે ચ દ્રવ્યદેશશ્ચ' હૈં ૪ ।

“એક દ્રવ્યરૂપ ઓર એક દ્રવ્યદેશરૂપ” યે હસ પ્રકાર સે યુગપત્ કહે જા સકતે હૈં કિ હનમેં કે દો પ્રદેશ તો એક દ્રવ્યણુકરૂપ મેં પરિણત હો જાવેં ઓર એક પ્રદેશ દ્રવ્યાન્તર કે સાથ જુડ જાવે । અથવા “દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશશ્ચ” યહ વિકલ્પ હસ તરહ સે બી ઘટિત હોતા હૈં કિ એક પ્રદેશ કેવલરૂપ મેં રહે-કિસી દૂસરે દ્રવ્ય કે સાથ સમ્બંધિત ન હો, ઓર દો પ્રદેશ દ્રવ્યણુકરૂપ સે પરિણત હોકર દૂસરે દ્રવ્ય કે સાથ મિલ જાવેં । “દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશૌ ચ” યહ વિકલ્પ હસ તરહ સે ઘટિત હોતા હૈં કિ હનમેં સે એક સ્વતંત્ર રૂપ સે વના રહે ઓર દો પ્રદેશ ભિન્ન ૨ રૂપ મેં દો દ્રવ્યોં કે સાથ જુડ જાવે । “દ્રવ્યે દ્રવ્યદેશશ્ચ” યહ સાતવાં વિકલ્પ હસ તરહ સે ઘટિત હોતા હૈં કિ હનમેં સે દો પ્રદેશ સ્વતંત્ર રૂપ સે અલગ ૨ વને રહેં ઓર એક પ્રદેશ કિસી દૂસરે દ્રવ્ય કે સાથ મિલ જાવે । તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈં કિ જય યે પ્રદેશ સ્વતંત્ર વને રહતે હૈં-સ્કન્ધરૂપ સે પરિણત નહીં હોતે હૈં-તય દ્રવ્યકોટિમેં આ જાતે હૈં ઓર જય યે દ્રવ્યાન્તર કે સાથ સમ્બન્ધિત હો જાતે હૈં તય યે દેશ કી સંજ્ઞા મેં આ જાતે

રીતે ચોથા વિકલ્પના સ્વીકારનું પણ પ્રતિપાદન થઈ જાય છે. “એક દ્રવ્યરૂપ અને એક દ્રવ્યદેશરૂપ” આ વિકલ્પનો આ રીતે સ્વીકાર કરી શકાય છે. તેમાંથી બે પ્રદેશ દ્વયણુક રૂપે પરિણત થઈ જાય અને એક પ્રદેશ અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય અથવા “દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશશ્ચ” આ પાંચમો વિકલ્પ આ પ્રમાણે પણ ઘટાવી શકાય છે-એક પ્રદેશનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ રહે એટલે કે તે કોઈ અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય નહીં અને બે પ્રદેશો દ્વયણુક રૂપે પરિણત થઈને અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય. “દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યદેશૌ ચ” આ વિકલ્પને આ રીતે ઘટાવી શકાય-તે ત્રણ પ્રદેશોમાંથી એક સ્વતંત્રરૂપે જ રહે અને બે પ્રદેશ ભિન્ન ભિન્નરૂપે બે દ્રવ્યોની સાથે મળી જાય. “દ્રવ્યે દ્રવ્યદેશશ્ચ” આ સાતમો વિકલ્પ આ પ્રમાણે ઘટાવી શકાય-તે ત્રણ પ્રદેશોમાંથી બે પ્રદેશ સ્વતંત્રરૂપે અલગ અલગ જ રહે અને એક પ્રદેશ કોઈ અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે પ્રદેશો જ્યારે સ્વતંત્રરૂપે કાયમ રહે છે-સ્કન્ધરૂપે પરિણત થતા નથી-ત્યારે દ્રવ્યકોટિમાં આવી જાય છે, અને

भवन्ति ७, 'द्रव्याणि च द्रव्यप्रदेशाश्च' इत्यष्टमविकल्पस्तु न संभवति, उभयत्र त्रिषु प्रदेशेषु बहुवचनाभावात्, इत्यभिप्रायेणाह—' नो द्रव्याणि च द्रव्यप्रदेशाश्च ' इति, पुद्गलास्तिकायचतुष्टयादौ तु अष्टमोऽपि विकल्पः सम्भवति इत्यभिप्राये-
णाह—' चत्वारि भन्ते ! पोगलत्थिकायपएसा किं दव्वं पुच्छा ' गौतमः पृच्छति—

हैं इसी बात को एक से लेकर सात विकल्पों द्वारा प्रकट किया गया है। आठवां विकल्प यहां इसीलिये नहीं बनता है कि इन तीन प्रदेशों में “अनेक द्रव्य और अनेक द्रव्यदेश” एक साथ होने में इस तरह बहुवचन का अभाव आता है। अर्थात् जिस काल में ये तीन प्रदेश अनेक द्रव्यरूप से व्यवहृत होते हैं उस काल में अनेक द्रव्यदेशरूप से व्यवहृत नहीं हो सकते हैं और जिस काल में ये अनेक द्रव्यदेशरूप से व्यवहृत होते हैं उस काल में ये अनेक द्रव्यरूपसे व्यवहृत नहीं हो सकते। एक काल में या तो ये अनेक द्रव्यरूप से ही व्यवहृत होंगे या अनेक द्रव्यदेशरूप ही। युगपत् ये इस प्रकार से व्यवहृत नहीं हो सकेंगे। इसीलिये आठवां विकल्प यहां नहीं बनता है ऐसा सूत्रकार ने “द्रव्याणिच द्रव्यप्रदेशाश्च इत्यष्टमविकल्पस्तु न संभवन्ति” इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट किया है हां, पुद्गलास्तिकाय के चार प्रदेश आदिकों में तो यह अष्टम विकल्प भी घटित हो जाता है इस बात को अब सूत्रकार प्रश्नोत्तरपूर्वक इन आगे के सूत्रों द्वारा स्पष्ट करते हैं। इनमें गौतम ने

જ્યારે તેઓ અન્ય દ્રવ્યની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેઓ દેશની સજ્ઞામાં આવી જાય છે. આ વાતને એકથી લઈને સાતમાં પર્યાન્તના વિકલ્પ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. અહીં આઠમો વિકલ્પ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી કારણ કે “તે ત્રણ પ્રદેશોમાં અનેક દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યદેશ” આ બંને બહુ-વચનવાળી વસ્તુઓ સંલવી શકતી નથી એટલે કે જે કાળે તે ત્રણ પ્રદેશને અનેક દ્રવ્યરૂપે ગણી શકાય છે, તે કાળે તેમને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ ગણી શકાતા નથી, અને જ્યારે તેમને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ ગણી શકાય છે ત્યારે તેમને અનેક દ્રવ્યરૂપ માની શકાતા નથી એક જ કાળે કાં તો તેમને અનેક દ્રવ્યરૂપે ગણી શકાશે, કા તો અનેક દ્રવ્યદેશરૂપે ગણી શકાશે પણ તેમને એક સાથે આ પ્રકારે માની શકાશે નહીં. તેથી જ અહીં આઠમા વિકલ્પનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી. એજ વાત સૂત્રકારે (દ્રવ્યાણિચ દ્રવ્યપ્રદેશાશ્ચ ઇત્યષ્ટમવિકલ્પસ્તુ ન સંભવતિ) આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે. હા, પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર આદિ પ્રદેશોમાં તો આ આઠમો વિકલ્પ સંલવી શકે છે. એજ વાત સૂત્રકાર નીચેના પ્રશ્નોત્તર સૂત્રો દ્વારા હવે પ્રકટ કરવા માગે છે.

હે મદન્ત ! ચત્તાર : પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિં દ્રવ્યમ્ ૧, દ્રવ્યપ્રદેશઃ ૨, દ્રવ્યાણિ ૩, દ્રવ્યપ્રદેશાઃ ૪, દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ ૫, દ્રવ્યં ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ ૬, દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ ૭, દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ ૮, કિં ભવન્તિ ? મગ્ધાનાહ-
‘ગોયમા ! સિય દ્વં ૧, સિય દ્વંપ્રદેસે ૨, અદ્ધવિ મંગા માણિયવ્વા, જાવ સિય દ્વંવાઈ ચ દ્વંપ્રદેસા ય’ હે ગૌતમ ! ચત્તાર : પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્ય ગુણપર્યાયયોગિરૂપં સ્યુઃ ૧, સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્યપ્રદેશઃ સ્યુઃ ૨, સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્યાણિ સ્યુઃ ૩, સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્યપ્રદેશઃ સ્યુઃ ૪, એવં રીત્યા અષ્ટાઽપિ મદ્ધા વિકલ્પા મણિતવ્વાઃ યાવત્-સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્યશ્ચ દ્રવ્યપ્રદેશશ્ચ

પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—(ચત્તારિ મતે ! પોદ્ગલત્થિકાયપણસા કિં દ્વં પુછ્છા) હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશ કયા એક દ્રવ્યરૂપ હૈ ? યા દ્રવ્યકે એક પ્રદેશ રૂપ હૈ ? યા અનેક દ્રવ્યરૂપ હૈ ? યા દ્રવ્ય કે અનેક પ્રદેશરૂપ હૈ ? યા એક દ્રવ્ય ઓર એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ હૈ ? યા એક દ્રવ્યરૂપ ઓર દ્રવ્યકે અનેક પ્રદેશરૂપ હૈ ? યા અનેક દ્રવ્યરૂપ ઓર એક દ્રવ્યરૂપ હૈ ? યા અનેક દ્રવ્ય ઓર અનેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય દ્વં ૧, સિય દ્વંપ્રદેસે ૨, અદ્ધવિ મંગા માણિયવ્વા) પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશ કદાચિત્ ગુણપર્યાય યોગી એક દ્રવ્યરૂપ મી હોતે હૈ ૧, ઓર કદાચિત્ એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ મી હોતે હૈ ૨ । કદાચિત્ વે અનેક દ્રવ્યરૂપ મી હોતે હૈ ૩, કદાચિત્ વે દ્રવ્ય કે અનેક પ્રદેશરૂપ મી હોતે હૈ ૪, હસ રીતિ સે આઠોં હી વિકલ્પ યહાં પર કહના ચાહિયે । અર્થાત્ શેષ “ એક દ્રવ્યરૂપ ઓર એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ ૫

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(ચત્તારિ મતે ! પોદ્ગલત્થિકાયપણસા કિં દ્વં પુછ્છા) હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશ શું એક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે દ્રવ્યના એક પ્રદેશરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્યરૂપ છે ? કે દ્રવ્યના અનેક પ્રદેશરૂપ છે ? કે એક દ્રવ્ય અને એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ છે ? કે એક દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્ય અને એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ છે ? કે અનેક દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ સિય દ્વં, સિય દ્વંપ્રદેસે, અદ્ધવિ મંગા માણિયવ્વા ” પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશ કયારેક ગુણ-પર્યાયયોગી એક દ્રવ્યરૂપ પણ હોય છે, અને કયારેક એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ પણ હોય છે, કયારેક દ્રવ્યરૂપ પણ હોય છે, કયારેક તે દ્રવ્યના અનેક પ્રદેશરૂપ પણ હોય છે. આ રીતે ચાર વિકલ્પો બન્યા. બાકીના ચાર વિકલ્પો હવે આપવામાં આવે છે—(૫) કયારેક તેઓ એક દ્રવ્ય અને એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ

સ્યુઃ ૬, સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્યઞ્ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ સ્યુઃ ૬, સ્યાત્ કદાચિત્ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ સ્યુઃ ૭, સ્યાત્ કદાચિત્ તે ચત્વારઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યદેશાશ્ચ સ્યુઃ ૮, इत्येवमष्टौ विकल्पाः स्वयमूहनीयाः ।

‘ જહા ચત્તારિ ભણિયા, એવં પંચ, છ, સત્ત, જાવ અસંખેજ્ઞા ’ યથા ચત્વારઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશા ભણિતાઃ ઉપર્યુક્તવિકલ્પૈઃ પ્રતિપાદિતાઃ એવં તથૈવ પંચ, પટ, સપ્ત યાવત્ અષ્ટ નવ, દશ સંખ્યાતાઃ, અસંખ્યાતાશ્ચ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ પ્રતિપત્તવ્યા અષ્ટવિકલ્પૈરિત્યર્થઃ, અથાનન્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાનાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ અણંતા ભંતે ! પોગલત્થિકાયપપ્પસા કિં દવ્વં ? ’ હે

કદાચિત્ એક દ્રવ્યરૂપ ઓર દ્રવ્ય કે અનેક દેશરૂપ ૬, કદાચિત્ અનેક દ્રવ્યરૂપ ઓર દ્રવ્યકે એક દેશરૂપ ૭, ઓર કદાચિત્ અનેક દ્રવ્યરૂપ ઓર અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોતે હૈં એસે “ ચે ચાર વિકલ્પ ઓર યહાં ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે । इनका स्पष्टीकरण पूर्वोक्तरूप से स्वयं अपनी बुद्धि से किया जा सकता है । (જહા ચત્તારિ ભણિયા—એવં પંચ, છ, સત્ત, જાવ અસંખેજ્ઞા) जिस तरह से पुद्गलास्तिकाय के चार प्रदेश कहे गये हैं—उपर्युक्त विकल्पों द्वारा प्रतिपादित किये गये हैं—इसी तरह से पुद्गलास्तिकायके पांच प्रदेश, छह प्रदेश सात प्रदेश यावत्—आठ प्रदेश, नौ प्रदेश दश प्रदेश, संख्यात प्रदेश, और असंख्यातप्रदेश, भी इन पूर्वोक्त आठ विकल्पों द्वारा प्रतिपादित करलेना चाहिये ।

અવ સૂત્રકાર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશોં કો લેકર ગૌતમ-સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૃચ્છતે હૈં—(અણંતા ભંતે ! પોગલત્થિકાયપપ્પસા કિં

હોય છે, (૬) ક્યારેક તેઓ એક દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યદેશરૂપ હોય છે, (૭) ક્યારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ અને દ્રવ્યના એક દેશરૂપ હોય છે અને (૮) ક્યારેક તેઓ અનેક દ્રવ્યરૂપ અને દ્રવ્યના અનેક દેશરૂપ હોય છે આ આઠે વિકલ્પોનું સ્પષ્ટીકરણ પૂર્વોક્ત રીતે પોતાની બુદ્ધિથી બંતેજ કરી શકાય તેમ છે. (જહા ચત્તારિ ભણિયા—એવ પંચ, છ, સત્ત, જાવ અસંખેજ્ઞા) જેવી રીતે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશોનું ઉપર્યુક્ત વિકલ્પો દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયના પાંચ પ્રદેશ, છ પ્રદેશ, સાત પ્રદેશ, આઠ પ્રદેશ, નવ પ્રદેશ, દસ પ્રદેશ, સંખ્યાત પ્રદેશ અને અસંખ્યાત પ્રદેશોનું પણ પૂર્વોક્ત આઠ વિકલ્પો દ્વારા પ્રતિપાદન કરી શકાય છે, અને તેમાં આઠે વૈકલ્પિક પ્રશ્નોનો સ્વીકારાત્મક ઉત્તર આપવો જોઈએ.

હવે ગૌતમ સ્વામી પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશોની અપેક્ષાએ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—(અણંતા ભંતે ! પોગલત્થિકાયપપ્પસા કિં દવ્વં ?) હે ભદન્ત !

મદન્ત ! અનન્તાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિમેકં ગુણપર્યાયયોગિ દ્રવ્યં ભવન્તિ ? ૧, કિં વા તે અનન્તાઃ પ્રદેશાઃ કિં દ્રવ્યપ્રદેશો ભવન્તિ ? ૨, એવમપ્ટાપિ પૂર્વોક્તા વિકલ્પા વક્તવ્યા इति પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ એવં ચેવ જાવ સિય દવ્વાઈં ચ, દવ્વ-દેસા ય’ હે ગૌતમ ! એવમેવ પૂર્વોક્ત ચતુઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશવદેવ પચ્ચ-પટ્ટ-સપ્તા-ષ્ટ-નવ-દશ-સંખ્યાતાઽસંખ્યાત-પુદ્ગલારિતિકાયપ્રદેશવદેવ અનન્તપુદ્ગલા-સ્તિકાયપ્રદેશાઃ યાવત્-સ્યાત્ દ્રવ્યં ૧, સ્યાત્ દ્રવ્યપ્રદેશઃ ૨, સ્યાત્ દ્રવ્યાણિ ૩, સ્યાત્ દ્રવ્યપ્રદેશાઃ ૪, સ્યાત્ દ્રવ્યથ્ચ દ્રવ્યપ્રદેશથ્ચ ૫, સ્યાન્ દ્રવ્યં દ્રવ્યપ્રદેશથ્ચ ૬, સ્યાત્ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યપ્રદેશથ્ચ ૭, સ્યાત્ દ્રવ્યાણિ ચ દ્રવ્યપ્રદેશથ્ચ ભવન્તિ ॥મુ. ૪।

દ્રવ્યં) હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશ કયા એક દ્રવ્યરૂપ હોતે હૈં ? કયા વે એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ હોતે હૈં ? इसी तरह पूर्वोक्त आठों विकल्प की तरह शेष६ विकल्प यहां कहना चाहिये । इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं (एवं चेव जाव सिय दव्वाइं य, दव्वदेसा य) हे गौतम ! पूर्वोक्त चार पुद्वलास्तिकायप्रदेशों की तरह और पांच, छह, मान, यावत् आठ नौ दश, संख्यात असंख्यात पुद्वलास्तिकाय के प्रदेशों की तरह अनन्त पुद्वलास्तिकायप्रदेश कदाचित् एक द्रव्यरूप होते हैं, कदाचित् एक द्रव्य-प्रदेशरूप होते हैं । कदाचित् अनेक द्रव्यरूप होते हैं । कदाचित् अनेक द्रव्यप्रदेशरूप होते हैं । कदाचित् एक द्रव्यरूप और एक द्रव्यप्रदेशरूप होते हैं । कदाचित् एक द्रव्यरूप और अनेक द्रव्यप्रदेशरूप होते हैं । कदाचित् अनेक द्रव्यरूप और एक द्रव्यप्रदेशरूप होते हैं और कदाचित् अनेक द्रव्यरूप और अनेक द्रव्यप्रदेशरूप होते हैं ॥ सू० ४ ॥

પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનન્તપ્રદેશ શું એક દ્રવ્યરૂપ હોય છે ? (૨) શું તેઓ એક દ્રવ્ય પ્રદેશરૂપ હોય છે ? એજ પ્રમાણે બાકીના છ વિકલ્પો પણ અહીં કહેવા જોઈએ મહાવાર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં ચેવ જાવ સિય દવ્વાઈં ચ, દવ્વદેસા ય) હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત ચાર પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોના જેવુંજ અને પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોના જેવુંજ અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોનું પણ કથન સમજવું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો ક્યારેક એક દ્રવ્યરૂપ પણ હોય છે, ક્યારેક એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ પણ હોય છે, ક્યારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ પણ હોય છે, ક્યારેક અનેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ પણ હોય છે, ક્યારેક એક દ્રવ્યરૂપ અને એક દ્રવ્ય-પ્રદેશરૂપ પણ હોય છે, ક્યારેક એક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ પણ હોય છે. ક્યારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ અને એક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ પણ હોય છે, તથા ક્યારેક અનેક દ્રવ્યરૂપ અને અનેક દ્રવ્યપ્રદેશરૂપ પણ હોય છે. ॥ સૂત્ર ૪ ॥

લોકાકાશપ્રદેશવક્તવ્યતા ।

ઇતઃ પૂર્વં પરમાળ્વાદિવક્તવ્યતા પ્રતિપાદિતા, પરમાળ્વાદયશ્ચ લોકાકાશ-
પ્રદેશાવગાહિનો ભવન્તિ, ઇતિ તદ્વક્તવ્યતામાહ—‘કેવહ્યા ણં ભંતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્--કેવહ્યા ણં ભંતે ! લોગાગાસપણ્ણસા પન્નત્તા ? ગોયમા !
અસંખેજ્જા લોગાગાસપણ્ણસા પન્નત્તા, ઇગમેગસ્સ ણં ભંતે !
જીવસ્સ કેવહ્યા જીવપણ્ણસા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! જાવહ્યા
લોગાગાસપણ્ણસા, ઇગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ એવહ્યા જીવપણ્ણસા
પણ્ણત્તા ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા—કિયન્તઃ સ્વલુ ભદન્ત ! લોકાકાશપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અસં
સ્ખેયા લોકાકાશપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । એકૈકસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! જીવસ્ય કિયન્તો
જીવપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! યાવન્તો લોકાકાશપ્રદેશાઃ, એકૈકસ્ય સ્વલુ
જીવસ્ય ઇતાવન્તો જીવપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥ સૂ. ૫ ॥

લોકાકાશપ્રદેશ વક્તવ્યતા

‘કેવહ્યા ણં ભંતે ! લોગાગાસપણ્ણસા પન્નત્તા’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કેવહ્યા ણં ભંતે ! લોગાગાસપણ્ણસા પન્નત્તા) હે ભદન્ત !
લોકાકાશ કે પ્રદેશ કિતને કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસં-
સ્ખેજ્જા લોગાગાસપણ્ણસા પન્નત્તા) લોકાકાશકે પ્રદેશ અસંખ્યાત કહે ગયે
હૈં । (ઇગમેગસ્સ ણં ભંતે ! જીવસ્સ કેવહ્યા જીવપણ્ણસા પન્નત્તા ।) હે
ભદન્ત ! એક એક જીવ કે જીવ પ્રદેશ કિતને કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (જાવહ્યા લોગાગાસપણ્ણસા-ઇગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ એવહ્યા
જીવપણ્ણસા પણ્ણત્તા) કિતને પ્રદેશ લોકાકાશ કે કહે ગયે હૈં-ઇતને હી
જીવ પ્રદેશ એક એક જીવ કે કહે ગયે હૈં ।

લોકાકાશ પ્રદેશ વક્તવ્યતા—

“ કેવહ્યા ણં ભંતે ! લોગાગાસપણ્ણસા પણ્ણત્તા ” ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(કેવહ્યા ણં ભંતે ! લોગાગાસપણ્ણસા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત !
લોકાકાશના કેટલા પ્રદેશ કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસંખેજ્જા
લોગાગાસપણ્ણસા પણ્ણત્તા) લોકાકાશના પ્રદેશ અસંખ્યાત કહ્યા છે (ઇગમેગ-
સ્સ ણં ભંતે ! જીવસ્સ કેવહ્યા જીવપણ્ણસા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! એક એક
જીવના જીવપ્રદેશ કેટલા કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જાવહ્યા
લોગાગાસપણ્ણસા-ઇગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ એવહ્યા જીવપણ્ણસા પણ્ણત્તા) લોકાકાશના
કેટલા પ્રદેશ કહ્યા છે, એટલા જ એક એક જીવના જીવપ્રદેશ કેટલામાં આપ્યા છે.

ટીકા—‘કેવહ્યા ણં મંતે ! લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કિયન્તઃ સ્વલુ લોકાકાશપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—“અસંખેજ્જા લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! અસંખ્યેયા લોકાકાશપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, લોકસ્યા સંખ્યાતપ્રદેશિકતયા તસ્ય પ્રદેશાનામપિ અસંખ્યાતત્વાત્ । પ્રદેશાધિકારાદાહ ‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ કેવહ્યા જીવપણ્ણા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલુ જીવસ્સ કિયન્તો જીવપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જાવહ્યા લોગાગાસપણ્ણા, એગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ એવહ્યા જીવપ્પણ્ણા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! યાવન્તો લોકાકાશપ્રદેશાઃ સન્તિ એતાવન્તઃ સ્વલુ એકૈકસ્ય જીવસ્ય જીવપ્રદેશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । કથં તાવત્ યાવન્તો લોકાકાશસ્ય પ્રદેશાસ્તાવન્ત એકૈ

ટીકાર્થ—ઈસસે પહિલે પરમાણુ આદિ કી વક્તવ્યતા કહી જા ચુકી હૈ । યે પરમાણુ આદિ પદાર્થ લોકાકાશ કે પ્રદેશોં મેં અવગાહી રહતે હૈં । ઇસલિયે સૂત્રકાર ને ઇસ સૂત્ર દ્વારા લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કી વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિત કી હૈ । ઇસ મેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—(કેવહ્યા ણં મંતે ! લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા) હે મદન્ત ! લોકાકાશ કે પ્રદેશ કિતને કહે ગયે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! (અસંખેજ્જા લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા) લોકાકાશકે પ્રદેશ અસંખ્યાત કહે ગયે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ કેવહ્યા જીવપણ્ણા પણ્ણત્તા) હે મદન્ત ! એક ૨ જીવ કે જીવ પ્રદેશ કિતને કહે ગયે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જાવહ્યા લોગાગાસપણ્ણા, એગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ એવહ્યા જીવપ્પણ્ણા

ટીકાર્થ—આ પહેલાં પરમાણુ આદિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવી ગયું. તે પરમાણુ આદિ પદાર્થ લોકાકાશના પ્રદેશોમાં અવગાહના કરીને રહે છે. આ સંબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા લોકાકાશના પ્રદેશોની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(કેવહ્યા ણં મંતે ! લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા ?) હે મદન્ત ! લોકાકાશના પ્રદેશ કેટલા કહ્યા ગયા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! અસંખેજ્જા લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા” હે ગૌતમ ! લોકાકાશના પ્રદેશ અસંખ્યાત કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ કેવહ્યા જીવપણ્ણા પણ્ણત્તા ?) હે મદન્ત ! એક એક (પ્રત્યેક) જીવના કેટલા જીવપ્રદેશ કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(જાવહ્યા લોગાગાસપણ્ણા, એગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ એવહ્યા જીવપ્પણ્ણા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે, એટ-

કસ્ય જીવસ્ય પ્રદેશા મવન્તીતિ ચેદ્બ્રોચ્યતે-યતો હિ-જીવઃ કેવલિસમુદ્ધાતકાલે
સર્વં લોકાકાશં વ્યાપ્ય અવતિષ્ઠતે તસ્માત્ લોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણાસ્તે જીવ
પ્રદેશાઃ સન્તીતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

કર્મપ્રકૃતિવક્તવ્યતા ।

પૂર્વ જીવપ્રદેશાઃ પ્રરૂપિતાઃ, તેષાં પ્રાયઃ કર્મપ્રકૃતિભિરનુનેતૃત્વાત્ કર્મપ્રકૃતિ
વક્તવ્યતામાહ—‘કઙ્ઞ ણં મંતે !’ इत्यादि ।

મૂલમ્—કઙ્ઞ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળ્લણત્તાઓ ? ગોયમા !
અટ્ટ કમ્મપગડીઓ પળ્લણત્તાઓ, તં જહા-નાણાવરણિજ્જં જાવ
અંતરાઈયં, નેરઈયાણં મંતે ! કઙ્ઞ કમ્મપગડીઓ પળ્લણત્તાઓ ?
ગોયમા ! અટ્ટ । એવં સઘ્વજીવાણં અટ્ટ કમ્મપગડીઓ ઠાવેયઠ્ઠાઓ
જાવ વેમાણિયાણં । નાણાવરણિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવ-
ઈયા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લણત્તા?, ગોયમા ! અણંતા અવિભા-
ગપરિચ્છેયા પળ્લણત્તા, નેરઈયા ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મ-
સ્સ કેવઈયા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લણત્તા? ગોયમા ! અણંતા
અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લણત્તા । એવં સઘ્વજીવાણં જાવ વેમાણિયા
ણં પુચ્છા, ગોયમા ! અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લણત્તા, એવં
જહા નાણાવરણિજ્જસ્સ અવિભાગપલિચ્છેયા મણિયા તહા અટ્ટપ્પહ
વિ કમ્મપગડીણં મણિયઠ્ઠા જાવ વેમાણિયાણં । ઇગમેગસ્સ

પળ્લણત્તા) જિતને લોકાકાશ કે પ્રદેશ હૈં, એક ૨ જીવ કે હતને હી પ્રદેશ
કહે ગયે હૈં । ક્યોં કિ જીવ જિસ સમય કેવલિસમુદ્ધાત અવસ્થામૈં રહ
તા હૈ, વહ ઉસ સમય સમસ્ત લોકાકાશ કો વ્યાસ કરલેતા હૈ-અતઃ
એક જીવ કે પ્રદેશ લોકાકાશ કે પ્રદેશોંકે ચરાચર કહે ગયે હૈં ॥સૂ૦ ૫॥

લા ૪ એક એક જીવના જીવપ્રદેશ છે. ધારણ કે જીવ ન્યાયે કેવલિસમુદ્ધાત
અવસ્થામાં રહે છે, તે સમયે તે સમસ્ત લોકાકાશને વ્યાસ કરી લે છે, તેથી
એક જીવના જીવપ્રદેશ લોકાકાશના પ્રદેશોની ધરાધર કહેવામાં આવ્યા છે. સૂ. ૫

ળં મંતે ! જીવસ્સ ઇગમેગે જીવપણ્ણે ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મ-
સ્સ કેવદ્દાહિં, અવિભાગપલિચ્છેદ્દાહિં આવેદિયપરિવેદિણ સિયા?
ગોયમા ! સિય આવેદિયપરિવેદિણ, સિય નો આવેદિયપરિ-
વેદિણ, જદ્દ આવેદિયપરિવેદિણ નિયમા અણંતેહિં, ઇગમેગ-
સ્સ ણં મંતે ! નેરદ્દયસ્સ ઇગમેગેજીવપણ્ણે ણાણાવરણિજ્જસ્સ
કમ્મસ્સ કેવદ્દાહિં અવિભાગપલિચ્છેદ્દાહિં આવેદિયપરિવેદિણ ?
ગોયમા ! નિયમા અણંતેહિં, જહા નેરદ્દયસ્સ એવં જાવ વેમા-
ણિયસ્સ, નવરં મણુસસ્સ જહા જીવસ્સ । ઇગમેગસ્સ ણં મંતે !
જીવસ્સ ઇગમેગે જીવપણ્ણે દરિસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ
કેવદ્દાહિં, એવં જહેવ નાણાદરણિજ્જસ્સ તહેવ દંડગો માણિય-
ઠ્ઠો જાવ વેમાણિયસ્સ, એવં જાવ અંતરાદ્દયસ્સ માણિયઠ્ઠં, નવરં
વેયણિજ્જસ્સ, આડયસ્સ, ણામસ્સ, ગોયસ્સ, ઇદ્દં ચઉપ્પહં વિ
કમ્માણં મણુસરસ્સ જહા નેરદ્દયસ્સ તહા માણિયઠ્ઠં સેસં
તં ચેવ ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા—કૃતિ ખલુ ભદન્ત ! કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અષ્ટ કર્મપ્ર-
કૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—જ્ઞાનાવરણીયં યાવત્-આન્તરાયિકમ્ । નૈરયિકાણાં

કર્મપ્રકૃતિ વક્તવ્યતા—

(કદ્દ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પણ્ણત્તાઓ) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કદ્દ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ભદન્ત !
કર્મપ્રકૃતિયાં કિત્તની કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અદ્દ કમ્મ-
પગડીઓ પણ્ણત્તાઓ) કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી ગઈ હૈં । (તં જહા) જો

કર્મપ્રકૃતિ વક્તવ્યતા—

(કદ્દ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પણ્ણત્તાઓ) ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(કદ્દ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ભદન્ત ! કર્મ-
પ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અદ્દ કમ્મપગડીઓ પણ્ણત્તાઓ)
આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કહી છે. (તંજહા) તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે. (નાના-

મદન્ત ! કતિ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ? અષ્ટ, એવં સર્વજીવાનામ્ અષ્ટ કર્મપ્રકૃતયઃ સ્થાપયિતવ્યાઃ યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ । જ્ઞાનાવરણીયસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! કર્મણઃ ક્રિયન્તઃ અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । નૈરયિકાણાં મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તઃ અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । એવં સર્વ

હમ્ પ્રકાર સે હૈં—(નાનાવરણિજ્ઞં જાવ અંતરાહ્યં) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ આન્તરાયિક (નેરહ્યાણં મંતે । કહ્ કમ્મપયડીઓ પળ્લન્તાઓ) હે મદન્ત ! નૈરયિક જીવોં કે કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અદ્દુ) નૈરયિક જીવોં કે આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં કહી ગઈ હૈં । (એવં સવ્વજીવાણં) હસી તરહ સે સર્વ જીવોં કે (કમ્મપયડીઓ ઠાવે-યવ્વા) આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં કહી ગઈ હૈં (જાવ વૈમાણિયાણં) યાવત્ વૈમાનિક દેવોં તક । (નાનાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા) હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે કિતને અવિભાગી પરિચ્છેદ કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અણંતા અવિભાગપરિચ્છેયા પળ્લન્તા) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગી પરિચ્છેદ અનન્ત કહે ગયે હૈં । (નેરહ્યાણં મંતે । જાનાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા) હે મદન્ત ! નૈરયિક જીવોં કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગી પરિચ્છેદ કિતને કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા) નૈરયિક જીવોં કે જ્ઞાનાવરણીય

વરણિજ્ઞં, જાવ અંતરાહ્યં) જ્ઞાનાવરણીયથી અન્તરાય સુધીની આઠ કર્મપ્રકૃતિયો છે. (નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્ કમ્મપયડીઓ પળ્લન્તાઓ ?) હે મદન્ત ! નારક જીવોની કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો કહી છે ? (ગોયમા ! અદ્દુ) હે ગૌતમ ! નારક જીવોની આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કહી છે. (એવં સવ્વજીવાણં) એજ પ્રમાણેસર્વ જીવોની (કમ્મપયડીઓ ઠાવેયવ્વા જાવ વૈમાણિયાણ) વૈમાનિક દેવો પર્થન્તના સમસ્ત જીવોની આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કહી છે (જાનાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા ?) હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી પરિચ્છેદ કહેવામાં આવ્યા છે ? (ગોયમા ! અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા ?) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદ કહ્યા છે. (નેરહ્યાણં મંતે ! જાનાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા ?) હે મદન્ત ! નારકોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદ કેટલા કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લન્તા) નાર-

જીવાનામ્ યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અનન્તા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય અવિભાગપરિચ્છેદા મણિતાસ્તથા અષ્ટાનામપિ કર્મપ્રકૃતીનાં મણિતવ્યાઃ, યાવત્ - વૈમાનિકાનામ્ । એકૈકસ્ય સ્વલુભદન્ત ! જીવસ્ય એકૈકો જીવપ્રદેશઃ, જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયદ્વિરવિભાગપરિચ્છેદૈઃ આવેષ્ટિતઃ પરિવેષ્ટિતઃ સ્યાત્ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિતઃ,

કર્મ કે અવિભાગી પરિચ્છેદ અનન્ત કહે ગયે હૈં । (એવં સઽવજીવાણં જાવ) હસી તરહ સે સમસ્ત જીવોં કે જાનનાં ચાહિયે-યાવત્ (વૈમાનિયા ણં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વૈમાનિક જીવોં કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગી પરિચ્છેદ કિતને કહે ગયે હૈં ? (ગોચમા ! અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લપ્તા) હે ગૌતમ ! વૈમાનિક જીવોં કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અવિભાગી પરિચ્છેદ અનન્ત કહે ગયે હૈં । (એવં જહા ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ અવિભાગપલિચ્છેયા મણિયા તહા અદ્દુપ્પહ વિ કમ્મપગડીણં માણિયવ્વા) જિસ પ્રકાર સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગીપરિચ્છેદ કહે ગયે હૈં ઉસી તરહ શેષ સાત કર્મોં કે ભી અવિભાગી પરિચ્છેદ જાનનાં ચાહિયે । (જાવ વૈમાનિયાણં) યાવત્ વૈમાનિક દેવોં કે ભી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોં કે અવિભાગી પરિચ્છેદ અનન્ત હોતે હૈં । (એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપણ્ણે ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્પણ્ણિ અવિભાગપલિચ્છેણ્ણિ આવેદિયપરિવેદિણ સિયા) હે ભદન્ત ! એક એક જીવ કા એક ૨ જીવ પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે કિતને અવિભાગપ-

કેના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદ કહ્યા છે. (એવં સઽવજીવાણં-યાવત્ વૈમાનિયા ણં) એજ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવો પર્યંતના સમસ્ત જીવોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદ અનંત કહેવામાં આવ્યા છે.

(એવં જહા ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ અવિભાગપલિચ્છેયા મણિયા તહા અદ્દુપ્પહ વિ કમ્મપગડીણં માણિયવ્વા) જેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદ અનંત કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે બાકીનાં સાત કર્મોના અવિભાગી પરિચ્છેદ પણ અનંત સમજવા (જાવ વૈમાનિયાણં) વૈમાનિક દેવો પર્યંતના સમસ્ત જીવોના જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના અવિભાગી પરિચ્છેદ પણ અનંત છે, એમ સમજવું

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપણ્ણે ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્પણ્ણિ અવિભાગપલિચ્છેણ્ણિ આવેદિયપરિવેદિણ સિયા ?) હે ભદન્ત ! એક

સ્યાત્ નો આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિતઃ, યદિ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો નિયમાત્ અનન્તૈઃ ।
 એકૈકસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! નૈરયિકસ્ય એકૈકો જીવપ્રદેશઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ
 ક્રિયદ્વિઃ અવિભાગપરિચ્છેદૈઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ ? ગૌતમ ! નિયમાત્ અનન્તૈ
 યથા નૈરયિકસ્ય એવં યાવત્ વૈમાનિકસ્ય, નચ્ચ મનુષ્યસ્ય યથા જીવસ્ય એકૈકસ્ય

રિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હો રહા હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ !
 (સિય આવેદિયપરિવેદિય, સિય નો આવેદિયપરિવેદિય) એક ૨ જીવ
 કા એક એક પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગ પરિચ્છેદોં સે કદા-
 ચિત્ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોતા મી હૈ ઓર કદાચિત્ આવેષ્ટિતપરિ-
 વેષ્ટિત નહીં મી હોતા હૈ । (જહ આવેદિયપરિવેદિય નિયમા અણતેહિં)
 યદિ વહ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હો તો નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે
 અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત રહા કરતા હૈ ।
 (એમમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ એમમેગે જીવપપસે ણાણાવરણિજ્જસ્સ
 કર્મસ્સ કેવહ્મહિં અવિભાગપલિચ્છેદહિં આવેદિયપરિવેદિય) હે ભદન્ત !
 એક એક નૈરયિક કા એક એક જીવ પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે કિતને
 અવિભાગ પરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હો રહા હૈ ? (ગોચમા !
 નિયમા અણતેહિં) હે ગૌતમ ! એક એક નૈરયિક કા એક એક જીવ પ્રદેશ
 નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અનન્તપ્રદેશોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત

એક જીવનો એક એક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી
 પરિચ્છેદો સાથે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત થઈ રહ્યો હોય છે ? (ગોચમા !) હે
 ગૌતમ ! (સિય આવેદિયપરિવેદિય, સિય નો આવેદિયપરિવેદિય) એક એક
 જીવનો એક એક પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદોની સાથે
 ક્યારેક આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે અને ક્યારેક આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત
 નથી પણ હોતો. (જહ આવેદિય પરિવેદિય નિયમા અણતેહિં) જો તે આવે-
 ણિત પરિવેષ્ટિત હોય તો નિયમથી જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનન્ત અવિભાગી
 પરિચ્છેદોની સાથે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત રહ્યા કરે છે.

(એમમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ એમમેગે જીવપપસે ણાણાવરણિજ્જસ્સ કર્મસ્સ
 કેવહ્મહિં અવિભાગપલિચ્છેદહિં આવેદિયપરિવેદિય ?) હે ભદન્ત ! એક એક
 નારક જીવનો એક એક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી
 પરિચ્છેદોની સાથે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત થઈ રહ્યો હોય છે ? (ગોચમા !
 નિયમા અણતેહિં) હે ગૌતમ ! એક એક નારક જીવનો એક એક જીવપ્રદેશ
 નિયમથી જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનન્ત અવિભાગી પરિચ્છેદોની સાથે આવે-

સ્વલુ મદન્ત ! જીવસ્ય એકૈસો જીવપ્રદંશો દર્જનાવરણીયસ્ય તર્મણઃ ક્રિયદ્વિઃ, એવં યથૈવ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય તથૈવ દણ્ડકો મણિતવ્યો યાવદ્ વૈમાનિકસ્ય, એવં યાવદ્ આન્તરાયિકસ્ય મણિતવ્યમ્, નારં વેદનીયસ્ય, આયુષ્કસ્ય, નામ્નઃ, ગોત્રસ્ય. એતેષાં, ચતુર્ણામપિ કર્મણાં મનુષ્યસ્ય નૈરયિકસ્ય તથા મણિતવ્યમ્, શેષં તદેવ ॥ મૂ૦ ૬ ॥

હો રહ્યા છે. (જહા નેરહ્યસ્મ એવં જાવ વૈમાણિયસ્મ-નવરં મણૂસસ્મ જહા જીવસ્સ) જેસા નૈરયિકોં કે વિષય મેં કહ્યા ગયા છે વૈમાની યાવત્ વૈમાનિકોં કે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે. પરન્તુ મનુષ્યોં વો જીવ કી તરહ સે કહના ચાહિયે. (એગમેગસ્મ ણં મંતે ! જીવસ્મ એગમેગે જીવપસે દરિસણાવરણિજ્જસ્મ કમ્મસ્મ કેવદ્દણ્દિં) હે મદન્ત ! એક એક જીવ કા એક એક જીવપ્રદેશ દર્જનાવરણીય કર્મ કે કિતને અવિ-ભાગ પરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હો રહ્યા છે ? (એવં જહેવ નાણાવરણિજ્જસ્મ તહેવ દંડગો માણિયવ્વો જાવ વૈમાણિયસ્મ એવં જાવ અંતરાયસ્સ માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! જિસ તરહ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે વિષય મેં દણ્ડક કહ્યા ગયા છે ડસી તરહ સે યહાં પર મી યાવત્ વૈમાનિક તક દણ્ડક કહના ચાહિયે. ડસી તરહ સે યાવત્ અન્તરાય-તક કથન જાનના ચાહિયે. (નવરં વેયણિજ્જસ્મ આયસસ્મ ણામસ્સ ગોયસ્ય એણસિં ચડ્ડહં વિ કમ્માણં મણૂપસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ તહા

ષ્ટિત પરાવેષ્ટિત થઇ રહ્યો હોય છે. (જહા નેરહ્યસ્સ એવં જાવ વૈમાણિયસ્મ નવરં મણૂસસ્સ જહા જીવસ્સ) હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુદક્ષિને નારકોના વિષે જેવું કહેવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના હોવા વિષે સમજવું પણ મનુષ્યના વિષયમાં હોવાના જેવું કથન સમજવું

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપસે દરિમાણવરણિજ્જસ્મ કમ્મસ્સ કેવદ્દણ્દિં ?) હે મદન્ત ! એક એક હોવાનો એક એક જીવપ્રદેશ દર્જનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાજી પરિચ્છેદો સાથે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત થઇ રહ્યો હોય છે ? (એવં જહેવ નાણાવરણિજ્જસ્મ તહેવ દંડગો માણિયવ્વો જાવ વૈમાણિયસ્મ એવં જાવ અંતરાયસ્સ માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! જે રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વિષયમાં ઉત્તરાલાપક કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે વૈમાનિક પર્યન્તના દેવોના વિષયમાં દર્જનાવરણીય કર્મ વિષેના આલાપક પણ સમજવો. એજ પ્રમાણેનું કથન અન્તરાય પર્યન્તના કર્મોના વિષયમાં પણ સમજવું. (નવરં વેયણિજ્જસ્મ આયસસ્સ ણામસ્સ ગોયસ્ય એણસિં ચડ્ડહં વિ કમ્માણં મણૂપસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ તહા માણિયવ્વ, સેસં ત ચેવ) પરન્તુ વેદનીય, આયુ,

ટીકા—‘કઙ્ઠ ણં મંતે ! કમ્મપગહીઓ પળ્લત્તાઓ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિ—કિયત્યઃ સ્વલુ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! અદ્ઢ કમ્મ પગહીઓ પળ્લત્તાઓ ’ હે ગૌતમ ! અષ્ટ કમ્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તા આહ—‘તં જહા ’ તથા—‘નાણાવરણિજ્ઞં જાવ અંતરાહયં ’ જ્ઞાનાવરણીયં, યાવત્—દર્શનાવરણીયં, વેદનીયં, મોહનીયમ્, આયુષ્યમ્, નામ, ગોત્રમ્, આન્ત-

ભાણિયન્ત્વં સેસં તં ચેવ) કિન્તુ વેદનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર, આન્ત આઘાતિયાં કર્મો દ્વારા આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોને કા કયન જૈસા નૈરયિકોં મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી મનુષ્યોં સેં જાનના ચાહિયે । ઘાકી કા ઓર સ્વ-કથન પહિલે જૈસા હી જાનના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—પહિલે જીવપ્રદેશોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ । યે જીવ-પ્રદેશ પ્રાયઃ કર્મપ્રકૃતિયોં સે અનુગત-યુક્ત હોતે હૈં, યહાં પર સૂત્રકાર ને ઉન્હોં કર્મપ્રકૃતિયોં કા કથન કિયા હૈ હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એલા પૂછા હૈ (કઙ્ઠ ણં મંતે ! કમ્મપગહીઓ પળ્લત્તાઓ) હે મદન્ત ! જીવ કે પ્રત્યેક પ્રદેશોં કો આવૃત્ત કરને ચાલી કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા ! અદ્ઢ કમ્મપગહીઓ પળ્લ-ત્તાઓ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી ગઈ હૈં । (તં જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં—(નાણાવરણિજ્ઞં જાવ અંતરાહયં) જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવ-રણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર ઓર આન્તરાયિક ।

નામ અને ગોત્ર, એ ચાર અઘાતિયા કર્મો દ્વારા આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત થવાનું કથન જેવું નારકોના વિષયમાં કહ્યું છે, એવું જ મનુષ્યોમાં પણ સમજવું. બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલાના કથન (જ્ઞાનાવરણીયના કથન) પ્રમાણે જ સમજવું.

ટીકાર્થ—પહેલાં જીવપ્રદેશોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું. તે જીવપ્રદેશ સામાન્ય રીતે કર્મપ્રકૃતિયોથી અનુગત (યુક્ત) હોય છે. તે સંબંધને અનુ-લક્ષીને સૂત્રકારે અહીં કર્મપ્રકૃતિયોનું કથન કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—

(કઙ્ઠ ણં મંતે ! કમ્મપગહીઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે મદન્ત ! જીવના પ્રત્યેક પ્રદેશોને આવૃત્ત કરનારી કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અદ્ઢ કમ્મપગહીઓ પળ્લત્તાઓ” કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે “તંજહા” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—(નાણાવરણિજ્ઞં જાવ અંતરાહય) (૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દર્શનાવરણીય, (૩) વેદનીય, (૪) મોહનીય, (૫) આયુષ્ય, (૬) નામ, (૭) ગોત્ર અને (૮) આન્તરાય.

રાયિકં ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—નેરઙ્ગ્યાણં મંતે ! કઙ્ગ કમ્મ પગડીઓ પળ્લત્તાઓ ?
 હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કતિ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગધનાહ—‘ ગોયમા !
 અદ્દ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકાણામ્ અષ્ટ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તાશ્ચ પ્રતિપાદિતા એવ
 ‘ એવં સવ્વજીવાણં અદ્દ કમ્મપગડીઓ ઠાવેયવ્વાઓ જાવ વેમાણિયાણં ’ એવમ્
 ઉક્તરીત્યા સર્વજીવાનામ્ અષ્ટ કર્મપ્રકૃતયઃ સ્થાપયિતવ્યાઃ—પ્રતિપાદયિતવ્યા યાવત્
 મવનપતિ-પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્ય-
 ગ્ગ્યોનિક-મનુષ્ય-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિકાનાં ચતુર્વિંશતિદણ્ડકપદપ્રતિ-
 પાદ્યાનામ્ અષ્ટ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રતિપાદયિતવ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ નાણાવરણિ-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં—(નેરઙ્ગ્યા ણં મંતે ! કઙ્ગ કમ્મપગડીઓ પળ્લત્તાઓ) હે મદન્ત ! નારક જીવોં કે કિતની કર્મપ્ર-
 કૃતિયાં કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—(ગોયમા ! અદ્દ) હે
 ગૌતમ ! નારક જીવોં કે આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં કહી ગઈ હૈં । (એવં સવ્વ-
 જીવાણં અદ્દ કમ્મપગડીઓ ઠાવેયવ્વાઓ જાવ વેમાણિયાણં) હસી તરહ
 સે સમસ્ત જીવોં કે આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં હૈં એસા કથન કરના ચાહિયે ।
 અર્થાત્—મવનપતિ, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવ, દ્વીન્દ્રિય જીવ,
 ત્રીન્દ્રિય જીવ, ચતુરિન્દ્રિયજીવ, પચ્ચેન્દ્રિયજીવ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર,
 જ્યોતિષિક, ઔર વૈમાનિક હન ચૌવીસદણ્ડક પ્રતિપાદ્ય જીવોં કે જ્ઞાના-
 વરણીય આદિ આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં કહી ગઈ હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં (નાણાવરણિજ્ઞસ્સ ણં
 મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયા અવિભાગપલ્લિચ્છેયા પળ્લત્તા) હે મદન્ત !

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ નેરઙ્ગ્યાણં મંતે ! કઙ્ગ કમ્મપગડીઓ પળ્લત્તાઓ ?
 હે મદન્ત ! નારક જીવોની કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ અદ્દ ” નારક
 જીવોમાં આઠ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો સદ્દલાવ હોય છે. (એવં સવ્વજીવાણં
 અદ્દ કમ્મપગડીઓ ઠાવેયવ્વાઓ જાવ વેમાણિયાણં) એજ પ્રમાણે વૈમાનિક
 દેવો પર્યન્તના સમસ્ત જીવોમાં પણ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો સદ્દલાવ હોય
 છે. એટલે કે મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવો, દ્વીન્દ્રિય જીવો,
 ત્રીન્દ્રિય જીવો, ચતુરિન્દ્રિય જીવો, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્ય જીવો, મનુષ્ય, વાન-
 વ્યન્તર, જ્યોતિષિક, અને વૈમાનિક, આ ચૌવીસ દંડક પ્રતિપાદ્ય જીવોની
 જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કહી છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(નાણાવર-
 ણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયા અવિભાગપલ્લિચ્છેયા પળ્લત્તા ?) હે મદન્ત !

ઉજસ્સ ણં મંતે કમ્મસ્સ કેવદ્ધયા અવિભાગપરિચ્છેયા પળ્લત્તા ? ૧ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય
 ચ્છલુ કર્મણઃ કિયન્તોઽવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? પરિચ્છિદ્યન્તે इति परि-
 ચ્છેદાઃ—અંશાસ્તે ચ સવિભાગા અપિ ભવન્તિ અતો વિશિષ્યન્તે—અવિભાગા અવિ-
 ભાજ્યાશ્ચ તે પરિચ્છેદા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ નિરંશાઃ અંશા इत्यर्थः, તે ચ નિરંશા
 અંશાઃ કર્મપરમાણૂનામપેક્ષયા, અથવા જ્ઞાનસ્ય યાવતામવિભાગપરિચ્છેદાનામંશા-
 નામાચ્છાદનં કૃતં વર્તેતે તદપેક્ષયા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણ અનન્તાઃ સન્તિ,
 एतेन ज्ञानावरणीयं यावतो ज्ञानस्याविभागान् अंशान् आच्छादयति तावन्त एव
 तस्य ज्ञानावरणीयस्याविभागपरिच्छेदाः, દલિકાપેક્ષયા વાઽનન્તતત્પરમાણુરૂપાઃ
 સન્તીતિ ફલિતમ્ इत्यभिप्रायेण भगवानाह—‘गोयमा। अणंता अविभागपरिच्छेया
 पणत्ता’ हे गौतम ! જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણ અનન્તા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ—

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદ કિતને કહે ગયે હૈં ? જિનકા
 દૂસરા અંશ નહીં હો સકતા હૈં એસે નિરંશ અંશોં કા નામ અવિભાગપ-
 રિચ્છેદ હૈં । પરિચ્છેદ શબ્દ કા અર્થ અંશ હૈં ચે અંશ વિભાગ સહિત ઓ
 હોતે હૈં । પરન્તુ જિન અંશોં કા વિભાગ નહીં હોતા હૈં ચે અંશ અવિભાગ
 પરિચ્છેદ શબ્દ સે યહાં પ્રકટ કિયે ગયે હૈં । એસે અવિભાગ પરિચ્છેદ—
 નિરંશ અંશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ મેં કિતને હોતે હૈં એસા ગૌતમ ને પ્રશ્ન
 સે પ્રશ્ન કિયા હૈં—સો ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદ (અણંતા પળ્લત્તા) અનન્ત
 કહે ગયે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પૌદ્ગલિક
 સ્કન્ધરૂપ હૈં—પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ અનન્ત પ્રદેશોં વાલા ઓ હોતા હૈં । કયોં
 કિ સંખ્યાત, અસંખ્યાત ઓર અનન્તપ્રદેશ પુદ્ગલ કે સિદ્ધાન્ત મેં કહે

જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદો કેટલા કહ્યા છે ? (જેમનો ખીજો
 અંશ થઈ શકતો નથી એવા નિરંશ અંશોને અવિભાગ પરિચ્છેદ કહે છે.
 પરિચ્છેદ એટલે અંશ. તે અંશ વિભાગસહિત પણ સંભવી શકે છે પરન્તુ
 જે અંશોનો વિભાગ થતો નથી એવાં અંશોને અહીં ‘અવિભાગ પરિચ્છેદ’
 શબ્દ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના એવા અવિભાગ
 પરિચ્છેદ (નિરંશ અંશ) કેટલા છે, એવું અહીં ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર
 પ્રભુને પૂછ્યું છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
 અવિભાગી પરિચ્છેદો “અણંતા પળ્લત્તા” અનંત કહ્યા છે. આ કથનનું તાત્પર્ય
 એ છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પૌદ્ગલિક સ્કન્ધરૂપ છે—પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ અનંત

નિરંશા અંશાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તે ચોક્તસ્વરૂપા બોધ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ નેરહયાણં મંતે ! જાણાવરણિજ્જસ્સ કેવદ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્ણત્તા ? ’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તઃ અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકાણાં જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ અનન્તા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ‘ એવં સવ્વ

ગયે હૈં । અતઃ યહાં જો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદ કહે ગયે હૈં—વે કર્મપરમાણુઓંંની અપેક્ષા સે, અથવા જ્ઞાન કે જિતને અવિભાગ અંશોંંનો ઉન કર્મપરમાણુઓંંને આચ્છાદિત-આવૃત કર રહ્યા હૈં, ઉસ અપેક્ષા સે કહે ગયે હૈં । કયોંંં કિ જ્ઞાન કે અવિભાગપરિચ્છેદ અનન્ત હૈં ઓર ઇન અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોંંનો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગ પરિચ્છેદ દલિકોંંની અપેક્ષા સે તત્પરમાણુરૂપા નિરંશ અંશ આવૃત ક્રિયે હુએ હૈં—અતઃ યે ભી અનન્ત હી હૈં । ઇસી અપેક્ષા સે યહાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદ અનન્ત કહે ગયે હૈં ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(નેરહયાણં મંતે ! જાણાવરણિજ્જસ્સ કેવદ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્ણત્તા) હે મદન્ત ! નારક જીવોંંનો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે કિતને અવિભાગપરિચ્છેદ કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા ! અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોંંનો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદ

પ્રદેશોવાળો પણ હોય છે, કારણ કે પુદ્ગલના સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અને અનંત પ્રદેશ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યા છે. તેથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જે અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદ અહીં કહેવામાં આવ્યા છે, તે કર્મપરમાણુઓની અપેક્ષાએ, અથવા જ્ઞાનનાં જેટલાં અવિભાગી અંશોને તે કર્મપરમાણુઓએ આચ્છાદિત-આવૃત-કરી રાખેલાં છે, એ અપેક્ષાએ કહેવામાં આવેલ છે. કારણ કે જ્ઞાનના અવિભાગી પરિચ્છેદ અનંત છે, અને તે અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગ-પરિચ્છેદ દલિકોની અપેક્ષાએ તે પરમાણુરૂપા નિરંશ અંશ આવૃત્ત કરેલ હોય છે તેથી તેઓ પણ અનંત જ છે. આ દષ્ટિએ વિચાર કરીને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગ પરિચ્છેદ અનંત કહેવામાં આવ્યાં છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(નેરહયાણં મંતે ! જાણાવરણિજ્જસ્સ કેવદ્યા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્ણત્તા ?) હે મદન્ત ! નારક જીવોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી પરિચ્છેદ કહ્યા છે ?

જીવાણં જાવ વેમાણિયાણ પુચ્છા' એવં નૈરયિકાણામિવ સર્વજીવાનાં યાવત્
ભવનપતિમારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તાનાં જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તોઽવિભાગ-
પરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?' ઇતિ પૃચ્છા-પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ- 'ગોયમા ! અણંતા અવિ-
ભાગપલિચ્છેયા પળ્લપ્તા' હે ગૌતમ ! સર્વેષાં જીવાનાં જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ
અનન્તા અવિભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'એવં જહા ણાણાવરણિજ્જસ્સ અવિભાગ-
પલિચ્છેયા મણિયા તહા અટ્ટપ્પહં વિ કમ્મપગડીણં માણિયવ્વા, જાવ વેમાણિયાણં।'
એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણોઽવિભાગપરિચ્છેદાઃ તથૈવ અઘ્ટા
નામપિ જ્ઞાનાવરણીયાદીનામ્ આન્તરાયિકાન્તાનામ્ કર્મ પ્રકૃતીનામ્ અનન્તા અવિ-
ભાગપરિચ્છેદાઃ પ્રજિતવ્યાઃ યાવત્ વૈમાનિકાનાં નૈરયિકાદિ વૈમાનિકપર્યન્તાનામ્

અનન્ત કહે ગયે હૈં । (એવં સર્વજીવાણં જાવ વેમાણિયાણં પુચ્છા) હે
મહન્ત ! સમસ્ત જીવોં કે ભવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક દેવોં તક કે
જીવોં કે કિતને અવિભાગપરિચ્છેદ કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં
-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લપ્તા) ભવ-
નપતિ સે લેકર વૈમાનિક દેવોં તક કે જીવોં કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે
અવિભાગપરિચ્છેદ અનન્ત કહે ગયે હૈં । (એવં જહા ણાણાવરણિજ્જસ્સ
અવિભાગપલિચ્છેયા મણિયા તહા અટ્ટપ્પહં વિ કમ્મપગડીણં માણિયવ્વા
જાવ વેમાણિયાણં) ઇસ તરહ જૈસે ભવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક દેવોં
તક કે જીવોં કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદ અનન્ત કહે
ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે ઇન સમસ્ત જીવોં કે દર્શનાવરણીય આદિ આઠોં
કર્મોં કે અવિભાગપરિચ્છેદ અનન્ત કહે ગયે હૈં એસા જાનના ચાહિયે ।

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લપ્તા)
હે ગૌતમ ! નારક જીવોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદ
કહ્યા છે. “ એવં સર્વ જીવાણં જાવ વેમાણિયાણં પુચ્છા ” હે મહન્ત ! ભવન-
પતિથી લઇને વૈમાનિક પર્યન્તના સમસ્ત જીવોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
અવિભાગી પરિચ્છેદો કેટલા કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ અણંતા અવિભાગપલિચ્છેયા પળ્લપ્તા ” હે
ગૌતમ ! ભવનપતિથી લઇને વૈમાનિકો પર્યન્તના જીવોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
અવિભાગી પરિચ્છેદો અનંત કહ્યા છે. (એવં જહા ણાણાવરણિજ્જસ્સ અવિભાગ-
પલિચ્છેયા મણિયા તહા અટ્ટપ્પહં વિ કમ્મપગડીણં માણિયવ્વા-જાવ વેમાણિયાણં)
જેવી રીતે નારકથી લઇને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિ-
ભાગી પરિચ્છેદો અનંત કહેવાયા છે, એજ પ્રમાણે નારકથી લઇને

જીવાનાં દર્શનાવરણીયસ્ય, વેદનીયસ્ય, મોહનીયસ્ય, આયુષ્યસ્ય, નામ્નઃ ગોત્રસ્ય, આન્તરાયિકસ્ય ચ કર્મણોઽનન્તા અવિભાગરિચ્છેદાઃ પ્રજ્ઞાપનીયાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપણ્ણે ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્-
એહિં અવિભાગપલ્લિચ્છેહિં આવેદિયપરિવેદિયે સિયા ' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લ
જીવસ્ય એકૈકો જીવપ્રદેશો જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિયદ્ધિઃ અવિભાગપરિચ્છેદૈઃ
પરમાણુરૂપૈઃ નિરંગાંશીઃ આવેષ્ટિતઃ આ ઈપત્પવિટ્તઃ પરિવેષ્ટિતઃ અત્યન્તં પરિવૃત્તઃ
સ્યાત્ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! સિય આવેદિયપરિવેદિયે, સિય નો આવેદિયપરિવે
દિયે' હે ગૌતમ ! એકૈકજીવપ્રદેશો જ્ઞાનાવરણીયકર્માવિભાગપરિચ્છેદૈઃ પરમાણુરૂપૈઃ

અર્થાત્ નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે જીવોં કે દર્શનાવરણીય, વેદ-
નીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય इन कर्मप्रकृतियों
કે અવિભાગપરિચ્છેદ અનન્ત હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે અવ ગૌતમ
પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- (એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપણ્ણે
ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્એહિં અવિભાગપરિચ્છેહિં આવેદિય
પરિવેદિયે સિયા) હે મદન્ત ! આપને એક જીવ કે અસંખ્યાત પ્રદેશ
કહે હૈં-સો એક એક જીવ કા એક એક પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે
કિતને અવિભાગપરિચ્છેદોં સે પરમાણુરૂપ નિરંશ અંશોં સે આવેષ્ટિત-
ઈષત્ પરિવૃત્ત, પરિવેષ્ટિત-અત્યન્ત પરિવૃત્ત હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં- (ગોયમા સિય આવેદિયપરિવેદિયે, સિય નો આવેદિયપરિ-
વેદિયે) હે ગૌતમ ! એસા નિયમ નહીં હૈં કિ એક એક જીવ કા એક

વૈમાનિકો પચંન્તના સમસ્ત જીવોના દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય,
નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય, એ આઠે કર્મોના અવિભાગી પરિચ્છેદો અનંત
હોય છે, એમ સમજવું

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે- (એગમેગસ્સણં
મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપણ્ણે ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્એહિં અવિભાગ-
પરિચ્છેદેહિં આવેદિયપરિવેદિયે સિયા) હે ભદન્ત ! આપે એક જીવના અસં-
ખ્યાત પ્રદેશ કહ્યા છે. તો એક એક જીવનો એક એક પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય
કર્મના કેટલા અવિભાગી પરિચ્છેદોથી (પરમાણુ રૂપ નિરંશ અંશોથી આવેષ્ટિત
પરિવેષ્ટિત હોય છે ? (આવેષ્ટિત એટલે સામાન્યરૂપે પરિવૃત્ત અને પરિવેષ્ટિત
એટલે અત્યન્ત પરિવૃત્ત, આવો આ બન્ને પદોનો અર્થ થાય છે.)

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર- (ગોયમા ! સિય આવેદિયપરિવેદિયે, સિય નો
આવેદિયપરિવેદિયે) હે ગૌતમ ! એવો કોઈ નિયમ નથી કે એક એક

નિરંશાશૈઃ સ્યાત્ કદાચિન્ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ સ્યાત્, સ્યાત્ કદાચિત્ નો આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ સ્યાત્ । તત્ર કેવલિનોઽપેક્ષયા નો આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ સ્યાત્ ઇત્યુક્તમ્, કેવલિનો હિ, ક્ષીણજ્ઞાનાવરણત્વેન તત્પ્રદેશસ્ય જ્ઞાનાવરણીયાવિ-
ભાગપરિચ્છેદૈરાવેષ્ટનપરિવેષ્ટનાભાવાત્, કેવલિભિન્નમનુષ્યાદ્યપેક્ષયા તુ આવે-
ષ્ટિતઃ સ્યાદિત્યુક્તમ્ કેવલિભિન્નમનુષ્યાદેરક્ષીણજ્ઞાનાવરણત્વેન તત્પ્રદેશસ્ય જ્ઞાનાવ-
રણોયાવિભાગપરિચ્છેદૈરાવેષ્ટનપરિવેષ્ટનસદ્ભાવાત્, તત્રાપિ 'જઙ આવેદિયપરિવેદિય

એક જીવ પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગપરિચ્છેદોં સે-પરમાણુ-
રૂપ નિરંશ અશોં સે-આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હા હી-હમલિયે કદાચિત્
વહ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હૈ ખી ઔર કદાચિત્ વહ આવેષ્ટિત
પરિવેષ્ટિત નહીં ખી હૈં । કેવલી ભગવાન્ કી અપેક્ષા સે જીવ કા પ્રદેશ
જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવિભાગ પરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત
નહીં હોતા હૈ । કયોં કિ કેવલી ભગવાન કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મકા સર્વથા
નાશ હો જાતા હૈ-અતઃ ઉનકો જીવ પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે અવિ-
ભાગપરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત નહીં રહતા હૈ । જો જીવ કેવલી
-ભગવાન સે ભિન્ન હૈં-અર્થાત્ છદ્મસ્થ હૈં-એસે મનુષ્યાદિક જીવોં કી
અપેક્ષા સે એક એક જીવ પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મકે અવિભાગપરિચ્છેદોં
સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત રહા કરતા હૈ । કયોં કિ ઉનકે જ્ઞાનાવરણીય-
કર્મ ક્ષીણ નહીં હોતા હૈ । (જઙ આવેદિય પરિવેદિય નિયમા અણંતેહિં)

જીવનો એક એક પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના અવિભાગપરિચ્છેદોથી (પરમાણુ રૂપ
નિરંશ અશોથી) આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત (વીંટળાયેલા) જ હોય છે ક્યારેક તે
આવેષ્ટિત પરાવેષ્ટિત હોય છે, અને ક્યારેક આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત નથી પણ
હોતો કેવલી ભગવાનની અપેક્ષાએ જીવનો પ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિ-
ભાગી પરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોતો નથી, કારણ કે કેવલી ભગ-
વાનના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સર્વથા નાશ થઈ જાય છે. તેથી તેમના જીવપ્રદેશ
જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગ પરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત (વીંટળાયેલા)
હોતા નથી. પરંતુ કેવલી ભગવાન સિવાયના-એટલે કે છદ્મસ્થ-મનુષ્ય આદિ
જીવોનો એક એક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદોથી
આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે, કારણ કે તેમના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય
થયો હોતો નથી. (જઙ આવેદિયપરિવેદિય નિયમા અણંતેહિં) તે કારણે છદ્મસ્થ

નિયમા અણંતેહિં' આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો જીવપ્રદેશઃ સ્યાત્તદા સ નિયમાત્ નિયમતઃ
અનન્તૈઃ જ્ઞાનાવરણીયાવિભાગપરિચ્છેદૈરાવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતોઽવસેયઃ ।

અથ નૈરયિકમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—' એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ
એગમેગે જીવપએસે ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્એહિં અવિભાગપલિચ્છેએહિં
આવેદિયપરિવેદિએ ? ' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલુ નૈરયિકસ્ય એકૈકો જીવપ્રદેશો
જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયદ્વિઃ અવિભાગપરિચ્છેદૈ પરમાણુરૂપૈર્નિરશાંશૈરાવેષ્ટિ-
તપરિવેષ્ટિતો ભવતિ ? મગવાનાહ—' ગોયમા ! નિયમા અણંતેહિં ' હે ગૌતમ !
એકૈકો નૈરયિકજીવપ્રદેશો નિયમાત્ નિયમતો જ્ઞાનાવરણીયકર્મણઃ અનન્તૈરવિભા-
ગપરિચ્છેદૈઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો ભવતિ, ' જહા નેરહ્યસ્સ એવં જાવ વેમાણિ-

હસલિયે છદ્મસ્થ જીવ કા જો જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ સે આવે-
ષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હૈ વહ નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે અનન્ત અવિ-
ભાગપરિચ્છેદોં સે હી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હૈ એસા જાનના ચાહિયે !

અથ ગૌતમસ્વામી નૈરયિક જીવ કી અપેક્ષા લેકર પ્રશ્નસે એસા પૂછ
રહે હૈ—(એગમેગસ્સ ણ મંતે ! નેરહ્યસ્સ એગમેગે જીવપએસે ણાણાવરણિ-
જ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્એહિં અવિભાગપલિચ્છેએહિં આવેદિએ પરિવેદિએ)
હે મદન્ત એક એક નૈરયિક કા એક ૨ જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે
કિતને અવિભાગપરિચ્છેદોં સે-પરમાણુરૂપ નિરંશ અંશોં સે-આવેષ્ટિત
પરિવેષ્ટિત હોતા હૈ ? ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ (નિયમા
અણંતેહિં) એક એક નૈરયિક કા જીવપ્રદેશ નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ
કે અનંત અવિભાગપરિચ્છેદોંસે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોતા હૈ ? (જહા-

જીવનો જે જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે, તે
નિયમથી જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત
પરિવેષ્ટિત હોય છે, એમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી નારક જીવોને અનુલક્ષીને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—
(એગમેગસ્સ ણ મંતે ! નેરહ્યસ્સ એગમેગે જીવપએસે ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવ-
હ્એહિં અવિભાગપલિચ્છેએહિં આવેદિયપરિવેદિએ ?) હે ભદન્ત ! એક એક નાર-
કનો એક એક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી પરિચ્છેદોથી
(પરમાણુરૂપ નિરંશ અંશોથી) આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત (વીટળાયેલો) હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (નિયમા અણંતેહિં)
પ્રત્યેક નારક જીવનો પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ નિયમથી જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત
અવિભાગી પરિચ્છેદોથી વીટળાયેલો હોય છે. (જહા નેરહ્યસ્સ એવં જાવ વેમા-

યસ્સ, નવરં મણૂસસ્સ જહા જીવસ્સ 'યથા નૈરયિકસ્ય જીવપ્રદેશો જ્ઞાનાવરણીયકર્મણોઽનન્તૈરવિભાગપરિચ્છેદૈર્નિયમાત્ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત ઉક્તઃ एवं તથૈવ યાવત્ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિક-ભવનપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિકસ્ય જીવપ્રદેશોઽપિ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ અનન્તૈરવિભાગપરિચ્છેદૈર્નિયમતઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો ભવતિ, કિન્તુ નવરમ્ વિશેષસ્તુ મનુષ્યસ્ય જીવપ્રદેશો યથા સમુચ્ચયજીવસ્ય પ્રદેશઃ સ્યાત્ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ, સ્યાત્ નો આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો ભવતિ इत्यુક્તम् તથૈવ કેવલિનોઽપેક્ષયા નો આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ સ્યાત્, કેવલિભિન્નમનુષ્યાપેક્ષયા તુ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતઃ સ્યાદિતિ વક્તવ્યમિત્યાશયઃ, મનુષ્યાપેક્ષયા ઉભયરયૈવ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતત્વસ્ય અના-

નેરહ્યસ્સ एवं જાવ વેમાણિયસ્સ નવરં મણૂસસ્સ જહા જીવસ્સ) જૈસા એક નૈરયિક કા એક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે નિયમતઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત કહા ગયા હૈ ઉસી તરહ સે યાવત્-પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય કા, વિકલેન્દ્રિયકા, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કા, ભવનપતિ કા, વાનવ્યન્તર કા, જ્યોતિષિક કા ઔર વૈમાનિક કા, જીવ પ્રદેશ ખી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે નિયમતઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોતા હૈ । કિન્તુ-મનુષ્ય કા જીવપ્રદેશ સમુચ્ચય જીવપ્રદેશ કી તરહ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોતા હૈ । અર્થાત્-વહ કદાચિત્ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોતા હૈ ઔર કદાચિત્ નહીં હોતા હૈ । કેવલી ભગવાન કી અપેક્ષા વહ એસા નહીં હોતા હૈ- ઔર કેવલીભિન્ન મનુષ્ય કી અપેક્ષા વહ એસા હોતા હૈ । ઇસ તરહ મનુષ્ય કી અપેક્ષા જીવપ્રદેશ

ણિયસ્સ, નવરં મણૂસસ્સ જહા જીવસ્સ) જેમ પ્રત્યેક નારકનો પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી વીંટળાયેલો હોય છે, એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયનો, વિકલેન્દ્રિયનો, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યનો, ભવનપતિનો, વાનવ્યન્તરનો, જ્યોતિષિકનો અને વૈમાનિકનો જીવપ્રદેશ પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી નિયમથી જ વીંટળાયેલો હોય છે. પરંતુ મનુષ્યનો જીવપ્રદેશ સામાન્ય જીવપ્રદેશની જેમ ક્યારેક જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવિભાગી પરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે અને ક્યારેક નથી પણ હોતો. કેવલીભગવાનની અપેક્ષાએ મનુષ્યનો જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી વીંટળાયેલો હોતો નથી, પણ કેવલી સિવાયના મનુષ્યોનો જીવપ્રદેશ તેમનાથી વીંટળાયેલો હોય છે.

વેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતત્વસ્ય ચ સંભવાત્, જ્ઞાનાવરણીયવદેવ દર્શનાવરણીય મોહનીયાન્ત-
રાયેષ્વપિ વક્તવ્યમ્, વેદનીયાયુક્તનામગોત્રેષુ તુ જીવપદે એવ કેવલ્યપેક્ષયામજના
વક્તવ્યા, મનુષ્યપદે તુ નાસૌ મજના, તત્ર વેદનીયાદીનાં નિયમતો ભાવાદિત્યભિપ્રા-
યેણ પ્રાહ—‘ એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપપ્પસે દરિસણાવરણિ-
જ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્મહિં ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લ
જીવસ્ય એકૈકો જીવપ્રદેશો દર્શનાવરણીસ્ય કર્મણઃ ક્રિયદ્ધિઃ અવિભાગપરિચ્છેદૈઃ
પરમાણુરૂપૈઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો ભવતિ ? મગધાનાહ—‘ એવં જહેવ નાણાવ-

મેં આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હાને કા ઓર નહીં હોને કા સદ્ભાવ પાયા જાતા
હૈ । જિસ તરહ સે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે વિષય મેં યહ કથન ક્રિયા ગયા
હસી તરહ સે દર્શનાવરણીય, મોહનીય ઓર અન્તરાય ઇન કર્મોં કે
વિષય મેં ભી કથન કરના ચાહિયે । વેદનીય, આયુષ્ય, નામ ઓર ગોત્ર
ઇનચાર અઘાતિયા કર્મોં મેં તો જીવપદ મેં હી હોતા હૈ । ઇસ અપેક્ષા
મજના કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ મનુષ્ય પદ મેં મજના નહીં એસા
જાનના ચાહિયે । કયોં કિ યાવન્માત્ર મનુષ્યોં મેં ઇન ચાર કર્મોં કા
સદ્ભાવ પાયા હી જાના હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(એગમેગસ્સ ણં મંતે !
જીવસ્સ એગમેગે જીવપપ્પસે દરિસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્મહિં)
હે મદન્ત ! એક એક જીવ કા એક એક જીવપ્રદેશ દર્શનાવરણીયકર્મ કે
કિતને અવિભાગપરિચ્છેદોં સે—પરમાણુરૂપ નિરંશ અંશોં સે આવેષ્ટિત
પરિવેષ્ટિત હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(એવં જહેવ નાણાવ-

આ રીતે મનુષ્યની અપેક્ષાએ જીવપ્રદેશમાં આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોવાનો
અને નહીં હોવાનો સદ્ભાવ જોવામાં આવે છે. જેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
વિષયમાં આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવી જ રીતે દર્શનાવરણીય, મોહનીય
અને અન્તરાય, એ ત્રણ કર્મોના વિષયમાં પણ કથન સમજવું. પરન્તુ વેદનીય,
આયુ, નામ અને ગોત્ર, એ ચાર અઘાતિયા કર્મોમાં તો જીવપદમાં જ ભજના-
સહિતનું (વૈકલ્પિક) કથન કરવામાં આવ્યું છે, મનુષ્યમાં ભજનાવાળું
(વિકલ્પવાળું) કથન કરવામાં આવ્યું નથી, એમ સમજવું. કારણ કે જેટલા
મનુષ્યો છે તે બધાં મનુષ્યોમાં આ ચાર કર્મોના સદ્ભાવ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ એગમેગે જીવપપ્પસે
દરિસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કેવહ્મહિં ?) હે ભદન્ત ! પ્રત્યેક જીવનો પ્રત્યેક
જીવપ્રદેશ દર્શનાવરણીય કર્મના કેટલા અવિભાગી પરિચ્છેદોથી—પરમાણુરૂપ
નિરંશ અંશોથી—આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે ?

णिज्जस्स तहेव दण्डओ भाणियव्वो जाव वेमाणियस्स' एवमुक्तरीत्या यथैव ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः अनन्तै रविभागपरिच्छेदैः आवेष्टित परिवेष्टितः प्रतिपादितस्तथैव दण्डको-दर्शनावरणीयस्यापि कर्मणः अनन्तैरविभागपरिच्छेदैः एकैकजीवप्रदेश आवेष्टितपरिवेष्टितो भवति इतिरूपो दण्डको भणितव्यः, यावत्-नैरयिकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तस्य जीवप्रदेशो दर्शनावरणीयकर्मणः अनन्तै रविभागपरिच्छेदैरावेष्टितपरिवेष्टितो भवति, ' एवं जाव अंतराह्यस्स भाणियव्वं' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-वेदनीय मोहनीय-आयुष्य-नाम-गोत्रस्य-अन्तरायिकस्य च कर्मणः अनन्तैरविभागपरिच्छेदैर्यावत्प्रदेश आवेष्टितपरिवेष्टितो भवति इति भणितव्यम् किन्तु ' नवरं वेयणिज्जस्स आउयस्स, णामस्स, गोयस्स, एएसिं चउण्ह वि कम्माणं मणूसस्स जहा नेरइयस्स तहा भाणियव्वं, सेसं तं

रणिज्जस्स तहेव दण्डओ भाणियव्वो-जाव वेमाणियस्स) हे गौतम ! जिस तरह से नैरयिक से लेकर वैमानिक तक के एक एक जीव का एक एक जीव प्रदेश ज्ञानावरणीयकर्म के अनन्त अविभागपरिच्छेदों से आवेष्टितपरिवेष्टित कहा गया है, उसी तरह से नैरयिक से लेकर वैमानिक तक के एक एक जीव का एक एक जीवप्रदेश दर्शनावरणीय कर्म के अनन्त अविभागपरिच्छेदों से आवेष्टितपरिवेष्टित होता है। (एवं जाव अन्तराह्यस्स भाणियव्वं) इसी तरह से वेदनीय, मोहनीय आयुष्य, नाम, गोत्र और अन्तरायिककर्म के अनन्त अविभागपरिच्छेदों से नरक से लेकर वैमानिक तक के एक २ जीव एक एक जीवप्रदेश आवेष्टितपरिवेष्टित होता है। (नवरं) किन्तु-(वेयणिज्जस्स, आउयस्स णामस्स, गोयस्स एएसिं चउण्ह वि कम्माणं मणूसस्स जहा नेरइयस्स

भडावीर प्रबुनो उत्तर—(एवं जहेव नाणावरणिज्जस्स तहेव दण्डओ भाणियव्वो जाव वेमाणियस्स) हे गौतम ! जे रीते नारकथी लधने वैमानिक सुधीना प्रत्येक लवने प्रत्येक लवप्रदेश ज्ञानावरणीय कर्मना अनन्त अविभागी परिच्छेदो वडे आवेष्टित परिवेष्टित डोय छे, ओण प्रभाणु नारकथी लधने वैमानिक पर्यन्तना प्रत्येक लवने प्रत्येक लवप्रदेश दर्शनावरणीय कर्मना अनन्त अविभागी परिच्छेदोवडे आवेष्टित परिवेष्टित डोय छे, ओम समज्जु'. (एवं जाव अंतराह्यस्स भाणियव्वं) ओण प्रभाणु नारकथी लधने वैमानिक पर्यन्तना प्रत्येक लवने प्रत्येक लवप्रदेश वेदनीय, मोहनीय, आयुष्य, नाम, गोत्र अने अंतराय कर्मना अविभागी परिच्छेदोथी आवेष्टित परिवेष्टित डोय छे ओम समज्जु'. " नवरं " परन्तु (वेयणिज्जस्स, आउयस्स, णामस्स, गोयस्स, ए एसिं चउण्ह वि कम्माणं मणूसस्स जहा नेरइयस्स तहा भाणियव्वं

ચેવ' નવરં વિશેષસ્તુ વેદનીયસ્ય આયુષ્કસ્ય, નામ્નઃ, ગોત્રસ્ય ચ એતેષાં ચતુર્ણામપિ કર્મણામ્ અનન્તૈરવિભાગપરિચ્છેદૈઃ મનુષ્યસ્ય જીવપ્રદેશો નિયમતઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો ભવતિ, યથા નૈરયિકસ્ય પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ મણિતવ્યઃ, શેષં તદેવ=પૂર્વવદેવ, તથા ચ મનુષ્યસ્ય જીવપ્રદેશચતુર્ણાં ઘાતિકર્મણાં-જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય મોહ-નીયાડન્તરાયરૂપાણામનન્તૈરવિભાગપરિચ્છેદૈઃ મજનયા આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો ભવતિ, કેવલિનાં તદભાવાત્, અઘાતિનાં તુ ચતુર્ણાં વેદનીયા-ડડયુષ્ક-નામ-ગોત્ર-રૂપાણાં કર્મણામનન્તૈરવિભાગપરિચ્છેદૈઃ નિયમતો મનુષ્યજીવપ્રદેશઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિતો

તહા ખાણિયવ્વં, સેસં તં ચેવ) વેદનીય, આયુ નામ ઔર ગોત્ર હન ચાર કર્મોં કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે મનુષ્યમાત્ર કા એક એક જીવ પ્રદેશ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોના હૈ । જૈસે નારક કા એક એક જીવપ્રદેશ આઠ કર્મોં કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોંસે આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોના હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ મનુષ્ય પડ્ સે ઘાતિયા કર્મોં કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોને કે પહિલે જૈસી કેવલી મનુષ્ય કી અપેક્ષા લેકર મજના કહી ગઈ હૈ વહ મજના યહાં પર-વેદનીય આદિ ૪ અઘાતિયા કર્મોં કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોં સે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોનેસે નહીં કહી ગઈ હૈ । ક્યોંકિ કેવલી મનુષ્યકા મી એક એક જીવપ્રદેશ હન અઘાતિયા કર્મોં કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોંસે નિયમતઃ આવેષ્ટિતપરિવેષ્ટિત હોતા હૈ । સિદ્ધોંકો કર્મોંકા અભાવ હો જાનેસે સિદ્ધ જીવકા પ્રદેશ કર્મોં કે અનન્ત અવિભાગપરિચ્છેદોંસે આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત નહીં હોંતા હૈ । નિષ્કર્ષ હસ કથન

સેસં તંચેવ) પ્રત્યેક મનુષ્યનો પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર, એ ચાર અઘાતિયા કર્મોના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે, એમ સમજવું. એટલે કે આ ચાર કર્મોથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત થવા વિષેનું કથન અહીં નારકોના જેવું જ સમજવું જોઈએ. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાનાવરણીય આદિ ચાર ઘાતિયા કર્મોની અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી મનુષ્યનો પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો, પરંતુ વેદનીય આદિ ચાર અઘાતિયા કર્મોના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી મનુષ્યમાત્રનો પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ નિયમથી જ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે, કારણ કે કેવલી મનુષ્યનો પણ પ્રત્યેક જીવપ્રદેશ આ વેદનીયાદિ ચાર અઘાતિયા કર્મોના અનંત અવિભાગી પરિચ્છેદોથી નિયમતઃ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત હોય છે સિદ્ધ જીવોનાં કર્મોના સર્વથા ક્ષય થઈ જવાથી સિદ્ધજીવનો જીવપ્રદેશ કોઈ પણ કર્મના અનંત અવિભાગી

भवति केवलिनामपि तत्सद्भाववादित्याशयः, मनुष्यभिन्नानां त्रयोविंशतेः
जीवानां तु प्रदेशाः अष्टानां कर्मणामनन्तैरविभागपरिच्छेदैरावेष्टितपरिवेष्टितो
नियमतो भवत्येव, सिद्धानां कर्माभावेन तज्जीवप्रदेशस्य कर्मानन्ताविभाग-
परिच्छेदैः आवेष्टनपरिवेष्टनासंभवात्, ॥ सू० ६ ॥

ज्ञानावरणीयादिकर्मणां परस्परसम्बन्धवक्तव्यता ।

अथ ज्ञानावरणादिप्रस्तावात् तेषामेव शेषैः सह परस्परं सामानाधिकरण्यं
वैयधिकरण्यं च यथायोगं प्रतिपादयितुमाह—‘ जस्स णं भंते ! ’ इत्यादि ।

मूळम्—जस्स णं भंते ! नाणावरणिज्जं तस्स दंसणावरणिज्जं,
जस्स दंसणावरणिज्जं तस्स नाणावरणिज्जं ? गोयमा !
जस्स णं नाणावरणिज्जं तस्स दंसणावरणिज्जं नियमा अत्थि,
जस्स णं दरिसणावरणिज्जं, तस्स वि नाणावरणिज्जं नियमा
अत्थि । जस्स णं भंते ! नाणावरणिज्जं तस्स वेयणिज्जं, जस्स
वेयणिज्जं, तस्स नाणावरणिज्जं ? गोयमा ! जस्स नाणावर-
णिज्जं, तस्स वेयणिज्जं नियमा अत्थि, जस्स पुण वेयणिज्जं
तस्स नाणावरणिज्जं सिय अत्थि, सिय नत्थि । जस्स णं भंते !
नाणावरणिज्जं, तस्स मोहणिज्जं, जस्स मोहणिज्जं तस्स
नाणावरणिज्जं ? गोयमा ! जस्स नाणावरणिज्जं तस्स

का यही है कि मनुष्यभिन्न तेबीस दण्डक के जीवों के प्रदेश नियम से
आठ कर्मों के अनन्त अविभागपरिच्छेदों से आवेष्टित परिवेष्टित होते
ही हैं । सिद्धों के कर्माभाव के कारण सिद्धजीव प्रदेशमें कर्मानन्तविभा-
गपरिच्छेदों द्वारा आवेष्टित परिवेष्टित न होनेकी असंभवता है ॥सू०६॥

परिच्छेदोद्दी आवेष्टित परिवेष्टित होतो नथी आ कथननो लावार्थ ओ छे
के मनुष्य सिवायना २३ दंडकना लोवोना लवप्रदेश नियमथी न आठे आठ
कर्मोना अनंत अविभागी परिच्छेदो वडे आवेष्टित परिवेष्टित होय छे,
परन्तु सिद्धलोवोमां कर्मोना अलाव होवार्थी सिद्धलव प्रदेशमां कर्मोना अनंत
अविभागी परिच्छेदोद्दी आवेष्टित परिवेष्टित होवानी वात संभवी शक्ती नथी, सू० ६

मोहणिज्जं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स पुणमो-
हणिज्जं तस्स नाणावरणिज्जं नियमा अत्थि । जस्स णं
भंते ! णाणावरणिज्जं तस्स आउयं एवं जहा वेयणिज्जेण समं
भणियं तहा आउएण वि समं भाणियव्वं, एवं नामेण वि ।
एवं गोएण वि समं, अंतराइएण समं जहा दरिसणावरणि-
ज्जेण समं तहेव नियमा परोप्परं भाणियव्वाणि १ । जस्स णं
भंते ! दरिसणावरणिज्जं तस्स वेयणिज्जं, जस्स वेयणिज्जं
तस्स दरिसणावरणिज्जं ? जहा नाणावरणिज्जं उवरिमेहिं सत्तहिं
कम्मेहिं समं भणियं, तहा दरिसणावरणिज्जंपि उवरिमेहिं
छहिं कम्मेहिं समं भाणियव्वं जाव अंतराइएणं२, जस्स णं भंते !
वेयणिज्जं तस्स मोहणिज्जं, जस्स मोहणिज्जं तस्स वेयणिज्जं ?
गोयसा ! जस्स वेयणिज्जं तस्स मोहणिज्जं सिय अत्थि, सिय
नत्थि, जस्स पुण मोहणिज्जं तस्स वेयणिज्जं नियमा अत्थि ।
जस्स णं भंते ! वेयणिज्जं तस्स आउयं० ? एवं एयाणि परोप्परं
नियमा, जहा आउएण समं, एवं नामेण वि, गोएण वि समं
भाणियव्वं । जस्स णं भंते ! वेयणिज्जं तस्स अंतराइयं० ? पुच्छा,
गोयसा ! जस्स वेयणिज्जं तस्स अंतराइयं सिय अत्थि, सिय
नत्थि, जस्स पुण अंतराइयं तस्स वेयणिज्जं नियमा अत्थि३ । जस्स
णं भंते ! मोहणिज्जं तस्स आउयं, जस्स आउयं तस्स मोहणिज्जं ?
गोयसा ! जस्स मोहणिज्जं तस्स आउयं नियमा अत्थि, जस्स पुण
आउयं तस्स पुण मोहणिज्जं सिय अत्थि, सिय नत्थि । एवं नाम,
गोयं, अंतराइयं च भाणियव्वं४ । जस्स णं भंते ! आउयं तस्स नामं,

जस्स णं भंते ! मोहणिज्जं तस्स आउयं, जस्स आउयं तस्स मोहणिज्जं ? गोयमा ! जस्स मोहणिज्जं तस्स आउयं नियमा अत्थि, जस्स पुण आउयं तस्स पुण मोहणिज्जं सिय अत्थि, सिय नत्थि । एवं नामं, गोयं, अंतराइयं च भाणियव्वं ४ । जस्स णं भंते ! आउयं तस्स नामं, जस्स पुण नामं तस्स आउयं ? पुच्छा, गोयमा ! दो वि परोप्परं नियमा, एवं गोत्तेण वि समं भाणियव्वं । जस्स णं भंते ! आउयं, तस्स अंतरा-इयं, जस्स अंतराइयं, तस्स आउयं ? पुच्छा, गोयमा ! जस्स आउयं तस्स अंतराइयं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स पुण अंतराइयं तस्स आउयं नियमा ५ । जस्स णं भंते ! णामं तस्स गोयं, जस्स णं गोयं, तस्स णं नामं पुच्छा, गोयमा ! जस्स णं णामं, तस्स णं नियमा गोयं, जस्स णं गोयं तस्स नियमा णामं ? गोयमा ! दोवि एए परोप्परं नियमा । जस्स णं भंते ! णामं तस्स अंतराइयं, जस्स अंतराइयं, तस्स णामं पुच्छा ? गोयमा ! जस्स णामं तस्स अंतराइयं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स पुण अंतराइयं तस्स णामं नियमा अत्थि ६ । जस्स णं भंते ! गोयं तस्स अंतराइयं, जस्स अंतराइयं तस्स गोयं पुच्छा ? गोयमा ! जस्स णं गोयं तस्स अंतराइयं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स पुण अंतराइयं तस्स गोयं नियमा अत्थि ॥ सू० ७ ॥

છાયા—યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં, તસ્ય દર્શનાવરણીયં, યસ્ય દર્શનાવરણીયં, તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયમ્ ? ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયં તસ્ય દર્શનાવરણીયં નિયમાત્ અસ્તિ, યસ્ય સ્વલુ દર્શનાવરણીયં તસ્યાપિ જ્ઞાનાવરણીયં નિયમાત્ અસ્તિ । યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં તસ્ય વેદનીયમ્, યસ્ય વેદનીયં તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયમ્ ? ગૌતમ ! યસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં તસ્ય વેદનીયં નિયમાત્

—જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોં કી પરસ્પરસંબંધ વક્તવ્યતા—

‘જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં જસ્સ દંસણાવરણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ જીવકે કયા દર્શનાવરણીયકર્મ હૈ ? તથા જિસ જીવ કે દર્શનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે કયા જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દંસણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે નિયમ સે દર્શનાવરણીયકર્મ હૈ । (જસ્સ ણં દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વિ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) ઇસી તરહ સે જિસ જીવ કે દર્શનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ । (જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં, જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં)

જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના પરસ્પરના સંબંધનું નિરૂપણ—

(જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં) ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં, જસ્સ દંસણાવરણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? તથા જે જીવમાં દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ખરો ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દંસણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નિયમથી જ દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, (જસ્સ ણં દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વિ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) એજ પ્રમાણે જે જીવમાં દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નિયમથી જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. (જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં, તસ્સ વેયણિજ્જં, જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો

અસ્તિ, યસ્ય પુનર્વેદનીયં તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ । યસ્ય
સ્વલ્લુ ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં તસ્ય મોહનીયં, યસ્ય મોહનીયં તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયમ્ ?
ગૌતમ ! યસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં તસ્ય મોહનીય રયાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, યસ્ય
પુનર્મોહનીયં તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં નિગમાત્ અસ્તિ । યસ્ય સ્વલ્લુ ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં,

હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ હૈ કયા ઉસ જીવ કે વેદ-
નીય કર્મ હૈ ઓર જિસજીવ કે વેદનીય કર્મ હૈ ઉસ જીવ કે કયા
જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ નાનાવરણિજ્જં
તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ જસસ પુણવેયણિજ્જં તસસ નાનાવરણિજ્જં
સિય અત્થિ સિય નત્થિ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ જીવ
કે તો નિયમ સે વેદનીય કર્મ હૈ ઓર જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ હૈ
ઉસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ બી ઓર નહીં બી હૈ । (જસસ ણં
મંતે ! નાનાવરણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં જસસ મોહણિજ્જં તસસ નાનાવ-
રણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે
કયા મોહનીય કર્મ હૈ ઓર જિસ જીવ કે મોહનીય કર્મ હૈ ઉસ જીવ કે
કયા જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ નાનાવરણિ-
જ્જં તસસ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિયનત્થિ, જસસ પુણમોહણિજ્જં તસસ
નાનાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ હૈ ઉસ

સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?
તથા જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય
કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

(ગોયમા ! જસસ નાનાવરણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ, જસસ
વેયણિજ્જં તસસ નાનાવરણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) હે ગૌતમ ! જે
જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીય કર્મનો
અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. અને જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે,
તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરે અને નથી પણ હોતો.
(જસસ ણં મંતે ! નાનાવરણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં, જસસ મોહણિજ્જં તસસ નાનાવર-
ણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં
શું મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો
સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસસ નાનાવરણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ,
સિય નત્થિ, જસસ પુણમોહણિજ્જં તસસ નાનાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જે

તસ્ય આયુષ્કમ્, एवं यथा वेदनीयेन समं भणितं तथा आयुष्केणापि समं भणित-
व्यम् । एवं नाम्नापि । एवं गोत्रेणापि समम्, आन्तराधिकेण समं यथा दर्शना-
वरणीयेन समं तथैव नियमात् परस्परं भणितव्वे १ । यस्य खलु भदन्त ! दर्शना
वरणीयं, तस्य वेदनीयं, यस्य वेदनीयं तस्य दर्शनावरणीयम् ? यथा ज्ञाना-

जीव के मोहनीयकर्म है भी और नहीं भी है-परन्तु जिस जीव के
मोहनीय कर्म है उस जीव के नियम से ज्ञानावरणीयकर्म है । (जस्स
णं भंते ! णाणावरणिज्जं तस्स आउयं) हे भदन्त ! जिस जीव के ज्ञाना
वरणीयकर्म है उस जीव के क्या आयुष्य कर्म है इत्यादि ।

(एवं जहा वेमाणिज्जेण समं भणियं तहा आउएण वि समं भाणियव्वं
एवं नामेण वि, एवं गोएण वि समं) हे गौतम ! जैसा वेदनीय कर्म के
साथ कहा गया है, वैसा ही आयुष्य के साथ कहना चाहिये इसी तरह
से नाम और गोत्र कर्म के साथ भी जानना चाहिये । (अंतराइएण
समं जहा दरिस्सणावरणिज्जेण समं तहेव नियमा परोप्परं भाणियव्वाणि
१) तथा-जैसा दर्शनावरणीय कर्म के साथ कहा गया है वैसा ही
अन्तरायकर्म के साथ अवश्य परस्पर में कहना चाहिये । (जस्स णं
भंते ! दरिस्सणावरणिज्जं तस्स वेयणिज्जं, जस्स वेयणिज्जं तस्स दरि-
स्सणावरणिज्जं) हे भदन्त ! जिस जीव के दर्शनावरणीय कर्म है, उस

જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે તે જીવમાં મોહનીય કર્મનો
સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. પરન્તુ જે જીવમાં મોહનીય
કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય
છે. (જસ્સ ણં મંતે ! ણાણાવરણિજ્જં તસ્સ આઉયં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં
જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્કર્મનો સદ્ભાવ
હોય છે ખરો ? ઇત્યાદિ.

(एवं जहा वेयणिज्जेण समं भणियं तहा आउएण वि समं भाणियव्वं,
एवं नामेण वि, एवं गोएण वि समं) हे गौतम ! वेदनीय કર્મની સાથે જેવું
કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન આયુષ્કર્મ સાથે પણ સમજવું,
નામકર્મ અને ગોત્રકર્મ સાથે પણ એવું જ કથન સમજવું. (અંતરાઇએણ સમં
જહા દરિસ્સણાવરણિજ્જેણ સમં તહેવ નિયમા પરોપ્પરં ભાણિયવ્વાણિ ૧) તથા જેવું
કથન દર્શનાવરણીય કર્મની સાથે કરવામાં આવ્યું છે એવું જ કથન અંતરાયકર્મ
અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પરસ્પરના સદ્ભાવ વિષે અવશ્ય કહેવું જોઈએ.

(જસ્સ ણં મંતે ! દરિસ્સણાવરણિજ્જં, તસ્સ વેયણિજ્જં, જસ્સ વેયણિજ્જં
તસ્સ દરિસ્સણાવરણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્

વરણીયમ્ ઉપરિમૈઃ સપ્તભિઃ કર્મભિઃ સમં ભણિતં તથા દર્શનાવરણીયમપિ ઉપરિમૈઃ પદ્મભિઃ કર્મભિઃ સમં ભણિતવ્યમ્, યાવત્ આન્તરાયિકેણ ૨ । યસ્ય ચ્છુ ભદન્ત ! વેદનીયં તસ્ય મોહનીયં, યસ્ય મોહનીયં તસ્ય વેદનીયમ્ ? ગૌતમ ! યસ્ય વેદનીયં તસ્ય મોહનીયં સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, યસ્ય પુનર્મોહનીયં તસ્ય વેદનીયં નિયમાત્ અસ્તિ।

જીવ કે ક્યા વેદનીય કર્મ હૈ ? ઓર જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ હૈ ઉસ જીવ કે ક્યા દર્શનાવરણીય કર્મ હૈ ? (જહા નાનાવરણિજ્જં ઉવરિમેહિં સત્તહિં કમ્મેહિં સમં ભણિયં, તહા દરિસણાવરણિજ્જં પિ ઉવરિમેહિં છહિં કમ્મેહિં સમં ભણિયવ્વં જાવ અંતરાહણં ૨) હે ગૌતમ ! જિસ તરહ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા સંબંધરૂપ કથન ઉપર કે સાત કર્મોં કે સાથ કિયા ગયા હૈ ઉસી તરહ સે દર્શનાવરણીય કર્મ કા ભી સંબંધ કથન ઉપર કે છહ કર્મોં કે સાથ કર લેના ચાહિયે । યાવત્ અન્તરાય કે સાથ હસી તરહ સે કહના ચાહિયે (જસસ પં ભંતે ! વેયણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં જસસ મોહણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ હૈ ઉસ જીવ કે ક્યા મોહનીય કર્મ હૈ ઓર જિસ જીવ કે મોહનીય કર્મ હૈ ઉસ જીવ કે ક્યા વેદનીય કર્મ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ વેયણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસસ પુણ મોહણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જિસ જીવ કે

ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? (જહા નાનાવરણિજ્જં ઉવરિમેહિં સત્તહિં કમ્મેહિં સમં ભણિયં, તહા દરિસણાવરણિજ્જં પિ ઉવરિમેહિં છહિં કમ્મેહિં સમં ભણિયવ્વં જાવ અંતરાહણં ૨) હે ગૌતમ ! ઉપરના સાત કર્મો સાથેના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સંબંધ વિષયક કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે ઉપરના છ કર્મો સાથેના (વેદનીયથી અન્તરાય પર્યન્તના છ કર્મો સાથેના) દર્શનાવરણીય કર્મના સંબંધ વિષયક કથન પણ સમજવું.

(જસસ પં ભંતે ! વેયણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં, જસસ મોહણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસસ વેયણિજ્જં તસસ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસસ પુણ મોહણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જે જીવમાં

યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! વેદનીયં તસ્ય આયુષ્કમ્ 'જસ્સ ણં આઝયં તસ્સ વેયણિજ્જં?' એવમ્
 એતે પરસ્પરં નિયમાત્, યથા આયુષ્કેણ સમમ્ એવં નામ્નાઽપિ, ગોત્રેણાપિ સમં
 મણિત્વમ્ । યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! વેદનીયં તસ્ય આન્તરાયિકં, યસ્ય આન્તરાયિકં
 તસ્ય વેદનીયં ? પૃચ્છા, ગૌતમ યસ્ય વેદનીયં તસ્ય આન્તરાયિકં સ્યાત્ અસ્તિ,

વેદનીયકર્મ હૈં ઉસ જીવકે મોહનીયકર્મ હૈં સીં ઓર નહીં સીં હૈં । પરન્તુ
 -જિસ જીવ કે મોહનીય કર્મ હૈં ઉસ જીવ કે વેદનીય કર્મ અવશ્ય હૈં ।
 (જસ્સ ણં મંતે । વેયણિજ્જં તસ્સ આઝયં) હૈં મદન્ત । જિસ જીવ કે
 વેદનીય કર્મ હૈં ઉસકે આયુષ્ય કર્મ હૈં કયા ? (એવં ઇયાણિ પરોપ્પરં
 નિયમા) હૈં ગૌતમ ! યે દોનો પરસ્પર મેં અવશ્ય હોતે હૈં । અર્થાત્ જિસકે
 વેદનીય કર્મ હૈં ઉસકે આયુષ્ય કર્મ હૈં ઓર જિસકે આયુષ્ય કર્મ હૈં
 ઉસકે વેદનીય કર્મ હૈં । (જહા આઝણં સમં એવં નામેણ વિ, ગોણ
 વિ સમં માણિયવ્વં) જૈસા આયુષ્ય કે સાથ વેદનીય કા કથન કિયા
 ગયા હૈં, હસીં તરહ સે નામ ઓર ગોત્ર કે સાથ સીં વેદનીય કા કથન
 કર લેનાં ચાહિયે । (જસ્સ ણં મંતે । વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાહ્યં પુચ્છા) હૈં
 મદન્ત । જિસ જીવ કે વેદનીય હૈં ઉસ જીવ કે અન્તરાય કર્મ હૈં ?
 હૈંત્યાદિ પ્રશ્ન, (ગોયમા) હૈં ગૌતમ ! (જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાહ્યં

વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય
 છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. પણ જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્-
 ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીય કર્મનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે ?
 (જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ આઝયં ?) હૈં ભદન્ત ! જે જીવમાં વેદનીય
 કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો શું સદ્ભાવ હોય છે ?
 અને જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીય કર્મનો
 શું સદ્ભાવ હોય છે ? (એવં ઇયાણિ પરોપ્પરં નિયમા) હૈં ગૌતમ ! જે જીવમાં
 વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો પણ અવશ્ય
 સદ્ભાવ હોય છે, અને જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે
 જીવમાં વેદનીય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. (જહા આઝણં સમં
 એવં નામેણ વિ, ગોણ વિ, સમં માણિયવ્વં) જેવી રીતે આયુષ્ય કર્મની સાથે
 વેદનીય કર્મનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવી જ રીતે નામકર્મ અને ગોત્ર-
 કર્મની સાથે પણ વેદનીય કર્મનું કથન કરવું જોઈએ. (જસ્સ ણં મંતે ! વેય-
 ણિજ્જં તસ્સ અંતરાહ્યં પુચ્છા) હૈં ભદન્ત ! જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો
 સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? હૈંત્યાદિ પ્રશ્ન.

સ્યાત્ નાસ્તિ, યસ્ય પુનરાન્તરાયિકં તસ્ય વેદનીયં નિયમાત્ અસ્તિ ૩ । યસ્ય સ્વલ્પ
ભદન્ત ! મોહનીયં તસ્ય આયુષ્કર્મ, યસ્ય આયુષ્કં તસ્ય મોહનીયમ્ ? ગૌતમ !
યસ્ય મોહનીયં તસ્ય આયુષ્કં નિયમાત્ અસ્તિ, યસ્ય પુનરાયુષ્કં તસ્ય પુનર્મોહનીયં
સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, એવં નામ, ગોત્રમ્, આન્તરાયિકં ચ મણિતવ્યમ્ ૪,

સિય અત્થિ સિય નત્થિ જસ્સ પુણ અંતરાહયં તસ્સ વેયણિજ્જં નિયમા
અત્થિ ૩) જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ હૈં ઉસ જીવ કે અન્તરાય કર્મ હૈં
મીં ઓર નહીં મીં હૈં પરન્તુ જિસ જીવ કે અન્તરાય કર્મ હૈં ઉસ જીવ
કે વેદનીય કર્મ નિયમ સે હૈં । (જસ્સ ણં અંતે ! મોહણિજ્જં તસ્સ આડયં
જસ્સ આડયં તસ્સ મોહણિજ્જં) હેં ભદન્ત ! જિસ જીવ કે મોહનીય
કર્મ હૈં ઉસ જીવ કે વ્યા આયુષ કર્મ હૈં ? ઓર જિસ જીવ કે આયુ
કર્મ હૈં ઉસ જીવ કે વ્યા મોહનીય કર્મ હૈં ? (ગોયમા) હેં ગૌતમ !
(જસ્સ મોહણિજ્જં તસ્સ આડયં નિયમા અત્થિ, જસ્સ પુણ આડયં તસ્સ
પુણ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) જિસ જીવ કે મોહનીય કર્મ
હૈં ઉસ જીવ કે નિયમ સે આયુઃ કર્મ હૈં ઓર જિસ જીવ કે આયુ
કર્મ હૈં ઉસ જીવ કે મોહનીય કર્મ હોં મીં ઓર નહીં મીં હોં-હસ તરહ
સે આયુકર્મ કે સાથ મોહનીકર્મ કીં મજના હૈં । (એવં નામં : ગોયં અંત-
રાહયં ચ મણિયવ્વં ૪) હસીં તરહ સે નામ, ગોત્ર, ઓર અન્તરાય કર્મ

(ગોયમા !) હેં ગૌતમ ! (જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાહય સિય અત્થિ
સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ અંતરાહયં તસ્સ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જેં જીવમાં
વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય
છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. પરન્તુ જેં જીવમાં અંતરાય કર્મનો
સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીય કર્મનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે.
(જસ્સ ણં મતે ! મોહણિજ્જં તસ્સ આડયં, જસ્સ આડયં, તસ્સ મોહણિજ્જં) હેં
ભદન્ત ! જેં જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય
કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જેં જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય
છે, તે જીવમાં શું મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

(જસ્સ મોહણિજ્જં તસ્સ આડયં નિયમા અત્થિ, જસ્સ પુણ આડયં તસ્સ
પુણ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) હેં ગૌતમ ! જેં જીવમાં મોહનીય
કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ
હોય છે, પરન્તુ જેં જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં
મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. (એવં
નામં, ગોયં અંતરાહયં ચ મણિયવ્વં ૪) એજ પ્રમાણે નામ, ગોત્ર અને અંત-

યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! આયુષ્કં તસ્ય નામ, યસ્ય નામ તસ્ય આયુષ્કમ્ ? પૃચ્છા, ગૌતમ ! દ્વે અપિ પરસ્પરં નિયમાત્, એવં ગોત્રેણાપિ સમં મણિતવ્યમ્ । યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! આયુષ્કં તસ્ય આન્તરાયિકં, યસ્ય આન્તરાયિકં તસ્ય આયુષ્કમ્ ? પૃચ્છા, ગૌતમ ! યસ્ય આયુષ્કં તસ્ય આન્તરાયિકં સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, યસ્ય

કો ઓ કહના ચાહિયે । અર્થાત્ મોહનીય કર્મ કે હોને પર નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય નિયમ સે હોતે હૈં । પર इनके હોने पर मोहनीय कर्म हो भी और न भी हो-इस तरह से इनके साथ मोहनीय कर्म की भजना जाननी चाहिये । (जस्स णं भंते । आउयं तस्स नामं, जस्स पुण नामं तस्स आउयं पुच्छा) हे भदन्त ! जिस जीव के आयु कर्म है उस जीव के क्या नामकर्म है ? और जिस जीव के नामकर्म है उस जीव के क्या आयु कर्म है ? (गोयमा । दो वि परोप्परं नियमा) हे गौतम ! ये दोनों कर्म आपस में एक दूसरे के साथ नियम से होते हैं । (एवं गोत्तेण वि समं भाणियव्वं) इसी तरह से गोत्र के साथ भी कहना चाहिये । (जस्स णं भंते आउयं तस्स अंतराइयं, जस्स अंतराइयं तस्स आउयं पुच्छा) हे भदन्त ! जिस जीव के आयु कर्म है उस जीव के क्या अंतराइयकर्म है और जिस जीव के अन्तराय कर्म है उस जीव के क्या आयुर्कर्म है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जस्स आउयं तस्स अंतरा-

રાય કર્મં વિષે પણ સમજવું. એટલે કે મોહનીય કર્મ હોય ત્યારે નામ, ગોત્ર અને અંતરાય કર્મ અવશ્ય હોય છે. પરન્તુ નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કર્મ હોય ત્યારે મોહનીય કર્મ હોય છે પણ અશ અને નથી પણ હોતું. (જસ્સણં ભંતે ! આઉયં તસ્સ નામં, જસ્સ પુણ નામં તસ્સ આઉયં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દો વિ પરોપ્પરં નિયમા) તે બન્ને કર્મો એક બીજાની સાથે અવશ્ય રહે છે. (એવ ગોત્તેણ વિ સમં ભાણિયવ્વં) એજ પ્રમાણે આયુષ્ય અને ગોત્રકર્મ પણ એકબીજાની સાથે અવશ્ય હોય છે. (જસ્સ ણં ભંતે ! આઉયં તસ્સ અંતરાઇયં, જસ્સ અંતરાઇયં તસ્સ આઉયં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? (ગોયમા ! જસ્સ આઉયં તસ્સ અંતરાઇયં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) હે ગૌતમ ! જે જીવમાં

પુનરાન્તરાયિકં તસ્ય આયુષ્કં નિયમાત્ ૫ । યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! નામ તસ્ય ગોત્રમ્, યસ્ય સ્વલુ ગોત્રં તસ્ય સ્વલુ નામ ? પૃચ્છા, ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ નામ તસ્ય સ્વલુ નિયમાત્ ગોત્રમ્, યસ્ય સ્વલુ-ગોત્રં તસ્ય નિયમાત્ નામ, દ્વે અપિ એતે પરસ્પરં નિયમાત્ । યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! નામ તસ્ય આન્તરાયિકમ્, યસ્ય આન્તરાયિકં તસ્ય નામ ? પૃચ્છા, ગૌતમ ! યસ્ય નામ તસ્ય આન્તરાયિકમ્ સ્યાદસ્તિ,

इयं सिय अत्थि सिय नत्थि) जिस जीव के आयुः कर्म है उसे अन्त-
राय कर्म अवश्य हो ऐसा नियम नहीं है उसके वह हो भी और न
भी हो । परन्तु (जस्स पुण अन्तराइयं तस्स आउयं नियमं अत्थि)
जिस जीव के अन्तराय कर्म है उस जीव के आयु कर्म नियम से है
५ । (जस्स णं भंते ! णामं तस्स गोयं, जस्स णं गोयं तस्स णं नामं
पुच्छा) हे भदन्त ! जिस जीव के नामकर्म है उस जीव के क्या गोत्र
कर्म है ? और जिस जीव के गोत्र कर्म है उस जीव के क्या नामकर्म है ?
(गोयमा) हे गौतम ! (जस्स णं णामं, तस्स णं नियमा गोयं जस्स णं
गोयं तस्स नियमा णामं, गोयमा ! दो वि एए परोप्परं नियमा अत्थि)
जिस जीव के नामकर्म है, उस जीव के नियम से गोत्र कर्म हैं और
जिस जीव के गोत्रकर्म है उस जीव के नियम से नाम-कर्म है-क्यों
कि ये दोनों कर्म परस्पर में एक दूसरे के साथ नियम से रहते हैं ।
(जस्स णं भंते ! णामं तस्स अन्तराइयं, जस्स अन्तराइयं तस्स णामं

આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય
છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. પરન્તુ (જસ્સ પુણ અંતરાઈયં તસ્સ આઉયં
નિયમં અત્થિ ૫) જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં
આયુષ્ય કર્મનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. (જસ્સ ણં ભંતે ! ણામં તસ્સ ગોયં,
જસ્સ ગોયં તસ્સ ણં નામં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ
હોય છે, તે જીવમાં શું ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં
ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! “ જસ્સ ણં નામં, તસ્સ ણ નિયમા ગોયં,
જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ નિયમા ણામં, ગોયમા ! દો વિ એએ પરોપ્પરં નિયમા)
જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ
અવશ્ય હોય છે અને જે જીવમાં ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં
નામકર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે, કારણ કે આ બે કર્મો અવશ્ય
એકબીજાની સાથે જ રહે છે.

સ્યાત્ નાસ્તિ, યસ્ય પુનરાન્તરાયિકં તસ્ય નામ નિયમાદસ્તિ ૬ । યસ્ય સ્વહુ
ભદન્ત ! ગોત્રમ્ તસ્ય આન્તરાયિકમ્ સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, યસ્ય પુનરાન્તરાયિકં
તસ્ય ગોત્રં નિયમાદસ્તિ ॥ સૂ૦ ૭ ॥ -

પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે નામકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે કયા અન્ત-
રાયકર્મ હૈ ? ઓર જિસ જીવ કે અન્તરાયકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે કયા
નામકર્મ હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (જસ્સ પામં તસ્સ અન્તરાહ્યં સિય
અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ અન્તરાહ્યં તસ્સ પામં નિયમા અત્થિ ૬)
જિસ જીવ કે નામકર્મ હૈ ઉસ જીવ કે અન્તરાયકર્મ હો ખી ઓર ન
ખી હો-એસા નિયમ નહીં હૈ કિ નામકર્મ કે સદ્ભાવ મેં અન્તરાયકર્મ
અવશ્યંભાવી હો । પર હાં, યહ નીયમ હૈ જિસકે અન્તરાયકર્મકા સદ્ભાવ
હૈ ઉસ કે નિયમ સે નામકર્મ હૈ । (જસ્સ પં મંતે ! ગોયં તસ્સ અન્તરા-
હ્યં, જસ્સ અન્તરાહ્યં તસ્સ ગોયંપુચ્છા) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે ગોત્ર
કર્મ કા સદ્ભાવ હૈ કયા ઉસ જીવ કે અન્તરાયકર્મ કા સદ્ભાવ હૈ ? ઓર
જિસ જીવ કે અન્તરાયકર્મકા સદ્ભાવ હૈ ઉસ જીવ કે કયા ગોત્રકર્મ કા
સદ્ભાવ હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (જસ્સ પં ગોયં તસ્સ અન્તરાહ્યં
સિયઅત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ પુણઅન્તરાહ્યં તસ્સ ગોયં નિયમા અત્થિ)
જિસ જીવ કે ગોત્રકર્મ કા સદ્ભાવ હૈ ઉસકે અન્તરાય કા સદ્ભાવ હોતા

(જસ્સ પં મંતે ! પામં તસ્સ અન્તરાહ્યં, જમ્મ અન્તરાહ્ય તસ્સ પામં પુચ્છા)
હે ભદન્ત ! જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું અન્તરાય
કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં અન્તરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય
છે, તે જીવમાં શું નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસ્સ પામં તસ્સ અન્તરાહ્યં સિય અત્થિ,
સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ અન્તરાહ્યં તસ્સ પામં નિયમા અત્થિ) જે જીવમાં નામ
કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં અન્તરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ
પરો અને નથી પણ હોતો. પરન્તુ એ વાત તો અવશ્ય બને જ છે કે જે
જીવમાં અન્તરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નામકર્મનો પણ સદ્-
ભાવ હોય છે. (જસ્સ પં મંતે ! ગોયં તમ્મ અતરાય, જસ્સ અતરાહ્યં તમ્મ ગોયં
પુચ્છો) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું
અન્તરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં અતરાય કર્મનો સદ્-
ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (જસ્સ પં ગોયં તસ્સ અતરાહ્ય સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ
પુણ અતરાહ્યં તસ્સ ગોયં નિયમા અત્થિ) જે જીવમાં ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ

ટીકા—જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં, જસ્સ દરિ-
સણાવરણિજ્જં, તસ્સ નાણાવરણિજ્જં ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! યસ્ય
સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં દર્શનાવરણીયમપિ કર્મ ભવતિ ?
એવં યસ્ય જીવસ્ય દર્શનાવરણીયં કર્મ ભવતિ, તસ્ય કિં જ્ઞાનાવરણીયમપિ કર્મ
ભવતિ ? મગવાનાહ—' ગોયમા ! જસ્સ ણં નાણાવરણીજ્જં તસ્સ દંસણાવરણિજ્જં

भी है और नहीं भी होता है—पर जिस जीव के अन्तराय का सद्भाव
होता है उस जीव के नियम से गोत्र का सद्भाव होता है ।

ટીકાર્થ—જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોં કથન ચલ રહ્યા છે અતઃ સૂત્ર-
કાર ઇન્हीं કર્મોં' કી આપસમેં એક દૂસરે કે સાથ યથાયોગ્ય—સમાનાધિ-
કરણતા ઓર ભિન્નાધિકરણતા પ્રતિપાદન કરતેહે—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે
એસા પૂછા છે (જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં, તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં,
જસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં) હે મદન્ત ! જિસ જીવકે
'જ્ઞાનાવરણીયકર્મ'કા સદ્ભાવ હોતા હૈં ઉસ જીવકે કયા દર્શનાવરણીયકર્મ
'કા મી સદ્ભાવ હોતા હૈં ? હસી તરહસે જિસ જીવકે દર્શનાવરણીકર્મ'કા
સદ્ભાવ હોતા હૈં ઉસકે કયા જ્ઞાનાવરણીયકર્મ'કા સદ્ભાવ હોતા હૈં ?
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! હાં એસી હી વાત હૈં કિ-
'(જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ, જસ્સ

હોય છે, તે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરો અને નથી
પણ હોતો. પરન્તુ જે જીવમાં અંતરાયનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં ગોત્ર
કર્મનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે.

ટીકાર્થ—જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોંનું કથન ચાલી રહ્યું છે. તેથી સૂત્રકાર આ
સૂત્રકારા તે કર્મોંની પરસ્પરની એક બીજા સાથેની યથાયોગ્ય સમાનાધિકરણતા
અને અસમાનાધિકરણતાનું પ્રતિપાદન કરે છે. તે વિષયને અનુલક્ષીને નીચેના
પ્રશ્નોત્તરોંનું આ સૂત્રમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

મહાવીર પ્રશ્નને ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં,
તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં, જસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં ?) હે
મદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું
દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં દર્શનાવરણીય કર્મનો
સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે.

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! હા, એવું જ અને
છે, (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ, જસ્સ ણં

નિયમા અત્યિ, જસ્સ ણં દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વિ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્યિ' હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય દર્શનાવરણીયમપિ કર્મ નિયમાત્ નિયમતોઽસ્તિ ભવત્યેવ, એવં યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય દર્શનાવરણીયં કર્મ નિયમાત્ નિયમતોઽસ્તિ ભવત્યેવેતિ ભાવઃ, પરસ્પરમનયોરવિનાભૂતત્વાત્ સાહ ચર્યાચ્ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—' જસ્સ ણં ભંતે ! ણાણાવરણિજ્જં, તસ્સ વેયણિજ્જં જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ ણાણાવરણિજ્જં ? હે ભદન્ત । યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાનાવર-

ણં દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વિ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્યિ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ, ઉસકે નિયમ સે દર્શનાવરણીયકર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ ઓર જિસ જીવ કે દર્શનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ । ઇસ તરહ ઇન દોનોં કર્મોં કા પરસ્પર મેં એક દૂસરે કે સાથ સમ્બન્ધ કહા ગયા હૈ । ક્યોં કિ આત્મા કે જ્ઞાન ઓર દર્શન ગુણ એક સાથ આત્મા મેં રહતે હૈ ઓર ઇન્હીં દોનોં ગુણોં કો યે દોનોં કર્મ આવૃત કરતે હૈ । ઇસ લિયે ઇન દોનોં કર્મોં કા એક સાથ એક જીવ મેં રહના કહા ગયા હૈ—યહી ઇન દોનોં કો એકાધિકરણતા હૈ । ઇનમેં એક દૂસરે કો છોડકર રહના નહીં હોતા હૈ ઇસલિયે યે અવિનાભાવ સંબંધવાલે હૈ ઓર સાથ ર રહને કે કારણ યે સહચારી ભી કહે ગયે હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે 'એસા પૂછતે હૈ—(જસ્સ ણં ભંતે ! ણાણાવરણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં, જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ ણાણાવરણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ, ઉસ

દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વિ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્યિ) જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નિયમથી જ દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, અને જે જીવમાં દર્શનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નિયમથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. આ પ્રકારનો આ બન્ને કર્મોનો પરસ્પરનો સંબંધ બતાવવામાં આવ્યો છે, કારણ કે આત્માના જ્ઞાન અને દર્શનના ગુણો એક સાથે આત્મામાં રહે છે અને તે બન્ને ગુણોને આ બન્ને કર્મ આવૃત કરે છે. એજ એ બન્નેની સમાનાધિકરણતા રૂપ છે. તેઓ એક બીજાને છોડીને રહેતા નથી તેથી તેમને અવિનાભાવ સંબંધવાળાં કહ્યા છે અને સાથે રહેવાને કારણે તેમને સહચારી પણ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં ભંતે ! ણાણાવરણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ ણાણાવરણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

ળીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં વેદનીયમપિ કર્મ ભવતિ, ? એવં-યસ્ય જીવસ્ય વેદનીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં જ્ઞાનાવરણીયમપિ કર્મ ભવતિ ? ભગવાનાઢ-‘ગોયમા ! જસસ નાણાવરણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ, જસસ પુણ વેયણિજ્જં તસસ ણાણાવરણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય વેદનીયં કર્મ નિયમાત્ નિયમતોઽસ્તિ ભવત્યેવ, કિન્તુ યસ્ય પુનર્જીવસ્ય વેદનીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ સ્યાત્ કદાચિત્ અસ્તિ ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ નાસ્તિ ન ભવતિ તત્ર અકેવલિનો હિ વેદનીય જ્ઞાનાવરણીયં ચાસ્તિ, કેવલિનસ્તુ કેવલં વેદનીયમસ્તિ જ્ઞાનાવરણીયં નાસ્તીતિ

જીવ કે કયા વેદનીયકર્મ કા ખી સદ્ભાવ હોતા હૈ, ઓર જિસ જીવ કે વેદનીયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ, ડસ જીવ કે કયા જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા ખી સદ્ભાવ હોતા હૈ ? હસકે ડત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ નાણાવરણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ, જસસ પુણ વેયણિજ્જં તસસ ણાણાવરણિજ્જં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ડસ જીવ કે નિયમ સે વેદનીયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ । પરન્તુ વેદનીય કે સદ્ભાવ મેં જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ અવશ્યંભાવી નહીં હૈ । કયોં કિ કેવલજ્ઞાની મનુષ્ય કે વેદનીયકર્મ કા સદ્ભાવ તોરહતા હૈ પર યહાં જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ નહીં હોતા હૈ તથા કેવલિભિન્ન આન્માઓં મેં વેદનીય કે સાથ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ । હસીલિયે સૂત્રકારને વેદનીય કે સાથ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કી ભજના કહી હૈ ।

અને જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જસસ નાણાવરણિજ્જં તસસ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ, જસસ વેયણિજ્જં, તસસ નાણાવરણિજ્જં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. પરન્તુ જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે, એવું નથી, ક્યારેક તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે અને ક્યારેક અભાવ પણ હોય છે. કારણ કે કેવળજ્ઞાની મનુષ્યમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ રહેતો નથી. કેવળજ્ઞાની સિવાયના મનુષ્યોમાં વેદનીયની સાથે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. તે કારણે સૂત્રકારે વેદનીય કર્મની સાથે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ વિકલ્પે બતાવ્યો છે.

ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં, જસ્સ મોહણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં ? ’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં મોહનીયમપિ કર્મ ભવતિ એવં યસ્ય જીવસ્ય મોહનીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં જ્ઞાનાવરણીયમપિ કર્મ ભવતિ ? મગ્ગનાહ— ‘ ગોયમા ! જસ્સ નાણાવરણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ મોહણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ભવતિ, તસ્ય મોહનીયં કર્મ સ્યાત્ કદાચિત્ અસ્તિ ભવતિ,

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં (જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં, જસ્સ મોહણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં) હે મદન્ત ! જહાં પર જ્ઞાનાવરણીય કા સદ્ભાવ હોતા હૈ કયા વહાં મોહનીય કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ, ઓર જહાં મોહનીય કા સદ્ભાવ હોતા હૈ વહાં કયા જ્ઞાનાવરણીય કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ નાણાવરણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ મોહણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે મોહનીય હોતા ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતા હૈ પરન્તુ જિસ જીવ કે મોહનીય હોતા હૈ ઉસ જીવ કે નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ હોતા હૈ એસા નિયમ હૈ । તાત્પર્ય કહને કા એસા હૈ કિ જો

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! નાણાવરણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં, જસ્સ મોહણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! જસ્સ નાણાવરણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ મોહણિજ્જં તસ્સ નાણાવરણિજ્જં નિયમા અત્થિ) હે ગૌતમ ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ ક્યારેક હોય પણ છે અને ક્યારેક નથી પણ હોતો. પરન્તુ જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવ અક્ષયક હોય છે, તે જીવમાં તો જ્ઞાનાવરણીય અને મોહનીય, એ બન્ને કર્મોનો એક સાથે સદ્ભાવ હોય છે,

स्यात् कदाचित् नास्ति न भवति, किन्तु यस्य पुनर्मोहनीयं कर्म भवति तस्य ज्ञानावरणीयं कर्म नियमात् नियमतोऽस्ति भवत्येव अक्षपकरय हि ज्ञानावरणीयं मोहनीयं चास्ति, क्षपकस्य तु न हृत्तये यावत् केवलज्ञानं नोत्पद्यते तावत् ज्ञानावरणीयमस्ति, मोहनीयं तु नास्तीति भावः । गौतमः पृच्छति—‘ जस्स णं भंते ! णाणावरणिज्जं तस्स आउयं० ? ’ हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य ज्ञानावरणीयं कर्म भवति, तस्य किम् आयुष्कर्मपि कर्म भवति ? एवं यस्य आयुष्कं कर्म भवति तस्य किं ज्ञानावरणीयमपि कर्म भवति ? भगवानाह—‘ एवं जहा वेयणिज्जेण समं भणियं तहा आउएण वि समं भाणियव्वं, एवं नामेण वि, एवं गोएण वि समं ’

जीव अक्षपक है उस के तो ज्ञानावरणीय और मोहनीय ये दोनों कर्म साथ २ रहते हैं परन्तु जो क्षपक जीव होता है उसके मोह का क्षय हो जाने पर भी जबतक केवलज्ञान उत्पन्न नहीं होता है—तबतक उसके ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव तो रहता ही है अतः ज्ञानावरणीय के सद्भाव में मोहनीय के सद्भाव की भजना कही गई है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(जस्स णं भंते ! णाणावरणिज्जं तस्स आउयं०) हे भदन्त ! जिस जीव के ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव पाया जाता है, उस जीव के क्या आयुष्य कर्म का भी सद्भाव पाया जाता है, और जिस जीव के आयुष्य कर्म का सद्भाव पाया जाता है उस जीव के क्या ज्ञानावरणीय कर्म का भी सद्भाव पाया जाता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (एवं जहा वेयणिज्जेण समं भणियं तहा आउएण वि सयं भाणियव्वं, एवं नामेण वि, एवं गोएण वि समं) हे गौतम ! इस विषय में ऐसा उत्तर जानना चाहिये

परतु જે ક્ષપક જીવ હોય છે, તેના મોહનીય કર્મનો ક્ષય થવા છતાં પણ જ્યાં સુધી તેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી, ત્યાં સુધી તેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો તો સદ્ભાવ જ રહે છે. તે કારણે જ્ઞાનાવરણીયનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે મોહનીયનો વિકલ્પે સદ્ભાવ કહ્યો છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જસ્સ ણં ભંતે ! ણાણાવરણિજ્જં, તસ્સ આઉય. ઇત્યાદિ) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(एवं जहा वेयणिज्जेण समं भणियं, तहा आउएण वि समं भाणियव्वं, एवं नामेण वि, एवं गोएण वि समं) हे गौतम !

एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा वेदनीयेन कर्मणा समं ज्ञानावरणीयं कर्म भणितं तथैव आयुष्केणापि कर्मणा समं ज्ञानावरणीयं कर्म भणितव्यम् एवमेव वेदनीयेन सम-
मेव नाम्नापि कर्मणा समं ज्ञानावरणीयं कर्म भणितव्यम् । एवमेव गोत्रेणापि समं
ज्ञानावरणीयं कर्म भणितव्यम् । तथा च यस्य ज्ञानावरणीयं भवति तस्य आयुष्कं,
नाम, गोत्रं च, नियमाद् भवत्येव, यस्य पुनरायुष्कं, नाम, गोत्रं च कर्म भवति
तस्य ज्ञानावरणीयं भजनया स्यादस्ति, स्याद् नास्ति चेति बोध्यम्, उक्तरीत्या
एतेषु चतुर्षु ज्ञानावरणीयस्य भजनायाः सद्भावात् । अथ आन्तरायिकेण कर्मणा

कि जैसा उत्तर मैंने वेदनीय कर्म के विषय में कहा है-अर्थात् जिस जीव के ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव है उसके नियम से आयुकर्म का सद्भाव है इसी तरह जिस जीव में ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव है उस जीव के नाम और गोत्र इन कर्मों का भी सद्भाव है । परन्तु जिस जीव को आयुकर्म का सद्भाव है उस जीव को ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव नियमतः हो ही ऐसी बात नहीं है-वह वहां हो भी सकता है और नहीं भी हो सकता है । क्यों कि केवलज्ञानी आत्मामें आयु, नाम और गोत्र इन कर्मों का सद्भाव होने पर भी ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव नहीं माना गया है इसीलिये इन कर्मों के साथ ज्ञानावरणीय कर्म का सद्भाव भजना से कहा गया है केवली भिन्न जीवों में इनके साथ ज्ञानावरणीय का और ज्ञानावरणीय के साथ इसका परस्पर में सम्बन्ध रहा करता है । इस तरह वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र इन चार कर्मों में ज्ञानावरणीयकर्म की भजना प्रकट की-

જેવો ઉત્તર વેદનીય કર્મના વિષયમાં આવ્યો છે, એવો જ ઉત્તર આયુષ્ય કર્મના વિષયમાં પણ સમજવો. એટલે કે જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુ, નામ અને ગોત્ર કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે. પણ જે જીવમાં આયુ કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીયનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. જેમકે કેવળજ્ઞાની આત્મામાં આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ત્રણ કર્મોનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોતો નથી. તેથી જ એ કર્મોની સાથે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ વિકલ્પે બતાવવામાં આવ્યો છે પરંતુ કેવલી સિવાયના જીવોમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સાથે આ ત્રણ કર્મોનો અને આ ત્રણ કર્મો સાથે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો પરસ્પર સંબંધ રહ્યા કરે છે. આ રીતે વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર આ ચાર કર્મોનો સદ્ભાવ હોય છે ત્યારે જ્ઞાનાવરણીયનો વિકલ્પે સદ્ભાવ બતાવ્યો છે.

સમં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ, દર્શનાવરણીયવદેવ ભજનારહિતં નિયમતો વક્તવ્યમિત્ય-
ભિપ્રાયેનાહ—‘અંતરાઈણ સમં જહા દરિસણાવરણિજ્જેણ સમં તહેવ નિયમા
પરોપ્પરં ભાણિયવ્વાણિ’ આન્તરાયિકેણ સમં જ્ઞાનાવરણીયં યથા દર્શનાવરણીયેન
સમં ભણિતં ભજનયા રહિતં પ્રતિપાદિતં તથૈવ નિયમાત્ નિયમતો ભજનયા રહિતે
આન્તરાયિક-જ્ઞાનાવરણીયે પરસ્પરં ભણિતવ્યે, તથા ચ-યસ્ય જ્ઞાનાવરણીયં તસ્ય
નિયમતઃ આન્તરાયિકં, યસ્ય આન્તરાયિકં તસ્યાપિ નિયમતો જ્ઞાનાવરણીયં ભવતી-

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-કિ હે ભદન્ત ! જિસ જીવ
મેં જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા સદ્ભાવ હૈં ઉસ જીવ મેં કયા અન્તરાય કર્મ
કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈં ? ઔર જિસ જીવ મેં અન્તરાય કર્મ કા સદ્-
ભાવ હોતા હૈં ઉસ જીવ મેં કયા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા ભી સદ્ભાવ
હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—(અંતરાઈણ સમં જહા દરિસ-
ણાવરણિજ્જેણ સમં તહેવ નિયમા પરોપ્પરં ભાણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ !
જિસ તરહ સે દર્શનાવરણીય કર્મ કે સાથ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહા ગયા
હૈં અર્થાત્ ભજના સે રહિત પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈં ઉસી તરહ સે
અન્તરાય કર્મ કે સાથ ભી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ભજના રહિત પ્રતિપાદિત
કિયા ગયા હૈં—હસ તરહ ચે દોનોં કર્મ આપસ મેં ભજના સે રહિત કહે
ગયે હૈં—તથા ચ જિસ જીવકે જ્ઞાનાવરણીય કર્મકા સદ્ભાવ હૈં ઉસ જીવ
કે નિયમતઃ અન્તરાય કર્મકા ભી સદ્ભાવ હૈં ઔર જિસ જીવકે અન્તરાય
કર્મકા સદ્ભાવ હૈં, ઉસ જીવકે નિયમસે જ્ઞાનાવરણીય કર્મકા સદ્ભાવ હૈં ।
હસ તરહસે જ્ઞાનાવરણીય કર્મકે અન્ય સાત કર્મોં કે સાત વિકલ્પ હૈં ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો
સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ? અને
જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું જ્ઞાનાવરણીય
કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(અંતરાઈણ સમં જહા દરિસણાવરણિજ્જેણ સમં
તહેવ નિયમા પરોપ્પરં ભાણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ ! જેવી રીતે દર્શનાવરણીય
કર્મની સાથે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અવિનાશાવી સંબંધ આગળ પ્રકટ કરવામાં
આવ્યો છે એજ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય અને અન્તરાય કર્મનો પણ અવિનાશાવી
સંબંધ સમજવો. એટલે કે જે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય
છે, તે જીવમાં અન્તરાય કર્મનો પણ નિયમથી જ સદ્ભાવ હોય છે, તથા
જે જીવમાં અન્તરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો

ત્યેવમનયોઃ પરસ્પરં નિયમો વક્તવ્યઃ । एवं च ज्ञानावरणीस्य अन्यैः सप्तभिः
 कर्मभिः सप्त विकल्पा भवन्तीति सिद्धम् १, अथ दर्शनावरणीयस्य शेषैः षड्भिः
 सह षड्विकल्पान् प्ररूपयितुमाह—‘जस्स णं भंते ! दरिसणावरणिज्जं तस्स वेय-
 णिज्जं, जस्स वेयणिज्जं तस्स दरिसणावरणिज्जं’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त !
 यस्य खलु जीवस्य दर्शनावरणीयं कर्म भवति, तस्य किं वेदनीयं कर्म भवति ?
 यस्य च वेदनीयं कर्म भवति, तस्य किं दर्शनावरणीयमपि कर्म भवति ? ।
 भगवानाह—‘जहा नाणावरणिज्जं उवरिमेहिं सत्तहिं समं भणियं, तहा
 दरिसणावरणिज्जंपि उवरिमेहिं छहिं कम्मेहिं समं भाणियव्वं जाव
 अंतराइएणं ३ ’ हे गौतम ! यथा ज्ञानावरणीयं कर्म उपरिमैः उपरिनिर्दिष्टैः

અવ સૂત્રકાર દર્શનાવરણીય કર્મ કે શેષ છઠ્ઠ કર્મોં કે સાથ ૬
 વિકલ્પોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં—
 ‘(જસ્સ ણં ભંતે ! દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં, જસ્સ વેયણિજ્જં
 તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે દર્શનાવરણીય કર્મ
 કા સદ્ભાવ હૈ, ઉસ જીવ કે વેદનીય કર્મ કા બી સદ્ભાવ હોતા હૈ ?
 ઔર જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ કયા ઉસ જીવ
 કે દર્શનાવરણીય કર્મકા બી સદ્ભાવ હોતા હૈ કયા ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન
 કહતે હૈં—(જહા નાણાવરણિજ્જં ઉવરિમેહિં સત્તહિં કમ્મેહિં સમં ભણિયં,
 તહા દરિસણાવરણિજ્જં ઉવરિમેહિં છહિં કમ્મેહિં સમં ભાણિયવ્વં જાવ
 અંતરાઈએણં ૨) હે ગૌતમ ! જિસ તરહ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ દર્શનાવ

પણુ નિયમથી જ સદ્ભાવ હોય છે. આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અન્ય સાત
 કર્મો સાથે સાત વિકલ્પ થાય છે.

હવે સૂત્રકાર દર્શનાવરણીય કર્મની બાકીનાં છ કર્મો સાથે પ્રરૂપણા કરે
 છે, તેના છ વિકલ્પો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યા છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણ ભંતે ! દરિસણાવરણિજ્જં તસ્સ વેય-
 ણિજ્જં, જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ દરિસણાવરણિજ્જં ?) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં
 ‘દર્શનાવરણીય કર્મ’નો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો પણ
 સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે
 જીવમાં શું દર્શનાવરણીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(જહા નાણાવરણિજ્જં ઉવરિમેહિં છહિં કમ્મેહિં
 સમં ભણિયં, તહા દરિસણાવરણિજ્જં ઉવરિમેહિં છહિં કમ્મેહિં સમં ભાણિયવ્વ)
 હે ગૌતમ ! જેવી રીતે દર્શનાવરણીય આદિ સાત કર્મોના જ્ઞાનાવરણીય કર્મ

દર્શનાવરણીયાદિભિઃ સપ્તભિઃ કર્મભિઃ સમં ભણિતં તથા દર્શનાવરણીયમપિ કર્મ ઉપરિમૈઃ ઉપરિનિર્દિષ્ટૈ, વેદનીયાદિભિઃ પઙ્ચભિઃ કર્મભિઃ સમં ભણિતવ્યમ્, યાવત્-વેદનીયેન, મોહનીયેન, આયુષ્કેણ, નામ્ના, ગોત્રેણ, આન્તરાયિકેણ સમમિત્યર્થઃ ૨ ।
 एवं चायं दर्शनावरणीयकर्मणो गमो ज्ञानावरणीयकर्मगमसमान एव बोध्यः, स च प्रतिपादित एव । अथ वेदनीयं कर्म शेषैः पञ्चभिः सह प्ररूपयितुमाह—
 ‘जस्स णं भंते ! वेयणिज्जं तस्स मोहणिज्जं, जस्स मोहणिज्जं तस्स वेयणिज्जं ?’
 गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य वेदनीयं कर्म भवति, तस्य किं मोहनीयमपि कर्म भवति ? एवं यस्य मोहनीयं कर्म भवति तस्य किं वेदनीयमपि कर्म भवति ? भगवानाह—‘गोयमा । जस्स वेयणिज्जं तस्स मोहणिज्जं, सिय अत्थि, रणीय आदि सात कर्मो के साथ कहा गया है, उसी तरह से दर्शनावरणीय कर्मको भी ऊपरके वेदनीय आदि अन्तरायान्तर्ग कर्मों के साथ कहना चाहिये । इस तरह दर्शनावरणीय कर्म का यह गम ज्ञानावरणीय कर्म के गम जैसा ही है ऐसा जानना चाहिये । यह कैसा है ? सो यह ऊपर कहा ही जा चुका है ।

अब सूत्रकार वेदनीय कर्म की प्ररूपणा शेष पांच कर्मों के साथ करते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—(जस्स णं भंते ! वेयणिज्जं तस्स मोहणिज्जं, जस्स मोहणिज्जं तस्स वेयणिज्जं) हे भदन्त ! जिस जीव के वेदनीय कर्म का सद्भाव पाया जाता है क्या उस जीव के मोहनीय कर्म का भी सद्भाव पाया जाता है ? और जिस जीव के मोहनीय कर्म का सद्भाव पाया जाता है क्या उस जीव के वेदनीय कर्म का भी सद्भाव पाया जाता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—

સાથેના સદ્ભાવ વિષયક કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મની સાથે પણ વેદનીયથી અન્તરાય પર્યન્તના કર્મોનું કથન સમજવું આ રીતે દર્શનાવરણીય કર્મના અન્ય છ કર્મો સાથેના સંબંધ વિષયક આલાપકો જ્ઞાનાવરણીય સાથેના તેમના સંબંધ વિષયક આલાપકો જેવાજ છે એમ સમજવું. જ્ઞાનાવરણીય સાથેના તેમના સંબંધનું કથન તો આગળ આપવામાં આવ્યુંજ છે.

હવે સૂત્રકાર વેદનીય કર્મની પ્રરૂપણા બાકીનાં પાંચ કર્મો સાથે કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં ભંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં, જસ્સ મોહણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું મોહનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ મોહણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ ' હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય વેદનીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય મોહનીયં સ્યાત્ કદાચિત્ અસ્તિ ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ નાસ્તિ ન ભવતિ, તત્ર અક્ષીણમોહસ્ય હિ વેદનીયં મોહનીયં ચાસ્તિ, ક્ષીણમોહસ્ય તુ વેદનીયં કેવલમસ્તિ મોહનીયં નાસ્તીત્યાશયઃ, કિન્તુ યસ્ય પુનર્મોહનીયં કર્મ અસ્તિ તસ્ય વેદનીયમપિ નિયમાત્ નિયમતોઽસ્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

(ગોયમા) હે ગૌતમ ! એસા નિયમ નહીં હૈ કિ જિમ્મકે વેદનીય કર્મ કા સદ્ભાવ પાંચા જાતા હૈ ઉસકે મોહનીય કર્મ કા બી સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ, ક્યોં કિ ભગવાન કે વેદનીય કા સદ્ભાવ તો પાયા જાતા હૈ પર મોહનીય કર્મ કા સદ્ભાવ નહોં પાયા જાતા હસીલિયે (જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) સૂત્રકાર ને એસા કહા હૈ કિ જિસકે વેદનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસકે મોહનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા બી હૈ ઓર નહીં બી હોતા હૈ ક્ષીણમોહવીતરાગ ભિન્ન જીવોં મેં વેદનીય કે સાથ મોહનીય કા સદ્ભાવ પાયા હી જાતા હૈ । હસી લિયે વેદનીય કે સાથ મોહનીય કર્મ કી ભજના કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ (જસ્સ પુણ મોહણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ) યહ નિયમ હૈ કિ જિસ આત્મા મેં મોહનીય કર્મ હૈ ઉસ આત્મા મેં વેદનીય કર્મ અવશ્ય હી હૈ । હસી વાત કો ટીકાકાર ને “ અક્ષીણમોહસ્ય હિ વેદનીયં મોહનીયં ચાસ્તિ, ક્ષીણમોહસ્ય તુ વેદનીયં કેવલમસ્તિ મોહનીયં નાસ્તિ ” હસ પંક્તિ દ્વારા સ્પષ્ટ કી હૈ ।

મહાવીર પ્રજુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! એવો કોઈ નિયમ નથી કે જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય તે જીવમાં મોહનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ જ હોય, કારણ કે કેવલી ભગવાનમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ તો જોવામાં આવે છે પણ તેમનામાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ જણાતો નથી. પરન્તુ ક્ષીણ મોહવાળા વીતરાગ સિવાયના જીવોમાં વેદનીય કર્મની સાથે મોહનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ જોવામાં આવે છે. આ રીતે વેદનીયની સાથે મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક હોતો નથી. એજ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા વ્યક્ત કરી છે—(જસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) પરન્તુ (જસ્સ પુણ મોહણિજ્જં તસ્સ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ) એવો નિયમ તો જરૂર છે કે જે આત્મામાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે આત્મામાં વેદનીય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. એજ વાત સૂત્રકારે “ અક્ષીણમોહસ્ય હિ વેદનીયં મોહનીયં ચાસ્તિ ક્ષીણ મોહસ્ય તુ વેદનીયં કેવલમસ્તિ મોહનીયં નાસ્તિ) આ પંક્તિ દ્વારા સ્પષ્ટ કરી છે.

‘જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ આડયં ?’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય વેદનીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આયુષ્કં કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય આયુષ્કં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં વેદનીયમપિ કર્મ ભવતિ ? મગનાનાહ—‘એવં ઇયાણિ પરોપ્પરં નિયમા । જહા આડણ સમં એવં નામેણ વિ, ગોયેણ વિ સમં માણિયવ્વં ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા એતે—વેદનીયાયુષ્કે પરસ્પરં નિયમાત્ નિયમતો ભવતઃ, તથા ચ યસ્ય વેદનીયં કર્મ તસ્ય નિયમત આયુષ્કમપિ કર્મ, એવં યસ્ય આયુષ્કં તસ્ય નિયમતો વેદનીયમપિ ભવતીત્યેવમેતે પરસ્પરં તુલ્યે વક્તવ્યે । એવં નામ—ગોત્રાભ્યામપિ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—“જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ આડયં ?” હે મદન્ત ! જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હૈ કયા ઉસ જીવ કે આયુષ્ક કર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ ? ઓર જિસ જીવ કે આયુષ્ક કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ કયા ઉસ જીવ કે વેદનીય કર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(એવં ઇયાણિ પરોપ્પરં નિયમા) હે ગૌતમ ! હિન દોનોં કર્મોં કા આપસ મૈં નિયમ સે સંબંધ હૈ । તથા ચ—જિસ જીવ કે વેદનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે નિયમ સે આયુષ્ક કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઓર જિસ જીવ કે આયુષ્ક કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે નિયમ સે વેદનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ વેદનીય, આયુ, નામ ઓર ગોત્ર યે ચાર અઘાતિયા કર્મ હૈં । હિનકા પરસ્પર મૈં એક દૂસરે કે સાથ સંબંધ હોને મૈં કિસી ભી પ્રકાર કી બાધા નહીં આતી હૈ । કેવલી મગવાન્ કે ચાર ઘાતિયા કર્મોં કા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ આડયં. ઇત્યાદિ) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં ઇયાણિ પરોપ્પરં નિયમા) હે ગૌતમ ! આ બન્ને કર્મોનો પરસ્પર સાથે નિયમથી જ સંબંધ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે અને જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીયનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર, આ ચાર અઘાતિયા કર્મ છે. તે ચારેનો એક બીજાની સાથે સંબંધ હોવામાં કોઈપણ બાધા (અશ્કેલી) નહીં પડતી. કેવલી

સમં વેદનીયં વક્તવ્યમિત્યભિપાયેનાહ-યથા આયુષ્કેણ સમં મણિતમ્ એવમેવ તથૈવ નામ્નાપિ સમં ગોત્રેણાપિ સમં મણિતવ્યમ્, અન્તરાયેણ તુ સમં વેદનીયં મજનયા ભવતિ, યતોહિ વેદનીયમ્ આન્તરાયિકં ચ કેવલિભિન્નાનાં ભવતિ કેવલિનાં તુ કેવલં વેદનીયં ભવતિ, ન ત્વાન્તરાયિકં કર્મ' ઇત્યાશયેન પ્રશ્નોત્તરં પ્રાહ-'જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાહયં ? પુચ્છા' હે ભદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય

અભાવ હોને પર મી ઇનકા ડનમેં વિના કિસી આપસી વિરોધ કા સદ્ભાવ રહતા હૈ। ઘાતિયા કર્મો મેં જૈસા જ્ઞાનાવરણીય ઓર મોહનીય મેં વિરોધ ઁક તરફા કહા ગયા હૈ ડસ પ્રકાર કા વિરોધ ઇનમેં ન ઁક તરફા હૈ ઓર ન ડોનોં તરફ સે હૈ। ઇસી વાત કો સૂચિત કરને કે લિયે (જહા આડણ સમં, ઁવં નામેણ વિ, ગોણ વિ સમં મ્ણિયવ્વં) સૂત્રકાર ને ઁસા કહા હૈ। જિસ પ્રકાર સે વેદનીય ઓર આયુ કા પરસ્પર મેં સંવંધ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે વેદનીય કે સાથ નામ ઓર ગોત્ર કા મી પરસ્પર મેં સંવંધ હૈ ઁસા જાનના ચાહિયે। અન્તરાય કે સાથ વેદનીય કા ઁસા સંવંધ નહીં હૈ કિન્તુ મજના સે હી અન્તરાય કે સાથ વેદનીય કા સંવંધ હૈ ઇસ વાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર પ્રશ્નોત્તરરૂપ સૂત્ર આગે કહતે હૈં-ઇસમેં ગૌતમ ને જવ પ્રશ્ન સે (જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાહયં ? પુચ્છા) ઁસા પૂછા કિ હે ભદન્ત !

ભગવાનમાં ચાર ઘાતિયા કર્મોનો (જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય) અભાવ હોવા છતાં પણ ઉપર્યુક્ત ચાર અઘાતિયા કર્મોનો તો સદ્ભાવ જ રહે છે. ઘાતિયા કર્મોમાં (જેમકે જ્ઞાનાવરણીય અને મોહનીયમાં) જેવી રીતે ઁકતરફી વિરોધ બતાવવામાં આવ્યો છે, ઁવે ઁક તરફી વિરોધ અઘાતિયા કર્મોમાં હોતો નથી. ઁટલું જ નહિં પણ બન્ને તરફી વિરોધનો પણ તેમાં અભાવ છે. ઁજ વાત વ્યક્ત કરવાને માટે “ જહા આડણં સમં, ઁવ નામેણ વિ, ગોણ વિ સમં મ્ણિયવ્વં ” સૂત્રકારે આ પ્રમાણે કહ્યું છે. જે પ્રકારનો વેદનીય અને આયુ વચ્ચેનો સંબંધ (અવિનાશાવી સંબંધ) પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, ઁજ પ્રકારનો વેદનીયનો નામકર્મ અને ગોત્રકર્મ સાથેનો પણ અવિનાશાવિ સંબંધ હોય છે. પરંતુ અંતરાયના સાથે વેદનીયનો ઁવે સંબંધ નથી. ત્યારે કેવો સંબંધ છે ? તેમનો કેવો સંબંધ છે તે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કર્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાહયં. પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જે જીવમાં વેદનીય કર્મોનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં

વેદનીયં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય આન્તરાયિકં ભવતિ તસ્ય કિં વેદનીયમપિ ભવતિ ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘ गोयमा । जस्स वेयणिज्जं तस्स अंतराइयं, सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स, पुण अंतराइयं तस्स वेयणिज्जं नियमा अत्थि ’ हे गौतम । यस्य जीवस्य वेदनीयं भवति तस्य आन्तरायिकं स्यात् कदाचित् अस्ति भवति स्यात् कदाचित् नास्ति न भवति, अकेवलिनामुभयं भवति, केवलानां तु वेदनीयमेव नान्तरायिकमिति भावः, किन्तु यस्य पुनरान्तरायिकं कर्म भवति तस्य वेदनीयं नियमात् नियमतोऽस्ति

जिस जीव के वेदनीय कर्म का सद्भाव होता है, क्या उसके अन्तराय कर्म का भी सद्भाव होता है ? तथा जिसके अन्तराय कर्म का सद्भाव होता है उसके वेदनीय कर्म का भी सद्भाव होता है ? तब प्रभु ने उनसे ऐसा कहा—(गोयमा) हे गौतम । (जस्स वेयणिज्जं तस्स अंतराइयं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स पुण अंतराइयं तस्स वेयणिज्जं नियमा अत्थि) जिस जीव के वेदनीय कर्म का सद्भाव होता है उसके अन्तराय कर्म का भी नियमतः सद्भाव हो ऐसा एकान्तिक नियम नहीं है—क्यों कि केवली भगवान के वेदनीय तो होता है पर अन्तराय कर्म नहीं होता है । कारण चार घातिया कर्मों का ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, मोहनीय और अन्तराय—इनका केवली में सर्वथा अभाव हो जाता है । अकेवलीको ही वेदनीय के सद्भाव में अन्तराय का सद्भाव पाया जाता है । इसीलिये वेदनीयके सद्भावमें अन्तराय कर्मका होना और न होना भजनासे प्रकट किया गया है । परन्तु जहां पर अन्तराय कर्म

શું અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? અને જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું વેદનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જસસ્સ વેયણિજ્જં તસ્સ અંતરાઇયં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસસ્સ પુણ અંતરાઇયં તસ્સ વેયણિજ્જં નિયમા અત્થિ) જે જીવમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરો અને નથી પણ હોતો. જેમકે કેવલી ભગવાનમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોતો નથી, કારણ કે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય, એ ચાર ઘાતિયા કર્મોનો તો કેવલીમાં અભાવ જ હોય છે પરન્તુ કેવલી સિવાયના મનુષ્યોમાં વેદનીય કર્મની સાથે અંતરાય કર્મનો પણ સદ્ભાવ રહે છે. તેથી જ વેદનીયના સદ્ભાવમાં અંતરાયનો સદ્ભાવ વિકલ્પે

મવત્યેવ ૩। અથ મોહનીયં શેષૈશ્વતુર્મિઃ સહ પ્રરૂપયતિ—‘જસ્ય ણં મંતે ! મોહણિજ્જં તસ્ય આઝયં, જસ્ય આઝયં તસ્ય મોહણિજ્જં ?’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય મોહનીયં કર્મ મવતિ તસ્ય કિમ્ આયુષ્કં કર્મ મવતિ ? એવં યસ્ય આયુષ્કં કર્મ મવતિ તસ્ય કિં મોહનીયમપિ કર્મ મવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જસ્ય મોહણિજ્જં તસ્ય આઝયં નિયમા અત્થિ, જસ્ય પુણ આઝયં તસ્ય પુણ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, એવં નામં, ગોયં, અંતરાહયં ચ માણિયવ્વં’ હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય મોહનીયં મવતિ તસ્ય આયુષ્કં નિયમાત્ નિયમતોઽસ્તિ મવત્યેવ, કિન્તુ યસ્ય પુનરાયુષ્કં મવતિ તસ્ય પુનર્મોહનીયં સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિદસ્તિ, સ્યાત્

કા સદ્ભાવ હોતા હૈ વહાં નિયમસે વેદનીય કર્મકા સદ્ભાવ હોતા હૈ ।૩।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(જસ્ય ણં મંતે ! મોહણિજ્જં તસ્ય આઝયં, જસ્ય આઝયં તસ્ય મોહણિજ્જં) હે મદન્ત ! જિસ જીવ કે મોહનીય કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ક્યા ડસ જીવ કે આયુ કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ? તથા જિસ જીવ કે આયુકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ડસ જીવ કે મોહનીયકર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્ય મોહણિજ્જં તસ્ય આઝયં નિયમા અત્થિ, જસ્ય પુણ આઝયં તસ્ય પુણ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, એવં નામં, ગોયં અંતરાહયં ચ માણિયવ્વં) જિસ જીવ કે મોહનીયકર્મકા સદ્ભાવ હૈ, ડસકે આયુકર્મકા સદ્ભાવ નિયમસે હૈ, ઓર જિસ જીવ કે આયુકર્મ કા સદ્ભાવ હૈ ડસ જીવ કે મોહનીય કા

ખતાવ્યો છે પરન્તુ એવું જરૂર બની શકે છે કે જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં વેદનીય કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મોહનીય કર્મના બાકીના ચાર કર્મો સાથેના સંબંધને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(જસ્ય ણં મંતે ! મોહણિજ્જં તસ્ય આઝયં, જસ્ય આઝયં તસ્ય મોહણિજ્જં ?) હે મદન્ત ! જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું મોહનીય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ગોયમા ! જસ્ય મોહણિજ્જં તસ્ય આઝયં નિયમા અત્થિ, જસ્ય પુણ આઝયં તસ્ય પુણ મોહણિજ્જં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ” હે ગૌતમ ! જે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો પણ નિયમથી જ સદ્ભાવ હોય છે, પરન્તુ જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો

કદાચિત્ કસ્યચિન્નાસ્ત્યેવ, તત્ર યસ્ય મોહનીય તસ્યાયુર્નિયમાદકેવલિન ઇવ
ભવત્યેવ, યસ્ય પુનરાયુસ્તસ્ય મોહનીયં ભજનયાં ભવતિ, યતોઽક્ષીણ મોહસ્યાયુર્મો-
હનીયં ચાસ્તિ, ક્ષીણમોહસ્ય ત્વાયુરેવેતિ ભાવઃ । એવમેવ મોહનીયેન સમમ્ આયુષ્ક-
મિત્ર નામ, ગોત્રમ્, આન્તરાયિકં ચ નિયમતો ભવત્યેવ । યસ્ય પુન નામાદિત્રયં
ભવતિ તસ્ય સ્યાત્ કદાચિત્ મોહનીય ભવતિ અક્ષીણમોહસ્યેવ, સ્યાત્ કદાચિત્
મોહનીયં ન ભવતિ ક્ષીણમોહસ્યેવેતિ ભાવઃ ૪, અથાયુષ્કં શેષૈસ્ત્રિભિઃ સમં પ્રરૂપ-

સદ્ભાવ અવશ્ય હો હી એસા નિયમ નહીં હૈ । મોહનીય કે સદ્ભાવ મેં
આયુકર્મ કા સદ્ભાવ અકેવલી આત્મા કી તરહ સબ જીવોં કે હોતે હી
હૈ । પરન્તુ જિસ જીવ કે આયુ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે મોહ-
નીયકર્મ કા સદ્ભાવ ભજના સે હોતા હૈ—ઇનમેં આક્ષીણમોહવાલે જીવ
કે તો આયુ ઓર મોહનીય કા સદ્ભાવ યુગપત્ રહતા હૈ ઓર જો
ક્ષીણમોહવાલા જીવ હૈ ઉસકે કેવલ આયુ કા હી સદ્ભાવ રહતા હૈ ।
મોહનીય કે સાથ આયુષ્ક કી તરહ નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય યે સબ
નિયમ સે હોતે હૈ, પન્તુ જિનકે યે નામાદિત્રિક હોતે હૈ ઉન કે મોહનીય
કદાચિત્ હોતા હી હૈ ઓર કદાચિત નહીં હી હોતા હૈ । અક્ષીણમોહ-
વાલે જીવ કે મોહનીય કે સાથ નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય યે હોતે હૈ
ઓર ક્ષીણમોહવાલે જીવ કે યે મોહનીયકર્મ કે વિના હી હોતે હૈ । ૪।

સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ જ હોય છે એવો
કોઈ નિયમ નથી મોહનીયના સદ્ભાવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ અકેવલી
આત્માની જેમ સમસ્ત જીવોમાં હોય છે. પરન્તુ જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો
સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં મોહનીયનો સદ્ભાવ વિકલ્પે હોય છે. અક્ષીણ
મોહવાળા જીવોમાં તો આયુ અને મોહનીયનો સદ્ભાવ એક સાથે જ રહે
છે, પરન્તુ ક્ષીણ મોહવાળા જીવોમાં તો કેવળ આયુષ્યનો જ સદ્ભાવ રહે છે
પણ આયુષ્યની સાથે મોહનીયનો સદ્ભાવ રહેતો નથી મોહનીય કર્મની સાથે
આયુષ્યની જેમ જ નામ, ગોત્ર અને અંતરાય, આ ત્રણેનો સદ્ભાવ નિય-
મથી જ હોય છે. પરન્તુ જે જીવમાં નામ, ગોત્ર અને આયુકર્મનો સદ્ભાવ
હોય છે. તે જીવમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરો અને નથી
પણ હોતો. અક્ષીણ મોહવાળા જીવમાં મોહનીયની સાથે નામ, ગોત્ર અને
અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ જ રહે છે. પરન્તુ ક્ષીણ મોહવાળા જીવમાં એ ત્રણ
મોહનીય કર્મ વિના પણ હોય છે. હવે આયુકર્મની સાથેના બાકીના ત્રણ
કર્મના સંબંધ વિષયક વિકલ્પો બતાવવામાં આવે છે.

યતિ-‘ જસ્સ ણં મંતે ! આડયં તસ્સ નામં ? પુચ્છા ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! યસ્ય સ્વલ્લુ જીવસ્ય આયુષ્યં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં નામ કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય નામ કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આયુષ્કમપિ કર્મ ભવતિ ? इति पृच्छा, મગધાનાહ-‘ ગોયમા ! દોવિ પરોપ્પરં નિયમા, એવં ગોત્તેણ વિ સમં માણિયવ્વં ’ હે ગૌતમ ! દ્વે અપિ આયુષ્કનામ્ની પરસ્પરં નિયમાત્ ભવતઃ તથા ચ યસ્યાયુષ્કં તસ્ય નિયમતો નામ કર્મ ભવત્યેવ, એવં યસ્ય નામ કર્મ ભવતિ તસ્ય નિયમત આયુષ્કં કર્મ ભવત્યેવેતિ ભાવઃ, એવમેવ ગોત્રેણાપિ એવમ્ નિયમતઃ આયુષ્કં કર્મ મણિતવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ જસ્સ ણં મંતે ! આડયં તસ્સ અંતરાહ્યં ?

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-(જસ્સ ણં મંતે ! આડયં તસ્સ નામં પુચ્છા) હે ભદ્રન્ત ! જિસ જીવકે આયુષ્ક કર્મ હોતા હૈ, ઉસ જીવ કે કયા નામ કર્મ મ્હી હોતા હૈ ? ઓર જિસ જીવ કે નામકર્મ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે કયા આયુષ્ક કર્મ મ્હી હોતા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-(ગોયમા ! દોવિ પરોપ્પરં નિયમા એવં ગોત્તેણ વિ સમં માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! યે ગોત્ર ઓર નામ દોનોં કર્મ પરસ્પર નિયમ સે હોતે હૈં । હિસલિયે જિસકે આયુષ્ક કર્મકા સદ્ભાવ હોતા ઉસ જીવકે નિયમસે નામ કર્મકા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઓર જિસ જીવકે નામકર્મકા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસકે આયુષ્ક કર્મકા સદ્ભાવ હોતા હૈ । હિસી તરહ સે ગોત્ર કર્મ કે સાથ મ્હી નિયમ સે આયુષ્ક કર્મ કહના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં (જસ્સ ણં મંતે ! આડયં તસ્સ અંતરાહ્યં) હે ભદ્રન્ત ! જિસ જીવ કે અયુકર્મકા સદ્ભાવ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! આડયં તસ્સ નામં પુચ્છા) હે ભદ્રન્ત ! જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું નામકર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! દો વિ પરોપ્પરં નિયમા, એવં ગોત્તેણ વિ સમં માણિયવ્વં ” હે ગૌતમ ! ગોત્રકર્મ અને નામકર્મનો અવિનાશાવિ સંબંધ હોવાથી આયુકર્મના સદ્ભાવવાળા જીવમાં ગોત્રકર્મનો પણ નિયમથી જ સદ્ભાવ હોય છે, અને ગોત્રકર્મના સદ્ભાવવાળા જીવમાં આયુકર્મનો પણ સદ્ભાવ અવશ્ય હોય છે. એજ પ્રમાણે આયુકર્મની સાથે ગોત્રકર્મનો અને ગોત્રકર્મની સાથે આયુકર્મનો પણ નિયમથી જ સદ્ભાવ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! આડયં તસ્સ અંતરાહ્યં. ?) હે ભદ્રન્ત ! જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું

પૂછ્યા 'હે મહન્ત ! યસ્ય ચલુ જીવસ્ય આયુષ્કં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય આન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આયુષ્કં કર્મ ભવતિ ?' ઇતિ પૂછ્યા, મગવાનાહ—'ગોયમા ! જસ્ય આઝયં તસ્ય અંતરાઈયં સિય અત્થિ; સિય નત્થિ જસ્ય પુણ અંતરાઈયં તસ્ય આઝયં નિયમા ૫' હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય આયુષ્કં કર્મ ભવતિ તસ્ય આન્તરાયિકં સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ અસ્તિ, સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ નાસ્તિ, તથા ચ અકેવલિન આયુરસ્તિ આન્તરાયિકં ચાસ્તિ, કેવલિનસ્તુ આન્તરાયિકં નાસ્તિ ઇત્યેવં મજ્ઞના વોધ્યા, કિન્તુ યસ્ય પુનરાન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ તસ્ય આયુષ્કં નાસ્તિ ઇત્યેવં મજ્ઞના વોધ્યા, કિન્તુ યસ્ય પુનરાન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ તસ્ય આયુષ્કં નિયમાત્ નિયમતો ભવતિ ૫ । અથ નામકર્મ શેષદ્વયેન સમં પ્રરૂપયતિ—

હોતા હૈં ઉસ જીવકે વધા અન્તરાયકર્મ્મકા ખી સદ્ભાવ હૈં ઔર જિસ જીવ કે અન્તરાયકર્મ્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈં ઉસ જીવ કે વધા આયુકર્મ્મ કા ખી સદ્ભાવ હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તર પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્ય આઝયં તસ્ય અંતરાઈયં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્ય પુણ અંતરાઈયં તસ્ય આઝયં નિયમા ૫) જિસ જીવ કે આયુષ્ક કર્મ્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈં, ઉસ જીવ કે અન્તરાયકર્મ્મ કા સદ્ભાવ નિયમ સે હોતા હૈં હૈં એસા નિયમ નહીં હૈં—એસે જીવ કે અન્તરાય હોતા ખી હૈં ઔર નહીં ખી હોતા હૈં એસી આયુકર્મ્મ કે સાથ અન્તરાયકર્મ્મ કી મજ્ઞના હૈં । જો જીવ અકેવલી હૈં—ઉસકે આયુકર્મ્મ ખી હૈં ઔર અન્તરાયકર્મ્મ ખી હૈં । પરન્તુ જો જીવ કેવલી હૈં ઉનકે આયુકર્મ્મ તો હૈં પરન્તુ અન્તરાય નહીં હૈં । ઇસ તરહસે આયુકર્મ્મકે સાથ અન્તરાયકર્મ્મકી મજ્ઞના હૈં । કિન્તુ જિસ જીવકે અન્તરાયકર્મ્મ હોતા હૈં, ઉસકે નિયમ સે આયુષ્કકર્મ્મ હોતા હૈં ॥૫॥

અંતરાય કર્મ્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? અને જે જીવમાં અંતરાય કર્મ્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું આયુષ્ય કર્મ્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા ! જસ્ય આઝયં તસ્ય અંતરાઈયં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્ય પુણ અંતરાઈયં તસ્ય આઝયં નિયમા) હે ગૌતમ ! જે જીવમાં આયુષ્ય કર્મ્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં ક્યારેક અંતરાય કર્મ્મનો સદ્ભાવ હોય છે અને ક્યારેક સદ્ભાવ નથી પણ હોતો. કેવલીમાં આયુકર્મ્મનો સદ્ભાવ હોય છે પણ અંતરાય કર્મ્મનો સદ્ભાવ હોતો નથી, પરન્તુ કેવલી સિવાયના જીવોમાં આયુ અને અંતરાય, એ બન્ને કર્મ્મોનો એક સાથે સદ્ભાવ હોય છે. તે કારણે જ આયુકર્મ્મની સાથે અંતરાય કર્મ્મનો વિકલ્પે સદ્ભાવ કહ્યો છે. પરન્તુ જે જીવમાં અંતરાય કર્મ્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં આયુષ્ય કર્મ્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ જ હોય છે.

‘જસ્સ ણં મંતે ! ણામં તસ્સ ગોયં જરસ ણં ગોયં તસ્મ ણં ણામં? પુચ્છા ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! યસ્ય ચ્વલુ જીવસ્ય નામકર્મ ભવતિ તસ્ય કિં ગોત્રં કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય ચ્વલુ ગોત્રં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં નામ કર્મ ભવતિ ? इति પૃચ્છા, ભગવાનાઠ—‘ ગોયમા ! જસ્સ ણં ણામં તસ્સ ણ નિયમા ગોયં, જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ નિયમા ણામં, દોવિ એ પરોપ્પરં નિયમા ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય ચ્વલુ નામ કર્મ ભવતિ, તસ્ય ચ્વલુ નિયમાત્ નિયમતો ગોત્રં કર્મ ભવતિ—એવં યસ્ય ચ્વલુ ગોત્રે કર્મ ભવતિ તસ્ય નિયમાત્ નિયમતો નામ કર્મ ભવત્યેવ, કે અપિ એતે નામ ગોત્રે કર્મણી પરસ્પરં નિયમતો ભવતઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ જસ્સ ણં મંતે ! ણામં તસ્સ અંતરાહયં પુચ્છા ? ’ હે મદન્ત ! યસ્ય ચ્વલુ નામ કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આન્તરા-

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈં—(જસ્સ ણં મંતે ! ણામં તસ્સ ગોયં જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ ણં ણામં પુચ્છા) હે મદન્ત ! જિમ જીવકે નામ કર્મ હોતા હૈં ઉસ જીવ કે કયા ગોત્રકર્મ ભી હોતા હૈં ઓર જિમ જીવ કે ગોત્રકર્મ હોતા હૈં ઉસ જીવ કે કયા નામકર્મ ભી હોતા હૈં ? ઉન્કે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હૈં ગૌતમ ! (જસ્સ ણં ણામં તસ્સ ણ નિયમા ગોયં જસ્સ ણં ગોયં, તસ્મ નિયમા ણામં દો વિ એ પરોપ્પર નિયમા) જિમ જીવકે નામકર્મ હોતા હૈં ઉન્મ જીવકે નિયમ સે ગોત્રકર્મ હોતા હૈં ઓર જિમ જીવ કે ગોત્રકર્મ હોતા હૈં ઉસ જીવ કે નિયમ સે નામકર્મ હોતા હૈં—કયોં કિં યે દોનોં કર્મ આપન્ત મેં નિયમ સે એક દૂસરે કે સાથ રહનેવાલે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એમા પૂછતે હૈં—(જસ્સ ણં મંતે ! ણામં તસ્સ અંતરાહયં પુચ્છા) હે મદન્ત ! જિસ જીવકે નામકર્મ હોતા હૈં કયા ઉસ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! ણામં તસ્સ ગોયં, જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ ણં ણામ પુચ્છા) હે મદન્ત ! જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું ગોત્ર કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં ગોત્ર કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું નામકર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા ! જસ્સ ણં ણામ તસ્સ ણં નિયમા ગોયં, જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ નિયમા ણામં—દો વિ એ પરો પરં નિયમા) હે ગૌતમ ! જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં ગોત્રકર્મનો પણ નિયમથી જ સદ્ભાવ હોય છે અને જે જીવમાં ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નામકર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે, કારણ કે તે જન્મે કર્મો નિયમથી જ એક બીજાની સાથે રહેનારા છે.

યિકં કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય આન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં નામ કર્મઽપિ ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગધાનાહ-‘ ગોયમા ! જસસ ણામં તસસ અંતરાયં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસસ પુણ અંતરાયં તસસ ણામં નિયમા અત્થિવ ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય નામ કર્મ ભવતિ તસ્ય આન્તરાયિકં કર્મ સ્પાત્ કદાચિત્ અસ્તિ, સ્પાત્ કદાચિત્ નાસ્તિ, તત્ત્રાકેવલિનો નામ ચ અન્તરાયંચાસ્તિ, કેવલિનસ્તુ અન્તરાયં-નાસ્તિ કિન્તુ યસ્ય પુનરન્તરાયં કર્મ ભવતિ તસ્ય નામ કર્મ નિયમાત્ ભવત્યેવેતિ ભાવઃ । અથ ગોત્રં કર્મ આરાયિકેણ સમં પ્રરૂપયતિ-‘ જસસ ણં મંતે ! ગોયં તસસ

જીવકે અન્તરાયકર્મ મ્હી હોતા હૈ ? ઓર જિસ જીવકે અન્તરાયકર્મ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે ક્યા નામકર્મ મ્હી હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ -(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ ણામં તસસ અંતરાયં સિય અત્થિ સિય નત્થિ જસસ પુણ અંતરાયં તસસ ણામં નિયમા અત્થિ) જિસ જીવ કે નામકર્મ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે અન્તરાય કર્મ હોતા હી હૈ એસા નિયમ નહીં હૈ-ક્યોં કિ નામકર્મ કે સાથ અન્તરાયકર્મ કી મજના સે વૃત્તિ કહી ગઈ હૈ-પરન્તુ એસા નિયમ હૈ કિ જિસ જીવ મેં અન્તરાયકર્મ હોતા હૈ ઉસ જીવ મેં નિયમ સે નામ કર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ અકેવલી જીવ કે નામ ઓર અન્તરાય મેં દોનોં કર્મ સાથ ર રહતે હૈં, પરન્તુ જો કેવલી જીવ હૈં ઉનમેં નામકર્મ તો રહતા હૈ, પર અન્તરાયકર્મ નહીં રહતા હૈ । ઇસીલિયે નામકર્મ કે સાથ અન્તરાયકર્મ કી મજના કહી ગઈ હૈ ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસસ ણં મંતે ! ણામં તસસ અંતરાયં પુચ્છા) હે ભદ્રન્ત ! જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું અંતરાય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું નામકર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા ! જસસ ણામં, તસસ અંતરાયં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસસ પુણ અંતરાયં તસસ ણામં નિયમા અત્થિ) હે ગૌતમ ! જે જીવમાં નામકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં અંતરાય કર્મનો ક્યાદેક સદ્ભાવ હોય છે, અને ક્યાદેક સદ્ભાવ નથી પણ હોતો. પરન્તુ એવો જરૂર નિયમ છે કે જે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં નામ કર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. અકેવલી જીવોમાં નામ અને ગોત્ર કર્મો સાથે જ રહે છે, પરન્તુ કેવલી જીવમાં નામકર્મનો તો સદ્ભાવ હોય છે પણ અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોતો નથી. તે માટે જ નામકર્મ સાથે અંતરાય કર્મનો વિકલ્પે સદ્ભાવ કહેવામાં આવ્યો છે.

અંતરાહ્યં ? પુછ્યા ' મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ગોત્રં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિમ્ આન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ ? એવં યસ્ય આન્તરાયિકં કર્મ ભવતિ તસ્ય કિં ગોત્રં કર્મ ભવતિ ? ઇતિ પૂછ્યા, મગવાનાહ—' ગોયમા ! જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ અંતરાહ્યં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ અંતરાહ્યં તસ્સ ગોયં નિયમા અત્થિ ૭ ' હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ગોત્રં કર્મ ભવતિ, તસ્ય આન્તરાયિકં કર્મ, સ્યાત્ કસ્યચિત્ અસ્તિ, સ્યાત્ કસ્યચિન્નાસ્તિ, અકેવલિનઃ ઉભયમસ્તિ કેવલિનઃ આન્તરાયિકં નાસ્તિ, કિન્તુ યસ્ય પુનરાન્તરાયિકં કર્મ અસ્તિ, તસ્ય ગોત્રં કર્મોપિ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(જસ્સ ણં મંતે ! ગોયં તસ્સ અંતરાહ્યં પુછ્યા) હે મદન્ત ! જિસ જીવ કે ગોત્રકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈં ઉસ જીવ કે ક્યા અન્તરાયકર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોના હૈં ? ઓર જિસ જીવ કે અન્તરાયકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈં, ઉસ જીવ કે ક્યા ગોત્રકર્મ કા ભી સદ્ભાવ હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તર સે પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ અંતરાહ્યં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કે ગોત્રકર્મ કા સદ્ભાવ હોતા હૈં ઉસી જીવકે અન્તરાયકર્મકા સદ્ભાવ હોતા હી હૈં એસા નિયમ નહીં હૈં—ક્યોં કિ ગોત્રકર્મ કે સદ્ભાવ મેં અન્તરાયકર્મ હોતા ભી હૈં ઓર નહીં ભી હોતા હૈં । પરન્તુ એસા નિયમ અવશ્ય હૈં કિ અન્તરાયકર્મ કે સદ્ભાવ મેં ગોત્ર કર્મ અવશ્ય હી હોતા હૈં । અકેવલી જીવ મેં યે દોનોં કર્મ હોતે હૈં ઓર કેવલી મેં ગોત્ર કર્મ તો હોતા હૈં પર અન્તરાયકર્મ નહીં હોતા હૈં । ઇસી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જસ્સ ણં મંતે ! ગોયં તસ્સ અંતરાહ્યં પુછ્યા) હે મદન્ત ! જે જીવમાં ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું અંતરાય કર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ? અને જે જીવમાં અંતરાયકર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં શું ગોત્રકર્મનો પણ સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં ગોયં તસ્સ અંતરાહ્યં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) એવો કોઈ નિયમ નથી કે ગોત્રકર્મના સદ્ભાવમાં અન્તરાય કર્મનો પણ સદ્ભાવ જ હોવો જોઈએ. કારણ કે ગોત્રકર્મનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક નથી પણ હોતો. પરન્તુ એવો નિયમ તો અવશ્ય છે કે જ્યારે જીવમાં અંતરાય કર્મનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યારે ગોત્રકર્મનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે. અકેવલી જીવોમાં આ બંને કર્મોનો એક સાથે સદ્ભાવ હોય છે,

નિયમાત્ નિયમતોઽસ્તિ । તદેવમષ્ટાનામપિ કર્મણાં પરસ્પરં ભજનયા નિયમતશ્ચ
સર્વે અષ્ટાવિંશતિઃ વિકલ્પા ભવન્તિ ૨૮ । તત્ર જ્ઞાનાવરણીયેન સપ્ત ૭, દર્શનાવર-
ણીયેન પદ્મ, વેદનીયેન પશ્ચ, મોહનીયેન ચત્વારઃ ૪, આયુષ્યેણ ત્રયઃ ૩, નામ્ના
દ્વૌ ૨, ગોત્રેણ એકઃ ૧ ઇતિ ૭+૬+૫+૪+૩+૨+૧=૨૮ યોગઃ
અષ્ટાવિંશતિઃ ॥ સૂ ૭ ॥

જીવસ્ય પુદ્ગલાદિવક્તવ્યતા ।

પૂર્વોક્તસ્ય કર્મણઃ પુદ્ગલાત્મકતયા તદધિકારાત્ તદ્વક્તવ્યતામાહ-
'જીવે ણં ભંતે ।' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-જીવે ણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ? ગોયમા !
જીવે પોગ્ગલી વિ । પોગ્ગલે વિ, સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં બુચ્ચઈ
જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ ? ગોયમા ! સે જહા નામણ
છત્તેણં છત્તી દંડેણં દંડી, ઘડેણં ઘડી, પડેણં પડી, કરેણં કરી,
એવામેવ ગોયમા ! જીવે વિ સોઙ્ગદિય-ચક્કિંચદિય-ઘાણિંદિય-
જિલ્લિંચદિય ફાલિંદિયાઈં પહુચ્ચ પોગ્ગલી, જીવં પહુચ્ચ પોગ્ગલે
સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે
વિ । નેરઙ્ગણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ? એવં ચેવ એવં

લિયે ગોત્ર કર્મ કે સાથ અન્તરાયકર્મ કી ભજના કહી ગઈ હૈ । હસ
તરહ આઠોં કર્મોં કે ભજના સે ઓર નિયમ સે-ભજના કી અપેક્ષા સે
ઓર નિયમ કી અપેક્ષા સે-સબ ૨૮ વિકલ્પ હોતે હૈ । જૈસે જ્ઞાનાવ-
રણીય કે ૭, દર્શનાવરણીય કે ૬, વેદનીય કે ૫, મોહનીય કે ૪, આયુ
કે ૩, નામ કે દો ઓર ગોત્ર કા એક હસ તરહ સે યે સબ ૨૮ વિકલ્પ
મિલકર હો જાતે હૈ ॥ સૂ ૭ ॥

પરન્તુ કેવલીમાં ગોત્રકર્મનો સફ્ભાવ હોવા છતાં અંતરાય કર્મનો અભાવ જ
હોય છે. તે કારણે ગોત્રકર્મની સાથે અંતરાય કર્મનો વિકલ્પે સફ્ભાવ કહે-
વામાં આવ્યો છે. આ રીતે આઠે કર્મોના વિકલ્પની અપેક્ષાએ તથા નિયમથી
જે ૨૮ વિકલ્પ થાય છે તેનું પ્રતિપાદન અહીં પૂર થાય છે. જ્ઞાનાવરણીયના
૭, દર્શનાવરણીયના ૬, વેદનીયના ૫, મોહનીયના ૪, આયુના ૩, નામના ૨
અને ગોત્રનો ૧ વિકલ્પ મળીને કુલ ૨૮ વિકલ્પોનું અહીં પ્રતિપાદન કરવામાં
આવ્યું છે. ॥ સૂત્ર ૭ ॥

જાવ વેમાણિણ, નવરં જસ્મ જઈ ઇંદિયાઈ, તસ્સ તઈ વિ
માણિયવાઈં । સિદ્ધેણં મંતે ! કિં પોગ્ગલા, પોગ્ગલી ? ગોયમા !
નો પોગ્ગલી પોગ્ગલે । સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જાવ
પોગ્ગલે ? ગોયમા ! જીવં પહુચ્ચ, સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં
વુચ્ચઈ સિદ્ધે નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ।

અટ્ઠમસણ દસમો ઉદેસો સમત્તો ॥ સૂ ૮ ॥

છાયા—જીવઃ સ્વભવંત ! કિં પુદ્ગલી, પુદ્ગલઃ, ગૌતમ ! જીવઃ પુદ્ગલી
અપિ, પુદ્ગલોઽપિ । તત્કેનાર્યેન ભવંત ! એવમુચ્યતે—જીવઃ પુદ્ગલી અપિ, પુદ્ગલોઽ-
પિ ? ગૌતમ ! તથા નામ છત્તેણ છત્તી, દણ્ઠેણ દંડી, ઘટેણ ઘટી, પટેણ પટી,
કરેણ કરી, એવમેવ ગૌતમ ! જીવોઽપિ ધ્રાંત્રેન્દ્રિય ચક્ષુરિન્દ્રિય—ઘ્રાણેન્દ્રિય—જિહ્વે-

—:જીવ કી પુદ્ગલાદિ વક્તવ્યતા:—

‘ જીવે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી ? પોગ્ગલે ? ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જીવે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી ? પોગ્ગલે ?) હે ભવંત ! જીવ
પુદ્ગલી હૈ કિ પુદ્ગલ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જીવે પોગ્ગલી વિ પોગ્ગ-
લે વિ) જીવ પુદ્ગલી મી હૈ ઓર પુદ્ગલ મી હૈ । (સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં
વુચ્ચઈ જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલેવિ ?) હે ભવંત ! એમા આપ કિસ
કારણ સે કહતે હૈં કિ જીવ પુદ્ગલી મી હૈ ઓર પુદ્ગલ મી હૈ । (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (સે જહા નામણ છત્તેણ છત્તી, દંડેણ દંડી, ઘટેણ ઘટી,
પટેણ પટી, કરેણ કરી, એવમેવ ગોયમા ! જીવે વિ સોંદિય ચક્કિલ-

અવની પુદ્ગલાદિ વક્તવ્યતા—

“ જીવે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી ? પોગ્ગલે ? ” ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(જીવે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી ? પોગ્ગલે ?) હે ભવંત ! અવ
પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જીવે પોગ્ગલી વિ,
પોગ્ગલે વિ) અવ પુદ્ગલી પણ છે અને પુદ્ગલ પણ છે । (સે કેણટ્ટેણં મંતે !
એવં વુચ્ચઈ જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ ?) હે ભવંત ! આપ શા કારણે
એવું કહે છે કે અવ પુદ્ગલી પણ છે અને પુદ્ગલ પણ છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (સે જહા નામણ છત્તેણ છત્તી, દંડેણ દંડી, ઘટેણ ઘટી, પટેણ
પટી, કરેણ કરી, એવમેવ ગોયમા ! જીવે વિ સોંદિય ચક્કિલદિય, ઘ્રાણેદિય,

ન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયાણિ પ્રતીત્ય પુદ્ગલી, જીવં પ્રતીત્ય પુદ્ગલઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ !
 એવમુચ્યતે-જીવઃ પુદ્ગલી અપિ, પુદ્ગલોઽપિ । નૈરયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં પુદ્ગલી,
 પુદ્ગલઃ ? એવમેવ, એવં યાવત્ વૈમાનિકઃ, નવરં યસ્ય યાવન્તીન્દ્રિયાણિ, તસ્ય તાવન્તિ
 મણિતવ્યાનિ । સિદ્ધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં પુદ્ગલી, પુદ્ગલઃ ? ગૌતમ ! નો પુદ્-

દિય, ઘાળેન્દિય, જિર્ણિન્દિય, ફાસિન્દિયાઈં પડુચ્ચ પોગ્ગલી, જીવં પડુચ્ચ
 પોગ્ગલે, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ જીવે પોગ્ગલી વિ) જૈસે કોઈ
 પુરુષ છત્ર સે છત્રી, દણ્ડ સે દણ્ડી, ઘટ સે ઘટી, પટ સે પટી ઓર કર
 સે કરી કહલાતા હૈ, ડસી તરહ સે જીવ ધી શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઃન્દ્રિય
 ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કી અપેક્ષા સે પુદ્ગલી કહલાતા
 હૈ તથા જીવ કી અપેક્ષા સે પુદ્ગલ કહલાતા હૈ । ડસ કારણ હે ગૌતમ !
 મૈને ઁસા કહા હૈ કિ જીવ પુદ્ગલી ધી હૈ ઓર પુદ્ગલ ધી હૈ । (નેરહ્પ ણં
 મંતે । કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) હે ભદન્ત ! નૈરયિક જીવ કયા પુદ્ગલી હૈ
 યા પુદ્ગલ હૈ ? (એવં ચેવ-એવં જાવ વૈમાણિય-નવરં જસ્મ જહ્ ડિદિયાઈં
 તસ્સ તહ વિ આણિચ્ચવાઈં) હે ગૌતમ ! ડસ વિષય મેં જીવ કી તરહ
 કથન જાનના ચાહિયે । ડસી તરહ કા કથન યાવત્ વૈમાનિક તક સમ-
 જ્ઞાના ચાહિયે । કિન્તુ જિસ્મ જીવ કે જિતની ડન્દ્રિયાં હૈ ડસ જીવ કે
 ડતની ડન્દ્રિયાં કહની ચાહિયે । (સિદ્ધેણં મંતે । કિં પોગ્ગલી પોગ્ગલે) હે
 ભદન્ત ! સિદ્ધ કયા પુદ્ગલી હૈ યા પુદ્ગલ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો

જિર્ણિન્દિય, ફાસિ દિયાઈ પડુચ્ચ પોગ્ગલી, જીવં પડુચ્ચ પોગ્ગલે, સે તેણદ્દેણં
 ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ જીવે પોગ્ગલી વિ પોગ્ગલે વિ) જેમ કોઈ છત્રધારીને
 છત્રી, ઢંડધારીને ઢંડી, ઘટધારીને ઘટી, પટવાળાને પટી અને કરવાળાને કરી
 કહેવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઃન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, શુલ્ક-
 ઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ પુદ્ગલી કહેવાય છે તથા જીવની અપેક્ષાએ
 પુદ્ગલ કહેવાય છે હે ગૌતમ ! તે કારણ મેં એવું કહ્યું છે કે જીવ પુદ્ગલી
 પણ છે અને પુદ્ગલ પણ છે. (નેરહ્પ ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?) હે
 ભદન્ત ! નારક જીવ શું પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ? (એવ ચેવ-એવં જાવ વૈમા-
 નિય-નવરં જસ્મ જહ્ ડિદિયાઈં તસ્સ તહ વિ આણિચ્ચવાઈં) હે ગૌતમ ! આ
 વિષયમાં જીવના જેવુંજ કથન સમજવું. એજ પ્રકારનું કથન વમાનિક પર્યા-
 ન્તના જીવો વિષે પણ સમજવું. પરન્તુ જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય, તે
 જીવની તેટલી ઇન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ (સિદ્ધે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?)
 હે ભદન્ત ! સિદ્ધ શું પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !

ગલી, પુદ્ગલઃ । તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-યાવત્-પુદ્ગલઃ ? ગૌતમ !
જીવં પ્રતીત્ય, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-સિદ્ધો નો પુદ્ગલી, પુદ્ગલઃ,
તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति ॥ सू० ८ ॥

અષ્ટમશતકે દશમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ।

ટીકા-‘જીવે ણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી ? પોગ્ગલે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત !
જીવઃ સ્વલુ કિં પુદ્ગલી ઉચ્યતે, અથવા પુદ્ગલ ઉચ્યતે ? ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ।

પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) સિદ્ધ પુદ્ગલી નહીં હૈં, પુદ્ગલ હૈં । (સે કેળદ્દેણં ભંતે !
એવં વુચ્ચહ, જાવ પોગ્ગલે) હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે
હૈં કિ સિદ્ધ યાવત્ પુદ્ગલ હૈં । (ગોયમા ! જીવં પહુચ્ચ-સે તેગદ્દેણં
ગોયમા । એવં વુચ્ચહ સિદ્ધે નો પોગ્ગલી પોગ્ગલે) હે ગૌતમ ! જીવ કી
અપેક્ષા સે સિદ્ધ પુદ્ગલ હૈં-ઇસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈં ને એસા કહા હૈં
કિ સિદ્ધ પુદ્ગલી નહીં હૈં પુદ્ગલ હૈં । (સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) હે
ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હૈં, હે ભદન્ત ! જૈસા
આપને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હૈં । ઇસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ યાવત્
અપને સ્થાન પર બૈઠ ગયે ।

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત કર્મ પુદ્ગલાત્મક હોને સે પુદ્ગલ કે અધિકાર કો
લેકર સૂત્રકાર ને યહાં ડસકી વક્તવ્યતા કા કથન કિયા હૈં-ઇસમેં ગૌતમ
ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં-(જીવે ણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) હે
ભદન્ત ! જીવ કયા પુદ્ગલી હૈં યા પુદ્ગલ હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે

(નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) સિદ્ધ પુદ્ગલી નથી પણ પુદ્ગલ છે. (સે કેળદ્દેણં ભંતે !
એવં વુચ્ચહ, જાવ પોગ્ગલે ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે
સિદ્ધ પુદ્ગલી નથી પણ પુદ્ગલ છે ? (ગોયમા ! જીવં પહુચ્ચ-સે તેગદ્દેણં ગોયમા !
એવં વુચ્ચહ સિદ્ધે નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) હે ગૌતમ ! જીવની અપેક્ષાએ સિદ્ધ
પુદ્ગલ છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે સિદ્ધ પુદ્ગલી નથી
પણ પુદ્ગલ છે. (સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યું
તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપે આ ત્રિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે
સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી
પોતાને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત કર્મ પુદ્ગલાત્મક હોવાથી પુદ્ગલના અધિકારની અપેક્ષાએ
સૂત્રકારે અહીં તેની વક્તવ્યતાનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-(જીવે ણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?) હે
ભદન્ત ! જીવ શું પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ

જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ ' હે ગૌતમ ! જીવઃ પુદ્ગલી ઇત્યપિ વ્યપદિશ્યતે, અથ ચ ' પુદ્ગલઃ ' ઇત્યપિ વ્યપદિશ્યતે । ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ ' સે કેણ-
દ્દેણં ભંતે ! એવં બુચ્ચઈ-જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ, ' હે ભદન્ત ! તત્ કેના-
ર્યેન કથં તાવત્ એવમુક્તરીત્યા ઉચ્યતે-જીવઃ પુદ્ગલી અપિ, અથ ચ પુદ્ગલોઽપિ
વ્યપદિશ્યતે ? ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ! સે જહાનામએ છત્તેણં છત્તી, દંડેણં દંડી,
ઘટેણં ઘટી, પટેણં પટી, કરેણં કરી ' હે ગૌતમ ! તદ્ધથાનામ છત્રેણ હેતુના
છત્રી છત્રમસ્યાસ્તીતિ, છત્રી, દણ્ડેણ હેતુના દણ્ડી, દણ્ડોઽસ્યાસ્તીતિ દણ્ડી, ઘટેન
હેતુના ઘટી, ઘટોઽસ્યાસ્તીતિ ઘટી, પટેન હેતુના પટી પટોઽસ્યાસ્તીતિ પટી, કરેણ

હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જીવે પોગ્ગલી વિ પોગ્ગલે વિ) જીવ પુદ્ગલી
भी कहा जाता है और पुद्गल भी कहा जाता है । तात्पर्य कहने का यह
है कि जिसमें पुद्गल हो वह पुद्गली और जो पूरण गलन स्वभाववाला
हो-अनन्तशुणा हानि वृद्धि वाला हो-वह पुद्गल है । गौतम प्रभु से
इसी बात को पूछते हैं कि-(से केणद्वेणं भंते ! एवं बुच्चइ-जीवे पोग्गली
वि पोग्गले वि) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि
जीव पुद्गली भी कहा जाता है और पुद्गल भी कहा जाता है ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गौयमा) हे गौतम ! (से जहा नामए छत्तेणं
छत्ती, दंढेणं दंढी, घडेणं घटी, पडेणं पटी, करेणं करी) जैसे कोई
मनुष्य छत्र के सम्बन्ध से छत्री कहा जाता है, दण्ड के सम्बन्ध से
दण्डी, घट के सम्बन्ध से घटी, पट के सम्बन्ध से पटी और कर के

કહે છે-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જીવે પોગ્ગલી વિ પોગ્ગલે વિ) જીવને
પુદ્ગલી પણ કહી શકાય છે અને પુદ્ગલ પણ કહી શકાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે જેમાં પુદ્ગલ હોય તે પુદ્ગલી અને જે પૂરણ અને ગલનના સ્વભાવવાળું
હોય-અનંતશુણી હાનિવૃદ્ધિવાળું હોય-તે પુદ્ગલ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં બુચ્ચઈ-જીવે પોગ્ગલી
વિ, પોગ્ગલે વિ ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જીવને
પુદ્ગલી પણ કહી શકાય છે અને પુદ્ગલ પણ કહી શકાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ સે જહા નામએ છત્તેણં છત્તી, દંડેણં દંડી,
ઘટેણં ઘટી, પટેણં પટી, કરેણં કરી ” હે ગૌતમ ! જેમ છત્રના સંબંધથી કોઈ
વ્યક્તિને છત્રી કહેવાય છે, દંડના સંબંધથી દંડી કહેવાય છે, ઘટ (ઘડા) ના
સંબંધથી ઘટી (ઘડી) કહેવાય છે, પટ (વસ્ત્ર) ના સંબંધથી પટી કહેવાય
છે અને કર (હાથ) ના સંબંધથી કરી (હાથવાળો) કહેવાય છે, “ એવામેવ ”

હેતુના કરી કરોડસ્યાસ્તીતિ કરી ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ' એવામેવ ગોયમા ! જીવે વિ, સોઈંદિય-ચક્ષિદિય-ઘાણિંદિય-જિર્વિંમદિય-ફાસિંદિયાઈ-પડુચ્ચ પોગ્ગલી, જીવં પડુચ્ચ પોગ્ગલે ' હે ગૌતમ ! એવમેવ તથૈવ જીવોડપિ શ્રોત્રેન્દ્રિય-ચક્ષુરિન્દ્રિય-ગ્રાણેન્દ્રિય-જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયાણિ પ્રતીત્ય=આશ્રિત્ય પુદ્ગલી પુદ્ગલઃ=શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિરસ્યાતીતિ પુદ્ગલી ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, જીવં ચ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય પુદ્ગલ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે તથા ચ શ્રોત્રેન્દ્રિયાઘપેક્ષયા ' પુદ્ગલી ઇતિ, જીવાપેક્ષયા ચ પુદ્ગલ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે જીવસ્ય પુદ્ગલસંજ્ઞત્વાત્ । તન્નિગમયન્નાહ-‘સે તેણટ્ટેણં ગોયમા । એવં બુચ્ચઈ જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ, ’ હે ગૌતમ ! તત્ તેનાર્થેન એવમુચ્યતે જીવઃ પુદ્ગલી અપિ ઇન્દ્રિયાઘપેક્ષયા વ્યપદિશ્યતે, અથ સ્વાપેક્ષયા ' પુદ્ગલઃ '

સંબંધ સે-કરી હાથવાલા કહા જાના હૈ (એવામેવ) ઢસી તરહ સે (જીવે વિ) જીવ ભી (સોઈંદિય ચક્ષિદિય, ઘાણિંદિય, જિર્વિંમદિય, ફાસિંદિયાઈ પડુચ્ચ પોગ્ગલી જીવં પડુચ્ચ પોગ્ગલે) હે ગૌતમ ! જીવ ભી શ્રોત્રેન્દ્રિયરૂપ, ચક્ષુરિન્દ્રિયરૂપ, ગ્રાણેન્દ્રિયરૂપ, જિહ્વેન્દ્રિયરૂપ ઓર સ્પર્શેન ઇન્દ્રિયરૂપ પુદ્ગલ વાલા હોને કે વારણ પુદ્ગલી એસા કહા જાના હૈ ઓર જીવ કી અપેક્ષા સે પુદ્ગલ એસા કહા જાતા હૈ । કયોં કિ “ પુદ્ગલ ” એસી સંજ્ઞા જીવ કી હૈ । જીવ કી “ પુદ્ગલ ” એસી સંજ્ઞા હોને કા કારણ યંહ હૈ કિ ડસમેં અપેક્ષા કૃત પૂરણ ગલનતા-ગુણોં મેં હાનિ વૃદ્ધિ હોતી રહતી હૈ । (સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ) ઇસી કારણ સે હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ જીવ પુદ્ગલી ભી કહા જાતા હૈ ઓર પુદ્ગલ ભી કહા જાતા હૈ । ઇન્દ્રિયાદિકોંકી અપેક્ષાસે વહ પુદ્ગલી ઓર અપને જીવકી અપેક્ષાસે વહ પુદ્ગલ એસા કહા જાતા હૈ ।

એજ પ્રમાણે “ જીવે વિ ” એવ પથુ (સોઈંદિય ચક્ષિંદિય, ઘાણિંદિય, જિર્વિંમદિય, ફાસિંદિયાઈ પડુચ્ચ પોગ્ગલી જીવં પડુચ્ચ પોગ્ગલે) હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયરૂપ, ચક્ષુરિન્દ્રિયરૂપ, ગ્રાણેન્દ્રિયરૂપ, જિહ્વેન્દ્રિયરૂપ અને સ્પર્શેન્દ્રિયરૂપ પુદ્ગલવાળો હોવાને કારણે પુદ્ગલી કહેવાય છે. અને એવની અપેક્ષાએ તેને પુદ્ગલરૂપ પણ કહી શકાય છે. કારણ કે “ પુદ્ગલ ” એવી સંજ્ઞા એવની છે. એવને ‘ પુદ્ગલ ’ એવી સંજ્ઞા આપવાનું કારણ એ છે કે તેમાં અપેક્ષાકૃત (અમુક અપેક્ષાએ) પૂરણ ગલનતા-ગુણોમાં હાનિવૃદ્ધિ થતી રહે છે. “ સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે એવને પુદ્ગલી પણ કહી શકાય છે અને પુદ્ગલ પણ કહી શકાય છે. ઇન્દ્રિયાદિકોની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલી કહેવાય છે અને એવની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલ કહેવાય છે.

इत्यपि व्यपदिश्यते । गौतमः पृच्छति—‘ नेरइए णं भंते । किं पोग्गली पुग्गले ? ’
हे भदन्त ! नैरयिकः खलु किं ‘पुद्गली’ किं वा ‘पुद्गलः ’ इति व्यपदिश्यते ?
भगवानाह—‘ एवं चेव, एवं जाव वेमाणिए, नवरं जस्स जइ इंदियाइं, तस्स तइ
वि भाणियव्वाइं ’ हे गौतम ! एवमेव उक्तयुक्त्या समुच्चयजीववदेव नैरयिकोऽपि
नैरयिकपञ्चेन्द्रियाद्यपेक्षया ‘पुद्गली’ व्यपदिश्यते, स्वापेक्षया च ‘पुद्गलः ’ इति
व्यपदिश्यते, एवं यावत्-पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निक-मनुष्यभवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकान्तो जीवः इन्द्रियाद्यपेक्षया
पुद्गली, स्वापेक्षया च पुद्गल इति व्यपदिश्यते, नवरं विशेषस्तु यस्य जीवस्य
यावन्ति इन्द्रियाणि भवन्ति तस्य जीवस्य तावन्ति इन्द्रियाणि भणितव्यानि-वक्त-

अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—(नेरइएणं भंते ! किं पोग्गली, पोग्गले) हे भदन्त ! क्या नैरयिक पुद्गली कहलाता है या पुद्गल कहलाता है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं (एवं चेव एवं जाव वेमाणिए नवरं जस्स जइ इंदियाइं तस्स तइवि भाणियव्वाइं) हे गौतम ! समुच्चय जीव की तरह नैरयिक भी अपनी पांच इन्द्रियों की अपेक्षा “पुद्गली” ऐसा कहा जाता है और अपने जीव की अपेक्षा वह (पुद्गल) ऐसा कहा जाता है । इसी तरह से यावत्-पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पञ्चेन्द्रिय, तिर्यच, मनुष्य, भवनपति, वान-व्यन्तर, ज्योतिषिक, और वैमानिक ये सब जीव इन्द्रियों की अपेक्षा से “पुद्गली” और अपनी अपेक्षा से “पुद्गल” ऐसा कहे जाते हैं । परन्तु-सब जीवों में पांच ही इन्द्रियों की अपेक्षा नहीं करना चाहिये,

गौतम स्वामीના પ્રશ્ન—(નેરइयेणं भंते ! किं पोग्गली, पोग्गले ?) હે
ભદન્ત ! નારકને પુદ્ગલી કહેવાય છે કે પુદ્ગલ કહેવાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(एवं चेव, एवं जाव वेमाणिए, नवरं जस्स
जइ इंदियाइं तस्स तइवि भाणियव्वाइं) હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય જીવની જેમ
નારકને પણ પોતાની પાંચ ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ “પુદ્ગલી” કહી શકાય છે,
અને પોતાના જીવની અપેક્ષાએ તેને ‘પુદ્ગલ’ કહી શકાય છે. એજ પ્રમાણે
પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, ભવન-
પતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક જીવને પણ ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ
‘પુદ્ગલી’ અને પોતાની અપેક્ષાએ (જીવની અપેક્ષાએ) “પુદ્ગલ” કહી
શકાય છે. પરન્તુ સમસ્ત જીવોને પાંચ ઇન્દ્રિયો હોતી નથી. તેથી અર્ધા

વ્યાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સિદ્ધે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ? ’ હે મદન્ત ! સિદ્ધઃ સ્વલ્પ કિં પુદ્ગલી, કિં વા પુદ્ગલ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ’ હે ગૌતમ ! સિદ્ધઃ સ્વલ્પ નો ‘ પુદ્ગલી ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે તસ્યેન્દ્રિયાઘભાવાત્ અપિ તુ ‘ પુદ્ગલઃ ’ ઇત્યેવ વ્યપદિશ્યતે તજ્જીવસ્યાપિ પુદ્ગલસંજ્ઞકત્વાત્ । ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ—‘ સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જાવ પોગ્ગલે ? ’ હે મદન્ત ! તત્ કેનાર્યેન એવમુચ્યતે—યાવત્ સિદ્ધઃ સ્વલ્પ નો પુદ્ગલી, અપિતુ પુદ્ગલ ઇતિ ? । મગવાન્ તત્ર કારણમાહ—‘ ગોયમા ! જીવં પહુચ્ચ ’ હે ગૌતમ ! જીવં પ્રતીત્ય—આશ્રિત્ય સ્વજીવાપેક્ષયા ઇત્યર્થઃ સિદ્ધઃ પુદ્ગલ

કિન્તુ જિન જીવોં કે જિતની ઇન્દ્રિયાં હો ઉતની ઇન્દ્રિયોં કી વહાં અપેક્ષા લેકર ઉનમેં “ પુદ્ગલી ” હોને કા કથન કરના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સિદ્ધે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) હે મદન્ત ! સિદ્ધ જીવ કયા પુદ્ગલી કહે જાતે હૈં યા પુદ્ગલ કહે જાતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો પોગ્ગલી પોગ્ગલે) સિદ્ધ પુદ્ગલી નહીં કહે જાતે હૈં કિન્તુ પુદ્ગલ કહે જાતે હૈં । પુદ્ગલ નહીં કહલાને કા કારણ ઉનમેં પૌદ્ગલિક ઇન્દ્રિયોં કે સદ્ભાવ હોને કા અભાવ હૈ । તથા સિદ્ધ જીવ મી પુદ્ગલ સંજ્ઞા વાલા હૈ હસલિયે વહ સ્વજીવાપેક્ષા સે પુદ્ગલ કહા જાતા હૈ । હસી વાત કો ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જાવ પોગ્ગલે) હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં—(ગોયમા) હે

જીવોને પાંચ ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ પુદ્ગલી કહેવા જોઈએ નહીં, પણ જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તેટલી ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ તેમને પુદ્ગલી કહેવા જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સિદ્ધે ણં મંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?) હે મદન્ત ! સિદ્ધ જીવને પુદ્ગલી કહી શકાય કે પુદ્ગલ કહી શકાય ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ” સિદ્ધ જીવને પુદ્ગલી કહી શકાય નહી, પણ પુદ્ગલ કહી શકાય છે. તેમને પુદ્ગલી નહીં કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમનામાં પૌદ્ગલિક ઇન્દ્રિયોનો સદ્ભાવ હોતો નથી. તથા સિદ્ધ જીવ પણ પુદ્ગલ સંજ્ઞાવાળો છે, તે કારણે સ્વજીવાપેક્ષાએ તેને પુદ્ગલ કહી શકાય છે. એજ વાત સૂત્રકાર ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન અને મહાવીર પ્રશ્નના ઉત્તર દ્વારા પ્રકટ કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જાવ પોગ્ગલે) હે મદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહેા છો કે સિદ્ધ પુદ્ગલી નથી, પુદ્ગલ છે ?

इति व्यपदिश्यते नो पुद्गली व्यपदिश्यते तस्य तद्व्यपदेशहेतुभूतेन्द्रियाद्यभावात्, तदुपसंहरति—‘ से तेणट्ठेणं गोयमा । एवं बुच्चइ सिद्धे नो पोग्गली, पोग्गले ’ हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एव मुक्तरीत्या उच्यते—सिद्धः नो पुद्गली, अपितु पुद्गल इत्येव व्यपदिश्यते । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं सत्यापयन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥

‘ इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक -प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ‘ जैनशास्त्राचार्य ’—पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य-प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायामष्टम शतकस्य दशमोद्देशकः समाप्तः॥८-१०॥

गौतम ! (जीव पडुच्च) जीव की अपेक्षा लेकर सिद्ध पुद्गल कहे गये हैं । “ पुद्गली नहीं कहे गये हैं ” इसका कारण “ पुद्गली ” इस तरह के व्यपदेश की हेतुभूत इन्द्रियां उनमें नहीं हैं है । (से तेणट्ठेणं गोयमा । एवं बुच्चइ सिद्धे नो पोग्गली पोग्गले) इस कारण हे गौतम ! मैंने सिद्ध को पुद्गली नहीं कहा है पुद्गल कहा है ।

अब अन्त में भगवान् के वचनों में स्वनः प्रमाणता को स्वीकार करते हुए गौतम उनसे (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) ऐसा कहते हैं कि हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब कथन सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त ! सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कह कर वे गौतम अपने स्थान पर यावत् विराजमान हो गये ॥ सू० ८ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्म दिवाकर श्री घासीलालजी महाराजकृत “ भगवतीसूत्र ” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकका दशवां उद्देशक समाप्त ॥ ८-१० ॥

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ !, “ જીવ’ પડુચ્ચ ” જીવની અપેક્ષાએ સિદ્ધને પુદ્ગલ કહી શકાય છે. તેમને પુદ્ગલી કહી શકાય નહીં કારણ કે “ પુદ્ગલી ” કહેવા માટે જે ઇન્દ્રિયોને સહભાવ હોવો જોઈએ, તે ઇન્દ્રિયો તેમને હોતી નથી. (સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઇ, સિદ્ધે નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં સિદ્ધને પુદ્ગલી કહેલ નથી પણ પુદ્ગલ કહેલ છે હવે આ ઉદ્દેશકનેા ઉપસંહાર કરતાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચ્ચેનાં પ્રમાણભૂત માનીને કહે છે કે—“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” હે ભદન્ત ! આપ સાચું જ કહો છો. હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રમણ લગવાન મહાવીરને વદણુ નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ ૮ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આઠમાં શતકનેા દશમેા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૧૦ ॥

નવમં શતકં પ્રારમ્ભ્યતૈ

॥ નવમ શતકસ્ય પ્રમોદેશક ॥

અષ્ટમશતકે વિવિધાઃ પદાર્થાઃ પ્રરૂપિતાઃ, અથ નવમે શતકેઽપિ । ત एव पदार्थाः प्रकारान्तरेण प्ररूप्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेन प्राप्तस्य नवमशतकस्य उद्देशकार्यं संग्रहसूचिकां गाथामाह—‘ जंबुद्वीपे ’ इत्यादि,

મૂલમ્—‘જંબુદ્વીપે ૧, જોડસર, અંતરદ્વીપા ૩૦, અસોચ્ચ ૩૧, ગાંગેય ૩૨

કુંડગ્રામે ૩૩, પુરિસે ૩૪, નવમંમિ સપ્ત ચતુર્તીસા’ ॥૧॥

છાયા—જંબુદ્વીપઃ ૧, ડ્યોતિષ્કઃ ૨, અન્તરદ્વીપાઃ ૩૦, અશ્રુત્વા ૩૧ ગાંગેયઃ ૩૨ ।

કુણ્ડગ્રામઃ ૩૩, પુરુષઃ ૩૪, નવમે શતકે ચતુસ્ત્રિશત્ ॥ ૧ ॥

नौववे शतकका पहला उद्देशक

नौवें शतक के उद्देशकों में प्रतिपादित हुए विषयों को संग्रह करके सूचित करनेवाली यह गाथा है—‘ जंबुद्वीपे ’ इत्यादि ।

જંબુદ્વીપ ૧, ડ્યોતિષ્ક ૨, અન્તરદ્વીપ ૩૦ અસોચ્ચા ૩૧, ગાંગેય ૩૨ કુણ્ડગ્રામ ૩૩ ઓર પુરુષ ૩૪ હસકે સંબંધ મેં યે નૌવેં શતક મેં ૩૪ ઉદ્દેશક હેં ।

ટીકાર્થ—અષ્ટમ શતક મેં અનેક પ્રકાર કે પદાર્થ કહે જા ચુકે હેં । અથ હસ નૌવેં શતક મેં સૂત્રકાર ઝઢ્ઢેં પદાર્થોં કી પ્રરૂપણા પ્રકારાન્તર સે કર રહે હેં । હસી સંબંધ કો લેકર પ્રાસહસ નૌવેં શતક કે ઉદ્દેશકોં કે અર્થ સંગ્રહ કરકે સૂચિત કરનેવાલી હસ ગાથા કો વે કહતે હેં—

नवमां शतकनो प्रारंभ पहेलो उद्देशक

નવમાં શતકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આબ્યું છે તેનું સૂચન કરતી ગાથા નીચે પ્રમાણે છે—‘ જંબુદ્વીપે ’ ઇત્યાદિ

આ નવમાં શતકમાં નીચે પ્રમાણે ૩૪ ઉદ્દેશકોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આબ્યું છે—(૧) જંબુદ્વીપ, (૨) જ્યોતિષ્ક (૩ થી ૩૦) અન્તરદ્વીપ, (૩૧) અસોચ્ચા, (૩૨) ગાંગેય, (૩૩) કુંડગ્રામ અને (૩૪) પુરુષ.

ટીકાર્થ—આઠમાં શતકમાં અનેક પદાર્થોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર નવમાં શતકનો પ્રારંભ કરે છે. આ શતકમાં પણ એજ પદાર્થોની સૂત્રકારે બીજી રીતે પ્રરૂપણ કરી છે. આ નવમાં શતકના ૩૪ ઉદ્દેશકો છે. એ ઉદ્દેશકોમાં જે જે વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આબ્યું છે, તે તે વિષયોને

ટીકા-નવમશતકે જમ્બૂદ્વીપવક્તવ્યતાવિષયઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ ૧, જ્યોતિષિકવિષયો દ્વિતીયઃ ઉદ્દેશકઃ ૨, અન્તરદ્વીપવિષયાઃ અષ્ટાવિંશતિરુદ્દેશકાઃ તૃતીયાદારમ્બ્ય ત્રિંશત્પર્યન્તાઃ ૩૦, 'અશ્રુત્વા ધર્મલભેત' ઇત્યાદિ પ્રતિપાદનાર્થઃ એકત્રિંશત્તમઃ ૩૧, ગાંઢેયાભિધાનાનગારવક્તવ્યતાર્થો દ્વાત્રિંશત્તમઃ ૩૨, બ્રાહ્મણકુણ્ડગ્રામવક્તવ્યતા-ર્થસ્ત્રયત્રિંશત્તમઃ ૩૩ ઉદ્દેશકઃ, પુરુષઃ પુરુષં ઘનન્, ઇત્યાદિવક્તવ્યાર્થચતુસ્ત્રિંશત્તમઃ ૩૪।

જમ્બૂદ્વીપવક્તવ્યતા ।

અથ જમ્બૂદ્વીપવક્તવ્યતામાહ-‘ તેણં કાલેણં ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-તેણં કાલેણં, તેણં સમણં મિહિલા નામં નયરી હોત્થા, વણ્ણઓ, મણિભદ્દે ચેદ્દણ, વણ્ણઓ, સમોસઢે, સામો પરિસા નિગ્ગયા, જાવ ભગવં ગોયસે પજ્જુવાસમાણે એવં વયાસી-કહિ ણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે ? કિં સંઠિણં ણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે ? એવં જંબુદ્વીવપન્નત્તી માણિયઢવા જાવ એવામેવ સપુઢવાવરેણં જંબુદ્વીવે

(જંબુદ્વીવે) ઇત્યાદિ । इसमें जम्बूद्वीप संबंधी वक्तव्यता के विषय में प्रथम उद्देशक है । ज्योतिषिक संबंधी वक्तव्यता के विषय में द्वितीय उद्देशक है । अन्तरद्वीप संबंधी वक्तव्यता के विषय में २८ उद्देशक हैं । ये उद्देशक तीसरे से लेकर तीस उद्देशक पर्यन्त हैं । “ नहीं सुनकर धर्म को प्राप्त कर सकता है ” इत्यादि बात को प्रतिपादन करने वाला ३१ वां उद्देशक है । तथा गांढेय नामक अनगर के द्वारा कृत प्रश्नों के विषयमें ३२ वां उद्देशक है । ब्राह्मणकुण्डग्राम के विषयमें ३३ वां उद्देशक है । तथा पुरुष को मारने वाले के विषयमें ३४ वां उद्देशक है ।

“ જંબુદ્વીવે ” પદથી શરૂ થતી ગાથા દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. આ શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં જમ્બૂદ્વીપ વિષેની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરાયું છે. બીજા ઉદ્દેશકમાં જ્યોતિષિકની વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે. ત્રીજાથી શરૂ કરીને ત્રીસમાં ઉદ્દેશક સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશકોમાં અન્તરદ્વીપની વક્તવ્યતાનું કથન થયું છે. એકત્રીસમાં “ અસોચ્યા ” નામના ઉદ્દેશકમાં “ શ્રવણ કર્યા વિના પણ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, ” વગેરે વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. બીજીસમાં ઉદ્દેશકમાં ગાંઢેય નામના અણગારે પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવામાં આવ્યા છે. તેત્રીસમાં ઉદ્દેશકમાં બ્રાહ્મણકુંડ ગ્રામની વાત કરી છે તથા ચોત્રીસમાં ઉદ્દેશકમાં મનુષ્યને મારનાર વિષે કહેવામાં આવ્યું છે.

दीवे चोदस सलिलासयसहस्सा छप्पन्नं च सहस्सा भवंतीति मक्खाया, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० १ ॥

नवम सयस्स पढमो उद्देसो ।

छाया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये मिथिला नाम नगरी आसीत्, वर्णकः, मणिभद्र चैत्यम्, वर्णकः, स्वामी समवसृतः, पर्षत् निर्गता, यावत् भगवन्तं गौतमः पर्युपासीनः एवम् अवादीत्-कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपो द्वीपः, किसंस्थानः खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपो द्वीपः ? एवं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः मणितव्या, यावत् एव-

-जम्बूद्वीप वक्तव्यता-

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेण तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (मिहिला नामं नगरी होत्था) मिथिला नाम की नगरी थी । (वण्णओ) उसका वर्णन (मणिभदे चैइए) वहां मणिभद्र नामका चैत्य था (वण्णओ) वर्णन (स्वामी समोसढे) वहां भगवान् महावीर स्वामी पधारे (परिसा निग्गया) वहां की परिषद् उनको वंदना के लिये गई (जाव भगवं गोयमे पज्जुवासमाणे एवं वयासी-कहिणं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे ? किं संठिए णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे ?) यावत् भगवान् गौतम ने पर्युपासना करते हुए इस प्रकार से पूछा-हे भदन्त ! जम्बूद्वीप नामका द्वीप कहाँ पर है ? हे भदन्त ! जम्बूद्वीप नाम का द्वीप कैसे आकारवाला

जम्बूद्वीपनी वक्तव्यता—

“तेणं कालेणं तेणं समएणं” इत्यादि—

सूत्रार्थ—“तेणं कालेणं तेणं समएणं” ते काले अने ते समये (मिहिला नामं नगरी होत्था) मिथिला नामे नगरी હતી. (વણ્ણઓ) તેનું વર્ણન અંપા નગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું (મણિભદ્દે ચૈઇએ) ત્યાં માણિભદ્ર નામે ચૈત્ય હતું. (વણ્ણઓ) તેનું વર્ણન પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. (સ્વામી સમોસઢે) ત્યાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. (પરિસા નિગ્ગયા) તેમના દર્શન કરવાને માટે પરિષદ નીકળી (જાવ ભગવં ગોયમે પજ્જુવાસમાણે એવં વયાસી-કહિણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે ? કિં સંઠિએ ણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે ?) પરિષદ વિખરાઇ ગયા પછી ભગવાન ગૌતમે મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું—હે ભદન્ત ! જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ ક્યાં આવેલો છે ? તેનો આકાર કેવો છે ?

मेव सपूर्वापरेण जम्बूद्वीपो द्वीपः चतुर्दशसलिलाशतसहस्राणि षट्पञ्चाशत्तचसहस्राणि भवन्ति इति आख्यातम्, तदेवं भदन्त । तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० १ ॥

॥ नवमशतकस्य प्रथम उद्देशः ॥

टीका—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं मिथिला नामं नयरी होत्था’ वण्णओ ’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये मिथिला नाम नगरी आसीत् वर्णकः, अस्याः

है ? (एवं जंबुद्वीप पन्नत्ती भाणियव्वा जाव एवामेव सपुव्वावरेणं जंबु-
द्वीवे दीवे चोदससलिलासयसहस्सा छप्पन्नं च सहस्सा भवंतीति मक्खाया सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे गौतम यहाँ पर जैसा जम्बू-
द्वीपप्रज्ञप्ति में “चौदह लाख छप्पनहजार नदियां पूर्व पश्चिम में हैं”
यहाँ तक जम्बूद्वीप के विषय में पाठ कहा गया है वहीं तक का पाठ
कहना चाहिये । हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य
है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य है । इस
प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा जम्बूद्वीप संबंधी वक्तव्यता
का प्रतिपादन किया है—इसमें सर्वप्रथम इस वक्तव्यता का प्रतिपादन
करने वाले भगवान महावीरस्वामी का मिथिला नगरी में पधारना और
वहाँ इस विषय में प्रश्नोत्तर होना यह कहा गया है—वे कहते हैं—(तेणं
कालेणं तेणं समएणं) उस काल में अर्थात् इस अवसरपिणी के चतुर्थ
काल में और जब भगवान महावीर विचरते थे उस समय में (मिथिला
नामं नयरी होत्था) “ मिथिला ” इस नामकी नगरी थी । (वण्णओ)

(एवं जंबुद्वीपपन्नत्ती भाणियव्वा जाव एवामेव सपुव्वावरेणं जंबुद्वीवे दीवे
चोदससलिलासयसहस्सा छप्पन्नं च सहस्सा भवंतीति मक्खाया सेवं भंते ! सेवं
भंते ! त्ति) हे गौतम ! आ विषयतुं ‘ जम्बूद्वीप प्रज्ञप्तिमां ’ जेवुं प्रतिपादन
करवामां आओं छे तेवुं प्रतिपादन अही पणु समणु लेवुं “ चौद लाख
छप्पन हजार नदीओ पूर्व-पश्चिममां छे, ” अही सुधीनो सूत्रपाठ थहणु
करवो. गौतम स्वामी कहे छे के “ हे भदन्त ! आपनी बात भरी छे. हे
भदन्त ! आपे आ विषयतुं जे प्रतिपादन कयुं ” ते सर्वथा सत्य छे ” आ
प्रमाणे कहीने पदणु नमस्कार करीने तेओ तेमने स्थाने जेसी गया.

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां जम्बूद्वीपनी वक्तव्यतातुं प्रतिपादन कयुं
छे. “ तेणं कालेणं तेणं समएणं ” आ अवसरपिणीना याथा आरामां ब्यादे
महावीर स्वामी विचरता इता ते समये “ मिथिला नामं नयरी होत्था ”
मिथिला नामनी ओह नगरी इती. “ वण्णओ ” औपपातिक सूत्रमां जेवुं

वर्णनम् औपपातिके वर्णितम् चम्पानगरी वर्णनमिवावसेयम्, 'मणिभदे चेइए, वण्णओ' मणिभद्रं नाम चैत्यम् आसीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनमपि औपपातिक-सूत्रोक्तपूर्णभद्रचैत्यवदवसेयम् । 'सामी समोसढे, परिसा निग्गया जाव भगवं-गोयमे पज्जुवासमाणे एवं वयासी'-स्वामी महावीरः समवसृतः मिथिला-समागतः । समवसरणवर्णनमपि औपपातिकसूत्रे मत्कृतपीयूषवर्षिणीटीकायां त्रयोविंशतिसूत्रादारभ्य सप्तत्रिंशत्सूत्रपर्यन्तं विलोकनीयम् । पर्वत् निर्गता-भग-वन्तं वंदितु नमस्कर्तुमागता, यावत् नमस्यित्वा प्रतिगता पर्वत्, ततो भगवन्तं महावीरं गौतमः पर्युपासीनः त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासनां कुर्वाणः सन् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'कहि ण भंते ! जंबुद्वीवे दीवे ? किं संठिए णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे ?' हे भदन्त ! कुत्र प्रदेशे खलु जम्बूद्वीपो नाम द्वीपो

इसका वर्णन जैसा औपपातिक सूत्रमें चम्पानगरी का वर्णन किया गया है वैसा ही जानना चाहिये । (मणिभदे चेइए) यहां पर "मणिभद्र" इस नाम का यक्षायतन था । (वण्णओ) इसका वर्णन भी औपपातिक सूत्र में वर्णित पूर्णभद्र चैत्य की तरह जानना चाहिये । (सामी समो-सढे) महावीर स्वामी वहां पर पधारे । समवसरण का वर्णन भी औपपातिक सूत्र में मेरे द्वारा की गई पीयूषवर्षिणी टीका में किया गया है जो २३ वें सूत्र से लेकर २७ वें सूत्र तक है । (परिसा निग्गया) भगवान को वन्दना करने के लिये, उन्हें नमस्कार करने के लिये वहां की परिषद् आई यावत् वह वन्दना और नमस्कार कर धर्मकथा सुनकर के वहां से वापिस चली गई बाद में त्रिविध पर्युपासना से पर्युपासना करते हुए गौतम ने उनसे इस प्रकार पूछा-(कहि णं भंते ! जंबुद्वीवे

अ'पा नगरीनुं वण्णुं कथुं छे, ओवुं ज तेनुं वण्णुं समज्जुं. "मणिभदे चेइए" त्यां मणिभद्र नामे चैत्य (यक्षायतन) छतुं. "वण्णओ" औपपातिक सूत्रमां ओवुं पूष्पलद्र चैत्यनुं वण्णुं कथुं छे, ओवुं ज तेनुं वण्णुं समज्जुं. "सामी समोसढे" त्यां महावीर स्वामी पधायी. समवसरणनुं वण्णुं पष्प औपपातिक सूत्रनी भारा द्वारा लणायेली पीयूषवर्षिणी टीकामां २३ थी २७ सुधीना सूत्रेमां आध्या प्रमाणे समज्जुं. "परिसा निग्गया" लगवानने वंदण्णु नमस्कार करवा भाटे त्यांनी जनता (परिषद्) त्यां आवी. वंदण्णु नमस्कार करीने तथा धर्मोपदेश सांलणीने परिषद् विअराछ गछ. तयार भाद त्रिविध पर्युपासनापूर्वक पर्युपासना करीने गौतम स्वामीओ महावीर प्रभुने आ प्रमाणे पूछ्युं-(कहिणं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे ? किं संठिए णं भंते !)

વર્તે ? કિંસંસ્થિતઃ કિમાકારઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ ? ભગવાનાહ—
' એવં જંબુદ્વીપપત્તી ભાણિયન્વા જાવ એવામેવ સપુન્વાવરેણં જંબુદ્વીવે દીવે ચોદસ-
સલિલાસયસહસ્સા છપ્પન્નં ચ સહસ્સા ભવંતીતિમક્ષાયા ' હે ગૌતમ ! એવં
વક્ષ્યમાણરીત્યાડત્ર જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિઃ ભણિતવ્યાઃ, તથાચોક્તમ્—કેમહાલણં ભંતે !
જંબુદ્વીવે દીવે, કિમાગારભાવપહોયારેણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે પળ્લન્તે ? ગોયમા !
અયં ણં જંબુદ્વીવે દીવે સન્વદીવસમુદ્દાણં સન્વભંતરણ, સન્વસુહુદાણ, વદ્દે તેલ્લા-
પૂયસંઠાણસંઠિણ વદ્દે રહચક્કવાલસંઠાણસંઠિણ વદ્દે, પુક્કલરકળિયાસંઠાણસંઠિણ વદ્દે,
પહિપુણ્ણચંદસંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે, એણં જોયણસયસહસ્સં આયામત્તિક્કલંભેણં '

દીવે ? કિં સંઠીણ ણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે) હે ભદન્ત ! કિસ પ્રદેશ મેં
જમ્બૂદ્વીપ નામકા દ્વીપ હૈ ? તથા યહ જંબૂદ્વીપ નામકા દ્વીપ કૈસે આકાર
વાલા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ઉનસે કહા (એવં જંબુદ્વીપપત્તી
ભાણિયન્વા, જાવ એવામેવ સપુન્વાવરેણં જંબુદ્વીવે દીવે ચોદસ સલિલા-
સયસહસ્સા છપ્પન્નં ચ સહસ્સા ભવંતીતિમક્ષાયા) હે ગૌતમ ! હિસ
વિષય કો જાનને કે લિયે યહાં જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ કા પાઠ કહના ચાહિયે
—ઔર વહ પાઠ યહાં “વહાં જમ્બૂદ્વીપ મેં પૂર્વ પશ્ચિમ મેં ૧૪ વેં લાલ
છપ્પનહજાર નદિયાં વહતી હૈ ” યહાં તક કા કહના ચાહિયે—ગ્રહણ
કરના ચાહિયે । હિસકે પહિલે કા પાઠ વહાં પર હિસ પ્રકાર સે હૈ—(કે
મહાલણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે, કિમાગારભાવપહોયારેણં ભંતે ! જંબુ-
દ્વીવે દીવે પળ્લન્તે ? ગોયમા ! અય ણં જંબુદ્વીવે દીવે સન્વદીવ સમુદ્દાણં
સન્વભંતરણ, સન્વસુહુદાણ, વદ્દે, તિલ્લ પૂયસંઠાણસંઠિણ વદ્દે, રહચક્કવાલ
સંઠાણસંઠિણ વદ્દે, પુક્કલર કળિયાસંઠાણસંઠિણ વદ્દે, પહિપુણ્ણચંદસંઠા-

જંબુદ્વીવે દીવે ?) હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ કયા પ્રદેશમાં આવેલો
છે ? હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપનો આકાર કેવો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં જંબુદ્વીવ પત્તી ભાણિયન્વા, જાવ એવામેવ
સપુન્વાવરેણં જંબુદ્વીવે દીવે ચોદસ સલિલાસયસહસ્સા છપ્પન્નં ચ સહસા ભવં-
તીતિમક્ષાયા ” હે ગૌતમ ! આ વિષયનું સમસ્ત કથન જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞસિમાં
કહ્યા પ્રમાણે સમજવું. જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞસિનું “ જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વપશ્ચિમે ચૌદ લાખ
છપ્પન હજાર નદીઓ વહે છે, ” અહીં સુધીનું કથન શ્રદ્ધા કરવું જોઈએ. આ
કથનનો પૂર્વપાઠ ત્યાં નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે—(કે મહાલણં ભંતે ! જંબુ-
દ્વીવે દીવે ? કિમાગારભાવપહોયારેણં ભંતે ! જંબુદ્વીવે દીવે પળ્લન્તે ? ગોયમા !
અયં ણં જંબુદ્વીવે દીવે સન્વદીવસમુદ્દાણં સન્વભંતરણ, સન્વસુહુદાણ, વદ્દે, તિલ્લ
પૂયસંઠાણસંઠિણ વદ્દે, રહચક્કવાલસંઠાણસંઠિણ વદ્દે, પુક્કલરકળિયા સંઠાણ

इत्यादि, किंमहालयः खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपो द्वीपः किमाकारभावप्रत्यवतारः खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपो द्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः सर्वक्षुद्रको वृत्तः, तंलापूपसंस्थानसंस्थितो वृत्तः, रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितो वृत्तः, पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितो वृत्तः, प्रति-पूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः, एकं योजनशतसहस्रम् आयामविक्ष्वमेण इत्यादि । जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तेर्व्याख्याया अवधिमाह — यावत् तत्र जम्बूद्वीपे द्वीपे सपूर्वापरेण पूर्वेण नदीवृन्देन सह अपरं पश्चिमं नदीवृन्दमिति सपूर्वापरं तेन चतुर्दशशतसहस्राणि चतुर्दशलक्षाणि, षट्पञ्चाशत् सहस्राणि च सलिला महानद्योभवन्ति इति आख्यातम् जम्बूद्वीपे पूर्वनदीवृन्दसहितं पश्चिमनदीवृन्दं षट्पञ्चाशत्सहस्राधिकचतुर्दशलक्ष-संख्यकं कथितमिति भावः, तत्र भरतैस्वतयोर्गङ्गासिन्धुरक्तारक्तवत्यः प्रत्येकं

णसंઠિયે પળ્ળત્તે, ઇર્ગં જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્ષ્વમેણં) इत्यादि । इस पाठ का भाव इस प्रकार से है—गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! यह जम्बूद्वीप नाम का द्वीप कितना बड़ा है ? इसका आकार कैसा है ? इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि—हे गौतम ! यह जम्बूद्वीप नामका द्वीप एक लाख योजन का विस्तार वाला है । समस्त द्वीप और समुद्रों के बीच में यह है । दूसरे और द्वीपों की अपेक्षा यह छोटा है । गोल थाली के समान इसका संस्थान है । इसमें छह कुलाच-लपर्वत और भरतादि सात क्षेत्र हैं । इसके बीच में एक लाख योजन ऊँचा सुमेरु पर्वत है गंगा सिन्धु आदि १४ लाख छप्पन हजार नदियाँ इसमें बहती हैं । इत्यादि । यहां जो नदियों की संख्या १४ लाख छप्पन हजार कही गई है सो वह इस प्रकार से है भरत क्षेत्र में गंगा, सिन्धु

સંઠિયે વઢે, પહિપુળ્ળવંદસઠાણસંઠિયે પળ્ળત્ત, ઇર્ગં જોયણસયસહસ્સં આયામ વિક્ષ્વમેણં) इत्यादि. આ સૂત્રપાઠનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ કેટલો મોટો છે ? તેનો આકાર કેવો છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગૌતમ ! આ જંબૂદ્વીપનો વિસ્તાર એક લાખ યોજનનો છે. આ દ્વીપ સમસ્ત દ્વીપો અને સમુદ્રોની વચ્ચે આવેલો છે. બીજા દ્વીપો કરતાં તે નાનો છે. તેનો આકાર ગોળ થાળીના જેવો છે. તેમાં ૬ કુલાચલ પર્વત અને ભરતાદિ સાત ક્ષેત્ર છે. તેની વચ્ચે એક લાખ યોજનની ઊંચાઈવાળો સુમેરુ પર્વત છે. ગંગા, સિન્ધુ વગેરે ૧૪૫૬૦૦૦ નદીઓ તેમાં વહે છે.” તે ૧૪૫૬૦૦ નદીઓનો હિસાબ નીચે પ્રમાણે સમજવો—

ભરત ક્ષેત્રમાં ગંગા અને સિન્ધુ, આ બે નદીઓ વહે છે. ઔરાવત ક્ષેત્રમાં રક્તા અને રક્તવતી, આ બે નદીઓ વહે છે. આ પ્રત્યેક નદીને મળનારી

ચતુર્દશભિર્નદીનાં સહસ્રૈર્યુક્તાઃ, હૈમવતૈરણ્યવતયોઃ રોહિદ્રોહિતાંશાસુર્ણકૂલાઃ રૂપ્ય-
કૂલાઃ, પ્રત્યેકમષ્ટાવિંશત્યા સહસ્રૈર્યુક્તાઃ, હરિવર્ષરમ્યકર્વર્પયોર્હરિ-હરિકાન્તા-
નરકાન્તા નારીકાન્તાઃ પ્રત્યેકં ષટ્પચ્ચાશતા સહસ્રૈર્યુક્તાઃ સમુદ્રમુપગચ્છન્તિ, एवं
મહાવિદેહે શીતાશીતોદે પ્રત્યેકં પञ्चमिल्लक्षैर्द्वात्रिंशता च सहस्रैर्युक्ते समुद्रमुग-

ये दो नदियां बहती हैं, ऐरावत क्षेत्र में रक्ता रक्तावती ये दो नदियां
बहती हैं। इनमें गंगा, मिन्धु इनकी परिवार नदियां और ऐरावत क्षेत्र
में बहने वाली रक्ता रक्तावती इनको प्रत्येक की परिवार नदियां १४-
१४ हजार हैं। इस प्रकार इन चारों नदियों की परिवार नदियों की
संख्या ५६ हजार आ जाती है। हैमवत और हैरण्यवत इन क्षेत्रों में
क्रमशः रोहित, रोहितांशा और सुवर्णकूला रूप्यकूला ये नदियां बहती
हैं इनकी सब की परिवार नदियां २८-२८ हजार हैं। इस तरह इनकी
सब परिवार नदियों की संख्या एक लाख बारह हजार हो जाती है।
हरिवर्ष में हरि, हरि कान्ता, रम्यकर्ष में नरकान्ता नारीकान्ता, ये
नदियां बहती हैं। इनकी परिवार नदियां प्रत्येक की ५६-५६ हजार
हैं। महाविदेह में सीता सीतोदा ये दो नदियां हैं। इनकी प्रत्येक की
परिवार नदियां पांच ५ लाख बत्तीस ३२ हजार हैं। इनमें से दो दो
नदियों में पूर्व पूर्व की नदी पूर्व समुद्र में जाकर मिली है और शेष
नदियां पश्चिम समुद्र में जाकर मिली हैं। इस तरह इन सब की परि-
वार नदियों का प्रमाण १४ लाख छप्पन हजार होता है। सो जम्बूद्वीप
प्रज्ञप्ति का जम्बूद्वीप का वर्णन का पाठ यहां तक जम्बूद्वीप के वर्णन में

૧૪, ૧૪ હજાર શાખાઓ છે. આ ચારે નદીઓની સાથે સગમ પામતી કુલ
૫૬૦૦૦ નદીઓ છે. હૈમવત ક્ષેત્રમાં રોહિત અને રોહિતાંશા નામની બે
મુખ્ય નદીઓ છે હૈરણ્યવત ક્ષેત્રમાં સુવર્ણકૂલા અને રૂપ્યકૂલા નામની બે
મુખ્ય નદીઓ છે. આ બંને ક્ષેત્રની ચાર મુખ્ય નદીઓને ૨૮, ૨૮ હજાર
નદીઓ મળે છે આ રીતે તેમની પરિવાર નદીઓની કુલ સંખ્યા ૧૧૨૦૦૦
થાય છે. હરિવર્ષ ક્ષેત્રમાં હરિ અને હરિકાન્તા, રમ્યકર્ષમાં નરકાન્તા અને
નારીકાન્તા નદીઓ મુખ્ય છે. તે દરેકની પરિવાર નદીઓની સંખ્યા ૫૬-૫૬
હજાર છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીતા અને સીતોદા નામની મુખ્ય નદીઓ વહે
છે. તે દરેકની પરિવાર નદીઓ (શાખાઓ) ની સંખ્યા ૫૩૨૦૦૦ છે આ
દરેક ક્ષેત્રની બે બળે નદીઓ કહી છે તેમાંની પહેલી નદી પૂર્વ સમુદ્રને મળે
છે અને બીજી નદી પશ્ચિમ સમુદ્રને મળે છે. આ રીતે જંબૂદ્વીપની નદીઓની
કુલ સંખ્યા ૧૪૫૬૦૦૦ થઈ જાય છે. જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિના જંબૂદ્વીપના વર્ણ-

છતઃ સર્વાસાં નદીનાં મેલને યથોક્ત રંખ્યા સમ્પદ્યતે । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં
સત્યાપયન્નાહ-‘ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ’ હે ભદન્ત ! તદેવ ભવદુક્તં સર્વં
સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવેતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलितललितक-
लापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छ-
त्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘ जैनशास्त्राचार्य ’ पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचितायां भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाटीकायां
नवमशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

ગ્રહણ કરના ચાહિયે । (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) અવ ગૌતમ અન્ત
મેં પ્રભુ કે વચનોં મેં સ્વતઃ પ્રમાણતા માનતે હુએ કહતે હૈં-હે ભદન્ત !
આપ કે દ્વારા કહા ગયાં યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હૈ-હે ભદન્ત !
આપ કે દ્વારા કહા ગયાં યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હૈ । હસ પ્રકાર
કહકર વે ગૌતમ અપને સ્થાન પર યાવત્ વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦૧॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત

“ ભગવતીસૂત્ર ”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા કા નવમે શતકકા

પહેલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

નનું કથન અહીં સુધી થઈણ કરવું જોઈએ. “ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ”
મહાવીર પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત માનીને ગૌતમ સ્વામી તેમને કહે છે કે
હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે
ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને
વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ ૧ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત

“ ભગવતીસૂત્ર ” ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનો નવમા

શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત

नवमशतकस्य द्वितीयोद्देशकः

नवमशतके द्वितीयोद्देशकस्य विषयविवरणम्—

जम्बूद्वीपे चन्द्रप्रकाशस्य, लवणसमुद्रे चन्द्रप्रकाशस्य, धातकीखण्डे कालोदसमुद्रे, पुष्करवरद्वीपे, अभ्यन्तरपुष्करार्धे, पुष्करोदसमुद्रे च चन्द्रप्रकाशस्य वक्तव्यता ।

जम्बूद्वीपे चन्द्रादिज्योतिष्कवक्तव्यता

प्रथमोद्देशके जम्बूद्वीपवक्तव्यता प्ररूपिता, द्वितीयोद्देशके तु जम्बूद्वीपादिषु ज्योतिष्कवक्तव्यतामभिधातुमाह—‘ रायगिहे ’ इत्यादि,

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी—जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासिंसु वा, पभासेंति वा, पभासिस्संति वा ? एवं जहा जीवाभिगमे जाव--“एगं च सयसहस्सं तेत्तीसं, खलु भवे सहस्साइं । नवयसया पन्नासा तारागण कोडिकोडीओ ॥ ६२ ॥ सोभं, सोभिंसु, सोभिंति, सोभिस्संति ॥ सू० १ ॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत्—जम्बूद्वीपे खलु भदन्त । द्वीपे कियन्त-
श्चन्द्राः प्राभासिषत वा, प्रभासन्ते वा, प्रभासिष्यन्ते वा ? एव यथा जीवाभिगमे

नववे शतकका दूसरा उद्देशक

इस नौवें शतक के द्वितीय उद्देशक में कथित विषय का विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—जम्बूद्वीप में, लवणसमुद्र में, धातकीखण्ड में, कालोदसमुद्र में पुष्करवरद्वीप में, आभ्यन्तरपुष्करार्ध में और पुष्करोदसमुद्र में चन्द्रप्रकाश संबंधी वक्तव्यता ।

जम्बूद्वीप में चन्द्रादि ज्योतिष्क संबंधी वक्तव्यता

‘ रायगिहे जाव एवं वयासी ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(रायगिहे जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में यावत् गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐमा पूछा—(जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे केवइया

नवमां शतकना भीजे उद्देशक—

आ नवमां शतकना भीजे उद्देशकमां प्रतिपादित विषयनुं संक्षिप्त विवरणुं जम्बूद्वीपमां, लवणसमुद्रमां, धातकी ञंउमां, कालोद समुद्रमां, पुष्करवरद्वीपमां, आभ्यन्तर पुष्करार्धमां अने पुष्करोद समुद्रमां चन्द्रप्रकाश विषयक वक्तव्यता.

जम्बूद्वीपमां चन्द्रादि ज्योतिष्क संबंधी वक्तव्यता—

“ रायगिहे जाव एवं वयासी ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(रायगिहे जाव एवं वयासी) “ राजगृह नगरमां महावीर प्रभु पधायो, आ कथनथी शइ करीने गौतम स्वामीअ तेमने आ प्रभाषे

યાવત્—“એકં ચ શનસહસ્ત્રં ત્રયસિંશત્ સ્વલુ ભવે સહસ્રાણિ, નવ ચ શતાનિ પચાશત્ તારાગણકોટિકોટીનામ્ । ૬૨॥ શોભામશોભયન્ શોભયન્તિ, શોભયિષ્યન્તિ । સૂ૦ ૧॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે નગરે યાવત્ સ્વામી સમવસુતઃ, સમવસૃતં મગવન્તં વન્દિતું નમસ્કર્તું પર્વત્ નિર્ગચ્છતિ, વન્દિત્વા નમસિયત્વા

ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસેંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા) હેમદન્ત ! જમ્બૂ-
દ્વીપ મેં કિતને ચન્દ્રમાઓં ને પ્રકાશ કિયા હૈ, કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ
કરતે હૈં ઓર કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરેંગે ? (એવં જહા જીવાભિગમે
જાવ એકં ચ સયસહસ્ત્રં તેત્તીસં સ્વલુ ભવે સહસ્ત્રાઈ, નવ ય મયા
પન્નામા તારાગણ કોટિકોટીણં । ૬૧॥ સોમં, સોમિંસુ, સોમિંતિ સોમિ-
સ્સંતિ) હે ગૌતમ ! ઇસ વિષયમેં જૈમા જીવાભિગમસૂત્ર મેં યાવત્ એક
લાખ તેતીસ હજાર નૌ યૌ પચામ કોડાકોડી તારાઓં કા સમૂહ પહિલે
શોભા કર ચુકા હૈ અવ શોભા કર રહા હૈ ઓર આગે ભી શોભા કરેગા”
યહાં તક કથન કિયા ગયા હૈ વૈતા હી યહાં પર ભી જાનનાં ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી વક્તવ્યતા કહી જા
ચુકી હૈ । અવ ઇસ દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં સૂત્રકાર જમ્બૂદ્વીપ આદિકોં મેં
ઉચોન્નિષ્ક સંબંધી વક્તવ્યતા કા પ્રતિપાદન કર રહે હૈં—રાયગિહે જાવ
એવં વયાસી) રાજગૃહ નગર મેં યાવત્ મહાવીર સ્વામો પધારે, મહાવીર
સ્વામી કો પધારે હુણ જાન કર વહાં કી પરિષદ્ ડનકો વન્દના ઓર

પૂછ્યું, ” અહીં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં અહણ કરવું (જંબુદ્વીવેણં મંતે !
દીવે કેવદ્દયા ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસેંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા) હે ભદન્ત !
જંબુદ્વીપમાં કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા, કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશે છે અને
કેટલા પ્રકાશશે ? (એવં જહા જીવાભિગમે જાવ એકં ચ સયસહસ્ત્રં તેત્તીસં સ્વલુ
ભવે સહસ્ત્રાઈ, નવ ય મયા પન્નામા તારાગણકોટિકોટીણં । ૬૧॥ સોમં,
સોમિંસુ, સોમિંતિ, સોમિસ્સંતિ) હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને જીવા-
ભિગમ સૂત્રમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે કથન અહીં અહણ કરવું.
“ એક લાખ તેત્રીસ હજાર નવસો પચાસ કોડાકોડી તારાઓનો સમૂહ ત્યાં
ભૂતકાળમાં શોભતો હતો, વર્તમાનમાં શોભે છે અને ભવિષ્યમાં પણ શોભશે.” અહીં
સુધીનું જીવાભિગમ સૂત્રનું કથન અહીં અહણ કરવામાં આવ્યું છે, એમ સમજવું.

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશકમાં જંબુદ્વીપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે હવે
સૂત્રકાર જંબુદ્વીપ વગેરેમાં પ્રકાશ આપનારા જ્યોતિષિકોની વક્તવ્યતાનું આ
ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદન કરે છે—(રાયગિહે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગરમાં

પ્રતિગતા પર્વત, શુશ્રૂષમાણો વિનયેન પ્રાજ્ઞલિપુટો ગૌતમઃ પર્યુપાસીન એવં વક્ષ્ય-
માણપ્રકારેણ અવાદીત્—‘જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા, પમા-
સેતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા ? ’ હે મહન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ
પ્રામાસિપત પ્રાકાશયન્ વા, પ્રમાસન્તે પ્રકાશયન્તિ વા, પ્રમાસિષ્યન્તે પ્રકાશયિ-
ષ્યન્તિ વા ? મગવાનાહ—‘એવં જહા—જીવાભિગમે જાવ—‘એગં ચ સયસહસ્સં તેત્તીસં
સ્વલુ મવે સહસ્સાઈં ! નવ ય સયા પન્નાસા તારાગણકોડિકોડીણં’ ॥૬૨॥ હે ગૌતમ !
એવં વક્ષ્યમાણરીત્યા યથા જીવાભિગમે સૂત્રો ય્યોતિષ્કવિષયવક્તવ્યતા ઉક્તા તથા
અત્રાપિ વક્તવ્યા, તથા ચોક્ત તત્ર—‘કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા, પમાસિતિ વા,

નમસ્કાર કરને કે લિયે નિકલી પ્રભુ કો વન્દના ઓર નમસ્કાર કર
ધર્મકથા સુનકર વહ પીછે વાપિસ ગઈ ! ત્રિવિધ પર્યુપાસના સે પ્રભુ કી
પર્યુપાસના કરતે હુએ ગૌતમ બડે વિનય કે સાથ દોનોં હાથોં કો જોડ-
કર પ્રભુ સે એસા પૂછા—(જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દીવે કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ
વા પમાસેતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા) હે મહન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં
કિતને ચન્દ્રમાઓં ને પૂર્વકાલ મેં પ્રકાશ કિયા હૈ, અવ કિતને ચન્દ્રમા
પ્રકાશ કરતે હૈં ઓર આગે કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરેંગે ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રભુ ને ડનસે કહા—(એવં જહા જીવાભિગમે જાવ એગં ચ સયસહસ્સં
તેત્તીસં સ્વલુ મવે સહસ્સાઈં, નવ ય સયા પન્નાસા તારાગણકોડિકોડી-
ણં) હે ગૌતમ ! જીવાભિગમસૂત્ર મેં જિસ પ્રકાર સે ય્યોતિષ્ક સંબંધી
વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ, ડસી તરહ સે વહ વક્તવ્યતા યહાં પર થી કહની
વાહિયે ! યહાં હસ પ્રકાર સે કહા ગયા હૈ—‘કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ

મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. તેમનાં દર્શન કરવા માટે પરિષદ નીકળી. તેમનાં
દર્શન કરીને તથા તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તથા ધર્મોપદેશ સાંભળીને
પરિષદ પાછી ફરી. ત્યારબાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને બન્ને
હાથ બેઠીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—(જંબુ-
દ્વીવેણં મંતે ! દીવે કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા, પમાસેતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા ?)
હે મહન્ત ! જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભૂતકાળમાં કેટલા ચન્દ્ર પ્રકાશતા હતા,
વર્તમાનમાં કેટલા ચન્દ્ર પ્રકાશે છે, અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચન્દ્ર પ્રકાશશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં જહા જીવાભિગમે જાવ એગં ચ સયસહસ્સ
તેત્તીસ સ્વલુ મવે સહસ્સાઈં. નવ ય સયા પન્નાસા તારાગણ કોડિકોડીણં) હે
ગૌતમ ! જીવાભિગમ સૂત્રમાં ય્યોતિષિકો વિષયક જેવી વક્તવ્યતા કહેવામાં
આવી છે, એવી જ વક્તવ્યતા અહીં પણ સમજ લેવી. ત્યાં આ વિષયને
અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

પમાસિસ્સંતિ વા, ? કેવદ્યા સૂરિયા તવિંસુ વા, તવંતિ વા, તવિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા નક્ષત્તા જોયં જોઈંસુ વા, જોઈંતિ વા, જોઈસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા મહગ્ગહા ચારં ચરિંસુ વા, ચરંતિ વા, ચરિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યાઓ તારાગણકોડાકોડીઓ સોહં સોહિંસુ, સોહંતિ વા, સોહિસ્સંતિ વા ? ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે દો ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા, દો સૂરિયા તવિંસુ વા, તવંતિ વા, તવિસ્સંતિ વા, છપ્પન્નં નક્ષત્તા જોગં જોઈંસુ વા, જોઈંતિ વા, જોઈસ્સંતિ વા, છાવત્તરં ગહસયં ચાર ચરિંસુ વા, ચરિંતિ વા, ચરિસ્સંતિ વા ?,” કિયન્તઃ ચન્દ્રાઃ પ્રામાસિષત વા, પ્રમાસન્તે વા ? પ્રમાસિણ્યન્તે વા ? કિયન્તઃ સૂર્યાઃ અતાપયન્ વા, તાપયન્તિ વા, તાપયિણ્યન્તિ વા ? કિયન્તિ નક્ષત્રાણિ યોગં અયુઙ્ગન્ વા, યુઙ્ગન્તિ વા, યોક્ષ્યન્તિ વા ? કિયન્તો મહાગ્રહાશ્વારમ્ અચારિષુર્વા, ચરન્તિ વા,

વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા સૂરિયા તવિંસુ વા, તવંતિ વા, તવિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા નક્ષત્તા જોઈં જોઈંસુ વા, જોઈંતિ વા, જોઈસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા મહગ્ગહા ચારં ચરિંસુ વા, ચરંતિ વા, ચરિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યાઓ તારાગણકોડાકોડીઓ સોહં સોહિંસુ, સોહંતિ વા, સોહિસ્સંતિ વા ? ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે દો ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા, દો સૂરિયા તવિંસુ વા, તવંતિ વા, તવિસ્સંતિ વા, છપ્પન્નં નક્ષત્તાજોગં જોઈંસુ વા, જોઈંતિ વા, જોઈસ્સંતિ વા, છાવત્તરં ગહસયં ચારં ચારિંસુ વા, ચારિંતિ વા, ચરિસ્સંતિ વા” ગૌતમને પ્રભુસે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત !

હસ જંબુદ્વીપ નામકે દ્વીપ મેં કિતને ચન્દ્રમા પહિલે ચમકે હૈ, વર્તમાન મેં ચમકતે રહતે હૈં ઓર આગે ચમકેગે ? કિતને સૂર્યો ને યદાં પર પ્રકાશ દિયા હૈ, દેતે હૈં ઓર દેંગે ? કિતને નક્ષત્રો ને

(કેવદ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિ તિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા સૂરિયા તવિંસુ વા, તવંતિ વા, તવિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા નક્ષત્તા જોઈં જોઈંસુ વા, જોઈંતિ વા, જોઈસ્સંતિ વા ? કેવદ્યા મહગ્ગહા ચારં ચરિંસુ વા, ચરંતિ વા, ચરિસ્સંતિ વા ? કેવદ્યાઓ તારાગણકોડાકોડીઓ સોહં સોહિંસુ, સોહંતિ વા, સોહિસ્સંતિ વા ? ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દીવે દો ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા, દો સૂરિયા તવિંસુ વા, તવંતિ વા, તવિસ્સંતિ વા, છપ્પન્નં નક્ષત્તા જોગં જોઈંસુ વા, જોઈંતિ વા, જોઈસ્સંતિ વા, છાવત્તરં ગહસયં ચારં ચરિંસુ વા, ચરિંતિ વા, ચરિસ્સંતિ વા) આ સૂત્રપાઠને ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ હે ભદન્ત ! આ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં પહેલાં કેટલા ચન્દ્રમા ચમકતા હતા, હાલમાં કેટલા ચન્દ્રમા ચમકે છે અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચન્દ્રમા ચમકશે ? કેટલા સૂર્યો અહીં પહેલાં પ્રકાશતા

ચરિષ્યન્તિ વા ? કિયત્યસ્તારાગણકોટિકોટયઃ શોભામ્ અશોભયન્ વા, શોભ-
યન્તિ વા, શોભયિષ્યન્તિ વા ? ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દીપે દ્વૌ ચન્દ્રૌ પ્રાભાસિષાતામ્
વા, પ્રમાસેતે વા, પ્રમાસિષ્યેતે વા, દ્વૌ સૂર્યૌ અતાપયતાં વા, તાપયતો વા,
તાપયિષ્યતો વા ? પટ્ટપશ્ચાશત્ નક્ષત્રાણિ યોગમ્ અયુજન્ વા, યુજન્તિ વા,
યોક્ષ્યન્તિ વા, પટ્ટસપ્તત્યધિકં ગ્રહશતં ચારમ્ અવરદ્ વા, ચરતિ વા, ચરિ-
ષ્યતિ વા, જીવાભિગમસૂત્રપાઠસ્ય અવધિમાહ-યાવત્-“એકં ચ શતસહસ્રં ત્રયસ્ત્રિ-
શત્ સ્વલ્પ ભવેયુઃ સહસ્રાણિ । નવ ચ શતાનિ પશ્ચાશત્ તારાગણકોટિકોટ્યઃ
પશ્ચાશદધિકં નવશતોત્તરત્રયસ્ત્રિશત્સહસ્રાધિકૈકલક્ષકોટિકોટિસંખ્યતારાગણઃ શોભા-
મશોભયત્ વા, શોભયતિ વા, શોભયિષ્યતિ વા, ઇતિભાવઃ ।

અદ્ભુતઃ—૧૩૩૯૫૦,૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

યહાં જગમગાહટ કી હૈ, કરતે હૈં ઓર કરેંગે-ઇત્યાદિ-ઇસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્નને કહા હૈ-હે ગૌતમ ! યહાં પર દો ચંદ્રના ઓંને પ્રકાશ દિયા હૈ, દેતે
હૈં ઓર દેંગે । ઇસી તરહસે યહાં પર દો સૂર્ય તપે હૈં તપતે હૈં ઓર આગે
ભી તપેંગે ઇત્યાદિ પાઠ સબ સુખગમ્ય હૈ । જીવાભિગમ સૂત્ર કા પાઠ
ઇસ વિષય કો સ્પષ્ટ કરને કે લિયે યહાં તક કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે-
તો ઇસકે લિયે કહા ગયા હૈ-“ એકં ચ સયસહસ્સં તેત્તીસં ” ઇત્યાદિ
યહાં તક કા પાઠ ગ્રહણ કરના ચાહિયે । અર્થાત્ ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષ્ક
સંબંધી વક્તવ્યતા જીવાભિગમ સૂત્ર મેં યહાં તક કહી ગઈ હૈ-સો વહી
વક્તવ્યતા યહાં પર ભી ઇસ વિષય કો જાનને કે લિયે સમજ્ઞ લેની
ચાહિયે । તારાગણોં કી સંખ્યા ઇસ પ્રકાર સે હૈ-એક લાખ તેતીસહજાર
નવસો પચાર (૧૩૩૯૫૦) કરોડાકરોડ હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

હતા, વર્તમાનકાળમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પ્રકાશશે ? કેટલાં નક્ષત્રો
અહીં ચળકતાં હતાં, ચળકે છે અને ચળકશે ? ” વગેરે

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ હે ગૌતમ ! આ જમ્બૂદ્વીપમાં ભૂતકાળમાં બે
ચન્દ્રના પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં પણ પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રકા-
શશે. એજ પ્રમાણે અહીં બે સૂર્ય તપતા હતા, તપે છે અને તપશે. ” વગેરે
સૂત્રપાઠ અહીં ગ્રહણ કરાયો છે આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા માટે જીવાભિગમ
સૂત્રને કયાં સુધીના પાઠ ગ્રહણ કરવો તે “ એકં ચ સયસહસ્સં તેત્તીસં ” વગેરે
સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવ્યું છે-એટલે કે ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષ્ક વિષયક વક્તવ્યતા
જીવાભિગમ સૂત્રમાં અહીં સુધીના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે.
તારાગણોની સંખ્યા એક લાખ તેત્રીસ હજાર નવસો પચાસ (૧૩૩૯૫૦)
કરોડાકરોડ છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ लवणसमुद्रादौ ज्योतिष्कवक्तव्यता ॥

अथ ज्योतिष्कप्रस्तावात् लवणसमुद्रादौ चन्द्रादि ज्योतिष्कवक्तव्यतामाह—
'लवणे णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्—लवणे णं भंते ! समुद्रे केवइया चंदा पभासिंसु वा ?
पभासिति वा, पभासिस्संति वा, एवं जहा जीवाभिगमे जाव
ताराओ । धायईसंडे, कालोदे, पुक्खरवरे अब्भितरपुक्खरद्धम-
णुस्सखेत्ते, एएसु सव्वेसु जीवाभिगमे जाव “एगलसीपरिवारो-
तारागणकोडिकोडीणं” ॥ पुक्खरद्धेणं भंते ! समुद्रे केवइया चंदा
पभासिंसु वा, पभासेति वा, पभासिस्संति वा ? । एवं सव्वेसु दीव-
समुद्रेसु जोइसियाणं भाणियवं जाव सयंभूरमणे जाव सोभिंसु
वा, सोभिति वा, सोभिस्संति वा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० २ ॥

नवमसए वीओ उदेसो समत्तो ॥ ९—२ ॥

छाया—लवणे खलु भदन्त ! समुद्रे कियन्तश्चन्द्राः प्राभासिषत वा, प्रभा-
सन्ते वा, प्रभासिष्यन्ते ? एवं यथा जीवाभिगमे यावत् ताराः, धातकीखण्डे,

लवणसमुद्र में ज्योतिष्क वक्तव्यता

'लवणेणं भंते ! समुद्रे केवइया चंदा पभासिंसु वा ?' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(लवणेणं भंते ! समुद्रे केवइया चंदा पभासिंसु वा ?
पभासिति वा, पभासिस्संति वा) हे भदन्त ! लवण समुद्र में कितने
चंद्रमाओं ने प्रकाश किया है ? कितने करते हैं ? और आगे कितने
करेंगे ? (एवं जहा जीवाभिगमे जाव ताराओ । धायईसंडे, कालोदे,

लवणसमुद्रमां ज्योतिष्क वक्तव्यता—

“लवणेणं भंते ! समुद्रे केवइया चंदा पभासिंसु वा ?” इत्यादि.

सूत्रार्थ—(लवणेणं भंते ! समुद्रे केवइया चंदा पभासिंसु वा, पभा-
सिति वा, पभासिस्संति वा ?) हे भदन्त ! लवण समुद्रमां डेटला चन्द्रमा
प्रकाशता छता, डेटला चन्द्रमा प्रकाशे छे अने डेटला चन्द्रमा प्रकाशसे ?
(एवं जहा जीवाभिगमे जाव ताराओ । धायईसंडे, कालोदे, पुक्खरवरे, अब्भ-

કાલોદે, પુષ્કરવરે આશ્રયન્તરપુષ્કરાર્દમનુષ્યક્ષેત્રે, એતેષુ સર્વેષુ યથા જીવાભિગમે
યાવત્-એકશશિપરિવારસ્તારાગણકોટિકોટીનામ્ । પુષ્કરાર્ધે સ્વલ્પ મદન્ત ! સમુદ્રે
કિયન્તચન્દ્રાઃ પ્રભાસિષત વા, પ્રભાસન્તે વા, પ્રભાસિષ્યન્તે વા, એવં સર્વેષુ દ્વીપ-
સમુદ્રેષુ જ્યોતિષ્કાણાં મણિતવ્યમ્, યાવત્ સ્વયંભૂરમણે યાવત્ શોભામ્ અશોભ-
યન્ વા, શોભયન્તિ વા, શોભયિષ્યન્તિ વા । તદેવ મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति । સુ૦૨॥

નવમશતકે દ્વિતીયોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧-૨ ॥

પુષ્કરવરે, અર્ધિમતરપુષ્કરાર્દે મણુસસ્ત્રે-એણુ સર્વેસુ જીવાભિગમે
જાવ એગ સસીપરિવારો તારાગણ કોટિકોટીનાં) હે ગૌતમ ! જૈસા
જીવાભિગમ સૂત્ર મેં કહા ગયા હૈં ડસી તરહ સે યાવત્ તારાઓં કી
વક્તવ્યતા તક સબ કથન જાનના ચાહિયે । ધાતકીખંડ, કાલોદધિ,
તારાગણ હૈં ” યહાં તક કા સબ કથન જાનના ચાહિયે । (પુષ્કરાર્દે ણં
મંતે ! સમુદ્રે કેવડ્યા ચંદ્રા પ્રભાસિસુ વા, પ્રભાસેતિ વા, પ્રભાસિસ્સંતિ)
હે મદન્ત ! પુષ્કરાર્ધ સમુદ્રમેં કિતને ચન્દ્રમાઓંને પ્રકાશ કિયા હૈં, કરતે
હૈં, ઓર કિતને ચન્દ્રમા વહાં પ્રકાશ કરેંગે ? (એવં સર્વેસુ દીવ સમુદ્રેસુ
જોડસિયા ણં મણિયવ્વં જાવ સયંભૂરમણે જાવ સોમં સોમિસુ વા,
સોમિતિ વા, સોમિસ્સંતિ વા-સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! સ્તિ) હે ગૌતમ !
જીવાભિગમ સૂત્ર મેં કહે અનુસાર સમસ્ત દ્વીપ ઓર સમુદ્રોં મેં જ્યોતિષ્ક
સંબંધી ચંદ્રાદિકોં કી વક્તવ્યતા “ યાવત્ સ્વયંભૂરમણ મેં ડન્હોં ને યાવત્

તરપુષ્કરાર્દે મણુસસ્ત્રે-એણુ સર્વેસુ જીવાભિગમે જાવ એગ સસીપરિવારો
તારાગણકોટિકોટીનાં) હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને જીવાભિગમ
સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન
સમજવું. ત્યાં તારાઓ પર્થન્તના વિષયમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે
કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું. ધાતકીખંડ, કાલોદધિ, પુષ્કરવર દ્વીપ, આશ્ર-
યન્તર પુષ્કરાર્ધ અને મનુષ્યક્ષેત્ર સંબંધી કથન પણ જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યા
પ્રમાણે સમજવું. “ એક ચન્દ્રનો પરિવાર કોટાકોટિ તારાગણ છે, ” આ
સૂત્રપાઠ સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું. (પુષ્કરાર્દે ણં મંતે ! સમુદ્રે કેવડ્યા ચંદ્રા
પ્રભાસિસુ વા, પ્રભાસેતિ વા, પ્રભાસિસ્સંતિ વા ?) હે મદન્ત ! પુષ્કરાર્ધ સમુદ્રમાં
કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા ? કેટલા વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે ? અને કેટલા
ભવિષ્યમાં પ્રકાશશે ? (એવં સર્વેસુ દીવસમુદ્રેસુ જોડસિયા ણં મણિયવ્વં જાવ
સયંભૂરમણે જાવ સોમં સોમિસુ વા, સોમિતિ વા, સોમિસ્સંતિ વા-સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! સ્તિ) હે ગૌતમ ! જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમસ્ત દ્વીપો
અને સમુદ્રોમાં ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષિકોની વક્તવ્યતા સમજવી. “ સ્વયંભૂરમણમાં

ટીકા—‘લવણે ણં મંતે ! સમુદ્રે કેવદ્વયા ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! લવણે સ્વલુ સમુદ્રે કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રમાસિપત વા, પ્રમાસન્તે વા, પ્રમાસિપ્યન્તે વા ? ‘એવં જહા જીવાભિગમે’ એવં વક્ષ્યમાણરીત્યા યથા જીવાભિગમસૂત્રે લવણસમુદ્રાદૌ ચન્દ્રાદિજ્યોતિષ્કવિપયકવક્તવ્યતા ઉક્તા તથા અત્રાપિ લવણસમુદ્રાદૌ ચન્દ્રાદિપ્રકાશાદિ વિપયકવક્તવ્યતા

શોમા કો વિસ્તારા હૈ, વિસ્તારતે હૈં ઓર વિસ્તારેગે । યહાં તક કહના ચાહિયે । હે મદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સ્વ વિષય સર્વથા સત્ય હૈ, હે મદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સ્વ વિષય સર્વથા સત્ય હૈં । હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ।

ટીકાર્થ—યહાં જ્યોતિષ્કોં કા પ્રકરણ ચલ રહા હૈ—અતઃ લવણ સમુદ્ર આદિકોં મેં ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષ્કોં કી વક્તવ્યતા હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને કહી હૈં હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એમા પૂછા હૈ (લવણે ણં મંતે ! સમુદ્રે કેવદ્વયા ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા) હે મદન્ત ! લવણ સમુદ્ર મેં કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશિત હુએ હૈં, કિતને વહાં વર્તમાન મેં પ્રકાશ કરતે હૈં ઓર આગે મી વહાં કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરેંગે ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(એવં જહા જીવાભિગમે) હે ગૌતમ ! વક્ષ્યમાણરીતિ કે અનુસાર—જૈસા જીવાભિગમ સૂત્ર મેં લવણસમુદ્ર આદિકોં મેં ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષ્ક વિષયક વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈં ઉસી તરહ સે વહ ચન્દ્રાદિપ્રકાશવિષયવક્તવ્યતા યહાં પર મી લવ-

તેઓ શોભતા હતા, શોભે છે અને શોભશે ” આ કથન પર્યન્તનુ સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ હે ભદન્ત ! આપની વાત સાચી છે હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ—જ્યોતિષિકોના અધિકાર ચાલી રહ્યો હોવાથી સૂત્રકારે લવણ સમુદ્ર વગેરેમાં ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષિકોની વક્તવ્યતાનું આ સૂત્ર દ્વારા કથન કર્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(લવણે ણં મંતે ! સમુદ્રે કેવદ્વયા ચંદા પમાસિંસુ વા, પમાસિંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા ?) હે ભદન્ત ! લવણ સમુદ્રમાં ભૂતકાળમાં કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા ? વર્તમાનમાં કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશે છે ? ભવિષ્યમાં કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં જહા જીવાભિગમે) હે ગૌતમ ! જીવાભિગમ સૂત્રમાં લવણ સમુદ્રાદિકોં ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષિકો વિષયક જેવી વક્ત

વક્તવ્યા, તથા ચોક્ત' જીવાભિગમે—' કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા ૩, કેવહ્યા સૂરિયા તવિંસુ વા ૩? ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ પૂર્વવદેવ વોદ્યઃ, ઉત્તરં તુ—'ગોયમા ! લવણે ણં સમુદ્દે ચત્તારિ ચંદા પમાસિંસુ વા ૩, ચત્તારિ સૂરિયા તવિંસુ વા. ૩ વારસોત્તરં નક્ષત્તસયં જોગ જોહંસુ વા ૩, તિન્નિ વાવન્ના મહગ્ગહમયા ચારં ચરિંસુ વા ૩, દોન્નિ, સયસહસ્સા સત્તઠ્ઠિં ચ સહસ્સા નવસયા તારાગણ કોહિકોહીણં સોહ સોહિંસુ વા ૩, ' ઇતિ । કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રામાસિવત વા? ૩, કિયન્તઃ સૂર્યા અતાપયન્ વા ૩? ઇત્યાદિ

ણસમુદ્રાદિકોં મેં કહનીં ચાહિયે । જીવાભિગમ મેં વહ વક્તવ્યતા હસ પ્રકાર સે કહી ગઈ હૈ—“ કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા ૩, કેવહ્યા સૂરિયા તવિંસુ વા ૩ ઇત્યાદિ ” હે અદન્ત ! લવણ સમુદ્ર મેં કિતને ચંદ્રમાઓં ને પ્રકાશ કિયા હૈ, અવ કિતને ચંદ્રમા વહાં પ્રકાશ કરતે હૈં ઓર આગેં ખી વહાં કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરેંગે ? તથા કિતને સૂર્યોં ને વહાં પ્રકાશ કિયા હૈ, અવ વહાં કિતને સૂર્ય પ્રકાશ કરતે હૈં ઓર આગેં ખી વહાં કિતનેસૂર્ય પ્રકાશ કરેંગે ? ઇત્યાદિ—હમકે ઉત્તરમેં પ્રભુને કહા—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (લવણે ણં સમુદ્દે ચત્તારિ ચંદા પમાસિંસુ વા, ૩, ચત્તારિ સૂરિયા તવિંસુ વા ૩, વારસોત્તરં નક્ષત્તસયં જોગં જોહંસુ વા ૩, તિન્નિ વાવન્ના મહગ્ગહસયા ચારં ચરિંસુ વા ૩, દોન્નિ સય સહસ્સા સત્તઠ્ઠિં ચ સહસ્સા નવ સયા તારાગણ કોહિકોહીણં સોહં સોહિંસુ વા ૩) ઇતિ—લવણ સમુદ્ર મેં ચાર ચન્દ્રમાઓં ને પ્રકાશ કિયા હૈ, અવ ખી વેં હતને હી વહાં પ્રકાશ કરતે હૈં ઓર આગેં ખી વેં હતને હી વહાં પ્રકાશ કરતે

અતા કરવામાં આવી છે એવી જ વક્તવ્યતા અહીં પણ થવી જોઈએ આ વિષયને અનુલક્ષીને ત્યાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—(કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા ૩, કેવહ્યા સૂરિયા તવિંસુ વા ૩) ઇત્યાદિ “ હે અદન્ત ! લવણ સમુદ્રમાં કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા ? કેટલા પ્રકાશે છે ? કેટલા પ્રકાશશે ? તથા ત્યાં કેટલા સૂર્ય તપતા હતા ? વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્ય તપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્ય તપશે ? ” વગેરે.

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (લવણે ણં સમુદ્દે ચત્તારિ ચંદા પમાસિંસુ વા ૩, ચત્તારિ સૂરિયા તવિંસુ વા ૩, વારસોત્તરં નક્ષત્તસયં જોગં જોહંસુ વા ૩, તિન્નિ વાવન્ના મહગ્ગહસયા ચારં ચરિંસુ વા ૩, દોન્નિ સયસહસ્સા સત્તઠ્ઠિં ચ સહસ્સા નવ સયા તારાગણ કોહીકોહીણં સોહ સોહિંસુ વા ૩) ઇત્યાદિ. લવણ સમુદ્રમાં ભૂતકાળમાં ચાર ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં એટલા જ ચન્દ્રમા પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પણ ત્યાં એટલા જ ચન્દ્રમા

પ્રશ્નઃ પૂર્વોક્ત એવ, ઉત્તરમાહ-ગૌતમ ! લગ્નને સ્કલુ સમુદ્રે ચત્વારશ્ચન્દ્રાઃ પ્રાભાસિપત
વાર, ચત્વારઃ સૂર્યાઃ અતાપયન્ વા, દ્વાદશોત્તરં નક્ષત્રશતં યોગમ્ અયુજન્ વાર દ્વિપશ્ચા-
શદવિકાન્તિ ત્રીણિ મહાગ્રહજતાનિ ચારમ્ અવરન્ વાર, દ્વે શતસહસ્રે સપ્તપૃષ્ઠિ ચ સહ-
સ્રાણિ, નવ શતાનિ તારાગણકોટિકોટીનામ્ શોભામશોભયન્ વાર ૩ । જીવાભિગમ-
સૂત્રપાઠસ્ય અવધિમાહ-‘જાવ તારાઓ’ યાવત્ તારાઃ તારાપર્યન્ત તત્સંગ્રાહ્યમ્ । અથ
ધાતકીચ્છન્દે ચન્દ્રાદિપ્રકાશાદિવક્તવ્યતામાહ-‘ધાયડંડે, કાન્કોદે, પુલ્કવરવરે

રહેગે । હસી પ્રકાર સે વહાં ચાર સૂર્ય પહિલે તપે હૈં, અવ ભી હતને હી
વહાં આતપ પ્રદાન કરતે હૈં ઓર આગે ભી હતને હી સૂર્ય વહાં આતપ
દેતે રહેગે । ૧૧૨ નક્ષત્રોં ને વહાં જ્યોતિ કો ચમકાયા હૈં, અવ ભી હતને
હી નક્ષત્ર વહાં અપની જ્યોતિ કો ચમકાતે હૈં ઓર આગે ભી વે હતને
હી અપની જ્યોતિ કો વહાં ચમકાતે રહેગે । ૩૫૨ મહાગ્રહોં ને વહાં
અપની ચાલ ચલી હૈ, અવ ભી હતને હી વે વહાં અપની ચાલ ચલતે હૈં
ઓર આગે ભી વે હતને હી અપની ચાલ પર ચલતે રહેગે । દો લાખ,
સહસ્રઠ હજાર નૌ સૌ તારાગણોં કી કોટાકોટિ ને વહાં પહિલે અપની
શોભા વિસ્તારી હૈ, અવ ભી વે હતને હી અપની શોભા વિસ્તારતે હૈં ઓર
આગે ભી વે હતને હી અપની શોભા વિસ્તારતે રહેગે । યહાં પર જીવા
ભિગમ કા પાઠ કહાં તક કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે-હસકે લિયે (જાવ
તારાઓ) એસા કહા ગયા હૈ-અર્થા ૨ તારાપર્યન્ત વહ પાઠ ગ્રહણ કરના
ચાહિયે । અવ ધાતકી ચ્છન્દ મેં ચન્દ્રાદિ સંબંધી પ્રકાશ વક્તવ્યતા કો

પ્રકાશશે. એજ પ્રમાણે ત્યાં ચાર સૂર્ય પહેલાં તપતા હતા, હાલમાં તપે છે
અને ભવિષ્યમાં પણ તપશે ત્યાં ૧૧૨ નક્ષત્રો ભૂતકાળમાં પોતાનો પ્રકાશ
આપતા હતા, વર્તમાનમાં પણ એટલા જ નક્ષત્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે અને
ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ નક્ષત્રો ત્યાં પોતાનો પ્રકાશ આપતા રહેશે ભૂત-
કાળમાં ત્યાં ૩૫૨ મહાગ્રહો પોતાની ચાલ ચાલતા હતા, વર્તમાનમાં
પણ એટલા જ મહાગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ
એટલા જ મહાગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલતા રહેશે ૨૬૭૬૦૦ તારાગણોની
કોટાકોટિ ભૂતકાળમાં ત્યાં પોતાની શોભા બતાવતી હતી, વર્તમાનમાં પણ તેઓ
ત્યાં પોતાની શોભા બતાવે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેઓ તેમની શોભા
બતાવતા રહેશે અહીં જીવાભિગમ સૂત્રનો પાઠ કયાં સુધી ગ્રહણ કરવાનો
છે તે “ જાવ તારાઓ ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા વ્યક્ત થયેલ છે. એટલે કે અહીં
તા ૧૨૦ પર્યન્તનુ કથન ગ્રહણ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર
ધાતકીચ્છન્દમાં ચન્દ્રાદિ સંબંધી પ્રકાશ વક્તવ્યતા પ્રકટ કરવા માટે કહે છે કે

અર્થિમંતરપુક્કરદ્વમણુસસ્રેત્તે, એસુ સવ્વેસુ જહા જીવાભિગમે જાવ—“એગસસીપરિ-
વારોતારાગણકોડિકોડીણં” ધાતકીલ્ખણે કાલોદે પુક્કરવરે, આભ્યન્તરપુક્ક-
રાર્દમનુષ્યક્ષેત્રે, એતેષુ સર્વેષુ પશ્ચસુ યથા જીવાભિગમે ચન્દ્રાદિપ્રકાશાદિકમુક્તં
તથૈવાત્રાપિ તદ્ વક્તવ્યમ્, તથા ચોક્તં તત્ર—‘ધાયઈસંઢે ણં મંતે! દીવે કેવહ્યા ચંદા
પમાસિસુ વા ૩, કેવહ્યા સૂરિયા તવિસુ વા ૩, ઇત્યાદિ પ્રશ્નાઃ પૂર્વવદેવ કલ્પનીયાઃ,
ઉત્તરં તુ—‘ગોયમા! વારસચંદા પમાસિસુ વા ૩ વારસ સૂરિયા તવિસુ વા ૩? એવં ।

ચંડવીસં સસિરવિણો નક્ષત્રસયા ય તિન્નિ છત્તીસા ।

એગં ચ ગહસહસસ છપન્નં ધાયઈસંઢે ॥ ૧ ॥

પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં—(ધાયઈસંઢે, કાલોદે, પુક્કર-
વરે અર્થિમંતરપુક્કરદ્વમણુસસ્રેત્તે એસુ સવ્વેસુ જહા જીવાભિગમે
જાવ) “ એગ સસી પરિવારો તારાગણકોડિકોડીણં ” ધાતકીલ્ખણ મેં,
કાલોદ મેં, પુક્કરવર મેં, આભ્યન્તરપુક્કરાર્ધ મેં ઓર મનુષ્યક્ષેત્ર મેં ઇન
પાંચ સ્થાનો મેં—જીવાભિગમસૂત્રોક્ત ચન્દ્રાદિપ્રકાશવિષયક વક્તવ્યતા
કી તરહ ચન્દ્રાદિ ઝ્યોતિષ્ક પ્રકાશ વક્તવ્યતા જાનનીં ચાહિયે વહાં
વહ વક્તવ્યતા હસ પ્રકાર સે કહી ગઈ હૈ ‘ ધાયઈસંઢે ણં મંતે! દીવે
કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા ૩, કેવહ્યા સૂરિયા તવિસુ વા ૩ ” ઇત્યાદિ,
હે મદન્ત! ધાતકી લ્ખણ મેં કિતને ચન્દ્રમાઓં ને પ્રકાશ કિયા હૈ ?
અવ વહાં કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરતે હૈં ઓર મી કિતને ચન્દ્રમા વહાં
પ્રકાશ કરેંગે ? હસી તરહ સે સૂર્યોં કે દ્વાગ પ્રકાશ કરને કી વક્તવ્યતા
કે વિષય મેં પ્રશ્ન જાનના ચાહિયે । ઇત્યાદિ—હલકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે
હૈં—હે ગૌતમ! ધાતકી લ્ખણ મેં ૧૨ ચન્દ્રમાઓં ને ઓર ૧૨ સૂર્યોં ને અપના
૨ કાર્ય કિયા હૈ, અવ મી વે અપના ૨ કાર્ય કરતે હૈં ઓર આગે મી

(ધાયઈસંઢે, કાલોદે, પુક્કરવરે, અર્થિમંતરપુક્કરદ્વમણુસસ્રેત્તે એસુ સવ્વેસુ
જહા જીવાભિગમે જાવ એગ સસી પરિવારો તારાગણકોડિકોડીણં) ધાતકીખંડ,
કાલોદ, પુક્કરવર, આભ્યન્તર પુક્કરાર્ધ અને મનુષ્યક્ષેત્ર, આ પાંચ સ્થાનોમાં
જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જ ચન્દ્રાદિના પ્રકાશની વક્તવ્યતા સમજવી.
ત્યાં તે વક્તવ્યતા નીચે પ્રમાણે કહી છે—

(ધાયઈસંઢે ણં મંતે! દીવે કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા ૩, કેવહ્યા સૂરિયા
તવિસુ વા ૩) ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત! ધાતકીખંડ દ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમા પ્રકા-
શતા હતા? કેટલા ચંદ્રમા પ્રકાશે છે? અને કેટલા ચંદ્રમા પ્રકાશતા રહેશે?
એજ પ્રમાણે સૂર્યના પ્રકાશ વિષેની વક્તવ્યતા વિષયક પ્રશ્નો પણ સમજવા.

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—ધાતકીખંડમાં ૧૨ સૂર્ય અને ૧૨ ચંદ્રમા
ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રકાશશે.

અદ્વૈવ સય-સહસ્તા, તિન્નિ સહસ્તાઈં સત્ત ય સયાઈં ।

ધાયઈંસંઢે દીવે તારાગણ કોડિકોડીળં ॥ ૨ ॥ સોહસોર્હિંસુ વા ૩, ”

છાયા—ધાતકીચ્છળ્હે ચલ્લુ મદન્ત ! દ્વીપે કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રામાસિષત વા, પ્રમાસન્તે વા, પ્રમાસિષ્યન્તે વા ? કિયન્તશ્ચ સૂર્યાઃ અતાપયન્ વા, તાપયન્તિ વા, તાપયિષ્યન્તિ વા ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નાઃ, ઉત્તરાણિ તુ-ગૌતમ ! દ્વાદશ ચન્દ્રાસ્તત્ર પ્રામાસિષત વા ૩, દ્વાદશ સૂર્યાઃ ૩ ત પયન્ વા ૩, एवं રીત્યા ચતુર્વિંશતિઃ શશિ-સ્વયઃ, નક્ષત્રશતાનિ ચ ત્રીણિ પટ્ત્રિંશત્, એકં ચ ગ્રહસહસ્રં ષટ્પચ્ચાશત્ ધાતકીચ્છળ્હે, અદ્વૈવ શતસહસ્રાણિ ત્રીણિ સહસ્રાણિ સપ્ત ચ શતાનિ, ધાતકીચ્છળ્હેદ્વીપે તારાગણકો-ટિકોટીનાં શોભામ્ અશોભયન્ વા, શોભયન્તિ વા, શોભયિષ્યન્તિ વા, ઇતિ,

તથા—‘કાલોઽણં મંતે ! સમુદ્ધે કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા’ ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરં તુ—‘ગોયમા !

“વાયાલીસં ચંદા, વાયાલીસં ચ દિણયરા દિત્તા ।

અપના ૨ કાર્ય વે કરેંગે । (एवं चउवीसं ससि रविणो नक्खत्त सया य तिन्नि छत्तीसा एगं च गह सहस्रं छप्पन्नं धायई संडे) इस तरह धातकी खण्ड में १२ चन्द्रमा और १२ सूर्य मिलकर २४ हो जाते हैं । नक्षत्रों की संख्या ३३६ और ग्रहों की संख्या १०५६ हो जाती है । तथा तारागणों की संख्या यहां पर “अद्वैवसयसहस्सा तिन्नि सह-स्माईं सत्त य सयाईं, धायईसंडे दीवे तारागण कोडि कोडीणं सोहं सोर्हिंसु वा ३ ” ८०३७०० कोटाकोटी की है । (कालोए णं मंते ! समुद्धे केवह्या चंदा पमासिंसु वा) इत्यादि प्रश्न-अर्थात् गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा-हे भदन्त ! कालोद समुद्र में कितने चन्द्र और सूर्य आदिकों ने अपना २ त्रिकाल संबंधी प्रकाशन आदि रूप कार्य किया है ? उत्तर में प्रभु ने कहा (गौयमा ! वायालीसं चंदा) इत्यादि ।

(एवं चउवीस ससिरविणो नक्खत्त सया य तिन्नि छत्तीसा, एगं च गहसहस्रं छप्पन्नं धायईसंडे) આ રીતે ધાતકીખંડમાં ૧૨ ચંદ્ર અને ૧૨ સૂર્ય મળીને તેમની સંખ્યા ૨૪ થાય છે. ત્યાં ૩૩૬ નક્ષત્રો અને ૧૦૫૬ ગ્રહો છે. તથા ત્યાં તારાગણોની સંખ્યા “અદ્વૈવસયસહસ્તા તિન્નિ સહસ્તાઈં, ધાયઈસંઢે દીવે તારાગણકોડિકોડીળં સોહં સોર્હિંસુ વા ૩) ૮૦૩૭૦૦ કોટાકોટી છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—(કાલોઽણં મંતે ! સમુદ્ધે કેવહ્યા ચંદા પમા-સિંસુ વા) ઇત્યાદિ પ્રશ્નો. હે ભદન્ત ! કાલોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્ર અને સૂર્ય આદિકેાએ ભૂતકાળમાં પોતાનો પ્રકાશ આપ્યો છે, વર્તમાનમાં આપે છે અને ભવિષ્યમાં પણ આપતા રહેશે ?

કાલોદર્હિમિ એ, ચરંતિ સંવદ્ધલેસાગા ॥ ૧ ॥

નક્ષત્ર સહસ્ત્ર એ, એ છાવત્તરં ચ સયમન્નં ।

છત્ત સયાં છત્તરુયા, મહાગ્રહા તિન્નિ ય સહસ્ત્રા ॥ ૨ ॥

અઢાવીસં કાલોદર્હિમિ વારસ ય તહ સહસ્ત્રાઃ ।

ળવ ય સયા પન્નાસા, તારાગણકીડિકોડીણં ॥ ૩ ॥ સોહં સોહિંસુ વા ૩ ”

છાયા—કાલોદે સ્વલુ ભદન્ત ! સમુદ્રે ક્રિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રાભાસિષત વા ?

ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ પૂર્વવદેવ સ્વયમૂહનોયઃ, ઉત્તરં તુ—હે ગૌતમ !—

દ્વાચત્વાર્શત્ ચ દિનકરા દીપ્તાઃ ।

કાલોદયૌ એતે ચરન્તિ સમ્યદ્ધલેશ્યાકાઃ ॥ ૧ ॥

નક્ષત્રસહસ્ત્રમેકમ્ એકં પદ્મસપ્તતિશ્ચ, શતમન્યત્ ।

ષટ્ ચ શતાનિ પણ્ણવતિઃ મહાગ્રહાઃ ત્રીણિ ચ સહસ્ત્રાણિ ॥ ૨ ॥

અષ્ટાવિંશતિઃ કાલોદયૌ દ્વાદશ ચ તથા સહસ્ત્રાણિ ।

નવ ચ શતાનિ પચ્ચાશત્ તારાગણકોટિકીટીનામ્ ॥ ૩ ॥

શોભામશોભયન્ વા શોભયન્તિ વા, શોભયિષ્યન્તિ વા ।

તથા ‘ પુષ્કરવરદીવે ણં મંતે ! દીવે કેવહ્યા ચંદા પમાર્સિસુ વા ’ ઇત્યાદિ

પ્રશ્નઃ, ઉત્તરં તુ—

(સોહં સોહિંસુ વા ૩) હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્ર મેં ૪૨ ચન્દ્રમાઓં ને ઓર ૪૨ સૂર્યોં ને ત્રિકાલ સંબંધી અપના ૨ પ્રકાશન આદિરૂપ કાર્ય કિયા હૈ । યહાં ગ્રહોં કી સંખ્યા ત્રીનહજાર છસૌ છિયાનવે ૩૬૯૬ હૈં । નક્ષત્રોં કી સંખ્યા ગ્યારહ સો છિહોત્તર ૧૧૭૬ હૈં તારાગણોં કી અઢા-ઈસ લાખ બારહ હજાર નૌ સૌ પચાસ ૨૮૧૨૯૫૦ કોટાકોટી કી હૈં । (પુષ્કરવરદીવે ણં મંતે ! દીવે કેવહ૦) પુષ્કરવરદ્વીપ મેં ભી કિતને ચંદ્ર સૂર્યાદિકોં ને ત્રિકાલવર્તી પ્રકાશન આદિ કા કાર્ય કિયા હૈ ॥૧-૩॥ હસ વિષય મેં ગૌતમ ને પૂર્વોક્તરૂપ સે જવ પ્રશ્ન સે પ્રશ્ન કિયા—તો હસકે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! બાયાલીસં ચરા) ઇત્યાદિ “ સોહં સોહિંસુ વા ૩ ” ઇત્યાદિ—હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રમાં ૪૨ ચંદ્રમા અને ૪૨ સૂર્ય ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રકાશતા હશે ત્યાં ત્રણ હજાર છસો છત્તું (૩૬૯૬) ગ્રહો છે, ૧૧૭૬ નક્ષત્રો છે, અને અઢાવીસ લાખ બાર હજાર નવસો પચાસ કોટાકોટિ તારાગણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(પુષ્કરવરદીવે ણં મંતે ! દીવે કેવહ્યા) ઇત્યાદિ હે ભદન્ત ! પુષ્કરવર દ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમા અને સૂર્યાદિકો ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પ્રકાશશે ?

‘ ચોચાલં ચંદસયં, ચોચાલં ચેવ સૂરિયાણ સયં ।

પુષ્કરવરંમિ દીવે, ભમંતિ એ પયારિતા ॥ ૧ ॥

ચત્તારિ સહસ્સાઈં, વત્તીસં ચેવ હોતિ નક્ષત્રા

છન્ન સયા વાચ્ચરિ, મહાગઢા વારસ સહસ્સા, ॥ ૨ ॥

છન્નઊડ સયસહસ્સા, ચોચાલીસં ભવે સહસ્સાઈં ।

ચત્તારિ સયા પુષ્કરિ, તારાગણકોટિકોટીણં ॥ ૩ ॥ સોહં સોહિંસુ વા ૩ ।

છાયા-ચતુશ્ચત્વારિંશત્ ચન્દ્રશતં, ચતુશ્ચત્વારિંશત્ ચૈવ સૂર્યાણાં શતમ્ ।

પુષ્કરવરે દ્વીપે ભ્રમન્તિ એતે પ્રકાશયન્તઃ ॥ ૧ ॥

ચત્વારિ સહસ્સાણિ દ્વાત્રિંશચ્ચૈવ ભવન્તિ નક્ષત્રાણિ ।

પટ્ ચ શતાનિ દ્વાસપ્તતિઃ મહાગ્રહા દ્વાદશ સહસ્સાણિ ॥ ૨ ॥

ષણ્ણત્તિઃ શતસહસ્સાણિ ચતુશ્ચત્વારિંશત્ ભવેયુઃ સહસ્સાણિ ।

ચત્વારિ શતાનિ પુષ્કરે તારાગણકોટિકોટીનામ્ ॥ ૩ ॥

શોભામશોભયન્ વા, શોભયન્તિ વા, શોભયિષ્યન્તિ વા ।

અત્ર પુષ્કરવરદ્વીપે ચન્દ્રસૂર્યાણાં યદ્ ભ્રમણં પ્રોક્તં તત્ પુષ્કરદ્વીપાભ્યન્તરાર્ધ-
વર્તિચન્દ્રસૂર્યાનપેક્ષ્ય પ્રોક્તમ્ । તદગ્રે સૂત્રકાર એવ વક્ષ્યતિ । તથા ‘ અર્ઘિમતરપુષ્કરદ્વે

ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ડનસે એસા કહા—(ચોચાલં ચંદસયં) ઇત્યાદિ ।

હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપ મેં ૧૪૪ ચન્દ્રમાઓ ને ઔર ૧૪૪ સૂર્યો
ને ત્રિકાલવર્તી અપનાર પ્રકાશન આદિરૂપ કાર્ય ક્રિયા હૈ । યહાં પર ગ્રહોં
કી સંખ્યા ૧૨૬૭૨ હૈ । નક્ષત્રોં કી સંખ્યા ૪૦૩૨ હૈ તારાગણોં કી સંખ્યા
૯૬૪૪૪૦૦ છિયાત્રવે લાખ કોટાકોટિ કી હૈ । યહાં પર જો પુષ્કરવરદ્વીપ
મેં ચન્દ્ર ઔર સૂર્યોં કા ભ્રમણ કહા ગયા હૈ વહ પુષ્કર દ્વીપકે આભ્યન્ત-
રાર્ધવર્તી ચન્દ્ર સૂર્યોં કી અપેક્ષા કરકે હીં કહા ગયા હૈ ઇસી વાત કો
સૂત્રકાર આગે સ્વયં કહેંગે । (અર્ઘિમતરપુષ્કરદ્વેણં ભંતે ! કેવહયા ચંદા-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ચોચાલં ચંદસયં ” ઇત્યાદિ. હે ગૌતમ !
પુષ્કરવર દ્વીપમાં ૧૪૪ ચંદ્રમા અને ૧૪૪ સૂર્ય ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા,
વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રકાશશે. ત્યાં ૧૨૬૭૨ ગ્રહો અને
૪૦૩૨ નક્ષત્રો છે. ત્યાં તારાગણોની સંખ્યા ૯૬૪૪૪૦૦ કોટાકોટિ પ્રમાણ
છે. અહીં જે પુષ્કરવર દ્વીપમાં ચંદ્ર અને સૂર્યના ભ્રમણની વાત કરી છે તે
પુષ્કરદ્વીપના આભ્યન્તરાર્ધવર્તી ચંદ્ર અને સૂર્યોની અપેક્ષાએ કહી છે. એજ
વાત સૂત્રકાર આગળ પ્રકટ કરવાના છે.

ળં મંતે ! કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા ' ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરં તુ- ' ગોયમા ।
વાવત્તરિં ચ ચંદા, વાવત્તરિ મેવ દિનયરાદિત્તા ।

પુલ્કલ્લરદીવદ્દે ચરંતિ એ પમાસિતા ॥ ૧ ॥

તિન્નિ સયા છત્તીસા, છચ્ચ સહસ્સા મહમ્મહાણં તુ ।

નલ્લક્ષણં તુ ભવે, સોલાઈં દુવે સહસ્સાઈં ॥ ૨ ॥

અડયાલ સયસહસ્સા વાવીસં લલુ ભવે સહસ્સાઈં ।

દો ય સય પુલ્લરદ્દે, તારાગણકોડિકોડીણં ॥ ૩ ॥ સોમં સોહિંસુ વા ૩ "

છાયા-અભ્યન્તરપુલ્લરાર્દે લલુ મદન્ત ! કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રામાસિષત વા ? ૦

ગૌતમ ! દ્વાસપ્તતિશ્ચ ચન્દ્રાઃ, દ્વાસપ્તતિરેવ દિનકરા દીપ્તાઃ ।

પુલ્લરલ્લરદ્વીપાર્દે ચરન્તિ, એતે પ્રમાસયન્તઃ ॥ ૧ ॥

ત્રીણિ શતાનિ પટ્ત્રિંશત્ પટ્ત્ર ચ સહસ્સાણિ મહાપ્રહાણં તુ ।

નલ્લક્ષણાં તુ ભવેયુઃ, પોડશ દ્વે સહસ્સે ॥ ૨ ॥

અષ્ટ ચત્ત્વારિંશત્ શતસહસ્સાણિ, દ્વાવિંશતિઃ લલુ ભવેયુઃ સહસ્સાણિ ।

દ્વે ચ શતે પુલ્લરાર્દે તારાગણકોટિકોટીનામ્ ॥ ૩ ॥

પમાસિસુ વા) હે મદન્ત ! આભ્યન્તરપુલ્લરાર્ધ મેં કિતને ચન્દ્રમાઓં ને પહિલે પ્રકાશન કાર્યે કિયા હૈ ? વર્તમાનમેં વે કિતને વહાં પ્રકાશનકાર્ય કરતે હૈં ? ઓર આગે મી વે કિતને વહાં પ્રકાશનકાર્ય કરેગે ॥૧-૩॥ હસી તરહ સે સૂર્યાદિકોં કે કાર્ય કરને કે વિષય મેં પ્રશ્નોં કા ઉદ્ભાવન કર લેના ચાહિયે-હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ડનસે કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વાવત્તરિંચ ચંદા) ઇત્યાદિ ।

(સોહં સોહિંસુ વા ૩) આભ્યન્તરપુલ્લરાર્ધ મેં ૭૨ ચંદ્રમાઓં ને ઓર ૭૨ હી સૂર્યોં ને અપના ૨ ત્રિકાલવર્તી પ્રકાશનાદિરૂપકાર્ય કિયા હૈ । યહાં પર ગ્રહોં કી સંલ્લયા ૬૩૩૬ ઓર નલ્લક્ષ્ત્રોંકી સંલ્લયા ૨૦૧૬ હૈ ।

ગૌતમસ્વામીનેા પ્રશ્ન—(અભ્યન્તરપુલ્લરલ્લરદ્દેણ મતે ! કેવહ્યા ચંદા પમાસિસુ વા) હે મદન્ત ! આભ્યન્તર પુલ્લરાર્ધમાં કેટલા ચંદ્રમા પ્રકાશતા હતા ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રમા પ્રકાશે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રમા પ્રકાશશે ? એજ પ્રમાણે સૂર્ય વગેરેના વિષયમાં પણ ત્રણે કાળ સંબંધી પ્રશ્નો સમજવા.

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ વાવત્તરિંચ ચંદા ” ઇત્યાદિ. “ સોહં સોહિંસુ વા ૩ ” આભ્યન્તર પુલ્લરાર્ધમાં ૭૨ ચંદ્રમાઓ તથા ૭૨ સૂર્યો ત્રણે કાળમાં પ્રકાશ આદિ આપવાનું કાર્ય કર્યા કરે છે. તેમાં ૬૩૩૬ ગ્રહો, ૨૦૧૬ નલ્લક્ષ્ત્રો અને ૪૮૨૨૨૦૦ કોટાકોટિ તારાગણ છે.

શોભામશોભયન્ વા, શોભયન્તિ વા, શોભયિષ્યન્તિ વા ।

તથા—‘મણુસ્સલ્લેખે જં મંતે ! કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા ’ ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ ।
ઉત્તરં તુ—‘વત્તીસં ચંદસયં, વત્તીસં ચેવ સૂરિયાણ સયં ।

સયલં મણુસ્સલ્લેખં, ચરંતિ એ પયાસિંતા ॥ ૧ ॥

એકારસ ય સહસ્સા, છપ્પિ ય સોલા મહાગઢાણં તુ ।

છચ્ચ સયા છળ્લગુયા, ણક્કલ્લતા તિન્નિ ય સહસ્સા ॥ ૨ ॥

અહસીહ સયસહસ્સા, ચાલીસસહસ્સ મણુયલોગંમિ ।

સત્ત ય સયા અણૂગા, તારાગણકોટિકોટીગં ॥ ૩ ॥ સોહં સોહિંસુ વા ૩ ।

છાયા-મનુષ્યક્ષેત્રે સ્થલ મદન્ત ! કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રાભાસિષત વા ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ ।

ઉત્તરમાહ-હે ગૌતમ !—

દ્વાત્રિંશત્ ચન્દ્રશતમ્, દ્વાત્રિંશત્ ચૈવ સૂર્યાણાં શતમ્ ।

સકલં મનુષ્યલોક, ચરન્તિ એતે પ્રકાશયન્તઃ ॥ ૧ ॥

એકાદશ ચ સહસ્રાણિ, પડ્ધપિ (શતાનિ) ષોડશ મહાગ્રહાણાં તુ ।

ષટ્ ચ શતાનિ પળ્લવતિઃ, નક્ષત્રાણિ ત્રીણિ ચ સહસ્રાણિ ॥ ૨ ॥

અષ્ટાશીતિઃ શતસહસ્રાણિ, ચત્વારિંશત્ સહસ્રાણિ મનુષ્યલોકે ।

સપ્ત ચ શતાનિ અન્યૂનાનિ, તારાગણકોટિકોટીનામ્ ॥ ૩ ॥

શોભામશોભયન્ વા ૩, ઇત્યાદિ ।

તારાગણોંની સંખ્યા ૪૮૨૨૨૦૦ કોટાકોટિની છે ॥ ૧-૩ ॥ (મણુસ્સ-
લ્લેખેજં મંતે ! કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા) ઇત્યાદિ પ્રશ્ન-હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્નને એસા કહા-(વત્તીસં ચંદસયં) ઇત્યાદિ ।

(સોહં સોહિંસુ વા ૩) હે ગૌતમ ! મનુષ્યલોક મેં-ઢાઈ દ્વીપ મેં-
૧૩૨ ચંદ્રમા ઓર ૧૩૨ સૂર્ય ત્રિકાલસંબંધી અપના ૨ પ્રકાશનકાર્ય કરતે
રહતે હેં । યહાં પર ગ્રહોંની સંખ્યા ૧૧૬૧૬ છે । નક્ષત્રોંની સંખ્યા
૩૬૯૬ છે । તારાગણોંની સંખ્યા ૮૮૪૦૭૦૦ કોટાકોટિની છે ।

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(મણુસ્સલ્લેખે જં મંતે ! કેવહ્યા ચંદા પમાસિંસુ વા)
હે ભદન્ત ! મનુષ્યલોકમાં કેટલા ચંદ્રમા અને સૂર્યાદિકો પ્રકાશતા હતા,
વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પ્રકાશશે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“વત્તીસ ચંદસયં” ઇત્યાદિ. “સોહં સોહિં-
સુ વા ૩” હે ગૌતમ ! મનુષ્યલોકમાં-અઢી દ્વીપમાં ૧૩૨ ચંદ્ર અને ૧૩૨
સૂર્ય ત્રણે કાળમાં પ્રકાશ આદિ આપવાનું કાર્ય કર્યા કરે છે. ત્યાં ૧૧૬૧૬
ગ્રહો, ૩૬૯૬ નક્ષત્રો અને ૮૮૪૦૭૦૦ કોટાકોટિ તારાગણ ભૂતકાળમાં ચમ-
કતા હતા, વર્તમાનમાં ચમકે છે અને ભવિષ્યમાં પણ ચમકતા રહેશે.

જ્યોતિષકગણ કોષ્ટકમ્

જ્યોતિષકગણ:	ચન્દ્રા:	સૂર્યા:	ગ્રહા:	નક્ષત્રાણિ:	તારાગણ:
જમ્બૂદ્વીપે	૨ ચન્દ્રી	૨ સૂર્યો	૧૭૬	૬૬	૧,૩૩,૯૫૦ કોટી કોટીનામ્
લવણસમુદ્રે	૪ ચન્દ્રા:	૪ સૂર્યા:	૩૬૨	૧૧૨	૨,૬૭,૯૦૦ કોટી કોટીનામ્
ધાતકોશ્વળે	૧૨ ચન્દ્રા:	૧૨ સૂર્યા:	૧૦૫૬	૩૩૬	૮,૦૩,૭૦૦ કોટી કોટીનામ્
કાલોદધિસમુદ્રે	૪૨ ચન્દ્રા:	૪૨ સૂર્યા:	૩૬૯૬	૧૧૭૬	૨૮,૧૨,૯૫૦ "
(પુષ્કરવરદ્વીપે	૧૪૪	૧૪૪	૧૨૬૭૨	૪૦૩૨	૯૬,૪૪,૪૦૦ ")
પુષ્કરવરદ્વીપા-					
મ્યન્તરાદે	૭૨ ચન્દ્રા:	૭૨ સૂર્યા:	૬૩૩૬	૨૦૧૬	૪૮,૨૨,૨૦૦ ,,
સાર્ધદ્વીપદ્વયે	૧૩૨ ચન્દ્રા:	૧૩૨ સૂર્યા:	૧૧૬૧૬	૩૬૯૬	૮૮,૪૦,૭૦૦ ,,

અથ જીવાભિગમસૂત્રપાઠસ્ય અવધિમાહ—‘ જાવ ’ इत्यादि, ‘ जाव एगससी-परिवारो तारागणकोडिकोडीणं ’ यावत्—एकशशिपरिवारस्तारागणकोटिकोटी-नाम्, अस्य पूर्वाशस्त्वेवम्—“ अट्टासीइं च गहा अट्टावीसं च ह्योति नक्खत्ता । एगससीपरिवारो एत्तो तारागण वोच्छामि, छावट्ठि सहस्साइं, नव चेव सयाइं पच सयलाइं ’ ति । अष्टाशीतिश्चग्रहाः, अष्टाविंशतिश्च भवन्ति नक्षत्राणि, एकशशिपरिवारः इतः तारागणं वक्ष्यामि—पूपण्डिः सहस्राणि नवचैव शतानि पञ्च सकलानि ।

इनकी संख्या बतानेवाला कोष्टक टीकामें दिया हैं जिज्ञासुजन वहांसे देख लें ।

इन पूर्वोक्त पांच स्थानों में जीवाभिगम सूत्र का पाठ कहाँनक का लेना चाहिये हमके लिये सूत्रकार कहते हैं (जाव एगससीपरिवारो तारागणकोडिकोडीणं) कि यहां तक का जीवाभिगमसूत्रोक्त पाठ यहां ग्रहण करना चाहिये । इस पाठ का पूर्वाश (अट्टासीइं च गहा) इत्यादि । एक चन्द्र के परिवार में ८८ ग्रह, २८ नक्षत्र, ६६९७५ तारागण की कोटाकोटी होती है ।

ઉપર્યુક્ત સાતે સ્થાનોમાં ચંદ્રમા, સૂર્યો, ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારાગણની સંખ્યા બતાવતો કોષ્ટક ટીકામાં આપ્યો છે—

આ પૂર્વોક્ત પાંચ સ્થાનોમાં જીવાભિગમ સૂત્રનો પાઠ કયાં સુધી ગ્રહણ કરવાનો છે તે સૂત્રકારે “ જાવ એગ સસી પરિવારો તારાગણકોડિકોડીણં ” આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કર્યું છે. આ સૂત્રપાઠનો પૂર્વાશ “ અટ્ટાસીઈ ચ ગહા ” ઇત્યાદિ છે. એટલે કે એક ચન્દ્રના પરિવારમાં ૮૮ ગ્રહ, ૨૮ નક્ષત્રો અને ૬૬૬૭૫ કોટાકોટિ તારાગણનો સમાવેશ થાય છે

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ' પુઞ્જરોદે ણં મંતે ! સમુદ્દે કેવદયા ચંદા પમાસિસુ વા ૩ ? ' હે મદન્ત ! પુઞ્જરોદે સ્વલુ સમુદ્દે કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રામાસિપત વા, પ્રમામન્તે વા, પ્રમાસિષ્યન્તે વા ? મગધનાદ- ' એવં સઽવ્વેસુ દીવસમુદ્દેસુ જોડસિયાણં માણિયવ્વં ' હે ગૌતમ ! એવં વક્ષ્યમાણરીત્યા સર્વેષુ દ્વીપસમુદ્દેપુ જ્યોતિષ્કાણાં યથાસંભવં સંખ્યાતા અસંખ્યાતાશ્ચ ચન્દ્રાદયઃ પ્રામાસિપત વા ઇત્યાદિ મણિતવ્યમ્ , તથા ચેત્યમ્ - ' પુઞ્જરોદે ણં મંતે ! સમુદ્દે કેવદયા ચંદા પમાસિસુ વા ૩ ? ' હે મદન્ત ! પુઞ્જરોદે સ્વલુ સમુદ્દે કિયન્તશ્ચન્દ્રાઃ પ્રામાસિપત વા, પ્રમાસન્તે વા, પ્રમાસિપન્તે વા ?

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(પુઞ્જરોદે ણ મંતે ! સમુદ્દે કેવદયા ચંદા પમાસિસુ વા ?) હે મદન્ત ! પુઞ્જરોદ સમુદ્ર મેં કિતને ચન્દ્રમાઓં ને પ્રકાશ કિયા હૈં ? અવ કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરતે હૈં ? ઔર આગે ખી વહાં કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરે ગે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(એવં સઽવ્વેસુ દીવસમુદ્દેસુ જોડસિયાણં માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! સમસ્ત દ્વીપ સમુદ્રોં મેં જ્યોતિષ્કગણ કે યથાસંભવ સંખ્યાત અસંખ્યાત ચન્દ્રમાદિકોં ને પહિલે પ્રકાશ કિયા હૈં, અવ ખી વે વહાં પર પ્રકાશ કાતે હૈં ઔર આગે ખી વે વહાં પર પ્રકાશ કરે ગે ઇત્યાદિરૂપ સે કહના ચાહિયે । જીવાભિગમસૂત્ર મેં એમા હી કહા હૈં-(પુઞ્જરોદે ણં મંતે ! સમુદ્દે કેવદયા ચંદા પમાસિસુ વા ૩ ?) ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા હી પૂર્વોક્તરૂપ મેં પૂછા હૈં કિ-હે મદન્ત ! પુઞ્જરોદ સમુદ્ર મેં કિતને ચન્દ્રમાઓં ને પહિલે પ્રકાશ કિયા હૈં, અવ ખી વહાં પર કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરતે હૈં-તથા આગે ખી વહાં પર કિતને ચન્દ્રમા પ્રકાશ કરે ગે ? ઇત્યા-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(પુઞ્જરોદેણ મંતે ! સમુદ્દે કેવદયા ચંદા પમાસિસુ વા ?) હે મદન્ત ! પુઞ્જરોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચન્દ્રમા ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પ્રકાશશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં સઽવ્વેસુ દીવસમુદ્દેસુ જોડસિયાણં માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! સમસ્ત દ્વીપ સમુદ્રોમાં જ્યોતિષ્કગણના યથાસંભવ સંખ્યાત અસંખ્યાત ચન્દ્રમા આદિકોએ ભૂતકાળમાં પ્રકાશ આપ્યો હતો, વર્તમાનમાં પણ તેઓ ત્યાં પ્રકાશ આપે છે અને ભવિષ્યમાં પણ આપશે. જીવાભિગમ સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને એવું કહ્યું છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(પુઞ્જરોદેણ મંતે ! સમુદ્દે કેવદયા ચંદા પમાસિસુ વા ૩ ?) હે મદન્ત ! પુઞ્જરોદ સમુદ્રમાં પહેલાં કેટલા ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા ? વર્તમાનકાળે ત્યાં કેટલા ચન્દ્ર પ્રકાશે છે ? ભવિષ્યમાં ત્યાં કેટલા ચન્દ્ર પ્રકાશશે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો અહીં ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

इत्यादि प्रश्ने उत्तरंतु—‘संखेज्जा चंदा पभासिसु वा ३’ हे गौतम ! पुष्करोदे समुद्रे संख्याताश्चन्द्राः प्राभासिपत वा, प्रभासन्ते वा, प्रभासिष्यन्ते वा, तदवधिमाह—‘जाव सयंभूरमणे जाव सोमं सोमिसु वा, सोमंति वा, सोभिस्संति वा’ यावत् स्वयंभूरमणे समुद्रे यावत्—असंख्याताश्चन्द्राः प्राभासिपत वा ३, एवमेव सूर्या अपि असंख्याता अतापयन् वा, तापयन्ति वा, तापयिष्यन्ति वा, एवं ग्रहणक्षत्रतारागणा असंख्याता एव यथासंभवं शोभाममयन् वा, शोभयन्ति वा, शोभयिष्यन्ति वा। द्वीप-समुद्रनामानि चेत्यम्—पुष्करोदसमुद्रादनन्तरो वरुणवरो द्वीपः, तदनन्तरं वरुणोदः

दिरूप से पूछने पर प्रभु ने उनसे कहा—(संखेज्जा चंदा पभासिसु वा ३) हे गौतम ! पुष्करोद समुद्र में संख्यात चन्द्रमाओं ने प्रकाश किया है, अब भी वहां पर वे प्रकाश करते हैं और आगे भी वे वहां पर प्रकाश करेंगे। इनके प्रकाश करने का संबंध कहां तक लेना चाहिये—इसके उत्तर में उसकी अवधि बताते हुए सूत्रकार कहते हैं कि (जाव सयंभूरमणे जाव सोमं सोमिसु वा, सोमंति वा, सोभिस्संति वा) यहां तक प्रकाश करने का संबंध लगा लेना चाहिये। अर्थात् यावत् स्वयंभूरमणसमुद्र में ज्योतिष्क संबंधी असंख्यात चन्द्रों ने प्रकाश किया है, वहां वे प्रकाश करते हैं आगे भी वहां वे प्रकाश करेंगे। इसी तरह से असंख्यात सूर्यों ने वहां अपना आतप फैलाया है, अब भी वे वहां अपना आतप फैलाते हैं, और आगे भी वे वहां अपना आतप फैलावेंगे। इसी तरह से असंख्यात, ग्रह, नक्षत्र और तारागणों ने भी यथासंभव वहां की शोभा को सुशोभित किया है, करते हैं और आगे भी वे वहां शोभा को सुशोभित करेंगे। द्वीप

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ સંખેજ્જા ચંદા પમાસિંસુ વા ૩) હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં પહેલા સંખ્યાત ચન્દ્રમા પ્રકાશતા હતા, વર્તમાનમાં પણ તેઓ ત્યાં પ્રકાશે છે અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રકાશતા રહેશે. (જાવ સયંભૂરમણે જાવ સોમં સોમિંસુ વા, સોમંતિ વા, સોમિસ્સંતિ વા) સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્તનાં સ્થાનોમાં જ્યોતિષ્ઠ સંખ્યાત ચન્દ્રો પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવતા હતા, વર્તમાનમાં પણ ફેલાવે છે અને ભવિષ્યમાં પણ ફેલાવશે એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત સૂર્યો ભૂતકાળમાં ત્યા તપતા હતા, વર્તમાનમાં તપે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તપશે એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારાગણો પણ ત્યા શોભા વધારતા હતા, વર્તમાનમાં શોભા વધારે છે છે અને ભવિષ્યમાં પણ શોભા વધારતા રહેશે દ્વીપ સમુદ્રોનાં નામ નીચે

સમુદ્રઃ, एवं क्षीरवर-क्षीरोदौ, घृतवर-घृतोदौ, क्षोदवर क्षोदोदौ, नन्दीश्वरवर नन्दीश्वर-
 वरोदौ, अरुणारुणोदौ, अरुणवरा-रुणवरोदौ, अरुणवरावभासारुणवरावभासोदौ,
 कुण्डल-कुण्डलोदौ, कुण्डलवर-कुण्डलवरोदौ, कुण्डलवरावभास-कुण्डलवरावभासोदौ,
 रुचक-रुचकोदौ, रुचकवर-रुचकवरोदौ, रुचकवरावभास-रुचकवरावभासोदौ, इत्यादीनि
 असंख्यातानि सन्ति, यतः असंख्याता द्वीपसमुद्राः सन्ति । अन्ते गौतमो भगवद्
 वाक्यं सत्यापयन्नाह—‘ सेवं भंते । सेवं भंते । त्ति ’ हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं

સમુદ્રોં કે નામ- હસ પ્રકાર સે હૈ-પુષ્કરોદ સમુદ્ર સે આગે-વરુણવર
 દ્વીપ હસકે વાદ વરુણોદસમુદ્ર, હસી તરહ સે ક્ષીરવરદ્વીપ, ક્ષીરોદ
 સમુદ્ર, ઘૃતવરદ્વીપ, ઘૃતોદસમુદ્ર, ક્ષોદ્રવરદ્વીપ, ક્ષોદસમુદ્ર, નન્દીશ્વર
 દ્વીપ નન્દીશ્વરસમુદ્ર અરુણદ્વીપ અરુણોદસમુદ્ર, અરુણવરદ્વીપ, અરુ-
 ણવરોદસમુદ્ર, અરુણવરાવભાસદ્વીપ, અરુણવરાવભાસોદસમુદ્ર, કુણ્ડ-
 લદ્વીપ કુણ્ડલોદસમુદ્ર, કુણ્ડલવરદ્વીપ, કુણ્ડલવરોદસમુદ્ર, કુણ્ડલ
 વરાવભાસદ્વીપ, કુણ્ડલવરાવભાસોદસમુદ્ર, રુચકદ્વીપ રુચકોદસમુદ્ર,
 રુચકવરદ્વીપ રુચકવરોદ સમુદ્ર, રુચકવરાવભાસ દ્વીપ રુચકવરાવભા-
 સોદસમુદ્ર, ઇત્યાદિ અસંખ્યાત દ્વીપ ઓર સમુદ્ર હૈં । અન્ત મૈં સ્વયંભૂરમણ
 સમુદ્ર હૈ । અન્ત મૈં ગૌતમ મગવાન્ કે વચનોં મૈં સત્યતા કી રુપાપના
 કરતૈ હુઅ કહતૈ હૈં-(સેવં ભંતે । સેવં ભંતે । ત્તિ) હે મદન્ત ! આપકે
 દ્વારા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હૈ-હે મદન્ત ! આપકે
 દ્વારા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હૈ । હસ પ્રકાર કહ કર વે

પ્રમાણે છે —પુષ્કરોદ સમુદ્ર, ત્યારળાદ વરુણવર દ્વીપ, ત્યારળાદ વરુણોદ સમુદ્ર,
 ક્ષીરવર દ્વીપ, ક્ષીરોદ સમુદ્ર, ઘૃતવર દ્વીપ, ઘૃતોદ સમુદ્ર, ક્ષોદવર દ્વીપ, ક્ષોદ
 સમુદ્ર, નન્દીશ્વર દ્વીપ, નન્દીશ્વર સમુદ્ર, અરુણ દ્વીપ, અરુણોદ સમુદ્ર, અરુણવર
 દ્વીપ, અરુણવરોદ સમુદ્ર, અરુણવરાવભાસ દ્વીપ, અરુણવરાવભાસોદ સમુદ્ર,
 કુંડલ દ્વીપ, કુંડલોદસમુદ્ર, કુંડલવર દ્વીપ, કુંડલવરોદ સમુદ્ર, કુંડલવરાવભાસ
 દ્વીપ, કુંડલવરાવભાસોદ સમુદ્ર, રુચક દ્વીપ, રુચકોદ સમુદ્ર, રુચકવર દ્વીપ,
 રુચકવરોદ સમુદ્ર, રુચકવરાવભાસ દ્વીપ, રુચકવરાવભાસોદ સમુદ્ર, ઇત્યાદિ
 અસંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રો છે અને અન્તે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે.

હવે ભગવાનના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે
 “ સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) હે ભદન્ત ! આપની વાત સત્ય જ છે. હે
 ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે. આ
 પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને

સર્વં સત્યમેવાસ્તિ હે મદન્ત ! તદેવમ્-મવદુક્તં સત્યમેવાસ્તિ, શ્રદ્ધાતિશય
ઘોતનાય દ્વિરુક્તિઃ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक - पञ्चदशभाषाकलि-
तललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-
श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त- ' जैनशास्त्राचार्यः ' - पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-' जनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
घासीलालव्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् नवमशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ १-२ ॥

ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે । (યહાં પર (સેવં
મંતે ! સેવં મંતે !) એસા જો દો વાર ગૌતમ ને કહા હૈ વહ પ્રભુ કે વચનોં
મેં અપની શ્રદ્ધા કી અતિશયતા પ્રકટ કરનેકે લિયે હી કહા હૈ ॥સૂ૦ ૨॥
શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ ભગવ-
તીસૂત્ર”કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે નવવે શતકકા દૂસરા
ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧-૨ ॥

ખેસી ગયા, અહીં “ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ” આ પ્રમાણે બે વાર કહેવાનું
કારણ એ છે કે આ પ્રમાણે બે વાર કહેવાથી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં
ગૌતમ સ્વામીની અપાર શ્રદ્ધા પ્રકટ થાય છે. ॥ સૂ૦ ૨ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રમેયચ-
ન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના નવમાં શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૬-૨॥

અંથ નવમશતકસ્ય તૃતીયોદ્દેશપ્રમૃતયઃ ત્રિંશદુદ્દેશકાઃ ।

एकोरुकादिद्वीपवरविशेषवक्तव्यता

નવમશતકે તૃતીયોદ્દેશકદારમ્યત્રિંશત્તમોદ્દેશકપર્યન્તં વિષયવિવરણમ્

एकोरुकादिपवक्तव्यता १, आभासिकाद्वीपवक्तव्यता २, वैषाणिकाद्वीपवक्तव्यता ३, लाङ्गुलिकाद्वीपवक्तव्यता ४, एवं हयकर्ण ५-गजकर्ण ६-गोकर्ण ७-शङ्कुलीकर्ण ८-आदर्शमुख ९-मेण्डूमुख १०-अयोमुख ११-गोमुख १२-अश्वमुख १३-हस्तिमुख १४-सिंहमुख १५-व्याघ्रमुखा १६-अश्वकर्ण १७-हस्तिकर्ण १८-कर्ण १९-कर्णप्रावरणो २०-उल्कामुख २१-मेघमुख २२-विद्युन्मुख २३-विद्युदन्त २४-घनदन्त २५-लष्टदन्त २६-गूढदन्त २७-शुद्धदन्तानां २८-वक्तव्यता ।

द्वितीयोद्देशके द्वीपवरवक्तव्यता प्रतिपादिता, अथ तृतीयादिष्वप्युद्देशकेषु प्रकारान्तरेण तद्वक्तव्यतामेवाह-‘रायगिहे’ इत्यादि ।

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी-कहि णं भंते ! दाहिल्लणं एगोरुयसणुस्साणं एगोरुयदीवे णामं दीवे पणन्ते ?

નવવે શતકકા ત્રીસરા ઉદ્દેશક ૩-સે ૩૦ તક

૯ વેં શતક કે હસ તૃતીય ઉદ્દેશક સે લેકર ૩૦ વેં ઉદ્દેશક તક કા વિષય વિવરણ સંપેક્ષ સે હસ પ્રકાર હૈ-एकोरुका द्वीप वक्तव्यता १, आभासिकाद्वीप वक्तव्यता २, वैषाणिकाद्वीपवक्तव्यता ३, लाङ्गुलिका द्वीपवक्तव्यता ४, इसी तरह से हयकर्ण ५, गजकर्ण ६, गोकर्ण ७, शङ्कुलीकर्ण ८, आदर्शमुख ९, मेण्डूमुख १०, अयोमुख ११, गोमुख १२, अश्वमुख १३, हस्तिमुख १४, सिंहमुख १५, व्याघ्रमुख १६, अश्वकर्ण १७, हस्तिकर्ण १८, कर्ण १९, कर्णप्रावरण २०, उल्कामुख २१, मेघमुख २२, विद्युन्मुख २३, विद्युदन्त २४, घनदन्त २५, लष्टदन्त २६, गूढदन्त २७, और शुद्धदन्त २८ इनकी वक्तव्यता ।

નવમા શતકના ત્રણથી ત્રીસ ઉદ્દેશક

નવમાં શતકના ત્રીજાથી ત્રીસમા સુધીના ઉદ્દેશકોમાં જે વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તેનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે-એકોરુક દ્વીપ, આભાસિક દ્વીપ, વૈષાણિક દ્વીપ, લાંગુલિક દ્વીપ, હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોકર્ણ, શંકુલીકર્ણ, આદર્શ મુખ, મેંદૂમુખ, અયોમુખ, ગોમુખ, અશ્વમુખ, હસ્તિમુખ, સિંહમુખ, વ્યાઘ્રમુખ, અશ્વકર્ણ, હસ્તિકર્ણ, કર્ણ, કર્ણપ્રાવરણ, ઉલ્કામુખ, મેઘમુખ, વિદ્યુન્મુખ, વિદ્યુદન્ત, ઘનદન્ત, લષ્ટદન્ત, ગૂઢદન્ત અને શુદ્ધદન્ત, આ બધાં દ્વીપોની વક્તવ્યતાનું આ ૨૮ ઉદ્દેશકોમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पठ्वयस्स दाहिणैणं चुल्ल-
हिमवंतस्स वासहरपठ्वयस्स पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ
लवणसमुदं उत्तरपुरत्थिमोणं तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहित्ता
एत्थ णं दाहिणिल्लाणं एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयपदीवे नामं
दीवे पण्णत्ते । सेणं गोयमा ! तिन्नि जोयणसयाइं आयामवि-
क्खंभेणं, णव एगूणपन्ने जोयणसयाइं किंचिविसेसूणाइं परिक्खे-
वेणं पण्णत्ते । सेणं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं
सव्वओ समंतासंपरिकिखत्ते, दोणहवि पमाणं वण्णओ य, एवं
एएणं कमेणं जहा—ज्वाभिगसे जाव सुद्धदंतदीवे जाव देव-
लोगपरिगहियाणं ते भणुया पण्णत्ता, समणाउसो ! । एवं
अट्ठावीसं पि अंतरदीवा सएणं सएणं आयामविक्खंभेणं भा-
णियव्वा, नवरं दीवे दीवे उद्देसओ एवं सव्वेवि अट्ठावीसं
उद्देसगा भाणियव्वा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० १ ॥

नवमस्स तईयाइया तीसंता उद्देसा समत्ता ॥९-३-३०॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत—कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणात्यानाम्
एकोरुकमनुष्याणाम् एकोरुकद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जम्बूद्वीपे

एकोरुक आदि द्वीपवरविशेषवक्तव्यता

‘ रायगिहे जाव एवं वयासी ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(रायगिहे जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में यावत्
गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा—(कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं एगोरुयमणु-
स्साणं एगोरुयदीवे नामं दीवे पण्णत्ते) हे भदन्त ! दक्षिणदिशा के

एकोरुक आदि द्वीपवर विशेष वक्तव्यता—

“ रायगिहे जाव एव वयासी ” इत्यादि—

सूत्रार्थ—(रायगिहे जाव एव वयासी ” राजगृह नगरमां (यावत्)
गौतम स्वाभीष्टे भक्षायीर प्रभुने आ प्रमाणे पूछ्यु—(कहिण भंते ! दाहिणिल्लाणं
एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयदीवे नामं दीवे पण्णत्ते ?) हे भदन्त ! दक्षिण दिशाना

द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे चुल्ल(क्षुद्र)हिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पौरस्त्यात् चरमान्तात् लवणसमुद्रम् उत्तरपौरस्त्ये त्रीणि योजनशतानि अवगाह्य, अत्र खलु दाक्षिणात्यानाम् एकोरुकमनुष्याणाम् एकोरुकद्वीपोनाम् द्वीपः प्रज्ञप्तः । सः खलु हे गौतम ! त्रीणि योजनशतानि आयामविष्कम्भेण नव एकोनपञ्चाशत् योजनशतानि किञ्चिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, स खलु एकया पञ्चवरवेदिकया, एकेन च वनपण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, द्वयोरपि प्रमाणं वर्णकश्च, एवमेतेन

एकोरुक मनुष्यों का एकोरुक नामका द्वीप कहाँ पर कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्य पर्वतस्य दाहिणेण चुल्लहिमवतस्स वासहरपर्वतस्य पुरत्थिमिल्लाओ चरिमन्ताओ लवणसमुद्रं उत्तरपुरत्थिमेणं तिन्नि जोजणसयाइं ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिल्लाणं एगोरुकमणुस्साणं एगोरुकदीवे नामं दीवे पणत्ते) जंबूद्वीप नामके द्वीप में वर्तमान मन्दर पर्वत की दक्षिण दिशा में क्षुद्रहिमवान् वर्षधर पर्वत के पौरस्त्य चरमान्त प्रदेश से ईशानदिशा में लवणसमुद्र में तीन सौ योजन जाने के बाद ठीक यहाँ पर दक्षिणदिशा के एकोरुक-युगल मनुष्यों का एकोरुक नाम का द्वीप कहा गया है । (तएणं गोयमा तिन्नि जोजणसयाइं आयामविक्खंभेणं णव एक्कोणवन्ने जोजणसए किञ्चि विसेसूणे परिकखेवेणं पणत्ते) है गौतम ! उस द्वीप की लंबाई और चौड़ाई तीन सौ योजन की है । और परिधि उसकी कुलकम ९४९ योजन की है । (से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ

એકોરુક મનુષ્યોનો એકોરુક નામનો દ્વીપ કયાં આવેલો છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જંબુદ્વીવે દીવે મંદરસ્ય પર્વતસ્ય દાહિણેણં ચુલ્લ હિમવંતસ્સ વાસહરપર્વ-યસ્સ .પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં ઉત્તરપુરત્થિમેણં તિન્નિજોયણસયાઈં ઓગાહિત્તા એત્થ ણં દાહિણિલ્લાણં એગોરુકમણુસ્સાણં એગોરુક દીવે નામં દીવે પણત્તે) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં આવેલા મન્દર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ક્ષુદ્રહિમવાન વર્ષધર પર્વતની પૂર્વના સીમાન્ત પ્રદેશથી ઈશાન દિશામાં લવણ સમુદ્રથી ૩૦૦ યોજન આગળ જતાં દક્ષિણ દિશાના એકોરુક (યુગલ) મનુષ્યોનો એકોરુક નામનો દ્વીપ આવે છે (તણં ગોયમા ! તિન્નિ જોયણસયાઈ આયામ વિક્ખંભેણં ણવ એક્કોણવન્ને જોયણસએ કિંચિ વિસેસૂણે પરિક્ખેવેણં પણત્તે) હે ગૌતમ ! તે દ્વીપની લંબાઈ અને પહોળાઈ ૩૦૦ યોજનની છે. અને તેનો પરિધ (પરિમિતિ) ૯૪૯ યોજન કરતાં સહેજ ઓછી છે. (સે ણં એગાએ પઠમવરવેइयाए એગેણં વણસંડેણ સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ષિત્તે) તે દ્વીપ એક

ક્રમેણ યથા જીવાભિગમે યાવત્ શુદ્ધદન્તદ્વીપો યાવત્ દેવલોકપરિગ્રહીતાઃ તે મનુષ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ ! એવમ્ અષ્ટાવિંશતિરપિ અન્તદ્વીપાઃ સ્વકેન સ્વકેન આયામ-વિષ્કમ્ભેણ ભણિતવ્યાઃ, નવર દ્વીપે દ્વીપે ઉદ્દેશકાઃ, એવં સર્વેઽપિ અષ્ટાવિંશતિરુદ્દે-શકાઃ ભણિતવ્યાઃ । તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

નવમસ્ય તૃતીયાદિકાસ્ત્રિંશદન્તા ઉદ્દેશકાઃ સમાપ્તાઃ

ઓ સમંતા સંપરિક્ષિત્તે) વહ દ્વીપ એક પદ્મવરવેદિકા સે ઓર એક વનસ્પત્તિ સે ચારોં ઓર સે ઘિરાહુઆ હૈ । (દોળહં વિ પમાણં વણઓ ય એવં એણં કમેણં જહા જીવાભિગમે જાવ સુદ્ધદન્ત દીવે જાવ દેવલોગ પરિગ્રહિયા ણં તે મણુયા પણ્ણત્તા સમણાઉસો) હન દોનોં કા વર્ણન ઓર પ્રમાણ હસ પ્રકાર સે, હસ ક્રમ સે જૈસા જીવાભિગમ સૂત્ર મેં “ યાવત્ શુદ્ધદન્ત દ્વીપ હૈ, યાવત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! હસ દ્વીપ કે મનુષ્ય મરકર દેવગતિ મેં જાતે હૈ ” યહાં તક કહા ગયા હૈ વૈસા હૈ । અર્થાત્ જીવાભિગમ કે હસ સૂત્રતક હનકા વર્ણન જૈસા જીવાભિગમ મેં કિયા ગયા હૈ વૈસા હી વર્ણન વહાં સે લેકર યહાં પર ઓ કરના ચાહિયે (એવં અઢ્ઢાવીસંપિ અંતરદીવા સણં સણં આયામવિક્ષ્વમેણં માણિય-વ્વા) હસી તરહ સે ૨૮ અંતર્દ્વીપ ઓ અપની ૨ લંબાઈ ઓર ચૌડાઈ સે કહના ચાહિયે । (નવરં દીવે દીવે ઉદ્દેસઓ એવં સવ્વે વિ અઢ્ઢાવીસં ઉદ્દેસગા માણિયવ્વા-સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) પરન્તુ એક એક દ્વીપ મેં એક ૨ ઉદ્દેશક જાનના ચાહિયે । હસ તરહ સચ અન્તર્દ્વીપોંકે ઉદ્દેશક

પદ્મવરવેદિકાથી અને એક વનસ્પત્તિથી ચારે તરફ ઘેરાયેલો છે. (દોળહં વિ પમાણં વણઓ ય એવં એણં કમેણં જીવાભિગમે જાવ સુદ્ધદન્તદીવે જાવ દેવલોગ પરિગ્રહિયાણ તે મણુયા પણ્ણત્તા સમણાઉસો) આ બન્નેનું વર્ણન જીવાભિગમ સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ કરવું જોઈએ. આ વિષયને અનુલક્ષીને જીવાભિગમ સૂત્રમાં “ શુદ્ધદન્ત દ્વીપ છે, હે આયુ-ષ્મન્ શ્રમણ ! આ દ્વીપના મનુષ્ય મરીને દેવગતિમાં જાય છે. ” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું જે કથન કર્યું છે, તે કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ (એવં અઢ્ઢા-વીસંપિ અંતરદીવા સણં સણં આયામવિક્ષ્વમેણં માણિયવ્વા) આ રીતે ૨૮ અંતર્દ્વીપોમાંના પ્રત્યેકની લંબાઈ અને પહોળાઈ કહેવી જોઈએ.

(નવરં દીવે દીવે ઉદ્દેસઓ એવં સવ્વે વિ અઢ્ઢાવીસં ઉદ્દેસગા માણિયવ્વા સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) પરન્તુ પ્રત્યેક દ્વીપનો એક એક ઉદ્દેશક સમાજવો. આ રીતે ૨૮ અન્તર્દ્વીપોના ૨૮ ઉદ્દેશકો થાય છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર

दीवे मंदरस्त पव्वयस्त दाहिणेणं ' हे गौतम जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्त मेरोः पर्व-
तस्य दक्षिणे दक्षिणादिशि 'चुल्लाहिमवंतस्म वासहरपव्वयस्त पुरत्थिमिल्लाओ चरि-
मंताओ' चुल्लहिमवंतो वर्षधरपर्वतस्य पौरस्त्यात् पूर्वदिशायाः चरमान्तात् सीमा-
न्तप्रदेशात् आन्तरम् ' लवणसमुद्रं उत्तरपुरत्थिमेणं ' लवणसमुद्रम् उत्तरपौरस्त्ये
उत्तरपूर्वयोरन्तराले ईशानकोणे इत्यर्थः ' तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहिता ' त्रीणि
योजनशतानि अवगाह्य=उल्लङ्घ्य ' एत्थ णं दाहिणिमिल्लाणं एगोरुयमणुस्साणं एगो-
रुयदीवे नामं दीवे पणत्ते ' अत्र खलु लवणसमुद्रस्य ईशानकोणे त्रियोजनशताव-
गाहनस्थाने दाक्षिणात्यानां दक्षिणदिग्भवानाम् एकोरुकमनुष्याणाम् एकोरुकद्वीपो
नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ' से णं गोयमा ! तिन्नि जोयणसयाइं आयामद्विक्खंभेणं णव

-एकोरुक मनुष्योंका एकोरुक द्वीप नामका द्वीप कहाँ पर कहा गया है ?
उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्त
पव्वयस्त दाहिणेणं) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में स्थित सुमेरु पर्वत की
दक्षिणदिशा में वर्तमान (चुल्लहिमवंतस्म वासहरपव्वयस्त पुरत्थि-
मिल्लाओ चरिमंताओ) चुल्ल (क्षुद्र) हिमवान् वर्षधर पर्वत के पूर्वदिशा
संबन्धी सीमान्तप्रदेश से आगे ईशानदिशा में (तिन्नि जोयणसयाइं
ओगाहिता) लवणसमुद्र को तीन सौ योजन उल्लङ्घन करके अर्थात्
आगे जाकरके (एत्थ णं दाहिणिमिल्लाणं एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयदीवे
नामं दीवे पणत्ते) ठीक इसी जगह पर दक्षिण दिग्वासी एकोरुक
मनुष्य एकोरुक द्वीप नामका द्वीप कहा गया है । अर्थात् लवणसमुद्र
की ईशानदिशा में तीन सौ योजन तक उस लवणसमुद्र में आने जाने
के बाद एकोरुक मनुष्यों का जो कि दक्षिणदिग्वासी हैं एकोरुक नामका
द्वीप है । (से णं गोयमा ! तिन्निजोयणसयाइं आयामद्विक्खंभेणं णव

महावीर प्रभुने उत्तर—' गोयमा ! ' हे गौतम ! (जंबुद्वीवे दीवे मंद-
रस्त पव्वयस्त दाहिणेणं) जम्बूद्वीप नामका द्वीपमा आवेला भुमेरु पर्वतनी
दक्षिण दिशाभां आवेला (चुल्लहिमवंतस्म वासहरपव्वयस्त पुरत्थिमिल्लाओ चरि-
मंताओ) चुल्ल (क्षुद्र) हिमवान् वर्षधर पर्वतनी पूर्वना सीमान्त प्रदेशथी
आगण ७तां ईशान कोणुभां " तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहिता) लवण समु-
द्रथी आगण ७तां (एत्थणं दाहिणिमिल्लाणं एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयदीवे नाम
दीवे पणत्ते) दक्षिणदिग्वासी ऐकोरुक मनुष्येने। ऐकोरुक नामने। द्वीप आवे
छे. ऐउले के लवण समुद्रनी ईशान दिशाभा ३०० योजनतु अंतर आदीने
लवण समुद्रमा आगण ७तां दक्षिणदिग्वासी ऐकोरुक मनुष्येने। (युगल
मनुष्येने) ऐकोरुक नामने द्वीप आवे छे. (से ण गोयमा ! तिन्नि जोयण

एकोणवन्ने जोयणसयाइं किंचिविसेसूणाइं परिकखेवेणं पण्णत्ते' हे गौतम! स एको-
रुकद्वीपः त्रीणि योजनशतानि आयामविष्कम्भेन दैर्घ्यविस्तारेण वर्तते अथ च एकोन-
पञ्चाशदधिकानि त्रयोयोजनशतानि किञ्चिद्विशेषो नानि परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः
' से 'णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते '
स खलु एकोरुकद्वीपः एकया पञ्चवरवेदिकया, एकेन च वनपण्डेन सर्वतः सम-
न्तात् परितः संपरिक्षिप्तः परिवेष्टितो वर्तते, ' दोण्ह वि पमाणं वन्नओ य, एवं
एएणं कमेणं जहा जीवाभिगमे जाव सुद्धदंतदीवे जाव देवलोगपरिग्गहिया णं
ते मणुया पण्णत्ता समणाउसो । ' हे गौतम । द्वयोरपि उपर्युक्तयोः एकोरुकमनुष्य-

एकोणवन्ने जोयणसए किंचि विसेसूणे परिकखेवेणं पण्णत्ते) हे गौतम !
इस द्वीप की लंबाई चौड़ाई तीनसौ योजन की है । और परिधि इसकी
कुछ कम ९४९ योजन की है ।

(से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता
संपरिक्खित्ते) यह एकोरुक द्वीप एक पञ्चवर वेदिका से और एक
वनखण्ड से चारों ओर घिरा हुआ है । (दोण्ह वि पमाणं वन्नओ य,
एवं एएणं कमेणं जहा जीवाभिगमे जाव सुद्ध दंत दीवे जाव देवलोग-
परिग्गहिया णं ते मणुया पण्णत्ता समणाउसो) हे श्रमणायुष्मन्
गौतम ! इन उपर्युक्त एकोरुकमनुष्य और एकोरुक द्वीप इन दोनों का
प्रमाण एवं वर्णन पूर्वोक्तरीति से क्रमशः जैसा जीवाभिगम सूत्र में
(यावत् शुद्धदन्त नाम का २८ वां अन्तरद्वीप है और यहां के सब
मनुष्य यावत् मरकर देवलोक में जाते हैं ” यहां तक किया गया है उसी

સયાઈ આયામવિક્કમ્ભેણં ણવ ઇકોણવન્ને જોયણસए किंचि विसेसूणे परिकखेवेणं
पण्णत्ते) हे गौतम ! આ દ્વીપ ૩૦૦ યોજન લાંબો અને ૩૦૦ યોજન
પહોળો છે તેનો પરિધ (પરિમિતિ) ૯૪૯ યોજન કરતાં થોડો ઓછો છે.
(સે ણં ઇગાए પउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते)
આ એકોરુક દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે તરફ
ઘેરાયેલો છે. (दोण्ह वि पमाणं वन्नओ य, एवं एए णं कमेणं जहा जीवा-
भिगमे जाव सुद्धदंत दीवे जाव देवलोगपरिग्गहिया णं ते मणुया पण्णत्ता समणाउसो)

हे श्रमणायुष्मन् गौतम ! આ એકોરુક મનુષ્ય અને એકોરુક દ્વીપનું
પ્રમાણ અને વર્ણન પૂર્વોક્ત રીતે ક્રમશઃ જેવું અવાભિગમ સૂત્રમાં કરવામાં
આવ્યું છે તેવું અહીં પણ કરવું જોઈએ. “ શુદ્ધદન્ત નામનો ૨૮ મો અન્તર
દ્વીપ છે અને ત્યાંના બધા મનુષ્યો (યાવત) મરીને દેવલોકમાં દેવની પર્યાયે
ઉત્પન્ન થાય છે. ” આ સૂત્રપાઠ સુધીનું અવાભિગમ સૂત્રનું કથન અહીં શ્રદ્ધથ

एकोरुक्द्वीपयोः प्रमाणं वर्णकश्च वर्णनमत्र बाध्यम् । एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन क्रमेण यथा जीवाभिगमसूत्रे प्रतिपादितस्तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यः । अथ जीवाभिगमसूत्र-पाठस्य अवधिमाह—‘जाव’ इत्यादि, यावत्—शुद्धदन्तद्वीपः, वृतीयादारभ्य शुद्धदन्ता-भिधानलक्षणाष्टाविंशतितमान्तरद्वीपवक्तव्यतापर्यन्तमित्यर्थः, तद्वक्तव्यताया अपि अ-वधिमाह—‘जाव’ इत्यादि, यावत् देवलोकपरिग्रहिताः इति, देवलोकः परिग्रहो येषां ते देवलोकपरिग्रहिताः—देवलोकगतिगामिनः खलु मनुष्याः प्रज्ञप्ताः, हे श्रमणायुष्मन् ! एवं ‘अट्टावीसंपि अंतरदीवा दीवा सएणं सएणं आयामविक्खंभेणं भाणियव्वा’ एवं रीत्या अष्टाविंशतिरपि अन्तरद्वीपाः स्वकेन स्वकेन—निजेन निजेन आयाम-विष्कंभेण भणितव्याः, ‘नवरं दीवे दीवे उद्देसओ, एवं सव्वे वि अट्टावीसं उद्दे-

तरह से यहां पर भी कर लेना चाहिये । यहां जो (जाव देवलोगपरि-ग्गहिया) के साथ यावत् पद आया है वह—“ इन अन्तरद्वीपजमनुष्यों की वक्तव्यता की अवधि यहां तक है ” इस बात को सूचित करने के लिये आया है । तथा—(जाव सुद्धदंते) के साथ जो यावत् पद आया है वह इस बात को कहने के लिये आया है कि जीवाभिगमसूत्र का पाठ इन अन्तरद्वीपों के वर्णन में यहां तक का ग्रहण करना चाहिये । (एवं अट्टावीसंपि अंतरदीवा दीवा सएणं सएणं आयामविक्खंभेणं भाणि-यव्वा) इसी तरह से २८ भी अन्तर द्वीप अपने २ आयाम और विष्कंम से कहना चाहिये ।

अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि तीसरे उद्देशक से लेकर ३० वें उद्देशक तक २८ उद्देशक जो यहां कहे गये हैं वे उद्देशक किस तरह

કરવું નોંધએ, એમ સમજવું. “ જાવ દેવલોગપરિગ્ગહિયા ” આ સૂત્રાશમાં જે ‘ જાવ, ’ પદ આવ્યું છે તે આ વાતને સૂચિત કરવાને માટે આવ્યું છે કે “ આ અન્તરદ્વીપના મનુષ્યોની વક્તવ્યતાની અવધિ (મર્યાદા) અહીં સુધીની છે. ” તથા “ જાવ સુદ્ધદંતે ” આ સૂત્રાંશની સાથે જે “ જાવ ” પદ આવ્યું છે તે એ વાત પ્રકટ કરે છે કે જીવાભિગમ સૂત્રમાંથી આ અન્તરદ્વીપોનું વર્ણન કરતી વખતે છેલ્લા (૨૮ મા) શુદ્ધદંત દ્વીપ સુધીના દ્વીપોનું વર્ણન કરવું નોંધએ. “ एवं અટ્ટાવીસંપિ અંતરદીવા દીવા સएणं સएणं આયામવિક્ખં-ભેણં ભાણિયવ્વા ” આ રીતે ૨૮ અંતરદ્વીપોમાંના દરેકે દરેક દ્વીપની લંબાઈ અને પહોળાઈ કહેવી નોંધએ. હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે ત્રીજા ઉદ્દેશકથી શરૂ કરીને ૩૦ માં ઉદ્દેશક પર્યન્તના જે ૨૮ ઉદ્દેશકો અહીં કહેવામાં આવ્યા છે, તે ઉદ્દેશકો કેવી રીતે કહેવામાં આવ્યા છે ?

સગા ભાણિયવ્વા ' નવરં વિશેષસ્તુ દ્વીપે દ્વીપે પ્રત્યેકદ્વીપે ઉદ્દેશકઃ એકૈકઃ ઉદ્દેશો વક્તવ્યઃ, એવં રીત્યા સર્વેઽપિ અઘ્રાવિંશતિઃ ઉદ્દેશકાઃ ભણિતવ્યાઃ વક્તવ્યાઃ । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાઠ—' સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ' હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્ત સર્વં સત્યમેવેતિ॥મૂ૦૧॥

इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्बल्लभ-मसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-
ललितकलापालापक -प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक
श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य '—पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री
घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीमूत्रस्य-प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां नवमशतकस्य तृतीयादिकास्त्रिंशदन्ता

उद्देशकाः समाप्ताः ॥९-३-३० ॥

સે કહે ગયે હૈં ? “ નવરં દીવે દીવે ઉદ્દેસઓ, એવં સઘ્વે વિ અઢાવીસં ઉદ્દેસગા ભાણિયવ્વા ’ તો હસ વિષય મેં વે કહતે હૈં કિ એક ૨ અન્તર દ્વીપ મેં ૧-૧ ઉદ્દેશક કહા ગયા હૈં હસ રીતિ સે ૨૮ અન્તર દ્વીપ સંબંધી ૨૮ ઉદ્દેશક હો જાતે હૈં । જો યહાં ભણિતવ્ય હૈં । અન્ત મેં ગૌતમ ભગવાન કે કથન મેં સર્વથા સત્યતા કા રૂપાપન કરતે હુએ કહતે હૈં—(સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) હે મદન્ત ! આપકે ઢારા કહા ગયા યહ સઘ વિષય સર્વથા સત્ય હૈં । હે મદન્ત ! આપકે ઢારા કહા ગયા યહ સઘ વિષય સર્વથા સત્ય હૈં । હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥ સૂ૦ ૧॥

નવવે શતકકે ત્રીજસે ત્રીસ તકકે ત્રીસ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૩-૩૦ ॥

(નવરં દીવે દીવે ઉદ્દેસઓ, એવં સઘ્વે વિ અઢાવીસં ઉદ્દેસગા ભાણિયવ્વા)
દરેક અન્તરદ્વીપનેા એક એક ઉદ્દેશક કહેવામા આવ્યો છે. અન્તરદ્વીપોની કુલ સંખ્યા ૨૮ છે. તેથી તેમના વિષેના કુલ ૨૮ ઉદ્દેશક થાય છે. (૨૮ અન્તરદ્વીપોનાં નામ આ ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરતી વખતે આપવામાં આવેલ છે.)

હવે ભગવાનનાં વચનોમાં પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતાં ગૌતમ સ્વામી કહે છે—“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ નવમાં શતકના ત્રીજાથી ત્રીસમા સુધીના ઉદ્દેશકો સમાપ્ત ॥

અથૈકત્રિંશત્તમોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે—

નવમશતકસ્ય એકત્રિંશત્તમોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્—

કેવલિપ્રમૃતીનાં સકાશાદ્ અશ્રુત્વૈન જીવસ્ય ધર્મજ્ઞાન ભવતિ ન વા ? ઇતિ પ્રશ્નોત્તરં બોધિઃ, સમ્યગ્દર્શનાનુભવો ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, તદ્વેતુશ્ચ ઉક્તઃ, તથૈવ તસ્ય પ્રવ્રજ્યા ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, તદ્વેતુશ્ચ પ્રતિપાદિતઃ, તથૈવ તસ્ય જીવસ્ય બ્રહ્મચર્યં ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, બ્રહ્મચર્યાવાસદેતુશ્ચોક્તઃ, એવમેવકેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાદ્ અશ્રુ-

નવવે શતકકા એકત્રીસવાં ઉદ્દેશક

હસ નૌવે' શતક કે ૩૧ વે' ઉદ્દેશક કા વિષય વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ-કેવલી આદિ કે પાસ મેં ધર્મ કો વિના સુને હી કયા જીવ કે ધર્મજ્ઞાન હો સકતા હૈ યા નહીં હો સકતા ? એસા પ્રશ્ન ઓર હસકા ઉત્તર । બોધિરૂપ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન કા અનુભવ કેવલી આદિ કે પાસ નહીં સુનને પર જીવ કો હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન-હોતા બી હૈ ઓર નહીં બી હોતા હૈ એસા ઉત્તર, હસમેં કયા કારણ હૈ-હસકા પ્રદર્શન હસી તરહ કેવલી આદિ કે પાસ શ્રવણ કિયે વિના કયા જીવ કે પ્રવ્રજ્યા હોતી હૈ યા નહીં હોતી હૈ એસા પ્રશ્ન-હોતી બી હૈ ઓર નહીં બી હોતી હૈ એસા ઉત્તર, હસમેં કારણ પ્રદર્શન । હસી તરહ કેવલી આદિ કે પાસ શ્રવણ કિયે વિના કયા જીવ કે બ્રહ્મચર્ય હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન-હોતા બી હૈ ઓર નહીં બી હોતા હૈ એસા ઉત્તર, હસમેં કારણ પ્રદર્શન હસી તરહ કેવલી આદિ કે પાસ સુને વિના

નવમા શતકનો એકત્રીસમો ઉદ્દેશક

આ નવમા શતકના ૩૧ માં ઉદ્દેશકમા પ્રતિપાદિત વિષયોનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે-કેવલી આદિની પાસે ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના જીવને શું ધર્મજ્ઞાન થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર “કેવલી આદિની પાસે દેશના સાંભળ્યા વિના શું જીવને બોધિરૂપ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ થાય છે ?” આ પ્રશ્ન. ઉત્તર-“થાય છે પણ ખરો અને નથી પણ થતો.” આ પ્રકારનો ઉત્તર અને તેના કારણનું કથન “કેવલી આદિની પાસે દેશના સાંભળ્યા વિના શું જીવ પ્રવ્રજ્યા લે છે ?” આ પ્રકારનો પ્રશ્ન “પ્રવ્રજ્યા લે છે પણ ખરો અને નથી પણ લેતો.” એવો ઉત્તર અને તેના કારણનું કથન “કેવલી આદિની પાસે દેશના શ્રવણ કર્યા વિના શું જીવ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે ખરો ?” આ પ્રશ્ન “પાળે છે પણ ખરો અને નથી પણ પાળતો.” એવો ઉત્તર અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. “કેવલી આદિની પાસે દેશના

તૈવ જીવસ્ય સંયમો ભવતિ નવેતિપ્રશ્નઃ, સંયમહેતુશ્ચ પ્રતિપાદિતઃ, તસ્ય સંવરો ભવતિ નવેતિપ્રશ્નઃ, સંવરહેતુશ્ચોક્તઃ, આમિનિબોધિકજ્ઞાનમ્ આમિનિબોધિકજ્ઞાન-હેતુશ્ચોક્તઃ, એવમેવ શ્રુતજ્ઞાનમ્, અવધિજ્ઞાનમ્ મનઃપર્યવજ્ઞાનમ્, કેવલજ્ઞાનમ્, ધર્મવોધઃ, શુદ્ધસમ્યક્ત્વાનુભવપ્રભૃતિ, કેવલ્યાદિવચનશ્રવણં વિનાઽપિ કશ્ચિત્ ધર્માદિકમ્ અનુભવતિ, તદ્દેતુકથનં ચ, કેવલ્યાદિવચનશ્રવણં વિનાઽપિ કશ્ચિત્ સમ્યક્ત્વાદિકં સ્વીકરોતિ, વિમજ્જજ્ઞાનોત્પત્તિઃ, સમ્યગ્દર્શનપ્રાપ્તિઃ, ચારિત્રસ્વીકારઃ,

ક્યા જીવ કો સંયમ હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન, હોતા મી હૈ ઓર નહીં મી હોતા હૈ એસા ઉત્તર, હસમેં કારણપ્રદર્શન, હસી પ્રકાર સે એસે જીવ કો સંવર હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ એસા પ્રશ્ન, હોતા મી હૈ ઓર નહીં મી હોતા હૈ એસા ઉત્તર સંવર હોને મેં કારણપ્રદર્શન આમિ નિબોધિકજ્ઞાન, એસે જીવ કો હોતા મી હૈ ઓર નહીં મી હોતા હૈ એસા કથન અમિનિબોધિકજ્ઞાન હોને મેં હેતુપ્રદર્શન હસી તરહ સે શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃ પર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, ધર્મવોધ, શુદ્ધસમ્યક્ત્વાનુભવ આદિ કો મી કેવલી આદિ કે વચનશ્રવણ કિયે વિના જીવ પ્રાપ્ત મી કર લેતા હૈ ઓર નહીં મી પ્રાપ્ત કરતા હૈ એસા કથન પ્રાપ્તિ હોને મેં હેતુપ્રદર્શન કેવલી આદિ કે વચનશ્રવણ કિયે વિના મી કોઈ જીવ સમ્યક્ત્વ આદિ કો સ્વીકાર કરતા હૈ એસા કથન વિમજ્જજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ, સમ્યગ્દર્શન કી પ્રાપ્તિ, ચારિત્ર કી સ્વીકૃતિ, અવધિજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ, અવધિજ્ઞાની કી લેશ્યાઓં કા કથન, અવધિજ્ઞાની કે જ્ઞાનોં કે

સાંભળ્યા વિના શું જીવ સંયમી થાય છે ખરો ” એવો પ્રશ્ન “ થાય છે પણ ખરો અને નથી પણ થતો ” એવો ઉત્તર અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. એજ પ્રમાણે સંવર થવા વિષેનો પ્રશ્ન. “ થાય છે પણ ખરો અને નથી પણ થતો ” એવો ઉત્તર અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. એવા જીવને આલિનિબોધિક જ્ઞાન થાય છે પણ ખરું અને નથી પણ થતું. આમ બનવાના કારણનું પ્રદર્શન. એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનો અનુભવ, આદિની પ્રાપ્તિ કેવલી આદિની દેશના સાંભળ્યા વિના જીવ કરી પણ શકે છે અને નથી પણ કરી શકતો. આ પ્રમાણે કહેવા માટેના કારણનું કથન. કેવલી આદિનાં વચન શ્રવણ કર્યા વિના પણ કોઈ જીવ સમ્યક્ત્વ આદિનો સ્વીકાર કરે છે એવું પ્રતિપાદન વિભિન્નજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ ચારિત્રની સ્વીકૃતિ, અવધિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, અવધિજ્ઞાનીની લેશ્યાઓ, અવધિજ્ઞાનીના જ્ઞાનો તથા અવધિજ્ઞાની વિષમક મનોયોગી આદિ હોવાના કથનનું

અવધિજ્ઞાનોત્પત્તિઃ, છેદ્યા, જ્ઞાનમ્, મનોયોગી-ઈત્યાદિ, સંઘાતનમ્, સંસ્થાનમ્, ઉન્નૈસ્ત્વમ્, આયુષ્યમ્, વેદઃ-પુરુષવેદાદિઃ, કષાયઃ-સંજ્વલનક્રોધાદિ, અધ્યવસાયઃ-પ્રશસ્તાધ્યવસાયઃ, નારક-તિર્યક્-દેવ-મનુષ્યભવેભ્યો મુક્તિઃ, અનન્તાનુબન્ધ્યાદિકષાયક્ષયઃ, અશ્રુત્વા કેવલી ધર્મોપદેશં ન કરોતિ, પ્રવ્રજ્યાં ન દદાતિ, સિદ્ધો ભવતિ, ઊર્ધ્વાધસ્તિર્યગ્લોકેષુ ભવતિ, ઊર્ધ્વલોકે વૃત્તવૈતાદ્યે ભવતિ,

હોને કા કથન, અવધિજ્ઞાની કે મનોયોગી આદિ હોને કા કથન અવધિજ્ઞાની કે કૌનસા ઉપયોગ હોતા હૈ એસા પ્રશ્ન ઓર હસકા ઉત્તર અવધિજ્ઞાની કે સંહનન ઓર સંસ્થાન હોને કા કથન; અવધિજ્ઞાની કી ઝંચાઈ કા કથન, અવધિજ્ઞાની કે આયુષ્ક કા કથન, વેદ સહિત હોને કા કથન, પુરુષવેદ મેં વર્તમાન હોને કા ઓર પુરુષનપુંસક વેદ મેં વર્તમાન હોને કા કથન, અવધિજ્ઞાની કષાયસહિત હોતા હૈ એસા કથન, કષાયયુક્ત હોને મેં ઉસકે સંજ્વલન ક્રોધાદિ કષાય હી હોતે હૈ એસા કથન અસંખ્યાત અધ્યવસાય હસકે અવધિજ્ઞાની કો હોતા હૈ એસા કથન, અધ્યવસાયોં મેં બી પ્રશસ્ત અધ્યવસાય હી હોતે હૈ એસા કથન, નારક, તિર્યચ, દેવ, ઓર મનુષ્ય ભવ હનસે ઉસકી છૂટ હો જાતી હૈ એસા કથન-હસકે અનન્તાનુબંધી આદિ કષાય કા ક્ષય કથન, અશ્રુત્વા કેવલી ધર્મોપદેશ નહીં કરતા હૈ પ્રવ્રજ્યા નહીં દેતા હૈ, પર સિદ્ધ હો જાતા હૈ। અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વલોક મેં, અધોલોક મેં ઓર તિર્યગ્લોક મેં હોતા હૈ। ઊર્ધ્વલોક મેં વહ વૃત્તવૈતાદ્ય મેં હોતા હૈ। અધોલોક મેં

પ્રતિપાદન આ ઉદ્દેશકમાં કરવામાં આંચું છે. “ અવધિજ્ઞાનીમાં કયો ઉપયોગ હોય છે ? ” એવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર. અવધિજ્ઞાનીના સંહનન, સંસ્થાન આદિનું કથન અવધિજ્ઞાનીની જાંચાઈ, અને તેના આયુષ્યનું કથન. અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોય છે એવું કથન પુરુષવેદમાં વર્તમાન હોવાનું અને પુરુષ નપુંસક વેદમાં વર્તમાન હોવાનું કથન. અવધિજ્ઞાની કષાયયુક્ત હોય છે એવું કથન તે સંજ્વલન ક્રોધાદિ કષાયવાળો હોય છે એવું કથન. અવધિજ્ઞાનીના અસંખ્યાત અધ્યવસાય હોય છે, અને માત્ર પ્રશસ્ત અધ્યવસાય જ હોય છે એવું કથન નારક, તિર્યચ, દેવ અને મનુષ્ય, આ લવોમાંથી તેઓ છૂટી જાય છે એવું કથન. તેમના અનન્તાનુંબંધી આદિના ક્ષયનું કથન.

અશ્રુત્વા કેવલી (જેણે કેવલીની દેશના સાંભળી નથી એવો જીવ) ધર્મોપદેશ કરતો નથી, પ્રવ્રજ્યા દેતો નથી, પણ સિદ્ધ થઈ જાય છે અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વલોકમાં, અધોલોકમાં, અને તિર્યગ્લોકમાં હોય છે ઊર્ધ્વલોકમાં

અધોલોકગ્રામાદિષુ ભવતિ, તિર્યગ્લોકે પન્નદશકર્મભૂમિષુ ભવતિ, તે એકસ્મિન્ સમયે કિયન્તો ભવન્તિ ? इति प्रश्नः, કેવલ્યાદિસકળાત્ ધર્મશ્રુત્વા કશ્ચિત્ ધર્મ લભતે, કશ્ચિન્નો લભતે, કેવલ્યાદિસકળાત્ ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા સમ્યગ્દર્શનાદિશાલિ- જીવસ્ય અવધિજ્ઞાનાદિપ્રાપ્તિઃ, લેશ્યા, જ્ઞાનં, યોગઃ, વેદઃ, ઉપશાન્તવેદઃ, ક્ષીણવેદો વા ભવતિ ? સ્ત્રીવેદાદિ, સકપાયિણઃ, અકપાયિણો વા, ઉપશાન્તાઃ ક્ષીણકપાયિણો વા ભવન્તિ ? કિયન્તઃ કષાયાઃ ? અધ્યવસાયઃ, ધર્મોપદેશઃ, પ્રવ્રજ્યાદાનં, શિષ્ય-

વહ અધોલોક ગ્રામાદિકોં મેં હોતા હૈ । તિર્યગ્લોક મેં વહ પન્નદશ કર્મભૂ- મિયોં મેં હોતા હૈ એસા કથન-અશ્રુત્વા કેવલી એક સમયમેં કિતને હોતે હૈં ? એસા પ્રશ્ન-ઑર હસકા ઉત્તર-તથા કેવલી આદિકે પાસ ધર્મશ્રવણ કરકે કોઈ જીવ કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મકો પ્રાપ્તિ કરતા હૈ ઑર કોઈ જીવ ધર્મકી પ્રાપ્તિ નહીં થી કરતા હૈ એસા કથન-કેવલી આદિ સે ધર્મોપદેશ સુનકર સમ્યગ્દર્શનશાલી જીવ કે અવધિજ્ઞાન આદિ કી પ્રાપ્તિ હોને કા કથન હસકે લેશ્યાઓં કા કથન । હસકે જ્ઞાનવાલા, યોગવાલા, વેદવાલા, કા ઑર ઉપશાન્ત વેદવાલા અથવા ક્ષીણવેદવાલા હોને કા પ્રશ્ન ઑર ઉત્તર ચે શ્રુત્વા ધર્મપ્રાપ્તિકારક જીવ કિસ વેદવાલે હોતે હૈં ? હનકે કષાયોં કી ઉપશાન્તતા હોતી હૈ ? યા ક્ષીણતા હોતી હૈ ? હનકે કિતની કષાયેં હોતી હૈં ? , અધ્યવસાય કિતને હોતે હૈં ? ચે ધર્મોપદેશ કરતે હૈં, યા નહીં કરતે હૈં ? દીક્ષા દેતે હૈં યા નહીં દેતે હૈં ? હનકે શિષ્યપ્રશિષ્ય થી

તે વૃત્તવૈતાઢ્યમાં હોય છે, અધોલોકમાં તે અધોલોકવર્તી ગ્રામાદિકોમાં હોય છે, અને તિર્યગ્લોકની પંદર કર્મભૂમિઓમાં તે હોય છે એવું કથન “ એક સમયમાં કેટલા કેવલી થાય છે, ” એવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર. કેવલી આદિની પાસે ઉપદેશ સાંભળીને કોઇ જીવ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરે છે અને કોઇ જીવ તેની પ્રાપ્તિ કરતો નથી એવું કથન કેવલી આદિની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળીને સમ્યગ્દર્શનવાળો જીવ અવધિજ્ઞાન આદિની પ્રાપ્તિ કરે છે, એવું કથન. તેની લેશ્યાઓનું કથન. તે જ્ઞાનવાળો, યોગવાળો, વેદવાળો અને ઉપશાન્ત વેદવાળો અથવા ક્ષીણ વેદવાળો હોય છે કે નહીં, એવા પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરોનું કથન કેવલી આદિની પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને ધર્મપ્રાપ્તિ કરનારા જીવ કયા વેદવાળા હોય છે ? તેમના કષાયોની ઉપશાન્તતા કે ક્ષીણતા હોય છે અરી ? તેઓ કેટલા કષાયોવાળા હોય છે ? તેમના અધ્યવસાય કેટલા હોય છે ? તેઓ ધર્મોપદેશ કરે છે કે નહીં ? તેઓ દીક્ષા દે છે કે નહીં ? તેમના શિષ્યો અને પ્રશિષ્યો દીક્ષા દે છે કે નથી દેતા ? તેઓ સિદ્ધ થાય

प्रशिष्याणामपि प्रव्रज्यादातृन्वम् । सिद्धो भवति । शिष्योऽपि सिद्धो भवति,
प्रशिष्योऽपि सिद्धो भवति ।

अश्रुत्वाधर्मादिलाभवत्तव्यता

पूर्वोक्त स्वरूपाश्चार्थाः केवलिधर्माद् ज्ञायन्ते, तं च धर्मं कश्चित् अश्रुत्वाऽपि
लभते इत्याद्यर्थमतिपादनार्थमाह—‘ रायगिहे ’ इत्यादि ।

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी—असोच्चा णं भंते ! केवलिसस वा
केवलिसावगस्स वा, केवलिसावियाए वा केवलिउवासगस्स वा,
केवलिउवासियाए वा, तप्पक्खियस्स वा, तप्पक्खियसावगस्स
वा, तप्पक्खियसावियाए वा, तप्पक्खियउवागस्स वा, तप्प-
क्खियउवासियाए वा केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?
गोयसा ! असोच्चा णं केवलिसस वा, जाव तप्पक्खियउवा-
सियाए वा, अत्थेगइए केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए,
अप्पेगइए केवलिपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए । से केण-
ट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—असोच्चा णं जाव नो लभेज्जा सवणयाए ?
गोयसा ! जस्स णं नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे
भवइ, से णं असोच्चा केवलिसस वा, जाव तप्पक्खिय
उवासियाए वा, केवलिपणत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ।
जस्स णं नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे
भवइ, से णं असोच्चा णं केवलिसस वा जाव तप्पक्खिय-

क्या दीक्षा देते हैं ? ये सिद्ध होते हैं या नहीं होते हैं ? इनके शिष्य
भी सिद्ध होते हैं या नहीं होते हैं ? प्रशिष्य भी इनके सिद्ध होते हैं
या नहीं होते हैं इत्यादि प्रश्न और इनका उत्तर ।

छे के नही ? तेमना शिष्यो सिद्ध थाय छे के नही ? तेमना प्रशिष्यो सिद्ध
थाय के नही ? आ प्रश्नो अने तेना उत्तरानुं प्रतियादन आ उदेशकभां
करवामां आबुं छे.

उवासियाए वा केवल्लिपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए,
 से तेणट्ठेणं गोयसा ! एवं वुच्चइ--तं चेव जाव नो लभेज्जा सव-
 णयाए । असोच्चा णं भंते ! केवल्लिस्स वा जाव तप्पक्खिय-
 उवासियाए वा केवलं बोहिं बुज्जेज्जा ? गोयसा ! असोच्चा णं
 केवल्लिस्स वा जाव अत्थेगइए केवलं बोहिं बुज्जेज्जा, अत्थेगइए
 केवलं बोहिं णो बुज्जेज्जा । से केणट्ठेणं भंते ! जाव नो बुज्जेज्जा ?
 गोयसा ! जस्स णं दरिस्सणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे
 कडे भवइ, से णं असोच्चा केवल्लिस्स वा जाव केवलं बोहिं
 बुज्जेज्जा, जस्स णं दरिस्सणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे णो
 कडे भवइ, से णं असोच्चा केवल्लिस्स वा जाव केवलं बोहिं णो
 बुज्जेज्जा, से तेणट्ठेणं जाव णो बुज्जेज्जा । असोच्चा णं भंते !
 केवल्लिस्स वा जाव तप्पक्खिय उवासियाए वा केवलं मुंडे भवित्ता,
 अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा ? गोयसा ! असोच्चा णं केव-
 लिस्स वा जाव उवासियाए वा अत्थेगइए केवलं मुंडे भवित्ता
 अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा अत्थेगइए केवलं मुंडे
 भवित्ता अगाराओ अणगारियं नो पव्वएज्जा ? से
 केणट्ठेणं जाव नो पव्वएज्जा ? गोयसा ! जस्स णं धम्मंतरा-
 इयाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केव-
 लिस्स वा जाव केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्व-
 एज्जा, जस्स णं धम्मंतराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ,
 से णं असोच्चा केवल्लिस्स वा जाव मुंडे भवित्ता जाव णो

पव्वएज्जा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव नो पव्वएज्जा । असो-
 च्चा णं भंते ! केवलस्स वा, जाव उवासियाए वा, केवलं बंभ-
 चेरवासं आवसेज्जेज्जा ? गोयमा ! असोच्चा णं केवलस्स वा
 जाव उवासियाए वा अत्थेगइए केवलं बंभचेरवासं आवसेच्चा,
 अत्थेगइए केवलं बंभचेरवासं नो आवसेज्जा । से केणट्ठेणं भंते !
 एवं वुच्चइ-जाव नो आवसेज्जा ? गोयमा ! जस्स णं चरित्ता-
 वरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा
 केवलस्स वा जाव केवलं बंभचेरवासं आवसेज्जा, जस्स णं
 चरित्तावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ । से णं
 असोच्चा केवलस्स वा जाव नो आवसेज्जा, से तेणट्ठेणं जाव
 नो आवसेज्जा । असोच्चाणं भंते ! केवलस्स वा जाव केव-
 लेणं संजमेणं संजमेज्जा ? गोयमा ! असोच्चा णं केवलस्स जाव
 उवासियाए वा अत्थेगइए केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा, अत्थे-
 गइए केवलेणं संजमेणं नो संजमेज्जा । से केणट्ठेणं जाव नो
 संजमेज्जा ? गोयमा ! जस्स णं जयणावरणिज्जाणं कम्माणं
 खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चाणं केवलस्स वा जाव
 केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा, जस्स णं जयणावरणिज्जाणं
 कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलि-
 स्स वा, जाव नो संजमेज्जा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव अत्थे-
 गइए नो संजमेज्जा ।

असोच्चा णं भंते ! केवलस्स वा जाव उवासियाए वा

केवलेणं संवरेणं संवरेज्जा ? गोयमा ! असोच्चा णं केवलस्स
 जाव अत्थेगइए केवलेणं संवरेण संवरेज्जा, अत्थेगइए केवलेणं
 जाव नो संवरेज्जा ! से केणट्ठेणं जाव नो संवरेज्जा ? गोयमा !
 जस्स णं अज्झवसाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे
 भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव केवलेणं संवरेणं संव-
 रज्जो जस्स णं अज्झवसाणा वरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे णो
 नो कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव नो संवरेज्जा,
 से तेणट्ठेणं जाव नो संवरेज्जा । असोच्चा णं भंते केवलस्स जाव
 केवलं आभिणिबोहिणाणं उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! असोच्चा णं
 केवलस्स वा जाव उवासियाए वा अत्थेगइए केवलं आभि-
 णिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए केवलं आभिणिबोहिय-
 नाणं नां उप्पाडेज्जा अत्थेगइए केवलं आभिणिबोहियनाणं
 नो उप्पाडेज्जा । से केणट्ठेणं जाव नो उप्पाडेज्जा ? गोयमा !
 जस्स णं आभिणिबोहियनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओ-
 वसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव केवलं
 आभिणिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा, जस्स णं आभिणिबोहिय-
 नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, से णं
 असोच्चा केवलस्स वा जाव केवलं आभिणिबोहियनाणं नो
 उप्पाडेज्जा, से तेणट्ठेणं जाव नो उप्पाडेज्जा । असोच्चा णं
 भंते ! केवलस्स वा जाव केवलं सुयनाणं उप्पाडेज्जा, एवं जहा
 आभिणिबोहियनाणस्स वत्तव्वया भणिया, तहा सुयनाणस्स

वि भाणियव्वा, नवरं सुयनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओव-
समे भाणियव्वं, एवं चेव केवलं ओहिनाणं भाणियव्वं, नवरं
ओहिनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे भाणियव्वे । एवं
केवलं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा, नवरं मणपज्जवणाणावर-
णिज्जाणं कम्माणं खओवसमे भाणियव्वं । असोच्चा णं भंते !
केवलस्स जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलनाणं उप्पा-
डेज्जा, एवं चेव नवरं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए
भाणियव्वं, सेसं तं चेव, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जाव
केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा । असोच्चा णं भंते ! केवलियस्स वा
जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा
सवणयाए, केवलं बोहिं बुज्जेज्जा केवलं मुंडे भवित्ता, अगा-
राओ अणगारियं पव्वएज्जा, केवलं बंभचेरवासं आवसेज्जा,
केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा, केवलेणं संवरेणं संवरेज्जा, केवलं
आभिणिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा जाव केवलं मणपज्जवनाणं
उप्पाडेज्जा, केवलनाणं उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! असोच्चा णं
केवलस्स वा जाव उवासियाए वा अत्थेगइए केवलिपण्णत्तं
धम्मं लभेज्जा सवणयाए, अत्थेगइए केवलिपन्नत्तं धम्मं नो
लभेज्जा सवणयाए अत्थेगइए केवलं बोहिं बुज्जेज्जा, अत्थे-
गइए केवलं बोहिं नो बुज्जेज्जा, अत्थेगइए केवलं मुंडे भवित्ता
अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा, अत्थेगइए जाव नो पव्वएज्जा,
अत्थेगइए केवलं बंभचेरवासं आवसेज्जा, अत्थेगइए केवलं
बंभचेरवासं नो आवसेज्जा, अत्थेगइए केवलेणं संजमेणं संजमे-

ज्जा, अत्थेगइए केवलेणं संजमेणं नो संजमेज्जा । एवं संवरेण वि । अत्थेगइए केवलं आभिणिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए जाव नो उप्पाडेज्जा, एवं जाव सणपज्जवनाणं, अत्थेगइए केवलनाणं उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ असोच्चा णं, तं चेव जाव अत्थेगइए केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! जस्स णं नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ १ जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ२, जस्स णं धम्मंतराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ३, एवं चरित्तावरणिज्जाणं ४, जयणावरणिज्जाणं ५, अज्झवसाणावरणिज्जाणं ६, आभिणिबोहियनाणावरणिज्जाणं ७, जाव सणपज्जवनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ १०, जस्स णं केवलनाणावरणिज्जाणं जाव खए नो कडे भवइ११, से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलिपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए केवलं बोहिं नो बुज्जेज्जा जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा, जस्स णं नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, जस्स णं धम्मंतराइयाणं एवं जाव, जस्स णं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए केवलं बोहिं बुज्जेज्जा जाव केवलनाणं उप्पाडेज्जा ॥ सू १ ॥

છાયા—રાજગૃહે યાવત્ એવમ્ અવાદીત્-અશ્રુત્વા સ્વલુ ભદન્ત ! કેવલિનો વા, કેવલિશ્રાવકસ્ય વા, કેવલિશ્રાવિકાયા વા, કેવલ્યુપાસકસ્ય વા, કેવલ્યુપાસિકાયા વા, તત્પાક્ષિકસ્ય વા, તત્પાક્ષિકશ્રાવકસ્ય વા, તત્પાક્ષિકશ્રાવિકાયા વા, તત્પાક્ષિકોપાસકસ્ય વા, તત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા, કેવલિપ્રજ્ઞાં ધર્મં લભેત શ્રવ-

અશ્રુત્વા ધર્માદિલાભવક્તવ્યતા

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(રાયગિહે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગર મેં યાવત્ ગૌતમને ભગવાન્ સે હસ તરહસે પૂછા—(અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા કેવલિ સાવગસ્સ વા કેવલિ સાવિયાએ વા, કેવલિ ઉવાસગસ્સ વા, કેવલિઉવાસિયાએ વા, તપ્પક્ખિયસ્સ વા, તપ્પક્ખિયસાવગસ્સ વા, તપ્પક્ખિયસાવિયાએ વા, તપ્પક્ખિયઉવાસગસ્સ વા, તપ્પક્ખિયઉવાસિયાએ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સચળયાએ ?) હે ભદન્ત ! કેવલી સે અથવા કેવલી કે શ્રાવક સે, યા કેવલી કી શ્રાવિકા સે, યા કેવલી કે ઉપાસક કે યા કેવલી કી ઉપાસિકા સે યા કેવલી કે પાક્ષિક-સ્વયં-બુદ્ધ સે, યા કેવલી કે પાક્ષિકશ્રાવક સે, યા કેવલી કે પાક્ષિક કી શ્રાવિકા સે યા કેવલી કે પક્ષ કે ઉપાસક સે, યા કેવલી કે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે વિના સુને જીવ કો કેવલજ્ઞાની દ્વારા પ્રાપ્ત ધર્મશ્રવણ કા

—અશ્રુત્વા (સાંભળ્યા વિના) ધર્માદિ લાભ વક્તવ્યતા —

“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(રાયગિહે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગરમાં ‘યાવત્’ ગૌતમસ્વામીએ ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—(અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા, કેવલિસાવગસ્સ વા, કેવલિસાવિયાએ વા, કેવલિઉવાસગસ્સ વા, કેવલિઉવાસિયાએ વા, તપ્પક્ખિયસ્સ વા, તપ્પક્ખિયસાવગસ્સ વા, તપ્પક્ખિયસાવિયાએ વા, તપ્પક્ખિયઉવાસગસ્સ વા, તપ્પક્ખિયઉવાસિયાએ વા, કેવલિ પન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સચળયાએ ?)

હે ભદન્ત ! કેવલી પાસેથી, અથવા કેવલીના શ્રાવક પાસેથી, અથવા કેવલીની શ્રાવિકા પાસેથી, અથવા કેવલીના ઉપાસક પાસેથી, અથવા કેવલીની ઉપાસિકા પાસેથી, અથવા કેવલીના પાક્ષિક (સ્વયંબુદ્ધ) પાસેથી, અથવા કેવલીના પાક્ષિક શ્રાવક પાસેથી, અથવા કેવલીના પાક્ષિક શ્રાવિકા પાસેથી, અથવા કેવલીના પક્ષના ઉપાસક પાસેથી અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પાસેથી સાંભળ્યા વિના જીવને શું કેવળજ્ઞાની દ્વારા પ્રાપ્ત ધર્મશ્રવણનો લાભ થઈ શકે છે ખરો ?

ળતયા ? ગૌતમ ! અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલિનો વા યાવત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા અસ્થ્યેકકઃ કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા, અસ્થ્યેકકઃ કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મં નો લભેત શ્રવણતયા । તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-અશ્રુત્વા સ્વલુ યાવત્ નો લભેત શ્રવણતયા ? ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ તત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા, યસ્ય સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો

લાભ હો સકતા હૈ કયા ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્મ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયડવાસિયાએ વા અત્યેગહ્એ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા, સવણયાએ, અત્યેગહ્એ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં નો લભેજ્જા સવણયાએ) કેવલી સે યા યાવત્ કેવલી કે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે વિના સુને ખી કિસી ૨ જીવ કો કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મશ્રવણ કા લાભ હો સકતા હૈ ઓર કિસી ૨ જીવ કો નહીં હો સકતા હૈ । (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ્ અસોચ્ચા ણં જાવ નો લભેજ્જા સવણયાએ) હૈ ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કેવલી આદિ સે સુને વિના કિસી ૨ જીવ કો કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મ કા લાભ હો સકતા હૈ ઓર કિસી ૨ જીવ કો નહીં હો સકતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ્, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્મ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયડવાસિયાએ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ, જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ્

(ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવલિસ્મ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયડવાસિયાએ વા અત્યેગહ્એ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા, સવણયાએ, અત્યેગહ્એ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં નો લભેજ્જા સવણયાએ) કેવલી પાસેથી ' યાવત્ ' કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પાસેથી દેશના સાંભળ્યા વિના પણ કોઈ કોઈ ઊવને કેવલી પ્રજ્ઞસં ધર્મશ્રવણનો લાભ મળી શકે છે અને કોઈ કોઈ ઊવને મળી શકતો નથી. (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ્ અસોચ્ચાણં જાવ નો લભેજ્જા સવણયાએ) હૈ ભદન્ત ! એવું આપ શા કારણે કહો છો કે કેવલી આદિની દેશના સાંભળ્યા વિના કોઈ કોઈ ઊવને કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મનો લાભ મળી શકે છે અને કોઈ કોઈ ઊવને તેનો લાભ મળી શકતો નથી ?

(ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ્, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્મ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયડવાસિયાએ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ, જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે

કૃતો ભવતિ, સ ચલુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ તત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મં નો લભેત શ્રવણતયા, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે—તદેવ યાવત્ નો લભેત શ્રવણતયા । અશ્રુત્વા ચલુ ભદન્ત ! કેવલિનો વા યાવત્ તત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા કેવલાં વોધિં બુધ્યેત ? ગૌતમ । અશ્રુત્વા ચલુ કેવલિનો વા

સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્કિચ્ચયડવાસિયાએ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં નો લભેજ્જા સવણયાએ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, તં ચેવ જાવ નો લભેજ્જા સવણયાએ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા ક્ષયોપશમ ક્રિયા હુઆ હોતા હૈ, ઉસ જીવ કો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે સુને વિના ખી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણ કા લાભ હો સકતા હૈ । પરન્તુ જિસ જીવ કે દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા ક્ષયોપશમ હુઆ નહીં હૈ, ઉસ જીવકો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પાક્ષિક કી ઉપાસિકા સે સુને વિના કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણ કા લાભ નહીં હો સકતા હૈ । ઇસ કારણ હે ગૌતમ । મૈને એસા કહા હૈ ઉસકો યાવત્ ધર્મશ્રવણ કા લાભ નહીં હો સકતા હૈ । (અસોચ્ચા ણં ભંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્કિચ્ચયડવાસિયાએ વા કેવલવોહિં વુજ્જેજ્જા) હે ભદન્ત ! કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો સુને વિના કિસી જીવ કો કયા શુદ્ધવોધિરૂપ સમ્યગ્દર્શન

નો કહે ભવ્વ સે ણ અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્કિચ્ચયડવાસિયાએ^{૨૨૩}_{૨૨૪} કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં નો લભેજ્જા સવણયાએ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, તં ચેવ જાવ નો લભેજ્જા સવણયાએ) જે એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ કર્યો હોય છે, તે એ કેવલી પાસેથી ‘ યાવત્ ’ કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પાસેથી દેશના સાંભળ્યા વિના પણ કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પરન્તુ જે એ દ્વારા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ કરાયો નથી તે એ કેવલી આદિની પાસેથી શ્રવણ કર્યા વિના કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણનો લાભ પ્રજ્ઞસ કરી શકતો નથી. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કેવલી આદિની પાસે શ્રવણ કર્યા વિના કોઈ કોઈ એવને કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણનો લાભ મળે છે અને કોઈ કોઈ એવને તે લાભ મળી શકતો નથી. (અસોચ્ચાણં ભંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્કિચ્ચયડવાસિયાએ વા કેવલવોહિં વુજ્જેજ્જા ?) હે ભદન્ત ! કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના પક્ષની શ્રાવિકા પર્યન્તના ઉપર્યુક્ત એવા પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના કોઈ એવને શું શુદ્ધ વોધિરૂપ સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ થઈ શકે છે ?

यावत् अस्त्येककः केवलां वोहिं बुध्येत, अस्त्येककः केवलां वोहिं नो बुध्येत । तत् केनार्थेन भदन्त ! यावत् नो बुध्येत ? गौतम ! यस्य खलु दर्शनावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमः कृतो भवति, स खलु अश्रुत्वा केवलिनो वा यावत् केवलां वोहिं बुध्येत, यस्य खलु दर्शनावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति,

का अनुभव हो सकता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (असोच्चाणं केवलिसस वा जाव अत्येगइए केवलं वोहिं बुज्जेज्जा, अत्येगइए केवलं वोहिं णो बुज्जेज्जा) केवली से यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञस धर्म का श्रवण किये बिना भी कोई २ जीव शुद्ध सम्यग्दर्शन का अनुभव कर सकता है और कोई २ जीव उसका अनुभव नहीं कर सकता है । (से केणट्ठेणं भंते ! जाव नो बुज्जेज्जा) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि केवलीसे या यावत् उनके पक्षकी उपासिकासे केवलिप्रज्ञस धर्म का श्रवण किये बिना भी कोई २ जीव शुद्ध सम्यग्दर्शन का अनुभव कर सकता है और कोई २ जीव नहीं कर सकता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिसस वा जाव केवलं वोहिं बुज्जेज्जा, जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे णो कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिसस वा जाव केवलं वोहिं णो बुज्जेज्जा, से तेणट्ठेणं जाव णो

(गोयमा !) हे गौतम ! (असोच्चाणं केवलिसस वा जाव अत्येगइए केवल वोहिं बुज्जेज्जा, अत्येगइए केवलं वोहिं णो बुज्जेज्जा) केवली पासेथी अथवा केवलीना पक्षनी श्राविका पर्यन्तना उपर्युक्त एवे । पासेथी केवलीप्रज्ञस धर्मं तु श्रवणं कर्त्ता विना पणु कोध कोध एव शुद्ध सम्यग्दर्शनने अनुभव करी शके छे अने कोध कोध एव तेने अनुभव करी शकते नथी ।

(से केणट्ठेणं भंते ! जाव नो बुज्जेज्जा ?) हे भदन्त ! एवुं आप शा कारणे कडे छे । के केवली आदिनी पासेथी केवलिप्रज्ञस धर्मने सांख्य्या विना पणु कोध कोध एव शुद्ध सम्यग्दर्शनने अनुभव करी शके छे अने कोध कोध एव तेने अनुभव करी शकता नथी ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिसस वा जाव केवलवोहिं बुज्जेज्जा, जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे णो कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिसस वा जाव केवलं वोहिं णो बुज्जेज्जा, से तेण णं जाव णो बुज्जेज्जा)

સાં જાણું અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ કેવલાં વોધિં નો બુધ્ધેત, તત્ તેનાર્થેન યાવત્ નો બુધ્ધેત । અશ્રુત્વા જાણું ભદન્ત ! કેવલિનો વા યાવત્ તત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા કેવલાં મુણ્ડો ભૂત્વા અગારાત્ અનગારિતાં પ્રવ્રજેત્ ? ગૌતમ ! અશ્રુત્વા જાણું કેવલિનો વા યાવત્ ઉપાસિકાયા વા, અસ્ત્યેકકઃ કેવલાં મુણ્ડો ભૂત્વા અગારાત્ અનગારિતાં

બુદ્ધેજ્ઞા) જિસ જીવ કે દ્વારા દર્શનાવરણીય કર્મ કા ક્ષયોપશમ કિયા ગયા હોતા હૈ, ઉસ જીવ કો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના ભી શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન કા અનુભવ હો સકતા હૈ ઓર જિસ જીવ કે દ્વારા દર્શનાવરણીય કર્મ કા-દર્શનમોહનીય કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ નહીં હોતા હૈ ઉસ જીવ કો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન કા અનુભવ નહીં હો સકતા હૈ । ઇસ કારણ મૈ ને હે ગૌતમ ! યાવત્ ઉસકો અનુભવ નહીં હો સકતા હૈ એસા કહા હૈ । (અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચય ઉવાસિયાણ વા કેવલં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પઞ્ચણ્ણા) હે ભદન્ત ! કેવલી સે અથવા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના કયા કોઈ જીવ મુંડિત હોકર ગૃહવાસ છોડ કરકે શુદ્ધ અગારાવસ્થા કો ધારણ કર સકતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા અત્થેગ-

જે જીવ વડે દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ કરાયો હોય છે, તે જીવ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરી શકે છે, પરંતુ જે જીવ દ્વારા દર્શનાવરણીય કર્મનો (દર્શન-મોહનીયનો) ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, તે જીવ કેવલી આદિની પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરી શકતો નથી. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ કોઈ જીવ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરી શકે છે અને કોઈ કોઈ જીવ એ રીતે તેનો અનુભવ કરી શકતો નથી.

(અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયઉવાસિયાણ વા કેવલં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પઞ્ચણ્ણા ?) હે ભદન્ત ! કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની ઉપર્યુક્ત વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શું કોઈ જીવ મુંડિત થઈને (પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીને) ગૃહવાસ છોડીને અણુગારાવસ્થાને ધારણ કરી શકે છે ?

પ્રવ્રજેત્ , અસ્ત્યેકકઃ કેવલાં મુણ્ડો ભૂત્વા અગારાત્ અનગારિતાં નો પ્રવ્રજેત્ । તત્ કેનાર્થેન યાવત્ નો પ્રવ્રજેત્ ? ગૌતમ ! યસ્ય ચલુ ધર્માન્તરાયિકાણાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ ચલુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ કેવલાં મુણ્ડોભૂત્વા અગા-

હા કેવલં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વણ્જા, અત્થેગહા કેવલં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વણ્જા) કોઈ જીવ એસા હોતા હૈ જો કેવલી સે યા યાવત્ ડનકે પક્ષ કી ડપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના ધી મુણ્ડિત હોકર ગૃહસ્થાવસ્થા છોડ શુદ્ધ અનગારાવસ્થા કો ધારણ કર સકતા હૈ ઓર કોઈ જીવ એસા હોતા હૈ જો કેવલી સે યા યાવત્ ડનકે પક્ષ કી ડપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના મુણ્ડિત હોકર ગૃહવાસ છોડ અનગારાવસ્થા કો ધારણ નહીં કર સકતા હૈ । (સે કેણદ્દેણં જાવ નો પવ્વણ્જા) હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કોઈ ઁક જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ડનકે પક્ષ કી ડપાસિકા સે કેવલી દ્વારા કથિત ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના ધી મુણ્ડિત હોકર ગૃહસ્થાવસ્થા છોડ અનગારાવસ્થા ધારણ કર સકતા હૈ ઓર કોઈ ઁક કેવલી સે યા યાવત્ ડનકે પક્ષ કી ડપાસિકા સે કેવલી દ્વારા કથિત ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના મુણ્ડિત હોકર ગૃહસ્થાવસ્થા છોડ અનગારાવસ્થા ધારણ નહીં કર સકતા હૈ ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસોચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાપ વા અત્થેગહા કેવલં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વણ્જા, અત્થેગહા કેવલં મુંડે ભવિત્તા અણગારિયં નો પવ્વણ્જા) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જે કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થા છોડીને અણગારાવસ્થા અંગીકાર કરી શકે છે, અને કોઈ જીવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાને ત્યાગ કરીને અણગારાવસ્થા ધારણ કરી શકતો નથી.

(સે કેણદ્દેણં જાવ નો પવ્વણ્જા ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ જીવ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થા છોડી દઈને અણગારાવસ્થા અંગીકાર કરી શકે છે, અને કોઈ જીવ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાને છોડીને અણગારાવસ્થા ધારણ કરી

रात् अनगारितां प्रव्रजेत्, यस्य खलु धर्मान्तरायिकाणां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति, स खलु अश्रुत्वा केवलिनो वा यावत् मुण्डो भूत्वा यावन्नो प्रव्रजेत्, तत् तेनार्थेन गौतम ! यावत् नो प्रव्रजेत् । अश्रुत्वा खलु भदन्त ! केवलिनो वा यावत् उपासिकाया वा केवलं ब्रह्मचर्यवासम् आवसेत् ? गौतम ! अश्रुत्वा खलु

(गोयमा) हे गौतम ! (जस्स णं धम्मन्तराइयाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, सेणं असोच्चा केवलस्स वा जाव केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा, जस्स णं धम्मन्तराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव मुंडे भवित्ता जाव णो पव्वएज्जा, से तेणहेणं गोयमा । जाव नो पव्वएज्जा) जिस जीव को धर्मान्तरायकारक चारित्रमोहनीय कर्म का क्षयोपशम होता है उस जीव को केवली या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये बिना भी मुण्डित होकर गृहस्थावस्था के त्याग से अनगारावस्था का धारण करना हो सकता है और जिस जीव के धर्मान्तरायकारक-चारित्रमोहनीय-कर्म का क्षयोपशम नहीं होता है ऐसे जीव के केवली से या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये बिना मुण्डित होकर गृहस्थावस्था के त्याग से अनगारावस्था का धारण करना नहीं हो सकता है । इस कारण

शकतो नथी ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जस्स णं धम्मन्तराइयाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, सेणं असोच्चा केवलस्स वा जाव मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा, जस्स णं धम्मन्तराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, सेणं असोच्चा केवलस्स वा जाव मुंडे भवित्ता जाव णो पव्वएज्जा, से तेणहेणं गोयमा ! जाव नो पव्वएज्जा) ७२ एवद्वारा धर्मान्तरायक-चारित्र मोहनीय कर्मना क्षयोपशम करायो होय छे, ते एव केवली पासेथी अथवा तेमना पक्षनी उपासिका पर्यन्तनी कोइ पणु व्यञ्जित पासेथी केवलिप्रज्ञप्त धर्मनु श्रवणु कया विना पणु मुंडित थधने गृहस्थावस्थानो त्याग करीने अणुगारावस्था धारण करी शके छे. परन्तु ७३ एवना धर्मान्तरायकारक (चारित्र मोहनीय) कर्मना क्षयोपशम थयो होतो नथी, ते एव केवली पासेथी अथवा तेमना पक्षनी उपासिका पर्यन्तनी कोइ पणु व्यञ्जित पासेथी केवलिप्रज्ञप्त धर्मनु श्रवणु कया विना मुंडित थधने गृहस्थावस्थाने छोडीने अणुगारावस्था अंगीकार करी शकतो नथी. हे गौतम ! ते कारणे मे ओवुं कहुं छे के कोइ एव केवली आदिनी पासे केवलिप्रज्ञप्त धर्मनु श्रवणु कया विना पणु मुंडित थधने गृह-

કેવલિનો યા યાવત્ ઉપાસિકાયા યા અસ્ત્યેકકઃ કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવ-
સેત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસં નો આવસેત્ । તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવ-
મુચ્યતે-યાવત્ નો આવસેત્ ? ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ ચારિત્રાચરણીયાનાં કર્મણાં

હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ યાવત્ વહ અનગારાવસ્થા ધારણ
નહીં કર સકતા હૈ । (અસોચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ
વા કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા) હે ભદન્ત ! કેવલી સે યા યાવત્
उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म को बिना सुने क्या कोई
जीव शुद्धब्रह्मचर्यवास को धारण कर सकता है ? (गौयमा) हे गौतम !
(असोच्चा णं केवलिस्स वा जाव उवासिया वा अत्थेगइए केवलं
आवसेज्जा, अत्थेगइए केवलं वंमचेरवासं नो आवसेज्जा) केवली से
या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये
बिना कोई जीव ऐसा भी होता है जो शुद्ध ब्रह्मचर्यवास को धारण कर
सकता है, और कोई जीव ऐसा होता है जो केवली या यावत् उनके
पक्ष को उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये बिना शुद्ध
ब्रह्मचर्यवास को धारण नहीं कर सकता है । (से केणद्वेणं मंते ! एवं
बुच्चइ जाव नो आवसेज्जा) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से

સ્થાવસ્થા છોડીને અણુગારાવસ્થા ધારણ કરી શકે છે, પણ કોઈ એવી
અણુગારાવસ્થા ધારણ કરી શકતો નથી.

(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા કેવલં વંમચેરવાસં
આવસેજ્જા ?) હે ભદન્ત ! કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા
પર્યન્તની ઉપર્યુક્ત કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું શ્રવણ કર્યા
બિના શું કોઈ એવ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકે છે ?

(ગૌયમા ! અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વો અત્થેગહ્વ કેવલં
આવસેજ્જા, અત્થેગહ્વ કેવલં વંમચેરવાસં નો આવસેજ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ એવ
એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્ય-
ન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું શ્રવણ કર્યા બિના પણ શુદ્ધ
બ્રહ્મચર્યવ્રતને ધારણ કરી શકે છે. પરન્તુ કોઈ એવ એવો પણ હોય છે કે
જે ઉપર્યુક્ત કોઈ પણ વ્યક્તિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું શ્રવણ કર્યા બિના
શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકતો નથી

(સે કેણદ્વેણ મંતે ! એવ બુચ્ચઈ જાવ નો આવસેજ્જા) હે ભદન્ત !
આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ એવ કેવલી અથવા તેમની ઉપાસિકા

ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ खलु अश्रुत्वा कैवलिनो वा यावत् केवलं ब्रह्मचर्यवासम्
आवसेत्, यस्य खलु चारित्रावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति, स
खलु अश्रुत्वा केवलिनो वा यावत् नो आवसेत्, तत् तेनार्थेन यावत् नो आवसेत्।
अश्रुत्वा खलु भदन्त ! केवलिनो वा यावत् केवलेन संयमेन संयच्छेत् ? गौतम !

કહતે હું કે કોઈ જીવ કેવલી યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે
કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો સુને વિના શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ ધારણ કર સકતા હૈ
ઔર કોઈ જીવ ધારણ નહીં કર સકતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(જસ્સ ણં ચરિત્તાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં खओवसमे कडे भवइ, से णं
असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलं बंभचेरवासं आवसेज्जा-जस्स णं
चरित्तावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, से णं असोच्चा
केवलिस्स वा जाव नो आवसेज्जा, से तेण्ह्णेणं जाव नो आवसेज्जा)
जिस जीव के चारित्रावरणीय कर्मों का क्षयोपशम होता है ऐसा जीव
केवली से या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञस धर्म का
श्रवण किये बिना भी शुद्ध ब्रह्मचर्य वास धारण कर सकता है। और
कोई जीव केवली से या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलि
प्रज्ञस धर्म का श्रमण किये बिना शुद्ध ब्रह्मचर्यवास धारण नहीं कर
सकता है। (असोच्चाणं भन्ते ! केवलिस्स वा जाव केवलेणं संजमेणं

पर्यन्तनी डोछ व्यक्ति पासे केवलिप्रज्ञस धर्मनुं श्रवण कर्था विना शुद्ध ब्रह्म-
चर्यव्रत धारण करी शके छे अने डोछ एव ते व्रत धारण करी शकतो नथी ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં ચરિત્તાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलं बंभचेरवासं आव
सेज्जा-जस्स णं चरित्तावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, से णं असोच्चा
केवलिस्स वा जाव नो आवसेज्जा, से तेण्ह्णेणं जाव नो आवसेज्जा) જે एवना
ચારિત્રાવરણીય કર્મને ક્ષયોપશમ થયેલો હોય છે, તે એવ કેવલી પાસેથી
અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિ-
પ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રતને ધારણ કરી શકે છે
પરંતુ જે એવના ચારિત્રાવરણીય કર્મને ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, તે
એવ કેવલી પાસે અથવા તેમની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે
કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રતને ધારણ કરી શકતો નથી.
હે ગૌતમ તે કારણે મેં એ પ્રમાણે કહ્યું છે—

(असोच्चाणं भन्ते ! केवलिस्स वा जाव केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा ?)

અશ્રુત્વા खलु केवलिनो वा यावत् उपासिकाया वा अस्त्येककः, केवलेन संयमेन संयच्छेत्, अस्त्येककः केवलेन संयमेन नो संयच्छेत् । तत् केनार्थेन यावत् नो संयच्छेत् ? गौतम । यस्य खलु यतनावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमः कृतो भवति, स खलु अश्रुत्वा खलु केवलिनो वा यावत् केवलेन संयमेन संय-

સંજમેજ્ઞા) હે ભદ્રન્ત ! કેવલી યા યાવત્ उनके पक्षकी उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्मश्रवण किये बिना क्या कोई जीव शुद्ध संयम द्वारा संयमयतना कर सकता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (असोच्चाणं केवलिस्स वा जाव उवासियाए वा अत्थेगइए केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा अत्थेगइए केवलेणं संजमेणं नो संजमेज्जा) कोई जीव ऐसा होता है जो केवली या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये बिना भी संयम द्वारा संयमयतना कर सकता है । और कोई नहीं कर सकता है । (से केणट्ठेणं जाव नो संजमेज्जा) हे भद्रन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कोई जीव केवलि से या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये बिना भी संयमद्वारा संयमयतना कर सकता है और कोई जीव ऐसा होता है जो केवली से यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण किये बिना संयम द्वारा संयमयतना नहीं कर सकता है ।

હે ભદ્રન્ત ! કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના કોઈ જીવ શુદ્ધ સંયમ દ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા અત્થેગઇએ કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્ઞા, અત્થેગઇએ કેવલેણં સંજમેણં નો સંજમેજ્ઞા) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જે કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ સંયમ દ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે અને કોઈ જીવ કરી શકતો નથી. (સે કેણટ્ઠેણં જાવ નો સંજમેજ્ઞા ?) હે ભદ્રન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ જીવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ સંયમ દ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે, અને કોઈ જીવ ઉપર્યુક્ત કેવલી આદિ કોઈ પણ વ્યક્તિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકતો નથી.

છેત્, યસ્ય સ્વલુ યતનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ નો સંયચ્છેત્, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! યાવત્ અસ્ત્યેકકઃ નો સંયચ્છેત્ ! અશ્રુત્વા સ્વલુ મદન્ત ! કેવલિનો વા યાવત્ ઉવાસિકાયા વા કેવ-

(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કઢે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા, જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કઢે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંજમેજ્જા-સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ અત્થેગઈ નો સંજમેજ્જા) જિસ જીવ કે યતનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈં ઉસ જીવ કે કેવલી સે અથવા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિનાં બી સંયમ સે સંયમયતના હોતી હૈં ઓર જિસ જીવ કે યતનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ નહીં હોતા હૈં ઉસ જીવ કે કેવલી સે યા યાવત્ કેવલી કે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના સંયમ સે સંયમયતના નહીં હોતી હૈં ! હિસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈંને યાવત્ કોઈ જીવ સંયમદ્વારા સંયમયતના નહીં કર સકતા હૈં એસા કહા હૈં ! (અસોચ્ચા ણં ભંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયા વા

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કઢે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કઢે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંજમેજ્જા-સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ અત્થેગઈ નો સંજમેજ્જા) જે જીવના યતનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, તે જીવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે, પરન્તુ જે જીવના યતનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, તે જીવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકતો નથી હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ જીવ કેવલી આદિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે અને કોઈ જીવ એ પ્રમાણે કર્યા વિના સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકતો નથી.

લેન સંવરેણ સંવરુણ્યાત્ ? ગૌતમ ! અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલિનો યાવત્ અસ્ત્યેકકઃ કેવલેન સંવરેણ સંવરુણ્યાત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલેન યાવત્ નો સંવરુણ્યાત્ । તત્ કેનાર્થેન યાવત્ નો સંવરુણ્યાત્ ? ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ અધ્યવસાનાવરણીયાનાં

કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્જા) હે મહન્ત ! કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણ ક્રિયે વિના કયા કોઈ જીવ શુદ્ધ સંવર દ્વારા આસ્રવનિરોધરૂપ સંવર કરતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ જાવ અત્થેગહ્ણ કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્જા, અત્થેગહ્ણ કેવલેણં જાવ નો સંવરેજ્જા) કેવલી સે યા ઉનકી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કર કોઈ જીવ શુદ્ધ સંવર દ્વારા આસ્રવનિરોધરૂપ સંવર કરતા હૈ ઓર કોઈ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણ ક્રિયે વિના શુદ્ધ સંવર સે આસ્રવનિરોધરૂપસંવર નહીં કરતા હૈ । (સે કેળદ્દેણં જાવ નો સંવરેજ્જા) હે મહન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ કોઈ જીવ કેવલી સે યા કેવલી કી

(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલેણ સંવરેણં સંવરેજ્જા ?) હે ભદન્ત ! કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શું કોઈ જીવ શુદ્ધ સંવરદ્વારા આસ્રવનિરોધરૂપ સંવર કરે છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ જાવ અત્થેગહ્ણ કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્જા, અત્થેગહ્ણ કેવલેણં જાવ નો સંવરેજ્જા) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જે કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના સંવરદ્વારા આસ્રવોના નિરોધરૂપ સંવર કરે છે. અને કોઈ જીવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ સંવર વડે આસ્રવોના નિરોધરૂપ સંવર કરી શકતો નથી.

(સે કેળદ્દેણં જાવ નો સંવરેજ્જા !) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ જીવ કેવલી પાસે અથવા કેવલીપાક્ષિક ઉપાસિકા પર્યન્તની

કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સંતુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ કેવલેન સંવરેણ સંવૃણ્યાત્, યસ્ય સંતુ અધ્યવસાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સંતુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા, યાવત્ નો સંવૃણ્યાત્, તત્ તેનાર્થેન

પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના મી શુદ્ધ સંવર દ્વારા આસ્રવનિરોધરૂપસંવર કરતા હૈ-ઑર કોઈ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ડનકી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના શુદ્ધ સંવર નહી કરતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસણં અજ્ઞવસાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે મવહ, સે ણં અસો-ચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા, જસણં અજ્ઞ-વસાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે મવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંવરેજ્ઞા) જિસ જીવ અધ્યવસાનાવરણીય-ભાવ-ચારિત્રાવરણીય કર્મો કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ હોતા હૈ, ડસ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ડનકી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના મી શુદ્ધ સંવર દ્વારા આસ્રવનિરોધરૂપ સંવર હોતા હૈ. ઑર જિસ જીવ કે અધ્યવસાનાવરણીય કર્મો કા ક્ષયોપ-શમ નહીં હોતા હૈ ડસ જીવ કે કેવલી સે યા યાવત ડનકી પાક્ષિક

કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ સંવર દ્વારા આસ્રવનિરોધરૂપ સંવર કરી શકે છે અને કોઈ જીવ કેવલી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ સંવરવડે આસ્રવનિરોધરૂપ સંવર કરી શકતો નથી ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસણં અજ્ઞવસાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે મવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા, જસણં અજ્ઞવસાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે મવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંવરેજ્ઞા) જે જીવના અધ્યવસાનાવરણીય (ભાવચારિત્રાવરણીય) કર્મોના ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, તે જીવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ સંવરદ્વારા આસ્રવોના નિરોધરૂપ સંવર કરી શકે છે પરન્તુ જે જીવના અધ્યવસાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, તે જીવ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ સંવરદ્વારા આસ્રવોના નિરોધરૂપ સંવર કરી શકતો નથી. (સે

યાવત્ નો સંવરણાત્ । અશ્રુત્વા સ્વલ્પ મદન્ત ! કેવલિનો યાવત્ કેવલમ્ આભિનિ-
વોધિકજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્ ? ગૌતમ ! અશ્રુત્વા સ્વલ્પ કેવલિનો વા યાવત્ ઉપાસિ-
કાયા વા અસ્ત્યેકકઃ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકકઃ
કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનં નો ઉત્પાદયેત્ । તત્ કેનાર્થેન યાવત્ નો ઉત્પાદયેત્ ?

ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ ક્રિયે વિના શુદ્ધ સંવર દ્વારા
આસ્ત્રવનિરોધ રૂપ સંવર નહીં હોતા હૈ । (સે તેણદ્વેષં જાવ નો સંવરે-
જ્ઞા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ યાવત્ સંવર નહીં
કરતા હૈ । (અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ જાવ કેવલં આભિણિવોહિ-
યણાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા) હે મદન્ત ! કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી
ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ ક્રિયે વિના મી કયા કોઈ જીવ
શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉપાસિયાણ વા અત્થેગદ્ધે કેવલં આભિ-
ણિવોહિયનાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા, અત્થેગદ્ધે કેવલં આભિણિવોહિયનાણં નો
ઉપ્પાદેજ્ઞા) કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્ર-
જ્ઞસ ધર્મકા શ્રવણ ક્રિયે વિના મી કોઈ એક જીવ શુદ્ધ આભિનિવોધિક
જ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ, ઓર કોઈ જીવ શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન
ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ ? (સે કેણદ્વેષં જાવ નો ઉપ્પાદેજ્ઞા) હે મદન્ત !
આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકી પાક્ષિક
ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ ક્રિયે વિના મી કોઈ જીવ શુદ્ધ

તેણદ્વેષં જાવ નો સંવરેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે. (અહીં
“ સંવર કરી શકતો નથી, ” ત્યાં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરવો.)

(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ જાવ કેવલં આભિણિવોહિયણાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા ?)
હે મદન્ત ! કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીપાક્ષિક ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ
વ્યક્તિ પાસેથી કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના કોઈ એવ શુદ્ધ આભિ-
નિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરો ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસો-
ચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉપાસિયાણ વા અત્થેગદ્ધે કેવલં આભિણિવોહિયનાણં
ઉપ્પાદેજ્ઞા, અત્થેગદ્ધે કેવલ આભિણિવોહિયનાણં નો ઉપ્પાદેજ્ઞા) કેવલી પાસેથી
અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલીપ્રજ્ઞસ
ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ કોઈ એવ શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન
કરી શકે છે અને કોઈ એવ શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો
નથી. (સે કેણદ્વેષં જાવ નો ઉપ્પાદેજ્ઞા ?) હે મદન્ત ! આપ શા કારણે
એવું કહો છો કે કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ

ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ આભિનિવોધિકજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્, યસ્ય સ્વલુ આભિનિવોધિકજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ અશ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનં નો ઉત્પાદયેત્, તત્ તેનાર્થેન યાવત્ નો ઉત્પાદયેત્ । અશ્રુત્વા સ્વલુ ભદન્ત ! કેવલિનો

આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ઓર કોઈ જીવ શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસસ આભિનિવોધિયનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિનિવોધિયનાણં ઉપ્પા-
હેજ્જા) જિસ જીવ કે આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ હોતા હૈ ઉસ જીવ કે કેવલી સે અથવા યાવત્ કેવલી કી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના મી શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ઓર (જસસ ણં આભિનિવો-
ધિય નાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિનિવોધિયનાણં નો ઉપ્પાહેજ્જા) જિસ જીવ કે આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ નહીં હોતા હૈ, ઉસ જીવ કે કેવલી સે યા યાવત્ કેવલી કી પાક્ષિક ઉપાસિકા સે કેવલી દ્વારા ધર્મ કા શ્રવણ કિયે વિના શુદ્ધ

પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલી પ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ કોઈ એવ શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને કોઈક એવ શુદ્ધ આભિનિ-
વોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જસસ આભિનિવોધિયનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિનિવોધિય નાણં ઉપ્પાહેજ્જા) એ એવે આભિનિવોધિકજ્ઞાનાવરણીય કર્મોંને ક્ષયોપશમ કર્યો હોય છે, તે એવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્ય-
ન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે. (જસસ ણં આભિનિવોધિયનાણા-
વરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિનિવોધિયનાણં નો ઉપ્પાહેજ્જા) પરન્તુ એ એવે આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોંને ક્ષયોપશમ કર્યો હોતો નથી, તે એવ કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

વા, યાવત્ કેવલં શ્રુતજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્, એવં યથા આભિનિબોધિકજ્ઞાનસ્ય વક્તવ્યતા મણિતા, તથા શ્રુતજ્ઞાનસ્યાપિ મણિતવ્યા, નવરમ્-શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયાનામ્ કર્મણાં ક્ષયોપશમો મણિતવ્યઃ । એવમેવ કેવલમ્ અવધિજ્ઞાનં મણિતવ્યમ્, નવરમ્ અવધિજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો મણિતવ્યઃ । એવં કેવલં મનઃપર્યવજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્, નવરં મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો મણિતવ્યઃ ।

અભિનિબોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં હો સકતા હૈ । (સે તેણદ્દેણં જાવ નો ઉપ્પાડેજ્જા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને યાવત્ વહ ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા એસા કહા હૈ । (અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં સુચનાણં ઉપ્પાડેજ્જા) હે મદન્ત ! કેવલી સે યાવત્ શ્રવણ કિયે વિના કોઈ જીવ શુદ્ધ શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ? (એવં જહા આભિનિબોધિનાણસ્સ વક્તવ્યયા મણિયા તહા સુચનાણસ્સ વિ મણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે આભિનિબોધિકજ્ઞાન કી વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ ઉસી પ્રકાર સે શુદ્ધ શ્રુતજ્ઞાન કી મી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે । (નવરં સુચનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે મણિયવ્વે) કિન્તુ શ્રુતજ્ઞાન કી વક્તવ્યતા મેં શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કહના ચાહિયે । (એવં ચેવ કેવલં ઓહિનાણં, મણિયવ્વં, નવરં ઓહિનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે મણિયવ્વે એવં કેવલં મણપ્પજ્જવનાણં ઉપ્પાડેજ્જા, નવરં મણપ્પજ્જવનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે

(સે તેણદ્દેણં જાવ નો ઉપ્પાડેજ્જા) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં ઉપર્યુક્ત કથન કર્યું છે. (અહીં “ આભિનિબોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી, ” અહીં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન ગ્રહણ કરવું.)

(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં સુચનાણં ઉપ્પાડેજ્જા ?) હે મદન્ત ! કેવલી આદિની પાસે કેવલીપ્રશ્ન ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના કેઇ જીવ શું શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરે ? (એવં જહા આભિનિબોધિનાણસ્સ વક્તવ્યયા મણિયા તહા સુચનાણસ્સ વિ મણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! જેવી રીતે આભિનિબોધિક જ્ઞાનની વક્તવ્યતા કરવામા આવી છે, એજ પ્રમાણે શુદ્ધ શ્રુતજ્ઞાનની વક્તવ્યતા સમજવી. (નવરં સુચનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે મણિયવ્વે) પરન્તુ શ્રુતજ્ઞાનની વક્તવ્યતા કરતી વખતે શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ કહેવો જોઈએ. (એવં ચેવ કેવલ ઓહિનાણં મણિયવ્વં, નવરં ઓહિનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે મણિયવ્વે, કેવલં મણપ્પજ્જવનાણં ઉપ્પાડેજ્જા, નવરં મણપ્પજ્જવનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે મણિયવ્વે)

अश्रुत्वा खलु भदन्त ! केवलिं वा यावत् तत्पाक्षिकोपासिकाया वा केवलज्ञान-
मुत्पादयेत्, एवमेव नवरं केवलज्ञानवरणीयानां कर्मणां क्षयो भणितव्यः, शेषं तदेव,
तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते यावत् केवलज्ञानं नो उत्पादयेत् । अश्रुत्वा खलु

भाणियव्वे) इसी तरह से शुद्ध अवधिज्ञान की वक्तव्यता भी कहनी
चाहिये । इसमें अवधिज्ञानावरणीय कर्मों का क्षयोपशम कहना चाहिये ।
शुद्ध मनःपर्यय ज्ञान की उत्पत्ति की वक्तव्यता भी इसी तरह से
समझनी चाहिये । इस वक्तव्यता में मनः पर्ययज्ञानावरणीय कर्मों का
क्षयोपशम कहना चाहिये । (असोच्चा णं भंते ! केवलिस्स वा जाव
तप्पक्खियउवासियाए वा केवलं नाणं उप्पाडेज्जा) हे भदन्त ! केवली
से या यावत् उनके पक्ष की उपासिका से केवलप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण
किये बिना क्या कोई जीव केवलज्ञान को उत्पन्न कर सकता है ? (एवं
चेव, नवरं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए भाणियव्वे) हे गौतम !
इस विषय में समस्त कथन पूर्व की तरह से ही जानना चाहिये । परन्तु
इस केवलज्ञान की उत्पत्ति की वक्तव्यता में केवलज्ञानावरणीय कर्मों
का क्षय कहना चाहिये । (सेसं तं चेव-से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ
जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा) बाकी का अवशिष्ट कथन पहिले के
जैसा ही कहना चाहिये । इस कारण हे गौतम ! मैं ने ऐसा कहा है कि

એજ પ્રમાણે શુદ્ધ અવધિજ્ઞાનની વક્તવ્યતા પણ કહેવી જોઈએ, પરન્તુ તેમાં
અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ કહેવો જોઈએ શુદ્ધ મનઃપર્યયજ્ઞાનની
ઉત્પત્તિ વિષયક વક્તવ્યતાનું પણ એજ પ્રમાણે કથન થવું જોઈએ, પરન્તુ તેની
વક્તવ્યતામાં મનઃપર્યય જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ કહેવો જોઈએ

(असोच्चाणं भंते ! केवलिस्स वा, जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवल-
नाणं उप्पाडेज्जा ?) हे भदन्त ! केवली पासेથી अथवा तेमना पक्षની ઉપા-
સિકા પર્યન્તની ઉપર્યુક્ત કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલીપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ
કર્તા વિના શું કોઈ જીવ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ?

(एवं चेव नवरं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए भाणियव्वे) हे
गौतम ! केवलज्ञान विषये समस्त कथन आखिनिष्ठाधिक ज्ञानना पूर्वोक्त कथन
प्रमाणे समज्जुं. परन्तु आ केवलज्ञानની ઉત્પત્તિની વક્તવ્યતામાં કેવલજ્ઞાના-
વરણીય કર્મોના ક્ષય કહેવો જોઈએ. (સેસ તં ચેવ-સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ
જાવ કેવલનાણં નો ઉપ્પાડેજ્જા) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ
જીવ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ કેવળજ્ઞાન
ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને કોઈ જીવ એ રીતે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી.

મદન્ત ! કેવલિનો વા યાવત્ તત્પાક્ષિકશ્રાવિકાયા વા કેવલિપ્રજ્ઞસં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા, કેવલં ચોદિં વુજ્ઞેત, કેવલં છુડો ભૂત્યા, અગારાત્ અનગારિતાં પવ્વ-
જેત્, કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત્, કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્, કેવલેન સંવ-
રેણ સંવરણયાત્, કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, યાવન્ કેવલં મનઃપર્ય-
વજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્, કેવલજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્ ? મોતમ ! અશ્રુત્યા મત્તુ કેવલિનો

ગાવત્ કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ । (અમોચ્ચા પં મંતે ।
કેવલિસ્સ વા જાવ તત્પક્ષિયયડવાસિયાણ વા કેવલિપવ્વજ્ઞાન ધર્મમ્
લભેજ્ઞા સવગયાણ, કેવલં ચોદિં વુજ્ઞેજ્ઞા, કેવલં છુંડે ભવિત્તા, અગા-
રાઓ અનગારિયં પવ્વણજ્ઞા, કેવલં વંમચેગ્ગાસં આવસેજ્ઞા કેવલેણ
સંજમેણં સંજમેજ્ઞા, કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા, કેવલં અભિનિવોદિયના-
નાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા, જાવ કેવલં મળવજ્ઞવનાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા, કેવલનાણં
ઉપ્પાદેજ્ઞા) હે મદન્ત ! કેવલી સે યા યાવત્ અને પક્ષ કી ઉપાસિકા
સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો શ્રવણ કિયે વિના કયા કોઈ જીવ કેવલિપ્રજ્ઞસ
ધર્મ શ્રવણ કો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ? શુદ્ધસમ્યક્ત્વ કા અનુભવ કર
સકતા હૈ ? સુપિડત્ત હોકર ગૃહસ્થાવસ્થા છોડ અનગારાવસ્થા સ્વીકાર
કર સકતા હૈ ? શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ સકતા હૈ ? શુદ્ધ સંયમ દ્વારા
સંયમવતના કર સકતા હૈ ? શુદ્ધસંવર દ્વારા આસ્રવ કા નિરોધ કર
સકતા હૈ ? શુદ્ધ આભિનિવોધકજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ? યાવત્ શુદ્ધ
મનઃ પર્યયજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ? કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ?

(અમોચ્ચાણં મંતે । કેવલિસ્સ વા જાવ તત્પક્ષિયયડવાસિયાણ વા કેવલિ
પવ્વજ્ઞાન ધર્મમ્ લભેજ્ઞા સવગયાણ, કેવલં ચોદિં વુજ્ઞેજ્ઞા, કેવલં છુંડે ભવિત્તા,
અગારાઓ અનગારિયં પવ્વણજ્ઞા, કેવલં વંમચેગ્ગાસં આવસેજ્ઞા, કેવલેણં સંજમેણં
સંજમેજ્ઞા, કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા, કેવલં આભિનિવોદિયનાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા,
જાવ કેવલં મળવજ્ઞવનાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા, કેવલનાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા ?) હે મદન્ત !
કેવલીની પાસે અથવા કેવલીપાક્ષિક ઉપાસિકા પર્યન્તની વ્યક્તિ પાસે કેવલિ-
પ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના શું કોઈ જીવ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મશ્રવણરૂપ લાભ
પ્રાપ્ત કરી શકે છે ખરો ? શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનો અનુભવ કરી શકે છે ખરો ?
સુપિડત્ત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો ત્યાગ કરીને અણુગારાવસ્થા સ્વીકારી શકે છે
ખરો ? શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ પાળી શકે છે ખરો ? શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમવાતના
કરી શકે છે ખરો ? શુદ્ધ સંવરદ્વારા આસ્રવનો નિરોધ કરી શકે છે ખરો ?
શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરો ? શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન,
મનઃપર્યયજ્ઞાન આદિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ખરો ? કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરો ?

વા યાવત્ ઉપાસિકાયા વા અસ્ત્યેકકઃ કેવલિપ્રજ્ઞત્તં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા, અસ્ત્યેકકઃ કેવલિપ્રજ્ઞત્તં ધર્મં નો લભેત શ્રવણતયા અસ્ત્યેકકઃ કેવલાં વોર્ધિં બુધ્ધેત, અસ્ત્યેકકઃ કેવલાં વોર્ધિં નો બુધ્ધેત, અસ્ત્યેકકઃ કેવલાં

(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા અત્થેગહ્ણે કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા, સવણયાએ, અત્થેગહ્ણે કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં નો લભેજ્જા સવણયાએ, અત્થેગહ્ણે કેવલંવોર્ધિં બુજ્જેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલંવોર્ધિં ણો બુજ્જેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલંમુંઢે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પઠ્ઠવેજ્જા, અત્થેગહ્ણે જાવ નો પઠ્ઠવેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલં વંમચેરવાસં નો આવસેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલેણં સંજમેણં નો સંજમેજ્જા, એવં સંવરેણ વિ અત્થેગહ્ણે કેવલં આભિણિવોહિયનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા, અત્થેગહ્ણે જાવ નો ઉપ્પાઢેજ્જા, એવં જાવ મણપજ્જવનાણં, અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં ઉપાઢેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં નો ઉપાઢેજ્જા) કેવલી સે યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિ પ્રજ્ઞસ ધર્મકો શ્રવણ કિયે વિના ખી કોઈ જીવ વોર્ધિ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ, કોઈ જીવ ઉસ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા હૈ, કોઈ જીવ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ કા અનુભવ કર સકતા હૈ, કોઈ જીવ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ કા અનુભવ નહીં કર સકતા હૈ, કોઈ જીવ મુણિહત

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા અત્થેગહ્ણે કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ, અત્થેગહ્ણે કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં નો લભેજ્જા સવણયાએ, અત્થેગહ્ણે કેવલ વોર્ધિં બુજ્જેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલં વોર્ધિં ણો બુજ્જેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલં મુંઢે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પઠ્ઠવેજ્જા, અત્થેગહ્ણે જાવ નો પઠ્ઠવેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલં વંમચેરવાસં નો આવસેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા અત્થેગહ્ણે કેવલેણં સંજમેણં નો સંજમેજ્જા એવ સંવરેણ વિ, અત્થેગહ્ણે કેવલ આભિણિવોહિયનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા, અત્થેગહ્ણે જાવ નો ઉપ્પાઢેજ્જા, એવ જાવ મણપજ્જવનાણં, અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા, અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં નો ઉપ્પાઢેજ્જા) કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની પૂર્વોક્ત કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મને શ્રવણ કર્યા વિના પણ કોઈ એવ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને કોઈ એવ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી,

મુળ્હોભૂત્વા અગારાદ્ અનગારિતાં પ્રવ્રજેત્, અસ્ત્યેકકો યાવત્ નો પ્રવ્રજેત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ નો આસેત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલેન સંયમેન નો સંયચ્છેત્ । एवं संवरेणापि । अस्त्येककः केवलम् आभिनिवोधिकज्ञानमुत्पादयेत् । अस्त्येकको यावत् नो उत्पादयेत् एवं यावत् मनःपर्यवज्ञानम् । अस्त्येककः केवलज्ञानम् उत्पादयेत्, अस्त्येककः केवलज्ञानं नो उत्पादयेत् । तत्केनार्थेन भदन्त!

હોકર ગૃહસ્થાવસ્થા છોડી અનગારાવસ્થા રવીકાર કર સકતા હૈ, કોઈ જીવ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ સકતા હૈ, કોઈ જીવ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ મેં નહીં રહ સકતા હૈ, કોઈ જીવ શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમયતના કર સકતા હૈ, કોઈ જીવ શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમયતના નહીં કર સકતા હૈ, હસી તરહ સે સંવર કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિયે । કોઈ જીવ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે શ્રવણ કિયે વિના શુદ્ધ આભિનિવોધિકજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ઓર કોઈ જીવ યાવત્ ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ, હસી તરહ સે યાવત્ મનઃ પર્યય જ્ઞાનતક જાનના ચાહિયે । કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ, ઓર કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ । (સે કેળહેણં મંતે ! एवं वुच्चइ असोच्चा णं तं चेव जाव अत्येगइए केवल-

કોઈ જીવ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનો, અનુભવ કરી શકે છે અને કોઈ જીવ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનો અનુભવ કરી શકતો નથી, કોઈ જીવ મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો ત્યાગ કરીને અણુગારાવસ્થા અંગીકાર કરી શકે છે અને કોઈ જીવ તે રીતે અણુગારાવસ્થા અંગીકાર કરી શકતો નથી, કોઈ જીવ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકે છે અને કોઈ જીવ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકતો નથી, કોઈ જીવ શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે અને કોઈ જીવ શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે સંવરના વિષયમા પણ સમજવું. કોઈ જીવ કેવલી પાસે અથવા કેવલીપાક્ષિક ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મને શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને કોઈ જીવ એ રીતે આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે મનઃપર્યયજ્ઞાન પર્યન્તના વિષયની વક્તવ્યતા પણ સમજવી. એજ પ્રમાણે કોઈ જીવ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને કોઈ જીવ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. (સે કેળહેણં મંતે ! एवं वुच्चइ असोच्चाणं

एवमुच्यते-अश्रुत्वा खलु तदेव यावत्-अस्त्येककः केवलज्ञानं नो उत्पादयेत् ? गौतम ! यस्य खलु ज्ञानावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति १ यस्य खलु दर्शनावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति २, यस्य खलु धर्मान्तरायिकाणां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति ३, एवं चारित्र्यावरणीयानाम् ४,

नार्ण नो उप्पाडेज्जा) हे भदन्त ! इस तरह से आप किस कारण से कहते हैं कि धर्म को सुने बिना उस तरह से यावत् कोई जीव केवल-ज्ञान को उत्पन्न नहीं कर सकता है ? (गोयमा ! जस्स णं नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ १, जस्स णं दरिसणावज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ २, जस्स णं धम्मंतराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ ३, एवं चरित्तावरणिज्जाणं ४, जयणावरणिज्जाणं ५, अज्झवसाणावरणिज्जाणं ६, आभिणिवाहियणावरणिज्जाणं ७, जाव मणपज्जवनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ १०, जस्स णं केवलनाणावरणिज्जाणं जाव खए नो कडे भवइ ११, से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए, केवलं वोहिं नो बुज्जेज्जा जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! जिस जीव के ज्ञानावरणीय कर्मों का क्षयोपशम किया हुआ नहीं होता है, जिस जीव के दर्शनावरणीय कर्मों का क्षयोपशम किया हुआ नहीं होता है, जिस जीव के धर्मान्तरायिक

त चेव जाव अत्येगइए केवलनाणं उप्पाडेज्जा ?) हे भदन्त ! आप शा कारणे एवुं कडे छे डे केवलिप्रज्ञप्त धर्मेने श्रवणं कयां विना उपयुक्तं “ केवलज्ञान उत्पन्न करी सकते नथी, ” त्या सुधीनुं समस्त कथन थइं शके छे ?

(गोयमा ! जस्स णं नाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ १, जस्स णं दरिसणावज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ २, जस्स णं धम्मंतराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ ३, एवं चरित्तावरणिज्जाणं ४, जयणावरणिज्जाणं ५, अज्झवसाणावरणिज्जाणं ६, आभिणिवाहियणावरणिज्जाणं ७, जाव मणपज्जवनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ १०, जस्स णं केवलनाणावरणिज्जाणं जाव खए नो कडे भवइ ११, से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए, केवलं वोहिं नो बुज्जेज्जा, जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! वे एवे ज्ञानावरणीय कर्मेने क्षयोपशम कये छेतो नथी, वे एवे दर्शनावरणीय कर्मेने क्षयोपशम कये छेतो नथी, वे एवे धर्मान्तरायिक कर्मेने क्षयोपशम कये छेतो नथी, वे

यतनावरणीयानाम् ५, अध्यवसानावरणीयानाम् ६, आभिनिबोधिकज्ञानावरणीयानाम् ७, यावत् मनःपर्यवज्ञानावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति १०, यस्य खलु केवलज्ञानावरणीयानां यावत् क्षयो नो कृतो भवति ११, स खलु अश्रुत्या केवलिनो वा यावत् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं नो लभेत श्रवणतया, केवलां बोधिं नो बुध्येत, यावत् केवलज्ञानं नो उत्पादयेत्। यस्य खलु ज्ञानावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमः कृतो भवति, यस्य खलु दर्शनावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमः कृतो

कर्मों का क्षयोपशम किया हुआ नहीं होता है, इसी तरह से जीव के चारित्रावरणीयकर्मों का, यतनावरणीय कर्मों का, अध्यवसानावरणीय-कर्मों का, आभिनिबोधिकज्ञानावरणीयकर्मों का यावत् मनः पर्यवज्ञाना-वरणीयकर्मों का क्षयोपशम किया हुआ नहीं होता है, तथा जिस जीव के केवलज्ञानावरणीयकर्मों का क्षय किया हुआ नहीं होता है ऐसा वह जीव केवलज्ञानी से यावत् उनके पक्ष की उपासिका से सुने बिना केवलिप्रज्ञप्त धर्म को प्राप्त नहीं कर सकता है, शुद्ध सम्यक्त्व का अनु-भव नहीं कर सकता है, यावत् केवलज्ञान को उत्पन्न नहीं कर सकता है। (जस्स णं णाणावरणिज्जाणं कम्माणं, खओवसमे कडे भवइ, जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, जस्स णं धम्म-तराइयाणं एवं जाव, जस्सणं केवलणाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिरस वा जाव केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए, केवलबोहिं बुज्झेज्जा जाव केवलनाणं उपाडेज्जा) तथा जिस

लवे चारित्रावरणीय कर्मों ने, यतनावरणीय कर्मों ने, अध्यवसानावरणीय कर्मों ने, आभिनिबोधिक ज्ञानावरणीय कर्मों ने तथा मनःपर्यव ज्ञानावरणीय पर्यन्तना कर्मों ने क्षयोपशम कर््यों डोटो नथी, तथा वे लवे केवलज्ञानावरणीय कर्मों ने क्षय कर््यों डोटो नथी, जेवो ते लव केवलज्ञानी पासे अथवा तेमनी उपासिका पर्यन्तनी डोई पणु व्यक्ति पासे केवलीप्रज्ञप्त धर्म ने श्रवण कर््यों बिना केवलिप्रज्ञप्त धर्म ने प्राप्त करी शकतो नथी, शुद्ध सम्यक्त्व ने अनुभव करी शकतो नथी, जेज प्रभाणु “केवणज्ञान उत्पन्न करी शकतो नथी,” त्यां सुधीतुं समस्त कथन अडणुकरवुं.

(जस्स णं णाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, जस्सणं धम्मतराइयाणं एवं जाव, जस्स णं केवलणाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए, केवलबोहिं बुज्झेज्जा जाव केवलनाणं उपाडेज्जा) परन्तु वे लवना ज्ञानावरणीय कर्मों ने क्षयो-

भवति, यस्य खलु धर्मान्तरायिकाणां कर्मणाम् एवं यावत्, यस्य खलु केवल-
ज्ञानावरणीयानां कर्मणां क्षयः कृतो भवति, स खलु अश्रुत्वा केवलिनो वा यावत्
केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया, केवलां बोधिं बुध्येत, यावत् केवलज्ञान-
मुत्पादयेत् ॥ सू. १ ॥

टीका—‘ रायगिहे जाव एवं वयासी ’ राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समव-
सृतः, भगवन्तं महावीरं वन्दितुं पर्पत् निर्गच्छति, वन्दित्वा धर्मोपदेशादिकं च

जीव के ज्ञानावरणीयकर्मों का क्षयोपशम किया हुआ होता है, जिस
जीव के दर्शनावरणीयकर्मों का क्षयोपशम किया हुआ होता है, जिस
जीव के धर्मान्तरायिककर्मों का क्षयोपशम किया हुआ होता है—इसी
तरह से चरित्रावरणीयकर्मों के क्षयोपशम से लेकर मनः पर्ययज्ञानाव-
रणीयकर्मों का क्षयोपशम किया हुआ होता है केवलज्ञानावरणीयकर्मों
का क्षय किया हुआ होता है ऐसा जीव केवली से या यावत् उनके
पक्ष की उपासिका से केवलिप्रज्ञप्त धर्म को श्रवण किये बिना प्राप्त कर
सकता है, शुद्ध सम्यक्त्व का अनुभव कर सकता है, यावत् केवलज्ञान
को उत्पन्न कर सकता है ।

टीकार्थ—पूर्वोक्त स्वरूपवाले पदार्थ केवलिप्रज्ञप्त धर्म से जाने जाते
हैं और उस धर्म को कोई जीव बिना सुने भी प्राप्त कर लेता है इत्यादि
विषय को सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा प्रतिपादित किया है । (रायगिहे
जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में महावीर स्वामी पधारे, उनको
वन्दना के लिये और उन्हें नमस्कार करने के लिये वहां की परिषद्

પશમ થયો હોય છે, જે જીવના દર્શનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય
છે, જે જીવના ધર્માન્તરાયિક કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, એજ પ્રમાણે
જે જીવના ચરિત્રાવરણીય કર્મોથી લઇને મન-પર્યાય જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષય
થયો હોય છે, એવો જીવ કેવળજ્ઞાની પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપસિકા
પર્યાન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વિના પણ
કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનો અનુભવ કરી શકે
છે અને કેવળજ્ઞાન પર્યાન્તની ઉપર્યુક્ત સમસ્ત વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા પદાર્થોને કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મથી જાણી શકાય
છે અને તે ધર્મને કોઈ જીવ કેવલી આદિની દેશના સાંભળ્યા વિના પણ પ્રાપ્ત
કરી લે છે, ઇત્યાદિ વિષયોનું સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રતિપાદન કર્યું છે.

“ રાયગિહે જાવ એવં વયાસી ” રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી
પધાર્યા તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને ત્યાંની જનતા નીકળી પડી. વંદણા
નમસ્કાર કરીને તથા તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને ઢોકો પોતપોતાને સ્થાને

श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन प्राञ्जलिपुटो गौतमः पर्युपासीनः एवं वक्ष्य-
माणप्रकारेण अवादीत्—‘असोच्चा णं भंते ! केवलस्स वा केवलिसावगस्स वा
केवलिसावियाए वा ’ हे भदन्त ! कश्चिज्जीवः केवलिनो वा जिनस्य सकाशात्
अश्रुत्वा धर्मफलादिप्रतिपादकवचनश्रवणमन्तरेण पूर्वोपार्जितधर्मानुरागादेवेति
भावः ‘ केवलिश्रावकस्य वा सकाशात्, येन स्वयमेव केवली पृष्ठः, श्रुतं वा
केवलिवचनं येन स केवलिश्रावकस्तस्य, केवलिश्राविकाया वा पार्श्वीत् धर्मोपदे-
शादिकमश्रुत्वा केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत् श्रवणतया किम् ? इत्यग्रेण सम्बन्धः, तदेवं
विशदयति—‘ केवलि उवासगस्स वा, केवलिउवासियाए वा ’ केवल्युपासकस्य,
केवलिन उपासनां कुर्वतः, उपासनां कुर्वता येन अन्यस्मैकथ्यमानमुपदेशादिकं श्रुतं
भवेत् स केवल्युपासकस्तस्य सकाशाद् वा, एवं केवल्युपासिकायाः सकाशाद् वा
तत्पक्खियस्स वा, तत्पक्खियसावगस्स वा, तत्पक्खियसावियाए वा, तत्पक्खिय-

निकली और बन्दना एवं नमस्कार करके तथा प्रभु द्वारा प्रदत्त धर्मोप-
देश सुनकर वह वहाँ से अपने २ स्थान पर वापिस आगई। उस समय
अवसर प्राप्त कर गौतम ने प्रभु की त्रिविध पर्युपासना से उपासना
करते हुए बड़े विनय के साथ दोनों हाथ जोड़कर उनसे इस प्रकार पूछा
—(असोच्चा णं भंते ! केवलस्स वा, केवलिसावगस्स वा, केवलिसा
वियाए वा) हे भदन्त ! कोई जीव केवली से—जिन से अथवा केवली
श्रावक से अथवा केवली की श्राविका से (केवलिउपासगस्स वा)
अथवा केवली के उपासक से (केवलि उवासियाए वा) अथवा केवली
की उपासिका से (तत्पक्खियस्स वा, तत्पक्खियसावगस्स वा) अथवा
केवली के पक्ष के स्वयंभुद्ध से अथवा केवली के पाक्षिक के—स्वयंभुद्ध के
श्रावक से (तत्पक्खिय सावियाए वा) अथवा केवली के पाक्षिक की

पाछा क्ष्यां. त्यारभाह धर्मतत्व समजवानी जिज्ञासावाणा गौतम स्वाभीये
महावीर प्रभुनी त्रिविधे पर्युपासना करीने विनयपूर्वक अन्ते हाथ जोडीने
आ प्रमाणे प्रश्न क्ष्यां—

(असोच्चाणं भंते ! केवलस्स वा, केवलिसावगस्स वा, केवलिसावियाए वा)
हे भदन्त ! देवणज्ञानी पासेथी अथवा देवदीना श्रावक पासेथी अथवा देव
दीनी श्राविका पासेथी “ केवलि उपासगस्स वा, केवलि उवासियाए वा ” अथवा
देवदीना उपासक पासेथी अथवा देवदीनी उपासिका पासेथी (तत्पक्खियस्स वा,
तत्पक्खियसावगस्स वा, तत्पक्खियसावियाए वा) अथवा देवदीना पक्षना
स्वयंभुद्ध पासेथी अथवा देवदीना पक्षना स्वयंभुद्ध श्रावक पासेथी अथवा
देवदीना पक्षनी श्राविका पासेथी “ तत्पक्खिय उपासगस्स वा ” अथवा देवदीना

ઉપાસકસ્ય વા, તત્પક્ષિયત્ત્વાસિયાએવા કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મમ્ભવેજ્ઞા સવળયાએ ' તત્પાક્ષિકસ્ય વા તસ્ય-કેવલિનઃ પાક્ષિકસ્ય સ્વયંબુદ્ધસ્ય સકાશાદ વા, તત્પાક્ષિક-શ્રાવકસ્ય વા કેવલિપાક્ષિકસ્વયંબુદ્ધશ્રાવકસ્ય સકાશાદ વા, તત્પાક્ષિકશ્રાવિકાયાઃ સકાશાદ વા, તત્પાક્ષિકોપાસકસ્ય સકાશાદ વા, તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ વા અશ્રુત્વૈવેતિ પૂર્વેણાન્વયઃ કેવલિપ્રજ્ઞમં જિનોપદિષ્ટં ધર્મ શ્રુતચારિત્રલક્ષણં શ્રવણતયા

આવિકા સે, (તત્પક્ષિયત્ત્વાસિયાએવા વા, તત્પક્ષિયત્ત્વાસિયાએવા વા) અથવા કેવલી કે પાક્ષિક કે ઉપાસક સે, અથવા કેવલી કે પાક્ષિક કી ઉપાસિકા સે, કેવલિપ્રજ્ઞમં ધર્મ કો નહીં સુનકર કયા શ્રવણજ્ઞાનરૂપ ફલ સે ઉસે પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ? તીર્થંકર પ્રકૃતિ સે યુક્ત કેવલજ્ઞાની અર્હત પ્રભુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ જો શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હૈ વહ યહાં કેવલિપ્રજ્ઞમં ધર્મરૂપ સે કહા ગયા હૈ । હસ ધર્મ કે ફલાદિ કો કહને વાલે વચન કા નહીં સુનના યહ (અશ્રુત્વા) પદ સે કહા ગયા હૈ । જિસને સ્વયં કેવલી સે પૂછા હૈ અથવા કેવલી ભગવાન્ કે વચન જિસને સુને હૈ વહ કેવલી કે શ્રાવક પદ સે સમજાયા ગયા હૈ । હસી તરહ સે કેવલી કી આવિકા સમજની ચાહિયે । કેવલી કી ઉપાસના કરને વાલા જીવ યહાં કેવલી કા ઉપાસક કહા ગયા હૈ । યહ ઉપાસક દૂસરે કે લિયે દિયે ગયે ઉપદેશાદિ કા સુનને વાલા હોતા હૈ । હસી તરહ સે કેવલી કી ઉપાસિકા જાનની ચાહિયે । (તત્પક્ષિયત્ત્વાસિયાએવા) પદ સે કેવલી કે પાક્ષિક-સ્વયંબુદ્ધ

પક્ષના ઉપાસક પાસેથી “ તત્પક્ષિયત્ત્વાસિયાએવા ” અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞમં ધર્મને શ્રવણ કર્યા વિના શું કોઈ જીવ શ્રવણ-જ્ઞાનરૂપ ફળ વડે તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ખરે ?

તીર્થંકર પ્રકૃતિથી યુક્ત કેવલજ્ઞાની અર્હત ભગવાન દ્વારા ઉપદિષ્ટ જે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ છે તેને કેવલીપ્રજ્ઞમં ધર્મ કહે છે. આ ધર્માદિના ફલાદિને કહેનારાં વચન નહીં સાંભળનાર વ્યક્તિનું “ અશ્રુત્વા ” આ પદ દ્વારા સૂચન થયું છે જેણે પોતે કેવલી ભગવાનનાં વચન સાંભળ્યા હોય અથવા કેવલી ભગવાનને પૂછીને પોતાની શંકાઓનું નિવારણ કર્યું હોય એવા પુરુષને કેવલીનો શ્રાવક કહે છે અને એવી સ્ત્રીને કેવલીની શ્રાવિકા કહે છે કેવલીની ઉપાસના કરનાર જીવને કેવલીનો ઉપાસક કહે છે તે ઉપાસકે કેવલી ભગવાનને સ્વમુખે ઉપદેશ સાંભળ્યો હોતો નથી પણ અન્યના દ્વારા-ભગવાનના શિષ્ય પ્રશિષ્ય દ્વારા-તે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કર્યો હોય છે એજ પ્રમાણે કેવલીની ઉપાસિકા વિષે પણ સમજવું. “ તત્પક્ષિયત્ત્વાસિયાએવા ” આ પદથી કેવલીના પાક્ષિક

શ્રવણજ્ઞાનરૂપફલતયા લભેત ? પ્રાપ્નુયાત્ કિમિતિ પ્રવ્રતઃ, મગધાનાહ—‘ ગોયમા ! અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિયવવાસિયાણ વા અત્થેગહણ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવળયાણ ’ હે ગૌતમ ! અમ્ત્યેકકઃ કશ્ચિદન્યતમઃ પુરુષઃ કેવલિનો વા યાવત્ કેવલિશ્રાવકસ્ય વા, કેવલિશ્રાવિકાયા વા, કેવલ્યુપાસકસ્ય વા, કેવલ્યુપાસિકાયા વા તત્પાસિકસ્ય વા, તત્પાસિકશ્રાવકસ્ય વા, તત્પાસિકશ્રાવિકા-

ગૃહીત ક્રિયે ગયે હૈં । इनके श्रावक अथवा श्राविका (तप्पक्खियमाव-
गस्स वा तप्पक्खियसावियाए वा) इन पदों द्वारा प्रकट किये गये हैं ।
इसी तरह से इनके उपासक और उपासिका भी जानना चाहिये । यहाँ
गौतम के प्रश्न का सारांश ऐसा है कि ऐसा जीव कि जिसने इन पूर्वोक्त
केवली आदिकों के पास से केवलीप्रज्ञप्त धर्म के फलादिक को प्रतिपादन
करने वाले वचनों को नहीं सुना है—अर्थात् धर्म का यथार्थस्वरूप नहीं
जाना है—केवल वह धर्मानुराग से ही धर्म का सेवन करता है तो क्या
ऐसे जीव को धर्मोपदेश सुनने से धर्म का यथार्थ स्वरूप जानकर धर्म
का सेवन करने से जो फल प्राप्त होता है वह फल केवल धर्मानुराग से
सेवित किये गये धर्म से प्राप्त हो सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (अमोच्चा णं केवलिस्स वा जाव तप्पक्खिय
ववासियाए वा अत्थेगहण केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा, सवणयाए) कोई
एक जीव ऐसा होता है जो केवली से या यावत्—केवली के श्रावक से,
केवली की श्राविका से, केवली के उपासक से, केवली की उपासिका से,

સ્વયંબુદ્ધને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે તેમના શ્રાવક અને શ્રાવિકાને “ તપ્પ
ક્ખિયસાવગસ્સ વા, તપ્પક્ખિયસાવિયાણ વા ” આ પદો દ્વારા પ્રકટ કરવામાં
આવેલ છે એજ પ્રમાણે તેમના ઉપાસક અને ઉપાસિકા વિષે પણ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવે પૂર્વોક્ત કેવલી
આદિકોની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મના ફલાદિકનું પ્રતિપાદન કરનારાં વચન
સાંભળ્યા નથી—એટલે કે ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, કેવળ ધર્માનુરાગથી
જે તે ધર્મનું સેવન કરે છે. તે ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણીને ધર્મનું સેવન
કરવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે ફળ શું કેવલી આદિની પાસે ધર્મનું શ્રવણ કર્યા
વિના માત્ર ધર્માનુરાગથી પ્રેરાઈની સેવેલા ધર્મ દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે ખરું ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવ
લિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિયવવાસિયાણ વા અત્થેગહણ કેવલિપન્નત્તં ધમ્મ લભેજ્ઞા,
સવળયાણ) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જે કેવલી પાસેથી, કેવલીના શ્રાવક
પાસેથી, કેવલીની શ્રાવિકા પાસેથી, કેવલીના ઉપાસક પાસેથી, કેવલીની ઉપા-

કાયા વા, તત્પાક્ષિકોપાસકસ્ય વા, તત્પાક્ષિકોપાલિકાયા વા સકાશાત્ ધર્મો-
પદેશમ્ અશ્રુત્વૈવ ચલુ કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મં શ્રુતચારિત્રરૂપં શ્રવણતયા શ્રવણજ્ઞાનરૂપ-
તયા લભેત=પ્રાપ્નુયાત્, અત્યેગદ્ કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મં નો લભેજ્ઞા સવળયાઈ '
અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિદપરઃ પુરુષઃ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ ધર્મોપદેશમ્ અશ્રુત્વા=અના-
કર્ણ્ય કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મં શ્રુતચારિત્રરૂપં શ્રવણતયા-શ્રવણજ્ઞાનફલતયા નો લભેત ।
ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘ સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચદ્-અસોચ્ચા ણં જાવ

उनके पाक्षिक से, उनके पाक्षिक के आवक से, या उनकी आविका से,
उनके पाक्षिक के उपासक या उपासिका से केवलप्रज्ञस धर्म का उपदेश
नहीं सुन करके ही उस केवलप्रज्ञस श्रुतचारित्ररूप धर्म का फल श्रव
णज्ञानरूप फल से प्राप्त कर लेता है-अर्थात् केवली आदि से साक्षात्
धर्मोपदेश सुन करके धर्म का यथार्थ स्वरूप जान करके जो उसके
सेवन से फल प्राप्त होता है वही फल किसी एक जीव को केवल धर्मा-
नुराग से सेवित किये गये धर्म से केवली आदि से बिना सुने भी
प्राप्त होता है । (अत्येगद्वे केवलप्रज्ञतं धर्मं नो लभेज्ज्ञा सवणयाई)
तथा किसी एक जीव को केवली आदि के पास से धर्मोपदेश सुने बिना
केवलप्रज्ञस धर्म के सेवन करने का फल केवल धर्मानुराग से सेवित
कियेगये धर्मसे प्राप्त नहीं होता है । इस विषयमें कारण जाननेकी इच्छा
से गौतम प्रभु से पूछते हैं- (से केणद्वेणं मंते ! एवं बुच्यद्, असोच्चा

સિકા પાસેથી, તેમના પાક્ષિક સ્વયંબુદ્ધ પાસેથી, તેમના પક્ષના શ્રાવક પાસેથી,
તેમના પક્ષની શ્રાવિકા પાસેથી, તેમના પક્ષના ઉપાસક પાસેથી અથવા તેમના
પક્ષની ઉપાસિકા પાસેથી કેવલીપ્રજ્ઞસ ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના, કેવલિ-
પ્રજ્ઞસ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું જ્ઞ શ્રવણજ્ઞાનરૂપ ફલદ્વારા પ્રાપ્ત કરી લે છે.
એટલે કે સાક્ષાત્ કેવલી આદિની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળીને ધર્મનું યથાર્થ
સ્વરૂપ બાણી લઈને તેનું સેવન કરવાથી જે ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, એજ ફલ
કોઈક જીવ કેવળ ધર્માનુરાગથી પ્રેરાઈને સેવેલા ધર્મદ્વારા-કેવલી આદિ પાસે
ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા વિના-પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે (અત્યેગદ્વે કેવલિપ્રજ્ઞતં
ધર્મં નો લભેજ્ઞા સવળયાઈ) પરંતુ કોઈક જીવ એવો પણ હોય છે કે જે
કેવલી આદિની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા વિના, માત્ર ધર્માનુરાગથી પ્રેરાઈને
સેવેલા ધર્મદ્વારા કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મના સેવનનું જ્ઞ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

હવે તેનું કારણ બાણવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને
પૂછે છે કે-(સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચદ્, અસોચ્ચાણ જાવ નો લભેજ્ઞા

નો લભેજ્ઞા સવળયાણ ? ' હે મહન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે યત્-અશ્રુત્વા સ્વલુ યાવત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મં કશ્ચિત્ લમેત કશ્ચિન્નો લમેત શ્રવણતયા ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! જસ્સ ણં નાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ જાવ તપ્પક્ખિયડવાસિયાણ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞ સવળયાણ ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિનો વા સકાશાત્ , યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમૃતિસકાશાદ્ વા તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા

ણં જાવ નો લભેજ્ઞા સવળયાણ) હે મહન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કોઈ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ડનકી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞત ધર્મ કા ઉપદેશ સુને વિના કેવલ ધર્માનુરાગ સે સેવિત કિયે ગયે ધર્મ સે ધર્મશ્રવણ કે જૈસા ફલ પ્રાપ્ત કર લેના હૈં ઓર કોઈ નહીં કરતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-(જસ્સ નાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ-સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિય ડવાસિયાણ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવળયાણ) હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મો કા-જ્ઞાનાવરણીય કર્મપ્રકૃતિયોં કા ક્ષયોપશમ-કિતનેક સર્વઘાતી સ્પર્દ્ધકોં કા ઉદયાભાવી ક્ષય ઓર કિતનેક સર્વઘાતિ સ્પર્દ્ધકોં કા સદવસ્થારૂપ ઉપશમ એવં દેશઘાતિ સ્પર્દ્ધકોં કા ઉદય હોતા હૈં એસા વહ જીવ કેવલી સે યા કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે અથવા તત્પાક્ષિક ઉપાસિકા આદિ સે ધર્મોપદેશ સુને વિના

સવળયાણ ?) હે મહન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ જીવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમની ઉપસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કેવલિપ્રજ્ઞત ધર્મનો ઉપદેશ શ્રવણ કર્યા વિના પણ કેવળ ધર્માનુરાગથી પ્રેરાઈને સેવેલા ધર્મ દ્વારા પણ ધર્મશ્રવણના જેવું જ ફળ પ્રાપ્ત કરી લે છે અને કોઈ એવું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ જસ્સ નાનાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિયડવાસિયાણ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવળયાણ ” હે ગૌતમ ! જે જીવના જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો (જ્ઞાનાવરણીય કર્મપ્રકૃતિયોનો) ક્ષયોપશમ થયો હોય છે (કેટલાક સર્વઘાતિ સ્પર્દ્ધકોનો સદવસ્થારૂપ-સત્તારૂપ અથવા અસ્તિત્વરૂપ ઉદયભાવી ક્ષય અને કેટલાક સર્વઘાતિ સ્પર્દ્ધકોનો (કર્મવર્ગજ્ઞાનો) સદવસ્થારૂપ (સત્તારૂપ) ઉપશમ અને દેશઘાતિ સ્પર્દ્ધકોનો ઉદય થાય છે) તે જીવ કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના શ્રાવક પાસેથી અથવા તેમના પક્ષની ઉપસિકા આદિ પાસેથી ધર્મો

ધર્મોપદેશાદિક્રમશ્રુત્વાઽપિ કેવલિપ્રજ્ઞતં ધર્મ શ્રવણતયા શ્રવણજ્ઞાનરૂપફલતયા લભેત । અત્ર જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણામિતિ વહુવચનેન મતિજ્ઞાનાવરણાદિભેદેન અવગ્રહ મત્યાવરણાદિભેદેન મિત્તસ્ય સર્વસ્યૈવ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો ગ્રહણં ભવતીતિ સૂચ્યતે, ક્ષયોપશમગ્રહણાચ્ચ મત્યાવરણાદ્યેવ તદ્ ગ્રાહ્યમ્, નતુ કેવલાવરણં તત્ર

भी केवलिप्रज्ञप्त धर्म को श्रवणज्ञानरूप फल से प्राप्त करलेता है । यहां पर जो (ज्ञानावरणीयानां कर्मणां) ऐसा बहुवचन का प्रयोग किया है उसमें मति ज्ञानावरणीय आदि के भेद से तथा अवग्रह मत्यावरणादि के भेद से अनेकविध संपूर्ण ज्ञानावरणीयकर्म का ग्रहण किया गया है ऐसा सूचित होता है । यहां जो क्षयोपशम इनका ग्रहण किया गया है सो क्षयोपशम का संबंध मतिज्ञानावरणादि के साथ ही करना चाहिये और इन्हीं का क्षयोपशम यहां पर लेना चाहिये—ज्ञानावरक में जो केवलज्ञानावरण है उसका क्षयोपशमरूप से कथन नहीं करना चाहिये क्यों कि उसका क्षयोपशम नहीं होता है ? कारण कि वह सर्वधाति प्रकृति होने से उसका सर्वथा क्षय ही लिया जाता है—तब ही जाकर केवलज्ञान उत्पन्न होता है । तात्पर्य कहने का यह है कि क्षयोपशम में आवारक कर्म का सर्वथा अभाव नहीं रहता है—किन्तु उसका आंशिक रूप से सद्भाव रहता है इस तरह से केवलज्ञान को आवरण करनेवाले केवलज्ञानावरण में यह बात नहीं है यहां तो उसका सर्वथा क्षय होगा

પદેશ સાંભળ્યા વિના પણ કેવલિપ્રજ્ઞત ધર્મને શ્રવણ-જ્ઞાનરૂપ ફલ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી લે-છે; અહીં-ને “જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં” આ બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેના દ્વારા મતિજ્ઞાનાવરણીય આદિના ભેદથી તથા અવગ્રહ-મત્યાવરણાદિના ભેદથી અનેક પ્રકારના સંપૂર્ણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે એવું સૂચિત થાય છે અહીં ને તેમના ક્ષયોપશમની વાત કરવામાં આવી છે તે ક્ષયોપશમનો સંબંધ મતિજ્ઞાનાવરણાદિની સાથે જ અહીં ગ્રહણ કરવો જોઈએ—અને તેમનો જ ક્ષયોપશમ અહીં ગ્રહણ થવો જોઈએ. જ્ઞાનાવરણમાં ને કેવલજ્ઞાનાવરણ છે તેના ક્ષયોપશમરૂપ કથન કરવું જોઈએ નહીં, કારણ કે તેનો ક્ષયોપશમ થતો નથી. તે સર્વધાતિ પ્રકૃતિ હોવાથી તેનો સર્વથા ક્ષય જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ અને તેનો સર્વથા ક્ષય થાય ત્યારે જ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ક્ષયોપશમમાં આવારક કર્મનો સર્વથા અભાવ રહેતો નથી, પણ તેનો અંશતઃ સદ્ભાવ રહે છે. પરંતુ કેવલજ્ઞાનને આવરણ કરનારા કેવલજ્ઞાનાવરણમાં એવી વાત સંભવિત નથી, કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થાય ત્યારે જ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન

ક્ષયસ્યૈવ સદ્ભાવાત્, ક્ષયોપશમશ્ચ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય ગિરિસરિંદુપલઘોલનાન્યાયેનાપિ-
કસ્યચિત્સ્યાત્, તત્સદ્ભાવે ચાશ્રુત્વાઽપિ શ્રવણજ્ઞાનફલતયા ધર્મં લભતે ક્ષયોપશમ-
સ્યૈવ ધર્મલાભેઽન્તરજ્ઞકારણાત્, કિન્તુ ‘ જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં
સ્વઓવસમે નો કઢે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિયુવ્વા-
સિયાણ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં નો લભેજ્ઞા સવણયાણ ’ યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય જ્ઞાના-

તથ હી જાકર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો સકેગા-હસી લિયે ટીકાકારને યહાં
પર જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કે ક્ષયોપશમ સે મતિજ્ઞાન કો શ્રુતજ્ઞાન કો, અવ-
ધિજ્ઞાન કો એવં મનઃ પર્યવ્રજ્ઞાન કો આવરણ કરને વાલે તત્તદાવરણીય
કર્મોં કા ક્ષયોપશમ લિયા ગયા હૈ આદિ આદિ વાત કો સૂચિત કરને
કે લિયે “ જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ” મેં બહુવચન કે પ્રયોગ કરને કી
સાર્થકતા પ્રકટ કી હૈ । જિસ પ્રકાર સે પર્વત સે નિકલી નદી કા પથર
પ્રવાહ કે આઘાતોં સે સાલગરામ જૈસા ગોલ બન જાતા હૈ હસી તરહ સે
જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કા ક્ષયોપશમ મી કિસી ૨ હી જીવ કે હોતા
હૈ હસ ક્ષયોપશમ કે સદ્ભાવ મેં કેવલિપ્રજ્ઞત ધર્મ કો કેવલી આદિ કે
સમીપ નહીં છુનને પર મી વ્યક્તિ શ્રવણજ્ઞાનફલરૂપ સે પ્રાપ્ત કર લેતા
હૈ । ક્યોં કિ ધર્મ કે લાભ મેં ક્ષયોપશમ અન્તરજ્ઞ-કારણ હોતા હૈ ।
કિન્તુ (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કઢે નો ભવહ
સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિયુવ્વાસિયાણ વા કેવ-
લિપન્નત્તં ધમ્મં નો લભેજ્ઞા સવણયાણ) જિસ જીવ કે જ્ઞાનાવરણીયકર્મોં

થાય છે તેથી જ સૂત્રકારે અહીં જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમના ઉદ્દેશ
દ્વારા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ્રજ્ઞાનને આવરણ કરનારા
તે તે પ્રકારના આવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે. અને
એ જ વાત સૂચિત કરવાને માટે “ જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ” આ પદમાં
બહુવચનનો પ્રયોગ કરવાની સાર્થકતા પ્રકટ કરી છે. જેવી રીતે પર્વતમાંથી
નીકળેલી નદીના પ્રવાહમાં ઘસડાતો પથર, ઘસાઈ ઘસાઈને શાલીગ્રામ જેવો
ગોળ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના ક્ષયોપશમ પણ
કોઈ કોઈ ભવને થતો હોય છે, અને તે ક્ષયોપશમના સદ્ભાવથી કેવલિપ્રજ્ઞત
ધર્મને કેવલી આદિની સમીપે શ્રવણ નહીં કરવા છતાં પણ વ્યક્તિ શ્રવણ-
જ્ઞાનશ્લેષે પ્રાપ્ત કરી લે છે, કારણ કે ધર્મલાભમાં ક્ષયોપશમજ અન્તરંગ કારણ
ગણાય છે પરંતુ (જસ્સ ણં નાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કઢે નો ભવહ,
સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્ખિયુ વ્વાસિયાણ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં

वरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति स खलु जीवः अश्रुत्वा खलु केवलिनो वा यावत् केवलिश्रावकप्रभृतेः सकाशाद् वा तत्पाक्षिकोपासिकाया वा सकाशात् धर्मोपदेशादिकम् अश्रुत्वा केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रुतचारित्ररूपं श्रवणतया श्रवणज्ञानफलतया नो लभेत । तदुपसंहरन्नाह—से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—तं चेव जाव नो लभेज्ज सवणयाए' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते—तदेव यावत्—पूर्वोक्तरीत्या यस्य खलु ज्ञानावरणीयकर्मणां क्षयोपशमः कृतो भवति—स केवलि-प्रभृतेः सकाशात् धर्मोपदेशादिकम् अश्रुत्वा केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणज्ञानफलतया लभेत, ज्ञानावरणीयकर्मणां क्षयोपशमाभावे नो लभते इति भावः गौतमः पृच्छति—' असोच्चा णं भंते ! केवलिस्स वा, जाव तप्पक्खिय उवासियाए वा केवलं वोहिं

का क्षयोपशम नहीं होता है उस जीव के यावत् तत्पाक्षिक उपासिका से सुने बिना केवलिप्रज्ञप्त श्रुतचारित्ररूप धर्म की प्राप्ति श्रवणज्ञानफल रूप से नहीं होती है । (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव नो लभेज्ज सवणयाए) इसी कारण हे गौतम ! मैं ने ऐसा कहा है कि जिस जीव के ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का क्षयोपशम होता है वह केवली आदि से धर्मोपदेश सुने बिना भी केवलिप्रज्ञप्त धर्म को श्रवण-ज्ञान के फलरूप से प्राप्त कर लेता है और जिस जीव के ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का क्षयोपशम नहीं होता है वह जीव उसे प्राप्त नहीं कर पाता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं (असोच्चा णं भंते ! केवलिस्स वा तप्पक्खिय उवासियाए वा केवलं वोहिं वुज्झेज्जा) हे भदन्त ! जिस

नो लभेज्जा सवणयाए) वे ज्ञानावरणीय कर्मों को क्षयोपशम थये होते नथी, ते जेव केवली समीचे अथवा केवलीना पक्षणी उपासिका धर्म-न्तनी कोष्ठ व्यक्ति समीचे केवलिप्रज्ञप्त धर्मने सांलज्जा बिना केवलिप्रज्ञप्त श्रुतचारित्ररूप धर्मनी प्राप्ति श्रवणज्ञान इत्यर्थे करी सकते नथी.

(से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव नो लभेज्ज सवणयाए) हे गौतम ! ते कारणे भं ओवुं कहुं छे के वे ज्ञानावरणीय आदि कर्मों को क्षयोपशम थये होय छे, ते जेव केवली आदिनी समीचे धर्मोपदेश श्रवण कथा बिना पण केवलिप्रज्ञप्त धर्मने श्रवणज्ञानना इत्यर्थे प्राप्त करी दे छे. परन्तु वे ज्ञानावरणीय आदि कर्मों को क्षय थये होते नथी, ते जेव तेने प्राप्त करी सकते नथी

गौतम स्वामीने प्रश्न—(असोच्चाणं भंते ! केवलिस्स वा जाव तप्पक्खिय-उवासियाए वा केवलं वोहिं वुज्झेज्जा ?) हे भदन्त ! वे जेव केवलीनी समीचे,

બુદ્ધેજ્ઞા ? હે મદન્ત ! કશ્ચિજ્જીવઃ અશ્રુત્વા खलु કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્વા તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા ધર્મોપદેશાદિકમ્ અશ્રુત્વા કેવલાં શુદ્ધાં વોધિ-શુદ્ધં સમ્યગ્દર્શનં બુદ્ધ્યેત ? અનુભવેત્ ? યથા પ્રત્યેકબુદ્ધાદિઃ, એવમગ્રેડપિ વક્તવ્યમ્ । મગધાનાહ-‘ગોયમા ! અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈએ કેવલં વોહિં બુદ્ધેજ્ઞા’ હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા સમ્યગ્દર્શનોપદેશમ્ અશ્રુત્વા खलु કેવલાં વોધિં બુદ્ધ્યેત=અનુભવેત્, અથ ચ ‘અત્યેગઈએ કેવલં વોહિં ણો બુદ્ધેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ જ્ઞાનોપદેશાદિ-

જીવ ને કેવલી કે સમીપ અથવા યાવત્ તત્પાક્ષિક ઉપાસિકા કે સમીપ કેવલીપ્રજ્ઞસ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ નહીં સુના હૈ એસા જીવ કયા કેવલ-શુદ્ધ વોધિસમ્યગ્દર્શન કા અનુભવ કર સકતા હૈ ? જૈસે પ્રત્યેકબુદ્ધાદિ હસી તરહ સે આગે ખી કહ લેના ચાહિયે-હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈએ કેવલં વોહિં બુદ્ધેજ્ઞા) કેવલી સે યા યાવત્ કેવલી કે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે જિસ જીવ ને કેવલિપ્રજ્ઞસ સમ્યગ્દર્શનરૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ નહીં સુના હૈ એસા વહ કોઈ એક જીવ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન કા અનુભવ કર સકતા હૈ ઓર કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે જ્ઞાનોપદેશાદિક કો નહીં સુન કર કે કેવલ વોધિ કા અનુભવ નહીં કર સકતા હૈ । હસમેં કારણ જાનને કી ઇચ્છા સે ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈં-(સે કેળદ્દેણં મંતે ! જાવ નો બુદ્ધેજ્ઞા) હે મદન્ત ! એસા

અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિની સમીપે કેવલી પ્રજ્ઞસ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળ્યો નથી એવો જીવ શું શુદ્ધ વોધિનો (સમ્યગ્દર્શનનો) અનુભવ કરી શકે છે ખરો ? જેમકે પ્રત્યેક બુદ્ધાદિ-એજ પ્રમાણે આગળ પણ કહેવું જોઈએ.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈએ કેવલં વોહિં બુદ્ધેજ્ઞા) કેવળજ્ઞાની પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ સમ્યગ્દર્શનરૂપ ધર્મનું શ્રવણ ન કર્યું હોય એવો કોઈ જીવ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરી શકે છે, અને કોઈ જીવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી આદિની સમીપે જ્ઞાનોપદેશ વગેરે સાંભળ્યા વિના શુદ્ધ વોધિનો-સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરી શકતો નથી.

कर्मश्रुत्वा केवलां बोधिं नो बुध्येत-नानुभवेत्, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति,—
'से केणट्ठेणं भन्ते । जाव नो बुज्झेज्जा ? हे भदन्त । तत् अथ केनार्थेन यावत्
अस्त्येककः कश्चित् केवलीप्रभृतेः सकाशाद् दर्शनोपदेशादिकम् अश्रुत्वापि केवलां
बोधिं बुध्येत, अथ च अस्त्येककोऽपरः कश्चित् केवलप्रभृतेः सकाशात् दर्शनोपदे-
शमश्रुत्वा केवलां बोधिं नो बुध्येत ? भगवानाह—' गौयमा ! जस्स णं दरिसणा
वरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेकडे भवइ, सेणं असोच्चा केवलस्स जाव केवलं
बोहिं बुज्झेज्जा' हे गौतम ! यस्य खलु जीवस्य दर्शनावरणोयानां कर्मणां क्षयोऽशमः
कृतो भवति स खलु जीवः केवलिनः सकाशाद् वा, यावत् केवलश्रावकप्रभृतेः

आप किस कारण से कहते हैं कि कोई एक जीव केवली आदि से
दर्शनोपदेश आदि को नहीं सुनकरके भी केवल शुद्ध बोधिरूप सम्य-
ग्दर्शन का अनुभव कर सकता है और कोई एक जीव केवली आदि के
पास दर्शनोपदेश आदि को नहीं सुनकर केवल बोधि का अनुभव नहीं
कर सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गौयमा) हे गौतम !
(जस्स णं दरिसणावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं
असोच्चा केवलस्स वा जाव केवलं बोहिं बुज्झेज्जा) जिस जीव के
दर्शनावरणीय कर्मों का क्षयोपशम होता है ऐसा जीव केवली आदि से
सम्यग्दर्शन की प्राप्ति का उपदेश सुने बिना भी केवल बोधि का अनु-
भव लाभ कर सकता है । यहां पर दर्शनावरणीयपद से दर्शन मोहनीय
ग्रहण किया गया है । और बोधि से सम्यग्दर्शन ग्रहण किया गया है ।

गौतम स्वामीने। प्रश्न—(से केणट्ठेणं भन्ते । जाव नो बुज्झेज्जा ?) हे
भदन्त ! आप शां कारणे अणुं कडे। छे के कोथक ७१ केवली आदिनी पासे
दर्शनोपदेश आदिनु श्रवणुं कर्थां विना पणुं केवल-शुद्ध बोधिप सम्यग्दर्शनने।
अनुभव करी शकै छे, अने कोथ ७२ केवली आदिनी पासे दर्शनोपदेश आदि
श्रवणुं कर्थां विना शुद्ध बोधिप सम्यग्दर्शनने। अनुभव करी शकते नथी ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“ गौयमा ! ” हे गौतम ! (जस्स णं दरिसणा-
वरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव
केवलं बोहिं बुज्झेज्जा) के अणुना दर्शनावरणीय कर्मोने। क्षयोपशम थये। डोय
छे, ते अणु केवली आदिनी पासे दर्शनोपदेश आदि श्रवणुं कर्थां विना पणुं
केवल बोधिने। (शुद्ध सम्यग्दर्शनने।) अनुभव करी शकै छे, अडी दर्शना-
वरणीय पदना प्रयोगद्वारा दर्शनमोहनीयने अडणुं करवामां आवेल छे, अने
बोधिपदना प्रयोगथी सम्यग्दर्शनने अडणुं करवामां आवेल छे तेथी सम्यग्दर्-

સકાશાદ્ વા સમ્યગ્દર્શનોપદેશમ્ અશ્રુત્વાઽપિ કેવલાં વોદિં બુદ્ધ્યેત, અત્ર દર્શનાવર-
ણીયપદેન દર્શનમોહનીયં ગૃહ્યતે વોદ્રેઃ સમ્યગ્દર્શનપર્યાયત્વાત્ તલ્લાક્ષસ્ય ચ તત્ક્ષ-
યોપશમજન્યત્વાત્ । અથ ચ ‘ જસ્સ ણં દરિસણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે
ણો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં વોદિં ણો બુદ્ધેજ્જા ’
યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય દર્શનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સ
સ્વલુ જીવઃ કોલિનો વા સઙ્ગાગાત્ યાવત્ કેવલિશ્રાદરુપમ્ભૃતેર્વા સકાશાત્
સમ્યગ્દર્શનોપદેશમ્ અશ્રુત્વા કેવલાં વોદિં નો બુદ્ધ્યેત । તદુપસંહરન્નાહ-‘સે તેણદ્દેણં
જાવ ણો બુદ્ધેજ્જા ’ હે ગૌતમ ! અથ તેનાર્થેન યાવત્ યસ્ય દર્શનાવરણીય-

દ્વસલિયે જવ સમ્યગ્દર્શનરૂપ વોદિ કા આવારક કર્મ દર્શન મોહનીય
હોતા હૈ તવ દર્શનાવરણ સે દર્શનમોહનીય કર્મ લેના ચાહિયે-ક્યોં કિ
સમ્યગ્દર્શનરૂપ વોદિ કા લાભ દર્શનમોહનીય કર્મ કે ક્ષયોપશમ સે હી
હોતા હૈ । તથા-(જસ્સ ણં દરિસણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો
કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં વોદિં ણો બુદ્ધેજ્જા)
જિસ જીવ કે દર્શનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ નહીં હોતા હૈ વહ
જીવ કેવલી સે યા યાવત્ કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે સમ્યગ્દર્શન કી
પ્રાપ્તિ કા ઉપદેશ સુને વિના કેવલ વોદિ કો પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા હૈ,
(સે તેણદ્દેણં જાવ ણો બુદ્ધેજ્જા) હિસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા
કહ્તા હૈ કિ યાવત્ જિસ જીવકે દર્શનાવરણીય કર્મોંકા ક્ષયોપશમ નહીં
હોતા હૈ વહ જીવ કેવલી આદિસે દર્શન કી પ્રાપ્તિ કરનેકા ઉપદેશ સુને
વિના કેવલ-શુદ્ધ વોદિકા-સમ્યગ્દર્શનકા અનુભવ નહીં કર સકતા હૈ ।

ર્શનરૂપ યોદિનું આવારક કર્મ દર્શનમોહનીય હોવાથી દર્શનાવરણ પદ દ્વારા
દર્શનમોહનીય કર્મરૂપ થવું જોઈએ, કારણ કે દર્શનમોહનીય કર્મના ક્ષયો-
પશમથી જ સમ્યગ્દર્શન રૂપ યોદિની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા (જસ્સ ણં દરિ-
સણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સવા
જાવ કેવલં વોદિં ણો બુદ્ધેજ્જા) જે જીવના દર્શનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ
થયો હોતો નથી, તે જીવ કેવલી પાસેથી અથવા કેવલીના શ્રાવક આદિ
પાસેથી સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના કેવલ યોદિની-સમ્ય-
ગ્દર્શનની-પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી (સે તેણદ્દેણં જાવ નો બુદ્ધેજ્જા) હે
ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ જીવ કેવલી આદિની પાસે સમ્ય-
ગ્દર્શનની પ્રાપ્તિનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરી શકે
છે, અને કોઈક જીવ કેવલી આદિની સમીપે દર્શનોપદેશ સાંભળ્યા વિના શુદ્ધ
યોદિનો (સમ્યગ્દર્શનનો) અનુભવ કરી શકતો નથી-

कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति स जीवः केवलिप्रभृतेः सकाशात् दर्शनोपदेशम् अश्रुत्वा केवलं बोधिं नो बुध्येत इति, गौतमः पृच्छति—‘असोच्चा णं भंते । केवलस्स वा जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा ? ’ हे भदन्त ! कश्चित्पुरुषः केवलिनः सकाशाद् वा यावत् केवलिश्रावकप्रभृतेः सकाशाद् वा तत्पाक्षिकोपासिकाया वा सकाशात् प्रव्रज्योपदेशम् अश्रुत्वा एव खलु मुण्डो भूत्वा अगारात् गृहस्थाश्रमात् वहिर्निःसृत्य केवलं शुद्धां सम्पूर्णां वा अनगारितां साधुपर्यायतां किं प्रव्रजेत् ? स्वीकुर्यात् ? भगवानाह—‘ गीयमा ! जस्स णं धम्मंतराइयाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा ’ हे गौतम ! यस्य खलु जोइस्य धर्मान्तरायिकाणां कर्मणाम्—अन्तरायो विघ्नः सोऽस्ति येषु तानि आन्तरायिकाणि धर्मस्य चारित्रप्रतिपत्तिलक्षणस्यान्तरायिकाणि

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(असोच्चा णं भंते । केवलस्स वा जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा) हे भदन्त ! जिस जीवने केवलीसे या यावत्—केवलीके श्रावक आदिसे प्रव्रज्याका उपदेश नहीं सुनाहै—ऐसा जीव क्या मुण्डित होकर गृहस्थावस्था के परित्याग से केवल—शुद्ध अथवा संपूर्ण साधु पर्याय को धारण कर सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गीयमा) हे गौतम ! (जस्स णं धम्मंतराइयाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा) जिस जीव के धर्मान्तरायिक कर्मों का अन्तराय—विघ्न है जिन्हों में वे आन्तरायिक कर्म हैं, धर्म के—चारित्र के धारण करने में अन्तरायरूप वीर्यान्तराय और चारित्रमोहनीय कर्मों का—क्षयो-

गौतम स्वामीने प्रश्न—(असोच्चाण भंते ! केवलस्स वा जाव तप्पक्खिय उवासियाए वा केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा ?) हे भदन्त ! जे जेवे केवली पासेथी अथवा तेमना श्रावकादि पासेथी प्रव्रज्याने। उपदेश सांलज्जे। होतो नयी, जेवे जेव शुं मुडित थधने गृहस्थावस्थाने। परित्याग करीने शुद्ध अथवा संपूर्ण साधुपर्यायने अंगीकार करी शके छे अरे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“ गीयमा । ” हे गौतम । “ जस्स णं धम्मतरा-इयाणं कम्माणं खओवसमे कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलस्स वा जाव मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा ” जे जेवना धर्मान्तरायिक कर्मेने। (धर्मने—चारित्रने धारण करवामां विघ्नरूप कर्मेने।) ओटवे के चारित्र धारण करवामा—विघ्नकारक वीर्यान्तराय अने चारित्र मोहनीय कर्मेने। क्षयोपशम थये।

ધર્માન્તરાયિકાણિ તેષાં વીર્યાન્તરાયચારિત્રમોહનીયમેદાત્મજ્ઞાનામિત્યર્થઃ ક્ષયોપ-
શમઃ કૃતો ભવતિ, સ खलु जीवः केवलिनः सकाशाद् वा यावत् केवलिश्रावकप्रभृतेः
सकाशाद् वा प्रव्रज्योपदेशमश्रुत्वापि खलु मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारिताम्
प्रव्रजेत्, अथ च ' जस्स णं-धम्मन्तराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ,
से णं असोच्चा केवलिस्स वा जाव मुंडे भवित्ता जाव णो पव्वएज्जा ' यस्य खलु
जीवस्य धर्मान्तरायिकाणां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति, स खलु जीवः
केवलिनो वा सकाशात् यावत् केवलिश्रावकप्रभृतेर्वा सकाशात् प्रव्रज्योपदेश-
मश्रुत्वा मुण्डो भूत्वा यावत् अगारात् अनगारितां नो प्रव्रजेत् । तन्निगमयन्नाह-
से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव नो पव्वएज्जा ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन यावत्-

पशम किया हुआ होता है-अर्थात् जिस जीव के चारित्र धारण करने
में विघ्नकारक वीर्यान्तराय और चारित्रमोहनीय कर्मों का क्षयोपशम
होता है-ऐसा जीव केवली से या यावत् केवली के श्रावक आदि से
प्रव्रज्या का उपदेश विना सुने भी मुण्डित होकर गृहस्थावस्था के परि-
त्यागपूर्वक अनगारावस्था को धारण कर सकता है । तथा-(जस्स णं
धम्मन्तराइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ-से णं असोच्चा
केवलिस्स वा जाव मुंडे भवित्ता जाव णो पव्वएज्जा) जिस जीव के
चारित्र धारण करने में वीर्यान्तराय और चारित्रमोहनीय का क्षयोप-
शम किया हुआ नहीं होता है-ऐसा जीव के केवली से या यावत् उनके
श्रावक आदि से प्रव्रज्या धारण करने का जबतक उपदेश नहीं सुनता
तब तक वह मुण्डित होकर गृहस्थावस्था के परित्याग से अनगारावस्था
को धारण नहीं कर सकता है । (से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव नो पव्व-
एज्जा) इस कारण हे गौतम ! मैंने “ यावत् जिस के धर्मान्तरायिक

હોય છે, તે જીવ કેવલી પાસેથી અથવા તેમના શ્રાવક વગેરે પાસેથી પ્રવ-
જ્યાનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાના પરિત્યાગ-
પૂર્વક અજીગારાવસ્થા (સાધુ પર્યાય) અંગીકાર કરી શકે છે પરંતુ “ જસણં
ધમ્મન્તરાइयाणं कम्माणं खओवसमे नो कडे भवइ, से णं असोच्चा केवलिस्स वा
जाव मुंडे भवित्ता जाव णो पव्वएज्जा ” એ જીવના વીર્યાન્તરાય અને ચારિત્ર
મોહનીયનો ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, એવો જીવ કેવલી પાસેથી અથવા
તેમના શ્રાવક વગેરે પાસેથી પ્રવજ્યા ધારણ કરવાનો ઉપદેશ જ્યાં સુધી
સાંભળતો નથી ત્યાં સુધી તે મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને
અજીગારાવસ્થા ધારણ કરી શકતો નથી. “ સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! જાવ નો પવ્વ-
એજ્જા ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈક જીવ કેવલી આદિની સમીપે

યસ્ય ધર્માન્તરાયિકકર્મણાં ક્ષયોપશમો ન કૃતો ભવતિ સ કેવલિપ્રભૃતેઃ સકાશાત્ પ્રવ્રજ્યોપદેશમશ્રુત્વા મુણ્ડો ભૂત્વા અગારાત્કેવલામ્ અનગારિતાં નો પ્રવ્રજેદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા ? ’ હે મદન્ત ! કશ્ચિત્પુરુષઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા વ્રહ્મચર્યોપદેશમશ્રુત્વા સ્વલ્લુ કેવલં વિશુદ્ધં વ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત્ ? મગવાનાહ— ‘ ગોયમા ! અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા અત્યેગહ્ણ કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા ’ હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ પુરુષઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકા-

કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ નહીં હોતા હૈ—એસા વહ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે પ્રવ્રજ્યા કા ઉપદેશ સુને વિના મુણ્ડિત હોકર ગૃહસ્થાવસ્થા કે પરિત્યાગ સે અનગારાવસ્થા કો ધારણ નહીં કર સકતા હૈ ” એસા કહા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—(અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા) હે મદન્ત ! જિસ જીવ ને કેવલી સે યા યાવત્—કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે શુદ્ધ વ્રહ્મચર્ય કા ઉપદેશ નહીં સુના હૈ એસા વહ જીવ કયા શુદ્ધ વ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ સકતા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા અત્યેગહ્ણ કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ જો વ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહને કા કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે ઉપદેશ સુને

પ્રવ્રજ્યાનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ મુદિત થઈને ‘ ગૃહસ્થાવસ્થાનો ત્યાગ કરીને અભ્યુગારાવસ્થા ધારણ કરી શકે છે, અને કોઈક જીવ કેવલી આદિનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના અભ્યુગારાવસ્થા (સાધુ પર્યાય) અંગીકાર કરી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા ?) હે મદન્ત ! જે જીવે કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવક આદિની પાસે શુદ્ધ વ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ શ્રવણ કર્યો હોતો નથી, તે જીવ શું વ્રહ્મચર્યવાસમાં રહી શકે છે ખરો ? (એટલે કે શું એવો જીવ શુદ્ધ વ્રહ્મચર્ય પાળી શકે છે ખરો ?)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા અત્યેગહ્ણ કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્જા) કોઈ જીવ એવો હોય છે કે જે કેવલી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યાન્તની કોઈ

શાદ્ વા બ્રહ્મચર્યોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત્, અથ ચ 'અત્યે-
ગઈ કેવલં વંમચેરવાસં નો આવસેજ્ઞા' અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિદપરઃ પુરુષઃ કેવલિ-
પ્રભૃતેઃ સકાશાત્ બ્રહ્મચર્યોપદેશમશ્રુત્વા કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસં નો આવસેત્ । ગૌતમ-
સ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘ સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ જાવ નો આવસેજ્ઞા ? ’
હે ભદન્ત ! તત્ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે યત્-યાવત્-અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ પુરુષઃ
કેવલિપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા બ્રહ્મચર્યોપદેશમશ્રુત્વા કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસં નો આવ-
સેત્ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! જસ્સ ણં ચરિત્તાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે
કહે મવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં વંમચેરવાસં આવસેજ્ઞા, ’ હે

વિના મી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય વ્રત કા પાલન કર સકતા હૈ ઓર (અત્યેગઈ કેવલં વંમચેરવાસં નો આવસેજ્ઞા) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ જો
કેવલી સે યા ડનકે શ્રાવક આદિ સે જયતક બ્રહ્મચર્ય કા ઉપદેશ નહીં
સુનતા હૈ જયતક વહ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય કા પાલન નહીં કર સકતા હૈ ।
હસમેં કારણ વ્યા હૈ-હસ વાત કો જાનને કી ઇચ્છા સે ગૌતમ પ્રમુ સે
પૂછતે હૈં (સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, જાવ નો આવસેજ્ઞા) હે મદંત !
એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કોઈ એક જીવ બ્રહ્મચર્ય કા
ઉપદેશ કેવલી આદિ સે સુને વિના બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કર સકતા હૈ
ઓર કોઈ જીવ ધારણ નહીં કર સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે
હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં ચરિત્તાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં
સ્વઓવસમે કહે મવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં વંમ-

પણ વ્યક્તિ સમીપે બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય
મતનું પાલન કરી શકે છે અને (અત્યેગઈ કેવલં વંમચેરવાસં નો આવસેજ્ઞા)
કોઈ એવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી આદિની સમીપે જ્યાં સુધી શુદ્ધ
બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ સાંભળતો નથી ત્યાં સુધી તે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યનું પાલન
કરી શકતો નથી.

હવે તેનું કારણ બાણવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને
પૂછે છે કે-“ સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવ વુચ્ચહ જાવ નો આવસેજ્ઞા ? ” હે ભદન્ત !
આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈક એવ કેવલી આદિની સમીપે બ્રહ્મ-
ચર્યનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકે છે અને
કોઈક એવ ધારણ કરી શકતો નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં ચરિત્તા-
વરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે મવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ

ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ચારિત્રાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમૃતેઃ સકાશાદ્ વા બ્રહ્મચર્યોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલં વિશુદ્ધં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત્, અત્ર ચ વેદલક્ષ-
ણાનિ ચારિત્રાવરણીયાનિ વિશેષતો ગ્રાહ્યાણિ, મૈથુનવિરતિલક્ષણસ્ય બ્રહ્મચર્યવાસસ્ય વિશેષતસ્તેષામેવ આવારકત્વાત્ । અથ ચ ‘ જસ્સ ણં ચરિત્તાવરણિજ્ઞાણં કર્મમાણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો આવસેજ્જા ’
યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ચારિત્રાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમૃતેઃ સકાશાદ્ વા બ્રહ્મચર્યોપદેશમ્ અશ્રુત્વા કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસં નો આવસેત્ । ‘ સે તેણદ્દેણં જાવ નો

ચેરવાસં આવસેજ્જા) જિસ જીવ કે ચારિત્રાવરણીયકર્મોં કા-ચારિત્ર-
મોહનીયકર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ હોતા હૈ-વહ જીવ કેવલી સે
યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે બ્રહ્મચર્ય કા ઉપદેશ નહીં સુન કરકે
ભી વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ સકતા હૈ, ઓર (જસ્સ ણં ચારિત્તાવર-
ણિજ્ઞાણં કર્મમાણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિ-
સ્સ વા જાવ નો આવસેજ્જા) જિસ જીવ કે ચારિત્રાવરણીયકર્મોં કા
ક્ષયોપશમ નહીં હોતા હૈ, એસા વહ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે
શ્રાવક આદિ સે બ્રહ્મચર્ય કા ઉપદેશ સુને વિના બ્રહ્મચર્યવાસ મેં નહીં
રહ સકતા હૈ । યહાં ચારિત્રાવરણીય કર્મ સે વિશેષરૂપ મેં વેદરૂપ
ચાદિત્રાવરણીયકર્મોં કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે-કર્યોં કિ મૈથુનવિરતિરૂપ
બ્રહ્મચર્યવાસ કે યે હી વિશેષતઃ આવારક હોતે હીં । (સે તેણદ્દેણં જાવ
નો આવસેજ્જા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈંને એસા કહા હૈ યાવત્ જિસ

કેવલં બંધચેરવાસં આવસેજ્જા) જે જીવના ચારિત્રાવરણીય કર્મોંનો ચારિત્ર
મોહનીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થયેલો હોય છે, તે જીવ કેવલી પાસે અથવા
તેમના શ્રાવક આદિ પાસે બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ બ્રહ્મ-
ચર્યવ્રતનું પાલન કરી શકે છે, પરંતુ “ જસ્સ ણ ચરિત્તાવરણિજ્ઞાણં કર્મમાણં
સ્વઓવસમે નો કહે ભવહ, સે ણ અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો આવસેજ્જા ”
જે જીવના ચારિત્રાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, તે જીવ કેવલી
પાસે અથવા તેમના શ્રાવક આદિ સમીપે બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના
બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકતો નથી. અહીં ચારિત્રાવરણીય કર્મથી વિશેષરૂપે
વેદરૂપ ચારિત્રાવરણીય કર્મોંને ગ્રહણ કરવા નોઈએ, કારણ કે મૈથુન વિરતિરૂપ
બ્રહ્મચર્યવ્રતના તેઓ જ આવારક હોય છે.

आवसेज्जा ' तत् तेनार्थेन यावत्-यस्य चारित्रावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमो नो कृतो भवति, स केवलप्रभृतेः सकाशात् ब्रह्मचर्योपदेशमश्रुत्वा केवलं ब्रह्मचर्यवासं नो आवसेत् । गौतमः पृच्छति-‘असोच्चा णं भंते ! केवलस्मि वा, जाव केवलेण संजमेणं संजमेज्जा’ हे भदन्त ! कश्चिज्जीवः केवलिनः सकाशाद् वा, यावत् केवलि-श्रावकप्रभृतेः सकाशाद् वा संयमोपदेशमश्रुत्वा केवलेन संयमेन संयच्छेत् ? संयमं-कुर्यात् ? संयमश्चात्रप्रतिपन्नचारित्रस्य तदतिचारपरिहाराय यतनाविशेषोऽवसेयः । भगवानाह-‘गोयमा ! असोच्चाणं केवलस्मि जाव उवासियाए वा अत्येगइए केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा ’ हे गौतम ! अस्त्येककः कश्चित् पुरुषः केवलिनः

के चारित्रावरणीयकर्मों का क्षयोपशम नहीं होता है वह केवली से या यावत् उनके श्रावक आदि से ब्रह्मचर्य का उपदेश सुने बिना शुद्ध ब्रह्मचर्यवास में नहीं रह सकता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(असोच्चा णं भंते ! केवलस्मि वा जाव केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा) हे भदन्त ! कोई जीव ऐसा भी होता है क्या जो केवली से या यावत् केवली के श्रावक आदि से संयम के उपदेश को सुने बिना भी शुद्ध संयम द्वारा संयम की यतना कर सके ? संयम की यतना का तात्पर्य है कि स्वीकृत चारित्र के अतिचारों को दूर करने के लिये जो सावधानी रक्खी जाती है वह इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (असोच्चा णं केवलस्मि जाव उवासियाए वा अत्येगइए केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा) हां कोई एक

(से तेण्ठेणं जाव नो आवसेज्जा) हे गौतम ! ते कारणे मे' अपुं कहुं छे के कोर्ध अपे केवली आदिने उपदेश सांलण्या बिना पणु ब्रह्मचर्यमत धारणु करी शके छे अने कोर्ध अप तेमने उपदेश सांलण्या बिना ब्रह्मचर्य मत धारणु करी शकतो नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न—(असोच्चा णं भंते ! केवलस्मि वा जाव केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा) हे भदन्त ! केवली पासे अथवा तेमना श्रावक वगेरेनी समीपे संयमने उपदेश सांलण्या बिना शुं अप शुद्ध संयमद्वारा संयमनी यतना करी शके छे अरे ? (स्वीकृत चारित्रना अतिचाराने दूर करवा भाटे ने सावधेती राखवामां आवे छे तेने संयमयतना कडे छे.)

भडावीर प्रभुने उत्तर—“ गोयमा ! ” हे गौतम ! (असोच्चाणं केवलस्मि जाव उवासियाए वा अत्येगइए केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा) कोर्ध अप

સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ
સકાશાદ્ વા સંયમોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલેન વિશુદ્ધેન સંયમેન સંયચ્છેત્ સંયમ-
કુર્યાત્, અથ ચ 'અત્યેગદ્વૈ કેવલેણં સંજમેણં નો સંજમેજ્જા' અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્
પુરુષઃ કેવલિપ્રભૃતીનાં સકાશાત્ સંયમોપદેશમશ્રુત્વા સ્વલ્લુ કેવલેન સંયમેન નો
સંયચ્છેત્, ગૌતમઃ પ્રાહ—'સે કેણદ્વેણં જાવ નો સંજમેજ્જા ?' ભદન્ત ! તત્ કેના-
ર્યેન યાવત્—અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ સંયમોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ
કેવલેન સંયમેન સંયમં કુર્યાત્, અસ્ત્યેકકઃ અપરઃ કશ્ચિત્તુ તથાવિધમકૃત્વા કેવ-
લેન સંયમેન નો સંયચ્છેત્ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા ! જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્ઞાણં

જીવ એસા મી હોતા હૈ જો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ
સે યા તત્પાક્ષિક ઉપાસિકા સે સંયમ કા ઉપદેશ વિના સુને મી કેવલ
સંયમ કી યતના કર સકતા હૈ ઓર (અત્યેગદ્વૈ કેવલેણં સંજમેણં નો
સંજમેજ્જા) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ જો કેવલી આદિ સે ઉપદેશ
સુને વિના શુદ્ધ સંયમ દ્વારા સંયમ કી યતના નહીં કર સકતા હૈ ? (સે
કેણદ્વેણં જાવ નો સંજમેજ્જા) હસમેં ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં કિ
હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કોઈ જીવ કેવલી
સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંયમ કા ઉપદેશ નહીં સુને વિના
મી કેવલ સંયમ કે દ્વારા સંયમ કી યતના કર સકતા હૈ ઓર કોઈ
જીવ સંયમ કી યતના નહીં કર સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે
હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવ-

એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્થ-
ન્તની કોઈ વ્યક્તિ સમીપે સંયમનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ સંયમ
દ્વારા સંયમની યતના કરી શકે છે, અને “ અત્યેગદ્વૈ કેવલેણ સંજમેણં નો
સંજમેજ્જા ” કોઈક જીવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી આદિની પાસે સંય-
મનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમની યતના કરી શકતો નથી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ સે કેણદ્વેણં જાવ નો સંજમેજ્જા ? ” હે
ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ જીવ કેવલી વગેરેની પાસે
સંયમનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમની યતના કરી
શકે છે, અને કોઈ જીવ તેમનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના શુદ્ધ સંયમદ્વારા
સંયમની યતના કરી શકતો નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જસ્સ ણં જયણા-
વરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવદ્, સે ણં અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ

કમ્માણં સ્વઓવસમે કઢે ભવઈ, સે ણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય યતનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિ-શ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા સંયમોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્, અત્ર ચ યતનાવરણીયાનિ કર્મણિ ચારિત્રવિશેષવિષયવીર્યાન્તરાયલક્ષણાનિ અવસેયાનિ । ' જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કઢે ભવઈ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંજમેજ્જા ' યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય યતનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિપ્રભૃતીનાં સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિપાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા સંયમોપદેગમશ્રુત્વા કેવલેન સંયમેન નો સંયચ્છેત્, ' સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ અત્યેગદ્દે નો સંજ-

સમે કઢે ભવઈ, સેણં અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા) જિસ જીવ કે યતનાવરણીયકર્મોં કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ એસા વહ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંયમ કા ઉપદેશ વિના સુને ભી કેવલ સંયમદ્વાર હી સંયમ કી યતના કર સકતા હૈ । યહાં યતનાવરણીય કર્મ સે ચારિત્રવિશેષ કો આવૃત કરને વાલે વીર્યાન્તરાય કર્મ ગૃહીત હુએ હૈ । (જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કઢે ભવઈ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંજમેજ્જા) જિસ જીવ કે યતનાવરણીયકર્મોં કા ક્ષયોપશમ નહીં હોતા હૈ, વહ જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંયમ કા ઉપદેશ સુને વિના કેવલ સંયમ દ્વારા સંયમ કી યતના નહીં કર સકતા હૈ । (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ અત્યેગદ્દે નો સંજ-

કેવલેણં સંજમેણં સંજમેજ્જા) જે જીવના યતનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, તે જીવ કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવકાદિ પાસે સંયમનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ સંયમદ્વારા જ સંયમની યતના કરી શકે છે અહીં ' યતનાવરણીય કર્મ ' આ પદના પ્રયોગદ્વારા ચારિત્ર વિશેષને આવૃત કરનાર વીર્યાન્તરાય કર્મને ગ્રહણ કરવાનું છે, એમ સમજવું. પરંતુ " જસ્સ ણં જયણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કઢે ભવઈ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ નો સંજમેજ્જા " જે જીવના યતનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થયો હોતો નથી, તે જીવ કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવકાદિ પાસે સંયમનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના કેવલ સંયમદ્વારા જ સંયમની યતના કરી શકતો નથી.

મેજ્ઞા ' હે ગૌતમ ! તત્ તેનાર્થેન યાવત્-અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકા-
શાત્ સંયમોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્, કિન્તુ અસ્ત્યેકકઃ અપરઃ
કશ્ચિત્ તથાવિધમકૃત્વા નો કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસો-
ચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા ? હે
મદન્ત ! કશ્ચિત્ પુરુષઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમૃતેઃ સકા-
શાદ્ વા તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા સંવરોપદેશમશ્રુત્વા खलુ કેવલેન
વિશુદ્ધેન સંવરેણ કિં સંવૃણુયાત્ ? સંવરં શુભાધ્યવસાયવૃત્તિલક્ષણં કુર્યાત્ ? ભગવા-
નાહ-‘ગોયમા ! અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈ કેવલેણં સંવરેણં સંવ-

મેજ્ઞા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! “ યાવત્-કોઈ એક જીવ કેવલી સે
યા કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે સંયમ કા ઉપદેશ સુને વિના મી
કેવલ સંયમ દ્વારા સંયમ કી યતના કર સકતા હૈ ઓર કોઈ એક
હસ પ્રકાર નહીં કરકે કેવલ સંયમ સે સંયમ કી યતના નહીં કર
સકતા હૈ ” એસા મૈને કહા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં (અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ
વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા) હે મદન્ત ! કયા
કોઈ જીવ એસા મી હોતા હૈં જો કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકી ઉપાસિકા
સે સંવર કા ઉપદેશ સુને વિના મી શુભાધ્યવસાય વૃત્તિરૂપ સંવર
-આશ્રવ કા નિરોધ કર સકે હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈ કેવલેણં સંવ-

(સે તેળટ્ટેણં જાવ અત્યેગઈ નો સંજમેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં
એવું કહ્યું છે કે કોઈ જીવ કેવલી આદિની પાસે સંયમનો ઉપદેશ સાંભળ્યા
વિના પણ શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમની યતના કરી શકે છે અને કોઈ જીવ એવો
પણ હોય છે કે જે કેવલી આદિની સમીપે સંયમનો ઉપદેશ શ્રવણ કર્યા વિના
શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમની યતના કરી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિ-
યાણ વા કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા ?) હે મદન્ત ! કોઈ જીવ એવો હોય
છે કે જે કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ
પાસે સંવરનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ અધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર
દ્વારા આશ્રવોનો નિરોધ કરી શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવ-
લિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈ કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્ઞા) કોઈ જીવ એવો પણ

રેજ્જા ' હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ પુરુષઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા યાવત્-
કેવલિશ્રાવકપ્રમુત્તેઃ સકાશાદ્ વા સંવરોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ સ્વલુ કેવલેન સંવરેણ
સંવૃણ્યાત્ , અથ ચ ' અત્યેગદ્દે કેવલેણં જાવ નો સંવરેજ્જા ' અસ્ત્યેકકઃ કથિત્
પુરુષઃ કેવલિપ્રમુત્તેઃ સકાશાત્ સંવરોપદેશમશ્રુત્વા કેવલેન યાવત્ સંવરેણ નો સંવૃ-
ણ્યાત્ , ગૌતમઃ પ્રાહ—' સે કેણદ્દેણં જાવ ણો સંવરેજ્જા ' હે મદન્ત ! તત્કેના-
ર્યેન યાવત્ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ કેવલિપ્રમુત્તેઃ સકાશાત્ સંવરોપદેશમશ્રુત્વાપિ કેવ-
લેન સંવરેણ સંવૃણ્યાત્ , કિન્તુ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ અન્યસ્તથાવિધમકૃત્વા કેવલેન
સંવરેણ નો સંવૃણ્યાત્ ? મગધાનાહ—' ગોયમા ! જસ્સ ણં અઙ્ગવસાણાવરણિજ્જાણં
કમ્માણં સ્વઓવસમે કદ્દે ભવદ્ધ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલેણં સંવ-

રેણં સંવરેજ્જા) હાં, કોઈ એક જીવ એસા મી હોતા હૈ જો કેવલીસે યા
યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંવર કા ઉપદેશ સુને વિના મી શુભા-
ધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર કર સકતા હૈ ? ઔર (અત્યેગદ્દે કેવલેણં જાવ
નો સંવરેજ્જા) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ જો કેવલી સે યા યાવત્
ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંવર કા ઉપદેશ સુને વિના કેવલ સંવર સે
શુભાધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર નહીં કર સકતા હૈ । (સે કેણદ્દેણં જાવ
ણો સંવરેજ્જા) હે મદન્ત ! એસા ક્યોં હોતા હૈ કિ કોઈ એક જીવ
કેવલી સે યા કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે સંવર કા ઉપદેશ સુને વિના
મી કેવલ સંવરસે શુભાધ્યવસાય વૃત્તિરૂપ સંવર કર સકતા હૈ ? ઔર
કોઈ જીવ એસા નહીં કરકે કેવલ સંવર સે સંવર નહીં કર સકતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(ગોયમા ! (જસ્સ ણં અઙ્ગવસાણાવર-

હોય છે કે જે કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવકાદિ પાસે સંવરનો ઉપદેશ
સાંભળ્યા વિના પણ શુભાધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર કરી શકે છે, અને (અત્યે-
ગદ્દે કેવલેણં જાવ નો સંવરેજ્જા) કોઈક જીવ એવો હોય છે કે જે કેવલી
આદિની સમીપે સંવરનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના કેવલ સંવરદ્વારા શુભ
અધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર કરી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે કેણદ્દેણં જાવ ણો સંવરેજ્જા ?) હે મદન્ત !
આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ જીવ કેવલી અથવા તેમના શ્રાવક
વગેરેની સમીપે સંવરનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ સંવરદ્વારા આશ્ર-
વોનો નિરોધ કરી શકે છે, અને કોઈ જીવ એવું કયાં વિના કેવલ સંવરદ્વારા
આશ્રવોનો નિરોધ કરી શકતો નથી ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! જસ્સ ણં અઙ્ગવસાણા-
વરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કદ્દે ભવદ્ધ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ

રેણં સંવરેજ્જા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય ચલુ જીવસ્ય અધ્યવસાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ ચલુ જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિ-
શ્રાવકપ્રવૃત્તેઃ સકાશાદ્ વા સંવરોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલેન સંવરેણ સંવૃણ્યાત્ ।
સંવરશબ્દેનાત્ર શુભાધ્યવસાયવૃત્તેર્વિવક્ષિતતયા, તસ્યાશ્ચ શુભાધ્યવસાયવૃત્તેર્ભાવચારિ-
ત્રરૂપત્વેન તદાવરણક્ષયોપશમલભ્યત્વાત્ , અધ્યવસાનાવરણીયશબ્દેનાત્ર ભાવચા-
રિત્રાવરણીયાનિ કર્માણિ અવસેયાનિ ઇતિ ભાવઃ, ' જસ્સ ણં અજ્ઞવસાણાવરણિ-
જ્જાણં કમ્માણં ચઓવસમે ણો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ ણો
સંવરેજ્જા ' યસ્ય ચલુ જીવસ્ય અધ્યવસાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો

ણિજ્ઞાણં કમ્માણં ચઓવસમે કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા
જાવ કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્જા) હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કો અધ્યવસા-
નાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ હોતા હૈ, વહ જીવ કેવલી
સે યા યાવત્ ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંવર કા ઉપદેશ સુને વિના મી
કેવલ સંવર સે આસ્રવ નિરોધરૂપ સંવર કર સકતા હૈ । સંવર શબ્દ સે
યહાં પર શુભાધ્યવસાયવૃત્તિ વિવક્ષિત હુઈ હૈ । યહ શુભાધ્યવસાયવૃત્તિ
ભાવચારિત્રરૂપ હોતી હૈ । કયોં કિ યહ ભાવ ચારિત્ર કો આવરણ કરને
વાલે કર્મોં કે ક્ષયોપશમ સે લભ્ય હોતી હૈ । અધ્યવસાનાવરણીય શબ્દ
સે યહાં ભાવચારિત્રાવરણીય કર્મ ગૃહીત હુઇ હૈ । (જસ્સ ણં અજ્ઞવ-
સાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં ચઓવસમે ણો કહે ભવહ) તથા જિસ જીવ
કો અધ્યવસાનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ નહીં હૈ (સે ણં
અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ ણો સંવરેજ્જા) વહ જીવ કેવલી સે યા
ઉનકે શ્રાવક આદિ સે સંવરોપદેશ વિના સુને કેવલ સંવર નહીં કર

કેવલેણં સંવરેણં સંવરેજ્જા) એ જીવના અધ્યવસાનાવરણીય કર્મોંના ક્ષયોપશમ
થયો હોય છે, તે જીવ કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવક વગેરેની પાસે
સંવરનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ કેવલ સંવરદ્વારા આસ્રવોનો નિરોધ
કરી શકે છે. સંવર શબ્દના પ્રયોગદ્વારા અહીં શુભાધ્યવસાયવૃત્તિ ગ્રહણ કરા-
છે. તે શુભાધ્યવસાયવૃત્તિ ભાવચારિત્રરૂપ હોય છે, કારણ કે તે ભાવચારિત્રને
આવરણ કરનારા કર્મોંના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ “ જસ્સણં
અજ્ઞવસાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં ચઓવસમે ણો કહે ભવહ, સે ણં અસોચ્ચા કેવ-
લિસ્સ વા જાવ ણો સંવરેજ્જા) એ જીવે અધ્યવસાનાવરણીય કર્મોંના ક્ષયોપશમ
કર્યોં હોતો નથી, તે જીવ કેવલી અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની

કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમુતીનાં સકાશાદ્ વા સંવરોપદેશમશ્રુત્વા કેવલેન સંવરેણ નો સંવરણુયાત્—‘ સે તેણદ્દેણં જાવ નો સંવરેજ્જા’ હે ગૌતમ ! તત્ તેનાર્થેન યાવત્—અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિ-પ્રમુતેઃ સકાશાત્ સંવરોપદેશમશ્રુત્વાઽપિ કેવલેન સંવરેણ સંવરણુયાત્, અસ્ત્યેકકો-પરસ્તુ તથાવિધમશ્રુત્વા કેવલેન સંવરેણ નો સંવરણુયાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ જાવ કેવલં આભિણિવોહિયનાણં ઉપ્પાહેજ્જા ? ’ હે મદ-ન્ત ! કશ્ચિત્પુરુષઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમુતેઃ સકાશાદ્ વા અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનં મતિજ્ઞાનલક્ષણમ્ કિમ્ ઉત્પાદયેત્ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા અત્યેગણ

સકતા હૈ અર્થાત્ શુભાધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર મેં નહીં રહ સકતા હૈ । (સે તેણદ્દેણં જાવ નો સંવરેજ્જા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! “ કોઈ એક જીવ કેવલીસે યા યાવત્ અનેકે શ્રાવક આદિસે સંવરકા ઉપદેશ સુને વિના મી કેવલ સંવરસે સંવરકર લેતા હૈ ઓર કોઈ જીવ તથાવિધ ઉપદેશકો નહીં સુને વિના કેવલ સંવરસે સંવર નહીં કર પાતા હૈ ” એસા મૈને કહા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—“ અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ જાવ કેવલં આભિણિવોહિયનાણં ઉપ્પાહેજ્જા) કેવલી સે યા કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે “ મતિજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ કૈસે હોતી હૈ ” હસ વાત કો નહીં સુન કરકે વ્યા કોઈ જીવ આભિનિવોધિકજ્ઞાનરૂપ મતિજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ (ગોયમા) હે ગૌતમ ।

કોઈ પણ વ્યક્તિ સમીપે સંવરનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના કેવલ સંવર દ્વારા આસ્રવોનો નિરોધ કરી શકતો નથી—એટલે કે શુભ અધ્યવસાય રૂપ સંવરમાં રહી શકતો નથી. (સે તેણદ્દેણં જાવ નો સંવરેજ્જા) હે ગૌતમ ! - તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે “ કોઈ જીવ કેવલી આદિની પાસે સંવરનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના પણ કેવલ સંસાર દ્વારા આસ્રવોનો નિરોધ કરી શકે છે, અને કોઈ જીવ તે પ્રકારનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના કેવલ સંવર દ્વારા આસ્રવોનો નિરોધ કરી શકતો નથી. ”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ જાવ કેવલ આભિ-ણિવોહિયનાણં ઉપ્પાહેજ્જા ?) હે ભદ્રન્ત ! કેવલી પાસે અથવા કેવલીના શ્રાવ-કાદિ પાસે મતિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે, એ વાતને સાંભળ્યા વિના શું કોઈ જીવ આભિનિવોધિક જ્ઞાનરૂપ મતિજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉપદેશ—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (અસોચ્ચાણં કેવ-

केवलं अभिनिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा ' हे गौतम ! अस्त्येककः कश्चित्पुरुषः केवलिनो वा सकाशात्, यावत् केवलिश्रावकप्रभृतेः सकाशाद् वा तत्पाक्षिकोपासिकायाः सकाशाद् वा अश्रुत्वा खलु केवलम् अभिनिबोधिकज्ञानमुत्पादयेत्, ' अत्येगइए केवलं अभिनिबोहियनाणं नो उप्पाडेज्जा ' अस्त्येककः कश्चिदपरः केवलिप्रभृतेः सकाशादश्रुत्वा खलु केवलम् अभिनिबोधिकज्ञानं नो उत्पादयेत् । गौतमः प्राह—' से केणट्ठेणं जाव नो उप्पाडेज्जा ? हे भदन्त ! तत् केनार्थेन यावत् अस्त्येककः कश्चित् केवलिप्रभृतेः सकाशात् अश्रुत्वाऽपि केवलम् अभिनिबोधिकज्ञानमुत्पादयेत्, किन्तु अस्त्येककः अपरः कश्चित् तथाविधमश्रुत्वा नो केवलम् अभिनिबोधिकज्ञानमुत्पादयेत् ? भगवानाह—' गोयमा ! जस्स णं अभिनिबोहिय

(असोच्चा णं केवलस्स वा जाव उवासियाए वा अत्येगइए केवलं अभिनिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा) कोई पुरुष केवलीसे या यावत् केवली के श्रावक आदि से नहीं सुन करके भी केवल अभिनिबोधिक ज्ञान उत्पन्न कर सकता है । तथा (अत्येगइए केवलं अभिनिबोहियनाणं नो उप्पाडेज्जा) कोई एक पुरुष तथाविध उपदेश सुने बिना केवल अभिनिबोधिकज्ञान को उत्पन्न नहीं कर सकता है । (से केणट्ठेणं जाव नो उप्पाडेज्जा) हे भदन्त ! ऐसा आर किस कारण से कहते हैं कि कोई एक जीव केवली आदि से अभिनिबोधिक ज्ञानोत्पादक वचनोंको सुने बिना केवल अभिनिबोधिक ज्ञान को उत्पन्न कर सकता है और कोई एक केवली आदि से तथाविध वचनों को बिना सुने अभिनिबोधिक ज्ञान को उत्पन्न नहीं कर सकता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (जस्स

लिस्स वा जाव उवासियाए वा अत्येगइए केवलं अभिनिबोहियनाणं उप्पाडेज्जा) कोई पुरुष केवली पासे अथवा केवलीना श्रावकादिनी सभीसे अभिनिबोधिकज्ञान प्राप्तिको उपदेश सांलज्या बिना पणु शुद्ध अभिनिबोधिक ज्ञान उत्पन्न करी शके छे. तथा (अत्येगइए केवलं अभिनिबोहियनाणं नो उप्पाडेज्जा) कोई एव ते प्रकारको उपदेश सांलज्या बिना शुद्ध अभिनिबोधिक ज्ञान उत्पन्न करी शकतो नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न—(से केणट्ठेणं जाव नो उप्पाडेज्जा ?) हे भदन्त ! आप सा कारणे अेवुं कळे छे के कोई एव केवली पासे अभिनिबोधिक ज्ञानोत्पादक वचनो श्रवणु कर्या बिना पणु शुद्ध अभिनिबोधिक ज्ञान उत्पन्न करी शके छे, अने कोई एव केवली आदिनी पासे ते प्रकारनां वचनो श्रवणु कर्या बिना अभिनिबोधिक ज्ञान उत्पन्न करी शकतो नथी ?

નાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવઈ, 'સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિણિવોહિયનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા ' હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય આભિનિવોધિકજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમુતેઃ સકાશાદ્ વા અશ્રુત્વાઽપિ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્, કિન્તુ ' જસ્સ ણં આભિણિવોહિયના-
નાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે ભવઈ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિણિવોહિયનાણં નો ઉપ્પાઢેજ્જા ' યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય આભિનિ-
વોધિકજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો નો કૃતો ભવતિ, સ સ્વલુ કેવલિનો વા સકાશાદ્ યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રમુતેઃ સકાશાદ્ વા અશ્રુત્વા કેવલમ્ આભિ-
નિવોધિકજ્ઞાનં નો ઉત્પાદયેત્, ' સે તેણદ્દેણં જાવ નો ઉપ્પાઢેજ્જા ' તત્ તેનાર્યેન

ણં આભિણિવોહિયનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવઈ
સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિણિવોહિયનાણં ઉપ્પા-
ઢેજ્જા) હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કો આભિનિવોધિકજ્ઞાનાવરણીયકર્મો
કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ વહ જીવ કેવલી આદિ સે તથાવિધ વચનોં કો
સુને વિના ભી અભિનિવોધિકજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ઓર
(જસ્સ ણં આભિણિવોહિયનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો
કહે ભવઈ સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિણિવોહિય-
નાણં નો ઉપ્પાઢેજ્જા) જિસ જીવ કો આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીયકર્મો
કા ક્ષયોપશમ નહીં હોતા હૈ વહ જીવ કેવલી આદિ સે તથાવિધ વચનોં
કો સુને વિના કેવલ આભિનિવોધિકજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા
હૈ । (સે તેણદ્દેણં જાવ નો ઉપ્પાઢેજ્જા) હસલિયે હે ગૌતમ ! મૈને એસા

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—(જસ્સ ણં આભિણિવોહિય નાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં
સ્વઓવસમે કહે ભવઈ, સે ણ અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિણિવોહિય-
નાણં ઉપ્પાઢેજ્જા) હે ગૌતમ ! જે એવે આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનેા
ક્ષયોપશમ કર્યો હોય છે, તે એવ કેવલી આદિની પાસે તે પ્રકારનાં વચનો
શ્રવણ કર્યા વિના પણ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન (પ્રાપ્ત) કરી શકે છે.
પરંતુ (જસ્સ ણં આભિણિવોહિયનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે નો કહે
ભવઈ, સે ણં અસોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં આભિણિવોહિયનાણં નો ઉપ્પા-
ઢેજ્જા) જે એવના આભિનિવોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનેા ક્ષયોપશમ થયો હોતો
નથી, તે એવ કેવલી આદિની પાસે તે પ્રકારનાં વચનો શ્રવણ કર્યા વિના શુદ્ધ
આભિનિવોધિકજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. (સે તેણદ્દેણં જાવ નો ઉપ્પાઢેજ્જા)

યાવત્ કશ્ચિત્ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, કશ્ચિત્ કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનં નો ઉત્પાદયેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અસોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં સુયનાણં ઉપ્પાદેજ્જા ?’ હે ભદન્ત ! કશ્ચિત્ પુરુષઃ કેવલિનો વા સકાશાદ્ યાવત્—કેવલિશ્રાવકપથતેઃ સકાશાદ્ વા અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલં શ્રુતજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત્ કિમ્ ? ભગવાનાહ—‘એવં જહા આભિનિવોધિયનાણસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા, તહા સુયનાણસ્સ વિ માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા આભિનિવોધિકજ્ઞાનસ્ય વક્તવ્યતા મણિતાઃ તથા શ્રુતજ્ઞાનસ્યાપિ વક્તવ્યતા મણિતવ્યાઃ ‘નવરં સુયનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે માણિયવ્વે’ નવરમ્ મતિજ્ઞાનાપેક્ષયા શ્રુતજ્ઞાનસ્ય વિશેષસ્તુ આભિનિવોધિક-

કહા હૈ કિ યાવ । કોઈ જીવ આભિનિવોધિકજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ઔર કોઈ જીવ આભિનિવોધિકજ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ ।

અવ ગૌ મ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં સુયનાણં ઉપ્પાદેજ્જા) હે ભદન્ત ! કયા કોઈ જીવ એસા મી હોતા હૈ જો કેવલી કે યાવત્ ડનકે શ્રાવક આદિ કે શ્રુતજ્ઞાનોત્પાદક વચન સુને વિના કેવલ શ્રુતજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર સકે ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(એવં જહા આભિનિવોધિયનાણસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા તહા સુયનાણસ્સ વિ માણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે આભિનિવોધિકજ્ઞાન કી વક્તવ્યતા કહી જા ચુકી હૈ ડસી પ્રકાર સે શ્રુતજ્ઞાન કી વક્તવ્યતા મી કહની ચાહિયે । (નવરં સુયનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે માણિયવ્વે) પરન્તુ ડસ વક્તવ્યતા મેં ઔર ઇસ વક્તવ્યતા મેં યદિ કોઈ અન્તર હૈ તો વહ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયકર્મો કે

હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કોઈ જીવ આભિનિવોધિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને કોઈ જીવ તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(અસોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલં સુયનાણં ઉપ્પાદેજ્જા ?) હે ભદન્ત ! કોઈ જીવ કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવકાદિ પાસે શ્રુતજ્ઞાનોત્પાદક વચનો શ્રવણ કર્યા વિના શું શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ખરે ?

મહાવીરપ્રભુનો ઉત્તર—(એવં જહા આભિનિવોધિયનાણસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા તહા સુયનાણસ્સ વિ માણિયવ્વા હે ગૌતમ ! આભિનિવોધિક જ્ઞાનની જેવી વક્તવ્યતા ઉપર કહેવામાં આવી છે, એવી જ શ્રુતજ્ઞાનની વક્તવ્યતા પણ સમજવી (નવરં સુયનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે માણિયવ્વે) પરન્તુ તે વક્તવ્યતા કરતા આ વક્તવ્યતામાં આટલી વિશેષતા છે—જેમ આભિનિવોધિક જ્ઞાનની ઉત્પત્તિનું કારણ

જ્ઞાનાવરણીયકર્મક્ષયોપશમસ્થાને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણામ્ ક્ષયોપશમો ભણિ-
તવ્યઃ । 'એવં ચેવ કેવલં ઓહિનાણં માણિયવ્વં' એવમેવ મતિજ્ઞાનાદિવદેવ કેવ-
લમ્ અવધિજ્ઞાનમપિ ભણિતવ્યમ્, કિન્તુ 'નવરં ઓહિનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં
સ્વઓવસમે માણિયવ્વે' નવરં મતિજ્ઞાનાદ્યપેક્ષયા અવધિજ્ઞાનસ્ય વિશેષસ્તુ અવધિ-
જ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ ભણિતવ્યઃ । 'એવં કેવલં મળપજ્જવનાણં
ઉપ્પાહેજ્જા' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા કેવલં મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ કિન્તુ 'નવરં
મળપજ્જવનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે માણિયવ્વે' નવર વિશેષસ્તુ મનઃ-
પર્યવજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમો ભણિતવ્યઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'અસો-

ક્ષયોપશમ કા હૈ-અર્થાત્ આભિનિબોધિકજ્ઞાન કી વક્તવ્યતા મેં જિસ
પ્રકાર સે આભિનિબોધિક જ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ કા કારણ આભિનિબોધિક
જ્ઞાનાવરણીયકર્મોં કા ક્ષયોપશમ કહા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે યહાં
પર આભિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મક્ષયોપશમ કે સ્થાન મેં શ્રુતજ્ઞાના-
વરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કહના ચાહિયે । (એવં ચેવ કેવલં ઓહિ-
નાણં માણિયવ્વં) મતિજ્ઞાન આદિ કી તરહ સે હી કેવલ અવધિજ્ઞાન
કો બી કહના ચાહિયે (નવરં) કિન્તુ (ઓહિનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્મા
ણં સ્વઓવસમે માણિયવ્વે) મતિજ્ઞાન આદિ કી અપેક્ષા અવધિજ્ઞાન કી
ઉત્પત્તિ મેં અવધિજ્ઞાનાવરણીયકર્મોં કા ક્ષયોપશમ હોના હૈ એસા
જાનના ચાહિયે । (એવં કેવલં મળપજ્જવનાણં ઉપ્પાહેજ્જા) હસી તરહ
સે કેવલ મનઃ પર્યવજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ કે વિષય મેં બી જાનના
ચાહિયે । (નવરં) પૂર્વ કી અપેક્ષા હસકી ઉત્પત્તિ મેં જો વિશેષતા હૈ
વહ મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કે ક્ષયોપશમ કો લેકર કે હૈ, અર્થાત્

આભિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે
શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થવાથી શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સમજવું.

(એવં ચેવ કેવલં ઓહિનાણં માણિયવ્વં) મતિજ્ઞાનના બેવી જ અવધિ-
જ્ઞાનની પણ વક્તવ્યતા સમજવી. " નવરં " પરન્તુ (ઓહિનાણાવરણિજ્ઞાણં
કમ્માણં સ્વઓવસમે માણિયવ્વે) અહીં એટલી જ વિશેષતા સમજવાની છે કે
અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થવાથી અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.
(એવં કેવલં મળપજ્જવનાણં ઉપ્પાહેજ્જા) એજ પ્રમાણે મનપર્યવજ્ઞાનની ઉત્પ-
ત્તિના વિષયમાં પણ વક્તવ્યતા સમજવી. " નવરં " પરન્તુ અહીં એટલી જ
વિશેષતા સમજવી જોઈએ કે મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થવાથી
મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.

च्चा णं भंते । केवलस्स वा जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलनाणं उप्पा-
डेज्जा ? ' हे भदन्त ! कश्चित्पुरुषः केवलिनो वा सकाशात्, यावत् तत्पाक्षिको-
पासिकाया वा सकाशात् अश्रुत्वाऽपि खलु केवलज्ञानमुत्पादयेत् किम् ? भगवा-
नाह—' एवं चेव नवरं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खए भाणियव्वे, सेसं तं
चेव ' एवमेव नवरं केवलज्ञानावरणीयानां कर्मणां क्षयो भणितव्यः शेषं तदेव—
पूर्ववदेव नवरं विशेषस्तु अत्र केवलज्ञानावरणीयानां कर्मणां क्षयो भणितव्यः ' से

मनः पर्यवज्ञान की उत्पत्ति मनः पर्यय ज्ञानावरणीय कर्मों के क्षयोप-
शम से होती है ऐसा कहना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं (असोच्चा णं भंते ! केवलस्स
वा जाव तप्पक्खिय उवासियाए वा केवलनाणं उप्पाडेज्जा) हे भदन्त !
क्या कोई जीव ऐसा भी होता है जो केवली से या यावत् उनके श्रावक
आदि से विना सुने भी केवलज्ञान को उत्पन्न कर लेता है ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं—(एवं चेव नवरं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं
खए भाणियव्वे) हे गौतम ! हां, कोई ऐसा भी जीव होता है जो
केवली से या यावत् उनके श्रावक आदि से विना सुने भी केवलज्ञान
को उत्पन्न करलेता है । और कोई ऐसा होता है केवली से या यावत्
उनके श्रावक आदि से विना सुने केवलज्ञान उत्पन्न नहीं कर पाता है ।
जो विना सुने भी केवलज्ञान उत्पन्न कर लेता है उस जीव का केवल
ज्ञानावरणीयकर्मों का क्षय होता है और जो केवलज्ञान उत्पन्न नहीं कर
पाता है उसको केवल ज्ञानावरणीयकर्मों का क्षय नहीं होता है । (से

गौतम स्वामीने। प्रश्न—(असोच्चाण भंते ! केवलस्स वा जाव तप्पक्खिय
उवासियाए वा केवलनाणं उप्पाडेज्जा ?) हे भदन्त ! शुं कोधं एव ओवे। डोय
छे के ने केवली पासे अथवा तेमना श्रावकादि पासे केवणज्ञानोत्पादकं वयने।
श्रवणुं कर्था विना केवणज्ञान उत्पन्न करी शक्ये छे ?

महावीर प्रभुने। उत्तर—(एवं चेव नवरं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं
खए भाणियव्वे) हे गौतम ! अर्धीं पणुं पूवीकृतं कथनं प्रमाणेनं कथनं सम-
ज्जुं ओट्ठे के कोधं एव ओवे। पणुं डोय छे के ने केवली आदिनी समीपे
उपदेश श्रवणुं कर्था विना केवणज्ञाननी प्राप्ति करनार एवना केवणज्ञानावरणीय
कर्मोने। क्षय थय्ये। डोय छे. परन्तु कोधं एव ओवे। पणुं डोय छे के ने
तेमने। ते प्रकारने। उपदेश सांभल्या विना केवणज्ञान प्राप्ति करी शकतो नथी,
कारणुं के ओवे। एवना केवणज्ञानावरणीय कर्मोने। क्षय थये। डोतो नथी. “ से

तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-यावत्-यस्य केवलज्ञानावरणीयकर्मणां क्षयः कृतो भवति स केवलिप्रभृतेः सकाशादश्रुत्वाऽपि केवलज्ञानमुत्पादयेत्, यस्य तु केवलज्ञानावरणीय कर्मणां क्षयो नो कृतो भवति स केवलिप्रभृतेः सकाशाद् अश्रुत्वा केवलज्ञानं नोत्पादयेदिति भावः । अथ पूर्वोक्तानेवार्थान् समुदायेनाह-‘आसोच्चा णं भंते ! केवलस्स वा जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ” इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव व्याख्येयमिति ॥ सू० १ ॥

अवधिज्ञानोत्पादवक्तव्यता ।

अथ केवलिप्रभृतेः सकाशादश्रुत्वेव यथा कश्चिज्जीवः केवलज्ञानमुत्पादयेत्तथा दर्शयितुमाह-‘ तस्स णं भंते ! ’ इत्यादि ।

मूलम्-तस्स णं भंते ! छट्ठं - छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो-
कम्मेणं उड्डं वाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिसुहस्स

तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा) इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि जिस जीवका केवल ज्ञानावरणीयकर्मोंका क्षय किया हुआ होता है वह जीव केवलीसे या यावत् केवली के श्रावक आदि से विना सुने भी केवलज्ञान उत्पन्न कर लेता है और जिस जीव का केवल ज्ञानावरणीयकर्मों का क्षय नहीं होता है वह जीव केवली से या केवली के श्रावक आदि से विना सुने केवलज्ञान उत्पन्न नहीं कर सकता है । अब इन्हीं पूर्वोक्त अर्थों को समुदाय से कहने के लिये (असोच्चा णं भंते ! केवलस्स वा जाव तप्पक्खियउवासियाए वा केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) इत्यादि ऐसा कहा है । सो इन सब सूत्रों का अर्थ पहिले की तरह से ही प्रश्नोत्तर रूप में व्याख्यायुक्त करके समझलेना चाहिये ॥ सू० १ ॥

तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव केवलनाणं नो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! ते कारणे मे' एवुं कहुं छे के जे एवे केवलज्ञानावरणीय कर्मोना क्षय कर्यो होय छे, ते एव केवली आदिने उपदेश सांलल्या विना पणु केवलज्ञान उत्पन्न करी शके छे, परन्तु जे एवे केवलज्ञानावरणीय कर्मोना क्षय कर्योहोतो नथी, ते एव केवली आदिनां वयने श्रवण कर्यो विना केवलज्ञान उत्पन्न करी शकतो नथी हुवे सूत्रकार पूर्वोक्त विषयोनं समुदायइये कथन करवाने माटे (असो-
च्चाणं भंते ! केवलस्स वा जाव तप्पक्खिय उवासियाए वा केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) इत्यादि सूत्रपाठ कही छे ते सूत्रपाठमां आवता प्रश्नो-
त्तरानुं निरूपण भूण सूत्रार्थमां कही प्रमाणे ज समज्जुं ॥ सू० १ ॥

आयावणभूमीए आयावेमाणस्स पगइभइयाए, पगइ-
उवसंतयाए पगइपयणु कोहमाणसायालोभयाए, मिउमइव-
संपन्नयाए, अल्लीणयाए, भइयाए, विणीययाए, अन्नया
कयाइं सुभेणं अज्झवसाणेणं सुभेणं परिणामेणं, लेस्साहिं
विसुज्जमाणीहिं २ तयावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं
ईहापोहमग्गणगवेसणं करेमाणस्स विभंगे नामं अन्नाणे समु-
प्पज्जइ । से णं तेणं विभंगनाणेणं समुप्पन्नेणं जहण्णेणं
अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं जोयण-
सहस्साइं जाणइ पासइ । तेणं विभंगनाणेणं समु-
प्पन्नेणं जीवे वि जाणइ, अजीवे वि जाणइ, पासंडत्थेसारंमे
सपरिग्गहे, संकिलिस्समाणे वि जाणइ, विसुज्जमाणे वि
जाणइ । से णं पुब्बामेव सम्मत्तं पडिवज्जइ, संस्मत्तं पडिव-
ज्जित्ता समणधम्मं रोएइ समणधम्मं रोएत्ता चरित्तं पडिवज्जइ,
चरित्तं पडिवज्जित्ता लिंगं पडिवज्जइ, तस्स णं तेहिं मिच्छ-
त्तपज्जवेहिं परिहायमाणेहिं परिहायमाणेहिं सम्मदंसण-
पज्जवेहिं परिवड्ढमाणेहिं परिवड्ढमाणेहिं से विभंगे अन्नाणे
सम्मत्तपरिग्गहिंए खिप्पामेव ओही परावत्तइ ॥ सू०२ ॥

छाया—तस्य खलु भदन्त ! षष्ठं-पष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपःकर्मणा ऊर्ध्वं
बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुखस्य आतापनाभूमौ आतापयतः प्रकृतिभइयाए प्रकृत्यु-

अवधिज्ञानोत्पादकवक्तव्यता—

(तस्स णं भंते ! छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो कम्मेणं) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तस्स णं भंते ! छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो कम्मेणं)

अवधिज्ञानोत्पादक वक्तव्यता—

“ तस्स णं भंते ! छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो कम्मेणं ” इत्यादि.

सूत्रार्थ—(तस्स णं भंते ! छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो कम्मेणं) उम्मुदं

પશાન્તતયા પ્રકૃતિપ્રતનુક્રોધમાનમાયાલોભતયા મૃદુમાર્દવસમ્પન્નતયા, આલીનતયા, ભદ્રતયા, વિનીતતયા, અન્યદા કદાચિત્ શુભેન અધ્યવસાનેન, શુભેન પરિણામેન લેશ્યાભિઃ વિશુદ્ધ્યમાનાભિઃ વિશુદ્ધ્યમાનાભિઃ તદાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમેન ઈહાપોહમાર્ગગવેષણં કુર્વતો વિભક્તનામ અજ્ઞાનં સમુત્પદ્યતે, । સ ચલુ તેન વિભક્ત-

ઉઢું વાહાઓ પગિજ્ઞિય પગિજ્ઞિય સૂરાભિમુહસ્સ આચાવળભૂમીય આચાવેમાણસ્સ પગહ્ ભદ્યાય પગહ્ ઉવસંતયાય, પગહ્ પયણુકોહમાણ-માયાલોભયાય, મિઝમદ્વસંપન્નયાય, અલીણયાય, ભદ્યાય, વિણીયયાય, અન્નયા કયાઈં સુમેણં અજ્ઞવસાણેણં સુમેણં પરિણામેણં, લેસ્સાહિં વિસુજ્ઞમાણીહિં ૨ તયાવરણિજ્ઞાણં કર્મમાણં ચઓવસમેણં ઈહાપોહમ-ગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પજ્જઈ) નિરન્તર છટ્ઠી છટ્ઠી તપશ્ચર્યા કરને વાલે, તથા આતાપનાભૂમિ મેં સૂર્ય કે સન્મુલ્લ જાંચા હાથ કરકે આતાપના લેને વાલે, તથા પ્રકૃતિ સે ભદ્ર હોને કે કારણ એવં પ્રકૃતિ સે ઉપશાન્ત હોને કે કારણ સ્વભાવ સે અતિમન્દ ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ વાલે તથા મૃદુમાર્દવ સે યુક્ત, આલીનતા સે યુક્ત, ભદ્રગુણ સે યુક્ત, વિનયગુણ સે યુક્ત હોને કે કારણ કિસી એક દિન શુભ અધ્યવસાય દ્વારા શુભ પરિણામ દ્વારા, વિશુદ્ધલેશ્યાઓ દ્વારા તદાવરણીય કર્મોં કે ક્ષયોપશમ સે ઈહા, અપોહ, માર્ગણા ઓર ગવેષણા કરતે હુયે ઉસ જીવ કો વિભંગ નામ કા અજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ-વહ

વાહાઓ પગિજ્ઞિય પગિજ્ઞિય સૂરાભિમુહસ્સ આચાવળભૂમીય આચાવેમાણસ્સ પગહ્ ભદ્યાય પગહ્ ઉવસંતયાય, પગહ્ પયણુકોહમાણમાયાલોભયાય, મિઝમદ્વસંપન્નયાય, અલીણયાય, ભદ્યાય, વિણીયયાય અન્નયા કયાઈં સુમેણં અજ્ઞવસાણેણં સુમેણં પરિ-ણામેણં, લેસ્સાહિં વિસુજ્ઞમાણીહિં ૨ તયાવરણિજ્ઞાણં કર્મમાણં ચઓવસમેણં ઈહા-પોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પજ્જઈ) નિરન્તર છટ્ઠી છટ્ઠી તપસ્યા કરનારા, તથા તડકાવાળી ભૂમિમાં સૂર્યની સામે હાથ ઊંચા કરીને આતાપના લેનારા હોવાથી, તથા ભદ્ર પ્રકૃતિવાળા હોવાથી, પ્રકૃતિથી ઉપશાન્ત હોવાથી, ક્રોધ, માન, માયા અને દોહલને પાતળા પાડ્યા હોવાથી, મૃદુ-માર્દવથી યુક્ત હોવાથી, આલીનતાથી યુક્ત હોવાથી, ભદ્રગુણથી અને વિનયગુણથી યુક્ત હોવાને કારણે કોઈ એક દિવસ શુભ અધ્યવસાય દ્વારા શુભપરિણામ દ્વારા, વિશુદ્ધ લેશ્યાઓ દ્વારા, તેના આવરક કર્મેના ક્ષયોપશમ થવાથી ઇહા, અપોહ, માર્ગણા અને ગવેષણા કરતા કરતા આ જીવને વિભંગ નામનું અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

જ્ઞાનેન સમુત્પન્નેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમ્ ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યેયાનિ યોજનસહસ્રાણિ જાનાતિ પશ્યતિ । સ ચ્ચલુ તેન વિભજ્ઞજ્ઞાનેન સમુત્પન્નેન જીવા-
નપિ જાનાતિ, અજીવાનપિ જાનાતિ, પાચ્છન્દસ્થાન્ સારમ્ભાન્, સપરિગ્રહાન્
સંકિલિચમાનાનપિ જાનાતિ, વિશુદ્ધમાનાનપિ જાનાતિ । સ ચ્ચલુ પૂર્વમેવ સમ્યક્ત્વં

(સે ણં તે ણં વિભંગનાણેણં સમુત્પન્નેણં જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ
ભાગં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાહં જોયણસહસ્સાહં જાણહ પાસહ, જીવે વિ
જાણહ, અજીવે વિ જાણહ, પાસંઢથ્યે, સારંભે, સપરિગ્ગહે, સંકિલિસ્સ-
માણે વિ જાણહ વિસુજ્જમાણે વિ જાણહ, સે ણં પુવ્વામેવ સમ્મત્તં
પઢિવજ્જહ, સમ્મત્તં પઢિવજ્જિત્તા સમણધમ્મં રોણહ, સમણધમ્મં રોણ્તા
ચરિત્તં પઢિવજ્જહ, ચરિત્તં પઢિવજ્જિત્તા લિંગં પઢિવજ્જહ, તસ્સ ણં તેહિં
મિચ્છાત્તપજ્જવેહિં પરિહાયમાણેહિં પરિહાયમાણેહિં સમ્મદંસણપજ્જવેહિં
પરિવહુમાણેહિં ૨ સે વિભંગે અન્નાણે સમ્મત્તપરિગ્ગહિણ સ્વિપ્પામેવ
ઓહી પરાવત્તહ) ઉત્પન્ન હુણ ઉસ વિભંગજ્ઞાન દ્વારા જઘન્ય સે અઙ્ગુલ કે
અસંખ્યાતવેં ભાગ કો ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત હજાર યોજન કો
જાનતા હૈ ઓર દેશ્વતા હૈ । ઉસ ઉત્પન્ન હુણ વિભંગજ્ઞાન દ્વારા વહ જીવોં
કો ભી જાનતા હૈ, અજીવોં કો ભી જાનતા હૈ, આરંભવાલે પરિગ્રહવાલે
ઁવં સંકલેશ સે યુક્ત હુણ પાચ્છન્દી જીવોં કો ભી જાનતા હૈ ઓર
વિશુદ્ધ જીવોં કો ભી જાનતા હૈ । વહ વિભંગજ્ઞાની પહિલે સે હી સમ્ય-

(સે ણં તે ણં વિભંગનાણેણં સમુત્પન્નેણં જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ
ભાગં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાહં જોયણસહસ્સાહં જાણહ પાસહ, જીવે વિ જાણહ
અજીવે વિ જાણહ, પાસંઢથ્યે, સારંભે, સપરિગ્ગહે, સંકિલિસ્સમાણે વિ જાણહ
વિસુજ્જમાણે વિ જાણહ, સે ણં પુવ્વામેવ સમ્મત્તં પઢિવજ્જહ, સમ્મત્તં પઢિવજ્જિત્તા
સમણધમ્મં રોણહ, સમણધમ્મં રોણ્તા ચરિત્તં પઢિવજ્જહ, ચરિત્તં પઢિવજ્જિત્તા
લિંગં પઢિવજ્જહ, તસ્સ ણં તેહિં મિચ્છાત્તપજ્જવેહિં પરિહાયમાણેહિં પરિહાયમાણેહિં સમ્મદં-
સણપજ્જવેહિં પરિવહુમાણેહિં ૨ સે વિભંગે અન્નાણે સમ્મત્તપરિગ્ગહિણ સ્વિપ્પામેવ
ઓહી પરાવત્તહ) ઉત્પન્ન થયેલા તે વિભંગજ્ઞાન દ્વારા તે ઓછામાં ઓછા
અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત હજાર યોજન
પ્રમાણ ક્ષેત્રને ઝાણી શકે છે અને દેખી શકે છે. તે વિભંગજ્ઞાન દ્વારા તે
જીવોને પણ ઝાણે છે અને અજીવોને પણ ઝાણે છે. તે આરંભવાળા, પરિ-
ગ્રહવાળા, સંકલેશવાળા અને પાપાંડી જીવોને પણ ઝાણે છે અને વિશુદ્ધ
જીવોને પણ ઝાણે છે. તે વિભંગજ્ઞાની પહેલેથી જ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રતિપદ્યતે, સમ્યક્ત્વં પ્રતિપદ્ય શ્રમણધર્મં રોચયતિ, શ્રમણધર્મં રોચયિત્વા ચારિત્રં પ્રતિપદ્યતે, ચારિત્રં પ્રતિપદ્ય લિઙ્ગં પ્રતિપદ્યતે । તસ્ય સ્વલુ તૈઃ મિથ્યાત્વપર્યાયૈઃ પરિહીયમાણૈઃ પરિહીયમાણૈઃ સમ્યગ્દર્શનપર્યાયૈઃ પરિવર્દ્ધમાણૈઃ પરિવર્ધમાણૈઃ તદ્ વિમજ્જે અજ્ઞાનમ્ સમ્યક્ત્વપરિગૃહીતં ક્ષિપ્રમેવ અવધિઃ પરાવર્તતે ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—‘તસ્સ ણં મંતે ! છટ્ઠં-છટ્ઠેણં અનિલ્લિલ્લેણં તવોકમ્મેણં ઉટ્ઠું વાહાઓ પગિલ્લિય પગિલ્લિય સૂરાભિમુહસ્સ આયાવણભૂમીએ આયાવેમાણસ્સ, ગૌતમઃ પુચ્છતિ-હે મહન્ત ! તસ્ય સ્વલુ અશ્રુતધર્માદિકસ્ય જીવસ્ય પઠ્ઠ-પઠ્ઠેન અનિલ્લિ-

ક્ત્વ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, સમ્યક્ત્વ કો પ્રાપ્ત કરકે વહ શ્રમણધર્મ ઉપર રુચિ કરતા હૈ, રુચિ કરકે વહ ચારિત્ર કો સ્વીકાર કરતા હૈ, ચારિત્ર કો સ્વીકાર કરકે વહ લિઙ્ગરૂપ વેષ કો સ્વીકાર કરતા હૈ । વાદ મેં ઉસ વિમજ્જ જ્ઞાની કે મિથ્યાત્વપર્યાયે ક્ષીણ હોતે હોતે ઓર સમ્યગ્દર્શન પર્યાયે વઢતે વઢતે વહ વિભંગ અજ્ઞાન સમ્યક્ત્વ યુક્ત હો જાતા હૈ ઓર શીઘ્ર હી વહ અવધિરૂપ મેં પરિવર્તિત હો જાતા હૈ ।

ટીકાર્થ—જિસ પ્રકાર સે કોઈ જીવ કેવલી આદિ સે સુને વિના હી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર લેતા હૈ ઉસી પ્રકાર સે સૂત્રકાર દિલ્લાતે હૈં (તસ્સ ણં મંતે ! છટ્ઠં છટ્ઠેણં અનિલ્લિલ્લેણં તવોકમ્મેણં ઉટ્ઠું વાહાઓ પગિલ્લિય પગિલ્લિય સૂરાભિમુહસ્સ આયાવણભૂમિએ આયાવેમાણસ્સ) હે મહન્ત ! જિસ જીવ ને કેવલી આદિ કે સમીપ ધર્માદિક કા શ્રવણ નહીં કિયા હૈ, તથા નિરંતર આચરિત્ત છટ્ઠ છટ્ઠ કી તપસ્યા સે જો યુક્ત બના

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે શ્રવણ ધર્મ ઉપર રુચિ કરવા માંડે છે, અને રુચિ કરીને તે ચારિત્રનો સ્વીકાર કરે છે. ચારિત્રનો સ્વીકાર કરીને તે લિંગ-રૂપ વેષનો સ્વીકાર કરે છે. ત્યારબાદ તે વિભંગજ્ઞાનીની મિથ્યાત્વ પર્યાયો ક્ષીણ થતાં થતાં અને સમ્યગ્દર્શનપર્યાયોની વૃદ્ધિ થતાં થતાં તે વિભંગ અજ્ઞાન સમ્યક્ત્વ યુક્ત થઈ જાય છે અને તુરંત જ તે અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિવર્તિત થઈ જાય છે

ટીકાર્થ—કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞાન ધર્મને શ્રવણ કર્યા વિના કોઈ જીવને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એવું આગળ કહેવામાં આવ્યું છે. હવે એવું કેવી રીતે બને છે તે સૂત્રકાર અહીં પ્રકટ કરે છે—

(જસ્સણં મંતે ! છટ્ઠં છટ્ઠેણં અનિલ્લિલ્લેણં તવોકમ્મેણં ઉટ્ઠું વાહાઓ પગિલ્લિય પગિલ્લિય સૂરાભિમુહસ્સ આયાવણભૂમિએ આયાવેમાણસ્સ) હે મહન્ત ! જે જીવે કેવલી આદિની સમીપે ધર્માદિકને શ્રવણ કર્યા નથી, તથા નિરંતર છટ્ઠને

પ્તેન નિરન્તરાચરિતેન તપઃ-કર્મણા ઝર્ધ્વબાહુ પ્રગૃહ્ય પ્રગૃહ્ય ધૃત્વા ધૃત્વા સૂર્યામિમુલ્કસ્ય સૂર્યસમ્મુલ્કસ્થસ્ય આતાપનાભૂમૌ આતાપયતઃ આતાપનાં કુર્વતઃ 'પગઈમદ્યાપ પગઈઉવસંતયાપ' પ્રકૃતિભદ્રતયા પ્રકૃત્યા સ્વભાવેન ભદ્રઃ શોભનઃ શ્રેષ્ઠસ્તસ્ય-ભાવસ્તયા સ્વભાવશ્રેષ્ઠતયા, પ્રકૃત્યુપશાન્તતયા પ્રકૃત્યા સ્વભાવેન ઉપશાન્તઃ ઉપ-શમવાન્ તસ્ય ભાવસ્તયા શાન્તસ્વભાવતયા इत्यर्थः 'પગઈપયણુકોહમાણમાયા-લોભયાપ' પ્રકૃતિપ્રતનુક્રોધમાનમાયાલોભતયા-પ્રકૃત્યા સ્વભાવેન પ્રતનવઃ કૃશઃ ક્રોધમાનમાયાલોભા यस्य तस्य भावस्तया 'मिउमद्वसंपन्नयाप' મૃદુમાર્દવસમ્પ-ન્નતયા-અત્યન્તકોમલસ્વભાવતયા 'અલીણયાપ, મદ્યાપ, વિણીયયાપ' આલીન-તયા આલીન આશ્રિતઃ ગુરોરનુશાસનાભાવેऽपि सुभद्रक एव, તસ્ય ભાવસ્તયા, ભદ્રતયા, વિનીતતયા, 'અન્નયા કયાઈ સુમેળં અઙ્ગવસાણેણં, સુમેળં પરિણામેણં' શુમેન અધ્યવસાનેન અધ્યવસાયેનેત્યર્થઃ શુમેન પરિણામેન 'લેસ્સાહિં વિસુઙ્ગ-માણીહિં વિસુઙ્ગમાણીહિં' લેશ્યાભિઃ વિશુદ્ધ્યમાનાભિઃ વિશુદ્ધ્યમાનાભિઃ વારં વારં નિરન્તરં વિશુદ્ધિપ્રાપ્નુવતીમિરિત્યર્થઃ, 'તયાવરણિઙ્ગાણં કમ્માણં સ્વઓવસમેણં'

હુઆ હૈ, એવં આતાપના ભૂમિ મેં ડર્ધ્વબાહુ કરકે જો સૂર્ય કી ઓર મુલ્ક કરકે આતાપના લેતા હૈ, (પગઈ મદ્યાપ, પગઈ ઉવસંતયાપ) જો સ્વ-ભાવ સે સરલ હૈ, સ્વભાવ સે ઉપશમવાલા હૈ, સ્વભાવ સે જિસકી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ કપાયેં કૃશ-અત્પ હો ગઈ હૈં (અલીણ-યાપ, મદ્યાપ, વિણીયયાપ) ગુરુ કે અનુશાસન કે અભાવ મેં બી જો ભદ્રક પરિણામી હોતા હૈ, વિનય ગુણ જિસમેં અછ્છી તરહ સે ભરા હુઆ હૈ, એસે ઉસ ચાલતપસ્વી જીવ કો (સુમેળં અઙ્ગવસાણેણં) કિ જો શુભ અધ્યવસાય (સુમેળં પરિણામેણં) એવં શુભ પરિણામ દ્વારા (લેસ્સાહિં વિસુઙ્ગમાણીહિં ૨) ધીરે ૨ વિશુદ્ધ બનતી જાતી અપની લેશ્યાઓ સે

પારણે છઠ્ઠી તપસ્યાથી યુક્ત છે, તથા તડકાવાળી ભૂમિમાં ઊર્ધ્વ બાહુ કરીને અને સૂર્યની તરફ ગુપ્ત રાખીને જે આતાપના લેતો હોય છે, (પગઈ મદ્યાપ, પગઈ ઉવસંતયાપ) જે સ્વભાવે સરલ છે, જે ઉપશાન્ત છે, સ્વાભાવિક રીતેજ જેના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કપાયો પાતળા પડી ગયેલા છે, (અલીણયાપ, મદ્યાપ, વિણીયયાપ) ગુરુના અનુશાસનનો અભાવ હોવા છતાં પણ જે ભદ્રક પરિણામી હોય છે જેનામાં વિનયગુણ મહુ જે વધારે પ્રમાણમાં રહેલા હોય છે. (સુમેળ અઙ્ગવસાણેણ, સુમેળ પરિણામેણ) શુભ અધ્યવસાય અને શુભ પરિણામ દ્વારા (લેસ્માહિં વિસુઙ્ગમાણીહિં ૨), ધીરે ધીરે વિશુદ્ધ બનતી જતી પોતાથી લેશ્યાઓથી જે યુક્ત થયેલ છે, (તયાવરણિઙ્ગાણં

તદાવરણીયાનાં વિભક્તજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમેન 'ઈદાપોહમગ્ગણગવે-
સણં કરેસ્સમાણસ્સ વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પજ્જઈ' 'ઈદાપોહમાર્ગણગવેપણમ્ તત્ર
ઈહો સદર્થાભિમુલા જ્ઞાનચેષ્ટા, અપોહસ્તુ વિપક્ષનિરાસઃ, માર્ગણં ચ અન્વયધર્મા-
લોચનં, ગવેપણં તુ વ્યતિરેકધર્માલોચનમ્, કુર્વતઃ વિમદ્ધો નામ અજ્ઞાનં સમુત્પ-
ઘતે । 'સે ણં તેણં વિભંગનાણેણં સમુપ્પન્નેણં' સંઘ ચાલતપસ્વી તેન પૂર્વો-
ક્તેન સમુત્પન્નેન વિભક્તજ્ઞાનેન કરણભૂતેન 'જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈભાગં
ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં જાણઈ પાસઈ' જઘન્યેન અદ્ધુલસ્ય અસં
ખ્યેયમાગમ્, ઉત્કર્ષેણ તુ અસંખ્યેયાનિ યોજનસહસ્રાણિ જાનાતિ પશ્યતિ । 'સે ણં
તેણં વિભંગનાણેણં સમુપ્પન્નેણં જીવેવિ જાણઈ, અજીવેવિ જાણઈ' સંઘ તેન

યુક્ત બના હુઆ છે (તદાવરણિજ્ઞાણં કર્મમાણં ચાલતપસ્વી) વિભંગ-
જ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કે ક્ષયોપશમ સે (અન્નયાકયાઈં) કદાચિત્ (ઈદા-
પોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ) ઈદા, અપોહ, માર્ગણાં ઓર ગવેપણા
કરતે સમય (વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પજ્જઈ) વિભંગ નામ કા અજ્ઞાન
ઉત્પન્ન હો જાતા છે । સદર્થ કી તરફ શ્રુકતી હુઈ જો જ્ઞાન કી ચેષ્ટા છે
ઉસકા નામ ઈદા, વિપક્ષ કે ધર્મોં કા નિરાસ કરને કા નામ અપોહ,
અન્વયરૂપ સે વર્તમાન ધર્મ કી આલોચના કરને કા નામ માર્ગણ એવં
વ્યતિરેક ધર્મોં કી આલોચના કરના હસકા નામ ગવેપણ છે । (સે ણં
તેણં વિભંગનાણેણં સમુપ્પન્નેણં) ઉત્પન્ન ઉસ વિભંગજ્ઞાન સે વહ ચાલ-
તપસ્વી (જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈભાગં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈં
જોયણસહસ્સાઈં જાણઈ પાસઈ) કમ સે કમ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં માગ
પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો ઓર અધિક સે અધિક અસંખ્યાત હજાર યોજનપ્રમાણ
ક્ષેત્ર કો જાનતા છે ઓર દેખતા છે । (સે ણં તે ણં વિભંગનાણેણં

કર્મમાણં ચાલતપસ્વી ભવને વિભંગ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોંનો
ક્ષયોપશમ થવાથી (અન્નયા કયાઈં) કયારેક (ઈદાપોહમગ્ગણગવેસણં કરે
માણસ્સ) ઇહા, અપોહ, માર્ગણાં અને ગવેપણાં કરતા કરતા (વિભંગેનામં
અન્નાણે સમુપ્પજ્જઈ) વિભંગ નામનું અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ બચ છે, સદર્થની તરફ
શ્રુકતી જે જ્ઞાનની ચેષ્ટા છે તેને 'ઇહા' કહે છે. વિપક્ષના ધર્મોંનો નિરાસ
(દલીલો દ્વારા તેની માન્યતાઓને ખોટી સાબિત કરવી તેનું નામ અપોહ
છે) કરવો તેનું નામ " અપોહ " છે. અન્વયરૂપે વર્તમાન ધર્મની આલોચના
કરવી તેનું નામ માર્ગણ છે અને વ્યતિરેક (વિરોધી) ધર્મોંની આલોચના
કરવી તેનું નામ ગવેપણ છે.

વિભક્તજ્ઞાનેન સમુત્પન્નેન જીવાનપિ જાનાતિ અજીવાનપિ જાનાતિ કથञ्चित્, ન તુ સાક્ષાદેવ, વિભક્તજ્ઞાનસ્ય મૂર્તમાત્રગોચરત્વાત્ ‘ પાસંડત્યે સારંભે સપરિગ્રહે સંકિલિસ્સમાણેવિ જાણહ, વિસુજ્ઞમાણેવિ જાણહ ’ પાઘણ્ડસ્થાન્ મિથ્યાદમ્ભવ્રત-સ્થાન્ સારમ્ભાન્ આરમ્ભયુક્તાન્ અત એવ સપરિગ્રહાન્ પરિગ્રહવતઃ સંકિલિશ્યમાનાનપિ સંકિલિષ્ટપરિણામયુક્તાનપિ તાદૃશપાઘણ્ડસ્થાન્, જાનાતિ, વિશુદ્ધમાનાનપિ વિશુદ્ધ-પરિણામયુક્તાનપિ જાનાતિ, આરમ્ભાદિમતામેવં સ્વરૂપત્વાત્ । સે ણં પુવ્વામેવ સમ્મત્તં પઢિવજ્જહ ’ સ સ્વલુ અસોં વિભક્તજ્ઞાની વાલતપસ્વી જીવાજીવસ્વરૂપપાઘણ્ડસ્થસં-કિલિશ્યમાનતાદિજ્ઞાતા સન્ પૂર્વમેવ ચારિત્રપ્રતિપત્તેઃ પ્રાગેવેત્યર્થઃ, સમ્યક્ત્વં પ્રતિપદ્યતે

સમુત્પન્નેણં જીવે વિ જાણહ, અજીવે વિ જાણહ) ઉત્પન્ન હુણ ઉસ વિભંગજ્ઞાન સે વહ કથંચિત્ રૂપ સે જીવોં કો ભી જાનતા હૈ, અજીવોં કો ભી જાનતા હૈ । સાક્ષાત્તરૂપ સે વહ ઉન્હેં નહીં જાનતા હૈ । ક્યોં કિ વિભંગજ્ઞાન સૂર્તપદાર્થ કો હી જાનતા હૈ-અમૂર્ત પદાર્થો કો નહીં । (પાસંડત્યે સારંભે સપરિગ્રહે સંકિલિસ્સમાણે વિ જાણહ, વિસુજ્ઞમાણે વિ જાણહ) આરંભ મેં વર્તમાન પરિગ્રહ સે સહિત ઔર સંકલેશપરિ-ણામ વાલે પાઘંડી જીવોં કો જાનતા હૈ । તથા-વિશુદ્ધપરિણામ યુક્ત જીવોં કો ભી જાનતા હૈ । (સે ણં પુવ્વામેવ સમ્મત્તં પઢિવજ્જહ) વહ વિભંગજ્ઞાની વાલતપસ્વી જીવ-જીવ કે અજીવ કે સ્વરૂપ કો, આરમ્ભ પરિગ્રહ ઔર સંકલિષ્ટપરિણામ સે યુક્ત પાઘણ્ડી જીવ કો ઔર વિશુદ્ધ

(સે ણં તેણ વિભંગનાણેણં સમુત્પન્નેણં) ઉત્પન્ન થયેલા વિભંગ જ્ઞાન વડે તે બાલ તપસ્વી (જહણેણં અંગુલસ્સ અસંલેખજ્ઞમાણં સ્ફોસેણં અસં-લેખજ્ઞાહં જોયણસયસહસ્સાહં જાણહ, પાસહ) ઓછામાં ઓછા અંશુલના અસં-ખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણુ ક્ષેત્રને અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્રને બાણુ છે અને દેખે છે. (સે ણં તેણં વિભંગનાણેણં સમુત્પન્નેણં જીવે વિ જાણહ, અજીવે વિ જાણહ) ઉત્પન્ન થયેલા વિભંગજ્ઞાન વડે તે કંઈક અંશે જીવોને પણ બાણુ છે અને અજીવોને પણ બાણુ છે. તે તેમને સાક્ષાત્ રૂપે બાણુતો નથી, કારણુ કે વિભંગજ્ઞાની મૂર્ત પદાર્થોને જ બાણી શકે છે-અમૂર્ત પદાર્થોને બાણી શકતા નથી.

(પાસંડત્યે, સારંભે, સપરિગ્રહે સંકિલિસ્સમાણે વિ જાણહ, વિસુજ્ઞમાણે વિ જાણહ) તે પાઘંડીને, આરંભવાળાને, પરિશુદ્ધવાળાને અને સંકલેશયુક્ત પરિણામવાળાને પણ બાણુ છે અને વિશુદ્ધ પરિણામયુક્ત જીવોને પણ બાણુ છે. (સે ણં પુવ્વામેવ સમ્મત્તં પઢિવજ્જહ) તે વિભંગજ્ઞાની બાલતપસ્વી-જીવ અને અજીવના સ્વરૂપને આરંભ, પરિશુદ્ધ અને સંકલિષ્ટ પરિણામવાળા

સ્વીકરોતિ 'સંમત્તં પઢિવજ્જિત્તા સમણધમ્મં રોણ્હ' સમ્યક્ત્વં પ્રતિપદ્ય શ્રમણ-
ધર્મં રોચયતિ-શ્રદ્ધત્તે અભિપ્રીતિવિષયં કરોતિ 'સમણધમ્મં રોણ્હત્તા ચરિત્તં પઢિ-
વજ્જહ' શ્રમણધર્મમ્ સાયુધર્મમ્ રોચયિત્વા ચારિત્રં પ્રતિપદ્યતે 'ચરિત્તં પઢિવ-
જ્જિત્તા લિંગં પઢિવજ્જહ' ચારિત્રં પ્રતિપદ્ય સ્વીકૃત્ય લિઙ્ગં સદોરકમુલવસ્ત્રિકાવદ્ધ-
મુલાદિરૂપં મુનિવેષં પ્રતિપદ્યતે-સ્વીકરોતિ 'તસ્સ ણં તેહિં મિચ્છત્તપજ્જવેહિં પરિહા-
યમાણેહિં પરિહાયમાણેહિં, સમ્મદંસણપજ્જવેહિં પરિવહ્માણેહિં પરિવહ્માણેહિં' તસ્ય
સ્વલુ વિમદ્ગજ્ઞાનિનો વાલતપસ્વિનઃ તૈ મિથ્યાત્વપર્યાયૈઃ પરિહીયમાણૈઃ પરિહીયમાણૈઃ
પૌનઃપુન્યેન નિરન્તરં પરિમુચ્યમાનૈઃ, સમ્યક્ત્વદર્શનપર્યાયૈઃ પરિવર્દ્ધમાનેઃ પરિવર્દ્ધમાનૈઃ
'સે વિભંગે અન્નાણે સમ્મત્તપરિગ્ગહિણે સ્વિપ્પામેવ ઓહી પરાવત્તહ' સ વિમદ્ગો

પરિણામ યુક્ત જીવ કો જાનતા હુઆ ચારિત્રપ્રતિપત્તિ કે પહિલે સમ્ય-
ક્ત્વ કો સ્વીકાર કરતા હૈ (સંમત્તં પઢિવજ્જિત્તા, સમણધમ્મં રોણ્હ) સમ્યક્ત્વ કો સ્વીકાર કરકે શ્રમણ ધર્મ કે ડપર વહ શ્રદ્ધા રાખતા હૈ-
અપની અભિપ્રીતિ કા ડસે વિષય બનતા હૈ। (સમણધમ્મં રોણ્હત્તા ચરિત્તં
પઢિવજ્જહ) ડસે અપની અભિપ્રીતિ કા વિષય બનાકર ચારિત્ર કો વહ
સ્વીકાર કર લેતા હૈ। (ચરિત્તં પઢિવજ્જિત્તા) ચારિત્ર કો સ્વીકાર કરકે
(લિંગં પઢિવજ્જહ) સદોરક મુલવસ્ત્રિકા વદ્ધ મુલાદિરૂપવાલે મુનિવેષ
કો ધારણ કરતા હૈ। (તસ્સ ણં તેહિં મિચ્છત્તપજ્જવેહિં પરિહાયમાણેહિં
૨ સમ્મદંસણપજ્જવેહિં પરિવહ્માણેહિં ૨) વહાં ડસકી નિરન્તર મિથ્યા-
ત્વપર્યાયોં સે રહિત બની હુઈ વઢતે હુણ સમ્યક્ત્વપર્યાયોં સે ડસ વાલ-
તપસ્વી વિમદ્ગજ્ઞાની કા (સે વિભંગે અન્નાણે સમ્મત્તપરિગ્ગહિણે સ્વિપ્પામેવ

પાખંડી જીવને જાણુતો થકો ચારિત્ર પ્રાપ્તિના પૂર્વે સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરે
છે. (સંમત્તં પઢિવજ્જિત્તા સમણધમ્મં રોણ્હ) સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરીને તે
શ્રમણ ધર્મ ડપર શ્રદ્ધા રાખે છે-એટલે કે તેના પ્રત્યે વધારેને વધારે અભિ-
રુચિવાળો થતો જાય છે (સમણધમ્મં રોણ્હત્તા ચરિત્તં પઢિવજ્જહ) આ રીતે
શ્રવણ ધર્મ પ્રત્યે અભિરુચિવાળો બનીને તે ચારિત્રને અંગીકાર કરે છે.
(ચરિત્તં પઢિવજ્જિત્તા) ચારિત્રને અંગીકાર કરીને (લિંગં પઢિવજ્જહ) સદોરક
મુખવસ્ત્રિકાયુક્ત મુનિવેષને ધારણ કરે છે. (તસ્સ ણં તેહિં મિચ્છત્તપજ્જવેહિં
પરિહાયમાણેહિં ૨ સમ્મદંસણપજ્જવેહિં પરિવહ્માણેહિં ૨) ત્યારે તેની મિથ્યાત્વ
પર્યાયો નિરન્તર ક્ષીણ થતાં થતાં તેની સમ્યક્ત્વ પર્યાયો વૃદ્ધિ પામવા માંડે છે.
આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ પર્યાયોની વૃદ્ધિ થતી રહેવાથી તે બાલતપસ્વી વિભંગ
જ્ઞાનીનું (સે વિભંગ અન્નાણે સમ્મત્તપરિગ્ગહિણે સ્વિપ્પામેવ ઓહીપરાવત્તહ) તે

નામ અજ્ઞાનં સમ્યક્ત્વપરિગૃહીતઃ ક્ષિપ્રમેવ અવધિઃ અવધિજ્ઞાનં પરાવર્તતે અવધિ-
જ્ઞાનતયા પરિણમતિ । અત્ર યદ્યપિ ચારિત્રપ્રતિપત્તિમાદૌ અભિધાય સમ્યક્ત્વપરિ-
ગૃહીતં વિભજ્ઞજ્ઞાનમવધિજ્ઞાનં ભવતીતિ પશ્ચાદુક્તં તથાપિ ચારિત્રપ્રતિપત્તેઃ પૂર્વમેવ
સમ્યક્ત્વપ્રતિપત્તિકાલે એવ વિભજ્ઞજ્ઞાનમ્ અવધિજ્ઞાનતયા પરિણમતીતિ દ્રષ્ટવ્યમ્
સમ્યક્ત્વચારિત્રાભાવે વિભજ્ઞજ્ઞાનસ્યાભાવાદિતિ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

પૂર્વોક્તાવધિજ્ઞાનિનો લેશ્યાદિવક્તવ્યતા ।

અથોક્તવિભજ્ઞજ્ઞાનિનમેવાવધિજ્ઞાનિતયા પરિણતં લેશ્યાદિભિઃ પ્રરૂપયિતુમાહ-
‘- સેળં ભંતે ! ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સે ણં ભંતે ! કડ્ડલેસ્સાસુ હોજ્જા ? ગોયમા ! તિસુ વિસુદ્ધ
લેસ્સાસુ હોજ્જા, તે જહા-તેડલેસ્સાણ, પમ્હલેસાણ સુક્કલેસ્સાણ
સે ણં ભંતે ! કડ્ડસુ ણાણેસુ હોજ્જા ? ગોયમા ! તિસુ આભિણિ-
બોહિયનાણ-સુયનાણ-ઓહિનાણેસુ હોજ્જા ? । સે ણં ભંતે ! કિં
સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા ? ગોયમા ! સજોગી હોજ્જા,

ઓહી પરાવત્તઈ) વહ વિભજ્ઞજ્ઞાન સમ્યક્ત્વ સે પરિગૃહીત હોકર જલ્દી
હી અવધિજ્ઞાન કે રૂપ મેં વદલ જાતા હૈ । યદ્યપિ “ યર્હા પર ચારિત્ર
પ્રતિપત્તિ કો આદિ મેં કહકર સમ્યક્ત્વ પરિગૃહીત હોકર વિભંગજ્ઞાન
અવધિજ્ઞાનરૂપ મેં વદલ જાતા હૈ ” એસા પીછે કહા હૈ તો ખી યર્હા પર
એસા હી સમજના ચાહિયે કિ ચારિત્રપ્રતિપત્તિ સે પહિલે હી જીવ જવ
સમ્યક્ત્વ પ્રતિપત્તિ કર લેતા હૈ ડસ કાલ મેં હી વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન
રૂપ સે પરિણમિત હો જાતા હૈ । ક્યોં કિ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર કે સદ્ભાવ
મેં વિભંગજ્ઞાન કા અભાવ હો જાતા હૈ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

વિભંગજ્ઞાન સમ્યક્ત્વયુક્ત થઈને તુરતજ અવધિજ્ઞાન રૂપે પરિણમિત થઈ જાય
છે. જો કે “ અહીં ચારિત્ર-પ્રતિપત્તિને શરૂઆતમાં કહીને સમ્યક્ત્વ પરિગૃહીત
થઈને વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન રૂપે પરિવર્તિત થઈ જાય છે. ” એવું પાછળથી
કહેવામાં આવ્યું છે, તો પણ અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે ચારિત્રપ્રાપ્તિના
પહેલાં જ જીવ જ્યારે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરી છે, તે કાળે જ વિભંગજ્ઞાન
અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણમિત થઈ જાય છે, કારણ કે સમ્યક્ત્વ ચારિત્રનો સંપ્લાવ
હોય ત્યારે વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ થઈ જાય છે. ॥સૂ૦૨॥

नो अजोगी होज्जा । जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा,
 वइजोगी होज्जा, कायजोगी होज्जा ? गोयमा ! मणजोगी वा
 होज्जा, वइजोगी वा होज्जा, कायजोगी वा होज्जा । से णं
 भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा, अणागारोवउत्ते होज्जा ? गोयमा !
 सागारोवउत्ते वा होज्जा, अणागारोवउत्ते वा होज्जा । से णं भंते !
 कयरंमि संघयणे होज्जा ? गोयमा ! वइरोसभनारायसंघयणे होज्जा ।
 से णं भंते ! कयरंमि संठाणे होज्जा ? गोयमा ! छण्हं संठाणाणं
 अन्नयरे संठाणे होज्जा । से णं भंते ! कयरंमि उच्चत्ते होज्जा ?
 गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरयणीए, उक्कोसेणं पंचधणुसइए होज्जा ।
 से णं भंते ! कयरंमि आउए होज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं साइ-
 रेगट्टवासाउए, उक्कोसेणं पुव्वकोडिआउए होज्जा । से णं भंते !
 किं सवेदए होज्जा ? अवेदए होज्जा ? गोयमा ! सवेदए
 होज्जा, णो अवेदए होज्जा ? जइ सवेयए होज्जा किं
 इत्थीवेयए होज्जा, पुरिसवेयए होज्जा, नपुंसगवेयए होज्जा ?
 पुरिसनपुंसगवेयए होज्जा ? गोयमा ! नो इत्थीवेयए होज्जा,
 पुरिसवेयए वा होज्जा, नो नपुंसगवेयए होज्जा, पुरिसनपुं-
 सगवेयए वा होज्जा । से णं भंते ! किं सकसाई होज्जा,
 अकसाई होज्जा ? गोयमा ! सकसाई होज्जा, नो अकसाई
 होज्जा । जइ सकसाई होज्जा कइसु कत्ताएसु होज्जा ?
 गोयमा ! चउसु संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा ।
 तस्स णं भंते ! केवइया अज्झवसाणा पन्नत्ता ? गोयमा !
 असंखेज्जा अज्झवसाणा पणत्ता । ते णं भंते ! पसत्था अप्प-

सत्था ? गोयमा ! पसत्था नो अप्पसत्था । से णं गोयमा !
 तेहिं पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं वड्डमाणेहिं अणंतेहिंतो नेरइय-
 भवग्गहणेहिंतो अप्पाणं विसंजोएइ, अणंतेहिंतो तिरिक्खजो-
 णियभवग्गहणेहिंतो अप्पाणं विसंजोएइ, अणंतेहिंतो मणुस्स-
 भवग्गहणेहिंतो अप्पाणं विसंजोएइ, अणंतेहिंतो देवभवग्गह-
 णेहिंतो अप्पाणं विसंजोएइ, जाओवि य से इमाओ नेरइयतिरि-
 क्खजोणियमणुस्सदेवगइनामाओ चत्तारि उत्तरपयडीओ, तासिं
 च णं उवग्गहिंए अणंताणुबंधी कोहमाणमायालोभेखवेइ, अणं-
 ताणुबंधी कोहमाणमायालोभे खवित्ता अपच्चक्खाणकसाए को-
 हमाणमायालोभे खवेइ, अपच्चक्खाणकसाए कोहमाणमाया-
 लोभे खवित्ता पच्चक्खाणावरणकोहमाणमायालोभे खवेइ,
 पच्चक्खाणावरणकोहमाणमायालोभेखवित्ता संजलणकोहमाण-
 मायालोभे खवेइ संजलण कोहमाणमायालोभे खवित्ता पंचविहं
 नाणावरणिज्जं, नवविहं दरिसणावरणिज्जं, पंचविहं अंतराइयं,
 तालमत्थाकडं च णं मोहणिज्जं कट्ठु कम्मरयविकिरणकरं अपु-
 ष्वकरणं अणुपविट्ठस्स अणंते अणुत्तरे निव्वाचाए निरावरणे
 कसिणे पडिपुण्णे केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने ॥ सू० ३ ॥

छाया—स खलु भदन्त ! कतिलेश्यासु भवति ? गौतम ! तिस्रपु विशुद्धले-
 श्यासु भवति, तद्यथा—तेजोलेश्यायां पद्मलेश्यायां शुकलेश्यायाम् । स खलु भदन्त !

કતિષુ જ્ઞાનેષુ ભવતિ ? ગૌતમ ! ત્રિષુ-આભિનિવોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાના-અવધિજ્ઞાનેષુ ભવતિ । સ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં સયોગી ભવતિ, અયોગી ભવતિ ? ગૌતમ સયોગી-ભવતિ, નો અયોગી ભવતિ, યદિ સયોગી ભવતિ, કિં મનોયોગી ભવતિ, વચોયોગી

પૂર્વોક્ત અવધિજ્ઞાની કી લેશ્યાદિ વક્તવ્યતા

‘સે ણં મંતે ! કહલેસ્સાસુ હોજ્જા’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે ણં મંતે ! કહલેસ્સાસુ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! ઉસ અવધિજ્ઞાની જીવ કે કિતની લેશ્યાઈ હોતી હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિસુ વિસુદ્ધલેસ્સાસુ હોજ્જા) ઉસ અવધિજ્ઞાની જીવકો ત્રીન વિશુદ્ધ લેશ્યાઈ હોતી હૈ (તંજહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં—(તેડલેસ્સાઈ, પદ્મલેસ્સાઈ, સુક્કલેસ્સાઈ) તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા—(સે ણં કહ નાણેસુ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની જીવ કિતને જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ ? અર્થાત્ અવધિજ્ઞાની જીવ કે કિતને જ્ઞાન હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિસુ આભિનિવોહિયનાણસુયનાણઓહિનાણેસુ હોજ્જા) અવધિજ્ઞાની જીવ આભિનિવોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન ઇન ત્રીન જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની જીવ સજોગી હોતા હૈ યા અજોગી હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સજોગી હોજ્જા નો અજોગી હોજ્જા) અવધિજ્ઞાની જીવ સજોગી હોતા હૈ, અયોગી નહોં હોતા હૈ । (જહ સ-

પૂર્વોક્ત અવધિજ્ઞાનની લેશ્યાદિની વક્તવ્યતા—

(સે ણં મંતે ! કહ લેસ્સાસુ હોજ્જા ?) ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(સે ણં મંતે ! કહ લેસ્સાસુ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! અવધિજ્ઞાની એવ કેટલી લેશ્યાઓવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! તિસુ વિસુદ્ધલેસ્સાસુ હોજ્જા તંજહા) હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાની એવ નીચે પ્રમાણે ત્રણ વિશુદ્ધ લેશ્યાઓથી યુક્ત હોય છે. (તેડલેસ્સાઈ, પદ્મલેસ્સાઈ, સુક્કલેસ્સાઈ) તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા. (સે ણં કહ નાણેસુ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! અવધિજ્ઞાની એવ કેટલાં જ્ઞાનવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! તિસુ આભિનિવોહિયનાણ, સુયનાણ, ઓહિનાણેસુ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાની એવમાં નીચે પ્રમાણે ત્રણ જ્ઞાનનો સંહાર હોય છે. (૧) આભિનિવોધિક જ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન અને (૩) અવધિજ્ઞાન. (સે ણં મંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા) હે ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની એવ સયોગી હોય છે કે અયોગી હોય છે ? (ગોયમા ! સજોગી હોજ્જા, નો અજોગી હોજ્જા) હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાની એવ સયોગી હોય છે અયોગી હોતા નથી

ભવતિ, કાયયોગી ભવતિ ? ગૌતમ ! મનોયોગી વા ભવતિ, વચોયોગી વા ભવતિ, કાયયોગી વા ભવતિ । સંઘલુ ભદન્ત ! કિં સાકારોપયુક્તો ભવતિ ? અનાકારો-યુક્તો ભવતિ ? ગૌતમ ! સાકારોપયુક્તો વા ભવતિ, અનાકારોપયુક્તો વા ભવતિ । સંઘલુ ભદન્ત ! કતરસ્મિન્ સહનને ભવતિ ? ગૌતમ ! વજ્રકૃષ્ણભનારાચસંહનને ભવતિ । સંઘલુ ભદન્ત ! કતરસ્મિન્ સંસ્થાને ભવતિ ? ગૌતમ ! પળ્લાં સંસ્થાના-

જોગી હોજ્જા કિં મળજોગી હોજ્જા, વજ્જોગી હોજ્જા, કાયજોગી હોજ્જા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ અવધિજ્ઞાની સજોગી-યોગસહિત હોતા હૈ તો કયા વહ મનોયોગ સહિત હોતા હૈ ? યા વચનયોગસહિત હોતા હૈ ? યા કાય-યોગસહિત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મળજોગી વા હોજ્જા, વજ્જોગી વા હોજ્જા, કાયજોગી વા હોજ્જા) વહ અવધિજ્ઞાની જીવ મનો યોગવાલા બી હોતા હૈ, વચનયોગવાલા બી હોતા હૈ ઓર કાયયોગવાલા બી હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કિં સાગારોવડત્તે હોજ્જા અણાગારોવડત્તે હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની જીવ સાકાર ઉપયોગવાલા હોતા હૈ યા અનાકાર ઉપયોગવાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વહ અવધિજ્ઞાની જીવ (સાગારોવડત્તે વા હોજ્જા, અણાગારોવડત્તે વા હોજ્જા) સાકાર ઉપયોગવાલા બી હોતા હૈ ઓર અનાકાર ઉપયોગવાલા બી હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઘયણે હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિ જ્ઞાની કિસ સહનન મેં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વહ અવધિ-જ્ઞાની (વજ્જોસભનારાય સંઘયણે હોજ્જા) વજ્રકૃષ્ણભનારાચ સહનન મેં

(જહ સજોગી હોજ્જા કિં મળજોગી હોજ્જા, વજ્જોગી હોજ્જા, કાયજોગી હોજ્જા?) હે ભદન્ત ! જો તે અવધિજ્ઞાની સયોગી (યોગ સહિત) હોય છે, તો શું તે મનયોગસહિત હોય છે, કે વચનયોગ સહિત હોય છે, કે કાયયોગસહિત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (મળજોગી વા હોજ્જા, વજ્જોગી વા હોજ્જા, કાય જોગી વા હોજ્જા) તે અવધિજ્ઞાની જીવ મનોયોગવાળો પણ હોય છે, વચન યોગવાળો પણ હોય છે અને કાયયોગવાળો પણ હોય છે (સે ણં મંતે ! કિં સાગારોવડત્તે હોજ્જા અણાગારોવડત્તે હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની જીવ સાકાર ઉપયોગવાળો હોય છે કે અનાકાર ઉપયોગવાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાની જીવ (સાગારોવડત્તે વા હોજ્જા, અણા ગારોવડત્તે વા હોજ્જા) સાકાર ઉપયોગવાળો પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપ-યોગવાળો પણ હોય છે (સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઘયણે હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની કેવાં સહનનવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! વજ્જોસભનારાય સંઘયણે

નામ્ અન્યતમસ્મિન્ સંસ્થાને ભવતિ । સ ખલુ ભદન્ત ! કતમસ્મિન્ ઉચ્ચત્વે ભવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન રત્નો, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્વધનુઃશતે ભવતિ । સ ખલુ ભદન્ત ! કતમસ્મિન્ આયુષ્કે ભવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાતિરેકવર્ષાયુષ્કે, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટ્યાયુષ્કે ભવતિ । સ ખલુ ભદન્ત ! કિં સવેદકો ભવતિ ? અવેદકો ભવતિ ? ગૌતમ !

હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઠાણે હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની કિસ સંસ્થાનમેં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (છળં સંઠાણાણં અન્નયરે સંઠાણે હોજ્જા) ૬ સ્થાનોં મેં સે વહ કિસી એક સંસ્થાન મેં હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કયરંમિ ઉચ્ચત્તે હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની કિતની ઝંચાઈવાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચ ધણુસહુણ હોજ્જા) વહ અવધિજ્ઞાની કમ સે કમ સાત હાથ કી ઝંચાઈવાલા હોતા હૈ ઓર અધિક સે અધિક પાંચ મૌ ધનુષ કી ઝંચાઈવાલા હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કયરંમિ આઝ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની કિતની આયુવાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વહ અવધિજ્ઞાની (જહ્ણણેણં સાહરેગઢ્ઢવાસાઝ, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોઢિઆઝ હોજ્જા) કમ સે કમ કુછ અધિક આઠ વર્ષ કી આયુવાલા હોતા હૈ ઓર અધિક સે અધિક એક કોટિપૂર્વ કી આયુવાલા હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કિં સવેદહ હોજ્જા, અવેદહ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની વેદસહિત

હોજ્જા) હે ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાની વજ્રકપલનારાચ સંહનનવાળો હોય છે. (સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઠાણે હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની કેવા સંસ્થાન (આકાર) વાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (છળં સંઠાણાણં અન્નયરે સંઠાણે હોજ્જા) છ સંસ્થાનોમાંના કોઈ પણ એક સંસ્થાનવાળો તે હોય છે. (સે ણં મંતે ! કયરંમિ ઉચ્ચત્તે હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની કેટલી ઊંચાઈવાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચ ધણુસહુણ હોજ્જા) તે અવધિજ્ઞાનીની ઓછામાં ઓછી ઊંચાઈ સાત હાથની અને વધારેમાં વધારે ઊંચાઈ ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણ હોય છે. (સે ણં મંતે ! કયરંમિ આઝ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની કેટલા આયુષ્યવાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણણેણં સાહરેગઢ્ઢવાસાઝ, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોઢિઆઝ હોજ્જા) તે અવધિજ્ઞાનીનું ઓછામાં ઓછું આયુષ્ય આઠ વર્ષ કરતાં થોડું વધારે હોય છે અને વધારેમાં વધારે આયુષ્ય એક કોટિપૂર્વનું હોય છે. (સે ણં મંતે ! કિં સવેદહ હોજ્જા, અવેદહ

સવેદકો ભવતિ, નો અવેદકો ભવતિ । યદિ સવેદકો ભવતિ, કિં સ્ત્રીવેદકો ભવતિ પુરુષવેદકો ભવતિ, નપુંસકવેદકો ભવતિ, પુરુષનપુંસકવેદકો ભવતિ ? ગૌતમ ! નો સ્ત્રીવેદકો ભવતિ, પુરુષવેદકો વા ભવતિ, નો નપુંસકવેદકો, પુરુષ નપુંસકવેદકો વા ભવતિ । સંસ્કૃત ભદન્ત ! કિં સકષાયો ભવતિ ? અકષાયી ભવતિ ?, ગૌતમ ! સકષાયી ભવતિ નો અકષાયી ભવતિ । યદિ સકષાયી ભવતિ, સંસ્કૃત ભદન્ત ! કતિષુ

હોતા હૈ યા વેદરહિત હોતા હૈ ? (ગોયમા-સવેદં હોજ્જા નો અવેદં હોજ્જા) હૈ ગૌતમ ! વહ અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોતા હૈ, વેદરહિત નહીં (જહ સવેયં હોજ્જા કિં ઇત્થીવેયં હોજ્જા, પુરિસવેયં હોજ્જા, નપુંસગવેયં હોજ્જા) હૈ ભદન્ત ! યદિ વહ અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોતા હૈ તો કયા સ્ત્રીવેદસહિત હોતા હૈ યા પુરુષવેદ સહિત હૈ યા નપુંસકવેદસહિત હોતા હૈ ? યા (પુરિસનપુંસગવેયં હોજ્જા) પુરુષ નપુંસક વેદ સહિત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! વહ અવધિજ્ઞાની (નો ઇત્થીવેયં હોજ્જા, પુરિસવેયં વા હોજ્જા, નો નપુંસગવેયં હોજ્જા, પુરિસ નપુંસગવેયં વા હોજ્જા) સ્ત્રીવેદ વાલા નહીં હોતા હૈ પુરુષવેદ વાલા હોતા હૈ । નપુંસક વેદવાલા નહીં હોતા હૈ પુરુષ નપુંસક વેદવાલા હોતા હૈ । (સે નં ભંતે ! કિં સકસાઈ હોજ્જા, અકસાઈ હોજ્જા) હૈ ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોતા હૈ યા અકષાયી હોતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! વહ અવધિજ્ઞાની (સકસાઈ હોજ્જા, નો અકસાઈ હોજ્જા)

હોજ્જા ?) હૈ ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોય છે કે વેદરહિત હોય છે ? (ગોયમા ! સવેદં હોજ્જા નો અવેદં હોજ્જા) હૈ ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોય છે, વેદરહિત હોતો નથી. (જહ સવેયં હોજ્જા કિં ઇત્થીવેયં હોજ્જા, પુરિસવેયં હોજ્જા, નપુંસગવેયં હોજ્જા ?) હૈ ભદન્ત ! નો અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોય છે, તો શું સ્ત્રીવેદસહિત હોય છે કે પુરુષવેદસહિત હોય છે કે નપુંસક વેદસહિત હોય છે ? કે (પુરિસનપુંસગવેયં હોજ્જા) પુરુષ નપુંસકવેદસહિત હોય છે ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાની (નો ઇત્થીવેયં હોજ્જા, પુરિસવેયં વા હોજ્જા, નો નપુંસગવેયં હોજ્જા, પુરિસ નપુંસગવેયં વા હોજ્જા) સ્ત્રીવેદવાળો હોતો નથી, પુરુષવેદવાળો હોય છે, નપુંસક વેદવાળો હોતો નથી, પુરુષ નપુંસક વેદવાળો હોય છે ? (સે નં ભંતે ! કિં સકસાઈ હોજ્જા, અકસાઈ હોજ્જા ?) હૈ ભદન્ત ! તે અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોય છે કે અકષાયી હોય છે ? (ગોયમા ! સકસાઈ હોજ્જા, નો અકસાઈ હોજ્જા) હૈ ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોય છે કે અકષાયી હોતો

કાષાયેષુ ભવતિ ? ગૌતમ ! ચતુર્ણાં સંજ્વલનક્રોધ-માન-માયાલોભેષુ ભવતિ । તસ્ય
 સ્વલુભદન્ત ! કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! અસંખ્યેયાનિ અધ્ય-
 વસાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તાનિ સ્વલુ ભદન્ત ! પ્રશસ્તાનિ ? અપ્રશસ્તાનિ ? ગૌતમ !
 પ્રશસ્તાનિ, નો અપ્રશસ્તાનિ । સ સ્વલુ ગૌતમ ! તૈઃ પ્રશસ્તૈઃ અધ્યવસાનૈઃ વર્તમાનૈઃ
 અનન્તેભ્યો નૈરયિકભવગ્રહણેભ્ય આત્માનં વિસંયોજયતિ, અનન્તેભ્યસ્તિર્યગ્યો-

સકષાયી હોતા હૈ, અકષાયી નહીં હોના હૈ । (જહ સકમાઈ હોજ્જા
 કહસુ કસાણસુ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અવધિજ્ઞાની યદિ સકષાયી
 હોતા હૈ તો કિતની કષાયોં મેં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ચડસુ
 સંજલનક્રોહમાણમાયા લોભેસુ હોજ્જા) વહ અવધિજ્ઞાની સંજ્વલન ક્રોધ,
 માન, માયા, લોભ इन ચાર કષાયોં મેં હોતા હૈ । (તસ્સ ણં મંતે ! કેવ-
 હયા અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! ઉસ અવધિજ્ઞાની કે કિતને
 અધ્યવસાય કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! ઉસ અવધિજ્ઞાની કે
 (અસંખેજ્જા અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા) અસંખ્યાત અધ્યવસાય કહે ગયે
 હૈં । (તે ણં મંતે ! કિં પસત્થા અપ્પસત્થા) હે ભદન્ત ! વે ઉસકે અસં-
 ખ્યાત અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોતે હૈં યા અપ્રશસ્ત હોતે હૈં । (ગોયમા) હે
 ગૌતમ ! (પસત્થા નો અપ્પસત્થા) વે ઉસકે અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોતે હૈં,
 અપ્રશસ્ત નહીં હોતે હૈં । (સે ણં ગોયમા ! તેહિં પસત્થેહિં અજ્ઞવસાણેહિં
 વટ્ટમાણેહિં અણંતેહિંતો નેરહય ભવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્ણ) હે
 ગૌતમ ! વહ અવધિજ્ઞાની જીવ ઉન વર્તમાન અધ્યવસાયોં દ્વારા અનન્ત-

નથી. (જહ સકમાઈ હોજ્જા કહસુ કસાણસુ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! જો તે
 અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોય છે, તો તે કેટલા કષાયોવાળો હોય છે ? (ગોયમા)
 ચડસુ સંજલનક્રોહમાણમાયાલોભેસુ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાનીમાં
 સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, આ ચાર કષાયોના સફલાવ હોય
 છે. (તસ્સ ણં મંતે ! કેવહયા અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! તે અવધિ-
 જ્ઞાનીના કેટલા અધ્યવસાય કહ્યાં છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! તે અવધિ-
 જ્ઞાનીના (અસંખેજ્જા અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા) અસંખ્યાત અધ્યવસાય કહ્યાં છે ?
 (તે ણં મંતે ! કિં પસત્થા અપ્પસત્થા) હે ભદન્ત ! તેના તે અસંખ્યાત અધ્ય-
 વસાય પ્રશસ્ત હોય છે કે અપ્રશસ્ત હોય છે ? (ગોયમા ! પસત્થા, નો અપ્પસત્થા
 હે ગૌતમ ! તેના તે અધ્યવસાયો પ્રશસ્ત જ હોય છે, અપ્રશસ્ત હોતા નથી.
 (સે ણં ગોયમા ! તેહિં પસત્થેહિં અજ્ઞવસાણેહિં વટ્ટમાણેહિં અણંતેહિં નો નેરહય
 ભવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્ણ) હે ગૌતમ ! તે અવધિજ્ઞાની જીવ તે

નિકમવગ્રહણેભ્ય, આત્માનં વિસંયોજયતિ, અનન્તેભ્યો મનુષ્યમવગ્રહણેભ્ય આત્માનં વિસંયોજયતિ, અનન્તેભ્યો દેવગ્રહણેભ્ય આત્માનં વિસંયોજયતિ, યા અપિ ચ તાઃ શ્માઃ નૈરયિક-તિર્યગ્યોનિક-મનુષ્ય-દેવગતિ નામન્યથ્વતસ્રઃ ઉત્તરપ્રકૃતયઃ, તાસાં ચ સ્વલ્પ ઔપગ્રહિકાન્ અનન્તાનુવન્ધિનઃ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, અનન્તાનુવન્ધિનઃ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયિત્વા અપ્રત્યાખ્યાનકપાયાન્ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, અપ્રત્યાખ્યાનકપાયાન્ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયિત્વા, પ્રત્યા-

નૈરયિક ભવોં સે અપને આપકો દૂર કર લેતા હૈ (અણંતેહિંતો તિરિક્સ્વ જોણિય મવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોહ્ણ) અનન્ત તિર્યચ ભવોં સે અપને આપકો દૂર કર લેતા હૈ, (અણંતેહિંતો મણુસ્સ મવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોહ્ણ) અનન્ત મનુષ્ય ભવોં સે અપને આપકો દૂર કર લેતા હૈ (અણંતેહિંતો દેવમવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોહ્ણ) ઔર અનન્ત દેવ ભવોં સે અપને આપ કો વિમુક્ત કર લેતા હૈ । (જાઓ વિ ચ સે શ્માઓ નેરહ્ય તિરિક્સ્વ જોણિય મણુસ્સ દેવગહ નામાઓ ચત્તારિ ઉત્તર પયડીઓ, તાસિં ચ ણં ઉવગ્રહિહ્ણ અણંતાણુવંધી કોહમાણમાયા લોમે સ્વેહ) તથા શ્સકી જો ચે નરકગતિ, તિર્યચ્ચગતિ, મનુષ્યગતિ, ઔર દેવગતિ શ્સ નામકી ચાર ઉત્તર પ્રકૃતિયાં હૈં સો શ્ન ચાર ઉત્તર પ્રકૃતિયોં કે આધાર મૂત જો અનંતાનુવંધી સંવંધી ક્રોધ, માન, માયા ઔર લોભ હૈં શ્નકા વહ ક્ષય કરતા હૈ । (અણંતાનુવંધી કોહમાણમાયાલોમે સ્વવિત્તા અપચ્ચક્ષાણકસાહ્ણ કોહમાણમાયાલોમે સ્વેહ, અપ-

વર્તમાન (વિધમાન) અધ્યવસાયો દ્વારા અનંત નૈરયિક ભવોમાંથી પોતાની બાતને દૂર કરી નાખે છે, (અણંતેહિંતો તિરિક્સ્વજોણિય મવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોહ્ણ) અનંત તિર્યચ ભવોથી પણ પોતાની બાતને મુક્ત કરી નાખે છે, (અણંતેહિંતો મણુસ્સ મવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોહ્ણ) અનંત મનુષ્ય ભવોથી પોતાની બાતને મુક્ત કરી નાખે છે, (અણંતેહિંતો દેવમવગ્રહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોહ્ણ) અને અનંત દેવભવોથી પણ પોતાના આત્માને મુક્ત કરી નાખે છે ? (જાઓ વિ ચ સે શ્માઓ નેરહ્યતિરિક્સ્વજોણિય મણુસ્સ દેવગહનામાઓ ચત્તારિ ઉત્તરપયડીઓ, તાસિં ચ ણં ઉવગ્રહિહ્ણ અણંતાણુવંધી કોહમાણ માયા લોમે સ્વેહ) તથા તેની આજે નરકગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિ નામની ચાર ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે, તે ચાર ઉત્તર પ્રકૃતિઓના આધારભૂત જે અનંતાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે તેનો તે ક્ષય કરે છે. (અનંતાનુવંધી કોહમાણમાયા લોમે સ્વવિત્તા અપચ્ચક્ષાણકસાહ્ણ કોહ-

ચ્યાનાવરણક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, પ્રત્યાચ્યાનાવરણક્રોધમાનમાયા-
લોભાન્ ક્ષપયિત્વા, સંજલનક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, સંજ્વલનક્રોધમાનમાયા-
લોભાન્ ક્ષપયિત્વા પञ्चविधं જ્ઞાનાવરણીયમ્, નવવિધં દર્શનાવરણીયં, પञ्चविधम्

ચ્ચક્ષાણકસાઐ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા, પચ્ચક્ષાણાવરણકોહ
માણમાયાલોભે સ્વવિત્તા સંજલણકોહમાણમાયાલોભે સ્વવેદ, સંજલણ
કોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા પંચવિહં નાણાવરણિજ્જં નવવિહં દરિસણા-
વરણિજ્જં પંચવિહં અંતરાહયં, તાલમત્થાકઢં ચ ણં સોહણિજ્જં કદ્દુ
કમ્મરયવિકરણકરં અપુવ્વકરણં અણુપવિટ્ઠસ્સ અણંતે અણુત્તરે નિઘ્વા-
ઘાઐ, નિરાવરણે કસિણે પહિપુણે કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પન્ને)
અનન્તાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ इनका क्षय करके फिर वह
अप्रत्याख्यान संबंधी क्रोध, मान, माया लोभ इनका क्षय करता है।
अप्रत्याख्यान संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ इनका क्षय करके
फिर वह प्रत्याख्यानानावरण संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ इनका
क्षय करता है। प्रत्याख्यानानावरण संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ
का क्षय करके फिर वह संज्वलन संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ
इनका क्षय करता है। संज्वलन संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ
इनका क्षय करके फिर वह पांच प्रकार के ज्ञानावरणीय कर्म को, नौ

માણમાયા લોભે સ્વવેદ, અપચ્ચક્ષાણકસાઐ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા, પચ્ચ-
ક્ષાણાવરણકોહમાણમાયા લોભે સ્વવિત્તા સંજલણ કોહમાણમાયા લોભે સ્વવેદ,
સંજલણકોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા પંચવિહં નાણાવરણિજ્જં નવવિહં દરિસણા-
વરણિજ્જં પંચવિહં અંતરાહયં, તાલમત્થાકઢં ચ ણં સોહણિજ્જં કદ્દુ કમ્મરયવિક-
રણકરં અપુવ્વકરણં અણુપવિટ્ઠસ્સ અણંતે અણુત્તરે નિઘ્વાઘાઐ, નિરાવરણે કસિણે
પહિપુણે કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પન્ને) અનન્તાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા
અને લોભનો ક્ષય કરીને તે અપ્રત્યાખ્યાન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને
લોભનો ક્ષય કરે છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને
લોભનો ક્ષય કરીને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને
લોભનો ક્ષય કરે છે. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને
લોભને ક્ષય કર્યા પછી તે સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો
ક્ષય કરે છે. સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો
ક્ષય કરીને પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય કર્મને, નવ પ્રકારના દર્શનાવરણીય

આન્તરાયિકં, તાલમસ્તકકૃત્તં ચ સ્વલુ મોહનીયં કૃત્વા કર્મરજ્જોવિકરણકરમ્
અપૂર્વકરણમ્ અનુપ્રવિષ્ટસ્યાનન્તમ્ અનુત્તરમ્ નિર્વ્યાધાતં નિરાવરણં કૃત્સ્નં પ્રતિપૂર્ણં
કેવલજ્ઞાનદર્શનં સમુત્પન્નમ્ ॥ સુ૦ ૩ ॥

ટીકા—‘સે જં મંતે ! કહ્ લેસ્સાસુ હોજ્જા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત !
સ સ્વલુ વિભંગજ્ઞાની ભૂત્વા અવધિજ્ઞાનં ચારિત્રં ચ પ્રતિપન્નઃ પુરુષઃ કતિષુ લેશ્યાસુ
ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! તિસુ વિસુદ્ધલેસ્સાસુ હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સ
વિભંગજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનં પ્રતિપન્નઃ તિસુ વિશુદ્ધલેશ્યાસુ ભવતિ, યતો ભાવલેશ્યાસુ

પ્રકાર કે દર્શનાવરણીય કર્મ કો, પાંચ પ્રકાર કે અન્તરાય કર્મ કો ઔર
મોહનીય કર્મ કો છેદે ગયે મસ્તક વાલે તાલવૃક્ષ કે સમાન (ક્ષીણ)
કરકે કર્મરજકો વિચેર દેને વાલે અપૂર્વકરણ મેં પ્રવિષ્ટ હુએ उस अव-
धिज्ञानी के अनन्त, अनुत्तर, व्याघातरहित, आवरणरहित, सर्व पदार्थों
को पूर्णरूप से ग्रहण करने वाले, प्रतिपूर्ण और सर्वोत्तम ऐसा केवल
ज्ञान केवलदर्शन उत्पन्न हो जाता है।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા વિભંગજ્ઞાની હી અવધિજ્ઞાની
રૂપ સે પરિણત હો જાતા હૈ હસ વાત કો વે उसकी लेश्या आदिकों द्वारा
वर्णन करते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—(से जं मंते !
कह लेस्सासु होज्जा) हे भदन्त ! वह जीव विभंगज्ञानी होकर अवधि-
ज्ञानवाला और चारित्रवाला बनकर कितनी लेश्याओं में होता है ?
पूछने का अभिप्राय ऐसा है कि वह जीव विभंगज्ञानी से अवधिज्ञान

કર્મને, પાંચ પ્રકારના અન્તરાય કર્મને અને મોહનીય કર્મને છેદી નાખેલા
મસ્તકવાળા તાલવૃક્ષ સમાન (ક્ષીણ) કરીને કર્મરજને વિખેરી નાખનાર
અપૂર્વકરણમા પ્રવિષ્ટ થયેલા તે અવધિજ્ઞાનીને અનન્ત, અનુત્તર, વ્યાધાતરહિત
આવરણરહિત, સર્વ પદાર્થોને પૂર્ણરૂપે ગ્રહણ કરનાર, પ્રતિપૂર્ણ અને સર્વોત્તમ
કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ટીકાર્થ—વિભંગજ્ઞાની જ અવધિજ્ઞાની રૂપે પરિણત થઈ જાય છે, એ
વાતનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર અવધિજ્ઞાની જીવની લેશ્યા વગેરેનું પ્રતિ-
પાદન નીચેના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે જં મંતે ! કહ્ લેસ્સાસુ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત !
વિભંગજ્ઞાનીમાંથી અવધિજ્ઞાની રૂપે પરિણત થયેલો અને સમ્યક્ચારિત્રચુકત
ખનેલો તે જીવ કેટલી લેશ્યાઓવાળો હોય છે ? (લેશ્યાઓ ૬ છે. તેમાંથી
પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ અશુભ હોય છે અને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓ શુભ હોય છે.)

પ્રશસ્તાસ્વેવ સમ્યક્ત્વાદિ પ્રતિપદ્ધેત નાવિશુદ્ધાસુ ઇતિભાવઃ । ‘તં જહા-તેઽલેસ્સાણ પમ્હલેસ્સાણ, સુકલેસ્સાણ’ તથા-તેજોલેશ્યાયામ્, પદ્મલેશ્યાયામ્, શુક્લલેશ્યાયામ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે ણં મંતે ! કહસુ ણાણેસુ હોજ્જા ?’ હે મહન્ત ! સ સ્વલ્લુ વિમંગ્ગજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનિતયા પરિણતઃ પુરુષઃ કતિપુ જ્ઞાનેષુ ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! તિસુ આભિણિચોહિયનાણ-સુચનાણ-ઓહિનાણેસુ હોજ્જા’ હે મહન્ત ! સવિમંગ્ગજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનપ્રતિપન્નઃ પુરુષઃ કિપુ આભિનિચોધિકજ્ઞાન-

વાલા વન જાતા હૈં ઓર સમ્યક્ ચારિત્ર યુક્ત હો જાતા હૈં-તવ ડસ્કે કિતની લેશ્યાઈં હોતી હૈં ? લેશ્યાઈં છ હૈં-હનમેં શુભ ઓર અશુભ યે દો પ્રકાર કી લેશ્યાઈં હોતી હૈં-સો ઇસ પ્રકાર કે જીવ મેં કિતની લેશ્યાઈં હોતી હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશુ કહતે હૈં-(ગોચમા) હે ગૌતમ ! (તિસુ વિસુદ્ધ લેસ્સાસુ હોજ્જા) વહ વિમંગ્ગજ્ઞાની જીવ જય અવધિજ્ઞાન વાલા વન જાતા હૈં તવ વહ ત્રીન વિશુદ્ધ લેશ્યાઓં મેં હોતા હૈં । કયોં કિ એસા સિદ્ધાન્ત કા કથન હૈં કિ પ્રશસ્ત ભાવ લેશ્યાઓં મેં હી જીવ સમ્યક્ત્વ આદિ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં, અવિશુદ્ધ લેશ્યાઓં મેં નહીં । (તં જહા) વે પ્રશસ્ત ત્રીન લેશ્યાઈં યે હૈં-(તેઽલેસ્સાણ, પમ્હલેસ્સાણ, સુકલેસ્સાણ) તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા-અવ ગૌતમ પ્રશુ સે એસા પૂછતે હૈં-(સે ણં મંતે ! કહસુ નાણેસુ હોજ્જા) હે મહન્ત ! અવધિજ્ઞાની કે રૂપ મેં પરિણત હુઆ વહ વિમંગ્ગજ્ઞાની જીવ કિતને જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈં ? અર્થાત્ કિતને જ્ઞાનોંવાલા હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશુ કહતે હૈં-(ગોચમા) હે ગૌતમ ! (તિસુ આભિણિચોહિયનાણ-સુચનાણ-ઓહિનાણેસુ હોજ્જા) વહ અવધિજ્ઞાનકો પ્રાપ્ત હુઆ વિમંગ્ગજ્ઞાની પુરુષ મનિજ્ઞાન, શ્રુત-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (તિસુ વિસુદ્ધલેસ્સાસુ હોજ્જા) તે વિલંગ્ગજ્ઞાની છવ બ્યારે અવધિજ્ઞાની ણની બાય છે ત્યારે તે ત્રણ વિશુદ્ધ લેશ્યાઓંથી યુક્ત હોય છે. કારણ કે સિદ્ધાન્તનું એવું કથન છે કે પ્રશસ્ત ભાવલેશ્યાઓંનો સદ્ભાવ હોય તો જ છવ સમ્યક્ત્વ આદિ પ્રાપ્ત કરે છે, અવિશુદ્ધ લેશ્યાઓંવાળો તેની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી.

“તં જહા” તે ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાઓંનાં નામ આ પ્રમાણે છે—

(તેઽલેસ્સાણ, પમ્હલેસ્સાણ, સુકલેસ્સાણ) (૧) તેજોલેશ્યા, (૨) પદ્મલેશ્યા અને (૩) શુક્લલેશ્યા.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કહસુ નાણેસુ હોજ્જા ?) હે મહન્ત ! અવધિજ્ઞાનીરૂપે પરિણત થયેલો તે વિલંગ્ગજ્ઞાની છવ કેટલા જ્ઞાનવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોચમા !” હે ગૌતમ ! (તિસુ અભિણિચોહિયનાણ સુચનાણ-ઓહિનાણેસુ હોજ્જા) તે અવધિજ્ઞાની પુરુષ નીચેનાં ત્રણ

શ્રુતજ્ઞાના-વધિજ્ઞાનેષુ ભવતિ, સમ્યક્ત્વમતિશ્રુતાજ્ઞાનિનાં વિભક્તજ્ઞાનવિવર્તનકાલે તસ્ય યુગપદ્ભાવાદાદ્યે જ્ઞાનત્રય એવાસૌ તદાવર્તતે ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે ણં ભંતે ! કિં મજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા ? હે ભદન્ત ! સં સ્વલુ વિભક્તજ્ઞાની પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ કિં સયોગી ભવતિ ? કિં વા અયોગી ભવતિ ? મગવાનાહ- ‘ ગોયમા ! સજોગી હોજ્જા, નો અજોગી હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સં પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનચારિત્રઃ સયોગી ભવતી, નો અયોગી ભવતિ, અવધિજ્ઞાનકાલેડયોગિત્વસ્યા-ભાવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ જહ સજોગી હોજ્જા કિં મળજોગી હોજ્જા, વહજોગી હોજ્જા, કાયજોગી હોજ્જા ? ’ હે ભદન્ત ! યદિ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ સયોગી

જ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન હન ત્રીન જ્ઞાનોંમેં હોતા હૈ । કયોં કિ-જવ વિભંગ-જ્ઞાન કા વિવર્તનકાલ હોતા હૈ ઉસ સમય સમ્યક્ત્વ, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન યે ત્રીન જ્ઞાન એક સાથ હી ઉસ જીવ કો હો જાતે હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(સે ણં ભંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા) અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત હુઆ વહ વિભંગજ્ઞાની જીવ કયા યોગસહિત હોતા હૈ યા વિના યોગ કા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા ! સજોગી હોજ્જા નો અજોગી હોજ્જા) હે ગૌતમ ! પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાન ચારિત્રવાલા વહ વિભંગજ્ઞાની યોગસહિત હી હોતા હૈ-યોગરહિત નહીં હોતા હૈ-કયોં કિ અવધિજ્ઞાન કાલ મેં અયોગિપને કા અભાવ રહતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(જહ સજોગી હોજ્જા કિં મળજોગી વા હોજ્જા, વહજોગી વા હોજ્જા, કાયજોગી વા હોજ્જા) હે

જ્ઞાનોવાળો હોય છે. (૧) આભિનિષેધિક જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) (૨) શ્રુતજ્ઞાન અને (૩) અવધિજ્ઞાન તે જીવમાં આ ત્રણ જ્ઞાનો સદ્ભાવ હોવાનું કારણ એ છે કે બ્યારે વિભંગજ્ઞાનનો વિવર્તનકાળ હોય છે, ત્યારે સમ્યક્ત્વ, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન, એ ત્રણ જ્ઞાન એક સાથે જ તે જીવમાં વિદ્યમાન હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન--(સે ણં ભંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા) જેનું વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણત થયેલું છે એવો તે જીવ શું યોગસહિત હોય છે કે યોગરહિત હોય છે ? (મનયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ નામના ત્રણ યોગ કહ્યા છે.)

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર--“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સજોગી હોજ્જા નો અજોગી હોજ્જા) પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાન ચારિત્રવાળો તે વિભંગજ્ઞાની યોગ-

ભવતિ, તદા કિં સ મનોયોગી ભવતિ ? કિં વા વચોયોગી ભવતિ ? કિં વા કાય-યોગી ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! મળજોગી વા હોજ્જા, વઙ્ગજોગી વા હોજ્જા, કાયજોગી વા હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ પુરુષઃ મનોયોગી વા ભવતિ, વચોયોગી વા ભવતિ, કાયયોગી વા ભવતિ, મનોયોગિત્વાદિકં ચ એક-યોગપ્રાધાન્યાપેક્ષયાઽવસેયમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે ણં મંતે ! કિં સાગારોવઉત્તે હોજ્જા, અણાગારોવઉત્તે હોજ્જા ? ’ હે મદન્ત ! સ્વલુ વિભંગજ્ઞાની પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ કિં સાકારોપયુક્તો ભવતિ ! કિં વા અનાકારોપયુક્તો ભવતિ ? મગવાનાહ—

મદન્ત ! યદિ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વહ વિભંગજ્ઞાની જીવ યોગ સહિત હોતા હૈ તો કૌન સે યોગ સે યુક્ત હોતા હૈ—કયા મનોયોગ સે, યા વચન યોગ સે યા કાયયોગ સે ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહને હૈ—(ગોયમા ! મળોજોગી વા હોજ્જા, વઙ્ગજોગી વા હોજ્જા, કાયજોગી વા હોજ્જા) હે ગૌતમ ! પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વહ વિભંગજ્ઞાની જીવ મનોયોગી મી હોતા હૈ, વચન યોગી મી હોતા હૈ ઓર કાયજોગી મી હોતા હૈ યહાં પર જો એસા યહ કથન કિયા ગયા હૈ વહ એક યોગ કી પ્રધાનતા કો લેકર કિયા ગયા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(સે ણં મંતે ! કિં સાગારો વઉત્તે હોજ્જા, અણાગારોવઉત્તે હોજ્જા) હે મદન્ત ! પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાન વાલા વહ વિભંગજ્ઞાની કયા સાકાર ઉપયોગવાલા હોતા હૈ યા અનાકાર

સહિત જ હોય છે, યોગરહિત હોતો નથી, કારણ કે અવધિજ્ઞાનના કાળમાં અયોગીપણાનો અભાવ જ રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જહ સજોગી હોજ્જા કિં મળજોગી હોજ્જા, વઙ્ગજોગી વા હોજ્જા, કાયજોગી વા હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! ને તે અવધિજ્ઞાની જીવ યોગસહિત હોય છે, તે કયા યોગથી યુક્ત હોય છે ? શું મનાયોગથી યુક્ત હોય છે, કે વચનયોગથી યુક્ત હોય હોય છે કે કાયયોગથી યુક્ત હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(ગોયમા ! મળોજોગી વા હોજ્જા, વઙ્ગજોગી વા હોજ્જા, કાયજોગી વા હોજ્જા) હે ગૌતમ ! પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો તે વિભંગ જ્ઞાની જીવ મનોયોગી પણ હોય છે, વચનયોગી પણ હોય છે અને કાયયોગી પણ હોય છે. અહીં જે આ પ્રકારનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તે એક યોગની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કિં સાગારોવ ઉત્તે હોજ્જા, અણાગારોવઉત્તે હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો તે વિભંગ-જ્ઞાની જીવ શું સાકાર ઉપયોગવાળો હોય છે કે અનાકાર ઉપયોગવાળો હોય છે ?

‘ગોયમા ! સાગારોવઉત્તે વા હોજ્જા, અણાગારોવઉત્તે વા હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાન સાકારોપયુક્તો વા ભવતિ, અનાકારોપયુક્તો વા ભવતિ, તસ્ય હિ વિમદ્ગજ્ઞાનાન્નિવર્તમાનસ્યોપયોગદ્વયેડપિ વર્તમાનસ્ય સમ્યક્ત્વાવધિજ્ઞાન-પ્રતિપત્તિસત્ત્વાત્, ન ચ ‘ સન્વાઓ લઢ્ઢીઓ સાગારોવઓગોવઉત્તસ્સ ભવંતિ ’ ઇત્યાગમાદનાકારોપયોગે સમ્યક્ત્વાવધિલવિધિવિરોધો ભવતીતિ વાચ્યમ્, તસ્યા-ગમસ્ય પ્રવર્ધમાનપરિણામજીવવિપયત્વેન વિરોધાભાવાત્, અવસ્થિતપરિણામાપે-ક્ષયા ચ અનાકારોપયોગેડપિ લવ્ધિલાભસંભવાત્ । ગૌતમઃ પૃછતિ-‘ સે ણં મંતે !

ઉપયોગવાલા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સાગારોવઉત્તે વા હોજ્જા અણાગારોવઉત્તે વા હોજ્જા) પ્રતિપન્ન અવધિ-જ્ઞાનવાલા વહ વિભંગજ્ઞાની સાકાર ઉપયોગવાલા ભી હોતા હૈ ઓર અનાકાર ઉપયોગવાલા ભી હોતા હૈ । ક્યોં કિ વિભંગજ્ઞાન સે નિવર્ત-માન ઉસકી ઉપયોગોં મેં સ્થિતિ હોતી હૈ—હસલિયે સમ્યક્ત્વ ઓર અવ-ધિજ્ઞાન કી પ્રતિપત્તિ કા ઉસમેં સદ્ભાવ કહા ગયાહૈ । જવ (સન્વાઓ લઢ્ઢીઓ ‘સાગારોવઓગોવઉત્તસ્સ ભવંતિ’ હસ સિદ્ધાન્તવાક્ય કે અનુસાર અનાકાર ઉપયોગ મેં વર્તમાન જીવ કે—સમ્યક્ત્વ ઓર અવધિ-લવ્ધિ કા વિરોધ કહા ગયા હૈ તો ફિર યહાં પર અનાકાર ઉપયોગ મેં અવધિજ્ઞાન કા સદ્ભાવ કૈસે કહા ગયા હૈ, તો હસકા ઉત્તર એસા હૈ કિ અનાકાર ઉપયોગ મેં જો સમ્યક્ત્વ ઓર અવધિલવ્ધિ કા વિરોધ કહા ગયા હૈ વહ પ્રવર્ધમાનપરિણામવાલે જીવ કી અપેક્ષા લેકર કહા ગયા

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સાગારોવઉત્તે વા, હોજ્જા, અણાગારોવઉત્તે વા હોજ્જા) પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો તે વિભંગજ્ઞાની સાકાર ઉપયોગવાળો પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળો પણ હોય છે, કારણ કે વિભંગજ્ઞાનથી નિવર્તમાન એવા તે જીવની બન્ને ઉપયોગોમાં સ્થિતિ હોય છે. તેથી સમ્યક્ત્વ અને અવધિજ્ઞાનની પ્રતિપત્તિનેા (પ્રાપ્તિનેા) તેમાં સદ્ભાવ કહ્યો છે.

શંકા—(સન્વાઓ લઢ્ઢીઓ સાગારોવઓગોવઉત્તસ્સ ભવતિ) આ સિદ્ધાન્ત વાક્ય પ્રમાણે તો અનાકાર ઉપયોગમાં વર્તમાન જીવમાં સમ્યક્ત્વ અને અવધિ-લવ્ધિનેા વિરોધ પ્રકટ કરવામાં આંચો છે, છતાં પણ અહીં અનાકાર ઉપ-યોગમાં અવધિજ્ઞાનનેા સદ્ભાવ કેવી રીતે કહેવામાં આંચો છે ?

સમાધાન—અનાકાર ઉપયોગમાં જે સમ્યક્ત્વ અને અવધિજ્ઞાનનેા વિરોધ દર્શાવવામાં આંચો છે તે પ્રવર્ધમાન પરિણામવાળા જીવની અપેક્ષાએ બતાવ્યો

કયરંમિ સંઘયણે હોજ્જા ' હે મદન્ત ! સ ખલુ વિભંગજ્ઞાની પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ કતમસ્મિન્ સંહનને ભવતિ ? મગવાનાહ—' ગોયમા ! વહ્રોસમનારાયસંઘયણે હોજ્જા '—હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ—વજ્રકુષ્મનારાચસંહનને ભવતિ, તસ્ય પ્રાપ્તવ્યકેવલજ્ઞાનત્વાત્, કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિશ્ચ પ્રથમસંહનને એવ સંભવતીતિ ભાવઃ। એવમગ્રેડપિ બોધ્યમ્ । ગૌતમઃ પૂછતિ—' સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઠાણે હોજ્જા ? ' હે મદન્ત ! સ ખલુ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ કતમસ્મિન્ સંસ્થાને ભવતિ ?,

હૈ—જિસ જીવ કે પરિણામ અવસ્થિત અવસ્થાવાલે હૈં ઉસકી અપેક્ષા તો અનાકાર ઉપયોગ મેં ભી લઘ્વિ કા લાભ હો સકના હૈ ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઘયણે હોજ્જા) હે મદન્ત ! વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વિભંગજ્ઞાની કિસ સંહનન મેં હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વહ્રોસમનારાયસંઘયણે હોજ્જા) વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વિભંગજ્ઞાની વજ્રકુષ્મનારાચ સંહનન મેં હોતા હૈ । ક્યોં કિ એસા જીવ પ્રાપ્તવ્ય કેવલજ્ઞાનવાલા હોતા હૈ ઓર કેવલજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ પ્રથમ સંહનન મેં હી હોતી હૈ હસલિયે યહાં એસા કહા હૈ । હસી તરહ સે આગે ભી જાનના ચાહિયે ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઠાણે હોજ્જા) હે મદન્ત ! વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વિભંગજ્ઞાની જીવ કિસ સંસ્થાન મેં હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા)

છે. જે જીવના પરિણામ અવસ્થિત અવસ્થાવાળા હોય છે, તેની અપેક્ષાએ તો અનાકાર ઉપયોગમાં પણ લઘ્વિનો લાભ સંભવી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઘયણે હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો વિભંગજ્ઞાની કયા સંહનનયુક્ત હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! (વહ્રોસમનારાય-સંઘયણે હોજ્જા) તે વજ્રકુષ્મનારાય સંહનનવાળો હોય છે. કારણ કે એવો જીવ પ્રાપ્તવ્ય કેવલજ્ઞાનવાળો હોય છે, અને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પ્રથમ સંહનનમાં જ થાય છે, તેથી અહીં આ પ્રમાણે કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે આગળ પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ સંઠાણે હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો વિભંગજ્ઞાની જીવ કેટલા સંસ્થાન (આકાર) વાળો હોય છે ?

ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! છળ્હં સંઠાણાણં અણ્ણયરે સંઠાણે હોજ્જા હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ પુરુષઃ પણ્ણાં સંસ્થાનાનાં મધ્યે અન્યતમસ્મિન્ એકસ્મિન્ સંસ્થાને ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ સે ણં મંતે ! કયરંમિ ઉચ્ચત્તે હોજ્જા ?’ હે ભદન્ત ! સ સ્વલુ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાની કતમસ્મિન્ ઉચ્ચત્ત્વે ઊર્ધ્વત્ત્વે ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચધણુસણ હોજ્જા’ હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાની જઘન્યેન સત્તરત્ત્નૌ સત્તરત્ત્નિપ્રમાણ इत्यर्थः ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પશ્ચધનુઃ શતકે પશ્ચશતધનુઃપ્રમાણ ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે ણં મંતે ! કયરંમિ આઉણ હોજ્જા ?’ હે ભદન્ત ! સ સ્વલુ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ કતમસ્મિન્ આયુષ્કે-ભવતિ કિયદાયુષ્કો ભવતિ ? इति भावः, ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જહ્ણેણં સાહરે

હે ગૌતમ ! (છળ્હં સંઠાણાણં અણ્ણયરે સંઠાણે હોજ્જા) વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વિભંગજ્ઞાની છહ સંસ્થાનાં મેં સે કિસી એક સંસ્થાન મેં હોતા

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ ઉચ્ચત્તે હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાન વાલા વિભંગજ્ઞાની કિતની ઝંચાઈ મેં હોતા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સત્તરયણીણ ઉક્કોસેણં પંચધણુસહ હોજ્જા) વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વિભંગજ્ઞાની જઘન્ય સે સાત હાથ કી ઝંચાઈ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચસૌ ધનુષ કી ઝંચાઈ મેં હોતા હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ આઉણ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા વિભંગજ્ઞાની કિસ આયુષ્ક મેં હોતા હૈં ? અર્થાત્ કિતની આયુ મેં હોતા હૈં ? इसके

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (છળ્હં સંઠાણાણં અણ્ણયરે સંઠાણે હોજ્જા) એવો ૭૫ છ પ્રકારના જે સંસ્થાનો કહ્યા છે, તેમાંથી કેઈ પણ એક સંસ્થાનથી યુક્ત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ ઉચ્ચત્તે હોજ્જા) હે ભદન્ત ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો વિભંગજ્ઞાની કેટલી ઊંચાઈવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચધણુસહ હોજ્જા) એવા ૭૫ની ઓછામાં ઓછી ઊંચાઈ સાત હાથપ્રમાણ અને વધારેમાં વધારે ઊંચાઈ ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કયરંમિ આઉણ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળા વિભંગજ્ઞાનીનું આયુષ્ય કેટલું હોય છે ?

ગદ્ગવાસાડે, ઉકોસેળં પુવ્વકોડિઆડે હોજ્જા ' હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિ-
જ્ઞાનઃ પુરુષો જઘન્યેન સાતિરેકાષ્ટવર્ષાયુષ્કે, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પૂર્વકોટયાયુષ્કે ભવતિ ।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે ણં મંતે ! કિં વેદે હોજ્જા અવેદે હોજ્જા’ હે મદન્ત ! સ સ્વલ્લ
પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાનઃ કિં વેદકો ભવતિ ? કિં વા અવેદકો ભવતિ ? મગધનાહ—
‘ગોયમા ! સવેદે હોજ્જા, નો અવેદે હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિ-
જ્ઞાનઃ સવેદકો ભવતિ, નો અવેદકો ભવતિ, વિભંગજ્ઞાનસ્ય અવધિજ્ઞાનપરિણતિકાલે
નો વેદક્ષયો ભવતિ, અત એવાસો સવેદ એ ભવતિ, નાવેદ ઇતિ માવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
‘જહ્ સવેદે હોજ્જા, કિં ઇત્થી વેયે હોજ્જા, પુરિસવેયે હોજ્જા, નપુંસગવેયે હોજ્જા,
પુરિસનપુંસગવેયે હોજ્જા ?’ હે મદન્ત ! યદિ સ સવેદકો ભવતિ તદા કિં સ્ત્રીવે-

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! વહ (જહ્ણેણં સાતિરે-
ગદ્ગવાસાડે, ઉકોસેળં પુવ્વકોડિ આડે હોજ્જા) જઘન્યસે કુલ્લ અધિક
આઠ વર્ષ કી આયુમેં ઓર ઉત્કૃષ્ટસે એક પૂર્વકોટિકી આયુમેં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં— સે ણં મંતે ! કિં સવેદે
હોજ્જા, અવેદે હોજ્જા) હે મદન્ત ! વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાલા
વિભંગજ્ઞાની પુરુષ કયા વેદવાલા હોતા હૈ ? અવેદવાલા હોતા હૈ ? ઇસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા ! સવેદે હોજ્જા, નો અવેદે હોજ્જા)
હે ગૌતમ ! વહ વેદવાલા હી હોતા હૈ—વેદરહિત નહીં હોતા હૈ । કયોં કિ
વિભંગજ્ઞાન જવ અવધિજ્ઞાન રૂપ મેં પરિણત હોતા હૈ ઓસ કાલ મેં વેદ
કા ક્ષય નહીં હોતા હૈ—ઇસલિયે યહ સવેદ મેં હી હોતા હૈ અવેદ મેં
નહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(જહ્ સવેદે હોજ્જા કિં ઇત્થી-
વેયે હોજ્જા, પુરિસવેયે હોજ્જા, નપુંસગવેયે હોજ્જા) હે મદન્ત !

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં સાતિ-
રેગદ્ગવાસાડે, ઉકોસેળં પુવ્વકોડિઆડે હોજ્જા) તેનું ઓછામાંઓછું આયુષ્ય આઠ
વર્ષથી થોડું વધારે અને અધિકમાં અધિક આયુષ્ય એક પૂર્વકોટિનું હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કિં સવેદે હોજ્જા, અવેદે હોજ્જા ?)
હે મદન્ત ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો વિભંગજ્ઞાની પુરુષ શું વેદવાળો
હોય છે કે અવેદવાળો હોય છે ? ઉત્તર—(ગોયમા ! સવેદે હોજ્જા, નો અવેદે
હોજ્જા) હે ગૌતમ ! વેદવાળો જ હોય છે, વેદરહિત હોતો નથી. તેનું કારણ
એ છે કે વિભંગજ્ઞાન વ્યારે અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણત થાય છે, તે કાળે વેદનો
ક્ષય થતો નથી—તેથી તે વેદરહિત જ હોય છે, વેદરહિત હોતો નથી.

દકો ભવતિ ? કિં પુરુષવેદકો ભવતિ ? કિં વા નપુંસકવેદકો ભવતિ ? કિં વા પુરુષનપુંસકવેદકો ભવતિ? ભગવાનાહ—‘ગૌતમ! નો હત્થી વેયે હોજ્જા’ હે ગૌતમ! સ પ્રતિષ્ઠનાવધિજ્ઞાનઃ નો સ્ત્રીવેદકો ભવતિ સ્ત્રિયા એવંવિધસ્ય આતાપનાદેઃ સ્વભાવત-
આભાવાત્ કિન્તુ ‘ પુરિસવેયે હોજ્જા’ સ પુરુષવેદકો ભવતિ નો નપુંસગવેયે હોજ્જા’ નો નપુંસકવેદકો ભવતિ, ‘ પુરિસનપુંસગવેયે વા હોજ્જા ’ પુરુષ-
નપુંસકવેદકો વા ભવતિ, વર્ધિતકત્વાદિકે સતિ જાયમાનો નપુંસકઃ પુરુષનપુસકો

યદિ વિભંગજ્ઞાન કા પરિણમન જબ અવધિજ્ઞાન રૂપ સે વેદ અવસ્થા મેં હી હોતા હૈ તો કૌનસી વેદ અવસ્થામેં હોતા હૈ? કયા સ્ત્રીવેદ અવસ્થા મેં હોતા હૈ, યા પુરુષવેદ અવસ્થા મેં હોતા હૈ? યા નપુંસકવેદ અવસ્થા મેં હોતા હૈ? યા (પુરિસનપુંસગ વેયે હોજ્જા) યા પુરુષ નપુંસકવેદ અવ-
સ્થા મેં હોતા હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(નો હત્થીવેયે હોજ્જા) હે ગૌતમ ! વિભંગજ્ઞાન કા અવધિજ્ઞાનરૂપ સે પરિણમન હોતા હૈ, ડસ અવસ્થા મેં વહ જીવ સ્ત્રીવેદવાલા નહીં હોતા હૈ, કયોં કિ સ્ત્રીયોં મેં હસ પ્રકાર કી આતાપના આદિ કા સ્વભાવ સે હી અભાવ હોતા હૈ, (પુરિસ વેયે હોજ્જા) અતઃ એસા જીવ પુરુષ વેદવાલા હી હોતા હૈ । (નો નપું-
સગવેયે હોજ્જા) વહ નપુંસક વેદવાલા નહીં હોતા હૈ કિન્તુ હાં (પુરિસ નપુંસગવેયે વા હોજ્જા) એસા જીવ પુરુષ નપુંસક વેદવાલા ખી હો સકતા હૈ । જો મનુષ્ય કૃત્રિમ ઉપાયોં સે નપુંસક બના દિયા જાતા હૈ વહ (પુરુષનપુંસક) કહા ગયા હૈ (સે ણં મંતે । કિં સકસાર્દ હોજ્જા,

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જહ સવેદે હોજ્જા કિં હત્થીવેયે હોજ્જા, પુરિસવેયે હોજ્જા, નપુંસગવેયે હોજ્જા, પુરિસનપુસગવેયે હોજ્જા ?) હે ભદ્રન્ત ! જો વિભંગજ્ઞાનનુ અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણમન વેદસંહિતની અવસ્થામાં જ થાય છે, તો કેવા પ્રકારની વેદ અવસ્થામાં તે પરિણમન થાય છે ? શું સ્ત્રીવેદ અવસ્થામાં થાય છે, કે પુરુષવેદ અવસ્થામાં થાય છે, કે નપુંસકવેદ અવસ્થામાં થાય છે, કે પુરુષ નપુંસકવેદ અવસ્થામાં થાય છે ? (જે પુરુષને કૃત્રિમ ઉપા-
યોથી નપુંસક બનાવી લીધો હોય છે, એવા પુરુષને પુરુષનપુંસક કહે છે.)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(નો હત્થીવેયે હોજ્જા ?) ત્યારે વિભંગજ્ઞાનનું અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણમન થાય છે, ત્યારે તે જીવ સ્ત્રીવેદવાળો હોતો નથી, કારણ કે સ્ત્રીઓમાં ઉપર્યુક્ત વર્ણવેલી આતાપના આદિનો સ્વભાવથી જ અભાવ હોય છે “ પુરિસવેયે હોજ્જા ” તેથી એવો જીવ પુરુષવેદવાળો જ હોય છે. “ નો નપુંસગવેયે હોજ્જા ” તે નપુંસક વેદવાળો પણ હોતો નથી, પણ “ પુરિસનપુંસગવેયે વા હોજ્જા ” એવો જીવ પુરુષનપુંસક વેદવાળો સંભવી શકે છે.

भवति । गौतमः पृच्छति—‘से णं भंते ! किं सकसाई होज्जा, अकसाई होज्जा ?’ हे भदन्त ! स खलु किं सकषायी भवति ? किं वा अकषायी भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! सकसाईहोज्जा, नो अकसाई होज्जा ’ हे गौतम ! स पुरुषः सकषायी भवति, नो अकषायी भवति, विभङ्गज्ञानस्य अवधिज्ञानपर्यवसानकाले कषायक्षयस्याभावात् । गौतमः पृच्छति—‘जइ सकसाईहोज्जा, सेणं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा ?’ हे भदन्त ! यदि सकषायी भवति तदा स खलु कतिपु कषायेषु भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! चउसु संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा ’ हे गौतम ! स प्रतिपन्नावधिज्ञानी चतुर्षु संज्वलनक्रोधमानमाया-

अकसाई होज्जा) हे भदन्त ! प्रतिपन्न अवधिज्ञानवाला वह विभंगज्ञानी सकषायी होता है या अकषायी होना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सकसाई होज्जा, नो अकसाई होज्जा) वह पुरुष सकषायी होता है, अकषायी नहीं होता है । क्यों कि जिस काल में विभंगज्ञान अवधिज्ञानरूप में परिणत होता है उस काल में कषाय क्षय का अभाव रहता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—(जइ सकसाई होज्जा से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा) हे भदन्त ! यदि वह जीव सकषायी होना है तो कितनी कषायोंमें होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (चउसु संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा) वह प्रतिपन्न अवधि

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં ભંતે ! કિં સકસાઈ હોજ્જા, અકસાઈ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો વિભંગજ્ઞાની પુરુષ શું સકષાયી હોય છે કે અકષાયી હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સકસાઈ હોજ્જા, નો અકસાઈ હોજ્જા) સકષાયી હોય છે, અકષાયી હોતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે જે કાળે વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણમન પામે છે, તે કાળે કષાય-ક્ષયનો અભાવ રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જइ सकसाई होज्जा, से णं भंते ! कइसु कसा एसु होज्जा ?) હે ભદન્ત ! જે તે જીવ સકષાયી હોય છે, તો તે જીવમાં કેટલા કષાયોનો સદ્ભાવ રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (चउसु संजलण कोहमाणमाया लोभेसु होज्जा) પ્રિતે તપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળો જીવ સંજ્વલન

લોભેષુ કષાયેષુ ભવતિ, તથાહિ અવધિજ્ઞાનત્વેન પરિણતવિભક્તજ્ઞાનસ્ય ચરણ-
પ્રતિપન્નત્વેન તસ્ય ચ તત્કાલે ચરણયુક્તત્વાત્ સંજ્વલનાત્મકા એવ ક્રોધાદયો ભવન્તિ।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ તસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્યા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા ? ’ હે ભદન્ત !
તસ્ય સ્વલુ અવધિજ્ઞાનપ્રતિપન્નસ્ય પુરુષસ્ય કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ=અધ્યવસાયાઃ
પ્રજ્ઞાનાનિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા ’ હે ગૌતમ !
તસ્યાવધિજ્ઞાનં પ્રતિપન્નસ્યાસંસ્યેયાનિ અસંસ્યાતાનિ અધ્યવસાનાનિ=અધ્યવસાયાઃ
પ્રજ્ઞાનાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ તે ણં મંતે ! પસત્થા, અપસત્થા ? ’ હે ભદન્ત ! તે

જ્ઞાનવાલા જીવ ચાર સંજ્વલનસંબંધી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભકષાયોમેં
હોતા હૈં હસકા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ વિભંગજ્ઞાની કા વિભંગજ્ઞાન જઘ
અવધિજ્ઞાનરૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈં તવ વહ અવધિજ્ઞાની ચારિત્ર કો
ધારણ કરને સે ડસી કાલ મેં ચરણ યુક્ત હોને કે કારણ સંજ્વલન
સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભકષાયવાલા વના રહતા હૈં
કયોં કિ સકલચારિત્ર કો સંજ્વલન કષાયે ઘાતતી નહીં હૈં । ઇનકે ડદય
મેં હી સકલચારિત્ર હોતા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં (તસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્યા અજ્ઞ-
વસાણા પણ્ણત્તા !) જો પુરુષવિભંગજ્ઞાનસે અવધિજ્ઞાન કો પ્રતિપન્ન હુઆ
હૈં ડનકે કિતને અધ્યવસાય હોતે હૈં ? હસકે ડત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—
(અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા) હે ગૌતમ ! ડસકે અસંસ્યાત અધ્ય
વસાય હોતે હૈં એસા જિનેન્દ્રદેવોં કા કથન હૈં ।

સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કષાયોવાળો ડોય છે તેનુ
સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે સમજવું.

વિભંગજ્ઞાનીનું વિભંગજ્ઞાન ન્યારે અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણત થઈ જાય છે,
ત્યારે તે અવધિજ્ઞાની ચારિત્રને ધારણ કરવાથી એજ કાળે ચરણયુક્ત ડોવાને
કારણે સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયોવાળો બની
રહે છે, કારણ કે સકલચારિત્રને સંજ્વલન કષાયો ઘાતતી નથી તેમના ઉદ-
યમાં જ સકલચારિત્ર સંભવે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે (તસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્યા અજ્ઞવસાણા
પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! જે પુરુષનું વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણત થઈ
ગયુ ડોય છે, તે પુરુષના કેટલા અધ્યવસાય કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ !
તેના અસંખ્યાત અધ્યવસાય ડોય છે, એવું જિનેન્દ્ર દેવોએ કહેલુ છે.

સ્વહુ અધિજ્ઞાનપ્રતિપન્નસ્ય અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા ભવન્તિ ? અપ્રશસ્તા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! પસત્યા, નો અપસત્યા ’ હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાન-પ્રતિપન્નસ્ય પ્રશસ્તા એવ અધ્યવસાયા ભવન્તિ, નો અપ્રશસ્તા અધ્યવસાયા ભવન્તિ, તથાહિ—નાપ્રશસ્તાધ્યવસાનસ્ય પુરુષસ્ય વિભંગજ્ઞાનમવધિજ્ઞાનરૂપેણ પરિણતં ભવતિ અત એવ અવધિપરિણતવિભંગજ્ઞાનસ્ય પ્રશસ્તાન્યેવાધ્યવસાયસ્થાનાનિ ભવન્તિ । ‘ સે ણં ગોયમા ! તેહિં પસત્યેહિં અજ્ઞવસાણેહિં વટ્ટમાણેહિં ’ ગૌતમ ! સ્વહુ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાની તૈઃ પૂર્વોક્તૈઃ પ્રશસ્તૈઃ અધ્યવસાનૈઃ વર્ધમાનૈ ‘ અણંતેહિંતો નેરહ્યમવગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ અનન્તેભ્યો નૈરયિકમવગ્ગહણેભ્યઃ—આત્માનં વિસંયોજયતિ વિમોચયતિ તત્પ્રાપ્તિયોગ્યતાયાઃ અપનોદાત્ ‘ અણંતે-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—(તેણં મંતે ! કિં પસત્યા અપસત્યા) હે મદન્ત । જો ડસકે અસંખ્યાત અધ્યવસાય હોતે હૈં વે કયા પ્રશસ્ત હોતે હૈં યા અપ્રશસ્ત હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—(ગોયમા પસત્યા નો અપસત્યા) હે ગૌતમ ! ડસ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાની પુરુષ કે જો અસંખ્યાત અધ્યવસાય હોતે હૈં—વે પ્રશસ્ત હી હોતે હૈં અપ્રશસ્ત નહીં હોતે હૈં । કયોં કિ અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાલે પુરુષ કા વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનરૂપ પરિણત નહીં હોતા હૈ । હસલિયે અવધિજ્ઞાન મેં પરિણત વિભંગજ્ઞાનવાલે જીવ કે અધ્યવસાયસ્થાન પ્રશસ્ત હી હોતે હૈં । (સે ણં ગોયમા ! તેહિં પસત્યેહિં અજ્ઞવસાણેહિં વટ્ટમાણેહિં) હે ગૌતમ ! વહ પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય ડન વર્ધમાન પ્રશસ્ત અધ્યવસાયોં દ્વારા ‘ અણંતેહિંતો નેરહ્યમવગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અનન્ત નૈરયિક મવગ્ગહણોં સે અપને કો વચા લેતા હૈ । (અણંતેહિંતો

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તેણં મંતે ! કિં પસત્યા, અપસત્યા) હે ભદન્ત ! તેના તે અસંખ્યાત અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોય છે કે અપ્રશસ્ત હોય છે ? મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! પસત્યા નો અપસત્યા) હે ગૌતમ ! તેના તે અસંખ્યાત અધ્યવસાય પ્રશસ્ત જ હોય છે, અપ્રશસ્ત હોતા નથી. કારણ કે અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાળા પુરુષનું વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનરૂપે પરિણમતું નથી. તેથી અવધિજ્ઞાનીરૂપે પરિણમન યામેદા વિભંગજ્ઞાનીના અધ્યવસાય પ્રશસ્ત જ હોય છે. (સે ણં ગોયમા ! તેહિં પસત્યેહિં અજ્ઞવસાણેહિં વટ્ટમાણેહિં) હે ગૌતમ ! તે પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાની પુરુષ તે વર્ધમાન પ્રશસ્ત અધ્યવસાયો દ્વારા (અણંતેહિંતો નેરહ્યમવગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અનન્ત નૈરયિક ભવ-અહણ્ણેથી પોતાના આત્માને અચ્ચાવી દે છે, (અણંતેહિંતો તિરિક્કજોણિય મવ-

હિંતો તિરિક્કજોણિયમ્વગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ' અનન્તેભ્યઃ તિર્યગ્યોનિક-
મ્વગ્ગહણેભ્યઃ આત્માનં વિસંયોજયતિ વિમોચયતિ, 'અણંતેહિંતો દેવમ્વગ્ગહણે
હિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ' અનન્તેભ્યો દેવમ્વગ્ગહણેભ્યઃ આત્માનં વિસંયોજયતિ
'જાઓ વિ ય સે હમાઓ નેરહ્ય-તિરિક્કજોણિય-મણુસ્સ-દેવગ્ગહનામાઓ
ચત્તારિ ઉત્તરપયડીઓ' યાઃ અપિ ચ તાઃ હમાઃ નૈરયિક-તિર્યગ્યોનિક-મણુપ્ય-
દેવગતિનામ્ન્યઃ, एतदभिधानाश्चतस्रः उत्तरप्रकृतयो नामकर्माभिधानायाः मूल-
प्रकृतेरुत्तरभेदभूताः सन्ति 'तासिं च णं उवग्गहिण्' अणंताणुवंधी कोहमाण-
मायालोभे खवेइ 'तासां च खलु चतसृणां नैरयिकगत्याद्युत्तरप्रकृतीनाम् चशब्दा-

તિરિક્કજોણિયમ્વગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અનન્ત તિર્યંચ
મ્વગ્ગહણોં સે અપને કો છુડાલેતા હૈ, અર્થાત્ વહ હન અધ્યવસાયોં કૈ
પ્રભાવ સે મર કર તિર્યંચગતિ મેં નહીં જાતા હૈ, (અણંતેહિં મણુસ્સમ્-
વગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) વહ અનન્ત મણુપ્ય સમ્બન્ધીમ્વગ્ગ-
હણોં સે અપની અત્મા કો છુડા લેતા હૈ (અણંતેહિં દેવમ્વગ્ગહણેહિંતો
અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અનન્ત દેવસંબંધી મ્વગ્ગહણોં સે અપને કો છુડા
લેતા હૈ । (જાઓ વિ ય સે હમાઓ નેરહ્યતિરિક્કજોણિયમણુસ્સ દેવ
ગ્ગહનામાઓ ચત્તારિ ઉત્તરપયડીઓ) તથા હસકી જો યે નરક, તિર્યંચ,
મણુપ્ય ઔર દેવગતિ નામ કી ચાર મૂલ નામકર્મ કી ઉત્તરપ્રકૃતિયાં
હૈં સો (તાસિં ચ ણં ઉવગ્ગહિણ્) હન પ્રકૃતિયોં કૈ તથા (ચ) શબ્દ
સે ગૃહીત અન્ય પ્રકૃતિયોં કૈ ઔપગ્રહિક-આધારભૂત (અણંતાણુ

ગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અનન્ત તિર્યંચ ભવગ્રહણોંથી પોતાના આત્માને
બચાવી લે છે. (અણંતેહિ મણુસ્સમ્વગ્ગહણેહિંતો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અનન્ત
મણુપ્ય સંબંધી ભવગ્રહણોંથી પોતાને મુક્ત કરે છે, (અણંતેહિં દેવમ્વગ્ગહણેહિં
તો અપ્પાણં વિસંજોણ્હ) અને અનન્ત દેવસંબંધી ભવગ્રહણોંથી પોતાના આત્માને
મુક્ત કરી દે છે. એટલે કે આ અધ્યવસાયોના પ્રભાવથી તે જીવ મરીને
નારક, તિર્યંચ, મણુપ્ય કે દેવગતિમાં જતો નથી.

(જાઓ વિ ય સે હમાઓ નેરહ્યતિરિક્કજોણિય મણુસ્સદેવગ્ગહનામાઓ
ચત્તારિ ઉત્તરપયડીઓ) તથા તેની જે નરક, તિર્યંચ, મણુપ્ય અને દેવગતિ
નામની ચાર મૂલ નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિયો છે, “તાસિં ચ ણં ઉવગ્ગહિણ્”
તે પ્રકૃતિયોના તથા “ચ” પદથી ગૃહીત અન્ય પ્રકૃતિયોના ઔપગ્રહિક
(આધારભૂત) (અણંતાણુવંધી કોહમાણમાયાલોભે ક્ષવેइ) અનન્તાણુવંધી ક્રોધ,
મન, માયા અને લોભરૂપ કષાયોનો ક્ષય કરે છે, (અણંતાણુવંધી કોહમાણ-

દન્યાસાં ચ ઔપગ્રહિકાન્ ઉપશ્ચમ્મપ્રયોજનાન્ આધારભૂતાનિત્યર્થઃ અનન્તાનુવન્ધિનઃ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, અથ ચ ‘અણંતાનુવંધી ક્રોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા અપ્પચ્ચક્ષાણકસાણ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવેદ્’ અનન્તાનુવન્ધિનઃ ક્રોધમાનમાયા-લોભાન્ ક્ષપયિત્વા અપ્રત્યાખ્યાનકષાયરૂપાન્ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, ‘અપ્પચ્ચક્ષાણકસાણ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા પચ્ચક્ષાણાવરણ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવેદ્’ અપ્રત્યાખ્યાનકષયાન્ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયિત્વા પ્રત્યાખ્યાનાવરણક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, ‘પચ્ચક્ષાણાવરણ-કોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા સંજલણકોહમાણમાયાલોભે સ્વવેદ્’ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયિત્વા સંજ્વલન ક્રોધમાનમાયાલોભાન્ ક્ષપયતિ ‘સંજલણકોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા પંચવિહં નાણાવરણિજ્જં, નવવિહં દરિસણા-

વન્ધી કોહમાણમાયાલોભે સ્વવેદ્) અનન્તાનુવન્ધી સમ્બન્ધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ इन चार कषायों को नष्ट करता है, (अणंताणुवंधी कौहमाणमायालोभे स्ववित्ता अप्पच्चक्खणकसाए कौहमाणमायालोभे स्ववेद्) इन अनन्तानुवंधी संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ कषायों को नष्ट कर के फिर यह अप्रत्याख्यान संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ इन चार कषायों को नष्ट करता है, (अपच्चक्खणकसाए कौहमाणमायालोभे स्ववित्ता पचक्खणावरणकौहमाणमायालोभे स्ववेद्) इन अप्रत्याख्यान संबंधी क्रोध मान, माया, लोभ को नष्ट करके फिर यह प्रत्याख्यानावरण संबंधी क्रोध मान माया लोभ को नष्ट करता है। (पचक्खणावरणकौहमाणमायालोभे स्ववित्ता संजलणकौहमाणमायालोभे स्ववेद्) प्रत्याख्यानावरण संबंधी क्रोध मान माया लोभ को नष्ट करके फिर यह संज्वलन संबंधी क्रोध, मान, माया और लोभ को नष्ट करता है। (संजलण कौहमाणमायालोभे स्ववित्ता पंचविहं

માયાલોભે સ્વવિત્તા અપ્પચ્ચક્ષાણકસાણ કોહમાણમાયા લોભે સ્વવેદ્) આ અનન્તાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયોને ક્ષય કરીને તે અપ્રત્યાખ્યાન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, આ ચાર કષાયોને નષ્ટ કરે છે, (અપ્પચ્ચક્ષાણકસાણ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા પચ્ચક્ષાણાવરણ કોહમાણમાયાલોભે સ્વવેદ્) અપ્રત્યાખ્યાન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને ક્ષય કરે છે. (પચ્ચક્ષાણાવરણકોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા સંજલણકોહમાણમાયા લોભે સ્વવેદ્) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને નષ્ટ કરે છે. (સંજલણકોહમાણમાયાલોભે સ્વવિત્તા પંચવિહં નાણાવર-

વરણિજ્જં, પંચવિહમંતરાહયં તાલમત્થકહં ચ ણં મોહણિજ્જં કદ્દુ' સંજ્વલનક્રોધમા
નમાયાલોભાન્ ક્ષપયિત્વા પંચવિધં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ, મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિભેદાત્ ;
નવવિધં દર્શનાવરણીયં કર્મ, ચક્ષુર્દર્શનાધાવરણચતુષ્કસ્ય નિદ્રાપશ્ચકસ્ય ચં
મેલનાન્નવપ્રકારકં વોધ્યમ્, પશ્ચવિધમ્ આન્તરાયિકં કર્મ, દાનલાભભોગોપભોગ-
વીર્યભેદાત્ પશ્ચપ્રકારકમ્, ક્ષપયતીતિ પૂર્વેણાન્વયઃ તત્ક્ષપણપ્રકારમાહ-તાલમસ્તક
કૃત્તં ચ ' કૃત્તં-સૂન્યાદિના છિન્નં મસ્તકં યસ્યાસૌ મસ્તકકૃતઃ તાલશ્વાસૌ મસ્તક
કૃત્તથેતિ તાલમસ્તકકૃત્તઃ આર્પત્વાત્ કૃત્તશબ્દસ્ય પૂર્વપ્રયોગાભાવઃ તથા ચ
છિન્નમસ્તકતાલમિવ મોહનીયં કૃત્વા इत्यर्थः, અયમાશયઃ યથાહિ છિન્નમસ્તક-
સ્તાલવૃક્ષઃ ક્ષીણો ભવતિ તથા મોહનીયં કર્મ ક્ષીણં કૃત્વેતિ ભાવઃ, इति મોહની-

નાણાવરણિજ્જં, નવવિહં દરિસણાવરણિજ્જં, પંચવિહમંતરાહયં તાલમત્થ-
કહં ચ ણં મોહણિજ્જં કદ્દુ) સંજ્વલન ક્રોધ જ્ઞાન માયા ઓર લોભ કો
ક્ષય કરકે યહ પાંચ પ્રકાર કે-મતિજ્ઞાનાવરણીય, શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય
આદિ કે ભેદ સે પાંચ પ્રકાર કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો, ચક્ષુર્દર્શનાવર-
ણીય, અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય આદિ કે ભેદ સે નૌ પ્રકાર કે દર્શનાવરણીય
કર્મ કો, દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય ઉપભોગાન્તરાય ઓર
વીર્યાન્તરાય કે ભેદ સે પાંચ પ્રકાર કે અન્તરાય કો નષ્ટ કરકે એવં
છિન્નમસ્તક વાલે તાલવૃક્ષ કો તરહ મોહનીય કો કરકે યહ અપૂર્વકરણ
મેં પ્રવિષ્ટ હોતા હૈ । “તાલમસ્તક કૃત્તં” યહાં પર કર્મધારય સમાસ
હુઆ । “મસ્તકકૃત્ત” મેં બહુવ્રીહિ સમાસ હુઆ । આર્ષ હોને સે કૃત્ત
શબ્દ કા પૂર્વપ્રયોગ નહીં હુઆ હૈ । જિસ પ્રકાર સે છિન્ન મસ્તક વાલા
તાલવૃક્ષ ક્ષીણ હો જાતા હૈ ઊસી તરહ ઊસકા મોહનીય કર્મ ક્ષીણ હો

ણિજ્જં, નવવિહં દરિસણાવરણિજ્જં, પંચવિહમંતરાહય તાલમત્થકહં ચ ણ મોહણિજ્જં
કદ્દુ) સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ક્ષય કરીને મતિજ્ઞાનાવર-
ણીય, શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય આદિ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો, ચક્ષુર્દર્શ-
નાવરણીય, અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય આદિ નવ પ્રકારના દર્શનાવરણીય કર્મનો,
દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય, ઉપભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય,
એ પાંચ પ્રકારના અન્તરાય કર્મનો ક્ષય કરીને અને મોહનીય કર્મને છિન્ન
મસ્તકવાળા તાલવૃક્ષ સમાન કરી નાખીને તે અપૂર્વકરણમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે.
“મસ્તકકૃત્ત” માં બહુવ્રીહિ સમાસ થયો છે આર્ષ હોવાથી કૃતશબ્દનો
પૂર્વપ્રયોગ થયો નથી જેવી રીતે તેના મોહનીયકર્મ ક્ષીણ થઈ જાય છે. આ
પદ મોહનીય કર્મના વિશેષથી તરીકે વપરાયેલું લાગે છે, છતાં પણ તેનો

યસ્ય વિશેષણત્વમઙ્ગીકૃત્યોક્તમ્, વસ્તુતસ્તુ જ્ઞાનાવરણીયાદીનાં સર્વેષાં વિશેષણ-
મિદં, તથા ચ અનન્તાનુબંધ્યાદિસ્વભાવે તત્ર ક્ષપિતે સતિ જ્ઞાનાવરણીયાદિકં
ક્ષપયત્યેવ, તથા ચાત્રપક્ષે તાલમસ્તકસ્યેવ કૃત્ત્વં ક્રિયા યસ્ય તત્તોલમસ્તકકૃત્ત્વં
તદેવંવિધં ચ મોહનીયં ભવતિ, इति कृत्वा यथाहि तालमस्तकविनाशक्रिया
अवश्यम्भावितालविनाशा, एवं मोहनीयकर्मविनाशक्रियाऽपि अवश्यं भावि-
शेषकर्मविनाशा भवति, तथा चोक्तम्—

“ मस्तकसूचिविनाशे, तालस्य यथा ध्रुवो भवति नाशः ।

तद्वत् कर्मविनाशोऽपि मोहनीयक्षये :नित्यम् ” ॥ १ ॥

જાતા હૈ । યહ વિશેષણ મોહનીય કર્મ કા હૈ એસા માનકર યહ કહા
ગયા હૈ પરન્તુ દેખા જાય તો યહ વિશેષણ જ્ઞાનાવરણીય આદિ સવ
કર્મો કા હૈ । તથા ચ—અનન્તાનુબંધી આદિ કા સ્વભાવ ક્ષપિત હોને પર
જ્ઞાનાવરણીય આદિ કો યહ નષ્ટ કર હી દેતા હૈ । હસ પક્ષ મેં “ તાલ-
મસ્તક કે સમાન હૈ “ કૃત્ત્વ ” ક્રિયા જિસકી વહ તાલમસ્તક કૃત્ત્વ હૈ
—હસ પ્રકાર કા જબ તાલમસ્તકકૃત્ત્વ મોહનીય હોતા હૈ । તવ અવશ્ય હી
શેષકર્મો કા વિનાશ હોતા હૈ । જૈસે—અવશ્ય ભાવી હૈ તાલ વિનાશ
જિસમેં એસી તાલ મસ્તક વિનાશ ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસી તરહ સે અવશ્ય
ભાવી હૈ શેષ કર્મો કા વિનાશ જિસમેં એસી મોહનીય કર્મ વિનાશ
ક્રિયા ભી હોતી હૈ । કહા ભી હૈ—“મસ્તકસૂચિવિનાશ” । इत्यादि

જિસ પ્રકાર સૂર્ય કે સમાન તીક્ષ્ણ એસે મસ્તક કે અગ્રભાગ કા
વિનાશ હોને પર તાલવૃક્ષ કા વિનાશ અવશ્ય ભાવી હૈ—ઉસી પ્રકાર સે
મોહનીય કર્મ કે નષ્ટ હો જાને પર શેષ કર્મો કા વિનાશ ભી અવશ્ય—

જ્ઞાનાવરણીય આદિ બધાં કર્મોના વિશેષણરૂપે પણ પ્રયોગ થયો છે, એમ
માનવામાં પણ કોઈ વાંધો જણાતો નથી. વળી અનન્તાનુબંધી આદિનો સ્વભાવ
ક્ષપિત થતાં જ્ઞાનાવરણીય આદિને તે નષ્ટ કરી નાખે જ છે. જેમ તાલવૃક્ષના
મસ્તકને છેદી નાખવામાં આવે તો તાલવૃક્ષ ક્ષીણ થઈ જાય છે, તેમ જ્યારે
મોહનીયને ‘ તાલમસ્તક કૃત્ત્વ ’ કરી નાખવામાં આવે છે—જ્યારે મોહનીય
કર્મનો ક્ષય કરી નાખવામાં આવે છે ત્યારે બાકીનાં કર્મોના પણ અવશ્ય
નાશ થઈ જાય છે. જેવી રીતે તાલવૃક્ષના મસ્તકને છેદી નાખવાથી તાલવૃક્ષનો
અવશ્ય વિનાશ થાય છે, એજ પ્રમાણે મોહનીય કર્મનો વિનાશ થવાથી અન્ય
કર્મોના પણ અવશ્ય વિનાશ થાય છે કહ્યું પણ છે કે—

મસ્તકસૂચિવિનાશે । इत्यादि

સોયના સમાન તીક્ષ્ણ એવા મસ્તકના અગ્રભાગનો વિનાશ થતા જેવી
રીતે તાલવૃક્ષનો અવશ્ય વિનાશ થાય છે, એજ પ્રમાણે મોહનીય કર્મનો નાશ થઈ

इति । ततश्च 'कम्मरयविकरणकरं अपुव्वकरणं' कर्मरजोविकरणकरं कर्म-
रजोविक्षेपकम् अपूर्वकरणम् असदृशाध्यवसायविशेषणम्, 'अणुपविट्ठस्स अणंते-
अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुन्ने केवलवरणाणदंसणे समुप्पन्ने'
अनुप्रविष्टस्य प्रतिपन्नावधिज्ञानस्य पुरुषस्य विषयानन्त्यात् अनन्तम्, सर्वोत्तम-
त्वात् अनुत्तरम्, कटकुड्यादिभिरप्रतिहननात् निर्व्याघातम्, सर्वथा स्वावरण-
क्षयात् निरावरणम्, सकलार्थग्राहकत्वात् कृत्स्नम्, सकलस्वांशयुक्ततयोत्पन्न-
त्वात् प्रतिपूर्णं, केवलवरज्ञानदर्शनम् अभिधानापेक्षया केवलम् केवलनामक
मित्यर्थः ज्ञानान्तरापेक्षया वरं श्रेष्ठं ज्ञानं च दर्शनं च समुत्पन्नं भवति॥ सू० ३ ॥

भावी है । तात्पर्य इस कथन का यही है कि “ मोहक्षयात् ज्ञानदर्शना-
वरणान्तरायक्षयाच्च केवलं ” सब से प्रथम मोहनीय कर्म का क्षय किया
जाता है इसके क्षय होते ही ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय और अन्तराय
इनका क्षय होता है । यहां पर जो अनन्तानुबन्धी आदि कषायों का क्षय
प्रकट किया गया है उससे सूत्रकार ने यही बात प्रदर्शित की है । इस
तरह (कम्मरयविकरणकरं अपुव्वकरणं अणुपविट्ठस्स) कर्मरज को
विखेरने वाले अपूर्वकरण में असदृश अध्यवसाय में प्रविष्ट हुए इस
प्रतिपन्न अवधिज्ञान वाले पुरुष को विषयों की अनन्तता से “ अणंते ”
अनन्त (अणुत्तरे) सर्वोत्तम होने से अनुत्तर, (निव्वाघाए) कट कुड्य
आदि द्वारा अप्रतिहत होने से निर्व्याघात (निरावरणे) आवरण कर्म
के सर्वथा क्षय होने से निरावरण, (कसिणे) सकलार्थ ग्राहक होने से
कृत्स्न (पडिपुन्ने) सकलस्वांशयुक्त रूप से उत्पन्न होने से प्रतिपूर्ण, ऐसे

જવાથી ખાડીનાં કર્મેનો પણ અવશ્ય વિનાશ થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ
છે કે (મોહક્ષયાત્ જ્ઞાનર્શનાવરણાન્તરાયક્ષયાચ્ચ કેવલ) સૌથી પ્રથમ મોહ-
નીય કર્મેનો ક્ષય કરવામાં આવે છે, તેનો ક્ષય થતાં જ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શના-
વરણીય અને અન્તરાય કર્મેનો ક્ષય થઈ જાય છે અહીં જે અનંતાનુબંધી
આદિ કષાયોનો ક્ષય પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, તેના દ્વારા સૂત્રકારે એજ વાત
પ્રદર્શિત કરી છે. આ રીતે (કમ્મરયવિકરણકર અપુવ્વકરણં અણુપવિટ્ઠસ્સ)
કર્મરજને વિખેરનાર અપૂર્વકરણમાં અસદૃશ અધ્યવસાયમાં પ્રવિષ્ટ થયેલા તે
પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનવાળા પુરુષને “ અણંતે ” અનંત, (વિષયોની અનંતતાની
અપેક્ષાએ અનંત) “ અણુત્તરે ” અનુત્તર (સર્વોત્તમ), “ નિવ્વાઘાઇ ” નિર્વ્યા-
ઘાત (ચક્રાઈ, દિવાલ આદિ દ્વારા અવરોધી ન શકાય એવી) “ નિરાવરણે ”
આવરક કર્મેનો સર્વથા ક્ષય થવાથી નિરાવરણ, “ કસિણે ” સકળ પદાર્થોને

કેવલિવક્તવ્યતા

પુનરમાહ—‘સે ણં મંતે ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા પપ્પવેજ્જ વા પરુવેજ્જ વા ? નો ઇણદ્દે સમદ્દે ણણતથ્થ એગ્ગણા-
 ણ વા એગ્ગવાગરણેણ વા । સે ણં મંતે ! પઠ્ઠાવેજ્જ વા,
 મુંડાવેજ્જ વા?, ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, ઉવદેસં પુણ કરેજ્જા । સે
 ણં મંતે ! સિજ્ઝાઈ, જાવ અંતં કરેઈ ? હંતા । સિજ્ઝાઈ જાવ
 અંતં કરેઈ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

છાયા—સ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કેવલિપ્રજ્ઞત્તં ધર્મમ્ આખ્યાપયેદ્ વા, પ્રજ્ઞાપયેદ્
 વા, પ્રરૂપયેદ્ વા ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નાન્યત્ર એકજ્ઞાતેન વા, એકવ્યાકરણેન
 વા । સ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પ્રવાજયેદ્ વા, મુંડયેદ્ વા, ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ, ઉપદેશં

(કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પન્ને) કેવલજ્ઞાન ઔર કેવલ દર્શન ઉત્પન્ન
 હો જાતે હૈં ॥ સૂ૦ ૩ ॥

કેવલિવક્તવ્યતા—

(સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જા વા) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા, પપ્પવેજ્જ
 વા પરુવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! વહ કેવલી કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કા કથન કરતા
 હૈ કયા ? ઉસે પ્રજ્ઞાપિત કરતા હૈ કયા ? ઉસકી પ્રરૂપણા કરતા હૈ કયા ?
 (ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ણણતથ્થ એગ્ગણાણ વા એગ્ગ વાગરણેણ વા) હે ગૌતમ !
 એક ઉદાહરણ ઔર એક પ્રશ્ન કે ઉત્તર દેને કે સિવાય યહ અર્થ સમર્થ

અડણુ કરનાઈ, “ પહિપુન્ને ” પ્રતિપૂર્ણુ એવું “ કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પન્ને ”
 કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

કેવલિ વક્તવ્યતા—

“ સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્ત ધમ્મં આઘવેજ્જ વા ” ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મ આઘવેજ્જવા, પપ્પવેજ્જવા,
 પરુવેજ્જવા ?) હે ભદન્ત ! તે કેવળજ્ઞાની શું કેવલિપ્રજ્ઞમ ધર્મનું કથન કરે છે
 ખરે ? તેને પ્રજ્ઞાપિત કરે છે ખરે ? તેની પ્રરૂપણા કરે છે ખરે ? (ણો
 ઇણદ્દે સમદ્દે ણણતથ્થ એગ્ગણાણ વા એગ્ગ વાગરણેણ વા) હે ગૌતમ ! એક ઉદાહરણ

પુનઃ કુર્યાત્, । સ ખલુ ભદન્ત ! સિધ્યતિ યાવત્ અન્તં કરોતિ ? દન્ત સિધ્યતિ, યાવત્ અન્તં કરોતિ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

ટીકા—ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા ? ’ હે ભદન્ત ! સ ખલુ કેવલિપ્રમુત્તેઃ સકાશાદ્ અશ્રુત્વાપિ પ્રાપ્તકેવલજ્ઞાનઃ કેવલી કિં કેવલિપ્રજ્ઞસમ્ કેવલિભિરુપદિષ્ટં ધર્મમ્ આરુપ્યાપયેદ્ વા સામાન્યતયા વિશેષતયા વા કથયેદ્ વા, પ્રજ્ઞાપયેદ્ વા વચન

નહીં હૈ । (સે ણં મંતે ! પન્વાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! વહ કેવલી કિસી કો દીક્ષા દેતા હૈ કયા કિસી કો મુણ્ડિત કરતા હૈ કયા ? (ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, ઉવદેસં પુણ કરેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ પર વહ દીક્ષા લેને કે લિયે ઉપદેશ દે સકતા હૈ । (સે ણં મંતે ! સિજ્ઞહ, જાવ અંતં કરેહ) હે ભદન્ત ! વહ કેવલી સિદ્ધ હોતા હૈ કયા ? યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ કયા ? (હંતા, સિજ્ઞહ જાવ અંતં કરેહ) હાં, ગૌતમ ! વહ કેવલી સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ પ્રશ્નુ સે પૂછતે હૈ—(સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! કયા વહ અશ્રુત્વા-કેવલજ્ઞાની-કેવલી આદિ કે પાસ વિના સુને મી જિસને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર લિયા હૈ—એસા કેવલી કયા કેવલી દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મ કો સામાન્ય યા વિશેષરૂપ સે પ્રતિપાદિત કર સકતા હૈ ? વચનપર્યાય આદિ કે ભેદ

અને એક પ્રશ્નનો ઉત્તર દીધા સિવાય આ અર્થ સમર્થ નથી. એટલે કે તે એકાદ ઉદાહરણ આપી શકે છે કે એકાદ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકે છે પણ પ્રશ્નપણા કરી શકતા નથી (સે ણં મંતે ! પન્વાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા ?) હે ભદન્ત ! તે કેવલજ્ઞાની કોઈને દીક્ષા આપે છે ખરો ? અથવા કોઈને મુડિત કરે છે ખરો ? (ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, ઉવદેસં પુણ કરેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી—એવું બનતું નથી, પણ તે દીક્ષાનો ઉપદેશ દઈ શકે છે. (સે ણં મંતે ! સિજ્ઞહ, જાવ અંતં કરેહ) હે ભદન્ત ! તે સિદ્ધપદ પામે છે ખરો ? યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે ખરો ? (હંતા, સિજ્ઞહ, જાવ અંતં કરેહ) હા, ગૌતમ ! તે કેવલજ્ઞાની સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે.

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નુ સે પૂછે છે કે—(સે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! શું તે અશ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની (જેણે કેવલી આદિની સમીપે ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું હોય

પર્યાયાદિભેદેન નામાદિભેદેન વા કથયેદ્ વા, પ્રરૂપયેદ્ વા સ્વરૂપતઃ કથયેદ્ વા ? મગ્ધનાહ-‘ જો ઇળદ્દે સમદ્દે ’ હે ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ અશ્રુત્વા પ્રાપ્ત-કેવલજ્ઞાનઃ કેવલી, કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં નાસ્ત્યાપયેત્, ન વા પ્રજ્ઞાપયેત્, નૈવ વા પ્રરૂપયેત્, કિન્તુ ‘ જળ્લત્થ ઇગ્ગણાણ વા, ઇગ્ગવાગરણેણ વા ’ નાન્યત્ર એક-જ્ઞાતેન વા એકોદાહરણેન, એકવ્યાકરણેન વા એકપ્રશ્નસ્યોત્તરદાનેન વા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે જં મંતે પવ્વાવેજ્જ વા, મુંઢાવેજ્જ વા ? ’ હે મગ્ધ ! સ સ્વલુ અશ્રુ-ત્વા કેવલી કિં પ્રવ્રાજયેદ્ રજોહરણસદોરકમુખવસ્ત્રિકાદિદ્રવ્યલિઙ્ગદાનેન શિષ્યેભ્યઃ

દ્વારા યા નામાદિ ભેદ દ્વારા સ્વસ્વી પ્રજ્ઞાપના કર સકતા હૈ કયા ? યા સ્વરૂપતઃ સ્વસ્વી કથન કર સકતા હૈ કયા ? સ્વસ્વી ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—(જો ઇળદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! જિસને કેવલી આદિ સે વિના સુને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તકિયા હૈ એસા કેવલી કેવલી દ્વારા પ્રતિપદિત ધર્મ કી પ્રરૂપણા નહીં કર સકતા હૈ, ન સ્વસ્વી વહ પ્રજ્ઞાપના કર સકતા હૈ-ઔર ન વહ સ્વસ્વી સ્વરૂપતઃ પ્રતિપાદન કર સકતા હૈ । કિન્તુ—(જળ્લત્થ ઇગ્ગણાણ વા ઇગ્ગ વાગરણેણ વા) વહ એક ઉદાહરણ દે સકતા હૈ ઔર એક પ્રશ્ન કા ઉત્તર દે સકતા હૈ । સ્વસ્વી સિવાય વહ ધર્મ કા ઉપદેશ નહીં દે સકતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(સે જં મંતે ! પવ્વાવેજ્જ વા, મુંઢાવેજ્જ વા) વહ અશ્રુત્વા કેવલી કયા પ્રવ્રજ્યા-રજોહરણ સદોરક મુખવસ્ત્રિકા આદિ રૂપ દ્રવ્યલિઙ્ગ કા અપને શિષ્યોં કૈ લિયે દેને રૂપ

છે તેને અશ્રુત્વા કેવલી કહે છે) કેવલી દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મને સામાન્ય કે કે વિશેષરૂપે પ્રતિપાદિત કરી શકે છે ? “ પવ્વાવેજ્જ વા ” વચન પર્યાય આદિના ભેદ દ્વારા અથવા નામાદિ ભેદ દ્વારા તેની પ્રજ્ઞાપના કરી શકે છે ? અથવા સ્વરૂપતઃ તેનું કથન કરી શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—(જો ઇળદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! જેણે કેવલી આદિ પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કર્યા વિના કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે એવો કેવલજ્ઞાની કેવલી દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મની પ્રરૂપણા કરી શકતો નથી, તેની પ્રજ્ઞાપના પણ કરી શકતો નથી, અને તે તેનું સ્વરૂપતઃ પ્રતિપાદન કરી શકતો નથી. પરંતુ “ જળ્લત્થ ઇગ્ગણાણ વા ઇગ્ગ વાગરણેણ વા ” તે એક ઉદાહરણ આપી શકે છે અને એક પ્રશ્નને ઉત્તર આપી શકે છે તે સિવાય તે ધર્મને ઉપદેશ દઈ શકતો નથી

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—(સે જં મંતે ! પવ્વાવેજ્જ વા, મુંઢાવેજ્જ વા ?) હે મગ્ધ ! શું તે અશ્રુત્વા કેવલી પ્રવ્રજ્યા અનાશિને દેયલુ છે, કે આપીશ

પ્રવ્રજ્યાં દદ્યાદ્ વા ? મુણ્ડયેદ્ વા ? શિરોલુશ્ચનતો મુણ્ડનં કુર્યાદ્ વા ? ભગવાનાહ—‘ જો ઇણદ્દે સમદ્દે, ઉવદેસં પુણ કરેજ્જા’ હે ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, સ खलु અશ્રુત્વા કેવલિશિષ્યેભ્યઃ પ્રવ્રજ્યાં ન દાતુમર્હેત્, ન વા શિરોલુશ્ચનલક્ષણં મુણ્ડનં કર્તુમર્હેત્, કિન્તુ—ઉપદેશં પુનઃ કુર્યાત્ ’ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે જં મંતે ! સિજ્ઞહ્ જાવ અંતં કરેહ્ ? ’ હે ભદન્ત ! સ खलુ કેવલી કિં સિધ્યતિ, યાવત્—વુધ્યતે, મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ? ભગવાનાહ—‘ હંતા, સિજ્ઞહ્, જાવ અંતં કરેહ્ ’ હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યમ્ સ કેવલી સિધ્યતિ, યાવત્—વુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ, સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ચેતિ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

દીક્ષા, ઔર શિરોલુશ્ચન કરકે ઉન્હે મુણ્ડિત કરને રૂપ મુંડન કરના યે કામ કર સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈ પ્રશ્ન કહતે હૈ—(જો ઇણદ્દે સમદ્દે, ઉવદેસં પુણ કરેજ્જા) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ અશ્રુત્વા કેવલી અપને શિષ્યોં કે લિયે ન દીક્ષા દે સકતા હૈ ઔર ઉન્હે મુણ્ડિત—કેશલુશ્ચનાદિરૂપ સે ઉનકા મુણ્ડન કર સકતા હૈ । કિન્તુ વહ ઉન્હે ઉપદેશ કર સકતા હૈ—ઉનસે અમુક કે પાસ દીક્ષા ધારણ કરો—એસા ઉપદેશ દે સકતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(સે જં મંતે ! સિજ્ઞહ્, જાવ અંતં કરેહ્) હે ભદન્ત ! વહ અશ્રુત્વા કેવલી કયા સિદ્ધ હોતા હૈ, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ? યહાં યાવત્ શબ્દ સે “ વુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ ” હન ક્રિયાપદોં કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । હસકે

રૂપ મુંડન કરવાનું કાર્ય કરી શકે છે ? (રજોહરણ, સદૌરિકમુખવસ્ત્રિકા આદિ રૂપ દ્રવ્યલિંગ પોતાના શિષ્યોને માટે આપવારૂપ દીક્ષાને પ્રમત્તયા કહે છે. શિરના વાળ હાથથી ખેંચી કાઢવાની ક્રિયાને મુંડન ક્રિયા કહે છે.)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(જો ઇણદ્દે સમદ્દે, ઉવદેસં પુણ કરેજ્જા) હે ગૌતમ ! આ વાત બરાબર નથી એટલે કે અશ્રુત્વા કેવલી પોતાના શિષ્યોને દીક્ષા દઈ શકતો નથી અને તેમના કેશલુચનનું કાર્ય પણ કરી શકતો નથી. પરન્તુ તે તેમને ઉપદેશ દઈ શકે છે—અમુક વ્યક્તિ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો ઉપદેશ તે તેમને આપી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે જં મંતે ! સિજ્ઞહ્, જાવ અંતં કરેહ્ ?) હે ભદન્ત ! તે અશ્રુત્વા કેવલી શું સિદ્ધ થાય છે, (વુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ) બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરે છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

પુનસ્તાદશકેવલિવક્તવ્યતા

પુનરપ્યાહ—‘ સે ણં ભંતે ! ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—સે ણં ભંતે ! કિં ઉઢું હોજ્જા, અહો હોજ્જા, તિરિયં હોજ્જા ? ગોયમા ! ઉઢું વા હોજ્જા, અહો વા હોજ્જા । તિરિયં વા હોજ્જા ઉઢું હોજ્જમાણે સદ્ધાવઙ્ગ -- વિયડાવઙ્ગ -- ગંધાવઙ્ગ -- માલવંતપરિયાણસુ વટ્ટવેયદ્ધુપવ્વણસુ હોજ્જા, સાહરણં પહુચ્ચ સોમણસવણે વા, પંડ-ગવણે વા હોજ્જા । અહે હોજ્જમાણે ગઢ્ઢાણ વા, દરીણ વા, હોજ્જા, સાહરણં પહુચ્ચ પાયાલે વા, ભવણે વા હોજ્જા । તિરિયં હોજ્જમાણે પન્નરસુ કમ્મભૂમીસુ હોજ્જા, સાહરણં પહુચ્ચ અઢ્ઢાઙ્ગજ્જે દીવસસુદ્ધે, તદેક્કદેસમાણ હોજ્જા । તેણં ભંતે ! એગસમણં કેવદ્ધયા હોજ્જા ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં દસ, સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચદ્ધ અસોચ્ચાણં કેવાલ્લસસ વા જાવ અત્થેગદ્ધે કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જ સવણયાણ, અત્થેગદ્ધે અસોચ્ચાણં કેવલિં જાવ નો લભેજ્જ સવણયાણ જાવ અત્થેગદ્ધે કેવલનાણં ઉપ્પાડેજ્જા, અત્થેગદ્ધે કેવલનાણં નો ઉપ્પાડેજ્જા ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા—સ સ્વલુ ભદન્ત ! કિમ્ ઝઘ્ઘં ભવતિ ? અધો ભવતિ ? તિર્યગ્ ભવતિ ? ગૌતમ ! ઝઘ્ઘં વા ભવતિ, અધો વા ભવતિ, તિર્યગ્ વા ભવતિ । ઝઘ્ઘં

ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈં—(હંતા, સિજ્ઞાજ્ઞ જાવ અંતં કરેજ્ઞ) હાં, ગૌતમ ! વહ અશ્રુત્વા કેવલી સિદ્ધ હોતા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કરતા હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા સિજ્ઞાજ્ઞ જાવ અંતં કરેજ્ઞ) હા, ગૌતમ ! તે અશ્રુત્વા કેવલી સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત કર્મેનો નાશ કરે છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરી નાખે છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

ભવન્ શબ્દાપાતિ-વિકટાપાતિ-ગન્ધાપાતિ-માલ્યવન્તપર્યાયેષુ વૃત્તવૈતાઢ્યપર્વતેષુ
ભવતિ । સંહરણં પ્રતીત્ય સૌમનસ્યવને વા, પાણ્ડુકવને વા ભવતિ, અધો ભવન્ ગર્તે
વા, દર્યાં વા, ભવતિ, સંહરણં પ્રતીત્ય પાતાલે વા, ભવને વા, ભવતિ, તિર્યગ્ ભવન્

પુનઃ કેવલિ વક્તવ્યતા-

(સે ણં મંતે ! કિં ઉઢું હોજ્જા અહો હોજ્જા) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે ણં મંતે ! કિં ઉઢું હોજ્જા, અહો હોજ્જા, તિરિયં
હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અશ્રુત્વા કેવલી કયા ઉર્ધ્વલોક મેં હોતા હૈ, યા
અધોલોક મેં હોતા હૈ, યા તિર્યક્ લોક મેં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(ઉઢું વા હોજ્જા, અહો વા હોજ્જા, તિરિયં વા હોજ્જા) વહ અશ્રુત્વા
કેવલી ઉર્ધ્વલોક મેં મી હોતા હૈ, અધોલોક મેં મી હોતા હૈ, તિર્યક્ લોક
મેં મી હોતા હૈ । (ઉઢું હોજ્જમાણે સદાવહ, વિચ્છાવહ ગંધાવહ માલવંત
પરિચાણુ વટ્ટવેચહ પવ્વણુ હોજ્જા) યદિ વહ ઉર્ધ્વલોક મેં હોતા હૈ તો
શબ્દાપાતિ, વિકટાપાતિ, ગંધાપાતિ ઓર માલ્યવન્ત ઇન નામ વાલે
વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતો મેં હોતા હૈ તથા (સાહરણં પહુચ્ચ સોમણસવણે વા,
પંડગવણે વા હોજ્જા) સંહરણ કી અપેક્ષા સે વહ સૌમનસ્યવન મેં યા
પણ્ડકવન મેં હોતા હૈ । (અહે હોજ્જમાણે ગહ્ઘાણ વા દરીણ વા, હોજ્જા,
સાહરણં પહુચ્ચ પાયાલે વા ભવણે વા, હોજ્જા) યદિ વહ અધોલોક મેં

કેવલીની વિશેષ વક્તવ્યતા—

“ સે ણં મંતે ! કિં ઉઢું હોજ્જા અહો હોજ્જા ” ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(સે ણં મંતે ! કિં ઉઢું હોજ્જા, અહો હોજ્જા તિરિયં હોજ્જા ?)
હે ભદન્ત ! તે અશ્રુત્વા કેવલી શું ઊર્ધ્વલોકમાં હોય છે કે અધોલોકમાં હોય
છે, તે તિર્યગ્લોકમાં હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઉઢું વા હોજ્જા,
અહો વા હોજ્જા, તિરિયં હોજ્જા) તે અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વલોકમાં પણ હોય
છે, અધોલોકમાં પણ હોય છે અને તિર્યગ્લોકમાં પણ હોય છે. (ઉઢું
હોજ્જમાણે સદાવહ, વિચ્છાવહ ગંધાવહ માલવતપરિચાણુ વટ્ટવેચહ પવ્વણુ
હોજ્જા) જો તેઓ ઊર્ધ્વલોકમાં હોય છે, તો શબ્દાપાતિ, વિકટાપાતિ, વિક-
ટાપાતિ, ગંધાપાતિ, અને માલ્યવન્ત, આ નામવાળા વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતોમાં
હોય છે તથા (સાહરણં પહુચ્ચ સોમણસવણે વા, પંડગવણે વા હોજ્જા) સહ-
રણની અપેક્ષાએ તે સૌમનસ વનમાં કે પંડક વનમાં હોય છે. (અહે હોજ્જા.

પશ્ચદશસુ કર્મભૂમિષુ ભવતિ । સંહરણં પ્રતીત્ય અર્ધતૃતીયે દ્વીપસમુદ્રે તદેકદેશભાગે ભવતિ । તે સ્વલુ ભદન્ત ! એકસમયેન કિયન્તો ભવન્તિ ? ગૌતમ ! જહ્ન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કર્ષેણ દશ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલિનો વા યાવત્ અસ્ત્યેકકઃ કેવલિપણ્ણત્તં ધર્મં લભેત, શ્રવણ-તયા, અસ્ત્યેકકઃ અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલિનો યાવત્ નો લભેત શ્રવણતયા, યાવત્ અસ્ત્યેકકઃ કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકકઃ કેવલજ્ઞાનં નોત્પાદયેત્ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

હોતા હૈ તો ગર્ત્ત મેં-અધોલોક ગ્રામાદિક મેં યા ગુફા મેં હોતા હૈ તથા સંહરણ કી અપેક્ષા વહ પાતાલકલશમેં યા ભવનવાસી દેવોં કે ભવનમેં હોતા હૈ । (તિરિયં હોજ્જમાણે પન્નરસસુ કમ્મભૂમીસુ હોજ્જા, સાહરણં પહુચ્ચ અઢ્ઢાહ્જ્જે દીવસસમુદ્દે, તદેકદેસમાણે હોજ્જા) યદિ વહ તિર્યક્ લોક મેં હોતા હૈ તો પન્નરહકર્મભૂમિયોં મેં હોતા હૈ । સંહરણ કી અપેક્ષા સે વહ અઢાઈ દ્વીપ સમુદ્રોં કે ઇકભાગ મેં હોતા હૈ । (તે ણં મંતે ! ઇગ-સમણં કેવહ્યા હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વે અશ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની ઇક સમય મેં કિતને હોતે હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઇકો વા, દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં દસ સ્યે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ્ અસોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્થેગહ્ણે કેવલિપણ્ણત્તં ધર્મં લભેજ્જ સ્વણયાણે અત્થેગહ્ણે અસોચ્ચા ણં કેવલિ જાવ નો લભેજ્જ સ્વણયાણે જાવ અત્થે-ગહ્ણે કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં નો ઉપ્પાઢેજ્જા) અશ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની ઇક સમય મેં કમ સે કમ ઇક દો ઔર તીન તક

માણે ગહ્ણાણે યા વરીણે વા, હોજ્જા, સાહરણ પહુચ્ચ પાયાલે વા ભવણે વા હોજ્જા) ને તે અધોલોકમાં હોય છે તે ગર્ત્તમાં-અધોલોકના ગ્રામાદિકમાં અથવા ગુફામાં હોય છે તથા સંહરણની અપેક્ષાએ તે પાતાલકલશમાં કે ભવનવાસી દેવોના ભવનમાં હોય છે. (તિરિયં હોજ્જમાણે પન્નરસસુ કમ્મભૂમીસુ હોજ્જા, સાહરણં પહુચ્ચ અઢ્ઢાહ્જ્જે દીવસસમુદ્દે, તદેકદેસમાણે હોજ્જા) ને તેઓ તિર્ય-ક્લોકમાં હોય છે, તે પન્નર કર્મભૂમિઓમાં હોય છે અને સંહરણની અપેક્ષાએ અઢી દ્વીપસમુદ્રોના એક ભાગમાં હોય છે. (તેણં મંતે ! ઇગ સમણં કેવહ્યા હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! અશ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની એક સમયમાં કેટલા થઈ શકે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં ઇકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં-દસ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ્ અસોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્થેગહ્ણે કેવ-લિપણ્ણત્તં ધર્મ લભેજ્જ સ્વણયાણે અત્થેગહ્ણે અસોચ્ચાણં કેવલિ જાવ નો લભેજ્જ સ્વણયાણે જાવ અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં નો ઉપ્પાઢેજ્જા) અશ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની એક સમયમાં એક, બે અથવા ત્રણ થાય છે, અને એક

ટીકા—ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે જં મંતે ! કિં ઉહું હોજ્જા ? અહે હોજ્જા ? તિરિયં હોજ્જા ? ’ હે મદન્ત ! સ સ્વહુ અશ્રુત્વા કેવલી કિમ્ ઊર્ધ્વમ્=ઊર્ધ્વલોકે ભવતિ ? કિં વા અધઃ=અધોલોકે ભવતિ ? કિં વા તિર્યગ્લોકે ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! ઉહું વા હોજ્જા, અહે વા હોજ્જા, તિરિયં વા હોજ્જા, ’ હે

હો સકતે હૈં—તથા અધિક સે અધિક દશ તક હો સકતે હૈં । ફસલિચે હે ગૌતમ ! મૈનં એસા કહ્વા હૈ કિ કેવલી આદિ કે સમીપ ધર્મ શ્રવણ કિયે વિના કિસી જીવ કો ધર્મ શ્રવણ કા લાભ હોના હૈ ઓર કિસી જીવ કો કેવલી આદિ કે સમીપ ધર્મ શ્રવણ કિયે વિના કેવલીપ્રણીત ધર્મ શ્રવણ કા લાભ નહીં હોતા હૈં । યાવન્ કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર લેતા હૈ ઓર કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન નહીં કરપાતા હૈ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર અશ્રુત્વા કેવલી કે વિષય મૈં હી ફમ સૂત્ર દ્વારા કથન કર રહે હૈં—ફસમૈં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—(સે જં મંતે ! કિં ઉહું હોજ્જા, અહે હોજ્જા, તિરિયં હોજ્જા । હે મદન્ત ! કેવલી કે સમીપ વિના ધર્મોપદેશ સુને ઓ જિમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર લિયા હૈ એસા વહ અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વલોક મૈં હોતા હૈ ? યા અધોલોક મૈં હોતા હૈ ? યા તિર્યગ્ લોક મૈં હોતા હૈ ? ફસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહ્તે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ઉહું વા હોજ્જા અહે વા હોજ્જા, તિરિયં વા

સમયમાં વધારેમાં વધારે ૧૦ અશ્રુત્વા કેવલી થઈ શકે છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે “ કેવલી આદિની સમીપે ધર્મશ્રવણ કર્યા વિના પણ કોઈ જીવને ધર્મશ્રવણનો લાભ મળતો હોય છે, અને કેવલી આદિની સમીપે ધર્મશ્રવણ કર્યા વિના કોઈ જીવ કેવલીપ્રણીત ધર્મશ્રવણનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. ” આ કથનથી શરૂ કરીને “ કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી, ” આ કથન પર્યન્તનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર અશ્રુત્વા કેવલીનું નિરૂપણ કરે છે. (જેણે કેવલી ભગવાનની સમીપે ઉપદેશ શ્રવણ કર્યા વિના કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય, એવા પુરુષને “ અશ્રુત્વા કેવલી ” કહે છે)

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે જં મંતે ! કિં ઉહું હોજ્જા, અહે હોજ્જા તિરિયં હોજ્જા ? હે મદન્ત ! અશ્રુત્વા કેવલી શું ઊર્ધ્વલોકમાં હોય છે કે અધોલોકમાં હોય છે, કે તિર્યગ્લોકમાં હોય છે ?

ગૌતમ ! અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વમ્ ઊર્ધ્વલોકે વા ભવતિ, અધઃ-અધોલોકે વા ભવતિ, તિર્યગ્લોકે વા ભવતિ । ‘ ઉઢું હોજ્જમાણે સદાવહ-વિયડાવહ-ગંધાવહ-માલવંતપરિયાણસુ વટ્ટવેયદ્ધપન્થણસુ હોજ્જા ’ ઊર્ધ્વમ્ ઊર્ધ્વલોકે ભવન્ શબ્દાપાતિ-વિકટાપાતિ-ગન્ધાપાતિ-માલ્યવન્તપર્યાયેષુ એતચ્ચતુરભિધાનેષુ વૃત્તવૈતાદ્યપર્વ-તેષુ ભવતિ । તેષુ ચ ચતુર્ણાં ઊર્ધ્વસ્થાનેષુ તસ્ય અશ્રુત્વાકેવલિનઃ આકાશગમન-લઘ્વિસમ્પન્નત્વેન તત્ર ગતસ્ય કેવલજ્ઞાનોત્પાદસદ્ભાવે સતિ સ્થિતિઃ સંભવતિ ‘ સાહરણં પહુચ્ચ સોમણસવણે વા, પંડગવણે વા હોજ્જા ’ સંહરણં પ્રતીત્ય સંહરણા-

હોજ્જા) વહ અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વલોક મેં મી હોતા હૈ, અધોલોક મેં મી હોતા હૈ ઔર તિર્યગ્ લોક મેં મી હોતા હૈ । ઉઢું હોજ્જમાણે સદાવહ, વિયડાવહ, ગંધાવહ, માલવંતપરિયાણસુ વટ્ટવેયદ્ધપન્થણસુ હોજ્જા) યદિ વહ ઊર્ધ્વલોક મેં હોતા હૈ તો શબ્દાપાતિવૃત્તવૈતાદ્ય મેં વિકટાપાતિવૃ-ત્તવૈતાદ્યમેં ગન્ધાપાતિ વૃત્તવૈતાદ્યમેં યા માલ્યવન્ત વૃત્તવૈતાદ્યમેં ઇન વૃત્ત વૈતાદ્ય પર્વતો મેં હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ ઇન ચાર ઊર્ધ્વસ્થાનોં મેં અશ્રુત્વા કેવલી કા સદ્ભાવ હસ તરહ સે પાયા જાતા હૈ કિ અશ્રુત્વા કેવલી કો આકાશગમનલઘ્વિ કા સદ્ભાવ તો હોતા હી હૈ-એસી સ્થિતિ મેં આકાશગમન લઘ્વિ કી સહાયતા સે આકાશ મેં ગમન કરતે સમય યદિ ડસકો કેવલજ્ઞાન હો જાતા હૈ તો ઇન સ્થાનોંમેં ડસકા સદ્ભાવ વહાં સ્થિતિ હો જાને કી વજહ સે પાયા જાતા હૈ । (સાહરણં પહુચ્ચ સોમણસવણે વા પંડગવણે વા હોજ્જા) સંહરણ કી અપેક્ષા સે-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (ઉઢું હોજ્જા અહે વા હોજ્જા, તિરિયં વા હોજ્જા) તે અશ્રુત્વા કેવલી ઊર્ધ્વલોકમાં પણ હોય છે, અધોલોકમાં પણ હોય છે અને તિર્યગ્લોકમાં પણ હોય છે. (ઉઢું હોજ્જમાણે સદાવહ, વિયડાવહ, ગંધાવહ, માલવંતપરિયાણસુ વટ્ટવેયદ્ધપન્થણસુ હોજ્જા) ને તેઓ ઊર્ધ્વલોકમાં હોય છે, તો શબ્દાપાતિ નામના વૃત્તવૈતાદ્યમાં કે વિકટાપાતિ નામના વૃત્તવૈતાદ્યમાં, કે ગંધાપાતિ વૃત્તવૈતાદ્યમાં કે માલ્યવન્ત વૃત્તવૈતાદ્યમાં, આ વૃત્તવૈતાદ્ય પર્વતોમાં હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ ચાર ઊર્ધ્વસ્થાનોમાં અશ્રુત્વા કેવલીનો સદ્ભાવ આ રીતે સંભવી શકે છે-અશ્રુત્વા કેવલીમાં આકાશગમનલઘ્વિનો સદ્ભાવ તો અવશ્ય હોય છે. એવી સ્થિતિમાં આકાશગમનલઘ્વિની સહાયતાથી આકાશમાં ગમન કરતી વખતે તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ જાય તો તે સ્થાનોમાં તેમનો સદ્ભાવ ત્યાંની સ્થિતિની અપેક્ષાએ સંભવી શકે છે. (સાહરણં પહુચ્ચ સોમણસવણે વા પંડગવણે વા હોજ્જા) સંહરણની અપેક્ષાએ-કોઈ દેવાદિક દ્વારા ને તેનું

પેક્ષયા સૌમનસ્યવને મેરૌ તૃતીયે વા, પાણ્ડુકવને-મેરૌ ચતુર્થે વા ભવતિ, 'અહે હોજ્જમાણે ગઢાણ વા, દરીણ વા હોજ્જા' સઃ અશ્રુત્વા કેવલી અધોલોકે ભવન્ ગર્તે-નિમ્નતરે ભૂભાગે 'ખઢ્ઢા' ઇતિ પ્રસિદ્ધે અધોલોકગ્રામાદૌ વા, દર્યાં ગુહાયાં વા ભવતિ । 'સાહરણં પઢુચ્ચ પાયાણે વા ભવણે વા હોજ્જા' સંહરણં પ્રતીત્ય સહરણાપેક્ષયા પાતાણે મહાપાતાલકલશે વલયામુખાદૌ વા ભવતિ, ભવને ભવનપતિ-દેવનિવાસે વા, ભવતિ । 'તિરિયં હોજ્જમાણે પન્નરસસુ કમ્મભૂમીસુ હોજ્જા' તિર્યગ્લોકે ભવન્ પન્નદશસુ કર્મભૂમિષુ પન્ન ભરતાનિ, 'પન્ન ઈરવતાનિ, પન્ન મહા-વિદેહા ઇત્યેવં લક્ષણાસુ ભવતિ 'સાહરણં પઢુચ્ચ અઢ્ઢાહ્જ્જે દીવસમુદ્દે તદેકદેસ-ભાણ હોજ્જા' સંહરણં પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય અર્ધતૃતીયે સાર્ધદ્વયે દ્વીપસમુદ્દે, તદેક-

કોઈ દેવાદિકદ્વારા યદિ હસકા હરણકર લિયા જાવે-તો હસકી અપેક્ષાસે -સૌમનસ્યવનમેં મેરુકે તીસરે વનમેં, યા પળ્ડકવનમેં મેરુકે ચતુર્થવનમેં વહ પાયા જાતા હૈ । (અહે હોજ્જમાણે ગઢાણ વા દરીણ વા હોજ્જા) યદિ વહ અશ્રુત્વા કેવલી અધોલોક મેં હોતા હૈ તો નિમ્નતર ભૂભાગ મેં ખઢ્ઢે મેં યા અધોલોક ગ્રામાદિકોં મેં, યા દરી-ગુફા મેં હોતા હૈ । (સાહરણં પઢુચ્ચ પાયાણે વા ભવણે વા હોજ્જા) ઔર સંહરણ કી અપેક્ષા વહ પાતાલ મેં -મહાપાતાલ કલશ મેં, યા ભવનપતિદેવકે નિવાસરૂપ ભવન મેં હોતા હૈ । (તિરિયં હોજ્જમાણે પન્નરસસુ કમ્મભૂમિસુ હોજ્જા) યદિ વહ અશ્રુત્વા કેવલી તિર્યગ્લોક મેં પન્નદશ કર્મભૂમિયોં મેં હોતા હૈ । પાંચ ભરત, પાંચ ઈરવત પાંચ મહાવિદેહ ઔર ચે ૧૫ કર્મભૂમિયાં હૈ । (સાહરણં પઢુચ્ચ અઢ્ઢાહ્જ્જે દીવસમુદ્દે તદેકદેસભાણ હોજ્જા) સંહરણ કી અપેક્ષા

હરણ કરવામાં આવે-તો સૌમનસ વનમાં (મેરુના ત્રીજા વનમાં) અથવા પંડક વનમાં (મેરુના ચોથા વનમાં) તેઓ હોય છે. (અહે હોજ્જમાણે ગઢાણ વા દરીણ વા હોજ્જા) જો તે અશ્રુત્વા કેવલી અધોલોકમાં હોય છે, તો નિમ્નતર ભૂભાગમાં-ખાડામાં, અથવા અધોલોકવર્તી આમાદિકમાં કે દરીમાં (ગુફામાં) હોય છે. (સાહરણં પઢુચ્ચ પાયાણે વા ભવણે વા હોજ્જા) અને સંહરણની અપેક્ષાએ તે પાતાળમાં-મહાપાતાળ કલશમાં કે ભવનપતિ દેવના નિવાસસ્થાનરૂપ ભવનમાં હોય છે. (તિરિયં હોજ્જમાણે પન્નરસસુ કમ્મભૂમિસુ હોજ્જા) જો તે અશ્રુત્વા કેવલી તિર્યગ્લોકમાં હોય છે, તો ૧૫ કર્મભૂમિઓમાં હોય છે. પાંચ ભરત, પાંચ વિદેહ અને પાંચ ઈરવત, આ પંદર કર્મભૂમિઓ છે (સાહરણં પઢુચ્ચ અઢ્ઢાહ્જ્જે દીવસમુદ્દે તદેકદેસભાણ હોજ્જા) સંહરણની અપેક્ષાએ તે અઢી દ્વીપ સમુદ્રમાં કોઈએક પ્રદેશમાં હોય છે. આ કથનનું લોકમાં

દેશભાગે સાર્ધદ્વયદ્વીપસમુદ્રસ્ય એકપદેશે ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ તે ણં મતે ! એગમમણં કેવદ્વયા હોજ્જા ? ’ હે મહન્ત ! તે સ્વલુ અશ્રુત્વા કેવલિનઃ એક-સમયે ક્રિયન્તો ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં દસ ’ હે ગૌતમ ! તે કેવલિનઃ જઘન્યેન એકસમયે એકો વા દ્વૌ વા, ત્રયો વા ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ એકસમયે દસ ભવન્તિ । ઉપસંહર-

અઢાઈ દ્વીપ મેં દો સમુદ્ર મેં-इनके एकदेश में होता है । तात्पर्य कहने का यह है कि अश्रुत्वा केवली ऊर्ध्वमध्य और अधः इन तीनों लोकों में होता है । ऊर्ध्वलोक में लब्धि के निमित्त से या संहरण के निमित्त से वह वहाँ हो सकता है । मध्यलोक में भी वह स्वभावतः १५ कर्म-भूमियों में होता ही है । रही अઢाई દ્વીપસમુદ્રોં की बात-क्यों कि इतना ये सब स्थान कर्मभूमि से भी सम्बन्ध रखता है-अतः इतने स्थान में भी इसका अस्तित्व संहरण की अपेक्षा से हो सकता है । अधोलोक में खड्डे आदि स्थानों में तो यह पाया ही जाता है-रही पाताल आदि स्थानरूप अधोलोक की बात-सो वहाँ पर भी इसका अस्तित्व-संहरण की अपेक्षा से बन सकता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(तेणं मते ! एगसमणं केवद्वया होज्जा) हे महन्त ! एक समय में कितने अश्रुत्वा केवली हो सकते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गौयमा) हे गौतम ! (जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा) एक समय में अश्रुत्वा केवली कम से कम

હોય છે ઉર્ધ્વલોકમાં લબ્ધિના કારણે અથવા સંહરણને કારણે તેઓનું અસ્તિત્વ સંભવી શકે છે. મધ્યલોકમાં (તિર્થંગ્યલોકમાં) તેઓ સ્વાભાવિક રીતે ૧૫ કર્મ-ભૂમિઓમાં તો હોય જ છે. હવે રહી અઢી દ્વીપસમુદ્રોની વાત-કારણ કે આ બધાં સ્થાનો કર્મભૂમિ સાથે પણ સંબંધ રાખે છે, તેથી એટલાં સ્થાનોમાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ સંહરણની અપેક્ષાએ સંભવી શકે છે. અધોલોકમાં ગર્તા (ખાડા) આદિ સ્થાનોમાં તો તેમનું અસ્તિત્વ હોય જ છે, પણ પાતાલ આદિ સ્થાનરૂપ અધોલોકમાં પણ સંહરણની અપેક્ષાએ તેમનું અસ્તિત્વ સંભવી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મતે ! એગ સમણં કેવદ્વયા હોજ્જા ?) હે મહન્ત ! એક સમયમાં કેટલા અશ્રુત્વા કેવલી સંભવી શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા) એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ અશ્રુત્વા કેવલી હોઈ શકે છે, અને “ ઉક્કોસેણં દસ ” વધારેમાં વધારે

બ્રાહ્મ-‘ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ? एवं वुच्चइ असोच्चा णं केवलस्स वा जाव अत्थे गइए केवलपन्नत्तं धम्मं लभेज्ज सवणयाए ’ हे गौतम ! अथ, तेनार्थेन तेन कारणेन एवमुच्यते यत् अश्रुत्वा खलु केवलिनो वा सकाशात्, यावत् केवलि श्रावकप्रभृतीनां वा सकाशात् अस्त्येककः कश्चित् पुरुषः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया-श्रवणज्ञानफलतया, लभेत, ‘ अथ च ‘ अत्थेगइए, असोच्चा णं केवलि जाव नो लभेज्ज सवणयाए ’ अस्त्येककः कश्चित् अश्रुत्वा खलु केवलिनो वा सकाशात् यावत् केवलिश्रावकप्रभृतीनां वा सकाशात् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया नो लभेत । तद् वैषम्यकारणं तु धर्मान्तरायिकादीनां कर्मणामावरणरूपाणां क्षयोपशमस्तदभावश्चेति । ‘ जाव अत्थेगइए केवलनानं उप्पाडेज्जा, ’ यावत्

एक, या दो या तीन तक हो सकते हैं । और (उक्कोसेणं दस) अधिक से अधिक दश तक हो सकते हैं ।

अब सूत्रकार इस विषय का उपसंहार करते हुए कहते हैं- (से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, असोच्चा णं केवलिस्स वा जाव अत्थेगइए केवलपन्नत्तं धम्मं लभेज्ज सवणयाए) हे गौतम ! इसी कारण मैंने ऐसा कहा है कि कोई एक पुरुष केवली आदिसे केवलिप्रज्ञप्त धर्म विना सुने भी उस केवलिप्रज्ञप्त धर्म को श्रवणज्ञानफलरूप से प्राप्त कर सकता है और (अत्थेगइए) कोई एकपुरुष (असोच्चा णं केवलि जाव नो लभेज्ज सवणयाए) केवली आदि के पास से विना सुने केवलिप्रज्ञप्त धर्म को श्रवणज्ञानफलरूप से नहीं प्राप्त कर सकता है । इसकी विषमता का कारण आवरणरूप धर्मान्तरायिक आदि कर्मों का क्षयोपशम एवं इसके क्षयोपशम का अभाव है । (जाव अत्थेगइए केवलनानं उप्पाडे-

दश अश्रुत्वा કેવલી હોઈ શકે છે.

હવે સૂત્રકાર એ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે—

(સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ, असोच्चा णं केवलस्स वा जाव अत्थे-
गइए केवलपन्नत्तं धम्मं लभेज्ज सवणयाए) हे गौतम ! ते कारणे मे' એવું
કહ્યું છે કે કોઈ એક પુરુષ કેવલી આદિની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ
કર્યા વિના પણ કેવલીપ્રજ્ઞા ધર્મને શ્રવણ જ્ઞાનફલરૂપે પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને
(અત્થેગइए असोच्चा णं केवलि जाव नो लभेज्ज सवणयाए) કોઈક પુરુષ
કેવલિ આદિની પાસે શ્રવણ કર્યા વિના કેવલીપ્રજ્ઞા ધર્મને શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપે
પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તેની વિષમતાનું કારણ આવરણરૂપ ધર્માન્તરાયિક આદિ
કર્મોના ક્ષયોપશમ તથા તેમના ક્ષયોપશમનો અભાવ છે. (જાવ અત્થેગइए
केवलनानं उप्पाडेज्जा) અહીં “ જાવ-(यावत्)” પદથી નીચેના પૂર્વોક્ત

અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ અશ્રુત્વા કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ કેવલાં વોધિં વુધ્યેત્, અસ્ત્યે-
 કકઃ કશ્ચિત્ અશ્રુત્વા કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ કેવલામનગારિતાં પ્રવ્રજેત્, અસ્ત્યે-
 કકઃ કશ્ચિત્, અશ્રુત્વા કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત્,
 અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ અશ્રુત્વા કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્,
 અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વા કેવલેન સંવરેણ સંવરણ્યાત્,
 અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વા ક્વલુ કેવલમ્ આભિનિવોધિક-
 જ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વા કેવલં શ્રુત-
 જ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વા કેવલમ્
 અવધિજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વા

જ્ઞા) યહાં યાવત્ પદ સે ઇસ પાઠ કા જો કિ પહિલે કહા ગયા હૈ
 સંગ્રહ હુઆ હૈ “કોઈ જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને ભી કેવલબોધિ
 કો-શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન કો-અનુભવિત કર સકતા હૈ, કોઈ કેવલી આદિ
 સે વિના સુને ભી કેવલ અનગારિતા કો ધારણ કર સકતા હૈ કોઈ એક
 જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને ભી કેવલબ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ સકતા
 હૈ, કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને ભી કેવલ સંયમ સે
 સંયમયતના કર સકતા હૈ, કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે વિના
 સુને ભી કેવલ સંવર સે શુભાધ્યવસાય વૃત્તિરૂપ સંવર કર સકતા હૈ
 કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે સુને વિના ભી કેવલ આભિનિવોધિક
 જ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ, કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને
 ભી કેવલ શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ, કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ
 સે વિના સુને ભી કેવલ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ, કોઈ એક

પાઠને શ્રદ્ધા કરવામાં આવ્યો છે-“કોઈ કેવલી આદિની પાસે શ્રવણ કર્યા
 વિના પણ કેવલબોધિનો (શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનનો) અનુભવ કરી શકે છે, કોઈ
 એક કેવલી આદિ પાસે ધર્મશ્રવણ કર્યા વિના પણ અણુગારવસ્થા ધારણ કરી
 શકે છે, કોઈ એક કેવલી આદિની સમીપે ધર્મશ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ
 બ્રહ્મચર્યવ્રત સેવી શકે છે, કોઈ એક કેવલી આદિનો ઉપદેશ શ્રવણ કર્યા વિના
 પણ કેવલ સંયમદ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે, કોઈ એક કેવલી આદિ સમીપે
 ધર્મશ્રવણ કર્યા વિના પણ શુદ્ધ સંવરદ્વારા આસ્રવોનો નિરોધ કરી શકે છે,
 કોઈક એક કેવલી આદિ સમીપે શ્રવણ કર્યા વિના પણ આભિનિવોધિક જ્ઞાન
 ઉત્પન્ન કરી શકે છે, કોઈક એક કેવલી આદિની પાસે શ્રવણ કર્યા વિના શ્રુત-
 જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે, કોઈક એક કેવલી આદિની પાસે શ્રવણ કર્યા વિના

કેવલં મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વાઽપિ કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેદિતિ ભાવઃ । 'અત્યેગદ્દે કેવલનાણં નો ઉપ્પાદેજ્જા' અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ અશ્રુત્વા સ્વલુ કેવલાં વોધિં નો વુઁયેત્, કેવલામનગારિતાં નો પ્રવ્રજેત્, કેવલં વ્રહ્મચર્યવાસં નો આવસેત્, કેવલેન સંયમેન નો સંયચ્છેત્, કેવલેન સંવરેણ નો સંવરણ્યાત્, કેવલમાભિનિવોધિકજ્ઞાનમ્, કેવલં શ્રુતજ્ઞાનમ્, કેવલમવધિજ્ઞાનમ્, કેવલં મનઃપર્યવજ્ઞાનં નોત્પાદયેત્, તથા અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ અશ્રુત્વા કેવલિપ્રમૃતેઃ સકાશાત્ કેવલજ્ઞાનં નોત્પાદયેદિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૫ ॥

જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને મી કેવલ મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ । કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને મી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ । (અત્યેગદ્દે કેવલનાણં નો ઉપાદેજ્જા) કોઈ એક જીવ કેવલી આદિ સે વિના સુને કેવલ વોધિ કા અનુભવ નહીં કર સકતા હૈ, કેવલ અનગારિતા કો ધારણ નહીં કર સકતા હૈ, કેવલ વ્રહ્મચર્યવાસ મેં નહીં રહ સકતા હૈ કેવલ સંયમ સે સંયમયતના નહીં કર સકતા હૈ, કેવલ સંવર સે શુભાધ્યવસાય વૃત્તિરૂપ સંવર નહીં કર સકતા હૈ, કેવલ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ, કેવલશ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ કેવલ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ, કેવલમનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ તથા કેવલી આદિ સે વિના સુને કોઈ જીવ કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

પણ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે, કોઈક જીવ કેવલી આદિની પાસે શ્રવણ કર્યા વિના પણ મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને કોઈક જીવ કેવલી આદિની સમીપે શ્રવણ કર્યા વિના કેવળજ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન કરી શકે છે, ” (અત્યેગદ્દે કેવલનાણં નો ઉપ્પાદેજ્જા) પરંતુ કોઈક જીવ કેવલી આદિની સમીપે ધર્મશ્રવણ કર્યા વિના સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરી શકતો નથી અણુ-ગણવસ્થા ધારણ કરી શકતો નથી, બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળી શકતો નથી, શુદ્ધ સંયમદ્વારા સંયમની યતના કરી શકતો નથી, સંવરદ્વારા આસવોનો નિરોધ કરી શકતો નથી, શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી, શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી, અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી, મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી અને કેવળજ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. ॥સૂ. ૫॥

श्रुत्वा प्रतिपन्नावधिज्ञानिविशेषवक्तव्यता ।

इतः पूर्वं केवलिप्रभृतिभ्यो धर्मादिप्रवचनाश्रवणेऽपि धर्मान्तरायिकादीनां क्षयोपशमे धर्मादिलाभस्य तत्क्षयोपशमाभावे च धर्मादिलाभाभावस्य च वक्तव्य-
तोक्ता, अथ केवल्यादि सकाशाद् धर्मादिप्रवचनश्रवणेऽपि क्षयोपशमे सत्येव
तल्लाभ इति तल्लाभविशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—‘सोच्चा णं’ इत्यादि ।

मूलम्—सोच्चा णं भंते ! केवलिस्स वा जाव तप्पक्खिय-
उवासियाए वा केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?
गोयमा ! सोच्चा णं केवलिस्स वा जाव अत्थेगइए केवलिपन्नत्तं
धम्मं, एवं जा चेव असोच्चाए वत्तव्वया सा चेव सोच्चाए वि
भाणियव्वा, नवरं अभिलावो सोच्चेति, सेसं तं चेव निरवसेसं
जाव जस्स णं मणपज्जवनाणावरणिज्जाणं कम्माणं खओव-
समे कडे भवइ, जस्स णं केवलनाणावरणिज्जाणं कम्माणं
खए कडे भवइ, से णं सोच्चा केवलिस्स वा जाव उवासियाए
वा केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए, केवलं बोहिं बुज्जेज्जा
जाव केवलनाणं उप्पाडेज्जा, तस्स णं अट्ठमं--अट्ठमेणं अणि-
क्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणस्स पगइभइयाए
तहेव जाव गवेसणं करेमाणस्स ओहिणाणे समुप्पज्जइ, से णं
तेणं ओहिणाणेणं समुप्पण्णैणं जहण्णैणं अंगुलस्स असंखे-
ज्जइभागं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं
खंडाइं जाणइ, पासइ । से णं भंते ! कइ लेस्सासु होज्जा ?
गोयमा ! छसु लेस्सासु होज्जा, तं जहा--कणहलेस्साए, जाव
सुकलेस्साए । से णं भंते ! कइसु णाणेषु होज्जा ? गोयमा !
तिसु वा चउसु वा होज्जा, तिसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाण-
सुयनाण--ओहिनाणेषु होज्जा । चउसु होज्जमाणे आभिणिबोहि-

यनाण-सुयनाण-ओहिनाण-मणपज्जवनाणेसु होज्जा । से णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा ? एवं जोगोव-ओगो, संघयणं, संठाणं, उच्चत्तं, आउयं च, एयाणि सद्वाणि जहा असोच्चाए तहेव भाणियद्वाणि । से णं भंते ! किं सवेदए, अवेदए ? गोयमा ! सवेदए होज्जा, अवेदए वा । जइ अवेदए होज्जा किं उवसंतवेयए होज्जा, खीणवेयए होज्जा ? गोयमा ! नो उवसंतवेयए होज्जा, खीणवेयए होज्जा । जइ सवेयए होज्जा ? किं इत्थीवेयए होज्जा, पुरिसवेयए होज्जा, नपुंसगवेयए होज्जा, पुरिस नपुंसगवेयए वा होज्जा ? गोयमा ! इत्थीवेयए वा होज्जा, पुरिसवेयए वा होज्जा, पुरिसनपुंसगवेयए वा होज्जा, नो नपुंसगवेयए होज्जा । से णं भंते ! किं सकसाई होज्जा, अकसाई वा होज्जा ? गोयमा ! सकसाई वा होज्जा, अकसाई वा होज्जा । जइ अकसाई होज्जा किं उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा ? गोयमा ! नो उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा, जइ कसाई होज्जा, कइसु कसाएसु होज्जा ? गोयमा ! चउसु वा, तिसु वा, दोसु वा, एक्कंसि वा होज्जा । चउसु होज्जमाणे संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा । तिसु होज्जमाणे संजलणमाणमायालोभेसु होज्जा ! दोसु होज्जमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा । एगम्मि होज्जमाणे संजलणे लोभे होज्जा । तस्स णं भंते ! केवइया अज्झवसाणा पणत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा, एवं जहा असोच्चाए तहेव जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जइ । से णं भंते ! केवल्लि-

पणत्तं धम्मं आघवेज्ज वा पन्नवेज्ज वा, परूवेज्ज वा ? हंता
 आघवेज्ज वा, पन्नवेज्ज वा, परूवेज्ज वा । से णं भंते ! पद्दा-
 वेज्ज वा, मुंडावेज्ज वा ? हंता, गोयमा ! पद्दावेज्ज वा, मुंडावेज्ज वा ।
 तस्स णं भंते ! सिस्सा वि पद्दावेज्ज वा मुंडावेज्ज वा ? हंता पद्दावेज्ज
 वा मुंडावेज्ज वा । तस्स णं भंते ! पसिस्सा वि पद्दावेज्ज वा,
 मुंडावेज्ज वा ? हंता, पद्दावेज्ज वा, मुंडावेज्ज वा । से णं भंते !
 सिज्झइ, बुज्झइ, जाव अंतं करेइ ? हंता, सिज्झइ वा जाव
 अंतं करेइ । तस्स णं भंते ! सिस्सा वि सिज्झंति जाव अंतं
 करेंति ? हंता, सिज्झंति, जाव अंतं करेंति । तस्स णं भंते !
 पसिस्सा वि सिज्झंति जाव अंतं करेंति ? एवं चेव जाव अंतं
 करेंति । से णं भंते ! किं उड्डं होज्जा, जहेव असोच्चाए जाव
 तदेक्कदेसभाए होज्जा । तेणं भंते ! एगसमएणं केवइया
 होज्जा ? गोयमा ! जहणणेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा,
 उक्कोसेणं अट्ठसयं (१०८) से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ,
 सोच्चा णं केवलस्स वा जाव केवलिउवासियाए वा, जाव
 अत्थेगइए केवलनाणं उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए नो केवलनाणं
 उप्पाडेज्जा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ” ॥ सू० ६ ॥

॥ नवमसयस्स इगतीसइमो उद्देशो ॥ ९-३१ ॥

છાયા—શ્રુત્વા સ્વલ્પ ભદન્ત ! કેવલિનો વા યાવત્ તત્પાક્ષિકોપાસિકાયા વા કેવલિપ્રજ્ઞત્તં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા ? ગૌતમ ! શ્રુત્વા સ્વલ્પ કેવલિનો વા યાવત્ અસ્ત્યેકકઃ કેવલિપ્રજ્ઞત્તં ધર્મમ્, એવં યા ચૈવ 'અશ્રુત્વા' વક્તવ્યતા સા ચૈવ 'શ્રુત્વાઽપિ' મણિતવ્યા, નવરમ્ અભિલાપઃ શ્રુત્વેતિ, શેષં તદેવ નિરવશેષમ્ યાવત્ યસ્ય સ્વલ્પ

—:શ્રુત્વાપ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાનિવિશેષવક્તવ્યતા:—

‘સોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સોચ્ચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તત્પક્ષિચ્ચયડવાસિયાએ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ) હે ભદન્ત ! કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો સુન કરકે કયા કોઈ જીવ શ્રવણજ્ઞાનફલરૂપ સે ઉસે પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈએ કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં એવં જા ચૈવ અસોચ્ચાએ વક્તવ્યતા સા ચૈવ સોચ્ચાએ વિ માણિયવ્વા) કેવલી સે યા યાવત્ ઉનકે પક્ષ કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ કો સુન કરકે કોઈ જીવ ઉસે શ્રવણજ્ઞાનફલરૂપ સે પ્રાપ્ત કરતા હૈ ઓર કોઈ જીવ ઉસે પ્રાપ્ત નહીં કરતા હૈ, ઇસ પ્રકાર જિસ તરહ સે અશ્રુત્વા કે વિષય મેં વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ ઉસી પ્રકાર કી વક્તવ્યતા યહાં શ્રુત્વા કે વિષય મેં બી કહલેની ચાહિયે । (નવરં અભિલાઓ સોચ્ચેત્તિ-સેસં તં ચૈવ નિરવસેસં જાવ જસ્સ ણં મણપડજવનાણાવર-

શ્રુત્વા પ્રતિપન્ન અવધિજ્ઞાની વિશેષવક્તવ્યતા—

“ સોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ ” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(સોચ્ચાણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તત્પક્ષિચ્ચયડવાસિયાએ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ ?) હે ભદન્ત ! કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની પૂર્વોક્ત કોઈ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મને શ્રવણ કરીને શું કોઈ જીવ શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપે તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા અત્યેગઈએ કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં જા ચૈવ અસોચ્ચાએ વક્તવ્યતા સાં ચૈવ સોચ્ચાએ વિ માણિયવ્વા) કેવલી પાસે અથવા તેમના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મને શ્રવણ કરીને કોઈ જીવ તે શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપે પ્રાપ્ત કરે છે અને કોઈ જીવ તેને પ્રાપ્ત કરતો નથી. આ પ્રમાણે જેવી વક્તવ્યતા અશ્રુત્વા (શ્રવણ કર્યા વિના) વિષે કરવામાં આવી છે એજ પ્રકારની વક્તવ્યતા અહીં શ્રુત્વા (શ્રવણ કરીને) વિષે પણ સમજવી, (નવરં અભિલાઓ સોચ્ચેત્તિ સેસં

મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, યસ્ય ચ્વલુ કેવલજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયઃ કૃતો ભવતિ, સ ચ્વલુ શ્રુત્વા કેવલિનો વા યાવત્ ઉપાસિકાયા વા કેવલિપ્રજ્ઞત્તં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા, કેવલાંં વોર્ધિં વુદ્ધ્યેન, યાવત્ કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ । યસ્ય ચ્વલુ અટમાષ્ટમેન અનિક્ષિપ્તેન તપઃકર્મણા આત્માનં

ણિજ્ઞાણં કમ્માણં ચ્વઓવસમે કહે ભવઈ, જસ્સ ણં કેવલનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં ચ્વ કહે ભવઈ, સે ણ સોચ્ચા કેવલિસસ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાણ, કેવલંં વોર્ધિં વુદ્ધેજ્જા જાવ કેવલનાણં ઉપ્પાડેજ્જા) પરન્તુ ઉસ વક્તવ્યતા મેં અશ્રુત્વા કી જગહ “શ્રુત્વા” ઇસ શબ્દ કા પ્રયોગ કરના ચાહિયે-અતઃ જૈસી વક્તવ્યતા અશ્રુત્વા કે ઉપર સૂત્રકાર ને કી હૈ-વૈસી હી વક્તવ્યતા અશ્રુત્વા કે સ્થાન પર શ્રુત્વા શબ્દ કો જોડકર કરને સે વહી વક્તવ્યતા શ્રુત્વા કી ધર્માદિક્કી પ્રાપ્તિ કે વિષય મેં હો જાતી હૈ । ઇસ તરહ ચહ વક્તવ્યતા યાવત્ વહ શ્રુત્વા ધર્માદિક કી પ્રાપ્તિ કરને વાલા જીવ મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કે ક્ષયોપશમ સે, તથા કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કે ક્ષય સે મનઃપર્યવ જ્ઞાન કો તથા કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર લેતા હૈ -યહાં તક ગૃહીત હો જાતી હૈ । તાત્પર્ય કહને કા ચહ હૈ કિ પ્રથમસૂત્ર સે લેકર પાંચવેં સૂત્રતક અશ્રુત્વા કે ધર્માદિક પ્રાપ્તિ કરને કી વક્તવ્યતા

ત ચેવ નિચસેસં જાવ :જસ્સ ણં મણવજ્જવનાણાવરણિજ્ઞાણ કમ્માણં ચ્વઓવસમે કહે ભવઈ, જસ્સ ણં કેવલનાણાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં ચ્વઓવસમે કહે ભવઈ, સે ણ સોચ્ચા કેવલિસસ વા જાવ ઉવાસિયાણ વા કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાણ કેવલ વોર્ધિં વુદ્ધેજ્જા જાવ કેવલનાણં ઉપ્પાડેજ્જા) પરન્તુ આ વક્તવ્યતામાં “અશ્રુત્વા” પદને બદલે “શ્રુત્વા” પદનો પ્રયોગ થવો જોઈએ. તેથી જેવી વક્તવ્યતા સૂત્રકારે “અશ્રુત્વા” ને અનુલક્ષીને પહેલાના સૂત્રોમાં કરી છે, એવી જ વક્તવ્યતા અશ્રુત્વાને સ્થાને શ્રુત્વા પદ મૂકીને કરવાથી તે વક્તવ્યતા શ્રુત્વાની (કેવલી આદિની સમીપે કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કરનારની) ધર્માદિક્કી પ્રાપ્તિના વિષયમાં થઈ જશે. આ રીતે “કેવલિ આદિની સમીપે કેવલિ પ્રજ્ઞા ધર્મનું શ્રવણ કરનાર કોઈક જીવ મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયથી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે. ” અહીં સુધીની પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા અહીં શ્રવણ કરવામાં આવી છે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પહેલા સૂત્રથી શરૂ કરીને પાંચમાં સૂત્ર સુધી અશ્રુત્વાને અનુલક્ષીને ધર્માદિક્કી પ્રાપ્તિના

ભાવયતઃ પ્રકૃતિભદ્રતયા તથૈવ યાવત્ ગવેષણં કુર્વતોઽવધિજ્ઞાનં સમુત્પદ્યતે, । સ
 ચ્ચલુ તેન અવધિજ્ઞાનેન સમુત્પન્નેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન
 અસંખ્યેયાનિ અલોકે લોકપ્રમાણમાત્રાણિ ચ્ચલ્લાનિ જાનાતિ, પશ્યતિ । સ ચ્ચલુ

જેસી કહી ગઈ હૈ-વૈસી હી વહ સવ વક્તવ્યતા શ્રુત્વા કે ધર્માદિ પ્રાપ્તિ
 કરને કે ડપર લગા લેની ચાહિયે । ડસમેં ઓર ડસમેં યહાં તક કે કથન
 મેં કોઈ અન્તર નહીં આતા હૈ । (તસ્સ ણં અદ્દમં અદ્દમેણં અણિક્કિલ્લત્તેણં
 તવોક્કમેણં અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ પગહ્મદ્દયાણ તહેવ જાવ ગવેસણં
 કરેમાણસ્સ ઓહિનાણે સમુપ્પજ્જહ, સે ણં તે ણં ઓહિનાણેણં સમુપ્પ-
 ણેણં જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્મભાગં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાહં અલોણ
 લોયપ્પમાણમેત્તાહં ચ્ચલ્લાહં જાણહ પાસહ) કેવલજ્ઞાની સે યા યાવત્
 ડનકી ડપાસિકા સે ધર્મશ્રવણ કરકે સમ્યગ્દર્શન આદિ જિસ મનુષ્ય
 કો પ્રાપ્ત હુણ હૈં એસે ડસ શ્રુત્વા મનુષ્ય કે નિરન્તર લગાતાર અષ્ટમ કી
 તપસ્યા સે આત્મા કો ભવિત કરને કે કારણ તથા પ્રકૃતિ સે ભદ્ર હોને
 કે કારણ યાવત્ માર્ગ કી ગવેષણા કરતે સમય અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો
 જાતા હૈ ઓર વહ ડસ ઉત્પન્ન હુણ અવધિજ્ઞાન ઢારા કમ સે કમ અઙ્ગુલ
 કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ તથા અધિક સે
 અધિક વહ અલોક મેં લોક પ્રમાણમાત્ર અસંખ્યાત ચ્ચલ્લોં કો જાનતા

વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં શ્રુત્વાને અતુ-
 ધર્માદિકની પ્રાપ્તિના વિષયમાં થવું જોઈએ. તે કથનમાં અને આ કથનમાં લક્ષીને
 બિલકુલ તફાવત નથી (તસ્સ ણં અદ્દમં અદ્દમેણ અણિક્કિલ્લત્તેણં તવોક્કમેણં અપ્પાણં
 ભાવેમાણસ્સ પગહ્મદ્દયાણ તહેવ જાવ ગવેસણં કરેમાણસ્સ ઓહિનાણે સમુપ્પજ્જહ,
 સે ણં તેણં ઓહિનાણે સમુપ્પણેણં જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્મ ભાગ ઉક્કો-
 સેણં અસંખેજ્જાહ અલોણ લોયપ્પમાણમેત્તાહ ચ્ચલ્લાહં જાણહ પાસહ) કેવલજ્ઞાની
 પાસે અથવા તેમની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ પાસે ધર્મશ્રવણ કરીને
 જે મનુષ્યને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે એવા કેવલી આદિ પાસે ધર્મ
 શ્રવણ કરનાર, નિરન્તર અક્રમને પારણે અક્રમ કરનાર, પ્રકૃતિલદ્ર આદિ વિશે-
 ષણોવાળા પુરુષને “ માર્ગની ગવેષણા કરતી વખતે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ
 જાય છે, ” અહીં સુધીના પૂર્વોક્ત પાઠ અહીં થઈ ચુકેલો. આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન
 થયેલા અવધિજ્ઞાન વડે તે ઓછામાં ઓછા અંગુલના અસંખ્યાતમાં લાગપ્રમાણ
 ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે, અને અધિકમાં અધિક અલોકમાં લોકપ્રમાણ
 માત્ર અસંખ્યાત ખંડોને જાણે છે અને દેખે છે.

મદન્ત ! કતિષુ લેશ્યાસુ ભવતિ ? ગૌતમ ! પદ્સુ લેશ્યાસુ ભવતિ, તદ્વથા-કૃષ્ણ લેશ્યાયાં યાવત્ શુક્લેશ્યાયામ્ । સ ચલુ મદન્ત ! કતિષુ જ્ઞાનેષુ ભવતિ ? ગૌતમ ! ત્રિષુ વા, ચતુર્ષુ વા ભવતિ, ત્રિષુ ભવન્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાનાવધિજ્ઞાનેષુ ભવતિ, ચતુર્ષુ ભવન્ આભિનિવોધિકજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાના-વધિજ્ઞાન-મનઃપર્યવજ્ઞાનેષુ ભવતિ । સ ચલુ મદન્ત ! કિં સયોગી ભવતિ, અયોગી ભવતિ ? एवं योगः, उपयोगः,

और देखना है । (से णं भंते ! कइ लेस्सासु होज्जा) हे मदन्त ! वह श्रुत्वा अवधिज्ञानी मनुष्य कितनी लेश्याओं में होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! वह श्रुत्वा अवधिज्ञानी मनुष्य (छसु लेस्सासु होज्जा) छह लेश्याओं में होता है । (तं जहा) वे छह लेश्याएँ इस प्रकार से हैं- (कणहलेस्साए जाव सुक्कलेस्साए) कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या । (से णं भंते ! कइसु नाणेषु होज्जा) हे मदन्त ! वह श्रुत्वा अवधिज्ञानी कितने ज्ञानों में होता है ? (गोयमा) हैं गौतम ! वह श्रुत्वा अवधिज्ञानी मनुष्य (तिसु चउसु वा होज्जा) तीन ज्ञानों में या चार ज्ञानों में होता है । (तिसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाण, सुयनाण, ओहिनाणेषु होज्जा) यदि वह तीन ज्ञानों में होता है-वे ज्ञान हैं आभिनिवोधिक ज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान (चउसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाण, सुयनाण, ओहिनाण, मणपज्जवणेषु हाज्जा) और वह यदि चार ज्ञानों में होता है तो वे चार ज्ञान हैं-आभिनिवोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनः पर्यवज्ञान (से णं भंते ! किं सजोगी होज्जा

(से णं भंते ! कइलेस्सासु होज्जा ?) हे मदन्त ! ते श्रुत्वा अवधिज्ञानी मनुष्य કેટલી લેશ્યાઓવાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (છસુ લેસ્સાસુ હોજ્જા-તજહા) તે નીચે પ્રમાણેની છએ છ લેશ્યાઓવાળો હોય છે. (કણહ-લેસ્સાએ જાવ સુક્કલેસ્સાએ) કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને શુક્લલેશ્યા પર્યન્તની ૬ લેશ્યાઓ અહીં ગ્રહણ કરવી.

(સે ણં ભંતે ! કઇસુ નાણેસુ હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! તે શ્રુત્વા અવધિ-જ્ઞાની કેટલાં જ્ઞાનોથી યુક્ત હોય છે ? (ગોયમા ! તિસુ ચઉસુ વા હોજ્જા) હે ગૌતમ ! તે ત્રણ જ્ઞાનોથી અથવા ચાર જ્ઞાનોથી યુક્ત હોય છે. (તિસુ હોજ્જ-માણે આભિણિવોહિયનાણ, સુયનાણ, ઓહિનાણેસુ હોજ્જા) જો તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ત્રણ જ્ઞાનવાળો હોય છે, તો તે આભિનિવોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિ-જ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે. (ચઉસુ હોજ્જમાણે આભિણિવોહિયનાણ, સુયનાણ, ઓહિ-નાણ, મણપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) ત્રણ જો તે ચાર જ્ઞાનવાળો હોય છે, તો તે આભિનિવોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ જ્ઞાનથી યુક્ત હોય

સંહનનમ્, સંસ્થાનમ્, ઉચ્ચત્વમ્, આયુષ્કં ચ, એતાનિ સર્વાણિ યથા અશ્રુત્વા તથૈવ ભણિતવ્યાનિ । સ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં સવેદકઃ અવેદકઃ ? ગૌતમ ! સવેદકો ભવતિ, અવેદકો વા । યદિ અવેદકો ભવતિ કિમ્ ઉપશાન્તવેદકો ભવતિ, ક્ષીણવેદકો ભવતિ ? ગૌતમ ! નો ઉપશાન્તવેદકો ભવતિ, ક્ષીણવેદકો ભવતિ । યદિ સવેદકો ભવતિ, કિં સ્ત્રીવેદકો ભવતિ, પુરુષવેદકો ભવતિ, નપુંસકવેદકો

અજોગી હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સયોગી હોતા હૈ યા અયોગી હોતા હૈ ? (એવં જોગોવઓગો, સંઘયણં, સંઠાણં ઉચ્ચત્તં, આડયં ચ ઇયાણિ સવ્વાણિ જહા અસોચ્ચાએ તહેવ ભાણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ ! પહિલે કહે ગયે અનુસાર યોગ, ઉપયોગ, સંહનન, સંસ્થાન, ઊંચાઈ ઓર આયુ ઇન સ્વ કા કથન યહાં પર અશ્રુત્વા કી તરહ કહના ચાહિયે । (સે ણં મંતે ! કિં સવેદએ અવેદએ) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોતા હૈ યા વેદરહિત હોતા હૈ ? (સવેદએ હોજ્જા અવેદએ વા) હે ગૌતમ ! વહ વેદસહિત હોતા હૈ, વેદરહિત મી હોતા હૈ । (જહ અવેદએ હોજ્જા કિં ઉવસંતવેયએ હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયએ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ વેદરહિત હોતા હૈ, તો કયા વહ ઉપશાન્ત વેદવાલા હોતા હૈ યા ક્ષીણવેદવાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા ! નો ઉવસંતવેયએ હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયએ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ઉપશાન્ત વેદ વાલા નહીં હોતા હૈ ક્ષીણવેદવાલા હોતા હૈ । (જહ સવેયએ હોજ્જા ? કિં

એ. (સે ણં મંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સયોગી હોય છે કે અયોગી હોય છે ? (એવં જોગોવઓગો, સંઘયણં, સંઠાણ, ઉચ્ચત્તં, આડયં ચ ઇયાણિ સવ્વાણે જહા અસોચ્ચાએ તહેવ ભાણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ ! અશ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનના યોગ, ઉપયોગ, સંહનન, સંસ્થાન, ઊંચાઈ અને આયુષ્યના વિષયમાં જેવું કથન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીના યોગ, ઉપયોગ, સંહનન, સંસ્થાન, ઊંચાઈ અને આયુષ્યના વિષયમાં પણ સમજવું. (સે ણં મંતે ! કિં સવેદએ, અવેદએ) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોય છે કે વેદરહિત હોય છે ? (સવેદએ હોજ્જા અવેદએ વા) હે ગૌતમ ! તે વેદસહિત પણ હોય છે અને વેદરહિત પણ હોય છે. (જહ અવેદએ હોજ્જા કિં ઉવસંત વેયએ હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયએ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! નો તે વેદરહિત હોય છે, તો શું તે ઉપશાન્ત વેદવાળો હોય છે કે ક્ષીણ વેદવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! નો ઉવસંતવેયએ હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયએ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ઉપશાન્ત વેદવાળો હોતો નથી પણ ક્ષીણ વેદવાળો હોય છે (જહ સવેયએ હોજ્જા, કિં સ્ત્રીવેયએ હોજ્જા, પુરિસવેયએ હોજ્જા

ભવતિ, પુરુષનપુંસકવેદકો વા ભવતિ ? ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદકો વા ભવતિ, પુરુષ-
વેદકો વા ભવતિ, પુરુષનપુંસકવેદકો વા ભવતિ, નો નપુંસકવેદકો ભવતિ । સ
સ્વલુ ભદન્ત ! કિં સકપાયી ભવતિ, અકપાયી વા ભવતિ ? ગૌતમ ! સકપાયી વા
ભવતિ, અકપાયી વા ભવતિ । યદિ અકપાયી ભવતિ કિમ્ ઉપશાન્તકપાયી
ભવતિ, ક્ષીણકપાયી ભવતિ ? ગૌતમ ! નો ઉપશાન્તકપાયી ભવતિ, ક્ષીણકપાયી

હત્થીવેયઽ હોજ્જા, પુરિસવેયઽ હોજ્જા, નપુંસગવેયઽ હોજ્જા, પુરિસ
નપુંસગવેયઽ વા હોજ્જા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની વેદ-
સહિત્ હોતા હૈ તો કયા વહ સ્ત્રીવેદવાળા હોતા હૈ, યા પુરુષવેદવાળા
હોતા હૈ, યા નપુંસકવેદવાળા હોતા હૈ, યા પુરુષનપુંસકવેદવાળા હોતા
હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (હત્થીવેયઽ વા હોજ્જા, પુરિસવેયઽ વા હોજ્જા,
પુરિસ નપુંસગવેયઽ વા હોજ્જા) વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સ્ત્રીવેદવાળા મી
હોતા હૈ, પુરુષવેદવાળા મી હોતા હૈ, પુરુષનપુંસકવેદવાળા મી હોતા હૈ,
પરન્તુ વહ નપુંસકવેદવાળા નહીં હોતા હૈ । (સે ણં મંતે ! કિં સકસાર્દ
હોજ્જા, અકસાર્દ વા હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની કયા
સકપાયી હોતા હૈ યા અકપાયી હોતા હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! વહ
શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની (સકસાર્દ વા હોજ્જા, અકસાર્દ વા હોજ્જા) સક-
પાયી મી હોતા હૈ અકપાયી મી હોતા હૈ । (જહ્ અકસાર્દ હોજ્જા કિં
ઉવસંતકસાર્દ હોજ્જા, ક્ષીણકસાર્દ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ શ્રુત્વા
અવધિજ્ઞાની અકપાયી હોતા હૈ તો કયા ઉપશાન્તકપાયવાળા હોતા હૈ

નપુંસગવેયઽ હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયઽ હોજ્જા !) હે ભદન્ત ! ને તે શ્રુત્વા
અવધિજ્ઞાની વેદસહિત્ હોય છે તો શું સ્ત્રીવેદવાળો હોય છે, કે પુરુષવેદવાળો
હોય છે, કે નપુંસક વેદવાળો હોય છે કે પુરુષ નપુંસક વેદવાળો હોય છે ?
(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (હત્થીવેયઽ વા હોજ્જા, પુરિસવેયઽ વા હોજ્જા, પુરિસ
નપુંસગવેયઽ વા હોજ્જા) તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સ્ત્રીવેદવાળો પણ હોય છે,
પુરુષ વેદવાળો પણ હોય છે અને પુરુષનપુંસક વેદવાળો પણ હોય છે. પરન્તુ
તે નપુંસક વેદવાળો હોતો નથી.

(સે ણં મંતે ! સકસાર્દ હોજ્જા, અકસાર્દ વા હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! શ્રુત્વા
અવધિજ્ઞાની શું સકપાયી હોય છે કે અકપાયી હોય છે ? (ગોચમા !) હે
ગૌતમ ! (સકસાર્દ વા હોજ્જા, અકસાર્દ વા હોજ્જા) તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની
સકપાયી પણ હોય છે અને અકપાયી પણ હોય છે. (જહ્ અકસાર્દ હોજ્જા,
કિં ઉવસંતકસાર્દ હોજ્જા, ક્ષીણકસાર્દ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! ને તે શ્રુત્વા અવ-
ધિજ્ઞાની અકપાયી હોય છે, તો શું તે ઉપશાન્ત કપાયવાળો હોય છે કે ક્ષીણ

ભવતિ, । યદિ સકષાયી ભવતિ, સ સ્વલ ભદન્ત ! કતિપુ કષાયેષુ ભવતિ ? ગૌતમ ! ચતુર્ષુ વા, ત્રિપુ વા, દ્વયોર્વા, એકસ્મિન્ વા ભવતિ, ચતુર્ષુ ભવન્ સંજ્વલનક્રોધમાનમાયાલોભેષુ ભવતિ, ત્રિપુ ભવન્ સંજ્વલનમાનમાયાલોભેષુ ભવતિ, દ્વયો ભવન્ સંજ્વલનમાયાલોભયોર્ભવતિ, એકસ્મિન્ ભવન્ સંજ્વલને લોભે ભવતિ । તસ્ય

યા ક્ષીણકષાય વાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો ઉવસંત-કસાઈ હોજ્જા, સ્ત્રીણકસાઈ હોજ્જા) વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ઉપશાન્ત કષાયવાલા નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ ક્ષીણકષાયવાલા હોતા હૈ । (જહ સકસાઈ હોજ્જા, કહસુ કસાણસુ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોતા હૈ તો કિતની કષાયોં મેં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ચડસુ વા તિસુ વા, દોસુ વા એકંમિ વા હોજ્જા) વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ચાર કષાયોં મેં, યા ત્રીન કષાયોં મેં, યા દો કષાયોં મેં યા એક કષાય મેં હોતા હૈ । (ચડસુ હોજ્જમાણે સંજલણક્રોધમાનમાયાલોભેષુ હોજ્જા, તિસુ હોજ્જમાણે સંજલણ માણમાયાલોભેષુ હોજ્જા, દોસુ હોજ્જમાણે સંજલણમાયાલોભેષુ હોજ્જા, એકસ્મિ હોજ્જમાણે સંજલણે લોભે હોજ્જા) યદિ વહ ચાર કષાયોં મેં હોતા હૈ તો સંજ્વલન ક્રોધ, સંજ્વલન માન, સંજ્વલન માયા ઓર સંજ્વલન લોભ હન ચાર કષાયોં મેં હોતા હૈ । યદિ વહ ત્રીન કષાયોં મેં હોતા હૈ તો સંજ્વલન સંબંધી માન, માયા ઓર લોભ હન ત્રીન કષાયોં મેં હોતા હૈ । યદિ વહ

કષાયવાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા, સ્ત્રીણકસાઈ હોજ્જા) તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ઉપશાન્ત કષાયવાળો હોતો નથી, પણ ક્ષીણ કષાયવાળો હોય છે. (જહ સકસાઈ હોજ્જા, કહસુ કસાણસુ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! ને તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોય છે, તો કેટલા કષાયોવાળો હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ચડસુ વા, તિસુ વા, દોસુ વા, એકંમિ વા હોજ્જા) તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ચાર, અથવા ત્રણ અથવા બે અથવા એક કષાયવાળો હોય છે (ચડસુ હોજ્જમાણે સંજલણક્રોધમાનમાયાલોભેષુ હોજ્જા, તિસુ હોજ્જમાણે સંજલણમાણમાયાલોભેષુ હોજ્જા, દોસુ હોજ્જમાણે સંજલણમાયાલોભેષુ હોજ્જા, એકસ્મિ હોજ્જમાણે સંજલણે લોભે હોજ્જા) ને તે ચાર કષાયોવાળો હોય છે, તો તે સંજ્વલન ક્રોધ, સંજ્વલન માન, સંજ્વલન માયા અને સંજ્વલન લોભયુક્ત હોય છે. ને તે ત્રણ કષાયોવાળો હોય છે, તો તે જીવમાં સંજ્વલન માન, માયા અને લોભ, આ ત્રણ કષાયોનો સમૂહ

खलु भदन्त ! कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि? गौतम ! असंख्येयानि, एवं यथा अश्रुत्वा तथैव यावत् केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पद्यते । स खलु भदन्त ! केवलप्रज्ञप्तं धर्मम् आख्यापयेद् वा, प्रज्ञापयेद् वा, प्ररूपयेद् वा ? हन्त, गौतम ! आख्यापयेद् वा, प्रज्ञापयेद् वा, प्ररूपयेद् वा । स खलु भदन्त ! प्रव्राजयेद् वा, मुण्डयेद् वा,

दो कषायों में होता है तो संज्वलन संबंधी माया और लोभ इन दो कषायों में होता है । और जब वह एक कषाय में होता है तब वह संज्वलन संबंधी एक लोभ कषाय में होता है । (तस्स णं भंते ! केवइया अज्झवसाणा पण्णत्ता) हे भदन्त ! उस श्रुत्वा अवधिज्ञानी को कितने अध्यवसाय होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जा) उस श्रुत्वा अवधिज्ञानी को असंख्यात अध्यवसाय होते हैं । (एवं जहा असोच्चाए तहेव जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जइ) इस तरह जैसे कि अश्रुत्वा के लिये कहा गया है उसी तरह से यावत् “ श्रुत्वा केवली के लिये अनंतज्ञान-केवलज्ञान और अनंतदर्शन-केवलदर्शन उत्पन्न होते हैं ” यहां तक कहना चाहिये ।

(से णं भंते ! केवलपण्णत्तं धम्मं आघवेज्ज वा, पन्नवेज्ज वा, परूवेज्ज वा) हे भदन्त ! वह श्रुत्वा केवली केवलि द्वारा प्रज्ञप्त धर्म का कथन करता है, उसकी प्रज्ञापना करता है और क्या उसकी प्ररूपणा करता ? (हंता, आघवेज्ज वा पन्नवेज्ज वा परूवेज्ज वा) हां, गौतम !

ભાવ રહે છે. જો તે બે કષાયોવાળો હોય તો તે જીવમાં સંજવલન માયા અને સંજવલન લોભનો જ સદ્ભાવ રહે છે. જો તે એક કષાયવાળો હોય તો તે જીવમાં ફક્ત સંજવલન લોભકષાયનો જ સદ્ભાવ રહે છે.

(તસ્સ ણં ભંતે ! કેવइया અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની કેટલા અધ્યવસાયવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જા) હે ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીના અસંખ્યાત અધ્યવસાય હોય છે. (એવં જહા અસોચ્ચાए તહેવ જાવ કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પજ્જइ) આ રીતે અશ્રુત્વાને અનુલક્ષીને જેવું કથન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન શ્રુત્વાને અનુલક્ષીને પણ કરવું જોઈએ. “ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીમાં અનંતજ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) અને અનંતદર્શન (કેવલદર્શન) ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ” આ કથન પર્યાન્તનું પૂર્વેકિત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

(સે ણં ભંતે ! કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરૂવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીદ્વારા પ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું કથન કરે છે, તેની પ્રજ્ઞાપના કરે છે ? પ્રરૂપણા કરે છે (હંતા, આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરૂવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ !

હન્ત, ગૌતમ ! પ્રત્રાજયેદ્ વા, મુણ્ડયેદ્ વા । તસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! શિષ્યા અપિ પ્રત્રાજયેયુર્વા, મુણ્ડયેયુર્વા ? હન્ત, પ્રત્રાજયેયુર્વા, મુણ્ડયેયુર્વા । તસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! પ્રશિષ્યા અપિ પ્રત્રાજયેયુર્વા, મુણ્ડયેયુર્વા ? હન્ત, પ્રત્રાજયેયુર્વા મુણ્ડયેયુર્વા । સ સ્વલુ ભદન્ત ! સિધ્યતિ, બુધ્યતે, યાવત્ અન્તં કરોતિ ? હન્ત,

વહ શ્રુત્વા કેવલી કેવલી દ્વારા પ્રજ્ઞસ ધર્મ કા કથન કરતા હૈં ઉસકી પ્રજ્ઞાપના મી કરતા હૈં ઓર ઉસકી પ્રરૂપણા મી કરતા હૈં । (સે ણં મંતે ! પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! કયા વહ કિસી કો પ્રવ્રજ્યા દેતા હૈં, દીક્ષા દેતા હૈં ? (હંતા, ગોયમા ! પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હાં, ગૌતમ ! વહ શ્રુત્વા કેવલી પ્રવ્રજ્યા દેતા હૈં, દીક્ષા દેતા હૈં । (તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે શિષ્ય મી કયા કિસી કો પ્રવ્રજ્યા દેતા હૈં, દીક્ષા દેતા હૈં ? (હંતા, પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હાં ગૌતમ ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે શિષ્ય મી પ્રવ્રજ્યા દેતે હૈં, દીક્ષા દેતે હૈં । (તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે પ્રશિષ્ય મી કયા કિસી કો પ્રવ્રજ્યા દેતે હૈં, દીક્ષા દેતે હૈં ? (હંતા, પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હાં ગૌતમ ! શ્રુત્વા કેવલી કે પ્રશિષ્ય મી પ્રવ્રજ્યા દેતે હૈં દીક્ષા દેતે હૈં । (સે ણં મંતે ! સિજ્ઞહ, બુજ્ઞહ, જાવ અન્તં કરેહ) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા કેવલી કયા સિદ્ધ હોતા હૈં, બુદ્ધ હોતા હૈં, યાવત્

તે શ્રુત્વા કેવલીદ્વારા પ્રજ્ઞસ ધર્મનુ કથન કરે છે, તેની પ્રજ્ઞાપના પણ કરે છે અને પ્રરૂપણા પણ કરે છે. (સે ણં મંતે ! પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા ?) હે ભદન્ત ! શું તે શ્રુત્વા કેવલીદ્વારા કેાઈને પ્રવ્રજ્યા દે છે, અને કેશલુચનરૂપ મુંડન કરે છે ? (હંતા, ગોયમા ! પવ્વાવેજ્જ વા, મુંઢાવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવલી પ્રવ્રજ્યા પણ દે છે અને મુંડનકાર્ય પણ કરે છે (તસ્સ ણં સિસ્સા વિ પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યો પણ કેાઈને પ્રવ્રજ્યા દે છે અને કેશલુચનરૂપ મુંડનકાર્ય કરે છે ? (હંતા, પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યો પણ પ્રવ્રજ્યા દે છે અને કેશલુચનરૂપ મુંડનકાર્ય કરે છે. (તસ્સ ણં મંતે ! મંતે ! પસિસ્સા વિ પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીના પ્રશિષ્યો પણ શું પ્રવ્રજ્યા દે છે અને મુંડનકાર્ય કરે છે ? (હંતા, પવ્વાવેજ્જ વા મુંઢાવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ ! તેઓ પણ પ્રવ્રજ્યા દે છે અને કેશલુચનરૂપ મુંડનકાર્ય કરે છે. (સે ણં મંતે ! સિજ્ઞહ, બુજ્ઞહ, જાવ અન્તં કરેહ ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલી શું સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત

સિધ્યતિ વા, યાવત્ અન્તં કરોતિ । તસ્ય ચ્ચ ભદન્ત ! શિષ્યા અપિ સિધ્યન્તિ, યાવત્, અન્તં કુર્વન્તિ ? હન્ત, સિધ્યન્તિ યાવત્ અન્તં કુર્વન્તિ, । તસ્ય ચ્ચ ભદન્ત ! પ્રશિષ્યાઅપિ સિધ્યન્તિ યાવત્ અન્તં કુર્વન્તિ, એવમેવ યાવત્ અન્તં કુર્વન્તિ । સ ચ્ચ ભદન્ત ! કિમ્ ઊર્ધ્વં ભવતિ ? યથૈવ અશ્રુત્વા યાવત્ તદેકદેશભાગે ભવતિ । તે

સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતો હૈ ? (હંતા, સિજ્ઞહ વા જાવ અંતં કરેહ) હાં, ગૌતમ ! વહ શ્રુત્વા કેવલી સિદ્ધ હોતા હૈ, બુદ્ધ હોના હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ । (તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ) હે ભદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે શિષ્ય મી કયા સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈ ? (હંતા, સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ) હાં, ગૌતમ ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે શિષ્ય મી સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈ । (તસ્સ ણં મંતે ! પસિ-સ્સા વિ સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ) હે ભદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે પ્રશિષ્ય મી સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈ । (એવં ચેવ જાવ અંતં કરેતિ) હે ગૌતમ ! એમા હી હૈ યાવત્ વે સમસ્ત દુઃખોં કા નાશ કરતે હૈ । (સે ણં મંતે ! કિં ઉદ્ધં હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા કેવલી કે કયા ઉર્ધ્વલોક મેં હોતા હૈ ? इत्यादि प्रश्न । (जहेव असोच्चाए जाव तदेक देसभाए होज्जा) हे गौतम ! इस विषय में

દુઃખોનો અંત કરે છે ? (હંતા, સિજ્ઞહ વા જાવ અંતં કરેહ) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવલી સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે. (તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યો પણુ શું સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ? (હંતા, સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ) હા, ગૌતમ ! તેમના શિષ્યો પણુ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે (તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીના પ્રશિષ્યો પણુ શું સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ? (એવં ચેવ જાવ અંતં કરેતિ) હા, ગૌતમ ! તેઓ પણુ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે. (સે ણં મંતે ! કિં ઉદ્ધં હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! શું તે શ્રુત્વા કેવલી ઉર્ધ્વલોકમાં હોય છે, કે અધોલોકમાં હોય છે કે તિર્યંધ્વલોકમાં હોય છે ? વગેરે પ્રશ્નો.

(જહેવ અસોચ્ચાए जाव तदेक देसभाए होज्जा) હે ગૌતમ ! આ વિષયની વક્તવ્યતા અશ્રુત્વા કેવલીની વક્તવ્યતા પ્રમાણે સમજવી. “ અદી દ્વીપ સમુ-

खलु भदन्त ! एकसमये कियन्तो भवन्ति : गौतम ! जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन अष्टशतम् (१०८) तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-श्रुत्वा खलु केवलिनो वा यावत् केवल्युपासिकाया वा यावत् अस्त्येककः केवलज्ञानमुत्पादयेत्, अस्त्येकको नो केवलज्ञानमुत्पादयेत्, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० ६॥

इति नवमशतकस्य एकत्रिंशत्तमः उद्देशकः समाप्तः ॥ ९-३१ ॥

अश્રુત્વા કેવલી કે સમાન જાનના ચાહિયે, યાવત્ વહ અઢાઈ દ્વીપ સમુદ્રોં કે કિસી એક ભાગ મેં હોતા હૈ । (તેણં મંતે ! એગસમણં કેવહ્યા હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વે શ્રુત્વા કેવલી એક સમય મેં કિતને હો સકતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અદ્દસયં-સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, સોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલિ ઉવાસિયાએ વા જાવ અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા, અત્થેગહ્ણે ના કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા-સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) શ્રુત્વા કેવલી જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીનતક હો સકતે હૈં ઓર અધિક સે અધિક ૧૦૮ હો સકતે હૈં । હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ કેવલી અથવા યાવત્ કેવલી કી ઉપાસિકા કે પાસ યાવત્ કોઈ એક મનુષ્ય કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર લેતા હૈ ઓર કોઈ એક મનુષ્ય કેવલ જ્ઞાન કો ઉત્પન્ન નહીં કર પાતા હૈ । હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હૈ-હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ સર્વથા

દ્રોના કોઈ એક ભાગમાં હોય છે, ” આ કથન પર્યન્તનું પાંચમાં સૂત્રમાં આપેલું અશ્રુત્વા કેવલી વિષેનું કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું. (તે નં મંતે ! એગસમણં કેવહ્યા હોજ્જા) હે ભદન્ત ! એક સમયમાં કેટલા શ્રુત્વા કેવલી સંભવી શકે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અદ્દસય-સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, સોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલિ ઉવાસિયાએ વા જાવ અત્થેગહ્ણે કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા, અત્થેગહ્ણે નો કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા) એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે, અથવા ત્રણ શ્રુત્વા કેવલી સંભવી શકે છે અને વધારેમાં વધારે ૧૦૮ શ્રુત્વા કેવલી સંભવી શકે છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કેવલી પાસે અથવા કેવલીની ઉપાસિકા પર્યન્તની કોઈ વ્યક્તિ કેવલિપ્રજ્ઞા ધર્મથી લઈને કેવળજ્ઞાન પર્યન્તના પૂર્વોક્ત પદાર્થો પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને કોઈ વ્યક્તિ તેમના ઉપદેશ શ્રવણ કરવા છતાં પણ કેવળજ્ઞાન પર્યન્તનું કંઈ પણ ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી. (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે.

ટીકા—સોચી ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયડ્ઠાસિયાએ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવળયાએ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કશ્ચિ-
જ્જીવઃ કેવલિનઃ સકાશાદ્ વા, યાવત્ કેવલિશ્રાવકસ્ય સકાશાદ્ વા, કેવલિ-
શ્રાવિકાયાઃ સકાશાદ્ વા, તત્પાક્ષિકસ્ય સ્વયંબુદ્ધસ્ય સકાશાદ્ વા, તત્પાક્ષિકો-

સત્ય હૈ હસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજ-
માન હો ગયે ।

ટીકાર્થ—હસસે પહિલે “ કેવલી આદિ સે ધર્માદિક કા પ્રવચન
નહીં સુનને પર બી કિસી ૨ જીવ કો ધર્માન્તરાયિક કર્મોં કે ક્ષયોપશમ
હોને પર ધર્માદિક કા લાભ હો જાના હૈ ઓર કિસી ૨ જીવ કો ધર્મા-
ન્તરાયિક કર્મોં કે ક્ષયોપશમ કે અભાવ મેં ધર્માદિક કા લાભ નહીં
હોતા હૈ ” એસા કથન કિયા જા ચુકા હૈ—

અબ સૂત્રકાર એસા કથન કરતે હૈં કિ કેવલી આદિ સે ધર્માદિક
કા પ્રવચન સુનને પર બી યદિ ધર્માન્તરાયિક આદિ કર્મોં કા ક્ષયોપ-
શમ હૈ તવ હી જાકર જીવ કો ધર્માદિક કા લાભ હોતા હૈ । હસ તરહ
તલ્લામ વિશેષ કી વક્તવ્યતા કરને કે અભિપ્રાય સે વે હસ સૂત્ર કા
પ્રારંભ કરતે હૈં—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે યહી પૂછા હૈ—(સોચા ણં મંતે !
કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચયડ્ઠાસિયાએ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં
લભેજ્જા સવળયાએ) હે મદન્ત ! જિસ મનુષ્ય ને કેવલી કેં પાસ યા
યાવત્—કેવલી કે આવક કે પાસ, યા કેવલી કી આવિકા કે પાસ, યા

આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ—આ પહેલાં “ કેવલી આદિની સમીપે ધર્માદિતું પ્રવચન નહીં
સાંભળવા છતાં પણ કોઈ કોઈ જીવને ધર્માન્તરાયિક કર્મોંના ક્ષયોપશમ થવાથી
ધર્માદિક પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને કેટલાક જીવ ધર્માન્તરાયિક કર્મોંના ક્ષયો-
પશમને અભાવે ધર્માદિકનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ” એવું કથન કર-
વામાં આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર એ વાતનું પ્રતિપાદન કરે છે કે કેવલી આદિની
સમીપે ધર્માપદેશ શ્રવણ કરીને કોઈ કોઈ જીવ ધર્માદિકનો લાભ પ્રાપ્ત કરી
શકે છે, પરંતુ ધર્માન્તરાયિક કર્મોંના ક્ષયોપશમ કરનાર જીવને જ ધર્માદિક
લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ રીતે કેવલી આદિનો ઉપદેશ સાંભળવાથી જે
લાભ થાય છે તે સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સોચા ણં મંતે ! કેવલિસ્સ વા જાવ તપ્પક્વિચ્ચ-
યડ્ઠાસિયાએ વા કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવળયાએ) હે મદન્ત ! જે મનુષ્યે

પાસકસ્ય સકાશાદ્ વા, તત્પક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા
 લલુ કેવલિપ્રજ્ઞસમ્=કેવલ્યુપદિષ્ટં ધર્મં શ્રવણતયા શ્રવણજ્ઞાનફલતયા લભેત કિમ્ ?
 ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈએ
 કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં એવં જા એવ અસોચ્ચાએ વત્તવ્વયા સા એવ સોચ્ચાએ વિ માણિ-
 યવ્વા ’ હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિનો વા સકાશાત્ , કેવલિશ્રાવક-
 પ્રમુતેઃ સકાશાદ્ વા ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા લલુ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં કેવલ્યુપદિષ્ટં ધર્મં શ્રવણ-
 તયા લભેત જાનીયાત્ અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રુત્વાઽપિ નો લભેત,
 ઇત્યેવં પૂર્વોક્તરીત્યા યા એવ ‘ અશ્રુત્વા ’ ઇત્યેસ્ય આલાપકસ્ય વત્તવ્યતા મળિતા
 સા એવ વત્તવ્યતા ‘ શ્રુત્વા ’ ઇત્યસ્મિન્ આલાપકેઽપિ મળિતવ્વા, કિન્તુ તદપે-

કેવલી કે પક્ષ કે સ્વયંબુદ્ધ કે પાસ, યા કેવલી કે પક્ષ કે સ્વયંબુદ્ધ કે
 ઉપાસક કે પાસ, યા ડનકી ઉપાસિકા કે પાસ ધર્મોપદેશ સુના હૈ, એસા
 વહ મનુષ્ય કયા શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપ સે કેવલી ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો પ્રાસ
 કર સકતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (સોચ્ચા ણં કેવલિસ્સ વા જાવ અત્યેગઈએ કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં એવં જા
 એવ અસોચ્ચાએ વત્તવ્વયા સા એવ સોચ્ચાએ વિ માણિયવ્વા) કોઈ
 એક જીવ એસા હોતા હૈ જો કેવલી સે યા ડનકે શ્રાવક આદિ સે ધર્મો-
 પદેશ સુનકર કેવલિ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપ સે પા
 લેતા હૈ—જાન જાતા હૈ, ઓર કોઈ એક જીવ—મનુષ્ય એસા હોતા હૈ જો
 કેવલી આદિ સે કેવલી—ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો સુન કરકે મી ડસે શ્રવણ
 જ્ઞાનફલરૂપ સે નહીં જાન પાતા હૈ ઇસ તરહ પૂર્વોક્તરૂપ સે “ અશ્રુત્વા ”

કેવળજ્ઞાની પાસે, કેવળીના શ્રાવક પાસે કે તેમની શ્રાવિકા પાસે કે કેવલીના
 પક્ષના સ્વયંબુદ્ધ પાસે, કે કેવલીના પક્ષના સ્વયંબુદ્ધના ઉપાસક પાસે, કે
 તેમની ઉપાસિકાની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો હોય છે, તે શું શ્રવણજ્ઞાનફલ
 રૂપે કેવલી—પ્રરૂપિત ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (સોચ્ચાર્ણ કેવલિસ્સ વા
 જાવ અત્યેગઈએ કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં એવં જા એવ અસોચ્ચાએ વત્તવ્વયા સા એવ
 સોચ્ચાએ વિ માણિયવ્વા) કોઈક જીવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી પાસે
 અથવા કેવલીના શ્રાવકાદિ સમીપે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને કેવલી પ્રરૂપિત
 ધર્મને શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપે પ્રાપ્ત કરે છે અને કોઈક જીવ એવો પણ હોય છે
 કે જે કેવલી આદિની સમીપે કેવલી ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરવા છતાં પણ
 તેને શ્રવણજ્ઞાનફલરૂપે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આ રીતે ‘ અશ્રુત્વા ’ ના આલા-

ક્ષયા વિશેષમાહ—‘ નવરં અભિલાવો સોચ્ચેતિ, સેસં તં ચેવ નિરવસેસં જાવ ’ નવ-
રમ્ અશ્રુત્વા વિષયકાભિલાપાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ શ્રુત્વાવિષયકાભિલાપોઽત્ર વક્તવ્યઃ,
શેષં તદેવ પૂર્વોક્તમેવ નિરવશેષં વક્તવ્યમ્ યાવત્—યસ્ય ચ્ચ જીવસ્ય જ્ઞાનાવરણીયાનાં
કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, યસ્ય ચ્ચ દર્શનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ
કૃતો ભવતિ, યસ્ય ચ્ચ ધર્માન્તરાયિકાણાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ,
યસ્ય ચારિત્રાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, યસ્ય ચ્ચ તત્ત્વાવરણીયાનાં
કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, યસ્ય અધ્યવસાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ
કૃતો ભવતિ, યસ્ય અભિનિવોધિકજ્ઞાનાવરણીય—શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયા—વડધિજ્ઞાનાવરણી-

કે આલાપક કી જો વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ, વહી વક્તવ્યતા “ શ્રુત્વા ”
હસ આલાપક મેં ભી કહના ચાહિયે । કિન્તુ ઉસ આલાપક કી વક્તવ્યતા
મેં ઔર હસ આલાપક કી વક્તવ્યતા મેં જો ભેદ હૈ વહ હસ પ્રકાર સે
હૈ—(નવરં અભિલાવો સોચ્ચે તિ—સેસં તં ચેવ નિરવસેસં જાવ) કિ હસ
વક્તવ્યતા મેં “ શ્રુત્વા ” એસા પદ રચકર હસકા આલાપક વનાના
ચાહિયે । વાકી કા ઔર સબ કથન અશ્રુત્વા કે આલાપક જૈસા હી જાનના
ચાહિયે । યાવત્—જિસ શ્રુત્વા મનુષ્ય કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપ-
શમ કૃત હોતા હૈ, જિસકે દર્શનાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા
હુઆ હોતા હૈ, જિસકે ધર્માન્તરાયિક કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા ગયા
હૈ, જિસકે ચારિત્રાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ કિયા હુઆ હોતા હૈ,
જિસકે તત્ત્વાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ, જિસકે અધ્યવસા-
નાવરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ, જિસકે અભિનિવોધિક જ્ઞાના-
વરણીય કર્મોં કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ, જિસકે શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોં

પકમાં જેવી વક્તવ્યતા આગળ કરવામાં આવી છે, એવી જ વક્તવ્યતા “ શ્રુત્વા ”
વિષયક આ આલાપકમાં પણ થવી જોઈએ. પરન્તુ તે આલાપકની વક્તવ્યતામાં
અને આ આલાપકની વક્તવ્યતામાં આ પ્રમાણે ભેદ થઈ શકે કરવો જોઈએ.
(નવરં અભિલાવો સોચ્ચે તિ—સેસં તં ચેવ નિરવસેસં જાવ) તે આલાપકોમાં
ત્યાં “ અસોચ્ચા—અશ્રુત્વા ” પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં આ
આલાપકોમાં “ સોચ્ચા—શ્રુત્વા ” પદનો પ્રયોગ થવો જોઈએ. બાકીનું સમસ્ત
કથન અશ્રુત્વાના આલાપકો પ્રમાણે જ સમજવું. જેમકે.... ..જે શ્રુત્વા મનુષ્યના
(કેવલી આદિ પાસે કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરનાર મનુષ્યના) જ્ઞાના-
વરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, જેના દર્શનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયો-
પશમ થયો હોય છે, જેના તત્ત્વાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે,
જેના અધ્યવસાયાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, જેના અભિનિ-

યાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ ' જસ્સ ણં મણપજ્જવનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવઈ ' યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમઃ કૃતો ભવતિ, ' જસ્સ ણં કેવલનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વ કહે ભવઈ ' યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય કેવલજ્ઞાનાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયઃ કૃતો ભવતિ ' સે ણં સોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ ' સ સ્વલુ શ્રુત્વા કેવલિનો વા સકાશાત્ યાવત્ કેવલિશ્રાવકપ્રભૃતેઃ સકાશાદ્ વા, તત્પાક્ષિકોપાસિકાયાઃ સકાશાદ્ વા શ્રુત્વેતિ પૂર્વેણાન્વયઃ કેવલિ-પ્રજ્ઞસં ધર્મે શ્રવણજ્ઞાનફલતયા લભેત, ' કેવલં બોહિં બુઝ્ઝેજ્જા, જાવ કેવલનાણં

કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ, જિસકે અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મો કા ક્ષયો-પશમ હોતા હૈ (જસ્સ ણં મણપજ્જવનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓ-વસમે કહે ભવઈ) જિસકે મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મો કા ક્ષયોપશમ હોતા હૈ, (જસ્સ ણં કેવલનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વ કહે ભવઈ) ઓર જિસકે કેવલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મો કા ક્ષય હોતા હૈ (સે ણં સોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવ-ણયાએ) એસા શ્રુત્વા મનુષ્ય કેવલી સે યા યાવત્ કેવલી કે શ્રાવક આદિ સે યા તાત્પક્ષિક ઉપાસિકા સે શ્રુત્વા-સુન કરકે કેવલી દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મકો શ્રવણજ્ઞાનફલરૂપ સે પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ-જાન જાતા હૈ । " કેવલં બોહિં બુઝ્ઝેજ્જા જાવ કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા " વિશુદ્ધ સમ્ય-ગ્દર્શનરૂપ બોધિ કા અનુભવ કર લેતા હૈ, યાવત્-કેવલ અનગારિતા કો

બોધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, જેના શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, જેના અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે, (જસ્સ ણં મણપજ્જવનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમે કહે ભવઈ) જેના મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે. (જસ્સ ણં કેવલનાણાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વ કહે ભવઈ) અને જેના કેવલ-જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષય થયો હોય છે, (સે ણં સોચ્ચા કેવલિસ્સ વા જાવ ઉવાસિયાએ વા કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાએ) એવો તે શ્રુત્વા મનુષ્ય કેવળજ્ઞાની પાસે અથવા તેમના શ્રાવકાદિ સમીપે શ્રવણ કરીને કેવલીદ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણજ્ઞાન રૂપે પ્રાપ્ત કરી લે છે-જાણી લે છે.

(કેવલં બોહિં બુઝ્ઝેજ્જા જાવ કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા) વિશુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન રૂપ બોધિનો અનુભવ કરે છે, શુદ્ધ સાધુપર્યાયને અંગીકાર કરે છે, શુદ્ધ પ્રદક્ષ-

ઉપ્પાદેજ્ઞા ' કેવલાં વિશુદ્ધાં વોચિં વુધ્યેત, યાવત્-કેવલામનગારિતાં પ્રવ્રજેત, કેવલં બ્રહ્મચર્યવાસમ્ આવસેત, કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત, કેવલેન સંવરેણ સંવ્ર-
ણ્યાત, કેવલમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનમ્, કેવલં શ્રુતજ્ઞાનમ્, કેવલમવધિજ્ઞાનમ્,
કેવલં મનઃપર્યવજ્ઞાનમ્, કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત, इति भावः ॥ अथ यथैव केवलिप्रभृ-
तिवचनाश्रवणावाप्तबोध्यादेः केवलज्ञानमुत्पद्यते न तथैव तच्छ्रवणावाप्त बोध्यादेः
केवलज्ञानमुत्पद्यते अपितु प्रकारान्तरेणेति प्रदर्शयितुमाह- 'तस्स णं अट्ठमं अट्ठमेणं अ-
निक्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणस्स' तस्य खलु यः केवलिप्रभृतेः श्रुत्वा
केवलज्ञानमुत्पादयेत् तस्य कस्यचिदपि प्रतिपन्नसम्यग्दर्शनचारित्र्यलिङ्गस्य अष्टमा-

પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ, કેવલ બ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ જાતા હૈ કેવલ સંયમ સે
સંયમ યતના કર લેતા હૈ, કેવલ સંવર સે આસ્રવનિરોધ કર દેતા હૈ,
શુદ્ધ આભિનિવોધિકજ્ઞાન કો, શુદ્ધ શ્રુતજ્ઞાન કો કેવલ અવધિજ્ઞાન કો,
કેવલ-શુદ્ધ મનઃ પર્યવજ્ઞાન કો ઓર કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર લેતા હૈ।

અવ સૂત્રકાર યહ પ્રકટ કરતે હૈં કિ જિસ તરહ સે [અશ્રુત્વા મનુષ્ય
કે કેવલી આદિ કે વચનોં કો નહીં શ્રવણ કરને પર મી વોધિ આદિ
પ્રાપ્ત હોકર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, ઉસ તરહ શ્રુત્વા કો કેવલી
આદિ કે વચનોં કે શ્રવણ કરને સે વોધિ આદિ પ્રાપ્ત હોકર કેવલજ્ઞાન
ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ વહ પ્રકારાન્તર સે ઉસે પ્રાપ્ત હોતા હૈ-(તસ્સ
ણં અટ્ઠમં અટ્ઠમેણં અનિક્કિત્તેણં તવોકમ્મેણં અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ)
જો કેવલી આદિ સે શ્રવણ કરકે કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર લેતા હૈ ઉસ
કિસી મી મનુષ્ય કે કિ જિસને સમ્યગ્દર્શન એવં સમ્યક્ચારિત્રરૂપલિંગ

અર્થાત્તને ધારણ કરે છે, સંયમદ્વારા સયમયતના કરે છે, સંવરદ્વારા આસ્ર-
વાનો નિરોધ કરે છે, શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન શુદ્ધ શ્રુતજ્ઞાન, શુદ્ધ અવધિ-
જ્ઞાન, શુદ્ધ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરી લે છે. હવે સૂત્રકાર
એ વાત પ્રકટ કરે છે કે જે રીતે કોઈકે અશ્રુત્વા કેવલી આદિનાં વચનો શ્રવણ
નહી કરવા છતાં પણ બોધિ આદિની પ્રાપ્તિ થઈને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ જાય
છે, એજ પ્રમાણે કોઈકે શ્રુત્વા મનુષ્યને કેવલી આદિનાં વચનો શ્રવણ કરવા
છતાં પણ બોધિ આદિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી,
પરંતુ તે કોઈ અન્ય પ્રકારે તેને પ્રાપ્ત થાય છે—

(તસ્સ ણં અટ્ઠમં અટ્ઠમેણં અનિક્કિત્તેણં તવોકમ્મેણં અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ)
જે કેવલી આદિની સમીપે ઉપદેશ શ્રવણ કરીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી લે છે,
જેણે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ લિંગ (સાધુ પર્યાય) ધારણ કરે

ષ્ટમેન એતન્નામકેન પ્રસિદ્ધેન અનિશ્ચિત્તેન નિરન્તરેણ તપઃકર્મણા આત્માનં ભાવયતઃ
'પગઈમદ્યાએ તહેવ જાવ ગવેસણં કરેમાણસ્સ ઓહિનાણે સમુપ્પજ્જઈ' પ્રકૃતિ
મદ્રતયા સ્વભાવશ્રેષ્ઠતયા૦ તથૈવ પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્ પ્રકૃત્યુપશાન્તતયા, પ્રકૃતિ-
પ્રતનુક્રોધમાનમાયાલોભતયા મૃદુમાર્દવસમ્પન્નતયા આલીનતયા મદ્રતયા વિનીત-
તયા અન્યદા કદાચિત્ શુભેન અધ્યવસાયેન શુભેન પરિણામેન લેશ્યાભિર્વિશુદ્ધ્ય-
માનાભિઃ વિશુદ્ધ્યમાનાભિસ્તદાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમેન ર્હાપોહમાર્ગણ-
ગવેષણં કુર્વતઃ અવધિજ્ઞાનં સમુત્પદ્યતે, અષ્ટમાષ્ટમેનૈત્યાદિં કથનં પ્રકૃષ્ટતપશ્ચરણ-
વતઃ સાધોરવધિજ્ઞાનમુત્પદ્યતે ઇતિ જ્ઞાપનાર્થમ્, 'સે ણં તેણં ઓહિનાણેણં સમુપ્પન્નેણં

ધારણ કર લિયા હૈ ઓર જો નિરન્તર કિયે ગયે અષ્ટમતપ સે આત્મા
કો ભાવિત કરતા રહતા હૈ (પગઈ મદ્યાએ તહેવ જાવ ગવેસણં કરે-
માણસ્સ ઓહિનાણે સમુપ્પજ્જઈ) સ્વભાવ સે જો શ્રેષ્ઠ હૈ અર્થાત્ પ્રકૃતિ
જિસકી મદ્ર હૈ-પૂર્વોક્ત રીતિ કે અલુસાર યાવત્ પ્રકૃતિ સે જો ઉપશાન્ત
હૈ, સ્વભાવતઃ જિસકી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ યે કષાયેં અતિ-
મન્દ હૈં, અત્યન્ત જો નમ્રતા સે યુક્ત હૈ । આલીનતા સે, મદ્રતા સે ઇવં
વિનીતતા સે યુક્ત હુએ ઉસે અન્યદા કદાચિત્ શુભ અધ્યવસાય દ્વારા,
શુભપરિણામદ્વારા વિશુદ્ધ લેશ્યાઓ દ્વારા જાયમાન અવધિજ્ઞાનાવરણીય
કર્મો કે ક્ષયોપશમ કે અનુસાર ર્હા, અપોહ, માર્ગણા ઓર ગવેષણા
કરતે સમય અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ-(યહાં જો " અષ્ટમાષ્ટમેન "
ઈત્યાદિ રૂપ સે કથન કિયા ગયા હૈ, વહ " પ્રકૃષ્ટ તપશ્ચરણવાલે સાધુ
કો અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઇસ વાત કો કહને કે લિયે કિયા ગયા

છે, જે નિરન્તર અઠમને પારણે અઠમ કરીને પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો
હોય છે, (પગઈ મદ્યાએ તહેવ જાવ ગવેસણ કરેમાણસ્સ ઓહિનાણે સમુપ્પજ્જઈ)
જે ભદ્રિક સ્વભાવવાળો છે, અને પૂર્વોક્ત કથનાનુસાર જે ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળો
છે, સ્વાભાવિક રીતે જ જેના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયો અતિ
મન્દ પડેલાં છે, જે અત્યન્ત નમ્રતાવાળો છે, જે આલીનતા, ભદ્રતા, અને
વિનીતતાથી યુક્ત છે, એવા સાધુને ક્યારેક શુભ અધ્યવસાયદ્વારા, શુદ્ધ પરિ-
ણામદ્વારા, વિશુદ્ધ લેશ્યાઓ દ્વારા જાયમાન અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયો-
પશમથી ઇહા, અપોહ, માર્ગણા અને ગવેષણા કરતી વખતે અવધિજ્ઞાન
ઉત્પન્ન થઈ જાય છે (ઇહા, અપોહ, માર્ગણા અને ગવેષણાના અર્થ આગળ
આપી દીધાં છે)

અહીં " અષ્ટમાષ્ટમેન " ઇત્યાદિ કથન દ્વારા સૂત્રકારે એ વાત પ્રકટ કરી
છે કે પ્રકૃષ્ટ તપશ્ચરણવાળા સાધુને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. (તે ણં

જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈં અલોપ્પ લોયપ્પમાણમેત્તાઈં ટ્ઠાણં પાસઈં ' સ ખલુ સમુત્પન્નાવધિજ્ઞાની તેન અવધિજ્ઞાનેન સમુત્પન્નેન જઘન્યેન અહ્કુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયાનિ અલોકે લોકપ્રમાણમાત્રાણિ લોકસ્ય યત્પમાણં તદેવં માત્રા-પરિમાણં યેપાં તાનિ ટ્ઠાણાનિ જાનાતિ પચ્ચતિ । અથેનમેવ સમુત્પન્નાવધિજ્ઞાનિનં લેશ્યાદિભિઃ પ્રરૂપયતિ- ' સે ણં મંતે ! કહ્સુ લેસ્સાસુ હોજ્જા ? ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! સ ખલુ શ્રુત્વા સમુત્પન્નાવધિજ્ઞાની કતિષુ લેશ્યાસુ ભવેત્ ? મગધનાહ- ' ગોયમા ! હસ્સુ લેસ્સાસુ હોજ્જા ' હે ગૌતમ ! સ પ્રતિપન્નાવધિજ્ઞાની પદસુ લેશ્યાસુ ભવતિ, યદ્યપિ પ્રશસ્તા-

હૈ " સો વહ સાધુ (તે ણં ઓહિનાણેણં સમુપ્પન્નેણં જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈં અલોપ્પ લોયપ્પમાણમેત્તાઈં ટ્ઠાણં જાણઈ પાસઈ) ઉસ ઉત્પન્ન હુએ અવધિજ્ઞાન કે દ્વારા જઘન્યરૂપ મેં અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કો ઓર ઉત્કૃષ્ટરૂપ મેં આલોક મેં લોકપ્રમાણ વરાવર અસંખ્યાત ટ્ઠાણોં કો જાનતા ઓર દેખતા હૈ ।

અવ સૂત્રકાર હસી ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની કી પ્રરૂપણા લેશ્યા આદિકોં દ્વારા કરતે હૈ-હસમેં ગૌતમે ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ-(સે ણં મંતે ! કહ્લેસ્સાસુ હોજ્જા) હે મદન્ત ! વહ શ્રુત્વા ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાનવાલા જીવ કિતની લેશ્યાઓં મેં વર્તમાન રહતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! વહ શ્રુત્વા સમુત્પન્નાવધિજ્ઞાનવાલા જીવ હહ લેશ્યાઓં મેં વર્તમાન રહતા હૈ-યદ્યપિ ભાવ કી અપેક્ષા અન્તિમ ત્રીન પ્રશસ્ત લેશ્યાઓં મેં હી વર્તમાન જીવ કે અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત હોતા હૈ-પર

ઓહિનાણેણં સમુપ્પન્નેણં જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈ અલોપ્પ લોયપ્પમાણમેત્તાઈં ટ્ઠાણં જાણઈ પાસઈ) તે સાધુ ઉત્પન્ન થયેલા અવધિજ્ઞાન દ્વારા જઘન્યની અપેક્ષાએ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ ક્ષેત્રને અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ આલોકમાં લોકપ્રમાણ બરાબર અસંખ્યાત ખડોને બાણી શકે છે અને દેખી શકે છે. હવે સૂત્રકાર જેને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એવા સાધુની લેશ્યા વગેરેનું નિરૂપણ કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કહ્ લેસ્સાસુ હોજ્જા ? " હે મદન્ત ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની એવ કેટલી લેશ્યાઓવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા સમુત્પન્નાવધિજ્ઞાની એવ (કેવલી આદિનો ઉપદેશ શ્રવણ કરીને જેને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એવો એવ) છ લેશ્યાઓવાળો હોય છે. જો કે ભાવની અપેક્ષાએ

સ્વેવ તિસ્રુ અન્તિમાસુ ભાવલેશ્યાસુ અવધિજ્ઞાનં લભેત તથાપિ દ્રવ્યલેશ્યાઃ આશ્રિત્ય પદ્મસ્વપિ લેશ્યાસુ લભતેઽવધિજ્ઞાનં સમ્યક્ત્વશ્રુતવદિત્યાશયઃ । ઉક્તશ્ચ ‘સમ્મત્તસુયં સર્વાસુ લબ્ધ્વ’ સમ્યક્ત્વશ્રુતં સર્વાસુ લેશ્યાસુ લભતે इति तदर्थः, तल्लાભે चासौ लब्धावधिज्ञानी पद्मस्वपि भवतीत्युच्यते, ता एवाह—‘तं जहा कण्ठलेस्साए जाव सुकलेस्साए’ तद्यथा—कृष्णलेश्यायां, यावत् शुक्ललेश्यायां च । गौतमः पृच्छति—‘से णं भंते ! कइसु णाणेषु होज्जा ।’ हे भदन्त ! सः अनन्तरोक्तविशेषणविशिष्टोऽवधिज्ञानी कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? भगवानाह—‘गोयमा ।’

यहां जो छ लेश्याओं में वर्तमान जीव के अवधिज्ञान होता है, ऐसा जो कहा गया वह सम्यक्श्रुत की तरह द्रव्यलेश्याओं को आश्रित करके कहा गया है—कहा भी है—“समम्तसुयं सव्वासु लब्ध्व” सम्यक्त्व-श्रुत छहों लेश्याओं में वर्तमान जीव को प्राप्त हो जाता है—इस तरह जब छहों लेश्याओं में अवधिज्ञान का लाभ होता है तो यह लब्धावधिज्ञानी छहों लेश्याओं में वर्तमान रहता है ऐसा कहा गया है । वे छह लेश्याएँ इस प्रकार से हैं—(कण्ठलेस्साए जाव सुकलेस्साए) कृष्णलेश्या, यावत्-शुक्ललेश्या यहां यावत् पदसे अवशिष्ट नीलादिक चार लेश्याओं का ग्रहण हुआ है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(से णं भंते ! कइसु णाणेषु होज्जा) हे भदन्त ! अनन्तरोक्त इन विशेषणों वाला वह अवधिज्ञानी कितने ज्ञानों में वर्तमान होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते

छેલી ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાઓમાં વિધમાન જીવને અવધિજ્ઞાન થાય છે પરંતુ અહીં જે જે લેશ્યાઓમાં વિધમાન જીવને અવધિજ્ઞાન થાય છે. એવું કહેવામાં આવ્યું છે તે સમ્યક્ શ્રુતની જેમ દ્રવ્ય લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યું છે. “સમ્મત્તસુયં સર્વાસુ લબ્ધ્વ” સમ્યક્ત્વ શ્રુત છએ લેશ્યાઓમાં વિધમાન જીવને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. આ રીતે છએ લેશ્યાઓમાં વિધમાન જીવને અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “તે લબ્ધાવધિજ્ઞાની છએ છ લેશ્યાઓથી યુક્ત હોય છે.” તે છ લેશ્યાઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે—“કણ્ઠલેસ્સાએ જાવ સુકલેસ્સાએ” કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં ભંતે ! કइसु णाणेषु होज्जा ?) હે ભદન્ત ! પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો અવધિજ્ઞાની કેટલા જ્ઞાનોથી યુક્ત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“गोयमा !” હે ગૌતમ ! તે ઉપનાવધિજ્ઞાની

તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા ' હે ગૌતમ ! સ સમુત્પન્નાવધિજ્ઞાની ત્રિપુ વા જ્ઞાનેષુ ચતુર્ણુ વા જ્ઞાનેષુ ભવેત્, તત્તાવધિજ્ઞાનસ્ય મતિશ્રુતજ્ઞાનાવિનાભૂતત્વાત્ પ્રસ્તુતાવધિજ્ઞાની ત્રિપુ જ્ઞાનેષુ ભવેત્ કિન્તુ મતિશ્રુતમનઃપર્યવજ્ઞાનિનો જીવસ્યાવધિજ્ઞાનોત્પત્તૌ જ્ઞાનચતુષ્ટયસદ્ભાવાત્ પ્રસ્તુતાવધિજ્ઞાની ચતુર્ણુ જ્ઞાનેષુ ભવેદિતિ ભાવઃ। તત્ર ' તિસુ હોજ્જમાણે આભિણિવોહિયનાણ-સુચનાણ-ઓહિનાણેસુ હોજ્જા' ત્રિપુ જ્ઞાનેષુ ભવન્ અવધિજ્ઞાની ત્રિપુ આભિણિવોધિકજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાના-ઽવધિજ્ઞાનેષુ ભવેત્, અથ ચ 'ચડસુ હોજ્જમાણે આભિણિવોહિયનાણ-સુચનાણ-ઓહિનાણ-મળપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા' ચતુર્ણુ જ્ઞાનેષુ ભવન્ અવધિજ્ઞાની આભિણિવોધિકજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાના-વધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાનેષુ ભવેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ' સેણં મંતે । કિં સજોગી હોજ્જા,

હૈં-(ગોચસ્મા !) હે ગૌતમ ! વહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાનો જીવ (તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા) ત્રીન જ્ઞાનોં મેં યા ચાર જ્ઞાનોં મેં વર્તમાન હોતા હૈં । અવધિજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન, કે વિના હોતા નહીં હૈં-હસલિયે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન અવિનાભાવી હોને સે વહ અવધિજ્ઞાની ત્રીન જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈં એસા કહા ગયા હૈં । તથા મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની ઓર મનઃ પર્યવજ્ઞાની જીવ કે અવધિજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈં-હસ અપેક્ષા ચોર જ્ઞાન કા સદ્ભાવ હોને સે પ્રસ્તુત અવધિજ્ઞાની ચાર જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈં એસા કહા ગયા હૈં । યહી વાત-(તિસુ હોજ્જમાણે આભિણિવોહિયનાણ, સુચનાણ ઓહિનાણેસુ હોજ્જા, ચડસુ આભિણિવોહિયનાણ, સુચનાણ-ઓહિનાણ-મળપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) ઇન સૂત્રોં દ્વારા પુષ્ટ કી ગઈ હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(સે ણં મંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા) હે મદન્ત ! વહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની જીવ કયા

૭૫ (તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા) ત્રણ જ્ઞાનોથી અથવા ચાર જ્ઞાનોથી યુક્ત હોય છે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના સદ્ભાવ વિના અવધિજ્ઞાન સંભવી શકતું નથી. તેથી તે અવધિજ્ઞાનીમાં ત્રણ જ્ઞાનનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. તથા મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અને મનઃપર્યવજ્ઞાની ૭૫ને અવધિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ કથનની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની ૭૫માં ચાર જ્ઞાનનો પણ સદ્ભાવ કહ્યો છે. એજ વાતને સૂત્રકારે (તિસુ હોજ્જમાણે આભિણિવોહિયનાણ, સુચનાણ, ઓહિનાણેસુ હોજ્જા, ચડસુ હોજ્જમાણે આભિણિવોહિયનાણ, સુચનાણ, ઓહિનાણ મળપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પુષ્ટ કરી છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કિં સજોગી હોજ્જા, અજોગી હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! તે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની ૭૫ શું સંયોગી હોય છે કે અયોગી હોય છે ?

અજોગી 'હોજ્ઞા ? ' હે ભદન્ત ! સંખલુ અધિકૃતાવધિજ્ઞાની કિં સયોગી ભવેત્ ? કિં વા અયોગી ભવેત્ ? ' એવં જોગો ઉવજોગો સંઘયણં, સંઠાણં, ઉચ્ચત્તં, આડયં ચ, ઇયાણિ સંઘાણિ, જહાં અસોચ્ચાએ તહેવ ભાણિયવ્વાણિ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યોગઃ, ઉપયોગઃ, સંહનનમ્, સંસ્થાનમ્, ઉચ્ચત્વમ્, આયુષ્યં ચ, એતાનિ સર્વાણિ યથા 'અશ્રુત્વા' ઇત્યસ્યાભિલાપે ભણિતાનિ તથૈવાત્રાપિ ભણિતવ્યાનિ, તથા ચ સયોગી ભવેત્, નો અયોગી ભવેત્, તત્રાપિ મનોયોગી વા ભવેત્, વચોયોગી વા ભવેત્, કાયયોગી વા ભવેત્, એવં સાકારોપયુક્તો વા ભવેત્, અનાકારોપયુક્તો વા ભવેત્, એવં વજ્રઋષભનારાચસંહનની ભવેત્, તથૈવ ષણ્ણાં સંસ્થાનાનાં મધ્યે અન્યતમસ્મિન્ સંસ્થાને ભવેત્, તથૈવ ઉચ્ચત્વે જઘન્યેન સપ્તરત્નો, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદ્વત્સતે ભવેત્,

સયોગી હોતા હૈ યા અયોગી હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(એવં જોગો ઉવજોગો સંઘયણં સંઠાણં, ઉચ્ચત્તં આડયં ચ ઇયાણિ સંઘાણિ જહાં અસોચ્ચાએ તહેવ ભાણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ ! યોગ, ઉપયોગ, સંહનન, સંસ્થાન, ઉચ્ચત્વ ઓર આયુ હનકે વિષય કા યહાં પર કથન અશ્રુત્વા કે પ્રકરણ મેં કહે ગયે હનકે કથન કે અનુસાર જાનનાં ચાહિયે । તથા ચ—વહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની સયોગી હોતા હૈ, અયોગી નહીં હોતા હૈ, સયોગી મેં ભી વહ મનોયોગી ભી હો સકતા હૈ વચનયોગી ભી હો સકતા હૈ ઓર કાયયોગી ભી હો સકતા હૈ । ઉપયોગ મેં વહ દોનોં ઉપયોગ વાલા હો સકતા હૈ—સાકાર ઉપયોગ વાલા ભી ઓર અનાકાર ઉપયોગ વાલા ભી સંહનન મેં યહ વજ્ર ઋષભનારાચસંહનન મેં હોતા હૈ, સંસ્થાન મેં યહ છહ સંસ્થાનોં મેં સે કિસી એક સંસ્થાન મેં હોતા હૈ । ઝંચાઈ મેં યહ કમ સે કમ સાત હાથ કી ઓર અધિક સે અધિક પાંચસૌ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં જોગોઉવજોગો સંઘયણં, સંઠાણં, ઉચ્ચત્તં આડયં ચ ઇયાણિ સંઘાણિ જહાં અસોચ્ચાએ તહેવ ભાણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ ! યોગ, ઉપયોગ, સંહનન, સંસ્થાન, ઊંચાઈ અને આયુ વિષયકે સમસ્ત કથન અહીં પણ અશ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું. તે પ્રકરણને આધારે અહીં શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની વિષે આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સયોગી હોય છે, અયોગી હોતો નથી. તે મનોયોગી પણ હોઈ શકે છે, વચનયોગી પણ હોઈ શકે છે અને કાયયોગી પણ હોઈ શકે છે. ઉપયોગની અપેક્ષાએ તે બન્ને ઉપયોગવાળો—સાકાર ઉપયોગવાળો પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળો પણ હોય છે. તે વજ્રઋષભનારાચ સંહનનવાળો હોય છે. સંસ્થાનની અપેક્ષાએ છ સંસ્થાનમાંથી કોઈ એક સંસ્થાનવાળો હોય

આયુષ્કત્વે ચ જઘન્યેન સાતિરેકાષ્ટવર્ષાયુષ્કે, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટ્યાયુષ્કે ભવેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે ણં મંતે ! કિં સવેદણ, અવેદણ ? પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! સંઘલુ અધિકૃતાવધિજ્ઞાની કિં સવેદકો ભવતિ ? કિં વા અવેદકો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! સવેદણ હોજ્જા, અવેદણ વા, હે ગૌતમ ! સઃ અધિકૃતાવધિજ્ઞાની સવેદકો ભવેત્ અક્ષીણવેદસ્યાવધિજ્ઞાનોત્પત્તૌ સવેદકઃ સન્ અવધિજ્ઞાની ભવેત્, ક્ષીણવેદસ્ય ચાવધિજ્ઞાનોત્પત્તૌ અવેદકઃ સન્ અવધિજ્ઞાની ભવેત્, અવેદકો વા ભવેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ જહ અવેદણ હોજ્જા, કિં ઉવસંતવેયણ હોજ્જા, સ્વીણવેયણ હોજ્જા ? ’ હે ભદન્ત ! અધિકૃતાવધિજ્ઞાની યદિ અવેદકો ભવેત્ તદા કિં સં.

ધનુષ કા હોતા હૈ । આયુષ્ક મેં યહ કમ સે કમ આઠ વર્ષ સે કુછ અધિક આયુ મેં ઔર અંધિક સે અંધિક એક પૂર્વ કોટિ આયુ મેં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—(સે ણં મંતે ! કિં સવેદણ અવેદણ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! વહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોતા હૈ યા વિના વેદકા હોતા હૈ ? હસંકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—(ગોયમા ! સવેદણ હોજ્જા અવેદણ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! વહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની જીવ સવેદક મી હોતા હૈ ઔર અવેદક મી હોતા હૈ । અક્ષીણવેદ વાલે જીવ કે જબ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ વહ અવધિજ્ઞાની સવેદક હોતા હૈ એસા કહા જાતા હૈ ઔર ક્ષીણવેદવાલે જીવ કો જબ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ—તવ વહ અવધિજ્ઞાની અવેદક હોતા હૈ એસા કહા જાતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—(જહ અવેદણ હોજ્જા કિં ઉવસંતવેયણ હોજ્જા, સ્વીણવેયણ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ ઉત્પન્નાવધિ-

છે, તેની જઘન્ય ઊંચાઈ સાત હાથપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ઊંચાઈ ૫૦૦ ધનુષ પ્રમાણ હોય છે. તેનું જઘન્ય આયુષ્ય આઠ વર્ષ કરતાં થોડું વધારે અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કિં સવેદણ, અવેદણ પુચ્છા ?) હે ભદન્ત ! તે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની વેદસહિત હોય છે કે વેદરહિત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! સવેદણ હોજ્જા, અવેદણ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! તે સવેદક પણ હોય છે અને અવેદક પણ હોય છે. અક્ષીણ વેદવાળા જીવને જ્યારે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે અવધિજ્ઞાની સવેદક હોય છે એવું કહેવાય છે, અને ક્ષીણવેદવાળા જીવને જ્યારે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે અવધિજ્ઞાની અવેદક હોય છે એવું કહેવાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જહ અવેદણ હોજ્જા, કિં ઉવસંતવેયણ હોજ્જા, સ્વીણવેયણ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! જો તે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની અવેદક હોય છે,

ઉપશાન્તવેદકો ભવેત્ ? કિમ્વા ક્ષીણવેદકો ભવેત્ ? મંગવાનાહ—‘ જો ઉવસંત વેયં હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયં હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! અધિકૃતાવધિજ્ઞાની નો ઉપશાન્ત-વેદકો ભવતિ, અયમવધિજ્ઞાની ઉપશાન્તવેદો ન ભવતિ પ્રાપ્તવ્યકેવલજ્ઞાનસ્યાસ્ય ત્રિવ-ક્ષિતત્વાત્, અપિતુ ક્ષીણવેદકો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘જહ સવેયં હોજ્જા, કિં હત્યિવેયં હોજ્જા, પુરિસવેયં હોજ્જા, નપુંસગવેયં હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયં હોજ્જા?’

જ્ઞાની અવેદક હોતા હૈ તો ક્યા વંહ ઉપશાન્ત વેદવાલા હોને સે અવેદક હોતા હૈ યા ક્ષીણ વેદવાલા હોને સે અવેદક હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેતે હૈ—(જો ઉવસંતવેયં હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયં હોજ્જા,) હે ગૌતમ ! વંહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની ઉપશાન્તવેદવાલા હોને સે અવેદક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ક્ષીણ વેદવાલા હોને સે અવેદક હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ ઉપશાન્તવેદવાલા હોને સે મી અવેદક જીવ માનાં જાતા હૈ પર યહાં પર એસા અવેદક માવ નહીં લિયા હૈ—ક્યોં કિ યહ પ્રાપ્તવ્ય કેવલ જ્ઞાન કી વિવક્ષા મેં હૈ ઔર જો ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની પ્રાપ્તવ્ય કેવલજ્ઞાન કી વિવક્ષા સે દૃષ્ટ હોના હૈ વંહ ઉપશાન્તવેદવાલા હોને સે અવેદકરૂપ સે નહીં માના જાતા હૈ ક્યોં કિ ઉપશાન્ત વેદવાલે જીવ કે કેવલજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ—યહ તો ક્ષીણવેદવાલે જીવ કો હી હોતી હૈ હસ-લિયે યહાં પર ઉપશાન્તવેદવાલે કો અવેદક નહીં કહા ગયા હૈ, કિન્તુ ક્ષીણવેદવાલે કો હી અવેદક કહા ગયા હૈ ।

અવ ગૌતમપ્રશ્નસે એસા પૂછતેહૈ—(જહ સવેયં હોજ્જા કિં હત્યિવેયં

તો શું તે ઉપશાન્ત વેદવાળો હોવાથી અવેદક હોય છે કે ક્ષીણ વેદવાળો હોવાથી અવેદક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—(જો ઉવસંતવેયં હોજ્જા, સ્ત્રીણવેયં હોજ્જા)-હે ગૌતમ ! તે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની ઉપશાન્તવેદવાળો હોવાથી અવેદક હોતો નથી પણ ક્ષીણવેદવાળો હોવાથી અવેદક હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપશાન્ત વેદવાળા જીવને પણ અવેદક માનવામાં આવે છે, પણ અહીં એવો અવેદકભાવ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો નથી. કારણ કે તે પ્રાપ્તવ્ય કેવળજ્ઞાનની વિવક્ષામાં છે અને જે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની પ્રાપ્તવ્ય કેવળજ્ઞાનની વિવક્ષાથી ઈષ્ટ હોય છે તે ઉપશાન્ત વેદવાળો હોવાથી અવેદકરૂપે માની શકાતો નથી, કારણ કે ઉપશાન્ત વેદવાળા જીવને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થતી નથી, પણ ક્ષીણવેદ-વાળા જીવને જ કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી અહીં ઉપશાન્ત વેદવાળાને અવેદક કહ્યો નથી, પણ ક્ષીણવેદવાળાને જ અવેદક કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જહ સવેયં હોજ્જા કિં હત્યિવેયં હોજ્જા, પુરિ-

હે ભદ્રન્ત ! યદિ યદા સવેદકો ભવતિ તદા કિં સ્ત્રીવેદકો ભવતિ ? કિં વા પુરુષવેદકો ભવતિ ? કિં વા નપુંસકવેદકો ભવતિ ? કિં વા પુરુષનપુંસકવેદકો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! ઇત્થીવેયણ વા હોજ્જા, પુરિસવેયણ વા હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયણ વા હોજ્જા નો નપુંસગવેયણ હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સોઽધિકૃતાવધિજ્ઞાની સ્ત્રીવેદકો વા ભવતિ, ભૂતપૂર્વસ્ત્રીત્વાનુભવસદ્ભાવાત્, પુરુષવેદકો વા ભવતિ, ભૂતપૂર્વ પુંસ્ત્વાનુભવસદ્ભાવાત્ ? એવં પુરુષનપુંસકવેદકો વા ભવતિ ભૂતપૂર્વપુંસ્ત્વનપુંસકત્વાનુભવસદ્ભાવાત્ । કિન્તુ નો નપુંસકવેદકો ભવતિ જન્મનપુંસકત્વ-

હોજ્જા, પુરિસવેયણ હોજ્જા, નપુંસગ વેયણ હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયણ હોજ્જા) હે ભદ્રન્ત ! યદિ વહ ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની સવેદક હોતા હૈ તો વ્યા વહ સ્ત્રીવેદવાલા હોતા હૈ, વા પુરુષવેદવાલા હોતા હૈ, વા નપુંસકવેદવાલા હોતા હૈ ? વા પુરુષનપુંસકવેદવાલા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઇત્થીવેયણ વા હોજ્જા, પુરિસવેયણ વા હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયણ વા હોજ્જા,) વહ ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાની સ્ત્રીવેદવાલા મી હોતા હૈ, પુરુષવેદવાલા મી હોતા હૈ, પુરુષનપુંસકવેદવાલા મી હોતા હૈ, સ્ત્રીવેદવાલે કો જો યહાં પર ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાન કા અધિપતિ કહા ગયા હૈ વહ સ્ત્રીત્વ કે અનુભવ કે સદ્ભાવ કો લેકર કહા ગયા હૈ । હસી તરહ સે પુરુષવેદવાલે મેં ઓર પુરુષનપુંસક વેદવાલે મેં મી ક્રમશઃ ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાન કા અધિપતિત્વ પુંસ્ત્વ કે અનુભવ કે સદ્ભાવ

સવેયણ હોજ્જા, નપુંસગવેયણ હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયણ હોજ્જા ?) હે ભદ્રન્ત ! નો તે ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની સવેદક હોય છે, તો શુ તે સ્ત્રીવેદવાળો હોય છે, કે પુરુષવેદવાળો હોય છે, કે નપુંસક વેદવાળો હોય છે કે પુરુષનપુંસક વેદવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (ઇત્થીવેયણ વા હોજ્જા, પુરિસવેયણ વા હોજ્જા, પુરિસનપુંસગવેયણ વા હોજ્જા) તે ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની સ્ત્રીવેદવાળો પણ હોય છે, પુરુષવેદવાળો પણ હોય છે અને પુરુષ નપુંસક વેદવાળો હોય છે. સ્ત્રીવેદવાળાને અહીં જે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાનનો અધિપતિ કહ્યો છે, તે સ્ત્રીત્વના અનુભવના સદ્ભાવની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. એજ પ્રમાણે પુરુષવેદવાળાને અને પુરુષનપુંસક વેદવાળાને અહીં જે ઉત્પન્નાવધિજ્ઞાનના અધિપતિ કહ્યા છે તે અનુક્રમે પુંસ્ત્વ (પુરુષત્વ) અને પુરુષ નપુંસકત્વના અનુભવના સદ્ભાવની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવેલ છે.

સદ્ભાવાત્ જન્મનપુંસકોઽવધિજ્ઞાની ન ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—સે ણં મંતે ! કિં સકસાઈ હોજ્જા, અકસાઈ વા હોજ્જા ? ' હે ભદન્ત ! સ સ્વલ્લુ અધિકૃતાવધિજ્ઞાની કિં સકષાયી ભવેત્ ? કિં વા અકષાયી ભવેત્ ? ભગવાનાહ— ' ગોયમા ! સકસાઈ વા હોજ્જા, અકસાઈ વા હોજ્જા ' હે ગૌતમ ! અધિકૃતાવધિજ્ઞાની સકષાયી વા ભવેત્, અકષાયી વા ભવેત્, તત્ર યઃ કષાયક્ષયે સતિ અવધિજ્ઞાનં લભતે સ સકષાયી સન્ અવધિજ્ઞાની ભવેત્, અથ ચ યસ્તુ કષાયક્ષયેસતિ અવધિજ્ઞાનં લભતે સતી અકષાયી અવધિજ્ઞાની ભવેદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ' જહ અકસાઈ હોજ્જા કિં ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા, સ્વીણકસાઈ હોજ્જા ? ' હે કો ઓર પુરુષનપુંસકત્વ કે અનુભવ કે સદ્ભાવ કો લેકર કહા ગયા જાનના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—(સે ણં મંતે ! કિં સકસાઈ હોજ્જા, અકસાઈ વા હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ અધિકૃત અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય કયા સકષાયી હાતા હૈં યા અકષાયી હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—(ગોયમા ! સકસાઈ વા હોજ્જા અકસાઈ વા હોજ્જા) હે ગૌતમ ! વહ ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય સકષાયી મી હોતા હૈં ઓર અકષાયી મી હોતા હૈં । જો અધિકૃત અવધિજ્ઞાની કષાય કે અક્ષય મેં અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં વહ સકષાયી અવધિજ્ઞાની કહા જાના હૈં ઓર જો કષાય કે ક્ષય મેં અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં વહ અકષાયી અવધિજ્ઞાની કહા જાતા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—(જહ અકસાઈ હોજ્જા કિં ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા, સ્વીણકસાઈ હોજ્જા) હે ભદન્ત ! ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કિં સકસાઈ હોજ્જા, અકસાઈ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે અધિકૃત અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય શું સકષાયી હોય છે કે અકષાયી હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (સકસાઈ વા હોજ્જા, અકસાઈ વા હોજ્જા) તે ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય કષાયયુક્ત પશુ હોય છે અને કષાયરહિત પશુ હોય છે, જે અધિકૃત અવધિજ્ઞાની કષાયના અક્ષયની અવસ્થામાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે મનુષ્યને સકષાયી અવધિજ્ઞાની કહે છે અને જે મનુષ્ય કષાયના ક્ષયની અવસ્થામાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે મનુષ્યને અકષાયી અવધિજ્ઞાની કહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(જહ અકસાઈ હોજ્જા, કિં ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા, સ્વીણકસાઈ હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય જે અકષાયી

મદન્ત ! યદિ યદા અકષાયી ભવેત્ તદા કિમ્ ઉપશાન્તકષાયી ભવેત્ ! કિં વા ક્ષીણકષાયી ભવેત્ ? મગધાનાહ—‘ગોયમા ! નો ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા ? ર્ક્ષીણ કસાઈ હોજ્જા ’ હે ગૌતમ ! સ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની નો ઉપશાન્તકષાયી ભવેત્, અપિતુ ક્ષીણકષાયી ભવેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જઈ સકસાઈ હોજ્જા, સે ણં મંતે ! કઈ સુ કસાણસુ હોજ્જા ? ’ હે મદન્ત ! સ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની યદિ યદા સકષાયી ભવેત્ તદા કૃતિષુ કષાયેષુ ભવેત્ ? મગધાનાહ—‘ગોયમા ! ચડસુ વા, તિસુ વા,

મનુષ્ય યદિ અકષાયી હોતા હૈ તો કયા વહ ઉપશાન્ત કષાયી હોતા હૈ યા ક્ષીણકષાયી હોતા હૈ—પૂછને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની યદિ અકષાયી જીવ હોતા હૈ—તો વહ કિસ રૂપ સે અકષાયી હોતા હૈ—કયા કષાયેં ઉસકી ઉપશાન્ત હોતી હૈં હસલિયે વહ અકષાયી હોતા હૈ, યા કષાયેં ઉસકી ક્ષીણ હો ગઈ હૈં હસલિયે વહ અકષાયી હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા ! નો ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા, ર્ક્ષીણકસાઈ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! જો જીવ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની હોતા હૈ વહ ઉપશાન્ત કષાયવાલા હોને સે અકષાયી નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ—ક્ષીણકષાયવાલા હોને સે અકષાયી હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(જઈ સકસાઈ હોજ્જા, સે ણં મંતે ! કઈસુ કસાણસુ હોજ્જા) હે મદન્ત ! યદિ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોતા હૈ—તો વહ કિતની કષાયોં મેં હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ચડસુ વા, તિસુ વા,

હોય છે, તો શું તે ઉપશાન્તકષાયી હોય છે કે ક્ષીણકષાયી હોય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—ઉત્પન્ન અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય ને અકષાયી હોય છે, તો શું તેના કષાયો ઉપશાન્ત થઈ જવાથી અકષાયી હોય છે કે તેના કષાયો ક્ષીણ થઈ જવાથી તે અકષાયી હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—(ગોયમા ! નો ઉવસંતકસાઈ હોજ્જા, ર્ક્ષીણકસાઈ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! ને જીવ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની હોય છે, તે ઉપશાન્ત કષાયવાળો હોવાથી અકષાયી હોતો નથી, પણ ક્ષીણકષાયવાળો હોવાથી અકષાયી હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—(જઈ સકસાઈ હોજ્જા, સે ણં મંતે ! કઈસુ કસાણસુ હોજ્જા ?) હે મદન્ત ! ને તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની સકષાયી હોય છે, તો કેટલા કષાયોવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! (ચડસુ વા, તિસુ વા,

દોષુ વા, એકકમિ વા હોજ્જા ' હે ગૌતમ ! સ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની ચતુર્ણાં, ત્રિણાં વા, દ્વયોર્વા, એકસ્મિન્ વા કષાયે ભવતિ, તથા ચ યદા અક્ષીણકષાયઃ સન્ અવધિજ્ઞાનં લભતે તદાઽયં ચારિત્રયુક્તત્વાત્ ચતુર્ણાં સંજ્વલનકષાયેષુ ભવેત્, યદા તુ ક્ષપકશ્રેણિવર્તિત્વેન સંજ્વલનક્રોધે ક્ષીણે સતિ અવધિજ્ઞાનં લભતે તદા ત્રિણાં સંજ્વલનમાનમાયાલોભેષુ અવધિજ્ઞાનં લભતે, યદા તુ તથૈવ સંજ્વલનક્રોધમાનયોઃ ક્ષીણયોરવધિજ્ઞાનં લભતે તદા દ્વયોર્માયાલોભયોરવધિજ્ઞાનં ભવતિ, યદા તુ ત્રિણાં સંજ્વલનક્રોધમાનમાયારૂપેષુ ક્ષીણેષુ અવધિજ્ઞાનં લભતે તદા એકસ્મિન્ લોભે અવધિજ્ઞાનં ભવેદિતિ

દોષુ વા એકકમિ વા હોજ્જા) વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ચાર કષાયોં મેં મી હોતા હૈ, ત્રીન કષાયોં મેં મી હોતા હૈ, દો કષાયોં મેં મી હોતા હૈ ઓર એક કષાય મેં મી હોતા હૈ । તથા ચ—જવ જીવ અક્ષીણકષાય હોકર અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ તવ યહ ચારિત્ર યુક્ત હોને સે ચાર સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ इनमें वर्तता है । ઓર જવ ક્ષપક શ્રેણીપર આરોહણ કરતા હૈ તવ ક્ષપક શ્રેણીવર્તી હોને સે ઉસકા ક્રોધ ક્ષીણ હો જાતા હૈ—અતઃ ક્રોધ કે ક્ષીણ હો જાને પર જવ યહ જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ તવ એસા કહા જાતા હૈ કિ સંજ્વલન સંબંધી માન, માયા ઓર લોભ इन तीन कषायों में जीव अवधिज्ञान प्राप्त करता है और इसी तरह से जव संज्वलन संबंधी क्रोध और मान के क्षीण होने पर जीव अवधिज्ञान प्राप्त करता है तव दो कषायों में जीव अवधिज्ञान प्राप्त करता है ऐसा कहा जाता है और जव इसी तरह से संज्वलन संबंधी क्रोध, मान, और मायाके क्षीण होने पर जीव अवधि-

દોષુ વા, એકકમિ વા હોજ્જા) તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની ચાર કષાયોવાળો પણુ હોય છે, ત્રણ કષાયોવાળો પણુ હોય છે, બે કષાયોવાળો પણુ હોય છે અને એક કષાયવાળો પણુ હોય છે જેમકે . . . ન્યારે જીવ અક્ષીણ કષાયની અવસ્થામાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે ચારિત્રયુક્ત હોવાથી સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષાયોવાળો હોય છે ન્યારે તે જીવ ક્ષપક શ્રેણીપર આરોહણ કરે છે ત્યારે તેનો ક્રોધ ક્ષીણ થઈ જાય છે આ રીતે ક્રોધક્ષીણ થઈ જતાં ન્યારે તે અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે એવું કહેવાય છે કે સંજ્વલન સંબંધી માન, માયા અને લોભ, આ ત્રણ કષાયોમાં તે અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે એજ પ્રમાણે સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ અને માનક્ષીણ થતાં ન્યારે જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે અવધિજ્ઞાનીમા માયા અને લોભરૂપ બે કષાયોનો જ સદ્ભાવ રહે છે. અને એજ રીતે સંજ્વ-

માવઃ । તદેવ સૂત્રકારઆહ—‘ચડસુ હોજ્જમાણે સંજલણકોહમાણમાયાલોભેસુ હોજ્જા’
 ચતુર્ધુ ભવન્ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની સંજ્વલનક્રોધમાનમાયાલોભેષુ ભવેત્ । ‘તિસુ
 હોજ્જમાણે સંજલણમાણમાયાલોભેસુ હોજ્જા’ ત્રિષુ ભવન્ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની સંજ્વ-
 લનમાનમાયાલોભેષુ ભવેત્, ‘દોસુ હોજ્જમાણે સંજલણમાયાલોભેસુ હોજ્જા’
 દ્વયોર્ભવન્ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની સંજ્વલનમાયાલોભયોર્ભવેત્, ‘એગંમિ હોજ્જમાણે
 એગંમિ સંજલણલોભે હોજ્જા ! એકસ્મિન્ ભવન્ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાની સંજ્વલનલોભે

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ—તબ વહ લોભ મેં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ એસા
 કહા જાતા હૈ इसी बात को सूत्रकार ने (चडसु होज्जमाणे संजलण
 कोहमाणमाया लोभेसु होज्जा, तिसु होज्जमाणे संजलण माणमाया-
 लोभेसु होज्जा, दोसु होज्जमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा, एगंमि
 होज्जमाणे एगंमि संजलण लोभे होज्जा) इन सूत्रों द्वारा कहा है ।
 अर्थात् श्रुत्वा अवधिज्ञानी जब चार कषायों में वर्तता है तो वे कषायें
 संज्वलन संबंधी क्रोधादि चार हैं—इनमें ही वह वर्तता है अन्य कषायों
 में वह नहीं वर्तता है । इसी तरह से जब वह तीन कषायों में होता है
 ऐसा कहा जाता है—तब संज्वलन संबंधी ही तीन कषायों में वह होता
 है—संज्वलनातिरिक्त कषायों में नहीं । इसी तरह से जब वह दो कषायों
 में होता है—तो वे दो कषायें संज्वलन संबंधी माया लोभ हैं—इनमें ही
 वह होता है—एक में वह संज्वलन संबंधी लोभ में होता है ।

વલન સંબંધી ક્રોધ, માન અને માયા ક્ષીણ થતાં જીવ જ્યારે અવધિજ્ઞાન
 પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે એક માત્ર લોભથી યુક્ત રહીને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે
 છે, એમ કહી શકાય છે.

એજ વાતને સૂત્રકારે (ચડસુ હોજ્જમાણે સંજલણ કોહમાણમાયાલોભેસુ
 હોજ્જા, તિસુ હોજ્જમાણે સંજલણ માણમાયાલોભેસુ હોજ્જા, દોસુ હોજ્જમાણે સંજ-
 લણ માયાલોભેસુ હોજ્જા, એગંમિ હોજ્જમાણે એગંમિ સંજલણલોભે હોજ્જા) આ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે. એટલે કે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની જ્યારે કષાયોમાં
 વર્તે છે, ત્યારે સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ૪
 ત્યારે કષાયોમાં વર્તે છે. જ્યારે તે ત્રણ કષાયોમાં વર્તે છે,
 ત્યારે તે સંજ્વલન સંબંધી માન, માયા અને લોભમાં ૩ વર્તે છે.
 જ્યારે તે બે કષાયોમાં વર્તે છે ત્યારે સંજ્વલન સંબંધી માયા અને
 લોભમાં ૨ વર્તે છે. જ્યારે તે એક કષાયમાં વર્તે છે ત્યારે
 સંજ્વલન સંબંધી લોભમાં ૧ વર્તે છે.

મવેત્ । ‘તસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્ધયા અઙ્ગવસાણા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! તરય સ્વલુ શ્રુત્વાઽવધિજ્ઞાનિનઃ કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ અધ્યવસાયાઃ પ્રશ્નતાનિ ? મળવાનાહ— ‘ગોયમા ! અસંખેજ્જા’ હે ગૌતમ ! શ્રુત્વાસમુત્પન્નાવધિજ્ઞાનિનઃ અસંખ્યેયાઃ અધ્યવસાયા મવન્તિ, ‘એવં જહા અસોચ્ચાએ તહેવ જાવ કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પજ્જહ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ‘અશ્રુત્વા’ ઇત્યસ્મિન્ આલાપકે ઉક્તં તથૈવા ત્રાપિ યાવત્—તે અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તાઃ, નો અપ્રશસ્તાઃ, તૈશ્વ પ્રશરતૈઃ વર્દ્ધમાનૈરધ્યવસાયૈરનન્તેભ્યો નૈરયિકેભ્યઃ મવગ્રહણેભ્યઃ મવગ્રહણેભ્ય આત્માનં વિસંયોજયતિ, યા અપિ ચ તા ઇમા નૈરયિક—તિર્યગ્યોનિક મનુષ્યદેવ આત્માનં વિસંયોજયતિ, પ્રશસ્તૈ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈં (તસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્ધયા અઙ્ગવસાણા પણ્ણત્તા) હે મદન્ત ! ઉત્ત શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની કે અધ્યવસાન-અધ્યવસાય કિતને કહે ગયે હૈં—ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અસંખેજ્જા) ઉત્ત શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાની કે અધ્યવસાય અસંખ્યાત હોતે હૈં । (એવં જહા અસોચ્ચાએ તહેવ જાવ કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પજ્જહ) હસ તરહ સે જૈસા હન અધ્યવસાયોં કે વિષય મેં તથા અધ્યવસાયોં સે મી આગે કેવલજ્ઞાન દર્શન ઉત્પન્ન હોને તક કા કથન અશ્રુત્વા કે પ્રકરણ મેં આલાપક મેં ક્રિયા ગયા હૈ—વૈસા હી કથન યહાં પર મી ક્રિયા ગયા જાનના ચાહિયે । યાવત્—વે અધ્યવસાય ઉત્તકે પ્રશસ્ત હોતે હૈં, અપ્રશસ્ત નહીં હોતે હૈં । ઉન વર્દ્ધમાન પ્રશસ્ત અધ્યવસાયોં કે પ્રભાવ સે વહ શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાન અધિપતિ નૈરયિક સંબંધી અનન્ત મવગ્રહણોં સે અપની મુક્તિ કર લેતા હૈ અર્થાત્ વહ ધર કર નૈરયિકોં

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—(તસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્ધયા અઙ્ગવસાણા પણ્ણત્તા ?) હે મદન્ત ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીના કેટલા અધ્યવસાય કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! અસંખેજ્જા ” હે ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીના અસંખ્યાત અધ્યવસાય કહ્યા છે. (એવં જહા અસોચ્ચાએ તહેવ જાવ કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પજ્જહ) અધ્યવસાયોના વિષયમાં તથા કેવળજ્ઞાન દર્શન ઉત્પન્ન થવા પર્યન્તના વિષયમાં જેવું અશ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીના વિષયમાં પણ સમજવું. તે કથનનો સારાશ નીચે પ્રમાણે સમજવો—તેના તે અધ્યવસાયો પ્રશસ્ત જ હોય છે, અપ્રશસ્ત હોતા નથી. તે વર્દ્ધમાન પ્રશસ્ત અધ્યવસાયોના પ્રભાવથી નૈરયિક સંબંધી અનન્ત ભવગ્રહણોથી મુક્ત થઈ જાય છે—એટલે કે મરીને

રધ્યવસાયૈરનન્તેભ્યસ્તિર્યગ્યોનિકમનુષ્ય દેવગતિ નામ્ન્યશ્વતસ્ર ઉત્તરપ્રકૃતયસ્તાસાં ચ
 खलु औपग्रहिकान् भवपोषकान् अनन्तानुबन्धिनः क्रोधमानमायालोभान् क्षपयति
 ताँश्च क्षपयित्वा अप्रत्याख्यानकषायान् क्रोधमानमायालोभान् क्षपयति, ताँश्च
 क्षपयित्वा प्रत्याख्यानावरणक्रोधमानमायालोभान् क्षपयति, ताँश्च क्षपयित्वा
 संज्वलनक्रोधमानमायालोभान् क्षपयति, ताँश्च क्षपयित्वा पञ्चविधं ज्ञानावरणीयं,
 नवविधं दर्शनावरणीयं, पञ्चविधं च आन्तरायिकं तालमस्तકકૃત્તં ચ खलु मोह-
 नीयं कृत्वा कर्मरजोविकरणकरम् अपूर्वकरणम् अनुपविष्टस्य अनन्तम् अनुत्तरम्

મેં જન્મ ધારણ નહીં કરતા હૈ, इसी तरह से वह उन प्रशस्त अध्यसायों
 के प्रभाव से अनन्ततिर्यञ्चों के भवों के ग्रहण से, अनन्त मनुष्य और
 देव संबंधी भवों के ग्रहण से, अपने को छुड़ा लेता है। तथा जो ये
 नैरयिक तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देवगति नाम की चार उत्तर प्रकृ-
 तियाँ हैं सो इनकी औपग्राहिक-भवपोषक जो अनन्तानुबंधी संबंधी
 क्रोध, मान, माया, लोभ प्रकृतियाँ हैं उनका क्षय करता है, इनका क्षय
 करके फिर यह अप्रत्याख्यान क्रोध, मान, माया और लोभ इनका क्षय
 करता है इनका क्षय करके प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ
 इनका क्षय करता है, इनके क्षय के बाद फिर यह संज्वलन क्रोध, मान,
 माया, और लोभ का क्षय करता है। इनका क्षय करके पांच प्रकार के
 ज्ञानावरणीय को, नौ प्रकार के दर्शनावरणीय को पांच प्रकार के आन्त-
 रायिक को और मोहनीय को तालमस्तककृत्त करके कर्मरज के विखे-

નારકોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. એજ પ્રમાણુ તે પ્રશસ્ત અધ્યવસાયોના પ્રભાવથી
 અનંત તિર્યંચ લવગ્રહણથી, અનંત મનુષ્ય લવગ્રહણથી પોતાની જાતને
 છોડાવી દે છે. તથા નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવગતિ નામની જે ચાર
 ઉત્તર પ્રકૃતિયો છે તેમની ઔપગ્રહિક (લવપોષક) જે અનન્તાનુબંધી ક્રોધ,
 માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર પ્રકૃતિયો છે, તેમનો તે ક્ષય કરે છે. તેમનો
 ક્ષય કરીને તે અપ્રત્યાખ્યાન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ક્ષય
 કરે છે. તેમનો ક્ષય કરીને તે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ક્રોધ, માન, માયા અને
 લોભનો ક્ષય કરે છે. તેમનો ક્ષય કરીને તે સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા
 અને લોભનો ક્ષય કરે છે. તેમનો ક્ષય કરીને તે પાંચ પ્રકારનાં જ્ઞાનાવરણીય
 કર્મોનો, નવ પ્રકારના દર્શનાવરણીય કર્મોનો, પાંચ પ્રકારના આન્તરાયિક કર્મોનો
 અને મોહનીય કર્મોનો ક્ષય કરે છે. જેમ મસ્તક છેદવાથી તાડવૃક્ષ ક્ષીણ થઈ
 જાય છે તેમ આ કર્મોનું આવરણ હટી જવાથી આત્મા પણ કર્મોથી રહિત

આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા, ' હે ગૌતમ ! સ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કેવલિપ્પજ્ઞં ધર્મમ્ આહ્યાપયેદ્ વા, પ્રજ્ઞાપયેદ્ વા, પ્રરૂપયેદ્ વા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— નિર્વ્યાધાતં નિરાવરણં કૃત્સનં પ્રતિપૂર્ણં કેવલવરજ્ઞાનદર્શનં સમુત્પન્નં ભવેદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ' સે ણં મંતે ! કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મં આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા ? ' હે ભદન્ત ! સ ચ્છલુ શ્રુત્વા સમુત્પન્નકેવલજ્ઞાની કિં કેવલિપ્પજ્ઞં ધર્મમ્ આહ્યાપયેદ્ વા, પ્રજ્ઞાપયેદ્ વા, પ્રરૂપયેદ્ વા ! ' ભગવાનાહ— ' હતા, રનેવાલે અપૂર્વકરણમેં પ્રવિષ્ટ હુએ રસકે અનન્ત, અનુત્તર, નિર્વ્યાધાત, નિરાવરણ, કૃત્સન, પ્રતિપૂર્ણ શ્રેષ્ઠ કેવલજ્ઞાન ઓર કેવલદર્શન ઉત્પન્ન હો જાતે હેં ।

અચ ગૌતમ પ્રભુ સે ંસા પૂછતે હેં—(સે ણં મંતે ! કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મ આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા સમુત્પન્ન કેવલજ્ઞાની કયા કેવલી પ્રજ્ઞસ ધર્મ કા કથન કરતાં હેં, ઁસકી પ્રજ્ઞાપના કરતા હેં ? ઁર કયા ઁસકી પ્રરૂપણા કરતા હેં ? રસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—(હંતા, આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા) હાં, ગૌતમ ! વહ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કેવલિપ્પજ્ઞસ ધર્મ કા કથન કરતા હેં ઁસકી પ્રજ્ઞાપના કરતા હેં ઁર ઁસકી પ્રરૂપણા કરતા હેં ।

અચ ગૌતમ પ્રભુ સે ંસા પૂછતે હેં—(સે ણં મંતે ! પઁવાવેજ્જ વા, મુંઢાવેજ્જ વા) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની શિષ્યોં કો પ્રવ્રજ્યા દે સકતા હેં, ઁન્હેં દીક્ષિત કર સકતા હેં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—(હંતા,

થઈ જાય છે આ રીતે ઉપર્યુક્ત કર્મોને ' તાલમસ્તક કૃત ' (અર્થ આગળ સ્પષ્ટ કર્યો છે) કર્મરજ્જને વિષેરનાર અપૂર્વકરણમાં પ્રવિષ્ટ થયેલા તે શ્રુત્વા અવધિજ્ઞાનીને અનન્ત, અનુત્તર, નિર્વ્યાધાત, નિરાવરણ, કૃત્સન, (સંપૂર્ણ) પ્રતિપૂર્ણ અને શ્રેષ્ઠ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મ આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા સમુત્પન્ન કેવલજ્ઞાની મનુષ્ય શું કેવલિપ્પજ્ઞસ ધર્મનું કથન કરે છે, તેની પ્રજ્ઞાપના કરે છે, અને તેની પ્રરૂપણા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા, આઘવેજ્જ વા, પન્નવેજ્જ વા, પરુવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવળજ્ઞાની કેવલિપ્પજ્ઞસ ધર્મનું કથન કરે છે, તેની પ્રજ્ઞાપના પણ કરે છે અને તેની પ્રરૂપણા પણ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! પઁવાવેજ્જ વા, મુંઢાવેજ્જ વા ?) હે ભદન્ત ! શું તે શ્રુત્વા કેવળજ્ઞાની શિષ્યોને પ્રવ્રજ્યા દઈ શકે છે અને તેમને દીક્ષિત કરી શકે છે ?

‘સેળં મંતે ! પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા ?’ હે મદન્ત ! સ સ્વલુ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની શિષ્યાન્ પ્રવ્રાજયેદ્ વા ? મુણ્ડયેદ્ વા ? કિમ્ ભગવાનાહ—‘હતા પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા, ’ હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યં પ્રવ્રાજયેદ્ વા મુણ્ડયેદ્ વા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ પઞ્ચાવેજ્જ વા મુંડાવેજ્જવા ?’ હે મદન્ત ! તસ્ય સ્વલુ કેવલજ્ઞાનિનઃ શિષ્યા અપિ કિં પ્રવ્રાજયેયુર્વા મુણ્ડયેયુર્વા ? ભગવાનાહ—હે ગૌતમ ! ‘હત પઞ્ચાવેજ્જ વા મુણ્ડાવેજ્જ વા ’ હન્ત—સત્યમ્ પ્રવ્રાજયેયુર્વા મુણ્ડયેયુર્વા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ પઞ્ચાવેજ્જ વા મુંડાવેજ્જ વા ?’ હે મદન્ત ! તસ્ય કેવલિનઃ પ્રશિષ્યા અપિ કિં પ્રવ્રાજયેયુર્વા ? મુણ્ડયેયુર્વા ? ભગવાનાહ—‘હન્ત, પઞ્ચાવેજ્જ વા મુંડાવેજ્જ વા’ હન્ત—સત્યં તસ્ય કેવ-

પઞ્ચાવેજ્જ વા મુંડાવેજ્જ વા) હાં, ગૌતમ ! વહ શ્રુત્વા કેવલી શિષ્યોં કો પ્રવ્રજ્યા દે સક્તા હૈ ઓર ઉન્હેં દીક્ષિત કર સક્તા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—(તરસ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ પઞ્ચાવેજ્જ વા મુંડાવેજ્જ વા) હે મદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કે શિષ્ય ભી વ્યા પ્રવ્રજ્યા દે સક્તે હૈં, દીક્ષા દે સક્તે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—(હંતા, પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા) હાં ગૌતમ ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કે શિષ્ય ભી પ્રવ્રજ્યા દે સક્તે હૈં—દીક્ષા દે સક્તે હૈં । ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈં—(તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા) હે મદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કે પ્રશિષ્ય ભી વ્યા પ્રવ્રજ્યા દે સક્તે હૈં—દીક્ષા દે સક્તે હૈં ? (હંતા, પઞ્ચાવેજ્જ વા મુંડાવેજ્જ વા) હાં,

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા, પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવલી શિષ્યોને પ્રવ્રજ્યા દઈ શકે છે અને તેમને દીક્ષિત કરી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ ?) હે મદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યો પણ શું પ્રવ્રજ્યા દઈ શકે છે અને દીક્ષા દઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવલીજ્ઞાનીના શિષ્યો પણ પ્રવ્રજ્યા દઈ શકે છે અને દીક્ષા દઈ શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ પઞ્ચાવેજ્જ વા, મુંડાવેજ્જ વા ?) હે મદન્ત ! તેમના પ્રશિષ્યો પણ શું પ્રવ્રજ્યા દઈ શકે છે અને દીક્ષા દઈ શકે છે.

લિનઃ પ્રશિષ્યા અપિ પ્રવ્રાજયેયુર્વા મુણ્ડયેયુર્વા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે ણં મંતે ! સિજ્ઞહ્ વુજ્ઞહ્ જાવ અંતં કરેહ ? ’ હે ભદન્ત ! સ ખલુ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કિમ્ સિન્ધ્યતિ, બુધ્યતે, યાવત્ મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ? ભગવાનાહ—‘ હતા, સિજ્ઞહ્ વા જાવ અંતં કરેહ ’ હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યં સ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની સિધ્યતિ, બુધ્યતે યાવત્—મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ ? ’ હે ભદન્ત ! તસ્ય ખલુ કેવલિનઃ શિષ્યા અપિ કિં સિધ્યન્તિ યાવત્ બુધ્યન્તે મુચ્યન્તે

ગૌતમ ! उस श्रुत्वा केवलज्ञानी के प्रशिष्य भी प्रव्रज्या दे सकते हैं, दीक्षा दे सकते हैं ।

अव गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(से णं मंते ! सिज्झह, वुज्झह् जाव अंतं करेह) हे भदन्त ! वह श्रुत्वा केवलज्ञानी क्या सिद्ध होता है, यावत् समस्त दुःखों का अन्त करता है ? यहां यावत् पद से “ बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानाम् ” इन पदों का ग्रहण हुआ है । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(हंता, सिज्झह, वा जाव अंतं करेह) हां, गौतम ! वह श्रुत्वा केवलज्ञानी सिद्ध होता है, बुद्ध होता है, यावत् मुक्त होता है, सब तरफ से सर्वथा शांत होता है और समस्त दुःखों का नाश करता है । (तस्स णं मंते ! सिस्सा वि सिज्झंति जाव अंतं करेति) हे भदन्त ! क्या उसके शिष्य भी सिद्ध होते हैं यावत् समस्त दुःखों का नाश करते हैं ? यहां यावत् पद से “ बुध्यते ” आदि क्रिया

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા, પઞ્ચાવેજ્ઞ વા, મુંઢાવેજ્ઞ વા) હા, ગૌતમ ! તેમના પ્રશિષ્યો પણ પ્રવ્રજ્યા દેઈ શકે છે અને દીક્ષા અંગીકાર કરાવી શકે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણ મંતે ! સિજ્ઞહ્, વુજ્ઞહ્, જાવ અંતં કરેહ ?) હે ભદન્ત ! શું તે શ્રુત્વા કેવળજ્ઞાની સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત કર્મોના ક્ષય કરે છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા, સિજ્ઞહ્ વા જાવ અંતં કરેહ) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવળજ્ઞાની સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત કર્મોના ક્ષય કરે છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તસ્સ ણં મંતે ! સિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યો પણ શુ સિદ્ધ થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરે છે ? અહીં “ જાવ (યાવત્) ” પદ દ્વારા

પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ ? મગવાનાહ—‘હંતા સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ’ હે ગૌતમ ! તસ્ય શિષ્યા અપિ હન્ત સત્યં સિધ્યન્તિ યાવત્-બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘તસ્સ ણં મંતે! પસિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ?’ હે મદન્ત ! તસ્ય કેવલજ્ઞાનિનઃ પ્રશિષ્યા અપિ કિમ્ સિધ્યન્તિ યાવત્ બુધ્યન્તે મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ? મગવાનાહ—‘એવં ચેવ જાવ અંતં કરેતિ’ હે ગૌતમ! એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યેવ યાવત્ તસ્ય પ્રશિષ્યા અપિ સિધ્યન્તિ બુધ્યન્તે મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ ચેતિ । ગૌતમઃ

પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ “ સર્વદુઃખાનામ્ ” હસ પદ તક । ઉત્તર મેં પ્રહુ કહતે હૈ—(હંતા, સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ) હાં, ગૌતમ ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કે શિષ્ય મી સિદ્ધ હોતે હૈ, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અંત કરતે હૈ । (તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ) હે મદન્ત ! ઉસ શ્રુત્વા કેવલી કે કયા પ્રશિષ્ય મી સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈ ? યહાં પર મી યાવત્ પદ સે પૂર્વોક્ત “ સિજ્ઞંતિ ” આદિ ક્રિયા પદોં કા “ સર્વદુઃખાનામ્ ” પદ તક ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ । ઉત્તર મેં પ્રહુ કહતે હૈ—(એવં ચેવ, જાવ અંતં કરેતિ) હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્ ઉસકે પ્રશિષ્ય મી સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈ । યહાં પર મી (યાવત્) પદ સે “ બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, પરિનિર્વાન્તિ, સર્વદુઃખાનામ્ ” હન પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ।

(બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામ્) આ ક્રિયાપદોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(હંતા, સિજ્ઞંતિ, જાવ અંતં કરેતિ) હા, ગૌતમ ! તે શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યો પણ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરે છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(તસ્સ ણં મંતે ! પસિસ્સા વિ સિજ્ઞંતિ જાવ અંતં કરેતિ) હે મદન્ત ! તેમના પ્રશિષ્યો પણ શું સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત પરિતાપોથી રહિત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(એવં ચેવ જાવ અંતં કરેતિ ?) હે ગૌતમ ! શ્રુત્વા કેવલીના શિષ્યોની જેમ પ્રશિષ્યો પણ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત પરિતાપોથી રહિત થાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરી નાખે છે.

પૃચ્છતિ-‘સે ણં મંતે કિં ઉદ્ઘં હોજ્જા’ હે ભદન્ત! સ સ્વલુ કેવલજ્ઞાની કિમ્ ઉર્ધ્વમ્ ઉર્ધ્વલોકે ભવતિ, અધોલોકે ભવતિ, તિર્યગ્લોકે વા ભવતિ ? મગવાનાહ-‘જહેવ અસોચ્ચાણ જાવ તદેક્કદેસમાણ હોજ્જા’ હે ગૌતમ ! યથૈવ ‘અશ્રુત્વા’ ઇત્યસ્યા-મિલાપે ઉક્તં તથાઽત્રાપિ યાવત્ ઉર્ધ્વં વા લોકે ભવતિ, અધો વા લોકે ભવતિ, તિર્યગ્લોકે વા ભવતિ, ઉર્ધ્વં ભવન્ શબ્દાપાતિ-વિકટાપાતિ-ગન્ધાપાતિ-માલ્યવન્તપર્યાયેષુ વૃત્તવૈતાદ્યપર્વતેષુ ભવતિ, સંહરણં પ્રતીત્ય સૌમનસ્યવને વા પાણ્ડુ-કવને વા ભવતિ, અધોલોકે ભવન્ ગર્ત્તે વા દર્યાં વા ભવતિ, સંહરણં પ્રતીત્ય પાતાલે વા ભવને વા ભવતિ ? તિર્યગ્લોકે ભવન્ પશ્ચદશસુ કર્મભૂમિષુ ભવતિ,

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-(સે ણં મંતે ! કિં ઉદ્ઘં હોજ્જા) હે ભદન્ત ! વહ શ્રુત્વા કેવલજ્ઞાની કયા ઉર્ધ્વલોક મેં હોતા હૈં ? યા અધોલોક મેં હોતા હૈં ? યા તિર્યગ્લોક મેં હોતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(જહેવ અસોચ્ચાણ જાવ તદેક્કદેસમાણ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર અશ્રુત્વા કે અમિલાપ મેં કહા ગયા હૈં, ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી જાનના ચાહિયે યાવત્ વહ ઉર્ધ્વલોક મેં હોતા હૈં, અધોલોક મેં હોતા હૈં, ઓર તિર્યક્ લોક મેં મી હોતા હૈં । ઉર્ધ્વલોક મેં વહ શબ્દા-પાતિ, વિકટાપાતિ, ગન્ધાપાતિ, માલ્યવન્ત ઇન પર્યાય વાલે-ઇન નામોં વાલે વૃત્તવૈતાદ્ય પર્વતોં મેં હોતા હૈં । સંહરણ કી અપેક્ષા સે વહ સૌમ-નસ્ય વન મેં યા પાણ્ડકવન મેં હોતા હૈં । અધોલોક મેં વહ ગર્ત મેં યા શુફા મેં હોતા હૈં । સંહરણ કી અપેક્ષા સે વહ પાતાલ મેં અથવા અવન

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—(સે ણં મંતે ! કિં ઉદ્ઘં હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! તે શ્રુત્વા કેવલી શું ઉર્ધ્વલોકમાં હોય છે, કે અધોલોકમાં હોય છે કે તિર્યગ્ લોકમાં હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—(જહેવ અસોચ્ચાણ જાવ તદેક્કદેસમાણ હોજ્જા) હે ગૌતમ ! અશ્રુત્વા કેવળજ્ઞાની વિધેના પૂવોક્ત વક્તવ્યતા બેલુ બ વક્તવ્ય અહીં શ્રુત્વા કેવલી વિધે પણ સમજલુ તે વક્તવ્યનેા સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે શ્રુત્વા કેવલી ઉર્ધ્વલોકમાં પણ હોય છે, અધોલોકમાં પણ હોય છે અને તિર્યગ્લોકમાં પણ હોય છે ઉર્ધ્વલોકમાં શબ્દાપાતિ, વિકટાપાતિ, ગન્ધાપાતિ અને માલ્યવન્ત નામના વૃત્તવૈતાદ્ય પર્વતોમાં હોય છે અને સંહરણની અપે-ક્ષાએ તે સૌમનસ વનમાં અથવા પાંડક વનમાં હોય છે. અધોલોકમાં તે ગર્ત (ખાડા) માં અથવા શુફામાં હોય છે અને સંહરણની અપેક્ષાએ તે પાતાલમાં

સંહરણં પ્રતીત્ય અર્ધતૃતીયદ્વીપસમુદ્રતદેકદેશભાગે ભવતિ-इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘ ते णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा ? ’ हे भदन्त ! ते खलु श्रुत्वा समुत्पन्नकेवलज्ञानाः एकसमयेन कियन्तो भवन्ति ? भगवानाह-‘ गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं अट्ठसयं १०८ ’ हे गौतम ! जघन्येन एकसमये एको वा, द्वौ वा त्रयो वा भवन्ति, उत्कृष्टेन अष्टोत्तरशतम् भवति । तदुपसंहरति-‘ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-सोच्चा णं केवलिस्स वा जाव केवलिउवासियाए वा जाव अत्थेगइए केवलनाणं उप्पाडेज्जा ’ हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवम् उच्यते-श्रुत्वा खलु केवलिनो वा सकाशात् यावत्-केवलि-

में होता है । तिर्यग् लोक में वह पन्द्रह कर्मभूमियों में होता है और संहरण की अपेक्षा से वह अढाई द्वीप और अढाई द्वीपान्तर्गत दो समुद्रों के किसी एक भाग में होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(ते णं भंते ! एगसमएणं केव-इया होज्जा) श्रुत्वा समुत्पन्न केवलज्ञानी एक समय में कितने तक हो सकते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (जह-ण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं अट्ठसयं) श्रुत्वा समुत्पन्न केवलज्ञानी एक समय में कम से कम एक, या दो, या तीन तक हो सकते हैं और अधिक से अधिक एक सौ आठ १०८ तक हो सकते हैं । (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, सोच्चाणं केवलिस्स वा जाव केवलि उवासियाए वा जाव अत्थेगइए केवलनाणं उप्पाडेज्जा) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि कोई एक जीव केवली से यावत् केवली

અથવા ભવનમાં હોય છે. તિર્યંગ્લોકમાં તે ૧૫ કર્મભૂમિઓમાં હોય છે અને સંહરણની અપેક્ષાએ તે અઢી દ્વીપમાં અને અઢી દ્વીપમાંના બે સમુદ્રોના કોઈ એક ભાગમાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(સે ણં ભંતે ! એગ સમએણં કેવઇયા હોજ્જા ?) હે ભદન્ત ! શ્રુત્વા સમુત્પન્ન કેવલજ્ઞાની એક સમયમાં કેટલા થઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(ગોયમા ! જહણ્ણેણં એક્કો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં અટ્ઠસયં) હે ગૌતમ ! એક સમયમાં એાછ માં એાછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ શ્રુત્વા સમુત્પન્ન કેવલી થઈ શકે છે અને વધારેમાં વધારે ૧૦૮ સુધી થઈ શકે છે.

(સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ, સોચ્ચાણં કેવલિસ્સ વા જાવ કેવલિ ઉવાસિયાએ વા જાવ અત્થેગઇએ કેવલનાણં ઉપ્પાડેજ્જા) હે ગૌતમ ! તે કારણે

શ્રાવકપ્રભૃતીનાં વા સકાશાત્, કેવલ્યુપાસિકાયા વા સકાશાત્ યાવત્ કેવલિપ્રજ્ઞસંધર્મશ્રવણતયા અસ્ત્યેકકઃ કશ્ચિત્ લભેત, કેવલાં વોર્ધિં બુદ્ધ્યેત, કેવલામનગારિતાં પ્રવ્રજેત્, કેવલ બ્રહ્મચર્યવાસમાવસેત્, કેવલેન સંયમેન સંયચ્છેત્, કેવલેન સંવરેણ સંવૃણુયાત્, કેવલમાભિનિવોધિકજ્ઞાનં શ્રુતજ્ઞાનમ્, અવધિજ્ઞાનં, મનઃપર્યવજ્ઞાનં

કે શ્રાવક આદિ સે યા કેવલી કી ઉપાસિકા સે યાવત્-કેવલી પ્રજ્ઞસંધર્મ કો છુન કરકે ઉસે શ્રવણજ્ઞાનફલરૂપ સે પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ-જ્ઞાન સકતા હૈ, કેવલ બોધિ કા અનુભવ કર સકતા હૈ, કેવલ અનગારિતા કો ધારણ કર સકતા હૈ, બ્રહ્મચર્યવાસ મેં રહ સકતા હૈ, કેવલસંયમ સે સંયમ કી યતના કર સકતા હૈ, કેવલ સંવર સે શુભાધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર કર સકતા હૈ, કેવલ આભિનિવોધિકજ્ઞાન કો, કેવલ શ્રુતજ્ઞાન કો, અવધિજ્ઞાન કો, મનઃ પર્યવજ્ઞાન કો ઓર કેવલજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ। તથા કોઈ એક જીવ કેવલી સે યા યાવત્ ઉન કી ઉપાસિકા સે કેવલિપ્રજ્ઞસંધર્મ કો શ્રવણ કરકે ભી ઉસે શ્રવણજ્ઞાન-ફલરૂપ સે પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા હૈ, કેવલ શુદ્ધબોધિ કા અનુભવ નહીં કર સકતા હૈ, કેવલ શુદ્ધ અનગારિતા કો (ગૃહસ્થવાસ છોડકર) ધારણ નહીં કર સકતા હૈ, શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવાસ મેં નહીં રહ સકતા હૈ-કેવલ સંયમ સે સંયમ કી યતના નહીં કર સકતા હૈ-કેવલ સંવર સે શુભા-

મેં એવું કહું છે કેાઈ જીવ કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવક પાસે અથવા કેવલીના પક્ષની ઉપાસિકા પર્યન્તની કેાઈ વ્યક્તિ પાસે કેવલી પ્રજ્ઞસંધર્મ શ્રવણ કરીને શ્રવણજ્ઞાન ફલરૂપે તેને (કેવલિ પ્રજ્ઞસંધર્મને) પ્રાપ્ત કરી શકે છે-જાણી શકે છે, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વરૂપ યોધિનેા અનુભવ કરી શકે છે, અણુ-ગારાવસ્થા ધારણ કરી શકે છે, શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકે છે, શુદ્ધ સંયમ દ્વારા સંયમયતના કરી શકે છે, શુદ્ધ સંવર દ્વારા આસવોનેા નિરોધ કરી શકે છે, શુદ્ધ આભિનિવોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન-પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનને ઉત્પન્ન (પ્રાપ્ત) કરી શકે છે. પરન્તુ કેાઈ જીવ એવો પણ હોય છે કે જે કેવલી પાસે અથવા તેમના શ્રાવકાદિ પાસે કેવલી પ્રજ્ઞસંધર્મને શ્રવણ કરવા છતાં પણ શ્રવણજ્ઞાન ફળ રૂપે તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, શુદ્ધ યોધિનેા અનુભવ કરી શકતો નથી, શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરી શકતો નથી, શુદ્ધ સંયમ દ્વારા સંયમની યતના કરી શકતો નથી, શુદ્ધ સંવર વડે શુભ

કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેઋકઃ કશ્ચિત્ યાવત્ નો કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેદિતિ ભાવઃ।
અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ' હે
મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવેતિ ॥ સૂ. ૬ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक - पञ्चदशभाषाकलि-
तललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-
श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त - ' जैनशास्त्राचार्य ' - पद्भूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-वालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
घासीलालव्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् नवमशतकस्य एकत्रिंशदुद्देशकः समाप्तः ॥९-३१॥

ધ્યવસાયવૃત્તિરૂપ સંવર નહીં કર સકતા હૈ-યાવત્ વહ કેવલજ્ઞાન કો
ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા હૈ । અન્ત મેં ગૌતમ ભગવાન્ કૈ વચનોં મેં સત્યતા
રૂપાપન કરને કૈ નિમિત્ત (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) એસા કહતે હૈ
હે મદન્ત ! આપકૈ દ્વારા કહા ગયા યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ,
હે મદન્ત ! આપકૈ દ્વારા કહા ગયા યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ ।
એસા કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાનપર વિરાજમાન હો ગયે । સૂ. ૬।
શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ ભગવ-
તીસૂત્ર ” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકૈ નવવે શતકકા ઇકતીસવાં
ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૯-૩૧ ॥

સંવર વડે અધ્યવસાય વૃત્તિરૂપ સંવર કરી શકતો નથી, શુદ્ધ આભિનિબોધિક
જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરી
શકતો નથી

હવે ભગવાનનાં વચનોને પ્રમાણભૂત માનીને તેમનાં વચનોમાં પોતાની
શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતાં ગૌતમ સ્વામી કહે છે-“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” હે
મદન્ત ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. હે મદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિ-
પાદન કર્યું તે સત્ય છે આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા-નમસ્કાર
કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રમેયચ-

-ન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના નવમાં શતકનો ૩૧મો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૯-૩૧॥

